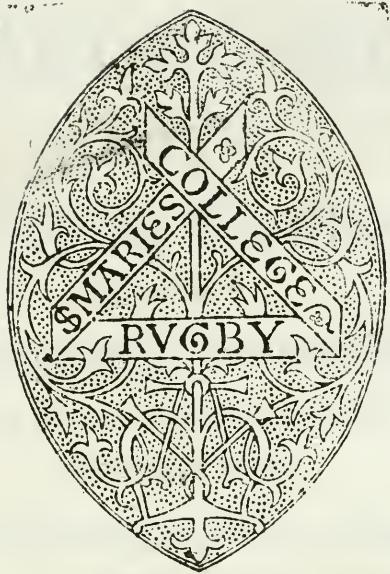

Bibliotheca
Montis Calvariæ
Wadhurstii.

F R A T R I S
PETRI MARLÆ GAZZANIGA

ORD. PRÆD.

PRÆLECTIONES THEOLOGICÆ

HABITÆ

IN VINDOBONENSI UNIVERSITATE

NUNC VERO METHODO DISPOSITÆ

EMENDATÆ ET AUCTÆ

ACCEDIT TRACTATUS DE SACRAMENTIS EJUSDEM AUCTORIS

TOMUS SECUNDUS

DE DEI ESSENTIA ET ATTRIBUTIS , DE VISIONE , SCIENTIA , VOLUNTATE ,
PRÆDESTINATIONE , ET REPROBATIONE .

BASSANI 1831.

S U I S T Y P I S R E M O N D I N I

EDIDIT

BT
70
G36
V.2-3

PRÆFATIO

SACRÆ THEOLOGIÆ STUDIOSIS

Mirabar sæpe, ac sæpe alios mirantes audivi, Sacram Theologiam, quæ olim tanta erat apud omnes in æstimatione, ut scientiarum omnium Princeps communiter appellaretur, ita esse nostris temporibus e sublimi suo gradu quasi delapsam, ut pene despiciatur, et quasi odio a plerisque habeatur. Non me latet, ineptis, frivolis, atque imutilibus multorum Scholasticorum lucubrationibus, tum inaultæ, ac barbaræ plurimorum dicendi rationi, ac denique rixosis illis, quæ Scholas Catholicas inter se diviserunt, altercationibus dejectam divinæ hujus scientiæ fortunam ejusque hodiernum contemptum tribui solere. Sed cum privatæ hæ sint Theologorum, et ne quidem omnium, culpæ, nulla ratione adduci possum, ut credam, hac solum de causa tantam rei mutationem fuisse invectam; præser-tim, quod videam, omni ætate graves, sapientissimosque Theologos floruisse, qui sacram hanc scientiam accurate, copiose, atque eleganter pro dignitate excolluerunt. Vereor autem (ut libere dicam, quod non sine dolore iamdiu in corde premo), vereor, ne languescens hoc infelici nostro ævo Religionis amor, ne hodie dominans venerandæ antiquitatis fastidium, ac nimia rerum innovandarum libido plerisque in causa sit contemnendi hanc nobilissimam scientiam, eu-jus scopus est, prisca divinæ revelationis dogmata proponere, accurate explicare, solide confirmare, atque ab objectionibus vindicare. Et sane, cum majorum nostrorum ætate perniciosissima Novatorum pestis erupit, statim a dejicienda, contemnendaque Theologia initium factum est. Quanquam vero nonnisi in vanam illam, otiosamque Scholasticam, quæ eo tempore dominabatur, hæreticorum tela directa esse videbantur, oblique tamen, et quasi per latus vera etiam, et purissima Theologia una cum Ecclesiæ Patribus impetebatur.

Quorum temporum calamitas cum mihi ante oculos obversatur, et cum simile plane bellum Theologiæ indici nunc videam, nonne jure, meritoque suspicer, ex iisdem plane principiis nauseam illam oriri, qua nonnulli etiam tunc Theologiam stomachantur? Et cum tanta ubique diffusa sit pestilentissimorum librorum colluvies, quanta unquam supericribus temporibus visa fuit; quis mecum non tineat, e lutulentis his veluti fontibus religionis odium non minus, ac Theologiæ cum ea conjunctissimæ vilipendium oriri? Connexæ quippe sunt, observat doctis-

etissimus Melchior Canus Lib. VIII. *de locis theol.* cap. x., ac fuere semper post notam scholam scholæ contemptio, et hæresum pestes. Neque enim Theologia condemnari, vel flocci fieri potest, quin omnia simul veterum Patrum opera polemica, quibus pro Religionis veritate, ac puritate tuenda tanto labore insudarunt, vilipendantur, ac condemnentur. Quid enim aliud sanctissimi illi viri suis libris præstiterunt, quam nostræ Ecclesiæ dogmata, qua majori poterant perspicuitate fidelibus proponere, eademque contra fallaces hæreticorum interpretationes operose tueri? In quibus duobus tota fere Theologiæ dogmaticæ summa consistit (a).

At illi quidem non de omnibus fidei nostræ mysteriis universe, atque ordinate egerint; sed singillatim nunc de hoc, nunc de illo, prout se occasio offerebat hærcses vel recens ortas, vel eorum temporibus grassantes refellendi, atque extirpandi; alia vero fidei nostræ capita, quæ ab hæreticis non impugnabantur, levius, ac veluti persuctorie attingebant (uno sortasse excepto Origene, qui in suo opere *de principiis* omnia Christianæ Religionis elementa complecti voluit, sed valde infeliciter, ut omnes norunt). Quo factum est, ut ex eorum tam multis, tam variis, tamque spissis voluminibus nonnisi ægerrime, ac longissimo tempore posset quis ad plenam doctrinæ nostræ scientiam pervenire, eamque a multis, variisque generis hæreticorum corruptelis expurgare: proindeque saeuae Theologice studium vel ipsis doctioribus esset difficillimum, novitius autem impossibile, nisi aliqui summi viri post Joannem Damascenum, Anselmum, aliosque paucos universa Religionis dogmata multis sacris voluminibus dispersa in unum veluti corpus redigentes, rectaque methodo disponentes, confirmantes, vindicantes, planam, tutamque ad divinam sapientiam acquirendam, viam stravissent.

Quinam vero fuerunt isti summi viri de litteris sacris, de ipsaque Religione a deo benemeriti, nisi ingeniosi illi, acuti, et doctissimi Scholastici, ita appellati, quia Religionis dogmata ex priscis Ecclesiæ monumentis collecta ad Scholæ usum accomodarunt, et omnia simul unita tali ordine disposuere, ut unum ex alio flueret, extrema mediis nativo quasi nexu conjungerentur, ac difficultates, quæ penè ubique nec paucæ occurrunt, nec leves, quod fieri poterat, sustulerunt? Qua quidem in re efficienda Philosophiam etiam in subsidium vocare minime dubitarunt; quod ab ipsis sanctis Patribus tam Græcis quam Latinis, Gregorio præcipue Nysseno, et Augustino, factum esse viderunt, dum ille Arianorum, hic vero Pelagianorum, Donatistarum, ac omnium fere hæreticorum argutas, cavillosasque subtilitates detegere, atque explodere voluerunt. Ji inquam Scholastici, qui apud imperitum sciviorum vulgus tam male audiunt, a doctis etiam quandoque plus æquo reprehenduntur, ab hæreticis vero tot dieteris, contumeliis, et maledictis proscinduntur.

Quid ergo? inquiet aliquis; iterumne ea Scholasticorum volumina, quæ modo in

(a) Athenagoras in lib. *de resurrectione mortuorum* (ad calcem operum Sancti Justini) sapienter monebat, iis, qui operam in tradenda Religione ponunt, dupli opus esse sermonem, altero pro veritate, altero de veritate; pro veritate quidem adversus incredulos, aut dubitantes, de veritate autem ad eos, qui æquo sunt animo, & veritatem libenter suscipiunt. Et Sanctus Gregorius Nazianz. orat. XXIX. (al. XXXV.) Porro, inquit, cum omnis sermo duplex sit, alter, quo dogmata nostra confirmamus, alter, quo adversaria subvertimus, nos quoque posteaquam doctrinam nostram exposuerimus, ita demum adversarium placita confutare, ac profligare conabimur.

in bibliothecis sepulta cum lineis, blattisque luctantur, in scenam revocabuntur, atque excusso pulvere manibus studiosæ juventutis iterum legenda tradentur? Iterum horrida illa styli barbaries in scholis regnabit? Iterum tot inanes, atque infinitæ eorum quæstiones ingenia adolescentium torquebunt? Illæ, inquam, quæstiones, quas homines cordatores semper improbarunt, et quas ipsi summi Pontifices Joannes XXII., et Gregorius IX. non semel ut inatiles, imo et Religio ni perniciosas, a Catholicis Academiis exulare voluerunt?

Absit a me, absit omnino tanta insanía, ut contentiosam illam, profanam, inutilem Scholasticam collaudem, quæ Beato Rhenano, Desiderio Erasmo, et ante istos Cristophoro Gregoræ, alisque pluribus Theologiam reprehendendi ansam aliquam suppeditavit; quanquam et isti nullum criminandi finem facientes justæ vituperationis finem prætergressi mala simul cum bonis, utilia cum vanis, et cum zizaniis triticum eradicare voluerunt. Potius audiendus sapientissimus Canus, qui libro VIII. *Locor. Theol.* cap. I., et seq. media via incedens, et vanam illam Scholasticen merito contemnit, quæ *detracta Scripturæ auctoritate, syllogismis contortis de rebus divinis philosophatur*; neque Theologos, ac ne Scholasticos quidem eos appellari vult, qui *sophismatum fœces in Scholam inferentes et ad risum viros doctos incitant, et delicatores ad contemptum*. Simul tamen eam scholasticam Theologiam summopere laudat, quæ vitiis declinatis de Deo, rebusque divinis, qua decet gravitate, et modestia tractat; quæ primo divinæ revelationis certissima principia ponit, ex iis autem claras, atque apertas conclusiones justo elicit ratiocinio; quæ certa a dubiis, vera a falsis, dogmata religionis ab opinionibus hominum accurate distinguit.

Quod si aliquando etiam rationem, sanamque Philosophiam in subsidium advo cat, iisdem utilit tanquam ancillis ad mysteria fidei illustranda; non autem eisdem obtemperat veluti dominis, quasi inde pendeat suorum dogmatum veritas. Imo plerumque dialecticas subtilitates non alio sine adhibet, quam ad detegendas, ad refellendas hæreticorum technas, et sophisticas ratiocinationes. Hæc est illa scholastica Theologia, quam laudamus. Talibus Scholasticis, inquit Canus, non nisi hæretici infensi esse possunt, *quod intelligent, catholicam fidem, quam expugnare moluntur, horum studio, doctrinaque muniri. Agnoscent sane lupi canes, eosque odio prosequuntur, et Scholæ nomen istis invisum est, quæ lupos arcet a gregibus, et eorum insidias porro cavet.*

Sed cui bono, inquiunt Scholasticæ osores, pertinaces illæ, et perpetuae concertationes, quibus Juvenum ingenia accuntur quidem, sed simul etiam ad cavidandum assuefiunt, ut nunquam acquiescant? Experientia ipsa ostendit, nihil aliud istis disceptationibus dominari, quam detestabilem illam rixandi libidinem, et puerilem ingenii ostentationem, quam S. Augustinus Lib. 2. *de Doctr. Christ.* cap. 31. Tom. 3. maximopere cavendam esse, præcipiebat. Hinc illæ Catholicorum factiones irreconciliabiles; imo verius theologica schismata; hinc variae, et inter se acerrime pugnantes Scholæ; hinc convicia, hinc dissidia, hinc turbæ, quibus unitas christiana scinditur, et mutua persæpe charitas gravissime læditur. Facile enim disputationes, quæ pacifice primum videbantur, in clamorosas vertuntur altercationes; unde postea lites, jurgia, atque etiam odia nascuntur. Iste, inquiunt aliqui, plerumque est theologiarum quæstionum exitus: isti Scholasticæ disciplinæ fructus.

Verumtamen hæc omnia non Theologicæ Scholasticæ *fructus*, sed vitia Scholasticorum appellari debent, a nobis omni studio cavenda: a nobis præcipue, qui

S. Thomæ Aquinatis discipuli vocamur, et esse gloriarnur; illius inquam Ecclesiæ Doctoris, quem non ita pridem sapientissimus Pontifex Benedictus XIV., ut perfectum christianæ moderationis in disputando exemplum singulari cum elogio Theologis proposuit. Postquam enim in sua Constit. , quæ incipit *Sollicita, et provida* VII. idus Julii 1753. optimas disceptandi regulas præscripsit, ita pergit: „ Angelicus scholarum princeps, Ecclesiæque Doctor S. Thomas Aquinas, „ dum tot conscripsit nunquam satis laudata volumina, varias necessario offendit „ Philosophorum, Theologorumque opiniones, quas veritate impellente refellere „ debuit. Ceteras vero tanti Doctoris laudes id mirabiliter cumulat, quod adver- „ sariorum neminem parvipendere, vellicare, aut traducere visus sit, sed omnes „ officiose, ac perhumaniter demereri; nam si quid durius, ambiguum, obscu- „ rumve eorum dictis subbesset, id leniter, benigneque interpretando, emolliebat, „ alque explicabat. Si autem religionis, ac fidei causa postulabat, ut eorum sen- „ tentiam exploderet, ac refutaret, tanta id præstebat modestia, ut non minorem „ ab iis dissentiendo, quam catholicam veritatem asserendo, laudem mereretur. „ Qui tam eximio uti solent, ac gloriari Magistro (quos magno numero esse, „ pro singulari nostro erga ipsum cultu, studioque gaudemus), ii sibi æmulan- „ dam proponant tanti Doctoris in scribendo moderationem, honestissimamque „ adversariis agendi, disputandique rationem “. Quibus saluberrimis monitis, si ut par est, obtemperemus, atque omni seposito partium studio, uno duntaxat ve- ritatis amore ad disputandum accedamus, quis non videat, quot, et quanta sanctissima Religio emolumenta debeat reportare? Ut scilicet collatis inter se Theo- logorum laboribus tenebrae dissipentur, et lux veritatis nitidior, et purior oculis. Fidelium appareat.

Sed vana hæc sunt desideria, iterum clamant adversarii, inanis hæc spes, quam longo rerum usu frustratam esse videmus. Quid enim, quæso, profuerunt innu- meræ illæ hactenus excitatæ, subtiliterque discussæ, nondum tamen solutæ inter ipsos Catholicos quæstiones? Quid tot illæ summorum virorum concertationes, quæ initio Lutheranæ pseudo-reformationis ad pacem, atque unitatem redintegrā- dā in Germania habitæ sunt? Quid illa colloquia *pacifica* appellata, in quibus discordia semper triumphavit? Quid tandem imensa illa controversiarum volu- mina, quibus bellum continuatum est, et nulla superest pacis recuperandæ spes? Ita nostræ Theologie osores.

At vero etsi negari non potest, Deo ita permittente, nonnunquam evenire, ut ex disputationibus scholasticis non illud reportetur emolumentum, quod speraba- tur, nemo tamen inficias iverit, saepius ex iisdem magnam pro religione derivari utilitatem; nam *disputationis disciplina*, inquietabat supra laud. Augustinus, *ad omnia genera quæstionum, quæ in litteris sanctis sunt penetranda, et dissol- venda, plurimum valet*. Neque desunt exempla haud pauca, vel obscura, tam vetera, quam recentia, quibus ostendatur, disputationum ope suis repartam ab ignorantibus veritatem, erroresque eliminatos, vel saltem fraudibus ac sophismatibus hæreticorum detectis, suis vacillantes confirmatos. Quæ utilitas haud exigua est, ut enim scite inquietabat Lactantius Lib. 5. *div. Inst. c. 1.*, si pertinaces lucrari non possumus hæreticos, nostros saltem *confirmabimus, quorum non est stabilis, ac solidis radicibus fundata, et fixa sententia* (a).

Quam-

(a) Eusebius lib. VII. *Hist. Eccl.* cap. 24. fragmentum affert Sancti Dionysii Alexandrinii referentis, se in Arsivoitica præfectura tres continuos dies coram Presbyteris, ac Doctoribus,

Quamquam infastus hic, quem non inficiamur, sed plus aequo aliqui exagerant, theologicarum disputationum exitus, omnes, quotquot Christiano nomine censentur, admonere deberet de necessitate alicujus vivi, atque infallibilis controversiarum fidei judicis, cuius supremae potestati litigantes omnes humiliter fasces submittere debeant, sine quo nullus erit litium, ac controversiarum etiam de rebus gravissimis finis. Sed id obiter, quoniam in superiore libro hac de re actum est satis.

Dissimulare tamen hoc loco non possum insignem quorundam Protestantium contra nos, putidamque calumniam, nos scilicet ad Ecclesiæ auctoritatem, quasi ad sacrum asylum confugere, quia viam examinis, ac discussionis fatalem Ecclesie Romanae esse sentimus. Putida, inquam, est hæc calumnia, cui refellendæ satis est in memoriam eorum revocare aliquos saltem ex multis, et præclaris illis Catholicæ Religionis Apologistis, qui contra Lutherum, Calvinum, eorumque asseclas in arenam descenderunt, causamque Dei in omnibus tunc excitatis controversiis strenue, feliciterque tutati sunt, quorum agmen ducit celebratissimus Melchior Canus (a) Dominicanæ Familiæ decus; quem postea secuti sunt Card. Rob. Bellarminus (b), Mart. Becanus (c), Jacob. Gretserus (d), aliquique Controversistæ; inter quos magnum sibi nomen compararunt duo fratres, scientia, pietate, et dignitate Episcopali pares, Adrianus, et Petrus de Walenburch (e), Franc. Veronius (f),

Bar-

aliisque Fratribus de Milteniorum doctrina disputasse, ejusque disputationis hunc fuisse existum, ut Coracius, qui hujus doctrinæ auctor, & signifer fuerat, se convictum fateretur. Vide pag. 114. in not. Aliud exemplum addere possumus, quod de seipso refert Sanctus Gregorius Papa lib. XIV. *Moralium*, scilicet Eutychium Patriarcham Constantinopol. an. 582. coram Imperatore Orientis Tiberio II., seu Constantino fuisse disputando adactum ad errorem de corporibus Sanctorum, quæ diversi generis futura post resurrectionem prædicaverat, deponendum. Alia ejusdem generis in *Hist. Eccl.* etiam recentioris ætatis commemorantur: cujusmodi fuit celebris collatio inter Bossuetum, & pseudo-ministrum Claudium, quibus facile revincuntur ii, qui disputationes polemicas de religione non solum ut inutiles, sed plane ut perniciose eliminandas esse volunt; ut Mich. Montagne in suis *Essais* L. III. c. 8., & Petrus Bælius frequenter in impio suo *Dictionario*. Contra quos videri etiam potest Jo. Fecht Lutheranus in Diss. de studio Theolog. *Polem.* ubi multo plures enumerat harum disputationum hostes; & tales plerumque sunt Arminiani, aliquique *Tolerantes*, vel *Indifferentistæ*, quos mirum non est, theologicis disputationibus bellum indicere, ut pacificus regnet *Indifferentismus*.

(a) Notum omnibus est ejus opus non minus elegans, quam solidum de locis theologicis in 12. libros distributum, cuius elogia videri possunt in ejus *vindicationibus* a P. Hyac. Serry adornatis c. 1.

(b) In primo, & secundo Tomo de controversiis *Christianæ fidei*.

(c) In Tract. de *Judice controv.*, an Scriptura sit, an potius Ecclesia? Et in *Apologia de judge controv.*

(d) Multa hic fœcundissimus Scriptor edidit contra Lutheranos, quorum *malleus* appellatus fuit; sed ad rem nostram maxime pertinet ejus *Dialogus inscriptus Barus*, & *Mævius de judice controversiarum*.

(e) Patria erant Rotterodamenses, sed Coloniæ vitam degerunt, pluribus disputationibus, & scriptis polemicis clari, quæ duobus volum. in folio Coloniæ prodierunt anno 1670. Potissimum laudatur eorum *Methodus Augustiniana*, in qua apertissime ostenditur, Protestantes, si suis principiis inhærere velint, nullo modo posse via examinis demonstrare veritatem suorum dogmatum, & falsitatem nostrorum. Eorum *Tractatus de controversiis generales contracti* recessi sunt Vindobonæ an. 1778.

(f) Hic edidit Gallice *Le méthode de traiter les controverses de la Religion*, quæ fait a Clero Gallico inserta inter methodos convertendi pseudo-reformatos. Eum tamen præcesserat

Bartholdus Nihusius (*a*), P. Valerianus Magnus Cappucinus (*b*), Jo. Fischerus (*c*), Episcopus Rossensis Cardin. Jacob, David du Perron (*d*), alter Cardinalis Joann. Armandus de Richelieu (*e*), Paulus Pelissonius (*f*), Isaac Papinus (*g*), Petrus Nicolius (*h*), Jacob. Benignus Bossuet (*i*), Anton. Arnaldus (*k*), Card. Vinc. Gotti (*l*), aliique bene multi, quorum opera
Deo

Jo. Conterius, seu Contierius in Opere *La vraie procedure, pour terminer le different en matière de la Religion.*

(*a*) Hic a Lutheranis castris ad sinum Matris Ecclesiæ Rom. conversus est an. 1622., & multis libris contra Acatholicos pugnavit, præcipue vero in arte nova dicto *Sacrae Scripturæ unicano lucrandi e Pontificiis plurimos &c.*, ubi ironice provocat protestantes, ut si Catholicos ad se trahere velint, aperta proferant Scripturarum testimonia, quibus sine consequentiis, aut ratiociniis sua dogmata stabiliant. Vix dici potest, quot tumultus hic liber apud Protestantes excitaverit.

(*b*) De scriptis hujus celebris Cappucini vid. Lucas Wadinghus in *Bibl. Script. Francisc.* & P. Jo. a S. Antonio *Bibl. univ. Franc.* T. 5., præter Dupinium *Table des Auteurs Eccl. du Siecle XVII.*

(*c*) Hujus Sancti Episcopi, qui pro defensione Primatus Pontificii fuit ab Henrico VIII. Rege Angliae capite damnatus, opera varia solide, & accurate scripta edita sunt uno volum. in fol. Viceburgi 1598.

(*d*) Is a secta Calviniana, in qua natus, & educatus fuerat, ad Sacra Romana transiit, fuitque magnus catholice fidei defensor, multosque errantes suo exemplo, snaque eximia doctrina ad eam reduxit, ac inter alios celebrem Henr. Spondanum. Ejus opera Parisiis impressa sunt 1620. tribus volum. in fol., in quorum secundo ea continentur, quæ de characteribus Ecclesiæ Catholicæ cum Jacobo Britanniæ Rege disputavit.

(*e*) Armandus Jo. du Plessis Richelieu pro extirpatione Calvinismi multa & fecit, & scripsit; ad hanc autem nostram materiam spectat *Traité qui contient la methode la plus facile, & la plus assurée, pour convertir ceux, qui se sont séparés de l'Eglise.*

(*f*) Diu in Calviniana secta profanarum scientiarum laude floruit; post autem sacris studiis sedulo incumbens viam veritatis Deo adjuvante cognovit, elegit, imo & defendit. Inter alia ejus opera illud laudatur, cui titulum fecit *Reflexions sur les différents de religion &c.* vol. 4. in 12.

(*g*) Postquam in communione pseudo-reformata diu ministerium exercuerat, ejus erroribus ejuratis professionem fidei Catholicæ coram Episcopo Bossueto emisit an. 1690., & biennio post librum suum edidit inscriptum *De la tolerance des Protestans, & de l'autorité de l'Eglise;* qui liber secundis curis post ipsius mortem prodidit cum hoc titulo *les deux voies opposées en matière de religion, l'examen particulier, & l'autorité.*

(*h*) Ex fertilissimo hujus Scriptoris calamo plurima prodierunt pro defensione Catholicæ Religionis contra Calvinistas, adeo solide, & acute scripta, ut teste Bælio palmam ceteris eripuisse videatur. Ad rem nostram faciunt, quæ in quinque parvulis voluminibus continentur sub hoc titulo *œuvres de controverse de M. Nicole Parisiis 1755.*

(*i*) Nemo magis fuit inter recentiores de Religione meritus, quam illustrissimus Bossuetus, cui in hac re primo debemus *Expositionem doctrinæ Ecclesiæ Catholicæ*, ut viderent Acatholici, quænam essent legitima, & sincera Ecclesiæ nostræ dogmata, quænam privatæ Theologorum opiniones, & quænam nobis a Novatoribus falso afficta. Magnum ex hoc opere cœpit emolumentum Catholicæ religio; sed adhuc majus ex alio ejusdem libro, qui continet *Históriam variationum Ecclesiarum Protestantium.* Celebre etiam fuit ejusdem Episcopi *Colloquium cum Jo. Claudio Ministro Charentoniano*, quo nobilis Matrona in fide confirmata fuit.

(*k*) Aut. Arnaldus innumeris pene variis generis scriptis, suisque disputationibus, ac factis longe notissimus, multa edidit contra Acatholicos opera contenta in tertia classe novæ Collectionis, quæ Lausannæ nuper facta est 1778.

(*l*) Insignis hic; ac locupletissimus Scriptor, non solum Dominicanum Institutum, cuius alumnus fuit, sed etiam Purpuram Cardinalitiam, ad quam evehi meruit, plurimum exornavit. Catholicæ Christi Ecclesiæ veritatem egregie defendit tribus voluminibus contra vanos Jac. Picenini triunphos 1719. Post autem anno 1754. confutavit Jo. Clericm in lib. *De eligenda inter dissidentes Christianos sententia.* Addidit præterea integræ Theologiae Scholasticæ, ac dogmaticæ cursum, aliudque opus admodum commendandum *De veritate religionis ady. Atheos, Polytheos, Idololatras, Mahometanos, & Judæos.*

Deo benedicente inutilis omnino non fuit ; fugatis enim primis illis tenebris, quas rei novitas, et prima confusio induxerant, et principiis Catholicorum solidioris Theologiae ope debita in luce collocatis, non pauci omnium ordinum ad veram fidem redierunt; aliquique in ea validius sunt confirmati. Atque hi fuerunt veræ Theologiae fructus; quos nunc etiam sperare possumus, si divinam hanc scientiam, qua par est, sedulitate, ac diligentia excolamus, ut non vulgares, et ut dici consuevit, solo capite censi, sed veri nominis, atque præstantes, quales religio sancta expulsa est, Theologi efformentur.

Ad id autem non pauca, nec levia requiruntur, ex quorum neglectu theologicae disputationes pro vera, peraque Religione servanda minus inutiles certissime futuræ sunt. Ac primo quidem Theologo necessariam esse dico non mediocrem linguarum græcæ, et hebraicæ peritiam; ut si opus sit, et cum Judæis, qui V. T. hebraicos fontes nobis perpetuo objiciunt, et cum Heterodoxis, qui nostrum vulgatum Interpretē recipere nolunt, justo marte congregandi, et disputare valeat. Etenim sine istarum linguarum subsidiis ad omnes adversariorum difficultates, ut levisimas, hærebit, frustraque ad nostra Biblia eos provocabit, si ea a primigenio textu deficere cavillose contendant.

Neque vero in solis publicis certaminibus, quæ raro contingunt, sed et in domesticis ipsis disputationibus, atque in privatis etiam studiis hujusmodi linguarum subsidia necessaria esse, nemo negaverit, nisi qui nobiliores Scripturarum Interpretes nec a limine salutaverit. Facile enim erit ab illis discere, quanta sit utilitas, quandoque etiam necessitas primigenios textus consulendi, ad sensum nostræ vulgatae Scripturæ plene cognoscendum, et confirmandum. Quamobrem Sanctus Augustinus Lib. II. *de Doctr. Christ.* cap. II. sapienter statuit, nos præter latinam linguam duabus aliis ad Scripturarum divinarum cognitionem opus habere, hebræa scilicet, et græca; ut ad exemplaria præcedentia recuratur, si quam dubitationem attulerit latinorum interpretum infinita varietas. Et S. Hieronymus epist. 28. ad Lucinium Bæticum: *ut veterum, inquit, librorum fides de hebrais voluminibus examinanda est, ita et novorum græci sermonis normam desiderat;* quam regulam ipse imprimis seculus est, atque exemplum posteris imitandum reliquit.

Et quanquam non inferior, nihil fere esse ex difficilioribus locis a nostrorum Commentatorum diligentia non perspicue explicatum, atque a pravis quorumdam interpretationibus vindicatum, altamen ex hoc ipso contendo nedum utilem esse, sed plane necessariam utriusque linguæ non levem peritiam. Quomodo enim ex istorum laboribus proficiemus, ac veras, rectasque eorumdem interpretationes judicabimus, si linguarum ignari eas nullo modo intelligere valeamus? Et quomodo postea easdem propugnabimus, si græculus aliquis, aut recutitus vel veris, vel fictis grammaticæ legibus eas repugnare, vana aliqua, et sophistica argumentatione contendat?

Sane quanta sit harum linguarum in Theologia necessitas, aut saltem utilitas, Romani Pontifices neverunt, qui propterea earumdem studium ubique florere exoptarunt. Sic Honorius IV. Parisiensibus Theologis eam majorem in modum commendavit; Paulus autem V. jussit, ut in cuiuslibet Instituti Regularium Scholis linguarum Hebraicæ, et Græcæ doctores essent, et quibusdam etiam Arabicæ (Constit. LXV.). Ut nihil dicam de Viennensi Generali Concilio in Galliis celebrato, a quo decretum fuit, ut in celebrioribus Academiis non solum Græcæ,

atque Hebraicæ linguae, sed etiam Chaldaicæ, atque Arabicæ studia florerent (In Clement. de Magistris cap. Inter sollicitudines). Sed quorsum hæc omnia? Ut nempe intelligeremus, harum linguarum studium ad fidem Catholicæ Ecclesiæ conservandam, defendendam, ac propagandam mirifice inservire, ut proinde Theologus numeris omnibus absolutus dici non possit, qui hoc careat ornamento. Sed de multiplici harum linguarum utilitate copiose, et eleganter agit Melchior Canis lib. II. loc. theolog. cap. 15., ostendens, in sacris litteris multa esse, quæ sine linguarum peritia difficulter, ne quid amplius dicamus, intelligi possunt.

Ad plenam tamen divinorum eloquiorum intelligentiam non linguarum tantummodo notitia opus est, sed studio pertinaci, improbo labore, ac contentione perpetua, ut Sacra Biblia non solum sæpius pervolvanus, sed profunde meditemur, ac pene memoriarum mandemus. Hæc tamen difficultas, quæ certe levis non est, nos terrere non debet; laboris enim molestiam abunde compensabit fructus oblectamentum. Atque ad hanc difficultatem magna ex parte tollendam quamplurimi tam veteres, quam recentiores interpretes nobis suppetias venient, qui latas in Scripturarum sacrarum intelligentia vias straverunt. Loquer autem de scholiis, quæ commaticum interpretationum genus appellabat Hieronymus (in comment. super Matthæum), de paraphrasibus, de glossis, de catenis biblicis, de quæstionibus, aliisque modis, quibus omni ævo homines doctissimi absconditos sacrarum paginarum sensus, atque arcana mysteria juxta Sanctorum Patrum traditionem feliciter pervestigarunt, quorum librorum bibliothecæ plenæ sunt.

Ne autem eorum copia obruamur potius, quam adjuvemur, plurimum interest, ut corum ductum sequamur, qui propria experientia, ac diligentia utiliores in omni genere seccernere neverunt. Et quamvis et Rabbini, et Heterodoxi nobis Scriptores aliquos sua laude dignos suppeditaverint, juventuti tanen nostræ auctor sum, ut Catholicos præferant, qui numero neque scientia aliis cedunt, præcellunt vero in sanæ doctrinæ puritate, et inoffenso pede percurri possunt. Nota omnibus sunt, et celebratissima *Prolegomena* Ariæ Montani, Du-Hamelii, Card. Houbigant, Serrari Boufrerii, *Bibliotheca Sancta Sixti Senensis*, Opera critica Richardi Simonii, *Apparatus Biblici* P. Lamy, *Dissertationes præliminaires* Ellies Ludov. Dupinii, et Joseph. Blanchinii, *Præfationes* Bibliorum Vitrénsum, *Historia veteris Testament. P. Natal. Alexandri, Dan. Huetii Demonstratio Evangelica*, aliaque plura Catholicorum opera, quæ ad necessariam eruditionem de sacris libris abunde sufficient. Dies autem, ac vires me plane deficient, si omnes Romanæ communionis Scriptores commemorare vellem, qui veterum Patrum Origenis, Hieronymi, Chrysostomi, atque Augustini vestigiis insistentes præclarissimos vel totius Sac. Scripturæ, vel aliquot ipsius partium commentarios ediderunt, quales fuerunt Isidorus Clarius, Petrus Muisius, Vatablus, Lorinus, Tirinus, Estius, Menochius, Du-Hamelius, Calmetus, Mazochius, atque fere sine numero alii.

Quæ quidem non eo animo dicta sunt, quasi ab Heterodoxorum, Rabbini- rumque lectione eos etiam avertere velim, qui ingenii acumine, ætate, atque experientia valent, præcipue autem qui solidis orthodoxæ Theologie principiis imbuti haud facile a recta semita dimoveri possunt; quique proinde sine ullo periculo cruditas eorum lucubrationes utiliter pervolvere, ex iisque proficere haud mediocreter poterunt. Origenes sane, Clemens Alexandrinus, Theodoretus, Chrysostomus, ac præcipue Hieronymus, Judæorum atque Hæreticorum scripta legerunt,

runt, ex iisque plurima in rem suam transferre non dubitarunt, quæ scilicet a fide Catholica non discordabant: ut proinde qui ita comparati sunt, ut vera a falsis tuto internoscere valeant, possint illorum exemplo ea etiam eruditorum opera legere, qui ab Ecclesiæ sinu infeliciter sunt separati.

Neque vero mihi aliquis oggerat, quæ de studio sacrarum litterarum, quod in Theologia præcipuum locum habere debet, hic breviter attigi, talia, ac tanta esse, ut longam annorum seriem, assiduumque laborem requirant. Ita mehercle. Et quid enim? Putabitque aliquis, bonum, perfectumque Theologum esse unius, vel paucorum annorum fœturam? Et cum Sanctus Augustinus, ingeniorum aquila merito nuncupatus, tantam invenerit in Dei Verbo altitudinem sapientiæ, ut *annosissimis, acutissimis, flagrantissimis cupiditate discendi id contingere dixerit*, quod Ecclesiasticus monet cap. XVIII. 6., *cum consummaverit homo, tunc incipiet*; aliquis nostrum sibi blandiatur, posse brevi cursu ad illam divinorum oraculorum cognitionem pertingere, quæ profundo Theologo formando sit satis? Apage vanas, et perniciosas quorundam imaginations! Studia hæc, quo utiliora sunt, eo sunt difficiliora; et quo difficiliora, eo diuturniora; sed quo utiliora, difficiliora, ac diuturniora, eo fortiorem exposcent animum, laborisque patientem; eodem tempore, humilem, docilem, totumque Dei gratiæ submissum, *omnis enim sapientia a Domino Deo est Eccl. I.*; et nos eam a Deo consecuturos sperare debemus, si jugibus precibus, rectaque vivendi ratione eamdem impetrare satagamus. *Fili, inquit Ecclesiasticus, Fili concupiscens sapientiam, conserva justitiam, et Deus præbebit illam tibi.* Ib. vers. 33.

Tantum vero abest, ut me pœnitentia, longam, difficilemque veræ Theologiæ viam vobis indigitasse, quin potius adigor, nova adhuc adjicere utilia, ac necessaria ad completam, perfectamque theologicam scientiam animo informandam; ac præ ceteris non perfuctoriam, sed diligentem Ecclesiasticae Historiæ cognitionem, præcipue vero quantum spectat ad Summos Pontifices, corumque decreta, ad Sanctos Patres, ad Concilia, ad variam, sæpiusque mutatam Ecclesiæ disciplinam, ac liturgiam, ad hæreses, et schismata, sine quarum notitia verus, ac germanus veterum monumentorum, atque Ecclesiasticae traditionis sensus detegi, ac certo determinari vix, ac ne vix quidem potest. Accuratam Historiæ Sacræ cognitionem sine debitâ Chronologiæ, ac Geographiæ subsidiis, quæ historiæ oculi appellari solent, haberi non posse, facile quilibet concedet.

Neque inutile postremo erit breve aliquod studium historiæ litterariæ, quæ variam Theologiæ fortunam, præcipuarum controversiarum cœlum, et incrementum, utriusque partis præcipuos patronos, ac vindices nobis quasi in tabula repræsentat. Non loquor autem de futilibus illis, frivolisque quæstionibus, quæ otiosorum Scholasticorum olim ingenia exercebant, nunc vero sapienter eliminatae sunt, quarum etiam memoria sine ullo Theologiæ, aut Religionis dispendio oblitterari potest. Sed de iis, quæ ad tuenda contra eorum corruptores nostra sancta dogmata, omnibus fere sæculis exortæ sunt; et quæ ab imprudentibus quibusdam, novarumque rerum cupidis nonnumquam ex cineribus exsuscitantur, atque etiam de iis, quæ a multo jam tempore exicitæ Ecclesia permittente in Scholis Catholicis, salvo fidei, et charitatis vinculo adhuc perdurant. Nec parum interest nosse, quando, a quibus, et qua occasione ortæ fuerint,

Videte igitur, lectissimi Juvenes, quæ, et quanta vobis sint perdiscenda, si ad veram Theologiæ laudem consequendam anhelatis, quam tot egregii vi-ri consecuti sunt; quorum propterea exemplum vos erigere debet, vo- bisque stimulos ad currendum addere. Hæc autem sin minus late, copio- seque exponere, ut certe potuisse, saltem breviter commemorare, non i- nutille duxi, ne aliqui nimia præsumptione decepti putent, facile esse, ut nomen Theologi, ita etiam doctrinam Theologicam consequi. Animo ad la- borem obfirmato opus est, totoque homine ut scientiam hanc, aliarum o- mnium sine controversia Reginam, non jejunam, non sterilem, aut superficie tenus, et quæ merito non ab hæreticis solum, sed etiam a prudentissimis Ca- tholicæ communionis viris despectui est habita, et a bene institutis Academiis tandem aliquando eliminata, sed qualis in se esse debet, pro Ecclesiæ, et Re- ligionis munimine, pro fidelium emolumento, atque pro Dei gloria amplifican- da integrum possideamus.

INDEX

CAPITUM ET PROPOSITIONUM

QUAE

IN HOC VOLUMINE II. CONTINENTUR

D ISSERT. <i>De Dei essentia.</i>	Pag.	
Cap. I. <i>Quodnam sit divinæ essentiæ metaphysicum constitutivum?</i>	ibid.	1
Cap. II. <i>De Pantheismo, & Spinozismo.</i>		2
Prop. <i>Absurdissime errat Spinoza statuens, Deum unicam esse in tota rerum universitate substantiam, cuius entia omnia modificationes sint, & attributa.</i>		3
Cap. III. <i>Ostenditur, Deum non esse corporeum.</i>		4
Prop. I. <i>Deus est omnis corporis expers.</i>		8
Prop. II. <i>Deum incorporeum esse, dogma fidei est.</i>		9
<i>De Melitone.</i>		12
<i>De Tertulliano.</i>		14
<i>De Audio.</i>		15
<i>De S. Epiphano.</i>		16
DISSERT. II. <i>De Divinis attributis.</i>	ibid.	17
Cap. I. <i>De distinctione divinorum attributorum tum ab essentia, tum a seipsis.</i>		18
Prop. I. <i>Aliqua admittenda est distinctione cogitationis inter essentiam Dei, ejusque attributa: tum inter ipsa divina attributa.</i>		19
Prop. II. <i>Admitti non debet distinctio realis inter divinam essentiam, ejusque utributa, atque inter ipsa divina attributa.</i>		20
Cap. II. <i>De divinis attributis absolutis, & primo de unitate Dei.</i>		21
<i>Prop. Deus unus est.</i>		25
<i>Appendix. De superstitione plurium Deorum cultu.</i>		50
<i>Cap. III. Ostenditur, Deum esse immensum.</i>		52
<i>Prop. Deus est immensus, seu omnibus locis, rebusque omnibus spiritualibus, & corporeis sua essentia intime praesens.</i>		53
<i>Cap. IV. Breviter explicantur infinitas, æternitas, atque immutabilitas Dei.</i>		58
<i>Dei Æternitas.</i>		ibid.
<i>Dei immutabilitas.</i>		59
<i>DISSERT. III. De visione Dei.</i>		40
<i>Cap. I. Exploditur eorum error, qui naturali intellectus vi Deum viseri posse dixerunt.</i>		ibid.
<i>Cap. II. De lumine gloriæ ad beatam Dei visionem necessario.</i>		44
<i>Cap. III. An aliquibus in hac vita mortali ex singulari privilegio concessa fuerit visio Dei beatifica?</i>		45
<i>Cap. IV. Ostenditur, Beatos in patria Dei essentiam intuitive videre.</i>		ibid.
<i>Cap. V. Vindicatur ab errore Palanitarum S. Jo. Chrysostomus. Quid nonnulli alii Patres Græci in hac materia senserint? Quæstiunculae quædam breviter resolvuntur.</i>		52
<i>Cap. VI. Ostenditur, Deum a Beatis minime comprehendendi.</i>		55
<i>Cap. VII. Ostenditur, Beatos inæqua-</i>		

		tura libera absoluta cognoscit.	103.
57	Prop.	Deus futura libera ordinis supernaturalis videt in suis decretis prædeterminantibus.	104.
58	Cap.	VIII. Exploduntur alia media cognoscendi futura absoluta extra divina decreta.	109.
59	Cap.	IX. An ideo res futuræ sint, quia præsciuntur a Deo; an vero ideo præsciantur a Deo, quia futuræ sunt?	ibid.
60	Cap.	X. De scientia media.	111.
61	Prop.	I. Scientia media sumpta in ordine supernaturali videtur sacris litteris contraria.	112.
62	Prop.	II. Scientiæ mediæ adversatur S. Augustinus.	114.
63	Prop.	III. Scientiæ mediæ adversatur etiam S. Thomas Aquinas.	115.
64	Prop.	IV. Scientia media variis rationibus impugnatur.	116.
65		Solvuntur argumenta ex Sac. Litteris pro scientia media.	118.
66		Solvuntur objections ex S. Augustino.	120.
67		Solvuntur objections ex S. Thoma.	122.
68		Solvuntur argumenta reliqua.	124.
69	Cap.	XI. In quo medic, videat Deus futura conditionata, quorum conditio adimplenda non est?	125.
70	DISSERT.	V. De Dei voluntate.	127.
71	Cap.	I. De divinæ voluntatis objecto, variisque divisionibus.	ibid.
72	Cap.	II. De voluntate, qua Deus vult hominum salutem in statu naturæ lapsæ.	129.
73	Prop.	I. Admittenda est antecedens, & generalis voluntas Dei salvandi omnes homines.	132.
74	Prop.	II. Deus non vult quantum in se est, æqualiter omnes homines salvos fieri, sub hac tantummodo conditione si ipsi velint: ita ut totum discrimin inter salvandos, & non salvandos sit ab hominum voluntate, & non a gratuita Dei misericordia repetendum.	135.
75	Cap.	III. De Christi morte pro hominum salute.	145.
76	Prop.	I. Christus Dominus pro solis electis infinitum mortis suæ premium æterno Patri obtulit ex effi-	
77	Cap.	VIII. Deus non potest oculis corporeis videri. Neque id docuit S. Augustinus.	
78	Cap.	IX. De tempore, quo animabus justis concedenda est beatifica Dei visio.	
79	Cap.	X. Ostenditur, animas hominum non interire simul cum corporibus in die judicii resuscitandas.	
80	Cap.	XI. Ostenditur, fabulis esse accensendum mille annorum regnum, quo Beati corpore resumpto in hoc mundo cum Christo fruaturi dicuntur.	
81	Cap.	XII. Ostenditur, animabus justis, quibus nihil luendum superest, sine ulla dilatione beatificam Dei visionem concedi.	
82	Cap.	XIII. Solvuntur objections ex Sanctis Patribus Hilario, Ambrosio, Chrysostomo, Augustino, & Bernardo.	
83	Cap.	XIV. Quid Joannes XXII. R. P. in hac controversia de visionis beatificæ tempore senserit?	
84	Prop.	Joannes XXII. nunquam definit, animabus plene purgatis divinæ essentiæ visionem usque ad extremum universalis judicii diem esse differendam. Immo ante mortem catholicam Ecclesiæ doctrinam aperte professus est.	
85	Cap.	XV. An veteres justi ante Christi mortem in sinu Abrahæ quiescentes fruerentur intuitiva Dei visione?	
86	DISSERT.	IV. De scientia Dei.	
87	Cap.	I. An in Deo sit scientia; cùjusmodi sit, & quotuplex?	
88	Cap.	II. De objecto divinæ scientiæ.	91.
89	Cap.	III. Deus futura contingentia, & libera certo cognoscit: neque tamen ejus præscientia rerum contingentiam tollit, aut humanam lœdit libertatem.	
90	Cap.	IV. De futurorum præsentia in eternitate.	92.
91	Cap.	V. An Deus cognoscat futura libera conditionata?	98.
92	Cap.	VI. De medio, in quo Deus seipsum, & res possibles videt.	ibid.
93	Cap.	VII. De medio, in quo Deus fu-	100.

caci absolutaque voluntate eos salvandi.	148	ma est, ut proinde Deo certissi- me notus sit salvandorum num- rus, qui nec augeri potest, nec minui.	ibid.
Prop. II. Vere dici potest, & debet a- liquo sensu, Christum esse mor- tuum pro omnibus hominibus.	151	Prop. II. Certitudo prædestinationis non solum repetenda ab infinita Dei præscientia, sed etiam, imo pot- issimum ab absoluto, & efficaci Dei prædestinantis decreto.	199
Cap. IV. De divinæ voluntatis liber- tate.	159	Cap. VI. Ostenditur, neminem sine spe- ciali Dei revelatione in hac vita certum esse posse de sua præ- destinatione.	202
Cap. V. De efficacia divinæ voluntatis cum humana libertate concilianda.	162	Cap. VII. Quid, & quotuplex sit re- probatio?	204
DISSERT. VI. De prædestinatione, & reprobatione.	171	Cap. VIII. De causa reprobationis po- sitivæ.	205
Cap. I. Quid propriæ prædestinationis sit?	ibid.	Prop. Deus absoluto decreto homines non prædestinavit ad æternam damnationem ante prævisionem peccatorum.	206
Cap. II. Recensentur errores contra præ- destinationem ad gloriam, ejusque necessitas ostenditur.	172	Cap. IX. De reprobatione negativa, ejusque causis.	212
Prop. Prædestination ita est ad salu- tem necessaria, ut nemo prorsus eam obtineat, qui non fuerit præ- destinatus.	174	Prop. I. Reprobatio negativa hominum facta videtur intuitu peccati o- riginalis; ita tamen ut etiam ju- ste a Deo fieri potuisse ex eo solo, quod gratia ad salutem ne- cessaria sit beneficium creaturæ rationali prorsus indebitum.	214
Cap. III. De causis prædestinationis lapsi ad gloriam.	176	Prop. II. Causa reprobationis negati- væ non potest esse peccatum a- ctuale prævisum.	219
Prop. Prædestination, seu electio ali- quorum hominum ad gloriam in hoc naturæ lapsæ statu gratuita omnino est, nec prævisionem bo- norum operum subsequitur.	177	Cap. Ultimum. De effectibus reproba- tionis.	221
Solvuntur objectiones ex sacris litteris.	185		
Solvuntur objectiones ex Conciliis, & Sanctis Patribus.	185		
Solvuntur objectiones ex ratione.	192		
Cap. IV. De divinæ prædestinationis effectibus.	194		
Cap. V. De prædestinationis certitudi- ne, ejusdemque certitudinis causa.	196		
Prop. I. Divina prædestination certissi-			

DISSESTITO

DE DEI ESSENTIA

CAPUT I.

Quodnam sit divinæ essentiæ metaphysicum constitutivum?

2. Cum omnia in Deo unum, idemque sunt, propter summam ipsius simplicitatem (iis duntaxat exceptis, quæ relative sibi opponuntur, scilicet divinis Personis) manifestum est, reipsa, seu a parte rei non posse unum esse magis constitutivum essentiae Dei, quam aliud. Sed res temperanda est ad finitum nostrum intelligendi modum, ut scilicet id nominemus Dei essentiam, quod primum, & veluti ceterorum omnium originem in Deo concipiatur.

3. Hac in quaestione non solum scholas inter se, sed etiam unius ejusdemque scholæ discipulos pugnantes invenio. Omnium sententias in medium afferam, & quid mihi probabilius videatur, breviter aperiam, neque enim operæ pretium judico in hac perdifficili quaestione diutius immorari.

4. Nominales duce Guill. Occamo docent, essentiam divinam in cumulo omnitum perfectionum consistere. Recte ii quidem, sed constitutivum metaphysicum cum physico, & reali confundunt.

5. Scotti sectatores Dei essentiam in infinitate radicali, seu exigentia omnium perfectionum reponere dicuntur. Attamen P. Joseph Antonius Ferrari (in Theol. scholast. Tract. I. de Deo disp. 1. quæst. 5.) eam sitam esse vult in essentia a se, seu aseitate quatenus hæc perfecta est, & omnimoda; atque ita communi voto opinari Scottistas testatur.

6.

to mihi res videtur obscurior. Id ipsum narrat Minutius Felix in dialogo, qui inscribitur Octavii nun. 13. Tertullianus autem simile quid inuit in Apologetico cap. ult. de Thalete, sciscitate Cræso. Hinc apparet, quan absurde erraverint ii Hæretici, qui tam claram, distinctamque Dei notitiam se habere jactabant, ut nihil evidenter cognosci posset. Ne his postea cum Dei visionem exponeamus.

(a) Id vel ipsis Gentilibus solo lumine naturali compertum fuit: unde illud a Cotta apud Ciceronem Lib. 1. De natura Deor. cap. 22. sapienter dictum: roges me, quid, aut quale sit Deus, auctore utar Simonide: de quo cum quesivisset hoc idem tyrannus Hiero, de liberandi causa sibi unum diem postulavit. Cum idem ex eo postridie quereret, biduum petivit. Cum saepius duplicaret numerum, admiransque Hiero requireret, cur ita faceret, quia quanto, inquit, dintius considero, tan-

DISSERT. I. CAP. I.

6. Thomistæ, nendum ab aliis dissentiant, sed nec inter se ipsos omnino convenient. Et primo bifariam dividuntur. Quidam enim contendunt, quod primum in Deo concipitur, esse existentiam a se, seu aseitatem, & independentiam. Ita Con-tensonius *Theol. mentis & cordis* Tom. I. Dissert. 2. Gotti Tom. II. qu. 3. dub. 3. Bancel, Capreolus, Bannez, Ledesina, aliqui non pau-ci. Quidam autem putant, Dei essentiam posilam esse in intellectione. Sed hi rursus in duas clas-ses dividuntur; nam alii intellectiōnēm actualem pro Dei essentiā constituant, alii radicalem solum.

7. Si in tanta Theologorum discordia aliquid pronunciandum sit, probabilior certe videtur prima Thomistarum sententia, quæ etiam multis aliis extra Thomisticam scholam arridet; nempe Dei essentiam in aseitate consistere. Ita docet Wittasse, l' Herminier, Tournely, Habert, Du-Hamel, Boucat, Petrocorensis, Juvenin, Petavius, uno verbo bona & melior Theologorum pars.

8. Et primo quidem hæc opinio conformior sacris literis videtur; nam Deus, qui solus seipsum perfecte novit, interrogatus a Moysi, quis esset: respondit Exodi III. 14. *Ego sum, qui sum.* Sic dices filii Israel: qui est, misit me ad vos (a). At vero sapienter monet S. Hilarius Lib. V. de Trinitate, nobis non aliter esse loquendū de Deo, quam ipse ad intelligentiam nostram de se locutus est.

9. Conformior est quoque sanctis Patribus, quorum testimonia plurima pro more suo collegit Petavius Lib. I. de Deo cap. 6. atque illorum vestigiis inhærens S. Thomas P. I. qu. 15. art. 11.

(a) Ita quidem Vulgata nostra secuta versionem LXX. Interp. ἐγώ εἰμι ὁ Θεός, at vero textus hebr. ita habet יהָוָה אֲנֹתָךְ, id est, ut explicat P. Car. Houbigant, ego is ero qui olim futurus sum, indicans nempe his verbis non nomen Dei, quod in vers. seq. ponitur יהָוָה, sed quid pro liberatione populi Israel facturus esset. Alii tamen hebraice lingue periti obseruant, ipsius nomen Jehovah litteraliter verti posse qui est, ac ipsam divinam essentiam denotare. Vid. Jos. Matani *Comm. criticus de Dei nomine juxta Hebr. c. 3. Luca 1767.*

(b) S. Thom. loco land. allegat verba S. Jo. Damasceni Lib. I. de Fide Orthod. cap. 3. dicentis, principalius omnibus, quæ de Deo dicuntur, nominibus esse ē, qui est. Observat autem P. Mich. Le-Quien ad hunc locum S. Joan. Damasc. a Philosophis veteribus Deum fuisse appellatum nentro nomine ē, quæ vox ad ipsum eā in communī significandū atheo, aut pantheistico sensu detorqueri posset.

(c) De hoc Philosopho, qui τάχι περιπατητικῶν ὁ μόνος φιλότερος, Peripateticorum omnium summus appellatur a Plutarcho adv. Colotem pag. 1115. floruit autem Sec. II. ante æ. C. ajebat Tullius Lib. I. de nat. Deor. cap. 13. nec audiendus est Theophrasti auditor Strato, is qui physicus appellatur, qui omnem vim divinam in natura sicut esse censem, que causas gignendi, augen-dij, minuendi habeat. Fuit postea hæc sententia Stoicis tere communis: Seneca Qu. Natur. Lib. II. cap. 45. de his Philosophis ita loquitur: Eundem, quem nos

docet, hoc nomen qui est, maxime proprium esse Dei (b); ex quo manifeste consequitur, aseitatem, quæ per hoc nomen significatur, divinam essentiam magis, quam quidlibet aliud, contine-re. Hinc non immerito miratur P. Joan. Nicolai (in not. ad hunc locum S. Thomæ) potuisse aliquos discipulos Angelici in aliam opinionem abire.

10. Denique ratio ipsa huic sententiae suffragatur. Quid enim quæso, intelligi, aut cogitari in Deo potest aseitate prius? Omnia etiam divina attributa ex hoc quasi principio dimanare facile concipiuntur; nam quod a seipso est, & nullam habet causam, nullo modo definiri, aut circumscribi potest, sed esse debet omni perfectionum gene-re cumulatissimum. Verum hæc accurate, copio-seque a Theologis scholasticis disputata invenientur.

C A P U T . II.

De Pantheismo, & Spinozismo.

11. Pantheistæ sunt, qui divinam naturam ab hac rerum universitate non distinguunt, atque ita Deum verbo confitentur, re autem ipsa tollunt. Antiquissimus est hic error a temporibus usque Stratoni Lampsaceni (c); post autem a multis resuscitatus, præcipue vero ab Alexandro Aphrodisio, ab Almarico, a Davide de Dinando, aliisque, qui Deum a materia non distinguebant, & creaturas eo fere modo a divina substantia emanasse putabant, quo temissima stamina ex ventre aranei prodeunt (d).

12. Sed quod antea nemo tentaverat, sæculo el-

Jovem, intelligunt custodem, rectoremque universi, animalium, ac spiritum mundani hujus operis, dominum, & artificem, cui nomen omne convenit. Vis illum prævidentiam dicere? recte dices. Est enim, cuius consilio huic mundo providetur, ut inconcussus eat, & actus suos explicet. Vis illum naturam vocare? non peccabis: est enim, ex quo nata sunt omnia, cuius spiritu vivinus. Vis illum vocare mundum? non falleris: ipsis enim est totum, quod vides, totus suis partibus indutum, & se sustinens vi sua. Virgilis etiam pantheistinus nonnumquam suis versibus exornavit, ut cum L. IV. Georg. canebat:

. . . . Deum namque ire per omnes
Terrasque, tractusque maris, calunque profundum.
Hinc pecudes, armenta, viros, genus omne ferarum
Quemque sibi tenues nascentem arcessere vitas.

Vid. etiam Lib. VI. *Aeneidos* v. 724. seq. Eusebius Cæsar in *Præparat. Evangel.* universam ethnican Theologiam fuisse pantheismo infectam docet. De veteribus autem Pantheistis agit data opera Buddeus in *Spinozismo ante Spinozam*.

(d) De Alexandro Aphrodisio, qui sub Severo, & Caracalla imp. floruit, hæc habet meus Albertus magnus Lib. I. *Physic. tract. 3. cap. 23.* Alexander Epicurens dixit, Deum esse materiam, vel non esse extra ipsam, & omnia essentialiter esse Deum, & formam esse accidentia imaginata, & non habere veram,

lapsus Bened. Spinoza pantheismum geometrica methodo in sua *Ethica* exponere, & demonstrare co-natus est; unde veteri Pantheistarum sectæ novum *Spinozismi* nomen accessit; quanquam ita obscurus est hic auctor, ut non minus quam Heraclitus, cognomento *sophivōs* appellari possit, & mirum est, potuisse eum nihilominus non paucos admiratores, & asseclas invenire. Sed hujusmodi homines magis amant tenebras, quam lucem (a).

15. Quatuor autem præcipue propositionibus impium Spinozæ sistema comprehendendi videtur. Primo, præter *Deum* nullam dari substantiam (*Ethicæ* P. I. propos. 5. 6. 7. 8. &c.). Secundo, *hanc substantiam, quæ una est, omni perfectionum genere esse donatam, & maxime vero extensione, & perceptione*, (*Ethicæ* P. II. propos. 1.). Tertio, *Omnia istius universi entia nihil esse aliud, quam ipsius substantiæ modificationes, & attributa* (P. I. prop. 2.). Quartto, cum *hæc substantia* (quam *divinam* Spinoza vocat) necessaria sit, *omnia debent in mundo absoluta necessitate evenire, nullaque proinde est contingentia, & libertas* (P. I. propos. 16. & alibi).

14. Quod si distracta larva, remotisque ambigibus, nudam quasi faciem hujus impii systematis videre quis cupiat, nihil in eo deteget, quam purum putidumque materialismum. Niimirum ni-

entitatem; & ideo dixit, *omnia idem esse substantia* &c. Idem postea docuit Sec. XIII. ineunte Almaricus, cuius errores multi, & pestilentialissimi fuere in Conc. IV. Lateranensi sub Innocentio III. ann. 1215. condemnati, ejusdem ossa exhumata, & dispersa; quanquam Jac. Bruckerius in *Hist. Crit. Phil.* T. III. Per. 2. Part. 2. cap. 3. §. 3. vehementer dubitat, an Almaricus errorum, de quibus post mortem accusatus est, reus habendus sit. Nonnullos inter Persas, Siamenses, atque Sinenses Pantheismo adhærente, tradunt Bernerius in *Itinerario* T. II. & Trigaltius de *Christ. Expedit.* Lib. I. cap. 10.

Sed mirabile videri debet, P. Nic. Ghezzi in tanta sæculi nostri luce suo operi *de' Principj della Morale Filosofia* plura admiscesse, quæ purum putinunque redolent Pantheismum, qua tamen ea, qua par est, doceilitate ejuravit in sua *Declaratione*, quam jussi Sac. Congreg. Indicis ann. 1754. edidit, *improbans, & rejiciens quenquam dicendi modum, qui favere videatur Stoicorum systemati a catholica religione reprehobato.*

Quis autem æquo animo ferat Jo. Tolandi impudentiam, qui in *Originibus Judaicis Moysis Pentateuchum*, aliasque libros sacros Pantheismi suspicione infamare ausus est? Hæc & alia impia Tolandi paradoxæ refutata fuere a Fayo in *Defensione religionis, necnon Mosis* &c. Ultrajecti ann. 1709. ab Elia Benoit in opere gallico *Mélanges de remarques critiques, historiques &c. sur les deux Dissert. de M. Toland à Delft 1712.* a Jo. Laur. Moshemio in *Commentatione preffixa vindictis antiqua disciplina ad. Tolandum, & ab aliis.* Vid. etiam epistola Morini ad Huetium in *Collect. epist.* Londini facta 1682.

(a) Bened. Spinoza Amstelodami ex parentibus Judæis

hil adimitit Spinoza præter materiam æternam & improductam; & hæc illa una substantia est, quam abusu nominis *Deum* appellat; omnes autem universi res hujus divinæ substantiæ modifications sunt, non ad Pantheistarum mentem, ut ego quidem puto, sed alio sensu, quia nempe ex diversa unius, ejusdem materiæ (quam *Deum* nominare illi placuit) particularum combinatione omnia entia resultant. Cumque materiæ una cum extensione etiam perceptionem Spinoza tribuat, inde colligit, animos quoque nostros, animorumque cogitationes, & volitiones, non esse nisi materiæ, combinationes, seu, ut ipse loquitur, *molisficationes*. Suspicionem auget, quod ipse aliquando scripsit ad Oldenburgium, *Deum se rerum omnium causam immanentem, non vero trans-euntem statuere: quod idem videtur esse, ac aperto dicere, nullum esse alium Deum, quam hunc mundum.* Id si verum est, ut viri erudit merito suspicantur (b), spinozismus nova non indiget refutatione.

15. Non sum nescius, Spinozæ apologistas omnipi sacramento contendere, ejus sistema non satis ab ejusdem oppugnatoribus intelligi, omnes propterea andabatarum more pugnare, vanisque logomachii tempus terere (c); neque enim, ut recte observavit Bælius (Att. *Spinoza rem. DD.*) ulla melior ipsis suppetit responsio. Sed quis crediderit,

my-

natus est anno 1632. paterna postea superstitione ejus-rata ad pseudo-reformatos migravit, ac deum oīni abjecta religione atheismum professus est, in quo pertinax obiit anno vite sue 44. Bruckerius tamen in *Hist. Crit. Phil.* Periodo 3. P. 1. cap. 3. §. 8. ipsum nulli Christianorum sectæ se addixisse, nec baptizatum fuisse affirmat. Eorum qui de hujus Athei vita, & fatis scripsere, catalogum exhibet Frid. Jenichius in *Historia spinozismi Leenhoffiani*. Spinoza discipulos, vel saltem Spinozismi suspectos recenset Jac. Brukerius loc. §. 11. & seq. Præcipui antea, & maxime vitandi sunt Frane. Cuperus in *Arcanis Atheismi revealatis*, Abr. Kufelers in *specimine artis ratiocinandi*, Frid. vaa Leenhoff Ecclesiastes Swollenensis in libro *Cœlum in terra &c.* Henr. Wirsinus in *Chaos imaginaria &c.* Theod. Lud. in *Meditation. Philos. de Deo, mundo, & homine*, Jo. Tolandus in *Pantheistica*: ac deum tota Hatteinistarum secta, quæ in Batavia, obstetricante Pontiano ab Hattem erupit, cujus scripta carnificis manu olim Medioburgii combusta fuere; de qua secta agit Theodorus Hasæus in *Musæo Bremensi Volum. Secund. Part. I. art. 8.*

(b) Id clare ostendit Christ. Kortholtus in Lib. *De tribus impostoribus magnis*, idest Edm. Hebert de Chisbury, Thoma Hobbes, & Ben. Spinoza.

(c) In *Hist. Acad. Berol.* Tonn. I. p. 85. hæc habentur: *Depuis que le Système de Spinoza a été bati, on a fait de grands efforts pour le détruire, mais il n'est pas encore décidé, si on y a réussi. Le célèbre Bayle, lui même ce destructeur infatigable de toute doctrine systématique paraît avoir échoué à l'égard de celui-ci, & porté ses coups en l'air.* Idem sepe repetit Kuphælerus magnus Spinozæ patronus in suo *Specimine artis ratiocinandi*.

DISSERT. I. CAP. II.

mysterium hoc esse solis spinozismo initiatis reservatum, ceteris omnibus, ut acutissimis, absconditum, & impenetrabile? Annon id Spinozistis modo reponi posset, quod in simili causa olim Epicureis objiciebat Cicero (Lib. II. de finibus cap. 4.) hoc frequenter dici solet a vobis, non intelligere nos, quam dicat Epicurus voluntatem. Quod quidem mihi si quando dictum est, (est autem dictum non parum saxe) etsi satis elemens sum in disputando, tamen interdum soleo subirasci .... Qui fit, ut ego nesciam, sciant omnes. quicunque Epicurei esse voluerunt? Sistamus tamen vel in eo solo refellendo, quod totius systematis fundamentum est, & a nullo Spinozista negatur, videlicet nullam praeter Deum esse substantiam.

PROPOSITIO.

Absurdissime errat Spinoza statuens, Deum unicam esse in tota rerum universitate substaniam, cujus entia omnia modificationes sint, & attributa.

16. Prob. primo. Certum est, actiones, & passiones proprie modificationibus non tribui, sed subjectis; neque enim dicimus cogitationem cogitare, sed mentem cogitare; non laetitiam esse lœtam, vel tristitiam tristem, sed hominem lœtum, vel tristem; nec denique calorem esse calidum, vel divisibilitatem divisibilem; sed ignem esse calidum, quantitatem divisibilem: si ergo elementa, plantæ, animalia, homines, hominumque cogitationes, & volitiones, uno verbo entia omnia non sunt nisi unius substantiarum, nempe Dei (ut Spinoza qui amat) modificationes, illud consequetur, omnia, quæ in entibus hujus mundi observamus, Deo tanquam universalis omnium modificationum subiecto, esse tribuenda; atque adeo Deum cognitione, & sensu carere in lapide, sentire vero, & intelligere in homine; esse simul una modificatione sapientem, alia vero stupidum; bonum & malum; reum, & judicem, crimen, & poenam; & cum scelestus aliquis plectitur, esse Deum & scelus, & reum, & judicem, & tortorem, & patibulum ipsum sub diversis modificationibus tam repugnantibus; quo quid dici potest absurdius?

17. Hoc ipsum argumentum urgebat olim Tullius contra Pythagoram Lib. I. de nat. Deor, cap.

(a) Hæc fuere a pluribus observata, maxime autem a Petro Baylio in Dictione voce Spinoza rem. N. Huc etiam faciunt ea, quibus a multis explosum fuit sistema Lockii materia cogitantis, & quibus ostenditur, tam non posse simul in eodem subiecto conjungi extensionem, & cognitionem, quam figuram quadratam ex. gr. & rotundam. P. Thoin. Vincent. Moniglia inter alios egregium ad hoc demonstrandum edidit librum, cui titulus est La mente humana spirito immortale, non materia pensante. Patavii 1766. in 8.

(b) In rerum natura, inquit Spinoza I. P. Ethica.

10. scilicet cum dicebat, Deum animum esse per naturam rerum omnem intentum, & commen-tem, ex quo nostri animi carperentur, non vi-disse, distractione humanorum animorum discerpi, & lacerari Deum, & cum miseri animi es-sent, quod plerisque contingeret, tum Dei par-tein esse miseram (Vid. etiam S. Aug. Lib. IV. de civ. Dei cap. 12. & seq. Toin. VII.). Hæc autem difficultas multo magis Spinozistas premit, qui contendunt, omnia hujus in indi entia nihil esse aliud, quam divinæ substantiae modificationes.

18. Confirmatur hæc ratio. Certum est, non posse duas modificationes contrarias uni eidemque individuo subiecto convenire, ex. gr. eidem ceræ frusto figuram quadratam, & rotundam; sed si unica est in hoc universo substantia, eaque sim-plex, & indivisibilis, ut Spinoza prædicat (I. 1. Ethicæ prop. 15. in schol.) necesse est, eidem plures, ac diversas, imino plane contrarias modi-ficationes convenire, eamdemque calidam, & fri-gidam, amaram, & dulcem, boiam, & malam, uno verbo omnium omnino inter se maxime pu-gnantium qualitatum, atque modificationum rece-ptaculum, & subiectum, ut nulla unquam magis repugnans chimæra fingi a poetis potuerit.

19. Multa plura & absurdaria atque absurdita ex im-pio Spinozæ systemate consequuntur, quæ omnia persequi necessariae brevitatis ratio nos minime si-nit (a). Sed illud omittere non possumus plane intolerabile, quod fatalis inde, atque adamantina necessitas constituitur (b), qua semel posita, nec virtus erit amplius, nec laus, aut vituperium, nec præmium, aut poena, quibus tamen totam hominum societatem colligari, communis est o-minium Sapientum doctrina; ut nihil de religione dicamus, imino de Deo ipso, cuius opinionem penitus deleri necesse est, cum de ea conservanda nullo modo fuerit Spinoza sollicitus; quin. potius ad utrumque evertendum impium suum systema-male consarcinaverit.

20. Sed & illud festivum accedit, quod frustra Spinoza novo suo systemate ad hominum præju-dicia convellenda adlaboraverit. Quid enim aliud sunt ad ipsius mentem hominum præjudicia, & errores, nisi totidem Dei modificationes? Ut pro-indie velle hæc hominum errata tollere, nihil sit aliud, quam velle Dei substantiam, novis in eam inductis modificationibus immutare; quod & ridi-cu-

prop. 29. nullum datur contingens, sed omnia ex ne-cessitate divinæ naturæ ad certo modo existendum, & operandum determinantur. Immo, vel ipsi Deo libertatem adimit, inquiens in coroll. prop. 32. Deum non operari ex libertate voluntatis; & prop. ipsa 32. Res, inquit, nullo alio modo, neque alio ordine a Deo produci potuerunt, quam productæ sunt.... Res enim omnes ex data Dei natura necessario secutæ sunt, & ex necessitate naturæ Dei determinatæ sunt, ad certo modo existendum, & operandum..

culum per se est, & fictitio gygantum conatui persimile.

21. Obj. 1. In sacris litteris non pauca, nec levia sunt Spinozistici systematis vestigia. Habetur enim Ecclesiastici XLIII. 29. ipse (Deus est in omnibus ; & clarus græcus textus : *i πᾶν ἐστι οὐτός, ipse (Deus) est omnes* ; & S. Paulus de Deo dicit Roman. XI. vers. ult. *ex ipso, & per ipsum*, & in ipso sunt omnia ; & A&t. XVII. 28. in ipso vivimus, movemur, & sumus : hæc omnia postrema verba esse in sensu Pantheistarum prolati liquet primo, quia Paulus versus poetæ Arati Pythagorici allegat, subdens: sicut & quidam vestrorum Poetarum dixerunt, ipsius enim & genus sumus (a). Secundo quia hoc, & alia id genus Scripturæ S. testimonia Origenes explicat in sensu omnino Pantheistico; inquit enim Lib. II. *De principiis* capit. 1. *sicut corpus nostrum unum ex multis membris aptatum est, & ab una anima continetur, ita & universum mundum, vel animal quodlam immensum, atque immane opinandum puto, quod quasi ab una anima, virtute Dei, ac ratione teneatur. Quod etiam a S. Scriptura indicari arbitror per illud, quod dictum est per Prophetam Jeremiam cap. XXIII. 25. nonne cælum, & terram repleo, dicit Dominus?.... Sed illud, quod ait Paulus, cum apul Athenienses concionaretur, dicens: quoniam in ipso vivimus, movemur, & sumus. Accedit tertio & Dionysius Areopagita, qui idipsum sine ulla obscuritate docens, inquit (de cœlesti Hierarchia cap. 4.) esse omnium est super substantialis Divinitas.*

22. Resp. Hæc & similia S. Scripturæ loca non esse intelligenda ad Pantheistarum, vel Spinozæmentem, infinitis propeinodum ejusdem S. Scripturæ testimoniis declarari, atque evincit potest: ubique enim Deus nobis exhibetur, tanquam hujus universi creator, & gubernator, infinitus, æternus, omnipotens, ab omni materiae concretione secretus, iisque demum perfectionibus, atque attributis cumulatus, quæ corporeæ materiæ, aut euicunque rei limitibus circumscriptæ convenire omnino non possunt; quo sit, ut debet Deus ab hac rerum universitate infinito intervallo distare. Illa igitur allata loca, & quæcumque id genus afferri possunt, tantum indicant vel Dei immensitatem, & intimam omnibus locis, rebusque præsentiam, vel supremum ejusdem in omnia dominium, vel providam rerum omnium gubernationem. Sed breviter explicemus singula.

23. Quod dicitur Eccl. XLIII. 29. *ipse est in omnibus, ex antecedentibus, & consequentibus*

(a) His testimoniis abutebatur Spinoza in epist. ad Oldeburgium inquiens: *omnia in Deo esse, & in Deo moveri cum Paulo affirmo.*

(b) Suspiciuntur aliqui legendum esse textum græcum *Tο πᾶν ἐστι οὐτός, omne est ipsius, quonodo Grotius legebat.*

debet explicari de infinita Dei magnitudine, omnipotentia, & providentia, quibus Deus omnia complectitur, & omnia longe superexcedit: præmittitur enim: *multa dicemus (de Deo), & deficiemus in verbis. Consummatio autem sermonum* (idest summa omnium, quæ dici possunt de Deo) *ipse est in omnibus; vel etiam, ut textus græcus habet: ipse est omne, seu omnium rerum principium, & finis; unde etiam additur vers. seq. ipse enim omnipotens super omnia opera sua, terribilis Dominus, & magnus rehemerter, & mirabilis potentia ipsius. Glorificantes Dominum quantumcumque potueritis, supervalebit enim alhuc... major enim est omni laude (b).*

24. Cum vero Apostolus dicit Rom. XI. *Ex ipso &c. significat, omnia esse ex Deo, tanquam prima causa per creationem: omnia per ipsum, tanquam supremum mundi gubernatorem administrari; ac demum omnia in ipso, seu potius, ut græcus textus habet in ipsum, scilicet ut in finem ultimum referri debere. Et hæc est hujus loci interpretatio, quam S. Basilius suppeditat in L. de Spir. S. cap. 5. Tom. III.*

25. Et quando idem S. Paulus A&t. XVII. de Deo inquit: *in ipso vivimus, movemur, & sumus, ostendit, Deum ad omnes nostras actiones coacturam, nos conservando, nos ad agendum permovendo, ac nobiscum cooperando. Addit porro: ipsius enim & genus sumus, ostendens nobilis hominis originem, qui factus est ad imaginem, & similitudinem Dei: unde etiam S. Lucas texens Christi genealogiam secundum carnem, eam perducit usque ad Adam, & concludit: qui fuit Adam, qui fuit Dei, eodem pene modo appellans Adam filium Dei, quo appellaverat Seth filium Adæ.*

26. Neque vero refert, quod Paulus Arati poeta hemistichion alleget. Primo enim dubium est, an ad Aratum Paulus digitum intendat, cum pluri numero utatur: *sicuti quidam vestrorum Poetarum dixerunt;* & certe non unus est Aratus, apud quem hæc sententia reperiatur (c). Secundo, etiamsi S. Paulus ad Arati versum respexit, non est credendum, totum profani illius Poetæ sensum adoptasse; sed duntaxat qua parte Christianæ religionis principiis consentiebat, videlicet nos esse factos ad imaginem & similitudinem Dei: unde postea sic colligebat: *genus ergo cum simus Dei, non debemus estimare auro, aut argento, aut lapidi sculpturæ artis: & cogitationis hominis divinum esse simile. Ceterum idem S. Paulus hoc eodem in c. X. 24. Detum ab hoc mundo ma-*

(c) P. de Magistris in Diss. III. Apologiæ sententias Patrum de LXX. virali versione adnexa sua editioni Danielis secundum vers. LXX. putat, illud hemistichion fuisse ex Cleante desumptum. Videri etiam protest Christ. Woltius in *Curis philologicis ad novi fæderis libros historicos.*

DISSERTATIO I. CAP. II.

manifeste distinguit cum dicit, Deum fecisse mundum, & omnia, quae in eo sunt; euidentem esse cœli, & terræ dominum, & dare omnibus vitam, inspirationem, & omnia: & cum pariter Rom. IX. 5. dicit, Deum esse super omnia.

27. Ad Origenis autem locum brevior est responsio, ipsum scilicet nihil aliud voluisse, quam Deum intima virtute omnia conservare, regere, atque administrare: uide subdit immediate: quomodo enim in Deo vivimus, & movemur, & sumus, nisi quod virtute sua universum constraingit, & gubernat mundum? Addo, non tantam esse hujus operis auctoritatem, quod ab Hæreticis fæde corruptum fuisse, constat. Et quamvis illi libri latini de principiis, quos modo habemus (græci enim codices nulli amplius supersunt) a Ruffino emendati sint, eos tamen nonnullis adhuc scatere erroribus, eruditio consentiunt. Vid. S. Rem. Ceillier Hist. des Auteurs Eccl. Tomo II. cap. 58. §. 11.

28. Verba demum S. Dionysii, aliaque similia quoquidam S. Patrum explicat S. Thomas Lib. I. contra Gent. cap. 26. quod Divinitas sit esse omnium, quia in omnibus quædam divini esse similitudo reperitur; non autem quod Divinitas sit omnium esse formale. Hinc idem Dionysius (in cap. XI. de divinis nominibus) Dei, inquit, neque talitus, neque aliqua commixtio est ait res alias, sicuti est puncti ad lineam, vel figura sigilli ad ceram (a).

29. Ob. secundo. Nulla esse potest substantia præter Deum; nam Deus est ens simpliciter, & omni modo infinitum; adeoque debet omnem substantiam rationem ita absorbere, ut nihil præter, & extra ipsum sit; quemadmodum si unum esset corpus infinitum, nullum aliud esse posset corpus ab eo diversum.

30. Resp. dist. illam prop. Deus est ens simpliciter, & omni modo infinitum, quasi infinitum realitatum num. in se contineat, nego: ens, quo nihil maius esse potest, conc. Nullam quidem claram, distinctamque infiniti ideam nos habemus, oppido tamen ii falluntur, qui putant, ens infinitum esse quasi aggregatum partialium entium num. infinitorum; esset enim infinitum aliquod ex

partibus compositum, quod omnino repugnare, bona & melior Philosophorum pars, paucis reclamantibus, existimat. Vid. Lokius de Intell. humano Lib. II. c. 17. Dicitur ergo Deus ens infinitum in alio sensu, quamvis a nobis parum intelligibili, scilicet quatenus primo caret omnibus imperfectionibus, quæ in aliis entibus reperiuntur; & insuper quatenus omnes aliorum entium perfectiones continet, non quidem formaliter, & tanquam partes, unde aggregatum entium infinitum resultet; sed virtualiter, eminenter. Si vero corpus esset infinitum, omnia loca occuparet non virtualiter, sed actu, & formaliter: uide nulla alia corpora esse possent (b).

31. Neque vero hinc inferant Spinozistæ, hoc ens infinitum, ab omnibus aliis diversum fictitium esse, atque imaginarium, cum nihil eorum sit, quæ a nobis in mundo conspiciuntur, sed ex perfectionibus a nobis confitit quasi conslatum. Non inquam; etenim potius contra dici deberet, Deum non esse ens omnium perfectissimum, & infinitum, si nihil esset aliud, quam aggregatum earum perfectionum, quæ in hac rerum universitate inveniuntur; hæ siquidem finitæ sunt, ceterisque limitibus circumscriptæ, multaque quasi scoria imperfectum deturpatæ; necesse igitur est, ut quando volumus ideam entis perfectissimi in nobis efformare, illud concipiamus, ut ab omnibus aliis essentia, & attributis omnino diversum.

32. Inst. primo. Si aliqua esset substantia a Deo diversa, esset aliquis modus existendi, qui Deo non conveniret, atque adeo esset Deus determinatus ad certos quosdam existendi modos, nec omnes haberet; quod enti perfectissimo repugnat; quemadmodum non esset Deus immensus, si aliquis vel exiguus locus esset, quem ipse non occuparet; nou ergo &c.

33. Resp. Dist. ant. Esset aliquis existendi modus, qui Deo non conveniret formaliter, conc. virtualiter & eminenter, nego, ut mox observatum est. Id potest eo ipso immensitatis exemplo declarari, quod nobis objectum est. Quemadmodum enim immensitas Dei, qua est in omnibus locis, non impedit, quin alias quoque res corporeæ, & incorporeæ in iisdem locis inveniantur, i-

(a) Jac. Brukerus in Hist. Crit. Phil. Tomo 3. p. 624. & alibi censuit, opera pseudo-Dionysiana esse factum alicuius impostoris, qui ex Philosophia Alexandrina plures errores, & impietas in Religionem invexerit. Sed Brukerum confutatum habes in opere, cui titulus Hist. Crit. de l' Eclectisme vol. 11. p. 256. seq.

(b) Substantia nomen proprio Deo non convenit; ut enim S. Thomas 1. P. qu. 3. art. 5. ad 1. & Lib. I. Cont. Gent. c. 25. observat, Deus non est in aliquo genere, & inelius dicitur ens quoddam supersubstantiale omne genus substantiæ infinito post se in intervallo relinquens. Atque in laud. lib. 1. Cont. Gent. c. 26. similem difficultatem expediens, Divinum esse,

inquit, est absque additione, non solum cogitatione, sed etiam in rerum natura; & non solum absque additione, sed etiam absque receptibilitate additionis. Unde ex hoc ipso, quod additionem non recipit, nec recipere potest, magis concludi potest, quod Deus non sit esse commune, sed proprium. Etenim ex hoc ipso summa esse ab omnibus aliis distinguitur, quia nihil ei addi potest. Unde Commentator in Lib. de causis dicit quod causa prima ex ipsa puritate sue bonitatis ab aliis distinguitur. Quibus verbis magis declaratur, Deum esse infinitum, non aggregatione aliorum entium finitorum, sed essentia ab aliis rebus omnino distincta, & perfectissima.

ita infinita essentia Dei non tollit aliarum rerum essentias. Id ipsum potest confirmari exemplo scientiae Dei, quae etsi infinita sit, non tamen exigit, ut nullus alius sit intellectus cognoscens, & sciens, sed dumtaxat exigit, ut nullum objectum cognoscibile lateat Deum, & insuper, ut omni modo perfectissimo, qui a nostra intelligentia omnino diversus sit, a Deo cognoscantur.

34. Inst. secundo. Illud dicitur finitum, quod ab alia re ejusdem generis terminatur: sic finitum est corpus, quod alio corpore terminatur, & finita cogitatio, quae alia cogitatione circumscribitur; atqui si est alia substantia a Deo distincta, Deus ab illa terminatur; ergo &c.

55. Resp. Dist. min. Si haec substantia esset in eadem linea, qua est Deus, conc. si in diversa linea sit, nego. Deus est ens infinitum, & perfectissimum, creaturæ autem sunt entia finita, & imperfecta; & quidquid in eis est perfectionis, id totum continetur in Deo, sed modo eminentiori, & perfectissimo, unde nulli Deo ponuntur limites; quemadmodum nulli ponuntur limites infinitæ perfectionis divinae ex quo sint aliæ naturæ intelligentia, & cognitione donatae.

56. Inst. tertio. Si aliquæ essent substantiae a Dei natura distinctæ, oporteret esse aliquam differentiam, qua Deus ab hujusmodi substantiis distingueretur; atqui in Deo nulla esse potest differentia propter summam ejus simplicitatem: ergo &c.

57. Resp. Differentiam se tenere ex parte creaturarum, quæ imperfectæ sunt, certisque limitibus circumscriptæ, Deus autem actus purissimus est, & infinitus. Observat præterea acutissime S. Thomas Lib. I. Cont. Gent. cap. 17. aliud esse differentiam, aliud diversitatem. *Differentia in iis* est, quæ in aliquibus convenient, non autem in omnibus; unde in iis, quæ differunt, aliquid assignari oportet, secundum quod differant, sicuti duæ species, quæ convenient in genere, differentiis distinguuntur. *Diversitas* autem in iis est, quæ in nullo prorsus convenient, ut ex. gr. differentiæ oppositæ sunt inter se *quid diversum*, quia in nullo genere convenient. In his autem, quæ diversa sunt, non oportet esse aliquam differentiam; sicut ridiculum esset, querere differentiam, qua differentiæ oppositæ rationalis, & irrationalis distinguantur. Sic etiam (concludit An-

gelicus, contra Davidem de Dinando, qui similiter arguit evincere conabatur, Deum a materia non distingui) Deus, & materia diversa sunt, quia Deus actus purus, materia autem potentia pura, & in nullo convenientiam habent.

58. Inst. quarto. Si creaturæ essent a Deo distinctæ, vel diversæ, Deus simul cum creaturis esset aliquid perfectius, quam Deus solus; sed hoc dici nequit: ergo &c.

59. Resp. neg. maj. Quidquid enim perfectio- nis est in creaturis, non est nisi participatio quædam illarum perfectionum, quæ modo infinite perfectiore inveniuntur in Deo. Si duo particula- ria conjugantur, inquit S. Th. q. v. de malo art. 1. ad 4. augeri potest in eis il, quod par- ticipatur; sed si participans adletur ei, quod est per essentiam tale, non facit aliquid majus.

40. Obj. tertio. Per substantiam illud intelligitur, quod in se est, & per se concipitur, hoc est cuius conceptus non indiget conceptu alterius, a quo formari debeat (Spinoza I. P. Ethicæ defini. 5.); atqui hujusmodi substantia nonnisi una esse potest: ergo &c. Major propositio est de- fuitio substantiæ omnibus fere Scholasticis probata. Minor autem prob. Substantia, quæ in se est, & per se concipitur &c. est ens necessarium atque omnino independens; atqui hujusmodi ens nonnisi unum est, nempe Deus, ut fatentur omnes: ergo &c.

41. Resp. Dist. maj. Per substantiam illud in- telligitur, quod in se est, quod scilicet non indi- get subjecto, cui inhæreat, conc. quod non indi- get causa effectrice, a qua producatur, nego. Item cuius conceptus non indiget conceptu alte- riarius, a quo sustentetur, conc. a quo producatur nego. Substantia dicitur *ens per se subsistens*, per exclusionem subjecti, cui inhæreat, quare ab accidentibus distinguitur, quæ per se existere ne- queunt, sed subjecto indigent, a quo susten- tentur; non autem dicitur substantia *ens per se ex- sistens*, quasi a nulla causa effectrice dependeat (a).

42. Inst. Substantia a nulla causa productrice dependet: est ergo ens necessarium, quod nonnisi unicum esse potest. Prob. aut. primo, quia si ab aliqua causa produceretur, ab eadem ad certum quendam existendi modum determinaretur, sine quo neque esse, neque concepi posset; atqui nul- lus est certus existendi modus, sine quo substan- tia

(a) Responsio est ad Peripateticorum mentem; quan- quam non sum nescius, substantiam ab aliis Philoso- phis aliter definiri. Carthesius I. P. Princ. art. 51. sub- stantiam definit *rem*, quæ ita existit, ut nulla re indi- geat ad existendum. Malebranchius vero quod cogitari potest, quin aliud cogitetur. Quæ duæ definitions non inlittum videntur a Spinoistica distare; nullatenus tam- men dubito, horum auctorum sensum finisse a Spinozæ sensu longe diversum. S. Thom. ut erat in meta- physicis admodum profundus, & acutus, Lib. I. Cont. Gent. c. 25. observat, quod in definitione substantiae non

est *ens per se*. Ex hoc enim, quod dicitur *ens*, non posset esse genus, quia jam probatum est, quod *ens* non habet rationem generis. Similiter nec ex hoc, quod dicitur *per se*, quia hoc non videtur importare, nisi negationem tantum: dicitur enim *ens per se ex hoc*, quod non est in alio, quod est negatio pura, quæ nec potest naturam, vel rationem generis constituere, quia sic genus non diceret, quod res est, sed quod non est. Oportet igitur, quod ratio substantiae intelligatur hoc modo, quod substantia sit res, cui conveniat esse non in subiecto.

DISSERTATIO I. CAP. II.

tia aut concipi aut esse nequeat, cum omnis modus possit a substantia separari: ergo &c. Secundo, non potest una substantia ab alia, tanquam effectus a causa produci, quin aliquod attributum sit utriusque substantiae commune; atqui non possunt duæ substantiae unum, idemque attributum habere commune: ergo &c. Major est certa; si enim nihil uni, alteriusque substantiae commune est, nec ulla est inter utramque conexio, qualis inter causam & effectum esse debet. Prob. minor. Si duæ substantiae haberent eadem attributa communia, inter se non distinguerentur: ergo &c.

45. Resp. primæ difficultati, dist. maj. sine quo neque esse, neque concipi potest, salva ejusdem forma, & natura, conc. per corruptionem prioris formæ, & novæ acquisitionem, nego. Hæc Spinozæ æquivocatio facile tolletur, si loco definitiovis ponatur definitum in aliquo exemplo. Concurru quorundam causarum alimentum convertitur in substantiam aliti, & fit sanguis: determinatur itaque hæc substantias ad peculiarem existendi modum, & formam, ut sit sanguis; sed inde non consequitur, ut hic determinatus existendi modus absolute nequeat a substantia tolli; sanguis enim iterum convertitur in carnem, ossa &c. & sic diversas substantias produci dicimus per generationem, ope cuius materia in varias, & multiplices formas transmutatur. Mitto autem primam diversorum entium, variisque generis substantiarum productionem factam per creationem ex nihilo, in qua non tantum novæ formæ substantiales, sed etiam cum iis formis materia ipsa ex nihilo extracta est.

44. Alteri difficultati resp. dist. major. Quin aliquod sit attributum causæ, & effectui commune, seu idem specie conc. idem numero, nego. Pater generans filium habet eamdem naturam cum filio genito specie, non autem numero: atque ita distinguitur a filio numerice, quamvis non specificie. Sed contingere etiam potest, ut causa producat effectum specie diversum, ut cum ensis pungit, aut ignis comburit manum, producitur in anima sensatio doloris, qualis certe neque in igne, neque in gladio est. Unde patet, esse falsum, quod nimis generaliter Spinoza statuit, aliquod esse debere causam inter & effectum commune attributum.

(a) De qua si quis uberiori edoceri cupiat, adire poterit P. Thom. Vinc. Monigliani in *Diss. contra i Materialisti Tom. II. P. IV. c. 5. & P. Ant. Valsecchi nel Lib. I. De' fondamenti della Religione c. 3. utrumque Ord. Præd. tum eminent. Card. Gerdil nella Introduzione allo studio della Religione, P. Bonav. Luchini in *Diss. adv. Spinozam*, P. Lami *Le nouvel athéisme renversé*, Sylvanam Regis *L'usage de la raison*, Abb. de Condillac *Traité des systèmes* ch. 10. Francois Preuves de la religion T. I. sect. 2. c. 5. Hookium Religionis naturalis, & moralis Philosophia principia methodo scholastica digesta Tomo I. siquaque*

45. Dices secundo. Causa debet continere *utrumque* effectum: sed una substantia non potest continere aliam, non ergo potest una substantia aliam producere.

46. Resp. Causam continere suum effectum non *formaliter*, sicut viuum continetur in dolio, sed *virtualiter*, sicut ignis habet virtutem comburendi lignum, & aliud ignem sibi similem generandi.

47. Dices postremo. Substantia est id, quod intelligitur *per se*, & cuius conceptus non indiget conceptu alterius, secus ac modificatio, quæ non potest intelligi, nisi intelligatur etiam subjectum aliquod, cuius est modificatio: atqui si una substantia haberet aliquod attributum commune cum alia, a qua producta esset, conceptus unius indigeret conceptu alterius, ut cognosceretur: de essentia enim effectus est, ut per suam causam cognoscatur: ergo &c. adeoque non potest una substantia ab alia produci.

48. Resp. Dist. maj. cuius conceptus alterius conceptu non indiget, tanquam subjecti, cui inhereat, conc. tanquam causæ, a qua producatur, nego. Motum ex. g. concipere non possumus, quin simili etiam concipiamus subjectum aliquod mobile, cui hæc modificatio iheret; contra vero possumus subjectum ipsum concipere sine motu; atque hoc sensu verum est, substantiae conceptum non indigere conceptu alterius. Veruntamen si substantiam consideremus, tanquam aliquod contingens, quod a se non habet esse, hoc ipso cogimur etiam aliquam causam cogitare, quæ illam produxit. Et de hac quæstione satis (a).

C A P U T III.

Ostenditur, Deum non esse corporeum.

49. Inter Gentiles non solum rudibus, atque indoctis, sed pluribus etiam non insimi subsellii Philosophis persuasum olim fuit, Deum esse corporeum; nam Vellejus apud Ciceronem Lib. I. de nat. Deor. cap. 12. ita contra Platonem disputabat: Quod vero sine corpore ullo Deum vult esse, ut Græci dicunt, ἀσώματος, id quale esse possit, intelligi non potest. Careat enim sensu, necesse est, careat etiam prudential, careat voluptate, quæ omnia una cum deorum. notione cont-

innumeris. Non est tamen fides incante omnibus insadhibenda, qui Spinozam se confutare profertur; fuerunt enim qui specioso hoc choragio imperitos deciperre tentarunt, ut Cornes Boulainvillierus, qui in libro, cui falsus est titulus *Refutation des erreurs de Spinoza*, omnia hujus recutiti sophisinata in quanta maxima potuit luce collocavit, alios eadem confutandi curata relinquent. De hoc lib. Vid. Laur. Mosheimius in nota 1. ad *Systema univ. intellect.* Cudworthi c. 5. Sect. 4. §. 17. Similis fraudis accusatus est etiam Franc. Cuperis, de quo supra in not. ad n. 12.

comprehendimus. Aristoteles pariter Lib. XII. Metaph. Deum definit $\zeta\alpha\omega\tau\alpha\delta\sigma\tau\alpha$, $\pi\sigma\tau\alpha$ animal sempiternum optimum; hoc est, ut Picus Mirandulanus Lib. IV. de vanitate Doctr. Gent. capit. 1. post Justinum, & Athenagoram explicat, animal ex anima, & corpore constitutum. Galenus etiam in Lib. de historia Physice ita Aristotelem sensisse putat.

50. Sed mirum est, potuisse tam crassum erorem etiam in iis inveniri, qui revelationis lumine collustrati verum Deum adorabant: & tamen fatendum est, non solum inter Hebreos, sed etiam inter Christianos hunc errorem diu multumque fuisse grassatum (a).

51. Magis etiam mirandum, nostra, Patrumque nostrorum memoria, in tanta scilicet scientiarum luce, Socinianis, & Arminianis visum esse hanc quæstionem de incorporeo Dei natura, ut ad fidem nullatenus pertineat; quam tolerantiam nonnullis argumentis Beausobrius confirmare conatus est Hist. des dogmes de Manichæe Lib. III. cap. 2. pag. 484. Uterque error refellendus est; unde sit

PROPOSITIO I.

Deus est omnis corporis expers.

52. Prob. primo ex sacris literis. Isaias cap. XL. 18. *Cui, inquit, similem fecistis Deum? aut quam imaginem ponetis ei?* Ut scilicet intelligamus, Deum nulla posse imagine repræsentari, quia corpus non est, cuius imago pingi, aut sculpti possit. Apostolus etiam Act. XVII. 29. *Non debemus, inquit, cœstimare, auro, aut argento, aut lapidi sculpturæ, artis, & cogitationis hominis Divinum esse simile.* Et iterum 2. ad Corinth. III. 17. *Dominus autem spiritus est; & Joann. IV. 24. Spiritus est Deus, & eos, qui*

adorant eum, in spiritu, & veritate oportet adorare.

53. Prob. secundo ex Ecclesiæ judicio; nam in Concilio Lateran. IV. sub Innocentio III. in cap. Firmiter ita expresse definitum est: *una est Dei essentia, substantia, sive natura, simplex omnino.* Si vero esset corporea, non posset dici omnino simplex. Præterea Anthropomorphitæ, ut hæretici in Ecclesia habiti sunt, quod proposit. sequ. ostendetur.

54. Prob. tertio ex sanctis Patribus. Origenes Lib. II. de Principiis cap. 1. *Non ergo, ait, aut corpus aliquod, aut in corpore esse putandus est Deus, sed intellectualis natura, simplex, nihil omnino in se admixtionis habens.... ut sic ex omni parte monas, & ut ita dicam, totus mens, ac fons, ex quo inūium totius intellectualis naturæ, vel mentis est.*

55. Methodius Tyrius, qui eodem Sæc. III. cum Origene floruit, *Deus, inquit, apud Phontum in Biblioth. cod. 234. incorporeus est, & ideo minime adspectabilis.*

56. S. Augustinus, cum alias sæpe, tum Lib. XII. de Trinit. cap. 7. Tom. VIII. hunc errorem impugnat, & inquit, *turpiter vanum esse cogitationem, quæ opinatur, Deum membrorum corporalium lineamentis definiri, atque circumscribi.* Et alibi ex quo animus noster incorporeus est, recte colligit, *Deum creatorem animi corpus non esse,* Lib. VIII. de civ. Dei cap. 5. Tom. VII.

57. S. Leo Magnus Serm. IV. in Epiph. Deum appellat sempiternæ, & incorporeæ lucis essentiam. Et infinitus plane esset, si omnia Sanct. Patrum loca huc afferre velle, quibus Deum esse incorporeum, & summe simplicem asseritur.

58. Sed hanc veritatem omnium uberrime exposuit, ac comprobavit S. Gregorius Nazianz. in Orat. XXXIV. (in nova autem edit. Paris. ann. 1778. XXVIII. num. 7. & seq.) ubi Deum esse in-

(a) Sadducæi, celebris Juileorum secta, satis probabiliter Deum sibi corporeum effingebant; dicebant enim, non esse resurrectionem, neque Angelum, neque spiritum. Act. XIII. 8. Manichæi autem Deum huncum quoddam æternum esse crediderunt; quibus, observante P. Ang. Ant. Georgio in Alphabeto Tibetano P. I. n. 102. etiam Tibetanis consentiant, populi scilicet Tartarie Sinensis septentrionalis. Eademque fuit Valentianianorum opinio apud S. Epiphanium Heresi XXXIII. Sed multo celebrior in Ecclesia fuit Anthropomorphitarum secta, quæ ætate Origenis iam orta era: memorat enim in fine Lib. I. in Ep. ad Rom. Christianorum aliquos, qui in Ecclesia positi imaginem corporalem hominis esse Dei imaginem dicebant. Post autem Audius quidam, vel Audius natione Syrius Sec. IV. errorem hunc magis dilatavit, si Theodoretus vera narrat Lib. IV. Hist. Eccl. c. 10. unde etiam Anthropomorphita dicti sunt Audiani, & aliquando Fadiani. Adeo autem erratica hæc opinio brevi invaluit, precipue apud Monachos Ægypti, ut quidam eorum, Socrate referente Libr. VI. Hist. Eccl. c. 7. Theophilum Alex. Patriarcham, quod Deum incorporeum prædica-

Gazzaniga Theol. Tom. II.

ret, veluti impietatis reatu nedum ab Ecclesia, sed plane e mundo exterminatum vellent. Etiam Sæc. V. quosdam ex monasterio montis Calamonis fuisse anthropomorphisino infectos, liquet ex epistola, quam S. Cyrillus Alex. suo operi contra Anthropomorphitas præfixit. Sed in Africa quoque ætate S. Augustini fuisse Anthropomorphitas, S. Augustinus aperte innuit Contra ep. quam vocant fundamenti c. 23. T. VIII. meinorans aliquos carnales, & parvulos, qui ... solebant Deum sibi libertate phantasmatis corporis humani specie figurare. Deinum in Italia anthropomorphismum olim regnasse, testis est Ratherius, qui Veronensem Ecclesiam Sæc. X. semel, & iterum administravit in Serm. I. de Quadrages. Tomo II. Spicilegii Lucae d'Achery. Sæculo autem elapso Thomas Hobbesius impietatis accusatus est, cum ex aliis multis capitibus, tum etiam ex eo, quod haud obscure Deum corporeum ponere videatur in Leviathan capit. 12. & 24. ac in append. ad Leviathan cap. 7. Impium Spinozam prætero, qui, ut superius vidimus, non tam Deum corporeum facere natus est, quam eum prorsus de medio tollere.

DISSERTATIO I. CAP. III.

incorporeum multis, atque invictis rationibus demonstrat; quarum præcipua hæc est.

59. Deus infinitus est, & immensus: hæc autem duo attributa substantiæ corporeæ convenire nequeunt. Non primum: substantia enim corporea quibusdam terminis circumscribitur, cum partibus necessario constet. Nec secundum; sequeretur enim, aut nullam aliam esse in hoc mundo substantiam præter Deum, quod supra contra Spinozam explosum est, aut duas substantias corporeas, & extensas simul compenetrari, quod est absurdum.

60. Præterea omne corpus, quantum quidem cognitione assequi possumus, materia, & forma constat; utraque autem hæc pars substantiæ corporeæ imperfecta est, cum altera indigat ad totius compositionem: constabit itaque Deus ex partibus imperfectis; atque adeo erit in Deo imperfictio, quod Dei notioni repugnat (a).

61. Accedit ad mensuræ cumulum & consensus plurium illustrium Philosophorum, ut Platonis, ejusque Scholæ (apud S. Augustin. Lib. VIII. de civ. Dei cap. 6.), Ciceronis (apud eundem Lib. XXII. cap. 20.), Maximi Tyrii (Dissert. III.); Sexti Empirici (Lib. VIII. contra Dogmaticos), quibus ex Huetio Lib. II. Quæst. alnetan. num. 11. Pythagoras, Xenophanes, Aristoteles, aliique plures adjunguntur.

62. Ob. primo Genes. I. 25. dicitur Deus similis esse homini: *Faciamus hominem ad imaginem, & similitudinem nostram.... & creavit Deus hominem ad imaginem suam: cum ergo homo sit compositus ex anima & corpore, Deus etiam &c.*

63. Resp. proprie hominem dici creatum ad imaginem Dei, quantum ad animam, quæ spiritualis est, non quantum ad corpus materiale. *Invisibilis Dei imago*, inquit S. Ambrosius in Ps. CXVIII., non in eo est, quod videtur, sed in eo utique, quod non videtur, nempe in anima. Idem tradunt S. Augustinus in Ps. XLVIII. S. Gregorius Nyssenus, aliique committere. Immo S. Paulus Coloss. III. 10. hanc similitudinem & imaginem agnoscit in homine per gratiam sanctificantem renovato: *Induentes, inquit, novum (hominem), eum, qui renovatur in agnitionem, secundum imaginem ejus, qui creavit illum.*

64. Dices. S. Irenæus Lib. V. adv. Hær. c. 5. *ea verba Genesios ad imaginem suam interpretatur de carne, quæ est plasmata, ipquit, secundum imaginem Dei.* Irenæum sequuntur Clemens Alexandrinus Lib. II. Stromatum, Philastrius cap. 85. & Paulinus Nolanus.

65. Resp. primo, aliquos veterum Patrum distinxisse inter imaginem, & similitudinem, ut imago esset id, quod Deum quocumque modo representaret; itaque nedium homo, sed quæcumque creatura hoc sensu imago Dei dici potest. Si-

militudo autem ab eis sumebatur pro repræsentatione magis propria; atque hoc sensu plurimi Patres imaginem Dei esse in hominis natura dicebant, similitudinem vero in virtute, seu in statu hominis perfecto ac bonorum possessione cùmulate.

66. Resp. secundo, nonnumquam a sanctis Patribus hominem, quantum ad corpus propria significatione vocari imaginem Dei, habita ratione naturæ humanæ, quam Deus assumpturus erat. Quamobrem Tertullianus Lib. de resurrect. carnis cap. 16. ad imaginem, inquit, *Dei fecit illum (hominem) scilicet Christi.*

67. Neque illud prætermittendum est, nonnullos veterum fuisse opinatos, Deum humana forma assumpta creasse hominem ad imaginem & similitudinem suam. Hæc sententia placuit etiam Sæculo XVI. celebri Augustino Steuchio Eugubino in *Cosmopœia*; & fortasse hoc modo explicandus est Tertullianus, dum Lib. de resurrect. carnis cap. 6. inquit de homine: *toties honoratur, quoties manus Dei patitur, dum tangitur, dum decerpitur, dum deducitur, dum affingitur. Recogita totum illi Deum occupatum, ac deditum manu, sensu, opere.* Et Prudentius in *Apotheosi* ita de Deo canit:

*Dignatur perpinguis humi comprehendere mollem
Divinis glebam digitis; nec sordida censem
Hærentis massæ contagia.*

68. Dices. In sacris literis corporum proprietates, humanique corporis membra Deo sæpe tribui videamus. Tribuitur primo magnitudo, & extensio. Job. XI. 8. *excelsior caelo.... profundior Inferno.... longior terra mensura ejus, & latior mari.* Secundo tribuuntur Deo oculi Ps. XXXIII. *Oculi Domini super justos; aures Ps. CXXIV. Fiant aures tuæ intendentæ; manus, & digiti Ps. VIII. Opera ditorum tuorum.... opera manuum tuarum, aliaque homini membræ Deo quam sæpissime adscribuntur: ergo &c.*

69. Resp. cum S. Thoma I. P. qu. 5. art. 1. ad 1. & ad 5. Hæc omnia non proprie, sed metaphorice esse dicta ad significandas quasdam Dei proprietates, & operationes, quæ ut sunt in se, aut vix aut nullatenus possunt in nostram cogitationem cadere. Ita per magnitudinem, & extensionem exprimitur Dei immensitas; per manus, & digitos potentia, & operatio; per oculos, & aures omnis scientia. Ne antem hujusmodi figuris deciperemur, dupli ratione in sacris Scripturis cautum est. Primo eodem pene modo Deus aliquando vocatur, *leo, petra, lux &c.* dicitur etiam *alias habere, & alia id genus, quæ certe nemo a deo stultus est, ut non intelligat, esse dicta metaphorice.* Secundo aliis in locis humana membra Deo aperte denegantur, ut Jobi X. 4. *Numquid*

(a) Aliæ plures rationes videri possunt apud S. Th.

i. p. q. 3. art. 1. & 2. Lib. i. Cont. Gent. c. 20.

qui oculi carniei tibi sunt, aut sicut vident homo, & tu vides? Negatur insuper Deo determinata extensio. 5. Regum VIII. 27. Ergone putandum est, quoniam vere Deus habitet super terram? Si enim cælum, & cæli cœlorum te capere non possunt, quanto magis domus haec, quam calificasi (a)?

70. Idem dicatur de humanis quibusdam effectibus, ira, pœnitentia, zelo, patientia, ceteris, quibus Deus quandoque obnoxius esse dicitur; haec enim sumi debent solum quantum ad effectum, qui in creaturis producitur, & objective, ut scholæ loquuntur, non autem subjective, quasi sint in ipso Deo; nam Samuel Propheta dicebat 1. Regum XV. *Triumphator in Israel non parceret, & pœnitudine non flectetur; neque enim homo est, ut agat pœnitentiani;* & S. Jacobus Cap. I. 17. apud quem (nempe Deum) non est transmutatio, nec vicissitudinis obumbratio. Vid. S. Aug. in Enchiridio c. 55. n. 10. & L. II. ad Simplicianum q. 2. n. 2. Tomo VI.

71. Inst. Lactantius in Lib. de ira Dei alias quidem passiones a Deo removet, contendit tamen, in eo esse iram, & quidem propriam; si enim de ira minus propria, & quantum ad effectum solum loqueretur, non esset, cur eodem modo reliquias etiam passiones in Deo non poneret.

72. Resp. nonne iræ eo in libro a Lactantio intelligi justitiam, qua Deus puniit impios; quæque eodem modo in Deo est, ac misericordia, & cetera ejus attributa. Audiatur ipse Lactantius c. 16. n. 50. *Sunt aliqui affectus, qui non cadunt in Deum, ut libido, avaritia.... his enim vacat, quia vitiorum affectus sunt. Eos autem, qui sunt virtutis, ilesi ira in malos, caritas in bonos, miseratio in afflictos, quoniam divina potestate sunt digna, proprios, & justos, & reos habet.*

73. Ob. 2. Scriptura sacra nullib[us] asserit, Deum esse incorporeum. Spiritum quidem eum esse, ait; veruntamen, ut observat Origenes L. I. de principiis c. 1. id potius denotat, Deum esse corpus. Scio, inquit Origenes, quod conabuntur quidam etiam secundum scripturas nostras dicere, Deum corpus esse, quoniam inveniunt scriptum esse apud Moysem quidem (Deut. IV. 24.) Deus noster ignis consumens; in Evangelio vero secundum Joannem (Cap. IV. 24.) Deus spiritus est.... ignis vero, & spiritus non aliud apud eos, quam corpus esse putabitur.

74. Resp. Origenem stultam hanc aliquorum o-

pionem, & pravam scripturæ sacrae interpretatione referre simul, & nervose refellere, atque ostendere, nomen spiritus a scriptura sacra usurpari ad significandas res incorporeas, quod pluribus exemplis demonstrat. Consuetudo, inquit, scripturæ sacrae est, cum aliquil contrarium corpori huic crassiori & solidiori designare vult, spiritum nominare, sicut dicit 2. Corinth. III. 6. litera occilis, spiritus autem vivificat. In quo sine dubio per literam corporalia significat, per spiritum intellectuilia, quæ & spiritualia dicimus. Et infra ex contextu Evangelii, & ex scopo Christi Domini Samaritanam alloquentis evincit spiritum Jo. IV. sumi, prout opponitur corpori; unde etiam colligit, Deum esse incorporeum.

75. Ob. tertio. Doctrina Origenis de Deo incorporeo fuit saeculo IV. desinente in duobus Conciliis proscripta, altero Alexandriæ habitu sub Theophilo; altero in insula Cypro sub Epiphanius. Socrates enim Lib. VI. Hist. Eccl. c. 10. narrat, Theophylum simulatorem vaferimum, quanvis Deum incorporeum esse crederet, contrarium tamen se sentire simulasse, ut posset celebres fratres Longos, aliosque suos inimicos perdere; itaque cum S. Epiphanius, & Monachis Anthropomorphitis amicitia primo curasse, a lectione librorum Origenis in Concilio Episcoporum totius insulae Cypri homines a S. Epiphanius prohiberi; deinde plures Episcopos Alexandriæ congregasse ad eundem Origenem condemnandum; tentasse demum, sed frustra, in eandem impietatem etiam S. Joanni Chrysost. petrare. Eademque iisdem penae verbis Sozom. refert. L. V. Hist. Eccl. c. 14.

76. Resp. Fuisse in his duobus Conciliis damnatum Origenem, ejusque operum lectionem vetitam propter quædam errorum monstra, quibus scatabant, non tamen expresse, & determinate propter dogma Dei incorporei (b). Nam primo quis credit, Theophili fautores, & approbatores, quos inter Anastasius erat Rom. Pontifex, Hieronymus, aliquique magni viri, Deum corporeum esse contra Origenem definire voluisse? Hieronymum præcipue, qui epist. ad Pamphilium Anthropomorphismum vocat stultissimum hæresim. Secundo. Imitici Theophili, atque imprimis S. Jo. Chrysostomus hanc ipsi impietatem objicere non prætermisissent, eumque non modo avaritiæ, superbie, & violentiæ, sed hæresis, atque impietatis accusasset, ejusque depositionem a Patriarchatu postulassent.

(a) Ita explicant hæc S. Scripturæ loca Origenes Lib. I. de principiis capit. 1. Sanct. Gregorius Nazianz. Orat. supra land. Sanct. Basilis Lib. II. Contra Eu-nomium, Sanct. Hieronymus in Ps. XCIII. Sanctus An-gustinus epistol. CXLVIII. ad Fortunat. Sanctus Ful-gentius Resp. IX. ad Objecta Arianorum, & S. Jo. Da-mascenus Lib. I. de fide Orthodoxa cap. 11.

(b) Obscurus certe, atque admodum implexus est hic

ecclesiastica historiæ locus, secum ipsis pugnantibus nedum recentioribus, sed etiam veteribus scriptoribus. Si Socratem, Sozomenum, duosque Palladios audiamus, omnia contra fas, vi, & fraudibus a Theophilo peracta sunt, homine quidem docto, sed avaro, superbo, doloso, violento, qui prætextu Origenianæ sectæ extirpanda ad privatam ultioneum quatuor fratres Longos innocentes, doctrina, & pietate insignes, una cum a-

DISSERTATIO I. CAP. III.

77. Dices. Reipsa Socrates, & Sozomenus aperie iostinuant, Theophilum saltem extrinsecus se anthropomorphitam simulasse, ut Origenis damnationem obtineret, cuius praetextu posset de fratribus Longis (scilicet Dioscoro, Ammonio, Eusebio, & Euthimio) aliisque sibi infestis Monachis nesci: ergo verisimile est, eo ex capite fuisse damnatum Origenem, quod Deum incorporeum esse prædicabat (a).

78. Resp. uego cons. quæ certe ex verbis Socratis, ejusque exscriptoris Sozomeini erui non potest. Dicunt illi quidem, Theophilum simulasse se anthropomorphitam, ut ita cum Epiphanio, aliisque Monachis amicitiam iniaret ad suos hostes perdendos, sed inde non sequitur, propterea fuisse damnatum Origenem, quod Deum incorporeum confitebatur. Hujus hæc ratio est, quia ad damnationem Origenis, nedum Epiphanii, Monachorum suffragias indigebat Theophilus, sed etiam aliis Episcopis, quorum plorosque in Origenis damnationem minime consensuros certo novaverat, si ideo damnandus fuisse, quia Deum incorporeum confitebatur. Astutus itaque Theophilus variis escis incantos cepit, ut generalem, & indistinctam Origenis damnationem obtineret, qua obtenta infestos sibi Monachos perderet. Quanquam Epiphanium in stultam anthropomorphitarum hæresim fuisse delapsum concedi nequit, ut inferius ostendetur.

79. Addo, difficile creditu esse, quod Socrates, & Sozomenus narrant, Theophilum se anthropomorphitam simulasse: ut enim Cassianus narrat Collatione X. cap. 2. in epistola Paschali directa ad Monachos contra ineptam Anthropomorphitarum hæresim longa disputatione disseruit, eamque copioso sermone destruxit; quo ruidum illorum Monachorum magnum in se odium concitatavit.

Iis Monachis ipsorum sautoribus crudelissime exagitavit. Ejusdem Theophili dolis S. Epiphanius deceptus est, & S. Jo. Chrysostomus, qui impis hisce flagitiis consentire, & cooperari recusavit, variis calunnias appetitus, ac denunia Patriarchali sua sede extrusus. Ita veteres illi scriptores, quos sequitur Card. Orsius recens, gravisque historicus Lib. XXII. Hist. Eccl. Tomo X. Alii contra, quamvis Theophilum ab omni culpa non liberent, in iis præcipue, quæ contra S. Jo. Chrysostomum gessit, ejus tamen zelum contra Origenistas maximis extollunt landibus. Hos inter excellit S. Hieronymus, qui publice Theophilo, quasi de insigni reportata victoria gratulatus est in ep. LXX. dicens: *Breviter scribimus, quod totus mundus exultet, & in tuis victoriis glorietur, erectumque Alexandriae sexillum crucis, & adversus hæresim trophae fulgentia gaudens populorum turba prospectet. Macte virtute, macte zelo fidei; ostendisti, quod huicque taciturnitas dispensatio fuit, non consensus. Vid. etiam ep. LXXXI. ad eundem Theophilum. Nat. Alex. Sæc. III. c. 3. & nonnulli alii, qui Theophilum defendant, recentiores historici, Palladios, Socratem, & Sozomenum suspectos habent, quasi partium studio abrepti in Theophilum fuerint minus æqui.*

PROPOSITIO II.

Deum incorporeum esse, dogma fidei est..

80. Ex superius allatis satis hæc propositio constat. Addimus tamen, constanter in Ecclesia ut hæreticos habitos fuisse, qui Deum corporeum sibi effingebant. S. Hieronymus ep. LXI. ad Pamphilium eorum opinionem, qui simplicitate rusticæ Deum habere membra arbitrabantur, stultissimum hæresim appellat. Eam stultam sententiam appellat pariter Theodoretus Lib. IV. Hæreticarum fabularum cap. 10. S. Augustinus in Lib. de Hæresibus Hær. L. & Hær. LXXXVI. Anthropomorphitas inter hæreticos recenset; nec alia ratione Tertullianum ab hæresi excusari posse dicit, nisi quia potuit putari propter ea corpus Deum dicere, quia non est nihil, non est inanitas. Qui ergo Deum esse corporeum absolute sentiebant, S. Augustino judice ab hæresi excusari non poterant. Et alibi (epist. CXX. alias CCXXII. c. 2.) quandam idololairiam vocat, ex consuetudine rerum visibilium Deum sibi corporeum fingere: & rursus de fide, & symbolo cap. 7. explicans ea verba Symboli: Sedet ad dexteram Patris; nec ideo, inquit, quasi humana forma circumscripsum esse Deum Patrem, arbitrandum est....ne in illud incidamus sacrilegium, in quo execratur Apostolus eos, qui commutaverunt gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem corruptibilis hominis. Cassianus autem Collat. X. cap. 2. & seq. Anthropomorphisum appellat ineptam hæresim, gravem errorem, qui in perpetuæ mortis discriminem injiciat, & gentilem blasphemiam ab omnibus detestandam. Denique S. Philastrius, S. Epiphanius, S. Jo.

(a) Verba Socratis hæc sunt: *Amicitiam quoque redintegravit (Theophilus) cum Epiphanio Constantiæ Cypri Episcopo, a quo ante dissidebat. Insimulaverat enim Theophilus Epiphanium, tamquam abjecte deo, quem humana specie præditum esse arbitrabatur. Cum ergo Theophilus ita sentiret deo, eosque reprehenderet, qui Deum humana figura præditum esse censebant, præ odio tamen, quo in alios ferebatur, ea que sentiebat, palam denegavit; initique tunc amicitiam cum Epiphanio, quocum antea dissentiebat, perinde ac si paenitentia ductus idem cum illo sentiret deo. Episcoporum quoque Synodus in Cyprio ab eodem fieri curavit, quo Origenis libri condemnarentur. Clarius adhuc Sozomenus: Amicum sibi adjunxit (Epiphanium) licet antea eum reprehendisset, quod Deum humana specie præditum opinaretur: tum vero quasi resipiscens veram tandem sententiam agnovisset, idem se cum illis scripsit, & Origenis libros tanquam hujusmodi dogmatum auctoris calumniari instituit. Contendunt aliqui vitianas esse lectiones illam ὡ τῷ ἐπῳ δέξῃ ἐπιγένεται quasi veram sententiam agnovisset, & legendum esse ἐπιγένεται veram sententiam agnoscenti, ut neimpe intelligamus, Theophilum Epiphanio resipisci ab errore fuisse reconciliatum.*

Jo. Damascenus, Isidorus, Rhabanus in suis catalogis hæreticorum Audianos seu Anthropomorphitas inter hæreticos numerant. Post tam multis, & tam apertas Ss. Patrum sententias, quis hunc errorem valeat ab hæresi nota purgare?

81. Objicit primo Beausobrius. Scriptura sacra nullibi tradit, Deum esse incorporeum, quemadmodum fatetur Origines in Proœmio ad Lib. de principiis num. 9, inquietus: *Deus quoque ipse quomodo intelligi debeat, inquirendum est, corporeus, & secundum aliquem habitum deformatus, an alterius naturæ, quam corpora sunt, quod utique in prædicatione nostra (idest in Evangelio) manifeste non designatur.* Præterea observante eodem Origene, appellatio ἀούματος, idest incorporei apud nostras Scripturas est inuisitata: nihil ergo docent Anthropomorphitæ contra sacras literas, ut proinde eorum error tolerari possit.

82. Resp. Si haec vocem ἀούματος requiramus, eam utique in sacris cum veteris, tum novi testamenti paginis non invenimus; si tamen rem ipsam sub aliis vocibus designatam accipiamus, perspicue, constanterque tradi in sacris literis quam ostensum est: & Origenes ipse ea verba Joann. IV. *Deus spiritus est, non alio modo intelligi posse demonstrat, quam per oppositionem ad corpus.* Deinde cum sacræ literæ ubique nobis Deum exhibeant ut infinitum, imminutum, omniisque perfectionum genere cumulatissimum, satis luculentiter nobis prædicant, Deum esse incorporeum.

83. Dices. Ex quo Deus vocetur *Spiritus*, non debet colligi, eum esse incorporeum. Primo, quia aliqui, apud Originem Lib. I. de principiis cap. 1. inde potius colligebant, Deum esse corpus. Secundo quia nec græci, nec latini veteres auctores nomine *spiritus* id intelligebant, quod nos intelligimus; nam S. Gregorius Nazian. *Oratione XXXIV.* (nunc XXXVIII. n. 15.) ait, *spiritum sine motu, & diffusione intelligi non posse;* quæ duæ proprietates corporum sunt. Tertio Origenes ipse in Joannem dicit, *spiritum si proprie loqui velimus, esse corpus.* Demum veteres plerique spiritus esse corporeos opinati sunt.

(a) Hinc etiam est, quod S. Augustinus de fide & symbolo cap. 7. *nefas esse putavit, simulacrum Dei Patriis in templis collocare;* quod nonnullos alias Patres etiam sensisse, ostendit Lud. Thomassinus Lib. XII. de Incarnatione c. 9. ubi tamen observat, *pingendi, sculpendi*que arte repræsentari posse eas apparitiones, quibus se Deus olim exhibebat: *aliud est enim Deum pingi, aliud apparitionem aliquam Dei, quia in huinsinodi apparitionibus non Deus ipse, sed illa symbola pinguntur, sub quibus Deus apparet dignatus est, & concludit, hodiernam Ecclesiam pietatem a priores regnulis non exorbitasse, quia non imagines proprium Dei naturam repræsentantes, sed symbola quadam ejus perfectiones mystice, & umbratice significantia in templis ponni, permittit. Unde etiam intelligi potest, quod consu ab Alexandro VIII. damnata fuerit illa propositio*

84. Resp. non ex eo solum, quod Deus vocetur, *spiritus*, nos colligere, eum esse incorporeum, sed ex eo potissimum, quod infinitus, immensus, & omnis compositionis expers dicatur, & sit; quæ omnia cum corporeis natura pugnant. Nihil igitur interest, quænam olim fuerit apud veteres hujus vocis *spiritus* notio; nam sine ulla dubitatione apparet, ita Deo tribendum esse, ut nulla in eo sit compositione corporea. Ita vero pauci, qui illius vocis significatu abutebantur, ut Deum esse corpus evincerent, ab Origene non sine stomacho refutati sunt, ut superius vidimus.

85. Ob. secundo Beausobrius. Nihil religio detrimenti capit, ex quo Deus corporeus esse creditur. Qui enim Deum aut lucem corpoream, aut humanæ formæ similem esse dixerunt, non minus eum, ut sanctum, omnipotentem, & maximum coluerunt. Immo Cassianus Collat. X. cap. 2. refert, Abbatem Serapionem, coactum ad ejurandum Anthropomorphismum, fuisse postea intentamente confusum, ut in amarissimos fletus, crebrosque singultus repente prorumpens, in terramque prostratus cum ejulatu validissimo proclamaret: *eheu me miserum! tulerunt a me Deum meum, & quem nunc teneam, non habeo, vel quem adorem, aut interpellam, jam nescio: tolerari ergo potest innocuus error, qui ad pietatem admodum confert.*

86. Respond. ideam Dei corporei nos in maximis turpissimosque alios errores sponte sua pertrahere, ut ad ipsum Deum tollendum quasi per gradus descendamus. Quod si aliqui rudiores hoc errore a pietate abducti non sunt, hoc divinæ potius providentiae est adscriendum, quam opinionis innocentiae. Abbas tamen Isaac, ut idem Cassianus narrare pergit, Serapionis perturbatione se a recta sententia diuoveri passus non est, dicens: *si quis fuerit catholicis dogmatibus institutus, (Anthropomorphismum) ut gentilem blasphemiam detestabitur, & ita ad illum orationis purissimam perveniet qualitatem, quæ non solum nullam divinitatis effigiem, nec lineamenta corporea (quod dictu quoque nefas est) in sua supplicatione miscet, sed &c. (a).* Addo ea, quæ

num. 25. *Dei Patris sedentis simulacrum nefas est in templo Christiano collocare;* potest enī in hac imagine significari apparitio facta Danieli cap. VII. & Joanni Evangelistæ Apocal. IV. ut Jo. Molanus explicat in Hist. SS. imaginum, & picturarum pro vero eurum usu contra abusus. Lovaniæ 1594. Lib. II. cap. 3. & 4. De hac re videri quoque potest Catechismus Roman. de primo precepto Decalogi cap. 2, num. 20. Synodus Tridentina Sess. XXV. in decreto de sacris imaginibus ita sapienter cantum voluit: *nullæ falsi dogmatis imagines, & rudibus periculosi erroris occasionem præbentes statuantur. Quod si aliquando historias, & narrationes sacre scriptura, cum id indicia plebi expediat, exprimi, & figurari contigerit, doceatur populus, non propteræa divinitatem figurari, quasi corporeis oculis conspicere, vel coloribus, aut figuris exprimi possit..*

DISSERTATIO I. CAP. III.

quæ de Sacrosancto Trinitatis mysterio Catholica professio habet, consistere cum ea opinione non posse, quæ Deo corpus affingit. Quis enim concipiat, aut intelligat unius naturæ tricorporem Deum? (a)

87. Obj. tertio Beausobrius. Nos, fatentibus Ecclesiæ Patribus, Theologis, atque Philosophis, nullam neque Dei, neque spiritus claram, distinctionemque notitiam habemus: tolerari igitur possunt qui ipsum incorporeum esse negant.

88. Confirm. hoc argumentum primo ex Auctore quæstionum Christian. ad Græcos, qui olim S. Justinus putabatur (b); nam quæst. 2. Deum neque corporeum, neque incorporeum esse asserit. Secundo ex S. Augustino, qui Hæresi L. S. Epiphanius Anthropomorphitas perpercise dicit, ne hæreticis accenseret; & post pauca subdit: quamvis sint, qui eos in Ægypto Ecclesiæ catholicæ communicare assererent. Et alibi (contra epist. fundamenti cap. 25. & Lib. XII. Confess. cap. 27.) Anthropomorphitas Ecclesiæ catholicæ gremio contentos esse, fatetur.

89. Primæ difficultati resp. Quamvis non latet, quid proprie sit Deus, scimus tamen quid non sit, seu omnem imperfectionem possumus, & debemus ab ejus natura removere. Cum igitur erassam corporis materiam sine multis, & magnis imperfectionibus esse non posse, satis constet, eam a Deo jure removeamus. Eodemque modo quamquam ignoramus, quid proprie spiritus sit, sufficit, ut sciamus, eum substantiam esse ab omnibus corporeis imperfectionibus liberam.

90. Auctor quæstionum Christian. ad Græcos negat Deum posse appellari incorporeum, quasi sit aliud ens definitum, & quasi certis terminis designari, aut exprimi ejus natura possit, non autem quatenus per hanc vocem corporis, & compositionis negatio exprimitur. Eodemque ferme sensu auctor Lib. de Trinitate (apud S. Augustinum Tom. VIII. in append.) negat, Denique spiritum dici posse, quia quando Spiritus dictus est, non omne id, quod est, dictus sit.

91. Tertia difficultas solvit observando, simplices quosdam, rudiioresque Anthropomorphitas fuisse in Ecclesia toleratos, quod rusticitati eorum tribuit Epiphanius, parcens eis, ne dicantur hæretici. Verba hæc sunt S. Augustini, quibus declarat, non nisi ignorantia fuisse eos quodammodo excusatos, ne pro hæreticis haberentur. Eodem pariter sensu Cassianus Collat. X. cap. 2. absurdam hanc Monachorum quorundam opinio-

nem simplicitatis errorem nominat. Alibi autem S. Augustinus Anthromorphitas in Ecclesia contineri dicit hac tamen conditione, ut non se in temerarias opiniones præcipitent, sed ibi studium pium querendi nutriant, ibi petant, ut accipiunt, ibi pulsent, ut eis aperiatur, incipiunt spiritualiter allegorias, parabolasque scripturarum intelligere ... qua intelligentia quanto magis proficiunt, tanto magis catholicæ esse firmatur. Sic etiam L. XII. Confess. postquam dixisset, esse aliquos, qui dum hæc verba: in principio creavit Deus cœlum, & terram cum iis, quæ sequuntur legunt, vel audiunt, cogitant Deum, quasi hominem, ita subdit: in quibus adhuc parvulis animalibus, dum isto humillimo genere verborum, tamquam materno sinu eorum gestatur infirmitas; salubriter edificatur filies, qua certum habeant, & teneant, Deum fecisse omnes naturas &c.

92. Obj. ult. Beausobrius auctoritatem Melitoni, Tertulliani, aliorumque, qui Deum corporeum esse crediderunt (c).

93. Resp. unum, vel alterum Ecclesiæ Patrem, qui refragetur veritati doginatis alicuius, nullum fidei præjudicium afferre. Sed præterea adhuc sub judice lis est, an Melito, Tertullianus, & Audius in Anthropomorphitarum insaniam consenserint, & multi ex recentioribus præsertim Theologis eorum verba ad catholicum sensum adducent. Quid tamen de eorum mente dici probabilius possit, breviter indicabo.

DE MELITONE.

94. Floruit Melito Sardensis in Lydia Episcopus sæculo II. magna doctrinæ, & sanctitatis lande. Eum Polycrates Spiritu sancto afflatum appellabat (apud Eusebiu Lib. V. Hist. Eccl. cap. 24.). Tertullianus etiam eum a plerisque habitum. ut Prophetam testatur (apud S. Hieronymum de viris illustribus cap. 24.) Origenes tamen Melitoni coœvus eum accusat (apud Theodoretum Quæst. XX. in Exodus) quod scripta reliquerit de eo, quod Deus corporeus sit. Eudem illi errorem tribuit Gennadius in Lib. de Ecclesiast. Dogmatibus cap. 4.

95. Recentiores, qui Melitonem ab hoc errore purgare satagunt, Origenem hallucinatum fuisse dicunt ex titulo alicuius libri, quem Melito inscripsit *περὶ ἐρωμέτων Θεοῦ* (apud Eusebium Lib. IV. Hist. Eccl. cap. 26.), quasi de Deo corporeo in eo ageretur, cum tamen liber esset de Deo.

(a) S. Antoninus P. III. tit. 8. cap. 4. §. 11. imaginem Trinitatis, sub figura unius hominis habentis tria capita, vel tres facies, vocat monstrum in rerum natura. Vid. mox land. Jo. Molanus cap. 4.

(b) Vid. nova edit. S. Justini in Append. P. I.

(c) Voltairins (Lettre XIII. sur M. Locke) solita sua temeritate quasi ex tripode pronuncians, plurimos Patres Deum corporeum credidisse, scribit. Quant aux

Pères de l'Église, plusieurs, dans les premiers siècles, plusieurs, dis-je, ont cru... Dieu corporel. Annon in tal. m. sycophantia ea verba quadrant, quæ habet Cicero Lib. I. de divinat. cap. 67. nec cognovi quemquam, qui majori auctoritate falsa diceret. Vid. eminentissimus Gerdil, ubi de Dei immaterialitate novis argumentis demonstrata agit Tom. III. edit. Bononiens. P. VIII. Sect. 2.

Deo incarnato. Sed infirma nimis, ut puto, hæc est conjectura ad convellendam tain claram, & aperta Origenis accusationem. Primo enim quis certo asserere audeat, Origenem nonnisi titulum illius operis vidisse, non vero legisse opus ipsum? Secundo unde scimus, hunc librum: *περὶ ἐνσημάτων Θεοῦ* fuisse de *Deo incarnato*, & non potius de *Deo corporeo?* græca enim phrasis utrumque sensum patitur: nec Ruffini auctoritas, qui ea verba latine vertit de *Deo corpore induito*, tauta est, ut illi acquiescere omnino debeamus. Res ad minus valde dubia est (a).

DE TERTULLIANO.

96. Major, & difficilior est inquisitio de Tertulliani mente, qui sæculis II. & III. usque ad annum 220. in Ecclesia Africana floruit. Sanctus Augustinus Lib. X. de *Genesi ad literam* cap. 25. de eo hæc habet: *corpus esse animam credidit . . . nec de Deo voluit aliter sapere;* & Epist. CXC. ad Optatum mirandum non esse ait, Tertullianum somniasset animam esse corpoream, qui etiam ipsum creatorem Deum non esse nisi corpus opinatur. Idemque repetit Lib. II. de *anima*, & ejus origine cap. 5.

97. Idem tamen S. Pater in Lib. de *hæresibus* cap. 86. ita de Tertulliano statuit: *animam dicit immortalem quidem, sed eam corpus esse contendit: neque hanc tantum, sed ipsum etiam Deum.* Nec tamen hinc hereticus dicitur factus; posset enim quoquo modo putari, ipsam natum, substantiamque divinam corpus vocare, non tale corpus, cuius partes aliæ majores, aliæ minores valeant, vel debeat cogitari, qualia sunt omnia, quæ proprie dicimus corpora: quamvis de anima tale aliquod sentiat. Sed potuit, ut dixi, propterea putari corpus Deum dicere, quia non est nihil, non est inanitas, non est corporis, vel animæ qualitas, sed ubique totus &c.

98. Tertullianum Anthropomorphitis accenset Gennadius de *dogmat. ecclesiasticis* c. 4. S. Fulgentius Lib. de *veritate prædestinationis*, & *gratiæ* cap. 21. & S. Thomas Lib. I. Cont. Gent.

(a) Melitonem hac in parte culpant ex recentioribus Phil. Labbens de *Scriptor. Eccles. Joan. Bapt. Cotelearius* in not. ad *Clement. Hom. XVIII.* Henr. Valesius in not. ad Lib. IV. *Hist. Ecclesiast.* Eusebii cap. 26. Petavius Lib. II. de *Deo* cap. 1. n. 4. P. Berti Lib. II. de *theol. discipl.* cap. 2. prop. 1. ex heterodoxis autem Fabricius in *Bibliothec. græca* Tom. V. Caveus in *Hist. Litter. Clericis* ad ann. 149. & alii multi. Excusant autem Sixtus Senensis Lib. V. *Biblioth. Sancta* annot. 18. qui tamen, ut P. Milante ibidem adnotat, vitiioso codice deceptus est, putans verba Origenis apud Theodoretum ita esse legenda: *Melito Scripta reliquit de eo, quod dicitur, Deo corpus inesse,* Card. Orsius *Hist. Ecclesiast.* Lib. IV. §. 25. ac denique plures inter scholasticos Theologos, ut Boueat, P' Herminier, Tour-

cap. 20. Et quidem sexcenta plane loca sunt, in quibus Tertullianus Deum esse corpus statuit, licet non commune, & vulgare, sed sui generis, quomodo etiam Spiritum corpus esse sui generis putat: videtur enim hic scriptor nihil nisi corpus admittere. *Omne, quod est, inquit Lib. de carnis Christi cap. 11. corpus est sui generis: nihil est incorporabile, nisi quod non est.*

99. Qui Tertullianum a tam crasso errore liberare student, dicunt, eum nomine corporis intellexisse substantiam, prout nihil opponitur, & magnum vim faciunt in simili prorsus loquendi modo, quem adhibuit sæculo IV. S. Phæbadius Agentensis Episcopus in Lib. contra Arianos (b). Sed mirabile videtur, Tertullianum latini sermonis minime ignorarum nomen corporis tam sæpe, imino semper usurpasse ad divinam substantiam significandam; & si quandoque Deum spiritum appellat, ne a sacrarum Scripturarum phrasi abhorrente videatur, statim adjicere, etiam Spiritum esse corpus (c).

DE AUDIO.

100. Audius, vel Audæus sæculo IV. una cum pluribus asseclis se ab Ecclesia separavit, & in schismate ab Episcopo pariter schismatico Episcopus factus est. Cum autem populos ab Ecclesiæ obsequio retraheret, a Constantino Imperat. in Scythiam relegatus est. Hæc constant ex S. Epiphilio *Hæresi LXX.* utrum vero in hæresim Anthropomorphitarum inciderit, quæstio est.

101. Theodoretus Lib. IV. *Hæreticarum fabularum* cap. 10. Audius quidem, inquit, ex *Syria trans Euphratem* ortus Deum humana forma esse docuit, & corporis illi membra tribuit, stulte intelligens, quæ per accommodationem in divina scriptura dicta sunt. S. autem Augustinus *Hæres. I. de Vadianis*, seu *Audianis*, *Vadianos*, inquit, quos appellat *Epiphanius*, & schismaticos, non hæreticos sult videri, alii vocant *Anthropomorphitas*, quoniam Deum sibi fingunt cogitatione carnali, in similitudinem corruptibilis hominis, quod rusticati eorum tribuit *Epiphanius*. Augustino consentit Facundus *Hermita-*

neu-

nelius

Witassius, aliisque, quibus consentit etiam P. Thomas Vinc. Moniglia *Dissert. contra i Materialisti* Tom. I. P. 2. ser. 5. osserv. 8.

(b) Hic liber prostat in Tom. IV. *Bibliotheca Patrum*. Sulpitius autem Severus Lib. II. *Hist.* Eum vocat *Fægadum*, alii autem *Sæbadium*.

(c) Ex recentioribus Tertullianum hac in parte accusant Huetius in *Origenialis* Lib. II. Qu. 1. num. 3. Petavius Lib. II. de *Deo* cap. 1. Berti Lib. II. de *theol. discipl.* cap. 2. prop. 2. excusant autem Natalis Alexander *Dissert. IX.* in Sec. II. artic. 2. Painelius in *Paradoxis Tertulliani* num. 15. Vasquez in 1. Part. Dispnt. XXI. c. 1. Witassius, P' Herminier, Tournely, Boueat, Ferrari, & P. Moniglia *Dissert. contra i materialisti* Tom. I. pag. 352. seq.

DISSERTATIO I. CAP. III.

nensis Lib. VIII. cap. 7. unde constat, nec ejus sectatores posse ab Anthropomorphismo purgari.

102. Resp. tamen aliqui, Theodoretum, & Augustinianum non de Audio, ejusque primis discipulis loqui, sed de aliis posterioribus. Auditum enim non fuisse Anthropomorphitarum delitris addictum, liquere dicunt ex S. Epiphano, auctore coævo, qui Andianis schisma objicit, non haeresim: immo eos a recta fide nunquam descivisse tradit; ac de sancta Trinitate præclare, & ex Ecclesiæ prescripto sensisse; quod ut superius inuitimus, cum errore Anthropomorphitarum constare nequit.

103. Verum cum satis luculenter appareat, S. August. & Theodoretum de Audio, primisque ejus discipulis loqui, facilius erit, ut ego quidem puto, explicare S. Epiphanium, quod indulgentia quadam rusticati, & ignorantiae eorum perpercerit, ne eos appellaret haereticos. Ceterum Andianos in hanc amentiam incidisse, non obscurare innuit S. Epiphanius ipse, ib. n. 2. dicens: nam quod ad imaginem Dei creatus Adamus dicitur, præfracte illi referendum ad corpus existimat. Id ferme repetit in Anchorato num. 14. (a).

DE S. EPIPHANIO.

104. Hunc vero S. Patrem ab Anthropomorphismi errore immunem fuisse, facile est demonstrare; nam primo hanc a se calumniam ipse deterrit, teste S. Hieronymo epist. LXI. ad Paracletum. Cum enim Joannes Jerosolymitanus in publica concione contra Anthropomorphitas habita stultissimæ hujus haereseos suspectum reddere eum voluisset, surrexit Epiphanius, & Joanni respondens, cuncta, inquit, quæ locutus est collegio frater, ætate filius meus contra Anthropomorphitarum, bene, & fideliter locutus est, quæ mea quoque damnatur voce. Secundo idem Epiphanius Haeresi LXX. Andianos confutat, quia imaginem Dei, ad quam homo creatus dicitur, ad corpus referendam esse existimarent, atque ita concludit: *Spiritus enim Deus est, qui omnem spiritum exsuperat.* Tertio summis laudibus, tanquam vir nedum pietate, sed catholicoæ etiam doctrinæ puritate insignis celebratus est a S. Hieronymo pluribus in locis (in Catalogo Script. Ecclesiast. cap. 114. Apologia II. contra Ruffinum, Epist. LXI. & in Vita S. Hilarionis) a S. Augustino, qui epist. CCXXII. eum vocat in doctrina catholice fidei laudabiliter diffamatum; a Sozomeno, qui Lib. VII. Hist. Eccl. cap. 7. eum dicit, non solum vitæ conversatione, sed etiam miraculis, ante & post mortem etiam illu-

strem: verisimile igitur non est cum virum in tam crassum errorem fuisse lapsum.

105. Obj. Socrates Libr. VI. Histor. Eccles. cap. 10. & Sozomenus Lib. VIII. cap. 14. Epiphanium Anthropomorphismi manifeste accusant: ergo &c.

106. Resp. neg. cons. uterque enim historicus, ut recte suspicatur Henr. Valesius in not. ad locum laud. Socratis deceptus ab aliquo Origenista fuit; solebant enim Origenistæ, ut contra magistrum sui condemnationem se tuerentur, adversarios anthropomorphismi accusare, eisque vitio vertere, quasi in damnationem Origenis propterea conspirassent, quia ille Deum esse corporeum acriter contendebat; quo nihil falsius dici poterat. Vid. Nat. Alexand. in Hist. Eccl. Sæc. IV. capit. 6. art. 28.

107. Atque hoc caput verbis Sancti Augustini concludamus Tract. XCVI. in Joann. v. 4. Tom. III. *Charissimi in charitate proficie .... ut spiritu ferventes, & spiritualia diligentes spiritualem lucem, spiritualemque vocem, quam carnales homines ferre non possunt, non aliquo signo corporalibus oculis apparente, nec aliquo sono corporalibus auribus instrepente, sed interiore conspectu, & auditu nosse possitis; non enim diligitur, quod penitus ignoratur. Sed cum diligitur, quod ex quantulacumque parte cognoscitur, ipsa efficiunt dilectione, ut melius, & plenius agnoscatur .... ut ea ipsa, quæ per lectiones, atque sermones, extrinsecus adhibitos didicistis de natura Dei non corporea, nec loco aliquo inclusa, nec per infinita spatia locorum quasi mole distenta, sed ubique tota, & perfecta, & infinita sine nitoribus colorum, sine figuris lineamentorum, sine notis litterarum, sine serie syllabarum, ipsa mente conspicere valeatis.*

DISSERTATIO II.

DE DIVINIS ATTRIBUTIS.

1. Quemadmodum supra monuimus (Diss. I. num. 2.), quanquam in Deo, propter suuam ipsius simplicitatem, quæ omnem compositionem excludit, omnia sint unum & idem, temperando tamen ejus cognitionem ad finitum nostrum concepiendi modum, Theologi quaerunt, & definunt, in quo sita sit essentia Dei; ita impræsentiarum de attributis agentes, eas divinas proprietates inquirunt, quæ ab ejus essentia dimanare concipiuntur; analogia ex rebus creatis desumpta, in quibus primo inquiritur, quænam sit earum essentia, deinde quænam proprietates, quæ essentiæ

dendum esse corporaliter effigiatum, ut Anthropomorphus, & Vadianus.

(a) Gennadius de Dogmat. Ecclesiast. c. 4. videtur, Anthropomorphum, & Vadianum pro duobus hominibus haereticis habuisse: inquit enim; in Deo nihil cre-

tia adveniunt. Porro istae proprietates divinæ communi Theologorum usu *attributa* vocantur, non quasi Deo sola nostra imaginandi vi tribuantur; in Deo enim ipsa sunt quamvis modo diverso, & louge nobiliore, ac nos imaginamur. Sed ne hinc oriatur erroris occasio, nonnulla caute observanda sunt.

2. Et primo haec attributa non esse accidentia, ut proprietates rerum creatarum accidentia sunt, quæ a substantiâ earum noui solum distinguuntur, sed & separari possunt; in Deo autem nullum est, aut esse potest accidens; cum propter summam ejus simplicitatem, qua sit, ut omnia, quæ in Deo sunt, unum, idemque sint cum ejus essentia; tunc preter alias rationes, quas S. Thomas assert Lib. I. *Cont. Gent.* c. 25.

3. Secundo considerandum est cum eodem Angelico I. P. qu. 15. art. 5. nos Deo attribuere eas perfectiones, quas in creaturis ab eodem Deo procedere videmus; sed has perfectiones esse in Deo eminentiore modo, quam in creaturis sint. Et quidem, inquit S. Doctor, in omnibus, quæ Deo attribuimus, est duo considerare, scilicet perfectiones ipsas significatas, ut bonitatem, vitam, & hujusmodi, & modum significandi. Quantum igitur ad il., quod significant hujusmodi nomina proprie competit Deo, & magis proprie, quam ipsis creaturis, & per prius dicuntur de eo. Quantum vero ad modum significandi, non proprie dicuntur de Deo; habent enim modum significandi, qui creaturis competit.

4. Tertio observandum est, duplex perfectio- num genus distingui a Theologis, quarum aliæ vocantur *absolute simplices*, vel *simpliciter simplices*; aliæ autem solum *secundum quid tales*. Primiæ in sua ratione formaliter nullam prorsus imperfectionem involvunt, ut bonitas, justitia, omnipotencia &c., & haec perfectiones sunt *formaliter* in Deo. Sed aliæ aliquam semper imperfectionem involvunt; ut habere animam, & corpus perfectio est in homine, comparatione facta illius cum brutis, plantis, vel lapidibus; esset autem

magna in Deo imperfectio. Et hujusmodi sunt omnes creaturarum perfectiones, quæ proinde in Deo *formaliter* esse nequeunt; sunt tamen in eo *eminenter* omni dempta imperfectionis umbra. Hinc recte S. Augustinus Libro V. *de Trinit.* cap. 1. num. 2. Tomo VIII. Deum vult, ut intelligamus *sine qualitate bonum*, *sine quantitate magnum*, *sine indigentia creatorem*, *sine situ praesidentem*, *sine habitu omnia continentem*, *sine loco ubique totum*, *sine tempore sempiternum &c.*

5. Demum quamvis attributa divina plorali numero nuncientur, non tamen putandum est ea esse reipsa numero plura, quasi ab invicem distincta numerari queant; hoc enim cum summa divina simplicitate pugnat. Sed qua ratione distinguiri debeant, declarabit sequens

CAPUT I.

De distinctione divinorum attributorum cum ab essentia, tum a seipsis.

6. Duo haec in quæstione oppositi sibi invicem sunt errores; nonnullæ autem quasi mediæ scholæ opinione. Primo Eunomius saeculi IV. *haereticus*, & sectæ Anomæorum antesignanus, omnem prorsus distinctionem inter attributa, & essentiam divinam sustulit. Nec sine malo consilio hic error fuit; ut S. Gregorius Nyssenus *Orat. XII.* contra Eunomium observat; nempe hac etiam ex parte Eunomiani ad impugnandam Filii divinitatem sibi viam aperiebant: si enim *ἀρνητικαὶ οὐκανότητας* in- nascibilitas idei est cum Divinitate, nec ulla potest cogitatione distingui, cum Filius nec sit, nec dici possit *ingenitus*, nec erit, aut dici poterit Deus. Id ipsum observavit S. Epiphanius de *Ætio Eunomii magistro Hæresi LXXVI.*

7. In oppositum scopulum alii lapsi sunt, *realiter* distinctionem inter essentiam divinam, & attributa ponentes (a). Hic error Gilberto Porretano celebri Pictavorum Episcopo saecul. XII. tribui solet; quanquam res disputatione non caret (b).

S.

(a) Prima hujus erroris vestigia sibi invenisse visus est Petavius Lib. I. *de Deo* capit. 12. in Athenagora, qui in *Lægation. pro Christianis M. Aurelio, & L. Commodo* inscripta num. 24. bonitatem in Deo accidens esse, & qualitatem asserere videtur. Sed Athenagoram ab hoc nævo purgat ejus editor e Congregatione S. Mauri in not. p. 322. Verius fortasse idem Petavius hujus erroris argui: Theodorum Mopsuestenon ex Leoncio Bysantino Lib. III. *contra Nestorium* Tom. IV. *Biblioth. SS. PP.*

(b) Cum Gilbertus, consuetus ex *ingenii subtilis magnitudine*, ac *rationum acumine multa præter communem hominem morem dicere*, ut inquit Ocho Frisingensis, quadam de Trinitate nova, atque inaudita protulisset, a duobus Archidiaconis suis Arnaldo, & Calone ad Eugenium III. Rom. Pont. accensatus est. Eugenius Parisis synodum habuit ad hanc causam cognoscendam; nihil tamen in ea definitum fuit, sed res dilata ad a-

Gazzaniga *Theol.* Tom. II.

liam synodum Remis habitam an. 1148., in qua, a gente potissimum S. Bernardo, Gilberti errores damnati sunt; ipse autem palinodia humiliiter, ut par erat, recantata, cum honoris plenitudine in pristina dignitate servatus est. Quinam vero fuerint Gilberti errores, non omnino constat, dissentientibus ex una parte S. Bernardo, & Ganfredo Monacho, ex altera Othono Frisingensi. Si hinc fidem habeamus, nunquam Gilbertus proprietas, & attributa Dei ab ejusdem essentia distinxit, sed solum proprietas, & essentiam a persona. Othonem sequuntur P. Vasquez, qui acta Remensis Concilii ex Vaticano codice edidit, & P. Claudius Frassen *Tract. I. disput. 2. art. 1. quæst. 1. n. 12.* Hanc sententiam probabiliorem esse conset P. Bertti. Sed alii sere communiter Othonis hac in re fidem suspectam habent, quod Gilberto addictus, & S. Bernardo iniquior fuerit; statuunque, Gilbertum etiam in eo errasse, quod essentiam ab attributis, & attributa

8. Sed quidquid sit de Gilberto, certum est, hunc errorem Sæculo XIV. late fuisse in Ecclesia Græca a Gregorio Palama Episcopo Thessalonicensi disseminatum. Hic Dei *hypostasis virtutem*, & operationes ab ejus essentia realiter distinguebat. Operationum autem nomine non solum eas actiones intelligebat, quas Theologi *virtualiter transeuntes* vocant, ut sunt creatio, conservatio, & gubernatio rerum; sed ipsa etiam attributa divina, quæ divinæ substantiæ, seu essentiæ inferiora esse comminisceretur, ab eadem quæ profluere, ut splendor a sole emanat (a). Etiam Sociniani Dei virtutem a Deo ipso realiter distinguui dixerunt, ut inde colligerent, Spiritum Sauctum, qui Dei virtus nuncupatur, non esse Deum. (Ita in *Catechesi Racoviensi* cap. 1.) Ac de erroribus ab Ecclesia proscriptis hactenus.

9. Nunc breviter Scholatum opiniones expono. Triplicem ab aliquibus statuitur realis distinctio: alia major, quæ inter duo entia completa, ac in se subsistentia versatur, ut inter animam, & corpus: alia minor, seu *modalis*, quæ inter rem, ejusque modum intercedit, ut inter animam, ejusque cognitionem, inter corpus, ejusque figuram: alia demum minima, quæ reperitur inter duas unius & ejusdem rei perfectiones plane inseparabiles, quarum tamen una non est alia, ex gr. inter *animalitatem*, & *rationalitatem*. Hæc dicitur *distinctio formalis ex natura rei*. Appellatur etiam *Scotistica* ab ejus auctore Jo. Duns Scoto, qui eam in Scholas invexit, ad distinguenda divina attributa, cum inter se, tum a divina essentia. Petavius Lib. I. de *Deo* cap. 8., hanc Scotti opinionem aut nihil, aut parum a damnatio Gilberti errore distare, contendit. Id visum est nonnullis aliis. Reclamant Scotistæ, atque accusatores calumniae postulant.

10. Alii Theologi, rejecta quacumque distinctione reali, solum mentis, & rationis distinctionem in divinis attributis admittunt, quamquam non eodem omnino sensu. Duplex enim est distinctio rationis: altera *rationis ratiocinantis*, ut inquit Scholastici, altera *rationis ratiocinatæ*. Prima quanta est, tota ab intellectu nostro configitur, sine ullo fundamento in re, ut si quis arbitratu suo distinguere velit inter Petrum, Cepham, & Barjonam, seu filium Jonæ.

11. Altera vero est, quæ fit quidem per men-

tem invicem reipsa distinxerit. Ita Natalis Alexander in Sæc. XII. cap. 4. art. 9., Petavius Lib. I. de *Deo* cap. 8., aliquis S. Bernardo, ejusque discipulo Gaufrido inhaerentes, qui totius rei gestæ pars magna fuerunt. S. Bernardus Serm. LXXX. in *Canticâ ad Gilbertum velutum* digitum intendens, recedant, inquit, a nobis, carissimi, recedant novelli, non dialectici, sed heretici, qui magnitudinem, qua magnus est Deus, & item bonitatem, qua bonus; sed & sapientiam, qua sapiens, & justitiam, qua justus, postremo divinitatem, qua Deus est, Deum non esse impiissime disputant. Di-

tem nostram, sed cum fundamento in re; quatenus res in se una, simplexque est, virtualiter tamen multiplex; unde fundamentum sumit intellectus noster, eam in varias partes disperiendi. Sic Deus unus est, & maxime simplex; quia tamen *eminenter*, & perfectissime continet justitiam, misericordiam, scientiam &c., quæ attributa in creaturis realiter inter se distinguuntur, ideo fundamentum præbetur intellectui nostro hæc eadem attributa in ipso distinguendi. Nascitur etiam hæc distinctionis necessitas a nostro intellectu; qui finitus cum sit, non valet has omnes perfectiones una sola cogitatione attingere.

12. Jam vero Thomistæ docent, divina attributa, tum inter se, tum ab essentia distinguiri hac distinctione, quam *virtualem* appellant, seu *rationis ratiocinatæ cum fundamento in re*. Thomistis subscrubunt Augustiniani, qui *Ægidianæ* vocantur, & multi alii Theologi.

13. Sed nominales, duce Okano, & alii Augustiniani, qui Gregorium de Arimino celebrem eorum Instituti Theologum sequuntur, nonnisi distinctionem extrinsecam penes diversa connotata admittunt: quam sententiam illustravit cl. P. Laur. Berti Lib. II. de *theol. discip.* cap. 5. Eam Aetii, & Eunomii erroribus implicari, pronunciat Petavius Lib. I. de *Deo* cap. 8., quem refutat P. Berti loco laud. Nos errores supra expositos pro viribus refellemus; in opinionibus autem Scholærum non multam insunemus operam; præcipue cum non desint, qui credant, inter Thomaistas, Scotistas, & Nominales non magnas rerum esse, sed parvas verborum controversias.

PROPOSITIO I.

Aliqua admittenda est distinctio cogitationis inter essentiam Dei, ejusque attributa, tum inter ipsa divina attributa.

14. Prob. primo ex sanctis Patribus. S. Basilius Lib. I. contra *Eunomium* variis rationibus, atque exemplis ostendit, aliquam nostræ mentis distinctionem inter Dei essentiam, ejusque attributa esse oportere. Idem præstat ejus frater S. Gregorius Nyssenus *Orat. XII. adv. Eunomium*, ubi S. Basilius sententiam ab Eunomii cavillationibus vindicat. Idem S. Cyrillus Alexandrinus in *The-*

vinitate, inquit, Deus est, sed divinitas non est Deus.

(a) Absurdus hic error, jam ab Ecclesia proscriptis, nedum patronos invenit, sed in quatuor plane Conciliis Constantinopolis a schismatibus celebratis confirmatus fuit, & Bartasius, Acyndinus, aliquæ veri dogmatis strenui defensores damnati sunt. Quibus de rebus late disserit Leo Allatius Lib. II. de *perpetua consensione &c.* (in Tom. I. *Græcia orthodoxa*), & in *Diatribâ de Si-moneibus*. Vid. Nat. Alexander *Hist. Eccl. Sec. XIV.* cap. 3. art. 14., & Dion. Petavius Lib. I. de *Deo* cap. 12. & 13.

Thesacro pag. 264. Nempe solliciti erant hi, aliqui Ecclesiæ catholicæ Patres de aliqua distinctione inter attributa, atque essentiam Dei statuenda, ut ita falcem veluti ad radicem Eunomianæ hæreos ponerent, quæ Verbum non esse Deum ita colligebat: *Notio ingeniti, sicut quodcumque aliud attributum, ne cogitatione quidem a Divinitate sejungi potest; atqui Verbum non est ingenitum: ergo non est Deus: cuius ratiocinii falsam esse majorem propositionem Sancti Patres ostendebant.*

15. Prob. secundo ex S. Thoma, qui in Lib. I. *Sentent. Diss. 2. quæst. 1. art. 2.* ita ratiocinatur: *Quod est causa alicujus, habet illud excellentius, & nobilius; unde oportet, quod omnes nobilitates omnium creaturarum inveniantur in Deo nobilissimo modo, & sine aliqua imperfectione: & ideo quæ in creaturis sunt diversa, in Deo propter summam simplicitatem sunt unum. Sic ergo dicendum est, quod in Deo est sapientia, bonitas, & hujusmodi, quorum quodlibet est ipsa divina essentia, & ita omnia sunt unum re. Et quia unumquodque eorum est in Deo secundum sui verissimam rationem, & ratio sapientiae non est ratio bonitatis in quantum hujusmodi, relinquitur, quod sint diversa ratione, non tantum ex parte ipsius ratiocinantis, sed ex proprietate ipsius rei.* Quia doctrina posita, progradientur Angelicus, ostendens, hanc distinctionem non esse solum penes connotata in creaturis, ut quidam dicebant, quia etiam creaturis non existentibus Deus erat sapiens, bonus &c., neque tamen sapientia ipsius ex sui formaliter ratione erat bonitas. Vid. etiam art. 3.

16. Ob. primo ex Concilis, & Sanctis Patribus. In Concilio Remensi adversus Gilbertum definitum fuit, ne ratio theologica Dei naturam, & personam distinguat. Secundo S. Athanasius in Lib. de *Synodis n. 55.* cum has voces, inquit, audimus, Pater, Deus, Omnipotens, nihil aliud, quam ejus, qui est, substantiam indicari concipimus. Tertio clarius adhuc loquitur Sanct. Basilius epist. 159. n. 5. inquiens: *omnia Deo competentia, tum cogitata, tum nomina, sunt inter se ejusdem dignitatis, eo quod nihil circa subjecti significationem habent discriminis. Non enim mentis cogitationem ad aliud quoddam subjectum perducit boni appellatio, & ad aliud sapientis, potentis, & justi: sed quæcumque protuleris nomina, unum prorsus omnia significant: ergo &c.*

17. Resp. his omnibus sive Concilii Remensis,

sive Patrum testimoniis excludi distinctionem *realēm*, non autem distinctionem *rationis*. Id patet imprimis de Concilio Remensi, cuius scopus erat errorem Gilberti Porretani proscribere, qui nomine distinctionis per *rationem theologicam* intelligebat distinctionem *realēm*, eamque statuere conabatur, rejecta, veluti insufficiente, *abstractione mathematica*, quæ nihil erat aliud, quam distinctio *rationis*.

18. Id etiam luculentius appetet in Sanctis Patribus, quos incredibile omnino est, omnem inter divina attributa tollere distinctionem voluisse, cum hunc errorem in Aetio, Eunomio, eoruinde asseclis fortiter & invictè impugnaverint.

19. Ob. secundo. Si aliqua in Deo admittatur distinctio, etiam solius rationis, aliqua erit in ipso compositio; nam compositio nihil est aliud, quam distinctorum unio; atqui nulla prorsus in Deo est, aut esse potest compositio, cum Deus sit ens omni modo simplicissimum: ergo &c.

20. Resp. neg. maj. nam quemadmodum distinctio non est, nisi in mente nostra, ita nonnisi in mente nostra est distinctorum unio, quæ compositio dicitur, & nihil est hujusmodi in ipso Deo, in quo est tantummodo fundamentum, quod nobis suppeditatur distinguendi, ejus nempe infinita perfectio, quæ multis, & diversis perfectionibus æquivalet. Ceterum quod dicitur, compositionem esse distinctorum unionem, verum est, quando illa distincte se mutuo excludunt; secus autem est, quando unum in alio includitur, ut in divinis attributis appetet (a).

21. Dices. Simplicitas omnium maxima Deo est tribuenda; atqui major est illa simplicitas, quæ omnem distinctionem etiam rationis excludit, quam quæ excludit solum distinctionem realēm: ergo &c.

22. Resp. cum S. Thoma I. P. qu. 15. art. 4. ad 3. *hoc ipsum ad perfectam Dei unitatem pertinet, quod ea, quæ sunt multipliciter, & dissimilis in aliis, in ipso sunt simpliciter, & unite.* Et ex hoc contingit, quod est unus re, & plures secundum rationem; quia intellectus noster ita multipliciter apprehendit eum, sicut res multipliciter ipsum repræsentans.

23. Ob. tertio. Distinctio quælibet, etiam cogitationis inter essentiam divinam, ejusque attributa est falsa; illud enim mentis nostræ judicium est falsum, quod rebus non convenit; atqui mensis nostræ actus, quo judicamus, Dei attributa ab essentia distinguuntur, Deo, prout est in se, minime congruit: ergo &c.

24.

terrena vita obruta, quia non paenitit, quod queritur, clare, & dilucide perspicere, multis notitias ineffabilem naturam, multis modis, & multifariam expedit, non una aliqua intelligentia quod abstrusum est venans, &c. late prosequens, quomodo ex diversis Dei attributis in ejus cognitionem perveniamus.

(a) Ita hoc argumentum solvit S. Gregorius Nyssenus adv. Eunomium Orat. XII. Parte altera p. 830. Tom. II. inquiens: *Quis ita stupidus, & attonus, ut ignoret, quod divina quidem natura secundum essentiam quidquid est, una est, simplex, & uniformis, & incomposita, & que nullo modo in aliqua concretione cernatur; humana autem anima humi jacens, & in hac*

DISSERTATIO II. CAP. I.

24. Resp. cum distinctione: si judicaremus Dei attributa re ipsa ab essentia distinguiri, conc. si dumtaxat abstrahendo concepiamus essentiam sine attributis, vel unum attributum sine alio, nego. Aliud est affirmare, in Deo bonitatem non esse sapientiam, aliud in Deo bonitatem sine sapientia abstractive concipere. Primum esset omnino falsum, cum in Deo omnia sint unum, & idem. Alterum autem est verum, quia conceptus sapientiae est a conceptu bonitatis diversus.

25. Dices. Conceptus ille abstractivus sapientiae sine bonitate non est consentaneus sapientiae divinae: ergo est falsus; eo plane modo, quo falsum esset judicium, quo quis crederet, sapientiam Dei non esse bonitatem.

26. Resp. hunc conceptum non esse consentaneum sapientiae divinae adaequate considerare, bene vero si inadaequate consideretur. Abstractio enim proprie loquendo non est judicium, sed simplex apprehensio, quæ rem non concipit totam, qualis est, sed ex parte tantum, seu inadaequate. Apprehensio autem semper est vera, ut docent Logici; & hinc est etiam communis proloquium, abstrahentium nullum esse mendacium. Secus est de judicio, quod falsum dicitur, si rei non est omnino conforme.

27. Ob. quarto. Si Dei attributa & ab essentia, & inter se cogitatione saltem distinguerentur, deberent in mente nostra diversi esse conceptus essentiae, innascibilitatis, immortalitatis &c. ita ut aliud intelligeretur cum dicimus essentiam, aliud, cum nominamus ingenitum, aliud, eum dicimus immortale; atqui hoc est falsum: primo quia per haec tria nos non intelligimus nisi essentiam principio, & fine carentem: secundo, quia si possemus concipere Deum ingenitum, quin eundem ut immortalem conciperemus, sequeretur Deum ut ingenitum esse mortalem, quod est absurdum: ergo &c.

28. Resp. neg. min. ad cuius primam probat. facilis est responsio: cum enim dicimus: Deus est ens principii, & finis expers, satis iam tria innuiimus, & distinguimus, essentiam, innascibilitatem, & immortalitatem, atque unum formaliter non esse aliud cognoscimus, quamvis re ipsa haec tria unum, idemque sint.

29. Ad secundum prob. nego sequelum. Quando enim unum attributum sine alio sola abstractione concipimus, aliud attributum neque includitur, neque excluditur, neque affirmatur, neque negatur. Hinc abstractiva illa cognitione est quidem inadaequata, quatenus rem totam, & omni ex parte non attingit, non tamen falsa (a).

30. Colliges primo, sufficientem non videri distinctionem a Nominalibus inventam, quæ scilicet

(a) Ita idem pene argumentum Eunomii solvit Sanct. Gregorius Nyssenus laud. Orat. XII. inquisiens: subiectum ipsum Deus, sine initio est, ac fine; quod quidem omne non est, ac notionem superat. Hoc vero quod

tota sit in nostro intellectu sine ullo fundamento in re: neque enim, ut puto, Eunomius ipse ne gaverit, posse nos nostro arbitratu plura in Deo distinguere, quorum distinguendorum nullum est fundamentum.

31. Colliges secundo, admittendam esse distinctionem virtualem, seu rationis ratiocinatæ cum fundamento in re, modo superiori explicato: quæ opinio modus Thomistarum est, sed communis fere apud Theologos.

PROPOSITIO II.

Admitti non debet distinctio realis inter divinam essentiam, ejusque attributa, atque inter ipsa divina attributa.

52. Prob. primo ex sacris literis, in quibus experimus, nomina abstracta praedicari de Deo. Proverb. VIII. 12. *Ego Sapientia habito in consilio, & eruditus intersum cogitationibus.* Christus etiam dicit de se ipso Joann. XIV. 6. *Ego sum via, & veritas, & vita.* Atqui nomina abstracta proprie de Deo praedicari non possent, nisi essentia divina unum idemque re ipsa esset cum suis attributis: ergo &c.

53. Hoc ipsum luculentius docuerunt Sancti Patres, quorum pauca sufficient testimonia, ne sine necessitate longiores simus. S. Gregorius Nyssenus Orat. X. in Cantica: *Deus, inquit, est ille ipse, qui prorsus est sapientia, & justitia, & ipsa veritas, & singillatim omnia.*

54. Sanctus Augustinus Lib. XV. de Trinitate cap. 5. Tomo VIII. ita rem uberrime declarat. *Quæ vita, inquit, dicitur in Deo, ipsa est essentia ejus, atque natura.... Una ergo, eademque res dicitur, sive dicatur æternus Deus, sive immortalis, sive incorruptibilis, sive immutabilis; itemque cum dicitur vivens, & intelligentis, quod est utique sapiens, hoc idem dicitur. Non enim percepit sapientiam, qua esset sapiens, sed ipse sapientia est.... Quæ justitia ipsa bonitas, & quæ bonitas ipsa beatitudo.... Proinde si dicamus, æternus, immortalis, incorruptibilis, vivus, sapiens, potens, speciosus, justus, bonus, beatus, spiritus, horum omnium novissimum, quod posui, quasi tantummodo ceditur significare substantiam, cetera vero hujus substantiarum qualitates: sed non ita est in illa inefabiliter simpliciter natura; quidquid enim secundum qualitates illuc dici videtur, secundum substantiam, vel essentiam est intelligendum; absit enim ut spiritus secundum substantiam dicatur Deus, & bonus secundum qualitatem, sed utrumque secundum substantiam &c.*

55.

est, neque ex causa ipsum oriri, neque unquam esse desinere, haec nominum istorum, ingenium, incorruptibile, commentatione declarant.

35. Denique, ut multos alios omittam, *Sanctus Bernardus contra Gilbertum disputans in Concilio Remensi dicebat: scribatur stilo ferreo in ungue adamantino, & sculpatur in silice, quod divina essentia, forma, natura, deitas, bonitas, sapientia, virtus, potentia, magnitudo, vere est Deus.*

36. Prob. tertio ex definitionibus Ecclesiae. Nam primo Eugenius III. Roman. Pontif. anno 1148. habito Remis Concilio damnavit tanquam erroneam sententiam Gilberti Porretani, qui essentiam ab attributis, vel saltem divinitatem ab ipso Deo realiter distinguebat. Et Gallicani Episcopi in Symbolo Pontifici oblati, atque ab eodem Pontifice probato, credimus, inquit, & confitemur, simplicem naturam deitatis esse Deum, nec aliquo sensu catholico posse negari, quin divinitas sit Deus, & Deus divinitas. Gilbertus autem suos agnovit, ac ejuravit errores, dicens: si vos alter creditis, & ego: si alter dicitis, & ego: si alter scribitis, & ego. Quamvis nonnulli ejus asseclae pertinaciter in sententia permanerint, & Gilbertum erroris potius quam correctionis magistrum habere maluerint, ut loquitur S. Bernardus Serm. XXX. in *Canticis*.

37. Præterea solemnius, apertiusque hic idem error damnatus fuit in Concilio Generali Lateranensi IV. anno 1215. quando Abbas Joachim illum suscitasse visus est (a). Nos, inquit Innocentius III. c. 2. sacro & universalis Concilio approbante credimus, & confitemur, quod una quædam summa res est, incomprehensibilis quidem, & ineffabilis; qua veraciter est Pater, & Filius, & Spiritus Sanctus; quibus verbis satis declaratur, proprietates personales ab essentia realiter non distingui. Idem autem dicendum de reliquis divinis attributis.

38. Demum in Concilio Florentino sub Eugenio IV. au. 1459. Sess. XVIII. Joanne Theologo

nomine Latinorum profitente: *Nos dicimus, substantiam, & personam, sive hypostasim, esse idem re, differre autem nostro intelligendi modo, respondit Graecorum nomine Marcus Ephesius: hac in parte nulla est inter nos discrepancia: unde appetet utriusque Ecclesiæ, latinæ, & græcæ consensio.*

39. Prob. quarto ratione. Si divinitas Deus ipse non sit, erit aliquid minus, vel maius Deo, vel ipsi æquale: non potest autem esse quid minus Deo, cum per ipsam Deus constitutatur; non quid maius, cum Deo nihil sit maius; nec denique pars duo enim tunc essent summa bona, non unum: ergo &c. Hac ratione utebatur S. Bernardus serm. XXX. in *Canticis*; eamdem tamen jam insinuaverat S. Augustinus V. de Trinit. cap. 10. Tom. VIII.

40. Præterea distinctio realis attributorum in Deo cum summa ejus simplicitate pugnat; hæc enim omnem compositionem excludit; quomodo enim summa simplicitas esse potest, ubi plures sunt formæ? *Tam non est simplex,* inquit S. Bernardus Lib. V. de Consideratione cap. 7. *quod vel ubi obnoxium fuerit formæ, quam nec virgo vel uni conjuncta viro.*

41. Corollarium. Si Scotistæ nomine distinctio formis formalis ex natura rei distinctionem vere realeri intelligent, certe aut vix, aut nullatenus a damnato Gilberti errore distare videantur, ut ipsa non paucis eruditis visum est. Neque enim eos juvat, quod etiam posita sua distinctione formalis Deum unum esse, & simplicissimum fateantur; etenim etiam Gilbertus id fatebatur. *Audacter fateor,* inquit in Concilio Remensi, *Patrem alio esse Patrem, alio Deum, non tamen esse hoc, & hoc.* Absit tamen, ut sententiae, quam celebris inter catholicos Schola tanto studio, tantaque contentione defendit, notam ullam inuoram (b).

42.

(a) Joachimus Abbas, natione Apulius, & Cisterciensis Instituti magna doctrinæ & sanctitatis laude clarus obiit 1202. ut videre est apud Bollandistas Tom. IV. Maij. ad diem 29. Edidit inter alios librum de unitate & essentia sancte Trinitatis, ubi Petrum Lombardum *Magistrum Sententiarum* dictum hæreses accusavit, quod in Libr. I. *Sentent. docerit, unam supremam rem esse Patrem, Filium, & Spiritum Sanctum, eamque nec genitam esse, nec gignere, nec procedere;* inde enim Joachimus consequi putabat, non Trinitatem solum, sed quaternitatem in Deo esse, nempe tres Personas, & istam quartam rem tribus Personis communem. Ut hunc errorem (a quo tamen Petrus Lombardus longe aberat) Joachimus exploderet, disputationis æstu abreptus in oppositum delabi visus est, docens, nihil esse in Deo, quod simul sit Pater, Filius, & Spiritus Sanctus, quasi Personæ divinae ab essentia realiter distinguerentur, nec essentia una esset in tribus Personis, nisi unitate morali. Alibi tamen se orthodoxe explicat, ac præcipue in *Psalterio decem chordarum*, quod opus postremo vita sua tempore elucubravit; ac propteræa Innocentius III. Joachimum non condemnata

vit, sed tantum ejus librum, in quo orthodoxy Petri Lombardi doctrina in hæretica sugillabatur. Sed ultrem omnem a se hæretico suspicionem Joachimus removit, cum suam doctrinam Apostolicæ Sedis judicio humiliter subjicit in epistola, quæ extat in *Directorio Inquisitorum* Part. I. cap. 2. Confer. Natil. Alexander in *Histor. Ecclesiast.* Seculi XIII. cap. 3. §. 5. & Hieronymini. *Tiraboschi in Histor. Litter. Italie* Tom. IV. Lib. 2.

(b) Nonnulli post Gersonium in epist. ad quemdam Fratrem Minorem Tom. II. Scotisticam distinctionem fuisse a Facultate Sorbonica anno 1426. damnatam affirmant. Vid. Card. Duplessis Argentræus in *Collectio ne judiciorum de novis erroribus* Tom. II. Part. I. pag. 10. Fictiū esse hanc censuram contendit Pat. Anton. Ferrari Tom. I. *Theolog.* disput. 2. quest. 5. Illud certum est, distinctionem Scotisticam palam doceri, & præter Nicol. P. Herminier supra lard. Anton. Genauensis, cum prius eam impugnasset, postea palinodia recantata eamdem probavit Part. prima *Element. Metaph.* cap. 4. num. 37.

DISSERTATIO II. CAP. I.

42. Ob. primo ex S. Aug. Lib. VII. de Trin. cap. 4. ubi expresse docet, quod aliud sit Deo esse, aliud Patrem esse, vel Dominum esse; quod enim est, ad se dicitur, Patrem autem ad Filium, Dominus ad servientem creaturam dicitur. Et antea cap. 2. hæc præmiserat: non eo Verbum, quo Sapientia, quiu Verbum non ad se dicitur, sed tantum relative ad eum, cuius Verbum est, sicuti Filius ad Patrem. Sapientia vero eo, quo essentia.... Sed non eo, Verbum enim relative, Sapientia essentialiter intelligitur. Multa hujus generis testimonia suppeditant etiam S. Basilus Lib. I. contra Eunomium, S. Cyrillus Alexandrinus Lib. II. Thesauri cap. 11. S. Gregorius Nyssenus Orat. XII. contra Eunomium, Sanctus Gregorius Nazianzenus Orat. XXXV., & S. Hilarius Lib. VIII. de Trinitate, quæ affert Nicol. L' Herminier, magnus Scotistica distinctionis propugnator.

43. Resp. Hæc, & similia Sanct. Patrum dicta de distinctione virtuali explicanda esse. Quod enim S. Augustinus dicit, *Deo aliud esse, quod Deus sit, aliud, quod Pater*; & similiter Filium non esse Verbum, quo Sapientia, verissimum est; quia licet re ipsa idem in Patre sit *divinitas & paternitas*, idemque in Filio *Verbum & Sapientia*; virtualiter tamen idem non est. Eodemque modo bonitas, sapientia, potentia, & attributa reliqua sunt quidem realiter idem cum essentia Dei, virtualiter tamen distinguuntur. Unde idem S. Augustinus Lib. V. de Trinit. cap. 8. jam dixerat: *non aliud est Deo esse, & aliud magnum esse; sed hoc illi est esse, quod magnum esse; & rursus Lib. VII. c. 6. non aliud est Deo esse, aliud personam esse, sed omnino idem*. Et hac ratione poterunt alia cum S. Augustini, tum aliorum Patrum testimonia com mode explicari.

44. Sed præstat etiam audire S. Bernardum, qui Serm. XC. in *Canticâ vestigia* premens magistri sui Augustini, *magnitudine*, inquit, dico *magnum*, sed quæ ipsa est, ne majus aliquid Deo ponam, & *bonitate fateor bonum*, sed non alia, quam quæ ipse est, ne melius ipso aliquid mihi videar invenisse. Et de ceteris in hunc modum securus & liber pergo inoffenso, ut ajunt, pede in ejus sententiam, qui dicebat: *Deus non nisi ea magnitudine magnus est, quæ est, quod ipse: alioquin illa erit major magnitudo, quam Deus. Augustinus hic est, validissimus hæreticorum malleus*. Digitum autem in-

tendebat Sanctus Bernardus ad libros Sancti Augustini de Trinitate, in quibus saepius hæc repetit.

45. Dices. S. Aug. L. II. contra Maximinum Episcop. Arianum c. 10. probat, Trinitatem Personarum non obstat divinæ simplicitati, quia nec illi obstant plures, & infinitæ ejus perfectiones; atqui hoc argumentum esset prorsus ineptum, si perfectiones divinas dumtaxat ratione, & virtualiter ab essentia distinguerentur: tale enim esset S. Doct. ratiocinium: attributa nostro concipiendi modo ab essentia distincta divinam non tollunt simplicitatem: ergo neque tres Personæ realiter inter se distinctæ divinam simplicitatem tollunt, quod certe argumentum merito irrisissent Ariani.

46. Resp. argumentum S. Aug. contra Maximinum, si bene accipiat, esse fortissimum, & invictum: est autem hujusmodi: *Licet in Deo, te fatente, sint bonitas, sapientia, clementia, & potestas, nihil tamen ejus simplicitati derogatur, quia hæc quatuor virtutes in Deo non sunt, nisi una, simplexque virtus: ergo etiam licet tres distinguantur Personæ, Pater, Filius, Spiritus Sanctus, quia tamen Personæ istæ cum divina essentia unum, & idem sunt, divinæ simplicitati minime obsunt*. Ita nempe ut tota vis paritatis, & argumenti in eo sit, ut ideo tres personæ divinam non tollant simplicitatem, quia unum idemque sunt cum divina essentia, quemadmodum plures perfectiones divinæ non officiunt simplicitati, quia non sunt in Deo, nisi una, simplexque virtus. Non autem paritas est in eo, ut quemadmodum tres Personæ, ita etiam singula attributa invicem distinguantur (a).

47. Ob. secundo. S. Chrys. Hom. LXXXIII. in Joan. Videamus, inquit, quidnam Philippus in tueri velit? an sapientiam Patris, an vero bonitatem? Minime: sed hoc ipsum, quid tandem sit Pater, ipsam, inquam, essentiam: censem ergo, essentiam esse ab attributis distinctam.

48. Resp. dist. conseq. Censem, essentiam Dei esse ab attributis distinctam, prout attributa in rebus creatis reluent, conc. prout sunt in se, nego. Id unum S. Jo. Chrysostom. significare vult, desiderasse Philippum Apost. videre Deum non abstractive, prout per sapientiam, bonitatem, aliaque attributa in creaturis manifestatur, sed intuitive, & ut est in se.

49. Ob. tertio. Dionysius, vulgo Areopagita (quo auctore, & patrono maxime gloriantur Palamite) cap. 2. de divinis nominibus hoc tit. inscri-

(a) Verba S. Augustini hæc sunt: *Numquid bonitas, & sapientia, & clementia, & potentia partes sunt unius virtutis, quam simplicem esse dixisti? ... Non dico, inquis. Non sunt ergo partes, & tamen quatuor sunt, & una virtus est, eademque simplex est. Si ergo (envis ratiociniis Sanct. Augustini) in una Patris persona & plura invenis, & partes non invenis; quanto magis Pater, & Filius, & Spiritus Sanctus, & propter individuam Deitatem unus est Deus, & propter u-*

niuseniusque proprietatem tres sunt personæ, & propter singulorum perfectionem partes unius Dei non sunt? Minor autem, acutissimos Scoti discipulos non vidisse, hoc Augustini testimonio, quo potissimum ad suam distinctionem formalem confirmandam intundunt, suspicionem præbere de eorum cum Gilberti erroribus consensione. Si quid eniu hoc testimonium valet, id valet etiam, ut distinctionem adstruat realim, qualis nempe inter divinas Personas intercedit.

sribit: *De copulata, distinctaque Theologia: & quæ sit divina unio, & distinctio: nomine autem Theologice unitæ intelligit substantiam divinam, & per distinctam Theogiam operationes, & attributa a seipsis, & ab essentia distincta: ergo &c.*

50. Resp. Dionysium nomine Theologæ unitæ intelligere divinam essentiam, omnesque proprietates absolutas, & per distinctam Theogiam proprietates relatives, quæ inter divinas Personas intercedunt, quæque reali utique distinctione discriminantur. Cæterum de summa Dei simplicitate omnem distinctionem realem excludente præclare disserit Dionysius cap. 5. ubi de divina essentia ita diserte concludit: *in se habet omnia secundum unicam simplicitatem excellentiam, duplicitatem omnem respuens. Omnia porro eodem modo complectitur ratione supersimplicis infinitatis suæ; atque ab omnibus singulariter participatur, quemadmodum vox, cum una sit, & ea le, a multis auribus tamquam una participatur.*

51. Dices. Dionysius eodem cap. 2. satis clare dno in Deo distinguit, scilicet divinitatem ipsam, & quasdam ab ea promanantes virtutes, increatas, æternas, quæ creatis rebus vitam, ac divinitatem impertiant: ergo saltem operationes a Deo realiter distinguuntur.

52. Resp. Dionysium imitatione Platonicorum, in quorum scholis erat enutritus, admisisse in Deo quasdam ideas rerum universales, seu rerum omnium formas, quorum participatione omnia rerum genera efformarentur. Has autem generales rerum omnium species, & formas a divinitate distingui dicit Dionysius, non re ipsa, sed ratione tantum, & mente nostra, seu distinctione virtuali. De hoc Dionysii placito consuli potest Petavius Lib. IV., *de Deo* c. 10.

53. Ob. quarto ex ratione. In Deo re ipsa ante omnem mentis nostræ operationem vera sunt prædicata contradictoria, ex. gr. quod Pater communicit Filio suam essentiam, non autem paternitatem; quod intellectus generet, non voluntas, & alia id genus: ergo debet esse in Deo distinctio realis ante omnem mentis nostræ operationem.

54. Resp. ad hoc virtualem sufficere distinctionem; hac enim posita, omnis tollitur contradictionio, quod ita explicio. Cum Deus, utpote ens a se, & infinitum, omnes in se perfectiones complectatur, omnibus etiam distincte æquivalet; quo fit, ut plura de eo enunciari queant, quæ contradictionia quidem in se videntur, re ipsa autem contradictionia non sunt; nam contradictionio, ut Logici definiunt, est affirmatio, & negatio ejusdem de eodem, secundum idem. Sic, ut ad exemplum objectum veniamus, natura divina in se infinita

complectitur prædicata absoluta, & relativa, simplicissime quidem, & sine ulla distinctione reali, sed non sine aliqua distinctione rationis. Hinc fit, ut possit esse in tribus Personis sub ratione diversa: nimirum secundum prædicata absoluta est in omnibus eadem; non autem secundum id, quod habet relativi, quia mutua relativorum oppositio prohibet, quin unum ideinque sint.

55. Audiatur Angelicus Præceptor, qui Quæst. VII. de potentia art. 1. ad 5. ita, simili arguimento respondet: *de eo, quod est idem re, & differens ratione, nihil prohibet contradictoria prædicari, ut dicit Philosophus III. Physic. text. 21. sicut patet, quod idem punctum re, differens autem ratione, est principium, & finis; & secundum quod est principium, non est finis, & e contrario. Unde cum essentia, & proprietas sint idem re, & differant ratione, nihil prohibet, quin unum sit communicabile, & aliud incommunicabile. Vid. totus ille articulus. Hæc doctrina probe attendenda est; ea enim plures enodantur difficultates, quæ ab auctoribus Scotistis excitatæ sunt, quæque etiam a Gilberti seculis possunt contra nos urgeri; & de quibus consultantur Scholastici Tractatores.*

C A P U T II.

De divinis attributis, & primo de unitate Dei.

56. Solent divina attributa in tres classes desperti, nam alia absoluta sunt, quæ a S. Gregor. Nazianz. *Orat. XXXVI.* (in nova edit. XXX. n. 19.) potestatis nomina appellantur, a S. autem Gregorio Nysseno *Orat. II. cont. Eunonium majestatis demonstrativa;* & hæc sunt potissimum unitas, simplicitas, immensitas, infinitudo, æternitas, immutabilitas &c. Alia sunt relativa ad res creatas, ut visibilitas Dei, quæ dicitur respectu Beatorum, scientia, voluntas, providentia, prædestination, ac reprobatio. Alia demum sunt relativa ad divinas Personas, ut Paternitas, Filiatio, & Spiratio, quæ ad tractatum de Trinitate spectant. Nunc de primis agemus, ac statim de unitate.

57. Qui plures Deos colunt, græco vocabulo *Polytheistæ* vocari solent; & mirum quain longe lateque olim polytheismus grassatus sit ante Christi adventum. Non una tamen erat apud veteres idololatras Deorum classis; nonnulli enim homines ob præclara eorum gesta in Divorum nomen apoteosis referebantur, quos Græci *ἥρωες heroi* appellabant: fortasse ab *ἥρων* virtute, qua excellebant (*a*).

58. Alii postea erant Dii majorum gentium, in-

(a) Vid. Scapula in Lexico, & Dan. Georgius Morhosius in duabus Dissert. de Divinit. Princip. Cicero Lib.

inter quos divisum esse rerum omnium imperium rudi praesertim populo persuasum erat. Jupiter cælum, & terram, Neptunus mare, Pluto tristes inferni regiones regere credebantur.

59. Preter hos infinita propemodum erat aliorum Deorum turba, qui certis negotiis praeerant, quibusque proinde multa superstitione honores, ac preces adhibebantur. Hesiodus, teste Eusebio Lib. V. *Præpar. Evang.* cap. 15. triginta, & amplius Deorum millia numerabat,

60. Unus tamen erat καὶ Ἰζόχηρ Deus, Jupiter, nempe, quem Patrem hominumque, Deorumque nominabant; reliqua autem Deorum turba huic supremo Numini subjecta credebatur. Hoc olim observavit S. Thomas, atque inter recentiores plurimam in hoc ipso demonstrando insumpsit operam Radulphus Gudworthus in *Syste- mate mundi intellectuali* cap. 4. (a).

61. Multi inter Christianos accusantur, quod pejus cæca gentilitate delirantes Deorum pluralitatem inverxerint (vid. Jo. Laius *de recta Par- trum Nicæn. fide c. nlt.*) Sed nulla major, atque Ecclesiæ perniciosior pestis fuit, quam eorum, qui duos effinxerunt Deos, alterum bonum,

bonique auctorem, & principium, alterum ma- lam, unde tot malorum, quibus mundus obrui- tur, origo repetenda sit (b).

62. Hunc veterum Ethnicorum errorem adopta- vit Credo hæreticus Sæc. II. quem postea secuti sunt Marcion, & Apelles (c): hic postremus Deum malum a Deo hono factum fuisse dicebat. Hanc vero de duobus Diis absurdissinam opinionem longe celebriorem reddiderunt Manichæi Sæc. III. de quibus legi debet S. August. præsertim in multis operibus, quæ data opera contra eosdem conscri- psit, & qui eo majori fide dignus est, quo sum- mæ eruditio, & diligentia etiam experientiam conjunxit; fuit enim non exiguo tempore eorum erroribus implicitus (d).

63. Demuin. in Polytheistarum censum veniunt Tritheitæ, qui tres divinas Personas totidem esse Deos natura diversos blasphemabant (e). Contra quos omnes sacris litteris & ratione Dei unitatem vindicabimus: ubi etiam apparebit, quantum a vero exorbitaverit Caramuel, dum plures esse Deos, ratione defendi posse, incante pronunciat in *A- pologia Casuistarum*.

CA-

*ficiis excellentes viros in cælum fama, & voluntate tolerent. Hinc Hercules, hinc Castor, & Pollux, hinc Esculapius, hinc Liber etiam.... Hinc etiam Romulus, quem quidam eundem esse Quirinum putant, quorum cum remanerent animi, atque aeternitate fruerentur, dii rite sunt habiti, cum & optimi essent, & aeterni. Eueme- rius Messenius, eodem Cicero teste Lib. I. *de nat. Deor.* historiam scripsit Deorum gentilium, in qua ostendit, eos fuisse homines fortes, potentes, & claros; immo eorum mortem, & sepulcra monstravit. Vid. Eusebius Lib. II. *Præparat. Evang.* cap. 2.*

(a) S. Thomas Lib. I. *Contra Gentes* cap. 2. postquam Dei unitatem pluribus rationibus demonstravit, ita in fine concludit: *Hac autem veritate reselluntur Gentiles, Deorum multititudinem confitentes; quamvis plures eorum unum Deum summum esse dicentes, a quo omnes alios, quos Deos nominabant, creatos esse asser- vant, omnibus substantiæ semipternis divinitatis no- men adscribentes, & precipue ratione sapientie, & felicitatis, & rerum omnium gubernationis. Que quidem consuetudo loquendi etiam in sacra scriptura invenitur, dum sancti Angeli, aut etiam homines vel judices Di nominantur, sicut illud Psalmi LXXXV. 8. non est si- napis tui in Diis, Domine; & alibi Psalm. LXXXI. 6. ego dixi, Dii estis: & multa hujusmodi per varia scriptura loca inveniuntur. Unde magis huic veritati vi- dentur contrari Manichæi, duo prima principia ponen- tes, quorum alterum alterius causa non sit. Hanc etiam veritatem Ariani suis erroribus impugnaverunt, dum confitentur, Patrem, & Filium non unum, sed plures Deos esse; cum tamen Filium verum Deum auctoritati- bus Scriptura credere cogantur.*

(b) *Vetus est hic error ab orientali Philosophia pro- viens. Audiaturn Plutarchus in Lib. de Iside & Osi- ride pag. 369. Tom. II. Opp. *Vetusissima a sacrarum litterarum professionibus, & legumlitoribus derivata est ad Poetas, & Philosophos opinio, auctore quidem ignoto, & fide tam certa, & indelebili, ut non in ser- monibus tantum, & rumoribus versata sit hominum, re-**

*rum etiam in mysteriis, & sacrificiis, tam græca, quam- barbaræ sese insinuaverit .... quam permulta e bonis jux- ta, malisque sint confusa ... non esse unum aliquem primum, qui e duobus doliosis res nobis veluti aliquem liquorem cauponis more distribuat, atque miscat ... Si enim nihil sine causa sit, & nulli causam bonum non præbet, necesse, in natura ut boni, ita etiam ma- li ortum peculiarem, suumque principium extare. Atque- hæc quidem sententia plerisque, & iisdem sapientissimi- mis probatur. Existimant enim alii duos Deos, quasi contraria deditos artibus, ut bona alter, alter mala conficiat &c. quam opinionem Pythagoræ, Empedo- clii, Heraclito, Anaxagoræ, Aristoteli, maxime autem Platonii arrissose scribit Vossius Lib. I. *de origine i- dolo*. ab hoc de duobus principiis errore idololatriam ortam esse contendit.*

(c) *Vid. Tertullianus Lib. I. *adv. Marcionem* cap. 1., Eusebius Lib. IV. *Hist. Eccl.* cap. 11. S. Augustinus de *Hæresibus* c. 22. Theodoretus Lib. I. *Hæret. fabi- larum* cap. 24. ac Epiphanius *Hæresi* 41.*

(d) *Beausobrini *Hist. des dogmes du Manichœ* Lib. III. cap. 3. omnem movet lapidem, ut istos hæreticos a polytheismo nota liberet. Quis tamen inajorem illi fidem habendam esse dicat, quam Augustino, Epiphanius, Theodoro, Tertulliano, aliisque Ecclesiæ Patri- bus, qui cum Cerdonianis, Marcionitis, Apellitis, & Manichæis coenitus manus conseruerunt? Adi-sis per- doctum Beausobrini castigatorem P. August. Ant. Geor- giūm in *Alphabeto Tibetano* pag. 169. Beausobrium hac in parte confutavit etiam Jo. Laur. Mosheimus in in- pio suo *Comment. de relbus Christian. ante Constanti- num Sæcul. III. §. 41.**

(e) *Hujus sectæ auctor communiter dicitur Jo. qui- dam genere Alexandrinus, arte grammaticus, a studio- rum autem assiduitate Philèponus dictus, hoc est la- boriosus, qui Caveo observante, vitam ultra annum 608. nostræ æræ produxit. Hic cum in Aristotelis, ac Platonis Philosophia admodum versatus esset, in Theo- logia autem plane ruditus, voluit de religione, illotis,*

PROPOSITIO

Deus unus est.

64. Prob. primo contra hereticos ex sacris litteris. Deut. XXXII. 59. *Vide te, inquit Deus, quod ego sim solus, & non sit alius Deus praeter me.* Psalm. LXXXII. 19. *Tu solus altissimus in omni terra.* 1. Corinth. VIII. 4. *scimus, quia nihil est idolum in mundo, & quod nullus est Deus, nisi unus.* Demum, *ne longus sim,* Ephes. IV. 5. *Unus Dominus, una fides, unum baptisma: unus Deus, & Pater omnium, qui est super omnes.* Et totus utriusque Testamenti scopus eo collimare videtur, ut eliminato polytheismo unius veri Dei cultus statnatur.

65. Prob. secundo rationibus veterum Sanct. Patrum, ac praeceps Tertulliani, qui vel ipso Beausorio teste (*Hist. des dogmes de Manichée* pag. 86.) in vindicanda Dei unitate, evertendisque duobus principiis maxime excelluit. Deus est ens perfectissimum, quo majus nec esse, nec cogitari potest; hoc ipso autem repugnat, plures esse Deos: vel enim unus id habet omne, quod habet alter, vel non: si non habet, minor iste Deus aliqua perfectione carebit, nec proinde erit Deus: si autem par iterque, & aequalis est, neuter erit Deus, quia nenter erit summum, & perfectissimum ens (a).

66. Huic rationi altera est affinis, quam ex Sanatis Patribus haustum ita Angelicus Doctor proponebat I. P. quæst. 11. art. 3. *Si essent plures Dii, oporteret eos differre: aliquid ergo conveniret uni, quod non alteri. Si autem hoc esset, perfectio alteri deesset; & sic ille, in quo esset privatio, non esset simpliciter perfectus: impossibile est ergo esse plures Deos: unde & antiqui Philosophi, quasi ab ipsa veritate coacti po-*

ut ajunt, manibus disputare. Hinc in varios errores infelicitate lapsus est; ac primo quidem labore Eutychiana aspersus naturam, & hypostasim in Christo confundebat; cumque eum Catholicci premerent, eo tandem devenit, ut quemadmodum tres hypostases, ita tres naturas in Deo admitteret, unde consequebatur, tres esse Deos. Vid. Leontius de sectis στράτει V. Photinus in *Bibliotheca* cod. 24. & 75. ac Niceph. Callixtus Lib. XVIII. *Hist. Eccl.* cap. 48. Alii tamen credunt, Jo. Philoponum non auctorem, sed asseclam tantum fuisse secta Tritheitarum, qua de re consuli potest Joseph Simonius Assemanni in *Biblioth. Orientali* Tom. II. pag. 328. Nec desunt, qui hanc hæresim nunquam extulisse censeant. Jo. Philoponi Lib. VI. *Comment. in Genesim sive Hist. Hexametri ex vetnissimo Biblioth. Casarem codice primus omnium græce, & latine edidit P. Balthasar Corderins Vindobonæ 1630.* Observat tamen Lambecius, eum nonnullis locis a vera lectione, & versione græca aberrasse Lib. I. *Comment.* pag. 249. edit. secundæ ab Adaino Franc. Kollario adornata anno 1767.

(a) Hoc ipso Tertulliani argimento etiam ali Fratres nisi sunt. S. Cyprianus in Lib. de *idolorum vanitate* ita paucis totum hoc ratiocinum exponit: *Unus i-* Gazzaniga Theol. Tom. II.

nentes principiū infinitū posuerunt unum tantum principiū (b).

67. Deinde, ut recte ratiocinatur Laetantius in *Epitome divin. Institut. cap. 2.* si plures sint Dii, cum singuli sua officia, suas obtineant potestates, nullus eorum poterit omnipotens nuncupari, quod est verum cognomentum Dei, quoniam id solum poterit, quod in ipso est; quod autem in aliis, nec audiebit attingere.

68. Accedit ultimo etiam veterum Philosophorum consensus; qui etiamsi ut plebis multitudini morem gererent, pluribus Diis sacrificia, & preces offerebant, nimia tamen rei evidētia convicti unum esse supremum Numen confitebantur, enī Dii omnes parerent. Hoc multis Poetarum, ac Philosophorum exemplis demonstrant Athenagoras in *Llegatione pro Christianis* Marc. Aurelio, & L. Commodo Imperatoribus oblata num. 5. & 6. Minutus Felix in *Octavio* n. 19. & Paulus Orosius Lib. VI. *Historiar. cap. 1.* S. etiam Augustinus Lib. IV. *de civ. Dei* c. 1. magna eruditio ostendit, multos Deos, quos variis nominibus veteres Gentiles appellabant, non esse nisi unum, euidentiusque Jovem multis titulis insigniti; unde concludit: *quid perderent, si unum Deum colerent prudentiore compendio?*

69. Atque, ut alia omnima, quæ recensere nimis longum foret, unum sufficiat Maximi Tyrii Philosophi Platonicī, qui Sæc. II. floruit, testimoniū *Orat. 1.* In hac tanta pugna, inquit, contentione, atque opinionum varietate in eo leges ubique terrarum, atque opiniones concenire videbīs, Deum esse unum, regem omnium, & patrem. Huic multos esse aūditos Deos alios, qui supremi illius filii sunt, & quasi in imperio collegae. In eo Græcus cum Barbaro, mediterraneus cum insulano, sapiens consentit cum stulto (c).

70. gitur omnium teneat potestatem. S. Athanasius in celebri *Oratione contra Gentes* bac fere ratione demonstrat, polytheismum ab atheismo non différre, & multiplicitatem Deorum esse nullitatem Dearum. Non absimiliter S. Greg. Nezianz. *Orat. XXIV.* Gentilium superstitionē vocat ἀπόθεας, θεούς, S. Hilarius Lib. I. de Trinit. cap. 4. S. Jo. Damascenus Lib. I. de fide orthodox. cap. 5. & S. Th. Lib. I. *Cont. Gent.* cap. 42. eadem ratione ad polytheismum convellendum usi sunt.

(b) Desumpta est hæc ratio ex Tertulliano L. I. *Contra Marcionem* cap. 5. eamdemque adhibet Laetantius *de ira Dei* cap. 11. inquit: si multi sint Dii, dum habent singuli potestatis aliquid, & numinis, summa ipsa decrescit; nec poterunt singuli habere totum, quod est commune cum pluribus: unicuique tantum datur, quantum singuli præsidebunt. Consil. etiam Boetius in Lib. de Trinitate & S. Joan. Damascenus Lib. I. de fide orthodoxa c. 5. Multæ aliae rationes legi possunt apud mox laud. Laetantium, & Thomam; tun apud Nat. Alex. Dissert. XIV. in Sæc. II. & F. Thom. Vine. Moniglianum in *Dissert. contro i Materialistis* Tom. I. P. II. Sez. 4.

(c) Hoc argumentum fusius tractant Jo. Ger. Vossius Lib. I. de *idololatria* cap. 2. Dar. Huetius in *Concordia*

DISSERTATIO II. CAP. I.

70. Corollarium. Cum Deum unum esse pro-pugnamus, declinare debeimus a veteri Pantheistarum errore, quem impius Spinoza suscitare natus est. Illi enim dicentes εν τῷ πάντῃ unum omne Deum intelligebant per omnia ita diffusum, ut ab iis non distingueretur; unde illud Catonis apud Lucanum Lib. IX. *Pharsaliæ: Jupiter est quodcumque vides, quodcumque moveretur.* Spinoza vero unum Deum esse eo sensu dicebat, quod unica sit in toto universo substantia, quam Deum abusu nominis appellabat. Propterea argumentum ex veterum Philosophorum consensu de unitate Dei caute, & hoc tantum sensu usurpandum est, quod illi vel traditione antiqua, vel rei evidenter convicti nonnisi unum Deum esse posse agnoscebant, quanquam in hujus unius Dei natura definienda enormiter a vero aberrabant.

71. Ob. primo. Nihil frequentius in sacris litteris, quam pluriuin Deorum mentio. Neque vero responderi potest, nomen Dei in falsa, atque aliena verbi significazione usurpari; nam Christus Dominus Jo. X. 34. seq. ex iis Ps. LXXXI. verbis: *ego dixi, Dii estis*, argumentum desumpsit ad veram suam divinitatem comprobandum; quæ Christi argumentatio nullius plane roboris fuisse, si de falsa divinitate ibi sermo haberetur; ita enim collegisset Christus: *in sacris litteris commemorantur dii falsi: ergo blasphemiae ego reus non sum, si me filium Dei veri, & verum Deum appello*, quo nihil dici posset ineptius. Contra vero recte fuit Christi argumentum, si de vera divinitate intelligens illum Psalmi locum ita concludat: *si illi, de quibus loquitur Propheta, rei sunt Dii, quanto magis ego, quem Pater sanctificavit, & misit in mundum, verus Deus sum?* Accedit & testimonium Apostoli Pauli dicentis 1. Corinth. VIII. 5. *etsi sunt, qui dicantur Dii, siue in caelo, sive in terra (siquidem sunt dii multi, & domini mulii), nobis tamen unus Deus &c. quasi diceret, nos ex multis diis nonnisi unum colere, ut si quis inter multos Santos non nisi uni cultum exhibeat.*

72. Resp. in omnibus iis sacræ Scripturæ locis, in quibus plurimum Deorum sermo fit, nomen Dei suni vel ad mentem cæcorum Gentilium, qui vanis idolis nomen Dei tribuebant, vel in latissimo sensu ad designandos viros virtute, aut dignitate excellentes; ut in laud. Psal. LXXXI. deorum nomine intelliguntur *Judices*, qui etiam Exodus XXI. 6. & sæpe alias dii vocantur, quia, ut dicitur *Paralip.* XIX. 6. *non hominis exercent judicium, sed Domini.* Quamobrem Psalmista e vestigio subdit: *in medio autem deos (seu potius in medio deorum) dijudicat: usquequo judica-*

tia rationis, & fidei Lib. II. cap. 2. n. 13. & potissimum Rad. Cudworthus in *system. mundi intellectuali* cap. 4. Sed legi meretur elegantissimus Lactantius Lib. I. *divin. Instit.* cap. 5. ubi postquam multis Poetarum, & Philosophorum testimoniosis Dei unitatem pro-

tis iniquitatem? De ceteris autem Gentium diis idem Psalmista ait Psalm. XCV. 5. *Omnes dii gentium daemona, seu ut habet fons hebreicus בָּלְאַלְכּוֹן חֲצֹתָם פּוֹל*, nam omnes dii populorum vani sunt.

73. Christus autem Dominus ex Ps. LXXXI. argumentum sumpsit ad probandum suam divinitatem a minore ad majus, ut dici solet, inquiens: *si illos dicit deos, ad quos sermo Dei factus est, & non potest solvi scriptura, quem Pater sanctificavit, & misit in mundum, vos dicitis, quia blasphemas, quia dixi, filius Dei sum?* Ubi, observante Estio, aliisque interpretibus, non tam instituit Christus hoc argumentum ad probandum suam divinitatem, quam ut ostendat, se reum blasphemiae non esse, quod se filium Dei appellaverit, cum esset a Deo Patre missus in mundum, & sanctificatus, seu cum esset verus Deus; quandoquidem etiam *Judices*, qui tantummodo Dei vice fungebantur, fuerunt in Scriptura Dii appellati. *Ut si homines*, inquit Tertullianus *adversus Præream cap. 15. Deos Scriptura pronunciare non timuit, scias illam multo magis certro, & unico Dei filio Dei nomen jure contulisse.* Vid. *Catechismus Rom. de primo symb. art. cap. 2. n. 7. & 8.*

74. Apostolum vero de falsis, atque inanibus Gentilium diis loqui, ex contextu luculenter appetaret, cum dicit: *nobis tamen, idest recte de divinitate sentientibus, unus Deus, Pater, ex quo omnia.* Porro si ab hoc uno Deo sunt omnia, inutiles, & supervacanei, adeoque inanes, & falsi sunt Gentilium dii.

75. Ob. secundo. S. Basilius epist. olim CXLI. nunc VIII. aperte, & conceptis verbis negat, *Deum esse numero unum.*

76. Resp. a S. Basilio nomine unitatis intelligi unionem & ex partibus compositionem, qualis certe in Deo non est. En eius verba: *Ceteruni ad eos, qui tres Deos nobis exprobrant, illud dicatur, unum nos Deum, non numero, sed natura confiteri: quidquid enim unum numero dicitur, id unum vere non est, neque natura simplex. Deum autem simplicem, & incompositum fatentur omnes: non igitur unus numero, est Deus.*

77. Ob. tertio contra primam, & secundam rationem, quæ præcipuae sunt. Christiana religio tres esse confitetur divinas Personas, quamvis quælibet eaurum sit infinite perfecta: ergo plures etiam potuerunt esse Dii, quamvis quilibet eorum sit omnni perfectionum genere cumulatus. Rursus quamvis tres divinæ Personæ sunt infinite perfectæ, inter se tamen realiter distinguuntur: ergo etiam plures dii realiter distingui poterunt.

78.
basset, concludit, eos veritatem pene tenuisse, nisi eos retrorsum infatuata pravis opinionibus consuetudo rapuisse: qua & Deos alios esse opinabantur, & ea, quæ in usum hominis Deus fecit, tanquam sensu prædicta essent, pro Diis habenda & colenda credebant.

78. Resp. primæ difficultati neg. eons. tres enim divinæ Personæ unam, eandemque numero habent essentiam, unumque propterea Deum constituent: tres autem dii diversam haberent naturam, eamque infinite perfectam, quod fieri non posse rationibus supra demonstratum est. *Cum tres illæ personæ, inquit Sanctus Bernardus Libro V. de Consideratione cap. 7. illa substantia sint, & illa una substantia tres personæ, quis numerum neget? nam vere tres sunt. Quis numeret tamen? nam vere unum sunt.*

79. Quomodo autem tres Personæ infinitæ sint in omni genere, & nihilominus inter se distinguantur, non uno modo explicant Theologi in Tract. de Trinitat. Nostra autem, & communior sententia est, unam personam ab aliis distingui prædicatis, & proprietatibus relativis; quas proprietates aliæ personæ non habent quidem immediate, & ratione personæ, habent tamen mediate, & ratione naturæ, quæ eadem est in omnibus. Sic Pater, ut Pater est, non habet filiationem, nec Filius, ut Filius est, habet paternitatem; quia tamen uteisque unam, eamdeinceps naturam habet, quæ a paternitate, filiatione, ceterisque proprietatibus relativis non distinguitur, sequitur, Patrem, mediate natura, qua Deus est, habere etiam perfectiones Filii, & Spiritus Sancti, quæ a natura dimanant, & cum ea unum, idemque sunt. Idem de Filio, & de Spiritu Sancto dicatur. Contra vero plures dii, naturam habentes diversam, neque immediate, neque mediate possent easdem perfectiones habere: unde fieret, ut nemo illorum esset omni perfectionum genere donatus.

80. Ob. quarto. Esse aliquod æternum, & summum omnium malorum principium & Deum malum sacra litteræ haud obscure indicant. Ecclesiastici XXXIII. 15. *Contra malum bonum est ... duq, & duo, & unum contra unum; & XLII. 25. Omnia duplia, unum contra unum (a).* Similiter Amos III. 6. dicitur: *Si erit malum in civitate, quod non fecerit Dominus, & 2. Corinth. IV. 4. Deus hujus sæculi excœcavit mentes infidelium.* Ac deinde Joann. XII. 31. *Nunc princeps hujus mundi ejicetur foras.*

81. Resp. primo testin. ex Eccles. XXXIII. & XLII. ibi non esse sermonem de principio malo,

quod Manichæi, aliquique commenti sunt, sed de illis malis, quæ unicuique bono opponuntur, siue ex hominum perversitate, sive juxta Dei punitionem, unde ibidem dicitur: *contra malum bonum est, & contra mortem vita, sic & contra virum justum peccator: duo, & duo, & unum contra unum.*

82. Verba Amos explicat S. Augustinus Lib. contra Alimantum Manicheum cap. 26. de malo pœnæ, quam de Judæis propter eorum culpas Deus merito sumebat, non minus bonus, quam justus, scelerumque vindex. Hinc Isaïæ XLV. 7. dicit Deus: *ego dominus, & non est alter, formans lucem, & creans tenebras, faciens pacem, creans malum (b).*

83. Alia duo N. T. loca ad diabolum referuntur, qui, ut inquit S. Thomas I. P. quæst. 65. art. 1., dicitur *Deus hujus sæculi, non creatione, sed quia seculariter viventes ei serviant eo modo, quo Apostolus loquitur ad Philipp. III. 19. quorum Deus venter est.* Non desunt tamen, qui Apostoli verba 2. Corinth. IV. de vero Deo explicanda censeant, qui dicitur *excœcare mentes aliquorum, cum gratia suæ auxilia eis denegat.* Quamobrem S. Irenæus Lib. III. cap. 7. opinatur, eo loco S. Pauli esse μετὰ θεού, transpositionem verborum, & ita legi opertore: *Deus excœcavit mentes infidelium hujus sæculi.* Quod etiam observatum postea fuit a S. Augustino Lib. XXI. contra Faustum cap. 2.; quæ quidem excœcatio, ut alibi docet idem S. Pater, non fit immissione malitiæ, sed subtractione gratiæ, atque hæc interpretatio ab aliis quoque sanctis Patribus fuit adoptata (c).

84. Ob. quinto. Quidquid sit de malis physicalis, saltem intelligi non potest, undenam tot mala culpæ oriantur, si unus est Deus bonus, atque omnipotens, qui ea non vult, atque impedit potest: id vero facile intelligitur, si alter sit Deus malus, cuius malitia vincatur Deus bonus (d).

85. Resp. hunc nodum esse vere gordium, cuius solutio veteribus juxta, ac modernis semper difficillima visa fuit. Divinum oraculum ad hoc exposcebat Maximus Tyrius Orat. XXV. Origenes autem Lib. IV. contra Celsum n. 65. *Si qua, inquietabat, quæstio inter homines opus habeat lon-*

ga

ta distingunt, ut Deum verum dicant obœcasse infidelium mentes ... Quod non facit malitia, sed justitia, sicut idem Paulus alibi dicit Roman. III. 5. numquid iniquus Deus, qui infert iram? ... Ecce quomodo verus Deus, & justus excœcat mentes infidelium. Idem docent S. Jo. Chrysostomus Hom. in hunc locum, Theodoreus in hunc loc., Theophylactus in hunc loc., ac Photius apud Ecumenum in hunc locum. Has omnes interpretationes si bene perpendisset Erasmus, hanc ita facile S. Augustini explicationem respuisset, velut affectatam, & violentam in Cominent. ad hunc locum Tom. VI. Opp. edit. Lugd. Batav. anno 1705.

(d) Hoc argumentum a veteribus Dualistis mutuatum eo, quo pollebat ingenii acunne Petrus Boyle propo-

(a) Hoc testimonio maxime abutebantur Cathari apud venerab. P. Monetam Lib. I. adv. Catharos, & Valdenses cap. 1. §. 1.

(b) S. Augustinus in libro de Hæresibus num. 65. & 66. observat, errasse Collinthus, qui dicebat, Deum non facere mala, contra illud, quod scriptum est Isaiae XLV. *Deus creans malum: & pariter errasse Florinum e contrario dicentein, Deum creasse mala contra id, quod scriptum est Genesios I. Fecit Deus omnia, & erant valde bona, ac per hoc quamvis contraria inter se dicentes, tamen ambos divinis eloquiis restitisse.* &c.

(c) Verba S. Doctoris hæc sunt: *quam quidem sententiam S. Pauli 2. 2. Corinth. IV. plerique nostrum i-*

gr inquisitione, & scrutatu nobis sit difficultis, certe hæc est, quæ ad malorum originem spectat. Quæcumque tamen sit in hac re difficultas, nos conturbare non debet, primo quia nimia evidentia Dei unitas firmata est: evidens autem ab obscuro, sicut etiam certum ab incerto tolli, aut labefactari non debet; secundo, quia Dualistæ in difficultates multo majores delabuntur; dum enim duos statuunt Deos, seu duo principia finita, & secum invicem pugnantia, ac minime beata, utrumque Deum tollunt; nenter enim erit ens summe perfectum, cuiusmodi esse debet Deus. Præterea cum mala in hoc mundo longe superant bona, Deus malus erit Deo bono longe potentior, illumque tandem solio exturbabit, ac destruet. Accedit, homini non posse imputari peccata, quæ ex mali principi, vel Dei vi, & impulsione necessario patrare compellitur, ut Manichæi docebant: si autem homini non imputantur peccata, jam nullum amplius erit malum morale, cuius origo inquiritur: quamobrem, ut recte Simplicius observavit in cap. XXXIV. Epicteti, Dualistæ festive suo ipsi (quod ajunt) gladio jugulantur: nam inde colligitur, si mali principium sit, nullum omnino esse malum; si vero malum non est, ne principium quidem mali esse. Denique, ne omnia persequear, recte concludit Arnobius Lib. VII. *Adv. Gentes*, posito duorum principiorum systemate omnem sublatum iri religionem. Ut quid enim Deo bolo preces, & sacrificia offeramus, ut prosit, cum ille non nisi prodesse possit? Et quid postea placemus Deum malum, ne noceat, cum natura sua malus & inexorabilis non possit non nocere? Nonnullæ aliae rationes ex profundiore metaphysica desumptæ ad ostendendum, esse non posse unum summum malum, quod sit causa omnis mali, videri possunt apud S. Thomam I. P. quæst. 49. art. 5.

86. Resp. secundo. Malum culpæ non a Deo, sed ab homine originem trahere, qui libero arbitrio sibi concessò male utens divinam violat legem. *Malum*, inquit Angelicus laud. quæst. 49., quod in defectu actionis contingit, semper causatur ex defectu agentis; in Deo autem nullus defectus est, sed summa perfectio. Unde malum, quod in defectu actionis consistit, vel quod

suit, atque exornavit in suo Dictionario art. *Manicheens*, & *Pauliciens*, tum in *Dial. inter Maximum, & Themistium*, in *respons. ad Provinc.*; & aliis in locis impiorum suorum operum. Contra eum tamen integra prodit scriptorum phalanx; inter quos fuit etiam P. Nic. Malebranche in *Compendio tract. gallici de natura & gratia*, qui antea iisdem pene difficultibus a P. Bouhours in vita S. Francisci Xaverii sub nomine enjusdam Bonzi propositis responderat, editis libris *Conversations Chrétienas*, *Traité de la nature, & de la grace*, & *Reflexions sur la prémotion physique*; in quibus tamen operibus nonnulla scripsit, quæ ab Antonio Arnaldo refutata sunt in opusculo *Reflexions philosophiques, & theolog. sur le Traité de la*

ex defectu agentis causatur, non reducitur in Deum, sicut in causam. Et ante ipsum S. Augustinus in *Enchiridio* cap. 25. *Nequaquam*, inquit, dubitare debemus, rerum, quæ ad nos pertinent, bonarum causam non esse, nisi bonitatem Dei; malarum vero ab immutabili bono deficiente boni voluntatem, prius Angeli, hominis postea.

87. Instat Bælius. Deus prævidens, hominem libero arbitrio in sui perniciem abusurum, cum infinite bonus, & potens sit, vel arbitrium ipsum tanto cum detinimento homini concedere non debuisse, vel saltem (quod certe poterat) talibus, ac tantis eum fulcire præsidiliis, ut hoc dono non abuteretur: quod si non fecit, aut id facere non potuit propter alterius Dei mali oppositam resistentiam, & sic summe potens non est; aut facere noluit, & tunc infinite bonus non est, quemadmodum bona mater non esset, quæ filio id concederet, quod ei nociturnum certo prævideret (b).

88. Resp. dist. illam propositionem: vel liberum arbitrium homini tribuere non debuisse, vel saltem &c., si ex malorum permissione non possit majora bona elicere, conc.; si mala ista permittentia in mala inde bona eliciat, nego. Deus provisor est universalis, qui non unius tantum, vel alterius individui, aut etiam speciei, vel generis, sed omnium omnino rerum curam habet, quas ad altissimos, & inscrutabiles sorte providentia fines dirigit. Permisit igitur, aliqua esse mala singularum, quæ ad bonum totius referuntur. Præclare pro more suo S. Augustinus in *Enchiridio* cap. 11. *Neque enim Deus omnipotens, quod etiam infideles fatentur verum, cui summa potestas, cum summe bonus sit, ullo modo sineret aliquid mali esse in operibus suis, nisi usque adeo esset omnipotens, & bonus, ut beneficeret & de malo*. Et infra cap. 27. Deus melius judicarit de malis benefacere, quam mala nulla esse permettere. Sane si hominum sapientia eo saepius pervenit, ut de malis plurima bona eliceret, dubitandum ne erit, an idipsum faciat omnipotens, & sapientissimus Deus? Vid. S. Augustinus de corrept. & grat. cap. 10.

89. Exemplum autem matrix, & quæcumque alia hujus generis non sunt ad rem; ut enim obser-

nature, & de la grace. Sed nimis longus esset integrer Catalogus eorum, tam qui ex Catholicis, quam ex heterodoxis contra Bælinum in hoc certamine inclarerunt.

(b) Hanc difficultatem eleganter exponit Cicero Lib. III. de nat. Deor. cap. 27., multis vero illustrat exemplis Bælius loc. cit. .... Ea pressi Sociniani certain Deo futurorum præscientiam denegarunt; neque tamen ab illa hoc effugio se liberare poterunt; urget enim Bælius, vel sola probabili mali conjectura, quam Deo denegare non audent, debuisse eum inoveri, ne hominem liberum conderet, quemadmodum provida mater filioensem non concedit, quo enim sibi nociturnum, sin minus certe, probabiliter saltem prævidet.

servat S. Thomas I. P. quæst. 22. art. 2., aliter de eo est, qui habet curam alicujus particularis, & de provisore universalis; quia provisor particularis excludit defectum ab eo, quod ejus curae subditur, quantum potest; sed provvisor universalis permittit aliquem defectum in aliquo particulari accidere, ne impediatur bonum totius. Et alibi (Lib. III. Cont. Gent. cap. 17.) bonum totius præeminet bono partis. Ad prudentem igitur gubernatorem pertinet negligere aliquem defectum bonitatis in parte, ut fiat augmentum bonitatis in toto; sicut artifex abscondit fundamentum sub terra, ut tota domus habeat firmitatem. Sed si malum a quibusdam partibus universi subtraheretur, multum deperiret perfectionis universi &c. Legatur totum illud caput.

90. Inst. secundo. Non apparet, quibusnam bonis possit Deus tot, tantaque, quibus obruimur, mala compensare; ergo &c.

91. Resp. etiam dato antec. neg. cons. Quamquam enim nos latent inscrutabilia consilia Dei, certo tamen scimus, nihil ab eo temere, & inconsiderate fieri, aut permitti posse. Quamchrem permisso mali nullo pacto cum Dei bonitate pugnare potest; & qui opera Dei carpere, & accusare præsumunt, quia altissimos ejus providentiae fines caligantibus suis oculis non attingunt, non minus insipienter faciunt, inquit alicubi S. Augustinus, ac si quis imperitus homo artificis officinam ingressus inutilia, vel mala crederet aliqua instrumenta, quorum usum ignorat: aut si quis pictorem accusaret, quod umbras saepe permiscens, residentes ubique colores in suis tabulis non adhiberet; vel Poetam redargueret, quod in tragedia non omnes heroes fecerit. Vid. Theodoretus de curandis Græcorum affectionibus Lib. IV. de providentia.

92. Inst. tertio. Malum culpæ Dei sanctitati repugnat: opponitur enim proprie bono increato, ut inquit S. Thomas I. P. quæst. 48. art. 6.: Deus autem permittens malum, in ipsum saltem moraliter influere censetur: ejusdem quippe culpæ reus communiter habetur, & qui hominem jugulat, & qui eum jugulari permittit, impedire cum possit: si ergo unus est Deus omnipotens, & bonus, nullum esse malum permetteret.

93. Resp. dist. illam proposit., permittens malum, in ipsum saltem moraliter influere censetur, quando quis & potest, & tenetur malum impidiere, conc.; si non teneatur, nego. Andiatur S. Thomas, qui similem difficultatem expendens, ita probat, Deum, dum permittit malum, nec directe, neque indirecte ejus causam esse 1. 2. quæst. 79. art. 1. Contingit, quod Deus aliquibus non præbet auxilium ad evitandum peccata, quod si præberet, non peccarent; sed hoc totum facit secundum ordinem suæ sapientiæ, & justitiæ, unde non inputatur ei, quod aliud peccet, sicut causit peccati: sicut gubernator non dicitur causa submersionis navis ex hoc, quod non gu-

bernat navem, nisi quando subtrahit gubernationem suam potens, & debens gubernare. Et sane nec propter se tenetur Deus impedire mala, nec propter homines. Non propter se; certissimum est enim, mala quæcumque divinæ sanctitati opponi quidem, sed nihil prorsus obesse; immo ex iis majora bona a Deo elici ad altissimos divinæ providentiae fines implendos; nec propter homines, quibus Deus nihil omnino debet.

94. Inst. quarto. Quamquam hominibus nihil absolute Deus debet, ex hypothesi tamen quod illos propter beatitudinem creaverit, oinnesque salvos velit, tenetur etiam illos ita regere, ne ab illa excidant propter peccata: non ergo potest permittere mala.

95. Resp. Si hominum beatitudo esset ultimus divinæ providentiae, & bonitatis finis, conc.; aliter, nego. Næ illi vehementer errant, qui sibi persuadent, finem ultimum Dei in hominum creatione esse eorumdem beatitudinem; omnia enim vult Deus propter semetipsum, cum sit ipse alpha, & omega, principium, & finis omnium rerum. Audiatur iterum S. Thomas I. P. quæst. 19. art. 2. ad 2. in his, quæ volumus propter finem, tota ratio movendi est finis ... Unde cum Deus alia a se non velit, nisi propter finem, qui est sua bonitas, non sequitur, quod aliquid aliud moveat voluntatem ejus, nisi bonitas sua. Quod ergo dicitur, Denun velle omnes homines esse beatos, eosque propter aeternam felicitatem creasse, intelligi debet solum de voluntate antecedenti, & conditionata, hoc est nisi hoc sapientissimæ ipsius providentiae finibus repugnet. In hoc apparet ultius infinita Dei bonitas erga nos, quod neminem esse miserum velit, nisi sua culpa ipse sibi suam infelicitatem operetur, quanvis hanc hominum perversitatem jūtis de causis impeditre nolit. Sed hæc uberiori explanabuntur, ubi de Dei voluntate salvandi omnes homines data opera agemus. Vid. etiam quæ de permissione mali dicta sunt, ubi de providentia disputavimus.

96. Ob. sexto. Est in natura summuin bonum, quod est causa omissis boni: ergo debet esse etiam summum malum, quod sit causa omissis mali; contrariorum enim eadem est ratio. Præterea sicut in rebus invenitur bonum, & melius, ita invenitur malum, & pejus; sed bonum, & melius dicuntur relate ad optimum, quod est Deus bonus: ergo etiam malum, & pejus dicuntur relate ad pessimum, quod est Deus malus. Tertio omne, quod est per participationem, reducitur ad illud, quod est per essentiam; sed res, quæ sunt mala apud nos, non sunt malæ, nisi per participationem; ergo debent reduci ad aliquod principium, quod sit per se malum. Quarto omne, quod est per accidentem, reducitur ad illud, quod est per se; sed bonum est causa mali tantum per accidentem: ergo oportet ponere aliquod summum malum, quod sit causa malorum per se. Neque potest dici, malum non habere causam per se, sed per accidentem tan- tum:

DISSERTATIO II. CAP. II.

tum: si enim ita se res haberet, malum non in pluribus, sed in paucioribus inveniretur, quod experientiae repugnat. Demum malum effectus debet reduci in malum causæ, quia effectus deficiens est a causa deficiente; sed non potest in hoc procedi in infinitum: ergo oportet aliquid primum malum statuere, quod sit causa omnis mali. Has difficultates objicit sibi S. Thomas I. P. quæst. 49. art. 3., quæ si aliquid valerent, certe evincent, præter Deum bonum esse alium adinittendum Deum natura sua malum.

97. Resp. primæ difficult. cum S. Thoma, cum malum non sit, nisi mera privatio boni, non exigere nisi causam, quæ possit deficere, cujusmodi est quæcumque causa creata, quæ utpote finita, & imperfecta deficere potest. Forum autem, quæ opponuntur *contrarie*, eadem est ratio, non autem earum, quæ opponuntur *privative*; quemadmodum ex quo necessarius sit sol ad aerem illuminandum, non efficitur, aliquam similem, & oppositam causam requiri ad tenebras, quæ sola absentia, & privatione solis effunditur. Et ulterius, cum subjectum privationis sit ens in potentia, malum, quod, ut dictum est, non nisi in privatione boni consistit, illi soli bono opponitur, cui potentia adjungitur, non autem summo bono, quod est actus purus.

98. Alteram sic solvit Angelicus: *Omnis forma, & perfectio, & bonum per accessum ad terminum perfectum attenditur, privatio autem, & malum per recessum a termino, unde non dicitur malum, & pejus per accessum ad summum malum, sicut dicitur bonum, & melius per accessum ad summum bonum.*

99. Tertiam sic breviter expedit idem S. Doctor: *nullum ens dicitur malum per participationem, sed per privationem participationis. Unde non oportet fieri reductionem ad aliquid, quod sit per essentiam malum.*

100. Quartæ vero sic respondet: *malum non potest habere causam, nisi per accidens; unde impossibile est fieri reductionem ad aliquid, quod sit per se causa mali. Quod autem dicitur, quod malum est in pluribus, simpliciter falsum est: nam generabilia, & corruptibilia, in quibus solum contingit esse malum nature, sunt modica pars totius universi. Et iterum in unaquaque specie defectus naturæ accidit in paucioribus. In solis autem hominibus malum videatur esse ut in pluribus, quia bonum hominis se-*

cundum sensum corporis non est bonum hominis in quantum homo, sed secundum rationem. Plures autem sequuntur sensum, quam rationem.

101. Postremam difficultatem sic explicat Angelicus. *In causis mali non est procedere in infinitum, sed est reducere omnia mala in aliquam causam bonam, ex qua sequitur malum per accidens (a).*

APPENDIX

De superstitione plurium Deorum cultu.

102. Definiente S. Aug. Lib. II. de Doctr. Christ. c. 20. T. III. *superstitiosum est quidquid institutum est ab hominibus ad facienda, & collenda idola, pertinens vel ad colendam sicut Deum creaturam, partemve ullam creaturæ, vel ad consultationes, & pacta quædam significationum cum dæmonibus.* Brevius autem S. Th. 2. 2. qu. 92. art. 1. *superstitionem definit vitium religioni oppositum, quia exhibet cultum divinum, vel cui non debet, vel eo modo, quo non debet: unde postea art. 2. infert, idolatriam esse primam superstitionis speciem, quia divinam reverentiam indebitè exhibet creaturæ.*

103. Quænam autem fuerit prima polytheismi, atque idolatriæ origo, & quænam prima ejus epocha, haud facile dictu est. Minime tamen dubito, quin absurdissima omnibus videri debeat quorundam recentiorum opinio, qui volunt, *theismum*, veramque unius Dei religionem, esse polytheismo, & superstitione posteriorem; quod paradoxum hoc nituntur fallaci ratiocinio confirmare; quia non est verisimile, ajunt, populos plus sapientes, cum adhuc barbari, & inculti essent, quam cum exuta barbarie litteris, & artibus operam navare cœperunt; quemadmodum verisimile non est, prius magnificas domos, atque ornatissima templa, quam vilia taguria fuisse extructa, aut geometriæ scientiam ante agriculturam floruisse. At vero constat ex historiis antiquioribus, omnes populos fuisse idolatriæ addictos; unde pronum est credere (sic illi colligunt), in multo magis prius horaines fuisse cognitione unius veri Dei, verique ejusdem cultus privatos (b).

104. Sed hæc, aliaque id genus momenta velut levissimus fumus evanescunt, quando consideramus, religionem veram non esse inventum humankindi, primosque homines non ex terra, fun-

go-

(a) Supersunt cavillationes Manichæorum, quibus probare nituntur, auctorem Vet. Testamenti fuisse Deum malum, a Deo bono auctore novi Testaria natura diversum. Sed iis diluendis opportunior videtur locus in Tract. de Legib. Interim videri possunt, si Lubet, Natalis Alexander Dissert. XIV. in Sec. II., Lud. Thomassius Lib. II. Theol. Dogm. cap. 9. & seq., & passim Scholastici.

(b) Ita Humius in Hist. Natur. Relig. §. 1. post-

Bonlingbrokium Tom. III. Opp. p. 256. & Jo. Jac. Rousseavius in suo Emile T. II. Contra quos videri possunt Censura Theol. Facultatis Paris. p. 26., Examen de l' Hist. naturelle de la Religion, quod land. Humii Opus. adnexum fuit in edit. Ainstelod. 1759., J. Leland. Nouv. Demonstration evangelique T. I. P. I. cap. 2. Pluquet dans le Discours prelim. ou Diction. des heresies c. 1., Bergier Examen du materialisme Tom. II. P. II. cap. 1., & alii.

gorum instar natos, sed a Deo creatos, eosque superna revelatione de vero unius divinitatis cultu edoces, quem filii, & nepotibus traditione comunicarunt, tametsi postea hominum perversitate, diabolique dolis fœda superstitione vitiatus fuerit. Hinc Lactantius hunc ipsum errorem nostro ævo suscitatum, jam suo tempore confutans Lib. II. *divin. Instit. cap. 14.* ita concludebat: errant igitur, qui Deorum cultum ab exordio rerum fuisse contendunt, & priorem esse gentilitatem, quam Dei religionem, quam putant posterius inventum, atque originem veritatis ignorant.

195. Missa itaque hac paradoxa opinione, in qua non tam idolatria veræ religionis epocha inquirenda esset, putant nonnulli, idolatriam primo fuisse ab Enos ante diluvium invectam, de quo scriptum est *Genes. IV. 26.* iste cœpit invocare nomen Domini, quæ verba sic possunt intelligi textu hebraico **אָהָרֶךְ חַלְלָ לְאַבְצָסּוֹרָחָ** tunc cœpit profanari nomen Domini, vel ut vertit P. Houbigant: *tum primum cœpere homines Dei nomen appellare.* Huic tamen interpretationi, quæ multorum Rabbinorum est, repugnat S. Augustinus *L. XV. de Civit. Dei cap. 18.* ita hunc textum de Enos legens: *hic speravit invocare nomen Domini.*

196. Sed quidquid sit de temporibus antediluvianis, illud certe mirabile est, veram Dei religionem, quam Noe filii ac nepotibus puram sine dubio tradidit, fuisse non multo post, scilicet ipso Noe adhuc vivente, fœda superstitione corruptam. Noe siquidem vita functus est anno post diluvium 550. *Genes. IX. 28.*, hoc est circa tempus nativitatis Abrahæ, cuius Pater Thare jam serviebat diis alienis *Josue XXIV. 2. (a).* Immo si Josepho fides est Lib. I. *antiq. Judaic. cap. 7.* adeo tunc temporis vetus ac pura religio deformata erat, ut Abraham primus ausus sit declarare, unum esse Deum, rerum omnium opificem. Forasse autem Abraham patrem suum Thare ad cul-

tum veri Dei convertit, ut proinde vere dicere potuerit S. Augustinus Lib. XVI. *de Civit. Dei c. 15.* *domum Thare persecutionem passam fuisse a Chaldaëis pro vera pietate, qua unus & verus ab eis colebatur Deus.*

197. Post autem ita toto terrarum orbe dilatatus est vanus idolorum cultus, ut Cicero vere dicere potuerit Lib. II. *de divinat. cap. 72.* *superstitione fusa per gentes oppressit omnium fere animos, atque hominum imbecillitatem occupavit.* Et quanquam aliquibus ope sanioris philosophiæ de unitate Dei plane ad veritatem persuasum esset, iidem tamen ipsi, quasi torrentis impetu rapti pluribus hominibus divinum cultum adhibere non verebantur, donec tandem Deus diabolicam superstitionem, ut S. Aug. ait *L. IV. de civ. Dei c. 56.* *per altissimam Christi humilitatem, per Apostolorum prædicationem, per fidem Martyrum pro veritate morientium, & cum veritate viventium, non solum in cordibus religiosis, verum etiam in cœdibus superstitionis libera suorum servitute subvertit (b).*

198. Non uno tamen modo cœca gentilitas idolatriæ superstitione peccabat, ut S. Th. obseruat 2. 2. q. 94. art. 1. Quidam enim simulacra manufacta, ut Deos colebant, putantes scilicet ea a diis inexplicabili quadam ratione animari; quod adeo multis sacrae scripturæ locis declaratur, ut mirabile videri debeat, potuisse id ab Ecolampadio, Calvinio, aliisque hæterodoxis negari. Id luculenter asserit Jereenias cap. II. 27. *didentes ligno, pater meus es tu, & lapidi, tu me genuisti.* Isaías autem idololatrarum insaniam ita pulchre describit c. XLIV. 13. & seq. *Artifex lignarius ... sumpsit ex eis (lignis) & calefactus est, & succedit, & coxit panes: de reliqua operatus est Deum, & adoravit: fecit scuptile, & curvatus est ante illud: medium ejus combustus igni, & de medio ejus carnem comedit ... reliquum autem ejus Deum fecit, & sculpi-*

(a) Ita quidem omnes fere interpretes sentiunt propter illa verba Josue XXIV. 2. *trans fluviū habitaverunt patres vestri ab initio, Thare pater Abraham, & Nachor, servieruntque diis alienis.* Sed hinc communis interpretationi opinioni se se opposuit vir nostro ævo doctissimus Alexius Symmachus Mazochius in suo *Spicilegio biblico T. II. p. 121.* ostendens, illam pugnare cum iis, quæ leguntur Judith. V. 7. scilicet populum Israeliticum originem traxisse ex terra Chaldaeorum, exisse autem inde, & habuisse in Mesopotamia, quoniam noluerunt sequi deos patrum suorum, qui erant in terra Chaldaeorum &c. quod de Thare patre Abraham dictum fuisse ex Gen. XI. 31. colligitur. Unde etiam S. Augustinus Lib. XVI. *de Civ. Dei c. 13.* tradit, *domum Thare persecutionem passam fuisse a Chaldaëis pro vera pietate, qua unus & verus ab eis colebatur Deus.* Itaque versiculum illum Josue XXIV. ita Mazochius intelligentem putat: *trans fluviū habitaverunt Patres vestri a seculo (Thare pater Abraham, & Nachor) servieruntque Diis alienis,* ut ea verba servieruntque Diis alienis sint conjugenda cum iis trans

fluviū habitaverunt patres vestri, quos solos fuisse偶像olatras Scriptura S. innuit; non autem extendenda ad Thare, & Nachor, quorum solūmodo intra parenthesin fit, ut indicaretur, genus Hebraeorum fuisse transamicum, non solum ex parte patris, sed etiam ex parte matris; quia Thare non solum fuit pater Abraham, unde Hebrei paternum genus trahebant, sed etiam fuit pater Nachor, unde maternum.

(b) De origine idolatriæ agunt ex Catholicis Eusebius Lib. I. *Præpar. Evang. c. 6.* contendens, eam ab Ægyptiis primo ortam esse, deinde in Phœnices, Græcos, ac in barbaros populos commigrasse, P. August. Calmet *Diss. de Origine idolatriæ*, P. Tournemine *de l' Origine des fables* Mein. de Trevoux 1703. Bânier *explication hist. des fables* Tomo I. Plinquet *Dictio[n]e des heresies disc. prelim.* aliique. Ex heterodoxis autem Jo. Ger. Vossius Lib. I. *de origine idolatriæ*, Frid. Spanheimius in *Hist. Eccles. Vet. test.* Jo. Selanus *Proleg. de Diis Syris*, Grotius in *Explic. De caligi*, Franc. Buddeus in *Hist. Vet. test.* pluribus in locis, ac Jo. Clericus *Proleg. in Histor. Eccl. Sect. II.*

DISSERTATIO II. CAP. II.

ptile sibi: curvatur ante illud, & adorat illud, & obsecrat, dicens: libera me, quia Deus meus es tu. Idem habetur Sapient. XIII. 11. Quod postea etiam Horatius, quanquam paganus, ita verbis eleganter, ac lepido irrisit:

Olim truncus eram ficulnus inutile lignum,
Cum faber incertus, scannum faceretne Priapum,
Maluit esse Deum, Deus inde ego (a).

109. Alii autem ex idololatria adeo absurdamente sihi effingebant numina, ut stomachum moverint vel ipsis Gentilibus emunctioris naris. Audiat tantisper Juvenalis, qui ita satyra XV. Ägyptiorum Deos describit:

Quis nescit ... qualia demens
Ägyptus portenta colit? Crocodilon adorat
Pars hæc, illa pavet saturam serpentibus Ibin.
Effigies sacri hic nitet aurea Cercopitheci ...
Porrum & cœpe nefas violare, & tangere morsu.
O sanctas gentes, quibus hæc nascuntur in hortis
Numinius ...

110. Minus quidem absurdæ erant, qui statuis, & imaginibus dumtaxat utebantur ad divinitatem repræsentandam (b). Sed in eo gravissime peccabant, quod divinos honores Saturno, Jovi, Apollini, Marti, Junoni, Veneri, Baccho, aliisque hujuscemodi mendacibus tribuebant, qui homines mortales fuerant, quidem multis, magnisque sceleribus polluti: qua de re dignus est, qui legatur Lactantii Lib. I. *divin. Institutionum*, & in *Epitome cap. 7. Mutaverunt*, inquit Apostolus Rom. I. 25. gloriām incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis corruptibilis honoris, & rotulorum, & quadrupedum, & serpentum ... commutaverunt veritatem Dei in mendacium, & coluerunt, & servierunt creaturæ potius, quam Creatori, qui est benedictus in sæcula. Amen.

111. Scholion. Catholicæ religionis dogmata aut ignorant propter, aut potius ignorare se fingunt, qui nos similis idololatriæ accusant, quando Sanctos, aut eorum reliquias, aut imagines colimus. Nam primo hos Sanctos non colimus ut Deos, sed

(a) Adi-sis eruditam Deorum gentilium historiam Lib. III. Gregorii Gyraldi, tum P. Baltum *Dans la suite de la reponse à l'histoire des Oracles &c. p. 101.* Ceterum id solum sufficere posset, quod de Stilpone Megarensi celebri inter Pythagoricos philosophos Diogenes Laertius narrat Lib. III. ipsum nempe fuisse ad Areopagitas delatum, quod statuam Minervæ a Phidias sculptam Deum esse negaret, neque alia ratione potuisse ponere effigere, quam dicendo, negasse se statuam esse Deum, quoniam esset Deo. Vid. etiam Minutius Felix in *Octavio n. 21. & seq. Arnobius Lib. VI. ad. Gentes*, S. Aug. Lib. VIII. de Civ. Dei c. 23. & Lactantius, qui Lib. III. *Div. Inst. c. 2.* ita idololatrarum insaniam insectatur: adorant ergo insensibilia, qui sentiunt; irrationalia, qui sapiunt; exanimia, qui

nt servos, & amicos Dei. *Devotio*, inquit Angelicus 2. 2. qu. 82. art. 2. ad 5. quæ habetur ad Sanctos Dei mortuos, vel vivos, non terminatur ad ipsos, sed transit in Deum, in quantum scilicet in ministris Dei Deum veneramur. Secundo fuerunt omnes singulari pietate, atque heroicis virtutibus insignes, non in vitiis, ac sceleribus infames, ut Dii Gentilium. Tertio quantum ad eorum imagines spectat, non in iis fiduciam ponimus, ac multo minus iis inesse Sanctorum animas putamus, quemadmodum a Gentilibus siebat, sed totus, qui eis exhibetur honor, refertur ad prototypa. Quod si qui hac in parte sunt abusus, eos detestatur Ecclesia, atque extirpandos præcepit in Synodo Trident. Sess. XXV. ubi vult, ut omnis superstitione in Sanctorum invocatione, reliquiarum venerazione, & imaginum sacro usu tollatur.

C A P U T III.

Ostenditur, Deum esse immensum.

112. Immensum, seu, ut Græci dicunt, ἀμέτρον, illud proprie est, quod præ magnitudine mensurari non potest. Quando autem Deum immensum esse dicimus, intelligimus illud divinum attributum, quod ubiquitas appellari solet, ratione cuius Deus omnia loca occupat, unde dicit ore Jeremiæ c. XXIII. 24. cœlum & terram ego impleo, non excludendo alias res, sive corporeas, sive spirituales; seu ut Doctor Angelicus observat I. P. 8. art. 5. Deus est in omnibus per potentiam, in quantum omnia ejus potestati subluntur; est per præsentiam, in quantum omnia nuda sunt, & aperta oculis ejus; est in omnibus per essentiam, in quantum adest omnibus ut causa essendi. Et antea art. 2. ad 1. idem Sanctus Doct. observavit, Deum utpote incorporeum, non esse in loco per contactum quantitatim dimensivæ, sicut corpora, sed per contactum virtutis.

113. Hanc Dei immensitatem non pauci, cum veteres, tum recentiores inficiati sunt, nedum inter ethnicos, sed etiam inter eos, qui lumine divinæ revelationis illustrati erant. Et primo ii omnes

vivunt; terrena, qui oriuntur e cælo. Juvat ergo, veluti in aliqua sublimi specula constitutum, unde universi exaudire possint, Persianum illud exclamare: o curva in terras animæ, & cœlestium inanes!

(b) Origenes Lib. I. contra Celsum n. 5. Celso obijicienti hæc Heracliti verba: Qui ad res inanimes, tamquam Dii essent, accedit, evn perinde facere, ac si quis cum parietibus confabuletur, non solum non repugnat, sed aliud ipse exemplum addit Zenonis Cittensis, qui in libro de republica ait: nihil opus erit sacella construi; nihil enim sacram, nihil alicius pretii, nihil sanctum existimandum est, quod a fabris, operifice construitur. Sed hi perpaci erant, habita ratione aliorum, qui simulacris divinam inesse virtutem stulte opinabantur.

mnes, qui Deum corporeum sibi effingebant, eum etiam certis locorum spatiis circumscribere cogebantur; ut nempe aliis corporibus suis esset locus. Vid. S. August. *contr. epist. fundamenti cap. 16.* Tom. VIII.

114. Præterea radiiores quidam ioter Judeos Deum in templo concludi putarunt, ut asserunt Origenes *Hom. XII.* in *Gen.* S. Cyrilus Lib. II. *contra Julianum*, & L. V. in *Joann.* & S. Hieron. ad Cap. LXVI. *Isaiæ*; quibus S. Hilarius L. II. de *Trinit.* n. 51, addit Samaritanos, stulte crebentes, aut collis edito, aut extracte domus concavo Deum contineri. Non tamen fides adhuc henda est Spinozæ, qui Adam, atque Abrahamum ignorasse, Deum ubique esse commentus est in *Tract. Theol. politic. cap. 2.*

115. Tertio Manichæi, onnesque Dualistæ ad negandam Dei immensitatem adigebantur, ut scilicet Deo malo regnum concederent: *illic enim esse mala incipiunt, ubi bonorum est finis*, ajebat Faustus apud S. Augustinum Lib. XXVII. contra ipsum; in quem errorem se quoque imprudenter delapsum fuisse Sanct. Pater confitetur Lib. VII. *Confess. capit. 1. & 5.*

116. Quarto ex recentioribus heterodoxis Deum esse ubique essentia, & substantia sua negarunt Phil. de Marnix Calvinianus in epist. ad Theodorum Bezan, & Cont. Votilius pariter Calvinianus, & Socinianismi suspectus in not. ad Dissert. III. *de natura Dei.* Sociniani autem, qui ab eorum sententiis non multum abhorrent. Arminiani, sit necne Deus ubique locorum essentia, & natura sua, in dubio relinquunt. (a) Ac demum Beansonius, quanquam Deum esse immensum fatetur, ea tamen, qua libenter uitur, tolerantia hunc errorem nec magnum esse, nec religioni perniciem, fideenter definit *Hist. des dogmes des Manichéens* L. III. cap. 4. n. 4.

117. Ex Catholicis demum de Dei immensitate dubitasse dicunt Erasmus, eamdem autem aperte negasse Steuchum Eugubinum in *Comment. in Psal. 138.* & in Lib. *de perenni Philosophia* (b).

PROPOSITIO.

Deus est immensus, seu omnibus locis, rebusque omnibus spiritualibus & corporeis sua essentia intime præsens.

118. Prob. I. ex sacris litteris. Ps. CXXXVIII. 7. dicit regius Psalter: *Quo ibo a spiritu tuo, &*

(a) Vid. *Apologia Confessionis Christ.* ann. 1650. Sam. Crelleins *de Deo cap. 27.* & Episcopius L. IV. *Inst. Theol. II. c. 8.*

(b) Erasmus fortasse a tam crasso errore excusari potest, quod non tam ad tollendam Dei immensitatem, quam potius ad irridendas futiltes quorundam Theologorum questiones, sit necne Deus in antro secessit, aliisque obscenioribus locis, vel in spatiis imaginariis, aliquid minus caute, & orthodoxe protulerit. Sed diff.

Guzzaniga *Theol. Tom. II.*

quo a facie tua fugiam? Si ascendero in cœlum, tu illic es, si descendero in infernum, ades. Et *Actor. XVII. 27.* Paulus de Deo inquietab: non longe est ab unoquoque nostrum; in ipso enim vivimus, movemur, & sumus. Quæ verba expendens S. Jo. Chrysostomus *Homii. XXXVIII.* in *Acta Apostol.* vide, inquit, quomodo illos refellit, qui Deum in aliqua parte collocant. Accedunt & alia testimonia, quibus ad probandam Dei immensitatem dicitur Deus major cœlo, & terra. Job. XI. 8. *excelsior cœlo ... profundior inferno ... longior terra mensura ejus, & latior mari.* Et 2. *Paralip. VI. 18.* si cœlum & cœli cœlorum non te capiunt, quanto magis dominus ista quam ædificavi?

119. Non sum nescius, hæc, aliaque id genus Scripturarum loca a Socinianis perverse explicari de virtute Dei, quæ ubique diffunditur, non de essentia, quam in uno loco constitutam volunt; quæ tamen res etiam distantes sola sua voluntate regere, atque administrare: non secus ac Rex, qui cum in uno loco residenceat, omnia tamen etiam in remotis provinciis administrat.

120. Verum landata sacr. Script. loca intelligenda esse in obvio literali sensu de immensitate nudum virtutis, sed etiam divinæ substantiæ cum ex unanimi sancti Patrum interpretatione, tum etiam ex ipsa ratione luculentè evincitur. Nam Theophilus Antiochenus Lib. I. *ad Autolicum: Dei altissimi,* inquit, qui omnia regit, hoc quasi proprium est, ut non solum ubique sit, verum omnia præsens inspiciat, & audiat; quibus verbis non tantum operationum, sed etiam essentiæ ubique præsentia indicatur.

121. Clemens Alexand. L. VII. *Stromatum* eum bonum virum esse definit, cui est persuasum, Deum ubique adesse, non autem certis ac definitis locis esse conclusum, ut sibi falso persuadent, qui divinæ essentiæ immensitatem denegant.

122. S. Hilarius autem L. I. adv. Constantium *Deum ubique esse, & totum ubique esse*, pronunciat, quod minus recte dictum foret si alicubi esset potentia tantum & virtute, non autem essentia.

123. S. Athanas. ep. ad Serapionem ex eo probat Sp. Sanct. esse Deum, quia de eo scriptum est *Sap. I. Spiritus Domini replevit orbem terrarum;* quo arguento contra Pheumatomachos etiam nisi sunt S. Hilari. L. II. *de Trin.* Ambros. L. I. *de Spiritu S. c. 7.* & Basilius L. *de Sp. S. c. 22.* Duo vero Gregorii, Nazianz. *Orat. XXXIV.* &

ficiens mihi videtur, excusare Steuchum Eugubinum, qui in Psalmum 138. ita scribit: *Ut igitur sol est in cœlo corpore, ac sita, & statione sua, terras autem luminibus lustrat, omnia prospiciens, talem necesse est nos cogitare Deum; qui quidem essentia, ac præsentia sit in cœlo, spiritus ejus, & cognitio, & scientia usquequaque pertineat.* Confer Petavium L. III. *de Deo c. 7.* numer. 7.

& Nyssenus in magna Catechesi cap. 25. inde probant, Deum non esse corporeum, quia immensus est, quæ ratio esset prorsus inepta, si solam immensitatem virtutis Deo tribuerent.

124. S. Jo. Chrysost. explicans illa verba Ps. CXII. *Quis sicut Dominus Deus noster, qui in altis habitat, & humilia respicit in cœlo, & in terra?* inquit, ostendens illum ubique esse, illic, & hic; non enim tanquam aliquis in cœlo conclusus eminus videt, quæ sunt in terra, sed ubique præsumunt, impudentes, & blasphemos appellat in Orat. I. de incircumscrip.

125. Denum, ne infinitus sim, si omnes sanctos Patres afferre velim, S. Aug. ep. 187. ad Dardanum cap. 4. n. 14. Tom. II. *Sic est Deus,* inquit, *per cuncta diffusus ... non tamen per spatia locorum, quasi mole diffusa, ita ut in dimidio mundi corpore sit dimidius, & in alio dimidio dimidius; atque ita per totum totus: sed est in solo cœlo totus, & in sola terra totus, & nullo contentus loco, sed in seipso ubique totus.*

126. Suffragatur etiam evidentissima ratio, quam Sociniani, ceterique divinæ immensitatis hostes libentius se audire profitentur, quam Sanct. Patrum doctrinas. Deus est ens summe, & omnino necessarium, quod a seipso absoluta, & omnimoda necessitate existit: ita ut nullam prorsus sui esse causam habere possit: ergo nullo definiti, & circumscribi potest, sed ubique debet esse tota sua essentia diffusus. Si enim alicubi ejus essentia conclusus esset, aliquam esse oportaret causam, cur potius in uno, quam in alio loco consideret, & cur certum occuparet spatum, & non omnia: nulla autem fangi potest hujusmodi causa, ut hic potius sit, quam alibi, sicut nulla fangi potest causa, cur Deus sit: Deus igitur est nedum virtute, sed etiam essentia immensus, & ubique.

127. Accedit, omnium consensione Deum esse ens in omni genere perfectissimum, quo nihil melius cogitari potest: hujusmodi autem non esset, si certo quadam loco, vel spatio contineretur, esset enim certis quoque limitibus, ac terminis circumscriptus: quod solo rationis lumine vident etiam Plotinus Philosophus Platonicus Enneade VI. l. V. c. 4. unde dicebat, *id omni humanæ insitum esse naturæ, ut simul esse Deum existimet etiam ubique esse totum arbitretur (a).*

128. Corollarium. Cum eorum error, qui Dei immensitatem negant, tot sacr. Script., sanct. Patrum testimoniis, inno & ratione ipsa tam evidenter condemnatur, appareret, quam absurde Beausobrius, & Sociniani pronuncient, eum tolerari in Ecclesia posse. Multo verius Anastasius Sinaita eos, qui hoc Dei attributum tollere, aut minuere præsumunt, impudentes, & blasphemos appellat in Orat. I. de incircumscrip.

129. Ob. 1. In sacris literis certa quædam, ac determinata habitatio Deo tribuitur. Et quidem primo in summo cœlo Psal. CXIII. *cœlum cœli Domino, terram autem dedit filii hominum;* ubi fit antithesis Deum inter & homines, ut quemadmodum isti terram, ita ille cœlum inhabitet; unde etiam sæpius dicitur de cœlo descendere, Gen. XI. 5. descendit Dominus, ut videret civitatem, & turrim &c. & Ephes. IV. 10. Qui descendit, ipse est & qui ascendit super omnes cœlos. 2. dicitur Deus habitare in Christo, Coloss. II. 9. in ipso (Christo) inhabitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter. 3. dicitur habitare in justis, Jo. XIV. 23. si quis diligit me, Pater meus diligit eum, & ad eum veniemus, & mansionem apud eum faciemus. 4. dicitur Deus inhabitare in templis. Psal. X. 5. *Dominius in templo sancto suo:* non ergo est ubique.

130. Resp. Denum certis quibusdam in locis habitare peculiari ratione, quæ non excludit substantialē illam præsentiam, qua ubique est. Sic primo specialiter dicitur esse in cœlo, quia ibi visibiliter sedet, ut divitias gloriæ, & majestatis suæ beatis ostendat. *Licet Deum,* inquit S. Bernardus (Sermon. I. in Psalm. Qui habitat) ubique esse non dubitem, sic tamen in cœlo est, ut ad ejus comparationem nec esse videatur in terris, propter quod & orantes dicimus: *Pater noster, qui es in cœlis.* Sicut enī anima cum in toto quoque sit corpore, excellentius tamen, & singularius est in capite, in quo omnes sunt sensus; ita &c. Et ipsæ litteræ ita Deum in cœlis esse dicunt, ut etiam sit in terra. Isaiae cap. ult. *Hæc dicit Dominus: cœlum sedes mea, terra autem scabellum pedum meorum,* & Deuteronom. IV. 59. *Deus in cœlo sursum, & in terra deorsum.*

131.

(a) Efficacissima etiam est illa ratio S. Thomæ I. P. Quæst. 8. art. 1. qua Deum esse in omnibus rebus ex ejus operatione evincitur. Sed eam omittere consultius duxiimus, ne nova cum Scotistis controversia oriatur. Illi enim, etsi Deum ubique præsentem esse, ne dum virtute, sed etiam substantia fatentur, contendunt tamen, hoc fidei dogma non satis allata S. Thomæ ratione probari. Obiter nihilominus notamus, hanc S. Thomæ rationem cum ex land. superius Apostoli Pauli testimonio Actor. XVII. tum ex pluribus sanctis Patribus desumptam esse. S. Basilius Lib. V. adv. Eunomium ex quo divina virtus sit in immensum diffusa, etiam substantiam Dei immensam esse colligit, cum in

simplici, & corporis experie natura eadem sit ratio substantiæ, & actionis. S. Anselmus de Incarn. c. 4. idem est, inquit, esse Dei, & potestas ejus; sicut itaque potestas Dei est semper, & ubique, ita quidquid est Deus ubique, & semper est. Eodem argumento nus est Anastasius Sinaita Patriarcha Antioch. contra quosdam, qui Deum ubique esse operatione confitebantur, natura negabant. Atque ut ceteros omittant, Sanctus Damascenus Libro I. de fide orthodoxa capit. 13. *Deus,* inquit, *in loco esse dicitur, Deique appellatur locus, ubi ejus virtus, & operatio manifesta sunt.* Sed qui his controversiis deflectantur, latius hæc disputata apud omnes fere Scholasticos invenient.

151. Antithesis autem, quæ ibi fit, ut S. Athanasius docet in fine *Orat. contra Sabellium*, ostendit excellentiam, & magnificentiam Dei habitantis in cœlo, & hominum humilitatem, qui in terris versantur; vel ut S. Jo. Chrysostomus exponit Hom. in Ps. CXII. 5., ut Judæorum animi assurerent ad Deum colendum, qui in cœlis est, atque idola contemnerent, quæ in terris habitant.

152. Descendere autem dicitur Deus in terram metaphorice, non vere, & proprie. Non loco movetur Deus, inquit S. August. Lib. XVI. de civit. Dei c. 5., qui semper ubique est totus, sed descendere dicitur, cum aliquid facit in terra, quod præter usitatum naturæ cursum mirabiliter factum præsentiam quoddammodo ejus ostendat. Locus autem Apostoli Ephes. IV. significat Christi gloriæ, qua ejus humilitas in cœlo, unde descendebat, coronata est.

153. Quod dicitur ab eodem Apostolo ad Col. II. de plenitudine divinitatis habitante in Christo, communiter a sanctis Patribus intelligitur de unitione hypostatica divinæ, humanæque naturæ. Tribus enim modis, inquit S. Thomas hunc locum explicans in *Comment. Lect. II.*, est Deus in rebus. Unus est communis per potentiam, præsentiam, & essentiam. Alius per gratiam in Sanctis. Tertius modus est singularis in Christo per unionem (scilicet hypostaticam,) Corpus autem tres dimensiones habet. Et plenitudo divinitatis his modis in Christo superabundat; ideo corporaliter dicitur in eo esse. Vide reliqua, quibus Angelicus mente in S. Pauli latius explicans alios etiam modos recenset, quibus Deus in diversis rebus diversimode inhabitare dicitur.

154. Ad tertium. Deus est in justis non solum ea ratione, qua est in aliis rebus omnibus, sed peculiariter etiam, gratia sua sanctificante. In peccatoribus autem, ubi non est per gratiam, inquit S. Gregorius Magnus Lib. I. in *Ezechielem Hom. VIII.* adest per vindictam; & S. Augustinus in epist. 187. cap. 5. faten-lum est, inquit, ubique esse Deum per divinitatis præsentiam, sed non ubique per habitationis gratiam.

155. Ad postremum, dicitur Deus habitare in templis, non ratione suæ immensitatis, qua cœlum, & terram implet, sed peculiari præsentia, quia ibi veluti in propria domo cultum, honorem, & preces sibi exhiberi vult, ibique nostra vota excipit, atque exaudit.

156. Dices. Si Deus ubique esset, illud intellegi non posset, quod dicitur Gen. III. 8. de nostris protoparentibus, cum audissent vocem Do-

mini Dei deambulantis ad auram post meridiem, abscondit se Adam, & uxor a facie Domini Dei &c.: tum illud ibid. IV. 16. egressusque Cain a facie Domini habitavit profugus &c. cui simile est illud Jobi I. 12. egressusque est Satan a facie Domini; & Iona I. 5. ut fügeret in Tharsis a facie Domini. Rebecca etiam Genes. XXV. 22. dicitur perrexisse, ut consuleret Dominum; quod iter frustra institueret, si Deus esset ubique. Et Jacob Patriarcha Gen. XXVIII. 16. dicebat: vere Dominus est in loco isto, & ego nesciebam: ac demum Abraham, si Deum ubique esse credidisset, atque omnia nosse, eum non rogasset, ut si descendens in Sodomam quinquaginta justos invenisset, toti parceret civitati. Ita inpius Spinoza in *Tract. theol. polit.* c. 2.

157. Resp. cum S. Jo. Damasceno Lib. I. de file orthod. cap. 14., per faciem Dei quandoque in sacris litteris denotari ejusdem Dei manifestationem, apparitionem, quia nostra ipsorum manifestatio per faciem fit, unde facile est explicare eas Scripturæ sacræ phrases abscondere se, vel egredi, vel descendere a facie Domini: idest a loco, ubi Deus sub visibili forma se vindendum præbuit. Ceterum neminem posse a facie Domini, hoc est a præsencia Dei recedere, luculenter declarat David dicens: quo ibo a spiritu tuo, & quo a facie tua fugiam? Unde S. Gregorius magnus explicans illud Jobi egressusque est Satan a facie Domini: quo igitur, inquit Lib. II. *Morarium* cap. 8., ab eo exitur, qui dum per molem corporis nusquam est, per incircumscripam substantiam nusquam deest?

158. Neque nos movet subtilis observatio Spinozæ, frusta Adam quæsivisse latebras, si credidisset, Deum ubique esse. Adam enim in illa mentis perturbatione, conscientiæ remorsibus agitatus de Dei immensitate non cogitavit; quod in passionibus vehementibus saepè contingit.

159. Rebecca autem vel ad domesticum sacramentum secessit, ut ibi a consortio hominum sejuncta serventius Deum adoraret, vel, ut alii putant, perrexit ad consulendum Dominum, non per se ipsam, sed per aliquem Prophetam, Israelitarum more, qui describitur i. Regum IX. 9., olim in Israel sic loquebatur unusquisque valens consulere Deum: venite, & eamus ad sicutem (a).

160. Quod superest de Jacob, faciliorem habet explicationem, scilicet fuisse illum locum ex Dei apparitione peculiari sanctificatum. Quomodo, inquit S. Bernardus Serm. IV. in *Dedicat.*, tan-

tus

(a) Quis hic Propheta fuerit, certo definiri nequit. Alii Melchisedechum, alii Abrahamum fuisse censem. Origenes Hom. XII. in Genesim de Rebecca loquens, quo abiit? inquit, ex eo loco, in quo non erat Dominus, abiit ad eum locum in quo erat? ... nonne ubique est Deus? nonne ipse dixit: cœlum, & terram repleo,

dicit Dominus: Absurdum est, si ita imperitam fuisse putemus Rebeccam, & indoctam, que in domo sapientis Abrahæ, sub uiro eruditissimo Isaaco fuerat instituta, ut intra aliquem locum Dominum putauerit esse conclusum &c. Cons. S. Augustinus Quæst. LXXII. in Genesim. Tomo III.

tus Patriarcha nescire potuerat, quod non esset locus, ubi non esset Deus? Et postea explicat S. Pater, quomodo Deus sit sua immensitate ubique, peculiariter vero sua majestate in templis.

141. Quæ postremo ex Genes. XVIII. objecta sunt, probat quidem, Deum misericordem patratum esse ad parcendum peccatoribus propter justos, non autem Deum ignorasse, quot essent Solidæ iusti, aut Abraham de hac Dei scientia, atque omniprésentia dubitasse.

142. Dices adhuc. Deus in sanctis litteris dicitur potius super omnes res, quam in omnibus rebus. Psal. CXII. 4. *excelsus super omnes gentes Dominus;* & Job. XI. *excelsior cœlo* &c.

143. Resp. cum S. Thoma I. P. quæst. 2. art. 1. ad 1. Deum esse super omnia per excellentiam suæ naturæ, esse tamen in omnibus rebus sua operatione, & essentia.

144. Ob. secundo. Sancti Patres Deum ubique esse docent, non essentia sua, sed virtute tantum. Nam primo Tatianus (*Orat. contra Græcos*) *Deus,* inquit, *est spiritus non insinuans se materiæ, sed spirituum materialium, & formarum in materia quasi opifex invisibilis.* Secundo Clemens Alexandrinus Lib. V. *Stromatum Stoicos reprehendens,* ait: *illi quidem dicunt, Deum universam pervadere essentiam, nos autem eum solum dicimus effectorem, & verbo effectorem.* Tertio Lactantius de *Opificio Dei* cap. 16. postquam dixisset, animum hominis esse in capite, sicut in aree locatum, subdit: *sicut ipse mundi Dominus, & rector in summo est;* qui hoc verbo Dei sedem in cœlo figere videtur. Quarto S. Augustinus Lib. 85. *questionum quæst. 10.* Deum nuspiam esse, dicit; sicuti antea S. Jo. Chrysostomus *Hom. V.* in ep. est ad Colossens., Deum nullibi esse, docuerat.

145. Resp. primæ, & secundæ difficultati, Tatianum, & Clementem Stoicos refutare, qui Deum instar animæ omnia pervadere sensu pantheistico delirabant; non autem negasse, Deum omnia pervadere virtute, & essentia sua, sensu a nobis explicato. Sane Clemens Alexandrinus Lib. II. *Stromatum ita Dei immensitatem explicat: Deus non est in caligine, aut in loco, sed supra locum, & tempus, & proprietatem eorum, quæ facta sunt; quare nunquam est in parte, nec ut continens, nec ut contentus, aut per circumscriptionem, aut perfectionem.*

146. Quantum ad Lactantium, putant aliqui, hunc inter ceteros non paucos ejus doctrinæ nævum esse. Vid. Petavius Lib. III. *de Deo* cap. 7. n. 6. Non desunt tamen, qui Lactantium ab hoc errore purgent, dicentes, eum non in propria, sed in aliena sententia fuisse locutum. Ita enim habet contextus: *Alii sedem ejus (animæ) in cerebro esse dixerunt.... sicut ipse mundi Dominus &c.; atque addunt, Lactantium, nisi ita explicetur, intra paucas lineas sibi turpiter repugnare;* ita enim ibidem subdit: *Divina mens Dei*

per universas mundi partes intenta discurrat, & omnia regit, & omnia moderatur, ubique præsens, ubique diffusa.

147. Quod postremo loco ex sanctis Augustino, & Chrysostomo objectum est, facilem habet solutionem; ut nempe intelligatur, Deum nullibi, aut nuspiam esse, corporeæ extensione, ut circumscribat a loco, non autem absolute; alias laudati Patres Deum omnino tollerent. Eodemque sensu Dionysius, vulgo Areopagita de *Divin. nominibus* cap. 5. ait, *Deum non esse in aliqua eorum, quæ sunt.* Præclare pro more suo S. Thomas I. P. quæst. 8. art. 1. ad 2. simili difficultati occurrens inquit: *licet corporalia dicantur esse in aliquo, sicut in continente, tamen spiritualia continent ea, in quibus sunt, sicut animam continent corpus.* Unde & *Deus est in rebus, sicut continens res: tamen per quamdam similitudinem corporalium dicuntur omnia esse in Deo, in quantum continentur ab ipso.*

148. Ob. tertio. Absurdum, & indecorum est, Deum vel in sordibus, vel in peccatoribus, aut etiam in dæmonibus habitare; non enim est ultra *societas lucis ad tenebras,* ut dicitur 2. *Corinth. VI. 14.*

149. Resp., hanc objectionem ita levem visam fuisse Hugoni Victorino, ut eam nec responsione dignam judicaverit Lib. I. *de Sacram.* P. 5. cap. 17. Nec sordibus inquinatur Deus, neque a peccatoribus, vel dæmonibus aliquid mali contrahit, dum in illis tanquam in suis creaturis inhabitat. Sic etiam sol nullam contrahit maculam, dum radios suos ad iminunda loca diffundit. Observat tamen S. Thomas I. P. quæst. 8. art. 1. ad 4., *absolute concedendum non esse, quod Deus sit in dæmonibus, sed cum hac additione, in quantum sunt res quædam.* In rebus autem, quæ nominant naturam non deformatam, absolute dicendum est, *Deum esse.*

150. Ob. quarto. Deus, utpote summopere simplex, & omnino indivisibilis, non potest esse in pluribus locis: sicuti unum indivisibile actionis, vel motus non potest esse in pluribus temporibus, vel spatiis.

151. Resp. hoc esse verum de indivisibili continui, non autem de infinita substantia spirituali, & indivisibili. *Indivisible est duplex,* inquit S. Thomas in *sæpius cit. qu. 8. art. 2. ad 2., unum, quod est terminus continui, ut punctum in permanentibus, & momentum in successivis:* & *hujusmodi indivisible in permanentibus, quia habet determinatum situm, non potest esse in pluribus partibus loci, vel in pluribus locis;* & *similiter indivisible actionis, vel motus, quia habet determinatum ordinem in motu, vel actione, non potest esse in pluribus partibus temporis.* Aliud autem indivisibile est extra totum genus continui, & hoc modo substantiæ incorporeæ, ut Deus, Angelus, & anima, dicuntur esse indivisibles. Tale igitur indivisibile non ap-

plicatur ad continuum, sicut aliquid ejus, sed in quantum contingit illud sua virtute: unde secundum quod virtus sua se potest extendere ad unum, vel multa, ad parvum, vel magnum, secundum hoc est in uno, vel pluribus locis, & in loco parvo, vel magno.

152. Ob. sexto. Si Deus omnia loca sua immensitate occupat, erit cum illis extensus; debet enim variis locorum partibus respondere: immo erit finitus, quia loca finita sunt, utrumque autem absurdum est.

153. Resp. cum S. Thoma in I. Sentent. dist. 57. quæst. 2. art. neg. maj.; esse enim in aliquo loco diversimode convenit spiritualibus, & corporalibus; quia corpus in aliquo est ut contentum, sicut vinum in vase; sed spiritualis substantia est in aliquo, ut continens, & conservans. Observat etiam idem Angelicus cit. quæst. 8. I. P. art. 2. ad 5., quod est totum in aliquo loco totalitate quantitatis, esse non posse extra locum illum, quia quantitas locati commensuratur quantitatibus loci; sed totalitas essentiæ non commensuratur totalitati loci; unde non oportet, quod illud, quod est totum totalitate essentiæ in aliquo, nullo modo sit extra illud; sicut apparet in formis accidentibus, quæ secundum accidens quantitatem habent; albedo enim est tota in qualibet parte superficie, si accipiat totalitas essentiæ.... Si autem accipiatur totalitas secundum quantitatem, quam habet per accidens, sic non est tota in qualibet parte superficie. In substantiis autem incorporeis non est totalitas nec per se, nec per accidens, nisi secundum perfectam rationem essentiæ. Et ideo, sicut anima est tota in qualibet parte corporis, ita Deus totus est in omnibus, & singulis (a).

154. Similiter etiam facile solvit illa nonnullorum difficultas, quod Dei immensitas, seu ubiquitas deberet augeri in hypothesi, quod nova crearentur spatia; unde aliqua mutatio in Deo fieret. Respondeo enim, in hac hypothesi totam mu-

tationem in spatiis creatis futuram, non ante in Dei immensitate, qua Deus ubique esset, sicut prius. Sicut nulla mutatio fieret in Dei virtute, quæ etiam in sententia adversariorum ad nova spatia extenderetur, sic pariter non augetur Dei dominium, cum nova a nihilo extrahuntur creaturæ, quarum Deus est dominus. Id potest apta, ni fallor, similitudine explicari earum veritatum, quæ æternæ dicuntur, ut hæc, totum est manus sua parte; hæc enim veritas invenitur ubique locorum, in Asia non minus, quam in Europa, nec minus in cœlo, quam in terra. Est ubique eadem, ubique tota, & indivisibilis, non temporibus, aut locis coactata, ac coextensa: & si tempora, aut spatia tollerentur, ipsa tamen non tolleretur, utpote quæ erat etiam ante tempus, & spatium. Ita Deus, qui est ipsa æterna veritas, semper fuit ubique, est, & erit; ubique totus, & indivisibilis; spatia omnia replet, sed iis non coextenditur; & spatiis sublati, in seipso æternum subsisteret.

Quæres, ubinam Deus sit extra mundum? Anne in spatiis imaginariis?

155. Resp. Deum esse in seipso, quemadmodum erat, antequam mundum conderet. Ante omnia, inquit Tertullianus contra Præream c. 5. Deus erat solus, ipse sibi & mundus, & locus, & omnia. Et August. in Psal. CXXII. n. 4. proposita quæstione, antequam faceret Deus sanctos, ubi habitabat? respondet: in se habitabat Deus, apud se habitabat, & apud se est Deus. Atque ut ceteros mittam, S. Bernardus Lib. V. de considerat. c. 6. Quæris, inquit, si in ipso omnia, ipse ubi? nihil minus invenio.... Quæris, ubi non sit? ne hoc quidem dixerim. Quis sine Deo locus? Incomprehensibilis est Deus: sed non parum apprehendisti, si hoc tibi de eo compertum est, quod nusquam sit, qui non excluditur loco; suo autem illo sublimi, atque incomprehensibili modo sicut omnia in ipso, sic ipse in omnibus est.... Ubi erat, antequam mun-

(a) Etiam S. Augustinus eodem fere modo hanc difficultatem expedit, Ep. 187. ad Dardanum c. 4. inquis: *In eo ipso, quod dicitur Deus ubique diffusus, carni resistendum est cogitationi, & mens a corporis sensu avocanda, ne quasi spatio magnitudine opinemur, Deum per cuncta diffundi, sicut humus, aut humor, aut aer, aut lux ista diffunditur (omnis enim hujusmodi magnitudo minor est in sui parte, quam in toto); sed ita potius, sicut est magna sapientia etiam in homine, cuius est corpus parvum.* Et infra n. 14. *Sic est Deus per cuncta diffusus.... non tamen per spatia locorum, quasi mole diffusa, ita ut in dimidio mundi corpore sit dimidius, & in alio dimidius, atque ita per totum totus; sed in solo cœlo totus, & in sola terra totus, & nullo contentus loco, sed in seipso ubique totus.* Ex hac doctrina liquet, quantum a vero aberraverit Bælius, dum T. III. suorum Operum P. 3. c. 15. quasi ex tripode suo more

pronunciat, non posse Dei immensitatem cum ipsius simplicitate, atque innaturitatem componi. Putarint aliqui Deum dici posse extensem, non obstante ejusdem simplicitate, quos ex principiis S. Thomae refutavit Ant. Arnaldus in opere, cui titulus *Defense contre la reponse au livre des vraies, & fausses idées.* Reprehenditur etiam Henr. Morris, quod in *Enchiridio Metaph.*, cum sibi demonstrasse visus esset, existere spatium reale, æternum, immensum, inde colligat, hoc spatium esse ipsam Dei immensitatem: unde consequens esset, Deum simul cum spatio esse extensem. Hac de re fuit etiam acriter disputatum inter Sam. Clarkeum, qui spatium infinitum admittens, ipsum ab infinita Dei immensitate non distinguebat, & Leibnitium, qui jure, meritoque hanc absurdam opinionem ex eo potissimum rejiciebat, quod Deo extensionem tribueret.

mundus fieret, ibi est. Non est, quod quæras ultra, ubi erat: præter ipsum, nihil erat: ergo in seipso erat.

156. Quæstionem, sit nec ne Deus in spatiis imaginariis, celebrem, & difficilem reddiderunt Scholasticorum argutæ subtilitates; in qua tameū, at ego quidem puto, operæ pretium nou est, multum studiū, operamque povere. Thomistæ, quibus bona, meliorque Theologorum pars hoc ævo consentit, docent, *Deum positive, & actu minime esse in istis spatiis, quæ ultra universi confinia mens nostra imaginatur. Ratio hujus est, quia hujusmodi spatia nihil re ipsa sunt, seu ut S. August. videtur innuere Lib. XI. de Civ. Dei c. 5. inanes sunt hominum cogitationes, quibus infinita imaginantur loca, cum locus nullus sit præter mundum (a).*

C A P U T IV.

Breviter explicantur infinitas, æternitas, atque immutabilitas Dei.

157. Infinitas, seu, ut Græci dicunt, *ἀπειπεῖς* quamvis ex vi nominis videatur esse attributum negativum, quo significetur carentia finis, seu termini, hoc tameū loco sumitur sensu positivo, & significat summam, & absolutam: Dei perfectionem, quæ nullis limitibus circumscrribitur, nempe illud attributum, quo Deus, ut verbis utar S. Maximini in c. 2. de cœlesti hierarchia S. Dionysii Areopagitæ, nulli termino subjectus est, sed ipse terminus omnium extitit: & cuncta in seipso terminat, termino autem non est subjectus.

158. Multipliciter autem Deus potest dici infinitus, tempe & secundum potentiam, unde attributum omnipotentia resultat, & secundum scientiam, unde dicitur omniscius, & secundum bonitatem &c. Sed hic magis proprie sumitur infinitas ipsius essentiaz, quæ cum simplicissima in se sit, infinitas tameū complectitur perfectiones: atque hoc sensu intelliguntur ea verba Psalimi CXLIV. 5. *Magnus Dominus, & laudabilis nimis, & magnitudinis ejus non est finis.* Hæc enim magnitudo, quæ spiritualis est, non corporea, ut bene observat S. Thomas Lib. I. Cont. Gent. c. 45. attenditur, quantum ad duo, scilicet quantum ad potentiam, & quantum ad proprie naturæ bonitatem, sive completionem ... & sic relinquitur, res spirituales magnas dici secundum modum suæ completionis. Nam & Augustinus

(a) Pro sententia, quæ vult, *Deum esse positive in spatiis imaginariis*, videri possunt Theophilus Rainanus *Theol. Natur. disput. 7.* Suarezius in *Metaphysica Disput.* 3o, aliisque non multi. Pro nostra præter omnes Thomistæ Vid. Petavius Lib. III. de Deo c. 10. Lud. Thomassinus Lib. V. de Deo c. 4. & Ant. Arnauldus Epist. 8. & 9. ad P. Malebranchium Tome XXXIX. Opp. Edit. Laus. ann. 1782.

dicit Lib. VI. de Trin. c. 9. quod in his, quæ non mole magna sunt, *hoc est majus esse, quod est melius esse.*

159. Porro vel ipsa naturalis ratio luculenter evincit, Deum esse oportere in sua essentia perfectissimum, & infinitum; cum enim Deus sit ens a se, a nulla causa circumscribi potuit, ut certos perfectionis gradus haberet, majores non haberet: non a se, quia sibi non dedit esse, non ab alia causa, quia a nulla existendo dependet: debet ergo in se habere omnem plenitudinem entis. Audiatur S. Thomas laud. loco *Contr. Gent.* Si alicujus esse sit finitum, oportet, quod limitetur esse illud per aliquid aliud, quod sit æqualliter causa illius esse, vel receptivum ejus. Sed esse divini non potest esse aliqua causa, quia ipse est necesse esse per se ipsum, nec esse ejus est receptivum, cum ipse sit suum esse: ergo esse suum est infinitum, & ipse infinitus (b).

ÆTERNITAS DEI.

160. Pervulgata est illa æternitatis definitio, quam Boetius tradit Libro V. T. de consolat. Philosophice prosa 6. & Sanctus Thomas amplexus est I. P. qu. 10. art. 1. quod sit interminabilis vitæ tota simul, & perfecta possessio. Ad quam definitionem probe intelligendam observat Angelicus, quod *sicut in cognitionem simplicium oportet nos venire per composita, ita in cognitionem æternitatis oportet nos venire per tempus, quod nihil aliud est, quam numerus motus secundum prius, ac posterius.* Cum enim in quolibet motu sit successio, & una pars post alteram, ex hoc, quod numeramus prius, ac posterius in motu, apprehendimus tempus, quod nihil aliud est, quam numerus prioris, & posterioris in motu; in eo autem, quod caret motu, & semper eodem modo se habet, non est accipere prius, ac posterius. *Sicut igitur ratio temporis consistit in numeratione prioris, & posterioris in motu, ita in apprehensione uniformitatis ejus, quod est omnino extra motum, consistit ratio æternitatis.*

161. Prosequitur Angelicus: Item ea dicuntur tempore mensurari, quæ principium, & finem habent in tempore, ut dicitur in IV. Physic.; & hoc ideo, quia in omni eo, quod movetur, est accipere aliquot principium, & aliquem finem. Quod vero est omnino immutabile, sicut nec successionem, ita nec principium, aut finem

(b) Ex his patet, quantum a vero aberraverit Hobbesius, dum in *Leviathan* P. I. c. 3. aliquis suorum impiorum Operum locis veram, & absolutam infinitatem Deo denegat; quem absurdum ipsius errorum confutaron præter alios Rad. Cudworthus in *systemate mundi intellectuali* cap. V. Sect. I. §. 23. Laur. Moshemius ibid. in notis, & Frane. Buddeus in *Tract. de Atheismo, & superstitione*.

nem habere potest. Sic ergo ex duobus notificatur aeternitas. Primo ex hoc, quod id, quod est in aeternitate, est interminabile, id est principio, & fine carent, ut terminus ad utrumque referatur. Secundo per hoc, quod ipsa aeternitas successione caret tota simul existens. Quibus verbis nihil aptius dici potest, ad exponentum aliquo modo, quod mentein nostram superat, scilicet aeternitatem.

162. Cum igitur dicimus, Deum esse aeternum, concipimus eum sine ulla prorsus successione, aut mutatione. Cum enim, inquit Angelicus laud. qu. 10. art. 2., Deus sit maxime immutabilis, ei maxime convenit esse aeternum. Nec solum Deus est aeternus, sed est sua aeternitas, cui tamen nulla alia res sit sua duratio, quia non est suum esse, Deus autem est suum esse uniforme; unde sicuti est sua essentia, ita sua aeternitas.

163. Cum haec difficultia captu sint, quia remota sunt e communibus ideis aliarnum rerum; hinc nonnulli aeternitatem nihil aliud esse voluerunt, quam durationem successivam, seu tempus infinitum, vel infinitam momentorum sibi succendentium seriem. Sed haec aeternitatis explicatio, quae clarius primo adspectu videtur, multis, magisque est obnoxia difficultatibus. Si enim hoc esset, jam modo infinita effluxissent saecula, & multo plures anni, dies, horae, & momenta: quibus cum nova semper addantur, infinita posset fieri additio; quae omnia ideae infiniti repugnant. Ulterius singi nequit, usque ad praesens infinita effluxisse monenta, quin etiam fingamus, aeternitatem, quae a parte ante, ut diei solet, jam praecessit, finem habuisse, quod est impossibile; quemadmodum impossibile est, aeternitatem, quae dicitur a parte post, ita evolvi, ut ultimum ejus momentum adveniat. Impossibile est pariter aeternitatem concipere, quae modo incipiat; cum aeternitas ex suo conceptu, sicuti finem, ita principium excludat. Restat igitur, ut primae, communique aeternitatis notioni adhaeremus, ut obscura sit, & intellectu difficilis. Quis enim in rebus hujusmodi claras, distinctasque ideas requirat (a)?

164. Jam vero Deum esse aeternum, hoc est, semper fuisse, semper esse, semperque futurum, nemo est, qui dubitet. Athei ipsi, qui Deum tollere vano conatu nituntur, aliquid ab aeterno fuisse concedunt: vident enim, mundum modo existere non posse, si nihil omnino aliquando fuisset.

165. Sed nec ullum dubium esse debet veram aeternitatem uni Deo convenire; solus enim principio, & fine caret; creature autem, etiamsi aeternum sint duraturae, quia tamen principium ha-

buerunt, proprie aeternae dici non possunt, nisi aeternitate quadam participata, ut loquitur S. Thomas in art. 5. Quamobrem S. Augustinus Tract. XXIII. in Joanneum explicans ea verba Apostoli 1. ad Timoth. VI. 16.: qui solus habet immortalitatem, solus, inquit, habet incommutabilitatem, quia solus habet veram aeternitatem.

166. Hinc patet, eos vehementer errasse, qui materiam aeternam, Deoque coevam, atque increatum commenti sunt, quemadmodum deliravit Hermogenes, confutatus a Tertulliano Lib. adv. ipsum conscripto. Sed & Manichaei, aliquique plures Haeretici, atque etiam ethnici Philosophi in hanc amentiam delapsi sunt, partim ut mali originem invenirent, partim quia creationem ex nihilo animo informare non poterant.

167. Qui etiam spatium aliquid positivum, infinitum, increatum, atque aeternum esse dixerunt, merito reprehenduntur, quod aliquod praeter Deum aeternum esse docuerint (b). Multo autem intollerabilius errant, qui mundum hunc, qualem intuemur, atque incolimus, aeternum esse fabulati sunt; innumeris enim argumentis in falsum esse evincuntur.

DEI IMMUTABILITAS.

168. Dei immutabilitatem mirifice praedicavit S. Jacobus in sua ep. cap. I. 17. de Deo inquiens: apud quem non est transmutatio, nec vicissitudinis obumbratio. Sed & in Vet. Test. Num. XXIII. 19. dicitur: non est Deus, quasi homo, ut mentitur, nec ut filius hominis, ut mutetur. Et Malachiæ III. 6. Ego Dominus, & non muo.

169. Summa in hanc Dei perfectionem tribus rationibus S. Thomas ostendit I. P. qu. art. 1. Prima haec est: Deus est actus purissimus sine ulla potentiae admixtione; omne autem, quod mutatur, est aliquo modo in potentia ad illud quod in mutatione acquirit. Secundo, omne quod mutatur, quantum ad aliquid manet; & movetur ad aliquod acquirendum, quod non habet: sicut paries manet quidem secundum substantiam, sed quantum ad colorem mutatur, puta dum ex albo fit ruber, aut niger: quamobrem in omni eo, quod mutatur, aliqua debet esse compositio, quae Deo repugnat. Tertio omnis mutatio fit per aliquam novam formam acquisitionem, vel amissionem; atque nulla nova perfectio Deo accedere potest, & nulla demi, cum Deus sit omnium perfectionum infinita complexio: ergo &c.

170. Sequenti articulo S. Thomas probat, unius Deo suinam immutabilitatem convenire. Nam omnis

(a) Socinus in *Prælect. c. 8.* ita confidenter statuit: *tempus aeternum est, quidquid Theologi nostri contra disputer, semperque & fuit, & futurum est.* In eamdem sententiam Episcopins, Vorstius, Linborchius, aliquique Arminiani descenderunt.

(b) Videri possunt P. Vinc. Thomas Moniglia *Diss. contro i Materialisti Tomo II. Sect. I. & seq. Ant. Genuensis Elem. Metaph. P. I. prop. 86. Edit. Ven. 1751. Hooke Religionis naturalis principia methodo scholastico digesta P. I. Sect. 2. art. 2.*

DISSERTATIO II. CAP. IV.

missis creatura, quantumvis perfecta, triplici mutationi obnoxia est: ac primo quidem mutabilis est, quantum ad esse, saltem ratione divinæ potentie, a qua in nihilum redigi potest, eo modo, quo fuit olim ex nihilo extracta. Secundo creaturæ sunt mutabiles, quantum ad finem, ad quem sunt ordinatae, & a quo vel deficere possunt per se ipsas, si libero arbitrio polleant, vel a superiori agente detorqueri possunt. Demum creaturæ sunt mutabiles, quantum ad locum, & cetera alia accidentia.

171. Dei immutabilitatem soli fere Sociniani negarunt, putantes, posse Deum sua decreta mutare. Sed Petrus Jurius hunc eundem errorem etiam in antiquis Patribus Ecclesiæ sibi adiuvuisse visus est: quem pro meritis castigavit Bos-suetus VI. *Avertissement aux Protestans* art. 2. Nonnullæ tamen hac in re difficultates sunt breviter explicandæ.

172. Et primo obstarē videntur quædam scripturaræ sacræ loca, quibus Deo tribuuntur pœnitentia, ira, tristitia, aliæque id genus humanæ affectiones, quæ sine mutatione intelligi nequeunt. Veruntamen hæc omnia metaphorice explicari debent ratione effectuum, non autem proprie, quasi re ipsa, seu, ut Scholastici loquuntur, subjective in Deo sint.

173. Gravior videtur alia difficultas, quæ ex rerum creatione desumitur. Si enim ab æterno Deus mundum non condidit, necesse est, ut de non creante factus sit creator, quasi procedendo de potentia ad actum; quod sine mutatione intelligi nequit (a).

174. Verum præterquam quod, ut recte monet S. Augustinus, hanc eamdem difficultatem expendens Lib. XII. *de civit. Dei* cap. 17. has argumentationes ... si ratio refutare non posset, fides irridere deberet, haud difficile est intellectu, Deum creando mundo nullo modo fuisse mutatum; neque enim imaginari debeimus, Deum aliquam aliam actionem creando exercuisse, quam actum suæ voluntatis: *Dixit & facta sunt Psalmo 148.* Hunc vero suæ voluntatis actum Deus habuit a tota æternitate; quamquam non voluit, ut mundus ab ætero existeret, sed in tempore, vel simul cum tempore: mundus itaque in tempore extitit, sed sine ulla Dei mutatione, quia Deus nihil de novo voluit, quod a tota æternitate non voluerit; & sic mundus mutatus est, quando ex nihilo repente productus fuit, non autem Deus. Deus, inquit laud. S. Pater, una, eademque sempiterna, & immutabili voluntate res, quas condidit, & ut prius non essent, egit, quamdiu non fue-

runt, & ut posterius essent, quando esse cœperunt.

175. Idem porro dicendum de mysterio Incarnationis, in quo tota mutatio fuit in natura humana assumpta, nulla vero in Persona divina Verbi, cui nulla facta est perfectionis accessio, unde mutata dici possit.

DISSERTATIO III.

De visione Dei.

Quia in superioribus consideravimus, qualiter Deus sit secundum seipsum, restat considerandum, qualiter sit in cognitione nostra, id est, quomodo cognoscatur a creaturis. Ita S. Thomas exorditur Quæst. XII. primæ Partis Summæ theol. quæ est de visione Dei; cuius methodum etiam nos consecutabimur. Visionis autem nomen, ut recte observavit idem Angelicus I. P. qu. 67. art. 1. primo impositum est ad significandum actum sensus visus; sed propter dignitatem, & certitudinem hujus sensus extensem est hoc nomen, secundum usum loquentium, ad omnem cognitionem aliorum sensuum: dicimus enim, vide, quomodo sapit, vel quomodo redollet, vel quomodo est calidum. Et ulterius etiam ad cognitionem intellectus, secundum illud Matth. V. 8. *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt.* Similia habet S. Augustinus Lib. X. *Confess.* c. 55. Hoc breviter explicato faustissimam beatificæ visionis Dei materiam auspicamur.

C A P U T I.

Exploditur eorum error, qui naturali intellectus si Deum videri posse dixerunt.

2. *Triplex a Scholasticis distinguitur visio, scilicet abstractiva, quæ ex aliena specie oritur; ut cum ex cognitione effectus ad causæ cognitionem mens nostra assurgit: intuitiva, qua res in se, & per seipsam immediate cognoscitur; & comprehensiva, qua res cognoscitur, quantum in seipsa cognoscibilis est, ut nihil prorsus lateat videntem.*

3. Deum cognosci posse in hac vita *abstractivæ*, atque eo magis, quo majori quis pollet intelligendi acumine, aperta res est, & ex superius disputatis luculenter colligitur. At sæc. IV. Aei-rius, ejusque discipulus Eunomius, atque utrinque asseclæ Anomæi (sic dicti, quia Filium Dei Patris ἀρροτὸν dissimilem esse blasphemabant) stultissima arrogantia Deum se clare, & aperte

vi-

(a) Tantum fuit hujus difficultatis pondus, ut veteres non pauci hac potissimum de causa mundum ab ætero conditum esse putaverint, ne videlicet, ut S. Augustinus refert Lib. XII. *de Civit. Dei* c. 17. si ali quando primum Dei opera cœpta dicuntur, priorem suam sine initio vacationem, eamque inertem, ac desidio-

sam, & ideo sibi displicantem damnasse quodammodo, atque ob hoc matasse credatur. In hunc eundem errorum lapsum fuisse Origenem, testis est Methodius apud Flotinum in *Bibliotheca* Cod. 235. Immo eundem aperte profitetur Origenes ipse Libro I. περὶ ἀρχῶν c. 2.

videre, immo ita perfecte comprehendere gloriantur, ut nec Deus seipsum perfectius comprehendat. Mirabile certe videtur, potuisse tam absurdum errorem in animos hominum cadere; sed adhuc mirabilius, fuisse eum postea sacer. XLV. a Beguinis, & Beguardis iterum suscitatum (a).

4. Exploditur autem vanissima haec præsumptio primo ex sacris litteris, quæ nonnisi imperfectam Dei cognitionem, scilicet abstractivam in hac mortalita vita nobis concedunt. 1. Corint. XIII. 9. *Ex parte cognoscimus*, inquit Apostolus, & *ex parte prophetamus*. Cum ergo venerit, quod perfectum est, evacuabitur, quod ex parte est. Et iterum versu 12. *Videmus nunc per speculum in ænigmate*; tunc autem facie ad faciem. Nunc cognosco ex parte, tunc autem cognoscam, sicut & cognitus sum. Item 1. ad Timoth. VI. 16. de Deo dicitur: quem nullus hominum vidit, sed nec videre potest: nempe viribus suis. Quæ omnia stultitiam Anomæorum apertissime condemnant.

5. Accedit, in sacris paginis visionem Dei, in qua sita est Beatorum gloria, vita, & felicitas, vocari gratiam, & donum Dei peculiare, quod solis naturæ viribus obtineri nequit. Psalm. LXXXIII. 12. *Gratiæ, & gloriæ dabit Dominus*. Rom. VI. 23. *Gratia Dei vita æterna*, & Matth. XI. 27. *Nemo novit Filium, nisi Pater: neque Patrem quis novit, nisi Filius, & cui voluerit Filius revelare*.

6. Exploditur secundo ex sanctis Patribus, qui data opera incredibile hoc Anomæorum delirium confutant. Ieter hos autem potissimi sunt S. Epiphanius *Hæresi LXVI*. Sanct. Basilius ep. olim CLXVIII. nunc XVI. Sanct. Gregorius Nyss. Lib. XII. *adv. Eunonium*, S. Jo. Chrysostom. quam sæpius, ac præcipue in Homiliis de incomprehensibili, Sanct. Ambrosius in Lucam c. 1. & S. Augustinus Lib. XIX. *de Civ. Dei* cap. 25. Immo S. Irenæus hunc errorem, antequam oriatur, aperte condemnavit Lib. V. c. 29. alias 57. & Clemens etiam Alexandrinus Lib. V. *Stromatum: Perspicuum est*, inquit, *nullum unquam vitæ suæ tempore posse Deum perspicue comprehendere*. Qui autem sunt mundo corde, Deum videbunt, postquam extremam perfectionem attingerint. Ubi etiam Basilidem hæreticum reprehendit, qui naturaliter Deum sciri docebat.

7. Exploditur tertio auctoritate Concilii Viennensis in Gallia, in quo sub Clemente V. hic inter alios Beguinorum error proscriptus est anno 1511. Quælibet intellectualis natura in seipsa naturaliter est beata, & anima non indiget lumine gloriæ ipsam elevante ad Deum videntem & eo beate fruendum.

(a) Id patet ex Lib. V. *Clementinarum Tit. 3. c. ad nostrum*. Videri etiam possunt Dupinius Siecle XIV. Car. du Plessis d'Argentré in *Collect. judiciorum de novis erroribus &c. T. I. p. 276*. Natal. Alex. in *Hist. Gazzaniga Theol. Tom. II.*

8. Exploditur demum ratione theologica. Nam Scriptura sacra, & sancti Patres perpetuo docent, nos pervenire ad Dei visionem non posse, nisi per bona opera salutaria: qui bona egerunt, ibunt in vitam æternam (in symbolo Quicunque): & qui perseveraverit usque in finem, hic salvis erit Matth. X. 22.; atqui opera bona, salutaria, & quæ ad salutem perducunt, fieri non possunt solis naturæ viribus, & sine speciali-gratia; quemadmodum contra Pelagianos, & Semipelagianos sacerdos definivit Ecclesie: ergo &c. Hinc est, quod vita æterna, quæ in Dei visione sita est, vocatur ab Apostolo gratia Roman. VI. 23. *gratia Dei vita æterna*; quia, ut inquit S. Thomas Lib. III. cont. Gent. c. 52. non est possibile ad eam pervenire, nisi divino munere; quæ autem sic adveniunt creaturæ, Dei gratiæ deputantur. Unde Joann. XIV. 21. Christus Dominus ei, qui servat ipsius mandata, promittit sui visionem, dicens: *ego diligam eum, & manifestabo ei me ipsum*.

9. Præterea ut S. Thounas ratiocinatur 1. 2. quæst. 5. artic. 5. *Videre Deum per essentiam est supra naturam non solum hominis, sed etiam omnis creaturæ; naturalis enim cognitio cuiuslibet creaturæ est secundum modum substantiæ ejus, sicut de intelligentia dicitur in Lib. de causis, quod cognoscit ea, quæ sunt supra se, & ea, quæ sunt infra se, secundum modum substantiæ sue: omnis autem cognitio, quæ est secundum modum substantiæ creaturæ, deficit a visione divinæ essentiae, quæ in infinitum excedit omnem substantiam creatam: unde nec homo, nec aliqua creatura potest consequi beatitudinem ultimam (quæ est visio Dei) per sua naturalia*. Quam rationem fusi exponit I. P. quæst. 12. art. 4.

10. Ob. primo. S. Augustinus docet, nonnisi peccatum esse causam, cur Deum non videamus: ait enim Lib. X. *de civit. Dei* c. 22. Non nisi peccatis homines separantur a Deo (b): justi ergo nulla re impedientur, quin naturaliter videant Deum. Unde etiam Matth. V. 8. dicitur: *beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt*.

11. Resp. id esse verum, non quia peccata tollant naturalem vim cognoscendi Deum, sed quia nobis admittunt gratiam, qua sumus filii Dei adoptivi, & jus habemus ad Dei visionem, dicente Paulo Romau. VIII. 17. *Si autem filii, & hæredes; nempe, ut idem S. Augustinus dicit Lib. XXI. de Civ. Dei cap. ult. peccata impediunt perventionem ad regnum Dei; ad quod sine dubio pervenient, qui sunt mundo corde, & Deum facie ad faciem videbunt, non viribus naturæ, sed viribus gratiæ, & lumine gloriæ confortati*.

12.

Eccles. Sec. XIV. c. 3. art. 11. & Petrus Goens de origine Beguardorum.

(a) Nonnulli hunc S. Augustini locum ita legunt: *Solum peccatum in causa est, cur Deum non videatur.*

12. Illud autem, *beati mundo corde &c.* ita explicat idem S. Augustinus Lib. I. de Trinit. cap. 15. *Visio formæ Dei non nisi mundis corde...* idest solis piis exhibetur, quorum dilectioni hoc ipsius promittit, quia seipsum ostendit illis.

13. Obj. secundo. Si Dei cogitatio naturaliter nobis in hac vita non inest, sequitur, nos Deum ignotum colere; atqui hæc erat Atheniensium supersticio, quam S. Paulus Act. XVII. reprehendit quod aram *ignoto Deo* erexit. Inimico etiam a Moyse Israelitis exprobratum fuisse legimus, quod immolassent *Diis*, quos ignorabant. Deut. XXXII. 17. ergo &c. (a).

14. Resp. nos *colere* Deum, nec omnino ignotum, nec omnino notum: *ex parte cognoscimus*, inquit Apostolus, & *ex parte prophetamus*. Cognoscimus, Deum existere, eumque esse unum, & multa insuper ejus attributa, cognitione abstractiva, & obscura; ignoramus ejus essentiam, quia lucem inhabitat inaccessibilem. Apostolus autem reprehendebat Athenienses vel quia, ut S. Joan. Chrysostomus credit Hom. XXXVIII. in hunc locum, cum omnes extraneos Deos receperissent, timentes, ne forsitan alius quispiam esset, quem ignorarent, ipsis quidem nondum cognitus, qui sumen alibi colatur, propter majorem securitatem etiam illi altare erexerunt; & quoniam non erat manifestus Deus, *inscriptum* est: *ignoto Deo*. Vel quia si verum Deum ignorantibus colebant, ut multorum opinio est, in eo tamen reprehensibles erant, quod una simul falsorum deorum simulacra venerarentur; & quia, ut S. Augustinus observat Lib. I. contra Cresconium cap. 29. T. IX. verum Deum præter Ecclesiam ignoranter atque inutiliter colebant; unde hoc illis Apostolus præstare cupiebat, ut eundem verum Deum in Ecclesia sapienter, & salubriter coarent (b).

15. Moyses autem Israelitas recte objurgabat, quod immolaverint Diis alienis, quos antea ignorabant, cum essent unius veri Dei cultui addicti; unde subdit: *novi, recentesque venerunt, quos non coluerunt patres eorum*.

16. Instant hic acriter Anomæi. Dei natura est simplicissima; atqui rerum simplicium, teste Aristotele Lib. IX. *Metaph.* cap. 7. ea est conditio, ut vel totæ, & omnino sciantur, vel totæ ignorentur: ergo &c. Quod etiam manifesta ratio suadet; ideo enim res aliqua cognosci potest ex

Ego vero hæc verba invenire non potui.

(a) Lucanus L. II. apud S. Aug. Lib. I. de Consensu Evangelistarum c. 30. T. III. P. II. Judæos irridebat, quod Deum incertum, & ignotum colerent, inquietus: & dedita sacri incerti *Judea Dei*; quia neinpe, ut equidem puto, Deus Judæorum sine nomine erat; contra ac Dii Gentilium, quorum aliis Jupiter, aliis Saturnus &c. appellabatur.

(b) Non consentiunt Interpretes, tum veteres, tum recentiores; quis esset ignotus ille Deus Atheniensium. Doctissimas P. Thomas Maria Mamachius Tomo I. O-

parte, & non omnino, quia composita cum sit, potest una pars latere, dum altera cognoscitur; id autem in re simplicissima, cuiusmodi est Deus, locum habere nequit.

57. Resp. Dei naturam esse quidem in se simplicissimam, in ea tamen, prout a nobis cognoscitur, plures distingui conceptus, prout supra expositum fuit, ubi de distinctione divinorum attributorum egimus; quo fit, ut aliquas ejusdem Dei proprietates cognoscimus, alias ignoramus; & quas proprietates cognoscimus, imperfecte etiam cognoscimus, ut nunquam infinitam illam perfectionum plenitudinem possimus cogitando comprehendere. *Per effectus*, inquit Sanct. Thomas Lib. III. cont. Gen. c. 49. de *Deo cognoscimus*, quia est, & quod causa aliorum est, & aliis supereminens, & ab omnibus remotus, & hoc est ultimum, & perfectissimum nostræ cognitionis in hac vita: unde Dionysius dicit de myst. Theol. c. 11. quod *Deo quasi ignoto conjunguntur*: quod quidem contingit, dum de *Deo*, quid non sit cognoscimus, quid vero sit, penitus manet ignotum, unde & ad hujus sublimissimæ cognitionis ignorantiam demonstrandam de Moyse dicitur Exodi XX. quod accessit ad caliginem, in qua erat Deus.

18. Ob. tertio. Quælibet facultas potest suis viribus id totum attingere, quod intra sphæram eius objecti continetur; sic ex. gr. visus attingit omne coloratum, auris omnem sonum &c. atqui Deus continetur in sphæra objecti intellectus humani. Nam primo Deus est prima, & summa veritas, veritas autem est objectum nostri intellectus. Secundo, nisi Deus continetur intra objectum intellectus, homo per gratiam, & lumen gloriæ elevari non posset ad Deum intuitive videntum; siquidem nulla potentia potest limites propriæ sphæræ prætergredi, ut auris nullo modo videre potest, nec oculus audire.

19. Resp. Disting. major. Si objectum sit ejusdem ordinis, cum viribus, quas potentia habet, conc.; si potentiae vires supereret, nego. Duplex est modus cognoscendi Deum, scilicet naturalis, cognitione abstractiva ex creaturis hausta, & Deus hoc modo est objectum intellectus nostri, quamvis propter infinitam ejus distantiam nonnisi imperfectissime possit a nobis cognosci: sicuti objecta quælibet plene, & distincte videri nequeunt, cum nimis sunt ab oculis nostris remota. Alter

ino-

riginum, & antiquitatum Christian. Lib. II. c. 6. §. 11. in nota ad p. 329. multis gravibusque momentis probat, verum Deum fuisse, ubi etiam multis auctores de hac materia tractantes, solita sua eruditione recenset. Contra vero P. Ang. Calmet, illustris sacr. liter. Commentator, in peculiari Diss. de Epigraphe Aæ Atheniensis, præmissa Actibus Apostolorum, postquam varias aliorum sententias attulisset, contendit, aram illam, non vero Deo cœli, sed alteri ignoto erectam fuisse.

inodus cognoscendi Deum est prorsus supernaturalis, cum scilicet Deus non per creaturas, sed per seipsum sit intime praesens intellectui Beatorum; & Deus ita consideratus, est quidem objectum intellectus, sed altioris ordinis, cui proinde attingendo non sufficiunt illius nativae vires, sed requiritur lumen gloriae, quo supernaturaliter confortatus, par sit infinita illi lucis copia recipienda. Utroque autem modo dicitur Deus objectum specificum, aequalitatem, terminatum intellectus creati; quia utroque modo est a nobis intelligibilis, quavis diversis auxiliis, & viribus. Rem ita esse Scriptura sacra, & traditione Sanct. Patrum demonstratum est, quod nobis abunde sufficere debet, licet fortasse id evidenti ratione ostendi nequeat, ut aliqui opinantur (a).

20. Ob. quarto. Potest quaelibet creatura naturalis suis viribus proprium finem assequi; atqui finis hominum est beatitudo, quae in Dei visione posita est: ergo &c. Accedit, quod homo hanc beatitudinem in visione Dei intuitiva positam naturaliter appetit; unde etiam S. Thom. Lib. III. cont. Gent. cap. 50. docet, desiderium anime separatae videndi Deum non quiescere in cognitione, quam habet, abstractiva: frustra autem hoc ei esset desiderium ab auctore naturae inditum, nisi visionem Dei naturaliter assequi posset.

21. Resp. hominem, prout a Deo in gratia creatus fuerat, utique potuisse proprium finem assequi, nempe beatitudinem, quae in Dei visione est sita; sed peccando & ius, & vires amississe hunc finem assequendi. Quanquam nec sola gratia habitualis sufficit ad Deum intuitive videndum, sed requiritur lumen gloriae, quo intellectui justorum superadditur aliqua supernaturalis dispositio ipsum elevans ad essentiam Dei intuitive videndum; quod proximo cap. ostendetur.

22. Alterum sic solvit Angelicus in Lib. Boetii

de Trinit. quæst. ult. *Quamvis homo naturaliter inclinetur in finem ultimum, non potest tamen naturaliter ipsum consequi, sed solum per gratiam;* & hoc est propter eminentiam illius finis.

23. Neque vero quis opponat, hinc sequi, hominem esse deterioris conditionis, quam cetera animalia, si finem, ad quem naturaliter inclinatur, non potest suis viribus consequi. Huic enim objectioni ita occurrit Angelicus 1. 2. quæst. 5. art. 5. ad 2. *Nobilioris conditionis est natura, quæ potest consequi perfectum bonum, licet indigeat exteriori auxilio ad hoc consequendum, quam natura, quæ non potest consequi perfectum bonum, sed consequitur quoddam bonum imperfectum, licet ad consecutionem ejus non indigeat exteriori auxilio.* Sicut melius est dispositus ad sanitatem, qui potest consequi perfectam sanitatem, licet hoc sit per auxilium medicinæ, quam qui solum potest consequi quoddam imperfectam sanitatem sine medicinæ auxilio. Et ideo creatura rationalis, quæ potest consequi perfectum beatitudinis bonum, indigens ad hoc divino auxilio, est perfectior, quam creatura irrationalis, quæ hujusmodi boni non est capax, sed quoddam bonum imperfectum consequitur virtute sue naturæ.

24. Obj. ult. Sententia est S. Augustini, omnia a nobis cognosci, & videri in Deo, seu in ideis, vel rationibus æternis in mente Dei existentibus. Si ambo, inquit Lib. II. Confessionum n. 55., videamus verum esse, quod dicas, & ambo videamus verum esse, quod dico, ubi queso id videamus? Nec ego utique in te, nec tu in me, sed ambo in ipsa, quæ supra mentes nostras est, incomutabili veritate (b). At vero fieri nullatenus potest, ut ommnia videamus in Deo, quin ipsum Deum clare videamus, adeoque &c.

25. Resp. cum S. Thoma I. quæst. 84. art. 5., du-

(a) Cf. P. Berti Libro III. de theolog. discipl. cap. 1. num. 4. hanc rationem reddi posse autem. Debemus, ait, objectum supernaturale ineriri etiam ex spontanea, & nullatenus necessaria manifestazione sui ipsius: Deus autem pro libitu se manifestat, & abscondit; quoniamlibet sit objectum nostri intellectus, non sequitur, posse enim nature viribus a nobis cognosci. Quemadmodum licet secreta cordis sint objectum intellectus humani, & angelici, non sequitur tamen, ea alio homine, vel ab Angelo cognosci, quia in abscondito latent. Verum haec ratio, que est etiam Scotistorum, id valet tantum, ut probet, Deum alio nomine naturaliter non videri, non autem videri non posse, si Deus ipse se se ostendat, quod exemplum ipsum secretorum cordis satis declarat. Nos vero si aliquam hujus rei rationem afferre cogamur, ab Angelico Doctore nostro non recedemus, qui profunde pro more suo ita rem conficit Lib. III. Cont. Gent. c. 52. Quidquid exceedit limites alicujus naturæ, non potest sibi advenire, nisi per actionem alterius, sicut aqua non tenet sursum, nisi ab aliquo alio mota. Videre autem Dei substantiam, transcendit limites omnis naturæ creatæ; nam cuiilibet naturæ intellectuali proprium est, ut in-

telligat secundum modum sue substantiae, substantia autem Divina non potest sic intelligi, ut supra c. 49. ostensum est: impossibile est igitur, perveniri ab aliquo intellectu creato ad visionem divine substantiae, nisi per actionem Dei, qui omnem creaturam transcendent. Et infra c. 54. hanc ipsam difficultatem solvens, divina substantia, inquit, non sic est extra facultatem intellectus creati, quasi aliquid omnino extraneum ab ipso, sicut est sonus a visu, vel substantia immaterialis a sensu (nam ipsa divina substantia est primam intelligibile, & totius intellectualis cognitionis principium); sed est extra facultatem intellectus creati, sicut excedens virtutem ejus, sicut excellentia sensibilium sunt extra facultatem sensuum; unde & Philosopha in II. Metaph. dicit, quod intellectus noster se habet ad verum manifestissime, sicut oculus noctuus ad lucem solis: indiget igitur confortari intellectus creatus aliquo divino lumine ad hoc, quod divinam essentiam videre possit. Consul. etiam I. P. Quæst. XII. art. 4., ubi profundiorem afferit hujus rei rationem, & contraria arguenda dissolvit; item ratio superius n. 9. ex eodem S. Thoma allata.

(b) Hæc celebris est P. Malebranchii sententia, quæ

dupliciter intelligi posse, nos omnia in rationibus æternis, & divinis videre, uno modo, sicut a,, liqui videt in speculo ea, quorum imagines in,, speculo resultant; & hoc modo anima in sta,, tu præsentis vitæ non potest videre omnia in,, rationibus æternis, sed sic in rationibus æter,, nis cognoscunt omnia Beati, qui Deum vident,, & omnia in ipso. Alio modo, sicut in cogni,, tionis principio, sicut si dicamus, quod in so,, le videntur ea, quæ videntur per solem; & sie,, necesse est dicere, quod anima humana omnia,, cognoscit in rationibus æternis, per quatum participationem omnia cognoscimus. Ipsum enim lumen intellectuale, quod est in nobis, nihil est aliud, quam quædam participata similitudo luminis increati, in quo continentur rationes æternæ; unde in Psalmo IV. dicitur: *multi dicunt, quis ostendit bona?* Cui quæstioni Psalmista respondet, dicens: *signatum est super nos lumen vultus tui, Domine, quia si dicat: per ipsam sigillationem divini lumen, nis in nobis omnia demonstrantur.* Non esse autem S. Augustini mentem, quod omnia cognoscantur in rationibus æternis, vel in incommutabili veritate, quasi ipse Deus a nobis videatur, ex eo colligit S. Thonias, quod idem S. Augustinus Lib. octuaginta trium quæstionum quæst. 46. dicat: *rationalis anima, non omnis & quæcunque, sed quæ santa, & pura fuerit, asseritur illi visioni, scilicet rationum æternarum, esse i-*donea. Vid. etiam quæst. 12. artic. 11. ad 5.

C A P U T II.

De lumine gloriæ ad beatam Dei visionem necessario.

26. Cum demonstratum sit, non posse intellectum nostrum nativa sua vi Deum videre, necessario consequitur, ad id opus esse supernaturali aliqua virtute, quæ a Theologis appellatur lumen gloriæ, cuius necessitatatem etiam Concilium Vienense definit. Vid. sup. num. 7.

27. Quamvis autem de hujus inminis necessitate ad Deum videndum nemo dubitet, uno fortasse excepto Durando in Lib. IV. Sentent. dist. 49. quæst. 2. n. 22., fœcundissima tamen nata est inter Scholasticos controversiarum veluti seges, ubi de illius natura disputatio instituitur. Has vero indicasse nobis sufficiat; nam, ut Petavius rete obseruat Lib. VII. de Deo cap. 8. omnia in

præcipue auctoritate S. Augustini communire natus est Lib. III. de inquirenda veritate; cui tamen totus pene litterarius orbis se opposuit; & inter alios Ant. Arnauldus in opere, *de veris, & falsis ideis*, & longa facta est inter hos duos celebres viros serræ reciprocatio; qua hand recte aliquibus puerilis, & nugarum pugna visa est Tomo I. Menagiana pag. 258., & Tomo II. pag. 389. De tota hac controversia videri pot-

opinione posita sunt, & nihil aliud apud antiquos expressum habetur, nisi quod vis quædam naturali superior, & auxilium divinum requiri dicitur, quo mens ad tantam contemplationem assurgere possit.

28. Principio Scotus in Lib. III. *Sentent. dist. 5.* negat, lumen gloriæ esse aliquid a caritate distinctum, quæ cum in homine viatore, & justo jam esset, in patria augetur actuali quodam, & extraordinario concursu. Quam sententiam ut probabiliorem amplectitur Vasquez in I. P. disp. 46. cap. 2.

29. Alii autem de schola Theologi novum quodam auxiliū genus a caritate distinctum ad Dei visionem necessarium esse arbitrantur; sed in eo determinando rursum dissentient. Nam Petavius Lib. VII. de Deo cap. 8. opinatur, auxilium istud esse ipsum Deum Beatis assistentem, Thomassinus autem Tom. I. *Theol. dogm.* Lib. VI. capit. 16., multis allatis Sanct. Patrum testimoniis, probare conatur, Spiritus S. personam specialiter Beatorum mentes illuminare ad videndum divinam essentiam. Ceteri fere omnes putant, lumen gloriæ esse qualitatem creatam, animæ per modum habitus inhærentem, quæ cum Beatorum mente ad Dei visionem instar principii interni concurrat.

30. Sed nova inter hos Scholasticos controversia oritur, num hæc qualitas permanens, atque intellectui inhærentis per uberiorem, atque generali concursum suppleri possit? Negat Thomistica schola gravibus momentis innixa.

31. Ac demum non defuere subtiliores Theologi, qui aliam quæstionem moverent, an lumen gloriæ naturale sit? *Quis tantas possit compondere lites?*

32. Nos sancti nostri Præceptoris doctrina contenti erimus, qui omnibus his quæstionibus prætermisis, hoc unum demonstrat I. P. quæst. 12. art. 5., intellectum ad videndum Dei essentiam creato quædam lumine indigere. *Omne, inquit, quod elevatur ad aliquid, quod excedit suam naturam, oportet, quod disponatur aliqua dispositione, quæ sit supra suam naturam: sicut, si aer debeat accipere formam ignis, oportet, quod disponatur aliqua dispositione ad talem formam.* Cum autem aliquis intellectus creatus videt Deum per essentiam, ipsa essentia Dei fit forma intelligibilis intellectus. *Unde oportet, quod aliqua dispositio supernaturalis ei superadatur ad hoc, quod elevetur in tantam sublimata-*

est Jac. Bruckerus in *Hist. de ideis* Sect. 3. Ceterum doctrina, pietate, ac purpura Cardinalitia eminentissimus Gerdil in *Defens. Sent. P. Malebranchii de natura, & origine idearum cont. Lockium* Tomo III. Operum Bononiae 1787. Sect. 6. observat, ex Malebranchii Sententia, quod omnia a nobis videantur in Deo minime sequi, a nobis in hac vita mortali Dei essentiam videri.

tatem. Cum igitur virtus naturalis intellectus creati non sufficiat ad Dei essentiam videndam, ut ostensum est, oportet, quod ex divina gratia super accrescat ei virtus intelligendi: & hoc augmentum virtutis intellectivae, illuminationem intellectus vocamus, sicut & ipsum intelligibile vocatur lumen, vel lux; & istud est lumen, de quo dicitur Apoc. XXI. 21., quod claritas Dei illuminabit eam, scilicet societatem beatorum Deum videntium. Et secundum hoc lumen efficiuntur deiformes, idest Deo similes secundum illud 1. Joann. III. 2. Cum apparuerit, similes ei erimus, & videbimus eum, sicuti est.

55. Dao etiam observanda sunt, quæ ibidein docet Angelicus ad 1. & 2.; primo lumen creatum esse necessarium ad videndum Dei essentiam, non quod per hoc lumen Dei essentia intelligibilis fiat, quæ secundum se inintelligibilis est; sed ad hoc, quod intellectus fiat potens ad intelligendum per modum, quo potentia fit potentior ad operandum per habitum. Secundo, quod lumen illud non requiritur ad videndum Dei essentiam, quasi similitudo, in qua Deus videatur, sed quasi perfectio quedam intellectus, confortans ipsum ad videndum Deum; & ideo potest dici, quod non est medium, in quo Deus videatur, sed sub quo videtur; & hoc non tollit immediatam visionem Dei. Consulantur etiam ea, quæ habet Angelicus Lib. III. cont. Gent. cap. 53. & 54.

CAPUT III.

An aliquibus in hac vita mortali ex singulari privilegio concessa fuerit visio
Dei beatifica?

54. Nemo dubitat, hoc singulare beneficium a Deo concedi potuisse. Insuper certum est, animam Christi a primo suæ creationis momento fuisse clara & intuitiva Dei visione beatam. Quæritur solum, an re ipsa aliquibus sanctis fuerit hoc singulare privilegium brevi saltem temporis intervallo concessum?

55. Concessum fuisse Moysi in vet. T. satis aperie innuant sacræ Litteræ Num. XII. ubi Deus dicit si quis fuerit inter vos Propheta Domini, in visione apparebo ei, vel per somnum loquar ad illum. At non talis servus meus Moyses... ore enim ad os loquor ei, & palam, & non per œnigmata, & figuræ Dominum videt. Geinna habitent Exodi XXXIII. 14. Loquebatur autem Dominus ad Moysen facie ad faciem, sicut solet loqui homo ad amicum suum: quæ verba visionem intuitivam significare videntur,

(a) Videri possunt Petavius Lib. VII. de Deo cap. 12. Car. Witasse Quæst. XI. Sect. 9. Nic. P' Hermier, Tournellius, Juvenin, aliisque, inter quos duo ceteroquin fideles S. Thomæ discipuli, Estius in I. Ep.

præcipue, si cum iis conferantur, quæ S. Paulus habet 1. Cor. XIII. 12. videmus nunc per speculum in œnigmate, tunc autem facie ad faciem, ex quibus communiter Theologi intulerunt, Beatos in cœlo visione intuitiva perfrui.

56. Simili fere fundamento idein privilegium asseritur S. Paulo, qui 2. Cor. XII. 5. hæc de seipso habet: scio hujusmodi hominem (sive in corpore, sive extra corpus nescio, Deus scit), quoniam raptus est in paralismum, & audivit arcana verba, quæ non licet homini loqui.

57. Hanc sententiam tenet S. Thomas I. P. quæst. 12. art. 11. ad 2., & 2. 2. quæst. 175. art. 5. innixus potissimum auctoritati S. Augustini Lib. XII. de Genesi ad litteram cap. 26. & 27. tom. epist. 147. cap. 15. Pro eadem etiam laudantur S. Basilius Hom. I. in Hexæmeron, Sanctus Ambrosius Lib. I. in Hexæmeron, Beda in cap. XII. epistol. 2. ad Corinth., Hugo Victorinus Quæst. XXXIV. in epistol. 2. ad Corinth., & alii, ita ut Tostatus Quæst. 17. in cap. XXXIII. Exodi, hanc esse dixerit communem positionem omnium Doctorum catholicorum; & certe talis erat ejus ævo; nam & Patres Synodi VII. eam habuisse videntur, ut communem, & certam, inquietantes can. 1. nam & Moyses, qui videt Deum &c.

58. Alii vero his duobus, Moysi scilicet, & Paulo etiam B. Mariam Virginem adjunxerunt, utpote quæ majoribus, quam ullus alius mortalium, fuit gratiis, & privilegiis exornata, tum postea Abrahamum, Isaiam, Eliam, Ezechielem, quin etiam sanctos aliquos novi Testam., ut Benedictum, & Franciscum, ejusdem privilegii consortes effecerunt.

59. Modo recentioribus bene multis contrariam opinionem arridere video, scilicet nemini prorsus mortalium in hac vita fuisse Dei essentiam clares & intuitive ostensam (a). Cl. P. Berti Lib. III. de theol. discipl. cap. 6. quæstionem hanc *ἀδιέρθετον* esse putat, & in utramque partem academico more pertractat.

40. Difficile haud esset, veterem S. Thomæ, aliorumque bene multorum Sanct. Patrum, & Interpretum sententiam confirmare. Sed alia sunt magis necessaria, in quibus nostrum tempus, & studium utilius impendamus.

CAPUT IV.

Ostenditur, Beatos in patria Dei essentiam
intuitive videre (b).

41. Primo ex sacris litteris, & quidem nihil disertius iis Christi verbis Matt. XVIII. 10. An-geli in cœlis semper vident faciem Patris mei, qui

XIII. 12., & in Lib. II. Sent., Dist. 8. §. 10. ac Syl-vius in I. P. Quæst. XII. art. 31.

(b) S. Gregorius Magnus Lib. XVIII. Moralium c. 28. refert, fuisse quosdam, qui dicent, Deum, et

qui in cœlo est. Si autem Angeli intuitiva Dei visione fruuntur, idem & de beatis hominibus dicendum est, quos similes Angelis futuros divina veritas testatur Matth. XXII. 50. erunt sicut Angeli Dei in cœlo. Præterea Apostolus 1. Corinth. XIII. 12. Videamus, ait, nunc per speculum in ænigmate, tunc autem facie ad faciem. Nunc cognosco ex parte, tunc autem cognoscam, sicut & cognitus sum; quibus verbis Apostolus discrimen affert inter cognitionem Dei abstractivam, quam nunc habemus, & intuitivam, quam habituri sumus. Præterea, ut S. Augustinus epist. 147. cap. 8. & Lib. XXI. de civitate Dei cap. 29. interpretatur, videre faciem Dei, est videre Deum, sicuti est, nempe in sua essentia (a). Demum S. Joannes hanc veritatem expresse docet, tum in 1. epist. III. 2. inquiens: scimus, quoniam cum apparuerit, similes ei erimus, quoniam videbimus eum, sicuti est; tum in Apocal. cap. ult. 4. dicens de sanctis: & videbunt faciem ejus, scilicet Dei (b).

42. Ostenditur secundo ex Sanctis Patribus. Sanct. Irenæus Lib. IV. cap. 20. al. 57. n. 5. quemadmodum, inquit, *videntes lumen intra lumen sunt, & claritatem ejus percipiunt, sic & qui vident Deum, intra Deum sunt, percipientes ejus claritatem. Vivificat autem eos claritas.* Et paulo infra: *Homines igitur videbunt Deum, ut vivant, per visionem immortales facti, & pertingentes usque ad Deum.* Et iterum: *quæ impossibilia sunt apud homines, possibilia sunt apud Deum. Homo etenim a se non videt Deum: ille autem volens videatur ab hominibus, a cuius vult, & quando vult, & quemadmo-*

rem in illa regione beatitudinis, in claritate quidem sue conspecti, sed in natura minime cideri. A Cardinali de Turrecremata Lib. IV. de Ecclesiæ c. 35. accusatur Alfaricus, quod inenit Sæc. XIII. hunc errorē suscitaverit; nonnulli tamen hanc accusationē suspectam habent. Vid. Etimiarius Martene Anecdoto. Tomo IV. p. 163. Bulæus Hist. Acad. Paris. Tomo III. & Dupinus des Auteurs Eccl. Sæc. XIII. Minime tamen dubium est, hunc eundem errorem Sæc. XIV. maxime celebrem factum fuisse a Gregorio Palama, qui ex Monacho montis Athos Episcopus Thessalonicensis fuit, & alvallis Monachis, qui ἐν ξάξαι Ἑσychista dicti sunt a quiete animi, quām se habere præferebant. Hi enim, ut glorianū cœlestium meditationērunt, capit ad umbilicū demittebant, & oculos contorquentes, varioſque motu suppresso spiritu edentes videbantur cœlestem quāndam lucem, quām instar illius esse credebant, qua Christus in onore Thabor circumfultus apparuit; immo ipsam Deitatis gloriam esse; nec aliud ab Angelis, & a beatis videri autunabant. Confer. Leo Allatius Lib. II. de perpetua Consensu Ecclesiæ Occid., & Orient. cap. 17. Hic error fuit in quatuor plane Concilii Constantiopolitani celebratis confirmatus, & Barlaamus Monachus Basilianus Galaber, qui ad Græcorum schismā defleserat (post autem meliore consilio ad Ecclesiæ unitatem redivit) neconon Acyndinus, aliquique panī antiq̄e veritatis defensores condemnati sunt. Inter hos

dum vult; potens est enim in omnibus Deus. Ibidem etiam declarat, quonodo Deus incapibilis, & incomprehensibilis visibilem se, & comprehensibilem, & capibilem hominibus præstet.

43. Clemens Alexandrinus Lib. V. Stromatum inquit: *perspicuum est enim, nullum unquam vitæ suæ tempore posse Deum perspicue comprehendere. Qui autem sunt mundi corde, Deum videbunt, postquam extremam perfectionem attingerint.*

44. S. Cyprianus epist. 58. quæ erit gloria, inquit, & quanta lætitia, admitti, ut Deum videas, honorari, ut cum Christo Domino Deo tuo salutis, ac lucis æternæ gaudium capias, Abraham, & Isaac, & Jacob, & Patriarchas omnes, & Prophetas, & Apostolos, & Martyres salutare, cum justis & Dei amicis in regno cœlorum, datæ immortalitatis voluptate gaudere, sumere illic, quod nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit? Plura alia similia habet in tractatu de mortalitate, ut ostendat, justos maxima affici debere consolatione, quando illis ex hac vita ad immortalitatis præmia migrandum est.

45. S. Gregorius Nazianz. Orat. X. in laudem fratris sui Cæsarii, Sæntos, ait, post mortem non amplius per ænigmata, & speculum, sed pura mente puram veritatem intueri. Et iterum Orat. XX. de S. Basilio, eodem sanctam, ac beatam Trinitatem videare purius, ac perfectius, affirmat.

46. S. Cyrillus Jerosolymitanus Catechesi VI. exponens illa verba Joannis: *Deum nemo vidi unquam*, inquit, qui possint cum iis conciliari:

An-

fuit etiam vir doctissimus Dominicanæ Familiaæ Manuel Galecas, cuius librum *de essentia, & operatione contra Palanitas latine verit, & publici juris fecit alter Dominicanus græcae lingue scientissimus Franc. Combeſiſſis in Auctario novissimo Bibliotheca Patrum Græcorum.* Quos, & quantos hæc controversia excitat, inotus, videri potest apud elegantissimum Jo. Cantacuzenum Imperat. Lib. II. Hist. c. 39. qui tam Palamitarum anicetus, & Barlaamo intensus non ubique fidem meretur. Confer Alb. Fabricii Bibliothecam græcam Tom. X. A Græcis ad Armenos fuisse hanc falsam doctrinam diffusam, refert Richardus Radulphus Archiepiscopus Armacanus in Libro de quatuordecim Quest. Armen. cap. 1.

(a) P. Isaac Berruyer Hist. du peuple de Dieu, P. 2. Toin. III. lib. 7. & Jo. Harduin Paraphr. in hunc locum allata Christi verba ita explicant, quasi non de visione intuitiva dicta sint, sed solum significant, Angelos, extra tempus custodiæ hominum destinatos, adstante coram Deo, referentes ad eum causas, & res parvulorum, ita ut possint facile a Deo impetrare vindictam in eorum contemptores. At vero interpres, & Sancti Patres magno consensu hunc locum semper intellexerunt de visione intuitiva. Alium etiam locum Apostoli 1. Corinth. XIII. Harduin in alienum sensum detorquet, & ita fidenter pronunciat: *nihil hic tradit Apostolus de visione Dei intuitiva.*

(b) Harduin primum Sauct. Joannis textum: Sci-

Angeli semper vident faciem Patris? & respondeat, videre Angelos Deum, non sicuti Deus est, sed quantum capere ipsi possunt, videlicet intuitiva, non comprehensive.

47. S. Hieronymus Lib. I. in Isaiam cap. 1. laudatus a S. Augustino epist. 147. cap. 2. *Homo, inquit, Dei faciem videre non potest (oculo corporeo, vel in hac vita mortali, ut S. Augustinus interpretatur) Angeli autem etiam minorum in Ecclesia semper vident faciem Dei. Et nunc in speculo videmus in ænigmate, tunc autem facie ad faciem, quando de hominibus in Angelos profecerimus, & potuerimus cum Apostolo dicere 2. Corinth. III. 18. nos autem omnes revelata facie gloriam Domini speculanter in eamdem imaginem transformamur a gloria in gloriam, tanquam a Domini spiritu; licet faciem Dei juxta naturæ suæ proprietatem nulla videat creatura (neimpe visione comprehensiva) & tunc mente cernatur, quando invisibilis creditur.*

48. Porro hæc S. Hieronymi verba calculo suo probat S. August. c. 5. & ostendit, Deum oculis quidem corporeis invisibilem dici, verum, subdit, quia nec ista testimonia falsa esse possunt Matth. V. 8.: *beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt (a); & 1. Jo. III. 2. scimus, quia cum apparuerit, similes ei erimus, quoniam videbimus eum, sicuti est, negare non possumus, filios Dei visuros Deum, sed sicut videntur invisibilia, sicut seipsum ostensurum pronitiebat, qui hominibus apparebat in carne visibilis, quando dicebat Jo. XIV. 21., & ego diligam eum, & ostendum meipsum illi, cum ante oculos hominum conspicuus loqueretur.* Et alibi Lib. XXII. de civ. Dei c. 29. præmium itaque fidei nobis visio ista servatur.

49. Clariss Julianus Pomerius de vita contemplativa c. 15. beatificam visionem exponit, dicens: *tam rerum omnium notitia, quam ipsa Dei substantia plene & perfecte videbitur.*

50. S. Gregorius Magnus Lib. XXVIII. Moralium c. 28. postquam illorum opinionem exposuit,

qui Deum dicebant, etiam in illa regione beatitudinis in claritate quidem sua conspici, sed in natura minime videri, subdit: *quos nimirum minor inquisitionis subtilitas fecellit; atque enim simplici & incommutabili essentiæ aliud est claritas, & aliud natura, sed ipsa ei natura sua claritas, ipsa claritas, natura est.* Et Hom. XXI. in Ezechiele, explicans ea S. Joannis verba: *similes ei erimus &c.* inquit: *inmutabimur quippe in ipso, quem videbimus, quia morte carebimus, videndo vitam; mutabilitatem nostram transcedemus, videnti immutabilitatem, corruptione nulla tenebimus, videnti incorruptionem.*

51. Agmen Sauct. Patrum claudat S. Bernardus, qui Serm. IV. in festo omniuum Sanctorum, tripliciter, inquit, in æterna illa, & perfecta beatitudine fruemur Deo: *videntes eum in omnibus creaturis, habentes eum in nobis ipsis, & quod his omnibus ineffabiliter jucundius sit, atque beatius, ipsam quoque cognoscentes in semetipsa Trinitatem, & gloriam illam sine ullo ænigmate, mundo cordis oculo contemplantes.* In hoc enim erit via æterna, ut cognoscamus Patrem, & Filium cum Sancto Spiritu, & videamus Deum, sicuti est, idest non molo sicuti inest nobis, aut ceteris creaturis, sed sicuti est in semetipso (b).

52. Neque vero aliquis reponat, sanctos Patres non unquam similes locutiones adhibuisse de hominibus, quibus certum est, non dum fuisse intuitivam visionem concessum; ut cum S. Augustinus Serm. II. in Psalm. LXX. titul. 7. de Adamo dicit: *cui magnæ delicioæ erant ipsa visio Dei.* (Vid. Lud. Thomassinus Lib. IV. de Deo cap. 7.)

53. Non inquam; perspicuum est enim, sauctos Patres loqui de visione Dei sub forma humana, in qua saepius apparuisse Deum veteribus Patriarchis, multorum opinio est; ut magna eruditioe Lud. Thomassinus ostendit Tom. II. theol. dogm. cap. 6. Quando autem illud sancti Patres a Beatis in celo degentibus Deum videri asserunt, ineptum esset, hoc intelligere de Deo sub aliena forma;

Cyrillis, Alexandrino, & Jerosolymitano, & multo magis Gregorio Nysseno, quos omnes, inquit, si sincere loqui velimus, vix possumus in bonum sensum interpretari. Etiam P. Garnerius, idem de Chrysostomo, & duobus Gregoriis scribit. Quæ si concedantur, quis non videt, quantum labefactetur etiam argumentum ex traditione depromptum?

(a) Hæc etiam verba Matth. V. Beati &c. Harduin solita sua licentia a vero sensu doctorum, ita paraphrastice exponit: *quoniam ipsi Deum videbunt, sibi adjutorem, ac fautorem esse.*

(b) Attentis adeo perspicuis verbi divini tum scripti, tum traditi testimonis, S. Thomas Quæst. VIII. de verit. art. 1. non dubitavit contrariam opinionem, erroneam, & hæreticam appellare, quoniam ipsius ætate nulla aliihuc erat Ecclesie hac in re definitio.

mus &c. refert tantummodo ad visionem corporis Christi. Videbimus, inquit ad hunc locum, eum sicuti est, eum nempe, cui similes erimus, hoc est Christum .... Manifeste evincit, non de visione intuitiva ibi sermonem esse. Alterum vero ita exponit: *videbunt faciem ejus, Deum benigne ipsos intuentem, sibi faventem consipient, & quasi presentem ad tutelam, in adnot. Quæ Harduin interpretationes, si veræ essent, nullatenus posset hoc nostræ Religionis dogma, quod spei nostræ possimmo objectum constituit, ex Scripturis sacris demonstrari. P. autem Vasquez in I. P. S. Thomæ Disp. 37. cap. 2. & 3. probare nititur, S. Jo. Chrysostomum, ut declinaret extrellum Anomorum errorum, visionem intuitivam negasse, & c. 4. emundem errorum negatæ visionis intuitivæ tribuit gravissimum Ecclesiæ Patribus cum latinis, cum græcis, Hieronymo, Primasio, Isidoro, Basilio, Epiphanio, duobus*

ma; præcipue cum addant, Deum videri, prout est in se.

54. Post tam illustria sacr. litterarum, sanctorumque Patrum testimonia, jure meritoque Benedictus XII. (12. Febr. an. 1536. in sua constitutione¹, quæ incipit *Benedictus Deus*, definit, animas a corpore separatas, quibus nihil loendum superest, ad locum beatitudinis perduci, ubi *divinam essentiam visione intuitiva*, & etiam *faciali*, nulla mediante creature in ratione objecti sibi se habente, sed *divina essentia immediate se nude, clare, & aperte eis ostendente*. Et postea Concilium Florentinum anno 1458. Sess. XXV. in decreto unionis cum Greecis definit, animas justorum purgatas in cælum mox recipi, & intueri clare ipsum Deum trinum, & unum, sicuti est, pro meritorum tamen diversitate aliud alio perfectius.

55. Corollarium. Quandoquidem videtur Deus a beatis mentibus, non per aliquam speciem creatam, aut ejus imaginem, sed inuincit per ipsius essentiam iisdem intine unitam, sequitur, ab iisdem etiam Deum possideri, nec videri, nisi habendo, & possidendo. Alia vero, quæ a nobis videantur per ipsorum imaginem nobis repræsentata, non possidentur. Unde liquet, quanto major sit futura nostra felicitas etiam ex modo videndi Deum, qui a modo videndi creaturest est omnino diversus.

56. Obj. primo. Ex quo in sacris litteris Beati dicantur videre Deum *facie ad faciem*, non colligitur, eos re ipsa Dei essentiam intuitive videare. Etenim id ipsum de se dicebat Jacob Genes. XXXII. 50. *Vidi Deum facie ad faciem*, & de Moyse inquietabat Deus Num. XII. 5. *Ore ad os loqueri*, & palam & non per enigmata, & figuræ Dominum videt; atqui nemo putat, Jacob Deum intuitive vidisse; de Moyse autem res dubia est (sup. cap. III.): ergo &c.

57. Resp. discrimen esse primo de Jacob, quia ipsa sacra Scriptura nobis alibi declarat, eum, qui apparuit Jacob, non fuisse Deum, sed Angelum. Nam Oseeæ XII. 5. de Jacob dicitur: *In fortitudine sua directus est cum Angelo, & invenerit ad Angelum, & confortatus est*. Neque vero insolens est, ut Angeli in sacris litteris vocentur Elohim; quomodo, inquit S. Gregorius Magnus Praefat. in Job., Angelus, qui Moysi apparuisse describitur, modo Angelus, modo Dominus memoratur; unde etiam in editione Sixtina positum fuerat: *vidi Dominum facie ad faciem* (a).

58. De Moyse vero in diversas sententias distracthantur eruditæ, ut supra vidimus c. III. Si iis consentiamus, qui magno cum fundamento putant,

(a) Sunt tamen inter Ecclesiæ Patres, aliosque Interpretes, qui velint, secundam Trinitatis Personam Jacobo appariisse. Ita S. Justinus in *Dialogo cum Tryphonie*, Clemens Alexandr. Lib. I. *Pædagogi*, Tertullianus contra *Præream*, Hilarius Libr. IV. & V. de Tri-

Moysem re ipsa vidisse Deum, omnis sublata est difficultas. Si vero contendas, Moysem non vidisse Deum, quia alibi illi dixerat Deus: *faciem meam non videbis*, tunc oportebit latiori sensu explicare illa verba: *ore ad os*, & non prout ab omniibus intelligitur illa Apostoli phrasis: *facie ad faciem*.

59. Inst. primo. Si allata Scripturæ sacræ testimonia non intelliguntur de visione intuitiva, quia alibi negatur, Jacobum, & Moysem vidisse Deum, pari ratione, quæ nos attulimus ad probandum, Beatos frui visione Dei intuitiva, minus proprie erunt intelligenda, quia alibi in sacris litteris Deus dicitur omnino invisibilis. Jo. I. 18. *Deum nemo vidit unquam*, I. Timoth. I. 17. *Regi sæculorum immortali, invisibili, soli Deo*. Ibid. VI. 16. de Deo dicitur: *qui lucem inhabitat inaccessibilem, quem nullus hominum vidit, sed nec videre potest*.

60. Resp. quatuor modis in sacra Scriptura Deum dici invisibilem, prout sancti Patres explicant. Primo oculus corporeis: secundo in statu præsentis vitæ: tertio attenti viribus naturæ solius: denique dicitur aliquando invisibilis, id est incomprehensibilis. His præmissis facile explicantur loca objecta; & quidem verba S. Joannis videntur referenda ad statum præsentis vitæ, in quo aut nemini prorsus visio Dei intuitiva concessa est, ut multi opinantur; aut saltem non ita, ut aliquid de Deo nobis fuerit ab ipsis enarratum; quemadmodum *Unigenitus*, qui est in sinu Patris, ipse nobis enarravit. Alia duo testimonia ex epist. I. ad Timoth. significant, Deum videri non posse oculis corporeis, quibus certe nemo Deum vidit, sed nec videre potest. Vel id intelligitur attentus solis viribus naturæ, quod etiam Isaías dixerat cap. LXIV. 4. *oculus non vidit, Deus, absque te, quæ præparasti expectantibus te, Christus item Math. XI. neque, ait, Patrem quis noscit, nisi Filius, & cui voluerit Filius revelare*. Vel deinceps hæc dicta sunt de hac vita mortali; unde S. Augustinus epist. 148. explicans ea verba: *Regi sæculorum &c. incorruptibili quidem, ait, in sæcula sæculorum; invisibili autem non in sæcula sæculorum, sed tantum in hoc sæculo*.

61. Inst. secundo S. Petrus in prima epist. I. 2. de Spiritu Sancto sermonem habens, inquit: *in quem desiderant Angeli prospicere*; non autem desiderarent, si jam conspicerent; desiderium enim est rei non habitæ, ut loquitur S. Thom. qu. 8. de verit. art. 1.

62. Resp. primo, juxta fontem græcum non esse id dictum de Spiritu Sancto, sed de mysteriis Christi immediate antea commemoratis, quæque post-

nit. Athanasius Orat. III. contra Arianos, Chrysostomus in cap. VII. Act. Apost. & Theoloretus Quæst. qz. in *Genesim*; atque inter recentiores P. Clandinus Frassen nonnullis rationibus id confirmare nititur.

postea implenda erant, Evangelio propagato; neque legendum est in quem, sed in quæ, εἰς ἡμέραν ἀγγελος παρακλήσι: in quæ desiderant Angelii prospicere; hoc est, quamvis Angelii, quæ futura sunt mysteria, non ignorent, eorum tamen complementum videre desiderant: qui sensus respondebat illis, quæ antea S. Petrus dixerat vers. 10. de Prophetis, qui de futura in nobis gratia prophetae taverunt.

65. Quod si cum nostra vulgata ea verba ad Sp. Sanctum sint referenda, tunc ita explicari debent, ut Angelii desiderent in eum prospicere, desiderio excludente solum fastidium, non autem excludente veram Dei visionem, quæ nimis aper-te tribuitur Angelis Matth. XVIII. Angelii eorum &c. Id præclare explicat S. Gregor. Magnus Lib. XVIII. Moralium c. 29. inquiens: „ Considerau- „ dum nobis est, quoniam satietatem solet fasti- „ dium subsequi. Ut utraque sibi convenient, „ dicat veritas, quia semper vident, dicat Pe- „ trus, quia semper videre desiderant. Ne enim „ in desiderio sit anxietas, desiderantes satiantur; „ ne autem sit in satietate fastidium, satiatи de- „ siderant. Et desiderant igitur sine labore; nam „ desiderium satietas comitatur; & satiantur sine „ fastidio; quia ipsa satietas ex desiderio semper „ acceditur ”.

64. Iust. tertio. In sacris litteris non minus Deus dicitur *invisibilis*, quam datur *incompre-hensibilis*; atqui Deus est *incomprehensibilis* in omni sensu: ergo etiam in omni sensu *invisibilis*.

65. Resp. vel ipsa humana ratione constare, Deum esse *incomprehensibilem*, ut infra declarabitur; contra vero se res habet de visione intuitiva, quam Verbum Dei cum scriptum, tum traditum Beatij concedit; neque eam *impossibilem* esse ratio humana demonstrat.

66. Obj. secundo. Sancti Patres bene multi ea sacræ Scripturæ loca, in quibus Deus dicitur *invisibilis*, sic exponunt, ut neque a Beatis in cœlo ulla ratione Deus in sua essentia videatur. Primo S. Ambrosius in cap. 1. Lucæ, & quid, inquit, de hominibus loquimur, cum etiam de ipsis cœlestibus virtutibus, & potestatibus legerimus, quia Deum nemo vidit unquam? Et iterum de Incarnatione c. 5. explicatio ea verba S. Jo. epist. 1. c. 1. quod vidimus, & quod audi- vimus &c. Ille vidit, inquit, quod vilit, non utique divinitatem, quæ secundum naturam suam gulari non potest. Secundo S. Hieronym. apud S. August. epist. 148. al. 111. n. 7. „ Licit, in- „ quit, faciem Domini juxta naturæ suæ proprie- „ tatem nulla videat creatura, tamen tunc mente „ cernitur, quando invisibilis creditur. Et iterum ibidem: videre Deum, sicuti est, in natura sua „ oculus hominis non potest; non solum homo; „ nec Angelii, nec Throni, nec Potestates, nec „ Dominationes, nec omne nomen, quod nomi- „ natur. Neque enim creatura potest aspicere „ Creatorem suum ”. Tertio S. Eucherius in Li- Gazzaniga Theol. Tom. II.

bro de formis spirituuliter intelligendis: Deus, inquit, *invisibilis* est, quia in essentia sua videri omnino non potest, Apostolo testante, qui ait: quem nullus hominum vidit, sed nec videre potest. Denique Ecclenienius, explicans ea verba epist. primæ S. Joannis: similes ei erimus &c. videbimus, inquit, ipsum, sicuti est, non secundum naturam utique (i. e. naturæ creatæ impossibile est) sed quid? Justum justi, & ca- stum casti videbimus.

67. Resp. ad primum, S. Ambrosium loquuntur de visione comprehensiva, ut satis ipse declarat e vestigio subdentes: ideo Deum nemo vidit unquam, quia eam, quæ in Deo habitat, plenitudinem divinitatis nemo conspexit, nemo mente, aut oculis comprehenlit. Alio vero in loco loquitur de visu corporeo, quo certe Joannes non viderat Christi divinitatem, sed dimitazat ejus opera, virtutes, & miracula.

68. Ad secundum. S. Hieronym. negat, Deum videri posse oculis corporeis; unde S. Augustinus ipsum explicans, „ significavit, inquit, quando visus est ab hominibus per oculos corporis, tanquam ipse corporeus, non eum secundum naturæ suæ proprietatem fecisse visum, in qua tunc mente cernitur, quando invisibilis creditur. Quibus invisibilis, nisi aspectibus corporalibus, etiam cœlestibus, sicut supra de An- gelis, & potestatibus, & dominationibus dixit, quanto magis terrestribus? Unde alio loco (Lib. III. in Isaiam c. 6.) evidentius dixit, non solum Patris divinitatem, sed nec Filii quidem, & Spiritus Sancti, quæ una in Trinitate natura est, posse oculos carnis aspicere, sed oculos mentis, de quibus ipse Salvator ait: beati mundo corde &c. Alium vero S. Hieronymi locum explicandum esse censemus de aspectu comprehensivo, quo certe creature non potest aspicere creatorem suum.

69. Ad tertium: eodem modo Eucherii verba comiter explicari poterunt de visione Dei comprehensiva; quamvis Petavius eum proxime accedere dicat Gennadio, quem nullo modo excusari posse opinatur, quod in Lib. de ecclesiast. dogmat. cap. 11. scripsit, nihil incorporeum, & invisible natura credendum esse, nisi solum Deum, & ideo invisiblem omnibus creaturis, quia incorporeus est. Alii tamen etiam Gennadium explicant, quod solam corporalem oculorum visionem negaverit, non intentis.

70. Difficiliorem fortasse explicationem habent verba Ecclenienii; sed ejus auctoritas non magni est ponderis, sicut nec aliorum recentium Græcorum, qui Palamitarum errori præluisse videntur.

71. Obj. tertio auctoritate pilarum Sancti Patrum, qui Deum in propria natura videri posse, aperte negant. Primo S. Basilius Lib. I. contra Eunomium; soli Filio, inquit, cognitus est Pater, necnon Spiritui Sancto. Secundo S. Gre-

DISSERTATIO III. CAP. IV.

gorius Nyssenus ejus frater Lib. XII. ady. Eu-nomium non est, inquit, in hominum natura-sis ad accuratam perceptionem divinæ substanciæ; ac fortasse parum est istud de sola vi hu-mana pronunciare; verum etiam si quis natu-rum corporis expertem, inferiorem esse dicat, quam ut infinitam naturam capere, & complecti cognitione possit, non ille penitus aberrabit. Tertio Titus Bostrensis, Scriptor IV. saeculi Lib. I. contra Ireniceos: videre, inquit, sub-stantiam Dei neque nobis, neque Angelis licet. Siquidem nos, quandiu corpus secundum natu-ram indui sumus, nec Angelos ipsos videre pos-sumus. Manifestum est enim, planeque confessum, qui videt, simile sibi videre. Quarto S. Isidorus Hispalensis Scriptor saec. VII. c. 41. in Exo-dum: Quid est, inquit, faciem meam videre non poteris? nisi quia quamvis uque ad par-tilitatem Angelicam humana etiam post resurrec-tionem natura perferatur, & ad contemplan-dum Deum indefessa consurgat, videre tamen ejus essentiam plane non prævalet, quam nec ipsa perfectio Angelica in toto, vel integre at-tingit.... sola enim sibi integra nota est Tri-nitas, & humanitati susceptæ. Quæ postrema verba indicant, ipsum minime loqui de visione comprehensiva, quæ humanitati Christi tribui nul-latenus potest.

72. Resp. hæc & alia id genus Sanct. Patrum dicta intelligenda plerumque esse de visione com-prehensiva, qua Deus ex toto videatur, & prout est in se; quæ certe visio intellectus cūjuscum-que creati vim, & capacitatem superat; non de visione solum intuitiva, quæ nos beatos tota æ-ternitate efficiet. Certe priuam solummodo ii po-tissimum Patres denegarunt, qui adversus stultam Anomæorum arrogantiæ scribebant, ut præ-cipue S. Basilis, qui eam solum cognitionem Dei a Beatis excludit, quia divinæ Personæ seipsas cognoscunt, utique comprehensive: intuitivam autem Dei visionem & Angelis, & nobis aperte con-cedit, inquiens Conc. IX. in Psalm. XXXIII. An-geli, propterea quod non habent tale operimen-tum nostræ carni simile, a nulla re impediun-tur, quominus assidue intueantur faciem gloriæ Dei. Quare etiam nos, postquam facti fuerimus filii resurrectionis, cognitione faciei ad faciem digni judicabimur.

73. Ad secundum. S. Gregorius Nyssenus Eu-nomii arrogantiæ reprehendens de accurata so-lum agit divinæ substanciæ perceptione, seu ple-na comprehensione, qua infinitam Dei naturam capere, & complecti cognitione quis possit. Hanc nedum hominibus, verum etiam Angelis denegat. Visionem autem intuitivam aperte concedit in Pul-cheriæ laudatione, dicens: quam speciosus ille o-culus, qui Deum videt! Etiam in Orationibus de S. Meletio, de S. Ephrem, & de XL. Martyri-hus eadem fere habet.

74. Dices. Si S. Gregorius Nyssenus solam

comprehensionem excluderet, se dubium minime ostenderet, an istius puri Spiritus capaces sint, dicens: si quis naturam corporis expertem &c. non ille penitus aberrabit. Quorum gemina ha-bet alter Gregorius, Nazianzenus nempe, Orat. XXXIV. (in nova edit. XXVIII.) num. 4. in-quiens: Atque haud scio, an hoc quoque subli-mioribus illis, & intelligentibus naturis denega-tum sit: quæ quia Deo propius conjunctæ sunt, & toto illo splendore collustrantur, perspicuum fortasse notitiam habent, etsi non penitus, per-fectiorem tamen, expressioremque nostra &c. quibus verbis tribuit Angelis cognitionem Dei ab-stractivam, perfectiorem nostra; an autem etiam intuitiva illis concedatur, dubius hæret.

75. Resp. verba Sanct. Patrum non esse sem-per ad vivum resecanda, nec ad grammaticæ le-ges accuratissime exigenda. Particula illa penitus explicativo sensu, non diminutivo est hoc loco ac-cipienda, quasi dixerit: non ille certe aberrabit. Similiter, quæ S. Gregorius Nazianzenus habet, per μίσθιον, quæ est figura imminutionis, sunt intelligenda, ut nempe mītioribus verbis uten-s, plus significare voluerit. Hæc non raro occurrit in lectione Sanct. Patrum; atque ad hanc rem e-xemplum suppeditabit S. Augustinus, qui post-quam tam sæpe, & tam clare de visione Dei in-tuitiva locutus fuerat, in epist. tamen 147. ad Paulinam de videndo Deo cap. 9. hæc habet: eo autem modo videtur, sicuti est, nunc fortasse videtur a quibusdam Angelis; a nobis autem tunc ita videbitur, cum eis facti fuerimus æqua-les. Ubi certe illa particula fortasse non est pres-se, proprieque accipienda.

76. Ad tertium. Similiter Titus Bostrensis vi-sionem, quam negat Beatis, sumere videtur pro comprehensione; simplicem enim visionem intuitivam negare non potuit, posito illo suo prin-cipio: qui videt, simile sibi videre. Cum enim in-lectus noster spiritualis sit, poterit utique ad Deum purissimum spiritum videndum superiori auxilio elevari.

77. Ad quartum. Verba ipsa Isidori Hispalen-sis satis indicant, loqui enim de visione plena, in toto, & integre, quæ est comprehensio. Quod postremo addit de Christi humanitate, emolliendum est, & cum S. Th. 5. P. q. 10. art. 1. ad 1. intelligi debet de excellentissima quadam co-gnitione, quæ cognitionem aliarum mentium crea-tarum admodum excedat, a perfecta tamen com-prehensione longe deficiat, quæ soli Deo conve-nit, ut infra ostenderimus.

78. Eadem ratione explicari poterunt nonnulla alia simililia veterum Patrum testimonia (quæ Wi-tassius collegit) & aptissimam similitudinem no-bis suppeditat S. Epiphanius Hæresi LXX. n. 8. quomodo varia significatione vere dici possit, Deum a Beatis videri, & non videri. Veluti, in-quit, si quis per angustum foramen cœlum a-spiciat, & dicat, video cœlum, non utique men-tie-

tetur; videt enim revera cœlum. Quod si quis acute ei dicat, non vidisti cœlum, neque iste mentietur.... quippe non vidit ejus exproprietatem, neque latitudinem... Utrumque ergo vere dicitur, & quod Deus videndus aliquando sit (scilicet intuitive), & quod videri non possit nempe comprehensive.

79. Dices. Nonnulli ex sanctis Patribus non alia ratione Deum ab Angelis videri potuisse censem, nisi quia carnem induit: putant ergo ipsum in natura sua invisibilem esse. Prob. ant. Primo Clemens Alexandr. Lib. III. *Hypotyposon* (apud Ecumenium in 1. epist. ad Timoth. III.) *Invisibilem*, inquit, *divinitatis naturam illi quidem* (Angeli) *videbant: itaque incarnatam viderunt*. Secundo S. Athanasius *Orat. IV. contra Arianos* al. V. iu fine, *Antea*, inquit, *ipsis etiam sanctis Virtutibus in cœlis erat invisibilis*; nunc autem ob suam cum visibili hominē conjunctionem visibilis est effectus: *visibilis inquam, non invisibilis divinitate, sed ipsa divinitate per humandum corpus, totumque hominem agente*. Tertio S. Gregorius Nyssenus *Hom. VIII. in Cantica Quomodo*, inquit, *ii, qui ipsum orbem solis non possunt videre, per aquæ splendorem ipsum vident*; ita illi (amici sponsi, seu sancti in cœlo) *tangam in mundo speculo in faciem Ecclesiae intuentes justitiae solem vident per il, quod appetet, intelligendum*.

80. Resp. quod ex Clementis *Hypotyposibus Ecumenius* assert, non multum habere ponderis; constat enim eruditis, opus illud fuisse ab hæreticis fœde interpolatum, quod etiam Photius subdoratus est in *Biblioth. cod. CIX.*

81. Sed præterea hæc omnia veterum Patrum dicta hoc sensu explicari debent, quod Angelii nonnulla mysteria divina post incarnationem cognoverint, quæ antea ignorabant. Ut enim docet S. Thomas I. P. qu. 57. art. 5. Angelii in Verbo cognoscunt quidem mysteria gratiæ, sed non omnia, nec æqualiter omnes; & quædam a principio suæ creationis agnoverunt, quædam autem postea. Mysterium vero Incarnationis aut omnino, aut aliqua saltem parte latuisse Angelos, antequam perageretur, plerisque Patribus visum est, præcipue autem S. Gregorio Nysseno, qui *Hom. VIII. in Cantica* nonnullis Scripturarum testimoniis suam sententiam confirmat. Consul. Estius in Lib. II. *Senten. Dist. XI. §. 5.* & Lud. Thomasius Lib. VI. *de Deo c. 19.*

82. S. Thomas mox laudatus in resp. ad 1. censem, omnibus quidem Angelis ab initio suæ beatitudinis mysterium Incarnationis fuisse revealatum, quantum ad ejus substantiam, non autem quantum ad *speciales conditiones*. Deus itaque dicitur a quibusdam sanctis Patribus factus visibilis per Incarnationem, etiam ipsis Angelis; non quantum ad essentiam, sed quantum ad aliqua mysteria, quæ antea vel nullatenus, vel saltem non ita perspicue cognoscabant. Addunt autem

iidem Patres, ipsam divinitatem, seu essentiam esse invisibilem, seu incomprehensibilem.

85. Ceterum quid apertius pro adstruenda intuitiva Dei visione iis Sancti Gregorii Nysseni verbis *Orat. VI. de beatitudinibus*, quibus explicans illud Christi dictum: *beati mundo corde &c. Viderem, inquit, in usu scripturæ idem significat, quod habere.... ergo qui Deum vides, quidquid in bonis numeratur per hoc, quod videt, aleplus est, vitam sine fine, æternam incorruptionem, immortalē beatitudinem, regnum sine fine:.... omne denique bonum*.

84. Obj. quarto ex ratione. Potentia finita, eiusmodi est intellectus Beatorum, non potest attingere Deum infinitum. Primo quia inter potentiam, & objectum aliqua debet esse proportio, quæ inter infinitum, & finitum nec est, nec esse potest. Secundo quia objectum infinitum attingi nequit, nisi per actionem infinitam: actio enim speciem sumit ab objecto; sed intellectus creatus capax non est actionis infinitæ: ergo &c.

85. Resp. potentiam finitam non posse attingere objectum infinitum infinito modo, bene tamen modo finito. Et si hoc argumentum valeret, efficeret etiam, nullam omnino a nobis haberi posse Dei cognitionem, neque abstractivam; item infinitum nullo modo posse cognosci. Primæ autem probationi ita respondet S. Thom. I. P. qu. 12. art. 1. ad 4. *Proportio dicitur dupliciter; uno modo certa habituolo unius quantitatibus ad alteram, secundum quod duplum, triplum, cœquale sunt species proportionis; alio modo qualibet habituolo unius ad alterum proportio dicitur. Et sic potest esse proportio creaturæ ad Deum; inquantum se habet ad ipsum ut effectus ad causam, & ut potentia ad actum; & secundum hoc intellectus proportionatus esse potest ad cognoscendum Deum*.

86. Ad secundam probat. neg. major. Ad id autem, quod subditur, *actionem specificari ab objecto resp. id verum esse, quantum ad aliqua, seu secundum quid, & ab objecto ea ratione, qua attingitur; non autem absolute, & quantum ad omnia; nam actio potissimum suam speciem desumit a suo principio; unde illud Philosophorum effatum: modus agendi sequitur modum essendi*. Hinc, quia intellectus Beatorum finitus est, Deum finito modo videt, & non comprehendit.

87. Inst. Objectum supernaturale non potest attingi, nisi modo supernaturali: ergo etiam objectum infinitum non potest attingi, nisi modo infinito: adeoque &c.

88. Resp. dist. cons. si infinitum in tota sua immensa latitudine, & extensione cognosceretur, conc.; si dumtaxat ex parte, & finito modo cognoscatur, nego. Objectum supernaturale non potest attingi, nisi ut supernaturale, adeoque non nisi modo supernaturali; sed Deus, quamquam sit infinitus, non cognoscitur tamen ut infinitus, seu in tota sua iumentate, quia comprehendendi non

potest; adeoque necesse non est, ut modo infinito attingatur.

89. Obj. quinto. Magis distat intellectus Beatorum a Deo, quam facultas corporea ex. gr. sensus ab objecto spirituali, puta ab Angelo; atqui facultas corporea non potest attingere objectum spirituale, oculus ex. gr. videre Angelum: ergo &c.

90. Resp. dist. maj. Magis distat in entitate, conc.; in habitudine proportionis, nego. *Duplex est similitudo, & distantia,* inquit S. Thomas in IV. Lib. Sentent. dist. 49. qu. 2. art. 1. ad 7. *una secundum convenientiam in natura, & sic magis distat Deus ab intellectu creato, quam intelligibile creatum a sensu:* alia secundum proportionalitatem; & sic est a converso, quia sensus non est proportionatus ad cognoscendum aliquod immateriale; sed intellectus est proportionatus ad cognoscendum quodcumque immateriale: & haec similitudo requiritur ad cognitionem, non autem prima; quia constat, quod intellectus intelligens lapidem non est similis ei in naturali esse &c.

91. Obj. sexto. Plus est videre Deum, quam omnes creature possibles; atqui Beati non possunt videre omnes creature possibles, ut Thomistae docent: ergo multo minus possunt videre divinam essentiam.

92. Resp. dist. maj. quam omnes creature possibles in ipso Deo, nego; extra Deum, si hoc fieri posset, conc. Non aliter possunt omnia possibilia cognosci, quam comprehendendo divinam omnipotentiam; quod cum impossibile sit, consequenter Thomistae docent, non posse omnia possibilia cognosci. S. Thomas I. P. q. 12. art. 8. ad 5. simili argumento respondens, licet majus sit, inquit, videre Deum, quam omnia alia; tamen magis est videre sic Deum, quod omnia in eo cognoscantur, quam videre sic ipsum, quod non omnia, sed pauciora, vel plura cognoscantur in eo.

93. Obj. ultimo. Nulla potentia potest elevari, & extendi ultra latitudinem sui objecti specificativi; ex. gr. non potest oculus videre sonum &c. atqui objectum specificativum intellectus creati est ens creatum, & finitum, non ens increatum, & infinitum: ergo &c.

94. Resp. dist. maj. sui objecti, quod continetur in virtute tam activa, quam passiva, conc. in virtute solum activa, nego. Duplex est in intellectu potentia, alia activa, & naturalis, quia viribus suis, ut causa secunda, fertur in suum objectum; quod proinde objectum non potest esse, nisi verum creatum, & finitum. Alia autem est in eodem intellectu potentia passiva, quae per lumen gloriae elevari potest ad cognoscendum etiam verum supernaturale, increatum, & infinitum. Hujusmodi autem potentia passiva, seu capacitas non est in oculo respectu soni. Quanquam, ut verum fatear, piget in hujusmodi subtilitatibus

scholasticis diutius immorari, a quibus certe sancta religionis nostrae dogmata nullatenus pendent. Ut enim sapienter monet S. Augustinus Lib. XII. de civit. Dei cap. 17. *sanas, & acutas Philosophorum ratiocinationes, si ratio refutare non potest, fides irridere debet.*

CAPUT V.

Vindicatur ab errore Palamitarum S. Jo. Chrysostomus. Quid nonnulli alii Patres græci in hac materia senserint? Quæstiunculae quædam bresiter resolvuntur.

95. **L**uculentissimis verbis S. Jo. Chrysostomus visionem Dei intuitivam, & beatificam Sanctis in cœlo concessit. Nam primo a Beatis Deum vide ri docet Hom. LXIX. ad pop. Antioch. non per introitum, non per fidem, sed facie ad faciem; at vero si Beati non viderent Deum intuitive, viderent utique per introitum, & per fidem. Deinde expendens illa verba Matth. XVII. Bonum est nos hic esse, Quid dicetur, inquit in epist. prima ad Theodorum lapsum Tom. I. p. 17., quando ipsa veritas aderit? quando apertis regiis ædibus ipsum regem conspicere licebit, non ultra in ænigmate, neque per speculum, sed facie ad faciem, non ultra per fidem, sed per speciem? Quæ repetit etiam in Hom. III. in epist. ad Philipp. Tom. II. pag. 216. Hæc autem verba plane decretoria sunt contra Palamitas; ipsi enim putant, nihil aliud a nobis visum iti in patria, quam lucem divinæ gloriæ, illi similem, quam viderunt Apostoli in monte Thabor: Chrysostomus autem docet, non jam umbram, sicut illuc, sed ipsam rei veritatem conspiciendam esse, neque in ænigmate, neque per speculum, sed facie ad faciem.

96. His adde, quæ habet in Homilia XII. de B. Philogonio Tom. I. pag. 494. ubi de sanctis in cœlo beatis inquit, *Deum, inquit, perpetuo vident;* quatenus illum videre licet, non solum præsentem, verum suæ gloriae splendore conde corantem universum cœlum; ubi distinguit visio nem præsentiae, seu intuitivam, a visione splendoris, & gloriæ.

97. Ob. S. Jo. Chrysostomus & sœpe, & sive ulla ambiguitate negat, Deum a Beatis, immo etiam ab Angelis in sua essentia videri. Nam explicans ea verba: *Deum nemo vidit unquam,* Hom. XV. in Joann. VIII. ipsum, inquit, quod est Deus, non solum Prophetæ, sed nec Angeli viderunt, nec Archangeli: sed si eos percunctaberis, nihil ab iis de substantia Dei audies, sed tantum referentes: gloria in excelsis Deo. Addit: præterea de Deo: ex quo carnem induit, tunc visus est ab Angelis, cum ipsis quoque invisibilis esset substantia; quid igitur ait. (Christus)? .... Angelii eorum semper vident faciem Patris mei .... Quænam ergo hæc sententia est? quæ:

quæ & in hoc loco: *beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt; nempe mentis intuitum, qui ad captum nostrum temperatus est, & notionem Dei, prout eam habere possumus.* Quibus in verbis tria ad intuitivam visionem pernitus explodendam continentur: primo Deum neque a Prophetis, neque ab Angelis, neque ab Archangelis videri: secundo solum visum fuisse, quando carnem induit, scilicet in natura humana assumpta: demum celebre illud testimonium, *Angeli eorum semper vident faciem Patris mei*, exponit de quodam mentis intuitu ad captum nostrum temperato. Eademque saepius repetit Chrysostomus Orat. I. III. & IV. *μη τις οὐαίητε. De incomprehensibili.*

98. Resp. cum S. Th. I. P. qu. 12. art. 1. ad 1., & aliis in locis, S. Jo. Chrysostomum non visionem Dei intuitivam, sed solum comprehensivam Beatis, & Angelis denegasse. Id pluribus argumentis evincimus. Primo in eadem Hom. XV. post verba nobis objecta explicare pergens textum S. Joannis *Deum nemo vidit unquam*, ita prosequitur: *Quid ergo? an omnes in ignorantia versamur?* absit. Sed nimur nemo novit, ut *Filius...notitiam hic accuratam intelligit, visionem, & comprehensionem, & tantam, quantum habet de Filio Pater: sicut enim cognoscit me Pater, inquit, & ego agnosco Patrem;* quibus verbis aperte liquet, solam excludi a Chrysostomo visionem comprehensivam. Secundo attendendum est etiam ipsius scopus, Anomæos scilicet stolidissimos, juxta ac arrogantissimos refellendi, qui eo dementiae processerant, ut Deum se ex toto comprehendere jactarent. Tertio vel ipse titulus, quo *Orationes illæ inscriptæ sunt*, id confirmat, scilicet *πρὶ τῇ ἀκαταλήπτῃ, de incomprehensibili.* Quarto quam saepissime *comprehensionis, & incomprehensibilitatis nomina usurpat.* Quinto etiam cum *visionis* nomen adhibet, luculentiter indicat, se *comprehensionem* intelligere, cuiusmodi est *notitia accurata, & tanta, quantum habet de Filio Pater.* Denum S. Doctor visionem intuitivam aliis in locis manifeste admittit.

99. Patet igitur primo, quo sensu S. Doctor Deum appellaverit *ἀνέγνωσον, ἀνέγνωσον, ὁδότατον, ἀκαταλήπτον, impervestigabilem, inscrutabilem, invisibilem, imperceptibilem, non adspectabilem, scilicet incomprehensibilem:* secundo quare dicat ab Angelis fuisse visum post Incarnationem, nempe per comprehensionem humanae naturæ assumptæ; vel etiam quia omnia Incarnationis mysteria non fuerant ipsis unde quaque revelata, ut supra cum sanctis Patribus, & Angelico explicatum fuit num. 81., & seq.: tertio quid sit nos videre Deum per mentis intuitum, qui ad captum nostrum temperatus est; hoc est visione intuitiva quidecum, sed finita pro modulo nostro, ac pro meritis nostris diversa.

100. Dices primo (cum P. Vasquez in I. P. disp. 57. capp. 2. & 5.), non ita stupidos fuis-

se Anomæos, ut sibi visionem Dei comprehensi-
vam arrogarent; se enim pares fecissent Deo; non
ergo S. Joannes Anomæos refellens de visione com-
prehensiva loquitur, sed de intuitiva, eamque Bea-
tis denegat.

101. Resp., vehemente mirandum esse, inve-
niti potuisse Theologos, qui ne Anomæos tam stu-
pidos fuisse, concederent, præclarissimum Eccle-
siae græcæ lumen intolerabilis erroris accusare ma-
luerint. Atqui ita stupidos fuisse Anomæos adeo
certis monumentis evincitur, ut nihil certius in
historia desiderari possit. Primo S. ipse Jo. Chry-
sost. Hom. II. adv. Auomæos, *Ipsi, inquit, se*
ita nosse Deum asserunt, quemadmodum Deus
se ipse novit... *Hac eorum opinio orta est ex*
stoliditate, & inflatione mentis. Secundo S. E-
piphanius *Hæresi LXXVI.* de Aetio Eunomii ma-
gistro scribit, eum audacissime asserere, *se tam*
perfecte Deum nosse, quam seipsum. Tertio i-
dem testantur S. Basilius epist. XVI., S. Cyrillus
Lib. XI. *Thesauri cap. 1.*, Socrates Lib. IV. *Hist.*
Eccl. cap. 7., ubi ipsa Eunomii verba afferit,
Theodoreus Lib. IV. *Hæret. fabul.* & alii mul-
ti; ac inter latinos S. Hieronymus in cap. XI.
Matth. inquiens: *erubescat Eunomius, tantam*
notitiam Patris ac Filii, quantam alteruter inter
se habent, jactitans se habere. Mirum profecto
est, tot, & tam clara Sanct. Patrum testimonia
potuisse a P. Vasquez ignorari, aut nihil fieri.
Neque vero ullus illius conjecturis locus esse pot-
est, ubi res tot gravissimis testibus facit.

102. Inst. secundo. Chrys. de Angelis, atque Archangelis loquens si eos percunctaberis, inquit, *nihil ab eis de substantia Dei aulies, sed tan-
tum referentes, gloria in altissimis Deo, & in*
terra pax; atqui si viderent Dei essentiam, pos-
sent utique aliqua de ea nobis enarrare: cum ad
hoc minime requiratur visio comprehensiva: er-
go &c.

103. Resp. dist. min. possent clare Dei essen-
tiam nobis manifestare, ut Anomæi contendebant,
neg.; aliter, conc. Chrysost. ad stultum Anomæo-
rum præsumptionem compescendam ita fere colli-
gebat: in scripturis sanctis non reperiuntur Angelos
aliquid de Dei substantia loquentes, sed solum can-
entes: *gloria in excelsis Deo:* ergo mortalium
omnium amentissimi sunt Anomæi, qui totam Dei
substantiam se compertam habere inanissime jactant.

104. Inst. tertio. Orat. III. asserit, Beatos non
videre sinceram Dei substantiam, sed tantum con-
descensum, & indulgentiam. Deus, inquit, non
ut est, se ostendit, sed ... condescendere illum
tantisper dicimus, & ejusmodi rem condescen-
sum nominamus, & indulgentiam.

105. Resp., nomine condescensus, & indulgen-
tiae intelligi a Chrysostomo visionem intuitivam,
prout a comprehensiva distinguitur, seu, ut ipse
explicat, quando non ut est, Deus apparet (scilicet infinito modo) sed ut capere potest is, cui
ridendi facultas fit; ita seipsum exhibet, pro-
in.

intuentium imbecillitate, visionis ostensionem exhibens.

106. Inst. quarto. Condescensum hunc declarat esse visionem *ænigmaticam*; loquens enim de Isaia Hom. XV., inquit: *& cum Propheta vidisse se Dominum ait, non est suspicandum, illam ab eo sisam esse substantiam, sed ipsam potius demissionem ejus, & accommodacionem, & eum obscurius, quam cœlestes illæ virtutes aspicerent.* Et alibi visionem concessam Isaiae, Ezechielii, Danieli, Moysi, & Jacob, vocat eodem modo *attemperationem συνταξασδ*, quo visionem vocat Beatorum.

107. Resp. dist. Declarat, *condescensum esse visionem ænigmaticam*, semper, *nego*; aliquando, *conc.* Appellat *condescensum*, seu *demonstratio* *quamcumque visionem Dei*, *quaæ comprehensiva non sit*; sive postea *intuitiva illa sit*, ut in Beatis, sive *abstractiva tantum, & ænigmatica*, ut in Prophetis. Hinc a Propheta Isaia *obscurius Deum visum fuisse*, dicit, *quam a cœlestibus virtutibus*; immo in Lib. I. ad Theodorum lapsum de Beatis loquens, eos dicit, *apertis regiis oculis ipsum regem conspicere non ultra in ænigmate, neque per speculum, sed facie ad faciem.*

109. Inst. quinto. Cognitionem Dei, *quam habere possumus*, vocat *imaginationem*; loquens enim de Angelis cit. Hom., *ipso*, dicit, *per puram & vigilem naturam suam nihil aliud, quam Deum semper imaginari* τὸν Θεόν φαντάζεται: *hæc autem imaginatio a visione intuitiva longe distat.*

109. Resp. visionem intuitivam vocari *imaginationem*, non absolute, sed facta comparatione ad cognitionem comprehensivam, qua Deus seipsum videt. Sicut enim ad meitem eisdem Chrysostomi eodem in loco homo comparatus Deo non est nisi umbra, quo sensu etiam dicit Psalmista Psalmo XXXVIII. 6. *substantia mea tamquam nihilum ante te*; ita etiam visio, quam mundis corde Deus promittit, *imaginatio quædam est*, si cum infinita divina cognitione conferatur. Ceterum S. Pater a visionis nomine non abhorruit, ut patet ex locis supra allatis, aliisque quæ præsto essent, nisi brevitatem consecaremur. Consul. Nat. Alex. Hist. Eccl. Sec. IV. c. 6. art. 3o.

110. Quæres primo, quid in hac materia de Theodoreto, ac nomnullis illis Patribus græcis sentendum sit?

111. Resp. Theodoretus Cyri in Syria Episcopus, & insignis Sæc. V. Scriptor, qui, ut Natalis Alexander observat in Hist. Eccl. Sæc. V. cap. 4. art. 28. §. 1. num. 6., *in litterali sacræ Scripturæ*

(a) Theodoretum hujus erroris accusant Petavius Lib. VII. de Deo cap. 6., & P. Garnerius Dissert. III. de fide Theodoreti cap. 7., qui inquit, *Theodoretum sentum esse antiquorum Patrum Chrysostomi, & duorum Gregoriorum opinionem, ac negasse, a creata quacun-*

pturæ sensu penetrando, & explicando nemini Patrum inferior est, de negata intuitiva Dei visione non sine aliquo fundamento accusatur a multis, eo quod in Dialogo I., cui titulus *ἀπέρριψες immutabilis*, Deum invisibilem esse & hominibus, & Angelis luculenter docuerit, & illa verba apud S. Matthæum: *Angeli eorum &c.* explicaverit de specie quadam ipsorum naturæ accommodata eo modo, quo Patriarchæ, & Prophetæ vet. testamenti se Deum vidisse dixerunt. Putant tamen bene multi, comiter ejus verba intelligi posse de visione solum comprehensiva, sicuti de S. Jo. Chrysostomo dictum est (a).

112. S. Hieron. ep. 124. ad Avitum, & Epiphanius Hæresi LXIV. n. 4. inter alios Origenis errores hunc etiam recensent, quod in Lib. de principiis docuerit, *Deum Patrem per naturam invisibilem etiam a Filio non videri*, sed cum hic error modo in laud. libro non inveniatur, a Ruffino ejus interprete erasus creditur.

113. Præterea negatae intuitivæ visionis a Petavio accusantur (Lib. VII. de Deo e. 6.) Theodorus Mopsuestenus, Basilius Seleuciensis, Anastasius Sinaita, auctor Homilie de Sanctiss. Deipara, *quaæ Athanasii nomine falso inscribitur, & Ecumenius.*

114. Quæres secundo, an rationibus naturalibus ostendi queat, possibilem esse intuitivam visionem?

115. Resp. duplex esse demonstrationis genus distinguendum, alterum, quod *positivum* appellant Scholastici, quando argumentis certissimis aliquid evincitur; aliud *negativum*, quando ratione naturali omnia argumenta contraria dissolvi possunt, quævis non possit pari jure veritas nostra demonstrari. Hoc secundo modo demonstrari posse visionem intuitivam, inficiatur nemo. Controversia solum est de primo demonstrationis genere; & major Theologorum pars negativam sententiam tueretur, contendens, probabiles solum rationes ad id affirri posse, cujusmodi sunt illæ, *quaæ a S. Thoma asseruntur* I. P. quæst. 12. art. 1., & in Lib. IV. *Sentent. dist. 12. quæst. 2. art. 1.*, ac deinde Lib. III. Cont. Gent. cap. 5o. & seq. Vid. Gard. Gotti de Visione Dei dubio III. §. 1.

116. Quæres tertio, an divina essentia per speciem aliquam impressam vel expressam videatur?

117. Resp., intellectum nostrum in hac mortali vita specie aliqua impressa indigere, ut intellegat, *quaæ scilicet vices gerat illius objecti*, quo intelligi debet, & intime illi uniat, cum objectum ipsum externum intellectui præsens esse per se non possit. Sed præterea quoruindam Philosophorum opinio fuit, aliam speciem ab intellectu in intelligendo produci, *quaæ expressam vocabant,*

que mente ipsam Dei essentiam videri posse: quare beatissimi homines, Angelosque divino quodam lumine intellectuali, quod videant. Contra vero Theodoreti vindicias agunt Car. Witasse, Tournellius, Berti, l'Herminier, aliquie.

bant, seu verbum mentis. Hanc ab intellectu produci dicebant, aliam ab objectis.

118. Jam vero S. Thomae discipuli, paucis repugnantibus, pro certo habent, nullam speciem impressum esse in intellectu Beatorum Deum videntium. Per nullam similitudinem creatam, „ inquit S. Thomas I. P. quæst. 12. Dei es- „ sentia videri potest; primo quia sicut dicit S. „ Dionysius (de div. nomin. cap. 1.) per si- „ militudines inferioris ordinis rerum nullo modo „ superiora cognosci possunt; sicut per speciem „ corporis non potest cognosci essentia rei incor- „ poreæ, multo igitur minus per speciem crea- „ tam quamcumque essentia Dei videri potest. „ Secundo essentia Dei ipsum esse est; quod nul- „ li formæ creatæ competere potest: non ergo „ potest aliqua creata forma esse similitudo re- „ præsentans videnti Dei essentiam. Tertio quia „ divina essentia est aliquod incircumscripsum, „ continens in se supereminenter quidquid potest „ significari, vel intelligi ab intellectu creato: & „ hoc nullo modo per speciem creatam repræsen- „ tari potest, quia omnis creata forma est deter- „ minata secundum aliquam rationem vel sapien- „ tiæ, vel virtutis, vel ipsius esse, vel alicujus „ hujusmodi: unde dicere, Deum per similitudi- „ nem videri, est dicere divinam essentiam non „ videri. ”

119. Non adeo facili negotio responderi potest de specie expressa, quæ ad mentein nostri Præceptoris admittenda videtur. Nam I. P. quæst. 27. art. 1. hoc statuit veluti generale principium: „ quicumque intelligit, ex hoc ipso quod intelli- „ git, procedit aliquid intra ipsum, quod est con- „ ceptio rei intellectæ ex vi intellectiva prove- „ niens, & ex ejus notitia procedens. Quanqui- „ dem conceptionem vox significat, & dicitur ver- „ bam cordis. ”

120. Non desunt tamen alii, etiam ex Thomis- stis, qui nullam speciem expressam in visione Dei beatifica produci putant: quomodo enim, in- quiriunt, incircumscripta divina essentia per actum intellectus creati exprimi poterit? Eadem ergo ratione impossibilem esse ostendimus speciem expressam, qua impossibilem esse ostendimus speciem impres- sam. Sed hæc a Scholasticis, qui fusioni calamo ea persequi solent, queritote, si lubet.

121. Quæres quarto, quid Beati videant in Deo?

122. Resp. primo, eos videre, ut Augustinus ait Lib. XI. de civit. Dei cap. 19., Verbum, Patrem, & eorum Spiritum Sanctum, eamque esse inseparabilem Trinitatem, singulasque in ea Personas esse unam substantiam.

123. Secundo in Deo vident etiam seipsos, & alias creature, præcipue autem quæ ad ipsos spectant, ut ostendit S. Thomas 3. P. quæst. 10. art. 2., & quidem ut Augustinus mox laudatus docet, melius ibi, quam in seipsis; cognitio quippe creature in seipsa, dixerat ibid. cap. 7. decoloratior est, ut ita dicam, quam cum in

Dei sapientia cognoscitur. Unde etiam cognitio- nem, qua Angeli (idem est de Beatis) creature in Deo vident, appellat matutinam, vel diurnam; aliam autem, qua easdem vident in seipsis, vespertinam, hoc est minus claram.

124. Tertio non tamen putandum est, a Beatis omnia omnino in Deo videri; ut enim docet S. Thomas I. P. quæst. 12. art. 8., „ ille intel- „ lectus potest in causa cognoscere omnes causæ ef- „ fectus, & omnes rationes effectuum, qui cau- „ sam totaliter comprehendit; nullus autem intel- „ lectus creatus totaliter causam comprehendere „ potest: nullus igitur intellectus creatus videndo „ Deum potest cognoscere omnia, quæ Deus fa- „ cit, vel potest facere ... Sed horum, quæ Deus „ facit, vel facere potest, tanto aliquis intellectus „ plura cognoscit, quanto perfectius Deum videt. „ Et infra in resp. ad 4. naturale desiderium „ rationalis creature est, ad sciendum omnia il- „ la, quæ pertinent ad perfectionem intellectus, „ & hæc sunt species, & genera rerum, & ra- „ tiones earum, quæ in Deo videbit quilibet vi- „ dens essentiam divinam. Cognoscere autem alia „ singularia, & cogitata, & facta eorum, non est „ de perfectione intellectus creati, nec ad hoc e- „ jus naturale desiderium tendit: nec iterum co- „ gnoscere ea, quæ nondum sunt, sed fieri a „ Deo possunt. Si tamen solus Deus videretur, „ qui est fons, & principium totius esse, & ve- „ ritatis, ita repleret naturale desiderium scien- „ di, quod nihil aliud quæreretur, & beatus es- „ set; unde dicit Augustinus Lib. V. Conf. cap. „ 4. infelix homo, qui scit omnia illa (scilicet „ creature), te autem nescit: beatus autem, „ qui te scit, etiam si illa nesciat. Qui vero te, „ & illa novit, non propter illa beatior est, sed „ propter te solum beatus. Consul. laud. Tho- „ massinus Lib. VI. de Deo cap. 17. ”

C A P U T VI.

Ostenditur, Deum a Beatis minime comprehendi.

125. Comprehensio, seu ut Græci dicunt κατάληψις, varie a Scholasticis sumitur, ut Petavius ostendit Lib. VII. de Deo cap. 5. & 4.; sed quantum ad rem nostram attinet, comprehensio nihil est aliud, quam plena, & ex toto rei alicujus cognitio, ita ut non solum omnia accuratissime cognoscantur, sed etiam itaclare, & perspicue, ut clarius cognosci nequeant. Rem hanc nitide pro more suo exponit Angelicus I. P. quæst. 12. art. 7. inquiens: illud comprehenditur, quod perfecte cognosci- tur; perfecte autem cognoscitur, quod tantum cognoscitur, quantum cognoscibile est: unde si id, quod est cognoscibile per scientiam demon- strativam, opinione teneatur ex aliqua probabili ratione concepta, non comprehenditur: puta si hoc, quod est triangulum, habere tres angulos duo-

„ duobus rectis æquales , aliquis sciat per demon-
strationem , comprehendit illud : si vero aliquis
eius opinionem accipiat probabiliter per hoc ,
quod a sapientibus , vel pluribus ita dicitur ,
non comprehendit ipsum , quia non pertingit ad
illum perfectum cognitionis modum , quo cogno-
scibile est . “

126. Deum comprehendi posse , censuerunt superbissimi Anomæi , quos supra confutavimus . Præter eos autem fuere , qui saltem animæ Christi perfectam Deitatis comprehensionem tribuerunt (a) . Contra quos Deus comprehendendi non posse :

127. Prob. primo ex sac. litteris . Job. XI. 7. dicebat Sophar Naamathites : *forsitan vestigia Dei comprehendes , & usque ad perfectum omnipo-tentem reperies ; excelsior cælo est , & quid facies ? profundior inferno , & unde cognosces ? longior terra mensura ejus , & latior mari . Jeremiæ XXXII. dicitur Deus magnus concilio , & incomprehensibilis cogitatu . Roman. XI. 55. O altitudo divitiarum sapientiae , & scientiae Dei , quam incomprehensibilia sunt iudicia ejus !*

128. Prob. secundo ex Conciliis ; nam Synodus Lateranensis IV. sub Innocentio III. anno 1215. cap. Firmiter ab omnibus catholica fide credendum proposuit , *unum esse Deum , aeternum , immensum , incomprehensibilem .* Et Concilium Basileense hanc Augustini de Roma propositionem damnavit : *anima Christi videt Deum tam clare , & intense , quantum , clare , & intense Deus videt seipsum (b) .* Quain censuram approbavit Nicolaus V. Eugenii IV. successor , dum anno 1449. Concilium Basileense confirmavit , quantum ad censuras , & causas beneficiale . Si autem animæ Christi comprehensio divinitatis denegatur , quanto potiori jure deneganda erit Angelis , & Beatis ?

129. Prob. tertio ex sanctis Patribus , quorum infinita sere testimonia in promptu essent ; sed in re minime dubia paucis contenti erimus . S. Irenæus Lib. IV. cap. 19. *immensurabilis* , inquit , *in corde Deus , & incomprehensibilis in animo .* S. Augustinus serm. 117. *de verbis Domini* cap. 3. attingere , ait , *aliquantulum mente Deum , magna beatitudo est , comprehendere autem omnino impossibile .* Et S. Gregorius Magnus explicans Jobi XI. superius allata , *excelsior itaque*

(a) Ita Augustinus Favaroni de Rôma Archiepiscopus Nazarenus , cuius error fuit in Concilio Basileensi proscriptis Sess. XXII. anno 1435. S. etiam Fulgentius accusatur a Petavio Lib. VII. *de Deo* cap. 4. n. 11. quod in respons. ad tertianam objectionem Ferrandi tribuerit animæ Christi plenam , & perfectam divinitatis cognitionem , & talem , quæ a nobis comprehensione appelleretur .

(b) Non fuit tamen Augustinus ipse condemnatus , quia doctrinam suam , omissaque sua scripta iudicio Concilii humiliter subjicerat , & in pace Ecclesiæ anno 1443. vel 1445. magna pietatis causa obiit .

(c) Ita inter alios Dom. Soto in Lib. IV. *Sentent.*

est cælo , inquit , quia ipsi quoque electi spiritus visionem tantæ celsitudinis perfecte non penetrant . Chrysostomi autem , Ambrosii , utriusque Gregorii , Hieronymi , aliorumque Patrum testimonia superius allata sunt capp. IV. & V. , qui tanta energia Anomæorum insaniam confutarunt , ut visi sunt Angelis , & Beatis nedum comprehendivam , sed etiam intuitivam visionem denegasse . Atque his perpensis Theologi bene multi hanc assertionem ad fidem pertinere arbitrantur (c) .

130. Dices , haec omnia Scripturarum , Conciliarum , sanctorumque Patrum testimonia commode posse eo sensu explicari , ut Deus dicatur incomprehensibilis tantum viribus naturæ ; quemadmodum cum Deus invisibilis dicitur , id solum attentis naturæ viribus intelligi oportet .

131. Sed facile est , hanc evasionem præcludere ; & primo quidem , quia sancti Patres superius allati , ut Anomæorum errorem veluti radicibus convellerent , aperte dicunt , nec Beatos in cælo , nec Angelos , nec Archangelos Deum comprehendere ; qui omnes non viribus tantum nature polent , sed supernaturali etiam lumine gloriæ confortati sunt . Secundo definitioni Concilii Basileensis nulla vi , ac nullis machinis explicatio illa adaptari potest , nisi dicamus , ipsum non erroneam Augustini de Rôma , sed fictitiam nescio quam opinionem damnum voluisse . Deum perpetuus & constans Theologorum consensus , qui iis testimoniis absolute Deum incomprehensibilem esse demonstrarunt , magnum etiam additauctoratis pondus .

132. Prob. deinceps ratione S. Thomæ , qui præmissa comprehensionis notione , ita ostendit , *Deum a nullo intellectu creato posse comprehendendi .* „ U „ numquid sic cognoscibile est , secundum quod „ est ens actu : Deus igitur , cuius esse est infinitum , infinite cognoscibilis est ; nullus autem „ intellectus creatus potest Deum infinite cognoscere ; intantum enim intellectus creatus divi „ nam essentialiter perfectius , vel minus perfecte „ cognoscit , inquantum majori , vel minori lumi „ ne gloriæ perfunditur . Cum igitur lumen glo „ riæ creatum in quocunque intellectu creato receptum non possit esse infinitum , impossibile „ est , quod aliquis intellectus creatus Deum infinite cognoscat : unde impossibile est , quod „ Deum comprehendat . “

153.

Dist. 49. quæst. 3. art. 1. , Gaspar Juvenin Dist. 4. Quæst. 4. cap. 4. art. 1. , & Petavius Lib. VII. *de Deo* cap. 9. n. 5. & 6. At vero Vasquezius in I. P. Disp. 52. 2. attenta Scholasticorum dissensione in explicanda natura comprehensionis , putat , fidei quidem dogma esse , Deum a viatoribus comprehendendi non posse , non autem fidei dogma esse , si de Beatis in cœlo serino instituantur ; & omissa sacr. Scripturarum , Sanctorumque Patrum loca , quæ a Theologis in hanc rem afferriri solent , immo & decretum Concilii Lateran. variis responsionibus eludi posse , conatur ostendere . Sed hac licentia si detur , verendum est , ne alia quoque religionis nostræ dogmata a Fidei regula deleantur .

155. Corollarium. Quatuor modis Deus incomprehensibilis dici potest, scilicet loco, tempore, intelligentia, amore. Loco, quia nullo spatio circumscribitur, aut concluditur tempore, quia aeternus cum sit, omnia excedit tempora: intelligentia, quia nullus intellectus creatus potest eum, quantum cognoscibilis est, perfecte cognoscere: amore, quia nulla creatura potest eum tantum amare, quantum est amabilis. Primum conuenit ei ratione suae immensitatis; alterum ratione infinitatis; postremum ratione summae bonitatis.

154. Obj. primo ex Scripturis sacris. Apostolus i. Corinth. XIII. 12. inquit: *tunc cognoscam, sicut cognitus sum;* atque Apostolus cognitus erat cognitione comprehensiva: ergo &c. Praeterea in eadem epist. cap. IX. 24. idem Apostolus ita nos hortatur: *sic currite, ut comprehendatis,* & ad Philipp. III. 12. sequor autem, si quo modo comprehendam. Quoniam usus etiam obtinuit, ut Beati comprehensores appellantur.

155. Resp. primae difficultati, vocem illam *sicut* non designare comparationem perfectam & ex toto, sed imperfectam, immo quamlongissime distantem; nempe Apostolus visurum se Deum sperabat, non amplius per speculum, & in ænigmate, sed facie ad faciem; non tamen comprehensive, cum hoc sit impossibile.

156. Secundæ, & tertiae respondet Sanct. Thomas loco cit. ad 1., comprehensionem in his locis largius sumi, secundum quod comprehensio insecuriori opponitur.... secundum illud Cantico. III. *tenui eum, nec dimittam....* Et hoc modo comprehensio est una ex tribus animæ, quæ respondet spei, sicut visio fidei, & fruitio charitati.

157. Obj. secundo. S. Augustinus epistol. 147. cap. 9. ita comprehensionem definit: *totum comprehenditur videndo, quod ita videtur, ut nihil ejus lateat videntem, aut cuius fines circumspici possunt;* atque ita videtur Deus a Beatis; cum enim sit simplicissimus, nullis constans partibus, omnique compositione carentes, aut non videtur omnino, aut ita videtur, ut nihil videntem lateat.

158. Resp. cum S. Thoma art. 7. laud. ad 2. Deum totum videri a Beatis, sed non comprehendi, quia non ita perfecte videtur, sicut visibilis est; sicut cum aliqua demonstrabilis propositio per aliquam probabilem rationem cognoscitur, non est aliquid ejus, quod non cognoscitur, non

subjectum, non prædicatum, nec compositio, sed tota non ita perfecte cognoscitur, sicut cognoscibilis est. Non dissimiliter quando corpus lente moveatur, totum moveatur, quia nulla est pars eius, quæ non moveatur; non tamen ita moveatur, sicuti moveri potest.

159. Inst. Ad comprehensionem non requiritur, ut res cognoscatur eo perfectissimo modo, quo cognosci potest, alias nihil posset comprehendendi, nisi a Deo; cum nulla potentia cognoscitiva possit ad eum perfectissimum modum accedere, quo Deus res cognoscit: quamvis ergo &c.

160. Resp. non esse quidem necesse, ut res cognoscatur modo perfectissimo ex parte cognoscendi; oportere tamen, ut cognoscatur modo perfectissimo ex parte rei cognitæ; ita ut non possit ipsa clarius cognosci, ut in exemplis mox allatis declaratum est (a).

161. Obj. tertio. Deus ut comprehensibilis cadit sub objecto adæquato intellectus creatus; Deum enim esse comprehensibilem, perfectio quædam est, quam Beati videntes Deum ignorare non possunt.

162. Resp. Beatos videre, Deum esse comprehensibilem a se ipso solo, non autem a creaturis, neque perfectio quædam esset; sed maxima imperfectio, si ab intellectu creato comprehendendi posset.

163. Inst. Beati vident actum, quo Deus seipsum comprehendunt, ergo &c.

164. Resp. Beatos videre actum &c., sed modo finito, seu quantum ad ipsius actus essentiam, non autem infinito modo; sicut etiam vident infinitatem, sed non inimense; infinitatem, sed non infinite &c.

165. Obj. quarto. Persona divina Verbi est infinita, sicut tamen Christi humanitati, quæ finita est, hypostaticæ unita: ergo etiam &c.

166. Resp. Verbum fuisse humanitati conjunctum, sed modo finito, videlicet pro ejusdem humanitatis capacitatem, quam ita replevit, ut eam infinito modo excedere.

C A P U T VII.

Ostenditur, Beatos inæqualiter Deum videre pro meritorum diversitate.

167. Jovinianus sæculi IV. hæreticus (b) Stocrinum philosophia deceptus, cum bona, tum mala hominum opera æqualia esse dicebat: unde con-

(a) Sylvius, & nonnulli alii hanc difficultatem eludent dicentes, a Beatis videri quidem in Deo omnia prædicata formalia, seu totam ipsius naturam, ac proprietates omnes; non tamen prædicata virtualia, seu quæ eminenter in Deo, ejusque infinita potentia continentur. Adisis Petavium Lib. VII. de Deo cap. 3. & 4.

(b) Hic in Monasterio quodam Mediolanensi multos annos austerrissimæ vitæ transegit, corpus duris laboribus exercens, nudis pedibus ambulans, soloque pane, & aqua pro victu contentus; post autem desertu Gazzaniga Theol. Tom. II.

Monasterio Romam venit, Siricio summo Pontifice circa annum 382., ibique mutata vivendi ratione ita voluptibus indulgere coepit, ut non immerito a S. Hieronymino appellatus fuerit Christianorum Epicurus. Videri possunt S. Ambrosius in Epist. 42. ad Siricium, & S. Hieronymus, qui ipsum ducus libris confutavit. S. autem Hieronymus ita scribebat S. Augustinus Epist. 167. cap. 2.: *hoc autem de parilitate peccatorum soli Stoici ausi sunt disputare contra omnem sensum generis humani: quam eorum vanitatem in Joviniano illa,*

DISSERTATIO III. CAP. VII.

consequens erat, æquale etiam futurum in altera vita tam bonorum præmium, quam malorum supplicium. Etiam ex gratia baptismatis æqualem Dei visionem Beatis concessum iri colligebat; nam illi soli æternæ vitæ meritum tribuendum esse contendebat: eam autem esse in omnibus baptatis æqualem.

148. Hunc eundem errorem suscitare videntur ii Lutheri asseclæ, qui docent, non aliunde nos justos esse, quam ex sola imputatione justitiae Christi, quæ omnibus æqualiter applicetur per fidem: inde enim consequitur, æqualem etiam omnibus gloriam, & visionem beatificam concedendam fore.

149. Catholici unanimi calculo, ut merita hominum, & demerita in hac vita inæqualia sunt, ita in altera vita præmiuni, & supplicium inæquale futurum esse pronunciant.

150. Sed cum sermo est de causa efficiente inæqualitatem visionis, inter se non leviter digladiantur. Thomistæ cum multis aliis ex diversitate luminis gloriæ hanc inæqualitatem oriri, arbitrantur. Scotistæ autem, quibus consentiunt Durandus, Joannes Major, & alii, inæqualitatem visionis, nenum a majori, vel minori luminis gloriæ effusione, sed etiam a majori, vel minori intellectus acie, & perspicacia oriri autunant: in qua Scholasticorum controversia nos pauca more nostro delibabimus, de catholico dogmate stabiliendo duuntaxat solliciti.

151. Quod dogma primo prob. ex sacris litteris. Joann. XIV. 2. dicit Christus: *In domo Patris mei mansiones multæ sunt: quod non solum de numero, sed etiam de diversitate cœlestium mansionum intelligi debet.* Et adhuc luculentius Apostolus Paulus 1. Corinth. XV. 41. *Alia claritas soiis, alia claritas stellarum; stella enim a stella differt in claritate, sic & resurrectio mortuorum.* Quæ duo testimonia simul colligens Tertullianus in Scorpia cap. 6. inquiebat: *quomodo multæ mansiones apud Patrem, si non pro varietate meritorum? quomodo & stella a stella distabit, nisi pro diversitate radiorum?* Et S. Jo. Chrysostomus Hom. XII. in primam epist. ad Corinth. Quid ergo, ait, hinc discimus? quod etiamsi omnes sint in regno, non omnes tamen eadem consequentur, & iisdem fruentur: etiamsi omnes peccatores in gehenna, non omnes eadem sustinebunt.

qui in hac sententia Stoicus erat, in avarupandis aumen, & difensandis voluptatibus Epicureus, de scripturis sanctis dilucidissime convicisti. Vid. etiam in Libro de heresisnum. 82., S. Siricius R. P. in Concilio Rom. anno 390. Jovinianum condemnavit, ut patet ex Epist. ejusdem Siricii ad Ecclesiam Mediol. Tom. II. Operum S. Ambrosii pag. 965., idemque præstabilit in anno S. Ambrosii in Synodo Mediolan.; ac de munpiissimi Imperatores Theodosius, & Arcadius suis legibus hujus hæresiarchæ discipulos insectati sunt eos

152. Si quis autem contendat, Apostolum loqui de inæquali gloria corporum in resurrectione, non admodum repugnabo: sed cum hæc non nisi ab animæ gloria dimonet, si illa inæqualis est, etiam animæ gloriam, quæ a visione beatifica oritur, inæqualem esse consequitur.

153. Præterea idem Apostolus Roman. II. 6. de Deo dicit: *qui reddet unicuique secundum opera ejus, & 1. Corinth. III. 8. unusquisque propriam mercedem accipiet secundum suum laborem: & 2. ad Corinth. IX. 6. qui parce seminat, parce & metet; quæ sententia sæpius in S. litteris repetita aperte indicat, & varia esse, ac diversa hominum merita, & variam item futuram, atque diversam mercedem, scilicet Dei visionem.*

154. Demum eadem debet esse ratio præmii, & pœnæ; atqui in sacris litteris diversum pro diversitate criminum futurum esse supplicium luctucentissime traditur. Apocal. XVIII. 7. *Quantum glorificavit se, & in deliciis fuit, tantum date illi tormentum & luctum: ergo &c.*

155. Prob. secundo ex sanctis Patribus. S. Polycarpus (in Actis ejus Martyrii n. 10. apud Ruinart *Acta martyrum sincera*) in agone decertans: *merita mea, inquiebat, doloris estimatione pensabo. Quanto graviora pertulero, tanto præmia majora percipiam.*

156. S. Irenæus Lib. IV. cap. 13. n. 5. *Plus Deum diligamus, ait; quanto autem plus Deum dilexerimus, hoc majorem ab eo gloriam accipiemus.* Tertullianum, & Chrysostomum jam audiimus; Hieronymus autem duobus integris libris hunc, aliosque Joviniani errores confutavit. A ceteris recensendis supersedeo; res enim nimis aperita per se est.

157. Prob. tertio ex Conciliis. Joviniani enim errores primo a Siricio in Concilio Romano, deinde a S. Ambrosio in Synodo Mediolanensi damnati sunt. Post autem nostra catholica veritas in duabus œcumenicis Conciliis Florentino, & Tridentino solemniter definita fuit. Primum siquidem in decreto unionis statuit, *Sanctorum animas in cœlum mox recipi, & intueri clare ipsum Deum trinum, & unum, pro meritorum diversitate alium alio perfectius.* In Tridentino autem anathemate percellitur quicumque dixerit, hominem justificatum non mereri glorie augmentum per bona opera sua Sess. VI. can. 52.

158. Accedit & ratio theologica. Visio beatifica

ad deserta loca relegantes. Honорius vero Theodosii filius Jovinianum plumbatis prius contusum anno 412. in Boam Dalmaticæ insulam amandavit, si vera est lex Codicis Theodosiani Lib. XVI. tit. 5. de *Hæreticis* pag. 174. Sed hac de re dubitandi fundamentum præbet S. Hieron. in Lib. adv. Vigilantium, asserens, Jovinianum ann. 400. obiisse; & ulterius lex illa Honorii Mediolani data legitnr, cum tamen Honorius an. 412. Ravenna degeret.

ca retribuenda est, ut honorum operum merces, ac corona, dicente Apostolo 2. ad Timoth. IV. 7.: *bonum certamen certavi, cursum consummavi, fidem servavi, in reliquo reposita est mihi corona justitiae, quam reddet mihi Dominus in illa die justus iudex: atqui justorum merita inaequalia sunt, ut quisque Stoicorum præjudiciis minime excæcatus, facile videt: ergo &c.*

159. Ob. primo. Palmare sui erroris fundatum Jovinianus desumebat ex parabola Matth. XX., ubi Paterfamilias eamdem omnino mercedem operariis retribuit, quanquam alii summo mane, alii hora tertia, alii sexta, nona, & undecima in vineam iverint, atque adeo alii plus, alii minus laboraverint; cumque hæc res primis indigna videretur, & murmurarent dicentes: *huius novissimi una hora fecerunt, & pares illos nobis fecisti, qui portavimus pondus diei, & œstus, respondit Paterfamilias: solo & huic novissimo dare, sicut & tibi; an non licet mihi, quod volo facere? &c.* Quo loco nihil apertius ad demonstrandum, futuram esse in cœlis parem gloriarum retributionem, quanvis inaequalia sint merita.

160. Resp. aut nomine denarii, quem singuli operarii vesperie receperunt, non significari eamdem mercedem, quantum ad omnia; aut si omnino eadem merces significatur, merita operariorum, quanquam breviore, vel longiore tempore acquisita, fuisse aliis de causis æqualia. In hac parabola exponenda Patres, & Interpretes inter se non consentiunt. S. Thomas I. 2. quæst. 5. art. 2. ad 1. censem, nomine denarii significari beatitudinem ex parte objecti; quæ eo sensu in omnibus æqualis erit, quia omnes eamdem Dei essentiam videbunt; vel etiam æqualis hæc beatitudo in omnibus erit, ratione durationis in æternum: erit tamen inaequalis, quantum ad intentionem, & claritatem. *Æqualem*, inquit S. Ambrosius Lib. VII. in Lucam ad cap. XV., *dignaris mercedem solvere, æqualem mercedem vitæ, non gloriae.* Et S. Hieronymus Lib. II. contra Jovinianum *unus denarius, ait, non unum est præmium, sed una vita, & una de gehenna liberatio.* Sanctus Augustinus Tract. LXVII. in Joann. quo utique denario, inquit, *vita significatur æterna, ubi amplius alio nemo vivit, quoniam vivendi non est diversa in celo mensura.*

161. Sed si quis contendat, nomine denarii eamdem mercedem intelligi, quantum ad omnia, ut S. Gregorius Nazianzenus Orat. XL. n. 20. hanc parabolam explicat, tunc dicendum est, eos operarios, qui postremi in vineam missi fuere, diligenter, & fervore merita priorum æquasse. *Isti,*

inquit mox laud. S. Pater, ad laboris modum plus contulerint, qui priores ingressi sunt, non tamen quantum ad voluntatis modum.

162. Inst. Si alterutra responso vera esset, debuisset Paterfamilias injusta querulorum murmura statim compescere, ostendens, vel paria fuisse omnium merita, vel imparibus meritis etiam inaequalem redditam fuisse mercedem; atqui ille nihil tale reposuit, sed ad liberam suam voluntatem, absolutumque dominium id retulit, dicens: *an non licet mihi, quod volo facere? &c.: ergo &c.*

163. Resp. non potuisse melius Patremfamilias operariorum querelas compescere, quam illis declarando supremam suam voluntatem. Reipsa hic erat illius parabolæ scopus, ostendendi scilicet supremum, absolutumque Dei dominium in nostræ salutis negotio. Quanquam enim Deus mercedem æternæ gloriæ diversam pro diversitate meritorum ex sua justitia rependat, absolute tamen id totum ex gratia ejus bonitate dependet, qui arbitratu suo gratiam majorem, vel minorem ad majora, vel minora merita comparanda largitur. Si igitur Paterfamilias reposuisset conquerentibus, aut dispar fuisse præmium, aut æqualia in dispari tempore merita, potuissent adhuc querimoniaz restaurari de inaequali gratiæ distributione: propterea ad eorum os obstruendum Paterfamilias respondit: *an non licet mihi quod volo facere?... Sic erunt novissimi primi, & primi novissimi: multa enim sunt vocati, pauci vero electi (a).*

164. Ceterum parolas non esse ad vivum resendas, nec firmum ex eis posse argumentum desumi st̄epins sancti Patres notarunt. S. Augustinus Lib. XXII. contra Faustum cap. 94. aptissima similitudine utens, *sicut in citharis, inquit, & hujusmodi organis musicis non quidem omnia, quæ tanguntur, canorum aliquid resonant, sed tantum chordæ... ita & in his propheticis narrationibus &c.* Vid. etiam S. Irenæus Lib. II. cap. 27.

165. Ob. secundo. Visio Dei Beatos facit plene, & undeque felices; atqui tales non essent, qui minus clare Deum viderent; clariorem enim appeterent visionem, aliisque inviderent felicioribus: ergo &c.

166. Resp. nisi essent Beati divinitate voluntati omnino conformes, conc.; secundus nego. Unusquisque videt Deum pro sua capacitate, adeoque uniuscujusque desi literum erit perfecte satiatum; si-
cūt quanquam non omnes convivæ eamdem su-
mant cibi, potiusque quantitatem, dum tamen qui-
libet pro suo desiderio comedit, & babit, aliis non
in-

di videretur; quod ipsam gratiæ notionem destruit; *si autem gratia, jam non ex operibus, alioquin gratia jam non est gratia,* inquit Apostolus, Rom. XI. 6. De hac parabola consul. Petavius Lib. VII. de Deo capit. 31.

(a) P. Vasquez in I. P. S. Thoinæ Disp. 47. c. 4., Lyranus, & pauci alii putarunt, nomine denarii non æternum futuræ vitæ præmium significari, sed vocationem, & donationem gratiæ, quam Deus pro sua voluntate partitur. Sed hinc expositioni illud maxime obstat, quod gratia tanquam merces bonis operibus red-

invidet, qui plus cibi, potusve sumpserunt, nec qui minoris est staturæ, grandiorum vestes desiderat, dummodo eas habeat, quæ sibi sint accommodatae.

167. Non sum nescius, hujusmodi exempla non omnino rei nostræ congruere (vid. Card. Pallavicini Lib. I. de bono P. 2. cap. 41.) possent enim Beati majorem capacitatem, seu majora merita desiderare, ut ita clariore fruerentur Dei visione. Sed illud observandum præcipue est, Beatos non ignorare, meritorum diversitatem a majori, vel minori divinæ gratiæ munere esse præcipue repetendam: inæqualis autem gratiæ distributione a gratuita Dei bonitate, tanquam a primæ causa dependet; quamobrem cum voluntas Beatorum sit divinæ voluntati perfecte subjecta, nullus esse potest desiderii, aut invidiæ locus. Praeclarus S. Augustinus Lib. XXII. de civit. Dei cap. 30. in corpore, ait, oculus non desiderat esse digitus, neque digitus oculus: sic itaque habebit donum aliis alio minus, ut hoc quoque donum habeat, ne velit amplius.

168. Sed & aliam profundiorem hujus rei rationem reddit idem S. August. Tract. LXVII. in Joann. inquiens: ita Deus erit omnia in omnibus, ut quoniam Deus caritas est, per caritatem frat, ut quod habent singuli, commune sit omnibus. Sic enim quisque etiam ipse habet. Non erit itaque aliqua invilia imparis claritatis, quoniam regnabit in omnibus unitas caritatis.

169. Ob. tertio. Dei visio est indivisibilis: ergo debet esse æqualis in omnibus. Prob. ant. primo. Dei visio est sumnum bonum; sed sumnum bonum est indivisible, cum non possit esse maius, vel minus: ergo &c. Secundo, Deus videtur, sciens est; sed Deus est uno atque indivisibilis modis: ergo &c. Tertio, species, qua Deum omnes Beati vident, est divina essentia, quæ est simplex, & indivisibilis: ergo &c.

170. Resp. primæ prob., visionem Dei esse sumnum bonum respectu uniuscuiusque beati, quia totam ejus capacitatem replet, atque adeo rotum ejus desiderium ex integro satiat, ita ut nihil amplius aut expetere, aut recipere pro sua capacitate possit. Quod tamen est sumnum bonum respectu unius, non est æque sumnum respectu alterius, qui majoris visionis est capax.

171. Alteram sic solvit Angelicus I. P. quæst. 12. art. 6. ad 1. cum dicitur: videbimus eum, sicuti est, hoc adverbium sicuti determinat modum visionis ex parte rei visæ, ut sit sensus: videbimus eum ita esse, sicuti est, quia ipsum esse ejus videbimus, quod est ejus essentia. Non autem determinat modum visionis ex parte videntis, ut sit sensus, quod ita erit perfectus modus videnti, sicut est in Deo perfectus modus essendi.

172. Tertiam etiam difficultatem ita solvimus eum eodem Angelico ibidem. Quamvis divina es-

sentia una sit, simplex, atque indivisibilis, potest tamen uni intellectui perfectius uniri, quam alteri, propter diversam facultatem intellectus, non quidein naturalem, sed gloriosam, nempe per lumen gloriæ. Potest etiam obvio aliquo exemplo declarari. Si enim insignem picturam plures attente considerent, onnes certe eam totam vident. Qui tamen sunt in arte periti multo plura vident, quam alii, ut accuratam partium proportionem, umbras apte intermixtas, colorum gradationem, & harmoniam, defectus etiam si qui sunt, alias plura, quæ imperiti aut imperfecte solum vident, aut non vident omnino.

173. Ob. ult. Carentia visionis beatificæ eadem est, & æqualis in omnibus damnatis: ergo par modo etiam visio beatifica &c.

174. Resp. neg. cons.; carentia enim visionis, cum sit privatio, per se, & ratione sui non potest esse inæqualis, quia privatio, ut Philosophi dicunt, non suscipit magis, & minus; visio autem aliquid positivum est, quod potest intendi, & remitti. Hinc si accurate loqui velimus, non potest esse unus magis cæcus, quam alter, nec unus magis mortuus, quam alter: potest tamen ex videntibus unus habere acutiores visum, quam alter, & ex vivis unus perfectius vivere quam alter. Dixi autem per se, & ratione sui: nam ratione apprehensionis, seu imaginationis & cognitionis eadem privatio Dei variam in damnatis pœnam ac dolorem efficit.

175. Quæres, quænam sit causa physica inæqualis visionis beatificæ?

176. Resp. cum Thomistis, aliisque etiam pluribus Theologis, inæqualis divinæ visionis gradus ab inæquali luminis gloriæ, quo intellectus perfunditur, intensitate repetendos esse; cuius ratio hæc est. Intellectus suis viribus Deum videre nullatenus potest, ut supra cap. II. ostensum est, sed a lumine gloriæ confortari, atque ad nobiliorem, & supernaturalem statum evehi debet: ergo etiam a maiore, vel minore luminis gloriæ affusionem magis, vel minus idoneus ad Deum videndum redditur. Sed de hac celebri, & non omnino inutili controversia consuli possunt passim Scholastici.

C A P U T VIII.

*Deus non potest oculis corporeis videri.
Neque id docuit S. Augustinus.*

177. Deum oculis corporeis esse videndum, asseruerunt quotquot ipsum esse anthropomorphum, aut alia quacumque specie corporeum effingebant. Celebris etiam, & doctissimus Leo Allatius studio confutandi Palamitas in errorem lapsus est, putans, oculis corporeis ipsam Dei essentiam esse a Beatis post carnis resurrectionem consciendam, & nunc etiam a beatissima Virgine Maria videri (a).

178.

(a) Leo Allatius in Lib. II. de perpetua consensione Eccl. Orient. & Occident. cap. 17. Verum est, inquit,

oculis corporeis increatum conspicere non posse; at dum oculi in statu, & conditione naturæ manent: sed si

178. Sed veteres Ecclesiæ Patres uno ferme ore nos docent, Deum nulla ratione corporeis oculis cerni posse. Paucos seligemus. Origenes Lib. VII. contra Celsum: *Falso, inquit, nobis Celsus imponit, dicens, nos sperare corporis oculis Deum esse visuros.* S. Gregorius Nazianzenus Orat. XXXIV. Deum esse hujusmodi dicit, *ut nec tangi, nec oculus cerni queat.* S. Cyrillus Jerosolym. Catechesi IX. Carnis quidem oculis, inquit, cerni Deus non potest; nam incorporeum sub corporeis oculis caedere nequit. S. autem Fulgentius in respons. ad tertiam object. Ferrandi momentosa ratione Deum oculis corporis videri non posse probat; atque ita concludit: „ quisquis autem tenui vult agnoscere, quibus oculis Deus videatur, ipsum Deum cogitet, quia sapientia est, veritas est, caritas est: quocirca quibus oculis videtur sapientia, veritas, & caritas, ipsis oculis videtur illa sapiens, veraque Divinitas. Non itaque corporis, sed oculis animæ Deus suam visionem promittit, quam capacem sapientiae, veritatis, caritatisque constituit. “

179. Et quoniam præcipue de Sancti Augustini mente controversia ab aliquibus mota est, operæ pretium erit, id etiam rationibus, & testimonio ejusdem S. Doctoris comprobare. Ille autem in epist. 92. ad Italicam ita scribit: Deum „ autem oculus videre corporis neque nunc potest, neque tunc poterit. Omne quippe, quod oculis corporeis conspici potest, in loco aliquo sit, necesse est, nec ubique sit totum, sed minore sui parte minorem locum occupet, & majore maiorem. “

180. Postea vero acute ita quærerit S. Doctor: „ cur solis oculis corporeis Christi hoc domum attributum esse, contendunt, non etiam ceteris sensibus? Sonus ergo erit Deus, ut possit etiam auribus percipi? Et halitus erit Deus, ut sentiri possit olfactu? Et liquor aliquis erit, ut possit & bibi? Et moles erit, ut possit & tangi? Non, inquit. Quid ergo? An illud potest Deus, & hæc non potest?... Si posse, &

diviniori si corolorati ad altiora eleventur, nil impediret, corporis hisce oculis in eminentiorem statum sublevatis Deitatem ipsam, & gloriam Deitatis, que una cum Deo est, videri. Idque expertissima ratione confirmator; nam B. Virgo, quam modo assumptam canit Ecclesia cum corpore ipso, Deum, & divinitatem ipsissimis oculis corporis, sublevatis tamen, & divina vi confirmatis intinetur. Et post judicium universale Beati resumptis corporibus corporis oculis gloriam Deitatis Deitatemque ipsam conspicient. Gotteschalcus Sæculo IX. hanc ipsam quæstionem suscitare solebat, de eaque Lupiun Servatum Ferrariense consuluit, qui ipsi suasit, ut ea omissa in rebus utilioribus operam, & tempus impenderet. Vid. Fleury Tono X. Hist. Eccl. Lib. 48. n. 41.

(a) Celebris Jo. Lockius in suo *Christianismo raisonnable* c. 2. docet, omnes animas post mortem interire, justos tamen esse a Christo resuscitandos. Qui autem ferat putidissimam Calvinii calumniam, qui Lib.

„ nolle, responderint, cur solis oculis favent, invident autem ceteris sensibus corporis Christi? An quoisque volunt, desipient? Quanto nos melius, qui non eorum insipientia terminos figimus, sed ut desipient, prorsus nolumus. Multa proferri possunt ad istam dementiam refutandam, &c. Hæc speciminis loco sint, ut appareat, quænam fuerit hac in re S. Augustini mens. Qui plura desiderat, audeat P. Berti Lib. III. *De Theol. discip.* cap. 5.

181. Quæres, an de potentia Dei absoluta oculus corporeus elevari possit ad Deum videndum? Affirmat cum paucis aliis Gregorius de Valentia in 1. P. S. Thomæ quæst. 12. puncto 8. negativa tamen sententia communior est inter Theologos Scholasticos, quos adire poterit, qui hujusmodi controversias, quæ de potentia Dei absoluta existantur, discutere cupit.

CAPUT IX.

De tempore, quo animabus justis concedenda est beatifica Dei visio.

182. Tres hac in re fuerunt errores. Primus, & omnium maxime intolerabilis fuit aliquorum Arabum sæculo III. qui referente Eusebio Lib. VI. *Hist. Eccl.* capit. 37. laud. a S. Augustino Hær. 83. „ asserabant, hominum animas in praesenti quidem sæculo una cum corporibus interire, atque corrumphi, rursus vero resurrectione suis tempore simul cum corporibus ad vitam redituras. “ Primus tamen hujus erroris auctor creditur Tatianus S. Justini discipulus, qui sæculo II. desinente etiam in nonnullis aliis peccavit, in Orat. II. *contra Græcos*. Quis credidisset, tam absurdam opinionem potuisse a sæculi nostri sapientibus ab orco revocari? (a)

183. Alter error fuit eorum, qui justoram animas corporibus superstites in beata aliqua re que vivere putabant; post autem resumptis corporibus mille annorum spatio in terris cum Christo

IV. Instit. c. 7. §. 28. de Joanne XXII. Rom. Pont. hæc scribere ausus est: *palam asseruit animas esse mortales, unaque cum corporibus interire usque ad diem resurrectionis; atque ut video, totam sedem cum preciouis suis fulturis tunc prorsus concidisse, nemo Cardinalium huic se tante insanie opposuit.* Hujus autem calunnia testem in margine citat Gersonem, quem Joanni coœvum facit: itaque paucis verbis tria turpisissima peccat. Primo infamis calunnia rens est, dum Joanni XXII. imino toti Apostolice Sedi errorem tribuit, de quo nec Joannes Papa, nec alius quisquam ea ætate solumnivit; secundum falsum est, dum Gersonem hujus accusationis testem citat; apud quem nec volat est hujus rei, nec vestigium: tertio in chronologia admodum rudem se prodit, dum Gersonem facit Joanni XXII. coœvum, cui fere integro sæculo posterior est; nam Joannes obiit an. 1334. Gersonius autem 1429. Hæc ēτ ταῦτα observasse non erit inutile, ut appareat quanta sit istorum hominum fides & recondita eruditio.

DISSERTATIO III. CAP. IX.

sto regnaturas, ac demum hoc tempore elapo, iudicioque generali peracto, Christo duce cœlum esse ingressuras, ibi perpetua Dei visione beatandas. Qui hoc mille annorum regnum in terris futurum esse sperabant, *Millenarii, seu græca vocē χιλιαστοι Chiliastæ appellati sunt.*

184. Prima hujus fabulæ origo communiter cum S. Hieronymo repeti solet a Judaicis traditionibus, ut maxime apparet ex apocrypho Libro IV. Esdræ, cuius auctor Judæus fuisse existimatur (a). Idem etiam conjicere possumus ex quæstione, quain Sadducæi moverunt Matth. XXII. cujusnam esse deberet in resurrectione quædam mulier, quæ septem fratribus successive nupserat? quasi scilicet per vulgata esset opinio, homines post carnis resurrectionem liberis procreandis operam daturos. Ad quam falsam opinionem explodendam respondit Christus vers. 50. in resurrectione neque nubent, neque nubentur, sed erunt sicuti Angeli Dei in cœlo. Hæc opinio Dupinio teste (Dissert. IX. sur l'Apocalypse §. 2.) adhuc inter recentiores Judæos viget.

185. Hanc autem regni millenarii fabulam a Judæis ortam primus omnium inter Christianos disseminavit Cerinthus, homo semi-Judæus, multisque erroribus saeculo I. infamis; qui etiam regnum illud mille annorum sibi effingebat carnaлиbus deliciis affluens, qualem fortasse sibi Epicurei, & Cynici exoptassent (b). Sed alii fuerunt tolerabiores Millenarii, qui non nisi puras, spiritualesque vitæ jucunditates in eo regno futuras sperabant; eorumque antesignani communiter habetur Papias Episcopus Hieropolitanus, quem nonnulli Patres incaute secuti sunt, præcipue Tertullianus, qui Lib. III. contra Marcionem cap. ult., „Confitemur, inquit, in terra nobis regnum re promissum.... in civitate divini operis Je-

, „rusalem cœlo delata..... excipiendis resurrectione Sanctis, & refovendis omnium bonorum utique spiritualium copia, in compensationem eorum, quæ in sæculo vel despeximus, vel amisimus.“

186. Tertius demum error est eorum, qui licet commentitium illud mille annorum regnum exploderent, putabant tamen justorum animas etiam plene purgatas non esse beatifica Dei visione fruituras ante corporum resurrectionem, seu ante sententiam in ultimi iudicij die ferendam; cuius erroneæ opinionis nonnulli insignes Ecclesiæ Patres accusantur, nempe Hilarius, Ambrosius, Chrysostomus, Augustinus, ac præcipue Bernardus, quorum vindicias breviter agemus. De mente etiam Joannis XXII. disputabimus (c).

CAPUT X.

Ostenditur, *animas hominum non interire simul cum corporibus in die iudicij resuscitandas* (d).

187. Prob. id. primo clarissimis S. Scripturæ testimoniis. Lucæ XVI. 22. seq. describitur mors Lazari mendici, ac divitis Epulonis, quorum primus in simum Abrahæ ab Angelis delatus est, alter vero sepultus est in inferno, ubi cum cruciaretur, & Abramam, ac Lazarum a longe videret, clamabat: *Pater Abraham, miserere mei.* Hæc sane demonstrant, animas esse corporibus superstites, & statim post mortem dignam meritissimam mercedem, vel pœnam consequi. Non consequuntur quidem Sancti Patres, & Interpretes, an hæc historia sit, vel parabola; sed si etiam pura sit parabola, perspicue tamen nos docet, quid post mortem corporis animæ contingat.

188.

(a) Repugnat Alexander Desesart in opere, cui titulus *Examen du sentiment des saints Pères, & des anciens Juifs sur la durée des siècles c. 10. & 11.*

(b) Ita de eo habent Cajus, & Dionysius apud Eusebium Lib. III. *Hist. Eccl.* c. 28., ac apud Theodoretum Lib. II. *Hæret. fabul.* c. 3., frustaque est Basilius, qui in *Diction. voce Cerinthus rem.* E. Cerinthum non alias, quam spirituales delicias admisisset suspicatur. Etiam Jo. Laur. Moschenius in *Comment. de rebus Christianorum ante Constantiū magnum* p. 199. Gaji, & Dionysii fidem suspectam habet, sed admodum levibus de causis. Vernum quidquid id sit, obsoletam iam Millenarii regni fabulam nostra fere astate auscitare conatus est Thomas Burnetus in suo opere *de statu mortuorum*, quod post ejus mortem an. 1726. in lucem infeliciter prodidit. Burnetum confutavit Lnd. Muratorius edito libro an. 1738. cui titulus *De Paradiſo, regnique cœlestis gloria, non expectata corporum resurrectione, justis a Deo collata.* Whistonius etiam, & nonnulli ali inter Protestantes Millenarii adhererunt, quorum nomina legere est apud Christoph. Matth. Psaffium in *Introd. ad Hist. Theol. Litter. Lib. I. de Theol. exeget.* §. 5. not. dd., tum apud Jo. Ge. Walchium *Collect. Miscell. Sacr. L. II. exerc. 2. c. 2. §.*

i. ac præcipue apud Frid. Ulr. Calixtum in *Tract. Theol. de Chiliasmō cum antiquo, tum renato. De veteribus Chilasticis legi poterit præter alios Tillemontius in Monumentis &c. Tomo II.*

(c) In hanc falsam opinionem incidisse Græcorum aliquos Sæc. X. post Schisma Photianum auctor est Muratorius de *Paradiso* c. 18. Confer etiam Leonem Allatium in *Examine Triodii* apud Jo. Alb. Fabriccccum in *Tomo V. Biblioth. Græca.* Galvinus de intermedio animarum statu curiosius inqñzere, neque fas esse, neque expedire primo putabat; post autem audacter pronunciat, *animas piorum militia laboribus perfunctas in beatam regnum concedere, ubi cum felici letitia fruitionem promissæ gloriae expectant Libro III. Institut. cap. 23. numer. 6.* Eadem fuit opinio Lutheri in *Prælection. in Genesim*, tum Socinianorum in *Vindictis Christi n. Religionis* cap. 23. & postquam prodidit impius Burneti liber *de statu mortuorum*, antiquus hic error non parum dilatatus est.

(d) Non hic disputamus contra Materialistas, aliosque id genus impios, qui animam nostram neque spiritualiter, neque immortaliter esse contendunt; sed dunt taxat contra Arabum errorem, nec refutari negareretur, nisi fuisset infelici hoc nostro ævo suscipiens.

188. Præterea hanc fidei catholicæ doctrinam adhuc clarius confirmant ea Christi verba, quibus pio latroni in cruce dixit Lucæ XXIII. 43. *hodie mecum eris in Parædiso.*

189. Ac deinde, ne longior sim, quam res potest, Apocal. VI. 9. dicit S. Joannes: *vidi subitus altare animas interfectorum propter verbum Dei, & propter testimonium, quod habebant, & clamabant magna voce dicentes: usquequo Domine sanctus, & verus non judicas, & non vindicas sanguinem nostrum de iis, qui habitant in terra?*

190. Hinc Arabes stultam hanc opinionem amplexati in concilio nou exiguo hac de re coacto, ut Eusebius narrat Lib. VI. Hist. Eccles. cap. 57. ab Origene invictis adeo argumentis convicti sunt, ut mutata sententia ad rectam fidem, namque doctrinam redierint. Id contigit anno Christi 249. Vid. nova collectio Concil. Tom. I. p. 787.

191. Ob. primo. In Psalmo CXIII. 27. dicitur: *non mortui laudabunt te, Domine, neque omnes, qui descendunt in infernum (id est in seculum) sed nos, qui vivimus, benedicimus Domino: quorum gemina sæpius repetuntur (Psalm. VI. 5. XXIX. 10. LXXXVII. 12. CXLV. 4., Isaïa XXXVIII. 48., Baruch. II. 17.)* Præterea Job cap. III. 12. Quare, inquit, exceptus genibus? Cur lactatus uberibus? nunc enim dormiens silerem, & somno meo requiescerem. Tertio Eccles. IX. 10. Nec opus, nec ratio, nec sapientia, nec scientia erunt apud inferos, quo tu properas. Clarus etiam cap. III. 19. *Unus est hominis interitus, & jumentorum, & æqua utriusque conditio: sicut moritur homo, ita & illæ moriuntur, similiter spirant omnia, & nihil habet homo jumento amplius.* Demum quid si bi vult ille horror mortis, quo etiam justi, & sancti percelluntur? cuius horroris exemplum appetat in cantico regis Ezechiae apud Isaïam cap. XXXVIII. si enim anima corpori supersit, lætitiae potius, quam terroris argumentum mors affret.

192. Resp. ad primum, hæc, & similia, quæ sæpius occurruunt S. Scripturæ verba, esse intelligenda de laude, quæ Deo exhibetur in hac vita, nempe ore, lingua, cantu, & quæ certe a mortuis præstari non potest, ad sensum scilicet rudis populi, qui, ut Bossuetus observat (Diss. de Psalmis cap. I. n. 10.) ad præsentis duntat vitæ statum attendere solebat; quanquam non deerant etiam tunc spirituales, verique Israelitæ, quibus vitæ melioris spes affulgebat, & ad quo-

rum propterea intentem David ipse dicebat in Ps. LXXXIII. 5. *Beati, qui habitant in domo tua Domine; in sæcula sæculorum (hoc est in æternum, etiam post mortem) laudabunt te.* Et iterum Ps. CXIII. 18. *Nos, qui vivimus, benedicimus Domino ex hoc nunc & usque in sæculum; atque etiam Psalm. LX. 9. Sic psalmum dicam nomini tuo in sæculum sæculi.*

193. Verba Jobi secundo loco objecta designant justorum mortuorum statum, qui vocatur somnus, vel quies, non quod animæ intereant, vel lethargo sopiantur, sed quia ab omnibus hujus vitæ miseriis liberatae in sinu Abrahæ eo tempore quiescebant, Christi adventum præstolantes. Hanc itaque requiem Job vitæ, quam in maximis calamitatibus ducebat, libenter præferebat, non quidem quasi impatientia, ac desperatione victus (hoc enim aperte scripturæ sacræ repugnat) sed, ut sancti Patres interpretantur, quia videns se tot plagis a Deo percussum, verebatur, se magnorum criminum reum esse, quamvis sibi nihil conscius foret.

194. In locis objectis ex Ecclesiaste observat Bossuetus (Comm. in hunc loc.) questionem à Salomone moveri de animæ immortalitate, quam plene non resolvit, nisi c. XII. 7. inquiens: *& revertatur pulvis in terram suam, unde erat, & spiritus redeat ad Deum, qui dedit illum;* quibus verbis nihil luculentius afferri potest, ut ostendatur, corpus quidem ex limo terræ formatum in terram resolvi, spiritum autem vivum, & immortalem ad Deum reverti (a).

195. Verba tamen illa: *nec opus, nec ratio &c. sunt intelligenda de operibus meritioris, quæ certe nulla erunt post mortem: unde immediate antea dictum est: quocumque facere potest manus tua, incessanter operare, quia nec opus, nec ratio &c.*

196. Ad postremum dico, primo generalem non fuisse hunc mortis horrorem in animabus justis; nam etiam in vet. Test. plura suppetunt exempla justorum, qui cum Propheta David exclamabant: *quando veniam, & apparebo ante faciem Dei? Heu mihi, quia incolatus meus prolongatus est.* Ps. XLII., & CXIX. Elias 5. Regum XIX., & Tobias c. III. & IV. inmortem pariter appelleverunt; eandem hilari vultu Abraham, Moyses, & Patriarchæ plurimi adspexerunt; ut nihil dicam de Eleazari, Machabæorumque constantia, qui mortem acerbissinam pro patria religione libenter tolerarunt. Quod si horror mortis in vet. Test. major fuit, quam in novo, id mirabile vi-

de-

(a) Sapienter idem Bossuetus notat, cavendum esse hoc loco a Grotii Theologia inter Oratorum, ac Poëtarum lectionem nata, atque adulta in Socinianismi fæce. Putat nempe Grotius, iis inhærens, quæ alibi ad Job XXXIV. 14. & Genes. II. 7. docuerant, his verbis non indicari animum esse immortalem, quippe animi immortalitas, ut ipse inquit, non prime, sed no-

œ creationis est; hoc est non vet. Testamenti, sed novi, quasi veterum justorum animæ interierint, & solim novi Testamenti gratia fuerint suscitare. Propterea lectores Bossuetus admonet, ne plus aquo credant scriptori progrediendi paulatin ad catholicam veritatem, sed non eam professo, multaque ex inolitis erroribus retinenti.

deri non debet, quandoquidem novum fuerat illud adimplatum Osee XIII. 14. *ero mors tua, o mors*, quod in Christi morte adimplendum erat; tunc enim, inquit Apostolus 1. Corin. XV. 54. *absorpta est mors in victoria*.

197. Ob. secundo. S. Paulus 1. epist. ad Corinth. XV. 19. *Si in hac vita tantum, ait, sperantes sumus, miserabiliores sumus omnibus hominibus;* & vers. 32. *Quid mihi prolest, si mortui non resurgunt? manducemus, & bibamus, cras enim moriemur.* Ubi Sanctus Paulus tali ratiocinio probat futuram corporum resurrectionem: nisi futura esset corporum resurrectio, Christiani, qui in hoc mundo omni afflictionum genere premituntur, sunt omnibus hominibus miserabiliores; quod cum absurdum sit, sequitur futuram esse corporum resurrectionem; atqui hoc ratiocinium Sancti Pauli futile prorsus est, si anima ante corporis resurrectionem vivit, & praemii est capax; hoc enim positio ex hujus vita miseriis non posset corporum resurrectio probari, ut S. Paulus intendit: ergo &c.

198. Resp. cum S. Thoma comment. in hunc loc. Lect. 2. dupli ex capite bonum esse Sanct. Pauli ratiocinium, quo futuram corporum resurrectionem ex miseriis hujus vitae probat. Primo, quia si negetur corporum resurrectio, primum erit, & facile etiam negare animae immortalitatem; anima enim naturaliter unitur corpori, cuius est forma, & contra suam naturam ab illo separatur; non est autem probabile, animam brevi temporis spatio in statu naturali conjunctionis cum corpore manere, in statu autem separationis a corpore, qui est contra naturam, tota aeternitate mansuram; quocirca si corporum resurrectio negetur, facile etiam negabitur animae immortalitas. Immo Sadducei ex eo potissimum moti videntur, ad negandun, animam esse spiritualem, & immortalem, quia corporis resurrectionem negabant, unde de ipsis dicitur Act. XXIII. 8. *Sadducei dicunt, non esse resurrectionem, neque Angelum, neque spiritum.* Vide Matth. XXII. 23. Alio etiam ex capite validum erat S. Pauli ratiocinium, quia homo naturaliter desiderat salutem, & felicitatem corporis sui, quod amat: quamobrem si nulla futura esset resurrectio, frustra esset hoc ejus desiderium.

199. Ob. tertio (cum Abb. de Longuerue in Dissert. post Orat. Tatiani edit. Oxon. 1760. in 8.). Tatianus in orat. adv. Græcos n. 15. *Non est, inquit, immortalis anima, o Græci, sed mortalism:* potest tamen eadem non mori; moritur enim, & dissolvitur cum corpore, veritatis ignara; resurgit autem postea in fine mundi una cum corpore, mortem per supplicia in immortalitate accipiens. Rursus autem non moritur, etiamsi solvatur ad tempus Dei cognitio instructa.

200. Resp. mortis nomine fortasse a Tatiano intelligi non destructionem, sed separationem a Deo

per peccatum; unde subdit: est autem verbum divina lux, tenebrae vero imperita anima. Quapropter si degat solitaria, deorsum ad materiam vergit, una cum carne mortuens. Cum divino autem spiritu copulata non caret auxilio, sed eo ascenlit, quo deducitur a spiritu. Ex aliis tamen ejusdem Tatiani testimoniiis P. Maranus obseruat (Præfat. in S. Justini Opera P. II. c. 11. n. 5.) eum putasse, animas impiorum post mortem corporis adhuc vivere, unde multo magis consequitur, vivere animas justorum. Ceterum Tatiani auctoritas non multi ponderis est, quem constat in alios etiam errores fuisse prolapsum; atque, ut supra inuiimus, hujus erroris creditur primus auctor.

CAPUT XI.

Ostenditur, fabulis esse accensendum mille annorum regnum, quo Beati corpore resunto in hoc mundo cum Christo fructuri dicuntur.

201. Ostend. autem primo ex sacris literis. Christus Dominus Matth. XXII. 50. ad refellendum istud figmentum, quod animis quorumdam Judæorum insederat, in resurrectione, inquit, neque nubent, neque nubentur, sed erunt sicut Angeli Dei in cœlo; & apud Lucam XX. 34. *Filiij hujus sæculi nubunt, & traduntur ad nuptias; illi vero, qui digni habebuntur sæculo illo, & resurrectione ex mortuis, neque nubent, neque ducent uxores, neque etiam ultra mori poterunt.* Idem etiam tradit S. Paulus 1. ep. ad Corinth. XV. 44. dicens: *seminatur corpus animale, surget corpus spiritale, aperte declarans, nullas futuras esse post resurrectionem corporales delicias, quales sibi carnales Millenarii fluebant.* Huc denique spectare possunt etiam illa ejusdem Apostoli verba Rom. XIV. 17. *non est regnum Dei esca, & potus, sed justitia, & pax, & gaudium in Spiritu Sancto.* Quæ etsi de hac præsenti vita dicta sunt, possunt tamen facile etiam ad aliam transferri, ut non aliud in ea Christi regnum cogitemus, quam quod in justitia, pace, & gaudio in Spiritu Sancto consistit.

202. Præterea Christus Pilato expresse dixit Jo. XVIII. 56. *Regnum meum non est de hoc mundo, & iterum: regnum meum non est hinc;* quæ Christi verba, quanquam proprie referantur ad illud tempus, quo Christus accusabatur, quæsi Judææ regnum, invito Cæsare, arripere voluisse, cum tamen absolute prolatæ sint, possunt facile ad omne tempus extendi.

203. Demum Sanctorum cum Christo regnum in sacris literis multis temporis limitibus circumscripsum est, sed statuitur plane aeternum; de Christo enim dicitur Lucæ I. 31. *regnavit in domo Jacob in aeternum;* quamobrem etiam Symbolo Nicæno ea verba addita sunt a Patribus Constantinopolitani: *cujus regni non erit finis.*

204. Apparet ulterius millenarii regni raritas ex pluribus sanctis Patribus, qui illud ut commentitiam Judæorum fabulam exploserunt. Et primus quidem sese offert Cajus antiquissimus Rom. Ecclesiæ Presbyter, qui sub Zephyrino Pont. Sæc. II. exente florait (apud Eusebium Lib. II. *Hist. Eccl.* cap. 26.) & Cerinthianum mille annorum regnum in quadam disputatione refutavit, ut idem Eusebius refert Lib. III. *Hist. Eccl.* c. 28.

205. Ei succedit S. Dionysius, qui sæc. III. Patriarchalem Alexandriæ sedem magna doctrinæ, & pietatis fama illustrabat. Hic autem Nepotem quendam Episcopum Ægypti, quem aliunde cum propter fidem, tum propter diligentiam, & studium sacrarum Scripturarum magno se honore, ac reverentia prosequi testabatur, acriter impugnavit (a) quod in quadam suo libro, quem *Allegoristarum confutationem inscriperat*, millenarii regni fabulam recoxisset; atque insuper idem S. Dionysius narrat, se in Arsinoitica Præfectura, convocatis Presbyteris, & Doctoribus tres continuos dies a prima luce usque ad vesperam hanc quæstionem, quam accuratissime fieri poterat, discussisse; eum denique fuisse hujus disputationis exitum, ut unanimi omnium calculo Milleniorum opinio condemnaretur; atque ipse Choracion Milleniorum antesignanus errorem ejus raret (b).

206. Tertio Origenes in *Prologo in Cantica* (Rufino interprete Tomo III. Operum) Milleniorum regnum ad ineptas fabulas, & inania figura amandat; & iterum Lib. II. de principiis cap. ult. Tom. I. postquam vana argumenta pro millenario Christi regno confirmando retulisset, ita concludit: *Hoc ita sentiunt, qui Christo quidem credentes, judaico autem quodam sensu scripturas divinas intelligentes, nihil ex his dignum divinis pollicitationibus præsumperunt* (c).

207. Quarto Eusebius Cæsariensis magni vir ingenii, maximæque eruditiois, regnum mille an-

norum, quod Papias invexerat, commentitiis fabulis accenset, erroremque esse pronunciat Lib. III. *Hist. Eccl.* cap. ult.

208. Quinto S. Ephrem Syrus Opusc. III. Milleniorum somnia ex sacris litteris explodit.

209. Sexto S. Basilii magnus epist. 263. ad Occidentales doctrinam de futuro la terris Christi regno, ac Jerusalem instauratione fabulosam, ac judaicam appellat, atque concludit: *quibus quidnam poterit ridiculum magis, immo alienius ab evangelico dogmate dici?*

210. Septimo. Basilio concinit Sanctus Gregorius Nazianzenus, qui in *Orat.* III. Chiliastarum insaniam vocat secundum Judaismum, & deliram mille annorum in paradiſo voluptatem.

211. Octav. S. Epiphanius Hæresi LXXVII, hunc errorem ab Apollinario suscitatum omnibus Scripturæ sententiis repugnare, ait.

212. Nono S. Hieronymus millenarii regni opinionem aliquando vocat *Judaicam fætū potest* traditione cap. 18. de viris illustr. sæpius autem fabulam, & qui eam admittebant, Christianos juidizantes, & semi-Judeos in cap. XVIII. Isaïæ, & XXXVI. Ezechieli.

213. Decimo S. Philastrini de *Hæresibus* cap. 59. Chiliastarum opinionem hæresibus numerare non dubitat, quod postea fecit etiam Theodoretus Lib. III. *Hæret. fabul.* cap. 6.

214. Postremo S. Aug. cum junior Millenariis adhæsisset, quamquam rejectis carnaliis deliciarum figuris, senior, & doctior factus ab eis omnino recessit, ut videtur est in Lib. XX. de civ. Dei cap. 7. immo Milleniorum placita ridiculas fabulas appellat, & Chiliastas Cerinthi asseclas inter hæreticos recenset de hæresibus n. 8.

215. Alios autem posteriores Patres omittimus; nemo enim ignorat, sæculo V. Milleniorum commenta magno omnium consensu fuisse explosa; & nouisi nostra, Patrumque nostrorum memoria fuisse iterum infeliciter suscitata (d).

216.

(a) Libro II. *de promissionibus* apud Eusebium Libro VII. *Histor. Eccl.* cap. 24. Adisis etiam Sanctum Hieronymum in Prologo ad Librum XVIII. in Isaiam. (b) Hanc erit inutile, hujus disputationis formam oculis meorum auditorum subjicere, nt ad ejus normam nostras, quoad fieri poterit, instituamus. *Tres continuos dies, inquit Iacob. S. Dionysius apud Eusebium loco cit. a prima luce usque ad vesperam cum ipsis sedens, quemcumque in eo libro (Nepotis) scripta erant, discutere aggressus sum. Tum vero Fratrum constantiam, & ardentissimum cognoscende veritatis studium, & docilitatem, atque intelligentiam magnopere sum admiratus. Adeo moderate, & ordine interrogaciones, rationesque dubitandi, & assensiones a vobis siebant. Ac studiose quidem cavebamus, ne ea, que semel nobis placuerint, tametsi falsa esse deprehenderentur, pertinaciter defendemerint.* Nec aliorum objectiones subterfugiebamus; sed quoad fieri poterat, ad ea, de quibus instituta erat disputatio, eniti, eaque stabilire conabantur: sin autem rationibus convicti essemus, non pudet nos mutare sententiam, & aliis assentiri &c.

Gazzaniga Theol. Tom. II.

(c) Additur a multis etiam Victorinus Petalonensis, sive Petavionensis Episcopus, & martyr in persecutio-ne Diocletiani, qui *Comment. in Apoc.* Tom. I. Biblioth. Sanct. Patrum edit. Paris. p. 421. audiendos non esse, ait, qui mille annorum regnum terrenum esse confirmant, qui cum Cerintho hæretico consentiunt. Sed dissimilandum non est, Victorinum in Millenariis numerari a S. Hieronymo in *Catal. viror. illustr.* cap. 18. unde suspicio orta est, aliquid fuisse in ejus operibus immutatum. Corrigendi autem sunt, qui post Baronium, Victorinum faciunt Episcopum Pictaviensem; recte enim Ecclesiam Petalonensem vel Petavionensem in superiore Pannonia. Vid. Natalis Alexander Sæc. IV. cip. 6. art. 2. & Rem. Ceillier Tom. III. *Des auteurs Eccl.* c. 21. tum erudita Dissert. Achillis Ruschi occasione, qua Clerus Petalonensis ejusdem obtinuit, Roinæ edita 1768.

(d) Buronius ad ann. 373. nnm. 14. pntavit, Darnasum R. P. cum in Concilio Romæ habito circa annum 377. Apollinarii errores dñnnavit (nt colligitur ex Ruffo Lib. II. cap. 20. & Sozomeno Lib. VI. *Hist. Eccl.*

216. Ob. primo. Terra Chanaan s^epe Abraham, Isaac, Jacob, eorumque filiis promissa fuit; atqui isti Patriarchae, multique eorum nepotes illiciunquam possederunt: ergo faturum est aliquando tempus, in quo Deus suam fidem liberaens iisdem in felici illa terra regnum concedat.

217. Resp. has promissiones, si litteraliter intelligantur, referendas esse ad illorum Patriarcharum filios, aut nepotes, qui diutissime uberrimas illas regiones incoluerunt; & quod filiis, vel nepotibus concessum fuit, aliqua ratione etiam ad patres spectare videtur. Si vero intelligantur spiritualiter, patriam cœlestem designant, ad quam jam illi Sancti pervenerunt. Ut ut res sit, illæ promissiones Milleniariorum systemati accommodari non possunt; cum in ipsis non determinatum mille annorum curriculum, sed indefinitum tempus, aut potius æterna possessio designetur. Sic Genes. XIII. 15. Abraham jam habitanti in terra Chanaam dixit Deus: omnem terram, quam conspicis, tibi dabo, & semini tuo usque in sempiternum.

218. Obj. secundo. Celebris est prophetia illa Isaiae LXV. 17. & seq. ubi describuntur cœli novi, & terra nova, perpetuum gaudium sine fletu, aut clamore, libertas, & copia fructuum incredibilis, quod lupus, & agnus pascentur simul, aliaque hujusmodi, quæ certe nondum completa fuere, nec complenda esse aliquis sperat, nisi in Chiliastarum regno.

219. Cum his cohærent, quæ S. Petrus in 2. epist. III. 15. habet: novos vero cœlos, & novam terram, secundum promissa ipsius expectamus. Et S. Joann. Apocal. XXI. 1. vidi cœlum novum, & terram novam.

220. Alia præterea est prophetia Ezechielis XLIII. ubi Ezechiel præcipitur modus, quo altare dedicare debeat, in eoque sacrificia offerre: hæc autem nec in veteri testam. adimpta sunt, nec in novo; multoque minus ab Ezechiele, qui in captivitate Babylonica mortuus Jerusalem reverti non potuit: restat ergo, ut hæc in alio Christi regno impleantur. Etiam cap. XXXVI. 11. ita Deus ore Prophetæ consolatur captivos Judæos: bonisque donabo majoribus, quam habuistis ab initio; at vero, ut S. Hieronymus advertit in hunc locum, sub Zorobabele, Ezra, & Nehemia pauci de populo in Palestinam reducti sunt; & ipsi Medis, ac Persis, & deinceps Macedonibus, Ægyptiis, atque Romanis usque ad Titum & Vespasianum servierunt; ut falsum sit, quod in extrema prophetiæ parte dicitur: & opprobrium popu-

lorum non portabis, & gentem tuam non amites amplius.

221. Resp. cum S. Hieronymo Comment. in cap. XI. Isaiae, non esse hæc literali, sed mystico, & spirituali sensu intelligenda, nisi forte cum fabulosis poetis aureum Saturni regnum nobis polliceri velimus. Et certe cum Milleniariorum placitis ea parum cohærent, quæ in ob. loco v. 18. Isaías habet: gaudebitis, & exultabitis usque in sempiternum in his quæ ego creo. Hujus ergo generis vaticinia, quæ tum in Isaia, tum in Ezechiele, aliisque Prophetis s^epius leguntur, partim ad legis Evangelicæ statum, partim ad cœlestem Jerusalem referri debent. Et ea præcipue, quæ de terra nova, cœlisque novis promittuntur, clarissime a S. Petro explicantur de cœlesti patria, ad cuius expectationem, & desiderium nos excitabat, dicens in loco cit. suæ epist. secund. vers. 12. & seq. cum igitur hæc omnia dissolvens sint; quales oportet vos esse in sanctis conversationibus, & pietatibus, expectantes, & properantes in adventum diei Domini, per quem cœli ardentes solventur, & elementa ignis ardore tabescunt? Et quæ de fractuum libertate, gaudio, pace, deliciis, sacrificiis, & regno dicta sunt non carnaliter cum Judæis, sed spiritualiter, & mystice intelligi oportet. Multiplicabuntur, inquit S. Hieronymus explicans locum Ezechielis XXXVI. 11. atque succrescent, & habitabuntur Ecclesiæ, sicut a principio, hoc est priusquam esset persecutio, bonisque florebunt majoribus, quam habuerunt ab initio, martyrum victoriis coronatae &c.

222. Ob. tertio. In pluribus nov. testam. locis Millenarium Christi regnum in terris haud obscure indicatur. Potiora hæc sunt: Lucæ XXII. 29. inquit Christus Apostolis: ego dispono vobis, sicut dispositi mihi Pater meus regnum, ut edatis, & bibatis super mensam meam in regno meo. Ibid. cap. XIV. 15. & seq. Christus consulens cuidam Pharisæorum principi, ut in conviviis pauperes adhiberet, hanc illi reddit rationem: beatus eris, quia non habent retribuere tibi: retribuetur enim tibi in resurrectione justorum; quo audito quidam respondit: beatus, qui manducabit panem in regno Dei; quod nonnisi de regno Christi in terris intelligi potest. Præterea Christus ita discipulos suos in ultima cœna allocutus est Matth. XXXI. 29. non bibam amodo de hoc genimine vitis, usque in diem illum, cum illud bibam vobiscum novum in regno Patris mei: quæ verba metaphorice explicare non sinit pro-

no-

cap. 25. & ex ipso Damaso apud Theodoretum Lib. V. Histor. Ecclesiast. cap. 10.) Millenarii regni fabulam imprimis damnasse, eamque in posterum contineuisse. Hoc tamen difficile creditu est, ex eo potissimum, quod S. Hieronymus in suis Comment. in Isaiam saeptatur, Apollinario in hac parte dimittaxat de millenario regno Catholicorum plures consensisse. Cum autem,

ut P. Martianæus ostendit, Sanctus Hieronymus hos commentarios nonnisi post ann. 409. componerit, quis sibi persuadeat, plurimos ex Catholicis hinc opinioni favere potuisse, si fuisse in concilio Rom. sub Damaso condemnata? Quid quod Severum Sulpitium circa ann. 415. Milleniariorum figurantis incante deceptum idem Hieronymus scribit?

nomen demonstrativum *hoc*, quod refertur ad vi-nūm verūm, quod tunc Christus bibebat. His et-iām simile est, quod Christus dicebat Lucæ XXII. 16. dico enim vobis, quia ex hoc non mandu-cabo illud, donec impleatur in regno Dei.

225. Resp. his omniibus novi testamenti locis designari regnum cœlestē sub imagine nuptiarum, & epularum, quod sæpius in sacris litteris fit. Ne tamen ex metaphoris illis erroris nasceretur occasio, nos præmouuit Christus Matth. XXII. 5o. inquiens in resurrectione negue nubent, neque nubentur, sed erunt sicuti Angeli Dei in cælo; qui utique nec cibo utuntur, nec potu. Et Apostolus 1. Corinth. II. 9. Oculis non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit, quæ pœparavit Deus iis, qui diligunt illum.

224. Prinus autem locus objectus ex Lucæ XXII. significat potestatem, quam Christus datum-rus erat Apostolis in futuro sæculo judicandi o-mines, unde idem Christus prosequitur: & sede-bitis super thronos, judicantes duodecim tribus Israel: quæ verba iis genuina sunt, quæ iisdem discipulis Christus dixerat Matth. XIX. 28. in re-generatione cum sederit Filius hominis in sede majestatis suæ, sedebitis & vos super sedes duo-decim, judicantes duodecim tribus Israel.

225. Secundus locus ex Lucæ XIV. est intelligendus de retributione æterna, secundum eam ei-jusdem Christi sententiam Matth. XXV. 40. quam-diū fecisti uni ex his fratribus meis minimis, mihi fecisti. Quod vero convivæ subdidit: beatus, qui manlucabit panem in regno Dei, for-tasse ex falsa milenarii regni opinione oriri po-nit; quam opinionem alibi Christus satis aperte exploserat, ibi autem ex profunditate judiciorum suorum confutare noluit.

226. In tertio demum loco Christus a vino ma-teriali occasionem sumpsit de spirituali vino lo-quendi, hoc est de cœlestibus deliciis, quæ post hanc vitam nos manent. Quamobrem hoc vinum appellat novum, ut intelligant omnes, se ad aliud vinum diversum sermonem transtulisse. Hoc fere modo Jo. IV. loquens cum Samaritana de aqua materiali commoda nactus est occasionem de spi-rituali sua gratia disserendi, inquiens vers. 15. or-mis, qui bibit ex aqua hac iterum siet; qui autem biberit ex aqua, quam ego dabo ei, non siet in æternum. Et adhuc similius exemplum nobis suppeditat S. Matth. c. VIII. ubi Christus cuidam discipulo (a), qui vocatus responderat: permitte me primum ire, & sepelire Patrem meum, dixit v. 22. dimitte mortuos sepelire mor-tuos, neunque ut S. August. observat, dimitte pec-catores, qui spiritualiter mortui sunt, mortuos suos sepelire; ut scilicet in anima mortui in corpore mortuos sepelirent. Verba sunt S. Patris Lib. IV. de Trinit. c. 3. & Lib. XX. de civit. Dei c. 5.

227. Obj. quarto palmare Chiliastarum argu-mentum. Apocal. XX. ita graphicè describitur mil-lenarium Christi regnum in terris, ut nihil aper-tius desiderari possit. Dicitur enim primo de sanctis v. 4. vixerunt, & regnaverunt cum Christo mille annis. Secundo de innipiis dicitur v. 5. ce-teri mortuorum non vixerunt, donec consummen-tur mille anni. Tertio duplex ibidem distinguitur sanctorum resurrectio, altera ad regnandum in ter-ra mille annis, altera ut regnent postea sine fine in cœlis; dicitur enim v. 5. & 6., haec est res-urrectio prima; beatus, & sanctus, qui habet partem in resurrectione prima. Impiorum autem duplex quidem mors aperte insinuat, sed una tantum resurrectio; videlicet primo morientur mor-te corporis, a qua resurgent; post autem morien-tur morte animæ sine ulla spe resurrectionis. Quar-to præmuicantur futura sacrificia vers. 6. erunt Sacerdotes Dei, & Christi, & regnabunt cum illo mille annis. Quinto eo mille annorum curri-culo diabolum ligandum esse, solvendum autem modico tempore exactis mille annis, quando sci-lit mundu ad finem vergente veniet Antichristus. Vers. 2. & apprehendit draconem, serpentem antiquum, qui est diabolus, & satanas ... & post hec oportet illum solvi modico tempore. De-nique haec omnia consequentur generale omnium judicium, æternæque vitæ, aut mortis retributio. Vers. 12. & viili mortuos magnos, & pusillos stantes in conspectu throni, & libri aperti sunt ... & iudicati sunt mortui &c.

228. Resp. hanc S. Jo. visionem esse omnium obscurissimam; eam tamen Chiliastarum systemati aptari non posse, patet primo, quia nulla hic habetur corporum mentio, sed tantum animarum; immo resurrectio corporum solum in fine capitisi memoratur, ubi serino est de extremo iudicio; ita enim habetur coimmate 15. & dedit mare mortuos, qui in eo erant, & mors, & infer-nus dederunt mortuos suos, qui in ipsis erant, & iudicatum est de singulis, secundum opera ipsorum. Secundo quia nullo modo videtur Sanct. reguantibus cum Christo in terris illud posse con-venire, quod vers. 7. & 8. legitur; & cum con-summati fuerint mille anni, solvetur satanas de carcere suo, & exibit, & seducet gentes, quæ sunt super quatuor angulos terræ, Gog, & Ma-gog, & congregabit eos in prælium, quorum numerus est, sicut arena maris; & ascenderunt super latitudinem terræ, & circuierunt castra Sanctorum, & civitatem dilectam &c. Anne Sanctis post mille annorum regnum adhuc bella, per-secutiones, aliaque hujusmodi mala iminent?

229. Omnium autem probabilissima hujus pro-phecia explicatio illa videtur, quam tradit S. Au-gustinus Lib. XX. de civ. Dei cap. 7. adoptat ve-ro S. Thom. in Lib. IV. Sentent. dist. 45. quæ

(a) Clemens Alexandrinus Lib. III. Stromatum putat, hunc discipulum fuisse Philippum.

1. ad 4. nempe mille annorum regno illud tempus denotari, quod a Christi morte usque ad universale judicium interjet; quod etiam mille annorum numerum longe superat, non insolta tamen sacr. Scripturarum phrasi potest millenario numero definiri, ut *perfecto numero notatur ipsa temporis plenitudo*: ita in Psal. CIV. dicitur: *verbi, quod mandavit in mille generationes*, hoc est in omnes generationes.

250. Porro hoc tempore dicuntur Sancti regnare cum Christo, quod S. Pater ibid. cap. 2. intelligit de Ecclesia, quæ regnat cum Christo in *civis, & mortuis*. Impii autem nec regnant, nec vivunt, quia non vivant nec vita corporis, nec vita animæ ad æternam mortem damnati: victuri autem sunt, cum in resurrectione corpora resument, *in mortem secundam cum ipsa carne transituri*, ut loquitur idem S. Pater.

251. Duplex resurrectio Sanctorum, quæ tertio loco opponebatur, & una tantum impiorum, facile cum eodem S. Patre explicatur, quia primo resurgere dicuntur Sancti, cum a morte corporis resurgent ad vitam æternam; secundo autem, quando imminentे universalis judicio corpora sua dotibus gloriose ornata resument. Impiorum autem duplex est mors, & una resurrectio.

252. Quod dicitur quarto loco, sanctos futuros Sacerdotes Dei, & Christi, verissimum est, non quasi debeat vetera sacrificia restituī; sed quia offerent Deo sacrificia immaculata, & undequaque placentia, spiritualia scilicet, non carnalia (a). Dicuntur etiam sedere super thronos, regare, & judicare, quia Ecclesiæ præsunt, debitoque a fidibus honore coluntur.

253. Quod de diaboli alligatione quinto loco dictum est, significat, toto hoc tempore satanam esse ligatum, quia ejus potestas, sin minus omnino ablata, saltem admodum diminuta, & quasi ligata per Christi passionem fuit; nec universas pene gentes effreni, ut olim, licentia seducens ubique dominatur. Soltetur autem modico tempore ante

(a) Non est præterendus commentarius Hugonis Grotii, quem ab homine heterodoxo veritatis evidētia expressit: *Sicut, inquit hunc locum commentans, olim Deus preces Sacerdotum exaudiēbat pro populo, ita nunc preces Martyrum exaudit pro Ecclesia*. Colendi ergo, & invocandi erunt Sancti Martyres, ut orent pro nobis.

(b) Hanc rudem tradidimus loci vexatissimi explicationem, haud ignari plurimæ superesse difficultates, quæ tamen Millenarios non juvant. Grotius cum non nullis aliis mille annorum initium ab anno 315. Æ. C. auspicatur, quando Constantinus centum gloriose editis pacem Ecclesiæ dedit. Decem porro sequentia saecula tanta felicitate fuisse in Ecclesia exacta dicit, ut merito appellari potuerint Sanctorum regnum usque ad finem Sæculi XIII. in quo Thraces imperante Orcano Ottoconi filio Ecclesiam devastare cœperunt; quia in calamitatem alia postea consecutæ sunt, exortis paullo post Wiclefi, aliquando Novatorum hæresibus. Hanc Grotii interpretationem Bossuetus rejicit, tunc quia multo ante Sæcul. XIII. Mahuineti successores magnas Ec-

extremum judicium, nempe turbulentissimis illis Antichristi temporibus, in quibus omnes pene iterum seducendos esse, paucis electis exceptis, Scriptura sacra testatur Matth. XXIV. 24. & alibi. Quæ oīnia universale judicium subsequetur, atque æterna præmii, ac pœnæ retributio.

254. Si vera esset hæc explicatio, visio ista pertineret ad omnes Santos, atqui S. Joann. non loquitur, nisi de Martyribus, seu de *animabus decollatorum propter testimonium Jesu*: ergo &c.

255. Resp. hac difficultate premi etiam Millenarios, qui regnum Christi in terris omnibus Sanctis communè futurum dicebant. Sed S. August. cit. c. g. observat, in hac parte etiam ceteros Santos intelligi. Scite autem Bossuetus post S. Th. (In explicat. hujus c. Apoc.) notat, peculiariter Martyrum factam esse mentionem, quia hos solos inter adultos immedieate in Christi regnum ad beatificam Dei visionem recipi, pro certo scitur. Hinc pro Martyribus nullas fundere preces consuevit Ecclesia, eosque statim post mortem ut patrones venerata est; quod etiam S. August. notavit Serm. 150. de *Verbis Apostoli*, hanc subdensationem: *injuria est enim pro martyre orare, cujus nos debemus orationibus commendari*. Sanctorum ergo universitas per Martyres, qui eorum portio præcipua sunt, in Apocalypsi designatur (b).

256. Ob. ult. Millenarium Christi regnum in terris antiquissima Patrum traditione ab ipsis Apostolis dimauante fulcitur. Etenim primo Papias Hieropolitanus Episcopus, S. Jo. Evangelistæ auditor (ut eum vocant S. Irenæus Lib. V. c. 55. S. Hieronym. Epist. 29. ad Theodorum, & antiqua Martyrologia) Papias, inquam, futurum mille annorum in terris regnum, tamquam doctrinam Apostolorum ore acceptam, tradidit apud Eusebium Lib. III. *Histor. Ecclesiast.* cap. ult. Secundo Millenariis suffragatur auctor librorum Sybillinorum, qui, ut eruditis videtur, sæculo Ecclesiæ II. floruit. Tertio eodem sæculo II. strenuus millenarii regni defensio fuit Sancius Justinus,

Ecclesiæ clades intulere; tunc etiam quia ante Wiclefum hæreses Albigensium atque Waldensium multo funestiores Ecclesiae fuerunt; ut nihil dicamus de Arianis, Macedonianis, Pelagianis, Nestorianis, Eutychianis, Monothelitis, Iconomachis, aliosque hujusmodi pestibus, quibus Sæculo IV. & seq. Ecclesia diu, inlunumque agitata fuit. Putat igitur Bossuetus, initia hujus regni melius posse a Christi resurrectione desunni; ex tunc enim Ecclesia nova semper in dies incrementa cepit, dirissimis persecutionibus, atque pestilentissimis hæresibus nequidquam obstantibus, usque ad Sæcul. X. quod eruditissimo huic viro videtur epocha cuiusdam Ecclesiæ decrementi. Tunc enim totus Orients sedissimo schismate ab Ecclesia defecit, anno scilicet 1050. Leone IX. Rom. Pont., Patriarcha autem Constantinopolitanus impio Mich. Cerulario. Magna etiam tunc cœpit Ecclesiastice disciplina relaxatio, quæ major semper postea facta est: quas Ecclesiæ calamitates semper aliæ, & aliæ usque ad nostra tempora consecutæ sunt.

mus, cui de hujus regni veritate adeo persuasum fuit, ut plane hæreticorum loco haberet, quicunque repugnare audenter. Ego autem, inquit in Dial. cum Tryphone n. 80., & si qui recte in omnibus sentiunt Christiani, & carnis resurrectionem futuram novimus, & mille annos in Jerusalem instaurata, & exornata, & dilata, sicut Prophetæ Ezechiel, & Isaia, & alii promittunt. Quarto Irenæus Sæc. II. multis ad ductis scripturarum testimonis (Lib. V. cap. 52. & seq.) totus est in eadem confirmanda sententia. Quinto eidem consensisse etiam S. Polycarpum ex eo conjicere possumus, quod hic fuerit Papiæ contubernalis, & S. Irenæi magister (apud S. Irenæum mox land.). Sexto non minus firmiter huic sententiæ adhæsit Tertullianus, qui sæculis II. & III. magna doctrinæ laude in Ecclesia Africana florebat. Hos postea secuti sunt sæculo III. Nopos Ægypti Episcopus, & Victorius Petaboniensis (apud S. Hieronymum in Cap. XXXVI. Ezechielis); sæculo autem IV. Lactantius Lib. VII. Divin. institut. cap. 24., Commodianus in Libro Instructionum, & Severus Salpitius apud S. Hieronymum loco cit. Jam vero si hæc traditio non est, quæ ab Apostolorum ducta temporibus apud præcipuos græcæ, latinæque Ecclesiæ Patres servata fuit, quænam erit alia? Sane S. Hieronymus in Cap. XIX. Jeremiacæ, horum Patrum auctoritate commotus inquit, quæ licet non sequamur, tamen damnare non possumus, quia multi ecclesiasticorum virorum, & Martyres ista dixerunt, & unzquisque in suo sensu abundet; & Domini reserventur judicio.

257. Resp. Quanquam negari non potest, hanc de millenario in terris regno opinionem multorum Patrum animis in sedisse, eam tamen in veri nominis traditionibus haud esse numerandam (a). Illud enim ex Vincentio Lirinensi Commonit. I. n. 2., ad veram pertinet traditionem, quod semper, quol ubique, quod ab omnibus traditum est; vel ex S. Augustino Lib. II. de Baptismo contra Donatistas, quod per universam custoditur Ecclesiæ. At vero millenarii regni apud plures, & antiquos Ecclesiæ Patres nulla prorsus est mentio, ut apud S. Clementem Rom., apud Ignatium, Polycarpum, Clementem Alexandrinum, Cyprianum, aliasque. Insuper non pauci huic opinioni, tanquam judaicæ fabulæ totis viribus reluctati sunt, ut Cajus, Dionysius Alexandrinus, Origenes, Eusebius, Hieronymus, Augustinus. Multo autem minus dici potest, hanc opinionem semper in Ecclesia obtinuisse; sensim enim decrevit, ita ut adulto sæculo IV. generali fere omnium Ecclesiæ Patrum consensu fnerit ex-

presa. Sed præcipuos Chiliasmi patronos breviter examinemus.

258. Ut nihil de Cerintho semi-Judæo, & hæretico dicam, Papias primus inter Patres hujus fabulæ disseminator, ut conjectatur Eusebius Lib. III. Hist. Eccl. cap. 59., ita opinatus esse videtur, ex male intellectis Apostolorum narrationibus ... fuit enim mediocri ingenio prælitus, cuius proinde auctoritas nou potest cum aliis Partibus longe gravioribus conferri.

259. Neque vero resert, quod idem Eusebius ibidem cap. 59. eum vocaverit sua cætate celebrem, virum imprimis disertum, & eruditum, ac Scripturarum peritum; hoc enim elogium, si vere Eusebii est, & non potius ab imperito scholestante assutum, ut suspicatur Valesius, non evinit, ipsum fuisse tam acri ingenio, ut non potuerit hac in re a Cerinthi asseclis decipi, qui se Apostolorum discipulos jactabant.

260. Neque etiam certum est, Papiam fuisse S. Joannis Evangelistæ auditorem; Eusebius enim potius credit, eum fuisse discipulum alterius Joannis, qui Senior nuncupabatur: & scite observat, Papiam nullibi se dicere Apostolorum spectatorem, atque auditorem, sed ab eorum familiaribus normam fidei se accepisse testatur. Hæc prima traditionis, quæ prætenditur, millenarii regni origo, ut sæpe laudatus Eusebius notat, plerisque ecclesiasticis scriptoribus ejusdem erroris occasionem præbuit, hominis cœlstante sententiam suam tuentibus (b).

261. De auctore autem librorum Sybillinorum non est cur multa dicamus; saniorum enim Criticorum judicio plures similes fabulas collegit, quas emunctioris naris viri exsibilant. Vid. Nat. Alexander in Sec. I. Dissert. I., & Rem. Geillier Tom. I. des Aut. Eccles. p. 532.

262. Post Papiam primas certe partes in defendendo Millenario regno tenet S. Justinus, qui tamen contrariam sententiam, quam apud multos catholicos viguisse fatetur, minime reprehendere ansus est. Ita enim loquitur in Dial. cum Tryphone n. 80.: at multos rursus, eosque ex illo Christianorum genere, quol piam, & puram sequitur sententiam, il non agnoscere tibi significavi. Neque audiendus est Joseph Medus, fanaticus Apocalypsis interpres, qui putavit, deesse hic particulam aliquam negativam, & legendum, quod piam, & puram non sequitur sententiam: præterquam quod enim id est contra omnium codicum probatorum fidem, etiam prorsus inverisimile videtur, voluisse S. Justinum contrariae sententiae patronos hæreseos insimulare.

263. Qued autem subdit: ego autem, & si qui re-

(a) Multoque minus ferendus est Henr. Dowellus, dum in Dissert. XI. Cyprian. §. 20. videtur asserere, omnes priorum sæculorum Christianos fuisse huic opinioni addictos.

(b) Mitto opinionem Auctoris du Traité de la fin du monde contentantis, Papiam millenarii erroris disseminatorem esse a Papia Hierapolitano Episcopo diversum, cum nulli sit satis solido fundamento innixa.

recte in omnibus sentiunt &c. duo continet, proba distinguida; primo futuram esse carnis resurrectionem, & hoc ad fidei dogma pertinet: alterum, mille annos in urbe Jerusalem ædificata, ornata, & amplificata transigendos, & hoc in opinione hominum tunc situm erat; ita ut verba illa: *qui recte in omnibus sentiunt Christiani*, solum ad carnis resurrectionem referantur, quam nonnulli Justini ævo perperam, & ex errore negabant; non autem referuntur ad regnum mille annorum. Id constat ex verbis supra allegatis: at multos rursus, eosque &c., ubi piros, & pueros Christianos sibi refragari fatetur. Id ipsum confirmatur ex textu græco, in quo deest illa particula *sicut*, & tali cum interpunctione legitur: *ego autem, & si qui recte in omnibus sentiunt Christiani, & carnis futuram resurrectionem scimus, & mille annos in Jerusalem ædificata, & ornata, & amplificata Prophetæ Ezechiel, & Isaías, & alii promittunt* (a).

244. S. Irenæus Papiæ commentis nimiam habuit fidem; scribit enim cap. 25. „ Presbyteros, „ qui Joannem discipulum Domini viderunt, au- „ disse se ab eo, quemadmodum de temporibus „ illis docebat Dominus, & dicebat: *venient dies, „ in quibus vineæ nascentur, singulæ decem mil- „ lia palmitum habentes, & in uno palmite dena „ millia flagellorum; & in unoquoque flagello „ dena millia botrum, & in unoquoque botro „ dena millia acinorum; & unumquodque expres- „ sum habebit vigintiunque metretas vini: & „ cum apprehenderit aliquis Sanctorum botrum, „ alias clamabit: *botrus ego melior sum, me su- „ me, per me Dominum benedic.* Similiter & granum tritici decem millia spicarum genera- turum, & unamquamque spicam habituram de- cem millia granorum, & unumquodque grammis quinque bilibres similæ claræ mundæ.“ Hæc Irenæus ex quarto libro Papiæ de interpretatione Dominicorum oraculorum hausit, Papias autem ex spiriis Cerinthianorum, Judæorumque traditionibus (b).*

245. De Polycarpo mera est suspicio, haud sati gravi fundamento innixa; cum in ea, quæ su-

perest, ejus epistola ad Philippienses, nedium nullum Chiliasmī vestigium appareat, sed potius catholicæ Ecclesiæ doctrina de imminenti gloriæ retributione, quæ cum Chilastarum figmentis cohaerere non potest, non obscure tradatur his verbis n. 9.: *persuasi, quod hi omnes, Paulus, Ignatius, Zozimus, & Rufus in vacuum non con- current, sed in fide, ac justitia, & quod in debito sibi loco sint apud Dominum, cum quo & passi sunt.*

246. Tertullianus ex falsis Montanistarum visionibus in hac millenarii regni opinione confirmatus est, putans, Jerusalem divini operis esse de cœlo deferendam, ejusque effigiem jam in aere ostensam. Constat enim, inquit Lib. III. contra Marcionem cap. ult., *Ethnicis quoque testibus, in Iudea per dies quadraginta matutinis momentis, civitatem de cœlo peperisse, omni mœniorum habitu evanescente de projectu diei, & alias de proximo mullam.* Ceterum Pamphilus (in nota ad cap. 50. Libri de Animæ) non sine ratione miratur, Tertullianum in Chilastarum deliria incidisse, tum in Lib. de anima cap. 50. similem fabulam, quam Plato (Dial. X. de Republ.) cuderat, acute exploserit.

247. Nepotem feliciter confutavit Dionysius Alexandrinus Patriarcha, atque ut supra monitimus num. 205. veram sententiam in concilio confirmavit, Millenariis plane convictis, atque ad sanitatem reductis.

248. De Victorino Petabonensi res dubia est; nam in Comment., qui nunc supersunt super Apocal. p. 441. hæc habentur: *audiendi non sunt, qui mille annorum regnum terrenum esse confirmant* (c).

249. Lactantius vero non multum ponderis addit Millenariis, cum ex suppositiis Sybillinis libris suam sententiam desumpserit, hæc etiam addens: *qui erunt in corporibus vivi, non morientur, sed per eosdem mille annos infinitam multitudinem generabunt, & erit soboles eorum sancta, & Deo chara.* Qui autem ab inferis suscitabuntur, ii præerunt viventibus velut judices. Gentes vero non extinguentur omnino, sed quædam

(a) Maurinus Editor S. Justini retinendam esse patet particularum *sicut*. Bossuetus tamen in c. XX. Apocal. eam vitio interpretis tribuit. Certe in græco textu deest, qui sic habet: ἐγώ δι οὐ εἰ τινὲς εἰπεῖ ὅτι γέγονες κατὰ πάτερα χριστανοῦ καὶ πύργος ἀναστήσειν τίτον ἐπιχρημάτα, καὶ λέγει εἰ ἐρηταλητεὶς καθηκόνθειν, καὶ πλανητούς φεύσαται, εἰ προφήται Γ' εἰλέχηται Χ' Η' στέψει, καὶ εἰ ἄλλοι ἐνοιδιγήσουται.

(b) Hoc Irenæi Capitolum 33., & quatuor alia sequentia fuerunt ab aliquibus suppressa, quia Millenariis favebant; sed ea postea restitutum Fevardentius. Hunc S. Patrem ab errore Millenariorum purgare conati sunt Bellarininus Lib. I. de Sanct. beatit., & Fevardentius in scholiis; sed non felicibus avibus, ut ait Renatus Massuetus Dissert. III. art. 10. num. 121.; qui tamen observat, Irenæum a communibus aliorum Chilasta-

rum placitis primo in eo discessisse, quod terreni hujus regni tempus nunquam definierit; nec unquam illo Apocalypses loco absens sit, & regnabunt cum illo mille annis: deinde quod Martyribus gloriam cœlestem statim concedi putaverit Lib. IV. cap. 33. deinde quod non omnes Beatos in cœlo futuros esse putaverit, sed aliquos in Paradiso terrestri, alios in civitate Jerusalēm instaurata, & renovata; atque ita explicat mansiones diversas in domo Dei; concludit tamen, ubique Deum videri, quemadmodum digni erunt videntes eum.

(c) In Tono I. Biblioth. Patrum edit. Parisiensis. Aliqui tamen, ut Sixtus Senensis, Tillenontius, & Ceillier, hunc locum corruptum esse putant, & expungit iis, quæ Millenariis favebant, hæc fuisse aliena manu intrusa.

dam relinquuntur in victoriam Dei, ut triumphentur a justis, ac subjugentur perpetuae servituti. Ita facile est fabulis addere fabulas.

250. In dialogis, quos nunc habemus, Sulpitii Severi, nihil est, quod errorem Millenariorum redoleat. Immo idem Sulpitius in epist. II. de S. Martino loquens, eum minime lugendum esse dicit, cui post evictum, triumphatumque saeculum nunc demum redditam est corona justitiae; quae cum Millenariorum systemate hand facile conciliari queunt. Quamobrem aut Sulpitius sententiam mutavit, aut S. Hieronymus deceptus est (a).

251. Idem vero S. Hieronymus nullam Millenariorum opinioni notam inuincere voluit, cum unanimis sua etate non esset hac de re Doctorum consensus; eam tamen aliquando Judaicam traditionem, & saepius fabulam appellare non dubitavit. Vide supra num. 212.

C A P U T XII.

Ostenditur, animabus justis, quibus nihil lendum superest, sine ulla dilatione beatificam Dei visionem concedi (b).

252. Haec propositio praedjudicata jam videri poterat in Concilio Lugdunensi anno 1274. sub Gregorio X. his verbis, quae habentur in professione fidei: *Credimus ... illorum animas, qui post baptismum susceptum nullam omnino maculam incurrit, eas etiam animas, quae post contractam peccati maculam, vel in suis corporibus, vel iisdem exules corporibus sunt purgatae, in cœlum mox recipi; quae ipsissima verba fuerunt a Rom. Pontificibus Clemente IV., Joanne XXII., & Clemente VI. usurpata (vid. Rainaldus ad annos 1267. num. 76., 1518. num. 10., 1521. n. 11., & 1521. num. 6.): unde etiam S. Thomas I. P. q. 64. art. 4. ad 3. contrarium sententiam aliorum dicentium, usque ad diem judicii differri penam sensibilem tam dæmonum, quam animarum; & similiter beatitudinem Sanctorum differri usque ad diem judicii, non dubitavit erroneam appellare.*

253. In ratum tamen, ac universale dogma fi-

(a) Confer Hieronymum de Prato Dissert. V. in Sulpitium Severum Tomo I. Operum ejusdem Sulpitii edition. Veronensis anno 1741. pag. 259.

(b) Fuisse olim, qui de hac re dubitarent, clanculum tamen, testatur Aliquinus inquiens: *Est quoque in quibusdam clancula dubitatio, an animæ S. Apostolorum, & Martyrum, aliorumque perfectorum ante diem judicii in cœlesti recipientur regnum.* Epist. 97. in nova editione enrata a Frobenio Abb. ac S. Einmermannum Ratisbonæ 1777. 3. in ver. autem edit. Andr. Quercetani Epist. 81. Insignis hic vir Anglus floruit sacer. VIII. magna doctrine, & pietatis lande.

(c) Addunt aliqui celebrem promissionem Christi Domini latroni pœnitenti Lucae XXIII. 43. *Hodie mecum*

dei id non transivit, nisi postquam Benedictus XII. anno 1336. solemní sua Constitutione, quæ incipit *Benedictus Deus*, quæstionem hanc longo, maturoque examiné discussam definiuit, & Concilium Florentinum sub Eugenio IV. anno 1439. in decreto *Unionis recitatis supra Concilii Lugdunensis verbis hæc alia adjecit: & intueri clare ipsum Deum trinum, & unum, sicuti est. Hoc ipsum pro inconcuso fidei dogmate habuit Concilium Tridentinum, dum sess. XXV. de invocat. Sanct. ait: illos vero, qui negant, Sanctos æterna felicitate in cœlo fruentes, invocandos esse ... jam pridem damnavit, & nunc etiam damnat Ecclesia.*

254. Prob. attem hoc catholicorum dogma primo ex sacris litteris. Sanct. Paulus 2. Corinth. V. 6., dum sumus in corpore, inquit, peregrinamur a Domino (per fidem enim ambulamus, & non per speciem): audemus autem, & bonam voluntatem habemus, magis peregrinari a corpore, & præsentes esse ad Dominum. Ex his verbis, ut post Sanctum Thomam Lect. II. in hunc locum observat Estius in Comment., duplice argumento probatur, visionem beatificam statim post mortem animabus justis concedi. Nam primo Apostolus cupit peregrinari a corpore, hoc est rebus humanis exihi, ut præsens sit ad Dominum, quod idem est, ac beatifica Dei visione frui, eo plane sensu, quo idem Apostolus 1. ad Thessal. IV. 16. dicit, justos rapiendos in aera obviam Christo, subdens: *& sic semper cum Domino erimus.* Secundo inuit, corpore soluto, non amplius per fidem nos ambulatiros, sed per speciem, hoc est, ut alibi etiam clarius idem Apostolus loquitur, visuros nos Deum non amplius per spectulum, & in ænigmate, sed facie ad faciem. Hinc S. Gregorius Magnus Lib. IV. Diclororum cap. 25. Qui Christum, inquit, in cœlo esse non dubitat, nec Pauli animam in cœlo esse negat (c).

255. Prob. secundo ex sanctis Patribus cum græcis, tum latinis. Et primo ipse S. Justinus, quantum Millenariorum errori adhæserit, ut tamen observat P. Maranus ejus editor in Præf. P. II. cap. 12. num. 1., in utraque *Apologia* animas Sanctorum beatifica visione Dei statim perfaci de- clara-

eris in *Paradiso*. Sed Petavius non paucis adductis veterum testimoniis Lib. VII. de Deo cap. 14. non satis ex eo loco probari putat, Sanctos post exitum e corpore ad Dei visionem admitti. Etiam S. Jo. Chrysostomus apud S. Th. in *Catena aurea* dicit, quosdam sic legisse: *dico tibi hodie, tecum eris in paradiso.* Multi tamen hac Christi promissione utuntur ad dogma Catholicum de immediata gloria retributione comprobandum, ut Card. Bellarminus Lib. I. de *Sanct. beatit.* cap. 3., Murratorius de *Paradiso* cap. 14.; Estius in Comment. ad hunc loc., Catechisimus Rom. P. I. de *Symbolo* cap. 6. art. 5. num. 6., & Benedictus XIV. de *Festis D. N. J. C.* n. 288., & sequ.

DISSERT. III. CAP. XII.

clarat. Idemque dicendum de Sancto Irenæo, saltem respectu Martyrum. Præterea Methodius Tyrus, quanquam & ipse Millesimorum erroribus implicitus, fluxa, inquit, brevique vita dissoluta, habemus apud Deum habitationem. (Apud Photium in *Bibliotheca* cod. 254.)

256. S. Gregorius Nazianzenus in Orat. X. (modo XI.), quam in laudem fratris sui Cæsarii scriptis, bene de ipsius salute omniens, inter alia dicit, *eum penetrasse cælum, & magno Regi assistere, & emicante inde lumine compleri.* Gemina habet de sorore sua Gorgonia, & de S. Basilio Orat. XI. & XX., (in nova edit. VIII. & XLIII.)

257. S. etiam Gregorius Nyssenus de Pulcheria filia Theodosii senioris, *hinc avulsa est planta,* inquit, *verum in paradiso consita; a regno in regnum translata est;* quam pulcher ille oculus est, qui *Deum conspicit!* pro certo scilicet habens, Sanctos, de quorum numero Pulcheriam esse sperabat, illico beatifica Dei visione frui.

258. S. Jo. Chrysostomus in Orat. de S. Philogonio de sanctis loquens, *Deum,* inquit, *vident omnes, quantum capere possunt, tum præsentem, tum splendore majestatis suæ omnes, qui cum eo sunt, collustrantem.*

259. Immo in tota Ecclesia id fuisse semper creditum, liquet ex Menologio, in quo Sanctos vita functos in cælo Trinitati assistere dicitur. Sic ex. gr. de Basilio scriptum est: *Basili sapiens, qui assistis Trinitati: non est autem putandum, Sanctos assistere Trinitati instar cœcorum, qui nihil vident.*

260. Ex latinis autem Patribus nemo clarius hoc catholicum dogmam de immediata visionis beatificæ concessionē tradidit, quam S. Cyprianus, qui in aureo suo opere de immortaliitate totus est, ut nobis auferat dolorem mortis, cum sit transitus a miseria ad beatam vitam in cœlis. Et in *exhortat. ad Martyrum* (in fine epist. ad Fortunatum) maximam esse felicitatem ostendit, *claudere in momento oculos, quibus homines videbantur, & mundus, & aperire eosdem statim, ut Deus videatur, & Christus* (a).

261. S. etiam Hieronymus in epist. ad Marcellam loquens de obitu Lætæ, nunc, ait, *excipitur Angelorum chorus, Christum sequitur, & dicit: quæcumque audivimus, vidimus in civitate Domini virtutum.*

262. Denique, ut alios omittam, S. Gregorius

Magis non minus perspicue, quam sæpe ut ratus, constitutumque dogma tradit, animas, quibus nihil luendum superest, in cœlo ad beatam vitam recipi. Unus instar omnium sit locus ille Lib. IV. *Dialogorum* cap. 24. & 25., ubi data opera quæstionem movet, num ante restitucionem corporum in cœlo recipi valeant animæ justorum? Distinguit autem justos imperfectos, quibus aliquid luendum superest, a perfectis, quos nulla peccatorum macula inficit, atque hos postremos in regni cœlestis sedibus illico recipi docet (b).

263. His omnibus accedunt etiam publicæ, & communes Ecclesiæ preces, quibus aut Sanctos, tanquam cœlesti jam beatitudine frueentes, Deoque propius assistentes invocantur, aut ipsis de apta jam æterna felicitate gratulamur. Vid. Orationes in Festo S. Ludovici, S. Henrici, Eduardi &c.

264. Ob. primo (cum Calvinio Lib. III. Inst. cap. 25. n. 6.) S. Scriptura tam honorum præmitum, quam malorum pœnam semper ad extremam judicii diem refert. Sane Matth. XXV., ubi describitur universale judicium, plura sunt, quæ luculenter ostendunt, nullam fuisse antea factam gloriæ, vel pœnæ retributionem. Nam primo tunc segregabuntur electi a reprobis; erant ergo antea simul commixti. Secundo, dicitur regnum præparatum electis a constitutione mundi; noudum ergo erat collatum. Tertio, ita Judge sententiam feret: *venite benedicti &c., discedite maledicti &c., ac demum concluditur: & ibunt hi in suppliūm æternū, justi autem in vitam æternam;* ut constet, utrosque primo ire, non autem redire, vel ad supplicium, vel ad regnum. Idem etiam habetur in pluribus aliis Scripturæ sacræ locis (Matth. XXIV. 51. &c.), ut ferme semper merces, ac pœna ab ultima judicii die pendeat. Unde Lactantius Lib. VII. *divin. institut.* cap. 21. ita fideinter concludebat, nec tamen quisquam putet, *animas post mortem protinus iudicari; nam omnes in una, communique custodia detinentur, donec tempus avenirat, quo maximus Judge meritorum faciat examen, &c.*

265. Resp., descriptionem judicii, quæ habetur apud S. Matthæum, & in aliis S. Scripturæ locis, pertinere ad finem mundi, atque ad homines in carne resuscitatos, quorum segregatio tunc primo fieri debet, non quantum ad animas, quæ vel in ipsa hypothesi adversariorū in locis separatis degunt, sed solum quantum ad corpora, quæ mo-

(a) Nicol. Rigaltius in not. ad epist. XV., & LVI. S. Cypriani dicit, *placuisse Patribus moram omnem felicitatis acquirende, martyrii prerogativa abrogari, ne forte illius obtinende spes in judicio sive resurrectiois tempus dilata minus strenuus Christi milites faceret.* Si his verbis arbitratus est, aut minus vere fuisse immediata Dei visionem fidelibus promissam, aut solis Martyribus id fuisse singulare prerogativa reservatum, a veritate procul aberravit; neque in re

theologica tanti fieri solet ejus auctoritas, quanti in profana eruditione, in qua excelluit.

(b) Multo plura cum græcorum, tum latinorum Patrum testimonia dabunt Lind. Muratoriis de *Paradiso* cap. 10., & seq., Dion. Petavii Libr. VII. de *Deo* cap. 13., & 14., & passim *Theologi.* De mente autem Sanct. Hilarii, Ambrosii, Chrysostomi, Augustini, ac Bernardi postea agemus.

modo confusa sunt. Eadem ratione dicitur parata regnum cœlorum electis, respectu corporum, non respectu animarum, quæ jam erant in possessione æternæ beatitatis; quemadmodum cum dicitur reprobis, *discedite maledicti in ignem æternum, qui paratus est diabolo, & Angelis ejus, non efficitur, Angelos malos ante judicium extremum non torqueri igne inferni.* Denique vere dicit Christus electis: *venite benedicti &c., reprobis autem discedite maledicti &c.*, quia tunc primum corpore resumpto ibant homines vel in cœlum ad regnum, vel in ignem ad mortem.

266. Eodem modo explicari debent alia Scripturaræ S. loca, ut parabola zizaniorum, quæ modo simul cum trito crescere permittuntur, post autem in consummatione sæculi ab Angelis separabuntur Matth. XIII. 24.; alia item parabola sagentæ congregantis omnia genera piscium ibid. vers. 4. sequ.; tum quod Christus discipulis suis promisit Joann. XIV. 2.: *vado parare vobis locum .... iterum venio, & accipiam vos ad me ipsum, ut ubi ego sum, & vos sitis; quæ omnia ad extremum judicii diem referuntur; sed homines resipiunt ex corpore, & anima compositos, non attem animas solas.*

267. Lactautii auctoritas in hac materia nihil nos movet, cum Milleniariorum errori addictus fuerit, & nœvæ non paucis, nec levibus ejus opera scateant: unde merito fuerunt a Gelasio Papa in apocryphis numerata in Concilio Romano; & S. Hieronymus epist. XXXIX. ad Paul. optabat, *ut tam nostra affirmare potuisset, quam facile aliena destruxit.*

268. Inst. Nullum est in sacris litteris vestigium judicii alteius particularis, cui animæ a corporibus solutæ subjiciantur; sed ubicumque de præmio agitur, vel de supplicio, utrumque ad universale judicium refertur.

269. Resp., judicij particularis mentionem fieri saltem implicitam Lucæ XVI., ubi describitur diversa sors Lazari mendici, qui ab Angelis in sinum Abrahæ deportatus fuit, & divitis, qui sepultus est in inferno; quod utique sine judicio particulari contingere non potuit. *Quis, inquit S. Augustinus Lib. II. de anima, & ejus origine cap. 4., adversus Evangelium tanta obstinatione mentis obsurduit, ut in illo paupere, qui post mortem ablatus est in sinum Abrahæ, & in illo divite, cuius in inferno cruciatus exponitur, ista non audiat, vel auditæ non credit?* scilicet judicari animas, cum de corporibus exierint, antequam veniant ad illud iudicium, quo eas oportet jam redditis corporibus judicari?

270. Quod si aliquis contuleret, eo loco non contineri historiam, sed parabolam; inde tamen

saltem colligetur, Christum hac parabola docere nos voluisse, quid hominibus contingat post mortem, ut scilicet bonorum, vel malorum operum statim præmium referant, aut pœnam.

271. Huc etiam spectant ea Christi verba ad latroneum Lucæ XXIII. 43.: *holie mecum eris in paradyso; & alia Spiritus Sancti Eccles. XI. 28. facile est coram Deo in die obitus retribuere unicuique secundum vias suas: hæc enim retributio sine iudicio fieri nequit (a).*

272. Ob. secundo celebre illud testimonium Apostoli Hebr. XI. 15., ubi de Sanctis vet. testimoniis dicitur: *juxta fidem defuncti sunt omnes isti, non acceptis reprobationibus, sed a longe eas aspicientes; & postea subditur vers. 16.: nunc autem meliorem (patriam) appetunt, idest cœlestem.* Quibus verbis declarat Apostolus, Sanctos vet. test. ne tunc quidem, quando hæc scribebat, scilicet multo post Christi ascensionem, fuisse visionem Dei beatificam consecutos. Ac demum ita totum caput concludit: *& hi omnes testimonio fidei probati non acceperunt reprobationes, Deo pro nobis melius aliquid providente, ut non sine nobis consummarentur.* Quod idem est, ac aperte asserere, omnes omnino sanctos uno, eodemque tempore esse cœlesti beatitudine donando, quod uanisi post finem mundi fieri potest.

273. Resp. dist. Apostoli textam: *si nomine reprobationum intelliguntur temporales pronissiones terræ Chanaan, conc.; spirituales regni cœlestis, subdist;* & has veteres justi non sunt consecuti usque ad Christi ascensionem in cœlum, conc.; post Christi ascensionem, nego, saltem quantum ad visionem beatificam. Apostolus vers. 13. loquitur non de æterna cœlesti patria, sed de terra Chanaan, quam utique Abraham, Isaac, Jacob, aliique veteres Patriarchæ a longe experebunt, & salutarunt: quanquam enim nonnulli eorum in ea habitaverunt, ut peregrini, nemo tandem eam possedit, ut dominus ante Iosue.

274. Cum vero subdit Apostolus vers. 16. *nunc autem meliorem (patriam) appetunt, idest cœlestem,* particula *nunc hoc loco non significat tempus, sed habet vim illationis.* Nempe Apostolus, ut evincat, veteres Patriarchas non de terrena, sed de cœlesti patria fuisse sollicitos, ita ratiocinatur: Illi confitebantur, se esse hospites, & peregrinos super terram; qui autem id dicunt, significant se patriam inquirere; sed quam patriam? non certe terrenam, de qua exierunt, quia si hanc quæsivissent, habebant utique tempus revertendi: *nunc autem, seu quod idem est, ergo meliorem appetunt, idest cœlestem (b).*

275. In postremis autem versiculis Apostolus loqui-

(a) Aliqui putant, judicij particularis mentionem fieri in Apostoli verbis Hebr. IX. 27. *Statutum est hominibus semel mori, post hoc autem iudicium.* Sed E. Gazzaniga Theol. Tom. II.

stius, aliisque interpres non ignobiles ea ad universale iudicium referenda esse, ostendunt.

(b) En integrum Apostoli textum a Vers. 13. Justa

DISSERT. III. CAP. XI.

quitur quidem de promissione cœlesti , sed consummata , & perfecta , quæ scilicet non animabus solis , sed corporibus quoque in extremo iudicii die est retribuenda ; unde etiam non dixit : *ut non sine nobis remunerarentur , sed consummarentur.*

276. Loqui autem Apostolum in hoc capite de duplice recompensatione , terrena altera , altera cœlesti , manifestum est . Nam vers. 55. dicit , Gedeon , Barac , Samson , Jephthe , David , Samuel , & Prophetas adeptos fuisse recompensationes : loquitur ergo de recompensationibus terrenis . Rursus cum in fine capituli de omnibus dicit : *non accepterunt recompensationem , de alia recompensatione necessario intelligi debet , nempe cœlesti , & consummata , quam omnes simul una cum corporibus recipieimus in fine mundi.*

277. Dices . Hac posita interpretatione intelligi nequeunt illa verba : *Deo pro nobis melius aliquid providente.* Quid enim præ antiquis justis accipimus , si omnes simul cum corporibus coronandi sumus ?

278. Resp. , etiam posita Adversariorum sententia , qui volunt , beatificam visionem esse differendam usque ad iudicii diem , adhuc quæri posse , quidnam Deus pro nobis melius providerit ? S. Jo. Chrysostomus vult , Apostolum esse more humano locutum , ubi censentur honoratores , qui expectantur , quam qui expectant : unde Apostolus colligebat , in meliorem esse conditionem nostram , qui statim post mortem ad beatificam visionem introducimur , quam veterum justorum , qui novæ legis tempus expectare debuerunt , ut eamdem felicitatem consequerentur .

279. Ob. tertio . Idem Apostolus 2. ad Timoth. IV. 8. ita seipsum consolatur : *reposita est mihi corona iustitiae , quam reddit mihi Dominus in illa die justus judex ; non solum autem mihi , sed & iis , qui diligunt adventum ejus : ubi per coronam iustitiae certe intelligit non accidentalem solum , & consummatam , sed ipsam essentialē beatitudinem , quæ erat præcipuum ipsius spei objectum . Per illam autem diem intelligit diem iudicii extremi , quo sensu in eadem epistola cap. I. 12. dicebat : *certus sum , quia potens est depositum meum servare in illum diem , scilicet diem iudicii.**

280. Resp. , Apostolum loqui de corona , quæ reddenda est hominibus , seu animabus simul , & corporibus , non animabus solis : *quam reddit mihi ;* hæc autem non est sola visio beatifica , quæ justis statim post mortem conceditur ; sed gloria consummata animæ , & corporis , quæ nonnisi in die iudicii hominibus resuscitatis conferenda est .

fidem defuncti sunt omnes isti , non acceptis recompensationibus , sed a longe eas aspicientes , & salutantes , & confidentes , quia peregrini , & hospites sunt super terram . Qui enim hæc dicunt , significant , se patriam inquirere . Et si quidem ipsius meminissent , de qua

Nisi ita explicetur Apostolus , secum ipse pugnat , cum scilicet desiderabat dissolvi , & esse cum Christo , & peregrinari a corpore , ut posset esse præsens ad Dominum . Vide sup. num. 254.

281. Ob. quarto . S. Joannes 1. epist. III. 2. Scimus , inquit , quoniam cum apparuerit (Christus Dominus in fine mundi) , similes ei erimus , quoniam videbimus eum , sicuti est : ergo ante finem mundi Deum visuri non sumus .

282. Resp. , duplceil esse posse illius loci sensum : primo ut verba illa cum apparuerit non ad Christum referantur , sed ad publicam hominum notitiam ; dixerat enim Apostolus immedieate ante : *charissimi , nunc filii Dei sumus , & nondum apparuit , quid erimus .* Scimus , cum apparuerit &c. ; quasi dicat : felicia venient temporis , in quibus apparebit , quid simus , cum nempe videntes Deum , similes quedammodo ei erimus in gloria . Secundo verba illa cum apparuerit possunt ad Christum judicem referri ; & in hoc sensu illa verba : *similes ei erimus* sunt explicanda de gloria , qua corpus nostrum resurgens spirituale circumdabitur ad similitudinem gloriae corporis Christi ; unde illud Apostoli Pauli Coloss. III. 4. *cum Christus apparuerit vita vestra , tunc & vos apparebitis cum ipso in gloria.*

283. Ob. quinto . Apoc. VI. 9. & seq. dicitur : *Vidi subitus altare animas intersectorum propter serbum Dei.... & clamabant voce magna dicentes : usquequo Domine (sanctus , & verus) non judicas , & non vindicas sanguinem nostrum de iis , qui habitant in terra ?* Et dictum est illis , ut requiescerent adhuc tempus modicum , donec compleantur conservi eorum &c. ; quo loco significatur , animas Sanctorum non vias Deum , donec compleatur electorum numerus , quod non erit , nisi in fine mundi .

284. Resp. , S. Thomas in IV. Sentent. dist. 45. qu. 5. art. 5. ad 1. , illam orationem non esse aliud , quam eorum desiderium de obtinenda stola corporis , & societate Sanctorum , qui salvandi sunt , & consensem , quo consentiunt divinae iustitiae punienti malos . Dicuntur autem illæ animæ esse subitus altare , quia , ut exponit Estius , adhuc sunt infra conditionem gloriosi corporis Christi , nondum resumptis corporibus . Post resurrectionem autem extollentur supra altare , quia similes Christo erunt in corpore gloriosis dotibus exornato . Ceterum eas ipsas animas frui visione Dei beatifica , haud obscure innuit idem S. Joannes inquietus Apocal. VII. 9. : *Vidi turbam magnam.... ex omnibus gentibus & tribubus , & populis , & linguis stantes ante thronum , & in conspectu agni &c.*

285.

exierunt , habebant utique tempus revertendi . Nunc autem meliorem appetunt , idest cœlestem ; ideo non confunditur Deus vocari Deus eorum ; paravit enim illis civitatem :

285. Ob. sexto. In Libro secundo Machabœorum XII. 44. de Juda Machabœo dicitur: *nisi enim eos, qui ceciderant, resurrecturos speraret, superfluum sideretur, & vanum orare pro mortuis: putabat ergo Judas, qui non tantum dux, sed & Pontifex erat, totam animæ felicitatem a corporis resurrectione pendere: ergo &c.*

286. Resp., Judam Machabœum eo loci speراس resurrectionem animarum, pro quibus preces & sacrificia offerebat, a pœnis purgatorii; unde concludit: *santa ergo; & salubris est cogitatio pro defunctis exorare, ut a peccatis solvantur.* Non autem ille locus intelligi potest de resurrectione corporis, pro qua nullæ necessariae sunt, immo nec offerri solent preces, & sacrificia.

287. Ob. septimo. Ut S. Thomas recte docet I. P. quæst. 64. art. 4. ad 5., eodem modo sentendum est de justorum mercede, quæ sita est in Dei visione beatifica, ac de impiorum pœna; atqui hæc non infligitur ante diem judicij; ergo &c. Prob. min. cum ex sacris litteris, tum ex sanctis Patribus. Nam primo S. Petrus 2. epist. II. 4. inquit: *Deus Angelis peccantibus non percipit, sed rudentibus inferni detractos in tartarum tradidit cruciandos, in judicium reservari* (a). Cui simile est illud Judæ in sua epistola canonica dicentes vers. 6.. Angelos malos in judicium magnæ diei vinculis æternis sub caligine reservari. Præterea Dæmones apud Matth. VIII. 20. clamabant: *quid nobis, & tibi, Jesu fili Dei? Venisti huc ante tempus torquere nos: ante tempus, hoc est ante diem judicij, ut explicat S. Augustinus Lib. VIII. de civit. Dei cap. 25. Lucæ etiam VIII. 31. Dæmones rogabant Christum, ne imperaret in abyssum ire.*

288. Idem tradunt sancti Patres. Nam primo S. Justinus in utraque apologia non dicit: *torqueri dæmones, sed torquendos.* Secundo, S. Irenæus Justini auctoritatem allegans Lib. IV. Hist. eccl. cap. 18.) bene, inquit, *Justinus dixit, quoniam ante Domini adventum nunquam ausus est Satanas blasphemare Deum, quippe nondum sciens suam damnationem* (b). Tertio S. Augustinus Lib. VIII. de civit. Dei cap. 25. dæmones tempore judicij dicit *æterna damnatione puniendos cum omnibus etiam hominibus, qui eorum societate detinentur, sicut Religio loquitur, quæ nec fallit, nec fallitur.* Quarto. Consentunt Ss. Ambrosius Comment. in cap. VIII. Lucæ, Hieronymus, & Chrysostomus in cap. VIII. Matth., Gregorius Magnus Lib. IV. Moral. cap. 10., aliisque apud Bellarminum Lib. I. de beat. sanct. cap.

6., & Petavium Lib. III. de Angelis c. 4. Quod autem de dæmonibus dicitur, pari jure ad ceteros reprohos extendi potest.

289. Accedit, quod Ecclesia ipsa in Missa pro Defunctis sic Deum orat: *Libera animas omnium fidelium defunctorum de pœnis inferni & de profundo lacu: libera eas de ore leonis, ne absorbeat eas tartarus, ne cadant in obscurum &c.* Quæ sane oratio supervacanea esset, si animæ defunctorum statim post mortem præsumunt, vel pœnam consecutæ essent.

290. Resp. priuæ difficultati neg. min. Primum autem locum ex secunda epist. S. Petri, & alterum ex epist. S. Judæ communiter explicant Theologici de pœna quadam adventitia, & accidentalis, quæ dæmonibus post extremi judicij diem reservatur, quando ipsis potestas omnis nocendi ablata fuerit, & quando ab Angelis, & hominibus condemnabuntur, quæ pœna erit superbis illis spiritibus acerbissima.

291. Similiter etiam de pœna accidentalis intellegendæ sunt ex dæmonum querelæ: *venisti huc ante tempus torquere nos; quatenus Christus Dominus eos cogebat ab obsessis corporibus exire; multoque magis, quia mox erat sua morte totum genus humanum ab eorum tyrannide liberatus:* unde Evangelista Marcus eam ipsam dæmonis querelam referens, causam etiam subjungit capit. V. 8.: *dicebat enim illi: exi spiritus immunde ab homine.* Idem habet etiam S. Lucas c. VIII. 28. & 29. Porro querebantur dæmones, hoc fieri ante tempus; neque enim tam cito suum imperium abrogandum esse putabant: *quod futurum quidem, sed tardius ominabantur,* inquit S. Augustinus Lib VIII. de civit. Dei cap. 25. Illud etiam Lucæ VIII. 31. rogabant illum (Jesum), ne imperaret illis, ut in abyssum irent, explicat S. Thomas I. P. qu. 64. art. 4. ad 5., quod scilicet pœnam sibi reputabant, excludi a loco, in quo possent hominibus nocere.

292. Eodemque sensu explicanda sunt testimonia sancti Patrum, de majori scilicet pœnarum incremento, quod ipsis accedit post ultimi judicij diem. Quod si qui durius locuti sunt, quam ut possint eorum verba emolliri, ab ipsis modeste recedendum erit. Ita de Justino, Irenæo, Lactantio, Eusebio, Epiphianio, & Ecumenio pronuntiat Estius (c).

293. Ceterum quidquid sit de dæmonibus, de quorum pœna fortasse non adeo clare S. Scriptura loquitur, impios terræ homines statim post mortem æternis flammis damnavi, luculententer nos docet

(a) Hic locus clarius reddi potest ex textu græco, qui sic habet: ἐν οἽοις οὐγγέλοις ἀναμνηστάτων εἰς τοὺς ἀφεῖστους, ἀλλὰ ἀρχῆς ξύρφῳ παρέδοντο εἰς τηρηματεῖς. Deus Angelis peccantibus non percipit, sed catenis caliginis detrudens in tartarum tradidit in judicium servatos.

(b) Satanam ante Christi adventum non fuisse de æterna sua damnatione omnino certum, etiam S. Epiphanius opinatus esse videtur Hæresi XXXIX. quæ est Sethianorum §. 8. Auctor Carminis contra Marcionem inter opera Tertulliani Lib. I., Isidorus Pelusiota Lib. II. Epist. 90. & Ecumenius in c. ult. Epist. S. Petri idem sensisse videntur.

(c) Hæc autem Veterum opinio, addit Petavium Lib. III. de Angelis c. 4. n. 20. etsi hoc tempore recepta

eet exemplum dñitatis Epulonis, ut nullus videatur dubitandi locus.

294. Neque obest, quod S. Petrus in Iaud. 2. epist. 11. 5. dicat etiam de hominibus peccatoribus: *novit Dominus pios de tentatione eripere, iniquos vero in diem judicii reservare cruciandos.* Hæc enim verba intelligi debent de pœna corporis impiorum, quæ ipsis post diem judicij reservantur.

295. Preces autem Ecclesiæ vel referuntur ad animas in purgatorio detentas; quod non incongrue dici potest *infernus, profundus laetus, os leonis &c.* attenta scilicet pœnarum atrocitate; vel possunt referri ad illud temporis punctum, quo animæ sunt de suis corporibus egressuræ: eodem modo, quo eadem Ecclesia in nonnullis Christi Domini festivitatibus ita orat, quasi mysteria illa, quæ celebrantur, tunc primo contingentes, nec fuissejam multo antea peracta. Sic tempore *adventus* orat: *veni Domine, noli tardare &c.* Nec inutiles dici possunt illæ orationes posteriores, quia Deus, ut inquit S. Augustinus Lib. XII. de civit. Dei c. 12., non aliter invocantes exaudiit, quam invocaturus videt (a).

296. Ob. octavo, Christus nonnisi post corporis resumptionem ad cœlos ascendit: quomodo ergo, concludit S. Irenæus Lib. V. cap. 51. *magaister noster non statim evolans abiit.... sic & nos sustinere debemus definitum a Deo resurrectionis nostræ tempus &c.* quo in loco S. Irenæus contrariæ sententiæ patronos hæresecos accusare non dubitat.

297. Resp. Justos futuros esse Christo conformati in multis, sed non in omnibus. Decuit, Christum post tres dies a mortuis resurgere, aliquando in terris cominorati, ac deum in cœlum a-

non est, quia dæmones damnationis suæ pœnas omnes expendere, quæ quidem essentialis vocantur, Theologi ferre omnes sentiunt, non est tamen erroris, nedum heresis accusandus qui asserat, *diabolum, & ejus angelos nondum extremo, ac summo supplicio cruciari, siue ignis efficientiam illam experiri, in quo damnationis illorum, quod ad sensum, & perpessionem attinet, summa consistit...* Nam neque Scriptura, neque Concilium illum hæc tenet docuit, dæmones extrema illa supplicia perpeti, quæ parata iis esse Index ipse dicit.

Jo. Cadonici in opere, cui titulum posuit: *D. Aurelii Augustini que videtur sententia de beatitate Sanctorum &c. c. 7.* longius progressus nonnullis argumentis probare natus est, dæmones nondum in inferno se pullos, fortasse non torqueri pœnam sensibili ignis materialis; ipsis autem, nec non damnatis hominibus probabilius nonnisi in fine saeculi hoc etiam accessurum supplicium. Hæc tamen doctrina aperte refellitur a S. Thoma, qui in II. Sentent. Dist. 6. art. 3. ad. 6. inquit: *Quidam dicunt, pœnam sensibilem ipsorum dæmonum dilatam esse usque ad diem judicij. Sed hoc videtur esse & contra Sanctorum auctoritates, & contra rationem divinæ justitiae, quæ statim animas damnatorum pœnam infernalis ignis adjudicat, quarum tamen peccatum non est mūjus peccato dæmonum.* Et 1. P.

scendere; idque ex altissimis divinæ suæ providentiæ finibus, quanquam ille, homo simul & Deus, beatifica Dei visione nullo unquam tempore caruit. Alii justi in eo conformes Christo sunt, quod statim post mortem divinæ visionis participes sunt, & in die judicij corpus resument configuratum corpori claritatis ejus.

298. Irenæi auctoritas nullum hac in re pondus habet, cum exploratum omnibus sit, eum Milleniariorum erroribus fuisse addictum; quanquam ipse videtur putasse, saltem Martyribus privilegium immediatæ beatificæ Dei visionis fuisse concessum; inquit enim Lib. IV. cap. 53. *Ecclesia omni in loco ob eam, quam habet erga Deum dilectionem, multititudinem Martyrum omni tempore præmittit ad Patrem.*

299. Ob. nono. Ecclesia tam latina, quam græca a primis usque temporibus in suis precibus, & liturgiis orare consuevit pro omnibus sanctis, ne quidem beatissima Virgine Maria excepta, ut requiem, & gloriam consequantur; censet ergo, eos nondum beata Dei visione frui. Antec. prob. ex variis liturgiis Ecclesiæ græcæ, & orientalis, nempe Jacobi, Marci, Basilii, Gregorii theologi, Cyrilli Jerosolymitani, Epiphani, Chrysostomi, Cyrilli Alexandrini, Æthiopica, & Syriaca; in quarum postrema dicitur: *Deus præsta eis (nempe Sanctis) requiem, bonamque memoriam, & potissimum sanctissimæ Deiparæ Mariæ (Tomo VI. Biblioth. Patrum).*

300. Id ipsum precabatur quondam Ecclesia occidentalis, ut videre est in antiquissimo Sacramentario, quod Card. Thomasius edidit sub nomine S. Gelasii, in liturgia B. Gregorii, in antiquis Missalibus Romanis, in Missa Mosarabicæ &c., atque ut patet ex Innocentio III. (cap. cun Mar-

quæst. 64. art. 4. ad 5. *Aliqui dixerunt, usque ad diem judicij differri pœnam sensibilem, tam dæmonum, quam animarum, & similiter beatitudinem Sanctorum differri usque ad diem judicij; quod est erroneum, & repugnans Apostoli sententia 2. Corinth. V.: Si terrestres domus nostra &c. Alii vero licet hoc non concedant de animabus, concedunt tamen de dæmonibus. Sed melius est dicendum, quod idem judicium sit de malis animabus, & malis Angelis; sicut idem est judicium de bonis animabus, & bonis Angelis &c.* Vid. Estius in Lib. II. Sent. dist. 6. Paragr. 13. & 14. Fatendum est tamen, nullam de dæmonum pœna esse Ecclesiæ definitionem; nam in Concilio Florentino solum definitum tuit, illorum animas, qui in actuali mortali peccato, vel solo originali decedunt, mos in infernum descendere, pœnas tamen disparibus puniendas. Etiam Benedictus XII. in sua Constit. Benedictus Deus solum definiverat, animas decedentium in actuali peccato mortali mox post mortem suam ad infernum descendere, ubi pœnas infernalis cruciantur.

(a) Vid. Bellarinius Libro II. de purgatorio. capit. 5., Theophilus Rainaudus in *Heteroclitis Spiritual.* Sect. 3. punto 2. quæst. 6., & Joann. Bapt. Thiebautius de superst. circa Sacram. Libro V. cap. 10.

Marthæ Lib. III. Decret. tit. 41. de celebr. Missar. c. 6.) in die S. Leonis olim dicebatur: *An-nue quesumus Domine, ut animæ S. Leonis hæc prosit oblatio.* Immo nunc etiam in Orat. secreta ejusdem festi dicitur: *ut per hæc pia placationis officia & illum beata retributio comite-tur, & nobis gratiæ tuæ dona conciliet;* & in aliquibus Collectis post communionem ita oramus: *Sumpsimus, Domine, sancta mysteria, quæ sicut sanctis prosint ad gloriam, ita nobis quæsumus proficiant ad medelam.* Aliæ similes preces inveniuntur apud Witasse Dom. I. q. XI. sect. 5. & Nic. l' Herminier Tomo I. pag. 167. edit. Ven. 1761.

501. Resp. in liturgiis, aliisque Ecclesiæ pre-cibus orari pro omnibus defunctis, sed non ea-de-m ratione; videlicet, ut S. Augustinus jamdiu observavit in *Enchiridio* cap. 110. iis, qui pur-gatorii pœnitis nondum expiati sunt, Ecclesia pre-eatur plenam peccatorum veniam, & cœlestem gloriam: pro Sanctis vero, qui iam beata Dei visione frouuntur, gratias Deo reddit, iisque cu-pit gloriam aliquam accidentalem, ut nempe eo-rum cultus propagetur, & augeatur. *Cum Sa-crificia,* inquit laud. S. Pater, sive altaris, si-ve quarumcumque eleemosynarum pro baptiza-tis omnibus defunctis offeruntur, pro valde bo-nis gratiarum actiones sunt, pro non valle bo-nis propitiaciones sunt. Hinc etiam antiqua Ecclesia eodem S. Augustino teste Serim. 149. de ver-bis Apostoli, Martyrum, de quorum corona jam certa erat, non propitiatoriam, sed eucharisti-cam, & gratulatoriam faciebat mentionem; in-juria est enim, inquit S. Pater, pro Martyre o-rare, cuius nos debemus orationibus commendari.

502. Hinc etiam Concilium Tridentinum sess. XXII. de Sacrificio Missæ cap. 5. de Sacerdote Missam in honorem Sanctorum celebrante inquit, „ Deo de illorum victoriis gratias agens eorum patrocinia implorat, ut ipsi pro nobis interce-dere dignentur in cœlis, quorum memoriam fa-cimus in terris. Et multo antea Innocentius III. laud. supra cap. cum Marthæ. Cum sa-cræ scripturæ, inquit, dicat auctoritas, quod injuriam facit Martyri, qui orat pro Martyre, idem est ratione consimili de Sanctis aliis sen-tiendum... Unde quod in plerisque orationibus continetur, prosit... huic Sancto ad gloriam, & honorem, ita sane debet intelligi, ut ad hoc prosit, quod magis ac magis a fidelibus glori-ficetur in terris, aut etiam honoretur. Qua-propter ibid. etiam observat, recte fuisse im-

„ mutatam orationem pro festo S. Leonis, & „ cum prius diceretur: annue nobis Domine, ut „ animæ famuli tui Leonis hæc prosit oblatio; „ fuisse poste ita positum: ut intercessione bea-“ ti Leonis hæc nobis prosit oblatio.“

503. Cum autem in liturgia Syrorum, vel in aliqua alia dicitur: *Deus præsta eis (nempe Sanctis omnibus) requiem, bonaque memoriam, & potissimum Sanctissimæ Deiparæ Mariæ,* id debet congrua distributione accipi, ut scilicet Ec-clesia iis precetur veniam, requiem, & gloriam, de quorum salute nondum est omnino certa; ho-nam autem membroriam, scilicet honorem, & cul-tum Martyribus, aliisque Sanctis, potissimum autem Sanctissimæ Deiparæ Mariæ. Nisi forte requiem, quam Sanctis Ecclesia precatur, pacem esse dicamus, quam iisdem Sanctis ab iis exo-pitat, qui eorumdem cultum execrantes, iis quasi bellum inferre videntur (a).

504. Ob. ultimo. Anima non meretur sine cor-pore: ergo nec debet sine corpore mercedem ac-cipere.

505. Resp. neg. cons. hoc enim animam inter & corpus intercedit discriminem, quod istud sine a-nima nullius felicitatis sit capax, utpote truncus inanimis; anima vero a corpore sejuncta, seipsa subsistens, & vivens illico præmii capax est. Addo, totum hominis meritum ab anima pende-re, quæ corpori imperat, eoque tamquam instru-mento utitur: hinc etiam merces præcipue per-tinet ad animam, quæ corpore exuta maximam, atque essentiale suæ felicitatis partem habuit in-beata visione Dei sitam, corpori autem conjuncta majori aliquo gudio cunctulabitur, accidenta-li tamen, & ex corporis gloria promanante.

CAPUT XIII.

Solvuntur objectiones ex Sanctis Patribus Hilario, Ambrosio, Chrysostomo, Augus-tino, & Bernardo.

506. Obj. primo. S. Hilarius in Psalm. II. n. 48. homines non nisi in extremi judicii die præ-mium, vel pœnam reportaturos aperte docet; in-quit enim: „ judicii dies, vel beatitudinis retribu-tio est æterna, vel pœna: tempus vero mortis habet interim unumquemque suis legibus, dum ad judicium unumquemque aut Abraham re-servat, aut pœna; eo plane sensu, quo Mil-lenarii credebant, omnes animas in una com-munique custodia detineri, donec tempus ad-

„ ve-

ta, ut patet in exemplo supra allato Orationis in fe-sto S. Leonis, ac demum non omnes, quæ sub nomi-ne Apostolorum circumferuntur, liturgias esse genui-nas, ut ostendunt Critici saniores, Leo Allattius in E-pist. ad Bertholdum Nihusum, Card. Bona de rebus liturg., Nat. Alexander in Histor. Ecclesiast. Sæc. I. Tillemontius, Céillier, aliique.

(a) Consuli possunt de hoc arguento præter laud. Witassium, & l' Herminier, Card. Bona L. II. Rerum liturgic. cap. 14. & Nic. Cabasila Episcopus Thessalonic. Sæc. XIV. Exposit. liturg. græc. cap. 33. Illud etiam observari debet, non omnia, quæ in privatis qua-rundam Ecclesiæ ritus continentur, esse ad lit-teram presse accipienda, & fuisse aliquando immuta-

„ veniat, quo maximus Iudex meritorum faciat „ examen (apud Latinum sup. n. 264.) Et i- „ terum in Psal. CXX. n. 16. fideles omnes re- „ servari illic in sinu Abrahæ, quousque in- „ troeundi rursum in regnum cœlorum tempus „ adveniat; quorum gemina sœpe habet. „

507. Resp. S. Hilarium in primo loco loqui de retributione plena, perfecta, & consummata tum gloriæ, tam pœnæ, quando scilicet post ultimum judicium totus homo, anima, & corpore constans, retributionem accipiet, non autem de retributione essentiali quidem, sed nondum perfecta, quæ animæ statim post mortem conceditur. Id patet ex contextu; eodem modo loquendum est de beatitudine, ac de pœna ex regula ab eodem Hilario tradita in Ps. LXVII. n. 4. ubi dicit: *æqua judicii cœlestis, & justa moderatio est, ut peccatores morte conficerent, ita & justos lætitia munerentur.* At vero S. Hilarius pro certo habuit, pœnam statim post mortem animabus impiorum infligi; immediate enim ante verba nobis objecta ad id comprobandum utitur historia evangelica divitis & mendici, inquiens: *testes nobis evangelicus dives, & pauper, quorum unum Angeli in sedibus Beatorum, & in Abrahæ sinu locaverunt, alium statim pœnæ regio suscepit.* Adeo autem statim pœna mortuum excepit, ut etiam fratres ejus adhuc in supernis manerent: *nihil illuc dilationis, aut moræ.* Et si nihil dilationis, aut moræ in pœna est, cur erit in præmio?

508. Addo quod Lib. X. de Trinit. n. 34. habet de bono latrone, cui promissum fuisse dicit paradisum, & consummatæ beatitudinis delicias. Et rursus Lib. IX. de Trinit. n. 50. cum Pater, inquit, *velit, credentes in Filio vitam æternam habere, Filius vult, illuc ubi ipse sit, esse credentes.* Nisi forte cohabitare cum Christo non sit æternitas, aut non perfecta, & beata in se credentibus tribuat Christus.

509. In secundo loco objecto S. Hilarius duplex distinxit Beatorum regnum, alterum cum Christo usque ad carnis resurrectionem, alterum ætermum cum Deo: in utroque tamen vult, animas Sanctorum Dei visione beandas; explicans enim ea verba Psal. CXLII. 9. *non avertas faciem tuam a me, & similis ero descendantibus in lacum,* inquit: ergo nisi facies Dei, qui utique Christus est, qui *imago Dei invisibilis est, unicuique Sancto adfuerit, erit illis similis, qui pœnæ inferni deputati e vita hac sine spe quietis excesserint.*

510. Inst. primo. S. Hilarius docet, nonnisi in regno Dei, quod post universale judicium inchoabitur, Santos visione Dei esse beados: inquit

(a) Nonnulla alia Sancti Hilarii testimonia, quæ non bis adversari videntur, ubioremque eorumdem explicationem exhibet Muratorius de Paradiso cap. 11. & 12. qui tamen fulgidissimum hoc Ecclesiæ Gallica-

enim in Psalm. LXII. n. 5. *hoc animæ desiderium, haec sitis spei ejus est, ut Dei sibi proveniat aspectus.* Et Lib. XI. de Trin. n. 59. tradet autem, inquit, *Christus Deo Patri regnum, & tunc quos regnum Deo tradilerit, Deum videbunt: ergo, &c.*

511. Resp. S. Hilarium his locis exponere desiderium, quo Sancti flagrant, ut videant regnum Dei, quod Hilarius a regno Christi distinguebat, non quidem in eo, ut in regno Christi nulla esset divinæ essentiæ visio, sed quod non esset ita perfecta, & completa, quemadmodum erit in regno Dei. Eadem ferme ratione idem S. Hilarius in Psalm. LXV. n. 13. Christum dicit, *tunc solum in virtute sua sœculum dominaturum, cum evacuaverit omnem principatum, & potestatem;* non quasi modo non dominetur, sed quia non ita perfecte dominatur, sicut dominabitur, quando evacuaverit omnem principatum, & potestatem, & novissima destruetur mors, ut ipse Hilarius se ibidem explicat.

512. Inst. secundo. Idem S. Pater in Psalm. CXXXVIII. n. 20. docet, omnes animas ea esse adstrictas necessitate, ut post mortem in inferis detineantur: *humanæ, inquit, ista lex necessitatis est, ut conseputilis corporibus, ad inferos animæ descendant; quam descensionem Dominus ad consummationem veri hominis non recusavit.*

513. Resp. S. Hilarium tantummodo putasse, aliquam esse legem omnibus impositam ad inferos descendendi, quemadmodum Magister, ac Redemptor noster fecit; quod etiam Tertullianus Lib. de anima cap. 55. aliisque nonnulli veteres opinati sunt; non autem ut ibi perpetuo manerent usque ad universæ carnis resurrectionem, beatificata visione orbatae.

514. Inst. tertio. Quotiescumque S. Hilarius de statu animarum post mortem loquitur, eas solum esse in loco quietis asserit: ergo non in statu visionis.

515. Resp. Cum S. Hilarius, aliisque nonnulli Patres asserunt, animas requiescere, non intelligunt placidam illam quietem, somno similem, qua adversarii fingunt, animas detineri usque ad resurrectionem corporum, quasi dixerim sopitas, non secus ac infecta quædam brumali tempore; sed intelligunt beatam vitam in cœlo justis promissam, de qua Apostolus inquit Heb. IV. 11. *festinemus ingredi in illam requiem.* Unde idem S. Hilarius in Psal. XCI. n. 9. *Si Christus, ait, Dei requies est, ergo hi, qui in Christo erunt, erunt in Dei requie.* Quid autem est in Dei requie esse, nisi ejus beatifica visione frui? (a)?

516. Obj. secundo ex S. Ambrosio, qui in Lib. de

nam hinen fuisse aliquando Chiliastrum figuris deceptum suspicatur, & illud Sancti Hieronymi dictum Epist. 107. ad Lætæ: *Hilarii libros inoffenso decurrit pede, indicare vult tenebrosam, & intricatam ejus*

de bono mortis cap. 10. Tom. I. quartum librum Esdræ suppositum secutus, primo Sanctorum animas adhuc remunerationem debitam expectare definit: ergo, inquit, dum expectatur plenitudo temporis, expectant animæ remunerationem debitam. Postea addit cap. seq. sanctarum animalium per ordines quosdam esse digestam lætiatiā, & septem numerat ordinē, in quibus variis felicitatis gradus constituit, nulla prorsus visionis beatificæ facta mentione: immo eam aperite excludit, dicens: *septimus vero ordo is erit, ut exultent cum fiducia, & sine ulla cunctatione confidant, & sine trepidatione tententur, festinantes vultum ejus videre: ergo &c.*

317. Resp. primo testim. piorum animas debitam remunerationem expectare, idest perfectam, & adæquatam, quæ ad glorificationem corporis pertinet, quam nominisi in die judicij consequentur. Sed illam remunerationem, quæ essentialis est, & in beata Dei visione consistit, Sanctorum animas jam consecutas, clare, & aperte S. Ambrosius fatetur, dum non procul a loco objecto inquit n. 49. *justi hanc remunerationem habent, ut videant faciem Dei, & lumen illud, quo iluminat omnem hominem;* & epist. 59. loquens de S. Achilio Corinthiorum Episcopo, ait, *eum videre facie ad faciem manifestata lumen sine sole perpetuum.* Et Lib. X. in Lucam dicit, *Petrum jam insertum esse choro Angelorum, qui utique semper vident faciem Dei.*

318. Quidquid vero sit de septem illis ordinibus beatitudinis, quos apocrypho Esdræ libro deceptus constituit, aliquam Dei visionem in iisdem futuram S. Ambrosius inquit; de quinto enim dicit, *Sanctos exultationis uberrimæ in eo habituros suavitatem.* Quod vero addit, *in septimo ordine justos festinare vultum Dei videre,* explicari potest de immenso illo desiderio, quo Beati Deum videntes nunquam satiati eum semper magis videre desiderant; vel de perfectiore visione, quam resumis corporibus fortasse habebunt, ut nonnullorum opinio est.

319. Inst. Idem Ambrosius Lib. II. de Cain & Abel c. 2. T. II. *Solvitur*, inquit, *de corpore anima, & post finem vitæ hujus adhuc tamen futuri ambigua suspenditur: ita finis nullus, ubi finis esse putatur: ergo &c.*

320. Resp., hæc verba, quæ certe duriora sunt, & plus probant, quam adversarii cupiunt, nempe justorum animas futuras esse usque ad finem mundi de sua sorte incertas, ea ratione posse e-

molliri, ut vel referantur ad extremum illud momentum, quo homo ex hac vita egreditur, de sua sorte adhuc incertus; vel ad justos imperfectos, quos fortasse censuit Ambrosius in purgatorio esse de sua æterna sorte adhuc incertos (a). Vel deinde non aliud innuere voluit Mediol. Antistes, quam vel ipsas beatas mentes latere, quandonam carnis resurrectio, quam vehementer exoptant, futura sit, dicente Christo Matth. XXIV. 36. *de die illa, & hora nemo scit, neque Angeli cororum.*

321. Ob. tertio ex S. Jo. Chrysostomo, qui ea S. Pauli verba 1. Corinthi. XV. 19. *Si in hac vita tantum sperantes sumus, miserabiliores sumus omnibus hominibus,* ita commentatur Hom. XXXIX. in epist. 1. ad Corinth. *Quid dicas, o Paul?... Licei anima maneat, licet millies esset immortalis, ut est, bona illa ineffabilia sine corpore non accipiet, quemadmodum nec pueretur..., enim resurgat corpus, incoronata manet anima extra illam beatitudinem, quæ in cælis est: ergo &c.*

322. Resp. S. Jo. Chrysostomum eo loco conjungere simul beatitudinem corporis cum beatitudine animæ non tempore, sed certitudine, ut hæc sine illa esse nequeat, attenta Dei justitia, & providentia. Ita enim fere colligit S. Præsul: *æquum est, ut quoniam simul anima, & corpus in bonis, vel in malis consortes fuerunt, consortes sint etiam in premio, vel in poena: ergo vel anima omni premio, & poena carebit, vel corpus resurget.* Quod argumentum est etiam ab aliis veteribus usurpatum, ad probandam corporum resurrectionem.

323. Nisi ita explicatur hic locus, illud consequetur, etiam impiorum supplicium ad mentem S. Jo. Chrysostomi esse post carnis resurrectionem differendum, quod tamen ab ejus doctrina est omnino alienum; centies enim illum infelitem divitem commemorat, qui statim post mortem sepultus est in inferno, & in ejus flammis cruciabatur. Quod si Chrysostomus impios statim post mortem saorum scelerum pœnas luere putavit, idem potiori jure de beatitudinis premio justis collato statuit; regula est enim apud ipsum Hom. XXXVI. in Matth., *quod non ad puniendum solum, verum etiam multo magis ad bona largienda paratus est Deus.*

324. Inst. primo. Dicit, Abraham, & Apostolum Paulum expectare, quando & nos consummati fuerimus, *ut tunc tandem possint mercedem*

purgatorio sunt ita absorpti pœnis, quod nesciunt, *se per pœnam purgari, sed putant, se esse damnatos, similit: sed hoc est falsum, quia nisi scirent, se esse liberandos, suffragia non peterent, quod frequenter faciunt.* Ceterum de mente S. Ambrosii videri possunt præter Muratorium de Paradiso c. 13. & 14. Patres Benedictini in Adinotione ad cap. XI. libri de bono mortis, & passim Scholastici.

(a) Hanc tamen sententiam falsam appellat S. Thomas in IV. Sentent. Dist. 21. quæst. 1. art. 1. solut. 4. ubi referens opinionem quorundam, quod Sancti in

DISSERTATIO III. CAP. XIII.

dem accipere Homil. XXXVIII. in ep. ad Hebræos. Idemque prius dixerat de veteribus Patriarchis ibid. Homil. XXVIII.

525. Resp., istas, similesque locutiones cum S. Jo. Chrysostomi, tum etiam aliorum quorundam Patrum accipiendas esse de corona totius hominis, quam anima simul cum corpore in die judicii consequetur; non autem de beatifica Dei visione, quam animabus justis iam concessam esse non dubitavit. Nam Pauli animam versari in summo cælo, dicit, prope ipsum Regis solium, ubi Cherubim, & Seraphim volitant Hom. XXXII. in epist. ad Roman. Et rursus explicans ea Apostoli verba 2. Corinth. V. 6. Audemus autem, & bonam voluntatem habemus magis peregrinari a corpore, & præsentes esse ad Dominum, inquit Hom. X. in hunc loc. Sensus horum verborum est hujusmodi: vitam nostram is non extinguit, qui nos oppugnat, ac morte afficit: ne timeas, fidem animum præbe, quum concideris, atque obruncaris; neque enim ille duntaxit te a corruptione vindicat, ac gravi sarcina levat, sed etiam ad Domini conspectum festim transmittit.

526. Inst. secundo. Sedes justorum sinum Abraham esse, ait Hom. LII. in Matth. eisque sacra vestibula nominat ἵπε προσθύρα. Paradisum etiam a regno cœlorum distinguit, atque in illum, non istud pium latroneum introductum fuisse, censet Hom. VII. Geues.

527. Resp., quæstionem hauc esse solum de loco animarum sanctorum, & quidem parvi, vel nullius momenti, Chrysostomus, & nonnulli alii veteres Patres opinati sunt, animas quibusdam tabernaculis extra cœlum interea detineri, eoque esse triumphali more deducendas, postquam fuerint suis corporibus iterum copulatae. Non tamen putarunt, eas interim esse visione beatifica orbatas. Ab hac autem, non a loco essentialis Sanctorum felicitas dependet. Vid. Muratorius de Paradiſo cap. 15. & 16., & Nat. Alexand. Hist. Eccl. Sæc. IV. cap. 16. art. 10.

528. Obj. quarto ex S. Augustino, qui in Enchiridio c. 109. tempus, inquit, quod inter hominis mortem, & ultimam resurrectionem interpositum est, animas abditis receptaculis con-

tinet, sicut unaquæque digna est vel requie, vel ærurna. Eadem secreta animarum receptacula alibi sæpe commemorat (Lib. XII. de Cœrit. Dei c. 9. Lib. XII. de Genesi a litteram cap. 55. Lib. IX. Confessionum c. 5. &c.) & enarrat. 1. in Ps. XXXVI. n. 10. post vitam istam parvam, inquit, non lum eris, ubi erunt Sancti, quibus dicetur: venite benelicti &c. nondum ibi eris, quis nescit? Sel jam poteris ibi esse, ubi illum quoniam ulcerosum pauperem dives ille superbus, & sterilis in mediis suis tormentis vilit a longe requiescentem. In illa reque positus certe securus exspectabis judicii diem.

529. Resp. Quidquid sit de receptaculis animarum, quod ad rem præsentem parum attinet, illud certum est, iisdem si justæ, & plene purgatae esent, ubicumque tandem degerent, nunquam fuisse visionem Dei beatificam ab Augustino denegatam. Ubicumque sit paradisus, inquit S. Doctor ep. 187. c. 3. quisquis beatorum ibi est, cum illo ibi est, qui ubique est. Et parvulos post baptismum morientes aperte docet intrare in regnum Dei Lib. IV. cont. Julianum c. 8. Quid est autem regnum Dei, ipso interprete S. Augustino Serin. XIV. de verbis Apost. cap. 3. & 4. nisi vita æterna? Ac demum vita æterna, ut idem semper Augustinus interpretatur Tract. XXI. in Jo. n. 15. est videre Deum. Etiam in Ps. CXIX. idem S. Doctor de cœlesti Jerusalem loquens, ibi, inquit, omnes justi, & Sancti, qui fruuntur verbo Dei sine lectione, sine literis; quod enim nobis per paginas scriptum est, per faciem Dei illic cernunt (a). Unde Jo. Lud. Vives hæc loca commentatu apposite inquit: non dubitat Augustinus de animarum gloria, etiam ante judicium, sed de loco glorie.

530. Inst. primo. S. Augustinus diserte negat, animas Sanctorum ante judicii diem clara Dei visione fruituras. Nam Lib. I. Retract. c. 14. Tomo I. emendans illud, quod olim de mortuis scripsérat (de utilitate credendi c. 11.) jam eos in ipsa possessione Dei esse, inquit: Angeli quidem sancti, quod ibi sint, nulla quæstio est; sed de sanctis hominibus jam defunctis, utrum ipsi saltem dicendi sint jam in illa possessione constistere, merito queritur. Et post pauca: utrum ad

(a) S. Thomas in IV. Sent. Dist. 45. qu. 1. art. 1. in solut. a. ad 2. dicit: inter illa abdita receptacula, de quibus Augustinus loquitur, etiam sunt computandi infernus, & paradise, in quibus animæ aliquæ ante resurrectionem continentur. Sed ideo distinguitur tempus ante resurrectionem, & post, quia ante resurrectionem sunt ibi sine corpore, post autem erunt cum corpore; quia in aliquibus receptaculis nunc sunt animæ, in quibus post resurrectionem non erunt. Et art. 2. ad 2. explicans ea verba S. August. Lib. IX. Conf. c. 31. quidquid illic est, quod sinus Abraham vocatur, ibi Nebridius meus vivit, ait: sicut requies Sanct. Patrum ante Christi adventum dicebatur sinus Abraham, i-

ta & post Christi adventum, sed diversimode; quia enim ante Christi adventum Sanctorum requies habebat defectum requiei adjunctum, dicebatur idem infernus, & sinus Abraham; sed quia post Christi revertentum Sanctorum requies est completa, cum Deum videant, talis requies dicitur sinus Abraham, & nullo modo infernus. Et sane non uno in loco S. Augustinus, animis Sanctorum statim in cœlum recipi docet, ut Lib. II. Quævag. Qu. 30. ubi inquit: jam sinns Abraham intelligitur secretum Putris, quo post passionem resurgens assumptus est Dominus. Ubi etiam ante resurrectionem justorum animæ vivunt cum Deo. Tom. III.

ad contemplandam cordis oculis veritatem, sicut dictum est, facie ad faciem, nihil ex hoc minus habeant, non hic locus est disputando inquirere. Et adhuc clarius in ep. 148. ad Fortun. c. 2. allato quodam testimonio S. Hieronymi dicentis, non esse visuros Deum, quando de hominibus in Angelos profecerimus, subdit: quod erit utique in resurrectione mortuorum. Et Ser. 528. de diversis c. 8. Nondum, inquit, receptis fructibus suis beati sunt modo sancti Martyres, quoniam cum Christo sunt animae eorum. Quid autem paretur illis in resurrectione, quis potest verbis explicare? Quod oculus non vidit &c.

531. Resp. S. Augustinum in his, aliisque similibus locis nou agere de visione intuitiva, quantum ad substantiam, sed quantum ad modum, ejusque perfectionem. Neimpe Sanctus Doctor in ea sua opinione, quae, ut observat continuator Gullielmi Nangii (ad annum 1302. Tomo II. Spicilegii) pluribus veteribus placuit, scilicet Beatorum animas desiderio resumendi corpus aliquatenus impediri, ne toto mentis conatu ferantur in Deum; hinc visionem Dei, & beatitudinem inde promanantem multo majorem, & inadequaque completam futuram post carnis resurrectionem, quando animae corporibus unitae a nulla prorsus re impedientur, quin tota quanta possunt intensione ferantur in Deum (a). Id clare expavit S. Doct. in laud. L. I. Retract. subdicens: *ad-huc expectant etiam ipsi redēmptionem corporis sui.... sed utrum ad contemplandam cordis oculis veritatem, sicut dictum est facie ad faciem, nihil ex hoc minus habeant, non hic locus est disputando inquirere.*

532. Et quantum spectat ad illud testimonium S. Hieronymi, certum ex S. Augustino est, nos similes futuros Angelis etiam statim post mortem. Etenim exhortans nos ad tolerandas huius vitae tribulationes Serm. II. in Psal. XXXVI. n. 16. Tom. IV. quia pauci dies sunt tota vita homini-

nis, subdit: quo labore transacto veniet regnum ceterum, veniet sine fine felicitas, veniet aequalitas Angelorum, veniet hereditas Christi, veniet coheres Christus. Quanquam id perfecte, & consummate non sit futurum, nisi in resurrectione.

533. Inst. secundo. S. August. in Ps. LXIII. n. 5. illa visio, inquit, facie ad faciem liberatis in resurrectione servatur; quod probat iis Apostoli verbis Coloss. III. 4. cum autem Christus apparuerit vita vestra, tunc & vos apparebitis cum ipso in gloria. Et postea concludit: tunc ergo nobis servatur visio illa facie ad faciem, de qua & Joannes dicit 1. ep. III. 1. dilectissimi, filii Dei sumus, & nondum apparuit, quid erimus: scimus, quia cum apparuerit, similes erimus, quoniam videbimus eum, sicuti est. Ubis S. Pater loquitur non tantum de visione intensiore, & perfecta, sed de visione intuitiva absolute, prout tantummodo opponitur visioni ænigmatica; nam visionem facie ad faciem, quam Sanctis in resurrectione reservatam dicit, opponit visioni ænigmatica, quam veteres Patres in hac vita habuerunt, inquiens Deo: etiamsi tu per tuam prorsus substantiam, qua es, quidquid es, occultus es, nec per hoc quod es, interfueristi Patribus, ut facie ad faciem te viderent; tamen per quamlibet creaturam tu mandas salutem Jacobi; etenim illa visio facie ad faciem liberatis in resurrectione servatur.

534. Resp. eodem modo S. Augustinam intelligendum esse de visione Dei intuitiva in statu suo perfecto, & intensiore. Nec refert, quod eam opponat visioni ænigmatica, quam habuerunt veteres Patres in hac vita; haec enim potuit S. Augustinus arbitrio suo opponere sive visionem intuitivam imperfectam, qua Sancti ante carnis resurrectionem fruuntur, vel perfectissimam, quam iisdem in resurrectione reservata est. Placuit autem fortasse S. Augustino potius hanc secundam visioni ænigmaticae opponere, ut maius discrimen in-

(a) Hanc suam opinionem præcipue exponit S. Doctor L. II. *De Genesi ad litteram* c. 35. eamdeinde approbat S. Thomas 1. 2. qu. 4. art. 5. ad 4. inquiens: *Separatio animæ a corpore dicatur retardare animam, ne tota intensio tendat in visionem divine essentiæ. Appetitus enim anima sic frui Deo, quod etiam ipsa fructus derivetur ad corpus per redundantiam, sicut est passibile, & ideo quandiu ipsa fructus Deo sine corpore, appetitus ejus sic quiescit in eo, quod tamen ad participationem ejus vellet suum corpus pertingere.* Vid. etiam ibid. ad 5. & ad 6. Sed Jo. Cadonici in suis *Vindiciis Augustinianis* c. 17. & 18. alia ratione explicandum putat testimonium S. Augustini ex epistola eiusdem ad Fortunatianum; vult nempe, S. Doctorem dixisse, nos visuros Deum in resurrectione in sententiam plurium veterum, putantium, Angelos habere corpora sibi unita, atque oculis corporeis videre Christi humanitatem. In hac enim hypothesi animæ Beatorum modo sunt æquales Angelis in eo, quod Denim in sua essentia oculis mentis, & spiritualiter videant: erunt

autein post resurrectionem iterum æquales Angelis etiam in hoc, quod Denim in natura assumpta oculis corporeis videbant, quo modo Denim anima separata a corpore videre non potest. Observat autem, S. Augustinum hanc de corporibus Angelorum sententiam adoptando a veritate quidem recessisse, sed multo tollerabilius errasse, quan si Millenariorum deliriis consentiens visionem beatificam usque ad resurrectionem differendam esse docuisse. Nam S. Thomas Qu. XVI. de malo art. 1. inquit: sive demones habeant corpora sibi naturaliter unita, sive non habeant, hoc non multum refert ad fidem christiana doctrinam; dicit enim Augustinus L. XXI. de Civ. Dei c. 10. sunt quedam etiam sua demonibus corpora, sicut doctis hominibus visum est &c. Sed ideam S. Thomas I. P. q. 51. art. 1. ad 1. S. Augustinum corpora Angelis tribuisse dicit, non asserendo, sed opinione Platonicorum utens. Ad his Gard. Norisium in *Vindiciis Augustinianis* c. 4. §. 10.

inter utramque appareret; quemadmodum & nos solemus uni extremo alterum extremum, quod remotius est, opponere.

335. Nisi hæc S. Augustini verba hoc, vel simil modo intelligantur, non poterunt cum catholica doctrina, quam alibi luculent exponit, amice conciliari. Ut enim alia omittam, celebre est illud ejusdem Sancti testimonium Tract. XXXVI. in Joann. num. 16. Tom. III. cun dixisset (Christus): *qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem, habet vitam æternam, continuo subiecit: & ego resuscitabo eum in novissimo die, ut habeat interim secundum spiritum vitam æternam in requie, quæ Sanctorum spiritus suscepit; quod autem ad corpus attinet, nec caro ejus vita æterna fraudetur, sed in resurrectione mortuorum in novissimo die.*

336. Inst. tertio. S. Pater sententiam Chiliastrum professus est Serm. 259. atqui ex ea sequitur beatæ Dei visionis dilatio: ergo &c.

337. Resp. S. Doctorem ab hac sententia postea recessisse, ut constat ex Libro XX. de civit. Dei cap. 7. ubi loquens de Milleniorum opinione, quæ, inquit, esset utcumque tolerabilis, si aliquæ deliciae spirituales in illo Sabbato ad futuræ Sanctis per Domini præsentiam crederentur. Nam etiam nos opinati fuimus aliquando.

558. Ob. quinto. S. Bernardus apertius, quam omnes alii, beatam visionem Dei usque ad finem mundi differendarum esse docuit. Primo enim Ser. II. in Festo omnium Sanct. Tom. III. ubi data opera agit de statu Sanctorum ante resurrectionem, ait n. 4. consummato militia tempore gaudium habent Sancti etiam in spiritu suo, donec adveniat dies illa, qua introire mereantur in gaudium Domini sui, gaudium habituri & in ipso corpore suo. Præterea triplici eos gaudio exultare dicit: *nempe de recordatione transactæ virtutis, de exhibitione præsentis quietis, & de certa expectatione futuræ consummationis.* Tertio addit ibid. Serm. III. tres esse Sanctorum status animarum, primum videlicet in corpore corruptibili, secundum sine corpore, tertium in corpore jam glorificato. Primum in militia, secundum in requie, tertium in beatitudine consummata. Primum denique in tabernaculis, secundum in atriis, tertium in domo Dei. Quarto ibid. Serm. IV. explicans ea verba Apocal. VI. 9. *Vidi sub-*

(a) Vid. Muratorius cap. 17. Jo. autem Cadonici in *Vindictis Augustinianæ ab imputatione regni millenarii doctrinæ* ann. 1747. tum in tribus *Dialogis* ann. 1753. & in alio opere de Augstini sententia de beatitate sanctorum ante Christi Domini descensum ad inferos 1763. aliam ad Augustini defensionem invicem viam, contendens, S. Ecclorū veris Millenarii nunquam consenseris, sed putasse solim, justos mille annis ante impios resurrectores regnoque spiritualibus deliciis pleno in terris cum Christo fruiteros, ita tamen ut beatifica Dei visione nunquam carerent; hanc autem sententiam, etsi falsam, tolerabilem tamen a S. Augustino

tus altare animas interfectorum &c. quoniam igitur molo, inquit, super altare dixerim exultandos eos, qui nunc sub altari quiescent? Visione igitur, & contemplatione, non prælatione. Ostendet enim nobis Filius, sicut pollicitus est, semetipsum non in forma servi, sed in forma Dei. Ostendet etiam nobis Patrem, & Spiritum Sanctum, sine qua nimis visione nihil sufficeret nobis. (a).

339. Resp. S. Bernardum (b) non negare Sanctis ante diem judicii summam illam beatitudinem, quæ in Dei visione intuitiva posita est, sed duntaxat plenam illam, perfectam, ac consummatam, qua fruentur animæ iterum corporibus copulatis, tum propter gloriani in corpus redundantem, unde dicit de Sanctis in primo loco objecto: *gaudium habituri & in ipso corpore suo;* tum quia, ut post S. Augustinus opinabatur, intensius anima Deum visura sit, postquam fuerit corpori unita, nullo amplius ejus desiderio retardata.

340. Hoc sensu intelligendum esse S. Bernardum, multis argumentis suadetur. Primo ex ipsis verbis, quibus nominat plenam, perfectam, integratam, ac consummatam beatitudinem, illam, qua Sanctos nunc privatos existimat. Secundo in ipso Serm. III. duplicum distinguit animarum stolas: *stola prima est, inquit, quam diximus, felicitas, & requies animarum; secunda vero immortalitas, & gloria corporum;* & primam jam Sanctis collatam dicit: *accepterunt jam singulas stolas;* & solum secundam ipsis in die judicii reservari: *sed non vestientur duplicitibus, donec vestiamur & nos:* censet ergo non nisi gloriam corporis Sanctis deesse. Tertio alibi diserte fatetur, Sanctos Dei visione jam frui, ut proinde nimis inconstantiae arguendus foret, si in locis objectis eam usque ad carnis resurrectionem differendarum esse doceret. Hauriunt, inquit de Sanctis in Serm. III. de diversis, aquas in gaudio de fontibus Salvatoris, & nudis, ut ita dicam, oculis divinitatis intuentur essentiam, nullam corporeorum phantasmatum imaginatione decepti. Et ut alia omittam, insignis est ille locus, ubi S. Bernardus de Martyribus loquens epist. 98. n. 7. Tomo I., nostri Martires, inquit, cupiunt dissolvi, & esse cum Christo, certi ubicunque est corpus, illo sine mora congregatum iri & aquilas.

dici, quia nihil continet fidei catholicæ contrarium. Ceterum sermonem 259. esse inter opera S. Augustini apocrypha, aut saltem dubia rejiciendum, quanquam a doctissimis editoribus Maurinis in genuinis numeretur Tom. V. idem Auctor censet.

(b) Durandus Episcopus Meldensis apud Rainaldum ad an. 1333. n. 57. S. Bernardum ab errore dilationis visionis beatificæ nulla ratione excusari posse putavit. Idein censent Petavius Lib. VII. de Deo cap. 14. Sixtus Senensis L. VI. Biblioth. Sanctæ an. 356. aliique non multi; major enim Theologorum pars S. Abbatem Clarevallensem ab hoc errore purgata.

lás. *Mox inquam ibi exultant justi in conspectu Dei, & delectantur in lœtitia. Ibi, benignissime Jesu, ibi statim ac de hoc saeculo nequam sanctus quisque eripitur, adimpletur lœtitia cum vultu tuo.* Infra autem declarat, non solis Martyribus hæc convenire, sed omnibus, qui in Domino moriuntur.

241. Dissimilandum tamen non est, postremum locum ex Sermone IV. de omnibus sanctis majorē difficultatem ingerere; cui solvendæ respondens, animas post judicium extreñum exaltandas esse super altare per visionem Dei perfectam, & consummatam. Ut enim mox observavimus, S. Bernardus post S. August. & nonnullos alios in ea erat sententia, animam desiderio corporis resumendi ab intensissima Dei visione aliquatenus retardari. Quamobrem in Serin. præcedenti ajebat: *Unde hoc tibi, o misera caro, o fœda, o fœtida, unde tibi hoc? Animæ sanctæ, quas propria Deus insignivit imagine, te desiderant; quas redemit proprio sanguine, te expectant, & ipsarum sine te compleri lœtitia, perfici gloria, consuminari beatitudo non potest, adeo siquilem riget in eis desiderium hoc naturale, ut neclum tota earum affectio perget in Deum, sed contrahatur quodammodo, & rugam faciat dum inclinatur desiderio corporis.*

542. Inst. S. Pater nullam aliam ante resurrectionem corporum Sanctis tribuit felicitatem, quam immunitatem a malo: *In iis (atriis) inquit Serm. IX. in Dedicat. templi n. 5. libératio magis a malo, quam boni muneratio est: nisi quod dura nos nostræ necessitatis experientia cogit, absentiam mali boni cumulos aestimare; quemadmodum conscientia graviorum immunitatem criminum plenitudinem reputat sanitatis. Hinc alvertere est, quam longe agimus a summo bono, qui carere culpa justitiam, carere miseria beatitudinem judicamus. Nihil luculentius afferri posse videtur ad probandum &c.*

543. Resp. hæc non sine aliqua exaggeratione esse dicta, & si ad litterarum apicem accipientur, nedum cum Ecclesiæ doctrina pugnare, sed cum iis ipsis, quæ S. Bernardus in eodem sermone habet. Ibidem enim antea dixerat: *in tabernaculis gemitus est pénitentium, in atriis gustus lœtitiae, in te saetas gloriæ ... Ille primitiæ spiritus, illic dicitur, in te plenitudo; ubi bona illa mensura conferta, & coagitata, & superfluens datur in sinus nostros.* Ut itaque S. Pater, nedum cum Ecclesiæ, sed etiam cum sua propria doctrina concilietur, ita ejus dicta intelligenda sunt, ut tota comparatio inter utrumque statum, ante, & post corporum resurrectionem in his duobus consistat: primo ut Sanctorum beatifi-

tudo ante corporis glorificationem non sit completa, nec consummata: secundo ut anima ante resurrectionem corporis imperfectiore Dei visione fruatur, retardata desiderio corporis; quæ opinio, ut jam diximus, & S. Augustini, & nonnullorum aliorum fuit (a).

544. Obj. ult. (cum Burneto de statu mortuorum pag. 66.) Quando laudati hactenus sancti Patres, præcipue autem Hilarius, Ambrosius, Chrysostomus, Augustinus, & Bernardus docere videntur, Santos jam essentiali beatitudine frui, verisimile est eos oratorio more exaggerate fuisse loentos, felicitatem, quæ in fine mundi futura est, ut jam præsentem describentes, secundum illam S. Augustini regulam epist. 187. n. 27. multa dicuntur in Scripturis, tamquam facta sint, cum in spe adhuc esse intelligentur. Saltem potius eis erit fides adhibenda, quando negant, beatificam visionem statim concedi, quam cum affirmant; multæ enim ipsis esse poterant affirmandi cause, ut consolationis argumentum haberent contra hujus seculi tribulationes, contra mortis horrorem; & aliquando etiam contra tyraniorum persecutions; at vero nulla alia esse poterat causa id negandi, quam evidenter veritatis.

545. Resp. si senel admittatur hæc Patrum interpretandorum regula, nullum amplius esse in Religione tam sanctum, & firmum fidei, morumque dogma in eorum operibus expositum, quod simili licentia convelli non possit. Firmissime ergo tenendum est, animas plene purgatas statim ad Dei conspectum admitti, quod sacræ litteræ, quod multi sancti Patres aperte, luculenterque tradidérunt, atque Ecclesia veritatis magistra definitivit. Quod si aliqui non ita perspicue, nec omnino constantes in hac materia locuti videntur, non propterea deserendi sunt, sed cominode, quantum fieri potest, exponendi; præsertim post solemnes Ecclesiæ definitiones, quæ antiquæ traditionis custos est, & interpres. Pauci vero, qui Millenariorum fabulis decepti nobis adversantur, non possunt veteris traditionis filium interrumpere, aut nostri dogmatis veritati præjudicium inferre.

C A P U T XIV.

Quid Joannes XXII. R. P. in hac controversia de visionis beatificæ tempore senserit.

546. *J*oannes XXII. humili stirpe natus egrediis animi dotibus, atque virtutibus ad summum Pontificatus apicem elevi meruit an. 1316. quem turbulentissimis temporibus diu, ac præclare administravit, usque ad an. 1354. Primi sui Pontificatus annis antiquam Ecclesiæ fidem de imme-

(a) De mente S. Bernardi præter Witasium, Tonnellium, L'Herminier, aliasque Scholasticos Vid. Mandonius in Præf. Tom. III. S. Bernardi, Muratorius de Paradiso c. 19. qui S. Patrem ab erronea, si quam admissit, opinione recessisse ait, & Nat. Alexander in Sæc. XII. c. 6. art. 10. & 3.

mediata gloriae cœlestis retributione aperte professus est; quod colligitur non solum ex duabus ipsius ūdei professionibus, altera Ossinio Regi Armeniæ data an. 1518. altera Fidelibus inter Tartaros degentibus an. 1521. (apud Rainaldum ad dictos annos) in quibus dicitur apertissime, animas plene purgatas in cœlum mox recipi; sed multo adhuc luculentius ex iis, quæ habet in diplomate, quo Ludovicum Tolosatem Episcopum Caroli II. Siciliæ Regis filium, Ord. Minorum, Sanctorum albo adscripsit: *in medio domus tuæ, inquit, ad Deum contemplandum facie revelata est ingressus.* Gemina repetit in canonizatione Thomæ Herfordiensis anno 1520., & Angelici præceptoris nostri Thomæ Aquinatis anno 1525.; quibus verbis nihil luculentius pro catholico dogmata adstruendo desiderari potest (a).

547. Anno circiter 1551. ut Rainaldus observat, quæstio de visionis beatificæ dilatione agitari cœpit, quo tempore Joannes Pontifex Avenio-ne, ubi tunc erat Sedes Pontificia, semel, & iterum, imo tertio publice e suggestu prædicavit, Sanctos usque ad diem universalis judicii non visuros faciem Dei, seu divinam essentiam, sed tantummodo humanitatem Christi. Hinc ansam sumpserunt aliqui contra illum acrius debacchandi, euidentem accusantes, quod nedum huic errori adhæserit, sed etiam quod ipsum supremo oraculo definierit (b).

548. E contra communiter creditur, Joannem in erroneam sententiam inclinasse quidem, eam tamen ex cathedra, ut inquit, seu supremo iudicio nunquam definitisse, ut proinde error in privatam solum ejus personam, nullatenus vero in Apostolicam Petri sedem refundi debeat.

549. Imo non desunt, qui contendant Joannem XXII. nec assertive unquam erroneam illam opinionem docuisse, sed permississe solum, rem in utramque partem disputari, ut ita veritate magis magisque detecta quæstio hæc solemni, ut militabatur, iudicio definiti posset. Hoc si minus undeaque certum, saltem ut valde probabile existimant Nat. Alexander Diss. XI. in Sæc. XIV. art. 2. & Billard in *Digress. Hist.* Vid. etiam P. Laur. Berti Lib. III. *theol. discipl.* c. 11. nostram sententiam declarat sequens

PROPOSITIO.

Joannes XXII. nunquam definitivit, animabus plene purgatis divinæ essentiae visionem usque ad extremum universalis iudicii diem esse differendam. Immo ante mortem catholicam Ecclesiæ doctrinam aperte professus est.

550. Prima hujus propos. pars prob. certissimis documentis. Nam primo Ulricus Doctor Germanus, & auctor coævus (ap. Rainaldum ad an. 1553. n. 45.) *Si sermo Papalis, inquit, pie, & sane intelligitur, non proprie sermo, nec definitio, nec determinatio, seu prædicatio, sed magis quadam scholastica disputantium collatio esse perpenditur.*

551. Secundo Pontifex in ep. ad Philippum Gallicum Regem an. 1553. aperte testatur, fuisse de-hac controversia coram se, præsentibus etiam Prae-latis, ac Magistris in Theologia, disputatum pro. & contra, ut sic plenius inveniri posset veritas (ap. Rainaldum n. 46.) Postea Philippum rogat, ut adhuc de hac re disputari permittat, donec aliud ordinatum per sedem fuerit Apostolicam. Nihil itaque in hac materia definitum fuerat usque ad ann. 1553. qui fuit Joannis penultimus.

552. Tertio accedit etiam publicum Facultatis theologicae Parisiensis testimonium. Hæc enim a Philippo Valesio Rege in saltu Vincennarum 20. Jan. 1553. congregata ad iudicium censorum in hac controversia ferendum: *Multorum, inquit, fide dignorum relatione audivimus, quod quidquid in hac materia sua Sanctitas dixit, non asserendo, seu opinando protulit, sed solumento disputando. Tantum abest, ut Pontifex aliquid ex cathedra determinaverit (c).*

553. Quarto. Quod si an. 1553. nullum adhuc in hac re oraculum Jo. XXII. protulerat, multo minus id fecit, postquam Parisiensis facultatis iudicio, diligentique aliorum inquisitione Ecclesiæ catholicae veritas bono in lumine collocata, ac vindicata fuit; & postquam Rex se in eos animadversorum communinatus est, qui contrarium defenserent (d).

554. Sed præterea nihil fuisse a Pontifice definitum, testis est locupletissimus Benedictus XII. e-

(a) Nihil protali ex Bulla *Sabbatina* Jo. XXII. cui adhæserint Daniel Papebrochins, ejusque sodales, qui *Acta Sanctorum* illustrarunt. Ejusdem tamen Bullæ defensionem suscepérunt scriptores plures Ord. Carmelit., Gregorius Nazianz. a S. Basilio, M. Ant. Casanensis, Jo. Cheronius, Thomas Aquinas a S. Joseph, Daniel a Virgine Maria, aliisque. Vid. *Responsio Dan. Papebrochii ad exhibitionem eorum per A. R. P. Sebast. a S. Paulo* Parte I. art. 3. §. 15.

(b) Dupinus Diss. X. *Sur l'Apoc.* p. 457. scribit, Jo. XXII. omnem adhibuisse conatum, ut ejus error in tota Ecclesia reciperetur. Bossuetus autem L. IX,

Def. Declar. Eccl. Gallic. c. 46. a Joanne, non tanquam a privato Doctore, sed ut a publico Ecclesiæ Pa-store errorem defensum fuisse, contendit, sed minime probat.

(c) Hoc instrumentum refertur a Nat. Alexandro Diss. XI. in Sæc. XIV. art. 2. a *Bullæ Hist. Univ.* Tom. IV. p. 236. a Launojo *Hist. Nov.* Tom. I. p. 61. ejus autem autographum servatur in Archivio Majoris Conventus FF. Prædictorum Parisiensium.

(d) Vid. Monachus S. Dionysii continuator *Chronici Gullielmi Nangii* apud Duchesne T. V.

ejusdem Joannis successor in sua Bulla, quæ incipit *Benedictus Deus*, in qua inquit: *Cumque idem predecessor noster, ad quem determinatio prædictorum pertinebat, ad decisionem hujusmodi concertationum se præpararet, in Consistorio suo publico tam fratribus suis S. R. E. Cardinalibus, de quorum numero tunc eramus, quam Prælatis, & Magistris in Theologia, qui multi aderant præsentes, injungendo districtius, & mandando, ut super materia de visione prædicta, quando requirerentur ab eo, deliberate dicerent, unusquisque quod sentiret; tamen morte præventus sicut Domino placuit, perficere illud nequivit.* Hoc testimonium decretorium est, & si alia decessent, vel solum sufficeret. Quis enim suspicetur, Benedictum XII. tam impudenter voluisse mentiri, cum facile posset mendacii cognisi?

555. Secunda autem propositionis pars facile prob. ex solemni illa declaratione, quam Joannes P. lethali morbo corruptus coram publicis Tabellionibus edidit anno 1554. (apud Rainaldum num. 55.) ubi fatemur, inquit, & credimus, quod animæ purgatæ, separatae a corporibus sunt in celo ... & vident Deum, ac divinam essentiam facie ad faciem clare, inquantum status, & conditio compatitur animæ separatae. Si vero alia, vel aliter circa materiam hujusmodi per nos dicta, prædicata, seu scripta fuerunt ... ea in quantum sunt consona fidei catholicoe, determinationi Ecclesiæ, S. Scripturæ, ac bonis moribus, approbamus, aliter autem illa habemus, & haberi volumus pro non dictis, prædicatis, & scriptis, & ea revocamus expresse. Hæc Joannis XXII. declaratio fuit a Benedicto XII. suæ constitutioni inserta.

556. Utraque etiam propositionis pars traditur ab historicis bene multis, nempe a Gobelino in *Cosmодromio ætate VI. c. 71.*, a Paulo Langio in *Chronico ad an. 1554.*, a Continuator Nangii ad eundem annum a Rainaldo ad annos memoratos, aliisque.

557. Ob. primo. Plures tum coævi, tum proximi scriptores satis clare inuunt, Joannem XXII. erroneam de visionis Dei dilatione doctrinam tenuisse, ac definivisse. Primo Okamus Nominalium princeps ex Minoritarum familia in *Compendio errorum Joannis P. cap. 7.* se vidisse dicit, ac legisse unum magnum opus, quod pro hac hæresi confirmanda Joannes composuit; atque addit cap. 8., Pontificem neminem permisisse magistrari Parisiis in theologica facultate, nisi tactis sacrosanctis juraverit, quod institutiones suas supradictas de visionis dilatione sanas, & catholicas in perpetuum reputaret, & nunquam ipsas impugnaret. Hoc sane demonstrat, quæstionem fuisse iam definitam, alias liberum unicuique fuisse, quod vellet, opinari.

558. Secundo idem evinicitur ex eo, quod narrat continuator Guillelmi Nangii ad annum 1555.,

nempe quendam Fr. Prædicatorem (Thomam Wallensem Angulum), qui contra errorem istum prædicaverat, in carcere fuisse detrusum. Ideo narrat Balæus Tomo IV. pag. 2351., Durandus etiam a S. Portiano Episcopus Meldensis in eamdem calamitatem incidisset, nisi Regis patrocinio fultus judicium declinasset. Eos contra benigne excipere solebat Pontifex, immo beneficis ditare, qui aliquid afferent in sui erroris patrocinium. Ita habet Jo. Villani Lib. X. cap. 229.

559. Tertio Pontifex Parisies misit Gerardum Eudum magistrum generale FF. Minorum, & Arnaldum a S. Michaelae Ord. Præd. suum Pœnitentiarium, sub specie quidem pacis conciliandæ inter Regem Angliæ, & Regem Scotiæ, re ipsa tamen, ut Magistros in Theologia regentes ad suam opinionem pertraherent, quod omni modo tentarunt, Gerardus præcipue, qui publice erroneam opinionem propagauit. Vid. Rainaldus ad ann. 1554. n. 45., & Wadinghus eodem anno n. 12.

560. Quarto Cardinalis de Alliaco in quodam sermonе coram Rege recitato anno 1406. narrat, Regem Philippum fuisse Pontifici ignem committatum, nisi palinodiam caneret.

561. Quinto Gerson in Serm. de Festo Paschali Joannis sententiam de visione beatifica fuisse damnatam scribit a Theologis Parisiensibus coram Rege Philippo cum sono buccinarum.

562. Sexto Adrianus VI. Tract. de Sacram. Confirmat. Plures, inquit, fuerunt Pontifices Romani hæretici, & novissime fertur de Joanne XXII., qui publice docuit, declaravit, & ab omnibus teneri mandavit, quod animæ purgatæ &c.

563. Deinde eadem fere inueniuntur apud plures alios scriptores, scilicet Marsilium de Hinchen in IV. quæst. 15. art. 5., Gobslinum in *Cosmодromio ætate VI. capit. 71.*, Alb. Krantzum Lib. VIII. *Vandalicæ Cap. 16.*, Giaeconium in vita Joannis XXII., Erasmus in præf. ad Lib. III. S. Irenæi &c.

564. Resp., omnia fere allata testimonia si quid valent, tantum probare, Joann. XXII. incaute fuisse in eum errorem prolapsum, de qua re minime disputamus; non autem probant, errorem fuisse Pontificio oraculo definitum, quod unum in controversiam modo adducitur. Ceterum singula facile explicari possunt.

565. Et primo, hac in re non multam esse Okamo fidem adhibendam, facile apparet, cum ipse fuerit partibus Ludovici Bavari addictus, Joanni Rom. Pont. infensissimi. Sed fortasse opus ab Okamo visum erat Collectio locorum ex S. Scriptura, & ex Sanctis Patribus, quam Pontifex postea recitavit coram Cardinalium Consistorio, adeo prolixa, ut non nisi quinque diebus fuerit absoluta (vid. Rainaldus ad aun. 1554. n. 28.); in qua tamen nihil fuisse determinatum certo scimus testimonio Benedicti XII. & Universitatis Parisiensis.

566. Quod vero Okamus addit, Pontificem neminem permisisse magistrari &c. omnino falsum est,

est, & cum historia pugnat, quia notum est, in theologica facultate Parisiensi catholicum dogma fuisse semper propagatum.

567. Ad secundum. Bzoyus ad an. 1551. n. 11. dicit, Thomam Wallensem fuisse carceri additum, non quia veram sententiam de immediata gloriæ cœlestis retributione prædicasset, sed quod nimio zelo incalescens in contrariæ doctrinæ patronos fuerit debacchatus (a). Durandus etiam, qui liberius, quam deceat, theologicas disciplinas tractabat, limites transilivit, quædam admiscendo, quæ ostensionem parerent; ex. gr. quod nisi animæ justorum illico essentiam Dei viderent, nullum amplius esset mori lucrum; quasi scilicet beata quies, & contemplatio humanitatis Jesu Christi nulla esset felicitatis pars (b). Quod autem Pontifex eos benignè foveret, qui argumenta afferebant, ad probandum beatificæ visionis dilationem, si verum est, probat tantummodo, eum in hunc errorum inclinasse, non autem illum definivisse. Quanquam id fortasse fecit Pontifex, ut collectis simulque collatis utriusque sententiæ momentis tota controversia dirimeretur.

568. Ad tertium. Calumniam hanc a se abstergit Pontifex ipse, addita jurisperandi religione in epistola ad Regem Philippum inquiens: *assermus coram Deo, quod nunquam hoc cor nostrum intravit, nec exivit ab ore.* Apud Wadingum ad ann. 1553. n. 1., & Rainaldum ann. 1554. n. 30.

569. Ad quartum. Fortasse Cardinalis de Aliaco, qui nonnisi Sec. XIV. desinente floruit, falsa narratione deceptus fuit, & quod Philippus Rex Gerardo Endo comminatus est de ipso Pontifice retulit. Hac certe de re auctores coevi silent: immo contrarium eruitur ex instrumento Facultatis theologicæ Paris.; ex eo enim appetet, cum Theologorum omnium, tum Regis ipsius summa erga Pontificem reverentia. Joan. etiam Villani refert, Regem Galliæ una cum Roberto Rego Scotiæ humanissimis litteris Pontificem monuisse, ut catholicam sententiam definiret Lib. X. capite 229.

570. Ad quintum. Gersoni, qui centum fere annis post hanc controversiam floruit, repugnant documenta authentica illius ævi. Nihil modestius inveniri potest iudicio censorio lato a Parisinis Doctoribus, qui ita Regem alloquuntur: *Attendimus specialiter il, quod ab ore vestro ibidem aulivimus, quod nihil in hac materia querebatis, quod tangere posset sanctissimum Patrem ac Dominum nostrum Joannem, Dei providentia sacrosanctæ Romanæ & universalis Ecclesiæ sum-*

mum Pontificem, cuius sumus devoti servi & filii, quinimo sicut filius ejus devotissimus honorem suum in his, & aliis zelabatis &c. Deinde addunt, se multorum fide dignorum relatione audiisse, quod quidquid in hac materia sui Sanctitas dixit, non asserendo, seu opinando protulit, sed solummodo recitando. Nihil hic de buccinarum sono; imo nihil, quod Pontifici injuriam videri possit.

571. Ad sextum. Adrianus historiam hujus controversie non omnino compertam habuisse videatur, sed potius ex incertis rumoribus id collegisse, quod scribit; quod etiam non obscurè indicat illud verbum *fertur*.

572. Ad ult. Idem etiam dici debet de aliis recentioribus scriptoribus, qui facile decipi potuerunt falsis rumoribus, calumnisque contra Pontificem divulgatis ab ejus hostibus, quos multos habuit Joannes XXII. propter notissima ejus dissidium cum Ludovico Bavarо. Quanquam potissima istorum scriptorum pars nihil aliud asserit, nisi Pontificem; ut privatum Doctorem errori de visionis beatificæ dilatione incaute adhæsisse: quod verum nec ne sit, non multum refert.

573. Obj. secundo cum Bossuet (Def. declarat. &c. Lib. IX. cap. 46.). Joannes suum errorem publice in Ecclesia prædicavit; atqui hoc est unum ex præcipuis summi Pontificis munib; neque hoc nūmus appellari potest Doctoris privati: ergo Joannes, non ut Doctor privatus, sed ut universalis Ecclesiæ Pastor errorem hunc credendum proposuit.

574. Resp., omissa maj.; multi enim post Rainaldum ad annum 1551. n. 44. putant, ita Joannem suam de visionis beatificæ dilatione sententiam prædicasse, ut liberum tamen auditoribus reliquerit contrariam tenere; dist. min.; & hoc sufficit ad definitionem dogmatis propriæ dictam, & ex cathedra, nego. Neque enim statim ac Rom. Pontifex in publica concione aliquid profert, censur illud ex cathedra definire, sed ad hoc adhiberi solent quædam juris formulæ, quas certe non servavit Joannes XXII.; alias non permisisset hac de re disputare; neque ad hanc controversiam definiendam se præparasset.

575. Scholion. Quamvis Joannes XXII. errori dilationis visionis beatificæ imprudenter, & mortdicus adhæsisset, non tamen adeo graviter peccasset, ut quidam ejus Adversarii exaggerant. Primo enim hæc controversia eo tempore nondum erat omnino perspicue ab Ecclesia definita; quod postea ab ejus successore Benedicto XII. anno 1356., &

(a) Vid. de hoc Scriptore P. Echardus Tomo I. p. 599. seq. ubi nonnulla ex ejus sermone excerpta afflentur, quæ tamen non contra summum Pontificem, sed contra quemdam Hannibalum, & nonnullos alios Pontificis adulatores scripta videntur. Ceterum Fr. Thomas sua constantia celebris, fuit non multo post carcere liberatus, & de suis adversariorum triumphavit.

(b) Commentarium Durandi a S. Pertiano a Prædictorum Instituto ad Episcopatum Meldensem assumpti, ex MS. Vaticano descriptis Odorici Rainaldo ad an. 1333. n. 48. in ipso Scripturas male contortas, & argumenta pleraque non satis firma adhiberi ad catholicum dogma comprehendant, scribit Flenuy Lib. 94. Hist. Eccl. n. 35.

& a Concilio Florentino anno 1459. solemniter factum est. Quamvis enim in Concilio Lugdunensi II., & in pluribus fidei professionibus statutum esset, *animas plene purgatas mox in cælum recipi*; non erat tamen clare explicatum, easdem ibidem divinæ essentiae visione frui, quod additum postea fuit a Benedicto XII., & a Concilio Florentino (a). Secundo, ut etiam Fleurius obseruat Lib. 94. Hist. Eccl. n. 55., Joannis opinio non ita perniciosa erat, quamcum Rex Galliæ Philippus aliquis sibi persuadebant, putantes ea posita, & Indulgentiarum fructum tolli, & Sanctorum cultum, atque invocationem; hæc enim consecataria falso deduci, quisque facile vidit,

C A P U T XV.

An veteres justi ante Christi mortem in sinu Abrahæ quiescentes fruerentur intuitiva Dei visione?

576. Antiqua & communis fere Theologorum opinio est, hoc inter justos veteris, & novi testamenti intercessisse discrimen, quod istorum animæ plene purgatae illico ad conspectum divinæ essentiae admittantur, ut hactenus probatum est; secus ac aliis ante Christi ascensionem contigerit; tunc enim nondum reseratis paradisi januis animæ justorum etiam plene a peccatorum inaculis purgatae cœlestem Dei visionem, & beatitudinem expectare cogebantur, in sinu Abrahæ interim quiescentes.

577. Hanc sententiam ita exponit S. Thomas 3. P. quæst. 52. artic. 5. „Per passionem Christi liberatum est genus humanum non solum a peccato, sed etiam a reatu pœnae. Dupliciter autem homines reatu pœnae erant adstricti: uno modo pro peccato actuali, quod quilibet in sua persona coimisera; alio modo pro peccato totius humanae naturæ, quod a primo parente in omnes originaliter devenit, ut dicitur Roman. V.; cuius quidem peccati pœna est mors corporalis, & exclusio a vita gloriæ, ut patet ex his, quæ dicuntur Gen. II. & III.; nam Deus hominem de paradyso post peccatum ejectit, cui ante peccatum mortem fuerat communatus, si peccaret. Et ideo Christus descendens ad inferos virtute suæ passionis ab hoc reatu Sanctos

, absolvit, quo erant a vita gloriæ exclusi, ut possent Deum per essentiam videre, in quo consistit perfecta hominis beatitudo. Per hoc autem Sancti Patres detinebantur in inferno, quod eis ad vitam gloriæ propter peccatum primi parentis aditus non patet. Et sic Christus descendens ad inferos sanctos Patres ab inferis liberavit. Et hoc est, quod dicitur Zachar. IX. 11. Tu vero in sanguine testamenti tui eduxisti vincitos de lacu, in quo erat aqua. Et Coloss. II. dicitur, quod expolians principatus, & potestates, scilicet infernales, auferendo Abramam, & Isaac, & Jacob, & ceteros justos traduxit eos, id est longe ab hoc regno tenerum ad cælum duxit, ut Glossa ibidem dicit.“

578. Eamdem sententiam tradit Catechismus Rom. de quinto Symboli artic. n. 5. inquiens: tertium receptaculi genus est, in quo animæ Sanctorum ante Christi Domini adventum excipiebantur, ibique sine ullo doloris sensu (b) beata redēptionis spe sustentati quieta habitatione fruebantur. Horum igitur piorum animas, quæ in sinu Abrahæ Salvatorem expectabant, Christus Dominus ad inferos descendens liberavit. Et infra n. 5. Christus Dominus descendit, non ut aliquid patetur, verum ut sanctos, & justos homines ex misera illius custodiæ molestia liberaret, eisque passionis suæ fructum impertiret. Et iterum n. 6. His expositis docendum erit, propterea Christum Dominum ad inferos descendisse ut erexit dæmonum spoliis, sanctos illos Patres, ceterosque pios e carceri liberatos secum adduceret in cælum, quod ab eo admirabiliter, summaque cum gloria perfectum est; statim enim illius aspectus clarissimam lucem captivis attulit, eorumque animas immensa lætitia, gaudioque implevit; quibus etiam optatissimam beatitudinem, quæ in Dei visione consistit, impertivit; quo facto id probatum est, quod latroni promiserat illis verbis Lucæ XXII. hodie mecum eris in paradiiso. Hanc vero piorum liberationem Oseas tantum ante prædictar in hunc modum cap. XII. 14: ero mors tua, o mors: mors tuus ero, in inferno. Hoc etiam significavit Zacharias Propheta cum ait cap. IX. 11: tu quoque in sanguine testimenti tui emisisti vincitos tuos de la-

, eu,

riæ speratae, & secundum hoc habet rationem inferni, & doloris; & art. 5. ad 1. Christus contulit eis (sanctis Patribus) quantum ad adoptionem gloriæ, & per consequens solvit eorum dolorem, quem patiebantur ex dilectione gloriæ. Facile tamen apparet hec antilogia evanescit, si consideremus, animas Sanctorum fuisse cruciatum, pœnarumque sensu expertes, certa etiam visionis Dei beatificæ spe felices, ac suo modo tranquillas, ejusdem tamen beatificæ visionis carentia, ac desiderio animi dolore tortas; unde etiam Catechismus n. 5. dicit, Christum liberasse justos, ex misera illius custodiæ molestia.

(a) Melchior Canus Lib. VI. de loc. theol. c. 8. de Jo. XXII. hæc habet: *Nec si, antequam esset Pontifex, errorem illum haberit, hereticus censendus est, sicut nec Irenæus, nec Chrysostomus, nec Theophylactus, nec Bernardus, quos re nondum expresse per Ecclesiæ definita illius opinionis fuisse, sunt, qui contendunt: vere ne, an falso contendant, non est diei, locique hiujus disputare.*

(b) Angelicus 3. P. qu. 52. art. 2. ad 4. non videtur omninem dolorem a sinu Abrahæ ante Christi adventum excludisse; dicit enim: *Alio modo potest considerari (sinus Abrahæ) quantum ad privationem glo-*

DISSERTATIO III. CAP. XV.

„ cu , in quo non est aqua . Id ipsum denique ex-
„ pressit Apostolus illis verbis Coloss. II. 15. Ex-
„ polians principatus , & potestates traduxit confi-
„ denter , palam triumphans illos in semetipso .
„ Quamobrem antequam ille (Christus Domi-
„ nus) moreretur , ac resurgeret , cœli portæ ne-
„ mini unquam patuerint ; sed piorum animæ
„ cum e vivis excessissent , vel in sinum Abrahæ
„ deferebantur , vel , quod etiam nunc iis contin-
„ git , quibus aliquid diluendum , & persolven-
„ dum est , purgatoriī igne expiabantur .“ Cate-
„ chismo autem Romano omnes plane alii Cate-
„ chismi aliarum Ecclesiarum hac in re omnino
consentinent .

579. Præterea hanc D. Thomæ , communemque aliorum sententiam ut certam habuisse videatur Benedictus XII. , dum in sua dogmatica constitutione *Benedictus Deus ita definit:* Quod secundum communem Dei ordinationem animæ Sanctorum omnium , qui ante D. N. J. C. passionem decesserunt ... etiam ante resumptionem corporum & judicium generale , post ascensionem Salvatoris D. N. J. C. in cœlum , fuerunt , sunt , & erunt in cœlo , cœlorum regno , & paradiiso cœlesti cum Christo , sanctorum Angelorum collegio aggregatae , ac post D. N. J. C. passionem , ac mortem siderunt , & vident , & videbunt divinam essentiam visione intuitiva , & etiūm faciali .

580. Accedit Scholasticorum magnus consensus , cuius est , teste Melch. Cano Lib. VIII. de locis theol. cap. 4. , tanta auctoritas , ut nonnisi impudenter , & temere rejici possit: ab eoq[ue] decedere , si hæresis non est , est certe hæresis proximum . Imo aliqui eorum hanc sententiam ad fidem spectare crediderunt , ut Suarez in 5. P. S. Thomæ disput. 42. Sect. 1. Gravesonius de vita , & mysteriis Christi Dissert. XXI. §. 2. , aliisque .

581. Sed & multis sacræ Scripturæ , sanctorumque Patrum testimonis hæc sententia confirmatur . Nam præter verba Oœæ , Zachariæ , & Apostoli Pauli a Catechismo Rom. laudata , id ipsum prædicitur Ecclesiastici XXIV. 45. Penetrabo omnes inferiores partes terræ , & illuminabo omnes spe-rantes in Domino . Ac denum Hebr. IX. 15. Christus appellatur novi testamenti mediator , ut morte intercedente in redemptionem earum prævaricationum , quæ erant sub priori testamento , re-promissionem accipiant , qui vocati sunt æternæ hæreditatis . Et postea cap. XI. 15. de Abraham , aliisque veteribus Sauctis dicitur : juxta fidem defuncti sunt omnes isti , non acceptis re-promissionibus , sed a longe eas aspicientes & salutantes ... Deo pro nobis melius aliquid pro-vidente , ut non sine nobis consummarentur .

582. Pauca addamus etiam sancti Patrum testimonia . S. Ambrosius Lib. IV. de fide cap. 1. n. 5. Tom. III. Opp. Nam Maysem , inquit , licet corpus ejus non apparuerit in terris , nusquam tamen in gloria cœlesti legitimus , nisi postea-

quam Dominus resurrectionis suæ pignore vin-cula solvit inferni , & piorum animas elevavit . 583. S. Hieronymus epist. XXII. ad Paulam disserimen afferens inter justos novi ac veteris testamenti , dicit , luxisse Jacob filium , quem putabat occisum , ad quem & ipse erat ad inferos descensurus , quia necdum paradisi januam Christus effregerat ... Unde & Abraham licet in loco refrigerii , tamen apul inferos cum Lazaro fuisse scribitur ... in Jesu vero , idest in Evangelio , per quem paradisus est apertus , mor-tem gaudia prosequuntur .

584. S. Gregorius Magnus Lib. XIII. in cap. XLIV. Job. Priors Sancti , inquit ... e corporibus educti adhuc ab inferni locis liberari non poterant , quia necdum venerat , qui illuc sine culpa descendebat , ut eos , qui ibi tenebantur , ex culpa liberaret ... Grave iedium electis fuit , post solutionem carnis adhuc speciem non vide-re creatoris .

585. Gennadius etiam Massiliensis , sive quilibet alius auctor libri de ecclesiasticis dogmatibus cap. 44. & 45. (inter opera S. Augustini Tomo VIII.) Ante passionem Domini , inquit , omnes animæ Sanctorum inferno sub debito prævaricationis Alæ tenebantur , donec auctoritate Domini per indebitam ejus mortem de servi conditione liberarentur . Post ascensionem Domini ad cœlos omnium Sanctorum animæ cum Christo sunt , & exeuntes de corpore ad Christum vadunt , expectantes resurrectionem corporis sui , ut ad integrum , & perpetuam beatitudinem cum ipso pariter immutentur .

586. Denique , ut multos alios omittam , S. Bernardus epist. XCVIII. de Machabæis scribens , & ipsos , dicit , pro tempore non ad cœli mox gaudia , sed ad inferni tenebras descendisse : ne tunc quippe apparente primogenito ex mortuis , qui aperiret creditibus regna cœlorum ... cum ante illam salutiferam passionem non festiva gaudia , sed claustra tenebrosa quosque morientes exciperent . Et postea disserimen afferens inter veteris , novique testamenti morientes justos , inquit : ceterum illa qua ratione mors festiva reputabatur , quam nulla gaudiiorum festivitas committatur ? Aut unde gaudium sumeret moriturus , qui se & ad infernales descendere tenebras certus erat , nec certi quidpiam secum ferebat , unde in proximo de sui liberatore consolaretur ? ... Quid in his solemnis lætitiae , quid festivæ celebritatis appetet ? Nostri autem martyres cupiunt dissolvi , & esse cum Christo , certi ubicunque est corpus , illo sine mora congregatum iri & aquilas . Mox inquam ibi exultant justi in con-spectu Dei &c.

587. Vulgari huic , communique sententiæ de beatifica visione Dei justis veteris testimenti dilata usque ad Christi mortem aliqui non ita pridem refragati sunt , contendentes , animabus justis plene purgatis ante Christi mortem , non secus ac

modo, fuisse statim Dei visionem concessam: quæ vero in sacris litteris, vel apud sanctos Patres de Christi descensu ad inferos, atque de Sanctorum liberatione, ac translatione in regnum cœlorum leguntur, esse intelligenda de animabus in purgatorio detentis, quas Christus e carcere liberavit, & secum triumphans in Paradisum duxit. Neque vero pauca, aut levia ad hanc sententiam confirmandam proferunt argumenta; quorum nonnulla breviter expendemus (a).

388. Ac primo quidem pugnant auctoritate S. Augustini, qui epist. 164. cap. 5. loquens de descensu Christi ad inferos, utrum, inquit, omnes quos in eis invenit (a doloribus inferni liberaverit), an quosdam, quos illo beneficio dignos judicavit, adhuc requiro: fuisse tamen eum apud inferos, & in eorum doloribus constitutis hoc beneficium præstisset, non dubito. Unde illis justis, qui in sinu Abrahæ erant, cum ille in inferna descendaret, nondum quid contulisset, inveni, a quibus eum secundum beatificam præsentiam suæ divinitatis numquam video recessisse... Profecto igitur in paradyso, atque sinu Abrahæ etiam ante jam erat beatificante sapientia, & apud inferos judicante potentia.

389. Sed hunc perdifficilem S. Augustini locum ita fidelis ejus discipulus, & interpres S. Thomas exponit 3. P. quæst. 52. art. 5. ad 1. Augustinus ibi loquitur contra quosdam, qui cœstimabant, antiquos justos ante adventum Christi in inferno doloribus pœnaru[m] fuisse subjectos (nempe pœnaru[m] sensibilium, quibus animæ in purgatorio cruciantur): unde parum ante verba inducta præmittit dicens: „Addunt quidam, hoc he-„ neficium antiquis etiam Sanctis fuisse conces-„ sum... ut cum Dominus in infernum veniseet, „ a doloribus solverentur: sed quonam modo intel-„ ligatur, Abraham, in cuius sinu etiam pauper „ ille susceptus est, in illis fuisse doloribus, ego

„ quidem non video; & ideo cum postea subdit, se nondum invenisse quid descensus Christi ad inferos antiquis justis contulerit, intelligentum est, quantum ad absolutionem a doloribus pœnaru[m]; contulit tamen eis, quantum ad adoptionem gloriæ, & per consequens solvit eorum dolorem, quem patiebantur ex dilatione gloriæ; ex cuius tamen spe magnum gaudium habebant, secundum illud Joann. VIII. Abraham pater vester exultavit, ut videret diem meum; & ideo subdit: a quibus eum secundum beatificam præsentiam suæ divinitatis nunquam video recessisse, inquantum scilicet ante adventum Christi erant beati in spe, licet nondum essent perfecte beati in re.

390. At enim videtur adversariis difficultatem instaurare, & angere, quod S. Pater ibidec addit: Ne ipsos quidem inferos uspiam scripturarum in bono appellatos potui reperire. Quo si nusquam in divinis auctoritatibus legitur, non utique sinus ille Abrahæ, idest secretae cuiusdam quietis habitatio, aliqua pars inferorum esse credenda est.... Quapropter si in illum Abrahæ sinum Christum mortuum venisse scriptura dixisset, non nominato inferno, ejusque doloribus, mirarer, si quisquam ad inferos eum descendisse cuderet asserere. Sed quia evidentia testimonia & infernum commemorant, & dolores, nulla causa occurrit, cur illo venisse creditur Salvator, nisi ut ab ejus doloribus salvos faceret. Sed utrum omnes, quos in eis inveni, an quosdam, quos illo beneficio dignos judicavit, adhuc requiro; fuisse tamen eum apud inferos, & in eorum doloribus constitutis hoc beneficium præstisset non dubito. Ex quibus efficitur, S. Augustino persuasum fuisse, Christum nulla alia de causa ad inferos descendisse, nisi ad liberandos eos, qui in purgatoriis pœnis detinebantur, non autem ut veterum iustorum ani-

mas

(a) Jo. Cadonici Venetus, Cremonensis antem Cathedratis Ecclesie Canonicus, anno 1747. Cremonæ editio libro, cui titulus: *Vindiciae Augustinianæ ab imputatione regni millenarii demonstrare conatus est, justis vet. test. ante Christi mortem in sinu Abraham quiescentibus beatificam Dei visionem nunquam defuisse; atque hanc suam opinionem a privatis P. Frider. Pallavicini S. J. scriptis impugnatam illustravit, & vindicavit in tribus *Dialogis* italicico sermone editis Rohoreti, seu potius Venetiis anno 1753. In aciem postea contra Cadonicum prodidit P. Liberatus Fassoni scholiarum piarum editio eleganti opere inscripto *de piorum in sinu Abrahæ beatitudine Roma 1760*. Sed Fassonus vel inter suos Coacelitias non contemnendum adversarium invenit P. Angelum Mariam Feltri, qui Cadonici opinionem confirinare nisus est, præcipue auctoritate S. Hilarii Pictavonii Episcopi in opusculo, cui titulus: *S. Hilarii Pictav. Episcopi de piorum statu in sinu Abrahæ ante Christi mortem sententia, nunc prium illustrata*. Eadem Feltrio tribununtur etiam sex epistolæ italicico sermone conscriptæ, quæ ad tuendam Cadonicianam sententiam Venetiis sine nomine prodicentur. *Gazzaniga Theol. Tom. II.**

runt anno 1763. Ac deinde pro sua ipsius causa iterum pugnavit Cadonici editio eodem anno 1763. novo opere typis Venetiis: *D. Aurelii Augustini Hipp. Episcopi, que videtur, sententia de beatitate Sanctorum, Patriarcharum, Prophetarum, ceterorumque justorum antiqui testam. ante Christi Domini descensum ad inferos &c.* Neque paucos, aut infiniti subsellii suffragatores inventi, inter alios enim Cadonici sententiam non sine laude scrupuli retrit in suis Ephemeridibus Jo. Latinus, eamque Lnd. Muratoriis olim suo calculo approbaverat, ut iis quodammodo incerta videbatur. Sed postremus hinc se concertationi innescavit vir multis aliis editis operibus toto orbe litterario landatissimus P. Thomas Maria Mainachius, veteremque Theologorum sententiam plane restituit, duobus libris Romæ editis anno 1776. *De unimabus Justorum in sinu Abrahæ ante Christi mortem expertibus beata visionis Dei*; in quibus hanc obscuram materiam luculententer declaravit, ac penitus exhaustissime visus est; unde etiam nos paucis pro nostro instituto delibavimus, Auditores, qui plura enipiunt, ad fontem copiosissimum amandantes.

DISSERTATIO III. CAP. XV.

mas nova visionis Dei beatificæ felicitate augeret.

591. Veruntamen hunc etiam locum ita possimus explicare ex Angelico 3. P. quæst. 52. art. 1. ad 1. *Nomen inferorum*, inquit S. Doctor, sonat in malum pœnæ, non autem in malum culpæ; unde decuit, *Christum in infernum descendere*, non tanquam ipse esset debitor pœnæ, sed ut eos, qui erant pœnæ obnoxii, liberaret. Et iterum art. 2. ad 4. *Sinus Abrahæ potest secundum duo considerari*: uno modo secundum quietem, quæ ibi erat a pœna sensibili, & quantum ad hoc non competit ei nomen inferni, nec sunt ibi aliqui dolores. Alio modo potest considerari, quantum ad privationem gloriæ speratae, & secundum hoc habet rationem inferni, & doloris; & ideo nunc dicitur sinus Abrahæ illa requies beatorum, non tamen dicitur *infernus*, nec dicuntur nunc in sinu Abrahæ esse doloris. Qnamobrem quando S. Augustinus negat, inferos in sacra scriptura esse appellatos in bono, interprete S. Thoma, intelligendus est de bono, prout opponitur malo, sive pœnæ, sive culpa: re ipsa enim in sinu Abrahæ neque erat malum culpæ, neque malum pœnæ, saltem sensibilis. Et rursus quando dicit, sinum Abrahæ non esse in inferno, explicandus est de inferno considerato secundum pœnam sensibilem, quæ utique nulla erat in sinu Abrahæ; non autem de privatione gloriæ speratae.

592. Ceterum alibi S. Augustinus sinum Abrahæ in inferis collocavit. *Si enim*, inquit Lib. XX. de civ. Dei cap. 15., non absurde credi videtur, antiquos etiam Sanctos, qui venturi Christi tenerunt fidem, locis quidem a tormentis impiorum remotissimis, sed apud inferos fuisse, donec eos inde sanguis Christi, & ad ea loca descensus erueret, profecto deinceps boni fideles effuso illo prelio jam redempti prorsus inferos nesciant, donec etiam receptis corporibus bona recipient, quæ merentur. Et in Psalm. LXXXV., de Christo loquens nondum, inquit, *reverat ad infernum*, ut erueret inde omnium Sanctorum, præcedentium animas, & tamen Abraham in requie ibi erat.

593. At vero inquietant, quid sibi volunt ea S. Doctoris verba: *a quibus (justis degentibus in sinu Abrahæ) eum secundum beatificam præsentiam suæ divinitatis nunquam video recessisse?*

594. Resp., beatificam Dei præsentiam in phrasim S. Augustini non semper significare intuitivam Dei visionem, sed aliquando etiam Dei gratiam sanctificantem, eamque felicitatem, quam Deus justis sine intuitiva suæ essentiæ visione concedit; ut cum Lib. VIII. de Genesi ad litteram cap. 12. loquens de homine justificato, *Dei præsentia*, inquit, *justificatur, & illuminatur, & beatificatur, operante, & custodiente Deo*, dum obedienti, subjectoque dominatur.

595. Alter S. Augustini locus, non minus explicatu difficultilis est Tract. XI. in Joann. n. 10.,

ubi inquit: *Promissa est resurrectio etiam carnis . . . vita æterna cum Angelis: hoc omnes simul accepturi sumus. Nam requiem, quæ continuo post mortem datur, si ea dignus est, tunc accipit quisque cum moritur. Priores acceperunt Patriarchæ, videte ex quo requiescant, posteriores Prophetæ, recentius Apostoli, multo recentiores sancti martyres, quotidie boni fideles. Et alii in ista requie jandiu sunt, alii non tamdiu, alii paucioribus annis, alii nec recenti tempore. Cum vero ab hoc somno evigilabunt, simul omnes quod promissum est, accepturi sunt. Quibus verbis S. Pater eamdem prorsus constitut Sanctorum utriusque testamenti sortem: ut proinde si veteres beatifica Dei visione fructi non sunt, nec recentiores frui dicendum sit: vel si isti ea potiuntur, potiti sunt semper & illi.*

596. Huic difficultati, quæ levis non est, nihil aliud reponi potest, nisi a S. Augustino requiem hic sumi non uno sensu; ut proinde quando S. Doctor loquitur de Patriarchis, & Prophetis, intelligat eam requiem, quam ante Christi adventum habuerunt in sinu Abrahæ. Cum autem loquitur de Apostolis, martyribus, bonisque fidelibus, nomine quietis etiam visionem beatificam comprehendat. Simile exemplum requietis sumptæ in hoc duplici sensu alibi nobis suppeditat idem S. Pater (de catechizandis ruibibus cap. 17. n. 28.) inquiens de Christo: *in quo requiescent Angeli, & omnes cœlestes munilissimi spiritus in sancto silentio; homo autem peccato lapsus perdidit requiem, quam habebat in ejus divinitate, & recepit eam in ejus humanitate. Ubi certum est, aliter sumi requiem quam habent Angeli in divino Verbo; & eam, quam habuit Adam; antequam peccaret, in eodem Verbo, quod nonnisi cognitione abstractiva per creaturas videbat. Et de S. Augustino pro nostro instituto satis multa.*

597. Sunt etiam plurima alia, quæ ex Sanctis Hilario Pictaviensi, & Jo. Chrysostomo in contrariæ sententiæ patrocinium advocari solent, quæque apud superius laudatos auctores, præcipue autem apud eruditissimum Mamachium fusius pertractata invenientur.

DISSERTATIO IV.

De Scientia Dei.

1. Hactenus pro solis ferme fidei dogmatibus pugnantes, fusiori calamo scribendum esse censuimus; scholasticas autem quæstiones vel plane omnissimus, vel obiter tantum, ac molliori brachio tractavimus. Nunc ab hac nostra methodo non parum declinare nos cogent celebres illæ quæstiones de scientia Dei, quæ magna animorum contentione jam fere a duobus sæculis agitantur. Sobile tamen, ac temperanter de iis nos tractaturos pollicemur, ea omnia resecantes, quæ minus ne-

cessaria videbuntur, eaque animi moderatione, ut illud semper præ oculis habere videamur, quod alia occasione S. Augustinus dicit de vera relig. cap. 1., qui scholas habemus dissentientes, templo habemus communia.

C A P U T I.

An in Deo sit scientia; cuiusmodi sit, & quotuplex?

2. **E**sse in Deo scientiam aperte tradunt sacrae Litteræ 1. Regum II. 5. Deus scientiarum Dominus est; sive, ut Hebreus textus habet, יְהוָה יְהֹוָה Deus cognitionum Dominus. In Psalmo LXXII. 7. & sequ. reprehenditur illorum iniqüitas, qui dixerunt: quomodo scit Dominus, & si est scientia in excelso? Item ad Coloss. II. 5. de Christo Deo, & homine dicitur: in quo sunt omnes thesauri sapientiae, & scientiae; & ad Rom. XI. 53. o altitudo divitiarum sapientiae, & scientiae Dei!

3. Id ipsum naturalis ratio ita evidenter demonstrat, ut facilius sit invenire, qui Deum funditus tollant, quam qui eum omni orbatum intelligentia, & quasi stipitem sibi fingant; deesset enim Deo perfectio maxima, si illi deesset scientia. Immo putarunt aliqui, nomen Dei græce esse a visione desumptum. Οτιδιον, inquit auctor questio-
num, quæ olim fueru S. Athanasio tributæ quæst. 2. Tomo II. Opp. S. Athanasii edit. Patav. 1777. pag. 280.) ἀπέταξεν τὸ δερπεῖν τὰ πάντα Deus dicitur, quol omnia videat; vox enim ea græca est a videndo, quasi dicas contemplationem omnium.

4. Et hæc quidem sine controversia dicuntur, si scientiæ nominis certa atque infallibilis cognitio solummodo significetur; sed si intelligatur cognitione rei per causam, subtiles aliqui Theologi veri nominis scientiam a Deo ablegant, veriti, ne duos actus in Deo ponere oporteat, alterum, quo principia, seu causas, alterum, quo effectus cognosceret; quod sine imperfectione aliqua esse non posset.

5. Sed hanc difficultatem ita expedit S. Thomas I. P. quæst. 14. art. 1. ad 2. afferens discri-
men, quod inter perfectissimam scientiam Dei, & nostram intercedit. *Homo*, inquit S. Doctor, secundum diversa cognita habet diversas cogni-
tiones; nam secundum quol cognoscit principia, dicitur habere intelligentiam; scientiam vero se-
cundum quod cognoscit conclusiones; sapientiam, secundum quod cognoscit causam altissimam; consilium, vel prudentiam, secundum quod co-
gnoscit agibilia. Sed hæc omnia Deus una, & simplici cognitione cognoscit. Unde simplex Dei cognitione omnibus istis nominibus nominari potest; ita tamen quol ab unoquoque eorum, secundum quol in divinam prædicationem venit, secludatur quidquid imperfectionis est, & retineatur quidquid perfectionis est.

6. Scientia Dei est ipsius substantia; in Deo enim, ut inquit Angelicus cit. quæst. art. 4., non est forma, quæ sit aliud, quam suum esse, unde cum ipsa sua essentia sit etiam species intelligibilis; ex necessitate sequitur, quod ipsum ejus intelligere sit ejus essentia. Hinc etiam patet, scientiam Dei unam esse in se, & simplicissimam: multipliciter tamen pro nostro concipiendi modo dispescitur. Sed duplex hic potissimum consideranda est divinæ scientiæ partitio.

7. Primo enim dividitur in *speculativam*, & *practicam*. Speculativa in nuda rerum contemplatione sita est, sine ullo ordine ad earum productionem, cuiusmodi est in Deo sui ipsius, & omnium possibilium cognitione. Practica est, qua Deus res cognoscendo eas producit; unde illa Sanct. Patrum locutio, non ideo res a Deo cognoscunt, quia sunt, sed contra ideo esse, quia cognoscuntur a Deo. „ Universas creaturas suas, S. Au-
gustinus Lib XV. de Trinit. cap. 15. Tomo VIII., & spirituales, & corporales, non quia sunt, ideo novit (Deus); sed ideo sunt, quia novit; non enim nescivit, quæ fuerat creatu-
rus: quia ergo scivit, creavit; non quia crea-
vit, scivit; nec aliter ea scivit creata, quam
creanda; non enim ejus sapientia aliquid ac-
cessit ex eis; sed illis-existentibus, sicut oportebat, illa manuit, ut erat... longe est ergo huic scientiæ scientia nostra dissimilis. Vid. S. Thom. I. P. qu. 14. art. 8., & 15. “

8. Dividitur secundo scientia Dei in *necessariam*, seu *simplicis intelligentiæ*, & *liberam*, seu *visionem*. Prima est, quæ antecedit libera divinæ voluntati decreta, quaque Deus cognoscit seipsum, omnia possibilia, & quæ sunt omnino ne-
cessaria. Altera est, qua Deus cognoscit res præteritas, præsentes, & futuras, quæ proinde pendet a divinis decretis, quibus Deus libere voluit ab æterno, & vult hæc existere. Vid. S. Thomas I. P. qu. 14. art. 9. & 1. contr. Gent. cap. 66. & 69.

9. Et hæc divinæ scientiæ partitio omnibus ve-
teribus sufficiens semper visa fuit; sed P. Ludov. Molina tertiam quaindam scientiam inter utramque medium conatus est invehere, quæ amplam nobis inferius suppeditabit dicendi materia.

C A P U T II.

De objecto divinæ scientiæ.

10. Primum, perfectissimum, & adæquatissimum divinæ scientiæ objectum est ipse net Deus; unde illud Apostoli 1. Corinth. II. 11. Quæ sunt Dei, nemo cognovit, nisi spiritus Dei. Quod S. Thomas hac ratione confirmat I. P. q. 14. art. 2., cum Deus nihil potentialitatis habeat, sed sit a-
ctus purus, oportet, quod in eo intellectus, &
intellectum sint idein omnibus modis, ita scili-
cet, ut neque careat specie intelligibili, sicut
in-

intellectus noster, cum intelligit in potentia; neque species intelligibilis sit aliud a substantia intellectus divini, sicut accidit in intellectu nostro, cum est actu intelligens; sed ipsa species intelligibilis est ipse intellectus divinus, & sic seipsum per seipsum intelligit. "Artic. auem seq. probat Angelicus, hanc cognitionem, quam Deus habet sui ipsius, esse comprehensivam.

11. Objectum secundarium divinæ scientiæ sunt omnia alia a divina essentia diversa; ut enim inquit Apostolus epist. ad Hebr. IV. 13. „non est ulla creatura invisibilis in conspectu ejus: omnia autem nuda, & aperta sunt oculis ejus. "Id autem hac ratione Sanct. Thom. confirmat art. 5. Manifestum est, quod Deus seipsum perfecte intelligit: alioquin suum esse non esset perfectum, cum suum esse sit suum intelligere. Si autem perfecte aliquid cognoscitur, necesse est, quod virtus ejus perfecte cognoscatur. Virtus autem alicuius rei perfecte cognosci non potest, nisi cognoscantur ea, ad quæ virtus se extendit. Unde cum virtus divina se extendat ad alia, eo quod ipsa est prima causa effectiva omnium entium, necesse est, quod Deus alia a se cognoscat.

12. Neque vero res hujus mundi cognoscit Deus in communione solum, ac secundum rationes universales, ut Alexander Aphrodisæus, Themistius, & Averroës falso opinati fuisse dicuntur, & quorum errorem suscitasse visus est Pomponiat. Lib. II. de fato, libero arbitrio, & prædest. cap. 1.; sed Deus omnia videt omnino distincte, ac secundum particulares, atque individuales rationes. Nam, ut scire S. Thomas observat art. 6. „cum essentia Dei habeat in se quidquid perfectionis habet essentia cuiuscumque rei alterius; & adhuc amplius, Deus in seipso potest omnia propria cognitione cognoscere; propria enim natura uniuscunque consistit, secundum quod per aliquem modum divinam perfectionem participat. Non autem Deus perfecte seipsum cognosceret, nisi cognosceret, quomodo cumque participabilis est ab aliis sua perfectio: nec etiam ipsam naturam essendi perfecte sciret, nisi cognosceret omnines modos esseundi: unde manifestum est, quod Deus cognoscit omnes res propria cogni-

, tione, secundum quod ab aliis distinguuntur." 13. Sed & mala quæcumque, sive naturæ, ut sunt monstra, sive pœnæ, sive etiam culpe, divinam non fugiunt cognitionem. Et quidem mala naturæ, & pœnæ ipse Deus facit; unde dicitur Amos III. 6. *Si erit malum in civitate, quod non fecerit Dominus; quod de pœnis, quas ab impiis poscit Deus, oportet intelligi.*

14. De malis vero culpæ dicebat David Psal. LXVII. 6. *delicta mea a te non sunt abscondita.* Et S. Thomas art. 10. modum exponit, quo Deus ea cognoscit, inquiens: „quicunque perfec- „cte cognoscit aliquid, oportet, quod cognoscat „omnia, quæ possunt illi accidere. Sunt autem „quædam bona, quibus accidere potest, ut per „mala corrumpantur; unde Deus non perfecte „cognosceret bona, nisi etiam cognosceret mala. „Sic autem est cognoscibile unumquodque secun- „dum quod est, unde cum hoc sit esse mali, quod „est privatio boni, per hoc ipsum, quod Deus „cognoscit bona, cognoscit etiam mala, sicut per „lucem cognoscuntur tenebrae; unde dicit Diony- „sius VII. cap. de div. num. quod Deus per se- „metipsum tenebrarum accipit visionem, non a- „liunde videre tenebras, quam a lumine. " Et hæc nullam fere continent difficultatem, ut proinde necesse non sit in iis diutius immorari.

15. Sed plerisque difficile visum est, certam futurorum contingentium, vel liberorum notitiam Deo tribuere; veriti enim sunt, ne, si ea Deo concedatur, omnis rerum contingentia, atque humana libertas tolleretur (a) contra quos sit

CAPUT III.

Deus futura contingentia, & libera certo co- gnoscit: neque tamen ejus præscientia rerum contingentiam tollit, aut humanam lœdit li- bertatem.

16. Prima pars hujus catholicæ dogmatis probatio ex sacris literis. Susanna Dan. XIII. 42. ita in angustiis suis Dominum precata est: *Deus ceterne, qui absconditorum es cognitor, qui nos omnia, antequam fiant.* Ecclesiastici XXIII. 28. *Oculi Domini multo plus lucidiores sunt su-* per

(a) Cicero in Lib. II. *De dicinit.* omnes futurorum contingentium cognitione Deo denegavit putans, eam cum hominis libertate non posse consistere; sic enim colligebat c. 7. *nihil est tam contrarium rationi, & constantiae, quam fortuna;* ut mihi ne in Deum quidem cadere videatur, ut sciat, quid casu, & fortuito futurum sit. *Si enim scit, certe illud eveniet;* si certe eveniet, nulla fortuna est; est autem fortuna; rerum igitur fortuitarum nulla est presensio. Hinc, ut bene S. August. observat Lib. V. de civit. Dei c. 9. *vir magnus, & doctus, & vita humane plurimum, ac peritissime consulens, ex his dubiis elegit liberum voluntatis arbitrium.* Quod ut confirmaretur, negavit præscientiam futurorum, atque ita dum vult, homines facere liberas, fer-

cit sacrilegos. Vidi etiam S. Thom. Lib. III. cont. Gent. cap. 94. Nec defuerunt inter Christianos, qui futura libera a Deo cognosci negarent, ut Marcion sec. II. heresiarcha, qui, ut Tertullianus inquit in libro II. contra ipsum c. 5. peccatum primi hominis a Deo prævisum fuisse inficiabitur. Sociniani futurorum contingentium notitiam quidem conjecturalem, & incertam Deo tribuunt, certain autem denegant. Ita Socinians in Prolect. cap. 11. Crellins in cap. VI. epist. ad Rounan. & Sinalzius Disp. XII. contra Frantzium. Hunc errorrem adoptavit auctor epistol. Persicarum epist. 55. contra quem vid. P. Toulon Traité de la providence cap. 4. p. 178. & 185.

per solem, circumspicientes omnes vias homini-
num, & profundum abyssi, & hominum cor-
da, intuentes in absconditas partes. Domino enim Deo, antequam crearentur, omnia sunt ag-
nita; & Sap. XIX. 2. præsciebat (Deus) fu-
tura illorum (a).

17. Facile esset alia hujus generis testimonia coacervare, sed divinam futurorum præscientiam multo inculentius demonstrant innumeræ prædi-
ctiones, quarum veritatem probavit eventus; unde illud sapienter a Tertulliano dictum Lib. II. contra Marcionem c. 5. præscientia Dei tantos habet testes, quantos fecit prophetas. Immo Deus ipse Isaiae XLI. 25. videtur verae divinitatis characterem in præscientia futurorum reponere, ita enim Deorum gentium inanitatem demonstrat: an-
nunciate, quæ ventura sunt in futurum, & sci-
emus, quia Dū estis vos. Unde iterum apposite Tertullianus in Apologetico c. 20. testimonium, inquit, divinitatis est veritas divinationis; & O-
rigenes Lib. VI. contra Celsum n. 10. propria, inquit, divinitatis nota est, res futuras ita præ-
dicere, ut prædicens ratio vires humanas su-
peret, & ex eventu judicetur, divinum spiritum esse prædictionis auctorem,

18. Prob. ulterius hac brevi, sed efficaci ratione. Si aliquid vel minimum futurum Deus a tota æternitate ignorasset, aliqua ejus scientiæ fieret in tempore accessio perfectionis, cum nempe aliquid de novo eveniens cognosceret, quod antea ignorabat: Deo autem nulla fieri potest perfectio-
nis accessio, cum ejus natura sit infinite per-
fetta. Hinc Sanet. Augustinus Lib. V. de civit. Dei cap. 5. recte concludebat, confiteri esse Deum, & negare præcium futurorum, apertissima in-
famia est.

19. Aliam rationem ex Sanctis Patribus addit Petavius Lib. IV. de Deo cap. 6. num. 4. dili-
genter notandam. Est autem, inquit, causa il-
la, ratioque, propter quam futura necesse est a Deo cognosci, easdem, quam supra reddidi-
mus, quod eorum auctor sit, & effector, & quidem talis, ut per intelligentiam, ac notitiam, hoc est per Verbum suum, moliatur, ac desi-
gnet omnia, idque ex æterno. Hinc enim &

fecisse jam dicitur quæ futura sunt. Nempe pau-
cis verbis, nihil est futurum, nisi per voluntate-
m, & decreta Dei: ergo Deus nihil futurum i-
gnorare potest. Quam eamdem rationem ex Sco-
to proponit Estius in Lib. I. Sentent. distinct. 38.
§. 5. Laudatus autem Petavius hanc rationem vel
ab ipsis profanis auctoribus agitam, ac proba-
tam fuisse ostendit. Non vero hac ipsa ratione
contra Molinistas feliciter utemur (b).

20. Secunda autem pars nostræ assertionis prob.
primo ex sacris litteris, quæ non minus homini libertatem, quam Deo certam futurorum præ-
scientiam tribuunt. Ecclesiastici XV. 17. Apposuit tibi aquam, & ignem; ad quod volueris, por-
ridge manum tuam. Et cap. XXXI. 10. laudatur ille dives, qui divitiis non abutens, potuit transgreedi, & non est transgressor, facere mal-
la, & non fecit: censent ergo sacræ paginæ, utrumque simul amico fædere componi, divinam futurorum præscientiam, & hominum libertatem.

21. Prob. secundo ex sanctis Patribus, quorum testimonia huc afferre, & nimis longum esset, &
minime necessarium; plerique enim illorum da-
ta opera nullum ex Dei præscientia humanæ li-
bertati detrimentum afferri demonstrarunt; ut S.
Augustinus sæpius Lib. III. de lib. arb. cap.
2. & seq. de prælest. sanct. cap. 10. &c.), S.
Hieronymus in Cap. XXVI. Jeremiæ, Anctor lib-
rorum de vocatione gentium Lib. II. c. 24. Boe-
tius lib. V. de consolat. Philos. prosa 3. & sequ.
& S. Anselmus de concordia præsc. & lib. arb.

22. Prob. tertio ratione, quam post S. Augu-
stinum Boetius afferit loco cit. Qui res præsentes contemplatur, vel præteritarum meminit, nullam certe eis necessitatem imponit; atqui Deus in sua
æternitate eodem simplicissimo intuitu videt res
futuras, quo res præsentes, vel præteritas, cum
omnia sint Deo in æternitate præsenta: immo si
accurate loqui velimus, Deo in æternitate nihil
est præteritum, nihil futurum, sed omnia præ-
sentia; adeo ut quidam Sancti Patres præsentiam
Deo non tribuant, sed soluminodo scientiam (vi-
de infra num. 52. quia nempe ratione mox expli-
cata nihil est Deo futurum: ergo &c.

23. Præterea vel præscientia divina considera-
tur

(b) Dixi, hanc rationem esse a sanctis Patribus sup-
peditata, quorum unum vel alterum hic breviter ex-
scribere non piget. S. Hilarius in Ps. LXVII. num.
28. Dei scientiam, inquit, non subterfugiunt, quæ ge-
renda sunt, quia natura ejus universa, quæ erunt, vir-
tutis sua potestate complexa est. S. Amb. Lib. V. de
fide c. 7. Quomodo, inquit, facta sunt, quæ futura sunt,
nisi quia operatoria virtus, & scientia comprehendit
numerum omnium sacerdotum? ... Ergo qui fecit, que
futura sunt, eo genere, quo sunt futura, cognovit. Et S.
Thomas I. P. q. 75. art. 4. probat, solum Deum co-
gnoscere internas hominum cogitationes, & affectiones,
quia voluntas rationalis creature soli Deo subjacet, &
ipse solus in ea operari potest.

(a) Omisimus illud testimonium Sap. VIII. 8. Signa, & monstra scit, antequam fient, & eventus temporum, & sæculorum, quod tamen a plerisque afferri solet; quia non videtur illud posse intelligi de divina futu-
rum præscientia, sed potius esse ad sapientiam Salo-
niponis referendum, quia ex præteritis futura conjecta-
latur. Textus enim græcus sic habet: Ε'ρ δε πολυ-
τερην ποθεῖ τις, οἱ δὲ τῷ ἀρχαῖν, καὶ ταμέλοτα εἰκά-
ζειν ἐπιστατεῖσθαι δόγμα, καὶ λύτει αἰτίου μάτων, ση-
μεῖα, καὶ τέρατα προγνωστεῖ, καὶ ἐκφέρειται πρὸς τὸ χρό-
νον. Si quis autem multarum rerum scientiam desiderat,
hac novit antiqua, & futura auguratur: hac calleth sermo-
num subtilitates, anigmatique enodationes, signa præ-
videt, & portenta, temporumque opportunitates, & e-
ventus. Vid. Bossuetus in Comment. ad hunc locum..

tur pro nostro concipiendi modulo ut speculativa tantum est, & tunc cum nihil prorsus ex ipsa in res cognitas dimanet, non potest ullam rebus necessitatem afferre; quemadmodum qui hominem sedentem videt, illum ad sedendum minime adgit. Vel consideratur Dei præscientia ut reipsa est in se, nimirum practica, & rerum effectrix; & tunc tantum abest, ut contingentiam, vel libertatem tollat, quin potius eam producit, tanquam prima ejus causa; neque enim solum Deus facit, ut nos faciamus, sed etiam ut libere faciamus, attingendo sua efficacia non solum substantiam, sed etiam modum liberum actus; & Deus ab æterno non solum præscivit effectum futurum, sed etiam contingenter, & libere futurum.

24. Obj. primo contra primam partem. Genesios XXII. 12. Deus dixit Abraham: *nunc cognori, quod timeas Deum*: antea ergo hoc ignorabat. Præterea Prophetæ nonnulla ex divina revelatione prædixerunt, quæ postea minime venerunt; ut Isaïas cap. XXXVIII. prædixit Regi Ezechia mortem: *dispone domi tuæ, quia morieris*; Rex tamen ex illo morbo convaluit. Et Jonas cap. III. 4. prædixit Ninivitis: *adhuc 40. dies, & Ninive subvertetur*; nec tamen ea urbs subversa est. Demum Exodi IV. 8. dixit Deus Moysi de Ægyptiis, *si non crediderunt tibi, neque audierint sermonem signi prioris, credent verbo signi sequentis*; qui tamen nec secundo, nec sequentibus Mosis miraculis crediderunt: ergo &c.

25. Resp. primæ difficultati, illud fuisse dictum Abraham per *αὐθεντογένετος*, humano morte, quod frequentissime occurrit in sacris libris; scilicet Deus voluit indicare, se manifesto, atque externo experimento cognovisse obedientiam Abrahami, quam tamen antea in occultissima sua præscientia non ignorabat.

26. Sanctus tamen Augustinus Lib. I. de Trinit. cap. 12. alio modo ita hunc locum interpretatur: *nunc cognovi, idest nunc feci, ut cognosceres*; quia & ipse (Abraham) sibi in illa tentatione probatus, innotuit. Quam explicacionem alio in loco (quæst. 58. in Genes.) ex consequentibus confirmat, ubi dicitur, & vocavit *Abraham nomen loci illius, Dominus vidit, quantum ab Abraham videri se fecit, significans per causam efficientem id, quod efficitur*; sicut frigus pigrum dicitur, quia pigrus facit. Hanc interpretationem etiam tradunt S. Ambrosius Lib. V. de fide cap. 6. & 8., & S. Hilarius Lib. IX. de Trinit. num. 60. & sequ.

27. Alterum de prophetiis solvit S. Thomas 2. 2. quæ. 171. art. 6. ad 2. observans, quandoque sensus prophetice esse: *quod inferiorum causa-*

rum dispositio, sive naturalium, sive humana- rum actuum hoc habet, ut talis effectus eveniat, & secundum hoc intelligitur verbum Isaiae dicentes: morieris, non vives, idest dispositio corporis tui ad mortem ordinatur; & quod dicitur Jonæ III.: adhuc 40. dies, & Ninive subvertetur: idest hoc merita ejus exigunt, ut subvertatur (a).

28. Ceterum non latuisse Deum, quod reipsa futurum erat, apertissime liquet ex loco ipso Isaiae objecto, ubi Prophetæ non solum Regem Ezechiam ex eo morbo convaliturnum, sed etiam quindecim ulterius annos ejus vitæ adjiciendos prædixit. Immo ne ulla de vaticinii veritate subboriri posset dubitatio, fidem verbis suis insigni prodigio fecit, jubens, ut sol decem lineis in horologio Achaz retrogredetur.

29. Postremum ex cap. IV. Exodi facilissime solvitur, observando iis verbis non fuisse prædictam conversionem Ægyptiorum; nam v. 21. dixit Dominus eidem Moysi: *vide, ut omnia ostenta, quæ posui in manu tua, facias coram Pharaone: ego induabo cor ejus, & non dimittet populum*; sed solum vim miraculorum, quæ semper major esse debebat ad extorquendam fidem ab induratis. Quanquam ea verba potius spectare videntur ad filios Israel, quos Moses ex Dei mandato congregare, & alloqui debebat. Illi autem crediderunt; dicitur enim in fine capituli: *fecit signa coram populo, & creditit populus*.

30. Inst. Deus ore Prophetarum futura prænuncians utitur verbis, quæ exprimunt incertitudinem, forte, forsitan. Jerem. XXVI. 5. *Noli subtrahere verbum, si forte aueriant, & convertantur*. Ezech. II. 5. *Hæc dicit Dominus, si forte vel ipsi audiant, & si forte quiescant*. Christus ipse Joann. IV. 10. mulieri Samaritanæ inquit: *tu forsitan petiisses*, & cap. V. 46. *Si crederetis Moysi, crederetis forsitan & mihi*; quibus omnibus videtur significari cognitio futurorum duntaxat incerta, & conjecturalis.

31. Resp. cum S. Hieronymo in cap. XXVI. Jeremiæ, verbum illud *forsitan esse positum*, non ad designandam incertitudinem in Deo, quæ omnino nulla esse potest, sed ad denotandam rerum contingentiam, & libertatem, quæ a divina præscientia non tollitur. *Verbum ambiguum forsitan*, inquit S. Pater, *majestati Domini non potest convenire; sed nostro loquuntur affectu, ut liberum homini servetur arbitrium*, ne ex præscientia ejus quasi necessitate vel facere quid, vel non facere cogatur. Eodem ferme sensu explicat S. Augustinus verba Psalmi II.: *ne quando irascatur Dominus*; nempe incertitudo ostenditur respectu nostri, non autem respectu Dei.

52.

(a) S. Augustinus in Psalm. L. n. 11. *Ego autem puto, inquit, impletum fuisse, quod Prophetæ prædixerat. Respicere, quæ fuit Ninive, & vide, quia eversa est:*

eversa in malo, ædificata in bono; sicuti eversus Saulus persecutor, & ædificatus Paulus præparator.

32. Obj. secundo, Deo nihil est futurum, sed omnia praesentia: non ergo praescit Deus futura. Hinc S. Augustinus Lib. II. ad Simplicianum qu.

2. Quid est praescientia, inquit, nisi scientia futuorum? quid autem futurum est Deo, qui omnia superreditur tempora? Idem repetit in exposito. Psalmi XLIX.; idemque habent S. Gregorius Magnus Lib. XX. Moralium cap. 25., Boetius de Consolat. philosophice prosa 6., & alii apud Petavianum Lib. IV. de Deo cap. 6. num. 2.

33. Resp. levem hanc esse de nomine difficultatem, non de re. Nemo Sanct. Patrum inficiatus est, ea a Deo cognosci, quae nobis futura sunt; sed solum aliqui eorum animadvententes, Deo in aeternitate esse omnia praesentia, nihil ei futurum esse dixerunt, adeoque cognitionem harum rerum, quae nobis futurae sunt, scientiam in Deo esse appellandam, non praescientiam. Unde S. Augustinus loco laud. inquit: si enim scientia Dei res ipsas habet, non sunt ei futurae, sed praesentes: ac per hoc non jam praescientia, sed tantum scientia dici potest. Vid. S. Thomas qu. 2. de verit. art. 12. & P. Thomas de Lemos in Panoplia gratiae T. I. P. II. Tract. ult. c. 15.

54. Inst. S. Thom. I. P. qu. 14. art. 15. docet, contingens, consideratum ut futurum, & ut nondum determinatum ad unum, non subdi per certitudinem alicui cognitioni, nec aliam de eo cognitionem haberi posse nisi conjecturalem: ergo &c.

55. Resp. S. Thomam loqui de re contingenti, considerata sine determinatione cause priuiae, nempe Dei, ex cuius voluntate pendet ejus futurio respectu nostrum, atque praescindendo ab ejus praesentia in aeternitate. Mente suam perspicue aperit Angelicus; primo enim absolute pronunciat, *Deum contingentia futura cognoscere*. Post autem ita prosequitur: „contingens aliquod dupliciter potest considerari: uno modo in se, ipso, secundum quod jam in actu est; & sic non consideratur ut futurum, sed ut praesens, neque ut ad utrumlibet contingens, sed ut determinatum ad unum; & propter hoc sic infallibiliter subdi potest certa cognitioni, utpotest sensui visus, sicut cum video Socratem sedere. Alio modo potest considerari contingens ut est in sua causa; & sic consideratur ut futurum, & ut contingens nondum determinatum ad unum, quia causa contingens se habet ad opposita; & sic contingens non subditur per certitudinem alicui cognitioni. Unde quicunque cognoscit effectum contingente in causa sua tantum, non habet de eo, nisi conjecturalem cognitionem. Deus autem cognoscit omnia contingenta, non solum prout sunt in suis causis, sed etiam prout unumquodque eorum est actu

, in seipso“; nempe quia omnia, quae sunt in tempore, & quae nobis successive apparent, Deo sunt ab aeterno praesentia (a).

56. Obj. tertio. Futura contingentia possunt non evenire; adeoque nulla eorum est determinata veritas; nec ergo possunt a Deo certo cognosci.

57. Resp. futura contingentia posse non evenire absolute, non tamen hypothetice. Si enim futura sunt, debent aliquo certo tempore esse; futurum enim illud dicitur, quod modo non est, aliquo tamen tempore erit.

58. Ob. quarto, contra secundam partem. Tam necesse est, quod Deus praescit, evenire, quia impossibile est, Deum omniscium in sua praescientia falli; atqui absolute, & omnino impossibile est, Deum omniscium falli: ergo etiam absolute, & omnino necesse est, quod Deus praescit, evenire; adeoque &c.

59. Resp. Dist. primam partem maj. Tam necesse est, quod Deus praescit, evenire, necessitate consequentiae, & hypothetica, conc. necessitate absoluta, nego. Duplex est necessitas, alia absoluta & omnimoda, cum scilicet res ita est, ut aliter eam esse repugnet; & haec omnem contingentiam tollit, & libertatem: alia est necessitas hypothetica, & conditionata, quae a libera aliquid causae determinatione pendet; & haec neque contingentiam tollit, neque libertatem evertit. Deum esse infallibilem, omnino, & absolute necesse est; oppositum enim repugnat. Evenire autem quae a Deo praewisa sunt, necesse est, non absolute, sed hypothetice tantum, posita scilicet determinatione causae contingens, & liberare. Res illustrari potest exemplo. Deus dum res praesentes intuetur, Petrum e. g. stare, aut ambulare, eodem modo infallibilis est, ac cum videt rem fortuitam, & futuram; in utroque enim casu absolute, & omnino impossibile est, Deum falli; at qui nemo sanæ mentis inde colliget, omni, atque absoluta necessitate Petrum stare, vel ambulare, sed solum haec facere necessitate quadam hypothetica, & consequentiae, quae ex libera eius determinatione dependet: ergo pari jure &c.

40. Inst. primo. Omnis propositionis conditionalis, cuius antecedens est necessarium absolute, etiam consequens debet esse necessarium absolute, sic enim se habet antecedens ad consequens, sicut principia ad conclusionem; ex principiis autem necessariis sequitur conclusio pariter necessaria: sed hujus propositionis conditionalis si Deus scivit hoc futurum esse, hoc erit, antecedens est necessarium; tum quia est aeternum, tum quia significatur, ut praeteritum: ergo & consequens est necessarium absolute.

41. Resp. primo cum Estio in Lib. I. Sentent. distinct. 58. §. 8. neg. min. scilicet antecedens hujus

(a) Obiter moneo, probe notandum esse hanc S. Praeceptoris doctrinam; ea enim efficax nobis suppeditabit argumentum contra Molinistarum systema.

DISSERTATIO IV. CAP. II.

*I*us conditionalis si Deus scivit, hoc futurum esse, hoc erit, esse necessarium absolute. Quemadmodum enim hæc propositio: *Adam peccabit contingens est, ita contingens est etiam ista, Deus prævidit Adam peccaturum*. Nec refert antecedens illius propositionis esse præteritum, immo æternum: quemadmodum enim in futuris, & præsentibus, ita etiam in præteritis, & æternis reperiri potest contingentia absoluta, & sola necessitas hypothetica; ut si ista propositio fortuita sit, & contingens: *Deus vidit Adamum peccantem*. Observandum est etiam cum eodem Estio, scientiam Dei posse appellari absolute necessariam, prout est ipsa Dei essentia, increata, immutabilis; appellari nihilominus posse etiam contingentem, quatenus connotat respectum ad res fortuitas, & contingentes (a).

42. Resp. secundo, cum S. Thoma (b) dist. maj. etiam consequens est necessarium in sensu composito, conc.; in sensu diviso, nego. Hæc distinctio magno est usui in hujus generis controversiis, adeoque accurate notanda. Sensus compositus est, quando res, quæ fortuita dicitur, simul cum divina præscientia componitur; & hoc modo res a Deo præscita non potest non evenire, quia Dei scientia falli non potest. Sensus autem divisus est, quando res fortuita consideratur tantum in se ipsa, absolute, & simpliciter; & hoc sensu res, quæ fortuita est, potest evenire. Quod est impossibile tantum in sensu composito, est impossibile solum hypothetice, & non absolute, quod neque contingentia, neque libertati obest. Res per se subtilis, & obscura clarius fiet exemplo vulgari. Hæc propositio: *loquens potest tacere, vera est in sensu diviso, falsa in sensu*

(a) *Estio consentit Sylvius, immo id esse ad mentem S. Thomæ contendit in artic. 13. Queritur 4. nam S. Doct. in Lib. 1. Sentent. dist. 39. qu. 1. artic. 1. postquam probavit, Deum absolute, & divinam potuisse non scire, quæ scit, ita ad 3. respondet: Deo sci-re necesse est, dum scit; non tamen necesse est eum scire, nisi necessitate immobilitatis, que voluntatis libertatem non excludit; quibus verbis alia explicari possunt, quibus S. Doctor aliquando docere videtur, scientiam Dei esse necessarium absolute. Vid. ctiam P. Lemnos in Panoplia Tom. I. P. II. pag. 327.*

(b) *I. P. querit. 14. art. 13. ad 2. ubi postquam rejecisset varias hujus difficultatis solutiones, ita respondebat: quando in antecedente ponitur aliiquid pertinens ad actus animæ, consequens est accipienda non secundum esse, quod in se est, sed secundum quod est in anima. Aliud enim est esse rei in seipsa, & esse rei in anima; ut puta si dicam: si anima intelligit aliiquid, illud est immateriale, intelligendum est, quod illud est immateriale, secundum quod est in intellectu, non secundum quod est in ipso. Et similiter si dicam: si Deus scivit aliiquid, illud erit, consequens intelligendum est, prout subest divina scientia, scilicet prout est in sua præsentialitate. Et sic necessarium est, sicut & antecedens, quia omne quod est, dum est, necesse est esse, ut dicitur in I. Perihermenias. Eadem*

composito; quin tamen lèdatur loquentis libertas. Nimirum loquens absolute, & simpliciter potest tacere, adeoque libere loquitur: non autem potest tacere in sensu composito, hoc est compondere simul locutionem cum silentio, simul taceare, ac loqui; neque ista impotentia in sensu composito libertati loquentis opponitur.

43. Inst. secundo. Ex hac doctrina sequitur, in sensu composito cum divina præscientia tolli rerum contingentiam, & libertatem; & solum res futuras concepi nt fortuitas in sensu diviso, hoc est, facta præcisione a divina præscientia, ea-sque nude, & in seipsis considerando.

44. Resp. neg. sequelam. Nam (quod bene perpendendum est) quemadmodum in homine aucta loquente vera est potentia ad silentium; ad silentium, inquam, non ut conjungendum cum locutione, quod fieri non potest, sed ad silentium in sensu diviso, & absolute: ita cum divina præscientia componitur potentia ad non ponendum effectum, adeoque & rerum contingentia, atque libertas. Cujus hæc ratio est, quia non invicem pugnant hæc duo: *Deus præscit, Petrum peccatum, & Petrus potes non peccare*; sed hæc duo simul pugnant: *Deus prescrit Petrum peccatum, & Petrus non peccabit*. Unde etiam Scholastici dicunt, esse sub divina præscientia simultatem potentiae, idest simul potentiam ad apposatum absolute; non autem potentiam simultatis, seu potentiam ad oppositum, ut simul cum divina præscientia conjugendum.

45. Inst. tertio. Ideo verum est, loquentem posse tacere in sensu diviso, quia in eo est potentia ad tollendam locutionem, quæ cum silentio componi non potest, atqui in nobis potentia non est

responsione ntitur Angelicus in 2. 2. quæst. 171. art. 6. ad 3. inquiens: *quia eadem est veritas propheticæ, & divinæ præscientiæ, hoc modo illa conditionalis est vera: si aliiquid est prophetatum, erit, sicut ista: si aliiquid est prescitem, erit; in utraque enim antecedens est impossibile non esse: unde & consequens est necessarium, non secundum quod est futurum respectu nostri, sed ut consideratur in suo præsenti, prout subditur præscientia divinæ. In land. autem art. 13. I. Part. in resp. ad 3. inquit: hæc propositio: omne scitum a Deo necessarium est, esse consuevit distinguiri, quia potest esse de re, vel de dicto. Si intelligatur de re, est divisa, & falsa; & est sensus: omnis res, quam Deus scit, est necessaria. Vel potest intelligi de dicto, & sic est composita, & vera, & est sensus, hoc dictum scitum a Deo esse est necessarium; quibus omnibus verbis, licet inter se diversis eadem significantur doctrina, quam solent Thomistæ explicare celebri distinctione sensus compositi, & divisi. Eam autem perperam nonnulli scholæ nostræ osores ut Indricam, & vanam contemnunt, & explodunt; cum omnes veteres Theologi eamdem, licet sub aliis verbis, adhibuerint; nec sine illa difficultates quædam in ipsa etiam Philosophia enodari queant, ut rerum periti norunt. Parum autem dehincus esse solliciti de verbis, ubi res ipsa satis intelligatur.*

est ad tollendam divinam præscientiam, quæ est æterna, & immutabilis: ergo &c.

46. Resp. dist. min. si divina præscientia absolute, & ut est in se, consideretur, conc.; si consideretur cum relatione ad nostram libertatem, cuius exercitium vel supponit, vel efficit, nego. Nam vel sermo est de divina præscientia, prout abstractive consideratur ut solum speculativa est, & res tantummodo contemplatur; & tunc ista subsequitur liberam nostræ voluntatis determinationem ab æterno prævisam; unde nostræ libertatis exercitium jam supponit. Vel sermo est de præscientia Dei practica, quæ adjunctum habet divinæ voluntatis decretum, & rerum efficit futuritatem; & nec ista libertate in laedit, sed potius perficit. Etenim Deus nendum decernit, & præscit actum futurum, sed decernit, & præscit actum libere futurum; & totum illud in nobis, & nobiscum facit, quod sola voluntas nostra ficeret, si prima causa foret, & independens, ut proinde sola seipsam determinaret. Idque S. Thomas perpetuo repetit a. summa, & infinita divinæ voluntatis efficacia, quæ non solum attingit substantiam, sed etiam modum liberum actus; atque ut alia loca prætermittant, illud sufficiat, quod S. Doctor habet Lib. III. cont. Gent. cap. 94. ubi respondens simili difficultati, inquit: *si Deus prævidit hoc futurum, hoc erit, sicut Deus proridit illud esse futurum; proridit autem, illud esse futurum contingenter: sequitur ergo infallibiliter, quod erit contingenter, non necessario.*

47. Inst. quarto. Illud est possibile, quo posito nullum sequitur absurdum; atqui si poneretur contrarium ejus, quod Deus præscivit, magnum consequeretur absurdum, error scilicet in divina præscientia: ergo contrarium ejus non est possibile, adeoque tollitur rerum contingentia, & humana libertas.

48. Resp. dist. maj. Si ponatur eo modo, quo est possibile, scilicet in sensu diviso, nullum sequitur absurdum, conc.; si ponatur eo modo, quo non est possibile, scilicet in sensu composito, nego. Eademque est responsio, quæ iterum illustrari potest exemplo hominis loquentis, qui eodem tempore tacere potest in sensu diviso, non autem in sensu composito.

49. Inst. quinto. Si ea, quæ a Deo præscita sunt, re ipsa non evenirent, falleretur Dei præscientia: ergo etiam si possent non evenire, possit Dei præscientia falli. Ab actu enim ad potentiam valet consequentia, ut Dialecticorum habet adagium.

50. Resp. neg. conseq. ad cujus probat dico, posse utique nos argumentari ab actu ad potentiam, quotiescumque non variatur suppositio; quæ re ipsa in argumento proposito variatur. Dum enim in prima propositione dicitur: *Si ea quæ a Deo præscripta sunt, re ipsa non evenirent, falleretur Dei præscientia,* sit sensus compositus, & conjungitur Dei præscientia simul cum non e-

ventu rei præscitæ, quod, ut diximus, impossibile est. Dum autem subditur: *Si possent non evenire, posset scientia Dei falli,* fit sensus divisus, & simul conjunguntur Dei præscientia, & potentia non evenienda, quæ est in re contingenti; & hæc duo simul non pugnant; quemadmodum actualis locutio non pugnat cum potentia tacendi, pugnat vero simul locutio, & silentium.

51. Inst. sexto. Eadem ratio est præscientiæ divinæ, & prædictionis Prophetarum; sed ex prædictione sequitur necessitas rei prædictæ: ergo etiam ex præscientia. Minor prob. ex cap. XII. Jo. 59. ubi de Judæis dicitur: *propterea non poterant credere, quia iterum dixit Isaïas: excœavit oculos eorum, & induravit cor eorum.*

52. Resp. neg. min. ad cujus probat dico, causam, cur Judæi non poterant credere, non fuisse prædictionem Isaïæ, sed cœcitatem, & duritatem cordis, quam Isaïas spiritu prophetico prævidit, & prædictum. Ulterius illud non poterant non est intelligendum de impotentia absoluta, sed solum de impotentia hypothetica, & conditionali, facta scilicet hypothesi cœcitatis, quæ voluntaria erat, & tolli absolute poterat.

53. Ob. quinto. S. August. in Psalm. CVI. de quibusdam, qui ab Ecclesia recesserant, *Si fortasse, inquit, nostri sunt in occulta præscientia Dei, necesse est, ut redeant.* Item S. Anselmus de concordia præsentia Dei cum lib. arb. cap. 2. Ea, inquit, quæ præscivit Deus, necessitate est futura esse: ergo &c.

54. Resp. utrumque S. Patrem loqui de necessitate improprie dicta, nempe hypothetica, & conditionali, quæ libertati, & contingentia non opponitur; non autem de necessitate antecedenti, & absoluta.

55. Ob. postremo. Non convenit inter Theologos, quomodo Deus videat future libera: Thomistæ enim pugnant cum Molinistis: nec isti omnino sibi ipsi consentiunt in determinando medio, in quo Deus ea futura prævideat: ergo &c.

56. Resp. neg. cons. Videre Deum non solum præsentia, & præterita, sed etiam futura, dogma fidei est, in quo confitendo omnes catholici uno consensu conspirare debent; determinare autem medium, in quo Deus ea omnia videat, controversia est, quæ salvo fidei vinculo inter Theologos agitur; cum nihil hactenus fuerit hac de re ab Ecclesia definitum. Et multa alia in religione sunt, quæ sive revelatione, sive naturali ratione nobis certo innescunt, quantum ad substantiam; querunt tamen modus ignoratur.

57. Corollarium. Non solum Deus omnia futura libera certo, exploratoque cognoscit, ut hactenus demonstratum est; verum etiam soli Deo hæc certa futurorum cognitio competit; unde Isaïae XL. 23. dicitur: *Annunciate, quæ ventura sunt in futurum, & sciemus, quia Dlli estis vos;* & cap. XLV. 11. *Hæc dicit Dominus sanctus Israel . . . ventura interrogate me.* Sancti,

DISSERTATIO IV. CAP. IV.

Thomas I. P. quæst. 57. artic. 5. probat, Angelos non posse ex vi suæ conditionis, & naturæ res fortuito futuras cognoscere; & quæst. 86. art. 4. idem probat de intellectu humano, ac semper concludit, solius Dei esse proprium, futura omnia cognoscere. Hinc vanitas ostenditur divinationis, de qua multa egregie disputat Cicero in Lib. II. *de divinatione*. Vid. Estius in Lib. I. *Sentent. distinct. 58. §. 4.*

CAPUT IV.

De futurorum præsentia in æternitate.

55. Nihil apud S. Thomam frequentius, quam futura omnia esse Deo præsentia in æternitate, quæ omne tempus modo quodam indivisibili, atque immutabili complectitur. Id ipsum non raro etiam apud veteres Ecclesiæ Patres invenitur (vid. Petavius Lib. IV. *de Deo* cap. 4.). Sed oritur ex hoc perdifficilis quæstio, an hæc futura sint Deo præsentia in æternitate objective tantum, quomodo futura sunt præsentia etiam Prophetis, dum ea prævident; an vero *physice*, & *realiter*, prout nobis quæ jam existunt, præsentia sunt.

59. Hæc secunda sententia arridet Thomistis, quibus & multi alii subscriptiunt. Pro qua tamen sententia recte intelligenda observandum est, non eo sensu futura dici *realiter* præsentia in æternitate, quasi anticipata quadam productione jam existant in æternitate, antequam producantur in tempore; unde aliqui Thomistarum sententiam, ut maxime absurdam, explodunt; sed solum futura dicuntur Deo *physice*, & *realiter* præsentia, per coextensionem æternitatis ad illud punctum temporis, in quo futura aliquando existent, & fient præsentia.

60. Id satis perspicue tradere videtur S. Thomas I. P. quæst. 14. art. 15. ubi postquam dixisset, Deum cognoscere futura contingentia, non solum prout in suis causis sunt, sed etiam prout unumquodque eorum est actu in seipso, ita prosequitur; & licet contingentia fiant in actu successive, non tamen Deus successive cognoscit contingentia, prout sunt in suo esse, sicuti nos, sed simul; quia sua cognitionis mensuratur æternitate, sicut etiam suum esse: æternitas autem tota simul existens ambit totum tempus: unde omnia, quæ sunt in tempore, sunt Deo ab æterno præsentia, non solum ea ratione, qua habet rationes rerum apud se præsentes, ut quidam dicunt; sed quia ejus intuitus fertur ab æterno supra omnia, prout sunt in sua præsentialitate. Utitur etiam ibid. ad 3. aptissimo exemplo illius, qui ab aliqua altitudine intuetur to-

tam viam, & videt omnes per eam transeuntes; cum tamen illi, qui transeunt, non videant illos, qui post se veniunt.

61. Et in Lib. I. *contra Gent.* cap. 66. æternitatem, quæ est instar puncti, nullam habens extensionem, cuilibet tempori, vel instanti temporis præsentialiter adesse, scribit. Idque circuli exemplo declarat, in quo punctum quodlibet, quod est in ambitu, cuivis alteri puncto situ proximum non est; at centrum, quod medium circuli obtinet, cuilibet punto ambitus, seu circumferentiae circuli ex adverso respondet. Ita, concludit Angelicus, *quidquid in quacunque parte temporis est, coexistit æterno, quasi præsens eidem, et si respectu alterius partis temporis sit præteritum, vel futurum.*

62. Contraria sententia suos olim habuit etiam inter Thomistas patronos ex eo præcipue, quod percipere non valebant, quomodo futura, quæ nondum existunt, possent Deo in æternitate coexistere; unde solam eorumdem *objectivam* præsentiam in æternitate admittebant; non tamen ante divinæ voluntatis decreta, a quibus suam futuritionem desumunt. Aliqui autem recentiores, ut Vasquez, Suarez, Valentia, Lessius &c. ex schola Moliniana contendunt, eadem futura esse Deo in æternitate tantum objective præsentia ante omnem divinæ voluntatis decretum. Quæ sententia inferius cap. VII. refelletur. Interim de tota hac controversia videri potest Thomas de Lemos in *Panoplia* Tom. I. P. II. tract. ult. cap. 16. & seq. qui hanc materiam *satis gravem*, & *necessariam* reputat saltem quantum spectat ad necessitatem divinorum decretorum, ut futura sint in æternitate præsentia (a).

C A P U T V.

An Deus cognoscat futura libera conditionata.

63. Futurorum conditionatorum genus constituit duplex. Alia sunt, quæ a conditione suspenduntur, certo, & absolute ponenda; ut quando prædictis Deus, nostros protoparentes morte morituros, si vetitum fructum comederent; & hæc futura a Deo omnino cognosci nemo dubitat; conditione enim positâ, jam sunt futura absolute; & ipsa conditio est absolute futura.

64. Alia dicuntur futura conditionate, quorum conditio pomenda non est, quæque proinde nunquam erunt; sed forent, si certa poneretur conditio; unde ab aliquibus vocantur potius *forentia*, quam futura. P. autem Edmundo Simonet Tract. I. *de Deo uno* disp. 5. q. 4. placuit ea appellare fu-

(a) De hac quæstione videri possunt Scholastici, qui eam copiose tractant: & Petavius Lib. IV. *de Deo* c. 4. & 5. Auctor autem de l' *Action de Dieu sur les*

creatures Tomo IV. Sect. 6. cap. 2. nova quadam methodo claram, distinctamque ideam exhibet præsentia rerum in æternitate.

futuribilia tantum; seu futuribia non futura.

65. Rursus haec futura conditionata secundi generis alia sunt de conditione aliquo modo conneixa, ut quando Christus Matth. XI. prædictus, Tyrios, & Sidonios pœnitentiam acturos fuisse, si quæ apud Judæos facta fuere, miracula vidissent. Alia vero sunt de conditione disparata ut vocant, quæ nullam habet cum re, de qua agitur, connexionem; ut illud celebre 4. Reg. XIII. 19. ab Eliseo Joas Regi Israel prædictum si percussisses (terram) quinques, aut sexies, sive septies, percussisses Syriam usque ad consummationem. Certe nulla erat ex rei natura inter percussionem terræ, & destructionem Syriæ proportionio, aut connexionio.

66. De hujusmodi futuris conditionatis, quorum conditio absolute ponenda non est, controvertitur inter catholicos, utrum a Deo certo cognoscantur. P. Th. de Lenios Tom. I. *Panopliae gratice* P. II. Tract. 5. c. 22. plures auctores enumerat, qui horum futurorum solum probabilem, & conjecturalem cognitionem Deo tribuant, nimurum Ledesmam, Zumel, Cabreram, aliosque. Quidam vero omnino negant, ea a Deo cognosci, ut Jo. Alph. Curiel Lib. I. Controv. 7., Claudio Typhanus de Ordine cap. 25., Lud. Thomassinus, qui pro more suo multa in hanc rem argumenta agglomerat, Jo. Bapt. Du Hamei L. IV. Theol. specul. & pract. c. 7., P. Viator a Coccaleo *Ricerca system. sopra S. Prospero anno. 25.*, Edmundus Purchotius in *Metaph.*, P. Th. Vinc. Moniglia. *La mente umana ec.* Tom. II. pag. 57., aliisque (a).

67. Quanquam isti omnes potius negant, esse aliqua vere futura conditionata, quorum conditio ponenda non sit, quam ea a Deo cognosci. Contentunt enim, hujusmodi futura commentum esse Pelagianorum, & Semipelagianorum, qui ut gratuitam parvolorum prædestinationem, quam S. Augustinus tanquam certissimum gratuitæ ceterorum omnium prædestinationis argumentum iis opponebat, aliqua ratione enervarent, eo dementiae venerunt, ut dicentes, eos parvulos per baptismum salvari, quorum bona opera futura, si ad adul-tam pervenissent ætatem, Deus præscivit; eos autem sine baptismo decidere, quos Deus malos fu-

turos esse in adulta ætate prævidit. S. Augustinus vero, ut gratuitam hominum prædestinationem tam ad gloriam, quam ad gratiam tueretur, duo Semipelagianis reponebat; primo quidem nihil prodesse infantibus a periculis hujus vitæ eripi, si Deus in ipsis peccata, in quæ lapsuri erant, si viverent, prævie puniret; contra id quod dicitur *Sapient. IV. 11. de puer: raptus est, ne malitia mutaret intellectum ejus, aut ne fictio deciperet animam illius.* Secundo autem in eo magis operam statim ponebat, ut ostenderet, vanam, & commentitiam esse hanc futurorum conditionatorum præscientiam; quod paucis allatis Sancti Doctoris testimonii breviter ostendimus.

68. Et primo hoc ipsum commentum in Pelagianos oppugnat Libro II. ad Bonifacium cap. 7. inquiens: *Quomodo (Deus) præscivit ea futura, que illis in infancia morituris, quia præscientia ejus falli non potest, præscivit potius non futura?* Deinde cum S. Prosper Angustino scripsisset, tales in sententia Semipelagianorum perdi, talesque salvari, quales futuros illos in annis majoribus, si ad activam servarentur œtatem, scientia divina præviderit, illi respondet S. Doctor de prædest. *Sanct. cap. 14.*, & primo auctoritate S. Cypriani Lib. de immortalitate ostendit, mortem fidelibus esse utilem, quoniam peccandi periculis hominem subtrahit, & in non peccandi securitate constituit. Sed quid protest, subdit, si etiam futura, que commissa non sunt, peccata puniuntur? Post autem expendens illud testimonium ex libro Sapientie IV. 11. *raptus est, ne malitia mutaret intellectum ejus*, quo prima fronte videtur comprobari scientia futurorum conditionatorum, quorum conditio ponere non debet, inquit: *dictum est secundum pericula vitæ hujus, non secundum præscientiam Dei, qui hoc præscivit, quod futurum erat, non quod futurum non erat; id est quod ei mortem immaturam fuerat largitus, ut tentationum subtraheretur incerto, non quod peccatus esset, qui mansurus in temptatione non esset.*

69. Immo S. Doctor Pelagianorum, Semipelagianorumque commentum de præmis, vel pœnis parvolorum pro iis, quæ, si adultam attigissent ætatem, boni, vel mali egissent, ex eo vel ma-

(a) Petrus a S. Joseph Monachus Fuliensis Molinæ principiis emittitus in *Defens. S. Thomæ* disp. 2. Sect. 10., & multi alii Moliniani contendunt, a veteribus Thomistis cognitionem conditionatorum de conditione nunquam ponenda fuisse Deo constanter negata. Dominicani autem hanc accusationem ut putidam calumniam sæpius repulerunt; ac inter alios Joann. a Sanct. Thoma in I. P. disput. 20. quæst. 11. artic. 1., Piccinardus Tom. III. de approbatione doctrinæ Sancti Thomæ Lib. VII. quæst. 1. artic. 3., Gonet disputat. 5. de scientia conditionatorum artic. 1., P. Graveson epist. 3. theol. tertiiæ classis, aliisque. P. antea Lenios in Congregat. XXXIV. coram Clemente VIII. in actis Congregat. pag. 882. sequ. bene observavit 1. 1.

Deum certo, & infallibiliter cognoscere omnia futura conditionata, que certo futura sunt, si tales adhibeantur conditions: secundo, omnia alia futura conditionata, que non sunt certo futura, etiamsi conditiones adhibeantur, sed configuntur esse futura sub illis conditionibus, non cognosci certo a Deo esse futura; & hujusmodi sunt, que a Molinistis ponuntur pro objecto scientiæ mediæ; ut dicetur infra. Sed quidquid sit, hanc controversiam non spectare ad fidein, docet etiam P. Suarez Proleg. 1. ad Tract. de gratia cap. 2. n. 19.; tum quia, ut ipse dicit, Scriptura non tam evidenter loquitur, quin aliquam evasionem patiatur; tum etiam quia ab Ecclesia nihil hac de re definitum fuit.

DISSERTATIO IV. CAP. IV.

zime explolare videtur, quod nulla sint, neque a Deo prævideantur illa opera vel bona, vel mala, quæ a conditione dependent nunquam ponenda: unde etiam ad hanc imaginariam hujusmodi futurorum conditionatorum præscientiam eliminandam dicebat Lib. I. de anima, & ejus origine cap. 12. T. X. Quid quod ipsa exinanitur omnino præscientia, si quod præscitur, non erit? Quomodo enim recte dicitur præsciri futurum, quod non est futurum? Atque inde ita colligit: quomodo ergo puniuntur peccata, quæ nulla sunt, idest quæ nec vita ista nondum incipiente commissa sunt ante carnem, nec morte præveniente post carnem?

70. Nec minus commentitiam, absurdamque hujusmodi conditionatorum præscientiam reputavit S. Fulgentius Lib. I. de verit. prædestinat. & gratiae cap. 7. & 8., ubi inter alia hæc habet: *Sicut præscivisse futendum est Dominum parvuli futuram mortem, quæ vere futura erat, sic absurdè dicitur, Dominum præscisse parvuli futura peccata, quæ futura non erant.* Et infra: *absurde itaque dicitur, quod præscivit parvulum, si viveret, impium futurum, quem utique præscivit ad ætatem, qua impie viveret, non esse venturum;* quibus verbis nedum convellit errorem Pelagianorum somniantium, hujusmodi operibus conditionate futuris a Deo præmium, vel pœnam rependi; sed falcam quasi ad radicem immittens, hæc ipsa bona, vel mala opera, quæ nunquam erunt, a Deo cognosci negat. Immo satis firmo argumento hujus scientiæ figmentum ita destruit: Deus nihil præteritum, aut futurum videt, sed omnia sunt illi in sua æternitate præsentia; at vero futura hæc conditionata, quæ nunquam erunt, nullo modo possunt esse Deo in æternitate præsen-
tia: ergo &c.

71. Ea autem, quæ potissimum ex sacris litteris asserri solent ad stabilienda futura illa conditionata, haud difficili negotio a Thomassino, aliisque hujus sententiæ assertoribus explicantur. Et primo quidem illud Matth. XI., & Lueæ X: *Væ tibi Corozaim, væ tibi Bethsaïda, quia si in Tyro, & Sidone factæ fuissent virtutes, quæ factæ sunt in vobis, olim in cinere, & cilicio pœnitentiam egissent.* Nempe his verbis nihil aliud significari volt Thomassinus, quam duritiam Judæorum, quibus vel ipsi inter idololatras perditissimi Tyri nec comparandi essent. Ita sœpissime amico exprobamus quipiam neganti, si hoc vel ab inimico petiisse, statim annuisset.... Et sane Christi scopus hic est, non prophetare, sed exprobare.

72. Alterum est, quod Eliseus Joas Regi Israel

prædictum 4. Regum XIII. *Si percussisses terram quinques, aut sexies, vel septies, percussisses Syriam usque ad consummationem: nunc autem tribus tantum vicibus percuties eam.* Sed hoc, inquit, non aliud innuit, quam Joas pro sua in Deum, ejusque Propheta obediens victorias ex hoste reportaturum, quasi dictum esset: *totes vinces, quoties obedivisti, sœpius victurus, si magis obedivisses.*

73. Tertium illud est, quando David, cum esset Ceilæ, ac metueret, ne ipsum Ceilitæ hosti traduceret, si Saul ad obsidem urbem descendet, Domini oraculum consulit; respondit autem Dominus 1. Regum XXIII. tradent; quo auditio David suæ vitæ consulens alio commigravit. Sed hoc etiam, inquit, non tam futurum conditionatum continebat, quam præsentem Ceilitarum dispositionem, qui Davidem prodere jam meditabantur. Unde in Paraphrasi Chaldaica sic David interrogat Dominum: *cogitant me tradere viri Ceilitæ?* respondit autem Dominus, *cogitant tradere. Cogitat descendere Saul?* & dixit Deus: *cogitat descendere.* Et Glossa ordinaria inquit: *in voluntate habent, ut tradant.*

74. Restant celebres promissiones conditionatae, sœpius populo Israelitico iteratae, benedictionum, & felicitatum, si in præceptis Dei amhullasset; tum Davidi, & Salomonis de regno eorum filiis, & nepotibus æternum conservando, si legem ejus custodivissent; de venia insuper danda Sodomitis, si decem inter eos justi inventi fuisserint; aliæque id genus, quæ adimpletae non sunt defectu conditionis. Verumtamen facile & hæc omnia explicantur, ut nempe dicta sint ad significandam Dei bonitatem, & justitiam, tum connexionem, quæ est inter meritum, & præmium, interque peccatum, & pœnam. Hinc futurorum hujusmodi conditionatorum hostes colligunt, nihil esse in sacris litteris, quod nos cogat, aliqua futura conditionata admittere, quorum conditio nunquam ponenda sit; unde consequitur, ea nec a Deo cognosci. Sed hæc viderint alii. Nos suo loco ostendemus, hæc futura conditionata, si vere aliqua sunt, non aliter a Deo cognosci, quam in decretis subjective absolutis, objective autem conditionatis (a).

C A P U T VI.

De medio, in quo Deus seipsum, & res possibilis videt.

75. Medium cognitionis dicitur illud, quod prius cognitum in alterius cognitionem ducit; ut cum

(a) De hac controversia videri possunt auctores supra laudati, ac præcipue P. Thomas de Lemos loco cit. num. 66.; ubi varia distinguit horum futurorum genera, variasque regulas tradit, ut statuatur, quæ-

nam per scientiam simplicis intelligentiæ, quænam autem per scientiam visionis cognoscantur; quin necessari sit ad scientiam medium Molinistarum confingere.

cum in speculo imaginem nostram intuemur, speculum est nostrae visionis medium. Jam vero certum est, Deum in nullo medio a se diverso essentiam suam intueri; quid enim infinitam illam totius entis plenitudinem adæquate repræsentare unquam posset? Videt ergo Deus se ipsum sine ullo medio in seipso; attributa tamen sua, quemadmodum a nobis concipiuntur a divina ipsius essentia dimanare, ita etiam in sua essentia eum intueri concipiimus. Et hæc nullam habent apud Theologos dubitationem.

76. Sed neque dubitari merito potest, in quoniam medio Deus videat alia a se. Deum enim omnia in seipso cognoscere adeo certum putavit S. Augustinus, in Libro octuaginta trium quæstionum quæst. 46. ut contrariam opinionem sacrilegam appellaverit; non enim, inquit, extra se quidquam positum intuebatur..... nam hoc opinari sacrilegium est. Quod Augustini dictum ita explicat fidelis ejus interpres S. Thomas I. P. quæst. 14. art. 5. ad 1., non quasi nihil, quo sit extra se, intueatur, sed quia id, quod est extra seipsum, non intuetur, nisi in seipso.

77. Hæc cum omnibus certa sint, orta est tamen quæstio inter Theologos, quæ majorum discordiarum prima quasi facula fuit, an alia a se cognoscat Deus in sua essentia, tanquam in eorum causa, an vero tanquam in speculo ea omnia repræsentante. Et quidem variæ nascuntur difficultates pro varietate objectionum scientiæ Dei, quæ distinctis capitibus expendi debent.

78. Quantum ad res possibles, de quibus hoc capite agimus, Thomistarum certa opinio est, cui etiam plures alii suffragantur, eas a Deo non cognosci, nisi in sua essentia, tanquam in causa. Repugnat Vasquez in I. P. disp. 6o. capp. 2. & 5., quem nonnulli recentiores sequuntur.

79. At vero contra eos dupli argumento probant Thomæ creaturas omnes possibles a Deo in sua essentia, tanquam in causa videri: primo ex verbis Dionysii vulgo Areopagite cap. 7. de divin. nominibus, ubi de omnibus rebus a Deo cognitis ita generaliter statuit: neque enim ea, quæ sunt, ex his, quæ sunt, discens noscit divina mens, sed ex se, & in se per causam, rerum omnium cognitionem, scientiam, essentiæ anticipatum, & ante comprehensam habet. Deleant, oportet, adversarii vocem illam per causam, si volunt hoc testimonium suis placitis conciliare.

80. Prob. secundo ratione, quam sæpiissime S. Thomas inculcat. Divina omnipotencia, quæ unum idemque est cum divina essentia, vera causa est, cur res sint possibles; non enim ex eo solum res.

(a) Sylvanus Regis in suo egregio opere. *L'usage de la raison, & de la foi* Lib. I. P. 1. c. 28. hand contennendis argumentis probare nititur, nihil esse possibile, aut impossibile ante divinæ voluntatis decreta. Unde P. II. cap. 1. insert primo, creaturas et-

dicuntur possibles, quia ex se non repugnant; sed etiam ex eo, quod aliqua causa est infinitæ virtutis, quæ eas potest ex nihilo extrahere: ergo Deus suam essentiam videns, immo perfectissime comprehendens, in ea *tanquam in causa* omnes res possibles cognoscit. Deus, inquit Angelicus in I. Sentent. dist. 55. qu. 1. art. 4. ad 2., est perfecta causa omnium quæ ab ipso sunt, cum nihil possit accipi, quod ab ipso non sit; & ideo ipse per essentiam omnium perfecte cognoscit; quod centies alibi repetit; & multa ejusdem testimonia hoc spectantia collegit Franc. Sylvins ad I. P. q. 14. art. 5. (a)..

81. Quod autem Deus non videat res possibles immediate in seipsis extra suam essentiam, prob. primo auctoritate Dionysii, vulgo Areopagitæ, qui cap. 7. supralaud. de divin. nomin. de Deo inquit: non secundum visionem singulis se immittit, sed secundum causæ continentiam scit omnia; & paulo post: Deus ea, quæ sunt, noscit, non rerum notitia, sed sui: & ita perpetuo hic antiquus, & gravissimus auctor non aliam Deo tribuit rerum cognitionem, quam in seipso.

82. Prob. secundo auctoritate S. Ambrosii, qui Tract. in Symb. cap. 1. Licet, inquit, omnia cœlestia, & terrestria, ac minima quæque prospiciat Deus, nihil tamen extra intelligere, sed singula in se intueri dicitur.

83. Prob. tertio testimenti S. Augustini, qui Lib. XI. de Civit. Dei cap. 7. Cogitatio, inquit, creature in seipsa decolorator est, quam cum in Dei sapientia cognoscitur: absurdum est autem Deo tribuere cognitionem decolorationem, seu imperfectam. Addo, S. Augustinum sacrilegium plane putasse opinari, aliquid a Deo extra ipsum Deum videri (supra n. 76.).

84. Accedit quarto etiam S. Thomæ auctoritas, qui perpetuo docet, omnia a Deo in sua essentia, tanquam in medio, & in causa videri, nuspam vero inuit, aliqua a Deo immediate in seipsis cognosci. Neque id solum; sed præterea I. P. quæst. 14. art. 5. postquam multa in hanc rem disseruisset, ita demum concludit, sic igitur dicendum est, quod Deus seipsum vident in seipso, quia seipsum vident per essentiam suam; alia autem a se vident, non in ipsis, sed in seipso, in quantum essentia sua continet similitudinem aliorum ab ipso..

85. Id etiam confirmatur ratione ejusdem S. Thomæ art. 5. mox laud., ubi inquit: in seipso cognoscitur aliquid, quando cognoscitur per speciem propriam adæquatam ipsi cognoscibili; sicut cum oculus videt hominem per speciem hominis: atqui res possibles cognosci a Deo neque-

iam possibles nonnisi in decreto suæ voluntatis a Deo videri; secundo nullam aliam esse in Deo scientiam creaturarum, quam visionis, quæ decreta divina consequitur. Hæc si vera sunt, nostram sententiam magis confirmant.

queunt per speciem propriam ipsis adæquatam; quia si Deus res possibles hoc modo cognosceret, specificationem, & perfectionem ab ipsis acciperet, quod tam absurdum est, quam quod maxime: ergo &c.

86. Id explicat S. Thomas I. cont. Gent. c. 48. inquiens: „Operatio intellectualis speciem, & nobilitatem habet secundum id, quod est per se, & primo intellectum, quum hoc sit ejus objectum. Si igitur Deus aliud a se intellegaret, quasi per se, & primo intellectum, ejus operatio intellectualis speciem, & nobilitatem haberet secundum id, quod est aliud ab ipso: hoc autem est impossibile, cum sua operatio sit ejus essentia. Sic igitur impossibile est, quod intellectum a Deo primo, & per se sit aliud ab ipso“.

87. Ob. primo. Ad perfectionem Dei pertinet res cognoscere omni eo modo, quo cognoscibiles sunt; sed res possibles cognoscibilis sunt, nedium in divina essentia, sed etiam immediate in se ipsis: ergo &c.

88. Resp. dist. maj. Omni eo modo, quo cognoscibiles sunt, remota omni imperfectione, conc.; secus, nego. Nihil in re cognita esse debet, aut potest, quod infinitam Dei cognitionem fugiat; id enim ad perfectam divinam comprehensionem pertinet: non autem oportet, ut Deus rem cognoscat omni eo modo, quo absolute cognosci potest: alias deberet etiam cognoscere per discursum, aut per abstractionem. Nam vero cognoscere res possibles immediate in seipsis aliquam divino intellectui imperfectionem afferret, ut explicatum est.

89. Inst. Cognoscere res immediate in seipsis nullam afferit Deo imperfectionem; immo maiorem dicit perfectionem, quam eas cognoscere immediate, & in alio: ergo &c. Prob. ant. primo ex S. Thoma I. P. qu. 14. art. 10. ad 4., ubi docet, quod cognoscere aliquid per aliud tantum, est imperfectæ cognitionis, si illud sit cognoscibile per se. Secundo quia cognitio rei in alio est cognitionis obscura, & abstractiva, quæ certe imperfector est, quam cognitionis immediata, & intuitiva: ergo &c.

90. Resp. neg. ant.; ad cuius primam probat. dico, S. Thomam loqui in hypothesi, quod objectum sit cognoscibile per se clarissimum, quam in alio. At vero res omnes possibles, & creatæ multo clarissimum, & perfectius representantur in essentia divina, quam in seipsis. Unde etiam S. Augustinus cognitionem rerum in seipsis appellat decolorationem; & Lib. IV. de Genesi ad litteram c. 23. inquit: in comparatione lucis illius, quæ in Verbo Dei conspicitur, omnis cognitionis, qua creaturam qualibet in seipsa novimus, non immerrito nox dici potest.

91. Secundæ probat. resp. neg. cognitionem rerum in divina essentia esse obscuram, vel abstractivam; est enim clara, & intuitiva, cum res possibles, quantum ad omnes suas perfectiones, &

differentias in ea continantur, tanquam in causa exemplari, & efficiente, non quidem formaliter, sed eminenter, quatenus omne id, quod habent, a Deo habent. Audiatur S. Thomas I. P. q. 14. art. 6. ad 1.: *Deus non solum cognoscit res esse in seipso, sed per id, quod in seipso continet res, cognoscit eas in propria natura; & tanto perfectius, quanto perfectius est unumquodque in ipso.*

92. Inst. secundo. Res, prout sunt in Deo, omnino carent defectu; carere autem non possunt prout sunt in seipsis; sunt finitæ, adeoque imperfectæ; ergo in Deo non videntur, prout in se sunt; adeoque ut Deus res omnino cognoscat, eas debet in seipsis quoque immediate videre.

93. Resp. neg. cons.; Deus enim in seipso videt creaturas, etiam cum suis defectibus eo modo, quo videt mala. *Licet malum*, inquit Angelicus I. P. quæst. 14. art. 10. ad 3., non opponatur essentiæ divinæ, quæ non est corruptibilis per malum, opponitur tamen effectibus Dei, quos per essentiam suam cognoscit; & eos cognoscens mala opposita cognoscit. Deinde Adversarii docentes, Denim videre creaturas in essentia sua, tanquam in speculo, eidem obnoxii sunt difficultati; hoc enim purissimum speculum maculas etiam, & defectus exhibere deberet.

94. Inst. tertio. Dei justitia, misericordia, omnipotencia, aliaque attributa, immediate referuntur ad creaturas, qui aliquam contrahant imperfectionem: ergo etiam sine ulla imperfectione potest Dei scientia creaturas in seipsis immediate attingere.

95. Resp. neg. cons. & in eo est disparitas, quod scientia refertur ad res cognitas, sicut ad objectum, a quo speciem sumit: unde si Deus creaturas immediate in seipsis cognosceret, ejus cognitionis ab ipsis hausta, ab iisdem speciem, & perfectionem acciperet. Omnipotencia autem, justitia, misericordia &c. creaturas respiciunt, ut effectus, qui a causa suauem esse desumunt, nullam autem eidem perfectionem tribuant.

96. Obj. secundo. S. Thomas I. P. q. 20. art. 2. ad 2. *Deus*, inquit, ab æterno cognovit res in propriis naturis ... sicut & nos per similitudines rerum, quæ in nobis sunt, cognoscimus res in seipsis existentes: ergo &c.

97. Resp. dist. Deus cognovit res in propriis naturis immediate in seipsis, nego; prout in sua essentia continentur, & representantur, conc. Non debemus mentem S. Praeceptoris quasi expiscari ex iis, quæ obiter, & aliud agens aliquando dicit; cum perspicue in iis locis patet, ubi data opera hanc materiam expendit. Loco objecto quærit Angelicus, quomodo potuerit Deus creaturas ab æterno amare, quæ non erant aliquid ab ipso distinctum? Respondet autem, quod quemadmodum Deus ab æterno res cognovit in propriis naturis, eadem ratione etiam amavit. Solam ergo vult, res fuisse Deo ab æterno cognitas, & quidem secundum

cundum proprias naturas, adeoque amatas; hic enim erat ejus scopus: de medio autem, quo cognitæ ab æterno fuere, ibi S. Doctor non agit; sed ea rata habet, quæ in qu. 14. docuerat.

98. Inst. S. Thomas I. P. quæst. 14. art. 7. ad 2. docet, quod Deus non cognoscit per causam, quasi prius cognitam, affectus incognitos, sed eos cognoscit in causa; ergo &c.

99. Resp. dist. ant. hoc est non cognoscit per discursum, progrediendo de re nota ad ignotam, conc.; non cognoscit per causam sine discursu nego. Sic explicat S. Doctor, e vestigio subdens: unde cognitio ejus est sine discursu; quatenus eodem tempore & causam comprehendit, & effectum. Sed de hac quæstione consuli possunt passim Thomistæ.

C A P U T VII.

De medio, in quo Deus futura libera absoluta cognoscit.

100. Perdifficilis, & perobscura est hæc quæstio, de qua Gregorius Ariminensis in I. dist. 58. & 40. Okamus, Gabriel Biel, aliique non pauci suam ignorantiam fateri maluerunt quam temere aliquid pronunciare; quorum exemplum non ita pridem secutus est Petrus Collet *Inst. theolog. tract. de Deo* quæst. 5. art. 2. concl. 2. edit. Paris. 1756. Et quidem si quæstio hæc in se sola consideretur, non nullum interesse videtur definire, quoniam in medio Deus futura prospiciat, modis ratum, fixumque sit, nihil prorsus Deum omnisciun latere.

101. Sed gravis sine dubio facta est hujus rei investigandæ necessitas, postquam celebres illæ exortæ sunt quæstiones de gratiæ efficacia. Si enim nihil boni acturi sumus, nisi Deus motione physica, ex se, & natura sua efficaci nos ad bene agendum determinet, consequens profecto erit, non aliter opera nostra bona a Deo prævideri, quam in efficacibus suæ voluntatis decretis, quibus statuit nobis victricis suæ gratiæ motionem tribuere. Si vero voluntas nostra solius versatilis gratiæ ope seipsum primo determinat, Deus futura opera nostra bona in decretis suæ voluntatis prævidere non potest; atque aliud querendum est divinæ cognitionis medium.

102. Hinc Theologi, prout varia sunt de gratiæ efficacia systemata, iuvarias abiere sententias de medio, in quo Deus futura contingentia absoluta cognoscit. Omnium maxime simplex, & in omnibus sibi consentiens, & constans est Thomistarum doctrina. Cum enim doceant, nihil, sive in naturali, sive in supernaturali ordine fieri sine efficaci, & physica Dei præmotione, idque tam in statu naturæ innocentis, quam in statu naturæ lapsæ, consequenter uno verbo pronunciant, futura quælibet libera, & contingentia a Deo cognosci in decretis, quibus statuit, humanam vo-

luntatem, causasque contingentes ad certos actus præmovere; præmotione enim posita, infallibiliter consequitur actus. Peccata autem cognosci dicunt, tum in decretis positivis præmovendi voluntatem ad actum materiale peccati, tum in decretis permissivis malitiæ ad quam voluntas humana sua perversitate tendit. Hoc Thomistarum sistema præclare exponitur a celeberrimo Meldensi Præsule Jac. Benigno Bossuet in *Tract. de lib. arb.* cap. 5.

105. Non ita inter se consentiunt, qui Molinæ vexilla sequuntur. Cum enim physicam præmotionem rejiciant, consequenter futura libera, & contingentia a Deo in suis decretis cognosci inficiantur; sed cum determinare coguntur medium, in quo Deus ea cognoscat, *hoc opus, hic labor;* & tanta sunt in varietate constituti, ut plane molestum sit omnium dinumerare, & explicare sententias.

104. Primo totius scholæ antesignanus Lud. Molina ea cognosci dicit in voluntatis humanæ supercomprehensione, qua Deus non solum eam totam usque ad ultimas fibras comprehendit, sed etiam infinite superexcedit. Ita in *Concordia* quæst. 14. art. 15. disp. 52. Molinæ adhæret Mart. Becanii Tom. I. *Summæ theol.* cap. 10. quæst. 7., cum paucis aliis.

106. Secundo. Fonseca Tom. III. *Metaph.* & Suarez Lib. II. *de scientia Dei* c. 8. Deum futura contingentia, & libera cognoscere docent in suo decreto, non quidem existente, ut Thomistæ sentiunt, sed futuro, & ponendo in sequenti significationis.

106. Tertio. Multi recentiores negant, Deum cognoscere futura in medio aliquo, sed ea cognosci a Deo dicunt imminente in seipsis, seu in veritate objectiva, quam habent antecedenter ad omnem decretum Dei; nam ex duabus propositionibus contradictoriis, quæ de futuris contingentibus efformari possunt, altera debet esse determinata vera, altera determinata falsa. Ita sentit Vasquez, & alii; eamdemque sententiam ut probabilem adoptat etiam Suarez Lib. II. *de scientia Dei* c. 2.

107. Quarto. Nonnulli confugunt ad sententiam, quæ Egidio Romano tribuitur (in I. *Sentent.* dist. 58.), dicentes, Deum videre futura in suis ideis, seu in divina essentia, prout habet rationem ideæ repræsentantis omnes creaturas.

108. Denique, ne alia minutiora persequar, Theophilus Rainaudus in sua *nova libertatis explicatione* quæst. 2. cap. 4. n. 55. Deum cognoscere docet futura libera in operatione voluntatis creatæ, qualis futura esset in hypothesi, quod per se solam agere posset.

109. Inter has duas sibi e diametro oppositas Thomistarum, & Molinistarum sententias, quasi media incedunt via Augustiniani recentiores, & varios distinguentes hominum status, ac rerum ordines, modo Thomistæ junguntur, modo ad Molinistas accedunt. Itaque si sermo sit de futuris

DISSERTATIO IV. CAP. VII.

ordinis mere naturalis, absolute pronunciant, ea a Deo cognosci ante decreta; physicam enim Thomistarum præmotionem ad actus naturales non admittunt. Si autem sermo sit de futuris ordinis supernaturalis, distinctione statim utuntur; & in statu naturæ innocentis ea pariter cognita fuisse dicunt ante decretum; quia in eo statu gratiam ab intrinseco efficacem non agnoscunt; & hactenus Molinistis consentiunt. At vero ubi disseritur de futuris ordinis supernaturalis in statu, qui nunc est, naturæ lapsæ, tunc icto cum Thomistis fœdere, nobiscum docent, ea nullo modo prævideri a Deo potuisse, nisi in decretis absolutis, quibus Deus se gratiam ab intrinseco victricem daturum constituit; hanc enim gratiam in hoc statu naturæ per peccatum fractæ, & vitiatæ necessariam omnino esse, non minus, quam Thomistæ, strenue propugnant (a).

110. In tanta controversiarum veluti segete, quanquam cum Thomistis omnino sentio, Deum futura omnia cujuscumque generis, & ordinis in suis decretis cognoscere; ut tamen in scholasticis dissidiis, quantum minime possum, detinear, mihi propositum est, nonnisi de futuris contingentibus ordinis supernaturalis disputare; hoc enim totam continent rei summan; disputatio quippe de medio, in quo Deus prævidet futura contingentia ordinis mere naturalis, potius philosophica est, quam theologica, nullainque habet necessariam connexionem cum celebri controversia de divinæ gratiæ auxiliis. Quia in re vestigia sequor magni illius gratiæ defensoris Thomæ de Lemos, qui in Congregationibus de divinis auxiliis scite observavit, diversam, & peculiarem esse rationem actuuum mere naturalium, & supernaturalium. Nam etiam

(a) Ita sentiunt P. Laur. Berti *de theolog. discipl.* Lib. IV. cap. 6., Nic. L'Herminier, Jo. Bapt. Du-Hamel in *Theol. specul.* & *pract.* Lib. IV. cap. 4., & non pauci alii, inter quos Car. Witasse q. 12. art. 5. sect. 5.; quamvis hic postremus ex lectione operis, cui titulus *L'action de Dieu sur les creatures* in sententiam Thomistarum postea inclinaverit; prout in quibusdam ejus schedis post mortem inventum est. Laudatus Witasse q. 12. art. 1. sect. 6. quatuor præcipua systemata de scientia Dei, prædestinatione, & gratia, neque Angustinianorum, Thomistarum, Molinistarum, & Congruistarum, admodum copiose, accurateque exponit.

(b) Observat P. Hyac. Serry in *Hist. Congregationum de div. auxiliis* Lib. V. Sect. 2. cap. 9., nunquam in celeberrimiis illis Congregationibus disputatim fuisse de physica præmotione ad actum materialem peccati. Reipsa P. Thomas de Leinos, prout ipse narrat (in *Actis omnibus Congregationum* &c. pag. 1220.) Patri Vastilæ objiciunt, ex doctrina de physica præmotione sequi, quod Deus sit causa peccati, vel quod ad peccatum homines prædeterminet, postquam id negavit, subdit: potest optime quis defendere physicam prædeterminationem pro actibus supernaturalibus, & ex isto capite non coarctatur ad illam defendendam pro aliis actibus facillimus naturalis ordinis, & pro actionibus peccatorum; & ratio est &c. Audiatur quoque pius & doctus Vinc. Contensonius Lib. VIII. Theol.

liberaliter dato, decreta prædeterminantia non esse necessaria ad actus mere naturales, non inde consequitur, ea non necessaria esse ad actus supernaturales. Etenim ad hos exercendos major est in nobis difficultas, & resistantia, quæ non nisi a gratia victrici actu superari potest (b).

111. Sed & quæstionem illam de medio, in quo Deus præviderit ab æterno futura libera in brevissimo illo naturæ innocentis statu, qui ad summum quinque dierum spatio perduravit, ut minime præsenti nostro instituto necessariam, hoc loco præterminemus; & conjunctis dextris cum Augustinianæ scholæ asseclis, tantummodo demonstrabimus, futura libera ordinis supernaturalis in hoc naturæ corruptæ statu a Deo in suis decretis prædeterminantibus videri. Sit itaque

PROPOSITIO.

Deus futura libera ordinis supernaturalis videt in suis decretis prædeterminantibus.

112. Idque prob. primo ex sacris literis. Deus in decretis suæ voluntatis omnia cognoscit, quæ ipse facturus est, dicente Apostolo ad Ephes. I. 11. Operatur omnia secundum consilium voluntatis suæ: & Act. XV. 18. Notum a saeculo est Domino opus suum. Et sic nonnisi in decretis suis novit ab æterno futuram incarnationem Verbi. At quia futura ordinis supernaturalis sunt opera Dei, seu efficacis illius gratiæ fructus, ut nemmo, nisi Pelagianus, inficiabitur: ergo &c.

113. Nec verum est, quod Adversarii respondant, hæc futura nou esse opera solius Dei, cum

ad

mentis & cordis dissert. 1. cap. 2. specul. 3., ubi inquit: illud etiam diligenter observari censeo, quod, licet sententia de prædeterminatione ad actus naturales, atque etiam ad materialem peccati, tanquam probabilior a Thomistis eligatur, non ita tamen ex illis traditur, ut ex præmotione ad actus naturales, atque etiam ad materialem peccati pendeat veritas illa cardinalis de gratia per se efficaci ad actus supernaturales, & meritorios salutis necessaria. Generalem quippe prædeterminationem admittunt dumtaxat Thomistæ, ut probabilem secundum rationem naturalem, & non ut necessario cum fide catholica connexam. Gratiam vero per se efficacem tenent, ut conclusionem theologican ab Augustino, & Aquinate clarissime traditam, & post articulos fidei omni exceptione maiorem, in proxima, & veluti ultima dispositione definibilem. Unde, etiamsi nulla ad actus mere naturales, vel morales physica prædeterminatione admitteretur; eam tamen in ordine supernaturali ad recte, christianeque vivendum admittendam contendimus; ... unde, ut optime Alvarez Lib. III. de auxiliis disp. 24. n. 27. observavit, Thomistarum nonnulli Deum premovere ad actum peccati, etiam ut actus est, inficiati sunt, quamvis ad unum omnes gratie victricis, & per se efficacis potentissimam potestatem, a prævisione scientie media independenter constantissime asseverent.

ad ea etiam libera voluntas humana concurrat; non inquam; quamvis enim etiam voluntas humana ad bene operandum libere, & active concurrat, tamen vel ipse consensus voluntatis humanæ est opus Dei, & effectus ipsius gratiæ, iterum dicente Apostolo ad Philip. II. 15. *Deus est, qui operatur (vel ut textus græcus habet ἐπίσημον efficaciter operans) in nobis & velle, & perficere;* quod etiam Isaias dixit in Cantico cap. XXVI. 12. *Omnia opera nostra operatus est in nobis (a).*

114. S. Augustinus autem sexcentis plane in locis docet, Deum in decretis suæ voluntatis cognoscere, quæ ipse facturus est; atqui actus nostri supernaturales, eodem S. Augustino docente, a Deo in nobis fiunt, nobis tamen etiam active operantibus sub motione Dei: ergo &c. Utraque propositio ostenditur, & primo major ex verbis S. Doctoris, qui L. de prædestinationat. Sanct. cap. 10. prædestinatione, inquit, *Deus ea præscivit quæ fuerat ipse facturus;* unde dictum est Isaiæ XLV. (ex vers. LXX. Interpr.) fecit, quæ futura sunt. Et paucis interjectis: quando promisit Deus Abrahœ fidem gentium ... non de nostræ voluntatis potestate, sed de sua prædestinatione promisit. Promisit enim quod ipse facturus fuerat, non quod homines; quia (ratio bene notanda) etsi faciunt homines bona, quæ pertinent ad colendum Deum, ipse facit, ut illi faciant, quæ præcepit; non illi faciunt, ut ipse faciat, quæ promisit. Minor autem & verbis inox allatis perspicue continetur, & frequentissime a S. Doctore repetitur, qui bona opera nostra modo appellat beneficia Dei (de dono persever. c. 14.), modo dona Dei (ibid. cap. 17.) opera Dei (epist. 217. ad Vitalem n. 13.), & facta Dei (de prædest. Sanct. cap. 10.).

115. Sæpe etiam utrumque conjungit S. Pater, nimirum opera nostra bona a Deo nobis donari, eaque in sua prædestinatione cognosci; ut cum de dono persev. cap. 14. de nostris bonis operibus ait: *quæ utique si (Deus) præscivit, profecto beneficia sua, quibus nos dignatur liberare, præscivit.* Et cap. 17.: *ista igitur sua dona quibuscumque Deus donat, proculdubio se donaturum esse præscivit, & in sua præscientia præparavit.*

116. Et hoc adeo fixum, ratumque erat S. Augustino, ut asserere non dubitaverit, nullam esse in Deo herum futurorum præscientiam, si nulla apud ipsum sunt de iis decretata. Id multis, & dissentis verbis declarat S. Doctor de dono persever. cap. 17.: ac demum sic in fine concludit: *hæc Dei dona, quæ dantur electis ... si nulla est prædestination, quam defendimus, non præsciluntur a Deo.* Vel itaque, Augustino judice, futura

libera ordinis supernaturalis non cognoscuntur a Deo; vel si cognoscuntur, cognoscuntur in prædestinatione, seu in decretis suæ voluntatis.

117. Prob. etiam ex S. Thoma, de cuius mente nullo modo dubitandum esset, vel ex eo solo, quod in S. Augustini vestigiis pedem semper fideliter figat: unde & generaliter docet, humana futura cuiuscumque ordinis a Deo in suis decretis cognosci. Lib. I. contra Gent. cap. 63. probat, Deum cognoscere nostræ voluntatis motus, hac ratione: *sic Deus cognoscendo suam essentiam, alia cognoscit, sicut per cognitionem causæ cognoscuntur effectus.* Omnia igitur Deus cognoscit suam essentiam cognoscendo, ad quæ sua causalitas extenditur; extenditur autem ad operationes intellectus, & voluntatis ... cum effectus causarum secundarum in causas primas principalius reducantur: cognoscit igitur Deus cogitationes, & affectiones mentis. Nil clarius, ut puto, desiderari potest. Hæc autem S. Thoma generaliter discente, quis non videt, id ipsum potiore jure de actibus supernaturalibus concludendum esse, qui peculiari quadam ratione a divina gratia procedunt?

118. Et quia aliquis objicere poterat, voluntatem esse causam liberam, & suorum actuum dominiam, ita subdit in fine: dominium autem, quod habet voluntas supra suos actus, per quod in ejus est potestate velle, vel non velie, excludit determinationem virtutis ad unum, & violentiam causæ exterius agentis; non autem excludit influentiam superioris causæ, a qua est ei esse, & operari; & sic remanet causularia in causa prima, quæ Deus est, respectu motuum voluntatis; ut sic Deus seipsum cognoscendo hujusmodi cognoscere possit. En, quomodo Angelicus voluntatis libertatem, & dominium snoruim actuum cum divina efficientia conciliat.

119. Idem Angelicus quest. 2. de verit. art. 12. in 4. argum. sed contra probaturns, Deum cognoscere futura contingentia, Deus, inquit, cognoscit res, inquantum est causa eorum; sed Deus non tantum est causa necessiariorum, sed etiam contingentium: ergo (futura) tam necessaria, quam contingentia cognoscit. Multo plura S. Doctoris loca videri possunt apud nostros Thomistas, & præcipue apud Thomam de Lemos Tom. I. Panoplia gratiæ P. II. tract. ult. capp. 7. & sequ.

120. Prob. postremo ratione theologica. Ante Dei decretum conferendi gratiam efficacem, nihil prorsus est futurum in ordine supernaturali: ergo nihil potest a Deo sine stæ voluntatis decreto cognosci. Conseq. facile patet; antecedens autem copiose, accurateque ostendetur in Tract. de gra-

(a) Addi potest & illud Isaiæ XLV. 11.: *Hec dicit Dominus .Sanctus Israel, Plastes ejus: ventura interrogate me; quod ita legitur apud LXX. Interpretes: ἡτοι οὐκέτι κατέχει ο Θεός, ούτε ο πάπας τοιήτες τὰ ἔτερά γονιών.* Gazzaniga Theol. Tom. II.

DISSERTATIO IV. CAP. VII.

gratia; interim tamen breviter probari potest ex quibusdam Ss. Augustini, & Thomæ principiis.

121. Et quidem S. Augustinus Lib. XXVI. contra Faustum cap. 4. Ideo, inquit, nescio, quid sit futurum, quæ quid habeat voluntas Dei de hac re, me latet. Illud me tamen non latet, sine dubio futurum, si hoc Dei voluntas habet. Non dicit S. Doctor, ignorare se, quid sit futurum, quia ipsum latet, quid humana voluntas futura sit; sed altius ascendit ad primam futuritionis originem, scilicet divinam voluntatem, qua posita etiam humana voluntatis determinatio consequitur: *Dei enim voluntati quis resistit?* inquit Apostolus Roman. IX. 19. Ulterius idem S. Augustinus Tract. LXVIII. in Joann. paucis verbis rem totam ita perstringit, dicens: *Deus fecit futura, ea prædestinando; ante prædestinationem igitur, seu decretum non erant futura.*

122. Angelicus etiam noster Præceptor I. P. q. 16. art. 7. ad 5. Illud, inquit, quod nunc est, ex eo futurum fuit, antequam esset, quia in causa sua erat, ut fieret; unde sublata causa non esset futurum, illud fieri. Sola autem causa prima est æterna; unde ex hoc non sequitur, quod ea, quæ sunt, semper fuerit verum, ea esse futura, nisi quatenus in causa sempiterna fuit, ut essent futura; quæ quidem causa est solus Deus. His verbis nihil potest esse illustrius; & plane non intelligo, quomodo quidam adversarii ea explicare conentur solum de causalitate illativa, vel de decretis Dei permissivis; cum de futuris quibuscumque ibi loquatur Angelicus, & inquirat, quomodo ea ab æterno veritatem habere potuerint, per veram scilicet æternam futuritionem, quæ nouissi ab æternis divinis decretis oriri potuit.

123. Obj. primo. S. Thomas quotiescumque agit, & quidem non obiter, sed data opera de cognitione futurorum, non aliter ea a Deo cognosci docet, quam in præsenzia, quam habent in æternitate, nulla unquam facta mentione decretorum. Ita I. P. q. 14. art. 13., in I. dist. 78. q. 1. art. 5., & sæpe alias.

124. Resp. cum doctissimo Lemos c. 7. p. 511., præsentiam futurorum in æternitate, quam medium esse cognitionis divinæ sæpius asserit Sanctus Thomas, non excludere, sed supponere divina decreta; sine quibus nihil potest esse futurum, adeoque nec præsentiam habere in æternitate. Hinc

(a) Auctor libri de l'Action de Dieu sur les créatures Toin. IV. sect. 6. cap. 2. §. 2. acuto ratiocinio ostendit, nullo modo res in æternitate præsentes a Deo videri posse, nisi a suis decretis prædeterminantibus ad res videndas quodammodo moveatur. Neque enim, inquit, rerum præsenta sufficit ad eas videndas, sed aliqua actio requiritur, qua potentia ad videndum exercetur; alias & cæns res præsentes videret, & nos præsentiam spirituum sentiremus. Pari modo ut res in

quotiescumque S. Thomas docet, res futuras Deo præsentes esse in æternitate, saltem implicite etiam docet, eas præsentes esse per divina decreta, a quibus habent, ut futuræ sint.

125. Sed aliquando etiam *expresse*, & luculent memorat utrumque modum, quo Deus futuravit, scilicet in suis decretis, & in suis ideis, quatenus omnia ut præsenta in æternitate Deo exhibent. Sic in Lib. I. Sent. dist. 58. q. 1. art. 5., ubi rem hanc non perfunctorie, sed operose extendit, utrumque cognoscendi modum ita conjungit: *Patet etiam, quod Deus ab æterno non solum videt ordinem sui ad rem, ex cuius potestate res erat futura, sed ipsum esse rei intuebatur.* Manifestum est, prioribus illis verbis: *Deus ab æterno videt ordinem sui ad rem, ex cuius potestate res erat futura, nihil aliud significari, quam Dei decretum, quo res ex mere possibili facta est futura.* Cum vero subdit: *sed ipsum esse rei intuebatur, præsentiam futurorum in æternitate intelligit, quam sequentibus verbis una cum Boetio Lib. V. de Consolat. Philosoph. prosa ultima fusius exponit (a).*

126. Sed & illud addendum puto, minus proprie, ni fallor, præsentiam rerum in æternitate *medium* appellari, in quo Deus futura cognoscat. Medium cognitionis divinæ proprie non est, nisi divina essentia, vel absolute sumpta, si agatur de cognitione possibilium, vel ut determinata per liberæ sñæ voluntatis decreta, si sermo sit de cognitione futurorum: præsentia autem eorumdem futurorum in æternitate potius modus est, quam medium divinæ cognitionis, quatenus Deus non habet scientiam successivam, aut variabilem, qua hoc primum cognoscat, deinde aliud, & prius aliiquid ut futurum, post autem ut præsens, ac denum ut præteritum; sed unico simplicissimo intuitu totam æternitatem complectens, in qua nec futurum aliiquid dici potest, nec præteritum, omnia videt præsenta, quemadmodum supra Cap. IV. explicatum est. Non tamen in æternitate aliiquid videt extra se, sed omnia in seipso, seu in rationibus, vel ideis suis divinis, prout sæpius jam dictum est.

127. Inst. primo. Cum S. Thomas futura cognosci dicit in æterno, significat, ea cognosci immediate in seipsis, non autem in decretis sñæ voluntatis; ergo &c. Prob. ant. *Deus*, inquit I. P. quæst. 14. art. 15. cognoscit omnia contingentia, non solum prout in suis causis, sed etiam

æternitate existentes a Deo videantur, aliqua in Deo actio intelligi debet, qua ad eas intuendas veluti excitetur. Hujusmodi autem excitatio in Deo a rebus ipsis præsentibus fieri nequit; cum absurdum sit, res creatas agere in Deum: debet ergo oriri a decretis sñæ voluntatis, quibus solis Deus excitari quodammodo potest ad res præsentes intuendas. Sed dignus est auctor ipse, ut legatur; neque enim paucis verbis tota ejus demonstrationis vis sufficienter potest comprehendendi.

iam prout unumquodque eorum est actu in seipso. Id ipsum alibi multoties repetit, ut qu. 57. art. 3. & quæst. 87. art. 4. &c.: putat ergo Angelicus, futura non solum cognosci a Deo in suis causis, seu in decretis, sed etiam immediate in seipsis, prout actu sunt in æternitate.

128. Resp. S. Thomam, cum dicit, *futura a Deo cognosci in suis causis, non intelligere decreta prædeterminantia, quas sunt prima rerum futuritionis causa; sed causas creatas, in quibus solis non potest Deus certo futura contingentia prospicere, cum illæ deficere possint. Id patet ex contextu; antea enim dixerat: alio modo potest considerari contingens, ut est in sua causa, & sic consideratur ut futurum, & ut contingens nondum determinatum ad unum; quia causa contingens se habet ad opposita; & sic contingens non subditur per certitudinem alicui cognitioni: unde quicunque cognoscit effectum contingentem in causa sua tantum, non habet de eo nisi conjecturalem cognitionem. Deus autem cognoscit omnia contingentia, non solum prout sunt in suis causis &c.* Quis ita cœcus sit, ut non videat, hic solummodo de causis creatis, & contingentibus sermonem esse, non autem de prima causa increata, hoc est, de divinæ voluntatis decretis, in quibus solis certo potuit Deus futura contingentia cognoscere? Cum vero Angelicus addit, hæc futura Deo cognosci etiam in seipsis, non ita debet intelligi, quasi ea *immediate in seipsis* Deus cognoscat; sed quod ea cognoscat, *prout sunt in seipsis; cognoscat tamen in seipso, seu in suis decretis.*

129. Inst. secundo, Sanct. Thomas in I. dist. 58. quæst. 1. art. 5. ad 3. agens de futuro contingent, ipsum dicit *ad Dei cognitionem non referri, nisi secundum quod est in esse actuali, nempe in æternitate. Porro particula illa nisi excludit omnem aliun modum futura cognoscendi.*

130. Resp. primo, præsentiam rerum in æternitate non excludere, sed supponere decreta, sine quibus nihil futurum est, maxime ubi agitur de futuris supernaturalibus, quæ, ut diximus, sunt dona Dei, & opera Dei. Vid. sup. n. 124.

131. Resp. secundo cum P. Th. de Lemos, verissime dici a S. Thoma, quod futura contingentia, prout Deo præsentia sunt in æternitate, non referuntur ad Deum, nisi secundum quod sunt in esse actuali, non tamen propterea negari, illa alio modo posse ad Dei cognitionem referri in esse ideali, prout nempe sunt in ideis divinis determinatis per decreta voluntatis. Addit Lemosius: *quod si quis voluerit S. Thomam mutasse sententiam I. P. loc. cit. nec ei contradicendum aliqua ratione pugnamus. Certe in Summa theol. & in Lib. contra Gent. clarus, & accuratus hac de re loquitur.*

132. Inst. tertio. S. Thomas in I. Sent. dist. 58. quæst. 1. art. 5. hoc ponit causas inter necessarias, & contingentes discrimen, ut in primis

effectus a Deo cognosci possint, secus autem in secundis; atqui si Deus in decretis prædeterminantibus omnia cognosceret, nullum esset hujusmodi discriminem; Thomistæ enim contendunt, non minus causas necessarias, quam liberas physica præmotione indigere: ergo &c.

133. Resp. Hoc argumentum nostræ assertionis confinia prætergredi; in qua de solis futuris ordinis supernaturalis disputamus, facilis tamen esse solutionis. Motio enim physica causis necessariis est debita, hoc ipso quod necessariæ sunt, ac propterea pro nostro concipiendi modo, opus non est novo decreto ad singulos actus, saltem quantum ad speciem, quæ necessario determinata est priori, & generali decreto, nisi illud miraculo, ut ita dicam, retractetur, quando scilicet vel suspendi, vel mutari debent universales naturæ leges; quamobrem etiam præscindendo a præmotione, effectus in ipsis cognosci possunt. Causæ autem liberæ indigent decreto prædeterminante ad singulos actus, & quantum ad speciem, & quantum ad individuum, & etiam quantum ad ipsum exercitium. Imo si de bonis operibus salutaribus serino sit, grave certe piaculum esset, negare, gratiam efficacem esse ad singulos actus necessariam; cum id in Concilio Diopolitano Pelagius ipse confiteri coactus fuerit. Vid. S. August. in Libro de gestis Pelagii c. 14. Nonnisi igitur in suis decretis Deus illa futura cognoscere potest.

134. Ob. secundo cum Tournellio. Medium divinæ cognitionis debet esse prius cognitionum, saltem prioritate naturæ; atqui divina decreta non possunt prius a Deo cognosci, quam res futuræ; nam decreta libera Dei non distinguuntur ab ipsius actibus necessariis, nisi per connotationem ad res futuras liberas; non possunt ergo cognosci, nisi una simul cognoscantur etiam creature liberas, quæ futuræ sunt: sequitur ergo, futura libera non in decretis, sed in essentia Dei, tanquam in specie in repræsentando infinita, & prius cognita, objective, ac terminative cognosci.

135. Resp. neg. min. Ad prob. dist. ant. hæc tamen connotatio a positione decreti, tanquam ex causa resultat, *concl.*; aliter, *nego*. Non est certe rerum futuratio causa divini decreti; sed potius decretum Dei est causa futuritionis rerum. Causa quidem, *reduplicative* ut causa est, non potest sine effectu cognosci; ex quo consequitur, cognitionem causæ hoc modo considerata esse simul tempore cum cognitione effectus; quotiescumque tamen effectus cognoiscitur per causam, cognitione causæ ratione, & natura præcedit cognitionem effectuum. Deus itaque cognoscens futura libera in decretis sua voluntatis, ea cognoscit, tanquam in medio prius cognito.

136. Ob. tertio (cum P. Collet Instit. theol. quæst. 5. art. 2. concl. 2.) Si Deus omnia futura libera in suis decretis cognosceret, scientia Dei nihil haberet admiratione dignum; post sua enim decreta id videt Deus, quod videret & cœsus;

DISSERTATIO IV. CAP. VII.

eus; seu (ut loquitur P. Amatus de scientia media pag. 59.), quod videre possent & noctuæ; atqui scientiam Dei esse summe mirabilem testatur David in Psal. 158. dicens: *mirabilis facta est scientia tua ex me; confortata est, & non potero ad eam.* Præterea S. Augustinus in Psal. 49. n. 18. hæc habet: *Non audemus dicere: quomodo novit Deus? ne forte hoc a me, fratres, expectetis ut explicem vobis, quomodo cognoscat Deus. Hoc solum dico, non sic cognoscit, ut homo, non sic cognoscit ut Angelus. Et quomodo cognoscit? dicere non audeo, quoniam & scire non possum: ergo &c.*

157. Resp. dist. maj. Scientia Dei nihil habet admiratione dignum, prout tantum speculativa est, conc.; prout est etiam practica, & adjunctum habet divinæ voluntatis decretum, nego. Tunc enim exclamandum est cum Apostolo ad Roman. XI. 53. o altitudo divitiarum sapientiæ, ac scientiæ Dei! quam incomprehensibilia sunt judicia ejus, & investigabiles viæ ejus! Et hic est sensus Psalmistæ; inquit enim: *Ecce Domine, tu cognovisti omnia, novissima, & antiqua: tu formasti me, & posuisti super me manum tuam: mirabilis &c.* quasi dicat scientia tua, qua nos formasti, & omnia sapientissime disposituisti, adeo est mirabilis, ut sit supra me, & captum meum longe supereret. Unde etiam ita concludit: *Confitebor tibi, quia terribiliter magnificatus es: mirabilia opera tua, & anima mea cognoscit nimis.* Quanquam P. Menochius, aliquique nobiles interpres hunc locum explicant non de scientia, quæ in Deo est, sed de scientia, vel cognitione, quam David ex sui ipsius consideratione hauriebat de infinita Dei sapientia, omnipotentia, bonitate &c. (a).

158. S. Augustinus pariter loquitur de scientia Dei rerum effectrice, quæ ab incomprehensibilibus ejus judiciis pendet. Id patet ex toto contextu; agit enim de scientia Dei cum ejus potestate conjuncta, & qua omnia, quæ creata sunt, antequam fierent, erant quodam ineffabili modo apud Deum. Ceterum S. Pater, mota post quæstione a Semipelagianis, *an præscientia quodam ordine sit subnixa proposito?* seu an Dei præscientia subsequatur decreta, iisque innitatur? adeo certum putavit, medium divinæ præscientia esse prædestinationem, seu decreta Dei, ut principii loco posuerit, nostra bona opera, seu *dona Dei*, ut ipse loquitur, nullo modo præsciri a Deo, si non prædestinatur. Vide supra n. 116.

159. Obj. quarto. In causa universalis, & remota effectus certo cognosci non potest, quia ipsius virtus modificatur, & quandoque etiam impeditur a causis proximis; sed divina decreta non sunt, nisi causæ universales, & remotæ actuun-

(a) Ita etiam hæc verba Psalimi explicavit Sanctus Basilius, vel quilibet alius Auctor trium Homiliarum *De structura hominis*, edit. a P. Combefisio in suo *Basilio recensito Hom.* I. n. 1. inquires: *hec est, que*

huimanorum cujuscumque generis; ergo &c.

140. Confirmatur hæc objectio, quia divina decreta talia esse debent, ut rerum fortuitarum contingentiam, & humanæ voluntatis libertatem sartam, tectamque relinquant: ergo in ipsis Deus rerum futurarum eventum certo prævidere non potest.

141. Resp. maj. esse veram de causa universalis, & remota, quæ impediri potest, ut est ex. gr. influxus solis; falsam vero esse de causa infinitæ efficaciæ, cuiusmodi sunt decreta Dei, cuius omnne consilium stabit, & omnis voluntas fiet I-saiæ XLVI. 10. Unde S. Thomas quandoque vocat divinam voluntatem *efficacissimam* (I. P. q. 19. art. 8.), quandoque *immutabilem*, & *invincibilem* (in I. dist. 47. quæst. 1. art. 1. ad 2.) aliquando *agens fortissimum* (quæst. 25. de rexit. art. 5.). Dicit, illi resisti non posse (Quodl. 12. art. 5.) eam non posse *impediri* (in II. dist. 46. quæst. 1. art. 1.), vel *deficere non posse* (quæst. 6. de malo art. un. ad 5.). Demum cum illa stare non posse negationem *effectus*, quem vult (1. 2. quæst. 10. art. 4. ad 5. & alibi). Et S. Prosper in Carn. de ingratis, ait: *haud dubie impletur quidquid sult summa potestas.*

142. Confirmationi resp. simul cum rerum contingentia, ac libertate humana conciliandam esse suminam divinorum decretorum efficaciam, atque infallibilem eventuum certitudinem. Sic enim, inquit S. Augustinus de Corrept. & gratia cap. 14. *velle, & nolle in volentis, aut nolentis est potestate, ut divinam voluntatem non impedian, nec superent potestatem.* Et S. Thomas Lib. I. Cont. Gent. cap. 68. *Dominum, inquit, quod habet voluntas supra suos actus, per quod in ejus est potestate velle, vel non velle, excludit determinationem virtutis ad unum, & violentiam causæ exterius agentis; non autem influentiam superioris causæ, a qua est ei esse, & operari.* Vid. sup. num. 118.

143. Ob. ult. Si divina futurorum cognitio esset in decretis fundata, sequeretur, scientiam visionis virtualiter distinguiri a scientia simplicis intelligentiæ, quæ antecedit decreta; quia decreta virtualiter distinguuntur ab essentia divina; atqui concors Theologorum opinio est, scientiam visionis nec virtualiter distinguiri a scientia simplicis intelligentiæ: ergo &c.

144. Resp. unam, eamdemque, & simplicissimam esse scientiam Dei, sive cum præcedit, sive cum subsequitur ipsius voluntatis decreta, quia duobus mediis innititur, non duobus motivis. Distinctio autem scientiarum non a mediis, sed a motivis dependet. Sed piget in his subtilitatibus bonas horas insunere (b).

de te est, scientiam miribili ratione deprehendi. Undenam porro? Ex me. D. Jul. Granier has Homilias in appendicem I. T. rejectit.

(b) Argumenta, quibus Adversarii probare nituntur

C A P U T VIII.

*Excluduntur alia media cognoscendi futura
absoluta extra divina decreta.*

145. Quanquam semel constituto, quod Deus non possit sine suis decretis futura cognoscere, corruunt alia media a recentioribus excogitata, quibus dicunt, Deum sine decretis suis ea cognoscere; non inutile tamen erit singula breviter ad trutinam revocare.

146. Et primo Deus non potest futura libera ordinis supernaturalis cognoscere in supercomprehensione voluntatis creatæ, ut Molina commentatus est. Quantumcumque enim Deus voluntatem creatam comprehendat, & supercomprehendat, id est infinita cognitione excedat, non potest in ea effectus aliter videre, quam in ipsa contineantur; nisi fugere velimus, Deum aliter res cognoscere, ac sint in seipsis, adeoque scientiam falsam, & fallacem Deo tribuere: atqui ante divinum decreatum effectus, præcipue ordinis supernaturalis, continentur in voluntate creatæ solum ut possibles, non autem ut futuri; quia prima causa, nempe Deus, indeterminata est, ut supponitur; secunda pariter, nempe voluntas humana, indeterminata est; tum quia nondum existit; tum etiam multo magis, quia ejus bona, & salutaris determinatio debet a Deo primo omnis bonitatis fonte provenire; qui per Ezechielem cap. XXXVI. 27. dicit: faciam, ut in præceptis meis ambuletis; ergo &c. Hinc etiam Apostol. ad Ephes. II. 1. o nos esse creatos dicit in Christo Jesu in operibus bonis (a).

147. Secundo. Deus non potest cognoscere contingentia futura in suis decretis postea ponendis. Nam iterum quæstio erit, in quo medio sua decreta futura Deus cognoscat. Hanc sententiam præoccupavit, & explosit ipse Molina in Concordia quæst. 14. art. 15. disp. 52. ubi etiam addit, non percipere se, quanam ratione in Deo integra maneret libertas, si ante actum suæ voluntatis præcognosceret, in quan partem sit inflectenda. Etenim existente tali scientia, nulla ratione partem oppositam eligere posset.

148. Tertio. Futura libera ordinis supernaturalis cognosci a Deo nequeunt in veritate objectiva, quia habent ante divina decreta. Nam commentitiam prorsus esse hanc objectivam veritatem, ita facile ostenditur. Non possunt ante divina decreta futura esse nostra bona opera, nisi dicatur, ante decretum Dei futuram esse determinationem

decretis hisce præcedentibus scientiam visionis, veluti ferreis, & inextricabilibus vinculis humanam libertatem constringi, seq. disserr. expedientur, ubi agemus de voluntatis divinæ efficacia.

(a) P. Franc. Suarez in Lib. II. de scientia futur. conditionat. capp. 7. & 8. Molinæ sententiam rejicit,

nostræ voluntatis ad bonum; atqui id dici sensu orthodoxo non potest; nam determinatio, & inflexio nostræ voluntatis ad bonum est initium boni operis; quoniam, si nostræ determinatio voluntatis, seu inflexio ad bonum esset futura ante Dei decretum, etiam initium boni operis esset futurum ante decretum Dei; adeoque non esset a Deo, sed a nobis solis; quod in Semipelagianis ab Ecclesia jamdiu damnatum est, & est contra Apostolum dicentem I. Corinth. IV. 6.: quid habes, quod non accepisti &c.

149. Quarto. Deus non videt futura libera in suis ideis, seu in divina essentia, ante suæ voluntatis decreta. Nam per ideas divinas, seu divinam essentiam res aliter repræsentari non possunt, quia ut sunt in se; atqui ante divinæ voluntatis decreta nulla res est futura, sed solum possibilis, ut sæpius jam dictum est: ergo &c. Ille, inquit Angelicus quæst. 5. de Verit. artic. 6. in Deo ad ea, quæ sunt, vel fuerunt, vel erunt producenda, determinatur ex proposito divine voluntatis.

150. Quinto. Multo minus potest Deus cognoscere futura libera ordinis supernaturalis in operatione voluntatis creatæ, qualis futura esset in hypothesi, quod se sola agere posset. Est enim hæc hypothesis plane impossibilis; non minus ac si quis videre vellet, quo iturus esset homo fractis cruribus; cum magis repugnet, inquit Constantinius Lib. II. Theolog. mentis, & cordis dissert. 2. cap. 1. specul. 3. a voluntate independenter a concursu Dei operationem prosilire, quam ab omnium membrorum impotentia motum elici. Certe videre Deum creaturam ex se posse agere, est videre creaturam non esse creaturam; est videre creaturam operari a se, subindeoque esse ens a se, quod est videre creaturam esse Deum.

C A P U T IX.

An ideo res futuræ sint, quia præsciuntur a Deo; an potius ideo præsciantur a Deo, quia futuræ sunt.

151. Molina in Concordia quæst. 14. art. 15. disp. 52. multis adductis Sancti Patrum testimoniis probare conatur, quia aliquid futurum est, ideo cognosci a Deo, non contra, quia a Deo cognoscitur esse futurum. Et quidem Origenes in cap. VII. epist. ad Roman. expendens illud Apostoli: quos præscivit, & prædestinavit, inquit: non propterea erit aliquid, quia il scit Deus futu-

riamque adoptat, Denun nempe cognoscere futura in eorum veritate objectiva; quam tamen sententiam Molina ut falsam explosaret, imo tanquam repugnantem omnibus Doctoribus, & etiam hominis libertati. In Concordia disp. 52.

DISSERTATIO IV. CAP. IX.

turum, sed, quia futurum est, scitur a Deo, antequam fiat. Sanctus Justinus martyr in Lib. CXLVI. Quæstionum quæst. 58. Non est, inquit, prænotio causa ejus, quod futurum erat, sed quod futurum erat, causa est prænotionis. His fere gemina habent Sancti Hieronymus Dial. III. adv. Pelagianos, & alibi, Cyrillus Alexandr. Lib. IX. in cap. X., Joann. Chrysostomus Homil. LX. in Matt., Augustinus Lib. V. de civit. Dei cap. 10., Leo magnus Serm. XVI. de passione Domini, & Damascenus in Dial. adv. Manichæos. Hanc magistri sui sententiam sequitur Suarezius cum pluribus aliis.

152. Veruntamen hæc Moliniana sententia ita absolute proleta viam aperit erroribus Pelagianorum, & Semipelagianorum. Si enim dicimus, Deum prævidisse ab æterno nostra bona opera salutaria, quia futura erant; vel saltem Deum prævidisse nostrum consensum divinæ gratiæ, quia futurus erat, sequitur, opera nostra bona, vel saltem bonorum operum initia, fuisse futura, antequam Deus ea decerneret, adeoque ea non Deo esse adscribenda, sed nobis. Et re ipsa hoc erat Fausti Semipelagianorum principis dogma in secundo libro *de gratia* & lib. arb. cap. 2.

153. Ut autem in hac materia præcludatur erroris occasio, & ut vera teneatur Sanct. Patrum doctrina, dicendum omnino est, res omnes (præcipue autem actiones nostras bonas, & salutares), ideo esse futuras, quia præsciuntur a Deo; præscientur, inquam, non scientia pure-speculativa, sed practica, quæ nimirum conjuncta habet divinæ voluntatis decreta.

154. Et primo hæc est aperta, & clara S. Thomæ doctrina, qui I. P. quæst. 14. art. 8. quæstiōnē huic, *verum scientia Dei sit causa rerum*, affirmative respondet, & addit: „sic enim scientia Dei se habet ad omnes res creatas, sicuti scientia artificis se habet ad artificiata; scientia autem artificis est causa artificiorum, eo quod artifex operatur per suum intellectum ... Mānifestum est autem, quod Deus per intellectum suum causat res, cum suum esse sit suum intelligere; unde necesse est, quod sua scientia sit causa rerum, secundum quod habet voluntatem conjunctam; unde scientia Dei, secundum quod est causa rerum, consuevit nominari scientia approbationis.“ Ideo ergo res futuræ sunt, quia eas in suis decretis præscivit, non contra.

155. Hæc etiam sententia est S. Augustini, quem S. Thomas ibidem laudat, in Lib. XV. de Trinit. cap. 13. Tomo VIII. ubi ostendens, divinam scientiam esse a nostra toto cœlo diversam, universas creaturas, inquit, & spirituales, & corporales, non quia sunt, ideo novit Deus, sed ideo sunt, quia novit; cuius ratione addens subdit: non enim nescivit, quæ fuerat creaturus; quia ergo scivit, creavit, non quia creavit, scivit. Et Lib. XIII. Confess. capit. 58. ita Deum

alloquitur: Non ista, quæ fecisti, videmus, quia sunt: tu autem quia vides, ea sunt. Ac demum, ut plurima alia loca omittam, Lib. XI. de civit. Dei cap. 10. Iste mundus, ait, nobis notus esse non posset, nisi esset; Deo autem nisi notus esset, esse non posset.

156. Etiam S. Gregorius magnus Lib. XX. Moralium cap. 25. Quæ sunt, inquit, non ab eternitate ejus ideo videntur (a Deo), quia sunt, sed ideo sunt, quia videntur. Ita etiam nonnulli alii Patres, quibus S. Thomas de more consentiens in Lib. I. cont. Gent. cap. 67. inquietabat: res autem a Deo scitæ non sunt priores, ejus scientia, sicuti apud nos est, sed sunt ea posteriores.

157. Sed ulterius Angelicus nobis veram eorum Patrum intelligentiam suppeditat, qui prima fronte videntur contrarium docere. Nam laud. art. 8. quæst. 14. I. P. cum sibi objecisset illum ipsum testimonium Origenis, quo abutuntur Adversarii, ita illud explicat ad 1.: *Origenes locutus est attendens rationem scientiæ, cui non competit ratio causalitatis, nisi adjuncta voluntate. Postea addit: quol dicit, ideo præscire Deum aliqua, quia sunt futura, intelligendum est secundum causam consequentiæ, non secundum causam essendi. Sequitur enim, si aliqua sunt futura, quod Deus ea præscierit, non tamen res futurae sunt causa, quod Deus sciatur.*

158. Atque hac eadem ratione explicari debent omnia fere Sanct. Patrum dicta, quæ videntur doctrinæ S. Thomæ, S. Augustini, aliorumque Ecclesiæ Doctorum opponi; ut nimirum cum dicunt, futura a Deo cognosci, quia futura sunt, particula illa quia non significet veram causam cognitionis divinæ, quod absurdum esset, sed dumtaxat causam consequentiæ; quod non solum apud Sanctos patres, sed etiam in ipsis sacris litteris nec novum est, nec insolens. Et Christus ipse Joannis XVI. 27. dicebat Apostolis: *Pater amat vos, quia vos me amastis, & credidistis &c. ubi nemo certe dixerit, significari, amorem discipulorum erga Christum fuisse causam, cur illi amarentur a Patre; nam S. Joannes I. epist. IV. 10. inquit: non quasi nos dilexerimus Deum, sed quoniam ipse prior dilexit nos; sed particula quia solum significat signum, vel causam consequentiæ. Plura suppeditant hujusmodi exempla, quibus hoc declaretur. Hac autem dicendi ratione Patres aliqui libentius utebantur, ut divinam præscientiam facilius cum nostra libertate conciliarent; de quo unice tunc solliciti erant.*

159. Nonnumquam etiam Sancti Patres locuti sunt de malis culpas, quæ, quatenus mala sunt, non efficiuntur, nec prædeterminantur a Deo, sed solum permittuntur. Atque hoc sensu dicebat S. Augustinus Lib. V. de civit. Dei cap. 10. non ideo peccat homo, quia Deus illum peccatum esse præscivit; ino ideo non dubitatur ipsum peccare, dum peccat, quia ille, cuius præscientia fal-

falli non potest, non fatum, non fortunam, non aliquid aliud, sed ipsum peccaturum esse præscivit, qui si nolit, utique non peccat: sed si peccare noluerit, etiam hoc ille præscivit. Nec decreta Dei permissivaullo modo dici possant causam peccati; ut decretum Dei positiva verissime dicuntur, & sunt causa futuritionis rerum.

160. Et hæc, ni fallor, haud difficulter intelliguntur. Sed aliqua difficultas esse videtur in determinando, quænam scientia Dei sit causa rerum; an scilicet scientia simplicis intelligentiæ, an scientia visionis. Qua in re cum doctissimo P. Lemos ita dicendum est: primo scientia simplicis intelligentiæ est quidein causa exemplaris; sed cum antecedat actum liberum, seu decretum voluntatis divinæ, non est causa rerum practica, & effectrix; cum centies dictum sit, primam futuritionem rerum causam esse divinum decretum. Secundo scientia igitur visionis erit rerum causa, utpote quæ adjunctum habet decretum divinæ voluntatis. Tertio per scientiam tamen visionis, ut visionis est, res non producuntur, cum potius scientia visionis res iam productas intueatur. Quarto ipsis scientia visionis, prout scientia libera est, rerum causa dicitur: unde ipsa scientia libera, concludit Lemosius, est factiva illius objecti, quod videt, & intuetur; factiva inquam totius entitatis, & bonitatis, quam intuetur in rebus; permissiva autem respectu malitiæ, quam etiam intuetur in malis.

161. Ceterum nihil obest, quin etiam scientiam Dei consideremus, prout pure speculativa est, & res nude contemplatur. Talis est scientia simplicis intelligentiæ respectu possibilium; & talis est etiam scientia, qua Deus cognoscit seipsum; quamvis hæc potius sapientia, & intellectus nominari debeat, ut monet S. Thomas Lect. I. in c. VIII. epist. ad Rom. Plura cupientibus dabit laud. P. Thomas de Lemos in *Panoplia gratiæ* Tom. I. Part. II. Tract. ult. cap. II. & seq.

CAPUT X.

De scientia Media.

162. Scientia Dei usque ad Sæc. XVI. concordi Theologorum sententia bifariam semper dividebatur, in scientiam nempe simplicis intelligentiæ, cuius objectum sunt res possibles, & scientiam visionis, qua Deus videre dicitur ea omnia, quæ fuerunt, sunt, vel erunt. Eo autem sæculo inclinante Lud. Molina Ulyssiponensis tertiam quamdam scientiam inter utramque medianam invehere conatus est (a).

163. Hujus autem scientiæ mediae objectum sunt futura conditionata, antequam Deus aliquid de illorum futuritionis conditione decernat. Deus nempe ante omnia per scientiam medianam ex altissima, & inscrutabili comprehensione cujusque liberi arbitrii in sua essentia intuitus est, quid pro sua innata libertate, se in hoc vel illo, vel etiam infinitis rerum ordinibus collocaretur, actum esset, cum tamen posset, si vellet, re ipsa facere oppositum. Ita Molina in *Concordia* qu. 14. art. 15. disp. 52.

164. Si ab hoc auctore sciscitemur, an scientia media necessaria sit, an libera, fatetur ibid. cap. 5. nulla ratione esse dicendam liberam; tum quia antecedit omnem liberum actum voluntatis divinæ; tum etiam quia in potestate Dei non fuit, scire per eam scientiam aliud, quam re ipsa sciverit. Fatetur deinde, eam neque in eo sensu esse naturalem, quasi innata sit Deo, ut non potuerit scire oppositum ejus, quod per illam cognovit. Si namque liberum arbitrium creatum actum esset oppositum, ut revera potuit, id ipsum scivisset Deus per eandem scientiam ... Dicendum est ergo, partim habere conditionem scientiæ liberæ, quatenus, sicut Deus potuit scire alia per scientiam visionis, ita per hanc scientiam potuit scire aliud, quam scivit, si voluntas humana in aliis occasionibus aliud esset operatura.

165. Hæc Molinæ verba, ni fallor, significant, scienc-

(a) Hoc suum systema Molina primum typis Ulyssiponensibus exposuit anno 1588. in libro, cui titulum fecit: *Liberi arbitrii cum gratiæ donis, divina præscientia, providentia, prædestinatione, & reprobatione concordia.* Molinæ tamen quasi quibusdam velitationibus præverunt Prudentius de Montemajor in publico litterario certamine Salmantice habito ann. 1581. quamvis non omnino felicibus avibus, ut ostendit P. Hyac. Serry Lib. I. *Hist. de auxiliis* cap. 1., & Lib. V. sect. 3. cap. 1. Immo P. Fonseca multo prius scientiam medium a se inventam, & anno 1560. suis auditoribus (quos inter Molina erat) Eboræ traditam scribit in sua *Metaphysica* Lib. VI. cap. 2. quest. 4. sect. 8. Nec desunt, qui illam primo tribuant P. Lainez. Sed hæc, quæ de scientiæ mediae primo Auctore dissidia sunt inter ipsos Molinistas, parum ad nos attinent;

cetera utiliora de ejusdem scientiæ mediae fortuna, satis videri possunt apud P. Thomam de Lemos in *Hist. Congreg. de auxiliis* vel *Actis omnibus Congregationum*, ac disputationum, quæ coram Clemente VIII. & Paulo V. sunt celebrata &c. Lovaniæ apud Egidium. Denique 1502. in fol. qui earundem Congregationum pars magna fuit, & apud P. Jac. Hyac. Serry in *Hist. Congregat. de auxiliis div. gratiæ*, quæ primo prodit sub larvato nomine Augustini le Blanc, postea multo copiosior, & omnibus numeris absoluta, sub illius nomine non semel recusa. Pro Molinistis autem videri possunt P. Henao in *Scientia media historice propagata*, & P. Livinius le Meyer. in *Hist. controv. de div. gratiæ auxiliis* sub ementito nomine Theodori E-leutherii; quæ iterum prodit locupletior proprio ipsius auctoris nomine.

scientiam medium respectu Dei esse omnino necessarium, quia antecedit actu liberum voluntatis divinæ; respectu autem voluntatum humanarum esse liberam ob rationem opositam, quia ab earum libero arbitrio illius objectum dependet. Itaque Molina ut nostram libertatem asserat (hic enim fuit ejus scopus præcipitus) eamdem Deo auferre videtur; cum in eo scientiam necessariam constitutam earum reram, quæ nobis liberæ sunt.

166. Notanda pariter sunt, quæ postea subdit, nempe quod voluntas libero arbitrio prædicta, si in certo ordine rerum, & circumstantiarum collocetur, in unam aut alteram partem se flecat, non provenire ex præscientia Dei; quin potius ideo Deum id præscire, quia ipsa libero arbitrio prædicta libere id ipsum agere debet; nec provenire ex eo, quod Deus velit id ab ea fieri, sed ex eo, quod ipsa id libere velit facere. Non igitur a Dei voluntate oritur, quod voluntas nostra bonum operari velit.

167. Sed, ut tota quasi facies Moliniani systematis appareat in ordine supernaturali, de quo uno hic solliciti sumus, sciendum est, Molinam non aliam agnoscere gratiam, quam versatilim, humanæ voluntatis arbitrio subditam, ab eoque ita pendulam, ut quilibet consensu suo, aut disSENSU eam reddere debeat efficacem, vel inefficacem. Videt ergo Deus scientia sua media, quid liberam cujusque arbitrium in infinitis hypothesibus, seu conditionibus, vel rerum ordinibus operaturum sit cum iis gratiæ auxiliis, quæ Deus nulli peccatori quantumvis scelerato denegat (Molina in *Concordia* qu. 14. art. 15. disp. 10.), quæque a nostra libera voluntate omnino pendent.

168. Neque vero obstat, quod Molina aliquando neget, gratiam esse indifferentem, seu versatilen, immo dicat, eam ex natura sua inclinare ad bonum; in hujusmodi enim phrasibus æquivocatio latet, quam tollit Leonardus Lessius, unus ex primis Molinisticæ scholæ ducibus in *Tract. apolog. de gratia* c. 18. nun. 1. nempe gratia est ordinata ad bonum in actu primo; sed ut dicatur habere efficaciam in actu secundo, expicitat consensum voluntatis, cuius usui subditur; ita ut efficacia ab usu voluntatis quodammodo pendeat. Nec diversam esse aliorum doctrinam ostendit P. Serry in *Scholæ Thomisticæ vindicata animadv. 57. (a)*. Jam vero quadruplici ex capite hanc Molinæ scientiam medium impugnabimus, scilicet primo ex sacris litteris; deinde ex Sancto Augustino; tertio ex Sancto Thoma; postremo ex rationibus theologicis.

(a) Hæc breviter pro instituto nostro contraximus. Si quis plura desiderat, adeat inter alios P. Thomam de Leinos in *Panoplia gratiæ* Tomo I. P. II. tract. 5. cap. 1., Car. Witasse Tom. I. de *Deo* quæst. 12. sect. 6. & P. Billaud Tom. I. dissert. 6. art. 6. §. 2. ubi multas Tournellii laruati Molinistæ aberrationes, & dissimulationes bene notavit, & emendavit.

PROPOSITIO I.

Scientia media sumpta in ordine supernaturali videtur sacris literis contraria.

169. Nam Apostolus Paulus 1. ad Corinth. IV. 6. Corinthiorum elationem compescens ait: ne supra quam scriptum est, unus adversus alterum infletur præ alio. Quis enim te discernit? quid habes, quod non accepisti? Si autem accepisti, quid gloriaris, quasi non acceperis? Huic autem apostolicæ sententiæ scientiam medium adversari, ita demonstratur. In Molinæ systemate Deus est potius nostrorum bonorum operum speculator, & contemplator, quam proprie effector; & auctor. Gratiam suam versatilem unicuique exhibit indifferenter; deinde explorat, quisnam ea bene usurpus sit, & quisnam male; perinde ac si Rex, postquam armis omnes milites instruxit, ex alta turri prospiciat, quisnam iis strenue adversus hostem utatur, quisnam ignaviter: quemadmodum ergo bonus armorum usus non Regi, qui ea donavit, sed militi tribuendus est, ita in Molinæ systemate bonus gratiæ usus libertati arbitrii unice esset adscribendus; ac proinde homo aliquid haberet, quod a Deo non accepit. Hæc patent ex ipsa confessione Molinæ supra n. 165. allata, ubi dicit, Deum ex altissima, & inscrutabili comprehensione cujusque liberi arbitrii &c.

170. Ulterius in Moliniana hypothesi posset homo gloriari, quod se ipsum discernat. Gratiæ enim omnino æquali, atque indifferenti unus consentit, alter dissentit pro sua innata libertate: ergo unus ab altero discernitur per liberum arbitrium: nulla enim discretio oritur ex eo, in quo duo convenient, sed ex eo, quod unus habet præ altero.

171. Id magis declaratur ex verbis ipsius Molinæ in *Concordia* qu. 23. art. 4. disp. 1. membro 10. pag. 562. Quod e duobus, inquit, qui æquali motu gratiæ præveniuntur, ac mosentrur, unus consentiat, concurrat cum gratia, eliciat actum, & convertatur; alter vero non, certe *SOLUM* provenit ab innata, & propria, & intrinseca libertate utriusque, bonis & malis, reprobis & prædestinatis communi. Et sæpius Molina repetit, influxum Dei non recipi in causis secundis, sed in effectu (b). Hinc consequenter docet, posse hominem justum de suis actibus gloriari ea ex parte, qua libere quidem, sed partialiter causæ, & non effectus ab ipso

e-

(b) Tria in opere bono distinguebat Molina, scilicet rationem generalem actus, ejus determinationem ad certain speciem, amoris puta, aut odii, & ejusdem actus ordinem supernaturalem. Ad prium requirit concursum generale Dei, qui non est influxus Dei in causam secundam, quasi illa prius eo mota agat, & producat suum effectum, sed est immediate cum causa

emanarunt; nec Paulum prohibere ut aliquis glos-
rietur de sola cooperatione libera per suum ar-
bitrium (in Concordia q. 14. art. 15. disp. 15.
p. 42.). Et Leonardus Lessius de gratia efficac-
i cap. 15. n. 5. hæc habet: quod conversio...
fiat, hujus causa directa, & principalis est li-
berum arbitrium, quamvis non sine gratia. Nec
sane aliter dici potest, semel ac rejicitur gratia
per se, & ab intrinseco efficax, quæ causa sit
principalis, & effectrix consensus nostræ voluntatis,
adeoque etiam causa discretionis unius ab
alio.

172. Neque difficultatem effugiant, qui id qui-
dem verum esse concedunt in statu conditionato,
quem Deus per scientiam medianam intinetur: fal-
sum autem esse dicunt in statu absoluto, ad quem
solum spectare asserunt verba Apostoli Pauli. Non
inquit; etenim in systemate Moliniano etiam in
statu absoluto, & re ipsa bonus usus gratiæ non
est effectus ipsius gratiæ, sed solum ab innata ho-
minis libertate pendet: ut proinde verum sit, ju-
stum se discernere per suum liberum arbitrium a
peccatore, ac proinde habere aliquid non accep-
tum a Deo, de quo possit gloriari, quod damnat
Apostolus.

173. Immo non ad aliud finem fuit a Molina
scientia media, sive conditionatorum inventa, ni-
si ut sub gratia versatili, & a nutu nostræ volun-
tatis pendente sarta, tectaque maneret nostri arbitrii
libertas, quam una cum Pelagianis, ac Semi-
pelagianis nullam esse posse credebat, si talis gratia
cum Sancto Angustino admitteretur, quæ ho-
minis voluntatem ad bonum efficaciter insisteret,
ac determinaret.

174. Ut hoc gravissimum incommodum evitare-
tur, aliqui ad Congruistarum sistema confugerunt,
dicentes, gratiæ efficaciam non a solo voluntatis
nutu pendere, sed etiam a circumstantiis congruis,
in quibus Deus per scientiam suam medium, fu-
torum exploratricem prævidit hominem suæ gratiæ
consensurum. Hinc inferunt, recte ab Apo-
stolo omnia bona nostra in Deum gratiæ congrua
largitorem refundi, quia hanc gratiam non omnibus,
nec semper, sed quibus, & quando vult,
misericorditer concedit.

175. Verum, nisi me omnia fallunt, Congruis-
mi beneficio difficultas eluditur, non tollitur.
Primo enim, ut plerique, non solum nostræ Scho-
læ, sed etiam extranei Theologi observarunt, con-
gruismum nonnisi exteriori quodam verborum cor-

in illius actionem, & effectum, ut ipse ait Concordia
quest. 14. art. 13. disp. 26. Determinationem vero a-
ctus ad certam speciem repetit Molina a libero nostro
arbitrio. Deus, inquit ibidem, generali concursu in-
fluit, ut causa universalis, influxu quodam indifferenti
ad varias actiones, & effectus, a particulari influxu
causarum secundarum... Aut si causa libera sit, in i-
psius potestate est ita influere, ut producatur potius
hæc actio, quam illa; puta velle, quam nolle, aut am-
bulare, quam sedere, & hic effectus potius, quam il-

Gazzaniga Theol. Tom. II.

tice a puro, putoque Molinismo differre (a). Dein-
de etiam in Congruistarum systemate consensus
gratiæ, non minus ac dissensus est a nostra vo-
luntate repetendus, quæ in aliquibus circumstan-
tiis gratiam reddit efficacem, in aliis pro suo ar-
bitrio non reddit; non autem a gratia, quæ re-
manet natura sua indifferens, nec voluntatem de-
terminat. Id fatetur vel ipse Suarezius primus
Congruismi fabricator in opuscul. *de divinis au-
xiliis* cap. 14. num. 1. inquietus: *exercitium gratiæ
in agendo, & determinatio ejus ad agendum
pendet a libero arbitrio;* atqui consensus gratiæ,
seu determinatio nostræ voluntatis ad bonum
est certe aliquod bonum, immo initiem boni o-
peris, per quod justus a peccatore discernitur: ergo etiam in systemate Congruismi &c. Demum
congruitas circumstantiarum non est a Deo, qui
circumstantias congruas non facit, sed tantum ex-
plorat: ergo iterum in hoc etiam systemate Deus
non est auctor omnium nostrorum honorum ope-
rum, & præcipue illorum initii, quo homo ju-
stus a peccatore discernitur, sed explorator tu-
tum, atque spectator.

176. Dices primo. Deus hominem collocans in
circumstantiis congruis, vel illi conferens gratiam,
quam ejus genio, temperamento, & circumstantiis
congruam esse prævidit, peculiare certe illi be-
neficium confert; quemadmodum si quis homini
ab inimicis circumvento arma opportune ministret,
majus illi confert beneficium, quam si eadem ar-
ma, aut si mavis etiam meliora in circumstan-
tiis inopportuni suppeditet, cum scilicet nulli
sunt hostes, aut quando prævidetur eis abusurus
contra amicum, vel parentem.

177. Resp. Quamvis hic dicendi modus specia-
le aliquod beneficium significet, a Deo electis col-
latom; non tamen satis est, ut Deus proprie sit
totius boni, quod in nobis est, auctor; semper e-
num efficitur, consensum gratiæ esse a voluntate
sola, quæ gratiam natura sua versatim ad bo-
num determinat. Ad summum erit Deus instar
sagacis consiliarii, qui Regis molles aditus, &
tempora noscens ipsum ad aliquid facientium fa-
cile inducit; non vero supremus Dominus, qui
habet humanorum cordium, quo placet, incli-
nandorum omnipotentissimam potestatem, ut
Sanctus Angustinus loquitur de corrept. & gratiæ cap. 14.

178. Et sane quando Deus alieni tribuit gratiæ
non congruam, non censetur auctor mali o-
pe-

le ... vel etiam suspendere omnino influxum, ne ulla sit
actio. Quæ verba satis aperte indicant, consensum gratiæ,
quo unus discernitur ab alio, nonnisi a nostro
arbitrio pendere.

(a) Ita censent Tornelliūs *de gratia suffic.* artic. 4.
concl. 4., ejusque abbreviatio Collet qu. 5. de gratia
artic. 2. concl. 2. prob. 4.; Jo. Martinonus in Anti-
Jansenio disp. 26. sect. 3. nem. 25. Tannerus disp. 6.
De gratia quest. 2. dub. 2., aliisque.

peris, quod inde consequitur, non alia certe de causa, nisi quia ab hominis arbitrio pendebat, eadem gratia ad bonum uti, vel abuti ad malum; ergo ob eandem rationem Deus alicui tribuens gratiam congruam, non erit vere, ac proprie boni auctor, quia bonus usus illius gratiae a libero arbitrio unice procedit.

179. Id patet vel in ipso allato exemplo militis; quamvis enim speciale aliquod beneficium sit, arma illi in opportuna occasione suppeditare, bonus tamen armorum usus ab ipso est, ita ut de eo gloriari possit; ergo eodem modo gloriari poterit justus &c. contra id quod dicit *Apostolus Ephes. II. 9. ut ne quis gloriatur;* & *Synodus Tridentina Session. XIV. cap. 8. non habet homo, unde gloriatur, sed omnis gloriatio nostra in Christo est.*

180. Dices secundo. Homo dum gratiae prævenienti consentit, id non facit, nisi gratia concomitante adjutus: ergo nihil habet, unde gloriari possit.

181. Resp. Gratiam concomitantem, non minus quam concursum simultaneum in ordine naturali, esse omnino indiferentem, & determinationem nostræ voluntatis expectare, non autem illius causam esse: si ergo gratiae prævenienti consensus voluntatis adscribi non potest, multo minus adscribi poterit gratiae concomitanti. Ne multa: vel determinatio voluntatis ad bonum a gratia producitur: & tunc actum est de scientia media, quia Deus hunc consensum prævidet in suis decretis dandi eam gratiam, quæ voluntatem ad consensum inflectit: vel determinatio voluntatis ad bonum non producitur a gratia, sed ab ipsa hominis voluntate; & tunc habet aliquid homo, quod non accepit a Deo, & de quo gloriari possit (a).

PROPOSITIO II.

Scientiae mediæ adversatur S. Augustinus.

182. Prob. hæc propos. primo confessione ipsius Molinæ, qui S. Doctorem sibi adversari non semel confessus est (b). Id ipsum communis calcu-

(a) De hoc argumento ex S. Script. deprompto, quod sane gravissimum est, dignus est, qui legatur P. Antonii Reginaldus de mente Concilii Tridentini circa gratiam effic. P. I. cap. 49.

(b) Molina in *Concordia quæst. 23. art. 4. & 6. disp. 1. membr. ult. loquens de suis principiis, quorū tertium ibi enumeratum est scientia media, quæ si data, inquit, explanataque semper fuissent, forte neque Pelagiana hæresis fuisset exorta, neque Lutherani tam impudenter arbitrii nostri libertatem fuissent ausi negare... neque ex Augustini opinione, concertationibusque cum Pelagianis tot fideles fuissent turbati, ad Pelagianosque defecissent, facileque reliquæ ille Pelagianorum in Gallia, quarum in epistolis Prosperi, & Hilarii fit mentio, fuissent extintæ. Quæ*

lo judicarunt Censores Romani (uno demto) in congregationibus de hac controversia habitis. Vid. Ser. Lib. III. *Hist. Congregat.* cap. 59.

183. Præterea scientia media fuit S. Augustino olim proposita, ab eo vero constanter rejecta: ergo &c. Prob. prima pars antecedentis. S. Prosper in sua epist. ad S. Augustinum querit, *an per præscientiam possit stare propositum? An vero præscientia quodam ordine sit subnixa proposito?* Quod idem est, ac querere, *an scientia Dei præcedat, an vero subsequatur propositum, seu decretum?* Deinde Massiliensium doctrinam expoenens, pene omnium, inquit, *par invenitur, & una sententia, qua propositum, & prædestinationem Dei secundum præscientiam receperunt, ut ob hoc Deus alios vasa honoris, alios vasa contumelie fecerit, quia finem uniuscujusque præviderit, & sub ipso gratiae adjutorio (notentur hæc verba) in qua futurus esset voluntate, & actione, præscierit.*

184. Etiam S. Hilarius in epist. ad eundem S. Augustinum observat, Semipelagianos, ut evincerent, scientiam in Deo priorem esse prædestinatione, solitos fuisse abuti quibusdam ipsius S. Patris verbis, quibus in *Quæst. II. contra Paganos*, seu epist. CLI. scripserat, *tunc voluisse hominibus apparere Christum, quando, & ubi sciebat esse, qui in eum fuerant credituri.* His aliisque pluribus ambo isti S. Augustini discipuli scientiam medium, ut Semipelagianorum doctrinam, magistro suo exponebant.

185. At vero ab ea probanda quam longissime abfuit S. Doctor; nam in libris *de prædestinatione Sanctorum, & de dono perseverantie*, quos hac occasione conscripsit, primum principii loco constituit, nulla nostra bona potuisse a Deo sine decreto, seu prædestinatione cognosci: *hæc Dei dona, inquit de dono persev. cap. 17., si nulla est prædestination, quam defendimus, non præcipientur a Deo;* hoc autem S. Augustini principium scientiam medium ab ima radice convellit, qua Molinistæ dicunt, opera nostra bona a Deo ante suæ voluntatis decreta præsciri.

186. Præterea S. Augustinus concedit postea, aliqua posse a Deo sine prædestinatione præsciri, sed

verba plerisque doctis, & piis viris stomachum movent; præcipue vero venerabili Cardinali Baroni, qui in epist. ad Petrum de Villars Archepisc. Vienensem in Gallia anno 1603. ita de Molinæ libris scribit: *Legi eos, sed non sine stomacho, cum in illis nihil potius agere præferat, quam S. Augustino adversari (licet sanctum numquam nominet), eumque oscitantæ redarguere; seque in illis disputationibus vigilantiores, acutioresque jacture. Quis posset eum talia loquentem sine nausea tolerare? Genuinam esse hanc epistolam, quæ nuper ex Archivio Patroni Oratorii Romani typis vulgata est Romæ Tom. II. epistolarum Baronii cura Raym. Alberici p. 121., ostendit Eusebius Eranistes epist. 37. n. 22. & seq.*

sed quænam sunt ista? Sola peccata, quæ Deus nec facit, nec prædestinat. Potest esse, inquit de prædestinatione. Sanctorum cap. 10., sine prædestinatione præscientia: prædestinatione quippe Deus ea præscivit, quæ fuerat ipse facturus (neimpe onnia nostra bona opera); præscire autem potens est etiam quæ ipse non facit, sicut quæcumque peccata.

187. Tertio testimonium illud ex Quæstione II. contra Paganos, quo Semipelagiani abutebantur ad scientiam medium stabilidam, aperte reprobat, ut nobis fidem facit S. Thomas fidelis ipsius interpres 5. P. quæst. 1. art. 5. ad 2. Et reipsa S. Doctor in laud. libro de prædest. Sanct. cap. 9. illud ipsum suum testimonium expendens, ita loquitur: utrum tantummodo eos præscierit, an etiam prædestinaverit Deus crelituros, quæretere, ac disserere tunc necessarium non putavi. Et postea sententiam corrigens, & mutans, sic dici posse concludit: tunc coluisse apparere Christum, & apud eos prædicari doctrinam suam, quando sciebat esse, qui electi fuerant in ipso ante mundi constitutionem. Itaque Augustino se ipsum exponente, Deus hoc futurum conditionatum, scilicet multos credituros in Christum, si ejus doctrinam prædicari audivissent, non prævidit, nisi in decreto, quo iudicem electi fuerant credituri, & quidem ab æterno ante mundi constitutionem.

188. Addo, adeo fuisse S. Augustino de hac veritate persuasum, ut ad explicanda quædam Scripturæ Sacræ, aut Sanct. Patrum loca, quibus Semipelagiani ad scientiam medium stabilidam abutebantur, hanc statuerit generalem regulam, ut quotiescumque honorum operum præscientia nominatur, per eamdem nihil aliud, quam prædestinatione intelligatur. Quid ergo, inquit de dono persev. cap. 19., nos prohibet, quando appul aliquos verbi Dei tractatores legimus Dei præscientiam, & agitur de vocatione electorum, eamdem prædestinationem intelligere? Nempe ad S. Augustini meitem præscire Deum opera nostra bona, & prædestinare, unum idemque est; quatenus sine prædestinatione non potest esse honorum operum præscientia.

189. Duo potissima sunt Adversariorum effugia. Primo dicunt, S. Doctorem non fuisse locutum de futuris conditionate, sed de futuris absolute. Secundo solam Semipelagianorum abusum reprobasse, qui communiscebantur, ita a Deo fuisse prævisa nostra bona opera, ut eorum initium a nobis ipsis, non a gratia esset; & insuper eam præscientiam futurorum conditionatorum causam esse dicebant prædestinationis, & gratiæ.

190. Neutra tamen evasio ipsis prodest. Non

prima; satis enim appetat, S. Augustinum ea posuisse principia, ex quibus sequitur nullam cunctum generis futurorum præscientiam ante decretum in Deo esse posse. Si enim nihil in ordine supernaturali absolute futurum est sine Dei decreto, a quo est omne bonum, nihil quoque boni futurum esse poterit eodem ordine conditioante ante decretum, nisi supponatur, eas esse in nostra voluntate vires, quibus possit sine Dei voluntate se determinare ad bonum, ejusque initium a se habere.

191. Præterea S. Augustinus de iis futuris agit, de quibus fuerat a suis discipulis Prospero, & Hilario interrogatus, nisi siugere velimus, eum a proposita quæstione malitia, vel imprudentia turpiter aberrasse. At vero Hilarius, & Prosper Semipelagianorum opiniones exponendo, de futuris conditionatis sine dubio agebant, ut patet ex eorum verbis supra relatis. Ac deinde legatur caput 9. de dono persev., & luce clarius apparent, S. Augustinum de iis agere, quos Deus credituros esse prævidit, sub conditione, quod Christus iis appareret; tum de Tyriis, & Sidoniis quos pœnitentiam acturos testatus est Christus, si ejus miracula vidissent; quæ tamen videre non debebant. Hæc certe sunt futura conditionata, adeoque &c.

192. Quantum ad secundam evasionem, haud difficile nobis esset ostendere, etiam ex sententia Molinistarum eos abusus consequi, quos in Semipelagianis S. Doctor Augustinus reprehendebat. Sed quoniam res nimis in longum protraheretur, unico arguento, eoque brevissimo ostenditur luculentissime, S. Augustinum a scientia media Molinistarum fuisse admodum alienum. Si enim S. Doctor, resecato omni abuso, scientiam medium adoptasset, qualis a Molina invecta fuit, & a Molinistis adoptatur, facile illi fuisse humanam libertatem cum gratiæ donis conciliare; quemadmodum se facilime id præstare profitentur Molinistæ; atqui id S. Doctor semper difficillimum reputavit, quamvis non impossibile, quod sexcentis ejusdem testimoniis confirmari potest; nec unquam destiterunt ejus adversarii clamare, contentarique, ex S. Augustini doctrina induci fatum, libertatem everti, removeri industria, tolli virtutes &c.: ergo &c. (a).

PROPOSITIO III.

*Scientiæ Mediæ adversatur etiam
S. Thomas Aquinas.*

193. Et quidem cum S. Augustinus tam aperente scientiæ mediæ refragetur, quis dubitet, eidem

defendit liberum arbitrium, negari Dei gratia videatur; quando autem asseritur Dei gratia, liberum arbitrium putetur anferri. In Libro etiam de prædestina-

(a) In libro de Gratia Christi c. 47. Ista quæstio, inquit, ubi de arbitrio voluntatis, & Dei gratia disputatur, ita est ad discernendum difficultis, ut quando

deum quoque refragari S. Thomam, qui Augustinum ita presse in omnibus, ac præcipue in doctrina gratiae secutus est, ut fidelis ejus discipulus, & interpres semper habitus fuerit, immo *Augustinus contractus non immerito appellatus?* Sed argumentis etiam directis hæc propositio ostenditur.

194. Primo; cum sæpius agat S. Doctor de scientiæ divinæ partitione, semper, ac constanter eam bifariam tantummodo partitur, scilicet in scientiam *simplicis intelligentiæ*, & scientiam *visionis*, ut de tertia aliqua scientia inter utramque media ne somniasset quidem videatur. Ita I. P. q. 14. art. 9., 5. P. q. 10. art. 2. ad 2., & multis aliis in locis.

195. Deinde quotiescumque Angelicus humanam libertatem cum divina præscientia, prædestinatione, & gratia conciliare studuit numquam ad hoc Molinæ systema confudit, sed perpetuo ad efficaciam divinæ voluntatis ascendit, quæ prima causa est, non solum substantiæ actus, sed etiam ejusdem libertatis, vel contingentiarum. Ita I. P. quæst. 19. art. 8., & Lib. I. cont. Gent. cap. 55., & sæpe alias.

196. Demum constans est S. Thomæ principium, nihil esse futurum sive absolute, sive sub conditione ante Dei decretum, quemadmodum superius cap. VII. demonstratum est. Hoc autem principium de medio tollit scientiæ mediæ objectum, quod est futurum ante Dei decretum, adeoque ipsam scientiam medium a fundamentis diruit.

197. Multa alia principia S. Doctoris, quibus scientia media prorsus evertitur, videri possunt apud P. Thomam de Lemos in *Panoplia gratiae* Tomo I. P. II. tract. 5. cap. 10., quæ nos brevitas causa omittimus.

PROPOSITIO IV.

Scientia media variis rationibus impugnatur.

198. Primo Adversarii provocati, ut aliquod certum medium proferant, in quo Deus futura conditionata per scientiam medium, seu ante suæ voluntatis decreta cognoscat, non habent, ubi certo pedem figant, ut patet ex varietate opinionum,

tione Sanctorum, quem contra Semipelagianos inventores scientiæ media conscripsit cap. 14. hanc quæstionem de concordia liberi arbitrii cum divina gratia difficultem esse dicit ad solvendum; & in epistolis 1. & ad Valentiniūm, tum 194. ad Sixtum, & alias sæpius eam vocat *difficillimam*, & *pauca intelligibilem*; quamquam non putavit esse omnino insolubilem; unde Lib. IV. contra Julianum cap. 8. Ego dixi, inquit, istam questionem ad discernendum esse difficultem, non autem dixi, non posse discerni. Etiam S. Thomas q. VI. de Veritate art. 13., postquam multa in hanc rem acutissime disseruit, ita deinde concludit: unde difficile videtur, concordare infallibilitatem predestinationis (idem est, etiam de gratia, efficaci, & de præscientia.)

in quas dividuntur, ut superius cap. VII. demonstravimus. His domesticis dissidiis satis ostendunt, quantum laborent, dum a S. Thomæ principiis recedere volunt, qui ubique constanter docet, Denim omnia in seipso, & in sua essentia, tanquam in causa, cognoscere: unde etiam in I. dist. 59. qu. 1. art. 1. ad 5. loquens de scientia Dei, *scire*, inquit, secundum rationem sequitur voluntatem; nam essentia divina non est causa rerum, nisi positis sue voluntatis decretis.

199. Præterea nihil est futurum, etiam conditionate, maxime in ordine supernaturali, ante divinæ voluntatis decreta; nullus ergo est locus scientiæ mediæ, qua hujusmodi futura conditio nata ante divina decreta a Deo explorari dicuntur. Prob. ant. Hæc futuritio conditionata vel a liquid reale est, vel nihil prorsus est: si nihil, res non erunt extractæ ab ordine possibilium, & sic erunt objectum scientiæ simplicis intelligentiæ. Si autem aliquid est reale, quo res illæ vere, & proprie a puris possibilibus distinguantur, tunc aliqua debet esse illarum futuritios causa. At vero nulla alia esse potest hæc causa, quam divina decreta: ergo quemadmodum supra cum sanctis Augustino, & Thoma demonstratum est, futura absolute esse non posse ante divinum decretum, eadem plane ratione consequitur, neque futura conditionata ulla esse posse ante decreta Dei.

200. Res illustratur exemplo. 4. Regum XIII. Eliseus prædictus Joas Regi Israel: *si percussisses (terram) quinques, aut sexies, sive septies, percussisses Syriam usque ad consumtionem.* Jam vero qua ratione, quæso, futura erat totalis destructio Syriæ, sub conditione non ponenda, quod Joas quinques, sexies, aut etiam septies terram baculo percussisset, nisi quia Deus inscrutabilibus suis iudiciis id decreverat? Ita etiam, & multo magis futura non sunt in quibuscumque circumstantiis nostra bona opera, nisi ex vi decreti conferendi gratiam efficacem, ad quam du bico procul ea consequuntur, & sine qua nunquam finit.

201. Ab hoc arguento facile se expedire posse censem Adversarii dicentes, futura conditionata, cum non sint effectus absolute existentes, sed qui essent, si certa poneretur conditio, non exige-

cum libertate arbitrii. Et hoc confessus est ipse Molina in *Concordia* quæst. 23. art. 4. & 5. Disp. 1. inemb. ult. p. 393. inquiens: *unum e difficultiis ab Augustino, & aliis fuit semper judicatum, veram inventire rationem, & modum, qui difficultates omnes pelleret, & humanum intellectum pacatum omnino redderet super concordia libertatis arbitrii cum divina gratia, præscientia, prædestinatione &c.; & sibi ipsi initioties blanditur, omnem prorsus suo novo systemate difficultatem abstulisse.* Inimo nihil frequenter in ore Molinistarum, quam scientiam medium esse veluti medium divinitus inspiratum Molinæ ad libertatem humanam, cum gratiæ denis faciliter conciliandam.

gere causam, vel decretum, quod modo sit, sed quod esset, si certa poneretur conditio; ut nimirum proportio sit causam inter & effectum; quod etiam Angelicus docet Lib. II. Cont. Gent. cap. 21. dicens: *effectus suis causis proportionaliter respondent, ut scilicet effectus in actu causis actualibus tribuanus, & effectus in potentia causis in potentia.*

202. Sed hoc speciosum choragium est, quod imperitis faciem facere potest, difficultatem autem nullatenus tollit. Etenim distinguenda est rei futuritio ab ejus existentia: illa enim est ordo, vel habitudo quedam realis ad existentiam, vel absolute, vel sub certis conditionibus habendam: aliqua igitur esse debet hujus ordinis, vel habitudinis causa; seu, ut S. Thomas loquitur quæst. 12. de verit. art. 10. ad 2., distinguere oportet *eventum rei, & ordinem a l. eventum.* Ordo, seu habitudo ad eventum non erit, aut esset, sed est actu; seu est illud, quo res futura, etiam conditionate solum, actu distinguitur a possibili: ergo debet esse modo aliquo ipsius causa; quemadmodum quamvis futurum absolute modo existentiam non habeat, quia tamen habet futuritatem, aliqua debet esse illius futuritionis causa præsens, & existens, scilicet divinum decretum. Angelicus autem laud. in loco non loquitur de futuris conditionatis, sed de effectibus possibilibus, quibus certe non tribuantur, nisi causæ in potentia.

203. Quod si Adversarii asserant, hanc futuritionem conditionata nihil esse reale, tunc explicant quæso, in quoniam futura conditionata a puris possibilibus discernantur, si nihil reale præ illis habent? Quod si non discernuntur a possibilibus, ecce non poterunt per eamdem scientiam simplicis intelligentiae cognosci, qua cognoscuntur possibilia, ut proinde nulla sit scientiam mediæ necessitas?

204. Huic rationi, quæ plane ineluctabilis est, alteram subjicio haud levis momenti. Scientia media nonnisi Sæc. XVI. jam inclinante in Scholas catholicae inventa est ad conciliandam humanam libertatem cum gratiæ donis; atqui nihil in Theologia magis suspectum est, quam novæ doctrinæ; & regula est a Tertulliano tradita de præscrip. hereticorum cap. 51., *id esse verum, quod prius traditum, id falsum, quod posteriorius immisum:* ergo &c. Major prob. primo ex confessione ipsius Molinæ, qui loquens de toto suo systemate, cuius præcipua basis est scientia media, hæc habet in Concordia qu. 25. art. 4. & 5.

disp. 1. membrum ult.: *hæc nostra ratio conciliandi libertatem arbitrii cum divina prædestinatione, a nemine, quem viderim, hucusque tradita est.* Idem fere dicunt Fonseca. Quæst. VI. Metaph. sect. 8., qui scientiam medium se ante Molinam tradidisse gloriat, Vasquez in I. P. quæst. 14. disp. 69. cap. 4. Grauado Tract. V. Disp. 5. sect. 2., Herice, aliique non pauci scientiae madie patroni. Vid. Jac. Hyac. Serry Lib. I. Hist. Congr. de Auxiliis cap. 15.

205. Præterea non defuerunt inter ipsos Molinæ concellitas viri sacrae antiquitatis tenaces, qui scientiam medium, tanquam novum Molinæ dogma, recenter in Scholas inventum, eliminandam esse censerent, ut P. Typhanus Universitatis Mus-sipontianæ Cancellarius, qui in Libro de Ordine &c. c. 24. sine ulla dubitatione pronunciat, *nulum Theologum ante Molinam, ne per somnium quilem de scientia media cogitasse.* P. autem Mariana scientiae mediæ systema vocat *hesterna Molinæ cogitata* (in celebri opere de Regin. Societatis). Henr. pariter Henriquez Suarezii Magister binas dedit censuras, in quibus præcipue ex capite novitatis, Molinæ sistema explodendum judicat. Addit autem P. Macedo, qui diu inter Molinistas vixit, cum Henriquez omnes pene alios Hispaniæ Doctores idem sensisse (a).

206. Tertio novam esse Molinæ doctrinam facile appareat etiam ex turbis, quas fere ubique inter Theologos excitavit. Contra eam insurrexerunt celebres Universitates Salmanticensis, Lovaniensis, & Duacena, plures Ordines Religiosi, ac præcipue Dominicani, tum viri alii bene multi, scientia, dignitate, ac pietate insignes, ut Cardinales Baronius (b), Berullius, Quiroga &c. Eam denique condemnandam esse censerunt, post septies repetitum ejus examen. Censores a duobus summis Pontificibus Rom. Clem. VIII., & Paulo V. electi, quos propterea omni exceptione majores fuisse, credendum est. At vero, si Molinæ sententia fuisset doctrina Scholasticorum, & recentiorum, & antiquorum, ut Suarez ait Prolegom. II. de gratia cap. 1. n. 12., anne tot, tantique viri, tali Religiosæ Familiae, & integræ Universitates contra eam insurrexisse? Annon similis, & cachinnis ii explosi fuissent, qui sententiam a primis usque ductam temporibus, & ubique in scholis Catholicis traditam novitatis accusare audebant? Primus ille clamor, ajebat alia occasione doctissimus Bossuetus, qui contra aliquam sententiam editur, ipsius novitatis testis est locupletissimus (c).

207.

Concordia, ni quis longum esse recensere. Spartam hanc accurate, copioseque adornavit P. Jac. Hyac. Serry in sua Hist. de Auxiliis. Videri etiam potest P. Billiard. T. I. dissert. 6. art. 6. §. 8., ubi scientiam medium historicæ impugnat, & quæ latini a P. Serry, aliique disputata sunt, in pauca summatis contrahit. Rationes autem multo plures contra scientiam medium vi-

(a) Confer. Serry Hist. de Aux. Lib. I. cap. 16. & 17., tum Lib. V. Sect. 3. capp. 7. & 8., ac in opere gallico *Le Thomisme triumphant* art. 6. §. 3., ejusque apologia §. 10.

(b) Vid. ejus Censura contra Molinam Tom. II. e-Judeïn epistol. cura Rain. Alberici Rom. edit. p. 124.

(c) Quas turbas excitaverit, & discordias Molinæ

207. Ceterum dum affirmamus, scientiam medium novam esse, aliis non adversamur, qui demonstrarunt, eam fuisse apud haereticos antiquissimam. Non enim de Scholis loquimur, in quas Molina scientiam suam medium invenire conatus est. Alii contra loquuntur de perversa ratione, qua veteres quidam hujusmodi scientia media abusi sunt. Nam doctissimo P. Montafauconio observante (Præfat. in Eusebii *Comment. in Psalm.*), Ariani omnium primi scientia media abusi sunt ad impugnandam gratuitam prædestinationem humanitatis Christi. Idem postea fecerunt Nestoriani; ac demum Pelagiani, ac Semipelagiani magis aperte scientiam medium ad suos errores propagando adhibuerunt; unde Faustus Rejensis unus ex Semipelagianorum coriphæsi principi loco habebat, nisi præscientia exploraverit, prædestinationem nihil decernere (i)..

*Solvuntur argumenta ex Sac. Litteris.
pro scientia media.*

208. Præcipua Adversariorum objectio ex Sac. literis desumitur ex illo celebri testimonio Christi Matth. XI., & Lucæ X. ubi Judæorum perversam, ac doritiem objurgans, inquiebat: *Væ tibi Corozain, vœ tibi Bethsaïda, quia si in Tyro, & Sidone factæ fuissent virtutes, quæ factæ sunt in vobis, olin in cinere, & cilicio pænitentiam egissent.* Ex quo loco ita contra nos ratiocinantur Adversarii. Christus Judæos in comparatione Tyriorum, & Sidoniorum objurgat; at qui justa illa objurgatio non esset, nisi admisso scientiæ mediæ systemate dicamus, Christum prævidisse Tyrios, & Sidonios pro innata sua libertate illi gratiæ consensuero, cui Judæi pro innata sua libertate resistebant. Si enim cum Thomistis dicamus, Christum prævidisse conversionem Tyriorum, & Sidoniorum, quia Deus in voluntatis suæ decretis statuerat iis gratiam efficacem tribuere, quam Corozaitis, & Bethsaiditis negaverat, ita potuissent isti Christo objurganti respon-

dere: ut quid nos præ Tyriis, & Sidoniis reprehendis? Si auxilium efficax, quod illis collaturus eras, nobis etiam contulisses, nosque illis pares in gratiæ tuæ donis fecisses, non minus ac illi in cinere, & cilicio pænitentiam egissemus. Merito, inquam, potuissent hoc modo respondere Judæi; ut enim justa sit unius præ alio increpatio, debent cetera quæque æqualia esse, sola autem diligentia inæqualis.

209. Resp. primo, hoc argumentum, si quid valet, etiam premere Adversarios, si juxta decreturn Claudii Aquavivæ fateantur, aliquid plus, saltem moraliter, & in ratione beneficij contineri in gratia efficaci, quam in sufficienti: hoc enim posito ita poterant Corozaitæ, & Bethsaiditæ Christo objurganti respondere: Tyrii, & Sidonii visis miraculis tuis non credidissent, nisi majus aliquid beneficium eis contulisses, quam nobis contuleris: non est ergo, cur nos in comparatione Tyriorum, & Sidoniorum redarguas (b).

210. Resp. secundo cum Lemosio (*in Panoplia* T. I. P. 2. tract. 5. capit. 20.), Judæos propter majorem obdurbationem, malitiam, & ingratitudinem seipso reddidisse magis indigneos, ut converterentur, quam Gentiles illi, qui nec ingrati, nec excæcati ex invidia, & odio erant; unde propter majorem induratiō nem eorum, & propter majus ex ipsis appositorum impedimentum Deus illos non convertebat; quod quia appositum non fuissest a Tyriis, comparatione illorum juste Judæi damnantur. Licet enim Tyrii etiam indigni essent, & ex pura misericordia auxilium efficax receperint, tamen constat, non ita fuisse indignos, sicut Judæi extiterunt. Quis ergo dubitat, quod de hac majore indignitate, comparatione illarum gentium, possint damnari justique reprehendi? Unde & S. P. Augustinus comparando, utrosque ad iuvicem & Judæos, & gentes illas, ita dicit cap. 14. de dono persev. non erant sic excæcati oculi, nec sic induratum cor Tyriorum, & Sidoniorum. Igitur de hac majo-

ri.

deri possunt apud Thomistas, qui fusiore calamo rem hanc pertractant; præcipue apud Thomam de Leinos in *Panoplia* Tom. I. P. II. tract. 5. Pro nostra methodo dictum est satis.

(a) Vide, quæ supra n. 183. & seq. diximus, & P. Antoniu. Reginaldum de mente *Concil. Trident.* c. 22.

(b) Ita olim statuit P. Claudio Aquaviva extinctæ Societatis Jesu Generalis 14 Decembis an. 1613. *Nostræ in posterum omnino doceant, inter eam gratiam, quæ effectum re ipsa habet, atque efficax dicitur, & eam, quam sufficientem nominat, non tantum discriminem esse in actu secundo, quia ex usu liberi arbitrii, et iam cooperantem gratiam habentis effectum sortiatur, altera non item, sed in ipso actu primo; quod positu scientia conditionalium ex efficaci Dei proposito atque intentione efficiendi certissime in nobis boni, de industria ipse ea media seligit, atque eo modo, & tempore confert, quo videt, effectum infallibiliter habitura,*

*aliis usurus, si hæc inefficacia prævidisset. Quare semper moraliter, & in ratione beneficij plus aliquid in efficaci, quam in sufficienti gratia & in actu primo contineri, apud Serry in *Hist. de div. aux.* Lib. IV. c. 31. Hoc tamen Aquavivæ decretum, quod aliquibus videbatur pene consentire Thomistis, fuit ab ejus successore Mutio Vitellesco explicatum. Sed ut res sit, certe Bossuetus (*Second avertisse. aux Protestans* n. 18.) Semipelagianismi notam, quam Petrus Juris Molinistis affractavit, non alia ratione abstergi posse putavit quam affirmando, agnosci ab eis gratuitum aliquam divinæ misericordia erga omnes electos prælatio-nem, gratiæ prævenientis necessitatè ad omne opus bonum, & in omnibus bene operarib[us] specialem divinæ providentie directionem. Quod si verum est, objecta difficultas non Scholam nostram tantum, sed Catholicos ad unum omnes æqualiter premit.*

, r̄ excēcatione , & obdurbatione juste dāmantur , Judæi . " Hinc etiam Christus subdit : verumtamen dico vobis : Tyro , & Sidoni remissius erit in die iudicij , quam vobis . Quæ verba ita commentatur S. Hieronymus : Praefuerunt Tyrus , & Silon , urbes idololatriæ , & virtus deeditæ . Praefuerunt autem ideo , quod Tyrus , & Sidon naturalem tanum legem calcaverit ; istæ vero post transgressionem naturalis legis & scripturæ , etiam signa , quæ apud eos facta sunt , parvi duxerunt (a) .

211. Inst. primo . Illa major obdurbatio in Judæis ex defectu gratiæ efficacis oriebatur , quam si habuissent , omnis fuisse obdurbatio sublata ; nam gratia efficax , Augustino docente (de prædest. Sanct. capit. 8.) a nullo duro corde respuit ; ideo quippe tribuitur , ut cordis duritia primitus auferatur : ergo adhuc poterant Judæi conqueri , se immerito præ Tyriis increpari .

212. Resp. neg. abt. ; causa enim obdurbationis est humanæ voluntatis perversitas , qua veluti inata gravitate ad malum tendimus , nostra libertate abutentes . Defectus autem gratiæ efficacis non est causa obdurbationis , nisi ad summum , si ita loqui fas est , quatenus eam non impedit ; veluti cur saxum ad terram ruat , vera causa est ipsius gravitas ; & inepte quis illius casum homini tribueret , qui maxium ad eundem casum impedendum non supponeret .

213. Accidit , quod quamvis homo lapsus gratia Dei destitutus non possit omni obstaculo prorsus carere ad resurgendum , potest nihilominus sine gratia majoribus , vel minoribus obstaculis pro sua libertate se implicare : potest enim , ut Thomistæ docent , aliqua saltem faciliora præcepta sine gratia speciali viribus naturæ adimplere ; non quideam meritorie , & in ordine supernaturali , sed solum quantum ad substantiam , & in ordine naturali . Quod si faciat , minora certe sibi obstacula creabit , quam ille , qui bibens iniquitatem , sicut aquam , propria nequitia plura Dei præcepta violavit . Nonnunquam igitur sicuti in auctor , ita & minoris obstaculi causa esse potest sola hominis voluntas .

214. Inst. secundo . Saltem in hac hypothesi potuissent Tyrii , & Sidonii gloriari , quod minora ponendo obstacula gratiam illam efficacem consecuti fuissent , quia Judæi ob majora objecta impedimenta privati fuere ; hoc autem repugnat Apostolo dicenti ut ne quis glorietur , ergo &c.

215. Resp. neg. maj. ; alias quilibet impius aliquam gloriandi materiam in iis peccatis habet , quæ non perpetrat : ut Judas gloriari potuisset , quod venditioni Magistri sui multa alia sceleris non addidisset . Sed & illud caute observandum est , bona opera naturalis ordinis nullam prorsus afferre dispositionem ad gratiam , nisi fortasse remotam , & negativam , & quæ nullam habet cum gratiæ largitione connexionem . Neque enim Deus in gratiarum suarum distributione majora , vel minora obstacula respicit ; & quandoque gratiam suam , quam minus indignis juste denegat , aliis magis indignis pro sua misericordia largitur , quia ipse Dominus est . Audiatur S. Augustinus de dono persev. cap. 11. Parvulis , quibus vult , etiam non volentibus , neque currentibus subvenit .... & majoribus , etiam his , quos prævidit , si apud eos facta essent , suis miraculis credituros , quibus non vult subvenire , non subvenit .

216. Inst. tertio . Non ideo fuerunt Judæi a Christo objurgati in comparatione Tyriorum , & Sidoniorum , quod majora impedimenta gratiæ posuerint ; sed ideo solum , quod visis signis , & virtutibus suis pœnitentiam non egerint , quam in cinere & cilicio Tyrii , & Sidonii acturi erant . Sed si ad agendum pœnitentiam fuissent Tyriis & Sidonis necessaria decreta divina , dandi eis gratias efficaces , fuissest hæc objurgatio comparativa prorsus injusta : ergo &c.

217. Resp. , de utroque fuisse Judæos objurgatos ; & ipsam objurgationem de eorum impœnitentia ex eo ipso oriri , quod majoribus suis sceleribus magis se indignos gratia conversionis rediderint , quain Tyrii , & Sidonii , quorum oculi non erant sic obsecrati , nec cor adeo induratum . Hoc luculentiter declaravit Christus ipse iis verbis : verumtamen dico vobis : Tyro , & Sidoni remissius erit in die iudicij , quam vobis . Math. XI. 22.

218. Inst. quarto . Gratis , & absurde singulur illud decretum dandi Tyriis , & Sidonis gratiam conversionis , sub conditione non ponenda , scilicet si Christi miracula viderent .

219. Resp. , nec gratis , nec absurde ponи illud decretum , quod ex ipso laud. testimonio evidenter eruitur . Primo enim Adversarii ipsi fatebuntur , ad conversionem Tyriorum non sufficisse miracula Christi , sed necessariam fuisse internam voluntatis gratiam ; nisi aperte Pelagianis consentire velint , qui gratiam solum externam admittunt .

Gonzalez (apud enīdem Massoul. loc. cit.) , Contentorius in Theol. mentis , & cordis Lib. 2. diss. 2. c. 2. specul. 1. Bancel. Qu. V. de scientia media art. 4. §. 2. aliisque . Si quis alias plurimas hujus difficultatis solutiones videre cupit , audeat laud. P. Massoulié diss. 3. qu. 2. art. 26. & P. Thomam de Leinos loc. laud. c. 27. Ceterum nostram responsionem probant præter Theologos fere omnes etiam Scripturæ sacre Interpretes nobilissimi , Estius , Calmet , aliisque .

(a) P. Antonin. Massoul. in suo opere D. Thomas sui interpres de divina motione Tom. II. diss. 4. qu. 6. respondet , ideo juste fuisse reprehensos Corozaitas , & Bethsaiditas , quia illa gratia , quæ fuissest efficax in Tyriis & Sidonii , fuit in illis inefficax propter maiorem ipsorum resistantiam ; & probat , hanc suam responsionem & cum S. Thoma , & cum Thomistis ipsa convenire , licet primo aspectu e communis eorum loquendi modo videatur aliena . Eam reipsa tradunt

DISSERTATIO IV. CAP. X.

mittebant, positam in lege, atque doctrina. Secundo, cum Deus nihil faciat in tempore, quod ab æterno non decreverit, si datus erat Tyriis, & Sidoniis internam gratiam necessariam ad conversionem, sub conditione, quod viderent miracula Christi, etiam ab æterno decreverat hanc illis gratiam dare sub eadem conditione, quanquam non ponenda. Denum nullum aliud medium assignare possunt Adversarii, in quo hoc futurum conditionatum viderit. Sed de decretis subjective absolutis, & objective conditionatis postea data opera agemus.

220. Inst. quinto. Ex hactenus dictis sequentur, Judæis fuisse negatam gratiam efficacem ad conversionem propter ipsorum demerita, seu propter indurationem, & obcæcationem; sed hoc aperte falsum est, quia Deus ex suæ voluntatis beneplacito gratiam tribuit, vel denegat, non attendendo ad hominum merita, vel demerita: ergo &c.

221. Resp. tenendum omnino esse, gratiam a Deo denegari, ex justitia, scilicet propter hominum demerita; & perpetua phrasis est Sanct. Augustini, & Thoinæ, gratiam Dei misericorditer dari quibus datur, & ex justitia denegari, quibus denegatur, hoc est, propter demerita præcedentia; & verum nihilominus est, gratiæ largitionem ex divinæ voluntatis beneplacito pendere; quia Deus etiam indignis, obduratis, & obcætis eam tribuit quando vult, & quibus vult; licet aliis propter sua demerita eandem justissime deneget.

Solvuntur objectiones ex S. Augustino.

222. Ob. primo. S. Augustinus Lib. I. ad Simplicianum quæst. 2. ita de quibusdam obduratis loquitur: *Si vellet (Deus) etiam ipsorum miseriari, posset ita vocare, quomodo illis aptum esset, ut & moverentur, & intelligerent, & sequerentur.* Loquens autem de aliis, qui divinæ vocationi obsecundant, illi electi, ait, qui con- gruerenter vocati. Et infra: *etiamsi nullos vocet,*

(a) Verba Card. Bellarmini hæc sunt: *S. Augustinus, cum scriptit libros ad Simplicianum, adhuc juvenis erat, neque multa invenerat in hac difficillima quæstione, que postea majore diligentia investigavit, & reperit. Postquam autem id manifestum fecit, nonnullis allatis testimoniis ex epistolis S. Patris ad Sextum, & ad Paulinum, *Vides*, inquit, quam aliter sapiat Augustinus senex, quam Augustinus juvenis. Nam senex scripsit ad Sextum, & Paulinum, juvenis ad Simplicianum. P. autem Garnerius tanti viri sententiam, inquit, non ex quibuscumque operibus equaliter, verum ex postremis potissimum esse intelligendam ... quamvis enim Augustinus assecutus sit aliquando tantam divinorum gratiæ mysteriorum intelligentiam, quantum forte nemo aliis præter Apostolos; non tamen constitutum in summo, sed per gradus nitendo difficultatum tenebras, prout divina luce se infundebat, obstantes*

eorum tamen miseretur, quos ita vocat, quomodo eis vocari aptum est, ut sequantur; & paucis interpositis: cuius miseretur, sic eum vocat, quomodo scit ei congruere, ut vocantem non respuat. Et cum multa hujus rei attulisset exempla, sic generaliter colligit: Cum ergo aliis sic, aliis autem sic moveatur ad finem, eademque res saepe alio modo dicta moveat, alio modo dicta non moveat, alium moveat, aliud non moveat, quis audeat dicere, defuisse Deo modum vocandi, quo etiam Esau ad eam fidem mentem applicaret, voluntatemque conjungeret, in qua Jacob justificatus est? Ex his apparet, S. Augustinum gratiæ efficaciam in ejus congruitate reponere; atqui gratia congrua scientiæ mediæ tota innititur, qua Deus explorat, quid voluntas humana in diversis circumstantiis cum certis auxiliis gratiæ factura sit: ergo &c.

223. Resp. primo, S. Augustini mentem in his controversiis non ex illis operibus desumendam esse, quæ S. Doctor ante exortam hæresim Pelagianam conscripsit, cuiusmodi sunt Libri ad Simplicianum; sed ex aliis, in quibus propter exortos Pelagianos errores majore diligentia hanc difficilem materiam discussit. Id adeo per se perspicuum est, ut consentientes habeamus etiam doctissimos Molinisticæ scholæ Theologos Card. Bellarminum Lib. II. de gratia, & lib. arb. cap. 15., & P. Garnerium Dissert. VI. in Marium Mercat. cap. 2. Immo universalis canon sanioris criticæ est, in unaquaque fidei controversia ea maxime consulenda esse Sauct. Patrum opera, quæ contra errores in ea natos conscripta fuere; potius quam alia, quæ ante illos errores jam prodierant. Quem canonem in hac ipsa materia usurpavit idem S. P. August. de prædest. Sanct. cap. 14. inquiens: *Quid igitur opus est, ut eorum scrutemur opuscula, qui priusquam ista hæresis oriretur, non habuerunt necessitatem in hac difficulti ad solvendum quæstione versari, quod procul dubio facerent, si respondere talibus cogerentur (a)?*

224.

*perrupit. Si hæc domestica testimonia adversarii serio perpperderent, non tam saepe nos ad libros ad Simplicianum provocarent. Haud me latet, Arminium, Gronium, aliosque Remonstrantes, atque inter ipsos Catholicos Rich. Simonium, & Alb. Pighium contendisse, eos potius libros legendos, quos S. Pater, antequam fervidore stylo contra Pelagianos iteretur, pacata mente conscripsit. Sed hæc regula nonnisi iis probari potuit, qui in Semipelagianum inclinantes, a germana S. Augustini, atque Ecclesiæ doctrina abhorabant. Tales erant Remonstrantes: idemque de Simonio iudicium tulit Bossuetus Lib. VI. *Defense de la tradition, & des saints Peres* cap. 5. Nec aliter de Alb. Pighio sentiunt Card. Polus apud Pallavicinum *Hist. Conc. Trident.* Lib. VIII. cap. 2. n. 1., tunc multi alii apud Bælium in *Diction. art. Pighius*. V. Card. Norisius in *Vindiciis Augustin.* cap. 5. §. 4.*

224. Nec valet, quod Lessius, & Vasquezius reponunt, S. Augustinum Lib. II. *Retrat.* c. 2. & de prædest. *Sanct.* c. 4. remittere Pelagianos ad libros Simpliciano inscriptos. Non inquam; id enim probat solum, in iis libris orthodoxam de gratia doctrinam contineri, quod minime inficiamur; non autem gratiæ œconomiam fuisse in iis ita copiose, & luculenter expositam, ut in aliis libris, quos exortæ jam, & grassanti hæresi Pelagianæ opposuit. Hinc idem S. Pater de dono persever. c. 21. postquam dixerat, se in libris ad Simplicianum, alisque suis operibus hæresim Pelagianam, antequam appareret, jam confutasse, subdit, se proficenter Deo miserante scripsisse, non tamen a perfectione cœpisset; ac de sua sententia inquiebat de præd. *Sanct.* cap. 4. quam nunc sólito diligenter, atque copiosius nostrum Pelagianorum defendere urgemur errorem. Ideo autem S. Doctor Semipelagianos ad libros ad Simplicianum aliquando reuinit, ut eorum compesceret calumnias, qui blaterabant, Augustini sententiam novam esse, & nedum veteribus Patribus, sed ipsius etiam Augustini libris contrarianam.

225. Resp. secundo, S. Augustinum in laud. loco ad Simplicianum non ponere efficaciam gratiæ in vocatione, quæ solum extrinsecse sit congrua, quemadmodum Congruitæ gratiæ efficaciam explicant, sed quæ sit congrua intrinsecse, quæ nimirum ita se voluntati nostræ accommodat, ut vi sua innata ejusdem voluntatis consensum, & determinationem eliciat, libere tamen, prout natura ejusdem voluntatis exigit. Quamobrem ita ibidem concludit: *cum ergo nos ea delectant, quibus proficiamus ad Deum, inspiratur hoc, & præbetur gratia Dei, non nutu nostro, & industria, aut operum meritis comparatur, quia ut sit nutus voluntatis, ut sit industria studii, ut sint opera charitatis ferventia, ille (Deus) tribuit, ille largitur.* Quid minus proprie a S. Doctore dictum fuisse, si putasset, a Deo nos vocari vocatione tali, quæ nutum, & consensum nostræ voluntatis expectaret, nou autem in nobis efficaret.

226. Et quanquam negari non potest, Sanct. Doctorem in posterioribus suis libris contra Pelagianos, ac Semipelagianos majore perspicuitate, atque energia intrinsecam gratiæ congruitatem, & efficaciam exposuisse, eandem tamen etiam in laud. libris ad Simplic. sufficienter innuit: nam præter verba mox allata, ea etiam consideranda sunt, quæ ibidem antea num. 12. dixerat; nempe si diligenter attendamus illud dictum Apostoli: *non solentis, neque currentis, sed miserentis est Dei, non hoc Apostolus tantum dixisse videbitur, quod adjutorio Dei ad id, quod volumus, pervenimus, sed etiam ex illa intentione, qua & alio loco dicit.... Deus est, qui operatur in nobis, & velle, & operari pro bona voluntate; ubi satis ostendit, etiam ipsam bonam voluntatem in nobis operante Deo fieri.* En gratia,

Gazzaniga Theol. Tom. II.

quæ bonam voluntatem non expectat, sed operatur. Quod magis declarat hauc rationem subdens: nam si propterea solum dictum est, non voluntis, neque currentis, sed miserentis est Dei, quia voluntas hominis sola non sufficit, ut iuste, recteque vivamus, nisi adjuvemur misericordia Dei, potest & hoc modo dici: igitur non miserentis est Dei, sed voluntis est hominis, quia misericordia Dei sola non sufficit, nisi consensus nostræ voluntatis addatur. Demonstrat autem absolute dici, quia si Deus misereatur, etiam volumus, quia Deus est, qui operatur in nobis velle, & operari pro bona voluntate. Quæ omnia haud obscure intrinsecam gratiæ efficaciam manifestant.

227. Inst. S. Augustinus in libro de dono perseverantiae, quem extremo vitæ suæ tempore contra Semipelagianos conscripsit, eandem tradit doctrinam, quam in libris ad Simplic. exposuerat, inquiens: *ex quo apparet, habere quosdam in ipso ingenio divinum naturaliter intelligendi munus, quo moveantur ad fidem, si congrua suis mentibus vel audiant verba, vel signa conspiciant:* hoc autem Deus videre non potest, nisi per scientiam medianam: ergo &c.

228. Resp. S. Augustinum ibi lequi de externa tantum vocatione, quæ verbis, signis, & miraculis continetur, cuique percipiendæ unus habet a natura maiorem dispositionem præ alio. Hæc tamen dispositio remotissima est, negativa, & nullo modo cum gratia conversionis per seipsum conjuncta: unde Sanct. Doctor exempla sœpe affert illorum, qui licet ad fidem suscipiendam magis a natura dispositi viderentur, justo tamen Dei iudicio fuere in tenebris infidelitatis relikti, a quibus alii ingenio tardiores, minusque dispositi efficaciter liberati sunt. Nisi Deus, inquit S. Pater Lib. XV. de civ. Dei c. 6., interiora gratia mentem regat, atque agat, nihil prodest omnis prædicatio veritatis. Omnis inquam, etiam si congrua illi sit. Cui concineus S. Prosper in Carm. de in-gratis ajebat.

... percurrat Apostolus orbem,
Prædicet, hortetur, plantet, riget, increpet,
instet;
Ut tamen his studiis auditor promoveatur,
Non Doctor, neque discipulus, sed grata sola
Efficit.

229. Ob. secundo. S. Augustinus de dono persev. cap. 10. propositam sibi scientiam medianam calculo suo probavit; nam de Tyriis, & Sidonii loquens, quidam disputator catholicus, inquit, non ignobilis hunc evangelii locum sic exposuit, ut diceret, præscisse Dominum Tyrios & Sidonios a fide fuisse postea recessuros, cum factis apud se miraculis credidissent, & misericordia potius non eum illic ista fecisse; quoniam graviori pœnæ obnoxii fuerint, si fidem, quam te-

DISSERTATIO IV. CAP. X.

nuerunt, reliquissent, quam si eam nullo tempore tenuissent. Hanc vero opinionem, quæ scientiæ mediæ systemati tota innititur, non rejicit S. Doctor.

250. Resp. S. Augustinum hanc sententiam minime adoptasse, sed ea tantummodo usum fuisse, tanquam arguento ad hominem, ut ostenderet, ea etiam posita, Semipelagianorum errorem reverti, qui communiscebantur, Deum pœnas ab hominibus reponere propter ea peccata, in quæ eos lapsos prævidit, si longiorem vitam duxissent; unde subdit: *in qua sententia docti hominis, & admodum acuti.... quid me attinet dicere, cum & ipsa nobis ad id, quod agimus, suffragetur?* Quod uberioris declarat, quia liberatio a graviore apostasie scelere nullum fuisse Tyriis, & Sidoniis beneficium, si, ut delirabat Semipelagiani, homines etiam peccatorum, quæ facturi essent, pœnas luere deberent. Ulterius non satis apparet ex laudato S. August. loco, an disputator ille catholicus, cuius opinionem refert, putaverit, Tyrios, ac Sidonios a Deo fuisse prævisos per scientiam medianam a fide discessuros, an in suis decretis permissivis, ut Thomistæ docent.

251. Ob. tertio, S. Doctor de prædest. sanct. c. 10. inquit: *potest autem esse sine prædestinatione præscientia.* Magistro suo subscribunt Prosper. in resp. 13. ad objecta Gallorum, & Fulgentius Lib. I. ad Moninum cap. 29. atqui præscientia, quæ est sine prædestinatione, est scientia media: ergo. Adhuc clarissimi Sanct. Joan. Damascenus Lib. II. de fide orthodoxa cap. 50. statuit Deum, omnia quidem præscire, sed non omnia prædefinire. Præscit enim etiam ea, quæ in nostra potestate, & arbitrio sunt, at non item ea præfinit.

252. Resp. S. Doctorem loqui de præscientia peccatorum, quæ Deus non prædeterminat, quantum ad malitiam, sed permittit tantummodo, & præscit, non quidem ope scientiæ mediæ, sed in decretis sua voluntatis positivis, quantum ad entitatem, & in permissivis, quantum ad malitiam. Clare seipsum explicat, ita prosequens: prædestinatione quippe Deus ea præscivit, que fuerat ipse facturus: unde dictum est Isaiae XLV. (secundum vers. LXX.) fecit, quæ futura sunt: præscire autem potens est etiam quæ ipse non facit, sicut quæcumque peccata. Et pergit ulterius exemplis ostendere, ideo omnia bona opera nostra esse futura, quia Deus ea prædestinavit, ut mirum sit, Adversarios hoc loco abuti, unde nostra sententia luculentissime confirmatur. Idem dicendum ad loca objecta Sancti Prosperi, & Fulgentii. Ceterum ipsos actus malos, quantum ad entitatem physicam, quæ aliquid reale est, a Deo in suis decretis cognosci, multis argumentis ostendi facile posset, si modo hac de re ageretur. Damascenii autem verba ita explicat S. Thomas I. P. quæst. 25. art. 1. ad 1.: „Damascenus nominat „, prædeterminationem impositionem necessitati,

„ sicut est in rebus naturalibus, quæ sunt præ-, „ determinate ad unum. Quid patet ex eo, quod „ subdit: non enim vult malitiam, neque com- „ pellit virtutem. Unde prædestinatione non exclu- „ ditur.“

253. Ob. ult. Sanct. Augustinus quam sæpissime docet, *Dei esse vocare, nostrum autem consentire* (Lib. I. ad Simplic. quæst. 2. & de spir. & litt. cap. 54.); & liberæ voluntati esse adscribendum, quod æquali tentationi unus cedat, resistat alter (Lib. XII. de civ. Dei c. 6.) atqui si hæc vera sunt, non potest Deus futurum nostræ voluntatis consensum in suis decretis prævidere: prævidet ergo per scientiam medium.

254. Resp. ad mentem S. Augustini nostrum quidem esse consentire vocationi Dei, ita tamen ut consensus ipse in nobis fiat a gratia, non ut a nobis solis pro innata nostra libertate oriatur. Nos volumus, inquit S. Doctor de dono persev. cap. 15. sed Deus in nobis operatur & velle. Nos operamur, sed Deus in nobis operatur & operari pro bona voluntate. *Hoc nobis expedit & credere, & dicere; hoc est pius, hoc verum, ut sit humilis, & submissa confessio, & detur totum Deo.* Et de gratia & lib. arb. c. 21. *Agit omnipotens Deus in cordibus hominum etiam motum voluntatis eorum, ut per eos agat quod per eos agere ipse voluerit.* Idemque sæpe repeatit, ut plane integri exscribendi nobis essent libri, si omnia huc spectantia afferre vellemus.

255. Cum autem dicit, voluntati esse adscribendum, quod æquali tentationi unus resistat, alter cedat, loquitur de causa proxima, quæ certe est voluntas. Sed alia est causa altius requirenda, cur voluntas gratiæ consentiens tentationi non cedat; & hæc, Augustino docente, non est, nisi divinum decretum. *Multi audiunt, inquit de prædest. Sanct. cap. 6., verbum veritatis; sed alii credunt, alii contradicunt. Volunt ergo isti credere, nolunt autem illi.* Quis hoc ignoret? quis hoc neget? Sed cum aliis præparetur, altius non præparetur voluntas a Domino, discernendum est utique, quid veniat de misericordia, quid de iudicio.

Solvuntur objectiones ex S. Thoma.

256. Ob. primo. S. Thomas 3. P. q. 1. art. 5. ad 2. referens verba, quibus S. Augustinus de dono persev. cap. 9. Tyrios, & Sidonios pœnitentiam infallibiliter acturos fuisse asserit, si Christi miracula vidissent, ait: *proinde non est voluntis, neque currentis, sed miserantis Dei, qui his, quos prævidit, si apud eos facta essent, suis miraculis credituros, quibus voluit, subvenit;* alius autem non subvenit, de quibus in sua prædestinatione occulte quidem, sed aliud juste judicavit.

257. Resp. his verbis solum significari, Deum præscivisse, quinam suis miraculis essent omni- tem-

tempore, omnique loco credituri; non autem ibi S. Thomam agere de medio, in quo id Deus præviderit, utrum ante, vel post decretum. Id patet ex ejus scopo; statuerat enim in eo articulo, non fuisse conveniens, Deum incarnari ab initio mundi: sibi autem objecerat, multo plures salvatos fuisse, si a principio humani generis Deus incarnatus fuisset. Quam objectionem ut diluat, respondet cum S. Augustino, Deum ex iis, quos prævidit Christi miraculis credituros, atque salvandos, elegisse pro sua misericordia, quos voluit, alios autem pro sua justitia non elegisse; quod confirmat Apostoli sententia dicentes: *non volentis, neque currentis, sed miserentis est Dei.* Non autem ibi disputat Angelicus, aut inquirit de medio, in quo Deus aliquos miraculis Christi credituros esse prævidit; quæ quæstio si mota fuisset, quis dubitet, Angelicum ex suis, & S. Augustini principiis fuisse responsurum, a Deo prævideri non potuisse, nisi in suis decretis, dandi eis gratiam interiorum, quæ ad fidem, & salutem est omnino necessaria?

238. Ob. secunde. S. Thomas 5. P. q. 1. art. 5. ad 4. docet, prædestinationem præsupponere præsentiam futurorum: & rursus in 1. dist. 46. q. 1. art. 1. dicitur, inquit, voluntas consequens, eo quod præsupponit præscientiam operum. Deinde q. 12. de verit. art. 10. quedam vero, inquit, expletur operatione causarum aliarum, sive naturalium, sive voluntariarum; & hæc in quantum per alias causas complentur, non sunt prædestinata, sunt tamen prescrita. Et ibid. ad 5. ac sæpe alias docet, quod præscientia prædestinationem excedit, & non in malis solis, sed etiam in omnibus bonis, quæ non sunt sola virtute divina: censet ergo S. Doctor, quædam a Deo præsciri sine decretis, adeoque per scientiam medium.

239. Resp. primæ parti objectionis, ibi sermonem esse de Christi prædestinatione, quam S. Thomas probat factam fuisse post prævisionem peccati originalis: adeo ut, si Adam non peccasset, incarnatione Verbi divini non fuisse facta; quomodo autem Deus peccatum originale præviderit ibi Angelicus minime inquirit.

240. In secundo loco loquitur de voluntate Dei consequenti retribuendi justis quidem præmium, pœnam autem reprobis, quæ utique præsupponit præscientiam operum; sed ista præscientia iterum a decreto repetitur, positivo quidem respectu honorum operum, & permissivo respectu malorum.

241. In tertio deinde loco S. Thomas prædestinationem sumit, non prout generaliter significat omne decretum Dei; sed peculiari quadam ratione, prout est decretum Dei faciendi aliqua opera prodigiosa, & supra naturæ vires, sive ut loquitur ipse Angelicus: quæ sunt ex sola operatione divine virtutis, ut suscitatio Lazari, & conceptio Christi, & hujusmodi. Et hoc sensu vere docet Angelicus, ea, quæ expletur opera-

tione causarum aliarum, non esse prædestinata, scilicet prædestinatione stricte sumpta, ut ibidem loquitur ad 5. quæ scilicet prædestinatione respicit opera tantum miraculosa; quævis sint prædestinata, prædestinatione communiter accepta, prout est decretum generaliter respiciens omnia, quæ Deo volente sunt.

242. Eodemque sensu intelligendum est, quod dicit, præscientiam excelere prædestinationem &c. prædestinationem, inquam, stricte sumptam, non autem sumptam in vulgari, communique significatione.

243. Id autem patet ex toto doctrinæ contextu; agit enim de divisione prophetiæ in prophetiam prædestinationis, præscientiæ, & comminationis; & docet, prophetiam, quæ solum respicit ordinem causarum ad effectum, esse comminationis tantum; prophetiam, quæ respicit ipsum eventum per operationem causarum, sive naturalium, sive liberarum, esse prophetiam præscientiæ; prophetiam demum, quæ respicit eventum rerum ex sola operatione divinæ virtutis, esse prophetiam prædestinationis. En igitur quo in sensu prædestinationem hoc loco sumat Angelicus.

244. Ob. tertio. S. Thomas q. 6. de verit. art. 5. docet, prædestinationem esse certam respectu Dei, quia in eo, quem Deus prædestinat, tot alia adminicula præparat, quod vel non cadat, vel si cadat, quod resurgat: putat ergo S. Doctor esse in Deo aliquam scientiam, qua exploret, quædam ex adminiculis præparatis sint effectum habitura; nempe scientiam medium, seu conditiorum.

245. Resp. Adminicula, quibus præcipue utitur Deus ad prædestinationum salutem, esse ex se, & ab intrinseco efficacia; & quanquam deficere possunt absolute, quia necessitate voluntati non afferunt, infallibiliter tamen nunquam deficient. Ad hujusmodi autem auxiliorum efficaciam cognoscendam non indiget Deus scientiæ mediæ lumine. Audiatur ipse S. Præceptor 1. 2. qu. 112. art. 5. ubi docet, præparationem ad gratiam secundum quod est a Deo movente, habere necessitatem al il, al quod ordinatur a Deo, non quidem coactionis, sed infallibilitatis, quia intentio Dei deficere non potest..... unde si ex intentione Dei moventis est, quod homo, cuius cor moret, gratiam consequatur, infallibiliter ipsam consequitur.

246. Inst. Perpetua S. Thomæ doctrina est, voluntatem determinare se ipsam, & esse dominum suorum actuum: ergo Deus in decretis suis non potest ea futura cognoscere, quæ a libera voluntate hominis pendent; adeoque necessaria est scientia media.

247. Resp. nihil esse facilius, quam hoc argumento expedire, in quo tamen nonnulli frustra triumphant. Nam S. Thomas nihil aliud vult, quam voluntatem movere, ac determinare seipsum, & esse suorum actuum dominum in ordine causæ

secundæ, quod non excludit necessitatem divini auxilii efficaciter moventis. S. Thomas non alio indiget interprete, quam seipso; nam I. P. qu. 85. art. 1. ad 5. liberum arbitrium, inquit, est causa sui motus, quia homo per liberum arbitrium seipsum movet ad agendum. Non tamen hoc est de necessitate libertatis, quod sit prima causa ad id, quod liberum est; sicut nec ad hoc, quod aliquid sit causa alterius, requiritur, quod sit prima causa ejus. Deus igitur est prima causa movens & naturales causas, & voluntarias &c. Gemina habet aliis in locis, perpetuo docens, voluntatem inovare quidem, & determinare seipsam, sed sub iusfluxu, & præmitione causæ prius, nempe Dei.

Solvuntur argumenta reliqua (a).

248. Obj. primo. S. Je. Chrysostomus agens de vocatione Sancti Pauli, & Matthæi Homil. 51., & 65. in Matth., Deum tunc eos vocasse dicit, quando noverat consensuros. Id etiam nonnullorum aliorum Patrum similibus dictis confirmari potest: ergo &c.

249. Resp. Iujusinodi S. Jo. Chrysostomi, aliorumque Patrum dicta intelligenda esse de præscientia innixa decretis; & adhiberi hic debet regula illa S. Augustini de dono persev. c. 8. Quid ergo nos prolibet, quando apud aliquos verbi Dei tractatores legimus Dei præscientiam, & agitur de vocatione electorum, eamdem prædestinationem intelligere? Ut proinde idem sit, Deum præscisse, ac prædestinasse, quinam essent credituri.

250. Ob. secundo. Futura conditionata, quorum conditio adimpleri non debet, nequeunt esse objectum scientiæ simplicis intelligentie, quia hujus scientiæ objectum sunt possibilia, & necessaria; neque etiam possunt esse objectum scientiæ visionis, quia hac contemplatur res, quæ sunt, vel fuerunt, vel erunt: restat ergo, ut sint objectum scientiæ alicujus mediae inter utramque.

251. Resp. primo, esse hac de re inter Thomistas aliquam non rerum magnam, sed verborum tantum parvam dissensionem. Omnes enim consentiunt in eo, quod caput est, scilicet quævere futura sunt conditionata, a Deo videri in suis decretis subjective absolutis, objective autem conditionatis; dissident autem inter se, an hujusmodi scientia dicenda sit simplicis intelligentie, an visionis; quæ pura est λογοπεχία (b).

252. Resp. secundo, distinguenda esse futura conditionata; alia sunt enim, quorum conditio infallibiliter est connexa cum rei eventu; ut ex. gr. si Petrus habererit gratiam efficacem, convertetur.

(a) Potissimum Molinae argumentum ex concordia libertatis humanæ cum gratia donis solvetur inferius, ubi agemus de efficacia divinæ voluntatis.

Hæc futura sunt necessaria, necessitate consequentiae, & infallibilitatis; & hæc cognoscuntur per scientiam Dei necessariam, seu simplicis intelligentie; neque in istis futuris cognoscendis videatur ullo opus esse decreto. Alia autem sunt futura conditionata, quorum conditio nullatenus est connexa cum actu, aut saltem non infallibiliter, ut ex. gr. Joas ex integro eversum Syriam, si septies jaculo percussisset terram; aut David, & Salomonis nepotes regnatus in solo Israël, si legem Dei servassent; & cum in istis futuris certa connexio inter conditionem, & rei eventum non habeatur, nisi ex vi divini decreti, ea futura non nisi in ipso divino decreto cognosci possunt; horumque scientiam probabilius videtur appellandam esse scientiam *visionis*, quia libera est, & a libero decreto pendet. Vid. Thibmas de Lemos in *Panoplia gratiae* Tom. I. P. II. tract. 5. cap. 22. tum in Disput. XXXII. coram Clem. VIII. in *Actis Congreg.* &c. p. 870.

255. Ob. tertio. Deus certe cognoscit peccata futura; sed hæc nullo modo cognoscere potest in suo decreto: Deus enim non decernit peccata, sed prævidet tantum, & permittit: ergo &c.

254. Resp. primo, hoc arguento nos minime premi, qui agimus de futuris ordinis supérnaturalis, cuiusmodi non sunt peccata.

255. Resp. secundo cum Thomistis dist. min. Deus non potest cognoscere peccata in decreto positivo concurrendi ad malitiam, conc. in decreto permissivo, non impediendi malitiam, nego. Malitia peccati non est effectus, sed defectus; & prima illius causa est voluntas humana, quæ tum propter naturalem debilitatem, tum multo magis propter vulnus peccati originalis ad malum tendit. Deus autem statuens ejus lapsum non impedit, hoc ipso futurum peccatum videt. Praeclarus S. Augustinus in *Enchiridio* cap. 95. Non ergo fit aliquid, nisi Omnipotens fieri velit, vel sinendo, ut fiat, vel ipse faciendo. Praeclare etiam Bossuetus, *Traité du libre arb.* cap. 3.: Deus videns mensuram, quantitatemque boni, quod in creatura ipse ponit, videt consequenter malum esse, ubi boni confinia sunt, quomodo vacuum in natura cognosceret, videns quousque se corpora extendunt. Sed hæc ad Philosophos potius pertinent, quam ad nos, quæ divina actuum nostrorum salutarium cognitione hic tantummodo solliciti sumus.

256. Ob. ultimo. Scientia media fuit ab Apostolica Sede probata; etenim quam diligentissimo examine per integrum decennium sub duobus Pontificibus Clemente VIII. & Paulo V. discussa, nulla inusta censura libera dimissa est; at vero cum aliquis in judicium vocatus, & peracto examine-

li-

(b) P. Thomas de Lemos in Disputat. XXXV. coram Clem. VIII. p. 923. fidenter dicebat, hanc quæstionem esse de nomine, immo de *puro nomine*.

liber dimittitur, innocens haberi debet: ergo &c.

257. Resp. hoc nimis inconsiderate fuisse ab aliquibus jactatum, ut inani triumpho sicut imperitis facerent. Causa nondum finita est, nihil que omnino de Molinæ sententia ex juris formulæ pronunciatum. Nam Paulo V. quibusdam haud ignotis ex causis visum est, hanc controversiam, quæ jam definitioni matura eredebatur, suspensam relinquere. Rescripti Pontificii verba sic habent: *dixit Sanctitas sua, se opportuno tempore promulgaturam declarationem, ac determinationem suam.* Hinc Dominicanæ apostolicam hujus causæ definitionem a Pontificibus Gregorio XV. Urbano VIII. Innocentio XI. & Benedicto XIII. humiliter, & enixe sæpius postulabant (a).

258. Quod si Congregationum illarum acta consulamus, apparebit, causam contra Molinam jam præjudicatam fuisse. Ejus enim dogmata sæpius ad trutinam revocata omnium Censorum calculis (uno duntaxat excepto) semper condemnata fuerit. Exarata denique erat Bulla, cui nihil aliud deerat, quam juris solemnitas ad totum Molinianum systema proscribendum (b).

259. Dices. Paulus V. prohibuit, Molinæ sententiæ aliquam notam inuri: ergo absoluta est, & a quacunque erroris suspicione liberata.

260. Resp. dist. ant. Prohibuit &c. quia Apostolice Sedis decreto nondum promulgatum est, conc.; quasi jam illa doctrina fuerit ab omni erroris suspicione liberata, nego. Cum Pontificium oraculum nondum prolatum sit, nemini licet private præcipitique judicio in Molinæ opiniones, quæ adhuc sub judice sunt, sententiam damnationis ferre; sed eadem ratione nemini licet eas innocentias promuniciare. Utroque enim modo Ecclesiæ judicium intempestive præoccupatur. Et de his plusquam satis, plura dicturi, ubi de gratiæ efficacia.

CAPUT XI.

In quo medio videat Deus futura conditionata, quorum conditio alimplenda non est?

261. Duplex distinguitur a Theologis Dei decretum, absolutum unum, quod absolute, & sine ulla conditione exprimitur, e. g. *volo Petrum a peccato ad penitentium convertere*; aliud conditionatum, quod ab aliqua pendet conditione. Et hoc iterum duplex est; aliud conditionatum ex parte subjecti, cum nihil re ipsa decernitur, sed decernetur, si quedam ponetur conditio, ut cum quis dicit, *vellem scientiis operam dare, si multo labore opus non esset*: quod decretum recte appellari solet velleitas potius, quam voluntas. Hujusmodi decreta a Deo ableganda sunt; inscuntur enim ex quadam animi suspensione, quæ maximum involvit imperfectionem. Aliud vero est decretum subjective absolutum, objective autem conditionatum; ut si judex ita statuat: *volo Petrum e carcere dimittere, si de ejus innocentia constiterit*; dicitur enim hoc decretum subjective absolutum, quia judex absolute decernit, & vult; objective autem conditionatum, quia conditio aliqua apponitur, quæ se tenet ex parte objecti, nec cadit supra actum ipsum volendi.

262. Hisce expositis, facile intelligitur non opus esse in Deo aliquo decreto, quando agitur de futuris conditionatis; quorum conditio, vel necessario, vel saltem infallibiliter cum objecto connectatur, haud difficile est ostendere, hæc futura non posse a Deo certo cognosci, nisi in decretis ipsius Dei subjective absolutis, objective autem conditionatis, at hujusmodi enim decretis omnino pendet, ut hæc re ipsa futura sint.

263. Atque hæc decreta esse in Deo admittenda, primo ostenditur ex sacris litteris, in quibus plures inveniuntur Dei promissiones, non absolute, sed conditionatae; ut promissiones ubertatis ter-

(a) Remensis Episcopus Car. le Tellier solemnis decreto dato ad Academiam Remensem die decimo quinto Julii an. 1697. uti falsam, temerarium, scandalosam, captiosam, & inducentem in errorem damnavit hanc propositionem: *Doctrina Lud. Molinæ, aliorumque Theologorum, qui concordiam libertatis humanæ cum gratia divina ope scientie media tradere enucleauit... tam valide impedita, & coram summis Pontificibus tam diligenter agitata, tanquam aurum in fornace purior inventa est &c.* Dignum est quod totum legatum celebre hoc Tellieri decretum, quod prostat apud P. Hyac. Serry in append. ad *Hist. de Auxiliis*. Vid. etiam Tom. II. Ep. & opusc. Card. Baronii edit. a Raym. Albericio Congregat. Orat. Romæ 1759. pag. 121.

(b) Videri potest hæc Bulla apud Iaud. P. Serry in

append. ad *Hist. de auxiliis*. Neque audiendi sunt, qui actis Congregationum detractam esse omnem fidem dicunt ex decreto Innocentii X. die 23. April. 1654. Non inquam; eo enim decreto id solum declaratum est, acta illa non authentica, seu fidei publicam non habere, ut ostendit idem P. Serry in prefat. §. 12. Ceterum non ita pridem Petrus Franc. Fogginus Vaticanæ bibliothecæ custos in prefat. ad opuscula S. Augustini Romæ edita anno 1764., & Benedicto XIV. dicata, hujus Bullæ mentionem facere minime debitavit §. 11. dicens: *Nec latum est rite usque adhuc conceptum, exaratunque decretum &c.* Quod si Innocentii X. Decreto Bulla hæc, & reliqua acta damnata fuissent, ni falsa, nec Fogginus ansus fuisset ita alloqui doctissimum Pontificem, nec oculatissimi Censores Romani id permisissent.

terre Israelitis factæ Levit. XXVI. si in præceptis Dei ambulassent, ejusque mandata custodivissent; tum promissiones factæ David, & Salomon, quod filii eorum regnaturi essent super thronum Israel usque in sempiternum, si legem ejus servassent. Ulterius Daniel. IX. 4. dicitur *Deus custodiens pactum custodientibus mandata;* atquæ promissiones istæ, & pacta sunt totidem decreta Dei, absoluta quidem ex parte ipsius Dei, conditionata autem ex parte objecti; nisi dicere velimus, Deum non vere promisso, sed verba dedisse inania, quod sacrilegum est cogitare: ergo &c.

264. Præterea Deus certo revelavit Prophetæ Eliseo 4. *Regum XIII.*, Joas regem Israel percussurum fuisse Syriam usque ad consummationem, si terram jaculo quinques, sexies, aut septies percussisset; atqui nulla alia ratio hujus futuri conditionati afferri potest, nisi Dei decretum. Quæ enim, quæso, connexio esse poterat inter conditionem & eventum hujus rei, nisi Dei decretum? ergo &c.

265. Eamdem veritatem explicat etiam S. Th. in I. Sent. dist. 46. qu. 1, art. 1. ad 2. inquiens: voluntas antecedens potest dici conditionata, nec tamen est imperfectio ex parte voluntatis divinae, sed ex parte voluntatis, quod non accipitur cum omnibus circumstantiis, quæ exiguntur ad rectum ordinem in salutem.

266. Corollarium. Semel ac ista decreta constituantur in Deo, ut re ipsa constitui debent, operæ dispendium esset, multa afferre ad ostendendum, in iis decretis futura conditionata a Deo cognosci. Deus enim suam voluntatem perfectissime comprehendens, ea omnia cognoscit, quæ ab ejusdem divinæ voluntatis decretis dependent.

267. Ob. primo. Decreta hujusmodi nova sunt, quorum neque in sacris litteris, neque in sanctis Patribus, neque in antiquis Theologis ullum vestigium est. Præterea inutilia sunt, cum conditiones involvant, quæ nunquam ponentur. Tertio illusoria, & nugatoria videntur, cum ipsa conditione a Deo decernente dependeat, qui eam ponere non vult; perinde ac si quis diceret: *solo tibi centum aureos donare, si eos tibi pollicitus fueris;* polliceri autem absolute nolit. Sunt deinde contradictiones; Deus enim velle ex. gr. Tyrorum conversionem, sub conditione quod Christi miracula viderent, eodemque tempore, & actu eam nollet, nolens miracula Christi apud eos fieri: ergo &c.

268. Resp. Primum falsum esse, satis probant sacri Scripturarum loca, & multo plura, quæ afferri possent, scilicet omnia illa, ex quibus Adversarii ipsi ostendunt, futura hæc conditionata a Deo cognosci: cognosci enim non possent nisi certo futura essent; nec certo futura esse possunt, nisi ex decreto Dei coniungentis rerum eventus cum conditione, quemadmodum explicatum est. Sic pariter sancti Patres, quotquot hæc futura a

Deo cognosci asseruerunt, implicite saltem etiam divina decreta confiteri debuerunt, ex quibus illa suam futuritionem conditionata desumuit. Quantum deinde ad Theologos, P. Henriquez in libro *de ultimo fine hominis c. 4. n. 2.* postquam horum decretorum necessitatem ostendisset, plusquam 20. Theologos recenseret, qui eam admittunt. P. antem Gonet in *Clypeo Theol. Thom. disp. 5. cap. 2. §. 5.* ea nonnullis etiam Molinistis probata fuisse, ostendit.

269. Ad secundum. Etiamsi non noctuis similes horum decretorum utilitatem non videremus, male tamen inde colligeretur, ea esse re ipsa inutilia. Decreverat Deus integrain victorian de Syria regi Joas tribuere, si terram sexies, vel septies jaculo percussisset, quem nounisi ter percussurum esse sciebat. Decreverat, nepotibus David, & Salomonis thronum Israel concedere, si legem servassent, quam eos non servaturos certo novierat. Decreverat, infantibus quibusdam gratiam, & gloriam conferre, si ad baptismum suscipiendum pervenirent, ad quem tamen ex inscrutabilis judiciorum suorum abyssu nolebat eos pervenire; & sic de ceteris. Quare ea decreverit, quæ nunquam evenire debebant, ipse solus novit.

270. Dici tamen potest pro modulo nostro inutilia non esse hujusmodi decreta, quia & Dei bonitatem ex una parte, & hominum libertatem ac malitiam ex altera manifestant. Ut quando Deus promisit Abraham, se parcitum Sodomitis, si decem saltem justi inter eos fuissent Genes. XVIII. quanquam probe sciebat, decem ibi justos minime inveniri.

271. Ad tertium. Nullo pacto nugatoria, vel illusoria sunt hæc decreta; est enim eorum conditio absolute possibilis, ut cum Israelitis promisit terræ libertatem, si mandata ejus custodirent, & omnibus vitam æternam, si in justitia usque ad finem perseveraverint. Quis enim negaverit, has conditiones esse possibles? Immo ut possibles sint, Deus auxilia suæ gratiæ pro omnibus præparavit, & omnibus offert. Exempla autem, quæ afferuntur ab Adversariis, non sunt ad rem; partim quia plerumque sunt de conditionibus impossibilibus, partim quia cum homines sint causæ particulares, non solent aliquid considerare, aut velle, nisi absolute, & consequenter, seu attentis omnibus circumstantiis. Deus vero, utpote causa universalis, multa vult antecedenter, & conditionate, quæ absolute, & consequenter non vult; ut in proxima dissert. de voluntate uberiori ostendemus.

272. Ad ult. Duæ voluntates antecedens, & consequens secum ipsis non pugnant, cum habeant objectum diversum; prima enim fertur in rem in se, & nude spectatam, vel etiam sub quibusdam conditionibus, sub quibus habet rationem boni, & volibilis; altera autem fertur in rem circumvestitam omnibus suis circumstantiis. Idem est de decretis conditionatis; futura enim conditionata, quæ

quæ re ipsa esse non debent, spectant ad voluntatem antecedentem, absoluta vero ad consequentem.

273. Ob. secundo cum Vasquezio disp. 67. cap. 4. Omne decretum divinæ voluntatis insert, & producit aliquam mutationem physicam, & realēm in objecto volito; etenim decreto posito aliqua relatio rationis exoritur inter Deum, & objectum; hæc autem cum non possit ex Dei mutatione oriri, oriri debet ex mutatione creaturæ; sed decreta conditionata, quorum conditio ponenda non est, nullam possunt inferre, aut producere mutationem realēm in objecto, quod nunquam erit: ergo &c.

274. Resp. Decretum conditionatum efficere in objecto mutationem realēm, non absolu tam, sed conditionalem; realiter enim objectum transfertur a statu rerum pure possibilium ad statum aliquius futurionis: & re ipsa divina voluntas nostro intelligenda modo aliter refertur ad hæc futura conditionata, quam referatur ad possibilia tantum.

275. Inst. Objectum actu non coloratum, sed quod coloratum esset aliqua posita conditione, nequit esse terminus potentiae visivæ: ergo etiam objectum, quod actu non est, sed esset posita certa conditione, nequit esse terminus divinæ voluntatis, ut decretum de eo emitat.

276. Resp. neg. cons. Quamvis enim objectum futurum sub conditione actu non sit, immo nec re ipsa absolute futurum aliquando sit, est tamen im præsentiarum ejus futuritio, seu ipsius ordo ad existendum sub certis conditionibus, si ponerentur; & hujusmodi futuritio, seu ordo ad existendum, est divinæ volitionis terminus (a).

277. Quæres, an sint in Deo de creta de omnibus possibilibus combinationibus conditionum?

278. Resp. primo admittenda esse de creta de omnibus iis futuris conditionatis, quæ Deus nobis in sacris litteris revelare dignatus est; ut illud de plena destructione Syriae, si Joas septies jaculo percussisset terram; & id genus alia, quæ infallibiliter cum conditione non connectuntur, nisi per de creta divina: secundo de omnibus iis futuris conditionatis, quæ Deus infinita sua scientia cognoscit; neque enim, ut dictum est, Deus aliter ea cognoscere potuit, quam in suis decretis.

279. At vero, ut bene notavit doctissimus P. Lemos, hæc de creta non sunt multiplicanda respectu omnium combinationum, quæ in infinitum procedunt, sed tantum oportet illa recipere quæ nobis ex divinis litteris, aut Sanct. Patrum interpretatione traduntur. Et ratio est, quia cum istæ combinationes, quæ ex his conditionalibus exprimuntur, sint in infinitum multiplicabiles, ut de se est manifestum, infinitum autem non sit ordinabile in finem, nec ad divinam provi-

dentiam, quæ omnia in finem ordinat, spectat omnes has infinitas combinationes habere.... Quæ autem in Scriptura traduntur, ob altissimam rationem explicanda sunt, vel ad significacionem mysteriorum explanandam, vel ad multorum duritatem increpandam, vel ad divinam efficaciam ostendendam, vel propter alios altissimos divinæ providentiae fines, quæ tamen rationes in multiplicatione infinita horum decretorum omnino cessant. Dignus est etiam, qui de hac re legatur non minus pius, quam doctus Vine. Contentorius in sua Theologia mentis, & cordis Lib. II. Dissert. IV. cap. 2. specul. I.

280. Hinc Angelicus Doctor non dubitavit constanter asserere, quod si homo non peccasset, Christus in mundum non venisset, quia in Scriptura Sacra unica incarnationis ratio ex peccato primi hominis assignatur 5. Part. quæst. 1. artic. 5., satis luculententer innuens, non esse arbitratu nostro configienda in Deo de creta de omnibus futuris conditionatis, quorum conditio ponenda non est. Et de his satis.

DISSE R TAT I O V.

De Dei voluntate.

Ut brevitati, quantum fieri potest, consulamus, multis resecatis, quæ de voluntate Dei late disputare solent Scholastici, tria præcipue discutiemus. Primo præmissis variis divinæ voluntatis divisionibus, celebrem controversiam de generali, & antecedente Dei voluntate salvandi omnes homines, qua majori poterimus diligentia tractabimus; tum divinæ voluntatis libertatem exponemus; ac postremo ejusdem efficaciam cum humana libertate ex S. Thomæ, ac Thomistarum doctrina conciliabimus.

G A P U T I.

De divinæ voluntatis objecto, variisque divisionibus.

1. Operæ dispendium facerem, si multis demonstrare aggrederer, in Deo esse voluntatem, quam sacræ litteræ frequentissime memorant, quam ratio ipsa naturalis ostendit, & quam nemo, quod sciens, ausus est inficiari.

2. Objectum porro divinæ voluntatis est duplex: aliud *formale*, & *primarium*, quod etiam *motivum* vocatur, quia sua ratione, propriaque bonitate voluntatem movet; aliud *materiale*, & *secundarium*, in quod divina voluntas fertur quidem

sputatum est supra cap. V. Qui de his plura desiderat, audeat inter alios multos P. Thomain de Lemos in *Panoplia gratiæ* Tom. I. P. II. cap. 22. & seq.

(a) Quæ in hoc capite dicta sunt, intelligi debent in hypothesis, quod sint re ipsa aliqua futura conditionata sub conditione non adimplenda; qua de re di-

DISSERTATIO V. CAP. I.

dem, non tamen ratione sui, sed ratione alterius, ad quod ordinatur.

5. Objectum *formale*, primarium, & motivum voluntatis Dei est sola ipsius bonitas, ad quam, tanquam ad finem, omnia alia referuntur, quare Prov. XVI. 4. dicitur: *universa propter semetipsum operatus est Dominus.* Et S. Th. I. P. qu. 19. art. 2. ad 2. tota ratio volenti, inquit, est *finis*, & hoc est quod vocet voluntatem . . . unde cum Deus alia a se non velit, nisi propter finem, qui est sua bonitas, non sequitur, quod aliquid aliud moveat voluntatem ejus, nisi bonitas sua. Et sic, sicut alia a se intelligit, intelligendo essentiam suam; ita a se vult, volendo bonitatem suam.

4. Creaturæ autem sunt objectum *secundarium*, & *materiale* voluntatis Dei, quas proinde Deus amat, non amore *affectivo*, sed *effectivo*. Quare Guillelmus Abbas S. Theodorici Lib. I. de amore Dei c. 4. (inter opera S. Bernardi Tom. V.) Non enim, inquit, o Deus, afficeris ad nos, vel a nobis, cum nos amas . . . nos autem a te, ad te, & in te afficimur, cum te amamus. Cujus rei hanc affert Angelicus Doctor rationem I. P. qu. 20. artic. 2. Quia enim voluntas nostra non est causa bonitatis rerum, sed ab ea movetur, sicut ab objecto, amor noster, quo bonum alicui volumus, non est causa bonitatis ipsius; sed a converso bonitas ejus, vel vera, vel aestimata provocat amorem, quo ei volumus & bonum conservari, quod habet, & addi, quod non habet, & ad hoc operamur. Sed amor Dei est infundens, & creans bonitatem in nobis.

5. Quanvis autem divina voluntas unica in se sit, & simplicissima, spectata tamen diversitate volitorum, multiplex obtinuit apud Theologos ejusdem divisio, quæ etiam necessaria videtur ad intelligenda, ac inter se concilianda quædam S. Scriptura loca, quæ secum ipsis prima facie pugnare videntur.

6. Ac primo alia dicitur in Deo voluntas signi, alia *benepaciti*. Hæc est voluntas proprie dicta; voluntas autem signi *metaphorice* dicitur, & proprie non est, nisi signum divinæ voluntatis, ut declarat S. Th. I. P. q. 19. art. 11. nempe quod solet esse in nobis signum voluntatis, quandoque

(a) Non erit inutile hic obliter observare, magnum esse in Theologia morali voluntatis signi usum; hæc enim est regula actionum humanarum, quamquam hæc voluntati *benepaciti* aliquando non consentiat: Sic exempli gratia voluntas signi fuit, non autem *benepaciti*, ut Abraham filium suum immolaret, & tamen sine dubio culpabilis fuisset Abraham, si huic voluntati signi, seu præcepto immolandi filium obtemperare renuisset. Contra voluntas Dei *benepaciti* fuit, ut Christus occideretur; sed contraria erat voluntas signi, ideoque Judæi non sequentes voluntatem signi gravissimo Deicidii scelere se obstrinxerunt.

(b) Verba S. Jo. Damasc. hæc sunt: „Hoc itidem

metaphorice in Deo voluntas dicitur. Quinque autem cùm numerari a Theologis solent divinæ voluntatis signa, scilicet *præceptum*, *consilium*, *prohibitio*, *permisso*, & *operatio*, quæ hoc versicu-lo continentur:

Præcipit, *hortatur*, *prohibet*, *permittit*, & *implet*.

7. Ex istis signis *permisso malorum* nunquam concurrit cum voluntate *benepaciti*; *operatio autem semper concurrit*. Reliqua demum quandoque concurrunt, quandoque non concurrunt; & hæc sunt *præceptum*, *consilium*, & *prohibitio*. His signis alind addendum esse putat Guill. Estius in I. Sent. dist. 45. §. 7. nempe *præparationem*, quæ signum esse solet eorum, quæ facere volamus (a).

8. Secundo celeberrima est divisio voluntatis divinæ in *antecedentem*, & *consequentem*: quæ quidem distinctio, inquit Angelicus I. P. q. 19. art. 6. ad 1. non accipitur ex parte ipsius voluntatis divinæ, in qua nihil est prius, vel posteriorius, sed ex parte volitorum. Hujus distinctionis primum vestigium reperiri dicitur apud S. Jo. Damascenum Lib. II. de fide orthod. c. 29. (b); attamen Sanct. Chrysostomus Hom. I. in epist. ad Eph. aliquam hujus duplicitis voluntatis mentionem facere videtur, voluntatem antecedentem appellans *primam*, consequentem vero *secundam*.

9. Voluntas porro antecedens, & consequens ita explicatur a S. Thoma loco laud.: Considerandum est, quod unumquodque, secundum quod bonum est, sic est volitum a Deo. Aliquid autem potest esse in prima sui consideratione, secundum quod absolute consideratur, bonum, vel malum: quod tamen prout cum aliquo adjuncto consideratur, quæ est consequens consideratio ejus, e contrario se habet: sicut hominem vivere est bonum, & hominem occidi est malum, secundum absolutam considerationem; sed si addatur circa aliquem hominem, quod sit homicida, vel vivens in periculum multitudinis, sic bonum est eum occidi, & malum est eum vivere: unde potest dici, quod judex justus antecedenter vult omnem hominem vivere, sed consequenter vult homicidam suspendi. Similiter Deus an-

„nosse oportet, Denim primaria, & antecedente voluntate velle omnes salvos esse, & regni compotes fieri: non enim nos ut puniret, condidit: sed quia bonus est, ad hoc ut bonitatis sue participes esse inus. Peccantes porro puniri vult, quia justus est. Itaque prima illa voluntas antecedens dicitur, & *benepacitum*, cuius ipse causa sit; secunda autem consequens voluntas, & permisso ex nostra causa ortum habens, eaque duplex: altera dispensatione quadam fit, & ad salutem erudit; altera a reprobatione proficiscitur, ad absolutam, ut diximus, pœnam pertinens.“.

antecedenter vult omnem hominem salvari, sed consequenter vult quosdam damnari, secundum exigentiam sue iustitiae. Prima voluntas dicitur inefficax & conditionata, immo a S. Thoma voluntas secundum quid, subdens: neque tamen il quod antecedenter volumus, simpliciter volumus, sed secundum quid.... & magis potest dici velletas, quam absoluta voluntas. Hisce breviter expositis magna exoritur, & perdifficilis quæstio, an, & quomodo Deus vicit omnium hominum salutem, quam mox expendemus.

CAPUT II.

De voluntate, qua Deus vult hominum salutem in statu naturæ lapsæ.

10. Duo hac in re, sibique oppositi fuerunt Pelagianorum, ac Prædestinatiorum errores. Pelagiani, eorumque surculi Semipelagiani commenti sunt, Deum una prorsus, eademque generali voluntate æqualiter velle salutem omnium hominum, conditione tamen apposita, *si ipsi velint salvari*. Hæc autem conditio modo aliquatenus diverso a Pelagianis explicabatur, ac a Semipelagianis. Illi nempe omnis gratia inimici a sola hominum voluntate eorum salutem pendere arbitrabantur, isti autem alicuius gratia necessitatem agnoscentes dicebant, Deum velle salutem omnium hominum, si ipsi gratia suæ quam omnibus præsto semper esse putabant, consentire vellent. Ex hoc tamen non minus, quam in sententia Pelagianorum consequebatur, totum inter eos, qui salvantur, & qui pereunt, discriminem ab hominum,

non autem a Dei voluntate esse repetendam (a).

11. Cum vero intrique a S. Augustino premerentur exemplo parvulorum, qui non omnes salvantur, quin tamen hæc diversitas ab eorum voluntate, quæ nulla est, repeti possit, Pelagiani nondum secabant, peccatum originale, ac proinde parvulorum, qui sine baptismo moriuntur, damnationem negantes. Semipelagiani autem coimmenti sunt, eos ex infantibus salvari, vel perdi, quorum bona vel mala merita, si ad adultam evasiscent ætatem, Deus prævidit: ut ita totum salvandorum, & pereuntium discriminem a sola eorum voluntate semper repeteretur.

12. Hanc eamdem errorem sententiam suscitarunt conati sunt Remonstrantes Sæc. XVII., qui duce Jac. Arminio ita a Calvini duritie recesserunt, ut in apertum Semipelagianismum declinarent, damnati propterea a Calvinianis in Synodo Dordracena ann. 1618. Confer Bossuetum in *Hist. variat. Eccles. Protestantum* Lib. XIV. n. 25.

13. Ergo autem perniciosior est iste error, quod passim in eum prolabantur quotquot vel inter ipsos Catholicos non satis bene mysteria gratiæ, & prædestinationis edocti sunt. Nimirum maxima pars hominum putat, Deum æqualiter velle omnium salutem, omnibus pròinde gratiæ suæ auxilia indifferenter offerre, atque etiam conferre, eosquedem ad salutem pervenire, qui iisdem auxiliis bene utuntur pro sua libertate; quemadmodum sua culpa pereunt qui iisdem bene uti negligant. Quod si esset, quis non videt, inde consequi, hominem esse suæ salutis arbitrum, & unum se discernere ab alio, non autem electorum prædestinationem esse a gratuita Dei misericordia repetendam? (b)

14. Theologi Scholastici uanimi fere calculo
(a)

Itaque, quantum ad Deum pertinet, omnibus paratam vitam æternam, quantum autem ad arbitrii libertatem, ab his eam apprehendi, qui Deo sponte crediderint, & auxilium gratiæ merito credulitatis acceperint. Ubi semper appetat, ita explicari voluntatem Dei salvandi omnes homines, ut illa indifferens prorsus sit & æqualis erga omnes: ab hominum autem voluntate repetendum esse, cur isti potius, quam illi salventur.

(b) Cælestinus Sfondratus in suo *Nodo prædestinationis dissoluto* ea passim insinuat, quæ nisi emolliantur, vix, ac ne vix quidem ab hoc errore excusari posse videntur: nempe sæpius inculcat, Deum, quantum in se est, absolute, impense, atque efficaciter, immo efficacissime omnium hominum salutem velle, neque Deum in prædestinationis negotio ex se distinxisse inter Abel, & Cain, Paulum, & Iudam &c., sed omnibus æqualiter salutem voluisse. Videri potest contra ipsun liber, cui titulus: *Augustiniana Ecclesiæ Rom. Doctrina a Card. Sfondrati nodo extricata* per varios S. Augustini discipulos. Contra hanc vulgi erroneam opinionem ajedat olim Guill. Estius in I. dict. 46. §. 2. *Non debemus in Deo imaginari, sicut est in hominibus, voluntatem, studium, conutum aliquem, quo velit, studeat, nitatur, & quantum in ipso est, agat, ut omnes homines salventur, quod tamen propterea nota assequatur, quia bona ejus voluntati obstat mala vos*

(a) statunt, generaliter Deum velle omnium hominum salutem, sed voluntate antecedente solum, non autem voluntate consequente, quia non nisi electos efficaciter salvare vult, ut proinde ab hac voluntate consequente tota salvandorum discretio repeti debeat. Sed in explicanda postea hac generali, & antecedente Dei voluntate salutis omnium hominum plurimum inter se dissident duæ scholæ Scholæ, Thomistica, & Moliniana.

15. Thomista enim, qui gratiam per se efficacem, & electorum prædestinationem gratuitam esse cum sanctis Augustino, & Thoma contendunt, non alia ratione Deum antecedenter velle omnium hominum salutem dicunt, nisi quia hæc in se ipsa antecedenter, & sine ullis circumstantiis considerata bona est, seu, ut loquitur S. Thomas Lect. I. in cap. II. epist. 1. ad Timoth., *habet rationem, ut sit volibilis*, adeoque objectum est divinæ voluntatis. Sed idem Deus ex altissimis suæ providentiae finibus consequenter, atque efficaciter nonnisi aliquos salvare vult, qui etiam infallibiliter salvantur, reliquos autem in massa damnationis relictos perire permittit: eo fere modo, quo iudex vellet homicidam vivere, si per leges liceret, sed considerato ordine justitiae efficaciter vult eum occidi; similiter, inquit Angelicus I. P. quæst. 19. art. 6. ad 1., utens hoc ipso exemplo judicis, *Deus antecedenter vult omnem hominem salvari, sed consequenter vult quosdam damnari secundum exigentiam suæ justitiae*.

16. Qui autem Molinæ placitis adhærent, voluntatem Dei antecedentem, & generalem salutis omnium hominum conditionatam esse dicunt conditione, quæ ab eorundem hominum voluntate

pendeat, si nempe ipsi velint divinæ gratiæ pro sua libertate consentire, atque eidem cooperari; unde inferunt, auxilia gratiæ ad salutem sufficientia omnibus hominibus sine ulla exceptione destinata fuisse, Deum postea scientia sua media explorasse, quinam iis auxiliis bene usuri essent, & quinam male; illos ad gloriam voluntate consequente prædestinasse, hos reprobasse; atque ita voluntatem antecedentem appellant, quæ hominum merita præcedit, consequentem, quæ illorum prævisionem subsequitur; unde etiam requiritur in eorum doctrina, voluntatem Dei antecedentem, quæ ex se inefficax est, fieri efficacem, & consequentem ex præviso hominum censisu, honore usu gratiæ.

17. Ubi tamen serio observandum est, etiam Thomistas, ceterosque Theologos, quotquot sunt, fateri debere, in voluntate, quam habet Deus salutis hominum, sive antecedens ea sit, sive consequens, eam conditionem involvi, *si ipsi velint*; neque enim Deus vult salvare nolentes. Non ut homines nolentes credant, sed ut volentes de nolentibus fiant, inquit S. Augustinus Lib. I. ad Bonifacium cap. 19. Sed in hoc est magnum discrimen, quod Molinistæ dicant, Deum velle omnes homines salvare, si ipsi velint versatili ejus gratiæ consentire, eo sensu, ut prævisus aliquorum consensus sit causa, cur Deus eos postea ad æternam gloriam prædestinet (si tamen hæc potest veri nominis prædestinatio appellari seu velit efficaciter & consequenter eos salvari: alios autem, quos non consensuros prævidit, efficaciter, & consequenter salvati nolit (b)).

18. Qui autem inconcussis sancti Augustini, & Tho-

lantas hominum; quæ prevalente, atque impediente frustretur voluntas Dei. Quæ opinio & potentia divine detrahit, & felicitati; nam si non potest Deus, quod vult, impotens est: si non assequitur, quod optat, infelix est, & miser. Id ipsum ante Estium observaverat Thomas Bradwardinas de causa Dei. P. I. cap. 3. §. 8.

(a) Dixi fere; nam Vasquezius inter illos non ignobilis in I. P. S. Thomæ disput. 95. cap. 6. ab hac generali Dei voluntate excipit parvulos sine baptismo morientes; quam Vasquezii opinione refert, nec sine quadam approbationis specie, doctissimus Bossuetus dans la Defense de la tradition, & des saints Peres Lib. IX. cap. 22.

(b) Audiatur ipse Molina in Condicora quæst. 19. art. 6. disp. 1., ubi explicans cum Damasceno voluntatem Dei antecedentem dicit, Deum in statu naturæ lapsus voluisse omnibus sempiternam felicitatem, mediaque ad eam consequendam necessaria, non tamen voluntate absoluta, sed dependenter tum a libero arbitrio hominum, tum etiam a cursu, dispositione, & eventibus hujus mundi. Hoc secundum a cursu &c. positum fuit pro parvulis, quorum voluntate non potest eorumdem salutis æterna repeti. Post autem explicaturus, quid prædestinatio addat supra generalem Dei voluntatem salvandi omnes homines, sine tergiversatione fattetur, nihil addere, nisi præscientiam boni usus auxiliorum sufficientium; inquit enim quæst. 23. art. 4. &

5. membr. 11., ratio ordinis in Deo, seu mediorum accommodatorum, ut creature mente prædictæ pervenire possint ad beatitudinem, cum proposito enidem ordinem exequendi... est providentia divina circa creaturas ad beatitudinem, sive illæ prædestinata sint... siue non. Ratio vero ejusdem ordinis cum eodem proposito, prævidente Deo per scientiam medium, quod per eam ad beatitudinem devenient, est prædestinatio, comparatione earum, quæ per ventura prævidentur. Id ipsum sèpius inculcat; immo autem ostensurum se promiserat, Deum non alia ratione prædestinatos in vitam æternam elegisse, quam complacendo sibi in mediis, ac fine ipso beatorum prævisis. Præstat audire etiam Petavium celebratissimum inter Molinianæ Scholæ Theologos, qui Lib. X. de prædestinat. cap. 3. n. 5. sic ait: *ex eadem generali, communique Dei voluntate consequens est, ut omnibus gratiam, ac necessaria comparande salutis præsidia, & adjumenta suppeditet... nisi enim ita facheret, sed certis tantummodo necessaria præberet auxilia, cum sine iis salus æterna comparari nequeat, non omnes salvos velle diceretur, sed eos duntarant, quibus opem ferret, reliquos nolle omnino salvos esse*. Nequo autem ignorat, quid Molinistæ per auxilia sufficientia intelligent; talem neinpe gratiam, præterquam nihil aliud ex parte Dei ad bene operandum requiritur, & qua proinde, ut mali abundantur ex propria perversa voluntate, ita boni pro arbitrii libertate bene utuntur ad meritum. Congruitæ

Thomæ principiis adhærent, totum nostræ salutis negotium a Deo principaliter repetentes, docent, velle Deum omnes salvos fieri antecedenter, si quidem ipsi velint, seu potius si inscrutabilia ipsius judicia sinant, ut faciant omnes velle salvare; nam ab efficaci ejus gratia oritur, ut homines bonum operari, & salvare velint, ut nempe bona hominum voluntas non sit proprie causa, cur Deus eos salvare velit, sed potius sit effectus illius divinæ voluntatis, qua Deus eos a massa perditionis sua misericordia liberavit.

19. Pelagianorum errori opposita est absurdâ illa, & horribilis Prædestinatianorum blasphemia, Deum scilicet non creasse homines, ut salutem consequantur æternam, sed ut multitudine eorum ornetur mundus; seu, ut olim Vincentius manifesta calumnia discipulis S. Augustini objiciebat, eos scilicet docere, *Deum nolle omnes salvare, etiam si ipsi velint, & majorem partem humani generis ad hoc creasse, ut illam perdat in æternum*, apud S. Prosperum in *respons. ad objectiones Vincentianas* 2. & 3.; quo quid horrendius auditi potest? Et tamen id olim placuit etiam Calvinus, Jo. Piscatori, Theodoro Bezae, aliisque; quanquam Calviniani posteriores, a tam dura Magistri sui sententia recesserunt.

20. Nos hic primum generalem, & antecedentem Dei voluntatem salutis omnium hominum defendemus; post autem abusum Pelagianorum, ac Molinistarum confutabimus, quos supra num. 10. & sequ. exposuimus. Sit itaque

PROPOSITIO I.

Admittenda est antecedens, & generalis voluntas Dei salvandi omnes homines.

21. Hæc enim est phrasis sacr. Scripturarum, atque omnium fere sanct. Patrum. Nam celebre est, & disertissimum illud Apostoli Pauli dictum 1. ad Timoth. II. 4. *Deus vult omnes homines salvos fieri, & ad agnitionem veritatis venire;* quod Paulinum testimonium quanquam potest cum S. Augustino de voluntate Dei consequente salvandi solos electos recte intelligi, nihil tamen impe-

quidem fatentur, aliquam esse specialem in Deo prædilectionem erga prædestinatos, qua movetur, ut illis gratias congras, quas futuras esse efficaces scientia media prævidit, misericorditer largiatim; in eo eorum aliqui eousque progressio sunt, ut cum S. Augustino prædestinationem electorum ad gloriam gratiam prorsus esse, concederent. Vereor tamen, ne dum gratiam per se, & ab intrinseco efficacem respuntem, solamque versatiliem a nutu nostræ voluntatis pendulam admittunt, in parum Molinismum relabuntur, ac primam rationem, cur aliqui gratiae consentiant, & salvantur, una cum Molina a solo libero eorum arbitrio repetere cogantur, ac dicant cum Lessio in *Disput. de predest.* & *reprob. Angel.* & hominum sect. 7. *Posuisti (Do-*

dit, quin cum aliis Patribus etiam de voluntate antecedente, & generali explicetur; neque enim, ut postea ostendemus, una explicatio cum altera pugnat.

22. Deinde nihil occurrit frequentius in sacris litteris, quam Deum expectare peccatores ad pœnitentiam, eosdem etiam vocare, & exhortari, ut convertantur. Ezechiel. XVIII. 23.: *Numquid voluntatis meæ est mors impii, dicit Dominus Deus, & non ut convertatur a viis suis, & vivat?* tum cap. XXXIII. 21. *Vivo ego, dicit Dominus Deus: nolo mortem impii, sed ut convertatur impius a via sua, & vivat. Convertimini a viis vestris pessimis.* Et S. Petrus 2. epist. III. 9. de Deo inquit: *nolens aliquos perire, sed omnes ad pœnitentiam reverti.* Atque id genus innumeræ plane inveniuntur, quibus infinita Dei misericordia elucet etiam erga peccatores, quorum conversionem se desiderare Deus significat, ut & ipsi salutem consequantur æternam.

23. Nec minus aperte loquuntur S. Patres, qui laudata Scripturæ sacrae verba repetentes hanc generalem Dei voluntatem salvandi omnes homines sæpius prædicant. Paucis Latinis contenti erimus; nam de Græcis nulla dubitatio est (a).

24. S. Cyprianus epist. 52. inquit: *Cum scriptum sit: Deus mortem non fecit, nec lötatur in perditione vivorum, qui neminem vult perire, cupit peccatores pœnitentiam agere, & per pœnitentiam denuo ad vitam æternam redire;* & S. Hieronymus in cap. XVIII. Ezechielis commentans verba superius relata, ergo, inquit, *Domi ni voluntas est, omnes salvos fieri, & ad notitiam veritatis pervenire.*

25. Et quanquam S. Augustinus disputationibus cum Pelagianis impeditus nullibi fortasse, ut multi arbitrantur, hanc generalem, & antecedentem Dei voluntatem salvandi omnes homines aperte tradidit; ipsa tamen noluisse illum excludere ex eo colligo, quod ejus discipuli eam admittere non recusarunt. Nam S. Prosper iis respondens, qui Augustinianam doctrinam, ut prædestinationis errore infectam, manifesta calumnia accusabant, *Sincerissime, inquit in resp. ad 2. object. Vincent., credendum, atque profitendum est, Deum velle, ut omnes homines salvi fiant ... siquidem A.*

iniae) omnia in arbitrio nostro, perinde ac si solis naturæ viribus regnum obtainendum esset ... Collocasti & perseverantiam, & prædestinationis complementum, & totam salutem in arbitrio nostro, ut si velimus, salvi simus.

(a) Sine dubio excessit Jansenius, cum Lib. III. de gratia Christi cap. 20., Patrum Græcorum auctoritatem parvi fecit, eo quod ante subortas de divina gratia difficultates Commentario suo exaraverint, nec ulli imperfectius de gratia, quam Græci locuti sint. Contra hunc errorem, quem alio ex fine renovavit Rich. Simonius, vid. Bossuetus *Defense de la Tradition*, & des saints Pères Lib. I. cap. 5.

Apostolus, cuius ista sententia est, sollicitissime præcipit, quod & in omnibus Ecclesiis piissime custoditur, ut Deo pro omnibus hominibus supplicetur, ex quibus quod multi pereunt, pereuntis est meritum, quod multi salvantur, salvantis est donum.

26. Auctor item Lib. de vocatione gentium, qui a multis idem S. Prosper putatur, hæc habet Lib. II. cap. 1. remotis, abdicatisque omnibus concertationibus, quæ intemperantium disputationum gignit animositas, tria esse perspicuum est.... unum, quo profitendum est, Deum velle omnes salvos fieri, & in agnitionem veritatis venire &c. Quod iterum repetit ibid. cap. 50.

27. Etiam S. Remigius, & tota Lugdunensis Ecclesia ipsi adhærens, postquam in opere inscripto de tribus epistolis tres S. Augustini expositiones, quibus Paulinus textas: *qui vult omnes &c.* ad solos electos refertur, ut continentates veram omnino, & salubrem intelligentiam collaudavit, etiam quartam expositionem, quæ ad omnes homines extenditnr, minime repudiandam esse censem; subdit tamen hæc verba diligenter notanda: *in quarto autem molo illud sine dubio cavenendum est, quia & occasionem Pelagianæ pravitati præbet, quod Deum, ut salvet homines, humanas expectare asserit voluntates.*

28. Demum, ut ceteros omittam, S. Thomas non putavit ab Augustini vestigiis, quibus fideliter semper inhabesit, se recedere, quando Apostolicam illam sententiam: *Deus vult omnes homines salvos fieri*, explicuit primo cum ipso S. Augustino de solis electis, & postea cum S. Jo. Damasceno de omnibus hominibus. Ita Lect. I. in illum locum Apostoli, & I. P. qu. 19. art. 6. ad 1., aliisque in locis; quod mox in solutione primæ objectionis apertius declarabitur.

29. Ob. primo. Celebris ille Apostoli locus: *qui vult omnes homines salvos fieri, & ad agnitionem veritatis venire a S. Augustino*, aliisque Patribus refertur ad solos electos. Nam primo S. Doctor de corrept. & grat. cap. 15. dicit, posse sic intelligi, quod omnes homines Deus vult salvos fieri, quoniam nos facit velle; sicut misit spiritum filii sui clamantem: *Abba, Pater, idest nos clamare facientes*. Secundo alteram explanationem tradit de prædestinatione Sanctorum cap. 8. inquiens: *sicut integre loquimur, cum de aliquo litterarum magistro, qui in civitate solus est, dicimus: omnes iste hic litteras docet, non quia omnes discunt, sed quia nemo nisi ab il-*

lo discit, quicunque ibi litteras discit; ita recte dicimus: omnes Deus docet venire ad Christum, non quia omnes veniunt, sed quia nemo aliter venit. Tertiam interpretationem habet S. Doctor in Enchiridio cap. 103., & de corrept. & grat. cap. 14., ubi ait: *dictum est: omnes homines vult salvos fieri, ut intelligentur omnes prædestinati, quia omne genus hominum in eis est, sicuti dictum est Pharisœis: decimatis omne oculus: ubi non est intelligentum, nisi omne, quod habebant &c.* Has S. Augustini interpretationes Paulini textus multi alii Sancti Patres approbarunt, ut S. Prosper in epist. ad Russinum, S. Fulgentius de Incarnat. & gratia cap. 51. (quem P. Sirmondus recte appellavit linguam, & organum sui ævi), Episcopi Africani in Sardinia exules in epist. Synod. cap. 14., S. Gregorius Magnus, sive quilibet alias sub eius nomine Lib. V. in 1. Regum cap. 4. n. 63., S. Remigius, seu potius Ecclesia Lugdunensis in opere de tribus epistolis cap. 15., ubi asserere non dubitavit, in his tribus modis veram & salubrem Paulini textus intelligentiam contineri, S. Prudentius in epist. ad Wenilouem Senonensem, cuius auctoritatem frustra Petavius elevare conatur Lib. XIII. de Incarnat. cap. 12., ac denique S. Thomas I. P. quæst. 19. art. 6. ad 1., & in Comment. iu 1. epist. ad Timoth. II. 4. (a).

30. Resp. cum S. Thoma, hæc Apostoli verba, quanvis si intelligentur de voluntate consequente, debent restringi ad solos electos, posse tamen etiam extendi ad omnes omnino homines, si intelligentur de voluntate antecedente. *Urum quodque*, ait Angelicus I. P. quæst. 19. art. 6. ad 1., secundum quod bonum est, sic est voluntum a Deo &c. Vide sup. num. 9. Non ergo pugnat, objecta S. Pauli verba intelligi etiam de voluntate antecedente, qua Deus vult omnes omnino homines salvos fieri, quatenus omnes homines naturam habent ordinatam ad beatitudinem, ut loquitur idem Angelicus quæst. 25. de verit. art. 2.; quamvis recte possint etiam intelligi de voluntate consequente, & tunc debeat ad solos electos referri.

31. Inst. Si verba illa Apostoli, & alia similia possent aliqua ratione intelligi de generali voluntate salvandi omnes homines, mirum est id fugisse S. Augustinum: at vero S. Doctor hæc omnia loca semper interpretatus est de voluntate consequente, ac de solis electis; nunquam de omnibus hominibus (b). Præterea quamlibet aliam eorumdem

(a) Mirum est, hæc omnia aut ignorasse, aut contempnsisse Molinam, dum in Concordia quæst. 19. art. 6. Disp. 1. istas S. Augustini expositiones verborum S. Pauli ausus est appellare vel ipso primo aspectu peregrinos, & extores. Molina concinit Vasquez, dum I. P. disp. 83. cap. 2. n. 12. fidenter asserit, Augustinum nullo ex illis tribus modis Pauli locum recte exposuisse. Petavius item, qui Lib. X. de prædestin.

cap. 3. n. 2. hos modos ab Angustino sibi quidem ad eludendum magis excogitatos, quam certos, ac solidos videri; ait.

(b) Solent a quibusdam allegari pro voluntate Dei antecedente ea S. Patris verba de Spiritu & litt. cap. 33.: *vult Deus omnes homines salvos fieri &c... Non sic autem ut ab eis liberum adimat arbitrium, quo vel bene, vel male utentes justissime judicentur. Sed Jay-*

dem verborum explicationem ferre posse testatur, eam autem solum reprobant de voluntate antecedente, & inefficaci. Nam in *Enchiridio* c. 103. liberter concedit, ut quocumque alio modo verba S. Pauli intelligentur, dum tamen credere non cogamur, aliquid omnipotentem Deum voluisse fieri, factumque non esse, qui sine ullis ambiguitatibus si in *cœlo*, & in terra .... omnia quæcumque voluit, fecit, profecto facere noluit, quodcumque non fecit.

52. Resp. S. Augustinum hæc Scripturæ loca nunquam voluisse de voluntate Dei antecedente explicare his fortasse de causis. Primo quia hujusmodi explicatio non potest cum doctrina catholica de gratuita Dei prædestinatione tam ad gratiam, quam ad gloriam sine aliquibus difficultatibus conciliari; quas difficultates reipsa Scholastici expeririuntur, ut declinato sensu Pelagiano statuant in Deo generalem voluntatem salvandi omnes homines: contra vero nulla fere est difficultas, si hæc, aliaque similia S. Scripturæ verba de voluntate consequenti, & efficaci salvandi solos electos intelliguntur (a). Secundo quia expositis iii Scripturæ locis de sola voluntate consequente, magis magisque confirmabantur ea dogmata de gratiæ necessitate, de gratuita ejusdem largitione, de Dei præscientia, ac prædestinatione, quæ tanto labore contra Pelagianos, ac Semipelagianos defendebat; contra vero posita voluntate Dei antecedente salutis omnium hominum, novæ semper exorie-

banitur eorumdem cavillationes. Demum quia obvius, & litteralis illorum locorum sensus potius exigere videtur, ut de voluntate consequente, quam de antecedente explicentur. Unde etiam S. Thomas Lect. I. in cap. II. epist. 1. ad Timoth. eam interpretationem S. Augustini, ut sit distributio pro generibus singulorum, non pro singulis generum, dicit, magis facere ad intentionem Apostoli.

53. Ob. secundo. Omnia illa Scripturarum, Sanctorumque Patrum loca, quæ prædicant Dei voluntatem generalem salvandi omnes homines, referri debent ad statum naturæ innocentis, & ante prævisionem peccati originalis. Nam S. Remigius hanc esse Sanct. Patrum mentem aperte testatur in opere de tribus epistolis cap. 12. inquit: Ita fit, ut etiamsecundum prium quorundam Patrum piorum sensum Deus vult omnes homines salvos fieri bonitate creatoris, qua creaturam suam bene a se conditam perire non vult, ipsis iterum nolit judicis æquitate, qua eamdem creaturam suam, vel originali, vel etiam actuali peccato nequiter inquinatam, & vitiatam impunitam esse non sinit.

54. Id etiam confirmatur ex S. Thoma, qui ubicumque agit de voluntate antecedente, docet, eam respicere objectum absolute, & sine ullis circumstantiis; adeoque etiam sine peccato originali, quod in statu naturæ lapsæ invenitur. Quod iterum patet ex similitudine, qua ibi S. D. utitur

S. Augustino ex sua mente prolata credidissent. Petrus tamen sibi ipsi non consensit, Lib. XIII. de Incarn. cap. 3. contendit, Augustinum in loco laud. suam mentem omnino expressisse.

(a) Cum hoc Scripturæ loca de generali voluntate Dei explicantur, impræcis occasio facile præbetur in Pelagianum errorem labendi, quasi tota discretio salvandorum non a Deo, qui quantum in se est, omnes salvare vult, sed a nostro arbitrio dependeat. Hinc Scholastici, ut ab hac Pelagiana præsumptione receendant, ad varias recurrent subtletates, quæ quamvis in se reprehendi nullo modo possint, haud facile tamen a minus acutis intelliguntur. Sic ex. gr. dicunt aliqui, hanc voluntatem esse duntaxat signi, & metaphoricam, non autem *beneplaciti*, & realem. Alii illam esse *beneplaciti*, sed quæ inefficax est defectu conditionis, cui est alligata. Nonnulli hanc voluntatem *beneplaciti* dicunt, non tam respicere hominum salutem, quam *ordinationem*, vel *ordinabilitatem* ad ipsam salutem; unde S. Bonaventura in l. Sent. dist. 46. quest. 1. dicit: *Velle antecedenter salvare non connotat salutem, sed ordinabilitatem ad salutem.* Ut nihil dicam de capitali illa controversia, quæ paulo post expendemus, an conditio, cui voluntas antecedens alligata dicitur, ab homine pendeat, nempe si ipse vellet, an a Deo solo, si neinpe altissimi ejus providentia fines id permittant. Quæ omnia nec breviter, nec facile expediri possunt. Contra autem ab omnibus his, aliisque difficultatibus se exinnibat S. Augustinus, omnia scripture sacra loca, quæ innuntat, Deum velle omnes homines salvos fieri, de solis electis explicans.

senius Lib. II. de gratia Christi cap. 30., & Lib. III. cap. 20. contendit, ea fuisse a S. Augustino prolata non ex suo, sed ex Pelagianorum sensu, miraturque illorum inscitiam, qui Pelagianam objectionem pro Augustiniana doctrina inconsiderate acceperunt. Jan senio hac in parte consentiunt Arnaldus in *Apologia pro Sanctis Patribus* p. 66., Juvenin Tom. V. P. VI. disp. cap. 6. art. 1., & non pauci alii. Reipsa quæ iminediat præcedunt, eorum errorem aperte redolent, qui non aliter bona nostra opera Deo tribuenda esse dicebant, nisi quia homo vocante Deo surgit de libero arbitrio, quod naturaliter, cum crearetur, accepit: quod plane Pelagianum est. Mirabile certe videtur, hunc locum, si vere Augustini mentem contineret, nunquam fuisse a S. Thoma animadversum, ut etiam ex Augustino probaret, textum Apostoli, qui vult omnes &c. posse ad voluntatem Dei antecedentem referri; constanterque dixisse eum ab Augustino fuisse de voluntate consequenti intellectum. Etiam S. Remigius de tribus epist. duplum distinguens explicationem illorum verborum: qui vult &c., priuam, quæ illa ad solos electos refert, Augustino tribuit; alteram, quæ eadem ad omnes homines extendit, alii quibusdam sanctis, ac venerabilibus Patribus. Et ex veteribus ne unius quidem Sanct. Augustinum allegavit pro generali voluntate Dei salvandi omnes homines confirmanda. Quid plura? Vasquez, in l. P. S. Thomæ disput. 83., cap. 1., & Petavins Lib. IX. de Deo cap. 15. num. 2. ingenie fatentur, laud. locum Apostoli fuisse semper ab Augustino de voluntate consequenti intellectum; quorum certe intererat verba de spir. & litt. pro voluntate Dei antecedente adhibere, si ea a

DISSERTATIO V. CAP. II.

tur judicis, qui omnem hominem *absolute* vult vivere, scilicet ante prævisionem alicujus criminis; postea vero considerans aliquem ut homicidam, vult ipsum suspendi.

55. Resp. ad primum, Deum velle certe non posse salutem peccatoris, prout actu peccator est ejusque inimicus, componendo, ut ita dicam, salutem æternam cum peccato, quod est impossibile; posse tamen etiam in statu naturæ lapsæ eam velle *absolute*, considerata tantum natura hominis ab ipso Deo condita propter beatitudinem; quod ibidem concedit S. Remigius cap. 15. inquisiens: quod autem ibi simpliciter intelligitur, Deum omnes homines velle salvos fieri, bonitate scilicet creatoris, ita ut putamus, filieler potest recipi, si hanc voluntatem bonitatis suæ erga salutem hominum non credatur humana obseruante voluntate implere non posse, sed obstante humana iniustitate implere nolle.

56. Eodemque sensu intelligi debet S. Thomas, scilicet abstractione facta non solum a peccato, quo natura humana infecta est, sed etiam ab altissimis divine providentiae finibus, & natura humana in se tantummodo considerata, prout ordinata est, vel ordinabilis ad æternam felicitatem.

57. Obj. tertio. Hæc generalis voluntas Dei salvandi omnes homines conciliari non potest cum gratuita aliquorum electione ad gloriam, quam inferius cum sanctis nostris Doctoribus Augustino, & Thoma strenue propugnabimus; antecedenter enim ad prævisionem omnium meritorum vellit Deus, & non velle omnes salvati.

58. Resp., reipsa Deum velle, & non velle omnes salvati, sed sub diversa ratione. Spectata sola natura hominum, quæ creata est propter beatitudinem, & seposita quacumque alia consideratione, æqualiter bonum est, inquit Angelicus in I. dist. 46. quæst. 1. art. 1., omnem hominem salvati, quia omnes convenient in natura humana; & sic Deus vult omnes homines salvos fieri; considerata autem manifestatione snorum attributorum, ac spectatis aliis nobis imperviis providentiæ suæ consiliis, non vult nisi aliquos efficaciter a massa damnata liberare, quos propterea gratuito electos vocat vocatione sua efficaci, justificat, & glorificat. Neque in hoc aliqua est divina voluntatis pugna; sicuti non repugnat, velle judicem absolvire reum, si per leges liceret, & simul nolle, quia leges id vetant; aut velle mercatorum servare merces, nisi obstaret periculum vitæ, & consequenter nolle propter vitam conservandam.

59. Inst. primo ex ipsis allatis exemplis. Si mercator posset conservare merces, & non conservaret, non censeretur habuisse veram eas salvantem.

(a) Acute observat P. Thomas de Lemos in *Panoplia gratie* Tom. 11. tract. 2. cap. 13., Sanctum Doctorem non facere mentionem auxiliorum internorum gratia, ea numerando inter effectus illius voluntatis, quia Deus vult omnes homines salvos fieri, quia vide-

di voluntatem; idemque est de judice; sed Deus posset utique omnes homines salvare, si vellit; ergo si eos non salvat, argumentum nobis præbet credendi, eos nolle salvare.

40. Resp., Id utique Deum posse *absolute*, & solum considerata hominum voluntate, quæ ipsius dominio, & potestati plenissime subjecta est; non autem id posse, consideratis aliis divinae voluntatis fiuiis, quos perscrutari nobis datum non est; perinde ac si videremus optimum, & justum Regem nolle homines ad supplicium damnatos pro sua bonitate liberare; quod utique posset, non propter colligendum esset, ipsum nec *antecedenter* velle istorum infelicium salutem, sed potius eam velle quidem *absolute*; attento tamen iustitiae ordine, quem violare non debet, eam efficaciter nolle. Idemque dici debet de mercatore, qui posset quidem merces salvare, sed cum jactura suæ vitæ, vel majoris alienus boni. Tunc enim ex eo, quod in mare projiceret merces, colligi non posset, eum nullam prorsus habuisse voluntatem eas salvandi. Porro id eo potiori jure dicendum est de Deo, qui provisor est universalissimus, & ex malis, quæ in hoc mundo permittit, & potest, & scit majora bona elicere ad perfectionem universi, suorum attributorum manifestationem, aliosque inscrutabiles suæ providentiae fines.

41. Inst. secundo. Hujusmodi voluntas antecedens Deo repugnat: primo quia otiosa, & inutilis esset; ut enim docet S. Thomas in I. P. dist. 47. quæst. 1. art. 2., operatio correspondet voluntati consequenti. Secundo, quia voluntas conditio-nata est imperfecta. Tertio, quia Dei beatitudinem turbari opereret, si quod vult, obtinere non posset; ut mercatori, qui merces salvare non potest, contingit. Quarto, quia nec liquido appetet, quodnam sit hujus voluntatis objectum; neque enim esse potest salus hominum, ut tantum possibilis, cum mere possibilia non sint objectum divinae voluntatis, sed omnipotentiæ, neque vero ut futura, quoniam reipsa nunquam erit.

42. Resp., hanc voluntatem, ut est duntaxat, & præcise antecedens, esse otiosam, non autem ut conjunctam habet voluntatem consequentem, ut enim docet S. Thomas in I. dist. 46. quæst. 1. art. 1., ipsius effectus est ipse ordo naturæ in finem salutis, & promoventia in finem omnibus communiter proposita, tam naturalia, quam gratuita, sicut potentiae naturales, & præcepta legis, & hujusmodi (a): sed, ut loquitur S. Bonaventura in I. dist. 46. quæst. 1., antecedenter connotatur in omnibus ordinatio ad salutem, tum ex parte naturæ datæ, tum ex parte gracie oblatae ... unde velle antecedenter salu-

ya-

bat, quod ex virtute illius voluntatis non sequitur, ut effectus ejus, quod omnes in universum homines recipient interna auxilia gratia, ut Molinistæ nimis fidenter pronunciant.

vare non connotat salutem, sed ordinabilitatem ad salutem. Hinc infertur, voluntatem antecedentem esse quidem inefficacem, quantum ad ipsam salutem, esse tamen suo modo efficacem, quantum ad ordinem ad salutem, prout ex sanctis Doctribus Anglico, & Seraphico explicatum est, quanquam respectu illius effectus, qui reipsa obtinetur, rectius appellatur consequens, quam antecedens.

43. Secundæ difficultati respondet S. Thomas in I. dist. 46. quæst. 1. art. 1. ad 2., quod voluntas antecedens potest dici conditionata, nec tamen est imperfectio ex parte voluntatis divinae, sed ex parte voliti, quod non accipitur cum omnibus circumstantiis, quæ exiguntur ad rectum ordinem ad salutem.

44. Nulla vero potest in Deo esse turbatio, aut molestia, si illud non fiat, quod antecedenter vult, quia voluntas illa non redditur inefficax ex impedimentis ab aliqua alia causa appositis; puta quia homines nolunt, ut aliqui dicunt, sed quia ipse Deus ex inscrutabili judiciorum suorum abysso consequenter, & efficaciter non vult facere ut homines ipsi velint.

45. Ad quartum. Vult Dens æternam salutem nobis esse possibilem, & propterea nobis dedit natum ordinatum ad beatitudinem, instituit medium naturæ, quam gratiæ ad eam promoventia (Vid. sup. num. 42.). Est ergo objectum ipsius voluntatis salus hominum æterna, non ut possibilis sibi, quod ab ejus omnipotentiæ sola dependet, sed ut possibilis nobis, saltem absolute, & considerata generali ordinatione hominum ad eamdem, quod ab ejus omnipotentiæ sola dependet, sed ut possibilis nobis, saltem absolute, & considerata generali ordinatione hominum ad eamdem, quod ab ejus voluntate dependet.

46. Ob. quarto. Saltem intelligi non potest, quomodo Deus velit salutem parvolorum, quibus illa nec possibilis est, eorum nempe, quibus decedentibus in utero materno baptismum conferri non potest, unicum pro ipsis salutis medium.

47. Resp., etiam eorum salutem sine ulla circumstantiis consideratam, esse a Deo volitam, & remedium esse a Christo institutum, etiam illorum peccato delendo sufficientissimum; sed consequenter Deum nolle ipsis hoc remedium applicari, cum aliis multis de causis nobis ignotis, tum etiam ut hinc gravitatem primi peccati cognoscamus.

48. Ob. ult. Si Deus vult omnes homines salvos fieri, quia, ut diximus cum S. Thoma, natura humana creata est propter beatitudinem, pari modo dici poterit velle etiam salutem dæmonum; atqui hoc est plane inauditum, & absurdum: ergo &c.

49. Resp. dici quidem posse, Deum voluisse aliquando salutem dæmonum, quando nempe eos creavit propter beatitudinem, eosque ad ipsam ordinavit: modo autem id dici non posse, cum non

auplius sint ad beatitudinem ordinati; quod idem de aliis damnatis asserendum videtur.

50. Colliges ex hactenus dictis, aliquo potiore sensu esse in Deo admittendam voluntatem salvandi eos, qui ad gratiam baptismatis, fidei, & justificationis, Deo sic volente, pervenient, quamvis in accepta justitia ex propriæ voluntatis persistente non perseverent; quam eorum perversitatem Deus ex inscrutabili judiciorum suorum abysso nec impedire, nec corriger efficaciter vult. Harum enim gratiarum largitio quid aliud est, quam signum divinæ voluntatis eos salvandi? Quod etiam Concilium Tridentinum statuit Sess. VI. c. 7. inquiens: *justificationis causa finalis est gloria Dei, ac Christi, ac vita æterna.*

51. Et hæc quidem de generali, & antecedente voluntate Dei salvandi omnes homines. Verumtamen ne quis ex ea occasione in ripiat in oppositam Pelagianam, aut Semipelagianam heresim, vel opiniones Molinianas supra descriptas n. 10. & seq. delabendi, aliquanto fusius explicandum modo est, quo sensu debeat generalis, & antecedens voluntas in Deo admitti: *Veritas enim ista, quia fundamentalis est in hac materia, probanda est copiosius*, inquit Thomas de Lemos, a cuius doctrina nobis propositum est non recedere. Sit itaque

PROPOSITIO II.

Deus non vult quantum in se est, æqualiter omnes homines salvos fieri, sub hac tantummodo conditione si ipsi velint; ita ut totum discrimen inter salvandos, & non salvandos sit ab hominum voluntate, & non a gratuïta Dei misericordia repetendum.

52. Hanc capitalem veritatem saepius demonstravit S. Augustinus contra Pelagianos, & Semipelagianos invicto illo parvolorum exemplo. Quis enim fingere possit, Deum velle æqualiter omnes parvulos salvari, si ipsi velint, quorum nondum est velle, vel nolle? Hoc exemplo ita S. Pater contra Julianum triuinphabat Lib. IV. cap. 8. n. 42.: *Si Deus vult omnes homines salvos fieri, & in agnitionem veritatis venire, sed ideo non veniunt, quia ipsi nolunt, cur tot millia parvolorum, qui non percepto baptimate moriuntur, non veniunt in regnum Dei, ubi certa est agnitionis veritatis? Numquid aut homines non sunt ... aut aliquis poterit dicere: Deus quidem vult, sed ipsis nolunt, qui nondum velle, seu nolle ista noverunt?* Hoc autem positio exemplo parvolorum colligebat Sanct. Augustinus, Deum multo minus velle salvos facere omnes peccatores adulteros, si ipsi velint; alioquin illa intolerabilis consequeretur absurditas, ut Deum benevolentiem faciamus omnibus impiissimis, & sceleratissimis hominibus, quam innocentissimis, & purissimis ab omni labe peccati, scilicet actualis. Et rursus

aus sequeretur, inquit, ut Deus esse Christianos omnes velit, quorum multi nolunt, non omnes velit, quorum nemo est, qui nolit, quod abhorret a vero.

53. Haud sum nescius, quid huic Sancti Augustini argumento nonnulli potentiores reponant, scilicet Deum velle etiam salutem parvulorum, non quidem ea conditione, si ipsi velint, sed alia, nisi obstant cursus, dispositio, & eventus hujus mundi (a).

54. Verum non animadvertis, non hic agi de voluntate Dei permissiva, cuiusmodi est ea, qua Deus impedire non vult hominum perversitatem, ac suarum gratiarum abusum; sed agi de voluntate Dei positiva, qua ordinem naturae constituit, atque indesinenter conservat, & qua prouide non pure permittit, sed positive vult, saltem indirecete, infelices illos pueros sine ullo gratiae subsilio mori, & perire. Agi etiam de illa voluntate positiva, qua non attentis cursu, dispositionibus, & eventibus hujus mundi, sed tantummodo inscrutabilis suorum judiciorum abyso, voluit, & jussit, omnes primogenitos Aegypti ab Angelo una nocte trucidari, & tot infantes, vel ab uberibus matrum pendentes, vel nondum in lucem editos una cum eorum genitricibus ab Israelitis occidi. Jam vero quis intelligat, voluisse Deum, quantum in se est, & conditionate, conditione se tenente ex parte cursus, vel dispositionis hujus mundi, & non potius conditione, quæ unice se teneat ex parte judiciorum suorum, voluisse, inquam, omnes istos pueros salvati, quos ipse positiva sua voluntate, & contra consuetum naturae ordinem perire volebat, antequam percipiendæ gratiae capaces essent?

55. Porro Semipelagiani hoc argumento ad inseritas redacti nihil aliud reponere potuerunt, nisi aut illos infantes propriis nescio quibus culpis id fuisse promeritos, quod S. Augustinus nec confutatione dignum reputavit L. 1. de peccat. meritis, & remiss. cap. 17., aut, quod non minus absurdum est, eos poenas dare illorum criminum, quæ in adulta aetate eosdem perpetratorum esse Deus praevidit, si ad eam pervenissent. Vid. S. Prosper in epistol. ad S. August., & S. Augustinus de praedest. sanct. cap. 15.

56. Præterea idem S. Doctor hunc eundem Pelagianorum, ac Semipelagianorum errorem, Deum scilicet velle omnium hominum salutem, non o-

(a) Hac ratione putavit Molina facile posse expediti hoc gravissimum S. Augustini argumentum. Unde cessat, inquit in Concordia quæst. 19. art. 6. disp. 1., objectio, quam sapius Augustinus repetit ... sape enim obicit, pueros in uteris maternis interdum perire ante baptismum. Ubi sine tergiversatione fatetur, S. Augustini doctrinam sue esse manifeste oppositam, dum ipsius argumentis satisfacere conatur.

(b) Ex his patet, quam inconsiderate ex calamo P. Aserinet hæc propositio exciderit in Tractat. de gratia: Dic, Deum esse omnipotentem super corda homi-

nus tamen salvati, quia ipsi volunt, hac efficaci ratione profligat in Enchiridio cap. 98. Quis porro tam impie desipiat, ut dicat, Deum malas hominum voluntates, quas voluerit, quando voluerit, ubi voluerit, in bonum non posse convertere? Si enim, ut alibi dicit (de corrept. & grat. cap. 14.) velle, seu nolle in volentis, & nolentis est potestate, ut divinam voluntatem non impedit, nec superet potestatem.

57. Hinc illusorium plane videtur dicere, velle Deum omnes homines salvos fieri, si ipsi velint; cum aliunde certissimum sit, bonam hominum voluntatem a superna Dei voluntate omnino pendere, qui operatur in nobis velle & perficere. Unde iterum S. Augustinus idipsum confirmans ea Psalmi verba afferit: Omnia quecumque voluit Deus fecit, & subdit in Enchiridio cap. 95.: quod utique non est verum, si aliqua voluit, & non fecit; & quod est indignius, ideo non fecit, quoniam ne fieret, quod solebat omnipotens, voluntas hominis impeditiv (b).

58. Atque hic obiter observo, non solum voluisse S. Augustinum capitalem Pelagianorum errorum convellere, qui hominum salutem a sola eorum voluntate, omni secluso gratiae auxilio, pendere dicebant: sed ea occasione voluisse insuper docere, posita necessitate gratiae ad omne opus bonum, consequenter confitendum esse, nostram salutem a divina voluntate primario suspendi, quia hanc ipsam gratiam, quæ ad bene operandum est necessaria, Deus quibus vult misericorditer largitur, ut per eam salventur, quibus autem non vult, ex justitia denegat, ut maneant in massa perditionis, quod & in parvulis manifestum esse dicebat, & in adultis. Parvulis, inquit de dono persev. cap. 11. quibus vult, etiam non volentibus, neque currentibus subvenit ... & majoribus etiam his, quos prævidit, si apud eos facta essent, suis miraculis credituros, quibus non vult subvenire, non subvenit. Quibus verbis nihil disertius esse potest, aut efficacius ad evertendum illud recentiorum systema, qui dicunt, Deum velle, quantum in se est, omnes homines salvos fieri, si ipsi velint; omnibus proinde larga manu ea auxilia conferre, quæ ita ad salutem sufficient, ut nihil aliud ex parte Dei, sed solus voluntati humanae desideretur consensus ad eamdem consequendam.

59. His inconcussis S. Augustini testimoniis pauca

num, non vero respectu salutis humanae; quasi quod S. Augustinus dicit de corrept. & gratia c. 14. de ipsis hominum voluntatibus, quod vult, cum vult, facit; & alia, quæ in hanc rem quam stepissime repetit, non debant ad hominum salutem extendi. Vid. Instructio Pastor. D. de Rastignac Archiep. Turonensis ann. 1750. ubi inter alios plures Anonymi cuiusdam errores hic etiam condemnatur, exercitium omnipotentie Dei ad consequendam in nobis justitiam, non potest cum usu nostra libertatis, & bonorum operum meritis conciliari.

ca addamus ex ejus discipulis. S. Prosper in ep. ad Ruffinum, postquam c. 12. observavit, immutabilem multitudinem infantium sine regeneratione decidere, ita subdit cap. 15. „ Et ubi est illud, quod nobis quasi contrarium a non intelligentibus semper opponitur, quod Deus omnes homines velit salvos fieri, & ad agnitionem veritatis venire? Numquid non sunt de omnibus hominibus, qui a præteritis generationibus usque in hoc tempus sine cognitione Dei perierunt? ... Inter salvatos parvulos, & non salvatos parvulos, quæ meritorum potuit esse discretio? ... Confiteamur, neminem inumerito perdi, neinem in merito liberari, & omnipotentiissimam Domini bonitatem omnes salvare, & omnes ad agnitionem veritatis imbuere, quos vult omnes fieri salvos, & ad agnitionem veritatis venire: nisi enim ipso vocante, docente, salvante nemo venit, nemo eruditur, nemo salvatur. “ Post antem cap. 15. eos multis Scripturarum testimoniis confutat, qui dicunt, voluntati Dei humanas obsistere voluntates &c.

60. S. autem Fulgentius, cuius eo gravior est auctoritas, quo non suo tantum, sed aliorum etiam Africæ Episcoporum ore loquebatur, postquam multa attulit ad explodendam generalem illam Dei voluntatem salvandi omnes, si ipsi relint, ita demum concludit in Libro de Incarnat. & gratia, cui Episcopi XV. subscripsérunt, c. 31. ipsi omnes utique salvi fūnt, quos omnes vult salvos fieri; quia hœc salus non illis ex humana voluntate nascitur, sed ex Dei voluntate præstatur. Ubi semper eadem affertur ratio, scilicet hanc ipsam voluntatem hominum, qua volunt salvi fieri, esse illius divinæ voluntatis effectum, qua Deus eos salvos fieri vult; non autem conditionem, a qua divina voluntas suspendatur.

61. Petrus etiam Diaconus non propriam duntat, sed omnium eorum sententiam exponens, qui in causa fidei ex Oriente Romam missi fuere, data opera eos copiose refellit, qui textu Apostoli abutebantur ad statuendam generalem voluntatem Dei salvandi omnes homines a conditione humanæ voluntatis pendentem. *Hæc si ita sunt*, inquit, *ut hæretici jactitant, comprehensa sunt ab ipsis inscrutabilia, & incomprehensibilia Dei judicia. Si enim, ut ipsi volunt, nolentes dammant, salvat autem volentes, nihil est omnino, quod queratur ulterius, & quantum ad ipsos fallit scriptura, quæ incomprehensibilia Dei testatur judicia.* Et multis pergit confutare perversam Paulini textus, qui vult omnes &c. intelligentiam, ut scilicet Deus quantum in se est, velit omnes salvare, modo ipsi relint.

62. Ac denique, ne infinitus sim, S. Remigius,

seu potius tota Lugdunensis Ecclesia, cui ille præerat, & cuius nomine loquebatur, in libro de tribus epistolis cap. 12. Quid causæ est, inquit, ut Deus, qui omnes homines vult salvos fieri, non omnes homines salvet? voluntatem eorum non expectat, quia voluntatem veræ salutis suæ nemo habere potest, nisi per illum. An quod vult, non potest omnipotens? Ac concludit, ideo non omnes homines salvari, quia Deus non vult; & cur Deus non vult? quia, inquit, in hac resicut justum, ita & occultum est judicium ejus.

63. Omnes isti Sancti Patres in Augustiniana doctrina enutriti communī calculo tanquam Pelagianum commentum explodebant illam generalem Dei voluntatem salvandi omnes, quæ suspensa esset ab ea conditione, si homines ipsi salvari relint; quia hæc bona hominum voluntas esse non potest nisi a Deo; & quia absurdum est, divinam voluntatem a voluntate hominum impeditri.

64. Ob. primo. S. Scriptura disertissimis verbis asserit, Deum velle, quantum in se est, omnes homines salvos fieri. Et quidem celebratissimus est ille Apostoli locus 1. ad Timoth. II. 4. Qui vult omnes homines salvos fieri, & ad agnitionem veritatis venire: quem locum sancti Patres bene multi, ut Chrysostomus, Prosper, Damascenus, & S. Thomas de generali voluntate Dei salvandi omnes, & singulos homines, modo ipsi salvari relint, interpretantur.

65. Resp., hunc obscurissimum, & difficillimum locum, ut eum appellat S. Remigius de tribus epist. cap. 11. variis modis a sanctis Patribus explicari, quos omnes complexus est S. Thomas Lect. 1. in hunc loc. inquiens: „ Velle ponitur quandoque pro voluntate beneplaciti, quandoque pro voluntate signi. Pro voluntate signi vult salvare omnes, quia omnibus proposuit salutis præcepta, consilia, & remedia (a). Pro voluntate beneplaciti sic exponi potest quatuor modis: uno modo, ut sit locutio causalis, sicut ut Deus dicitur aliquid facere, quia facit alios illud facere, sicut Roman. VIII. Spiritus perstulat, idest postulare nos facit. Sic ergo Deus vult, quia scilicet facit suos sanctos velle, quod omnes salvi fiant; hoc velle enim dehet esse in sanctis, quia nesciunt, qui sint prædestinati, & qui non. Alio modo, ut sit distributio accommoda, idest omnes, qui salvabuntur, quia nullus salvatur, nisi per voluntatem ejus: sicut ut in una schola magister docet omnes pueros hujus civitatis, quia nullus docetur, nisi ab eo. Alio modo ut sit distributio pro generibus singularium, non pro singulis generum, idest nullum genus hominum excipitur a salute, qua olim tautum Judæis, sed modo omnibus præbe-

homines salvos fieri, ut illud non possit explicari respectu omnium hominum de voluntate signi, per præcepta, atque consilia significata. Sed de hoc aliunde in fine addemus.

(a) Observat P. Thomas de Lemos in Panoplia gratia Tom. II. tract. 2. cap. 15. hanc S. Thomæ explicationem de voluntate signi posse sine illo inconvenienti defendi: nec enim, inquit, ita est necessarium defendere, quod Deus voluntate antecedente velit omnes

„ betur. Et hoc magis facit ad intentionem Apostoli. „

66. Alio vero modo, pergit Angelicus, secundum Damascenum, ut intelligatur de voluntate antecedente, non consequente. In voluntate enim Dei licet non sit prius, & posterius, dicitur tamen voluntas antecedens, & consequens. Item secundum ordinem volitorum, secundum quod voluntas potest dupliciter considerari, scilicet in universalis, vel absolute, & secundum aliquas circumstantias & in particulari ... sic in Deo salus omnium hominum secundum se considerata habet rationem, ut sit volibilis; & Apostolus hic ita loquitur; & sic ejus voluntas est antecedens: sed si consideretur bonum justitiae, & quod peccatum puniantur, sic non vult. Ubi duo sunt observatione digna: primo S. Thoniam concedere, posse textum Paulinum una cum Sancto Augustino de voluntate consequenti intelligi, & ad solos electos restringi: secundo posse etiam cum Sanct. Joann. Damasceno ad omnes homines extendi, quod Deus salvare vult voluntate antecedente, & conditionata; sed conditionem non se tenere ex parte hominum, si nempe ipsi velint; sed potissimum, & primario ex parte Dei, si videlicet bonum justitiae id permittat. Eamdem doctrinam tradit etiam Angelicus I. Part. quæst. 19. art. 6. & ad 1. & alibi.

67. Inst. S. Paulus videtur omnino excludere S. Augustini interpretationem; inuit enim, eo sensu Deum velle omnes homines salvos fieri, quo antea dixerat, orandum esse pro omnibus: obsecro fieri orationes pro omnibus: immo ideo dicit esse pro omnibus orandum, quia hoc bonum est, & acceptum coram salvatore nostro Deo, qui vult omnes homines salvos fieri: atqui est orandum pro omnibus omnino hominibus sine ulla exceptione: ergo etiam sine ulla exceptione Deus vult &c. alter hic verborum S. Pauli exureret sensus: orandum est pro omnibus omnino hominibus, quia Deus vult aliquos eorum salvos fieri: quo nihil minus cohærens fungi potest.

68. Resp. nobis esse orandum pro omnibus, quia ut S. Augustinus docet Lib. XXI. de civ. Dei cap. 24. & de corrept. & gratia cap. 15., ignoramus, quinam sint prædestinati, & de singulorum salute bene sperare debemus, cum singuli, quamdiu in hac vita sunt, eam possint obtinere: non autem inde sequitur, etiam Deum, quantum in se est, velle eodem modo omnium, & singulorum salutem. Immo, ut acute observat Estius Comment. in hunc locum, si Deus, quantum in se est, vellet omnium salutem, si ipsi sal-

vari velint, ac proinde omnibus auxilia ad eam obtainendam necessaria largiretur, ut nihil amplius ex parte ejusdem Dei obtainendum esset, frustra nos moneret Apostolus, ut oremus, cum nihil amplius a Deo impetrandum restaret. Non itaque eodem sensu sunitur ab Apostolo vos omnes in primo versiculo, ac in quarto; nec quidquam est in ejus periocha minus apte cohærens. si ita intelligatur: Deus, qui omnes electos vult efficaciter salvos facere, vult etiam ut nos pro omnibus omnino hominibus oremus, quia quinam sint electi, ignoramus, & de nullo prorsus, quamdiu in hac vita est, desperare debemus (a).

69. Ob. secundo alia S. Scripturæ loca, quibus generalis hæc Dei voluntas salvandi omnes homines, modo ipsi velint, luculentem asseritur. S. Petrus 2. ep. III. 9. de Deo inquit: nolens aliquos perire, sed omnes ad penitentiam reverti; & apud Prophetam Ezechielem XXXIII. 11. Vivo ego, dicit Dominus Deus; nolo mortem impii, sed ut convertatur impius a via sua, & vivat. Atque innumera alia id genus inveniuntur, quibus Deus infinitam suam erga homines misericordiam declarat, modo ipsi converti, & salvari velint.

70. Resp. Etiamsi allata testimonia intelligantur de generali, & antecedente voluntate Dei salvandi omnes homines, prout nos quoque ea accepimus supra n. 22. non propterea sequi, eamdem voluntatem suspendi ab ea conditione si homines salvari velint, quasi voluntas divina a voluntate humana in hoc negotio dependeat; & hominum bona voluntas sit causa, cur Deus postea efficaciter eos salvare velit; sed contra efficax voluntas Dei salvandi electos causa est, ut ipsi electi salvari velint, & divinæ vocationi obsequantur: & quia Deus non vult salvare nisi volentes salvari, cum aliquos salvare efficaciter vult, facit, ut etiam ipsi velint. Quemadmodum quia reipsa non salvantur, nisi justi perseverantes in justitia usque ad finem, voluntate, qua vult electos salvari, vult etiam eos in justitia perseverare.

71. Quauquam etiam laudata duo testimonia possunt facile de voluntate Dei efficaci, quæ ad solos electos restringitur, recte intelligi. Et quidem primum ex ep. 2. S. Petri ab Estio, aliisque interpretibus litteraliter & ex contextu explicatur de solis prædestinatis, ut sensus sit, non tardat Dominus promissionem suam, scilicet adventus sui ad judicandum mundum, sicut quidam existimant; sed patienter agit propter vos, nempe electos (quo nomine idem S. Petrus eos vocaverat in prima epistola) nolens aliquos perire &c. ut

sed specialiter ad eos retulit, de quibus supra dixerat, pro omnibus hominibus, pro Regibus, & his, qui in sublimitate sunt; ut quod dixit omnes, omne genus hominum intelligi volverit, omnium scilicet gentium, sexuum, conditionum, ordinum, dignitatum.

(a) Quamquam S. Remigius in Libro de tenenda veritate Scripturae c. 12. ea etiam verba, fieri orationes pro omnibus intellexit pro generibus singulorum, non pro singulis generibus, inquiens: non dicit Apostolus universaliter, & generaliter, & ut isti addiderunt, sine exceptione: qui vult omnes homines salvos fieri;

ut intelligamus, diem judicii differri, ut omnes, qui adhuc venire debent electi, simul colligantur, eo ferme sensu, quo Christus Matt. XXIV. 22. dixit, breviando斯 esse dies magnæ tribulationis propter electos.

72. Hanc interpretationem nobis suppeditat S. Fulgentius, qui Lib. II. de remiss. peccat. c. 2. Fausto his verbis S. Petri abuenti ita respondet: *illos hic omnes debemus accipere, quibus sic Deus paenitentiam hic donat, ut etiam perseverantiam donet.* Consentunt Vener. Beda, Eumenius, aliique.

73. Alterum Ezechielis testimonium, ac nonnulla alia similia pariter Estius I. dist. 46. §. 6. exponit, vel de voluntate Dei antecedenti, sensu a nobis explicato; vel de voluntate, quam Deus in His operatur, quos Deus facit velle conversionem peccatoris, & pro ea orare; vel de voluntate signi, quatenus Dens in sacris litteris peccatores ad paenitentiam invitat, & pro eorum conversione sacramenta, ac remedia instituit, unde etiam quod noster vulgatus habet: *nolo mortem peccatoris ex hebraico fonte עכבר נספֵה אֶבְךָ בְּכָבְדָךְ.* Sic vertit P. Car. Houbigant: non delector morte impii.

74. Ob. tertio. Deus ore Isaiæ de Synagoga conquerens, & quasi in judicio suam causam agens: *nunc ergo, inquit cap. V. 5. & seq. habitatores Jerusalem, & vires Iuda, judicate inter me, & vineam meam.* Quid est, quod debui ultra facere vineæ meæ, & non feci ei? An quod expectavi, ut faceret uvas, & fecit labruscas? Cui simile est illud Ezechielis XXIV. 13. *Immunditia tua execrabilis, quia mundare te volui, & non es inmundata a sordibus tuis.* Matthæi quoque XXIII. 57. ita Christus Judæos obstinationis redarguit: *Jerusalem, Jerusalem . . . quoties volui congregare filios tuos, quemadmodum gallina congregat pullos suos sub alas, & noluisti?* Quod antea etiam dictum fuerat Prov. I. 24. *vocavi, & renuistis: extendi manum meam, & non fuit, qui aspiceret; quæ sepius in sacris litteris repetita inveniuntur, ut ardens, & efficax salutis reproborum obtinendæ voluntas significetur, cui nihil aliud, quam hominum persitas obstat.*

75. Resp. hæc, & similia Scripturarum oracula esse intelligenda de voluntate signi, quæ consistit in præceptis, exhortationibus, miraculis, aliisque gratiis, sive externis, sive etiam internis, quibus Deus omni tempore populum Israeliticum ad paenitentiam vocavit. Sed male quis inde colligeret, Deum efficaci voluntate, quantum in ipso erat, voluisse impiorum conversionem, nec impetrare eam potuisse; nam ut recte observabat S. Augustinus hæc eadem ipsa loca perpendens in Enchiridio c. 97. & seq. ubi est illa omnipotencia, quæ in cælo, & in terra omnia quæcum-

que voluit, fecit, si colligere filios Jerusalem voluit, & non fecit? . . . Quis tamen impie desipiat, ut dicat, *Deum malas hominum voluntates, quas voluerit, quando voluerit, ubi voluerit, in bonum non posse convertere?*

76. Unde etiam diligentiores interpretes acute observant, non esse dictum a Deo: quid est, quod potui ultra facere; sed, quid est, quod debui ultra facere &c. ut intelligeremus, fecisse utique Deum, quod debebat, & quod sufficiebat pro Iudæorum conversione, & salute, non autem totum illud, quod facere poterat, & quod si fecisset, fuissent sine dubio conversi, & salvati; cum Deus habeat humanorum cordium, quo placet, inclinandorum omnipotentissimam potestatem.

77. Ob. quarto. Sancti Patres generalem Dei voluntatem salvandi omnes homines aperte prædicant, eamque erga omnes æqualem esse, dicunt; ita ut tota ratio, quare illa in multis non impletatur, a scula hominum perversitate sit repetenda. Nam S. Jo. Chrysost. Hom. XLIV. in Joanne sic loquitur: *Paulus ait: qui vult omnes homines salvos fieri; cur igitur non omnes salvi sunt, si vult omnes salvos esse?* Quoniam non omnium voluntas illius voluntatem sequitur. Et iteram Hom. XVI. in ep. ad Romanos: *Undenam alii vasa iræ, alii vasa misericordiæ sunt? ex libera sua utique voluntate.* Nam Deus, cum sit valde bonus, in utriusque partem benignitatem ostendit . . . Quod si salutem Pharaon non est adeptus, totum id illius voluntati tribuenium est, cum nihil minus, quam ii, qui salvati sunt, ille habuerit. Et rursus explicans ea verba a Christo filiis Zebedæi dicta Math. XX. 23. non est meum dare vobis regnum &c. inquit Hom. XXXIII. hoc manifestum, non suum esse tantummodo dare, sed & certum esse capere. Nam si istud ex se uno penderet, omnes utique salvi essent homines, & ad agnitionem veritatis renirent. Chrysostomo de more conseantur Eumenius & Theophilactus. Immo ipse S. Aug. de Spiritu & litera c. 55. *Vult Deus, inquit, omnes homines salvos fieri &c. . . non sic tamen, ut ab eis liberum adimat arbitrium, quo vel bene, vel male utentes justissime judicentur.* Et de Tyribis, ac Sidonibis loquens, qui utique electi non erant, possent, inquit in Enchiridio c. 95., *salvi esse si vellent.* Ac denique S. Th. in I. dist. 46. q. 1. art. 1. Consideratis, inquit, omnibus circumstantiis personæ, sic non inventur de omnibus bonum esse, quod salventur; bonum enim est, eum, qui se preparat, & consentit, salvari per largitatem gracie divinæ, & resistentem non est bonum salvari, quia injustum est . . . Et hæc dicitur voluntas consequens eo quod præsupponit præscientiam operum, non tamquam causam voluntatis, sed quasi ratione in voliti (a).

ad Timoth. II. *Si Deus, qui omnipotens est, vult omnes homines salvos fieri, cur non impletur hæc ejus*

(a) Solent etiam allegari verba S. Ambr. quæ affert Magister Sententiarum in Collect. ad epist. S. Pauli 1.

78. Resp. dist. Sancti Patres &c. ita ut discri-
men sit a voluntate humana, ut a causa tantum
proxima, & immedietia repetendum, conc.; ut a
causa totali, & prima, quæ Dei voluntatem red-
dat vel efficacem, vel inefficacem, nego. A no-
bis enim solum exploditur generalis illa, & æ-
qualis Dei erga omnes voluntas in sensu Pelagiano, & Semipelagiano; neenon etiam in sensu Moliniano, quatenus significatur, voluntatem Dei
reddi efficacem a nostro consensu, vel inefficacem
a dissensu, ut sie discretio salvandorum ab hu-
mana voluntate, tanquam a primo fonte, repeta-
tur. Ceterum recto, sanoque sensu dici potest,
saltem de adultis, reprobos ideo non salvari, quia
nolunt, & electos salvari, quia volunt; reipsa e-
nun requiritur liber nostræ voluntatis consensus
ad meritum, vel demeritum, unde æterna salus,
vel damnatio consequitur. Sed adhuc altior restat
indaganda causa, quæ facit, ut electi velint salvi
fieri, & ita velint, ut non deficiant: quæ causa
utique posset etiam reproborum voluntates, quan-
tumvis in malis, in bonum convertere, ut ipsi salvi
esse vellent: & ista altior causa non est nisi di-
vina voluntas, a qua *primo*, & principaliter re-
petenda est electorum discretio.

79. Audiatur S. Aug. de *gratia Christi* c. 46.
ubi laudans ea S. Ambrosii verba: *Deus, quos*
dignatur, vocat; & quem vult, religiosum facit: *Oh sensum, inquit, hominis Dei ex ipso*
haustum fonte gratiæ Dei ... videte, si non il-
lud est propheticum: miserebor, cuius misertus
ero, & misericordiam præstabo, cui misericors
fiero; & illud apostolicum; igitur non volentis,
neque currentis, sed miserentis est Dei. Et i-
terim Lib. I. *Retractat.* c. 10. *Verum est omni-*
no, omnes homines hoc posse, si velint, sed
præparatur voluntas a Domino, & tantum au-
getur munere charitatis ut possint. Et in epist.
217. alias 107. ad Vitalem c. 6. *Manifestum est,*
inquit, eos, qui huius resistunt tam perspicue
veritati, non intelligere omnino, qua locutione
*sit dictum, quod omnes homines vult Deus sal-*vos fieri, cum tam multi salvi non fiant, non**
quia ipsi, sed quia Deus non vult; quod sine
ulla caligine manifestatur in parvulis.

80. S. autem Fulgentius Lib. III. de *prædest.*
& *gratia* cap. 14. huic ipsi objectioni respondens,
sicut verum est, inquit, de illis, qui ratione ut-
tuntur: qui volunt, salvantur; & qui nolunt,
non salvantur; ita verum est, eos, qui salvi

flunt, tunc salvari velle, quando divina *gratia*
præveniuntur, ut velint. *Inimo* tunc salvari vo-
lunt, quando ipsum velle dono divinæ largitatis
accipiunt.

81. Sexenta alia hujus generis agglomerare pos-
sem ex S. Augustino, ejusque discipulis; sed ut
brevior sim, concludo verbis S. Remigii de te-
nenda verit. *Scripturæ cap. 12.: Illud in hac*
quæstione manifestum est, quod etiamsi gene-
raliter, & indifferenter omnes homines Deus
vult salvos fieri, in aliorum tamen cordibus be-
nignitate misericordiae suæ ipse operatur eam-
dem bonam voluntatem suam, ut & ipsi salva-
ri velint, atque salventur.

82. Eodemque sensu explicandum est testimo-
nium S. Augustini ex Libro de spiritu & littera;
si tamen ibi in sua, & non potius in Pelagianor-
um sententiâ locutus est, quod probabilissimum
certe videtur, ut supra observavimus (in nota
ad num. 51.)

83. Postremum de Tyriis, & Sidoniis eadē
explicatione facile expeditur; & fortasse etiam men-
dum ibidem erat, ut legi debeat in numero sin-
gulari, possent salvi esse, si vellet, nempe si ip-
se Deus vellet eos salvare: quomodo se invenisse
dicunt editores Benedictini plane in XXV. Codic-
ebus (vide eorum notam); & quomodo etiam
Petrus Lombardus in I. Sent. dist. 46. & Guill.
Estius in I. Sent. dist. 46. §. 2. legerunt. Quæ
lectio eidem S. Augustino mirifice concordat, di-
centi Lib. XI. de Genes. ad litt. cap. 10., pos-
“ set Deus ipsorum voluntates in bonum conver-
“ ter, quoniam omnipotens est, posset plane.
“ Cur ergo non fecit? quia noluit. Cur noluit?
“ penes ipsum est; debemus enim non plus sa-
“ pere, quam oportet sapere. ”

84. Nulla vero mihi appetit difficultas in ver-
bis S. Thomæ, si conferantur cum antecedentib;
inquit enim, si ergo in homine tantum na-
tura ipsius consideretur, æqualiter bonum est,
omnem hominem salvari, quia omnes conse-
niunt in natura humana. Et cum omne bonum
sit volitum a Deo, hoc etiam Deus vult, & hæc
voluntas vocatur antecedens, qua omnes homi-
nes salvos fieri vult. Nec obest, quod subdit:
consideratis omnibus circumstantiis persone &c.
Nam si ulterius de causis harum circumstantia-
rum inquiratur, scilicet quare Petrus a peccato
resipuerit, & perseveraverit in justitia, Judas au-
tem fuerit in sua impietate derelictus? apparebit,
i-

voluntas? Sed in hac locutione sensus & conditio latet. *Vult ergo Deus omnes salvos fieri, si accedant ad eum ... si & ipsi velint.* Hoc testimonio utuntur Molina in Concordia q. 19. ari. 6. disp. 1., Franc. Suarez Lib. IV. de *Prædest.* cap. 1. n. 5. & Vasquez in I. P. disp. 88. cap. 4. Sed modo omnibus compertum est, hinc librum non esse S. Ambrosii, sed incerti auctoris, ac Pelagiana his, aliquisque erroribus refertum. Idem dicendum de Cominent. in epist. Sanct. Pauli sub

nomine S. Hieronymi, cuius hæc verba allegantur a Molina, Vasquezio, & Suarez: *Qui omnes homines vult salvos fieri ... si ipsi tamen vocanti Deo consentire voluerint.* Sed fucum ipsis, aliisque fecit falsum Hieronymi nomen; post enim deprehensum fuit, opus illud esse hæresiarchæ Pelagii. En quibus auctoribus
adversarii nostri ad suas confirmandas opiniones ali-
quando utantur.

iterum ad inscrutabilia Dei judicia esse confugendum, qui in altero suam misericordiam, in altero suam justitiam ostendere voluit; ut proinde voluntas antecedens salvandi omnes homines non pendeat ab hac conditione *si ipsi velint*, sed ab hac alia, si id altissimis, & inscrutabilibus divinis consiliis non repugnet.

85. Quando demum Angelicus ita concludit: *& hæc dicitur voluntas consequens &c.* intelligendus est de voluntate consequenti in ordine *executivo*, qua scilicet vult gloriam æternam, tanquam præmium, & mercedem bonis meritis nostris reddi. Ceterum aliam voluntatem in ordine intentivo agnoscit S. Præceptor, quæ non præsupponit præscientiam bonorum operum, sed illorum est causa.

86. Sane idem S. Præceptor quæst. VI. de *verit.* art. 2. cum probasset, præscientiam ineritorum non esse causam prædestinationis, ita sibi objicit secundo loco: *prædestinatio includit in se voluntatem divinam salutis humanæ; nec potest dici, quod includat solam voluntatem antecedentem*, quia hac voluntate Deus vult omnes homines salvos fieri ... unde omnes essent prædestinati: *relinquitur igitur, quod includat voluntatem consequentem.* Sed voluntas consequens, ut dicit Damascenus, est ex nostra causa, scilicet in quantum nos habemus diversimodo ad merendam salutem, vel damnationem: ergo merita nostra a Deo præscita sunt causa prædestinationis. Eu, ni fallor, voluntas antecedens alligata conditioni ex parte nostra, ut fiat consequens, si nos velimus.

87. Huic autem objectioni ita S. Doctor respondet: *prædestinatio includit voluntatem consequentem, quæ respicit aliquo modo id, quod est ex parte nostra, non quilem sicut inclinans divinam voluntatem ad volendum, sed sicut id, ad cuius productionem divina voluntas gratiam ordinat: vel etiam sicut id, quod ad gratiam quodammodo disponit, & gloriam meretur.* Illa ergo conditio *si nos velimus*, seu potius *ut nos velimus* includitur in divina voluntate, non tanquam causa, sed tanquam effectus, ad cuius productionem divina voluntas gratiam ordinat.

88. Inst. priujo. S. Thomas explicans ea verba Apostoli Hebr. XII. 15. *Ne quis desit gratiæ Dei,* inquit Lect. 5. *gratia Dei nulli deest, sed omnibus, quantum in se est, se communicat,* sicut nec sol deest oculis cœcis. Et Lib. III. cont. Gent. cap. 159. *Deus, inquit, quantum in se est, paratus est omnibus gratiam dare; vult enim omnes homines salvos fieri,* & al cognitionem veritatis venire. Sed illi soli gratia præstantur, qui in seipsis gratiæ impedimentum præstant; sicuti sole mundum illuminante in culpam imputatur ei, qui oculos claudit, si ex hoc aliquo malum sequatur, licet videre non possit, nisi lumine solis præveniatur. Ie demum quæst. XIV. de *verit.* art. 11. ad 1. *Hoc, inquit, ad*

divinam providentiam pertinet, ut cuilibet prædecat de necessariis ad salutem, dummodo ex parte ejus non impediatur.

89. Resp. S. Thomam in primo loco loqui de gratia Dei habituali, quam Deus omnibus paratus est concedere, dummodo removeatur obstaculum peccati; ad quod tamen removendum gratia actualis necessaria est, quam Deus pro sua misericordia aliquibus dat, aliis pro sua justitia denegat; ut proinde semper ad divinam voluntatem, tanquam ad primam, & principalem hujus discriminis causam, configiendum sit. S. Doctor non indiget alio interprete, quam seipso; statim enim subdit: *hoc ipsum, quod aliquis non ponit obstaculum, ex gratia procedit ... hoc autem donum gratiæ non est gratum faciens.* Quol ergo a quibuslam removetur istud obstaculum, hoc est *ex misericordia Dei;* quod autem non removetur, hoc est *ex justitia ejus.* Quibus verbis perspicue docet, non omnibus a Deo concedi adjutorium gratiæ ad removendum obstaculum peccati, ut Theologi illi putant, qui dicunt, Deum, quantum in se est, efficaciter velle omnium hominum salutem, conditione tamen ab illorum arbitrio unice pendente, *si ipsi velint.*

90. Eodem modo, immo etiam clarius mentem suam S. Doctor aperit Lib. III. cont. Gent. ita enim pergit cap. seq. Quod autem dictum est, *in potestate liberi arbitrii esse, ne impedimentum gratiæ præstet, competit his, in quibus naturalis potentia integra fuerit* (scilicet justis); si autem per inordinationem præcedentem declinaverit ad malum, non erit omnino in potestate ejus nullum impedimentum gratiæ præstare. Quain doctrinam postquam multis rationibus confirmavit, ita subdit cap. 161. ,, *Licet autem ille, qui peccat, impedimentum gratiæ præstet, & in quantum rerum ordo exigit, gratiam non debet accipere, tamen quia Deus præter ordinem rebus iuditum operari potest sicut cum cœsum illuminat, vel mortuum resuscitat, interdum ex abundantia bonitatis suæ etiam eos, qui impedimentum gratiæ præstant, auxilio suo prævenit, avertens eos a malo, & convertens ad bonum; & sicuti non omnes cœcos illuminat, nec omnes languidos sanat, ut & in illis, quos curat, opus virtutis ejus appareat, & in aliis ordo naturæ servetur; ita non omnes qui gratiam impediunt, auxilio suo prævenit, ut avertantur a malo, & convertantur ad bonum; sed aliquos in quibus vult suam misericordiam apparere, ita quod in aliis justitiæ ordo manifestetur &c.* Quam gratiæ distributionem, vel denegationem ita Angelicus ex Dei voluntate pendere docet cum Apostolo Paulo, quemadmodum ex voluntate figuli pendet, ut ex eodem luto quedam fiant vase in honorem, quedam in contumeliam. Unde etiam 1. 2. quæst. 79. art. 3. eadem solis similitudine uteus, observat hoc inter solem, & Deum esse discriminem, quod sol non tollit im-

pedimentum luminis, Deus autem potest impedirentum gratiae tollere; atque inde concludit, quod causa subtractionis gratiae est non solum ille, qui ponit obstaculum gratiae, sed etiam Deus, qui suo iudicio gratiam non apponit.

91. Quæ denum habet in q. laud. de veritate clarissim explicat 1. 2. q. 109. art. 6. ubi cum simili obiecisset illud ipsum axioma: si homo facit quod in se est, Deus ei non denegat gratiam, ex quo axiomatice in loco laud. de verit. collegiat, ad divinam providentiam pertinere, ut cui libet provideat &c. ita respondet ad 2. nihil homo potest facere, nisi a Deo moveatur, secundum illud Jo. XV. sine me nihil potestis facere, & ideo cum dicuntur homo facere, quod in se est, dicuntur hoc esse in potestate hominis, secundum quod est motus a Deo (a).

92. Inst. secundo. S. Jo. Damascenus, a quo primum hæc distinctio duplicitis voluntatis antecedens, & consequentis aperte explicata & in Scholas inventa est, & quem S. Thomas, omnesque fere Scholastici in hac parte sequuntur, voluntatem consequentem pendere docet ex prævisione bonorum, vel malorum operum: ergo voluntas antecedens est ante hanc prævisionem, ut proinde Deus velit omnes æqualiter salvos esse, si tamen ipsi velint, quorū bona opera futura prævidebit. Ita enim habet S. Joann. lib. II. de fide orihod. cap. 29. prima illa voluntas antecedens dicitur, & beneplacitum; secunda autem consequens voluntas, & permissio ex nostra causa ortum habens, eaque duplex; altera dispensatione quadam fit, & al salutem erudit, altera a reprobatione proficiscitur, al absolutam, ut diximus, pœnam pertinens. Eademque fere repetit in Dialogo contra Manichæos n. 76., ubi quasi concludens inquit: itaque voluntas antecedens est illud, quod quis a seipso vult; consequens vero id, quod ex eorum, quæ sunt, causu proficiscitur.

93. Resp. voluntatem consequentem justitiae dependere a prævisione operum, non autem voluntatem consequentem misericordiae. Duplex est e-

nim distinguenda in Deo voluntas consequens in electorum salute, una autem dumtaxat in damnatione reproborum. Prima voluntas consequens in ordine intentivo, & puræ misericordiae ea est, a qua sola movetur Deus, ut quosdam velit efficaciter salvos esse, quin aliquod in iis præcederet ineritum, cur eligeretur; altera est in ordine executivo, & justitiae, qua eisdem electis vult gloriam æternam dare, tanquam meritorum coronam; & hæc voluntas, ut inquit supra laud. n. 87. S. Thomas, respicit aliquo modo id, quod est ex parte nostra, non quidem sicut inclinans divinam voluntatem ad volendum, sed sicut id, ad cuius productionem divina voluntas gratiam ordinat. Quamobrem prima voluntas, quæ tota misericordiae est, non respicit merita in homine, quæ nulla sunt; altera autem, quæ est justitiae, merita quidem respicit, sed solum ut ejusdem voluntatis effectus; neimpe ut inquit S. Augustinus Lib. V. contra Julian. c. 3., Deus nullum elegit dignum, sed eligendo fecit dignum. In reprobis autem voluntas consequens una est solius justitiae, quæ prævisionem demeritorum subsequitur: potest enim Deus aliquos liberare sine bonis meritis, quia bonus est, non potest quemquam sine malis meritis damnare, quia justus est. Præclara est ejusdem S. Augustini sententia Lib. III. cont. Jul. cap. 18. In hoc sensu intelligendum esse S. Joann. Damascenum, etiam constat ex eo, quod subdit in secundo loco objecto: ita antecedens Dei voluntas bonitatis ipsius est, consequens vero justitiae (b).

94. Et ita explicandi sunt nonnulli alii Patres, præcipus qui populo loquentes libertius de voluntate divinæ justitiae verba faciebant, qua Deus bona bonis, mala autem malis retribuit; ex ea enim major excitari solet bene operandi fervor: hinc illud pervulgatum: qui bona egerunt, ibunt in vitam æternam; qui vero mala, in ignem æternum. A vero tamen longe aberraret, qui hanc, aliasque hujus generis locutiones eo sensu intelligeret, quasi a nobis vel unice, vel saltem primario penderet nostra salus: non autem a Deo, qui

(a) P. Ludov. Soto major Ord. Præd. olim in Cominbricensi Universitate Professor in suis Comment. super epist. ad Timoth. postquam multa attulit ad illustrandum illum Pauli locum: qui vult &c. arduum, & difficilem, ita concludit: Hæc igitur locutio, qua interdum utuntur sancti Patres, ac veteres Theologi, dicentes, Denique, quantum in se est, velle omnes homines salvos fieri, figurata, & hyperbolica est, potius quam propria, & exquisita, nisi de electis, & prædestinati intelligatur, quos proprie & efficaçiter, ut diximus, salvos fieri vult. Estius etiam in Comment. ad cap. II. epistol. 1. ad Timoth. Notandum est, inquit, quod voluntatem antecedentem exprimunt interdum Doctores per illam phrasim, quantum in se est, ut B. Thomas Lib. III. cont. Gent. cap. 159. dicit enim, quod Deus, quantum in se est, paratus est omnibus gratiam dare, quia vult omnes homines salvos fie-

ri ... Significat ergo, quod si peccatum non intervenisset, omnes habuissent gratiam, & pervenissent ad salutem. Verum quoniam illud, quod dicitur, Deum, quantum in se est, velle omnes homines salvos fieri, & paratum esse ad dandam omnibus gratiam, vulgo accipi solet in eum sensu, quem supra rejecimus, (nempe uno ipsi velint) idcirco idem S. Doct. in Summa, ubi exactias loqui solet, abstinet ab ea phrasi, nolens cuiquam occasionem errandi præbere.

(b) Celebris Joan. Polnannus in suo Breviario theol. num. 242. Ad mentem, inquit, Sunet Chrysostomi, & Damasceni voluntas antecedens est ea, qua Deus vult aliquid ex mera bonitate sua, uti salvare: voluntas consequens est ea, qua Deus vult aliquid alienum a bonitate sua, uti damnare. Unde patet, voluntatem antecedentem non fuisse a Sancto Joanne Damasceno eo sensu usurpatam, quo hic a nobis sumitur.

qui dat gratiam, & gloriam, velle, & operari, incipere, & perficere.

95. Obj. quinto. S. Prosper hanc nostram sententiam, ut nimis durum condemnat in *sensu de sing. capit.* Gallorum num. 8. inquiens: qui dicit, quod non omnes homines velit Deus salvos fieri, sed certum numerum prædestinorum, durius loquitur, quam loquendum est de altitudine inscrutabilis gratiae Dei, qui & omnes vult salvos fieri, atque in agnitionem veritatis venire.

96. Resp. hanc sententiam fuisse a S. Prospero, ut duriorem rejectam in sensu prædestinatione, quem Semipelagiani S. Augustini discipulis ad invidiam ipsis couplandam affingebant; quasi Deus gratuita voluntate vellet reproborum interitum, quemadmodum gratuita bonitate vult electorum salutem; & quo Deus nolit omnes salvare, etiamsi omnes salvari velint. Non autem in nostro sensu, quem ipsius Magister Augustinus tam sæpe, & tam perspicue tradidicerat. Inimo ipse S. Prosper eodem ipsissimo loco efficacem illam voluntatem, qua Deus solos electos salvare vult, his verbis declarat, quæ immediate subdit: & voluntatis suæ propositum in eis implet, quos præscitos prædestinavit, prædestinatos vocavit, vocatos justificavit, justificatos glorificavit... ut & qui salvantur, ideo salvi sint, quia illos vult Deus salvos fieri, & qui pereunt, ideo pereant, quia perire meruerunt. Vide supra num. 59.

97. Neque vero hic nos conturbare debent illorum querelæ, qui hanc nostram sententiam, ut divinæ bonitati injuriosam sugillant, quasi illam spem tollat, quam in generali Dei voluntate homines de sua salute reponunt. Vanæ enim sunt hujusmodi querelæ, & nisi velimus imperitos & quivocis verbis decipere, fatendum est, antecedentem Dei voluntatem neque objectum esse, nec fundamentum, nec motivum spei nostræ, sed totam nostram fiduciam ad voluntatem Dei consequentem unice referri, a qua nostra salus vere dependet. Quæ enim, amabo, erit fiducia nostra in ea generali voluntate, quæ electos juxta, ac reprohos æqualiter respicit, & per quam solam nemus unus adhuc salutem est consecutus, aut aliquando consequetur?

98. Sed in hoc subtiliter fallimur, quod posi-

ta generali voluntate Dei salvandi omnes homines, si ipsi velint, positisque auxiliis sufficientibus, quæ omnibus præsto esse ex ea voluntate Dei arbitramur, certo confidimus, nos volituros, ac divinis auxiliis nostra libertate bene usuros; itaque salutem æternam nostro arbitrio consecuturos; ut proinde re bene considerata similes simus iis, de quibus S. Hilarius in epist. ad S. Augustinum n. 4. dicit: nec ad incertum voluntatis Dei deluci se volunt. Vere igitur spes nostra non generali Dei, sed peculiari nostræ voluntati iunititur, a qua tanquam a conditione Dei voluntatem penderre existimamus, quasi nos soli nostræ salutis arbitri simus, non Deus. Sed maledictus omnis, sicut divina testantur eloquia, qui spem ponit in homine; ac per hoc & in seipso qui spem ponit, hujus maledicti simulcru innectitur. Ideo non nisi a Domino Deo petere debemus, quilquid speramus, nos vel bene operaturos, vel pro bonis operibus alepturos. S. Augustinus in Enchiridio cap. 114.

99. Ob. ultimo. Salus æterna dependet etiam a nostro arbitrio: ergo Deus eam velle non potest, nisi sub ea conditione, si nos etiam velimus.

100. Resp., verum esse antecedens, si concedatur, etiam nostrum liberum arbitrium esse in potestate Dei, ipsisque inclinationem ad bonum, & divinæ gratiae consensionem esse ejusdem divinæ gratiae effectum, ut proinde Deus, quos vult salvos facere, faciat etiam velle salvos fieri. Cogitare debes, inquit S. Augustinus de spirit. & littera c. 2. quamvis ad hominem id agere pertineat, hoc quoque munus esse divinum, atque ideo non dubitare opus esse divinum. Deus est enim, qui operatur in nobis, ait Apostolus, & velle, & operari pro bona voluntate (a).

101. Quæres, an voluntas antecedens salutis omnium hominum sit voluntas beneplaciti & propria; an voluntas signi duntaxat, & metaphorica?

102. Respond. Sanct. Thomas eam esse voluntatem beneplaciti aperte testatur in quæst. 25. de verit. art. 5. dicens: voluntas de Deo proprie dicitur, & hæc est voluntas beneplaciti, quæ per antecedentem, & consequentem dividitur. Ideo repetit in l. distinct. 47. quæst. 1. art. 2., aliisque in locis. Quamquam in Lect. I. in cap. II.

e-

(a) Praeclera sunt etiam quæ S. Pater habet de corpore. & grat. 8. ubi ait: An audelis dicere, etiam rogante Christo, ne deficeret fides Petri, defecturam fuisse, si Petrus eam deficeret voluisset, hoc est si eam usque in finem perseverare noluisset? quasi aliud Petrus ullo modo vellet, quam pro illo Christus rogasset, ut velle? Nam quis ignorat, tunc fuisse peritaram fidem Petri, si ea, qua fidelis erat, voluntas ipsa deficeret; & permansuram, si eadem voluntas maneret? Sed quia preparatur voluntas a Domino, ideo pro illo Christi non posset esse inanis oratio. Quando rogavit ergo, ne fides ejus deficeret, quid aliud rogavit, nisi ut haberet in fide liberrimam, fortissimam, invictissimam, perseverantissimam voluntatem? Et Lib. II. ope-

ris imperf. c. 154. loquens de promissione facta Abraham, scilicet in semine ejus benedicendas omnes gentes, Dicite nobis, inquit, o vani non defensores, sed inflatores liberi arbitrii, qui ignorantes Dei justitiam, & vestram justitiam volentes constituere, justitia Dei non estis subjecti; dicite, inquam, nobis, si noluiscent gentes credere, justique vivere, evanaretur promissio, que facta est ad Abraham? Non, inquires. Ergo ut Abraham ob stipendiun fidei consequeretur dilatationem seminis, preparata est gentium voluntas a Domino; & ut vellent, quod & nolle potuissent, ab illo factum est, qui ea, que promisit, potens est & facere. De hac materia legatur P. Thoin. de Lenos in Panoplia gratiae Tom. II. tract. 2. c. 10. & seq.

DISSERTATIO IV. CAP. II.

epistol. ad Timoth. aperte dicit, ea Apostoli verba: qui vult omnes homines &c. posse etiam de voluntate signi exponi. Vid. supr. num. 65.

105. Porro si voluntas antecedens est voluntas beneplaciti, debet etiam in Deo vere & proprie esse, non metaphorice. In Deo, inquit Augustinus I. Part. quæst. 19. art. 11., distinguitur voluntas, proprie, & metaphorice dicta; voluntas enim proprie dicta vocatur voluntas beneplaciti; voluntas autem metaphorice dicta est voluntas signi.

104. Sed aliis non paucis Theologis visum est, voluntatem antecedentem non esse nisi voluntatem signi, nec in Deo esse nisi metaphorice, & eminenter. Molina in Concordia quæst. 19. artic. 6. disp. 1., aliisque putarunt, hanc sententiam placuisse etiam Sancto Thome fortasse propter opusculum de præscientia, & prædestinatione, quod olim ipsi, sed falso adscribebatur (a); in eo enim opusc. cap. 6. hæc habentur: „Deus dicitur velle aliquid duplicitate; uno modo pro-prie ... & hæc dicitur voluntas beneplaciti, quæ semper in omnibus infallibiliter impletur ... Alio modo dicitur velle aliquid metaphorice .... & hæc dicitur voluntas signi, quæ non semper impletur, de qua dicit Apostolus 1. Timoth. II.: qui vult omnes homines salvos fieri. “ Cum tamen hoc opusculum sit veteris alienus, gravisque Theologi, apparet, hanc sententiam suos oīm habuisse patronos.

105. Nec illi desunt celebres etiam Thomistæ, qui saltem eam probabiliorem esse putarunt. Sane Guill. Estius in Lib. I. dist. 46. §. 5. hæc habet: „Longe probabilius sentiunt, qui negant in Deo formaliter, & proprie esse voluntatem antecedentem ... atque sufficere dicunt, hujusmodi voluntatem eminenter, sive per tropum in Deo constitui, quomodo sunt in Deo ira, pœnitentia, misericordia, & quæcumque bonæ affectiones; quæ ita in hominibus sunt, ut imperfectionem aliquam includant: veluti mutationem, passionem, defectum, propter quas imperfectiones necesse est, vel per eminentiam causalitatis, vel quocumque alio tropo sermonis Deo tribuantur. Constat autem, Deum in priorum cordibus operari hunc affectum, ut omnes velint salvos fieri: est igitur hujusmodi affectus in Deo eminenter.

106. „Quod autem, pergit Estius, imperfectionem illa voluntas includat, ideoque formaliter in Deo esse non possit, primum arguit nomen velleitatis; hoc enim nomine S. Thomas voluntatem hanc potius appellandam censem; vel leitas autem non aliud esse videtur, quam imperfecta quædam, & suspensa voluntas. Deinde de qua voluntas hæc significat desiderium ali-

, cujus rei inefficax, quale non potest esse in Deo. Tertio, quia otiosa esset hujusmodi in Deo voluntas, & proinde frustra, quia nullum in rebus haberet effectum propriæ sibi respondentem. Quarto, quia si formaliter illa voluntas sit in Deo, erit perpetua ac proinde Deus semper volet omnium hominum salutem, quod videtur absurdum; cum nec pii quidem homines post hanc vitam hoc sint volituri. Unde & postremum oritur argumentum, quia Sancti Augustini, & Justorum spiritus in cœlo non habent hujusmodi voluntatem, propter status sui perfectionem; quia etiam sit, ut nec orent pro reprobis, nec ulla super damnatis commiseratione moveantur, sed pure, & perfecte in eorum punitio laudent Dei justitiam, ut in fine IV. Libri sentent. docetur; multo minus ergo in Deo debet ponii formaliter hujusmodi voluntas. “ Hæc fusius notare placuit, ut præcipua saltem hujus opinionis fundamenta nou laterent.

107. Ceterum eidem subscrubunt etiam alii ex Thomistis, ut Cajetanus in Comment. ad cap. II. epist. 1. ad Timoth., inquiens: vult omnes &c. non est hic, speculative Theologe, sermo de voluntate beneplaciti ... sed est sermo de voluntate signi. Navarettus in I. P. Sanct. Thomæ quæst. 19. controv. 8. ad art. 6. Communior, inquit, atque verior resolutio est, illam voluntatem (antecedentem) non esse formaliter in Deo, sed eminenter. Videri etiam possunt Th. de Lemos supra laud. in nota ad num. 65., Bannez. in I. Part. S. Thomæ quæst. 19. art. 6., Sylvius ad eundem locum Sanct. Thomæ, Polmanus in Breviario theol. Part. I. num. 249., Trigosius ex Capuccinorum familia in suis Commentariis ad opera S. Bonaventuræ, quos sub auspiciis, & cum privilegio Clementis VIII. R. P. in Vaticana typographia edi curavit, quæst. 14. art. 1. dub. 2. & celebris auctor de l' action de Dieu sur les creat. sect. 7. P. I. cap. 13. §. 5.

108. Verumtamen ut omnis errandi tollatur occasio, distinguenda est ea voluntas, qua Deus vult antecedenter omnium hominum salutem, ab ea, qua vult media ad salutem obtinendam, sive ordinis mere naturalis, sive etiam supernaturalis; hæc enim secunda est in Deo reipsa, & formaliter; & solum de prima disputatur, utrum formaliter sit in Deo, an eminenter tantum. Audiatus P. Xantes Mariales Venetus, ex patricia Pinardorum familia, qui in sua Biblio. interpretum Sanct. Thomæ Tom. III. de volunt. Dei art. 6. controv. 15. cap. 5. Voluntas antecedens, inquit, potest vocari voluntas metaphorica, seu signi, & non voluntas propria, & formaliter ... Per ordinem autem ad media collata est realis voluntas, & non metaphorica, quia revera vult,

a-

(a) Vid. Echard. de Scriptor. Ord. FF. Predic. in S. Thomæ, & P. Bernard. de Rubeis Dissert. XX. de

gestis, scriptis, ac doctrina S. Thomæ, cap. 5.

actualiterque confert media, quibus possimus ad salutem pervenire.

109. Quia vero Angelicus non semel repetit, voluntatem antecedentem esse voluntatem *beneplaciti*, quæ de Deo proprie dicitur, qui eamdem voluntatem antecedentem non formaliter, sed eminenter tantum, & metaphorice esse volunt, verba S. Doctoris ita explicant, ut solum docuerit, eam proprie de Deo dici, idest non fictit, sed cum fundamento. Vel etiam quod Angelicus locutus sit de voluntate antecedente, prout consequenter adjunctam habet, quæ media respicit. Ceterum, inquit, Angelicum nunquam putasse, voluntatem antecedentem, & inefficacem proprie, & reipsa in Deo esse, vel ex iis solis appareat, quæ habet in I. Part. quæst. 19. art. 6. ad 1., ubi postquam distinctionem illius duplicitis voluntatis ex Damasceno attulisset, quæ quidem distinctione, concludit, non accipitur ex parte ipsius voluntatis divinæ, in qua nihil est prius, aut posterius, sed ex parte volitorum. Et hæc satis sint; neque evim tanti momenti esse videntur, ut operæ pretium sit in iis diutius immorari.

C A P U T III.

De Christi morte pro hominum salute.

110. Ista quæstio ita cum præcedente conjuncta est, ut non facile ab ea separari queat (a): quamobrem peropportunitus hic videtur ejusdem pertractandæ locus; præcipue quia contra eosdem

fere adversarios pugnare debebimus. Pelagiani siquidem in Christo æqualem omnino faisse voluntatem salvandi omnes homines, eumque propterea pro omnibus omnino hominibus pretiosum sanguinem suum fudisse, atque æternæ Patri obtulisse, ideo contendebant, ut inde colligerent, non a speciali Dei benevolentia, & gratia, sed tantummodo ab hominum arbitrio esse repetendum, cur isti potius, quam alii salventur. Neque ab hoc errore omnino declinabant Semipelagiani eadem fere ratione de Christi Passione, ac de Dei voluntate loquentes (vid. sup. num. 10. seq.) (b).

111. Molinistæ cohærenter ad ea, quæ de voluntate Dei salvandi omnes homines ex eorum sententia sup. n. 16. exposuimus, passim docent, Christum eo sensu pro omnibus hominibus sine ulla exceptione infinitum sanguinis sui pretium Patri obtulisse; ut quantum in ipso est, omnes omnino salvare velit. Hæc autem verba, quantum in ipso est, ita explicant, ut virtute passionis Dominicæ omnibus præsto sint auxilia sufficientia ad salutem: auxilia vero sufficientia ad mentem Molinistarum ea vocantur, quæ ita ad salutem sufficientiunt, ut nihil ex parte Dei amplius desideretur, soiusque desit voluntatis humanæ consensus. Quod si verum est, illud consequi manifeste videtur, non jam ab absoluta, atque efficaci Christi Domini voluntate, sed potius a nostro arbitrio discretionem electorum pendere, nostramque salutem esse a nobis, & non a Deo sperandam (c).

112. Prædestinatiani in oppositum vitium declinantes, contendebant, dici nullatenus posse, pro-

to-

(a) Quidam tamen aliter de humana Christi voluntate, ac de voluntate Dei disserendum esse censuerunt. Nam Estius in Lib. I. Sentent. dist. 46. §. 3. postquam dixit, sibi probabilius videri, in Deo non esse formaliter voluntatem antecedentem salvandi omnes homines, sed solum eminenter, sive per tropum, quomodo sunt in Deo ira, paenitentia, misericordia, & quæcumque bona affectiones, sibi objicit, Christum proprie tales habuisse voluntatem salvandi omnes; respondet autem, dico, quod in Christo fuerit hujusmodi cœleitas, non esse consequens, quod sit in Deo, ut Deus est; Christus enim cum veritate humanæ nature suscepit humanas affectiones.

(b) Pelagius in Cominent. in epist. Sancti Pauli, qui olim S. Hieronymi fatus putabatur, ea Apostoli verba 1. ad Timoth. II. 6. Qui dedit redēptionem semetipsum pro omnibus, ita explicat: Ille se pro omnibus dedit, si omnes redimi cœlent. S. autem Prosper in epist. ad S. August. ita Semipelagianorum errorem in hac materia exponit n. 3.: Universis hominibus propitiationem, quæ est in sacramento sanguinis Christi, sine exceptione esse propositam, ut quicunque ad fidem, & ad baptismum accedere voluerint, salvi esse possint. Et n. 6.: itaque, quantum ad Deum pertinet, omnibus paratam vitam æternam; quantum autem ad arbitrii libertatem, ab his eam apprehendendi, qui Deo sponte cederiderint &c. Omnes eadē oberrabant chorda, ut initium salutis ab homine repeterent, non a Deo Salvatore nostro, quem erga omnes æqualiter, & indifferenter se habere, cominincebantur.

Gazzaniga Theol. Tom. II.

(c) Audiatur nomine aliorum Dion. Petavii, qui Lib. X. de prædestin. cap. 5. n. 4. ex communī, ut ipse quidem arbitratur, sententia Patrum, præsertim Augustino superiorum (nam Augustinum sibi contrarium esse hic aperte fatetur, alibi autem euendum volentem ad sua castra pertrahere conatur) illud statuit, pro omnibus passum esse Christum, hoc est ejus ad universos merita pertinuisse; non eodem tamen modo. Quod enim ad eos attinet, qui ante illum mortui, damnati sunt, eo spectavit ejus mors, & passio, ut illic, cum viverent, gratia necessaria presidia istius futura merita concessa fuerint, quibus salutem, si vellet, adipisci potuissent ... De aliis autem, qui postea vixerunt, reprobus, consentaneum est, pro illis & esse passum, & orasse Christum, ut quantum in ipso erat, compotes fierent salutis æternæ. Quid porro per gratiam sufficientem intelligatur, declarat idem Petavius eodem Libro cap. 16. n. 3., quæ scilicet ex se idonea est ad opus perficiendum, nec ut agat re ipsa id, cuius causa datur, requirit aliud, quam voluntarium, liberumque consensum; seu, ut illi exponunt, gratia sufficientiens ita complet potentiam, ut ad ipsum opus nihil aliud ex parte Dei requiratur. Confer, quæ superius diximus in nota ad num. 17. Multo autem apertius locutus est Lud. Molina in Concordia disp. 16. quæst. 14. art. 33. contendens, Christum sua morte promeruisse omnibus omnino hominibus talia gratiae auxilia, ut semper in manu liberi arbitrii nostri posita esset salus nostra &c.

totius mundi redemptione Salvatorem esse crucifixum: unde etiam colligebant, quod ab eis, qui non sunt prædestinati ad vitam, non auseverat percepta gratia originale peccatum, & quod non prædestinati ad vitam, etiamsi fuerint in Christo per baptismum regenerati, & pie, justeque rixerint, nihil eis prospicit &c. Quæ absurdæ blasphemiae olim a Semipelagianis objiciebantur, tanquam legitimæ Augustinianorum de divina gratia dogmatum consequentiarum, post autem fugrunt a Prædestinationis infelicitate adoptatae. Vid. S. Prosper in *Respons. ad capitula objectionum Gallorum calumniantium.*

115. Nos tutissimis Sancti Augustini, & Thomæ principiis insistentes, primo contra Pelagianos, & Semipelagianos ostendemus, Christum Dominum pro solis electis salvificæ suæ passionis pretium Patri efficaciter obtulisse, non vero indiferenter pro omnibus, quasi tota discrecio ab iis pendeat, qui salvantur, non vero a Christo Domino, qui pro sua misericordia eos salvos facere omnino voluit. Qua quidem in disputatione nobis haud raro contingit, etiam Molinistarum sententiam oppugnare; non quod Theologi privati fines prætergredientes aliquam audeamus ei notam inurere; sed quia censemus, per theologicas consecutiones eamdem ab iis erroribus, quos cum tota Ecclesia ipsi se damnare profitentur, nos satis abhorrire (a).

114. His autem erroribus explosio contra horrendas Prædestinationariorum blasphemias demonstrabimus, multiplici sensu vere dici posse, & debere, Christum pro omnibus hominibus passum, & mortuum esse; & potiori quadam jure pro iis, qui ad gratiam baptismi, & fidei pervenient, quamvis in accepta justitia non perseverent usque ad finem.

PROPOSITIO I.

Christus Dominus pro solis electis infinitum mortis suæ pretium æternō Patri obtulit ex efficaci absolutaque voluntate eos salvandi.

115. Prob. primo disertissimis sacr. litter. testimonii, quibus dicitur Christus duntaxat pro electis mortuus, ea proculdubio ratione, quia non nisi eos absolute, & efficaciter salvare voluit. Joann. III. 14. ait Christus de seipso: exaltari oportet Filium hominis, ut omnis, qui credit ipsum, non pereat, sed habeat vitam æternam.

(a) Theologi Lovanienses in sua celebri Censura anno 1586. damnarunt inter alias hanc assertionem non. 7. Deus voluit dare Christum in redemptionem pro omnibus, nullo excepto: ergo omnibus preparavit sufficientia media per Christum. Prob. consequens, quia eatenus est Christus omnibus Redemptor, quatenus per ipsum dantur omnibus auxilia sufficientia, quibus resurgent a peccatis. Si enim non darentur sufficientia, verus non esset eorum Redemptor, quia neque quoad sufficientiam, neque quoad efficaciam. Talis autem est

Et cap. X. 15. animam meam pono pro omnibus meis. Item Matth. I. 21. ait Angelus ad Joseph: vocabis nomen ejus Jesum; ipse enim salvum faciet populum suum (idest electos) a peccatis eorum. Etiam S. Paulus Ephes. V. 25. Christus, inquit, dilexit Ecclesiam, & seipsum tradidit pro ea, ut illam sanctificaret mundans lavacro aquæ in verbo vitae, ut exhiberet ipse sibi gloriosam Ecclesiam, non habente maculam, aut rugam, aut aliquil hujusmodi, sed ut sit sancta, & immaculata. At nimis longus essem, si omnina hoc spectantia afferre velleim.

116. Porro hæc, & cetera iis similia Scripturarum testimonia intelligenda esse in sensu exclusivo, ut Scholastici ajunt, S. Augustinus, aliquique tum ante, tum post ipsum Patres bene multi laudenter tradent. Sanct. Irenæus Lib. II. adv. hæc. cap. 59. Omnes, inquit, venit salvare, omnes, inquam, qui per ipsum renascuntur in Deum. S. Ambrosius in Psalm. I. num. 24. Puer, inquit, natus est nobis; nobis, qui credimus, non Iudeis, qui non crediderunt; nobis, non hæreticis; & S. Hieronymus in cap. XX. Matth. observat, Christum non dixisse animam suam dare redemtionem pro omnibus, sed pro multis, idest pro iis, qui credere voluerunt. Quæ S. Patrum verba non de fide quacumque, sed de ea intelligi debent, quæ cum bonis operibus conjuncta nos ad salutem perducit, juxta illud: qui crediderit ... salvus erit. Quod clarius exponit S. Augustinus multis in locis. Quando perit, inquit in Serm. de S. Vincentio mart., qui sanguine Christi redemptus est? Potens homo non potest perdere, quod emit auro suo, & Christus perdet, quod emit sanguine suo? Et Tract. CXI. in Joann. explicans illa Christi verba: Pater, quos dedisti mihi, volo, ut ubi ego sum, & illi sint mecum, inquit: ostendit ... eos sibi esse datos, quibus omnibus det vitam æternam: proinde non ei dati sunt, quibus vitam non dabit æternam.

117. Immo S. Doctor ad solos electos, vel fidèles sæpe contrahit alia Scripturæ Sacrae loca, quæ Christum generaliter pro omnibus hominibus mortuum fuisse, indicare videntur. Ut cum Tract. 87. in Joann. ostendit, mundi nomine, pro quo Christus dicitur passus, non intelligi, nisi Ecclesiam. Sicuti est illud, inquit, Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi; itemque illud; non venit filius hominis, ut judicet mundum, sed ut salvetur mundus per ipsum; & in epistola

landat. Theologorum censura. Non dissimilis erat olim Massiliensium ratiocinatio; sed cui sic respondendum: Christus Redemptor est omnium, quoad pretium sufficientiam, quia merito Sanguinis ejus omnes a peccatis liberari possent, si crederent: non est autem Redemptor omnium secundum efficaciam, quia non omnibus per eum datur, ut credant. Ut enim infidelis credat, præter prædicationis beneficium necessarium est gratia specialis donum, quo fiat, ut prædicationi consentiat.

stola sua Joannes ait: *Advocatum habemus ad Patrem Jesum Christum justum, & ipse propitiator est peccatorum nostrorum, non tantum nostrorum, sed etiam totius mundi: totus ergo mundus est Ecclesia ... Iste mundus, quem Deus in Christo reconciliat sibi, & qui per Christum salvatur. Hæc postrema verba ostendunt, S. Doctorum non loqui de Ecclesia, prout etiam reprobos comprehendit, sed de Ecclesia prædestinaturum, qui per Christum salvantur.*

118. Non dissimiliter intelligi vult locum illum S. Pauli Roman. VIII. qui proprio filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum, inquietus in Tract. XLV. in Jo. quibus nobis? præscitis, prædestinatis, justificatis &c. Quod alibi repetit (in Serm. VI. de Verbis Apostoli c. 8.) dicens: misit Deus filium suum propter præscitos, & prædestinatos, vocando, justificando, glorificando. Et universim S. Doctor gratuitam electorum prædestinationem strenue propugnans, consequenter asserebat, Christum efficaciter pro illorum salute orasse, & passum fuisse, non autem ut salvaret reprobos (a).

119. Augustinum de more secuti sunt Prosper, Fulgentius, aliquique ejus discipuli, quorum primus canebat in carmine de Ingratis P. II. cap. 15.

*Nam si nemo usquam est, quem non velit esse redemptum,
Haud dubie impletur quidquid vult summa potestas.
Non omnes autem salvantur.*

Unde infert, Christum non omnes efficaciter redemisse, ut re ipsa salvarentur. Et ad primam object. Vincent. *Redemptionis proprietas*, inquit, hæc dubius penes illos est, de quibus principes mundi hujus missus est foras, & jam non satis diaboli, sed membra sunt Christi. Quod rursus confirmat in resp. ad c. IX. Gallorum inquietus: *Cum rectissime dicatur Salvator pro totius mundi redemptione crucifixus propter veram humanae naturæ susceptionem, & propter communem in primo homine omnium perditionem, potest tamen dici pro his tantum crucifixus, quibus mors ipsius profuit.*

120. S. autem Fulgentius, postquam ut superius n. 60. vidimus, errore in illorum, qui Deum velle omnes homines salvare dicebant, si ipsi vellet, copiose refutavit, loquens de Christi voluntate, *Sicut Pater*, inquit de Incarnat. & gratis cap. 31., *suscitat mortuos, & vivificat, sic &*

(a) Dion. Petavius hoc ingenue confessus est Lib. X. de prædest. cap. 5. n. 3. dicens: *Si quis Augustini sententiam illum amplecti voluerit, qui prædestinationem sine ullo ad merita respectu, tanquam ad causam fieri censem, reprobationem autem ex solo originali delicto, consequens videtur, ut negre reproborum salvandorum voluntatem ullam habuisse Deum asserat, ne-*

Filius, quos vult, vivificat; eosdem autem vivificare vult, quos vult salvos fieri: sic ergo, quos vult, salvat, quemadmodum quos vult, vivificat.

121. Et S. Bernardus Augustinianæ doctrinæ studiosissimus Hom. III. super Missus est in fine, non possunt perire, aiebat, *pro quibus Filius roget; ne pereant; pro quibus Pater tradidit Filium in mortem.*

122. Præterea Sæc. IX. in celebri illa, quæ tunc exorta est, propter Monachum Gotteschalculm controversia, S. Remigius, seu potius tota Ecclesia Lugdunensis, cui ille præerat, & cuius nomine loquebatur, in libro de tenenda veritate Scripturæ cap. 14. ita fidenter pronunciabat: *Certissime, & clarissime ostenditur, pro omnibus filiis Christi, qui fuerint, aut sunt, vel erunt, factam esse passionem Christi ... De ceteris vero qui in ipsa facultate atque impietate sua perseverantes sunt, perituri, si de scripturæ sanctæ auctoritate, quod etiam pro talibus Dominus passus sit, certissimis, & clarissimis testimoniiis nobis demonstrare potuerint boni viri, qui talia definiverunt, dignum omnino est, ut credamus & nos. Si vero non potuerunt, cessent contendere pro eo, quod non legunt: pudeat eos definiire, quod nesciunt: timeant statuere, quod nullum Sanctorum Pitrum Concilium, nullum Apostolicæ sellis Pontificem, nullum ecclesiasticorum dogmatum hactenus inveniant statuisse.*

123. Atque in eadem causa Gotteschalchi Concilium Valentinius postquam cap. 4. eorum damnavit errorem, qui sanguinem Christi,, etiam,, pro illis impiis, qui a mundi exordio usque ad,, passionein Domini in sua impietate mortui aeternam damnatione puniti sunt, effusum definiebant, ita pergit: illud nobis simpliciter, & si deliter tenendum, ac docendum placet, juxta evangelicam, & apostolicam veritatem, quod pro illis hoc datum premium teneamus, de quibus ipse Dominus noster dicit: *sicut Moyses exaltavit serpente in deserto, ita exaltari oportet filium hominis, ut omnis qui credit in ipsum, non pereat, sed habeat vitam æternam.* “ Sed de hoc Concilio inferius redibit sermo num. 166. & 188.

124. Ab his, aliisque Augustini discipulis non est se jungendus S. Thomas, qui 5. P. quæst. 21. art. 3. cum ostendisset, omnem Christi orationem absolutam fuisse exauditam; sibi autem objecisset num. 2. orasse Christum pro suis crucifixoribus, & pro iis, qui erant credituri per verbum Apo-

sto-

que pro eorum salute vel esse passum, vel orasse: qui enim poterat, cum absoluto decreto dammare illos statuisset? Hæc oblitus fuisse videtur, quando Lib. XIII. de Incarnat. c. 2. & seq. probare nisus est ex S. Augustino Christum, quantum in se est, pro omnibus hominibus sine ulla prorsus exceptione premium Sanguinis sui Patri obulisse.

stolorum in eum, quin tamen ejus oratio fuerit exaudita, respondet: „ Dominus non oravit pro omnibus crucifixoribus, neque etiam pro omnibus, qui erant credituri in eum; sed pro his solum, qui erant prædestinati, ut per ipsum vitam consequerentur æternam. “ Et sexcentis in locis Angelicus constanter repetit, Christum pro solis prædestinatis mortuum esse efficaciter, pro ceteris autem hominibus sufficienter; quod ex infra dicendis apparet uberiori.

125. Prob. ulterius nostra propositio eo invicto arguento, quo S. Augustinus contra Pelagianos, ac Semipelagianos saepius est usus, ex parvulis illis desumpto, qui sine baptismo morientes ab æterna salute infeliciter excidunt, non certe quia ipsi nolint, cum novum per ætatem ipsis velle, aut nolle licet; sed quia Deus non vult, ut ipsis infinitus passionis Christi applicetur fructus. Quod eum in omnibus sine dubio verum sit, manifestius tamen in iis appareat, qui antequam nascantur, sine ulla parentum culpa, solo Deo volente, moriuntur; tum in iis, quos in Ægypto Dei Iussum Angelus exterminator una nocte percussit Exodus XII.; atque in iis deinceps, quos in eterne maternis adhuc existentes Israelitæ Deo jubente saepius occiderunt.

126. Ubi S. Augustinus, cuius ingenii acumen nihil prorsus fugiebat, Lib. V. contra Julianum cap. 14. observavit, hoc esse multo mirabilius, quod „ aliquando Deus adoptat in filium, quem format in utero immundissimæ fœminæ; & a liquando non vult esse suum filium, quem format in utero suæ filiae. Ille quippe ad baptissimum pescio qua provisione pervenit; iste repentina morte non pervenit: atque ita Deus, in cuius potestate sunt omnia, facit esse in Christi consortio, quem forinavit in diaboli dominio, & non vult esse in regno suo, quem forinavit in templo suo: aut si vult, cur non facit, quod vult? “ Quis autem credat, Christum voluisse efficaciter quantum in se erit, pro iis pretium sui sanguinis offerre, quos ex inscrutabili divinorum judiciorum abyso certo perituros esse sciebat?

127. Quod autem de parvulis luculentissime demonstratum est, dici similiter debet de iis infidelibus, quibus nulla unquam affulxit Evangelii lux; quod iterum contingit, Deo non permittente solum, sed positive volente, ut prædicatores fidei eo non perveniant: cuius divina voluntatis disertissimum testimonium reddit historia Actuum Apostolorum, in qua dicitur c. XVI. quod Paulus, & Timotheus yetiti sunt a Spiritu Sancto loqui serbum Dei in Asia; & quod tentabant ire in Bithyniam, & non permisit eos Spiritus Jesu. Perrexerunt potius ad Macedones, certi facti, quod vocasset eos Deus evangelizare eis.

128. Ob. primo. Nihil frequentius in sacris litteris, quam Christum pro omnibus omnino hominibus sine ulla exceptione, aut distinctione in-

differenter esse mortuum. Nam S. Paulus in ep. ad Hebr. II. 9. de Christo loquens dicit: *ut gratia Dei pro omnibus gustaret mortem.* Quæ verba ita S. Jo. Chrysostomus exponit: & ipse quidem pro omnibus mortuus est. Quid autem, si non omnes credant? *Hic, quod suum erat, implevit.* Præterea idem Apostolus I. ad Timoth. II. 5. *Unus, inquit, mediator Dei, & hominum homo Christus Jesus, qui dedit redemptionem semetipsum pro omnibus.* Et Roman. VIII. 32. Qui proprio filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum; Joann. item IV. 42. Samaritani dicebant: *ipsi audivimus, & scimus, quia hic est vere salvator mundi.* Ac demum S. Joannes in sua I. ep. II. 2. de Christo ait: *ipse est propitiatio pro peccatis nostris, non pro nostris autem tantum, sed etiam pro totius mundi.*

129. Resp. Primum testimonium ita explicat Angelicus Lect. 5.: „ pro omnibus dupliciter potest intelligi, vel ut sit distributio accommodata, scilicet pro omnibus prædestinatis; pro istis enim tantum habet efficaciam; vel absolute pro omnibus, quantum ad sufficientiam; sufficiens enim, quantum ad se, omnibus est. I. ad Timoth. IV. Qui est salvator omnium, maxime autem fidelium “. Eodemque sensu de sufficientia pretii, non autem de efficaci ejusdem oblatione intelligendus est S. Chrysostomus, ut infra n. 147. magis declarabitur.

150. Alterum similiter Sanctus Thomas explicat Lect. I. in laud. c. II. ep. I. ad Timoth., simul etiam conjungens objecta S. Joannis verba epist. I. cap. II. *Ipse est propitiatio &c.* inquietus: „ pro aliquibus efficaciter, sed pro omnibus sufficienter, quia pretium sanguinis ejus est sufficienti, ciens ad salutem omnium; sed non habet efficaciam, nisi in electis propter impedimentum “; scilicet propter impedimentum perversæ voluntatis, quam Deus in reprobis ex sua justitia non vult corrigere; vult autem ex sua misericordia corrigere, vel impetrare in electis: quod posset utique præstare etiam in reprobis, si vellet.

131. Ceterum redemptionem proprie, & efficerunt suntam pertinere in sensu distributivo ad solos electos, patet ex Apocal. V. 9., ubi Sancti benedicunt Christo, dicentes: *quoniam occisus es, & redemisti nos Deo in sanguine tuo ex omni tribu, & lingua, & populo, & natione.* Ecclesia etiam Lugdunensis de tribus ep. c. 16. ea ipsa verba: *Qui dedit semetipsum redemptionem pro omnibus, ita explicat: non quod omnes sua passione redeverit, sicut utique manifestum est (scilicet ex voluntate efficaci eos salvandi): sed quod nemo accipiat redemptionem, nisi in illo, & per illum.* Eademque ratione alia loca objecta, & quæ illis similia objici possunt, explicari debent.

152. Inst. S. Paulus 2. Corinth. V. 14. *Si unus, inquit, pro omnibus mortuus est, ergo omnes mortui sunt, & pro omnibus mortuus est Christus.*

Christus. Qui Paulinus textus ex seipso apertus est, ad statuendam mortem Christi generaliter pro omnibus hominibus, & multo etiam illustrior fit ex S. Augustini expositione, qui eodem usus est contra Julianum Lib. IV. c. 4., ut evinceret, peccatum originale in omnes omnino homines propagari. Quod S. Augustini argumentum nullius prorsus roboris esset, si verba S. Pauli ad omnes omnino homines non extenderentur.

153. Resp. textum Apostoli posse intelligi de morte Christi pro omnibus sufficienter, non autem efficaciter; qua posita explicatione nullam habet vim contra nos. Verumtamen S. Thomas observavit Lect. 5. in hunc locum, aliam esse horum verborum expositionem menti Apostoli magis consequaneam, magisque litteralem; ut scilicet ad solos electos referantur, qui omnes mortui sunt, id est ut mortuos se reputare debent, juxta illud Coloss. III. 3. *mortui estis, & vita vestra est abscondita cum Christo in Deo.* Hinc consequenter S. Paulus subdit: *ut & qui vivunt (scilicet vita naturali) jam non sibi vivant, sed ei, qui pro ipsis mortuus est, & resurrexit,* scilicet Christo Redemptori; id est totam vitam suam dirigant ad obsequium, & honorem Christi, prout de se ipso idein Apostolus testabatur ad Galat. II. 20. inquiens: *vivo autem, jam non ego, vivit vero in me Christus.*

154. Hanc Sancti Thomae expositionem, utpote Apostoli menti apprime consonam inter alios interpres Estius approbat, tanquam Apostolus ratiocinetur hoc modo: Si Christus pro omnibus, quos ad vitam elegit, mortuus est, igitur omnes redēptionis ejus facti participes; qui proinde ex numero electorum se esse merito confidunt, mortui esse debent sibi ipsis, ut jam non suis commodis studeant, sed gloriæ domini Redemptoris sui, & saluti electorum, pro quibus redimendis ille mortuus est.

155. Quantum attinet ad S. Augustinum, adhuc manifestius est, ipsum nonnisi ad electos hunc locum retulisse; nam in ipso illo Lib. VI. contra Jul. cap. 4. haec habet: „ illi ergo vivunt, pro „ quibus, ut vivant, mortuus est, qui vivebat. „ Quod apertius ita dicitur: illi sunt a mortis „ vinculo liberi, pro quibus mortuus est inter „ mortuos liber. Vel sic multo apertius: illi sunt „ liberati a peccato, pro quibus mortuus est, qui „ nunquam fuerat in peccato “. Vid. etiam lib. XX. de civ. Dei c. 6.

(a) His verbis: *quicunque baptizati sumus in Christo, in morte ejus baptizati sumus &c.*: & c. 5. *Si non est pro eis (parvulis) Christus mortuus, ut quid baptizantur?*

(b) En S. Doctoris argumentum ipsius verbis expressum: *Tu dicas, etiam pro peccatoribus mortuum, (Christum): ego dico, nonnisi pro peccatoribus mortuum, ita ut respondere cogaris, si nullo peccato parvuli obstricti sunt, non esse pro parvulis mortuum;* dicit enim ad Corinthios, quoniam unus pro omnibus mortuus

156. Atque in hoc eodem sensu explicit Paulina verba Ecclesia Lugdunensis in Lib. de tribus ep. inquiens: *statim pro quibus omnibus mortuus esse intelligens sit, subjungit dicens: ut & qui vivunt &c.*

157. Neque vero quis reponat, vitiosam fuisse Sancti Patris Augustini ratiocinationem contra Julianum ad probandam generalem peccati originalis transfusionem in omnes. Respondeo enim, scopus S. Augustini eo loci fuisse evincendi, parvulos, qui baptizantur, ideo baptizari, ut a peccato originali mundarentur (a), quo semel constituto sponte fluebat & aliud, etiam ceteros parvulos, qui non baptizantur, esse eodem peccato coquinatos, enī eadem esse debeat omnium parvolorum conditio. Jam vero tali invictissimo argumento utebatur S. Doctor: *Christus non est mortuus, nisi pro mortuis, dicente Apostolo: quoniam unus pro omnibus mortuus est, ergo omnes mortui sunt;* atqui Christus pro parvulis, qui baptizantur, mortuus est, quod & Julianus concedebat, & fuerat iam a S. Augustino cap. superprobatum: ergo parvuli mortui sunt, peccato scilicet originis, cum aliorum peccatorum incapaces sint (b).

158. Ceterum si quis omnino contendat, Apostolum hic statuere, Christum esse mortuum pro omnibus, quemadmodum omnes peccato Adæ mortui sunt, non repugnabo, modo, ut saepius dixi, id intelligatur de sufficientia pretii, non de efficiacia oblationis.

159. Ob. tertio. S. Augustinus in Ps. XCV. exponens illa verba: *judicabit orbem terrarum in æquitate, generalem omnium hominum redēptionem manifeste statuit, dicens, non partem, quia non partem emit: totum julicare habet, quia pro toto pretium delit.*

160. Resp., hoc etiam testimonium facile explicari posse de sufficientia pretii, quæ utique ad totum mundum extenditur, quamquam efficacitas passionis Christi ad electos, & fideles restringatur.

141. Verumtamen si Doctoris intentem accuratius perscrutemur, apparebit, ipsum nomine totius mundi intellexisse solum Ecclesiam, quæ toto mundo diffusa est. Primo enim immediate subdit: *audistis Evangelium, quia cum venerit, inquit, congregabit electos suos a quatuor ventis: ergo de toto orbe terrarum.* Secundo id luculentius appetit ex scopo S. Doctoris, qui eo in loco Donatistas resellebat, putantes, Ecclesiam in-

an-

est, ergo omnes mortui sunt, & pro omnibus mortuus est. Nullo modo hic negare permitteris, nonnisi pro his, qui mortui sunt, mortuum fuisse Jesum... Quapropter si nullum trahunt peccatum parvuli, non sunt mortui: si non sunt mortui, non est mortuus pro eis, qui non est mortuus nisi pro mortuis. Tu autem jam in primis libro contra nos clamans dixisti, Christum etiam pro parvulis mortuum; nullo modo igitur negare permetteris, eos trahere originale peccatum.

angusta aliqua parte Africæ esse conclusam, quam eorum insaniam ut confundaret, utitur verbis Psalmistæ dicentis: *judicabit orbem terrarum, nempe, ut ipse intelligit, Ecclesiam toto orbe terrarum diffusam: unde etiam dixerat prius: valle ingratia sunt pretio suo, aut multum superbii sunt qui dicunt, aut illud tam parvum esse, ut solos Afros emerit, aut se tam magnos esse, pro quibus solis illius sit datum. Non ergo exultent, non superbiant: pro toto dedit, quantum dedit.* Ubi manifestum est, S. Augustinum pro toto mundo non potuisse intelligere infideles, qui extra Ecclesiam sunt; alias S. Doctor inepte contra Donatistas, ex quo Christus pro toto mundo pretium dedit, collegisset, Ecclesiam non in sola parte Africæ contineri, sed toto orbe esse diffusam. Donatistæ enim non omnino stupidi respondissent, argumentum Augustini, si quid valeret, etiam efficere, ut omnes infideles ad Ecclesiam pertineant, & ut totus mundus esset Ecclesia.

142. Ob. quarto. Phrasis est apud S. Patres frequentissima, Christum, *quantum in se est, efficaciter omnes homines redemisse*, hoc est id totum præstisset, quod ab ipso pendebat, ut omnes salvi fierent, & ex sola hominum culpa oriri, quod in plerisque hæc salvifica Christi voluntas non impleatur. Nam primo Origenes Lib. IV. contra Celsum appellat Jesum non unius tantum terrarum anguli medicum, sed universorum, quantum in ipso est; Servator enim venit pro omnibus hominibus. Secundo S. Cyrillus Jerosolimitanus Catechesi XVIII. Cum benignus sit Dominus, inquit, non unam, neque alteram tantum, sed multas æternæ vitæ januas aperiat, ut omnes, quantum in ipso est, absque impedimento illa potiri possent. Tertio S. Joan. Chrysostomus explicans illa Apostoli verba Roman. XIV. 15. *Noli cibo tuo illum perdere, pro quo Christus mortuus est,* inquit Rom. XXVI.: *pro universis mortuus est, quod in se sicut erat, faciens.* Et in expositione alterius loci S. Pauli ad Galat. II. 20. *Qui dilexit me, & tradidit semetipsum pro me docet, Christum, non solum pro omnibus, sed plane pro unoquoque nostrum esse mortuum,* ejusque passionem comparat prædio illi evangelico Luce XIV. 16., *quod omnibus quidem paratum fuerat, sed quoniam venire noluerunt, qui erant invitati, non proposita fercula subtraxit, sed alios invitasit.*

143. Nec aliter loquuntur latini Patres. Nam S. Ambrosius de paradiſo cap. 8. *Venerat, inquit, Dominus Jesus omnes salvos facere peccatores: etiam circa impios ostendere debuit suam voluntatem ... Quod Deo fuit, ostendit omnibus, quod omnes voluit liberare.* Et iterum Lib. II. de Cain & Abel c. 5. Ideo omnibus operi sanitatis detulit, ut quicumque perierit, mortis suæ causas sibi aſcribat, qui curari noluit, cum remedium haberet, quo posset evadere. Alibi autem in Psalm. LXXII. *venisse Chri-*

stum docet, ut peccata mundi tolleret, vulnera nostra curaret; sed quia non omnes medicinam expetunt, sed plerique refugunt ... ideo volentes curat, non adstringit invitos. Accipiunt igitur sanitatem, qui medicinam expetunt; illi autem, qui refutant medicum, nec requirunt, bonitatem medici, quam non experiuntur, sentire non possunt. Ac demum in Psalm. CXVIII. ad explicandum beneficium passionis Christi universis exhibitum utitur similitudine solis, qui omnibus exoritur, licet aliqui clausis fenestris illius lumen excludant.

144. Non minus aperte loquitur S. Hieronymus, qui proposita illa quæſtione, cur non omnes salvantur, si omnes sunt pretioso Christi sanguine redempti? *Voluit Deus, inquit in c. LXIII. Isaiae, salvare cupientes, & provocavit ad salutem, ut voluntas haberet præmium, sed illi credere noluerunt ... sed voluntas venientis hæc fuit, ut omnes crederent, & salvarentur.*

145. Immo vel ipse S. Augustinus generalis iūsus redemptionis mentionem facit apertam, ejusdemque in pluribus ineffaciām ab hominum perversitate, nullatenus autem a Dei voluntate, repetit. *Quantum in melico est,* inquit Tract. XII. in T. Joann. III., *sanare venit ægrotum. Ipse se interimit, qui præcepta medici observare non ruit ... Quare salvator dictus est mundi, nisi ut salvet mundum, non ut judicet mundum?* *Salvari non vis ab ipso, ex te judicaberis.* Et de catechiz. rudibus cap. 26. Tom. VI. *A quo interitus, inquit, hoc est paenitentiis sempernisi, Deus misericors volens homines liberare, si sibi ipsi non sint inimici, & non resistant misericordie creatoris sui, misit unigenitum Filium suum.*

146. Denique S. Thomas Lect. I. in c. II. ep. I. ad Timoth. explicans illud: *ipse est propitiatio pro peccatis nostris hæc habet: pretium sanguinis ejus est sufficiens ad salutem omnium: sed non habet efficaciam, nisi in electis propter impedimentum, scilicet hominum, qui Dei voluntati resistunt.*

147. Resp. Quantum pertinet ad adultos (nam parvolorum alia est ratio, ut mox explicabo) etiam dici posse cum S. Patribus, ab eorum voluntate pendere, ut remediis a Christo institutis utantur, aut non utantur, adeoque sanentur, vel pereant; ita tamen, ut prima, & principalis causa, ut aliqui iis bene nti velint, ab efficaci Christi voluntate sit repetenda, qui eis illam gratiam impetravit, quæ facit, ut velint. Ut autem non velint, ab ipsorum perversitate oritur, quæ est prima mali causa, & Deus eam permittit ex inscrutabili sua iustitia profunditate, cum tamen quamcumque hominis perversitatem aut tollere, aut impedire posset, si vellet. Unde efficitur, Christum, si accurate loqui volumus, quantum in ipso fuit, non voluisse efficaciter eorum salutem, qui pereunt, cum ipsis ea auxilia gratiæ conferre noluerit, quibus certissime salvati fuissent.

148. Hanc veritatem s^epius docuit Sanct. Augustinus, & ex multis locis, quae prae*sto* sunt, unum seligo, ut brevior sim. In libro de gratia, & lib. arb. c. 16. Tom. X. objicientibus Pelagianis ea Scripturæ verba: *si volueris, conservabis mandata, quæ conditionem involvunt ei similem, quam nobis ex Sanctis Patribus Adversarii objiciunt, ita Sanctus Doctor respondet: Certum est, nos mandata servare, si volumus; sed quia preparatur voluntas a Domino, ab illo pietendum est, ut tantum velimus, quantum sufficit, ut solendo faciamus. Certum est, nos velle, cum volumus, sed ille facit, ut velimus bonum &c.* Quod Sanct. Doctor pluribus Scripturæ Sacrae testimoniis pro suo more confirmat. Non dicit, Deum jam fecisse totum, quod in se est, ut reliquum a sola nostra voluntate dependeat, quemadmodum a sola ægroti voluntate dependet, ut renedio sibi jam præparato utatur.

149. Quapropter omnes illæ, quæ allatæ sunt, Sanctorum Patrum locutiones in eo sensu intelligi debent, ut Christus Dominus censeatur fecisse, quod in se est, quantum ad pretii sufficientiam, quæ procul dubio respicit omnes; non autem quantum ad voluntatis efficaciam, quæ ad solos electos dirigebatur. Unde etiam S. Remigius, postquam omni argumentorum genere evicisset, Christum nominisi pro electis, & fidelibus baptizatis efficaciter fuisse mortuum, in libro tamen de tribus epistolis hæc habet: *quod si aliqui Patrum pro omnibus omnino hominibus Dominum passum intellexerint, honoretur & iste velut pius sensus; dummodo ille prior, qui est certissimus, & divina veritate firmatur, nulla præsumptione contemnatur, vel etiam, quod gravius est, damnetur.*

150. Hinc ii ipsi Sancti Patres, qui alicubi dicunt, Christum mortuum esse pro omnibus, alibi tradunt, eundem non pro omnibus, sed tantum pro multis esse passum. S. Hieronymus in cap. XX. Matth. observat, non dixisse Christum, animam suam redemptionem dare pro omnibus, sed pro multis; id est pro his, qui credere voluerunt. Voluerunt, inquam, voluntate præparata per gratiam.

151. Immo S. Prosper, ut Semipelagianorum querelas post mortem S. Augustini excitatas compesceret, observavit, illud ingens discrimen intercedere inter medicum sanantem corpora, & Deum sanantem animas, quod Deus, secus ac medicus corporalis, debeat incipere a sananda nostra voluntate, in qua major est infirmitas; & quæ a-

mat languores suos, & pro sanitate habet, quando ægrotare se nescit, donec prima hæc medela conferatur ægroti, ut incipiatur nosse, quod langueat, & possit opem medici desiderare, qua surget (a).

152. Dixi autem, parvolorum aliam esse rationem, utpote qui nullo pollent libertatis usum, & in quibus proinde velle, & nolle nullum habet locum, nec etiam ut causa immediata, & proxima; adeoque in iis unum divinæ voluntatis arbitrium, & dominium luculentius apparet; unde ab illis S. Augustinus argumentum efficacissimum ducebat, ut ab eodem divinæ voluntatis arbitrio, & dominio etiam adulorum salutem suspenderet. Si Deus, respondebat Juliano similia objiciens Lib. IV. cap. 8., *vult omnes homines salvos fieri, & in agnitionem veritatis venire, sed ideo non veniunt, quia ipsi nolunt, cur tali millia parvolorum &c.* Vid. sup. num. 52.

153. Inst. S. Augustinus in Psalm. LXVIII. Tom. IV. de Juda, qui certe reprobus erat, dicit: *projectis pretium argenti, quo ab illo Dominus venditus erat, nec agnovit pretium, quo ipse a Domino redemptus erat: volebat ergo Dominus ipsum, etsi reprobum, salvare: nulla autem alia ratio reddi potest, cur reipsa salvus non fuerit, nisi quod remedio sibi oblato uti noluit.*

154. Resp., Christum noluisse Judam salvare efficaciter; si enim voluisse, procul dubio salvasset; sed solum efficaciter voluisse illi conferre media ad salutem sufficientia, quæ & reipsa Judas consecutus est, nempe baptismum, ut S. Augustinus probat in epist. XLIV. & alibi, aliaque non pauca gratiæ beneficia; quanquam ex inscrutabili judicatorum suorum abyso postea noluerit illi magnum perseverantiae donum elargiri. Quapropter alibi idem S. Pater Judam a numero eorum excipit, pro quibus Christus mortuus est. Nam Tract. LV. in Joann. passurus, inquit, *exitia, præmisit obsequiu, non solum eis, pro quibus erat subiturus mortem, sed etiam illi, qui eum fuerat traliturus ad mortem.*

155. Ob. quinto. S. Leo Papa Serm. i. de Nativitate Domini hæc habet: *nemo ab hujus alacritatis participatione secesserit. Una cunctis lætitiae communis est ratio, quia Dominus noster peccati, mortisque destructor, sicut nullum a reatu liberum reperit, ita liberantis omnibus renit.* Ut proinde nemo ab universa hominum redemptione excludatur, nisi qui propria voluntate &c.

156. Resp., hæc a S. Leone dicta esse non de omnibus, & singulis hominibus sine exceptione, sed

(a) Ita in resp. ad c. 6. Gallorun. Quæ iterum repetit in lib. adv. Collatorem c. 4. ad solvendum fere idem argumentum ex medici paritate deprumptum, ubi ait: *quasi vero anima ipsa non langueat, & corpori suo remedium sana prospiciat. Atqui totus homo ex ipsa, & cum ipsa in profundum miseria sue decidit, ubi eam, priusquam a medico notitiam sue calamitatis*

DISSERTATIO V. CAP. III.

sed in sensu distributivo de omni hominum genere, quatenus per Christi passionem omnibus gentibus via ad salutem patefacta est. Ita S. Leonis mentem explicat Ecclesia Lugdunensis (a).

157. Ob. sexto. S. Thomas pluribus in locis Christum pro omnibus, quantum in ipso erat, mortuum fuisse, apertissime docet; tamquam rationem, quare haec Christi passio in omnibus non habeat effectum, ex sola hominum voluntate repetit; nam in Lib. III. Sentent. dist. 20. quæst. 1. art. 1. quæstiunc. 1. ad 2. quod omnes homines, inquit, non reparentur, non est ex insufficientia medicinæ reparantis, cum sit sufficiens, quantum in se est, ad reparandum omnes, qui naturam humanam habent, aut habere possunt; sed ex defectu eorum, qui reparationis effectum in se impediunt. Alibi autem explicans ea verba Christi apud Math. XXVI. *Hic est sanguis meus nisi testamenti, qui pro multis effundetur*, inquit in Comment.: & pro multis, & pro omnibus; quia si consideretur sufficientia, ipse est propitiatio pro peccatis nostris, & non pro nostris autem tantum, sed & pro totius mundi: sed si consideremus effectum, non habet effectum, nisi in his, qui salvantur; & hoc est ex culpa hominum. Eadem saepius repetit, ut Lect. 1. in cap. II. ep. 1. ad Timoth., Lect. 2. in cap. XVII. S. Joan. 5. P. quæst. 1. art. 4. &c.

158. Resp. Hominum peccatum, sive originale, sive actuale, esse causam proximam, ut passio Christi sit in multis inefficax, non autem esse totam causam, vel primam. Si enim Christus voluisset efficaciter omnes salvari, etiam voluisset, ut certe poterat, ab omnibus tollere hoc impedimentum, quemadmodum illud auferre voluit tum ab infantibus baptizatis, tum ab adultis ex malo in bonum conversis, & perseverantæ dono confirmatis. Ita perspicue, & sine ullis ambagibus se explicat Angelicus qu. 29. de verit. art. 7. ad 4. inquiens: *meritum Christi, quantum ad sufficientium, æqualiter se habet ad omnes, non autem quantum ad efficaciam; quod accidit partim ex libero arbitrio, partim ex divina electione, per quam quibusdam misericorditer effectus meritorum Christi confertur, quibuslam vero justo iudicio subtrahitur.* Et Lect. 5. in cap. XII.

(a) In Lib. de tribus epist. c. 19., ubi inquit: *Ponit quedam verba B. Leo in quibusdam sermonibus ad populum, ex quibus nonnulli vel minus attendentes, vel minus intelligentes fortassis eum docere, & sentire existimant, quod Dominus noster etiam pro impiis in sua impietate durantibus passus sit, & eorum possit elici redemptor &c. ... in quibus verbis potest aliquis minus considerans, & minus intelligens ita existimare, ut quod dictum est Sacramentum generalis redemptionis, & mortibus pro omnibus impiis Dominus, ita accipi possit, quasi & illa generalis redemptio, & illa mors Domini pro omnibus impiis, etiam pro non credentibus, & in sua impietate pereantibus facta credenda sit. Sed pro quibus omnibus impiis Dominum*

epist. ad Hebr. inquit: *hoc ipsum, quod aliquis non ponit obstaculum, ex gratia procedit. Unde si aliquis ponat, & tamen moveatur cor ejus ad removendum illud, hoc est ex dono gratiae Dei vocantis per misericordiam suam.... Quod ergo a quibusdam removetur illud obstaculum, hoc est misericordia Dei; quod autem non removetur, est ex justitia. Quod luculentissime apparet in parvulis, & similiter ratione credendum est in adultis. Quamquam enim in his ad tollendum impedimentum peccati requiritur etiam liber voluntatis consensus, gratia tamen est, quæ voluntatem torpente excitat, atque ad consentiendum determinat, operans in nobis velle, & perficere pro bona voluntate.*

159. Obijc. septimo. Certum est, Christum orasse pro suis crucifixoribus, & pro omnibus, qui in eum credituri erant. Lucæ XXIII. 34. *Pater, dimitte illis; & Joann. XVII. non pro eis autem rogo tantum (scilicet pro Apostolis), sed & pro iis, qui credituri sunt per verbum eorum in me;* isti tamen omnes salutem consecuti non sunt; restat ergo, ut dicamus, Christum pro eis orasse oratione conditionata, si nempe ipsi vellet beneficio suæ passionis uti. Neque in hoc ulla esse potest difficultas, cum neminem lateat, etiam in horto Christum orasse conditionante Matth. XXVI. 59. *Pater mi, si possibile est, transeat a me calix iste.*

160. Respondet S. Thomas, Christum orasse pro non prædestinatis oratione, quæ fuit secundum voluntatem naturæ, non autem secundum voluntatem rationis. Pariter de oratione, qua Christus petiit, a se removeri calicem passionis, haec habet Angelicus 3. Part. quæst. 21. art. 4. ad 1.: *non est factum, quod petiit, quia ratio, quæ petitionem proposuit, nolebat, ut hoc impleretur, sed ad instructionem nostram volebat demonstrare nobis suam voluntatem naturalem, & motum sensualitatis, quem sicut homo habebat.* Eodemque sensu explicat S. Doctor ea verba Psalmi XXI. *Clamabo per diem, & non exaudies, quæ de Christo intelliguntur, scilicet quantum ad effectum sensualitatis, quæ mortem refugiebat; exaudiatur tamen quantum ad affectum rationis (b).*

161. Qua in re aliqui acute observarunt, Chri-

stum

mortuum dicat, & quid per generalem redemptionem velit intelligi, putamus, quod ipse suis verbis ... diligenter exponat, dicens: qui enim venerat universis credentibus omnia peccata dimittere, a generali indulgentia nec Judaicum voluit crimen excludere; ut vere pro illis omnibus impiis mors Domini fuerit impensa, quibus universis credentibus omnia peccata dimittit. Et generalem redemptionem, sive generalem indulgentiam ideo dixisse intelligatur, quia nec populum Judaicum, nec ullum genus hominum ab illa redemptione, & indulgentia inveniatur exclusum.

(b) Hand inutile erit integrum S. Thomæ textum oculis subjicere, quem habet in corp. art. *Oratio est quodammodo interpretativa voluntatis humana; tunc er-*

stum suos affectus sensualitatis , vel simplicis voluntatis Patri subunisse , dicendo : *verumtamen non sicut ego volo , sed sicut tu ; sed maximum esse absurdum , si eosdem affectus non Patri , sed hominum voluntati submitteret , quasi dicendo : volo omnes homines salvare , verum tamen fiat , non sicut ego volo , nec sicut tu sis , æterne Pater , sed sicut homines volunt .*

162. Objic. octavo. In Concilio Arelatensi anno 475. probata fuit epistola Fausti Rejensis Episcopi ad Lucidum , in qua hæc habentur : *anathema illi , qui dixerit , quod Christus non pro omnibus mortuus sit , nec omnes homines salvos esse velit .* Lucidus autem suum errorem revocavit , ejusque revocatio probata fuit in Lugdunensi Concilio. Etiam in Concilio Moguntino anno 848. sub Rabano condemnatus est Gotteschalcus , quia , ut Hincmarus refert in epistol. ad Nicolaum Papam , docebat , *quod veteres Prædestinatiani dixerunt , quoniam non vult Deus omnes salvos fieri , sed tantum eos , qui salvantur .... & quod non pro totius mundi redemptio Dominus , & Salvator noster Jesus Christus sit crucifixus , & mortuus , sed tantum pro iis , qui salvantur .* Et contra eundem Gotteschalcum in Conventu Carisiaco anno 855. cap. 5. ita fuit definitum : *Deus omnipotens omnes homines sine exceptione vult salvos fieri , licet non omnes salvantur ; & cap. 4. Christus Dominus noster , sicut nullus hominem est , fuit , vel erit , cuius natura in illo assumpta non fuerit , ita nullus est , fuit , vel erit homo , pro quo passus non fuerit .* Synodus etiam Tridentina Sess. VI. de justificat. cap. 2. dicit , missum a Patre Christum , ut & Judæos , qui sub lege erant , redimeret , & Gentes , quæ non sectabantur justitiam , justitiam apprehenderent , atque omnes adoptionem filiorum reciperent ; & cap. 5. verum etsi ille (Christus) pro omnibus mortuus est &c.

163. Quid plura? In Symbolo Nicæno ita credere , & profiteri tenemur de Christo : *qui propter nos homines , & propter nostram salutem de-*

go alienus orantis exauditur oratio , quando ejus voluntas adimpletur . Voluntas autem simpliciter hominis est rationis voluntas ; hoc enim absolute volumus , quod secundum deliberatam rationem volumus . Illud autem , quod volumus secundum motum sensualitatis , vel etiam secundum motum voluntatis simplicis , qua consideratur ut natura , non simpliciter volumus , sed secundum quid , scilicet si aliud non ob sistat , quod per deliberationem rationis inventur . Unde talis voluntas magis est dicens velletas , quam absoluta voluntas , quia scilicet homo hoc vellet , si aliud non ob sistet . Secundum autem voluntatem rationis Christus nihil aliud voluit , nisi quod scivit , Deum velle ; & ideo omnis absoluta voluntas Christi , etiam humana , fuit impleta , quia fuit Deo conformis , & per consequens omnis ejus fuit exaudita &c. Ceterum Estius in III. Sent. dist. 17. §. 4. conformius esse Scripturis dicit , Christum non orasse pro omnibus crucifixoribus suis , sed pro iis so-

Gazzaniga Theol. Tom. II.

scendit de cœlis &c.; cumque hoc symbolum non solum electi , sed plurimi etiam reprobi recident , consequenter credendum est , Christum etiam pro reprobis fuisse mortuum .

164. Ac deum ab Innocentio X. damnata fuit quinta Jansenii propositio : *Semipelagianorum error est dicere , Christum pro omnibus omnino hominibus mortuum esse , aut sanguinem fudisse . Quæ propositio damnata fuit , ut falsa , temeraria , scandalosa , & intellecta eo sensu , ut Christus pro salute dumtaxat prædestinatorum mortuus sit , impia , blasphema , contumeliosa , divinæ pietati derogans , & hæretica .*

165. Respond. , Historiam Lucidi plane falsam , aut saltem dubiam , & suspectam esse ; plerique enim eruditæ censem , errores prædestinatianos fuisse illi a Fausto Rejensi , qui medullitus Semipelagianus erat , per calumniam affictos , & illius condemnationem in duobus Conciliis Lugdunensi , & Arelatensi , neconon ejusdem retractationem , inter fabulas amandat (a) . Sed si Lucidus a genuina S. Augustini doctrina recedens in errores prædestinatianos incidisset , merito fuisset condemnatus , & a nobis etiam condemnaretur .

166. Ex Conciliis autem Sæcul. IX. in causa Gotteschalchi celebratis , si rei totius exitus spectetur , non solum non labefactatur , sed invictè confirmatur nostre propositionis veritas . Nam anno 855. coacta est Synodus Valentina ex Episcopis trium Provinciarum , Lugdunensis , Viennensis , atque Arelatensis , & quatuor Capitula Synodi Carisiacæ propter inutilitatem , vel etiam noxiætatem , & errorem contrariorum veritati condemnata sunt ; atque expresse definitum , Christum pro iis solis esse mortuum , de quibus ipse Dominus dicit : *sicut Moyses exaltavit serpente in deserto , ita exaltari oportet filium hominis , ut omnis , qui credit in ipsum , non percitat , sed habeat vitam æternam .* Porro Synodi Valentinae decreta quadriennio post confirmata fuere in aliis duobus conciliis , Lingonensi , & Tullei ; immo ab ipso summo Pontifice Nicolao I. ut testatur S.

lum , qui erant prædestinati . Eamdeinde sententiam P. Lud. Thomassinus L. IX. de Incarnat. c. 5. plaribus , ut ille solet , sanctorum Patrum testimoniis confirmat . Sed fortasse tota dissensio est in verbis ; quod enim alii asserunt de oratione inefficaci , modo supra explicato , hoc isti negant de oratione efficaci provocante ex voluntate rationis .

(a) Vid. Tillemontins Tom. XVI. Monum. Eccles. in Fausto art. 6. , Lud. Thomassinus Dissert. XIII. in Concil. Arelat. & Lugdun. num. 9. Gilbertus Manginius in Prædestinat. fabulæ confusat. cap. 8. , Cabassutius in Notitia Conciliorum , præter Jansenium de Hær. Pelag. Lib. VIII. cap. ult. , & Usserium in Antiquit. Britann. cap. 21. ; quorum momenta collegit Gasp. Juenin Tom. II. P. I. dissert. 4. cap. 5. art. 2. §. 3. Non desunt tamen alii , qui illius historiæ veritatem tueantur , ut Natal. Alexander dissert. 5. in sœc. V. prop. 4.

DISSERTATIO V. CAP. III.

S. Prudentius (apud Hincmarum epistol. 24.), & Annales Bertiniani ad annum 859. Ac deinde anno 860. convenientibus 14. Provinciarum Episcopis ad Synodum Tullensem II., ejusdem Synodi Valentiniæ canones iterum confirmati sunt, præsente Hincmario, qui ne hiscere quidem ausus est. Erasa tamen ab iis fuit censura posita contra canones Carisiacos, ut facilius Ecclesiæ pax restitueret; & quia fortasse re diligentius discussa repertum est, totam illam controversiam, quæ Ecclesiam Gallicanam non parum turbavit, fuisse potius de verbis, quam de dogmate (a).

167. Verba Concilii Tridentini nullum prorsus negotium nobis facessere possunt, qui fateatur libenter, Christum Dominum & pro omnibus sine exceptione mortuum esse sufficientia pretii, & efficaciter etiam pro Judæis, & gentibus, ac toto mundo in sensu distributivo pro generibus singulorum; & solum negamus, Christum generaliter pro omnibus sine ulla prorsus exceptione mortuum esse, ut quantum in ipso erat, omnibus ea omnia contulerit, quæ ad salutem consequendam ex parte Dei necessaria sunt; quod non solum non docet sacrosanta Trident. Synodus, sed potius contrarium insinuat, cum ita subdit cap. 5. verum etsi ille pro omnibus mortuus est, non omnes tamen mortis ejus beneficium recipiunt, sed ii dumtaxat, quibus meritum passionis ejus communicatur. Quod adhuc clarius explicatur a Catechismo Romano P. II. de Sacram. Euchar. cap. 4. art. 24., his verbis: nam si ejus virtutem inspiciamus, pro omnium salute sanguinem a Salvatore effusum esse, fatendum erit; si vero fructum, quem homines ex eo percepient, cogitemus, non ad omnes, sed ad multis tantum eam utilitatem pervenire, facile intelligemus (b).

168. Quod ex Symbolo Nicæno objectum est iusta solvitur. Verba illa: qui propter nos homines &c. debent etiam a peccatoribus recitari, non quia credere debeant, Christum Dominum pro ipsis passum, & mortuum esse efficaci voluntate ipsos salvandi, sed quia id etiam ipsi sperare debent a divina misericordia. Neque vero in Symbolo solum continentur articuli fidei, sed quædam etiam spei nostræ objecta; unde a S. Hieronymo in epist. ad Pamachium vocatur *Symbolum fidei, & spei nostræ*. Et sane quilibet fidelis eo-

dem sensu dicit: expecto resurrectionem mortuorum, & vitam venturi sæculi; quæ certe fausta resurrectionis, & æternæ vitæ expectatio non fidei, sed spei nostræ objectum est.

169. Quod postremo objectum fuit de proscripta propositione Jansenii, facile expeditur, observando, primo illam propositionem merito fuisse damnata ut falsam, temerariam, & scandalosam pro ea parte, qua asserebat, errorem esse Semipelagianorum dicere Christum pro omnibus omnino hominibus mortuum esse. Hæc enim est phrasis cum Scripturarum Sacr. tum etiam plurim S. Patrum; & quanquam Semipelagiani ea abutebantur ad negandam specialem eam voluntatem, qua Christus duntaxat pro electis suam passionem efficaciter æterno Patri obtulit, ipsa tamen propositione sine temeritate, & scando Semipelagianorum error appellari non poterat.

170. Quantum vero attinet ad illum sensum, quem Rom. Pontifex ut hæreticum damnavit, & nos euindem corde, & ore damnamus; & constemur, primo Christum mortuum esse etiam pro aliquibus nou prædestinatis, nempe pro iis reprobis, quibus gratia fidei, & justificationis concessa est, quanvis eisdem perseverantia usque in finem denegata sit: secundo non uno, sed multipli ci sensu dici etiam posse, & dehere, Christum mortuum esse pro omnibus hominibus, quanquam bene multi ejus passionis beneficium Deo nolente non percipiunt, ut infra ostendetur.

171. Ob. ultimo. Si Christus dici debet pro omnibus hominibus mortuus, propter sufficientiam pretii, etiam dici poterit mortuus pro iis, qui ante ejus passionem damnati jam erant, inimici & pro dæmonibus, cum infinitum ejus sanguinis pretium iis etiam salvandis sufficeret; atqui primum fuit in concilio Valentino rejectum, ut falsum; alterum vero est in Ecclesia plane inaudatum: ergo &c.

172. Resp. quantum pertinet ad eos, qui tempore passionis Christi iam erant damnati, aliquo certe sensu dici posse, Christum pro iis esse mortuum tum sufficientia pretii, tum etiam quia si aliqua habuerunt gratia beneficia, certe non nisi ex meritis passionis Christi habuerunt. Neque hunc sensum Patres Synodi Valentiniæ condemnare voluerunt, sed alium quem errore facti quarto Synodi Carisiacæ canonis tribuebant, quasi scilicet in-

(a) Obiter hic cum doctissimo Bossuetto dans la Defense de la tradition, & des Saints Peres P. II. Lib. V. cap. 19. observandum ducimus, in celebri hac controversia sæc. IV. excitata utramque litigantium partem primo loco habuisse auctoritatem S. Augustini, eumque propterea etiam Hincmarianos ad se pertrahere conatos fuisse.

(b) Atque ad hanc doctrinam inagis declarandam ita Catechismus prosequitur: „Cum igitur pro vobis dixit, vel eos, qui aderant, vel electos ex Judæorum populo, quales erant discipuli, excepto Juda,

„quibuscum loquebatur, significavit. Cum autem ad didit: & pro multis, reliquos electos ex Judæis, aut gentibus intelligi voluit. Recte ergo factum est, ut pro universis non diceretur, cum hoc loco tantummodo de fructibus passionis sermo esset, quia salutis fructum delectis solum attulit: atque hinc spectant verba illa Apostoli: Christus semel oblatus est ad multorum exhalirienda peccata; & quod Dominus a pnd Joanne inquit: ego pro eis rogo, non pro mundo rogo, sed pro his, quos dedisti mihi, quia tui sunt. „

illo fuisset definitum, Christum mortuum esse, etiam ut illos inpios, qui æterna damnatione jam puniti erant, suo sanguine liberaret.

Dæmonum vero Redemptor Christus nullo pacto dici potest; tum quia eorum naturam non assumpsit, tum quia ad eorum peccatum elvendum non venit; tum demum quia Dæmones Christo ut capiti nullatenus conjuncti sunt. Primam rationem indigitat S. Prosper in resp. ad cap. IX. Gallicorum ostendens, posse Christum dici salvatorem totius mundi, propter veram huminæ naturæ susceptionem; & S. Leo in Serm. LVIII. Per eum, inquit, agebatur omnium causa, in quo solo errat omnium natura sine culpa. Alteram rationem tradit S. Thomas 5. P. qu. 49. art. 1. ad 5. observans, Christum dici omnium redemptorem causaliter, id est instituendo causam nostræ liberationis, ex qua possent quæcumque peccata quandocunque remitti, vel præterita, vel præsentia, vel futura; quod remedium non est in statutum pro dæmonum peccato. Demum tertiam rationem idem Angelicus suppeditat 5. P. qu. 8. art. 5. varios modos enumerans, quibus Christus dici potest caput hominum, vel actu, vel potentia; loquens autem de reprobis eos quidem, quādū in hoc mundo vivunt, Christo unitos esse, dicit in potentia; qui tamen, subdit, ex hoc sæculo recedentes, totaliter desinunt esse membra Christi, quia jam nec sunt in potentia, ut Christo uniantur. Quæ ratio potiori jure obtinet in dæmonibus. Unde etiam S. Prosper in resp. ad object. 6. Vincent. ajebat: hoc inter malos homines distat, & dæmones, quod hominibus etiam valde malis superest, si Deus misereatur, reconciliatio; dæmonibus autem nulla est in æternum servata conversio.

PROPOSITIO II.

Vere dici potest, & debet aliquo sensu, Christum esse mortuum pro omnibus hominibus.

175. Prob. primo, quia hæc est frequentissima sacr. Scripturarum phrasis, ut vidimus ex testimonis supra num. 128. allatis. Quæ testimonia, quanquam a S. Augustino, aliisque nonnullis Patribus, de solis electis recte intelligentur, quantum ad efficacem voluntatem eos salvandi, ab aliis tamen Patribus non paucis ad omnes homines sine ulla exceptione referuntur, quantum ad sufficientiam pretii, aliasque rationes. Nonnulla afferemus præter ea, quæ supra allata sunt n. 142.

174. Exordiamur a Græcis. S. Gregorius Na-

tion. Orat. XXV. nunc 53. n. 9. loquens de Christi passionibus, per quas omnes, inquit, reformati sumus, nullo penitus excepto qui eilem Adamo participavimus, & per peccatum morte affecti, ac per cœlestem Adamum saluti restituti, atque ad vitæ lignum, unde excideramus, per ignominiae lignum revocati sumus. S. etiam Jo. Chrysostomus explicans illa Pauli verba ad Galat. II. 20. qui dilexit me, & tradidit semetipsum pro me, inquit: ostendit unumquemque nostrum tantæ Christo Domino gratiae debitorem esse, quantæ si sui tantummodo causa venisset: non enim detrectasset, vel pro uno tantumdem curse, vel benignitatis ostendere. Ita ille quemlibet hominum tanta charitatis mensura completitur, quanta orbem universum. Quocirca sacrificium quilem ipsum pro tota natura oblatum fuerat; qui autem usum sacrificij percipiunt, soli sunt credentes. Quæ verba, aliaque plura illi similia quo sensu intelligenda sint, superius declaravimus num. 147. & seq.

175. Eadem fere est phrasis Patrum latinorum: nam Hilarius Lib. II. de Trinit. Verbum natum esse de Virgine dicit, ut naturam in se carnis acciperet, perque hujus admixtionis societatem sanctificatum in eo universi generis humani corpus existeret. Et iterum in fine ejusdem libri: Munus autem, quol in Christo est, omne omnibus patet unum, & quol ubique non deest, in tantum datur, in quantum quis volet sumere: in tantum residet, in quantum quis volet prometri: quæ verba explicare oportet de voluntate præparata per gratiam, ne S. Hilarium cum Pelagianis confundamus.

176. S. etiam Ambrosius Lib. III. de officiis cap. 5. vult, nos omnium hominum salutem procurare, quia aliquo pereunte Christus Dominus, qui pro universis mortuus est mercedem suam evacuatam dolebit. Et in lib. de S. Joseph c. 7. de Christo loquens, ipse, inquit, vitam omnibus dedit, ipse pro omnibus vitam suam obtulit.

177. Ac denique, ut alios omittam, S. Hieronymus in Comment. ad cap. V. epist. 2. ad Corinth. Christus, inquit, pro omnibus mortuus est, solus inventus est, qui ut immaculata hostia pro omnibus, qui erant in peccato mortui, offerretur. Et in epist. 83. ad Oceanum mentitum esse ait Jo. Baptista, cum dixit: ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi, si sunt adhuc in sæculo, quorum Christus peccata non tulerit.

178. Quanquam vero S. Augustinus, ut aliqui opinantur (a), Christum generaliter pro omnibus

mor-

(a) Ita inter alios Ant. Arnaldus in *Apologia pro Sanctis Patribus* P. III. punto 2. art. 4. ubi ostendit, omnia loca, quæ afferuntur ex S. Augustino, esse de solis electis intelligenda; quod etiam agnovisse videtur Dion. Petavius Lib. X. de predest. c. 5. n. 3. quanquam in Lib. XIII. de Incarn. ut alibi notavimus, omnes nervos intendat, ut etiam ex S. Aug. Christum

pro omnibus esse mortuum, evincat. Sed utut hæc res sit, hoc certe nihil impedit, quin possimus generaliter hanc omnium redemptionem cum S. Thoma aliisque Patribus sano sensu admittere, utpote quæ cum altera peculiari, & efficaci solos electos respiciente minime pugnat, ut supra de voluntate Dei observatum fuit.

mortuum esse nullibi concederet, quia a Pelagianorum subtilibus cavillationibus adigebatur de sola efficacia passionis Christi loqui, ejus tamen Discipuli, & qui post eum consecuti sunt Ecclesiae Patres, sanguinem Christi pro omnibus hominibus sine ulla exceptione effusum fuisse, asserere non dubitarunt.

179. Et quidem insignis est locus S. Prosperi in resp. ad Cap. I. object. *Vincent.* ubi inquit: „quod ergo ad magnitudinem, & potentiam pretii, & quod ad unam pertinet causam generis humani, sanguis Christi redemptio est totius mundi. Cum itaque propter omnium unam naturam, & unam omnium causam a Domino nostro in veritate susceptam recte omnes dicantur redempti, & tamen non omnes a captivitate sint eruti, redemptionis proprietas hanc dubie penes illos est, de quibus princeps mundi missus est foras &c.“. Genuina habet in resp. ad Cap. IX. Gallorum, ubi iterum accurate distinguit duplarem Christi morientis voluntatem, unam efficacem pro solis electis, alteram inefficacem pro aliis; & sensum etiam determinat, quo vere dici possit, euin esse pro omnibus mortuum.

180. Hinc Ecclesia Lugdunensis sub S. Remigio Sæc. IX. quanquam vestigiis S. Augustini presius insistens, mordicus contendit, Christi mortem esse ad solos electos restringendam, ab admittenda tamen etiam generali omniam omnino hominum redemptione se minime alienam esse declaravit; nam in lib. de trib. epist. c. 27. inquietabat: *quod si aliqui Patrum pro omnibus omnino hominibus Dominum passum intellexerint, honoretur & iste veluti plus sensus, dummodo prior, qui est certissimus, & divina veritate firmatus, nulla præsumptione contempnatur, vel quod est gravius, damnetur.* Quæ Ecclesia Lugdunensis doctrina alte animis infingenda est, ut tuam difficulti controversia semitam sequamur.

181. Demum, omissis aliis Patribus, audiamus

Angelicum Doctorem S. Thomam Aquinatem, fidissimum S. Augustini discipulum, & interpres, qui sexcentis plane in locis Christum pro omnibus hominibus mortuum esse, luculentissime docet. Panca ex multis seligo. Explicans ea verba S. Joannis 1. epist. II. 5. ipse est propitiatio pro peccatis nostris, inquit in Lect. 1. in c. II. epist. 1. ad Timotheum, pro aliquibus efficaciter, sed pro omnibus sufficienter, quia pretium sanguinis ejus est sufficiens ad salutem omnium; sed non habet efficaciam, nisi in electis, propter impedimentum. Et 5. P. qu. 22. art. 5. secundum sufficientiam, ait, una minima passio Christi sufficeret ad redimendum genus huminum ab omnibus peccatis. Quæ saepius repetit Angelicus Doctor, & quibus mirifice conciliantur ea Scripturæ sacrae loca, quibus Christus dicitur mortuus pro omnibus hominibus, cum aliis, quibus ejus mors ad solos electos coartatur; unde etiam in IV. Sent. dist. 8. qu. 2. art. 2. quæstione. 5. ad 7. respondit, *Christi sanguinem effusum esse pro omnibus, quantum ad sufficientiam, sed pro electis tantum, quantum ad efficaciam.*

182. Ob. primo. Pro iis quntaxat mortuus est Christus, pro quibus oravit in sua passione; at qui Joann. XVII. 9. ita Patrem orasse legitur: *non pro mundo rogo, sed pro his, quos dedisti mihi, quia tui sunt, hoc est, pro predestinatis: ergo &c.*

183. Resp. cum S. Thoma in III. Sentent. dist. 17. qu. 1. art. 5. solut. 4. ad 2. Christum non orasse pro non predestinatis oratione proveniente a voluntate rationis, quæ est de eo, quod habet bonitatem etiam in ordine ad aliud; orasse tamen oratione proveniente ab ejus voluntate, ut natura est, quæ scilicet est de eo, quod habet in se bonitatem, non considerato ordine ejus ad aliud; quæ voluntas a S. Bonaventura, & ab Hugo de S. Victore vocatur voluntas pietatis (a).

184. Inst. Augustinus Tract. CX. in Joann. „Est

(a) S. Bonav. in III. Sentent. dist. 17. art. 2. q. 2. ubi data opera de Christi oratione agit, hoc habet: *Cum oratio sit petitio procedens ex voluntate & desiderio, secundum quod voluntas humana fuit in Christo secundum triplicem differentiam, sic & oratio. Nam quedam fuit oratio exprimens, sive procedens a voluntate rationis, quedam a voluntate pietatis, quedam a voluntate carnis...* Oratio procedens a voluntate pietatis & carnis non fuit in Christo exaudita per omnia... sicut petiit calicem a se transferri, & suis crucifitionibus condonari: unum ex voluntate carnis ad ostensionem naturæ assumpta; alterum ad ostensionem benignitatis, & misericordia. S. Thom. autem adhuc profundins ostendit 3. P. qu. 21. art. 2. duplaci sensu posse intelligi, Christum orasse secundum suam sensualitatem: uno modo sic, quod ipsa oratio sit actus sensualitatis, & hoc modo Christus secundum sensualitatem non oravit... Alio modo, quia ejus oratio orando Deo proponit, quod est in appetitu sensualitatis ipsius, & secundum hoc Christus oravit secundum sen-

sualitatem, inquantum scilicet oratio ejus exprimebat sensualitatis affectum, tamquam sensualitatis advocata &c. Vid. etiam art. 4. ejusdem qu.; & in land. loc. ex Lib. III. Sentent. ubi inquit: *voluntas, ut natura, est de eo, quod habet in se bonitatem, non considerato ordine ejus ad aliud: unde voluntas talis in Christo fuit de salute omnium hominum, sicut voluntas fuit in Deo; sed secundum hanc simpliciter & absolute non dicitur aliquis velle; hanc autem voluntatem Hugo de S. Victore dicit voluntatem pietatis. Sed voluntas, ut ratio, est de eo, quod habet bonitatem etiam in ordine ad aliud, & secundum hanc voluntatem non volebat Christus omnes salvari, sicut nec Deus voluntate consequente; & secundum hanc dicitur aliquis simpliciter, & absolute velle: & ideo oratio Christi, quæ fuit secundum hanc voluntatem, fuit exaudita; non autem quæ fuit secundum primam; & ideo dicit Hieronymus, quod Christus exauditus est pro predestinatis, non autem pro non predestinatis.*

„Est mundus, inquit, de quo scriptum est, ne
„cum hoc mundo damnemur: pro isto mundo
„(Christus) non rogat. Et est mundus, de quo
„scriptum est: non enim venit filius hominis, ut
„judicet mundum, sed ut mundus salvetur per
„ipsum ... pro isto mundo rogat, dicens: ut mun-
„dus credat, quia tu me misisti “: ergo S. Au-
gustino iudicis, Christus pro reprobis nullatenus
oravit. Præterea idem S. Pater Lib. XXI. de civ.
Dei cap. 25. & de corrept. & grat. c. 15. docet,
ideo Ecclesiam pro omnibus orare, quia ignorat,
quoniam prædestinati, aut reprobri sunt: quod si
Ecclesia illos nosset, qui prædestinati sunt in æ-
ternum ignem ire cum diabolo, tam pro eis non
oraret, quam nec pro ipso. Cum ergo Christum
minime lateret, quinam essent reprobri, sequitur
manifeste eum pro reprobis non orasse. Denunt
S. Thomas 5. P. q. 21. art. 4. docet, orationem
Christi fuisse semper exauditam; quod & Christus
ipse testatus est Joann. XI. 42. inquiens Patri:
ego autem sciebam, quia semper me audis. Et
in resp. ad 2. Christus, inquit, non oravit pro
omnibus crucifixoribus, neque etiam pro omnibus,
qui erant credituri in eum; sed pro his
solum, qui erant prædestinati. Quid clarus?

185. Resp. ad primum, Christum orasse, ac
pretiosissimum suum sanguinem effudisse, pro præ-
destinatis quidem ex voluntate rationis, ut iis suæ
passionis pretium applicaretur; pro ceteris autem
voluntate naturæ & pietatis, seu sufficienter, in-
stituendo causam nostræ liberationis ex qua pos-
sent quæcumque peccata quæcumque remitti, vel præterita, vel præsentia, vel futura; ut
loquitur S. Th. 5. P. q. 49. art. 1. ad 5.

186. Difficilioris solutionis (ne quid dissimilem) est alter locus S. Augustini; nec Theologi
in eo explicando unam, eandemque inuenit viam
(Vid. P. Berti Lib. XVII. de Theol. discipl. cap.
4. art. 12.). Est tamen aliquid Christianum inter
atque Ecclesiam discrimen: quia ista non orat pro
sola institutione remediorum, quod ad sufficientiam
pertinet, sed pro efficaci eorumdem reme-
diorum applicatione, ut fideles eorum ope salu-
tem consequantur æternam; quæ oratio superva-
canea esset pro iis, quos æterno igni jam desti-
natos esse constaret. Christus autem oratione, ac
morte sua, placata divina justitia Patris, remedia
instituit, quæ omnibus ad salutem consequendam
plane sufficienter; sicut si melicus, inquit S. Tho-
mas antea laudatus, faciat medicinam, ex qua
possint quicunque morbi sanari, etiam in fu-
turum; quamquam ex causis justissimis, sed no-
bis ignotis noluerit hæc remedia omnibus effica-
citer applicari.

(a) Mirabile omnibus visum fuit, quatuor Doctores
Universit. Duacense ausos fuisse in infelici illa cen-
sura, quam anno 1722. ediderunt, proscripta antem
fuit a S. Congreg. Rom. 18. Julii 1729. aliquid ni-
grum theta nostro S. Doctori præfigere, quasi nulla

187. S. autem Thomas duplarem Christi ora-
tionem distinguit, alteram, quæ est secundum vol-
luntatem rationis; & hæc semper exaudita fuit; unde
de hac dicebat Patri: sciebam, quia semper
me audis. Hæc voluntate certe non oravit pro
omnibus crucifixoribus, sed pro iis tantum, qui
prædestinati erant, ut per ipsum vitam conseque-
rentur æternam; alteram, quæ ex voluntate ante-
cedenti, vel, ut ipse loquitur, ex voluntate sen-
sualitatis, & ex velleitate procedit, quæque inef-
ficax fuit, saltem quantum ad principalem effec-
tum, nempe ad ipsam salutem; & hac voluntate
certum est, orasse Christum pro aliis non præ-
destinatis, immo pro omnibus. Vid. nota ad n.
185. (a).

188. Ob. secundo. Sec. IX. in Concilio Lug-
dunensi præside S. Reinigio repudiata fuere qua-
tuor capitula Synodi Carisiacæ paulo ante cele-
bratae, quoram quartum hoc erat: „ Christus Je-
sus Dominus noster, sicut nullus homo est,
„ fuit, vel erit, cujus natura in illo assumta non
„ fuerit, ita nullus est, fuit, vel erit homo, pro
„ quo passus non fuerit, licet non omnes passio-
„ nis ejus mysterio redimantur “; atque expresse
definitum fuit, Christum pro impiis, ac reprobis
hominibus passum non esse, sed solum pro ele-
ctis. Quod iterum confirmavit S. Remigius tum
in libro de tenenda veritate scripture, tum in
alio opere inscripto de tribus epistolis. Cum Ec-
clesia Lugdunensi conspiravit Synodus Valentina,
iterum damnatis capitulis Carisiacis (vide sup.
num. 166.). Ad hæc S. Prudentius Tricassinus
Episcopus in epist. ad Wenilonem Senonensem cre-
dendum, & confitendum proponit: „ cum omnibus
„ bas Catholicis, sanguinem D. N. J. C. pro o-
„ mnibus hominibus ex toto mundo in eum cre-
„ dentibus fusum; non autem pro illis, qui man-
„ quam in eum crediderint, nec hodieque cre-
„ dunt, nunquamque credituri sunt “. Quam
suam sententiam a Nicolao Pontif. Roman. con-
firmata fuisse scribit in Annal. Regum Fran-
cor. ad ann. 858. apud Hinemarum in epist. ad
Egiloneum .

189. Resp. magnum illud dissidium, quod Sæ-
cul. IX. inter quasdam Ecclesias Gallicanas vi-
guit, fuisse potius in facto, quam in dogmate;
& quamvis utriusque partis doctrina videretur e
diametro opposita, reipsa tamen nomissi verborum
dissensio fere erat: videlicet quod de generali, at-
que antecedente Dei voluntate Synodus Carisiaca
statuerat, alii de voluntate consequente, atque ef-
ficaci verum esse negabant.

190. Hanc, & non aliam fuisse cum S. Re-
migii, tum Synodi Valentinæ mentem, liquet
pri-

distinctione adhibita omnem Christi orationem ad so-
los electos restrinxerit. Vid. Honoratus a S. Maria
Carmel. Discal. in suis animadvt. ad dictam censuram,
P. Graveson in epist. 8. Classe II., & P. Bil-
luard Tom. II. Theol. dissert. 7. art. 7. §. 4.

DISSERTATIO V. CAP. III.

primo, quia S. Remigius generalem voluntatem salvandi omnes Deo tribuit, ut patet ex ejus verbis supra num. 27. De Christo autem sic loquitur cap. 20. si inveniuntur aliqui Patrum, qui etiam pro impiis in sua impietate permansuris Dominum crucifixum dicant.... si placet, sicuti & nobis multum placet, ut etiam istorum sententia ex pietate vivens.... non renuatur. Secundo quia ann. 859. convenientibus Gallicanis Episcopis ad Synodum Tullensem I., Lingonensem, & Tullensem II., Synodi Valentinae decreta confirmata sunt, erasa tamen ab illis censura contra Capitula Carisiaca; unde aperte colligitur, aut censuram illam fuisse apocrypham, scilicet ab Ebbone Gratianopolitano insertam eponi Valentino ob occultas, quas cum Hincmaro gerebat simulates, quod nonnulli sunt suspiciunt; aut (quod probabilius est) compertum deinceps fuisse, Carisiaci Concilii decreta cum Valentina Synodo, quod doctrinam spectat, nulla ratione pugnare (a).

191. Verba autem S. Prudentii, & si quae sunt hujus generis alia, ita explicari debent, ut fructus passionis Christi nonnisi ad eos pertineat, quibus meritum ejusdem passionis per fidem communicatur, quamquam Christus pro omnibus sufficientia pretii mortuus sit.

192. Ob. ult. Multorum S. Augustini discipulorum sententia est, nonnullis peccatoribus obdutatis, atque etiam infidelibus negativis vel ipsa auxilia sufficientia deesse. Præterea id plusquam certum est de parvulis in utero materno decedentibus, quibus baptisimus conferri nequit: qua igitur ratione istorum salutem velle censemur Deus, ant pro illis mortuas dicetur Christus?

193. Resp. ex quo Christus mortuus sit pro omnibus sufficientia pretii, colligi non posse, omnibus reipsa conferri auxilia ad salutem sufficientia; sed solum esse ab ipso instituta remedia, quae pro omnium salute sufficienter, si omnibus applicarentur. Quemadmodum recte quis diceret, serpentem ænem a Moyse olim erectum in deserto fuisse remedium sufficiens pro omnibus, & singulis, quos igniti serpentes inomorderant, quamquam ut sanarentur, ejusdem ænei serpentis virtus ipsius applicari debebat. Meritum Christi, inquit S. Thomas qu. 29. de verit. art. 7. ad 4. quantum ad sufficientiam æqualiter se habet ad omnes, non autem quantum ad efficaciam, quod accidit partim ex libero arbitrio (scilicet ut causa proxima), partim ex divina electione, per

(a) De hac controversia in causa Gotteschalchi consuli possunt Nat. Alexander Hist. Eccl. Dissert. 5. in Sæc. IX. §. 2. Maugunius in Vindictis prædestinat. & gratia Tom. II., ejusque abbreviator Cardin. Norisius in Synopsi hæresis prædestinationis, aliisque.

(b) Petavius Lib. X. de prædestination. cap. 5. n. 2. hanc loquendi formulam Theologis communem esse testatur, inquiens: quod Theologi in scholis exponunt

quam quibusdam misericorditer effectus meritorum Christi confertur, quibusdam vero justo iudicio subtrahitur. Et ibidem ad 8. meritum Christi, ait, sufficienter operatur ut quedam causa universalis salutis humanæ; sed oportet hanc causam applicari singulis per sacramenta, & per fidem formatam, quæ per dilectionem operatur. Recte igitur Christus Dominus dici potest etiam pro peccatoribus obæcatis, infidelibus, & parvulis mortuus: quamquam plurimis eorum nouo conferantur, immo nec conferri possint auxilia sufficientia. Vid. censura Lovaniensis supra relata in not. ad numer. 113.

194. Ex hactenus dictis colliges primo, quo sensu Christus dici possit pro omnibus mortuis; & primo quidem, quantum ad sufficientiam pretii, quod Sanctus Thomas ubique fere repetit; qui quidem sensus obvius est, & sanctis Patribus admodum familiaris (b).

195. Secundo Christus dici potest mortuus pro omnibus hominibus; quatenus, ut S. Thomas observat 5. P. quæst. 49. art. 5. per passionem Christi liberati sumus a peccato communi totius humanæ naturæ, & quantum ad culpan, & quantum ad reatum pœnae, ipso solvente pretium pro nobis. Et quidem, ut iterum idem S. Doctor observat ibid. ad 1. nullius fides, vel justitia sufficientebat ad removendum impedimentum, quod erat per reatum totius humanæ creaturæ; quod quidem remotum est pretio sanguinis Christi. Quo sensu etiam Ecclesia in Orat. post Oct. Paschæ Christum dicit fuisse hostiam, quæ in aera Crucis immolata totius mundi tulit offendit.

196. Tertio dici debet Christus mortuus pro omnibus, quia ut saepius laud. S. Thomas advertit, ac præcipue quæst. 29. de gratia art. 7. opus Christi, inquantum erat Dei, & hominis, habuit quandam dignitatem, ut æquivaleret bono totius naturæ: & ideo pro tota natura satisfacere potuit. Et iterum ibid. ad 6. ad satisfactionem pro reatu naturæ humanæ, quæ erat morti ex divina sententia obligata.... oportuit, quod loco omnium mortem sustineret.

197. Quarto Angelicus Præceptor Christum eo etiam sensu pro omnibus mortuam esse dicit, quia sua passione nos a peccatis liberavit causaliter; idest instituens causam nostræ liberationis, ex qua possent quæcumque peccata quæcumque remitti, vel præterita, vel præsentia, vel futura. Sicut si medicus faciat medicinam, ex qua pos-

sic: sufficienter pro omnibus passum esse (Christum), sed pro solis electis efficaciter, ut Andreas Vattins, præceptor olim mens, in notis ad librum de tribus epistolis Lugdunensis Ecclesia adnotat: vel quod ideo est, solos prædestinatos Christi Sanguine, ac morte fuisse redemptos, tametsi omnibus redimendis idoneum illud pretium fuerit.

possint quicunque morbi sanari, etiam in futurum. 5. P. q. 49. artic. 1. ad 5.

198. Denique etiam Christus dici potest mortuus pro omnibus hominibus voluntate antecedente; atque ex eadem voluntate omnibus præparasse auxilia ad salutem sufficientia; qui dicendi modus etiam Thomistis arridet; qui tamen in eo Molinistis longe distant, quod non concedunt, per ea auxilia sufficientia a Deo id totum conferri, quod necessarium est ad bonum re ipsa operandum, atque in eo usque ad finem perseverandum, ita ut nihil aliud a Deo petendum sit, & unice a nostro arbitrio nostra salus dependeat. Sed contendunt, a Dei, & Christi Domini voluntate consequente repetendum postremo esse totum id, quo re ipsa electi salutem consequuntur æternam (a).

199. Ceterum, ut bene Thomas de Lemnos advertit in *Panoplia gratiæ* Tom. II. tract. 5. in fine, ut Christus dicatur cum omni proprietate omnium redemptor, non est necesse ut omnibus re ipsa conferantur auxilia sufficientia, sed satis est, quod ejus mors virtutem sufficientem habeat ad omnes salvandos; & quod pro omnibus nullo excepto salutis remedia (Christus) instituerit, & quod omnibus in universum possit Christus illa salutis sufficientia remedia dare: & quod omnibus talia auxilia, & remedia sufficientia per Christum sint exposita, & parata .... Timeo namque, subdit cum Sanctis Augustino, & Prospero, ne dum prætextu pietatis omnibus contendimus dari gratiæ generalia auxilia, ipsa ponamus naturæ debita. Et quidem argumentum de parvulis decedentibus absque auxilio gratiæ illis sufficienter applicato, quo triumphavit Augustinus, magnum est, & quid in hac causa tenendum sit, satis aperte demonstrat. Hanc tenus doctissimus Lemosius.

200. Coligimus secundo, potiore quodam jure Christum mortuum esse pro iis, qui ad gratiam baptismi, & justificationis pervenient, etsi in ea usque ad finem non perseverent; nam omnia auxilia gratiæ, quæ isti accipiunt, ut ad finem, & justificationem perveniant, ea insuper, quæ quamdiu in accepta justitia fideliter perseverant, abunde consequuntur, omnia in eos a Christi passione, tanquam a fonte profluant. Quomodo ergo negari potest, Christum pro iis mortuum esse, & quidem ex aliqua voluntate eos salvandi? Sed hæc voluntas efficax est in collatione auxiliorum, inefficax autem in ipsa salute.

201. Hinc S. Augustinus non dubitavit, baptismum quasi secundam Christi redemptionem appellare. Cum semel, inquit Lib. VI. cont. Julianum cap. 15. sit mortuus, tamen pro unoquoque tunc moritur, quando in ejus morte, quantumlibet ætatis fuerit, baptizatur; id est tunc ei

proderit mors ejus, qui fuit sine peccato, quando in ejus morte baptizatus mortuus fuerit etiam ipse peccato, qui mortuus fuerat in peccato. Et S. Remigius, de tribus epist. pro iis qui ad baptismum pervenerant, vel qui ad fidem aliquando vocandi sunt, quanquam in ea minime sunt perseveraturi, Jesum Christum crucifixum esse, ut eos redimeret, fideliter credendum esse. Et in alio opere de tenenda verit. Scripturæ hæc habet: catholicæ fides tenet, & Scripturæ Sanctæ veritas docet, quod pro omnibus credentibus, & per gratiam baptismi ex aqua, & Sancto Spiritu regeneratis, & Ecclesiæ incorporatis vere Dominus, & Salvator noster sit passus; tametsi gratiam illam suo sitio in se irritam faciant.

202. Et hæc sufficient de hac materia, quæ nobis digna visa est, ut accurate, copioseque tractaretur; est enim, ut eam recte appellat Thomas de Lemnos, veritas fundamentalis; & nisi cautissime procedatur, facile est in damnatos Pelagianorum, ac Semipelagianorum errores prolabi. Quamobrem multi putant, Theologis satius fuisse, omnia S. Scripturæ loca de sola voluntate consequenti, quæ elecios unice respicit, cum S. Augustino explicare, quam tot, tantisque difficultibus se expouere. Nos tamen S. Thomæ, aliorumque Doctorum vestigia secuti sumus, via quidem aliquanto asperiore, sed certe tuta. Quod si aliquis humana infirmitate error obrepisset, cum religiosa docilitate revocare parati sumus.

CAPUT IV.

De divinæ voluntatis libertate.

203. Duplex est libertas, alia voluntatis, seu immunitas ab externa vi, & coactione; alia arbitrii, seu immunitas nedum a coactione, sed etiam a vera, & absoluta necessitate. Prima est, quando aliquid necessario quidem agimus, ita ut non possimus non agere, agimus tamen sponte, ac lubenter. Sic in hac vita bonum in communione ita necessario prosequimur, ut malum, quatenus malum, velle non possimus; & sic etiam in futura beata vita Deum summum bonum diligimus necessario quidem, minime tamen coacti, seu contra voluntatem. Libertas autem arbitrii, quam Theologi, vocabulo quidem minus accurato, sed in scholis jam recepto, vocant *indifferentie*, ea est, qua ita libere volumus, ut possimus etiam non velle; quamque facilius est intima conscientia percipere, quam verbis explicare.

204. Esse in Deo libertatem voluntatis, seu immunitatem a coactione, ne nemo unquam inficias ivit. Quis enim ita insaniat, ut putet, Deum omnipotens

(a) Vid. Natalis Alexander *Theolog. dogmat.* & *moral.* Lib. I. de fide & symbolo art. 5. q. 9., & P.

Massonliè Disser. 4. de gratia Adami qu. 3. art. 8. præter alios multos.

nipotenteim posse ab aliqua externa vi cogi? Sed libertatem arbitrii multi Deo eripere conati sunt. Et primo quidem aliqui Philosophi, quos memorat S. Thomas Lib. II. Cont. Gent. cap. 25.; nempe ii omnes, ni fallor, qui mundum fuisse ab aeterno ideo statuebant, quia ex necessitate naturae suae illum produxisse putabant.

205. Hunc autem veterum Philosophorum errorem Sæc. XII. suscitavit celebris Petrus Abælardus, asserens nempe Deum necessitate fuisse compulsum ad mundum creandum, quia Deus, utpote summe bonus, nonnisi id, quod est optimum, facere potest. Magnis tamen difficultatibus pressus se id sine aliqua obstinationis assertione proferre contestabatur; ac deum S. Bernardo, alisque majorem in modum exagitatos paliodiam canens, hunc etiam inter alios suos errores ejuvavit (a).

206. Dei libertas iterum negata fuit sæculo XIV. ab impio Jo. Wiclefo Anglo (b); tum postea Sæc. XVI. a Luthero, Bucero, Galvino (apud Bellariniuum Lib. II. de gratia & lib. arb. cap. 15.) ; ac deum sæculo elapso a Bened. Spinoza (I. P. Ethicæ prop. 55.) ; quanquam hic fortasse Deum, nonnisi nomine tenus admittebat.

207. Porro quando agitur de Dei libertate, sermo non est de actionibus *ad intra*, nempe de sui ipsius cognitione, ex qua gignitur Filius, & de amore, quo Spiritus sanctus procedit; nemini enim dubio est, actiones istas esse necessarias. Sed quæstio est solum de actionibus *ad extra*; cujusmodi sunt hujus mundi creatio, dispositio, gubernatio &c.

208. Jam vero esse in his actionibus summam in Deo libertatem prob. primo ex sacris litteris. Ps. CXXXIV. 6. dicitur, *omnia, quæcumque voluit, Dominus fecit in cœlo, & in terra, in mari & in omnibus abyssis.* S. Paulus Ephes. I. 11. de Deo inquit: *qui operatur omnia secundum consilium voluntatis suæ.* Et ut infinita alia loca omittam, 1. Corinth. XII. 11. *Hæc omnia,* inquit idem S. Paulus, *operatur unus, atque idem Spiritus, dividens singulis, prout vult.* Hæc autem Apostoli verba ita explicat S. Ambrosius Lib. II. de fide cap. 5. *prout vult, id est pro libero voluntatis arbitrio, non pro necessitatibus obsequio (c).*

209. Prob. secundo multiplici ratione. Primo. Libertas est perfectio pura, seu simpliciter sim-

plex naturæ intellectualis, quæ proinde Deo omnium perfectionum fonti absque summa injuria denegari non potest: unde Tertullianus Lib. II. contra Marc. cap. 5. *nullam magis in homine imaginem & similitudinem Dei se animadverte*re dicebat, quam liberum arbitrium.

210. Secundo. Si Deus aliqua necessitate adstrictus foret, illud etiam consequeretur, omnia, quæ in hoc universo sunt, esse necessaria, nec potuisse aliter evenire, ac reipsa eveniunt. Hoc asserit quidem Spinoza: sed nescio, an quidquam dici possit magis a communi, rectoque sensu abhorrens. Quæ enim necessitas fuit, ut corpora cælestia ex. gr. tanta omnino, & non majore, vel minore celeritate revolverentur? Ut talis, & non major, vel minor esset astrorum, vegetabilium, atque hominum multitudo? Uno verbo, ut omnia tali, & non alio numero, pondere, ac mensura continerentur.

211. Tertio. Poterat Deus singulas creatureas, imo plane omnes non condere; a nulla enim causa ad creandum universum adstringi potuit, cum sit ipse prima rerum omnium causa; neque a propria indigentia, cum sit Dominus omnium, & nullius indigens; neque ab indigentia mundi, qui tunc non erat; a nulla denique re, cum nihil sit cum divina voluntate indivulse connexum. Hinc quemadmodum a tota, ut ita dicam, retro æternitate solus Deus sine creaturis beatissimus erat, ita potuisset sine ulla sua felicitatis jactura semper omnibus creaturis carere: liberrime ergo eas, quando voluit, quas voluit, & quomodo voluit, ex nihilo extraxit. Cum enim, inquit Angelicus I. P. q. 19. artic. 5., *bonitus Dei sit perfecta, & esse possit sine aliis, cum nihil ei perfectio*nis *ex aliis accrescat, sequitur, quod alia a se eum velle, non sit necessarium absolute.* Vid. etiam Lib. I. Cont. Gent. cap. 81., & Lib. II. cap. 25., ubi alias ad id confirmandum rationes affert; ac qu. 24. de verit. art. 5.

212. Ob. primo cum Abælardo loc. laud. p. 1556. S. Hieronymus in cap. IV. Dan. ad v. 52. Non enim, ait, *quod vult, hoc facit, sed quod bonum est, hoc vult Deus.* Quod perinde est ac si diceret: Deus nou quod vult, sed tantum quod bonum est, facere potest: ergo &c.

213. Resp. neg. cons.; nihil enim aliud S. Hieronymus docet, nisi Deum non posse velle malum (d); tantum abest, ut posse malum velle ad essentiam libertatis pertineat, ut potius sit maximus

(a) Petrus Abælardus hunc errorem habet in sua *Theologia Christiana*, quæ extat Tom. V. *Novi Theologiae ant.* PP. Martene, & Durand col. 1363. & sequi. Retractatio autem ejusdem Abælardi prostata apud P. Bertrandum Tissier in *Biblioth. Cisterc.* Tomo IV. sub hoc titulo: *Responsio Petri Abælardi contra calumnias objectorum.* Synopsis vitæ Abælardi exhibet Natalis Alexander Dissert. VI. in Sæc. XII.

(b) Videri potest de hoc Wiclefi errore insignis ex

Instituto Carmelitarum scriptor Thomas Waldensis in opere, cui titulus *Doctrinale antiquitatum fidei Ecclesiæ catholice tribus tomis in fol. comprehenso Tom. I. Lib. I. cap. 10.; tum Bossuetus *Hist. des variations des Eglises Protestantes* Lib. XI. cap. 153.*

(c) Alia S. Script., & Sanct. Patrum testimonia si quis desiderat, adeat Dion. Petavium L. V. de Deo, c. 4.

(d) Explicat S. Doctor ea verba Nabuchodonosor;

mus libertatis defectus. Peccatum enim vel ab ignorantia, vel ab animi perturbationibus oritur, quæ omnia in Deum cadere non possunt. Unde recte ita colligebat S. Augustinus Lib. XXII. de civit. Dei cap. 50: *Numquid quia (Deus) péc-
care non potest, ideo liberum arbitrium habere
negandus est?* Vid. S. Thomas quest. 24. de
verit. art. 5. ad 5.

214. Ob. secundo. Libertas arbitrii exigit tum electionem, tum indifferentiam; atqui neutra in Deo esse potest. Non electio, nam hæc presupponit anticipitem animi perplexitatem, quæ in Deo esse nequit; quare S. Jo. Damascenus Lib. I. de fide orthod. cap. 22. negat in Deo esse electionem. Neque indifferentia; hæc enim infert suspensionem, quæ pariter Deo actui purissimo repugnat: ergo &c.

215. Resp., duplicum esse tum electionem, tum indifferentiam. Alia est electio, quæ animi perplexitatem, ac suspensionem consequitur, eo quod res, de qua deliberatur, perfecta intime non est, & hæc certe in Deum non cadit. Alia vero est electio sine ulla hæsitatione, quam solam ponimus in Deo, qui, cum ipsi omnia nuda, & aperta sint, sine hæsitatione eligit, quidquid vult (a). Similiter alia est indifferentia passiva, & subjectiva, ut Scholastici loquuntur, seu indeterminatio, & suspensio ab actu, quæ in creaturis reperitur, non autem inveniri potest in Deo. Alia vero est indifferentia activa, qua Deus ita unum vult, & facit, ut potuerit absolute illud non velle, & non facere. Et hæc perfectio est, qua Deus carere non potest.

216. Ob. tertio. Deus creaturas amat, & vult, non propter seipras, sed relate ad suam bonitatem, quæ est rerum omnium finis; atqui Deus suam bonitatem non libere vult, sed necessario: ergo &c.

217. Resp. cum S. Thoma I. P. quest. 19. art. 5. ad 2., quod licet Deus ex necessitate velit bonitatem suam, non tamen ex necessitate vult ea, quæ vult propter bonitatem suam, quia bona-
tias ejus potest esse sine aliis. Alia insuper est libertas in Deo, qua potuit has, vel illas pro suo arbitrio creaturas ad suam gloriam manifestandam producere; ut aliquis excellens artifex, qui diversis instrumentis æqualiter uti potest ad idem opus faciendum. Paritas est Sancti Thomæ Libro I. Cont. Gent. cap. 82.

218. Inst. Creaturæ sunt participatio quædam

divinæ bonitatis: ergo si Deus necessario suam bonitatem amat, necessario etiam amat suas creaturas.

219. Resp. dist. cons., dum creaturæ jam productæ sunt, conc. antequam producantur, nego. In hoc sita est Dei libertas, ut pro natu sua voluntatis eas creaturas produixerit, quæ essent sua bonitatis participes; & quidem in eo gradu, & in eo numero, qui illi magis placuit. Supposita autem creaturarum productione necessario illas amat, quæ necessitas hypothetica est, & amice cum libertate cohæret.

220. Inst. secundo. In Deo est idem esse, & vult; atqui necessario est: ergo etiam necessario vult.

221. Resp., in Deo essentiam, & voluntatem reipsa unum, idemque esse, distinguunt tamen virtualiter; quæ distinctio sufficit, ut etiam prædicta contradictoria vera esse possint; sicuti quamvis paternitas divina idem sit cum essentia, distinctio tamen virtualis sufficit, ut Filio, & Spiritui S. coimmunicetur essentia, non autem paternitas.

222. Ob. ultimo. Deus est summe immutabilis; atqui cum summa immutabilitate libertas arbitrii consistere nullatenus potest; hæc enim postulat mutationem voluntatis saltem possibilem: ergo &c.

223. Resp., nodum hunc esse plane gordium, qui difficile quidem solvi potest, scari tamen facile potest. Nam, ut animadvertisit insignis Theologus Bossuetus (in Tract. de lib. arb. cap. 4.), certissima sunt hæc duo, omnique argumentorum genere comprobata, Deum nempe esse libertinum, & simul omnino immutabilem. Quod si imbecilli, & tenuissimo mentis nostræ lunini ratio, ac via non appetet, qua hæc duo simul concilientur, non ideo alterutrum negandum erit. Quot enim, & quanta sunt vel in ipso naturali rerum ordine, quæ existere certo cognoscimus, quomodo autem existant, aut simul cohærent, plane ignoramus? Et hoc ad arguimenti solutionem sufficit; absurdum enim esset, Dei libertatem, aut immutabilitatem, quæ tam revelatione, quam naturali ratione nobis certo innotescunt, per id tolli, quod nobis obscurum esse voluit Deus, nempe utriusque conciliationem. Concludo verbis ejusdem Bossueti: nos duo veluti unius catenæ extrema manibus comprehensa tenemus, etsi omnes intermedios annulos, quibus hæc duo extrema connectuntur, non videamus.

224.

non propter inquisitionem, sed propter certitudinem cognitionis, ad quam consiliantes inquirendo perueniunt. Et Quest. 24. de verit. art. 3. ad 4. Quod electio, inquit, sequatur consilium, quod cum inquisitione agitur, accidit electioni, secundum quod inventur in natura rationali, que veritatis notitiam capit per discursum rationis. Sed in natura intellectuali, que habet simplicem acceptiōnem veritatis, inventur electio alia, que inquisitione precedente, & sic electio est in Deo.

juxta voluntatem suam facit (Deus), tam in virtutibus celi, quam in habitatoribus terra, quasi Nabuchodonosor sic locutus fuerit, ut dum potentiam Dei predicat, justitiam ejus videatur arguere, quod immerito peccatas sustinuerit. Ad hinc ergo Nabuchodonosoris errorum excludendum S. Hieronymus dicit, Deum non facere, quod vult, id est injustitiam.

(a) Ipsa ratio, inquit S. Thomas I. P. qn. 22. art. 1. ad 1., rerum agerardum consilium in Deo dicitur, Gazzaniga Theot. Tom. II.

224. Communior tamen fere hujus ænigmatis explicatio hæc est. Actio Dei libera dupli modo considerari potest; nempe vel absolute, & in se; & tunc, cum nullo modo distinguitur a Deo, necessaria est, & immutabilis; vel considerari potest, ut respicit exterium opus, atque ad ipsum dirigitur: & sub hoc aspectu eadem actio Dei libera est, & mutabilis, quatenus ejus objectum contingens est, mutabile & liberum; quia voluntas Dei non habet necessariam habitudinem ad illud, ut loquitur S. Thom. Lib. I. Cont. Gent. cap. 85. Actus itaque liber nihil omnino Deo addit intrinsecum, distinctum a necessario; sed est ipsem actus necessarius, prout tamen connotat creaturas, ad easque dicit habitudinem, & relationem non necessariam.

225. Quod autem idem actus & liber simul sit, & necessarius, oritur ex summa, & infinita Dei eminentia, & simplicitate, ob quam ea simplicissimo modo inveniuntur in Deo, quæ sunt divisa in creaturis. Et sicut eadem divina essentia potest esse & communicabilis, quatenus est essentia, & incomunicabilis, prout est paternitas; ita non repugnat, cumdem actum diversa ratione consideratum, necessarium esse, & liberum; necessarium, prout refertur ad Deum; liberum, prout connotat creaturas (a). Ceterum, ut bene observat S. Thomas I. c. immutabilitas Dei non aliam infert necessitatem, quam conditionatam, & ex suppositione; sicut necessarium est, Deum selle animam rationalem esse, supposito, quod velit hominem esse: non autem infert necessitatem absolutam, quæ soli libertati opponiter.

226. Nicolaus l' Herminier hanc viam conciliandæ simul divinæ libertatis cum summa ejusdem Dei immutabilitate, quam aliquoquin præ ceteris magis tritam, communemque esse fatetur, multis oppugnat rationibus, aliquamque ipse ingreditur, quam longe planiorem reputat, quaque difficultates omnes resecari arbitratur. Nempe pro certo ponit, libertatem quidem, quatenus facultas activa est, perfectionem esse, & divinæ essentiæ attributum; ipsum tamen actum liberum, quatenus talis est, nullam perfectionem dicere, unde infert, potuisse in Deo non esse, quin ulla ipsi mutatio accideret; mutatio enim in eo solum posita est, quod subjectum acquirat, vel deperdat aliquam perfectionem. Actum autem liberum non esse perfectionem, multiplici ratione probare se posse confidit. Sed hæc doctrina paucos suffragatores inventit; vix enim Theologis persuaderi potest, actum liberum Dei, seu ipsum libertatis exercitium per-

fectionem non esse; cum quidquid est in Deo, summa, & infinita perfectio sit.

227. Omnem prorsus difficultatem primo aspetto declinare videntur Theologi illi, qui existimant, libertatem in Deo esse immunitatem a sola coactione, & physica necessitate, non autem a necessitate morali; hæc enim voluntatis libertas potest faciliter cum divina immutabilitate conciliari. Sed isti dum unum vitant scopulum, in alterum offendunt, negantes Deo libertatem arbitrii, quæ sine dubio perfectio est simpliciter simplex.

208. Hanc postremam sententiam tueantur, necesse est, ut ego quidem reor, qui cum Leibnitz, & Wolfio mundi optimismum defendunt, seu nostrum mundum esse omnium perfectissimum, qui ab infinita Dei sapientia, & potentia condit potuerit. Nec alia de causa adductus fuisse videatur Petrus Abælardus ad Dei libertatem negandam, nisi quia si plura, aut meliora facere possit Deus, quam re ipsa fecit, multum ejus bonitati derogaretur: unde inferebat, verissimam esse illam Platonis rationem, qua probat, Deum nullatenus mundum meliorem facere potuisse, quam fecit (b).

CAPUT V.

De efficacia divinæ voluntatis cum humana libertate concilianda.

229. Voluntatem Dei esse efficacissimam, seu omnia re ipsa fieri, quæ Deus absolute fieri vult, Catholicorum nemo negat; cum id & Scripturæ sacræ, & ratio evidentissime demonstrent. Tota controversia exoritur de inodo conciliandi efficaciam divinæ voluntatis cum libertate humana.

230. Convenit etiam inter Catholicos, ex æquo damnando esse tum Pelagianos, qui, ut humanam libertatem tuerentur, divinæ voluntatis efficaciam sustulerunt; tum Prædestinatianos, qui ad divinæ voluntatis efficaciam defendendam, nullam esse veri nominis libertatem in homine pronunciarunt; quorum hæresi subscribunt quicunque quartam Jansenii propositionem ab Ecclesia proscriptam defendunt, scilicet ad merendum, vel demerendum in statu naturæ lapsæ non requiri in homine libertatem a necessitate, sed sufficere libertatem a coactione.

231. Qui Molinam sequuntur, docent, voluntatem Dei, ut efficax est, nostræ voluntatis determinationem, saltem ut per scientiam medium prævisam subsequi. Nempe Deus öpe scientiæ mediæ spe-

(a) Videri potest hæc solutio breviter, & quoad fieri potest, clare explicata apud Car. Witassium Tom. I. quæst. 13. art. 3. sect. 2., tum apud Du. Hamel Lib. IV. Dissert. 2. cap. 2. Qui autem plura desiderat, aeat Vinc. Contensonum in *Theologia mentis*, & coridis Lib. II. dissert. 4. c. 1. speculat. 2., aliosque passim Scholasticos.

(b) Videri possunt P. Thoma Vine. Moniglia nella Dissert. contra i Materialisti Tom. II. Par. 3. sezion. 3. osserv. 7., & Par. 4. sez. 4., Petavius Lib. V. de Deo cap. 5., Auctor de l'action de Dieu sur les créatures Sect. 6. P. 2. c. 4., & alii non pauci, qui Leibnitii, & Wolfii Optimismum impugnarunt.

speculatur, quid voluntas humana in certis circumstantiis constituta, certisque auxiliis corroborata pro innata sua libertate factura esset: deinde, ut quod vult efficiat in nobis, iis utitur mediis, quibus voluntatem nostram certissime movendam esse, eadem scientia sua futurorum conditionatum exploratrice cognovit; atque hoc modo facile salvatur hominis libertas: sicuti facile intelligitur, Principem ex. gr. liberum esse, etiam si sagax, expertusque consiliarius modos cognoscat, quibus ejus animum ad sua consilia sequenda inflectat. Sed non ita facile, imo nullo prorsus modo, ut ego quidem reor, salvari simul potest summa, & omnipotens divinae voluntatis efficacia.

252. Qui vero contra Molinianos gratiam esse vi, & natura sua efficacem cum sanctis Augustino, & Thoma defendant, rejecta scientia media, hominis libertatem alia prorsus ratione sartam, tectaque manere ostendent. Et quidem Theologi Scholae Augustinianæ systema delectationis victoriis amplexantes in ea salvare hominis libertatem dicunt, quod nunquam objectum in hoc rerum statu sub omnimoda ratione boni proponatur: quo sit, ut nihil ita electet, quia possit voluntas exercitatis aliis cogitationibus, & affectibus illud repudiare. Consul. P. Laur. Berti Lib. IV. de theol. discipl. cap. 15.

253. Hic dicendi modus etiam Thomistis arridere potest, qui post Angelicum Praeceptorem docent, primam libertatis radicem esse indifferentiam judicij, qua potest objectum sub diversis adspectibus, & gradibus honestatis, & malitiae voluntati representari, ut in Tract. de actibus humanis explicari solet.

254. Sed illud postea Thomistæ necessario addendum esse existimant, totam videlicet divinorum decretorum efficaciam esse in physica Dei præmotione repositam, qua Deas nostras voluntates, non moraliter solum, sed physice ad agendum determinat, ut illud agamus in tempore, quod ipse ab eterno decrevit; quem divina præmotio tantæ efficacitatis est, ut non solum substantiæ actus, sed etiam ejusdem libertatis sit causa.

(a) Angustiniani recentiores, quanquam præmotionem physicam rejiciunt, censem tamen, eam libertati humanae minime efficace: Vid. P. Laur. Berti Lib. IV. de theol. discipl. cap. 6. n. 9., qui etiam ibid. n. 1. profitetur, se cum Thomistis efficaces præmotiones propagnare in operibus status nature lapsæ; que efficiuntur ab hominum arbitrio vice tristitia suffulta. Vid. etiam Gasp. Juenin Institut. Theol. Toin. IV. diss. tert. 2. cap. 3. art. 3.

(b) Aliqui Peripatetica philosophia ennitri physican præmotionem patiuntur esse qualitatem, seu entitatem quandam incompletam, & transiensem voluntati impressam. Hanc sententiam tribuit Thomistis auctor libri, cui titulus: Scrutinio del libro intitolato: Difesa della Dottrina di S. Agostino &c. in prefat. n. 9. & seq., sed ipsius erito. Audiatur P. Antonin. Massomilé Tem. I. De div. met. Dissert. 1. quæst. 3. art. 15., ubi postquam multa ex S. Thoma in hanc rem attu-

255. Porro hoc loco minime disputabimus de physicæ præmotionis necessitate; sed cum iis solum tota nobis controversia erit, qui divina decreta prædeterminantia ad Thomistarum mentem vocant *inextricabilia*, *admantina*, & *fatalia*; & cum iis humanam libertatem conciliari posse negant (a).

256. Antea tamen necessarium ducimus breviter in memoriam revocare, quid physica præmotio sit, quod in Philosophia explicari uberioris solet. Definiri autem potest ex S. Thoma quæst. 5. de potentia art. 7. ad 7. motio Dei *actualis*, & *transiens*, qua Deus voluntatem ad agendum determinat, & actioni applicat. S. Doctor ibi utitur exemplo artificis, cuius motione instrumentum indiget, ut operetur. Vid. etiam Lib. III. Cont. Gent. capp. 70. & 89. Rude exemplum, & imperfectum exhibit Angelicus, quale haberi potest; nam instrumentum ab artifice *passive* tantum movetur; voluntas autem nostra cum sit potentia activa, ita movetur a Deo, ut etiam seipsam *active*, & libere moveat; quod caute animadverteendum est, ne in Calvii insaniam incidamus, qui præmotionem divinam humanæ libertati tyraunicâ vi dominari, blasphemabat. Dicitur autem hæc *motio prævia*, seu unico verbo *præmotio*, quia ut inquit Angelicus Lib. III. Cont. Gent. cap. 149., *motio moventis præcedit motum mobilis ratione, & causa* (b).

257. Hisce breviter expositis modo nobis demonstrandum est, decreta Dei prædeterminantia, & ex se efficacia ad sensum Thomistarum humanam non tollere, aut lədere libertatem. Hoc autem luculenter eruitur primo ex sacris litteris, in quibus non minus asseritur libertas hominis, quam summa divinae voluntatis efficacia, quæ talis est, ut ipsa opera nostra in nobis operetur. Isaiae XXVI. 12. *Omnia opera nostra operatus es in nobis*, Domine (c). Philipp. II. 13. de Deo inquit Apostolus: *operatur in nobis velle, & perficere pro bona voluntate*; & multis aliis utrinque testamenti locis brevitatis causa prætermisis, aperta sunt verba Christi Domini Joan. VI. 44.: *Nemo pot-*

lit, ita denum concludit: ex his liquet, que sit vera, & propria ratio divinae motionis prævia, ac physice. Et equidem vis aliquis causis secundis superaddita, & impressa a Deo, qua ab ipsomet Deo applicantur, & moventur: sed ea vis proprie qualitas dici non potest, ut sit incompletum quid, & diminutum, nec directe in prædicamentis reponatur. Inimo nec corporeæ proprie, nec spiritualis eadem ratione dicenda est; sed tamen utramque appellationem subire potest. Est enim & qualitas, seu vis activa transiens, & in motu, & motus quidam actius, seu motio, ut diximus, virtuosa, in corporeæ, quod minime sensibus pareat, sed in causis physicis, & corporeis corporeæ, in substantiis autem spiritualibus spiritualis, & incorporeæ, quod ad similes effectus reducat.

(c) Ita legit Angelicus post veteres Patres. Vulgatus tamen Interpres omittit particulam in, atque ita habet: *omnia opera nostra operatus est nobis.*

potest venire ad me, nisi Pater, qui misit me, traxerit eum. Hæc & alia multa physicam Dei omnipotentis in nobis operationem luculentiter declarant: cum illa ergo certo componitur etiam nostra libertas, quamvis modus utriusque conciliandæ non ita facile appareat, quod in omnibus aliis mysteriis contingit.

258. Prob. secundo ex S. Thoma, qui Lib. III. Cont. Gent. cap. 89. Quidam, inquit, non intelligentes, qualiter motum voluntatis Deus in nobis causare possit, absque præjudicio libertatis voluntatis, conati sunt has auctoritates (sacrae scripturæ mox a nobis allatas) male expōnere, ut scilicet dicerent, quod Deus causat in nobis velle, & perficere inquantum dat nobis virtutem volendi, non autem sic, quod faciat nos velle hoc, vel illud. Quam interpretationem allatis auctoritatibus Sacrae Scripturæ repugnare ostendit, concludens, non solum virtutem volendi a Deo nos habere, sed etiam operationem. Quod ulterius explicat exemplo artificis, in cuius virtute agit instrumentum.

259. Et I. P. qu. 83. art. 1., ubi libertatem arbitrii humani data opera vindicat, hanc sibi difficultatem objicit tertio loco: *Liberum est, quod sui causa est, ut dicitur I. Metaph.*, quod ergo movetur ab alio, non est liberum, sed Deus movet voluntatem; dicitur enim Propr. XXI.: *Cor regis in manu Domini, quocumque voluerit, vertet illud*, & Philipp. II. *Deus est, qui operatur in nobis velle & perficere*: ergo homo non est liberi arbitrii. Jam vero quidnam huic arguento respondet Angelicus? Negatne, hominis voluntatem a Deo præmoveri, ut ejus tueatur libertatem? Nihil minus. Eu integrum totius difficultatis solutionem: *Dicendum, quod liberum arbitrium est causa sui motus, quia homo per liberum arbitrium seipsum movet ad agendum, non tamen hoc est de necessitate libertatis, quod sit prima causa sui il, quod liberum est; sicut nec ad hoc, quod aliquid sit causa alterius, requiritur, quod sit prima causa ejus. Deus igitur est prima causa movens naturales causas, & voluntarias. Et sicut naturalibus causis, movendo eas, non auffert, quin actus earum sint naturales; ita movendo causas voluntarias, non auffert, quin actiones earum sint voluntariae, sed potius hoc in eis faciat: operatur enim in unoquoque secundum ejus proprietatem. Idem repetit totidem fere verbis 1. 2. quæst. 10. art. 4., aliiisque in locis. Nec unquam aliter libertatem humanam cum divina voluntate conciliari posse putavit, nisi quia divina motio, utpote infinitas virtutis, naturas rerum non destruit, sed perfici-*

cit; atque ejusmodi est, ut causas necessarias moveat, liberas libere, producens nendum motum voluntatis, sed etiam ejusdem motus libertatem.

240. Neque vero quis suspectur, Angelicum loqui de motione morali dumtaxat, non autem de motione physica. Etenim de ea motione loquitur, qua Deus movet tam naturales causas, quam voluntarias; causæ autem naturales motionis moralis capaces non sunt: loquitur ergo de motione physica, quæ utriusque generis causæ indigent.

241. Præterea Dei notionem indeclinabilem esse dicit. Si Deus, inquit 1. 2. qu. 10. art. 5. ad 5. voluntatem ad aliquid moyet, incompositibile est huic positioni, quod voluntas ad illud non moveatur, hujusmodi certe non est motio moralis.

242. Tertio sæpe docet, solius Dei esse voluntatem movere, utique motione physica: nam motione morali, cujusmodi sunt exhortationes, promissiones, minæ &c., etiam homo, vel Angelus nos movere potest.

243. Demum, si de motione morali loqueretur, non video, quænam esset difficultas, ut cum ea libertas arbitrii conciliaretur. Quis enim consiliis, precibus, exhortationibus, aliiisque hujus generis modis libertatem tolli sonniavit?

244. Alia etiam ratione, eaque luculentissima Angelicus Doctor probat, Deum suis decretis prædeterminantibus nullam nobis necessitatem impone; ratione inquam ducta ex summa divinæ voluntatis efficacia. Cum enim, inquit I. P. quæst. 19. artic. 8. aliqua causa efficax fuerit ad agendum, effectus consequitur causam, non tantum secundum id, quod fit, sed etiam secundum modum fiendi, & essendi. Ex quo principio ita postea concludit: cum igitur voluntas divina sit efficacissima, non solum sequitur, quod fiant ea, quæ Deus vult fieri, sed & quod eo modo fiant, quo Deus ea vult fieri: cum ergo Deus velit non solum ut nostra voluntas moveatur, sed etiam ut moveatur libere, ex divinæ voluntatis efficacia sequitur, non solum ut moveatur voluntas, sed etiam ut libere moveatur.

245. Et sane, si, ut Adversarii contendunt, voluntas potest seipsam movere, & determinare, & quidem liberrime, cur eam non poterit etiam Deus movere, & determinare salva ejusdem libertate? Sicut voluntas, inquit Angelicus quæst. 22. de verit. art. 8. potest immutare actum suum in aliud, ita & multo amplius Deus. Anne aliquid erit, quod homo facere possit, non possit autem Deus (a)?

246. Immo vero cum hujusmodi libera voluntatis determinatio aliqua perfectio in homine sit, & quidem magna (perfectior enim est sine dubio

vo-

(a) Id vidit etiam ethnicus Cicero sola natura duce; nam Libro I. de divinit. cap. 53. *Si animal omne, sit, ut vult, ita utitur motu sui corporis, prono, obliquo, supino, membrisque, quocumque vult, flectit,*

contorquet, porrigit, contrahit, eaque ante efficit pene, quam cogitat; quanto id Deo est facilius, cujus numeri parent omnia?

voluntas libere agens , quam ipsa voluntas duntat agere potens); omnino dicendum est , Deum suæ voluntatis efficacia hanc quoque perfectionem in homini producere , ut nihil prorsus boni in nobis sit quod Deo in acceptis referre non debeamus ; alias Deus non erit omnium omnino rerum causa universalissima .

247. Neque nobis aliquis negotium facessat dicens , Deum esse causam voluntati extrinsecam , ac propterea non posse eam eodem prorsus modo a Deo determinari , quo a seipsa determinaretur . Non , inquam ; in hoc enim falluntur Adversarii , quod non considerant , libertatem nostram non esse causam primam , atque independentem , sed secundam , quæ Deo tam in sua potentia , quam in ipso exercitio subjecta esse debet . Moveri voluntarie , inquit Angelicus I. P. quæst. 105. art. 4. ad 2. huic ipsi difficultati respondens , est moveri ex se , idest a principio intrinseco . Sed illud principium intrinsecum potest esse ab alio principio extrinseco ; & sic moveri ex se non repugnat ei , quod moveretur ab alio .

248. Immo mihi quidem absurdissime loqui videntur , qui dicunt , potuisse quidem Deum humanam voluntatem liberam creare , non autem posse eam libere movere ; libertatem ei elargiri , non autem ipsius libertatis exercitum ; quasi Deus minus in homine possit ad bonum operandum , quam homo ipse possit in seipso . S. Augustinus de corrept. & grat. cap. 14. clamat , Deum habere magis in sua potestate voluntates hominum , quam ipsi suas . Et S. Fulgentius de Incarnat. & gratia cap. 29., Itane , inquit , rerum ordo credi , putarive permittitur , ut Deus , qui creator est hominis , valeat hominem facere , non mutare ? Et qui nullius eget adjutorio , ut hominem faciat , operari tamen quod vult in hominis voluntate non possit , priusquam in hominem ipsum velle non repererit ? .... Hanc amentiam & a fileibus suis arceat , & ab infideilibus auferat Deus .

249. Obj. primo . Libertas sita est in voluntatis indifferentia ad opposita ; sed hæc indifferentia componi non potest cum decretis prædeterminantibus , & natura sua efficacibus : ergo &c.

250. Resp. , duplimentem esse indifferentiam , alteram suspensionis , & otii ; alteram potestatis , & dominii . Prima est , qua voluntas nihil agit , sed veluti statera manet in æquilibrio , ad operandum , vel non operandum indiferens . Hanc indifferentiam tollunt decreta prædeterminantia ; sed ea non pertinet ad libertatis essentiam , quod est per se manifestum ; alioquin quotiescumque homo se determinat , jacturam faceret suæ libertatis , & Deus

omni libertate orbatus esset , cum nunquam otiori possit , sed sit semper in actu . Alia igitur est indifferentia potestatis , & dominii , qua scilicet ita voluntas se ad unum determinat , ut tamen adhuc potestem habeat ad actum oppositum , vel aliud quemcumque . Et hanc indifferetiam , quæ utique est ad libertatem necessaria , nullatenus tollunt decreta prædeterminantia . Ita enim Deus facit nos velle , quemadmodum vellemus nos ipsi ex nobis , si nostris solis viribus ageremus , quod certe Deus potest , attenta voluntatis suæ omnipotenti efficacia (a) .

251. Inst. primo . Decreta prædeterminantia tollunt etiam indifferentiam potestatis , & dominii ; ita enim voluntatem determinant ad unum , ut non possit velle , & agere oppositum ; siquidem eodem modo repugnat , voluntatem prædeterminatam suspensam esse , & non agere ; ac repugnat , eam agere oppositum .

252. Resp. , voluntatem a Deo prædeterminatam ad unum posse non agere , & agere etiam oppositum in sensu diviso , non autem in sensu composito . Eodem plane modo res procedit de voluntate a Deo prædeterminata , ac de eadem voluntate in hypothesi , quod seipsam ex se sola determinaret . In hac hypothesi homo , qui se determinavit ad sedendum exempl. grat. , non potest in sensu composito sedere , & stare , vel ambulare , simul conjungendo sessionem cum statione , vel ambulatione , quia hæc conjunctio , seu compositio repugnat ; sedet tamen libere , quia in sensu diviso , seu absolute potest stare , & ambulare ; & hæc potentia in sensu diviso sufficit ad sartam , tectamque servandam indifferentiam potestatis , in qua consistit libertas . Et hujus ratio est , quia quamvis sedere , & simul stare , vel ambulare secum pugnant , non tamen secum pugnant sedere , & posse stare , vel ambulare : seu unus actus pugnat cum alio , non tamen unus actus pugnat cum potentia ad alium actum , etiam oppositum , unde simul consistunt . Idem , eodemque plane modo contingit in voluntate prædeterminata a Deo ; ut enim jam dictum est , & dicendum erit saepius , ita agit efficacia sua Deus in nobis , sicut ageremus ipsi in nobis , si soli ageremus . (b) .

253. Hæc distinctio non est novum Thomistarum commentum , ut aliqui perperam efficiunt , traditum enim multis in locis a S. Thoma . Unde affero ex quæst. 25. de verit. art. 5. , ubi quærit , an Dei voluntas rebus necessitatem imponat ? Objicit autem sibi illam ipsam difficultatem , quam nobis Adversarii objiciunt , cui ita respondet : „ ad „ 5. dicendum , quod quainvis non esse effectus „ , divinæ voluntatis non possit simul stare cum di-

(a) Legi merentur Bossuetus *Traité du libre arbitre* cap. 8. , & auctor libri de l'action de Dieu sur les créatures Sct. VII. P. I. cap. 3. §. 8. Tom. VIII. edit. in 12.

(b) Alii utuntur aliis terminis , qui in ideam recidunt ,

& dicunt , hominem sub prædeterminatione divina posse agere oppositum *potentia antecedente* , non *consequente* ; *potentia possibilitatis* , non *futuritionis* ; *capacitatis* , non *positionis* : in actu primo , non in actu secundo ; *simultate potentiae* , non *potentia simultatis* ..

, divina voluntate; potentia tamen deficiendi effectum simul stat cum divina voluntate: non enim ista sunt incompossibilia: Deus vult istum salvare, & iste potest damnari; sed ista sunt in-
compossibilia: Deus vult istum salvare, & iste damnatur (a). “

254. Inst. secundo. Etiam Calvinus, & Lutherus hanc ipsam distinctionem *sensus compositi*, & *divisi usurparunt*, atque sub divinis decretis remanere in nobis potentiam ad oppositum in sensu diviso fatebantur; atqui certum nihilominus est, in eorum sententia nullam in homine remanere libertatem: ergo &c. (b).

255. Resp., hanc puram putamque esse nonnullorum calomniarum sordis auribus minime prætereundam; tantum enim noster sensus compositus, & divisus a Calviniano distat, quantum ab errore veritas. Calvinus scilicet docuit, voluntatem in sensu composito cum prædeterminatione divina nedum nunquam *acturam* oppositum, sed illud neque agere posse, idest putavit, nedum cum præmotione ad amorem non posse componi actum oppositum odii, sed neque potentiam ad odium; & solum hanc potentiam inveniri in voluntate præmotione remota. Thomistæ contra docent, non posse quidem cum præmotione ad amorem componi actum odii, quemadmodum non potest sessio cum ambulatione componi; esse tamen etiam sub præmotione ad amorem veram potentiam in voluntate ad odium; quemadmodum in eo, qui sedet, vera est potentia ad standum, vel ambulandum (c).

256. Inst. tertio. Hæc potentia in sensu divi-

(a) Multa alia allegari possunt Angelici Præceptoris ad id comprobandum testimonia; ut cum quæst. 6. de serit. art. 3. ad 7. inquit: *cum dicitur: prædestinatus iste potest in peccato mori, si consideretur potentia ipsius, verum est; si autem loquamus de prædestinato secundum ordinem, quem habet ad aliud, scilicet ad Deum prædestinatum, sic ordo ille non compatitur secum istum eventum, quamvis compatatur secum istum potentiam.* Vid. etiam I. P. quæst. 23. art. 6. ad 2., & ad 3. alibi, prout ostendunt Thomistæ, præcipue autem P. Antonijns Reginaldus *de mente Concilii Tridenti, circa gratiam efficacem* P. I. cap. 34.; cap. anten sequ. ostendit idem Theologus hanc distinctionem esse doctrine S. Augustini, aliorumque Patrum consuetaneam. Idipsum evincit P. Massoulii *de divina mortione* Tom. I. dissert. 1. quæst. 8. art. 4.; & dissert. 2. quæst. 1. art. 1., ubi merito illos irridet, qui ea audita, veluti conspecto Medusæ capite horrent.

(b) Reipsa sensum compositum, & divisum Thomistarum cum Calviniano convenire, non pauci ex adversariis nostris post Suarezium Lib. V. *de gratia* cap. 38. effutierunt; ac inter alias Petrus a S. Joseph in suo opere, quod falso illi inscribere placuit *Divi Thomas defensionem*. Atque hic convellendus est levis error, qui de hoc Scriptore exedit Cl. P. Muszka, dñm Lib. I. *de actibus humanis* pag. 222, eum ex Ordine S. Dominici esse putavit, cum fuerit ex reformato S. Bernardi instituto, quod Fullensium appellant. Mirum vero hoc est, hunc Auctorem Thomistarum doctrinam

so, vel est potentia ad repellendam prædefinitiōnem, & præmotionē Dei, vel ad ponendum ex gr. actum odii non obstante præmotione ad amorem. Sed neutrum dici potest: non primum, quemadmodum enim non potest advocari præmotio, cum non adest, ita neque repelli, cum adest: neque secundum; cum enim præmotio sit infallibiliter conexa cum actu, tam est impossibile, non ponere actum, quam a se repellere præmotionem ad illum: ergo &c.

257. Confirm. objectio. Ideo in homine sedente vera est potentia ad ambulandum in sensu diviso, quia potest suam determinationem abficere, & voluntatem mutare; sed homo sub prædeterminatione divina non potest suam determinationem a se removere, & voluntatem mutare; tum quia prior ipsius determinatio est infallibiliter conjuncta cum prædeterminatione divina, quam a se repellere negavit; tum etiam quia ad mutantam voluntatem nova indiget divina præmotione: ergo &c.

258. Resp. primæ difficultati, potentiam in sensu diviso, quæ remanet in voluntate prædeterminata, certa quadam ratione esse potentiam, tum ad repudiandam divinam præmotionem, non quidem considerata in seipsa, & ex parte Dei, sed considerata ex parte effectus in nobis producti; tum etiam esse potentiam ad ponendum actum oppositum absolute, & in se spectatum. Utrumque explico.

259. Quaaquam Dei operatio in se spectata nullatenus frustrari potest, quia, ut inquit S. Thomas. 1. 2. quæst. 10. art. 4. ad 3., *impossibile est,*

ia prævium sensum detorisse: erat enim a capite ad tales Molinianus, & pro Scientia media contra PP. Salmanticenses amâriori stylo decertavit. Ipsius postea confutavit Jo. a S. Dominico in Libro *Nova Cassiopæa Stella &c. Consul. P. Hyac. Serry in Præfat. ad Hist. de Axiliis* §. 3.

(c) Celebris P. Honoratus a S. Maria Carmelita exalceatus in defensionem Litterarum Benedicti XIII. *Ad demissas preces Bruxellis edita an. 1725. pag. 366.* magno animo omnes scholæ nostræ osores provocat, ut vel finum preferant, sive ex priscis, sive ex recentioribus Thomistis, qui cum Calviniana sensus compositi & divisus explicatione coveniat. Plurimi tamen inter ipsos nostros adversarios magis æqui nostram distinctionem a Calviniana omnino diversam esse, confessi sunt, ut P. Annatus, de Champs, Martinonus, Luchesinus, & alii. Unum landare sufficiat P. Egidium Estrix, cuius hoc extat testimonium apud P. Maussoli diss. 1. quæst. 8. art. 6.: *Ad corrigendas quorundam intelligentias, que possunt pacem turbare, ego infra scriptus declaro, nec esse, nec fuisse unquam opinionem meam aut meorum Professorum Lovaniensium, sensum compositum, & divisum S. Thomas Aquinas esse euudem, ac sensum compositum, & divisum Calvini in materia gratiæ, & libertatis; sed priorem sensum Sancti Doctoris esse orthodorum, posteriorum vero Calvini esse hereticum.* In quorum fidem libens subscribo, Antuerpiæ 12. Novembris. 1696. *Egidius Estrix Provincialis Societatis.*

est, ut Deus moveat voluntatem, & voluntas non moveatur, si tamen consideretur ut est motione animae nostrae impresa ad aliquem actum bonum, frustrari absolute potest, & extingui, quatenus voluntas potest sua perversitate in se maiorem resistantiam excitare. Quare Concilium Trident. Sess. VI. cap. 5. primo dicit, homines recipere gratiam, seu inspirationem Spiritus sancti; deinde subdit, illam etiam abdicere posse, non certe alia ratione, quam contrariam resistantiam in se excitando (a). En qualis sit in homine potentia ad Dei motionem repellendam.

260. Est etiam consequenter in nobis potentia ad actum oppositum, non quidem ut conjungendum cum prædeterminatione efficaci, seu cum alio actu, quod est impossibile, sed ad actum oppositum in se, & absolute consideratum, quomodo in homine sedente vera est ad ambulandum potentia.

261. Resp. ad Confirm., modo mox explicato posse hominem absolute quamecumque Dei motionem ad bonum reddere inefficacem, in se excitando majorem resistantiam (quamvis Deus hanc humanæ voluntatis perversitatem semper potest omnipotenti bonitate sua vincere). Hanc respositionem insinuat Sanctus Thomas quæst. 6. de malo art. un. ad 3. dicens: *Deus movet immutabiliter voluntatem propter efficaciam virtutis morientis, quæ deficere non potest (en efficaciam motionis divinæ consideratæ ex parte ipsius Dei); sed propter naturam voluntatis motæ (nempe hominis), quæ indifferenter se habet ad diversa, non inducitur necessitas, sed manet libertas ; hac nempe ratione, quia non tollitur a voluntate potestas excitandi in se majorem resistantiam .*

262. Quod vero adjectum est, nova præmotione opus esse ad mutandam voluntatem, si sermo sit de mutatione voluntatis in malum, id impræsentiarum aliis disputandum relinquimus (vide quædicta sunt Dissert. præced. n. 110.) Si vero sermo sit de mutatione voluntatis in bonum, id liberter concedimus, quia certe ad bonum nihil possimus sine gratia, seu tunc solum liberi erimus, quando Deus sua gratia nos liberaverit; Joann. VIII. 36. Neque puto, Adversarios repugnatos, cum & ipsi necessitatem gratiæ ad singulos actus bonos una cum Ecclesia catholica confiteri debeant. Unde etiam Concilium Trid. loc. laud. postquam dixerat, posse hominem inspirationem receptione abdicere, subdit: neque tamen

sine gratia Dei movere se ad justitiam coram illo libera sua voluntate posse.

265. Inst. quarto. S. Thomæ I. P. quæst. 14. art. 15. ad 3. explicans distinctionem sensus compositi, & divisi, quam ille nominat secundum rem, & secundum dictum, sibi objicit, haec distinctionem non habere locum in formis inseparabilibus a subjecto, ut si dicam, corvum nigrum possibile est esse album; hæc enim propositio in utroque sensu composito, & diviso est falsa. Cui difficultati ita respondet: hæc instantia locum haberet, si hoc .... importaret aliquam dispositionem subjecto inhærentem. Cum ergo decreta prædeterminationia importent præmotionem physicam voluntati inhærentem, in iis ad mentem Angelici distinctio sensus compositi, & divisi non habet locum.

264. Resp. cum Massouliè Tom. I. dissert. 1. quæst. 8. art. 4. loqui S. Thomam de dispositione inhærente subjecto permanenter, & necessario, ut constat exemplo nigredinis corvi, quod ibidem assert; ita enim corvus niger est, ut veteres ad designandam rem impossibilem proverbii leco haberint: *alboque simillima corvo* (b): non autem de dispositione transeunte, cuiusmodi est physica motio. Præcipue quia, ut sæpius est dictum, talis est hujus motio, efficacia, ut ipsum libertatis exercitum in nobis producat.

265. Ceterum non video, quomodo de mente S. Thomæ dubitari possit, apud quem nihil frequentius invenitur, quam voluntatem, & omnes alias causas a Deo moveri (vid. supra numer. 259.) Immo eo ipso in loco dicit, hanc propositionem: *album possibile est esse nigrum, esse falsam de dicto, seu in sensu composito; veram autem de re, seu in sensu diviso. Res enim, inquit, quæ est alba, potest esse nigra; sed hec dictum: album potest esse nigrum, nunquam potest esse verum.*

266. Inst. quinto. Posita Dei prædeterminatione ad unum, actus oppositus non est amplius voluntati possibilis; ergo &c. Prob. art. Possibili posito in actu, nullum sequitur absurdum; atqui si actus oppositus poneretur, maximum consequeretur absurdum, nempe frustratio divinæ efficacis motionis: ergo &c.

267. Resp. neg. ant. ad cuius prob. dist. maj. possibili posito in actu eo modo, quo est possibile, nullum sequitur absurdum, conc. si ponatur eo modo, quo non est possibile, nego. Actus contrarius ex. gr. odii sub prædeterminatione ad

a-

(a) Refert Card. Pallavicinus Lib. VIII. Hist. Conc. Trid. c. 13. cum aliqui hæc verba ponи volnissent: *cum in potestate ipsius sit, eam inspirationem non recipere*, fuisse a Patribus sapienter judicatum, potius ita ponendum: quippe qui & illam abdicere potest. Quia, inquit Cardinalis historicus, *in nostra potestate non est, inspirationem recipere, vel non recipere,*

(b) Juvenalis Sat. VII. inquit: *Corpo quoque rarior albo.*

amorem, ut saepius jam dictum est, est solum possibilis absolute, & in sensu diviso, non vero in sensu compōsito, scilicet ut conjungendus cum actu amoris, vel cum efficaci prædeterminatione ad amorem, quæ ab ipso actu amoris sejungi non potest. *Licet sit possibile*, inquit S. Thomas I. P. q. 25. art. 6. ad 2. simili difficultati respondens, *eum, qui est prædestinatum, mori in peccato mortali, secundum se consideratum, tamen hoc est impossibile, posito ... eum esse prædestinatum.*

268. Et sane etiam in falsa Adversariorum hypothesi, quod voluntas seipsam independenter a Deo determinaret, posset eadem difficultas excitari, dicendo: Si simul cum efficaci voluntatis determinatione ad amorem orta ex solis viribus voluntatis, ponetur actus contrarius odii, maximum sequeretur absurdum, scilicet quod voluntas esset simul efficax, & inefficax respectu ejusdem actus; ergo posita voluntatis determinatione ad amorem, actus odii non amplius esset possibilis, ac proinde voluntas seipsam ad amorem determinando, libertatem amitteret.

269. Inst. sexto. Inutilis est potentia in sensu diviso, qua nemo unquam usus fuit, nemo utetur.

270. Resp. primo. Etiam Adversariis posse eamdem difficultatem objici; nam in eorum quoque sententia nemo unquam cum efficaci determinatione ad amorem elicit actum odii, aut unquam elicet; nisi dicere velimus voluntatis determinationem ad amorem fuisse simul efficacem & inefficacem: ergo inutilis &c.

271. Respond. secundo, infinitas propemodum recenseri posse veras potentias, quæ nunquam reducuntur ad actum; exempl. grat. est in nobis vera potentia oculos nunquam aperiendi, semper tacendi, sedendi, jacendi, & sexcenta alia, ait Sanct. Augustinus de spir. & littera cap. 1., possunt occurtere, quæ fieri vel potuisse, vel posse fateamur, & eorum tamen exempla, quod facta sint, proferre non valeamus. Quanquain autem ista potentia ad odium nunquam redincatur ad actum in sensu composito cum prædeterminatione ad amorem (quod etiam seclusa prædeterminatione nunquam contingit), non tamen dici potest inutilis; quia hæc ipsa potentia postea reducetur ad actum, quando alia præmotio ad odium voluntati præsto erit, . quæ eamdem potentiam determinet.

(a) Si istius proscriptionis veritatem data opera vindicare vellamus, nimis longe a nostro instituto declinaret oratio. Hanc provinciam preter nonnullos alios suscepit P. Hyac. Serry Lib. I. *Hist. de div. aux. cap. 14.* Nos positivis argumentis ad eam confirmandam utimur, testimonialis nempe virorum omni fide dignorum, Sylvii in opusc. de primo motore, Balduini Rithovii in *Declamatione adv. Jo. Dekerium*, ac denique totius Universitatis Lovan. in *Censura adv. Lessium, & Hamelium*. Consuli etiam possunt *Facti academici studii gen. Lovan.* auctore Valerio Andrea pag. 339. & seq. edit. Lovan. 1650..... Adversarii

272. Obj. secundo. Omnis suppositio antecedens nostram libertatem, & infallibiliter connexa cum actu, libertatem evertit, hujusmodi sunt decreta prædeterminantia in sensu Thomistarum: ergo &c.

273. Resp. dist. maj. Omnis suppositio &c., quæ a Deo primo libertatis fonte proveniat, & potis sit, nedium substantiam, verum etiam modum ipsum liberum actus in nobis producere; nego: alio supposito, conc. Hoc ipissimum sibi opponit Angelicus I. P. q. 19. art. 8. num. 2. his verbis: *Omnis causa, quæ non potest impediri, ex necessitate suum effectum producit .... sed voluntas Dei non potest impediri .... ergo voluntas Dei imponit rebus necessitatem.* Cui difficultati, quæ ab Adversariorum objectione non nisi verbis discrepat, ita respondet: *ex hoc ipso quod nihil voluntati divinae resistit, sequitur, quod non solum fiant ea, quæ Deus vult fieri, sed quod fiant contingenter; vel necessario, quæ sic fieri vult.* Nempe cum motio Dei infinita polleat efficacia, nendum facit, ut bonum velimus, sed etiam nt illud libere velimus; eodemque modo nostram voluntatem libere immutat, & determinat, quo seipsam suis viribus immutaret, & determinaret, si esset prima suarum volitionum causa, & independens.

274. Hoc ipsum magis explicatur ex verbis quæ Angelicus Doctor habet in corp. ejusdem artic. supra relatis num. 244. *Cum &c.* Huic enim S. nostri Præcep. principio firmiter insistentes, non solum vereri minime debemus, ne decreta prædeterminantia, quamvis nostræ voluntatis determinationem a tota æternitate præcedant, & a nobis impediri non possint, modo sint cum actu nostræ voluntatis connexa, nostræ obsint libertati; quin potius ab iisdem ipsis immutabilibus decretis repete debeamus & nostram libertatem, & nostræ libertatis exercitium: utrumque enim a Deo boni omnis fonte, & auctore liberaliter nobis donatur.

275. Hinc merito damnata dicitur a Sixto IV. hæc Petri Rivij propositio: *quod ex inimpedibili per necessariam consequentiam sequitur, est inimpedibile.* Quæ propositio, nec diffitentibus nostris Adversariis, in aliquo sensu falsa esse potest, & digna censura. Vid. Card. de Lugo de *Myst. Incarnat.* disp. 26. sect. 6. (a).

276. Inst. primo. Libertas definitur facultas, qua

nonnisi argumenta negativa opponunt, quæ quanti sint ponderis in hujusmodi controversiis, nemo ignorat. Addo, eam propositionem generaliter acceptam, non solum falsam, sed etiam censura dignam esse. Ut enim alia omittam, annon prædestination ad gloriam gratuitam (cuiusmodi a pluribus inter Adversarios nostros adiungitur) inimpedibilis est? Annon ex ea per infallibilem consecutionem sequitur salus hominis prædestinat? Et tamen fide certum est, electos liberrime salutem æternam consequi. Sed hæc pro instituto nostro plusquam satis.

qua positis omnibus prærequisitis ad agendum, potest voluntas agere, vel non agere; atqui de cœta prädeterminantia ad mentem Thomistarum sunt unum ex prærequisitis ad agendum; nec tamen iis positis potest voluntas non agere: ergo &c.

277. Resp., hanc definitionem libertatis admitti non posse, nisi intelligatur de iis prærequisitis, quæ se tenent ex parte potentiae adhuc indeterminatae; non autem si intelligatur de omnibus omnino prærequisitis comprehendendo simul etiam efficacem voluntatis determinationem; cum hac enim non potest componi non actus. Et quemadmodum nec Adversarii ipsi, ut eisdem reor, concedent, posse cum efficaci determinatione voluntatis componi non actum; ita multo minus componi potest non actus cum decretis prädeterminantibus; & quemadmodum ipsi cum efficaci determinatione voluntatis ad unum integrum rennare dicunt in voluntate libertatem ad oppositum; ita etiam nos eamdem libertatem salvati dicimus &c.

278. Inst. secundo. Saltem decreta prädeterminantia ad unum actum sunt impedimenta ad actum oppositum: quemadmodum catenæ sunt impedimentum ad ambulandum, ut proinde tollatur libertas.

279. Resp. eodem modo etiam efficacem determinationem voluntatis ad unum sine præmotione elicita esse impediendum actus oppositi; quis enim non videt, voluntatem eo ipso momento, quo determinata est ad amorem, impediri, ne actum odii eliciat, nisi determinationem ad amorem deponat? Nec tamen Adversarii tinebunt, hoc impedimento libertatis jura tolli, vel laedi. Idem dicitur de decretis prädeterminantibus, quæ ut declaratum est jam sæpe, simil modo voluntatem determinant, quo ipsa seipsam determinaret. Deus, inquit Angelicus in II. dist. 25. qu. 1. art. 2. ad 1. operatur in voluntate, & in libero arbitrio secundum ejus exigentiam; unde etiam si voluntatem hominis in aliud mutet, nihilominus tamen hoc sua omnipotentiæ facit, ut illud, in quod mutatur, voluntarie velit.

280. Neque obest, quod determinatio propriæ voluntatis ad unum sit impedimentum ab ipsius voluntatis electione proveniens, secus ac determinatio per decreta prädeterminantia. Non inquam id obest; Deus enim, qui magis habet in sua potestate voluntates hominum, quam ipsi suas,

(a) Ab aliquibus incaute addi solet alind testimoniis Angelici ex qnæst. 3. de potentia art. 7., ubi inquit: voluntas est domina sui actus; hoc autem non esset, si agere non posset, nisi Deo in ipsa operante, cum voluntas nostra non sit domina divinæ operationis. Incaute inquam; hæc enim verba non continent sententiam S. Thomæ, sed objectionem cui ita respondet ad 13., voluntas dicitur habere dominium sui actus, non per exclusionem causæ prime, sed quia causa prima non ita agit in voluntate, ut eam de necessitate ad unum determinet, sicut determinat natu-

ut inquit S. Augustinus de corrept. & grat. cap. 14. eodem prorsus modo in nobis agit, ac nos ipsi; & facit non solum ut eligamus, sed etiam ut libere eligamus.

281. Ex his patet, quam ineptum sit exemplum catenarum, quo aliqui adeo delectantur. Haec enim potentiam ligant; decreta vero prädeterminantia nostram boni operandi potestatem inertem atque otiosam excitant, applicant, atque determinant ad bonum ipsum volendum, & operandum; & salutis culpæ vinculis non asserunt in libertatem filiorum Dei juxta illud Jo. VIII. tunc vere liberi eritis, cum vos filius hominis liberaverit.

282. Neque audiendi sunt, qui scribere non sunt veriti, tanto magis esse timendum libertati humanae, quanto major est Dei efficacia. Multo minus alii, qui dixerint: Deus donat nobis omnipotentiam suam, sicut aliquis donat alteri villam, aut librum: vel Deus nobis subiicit omnipotentiam, ut pro libitu ea utamur; utraque enim haec propositio fuit ab Innocentio XI. die 25. Nov. 1679. proscripta. Potius audiendus S. Praeceptor, qui nullum alium nobis indigitavit modum conciliandæ nostræ libertatis cum divinis decretis, nisi summam, & infinitam divinæ voluntatis efficaciam, qua Deus causa est consensus nostræ voluntatis, nedum quantum ad substantiam, sed etiam quantum ad libertatem.

283. Ob. tertio. S. Thomas aperte docet, libertatem arbitrii cum prädeterminatione nullo pacto conciliari posse; ita dicit enim in II. Sentent. dist. 39. quæst. 1. art. 1. potentia voluntatis, quantum in se est, indifferens est ad plura; sed quod determinate exeat in hunc actum, vel in illum, non est ab alio determinante (ita enim legit P. Jo. Nicolai ex melioribus codicibus, noui, ut alii, determinate) sed ab ipsa voluntate. Et art. seq. probat, posse in voluntate peccatum esse, quia ratio culpæ in actu deformi est ex hoc, quod procedit ab eo, qui habet dominium sui actus; hoc autem est in homine secundum illam potentiam, quæ ad plura se habet, nec ad aliquid eorum determinatur. Et superius dist. 25. quæst. 1. art. 1. docuerat, liberam arbitriam inveniri in solis agentibus intellectum habentibus, quia habent dominium sui actus: non autem in illis, quorum actiones non determinantur ab ipsis agentibus, sed a quibusdam aliis causis prioribus (a).

284.

ram; & ideo determinatio actus relinquitur potestationis, & voluntatis. Quibus verbis nihil disertius desiderari potest ad asserendam physicam præmotionem, eanque cum voluntatis libertate conciliandam. Similia tradit I. cont. gent. cap. 68. inquiens: Dominum quod habet voluntas supra suos actus, per quod in ejus est potestate velle, vel non velle, excludit determinationem virtatis ad unum, & violentiam cause exterius agentis; non autem excludit influentiam superioris cause, a qua est ei esse, & operari &c.

DISSERTATIO V. CAP. V.

284. Resp. ad primum iis verbis: *non est ab alio determinante excludi ab Angelico determinationem necessaria in per modum naturae, non autem operationem causae primae, quae non tollat, sed potius efficiat ipsum libertatis creatae exercitium.* Id patet primo ex comparatione, quam ibi instituit, inter voluntatem, & agentia naturalia, statim subdens: *in naturalibus actus progressitur ab agente, sed tamen determinatio ad hunc actionem non est ab agente, sed ab eo, qui agenti talem naturam dedit, per quam ad hunc actum determinatum est.* Secundo, quia alibi generaliter docet, dominium, quod voluntas habet in propriis actus, non excludere operationem supremae causae, nempe Dei (vid. not. ad num. præced.). Tertio, quia in *Summa theologicæ*, ubi accuratus, quam in Libris *Sent.* locutus est, saepius libertatem arbitrii cum divina prædeterminatione conciliat. Atque ut unum addam jam allatis locis, 1. 2. quæst. 10. art. 4. inquit: *quia voluntas est activum principium, non determinatum ad unum, sed indifferenter se habens ad multa, sic Deus ipsam mouet, quod non ex necessitate ad unum determinat;* & ibidem ad 5. *Si Deus mouet voluntatem ad aliquil, impossibile est huic positioni, quod voluntas ad illud non moveatur, non tamen est impossibile simpliciter; unde non sequitur, quod voluntas a Deo ex necessitate moveatur.*

285. In alio loco ex art. 2. S. Thomas agit de peccato, cuius malitia cum sit purus defectus, a sola voluntatis determinatione dependet, quamvis physica ejusdem entitas divinam efficientiam non effugiat. Quod ipsum S. Doctor saepissime docet, ut Lib. III. Cont. Gent. cap. 71. ubi inquit: *manifestum est, quod actiones malæ, secundum quod deficientes sunt, non sunt a Deo, sed a causis proximis deficientibus:* quantum autem ad id, quod de actione, & de entitate habent, oportet, quod sint a Deo; *sicut claudicatio est a virtute motiva, quantum ad id, quod habet de motu; quantum vero ad id, quod habet de defectu, est ex cursitate cruris.* Vid. ex iam quæst. 5. de malo art. 2.

286. In tertio etiam loco luculentius apparent, S. Thomam excludere ab agentibus liberis determinationem, quæ sit a causa extrinseca, sine propria ipsius voluntatis determinatione, cuiusmodi est in agentibus naturalibus; non autem determinationem Dei, quæ facit, ut voluntas seipsum libere moveat, ac determinet. Et quanquam in eo loco id expresse, totidemque verbis non explicat,

(a) Infiniti prope modum de physica Dei præmotione egerunt; sed nemo fortasse copiosius P. Antonino Massouliè in suo egregio opere, cui titulus: *D. Thom. sui interpres de divina motione, & libertate creata.* Neque ab eo legendu quenquam abstergere debet intemperans Tournellii censura, qua in Tract. *De gratia* Part. I. pag. 224. in delineatione Jansen. doctrinæ au-

tamen alibi luculentissime, ubi accuratus hanc materiam pertractavit; ut I. P. quæst. 85. art. 2. ad 5. ubi inquit: *non est de necessitate libertatis, quod sit prima causa sui id, quod liberum est;* & quæst. 105. art. 4. ad 5. per hoc, quod (voluntas) moretur ab alio, non excluditur, quin moretur ex se. Immo in ipso loco objecto in resp. ad 5. hanc ipsam differentiam constituit inter libertatem Dei, & hominis, dicens, voluntati humanæ remanere dominium sui actus, licet non ita sicut primo agenti, subindicans illam doctrinam, quam alibi fusius exponit, nempe dominium, quod habet voluntas supra suos actus, non excludere influentiam Dei, a quo habet esse, & operari. Vid. not. ad n. 283.

287. Ob. ultimo. Negari saltem non potest, systema Thomisticum in concilianda libertate humana cum efficacia divina voluntatis esse quid *μυστηρίδες*, ac quasi Thebanæ Sphingis oraculum. Quis enim intelligat, Deum omnipotentia sua voluntatem nostram indeclinabiliter, insuperabiliter immutare, & tamen libere? Immo vel ipsi Thomistæ se id minime explicare posse fatentur; unde nonnulli ansam sumpserunt, joculari licentia appellandi sistema Thomistarum *ignorantiae asylum*. Moliniana autem via Thomisticæ opposita, plana, facilis, omnibusque pervia est: cum itaque hæc in scholis etiam Catholicis aperta sit, quidn illi potius insistamus, quam alteri?

288. Resp. non quæ faciliora, sed quæ veriora sunt systemata, esse amplectenda. Ex eo autem, quod Molinianum systema facile, & nullo negotio libertatem hominis cum efficacia divina voluntatis conciliare se posse jacet, non levem ingredit novitatis, ac properea etiam falsitatis suspicionem. Antiquis enim Theologis, immo & sanctis Patribus, Augustino præsertim, difficillima semper visa fuit hæc conciliatio. Ulterius Molinistæ, ut nostram salvent, atque extollant libertatem, divinum in nostras voluntates dominium deprimit, ut suis locis ostensum est, ac copiosius ostendetur, cum de gratiæ efficacia sermo erit.

289. Quod autem scurriliter potius, quam facete ab aliquibus dictum est, Thomistarum sistema esse *asylum ignorantiae*, nec responsione meretur. Si ergo tibi vellem pro maledictis maledicta rependere, quid aliud, quam duo maledicti essemus, ut ii, qui nos legerent, alii detestatos abjicerent sana gravitate, alii suaviter haerirent malevolâ voluntate? inquiebat Sanct. Augustinus Lib. III. contr. epistol. Petilian. cap. 1. Et de his satis (a).

DIS-

sus est illius doctrinam cum damnata Jansenii sententia confundere, non sine magna injuria, non solum totius Ordinis Prædicatorum (quandoquidem Magistri ejusdem Generalis auctoritate illud opus prodit), tunc sapientissimi ac piissimi Card. Ferrari, cuius calculis probatum fuit, sed etiam ipsiusmet Sac. Congregatiois S. Officii, cuius approbatione semel, & iterum Ro-

DISSERTATIO VI.

De prædestinatione, & reprobatione.

1. Consideratis his, quæ ad scientiam, & voluntatem Dei divisiim pertinent, Sanctus Thomas ad ea progreditur, quæ ad utramque simul spectant, & hæc tria sunt, scilicet providentia, prædestinatione, & reprobatione. De providentia nos agendum duximus in primo Tomo, ut nempe totum simul sistema hostium religionis revelatae exponeremus, & refelleremus. Quamobrem hic tantummodo dicendum restat de prædestinatione, & reprobatione; quæ, ut inquit S. Thomas Lib. III. Cont. Gent. cap. ult. sunt partes divinae providentiae, secundum quod homines ex divina providentia ordinantur in ultimum finem. Ut enim idem Sanctus Doctor supra cap. III. scite observeraverat, Deus speciali ratione providet naturis intellectualibus, & rationalibus, quia istæ præcellunt alias creaturas & in perfectione naturæ, & in dignitate finis. In perfectione quidem naturæ, quia sola creatura rationalis habet dominium sui actus, libere se agens ad operandum: ceteræ vero creaturæ ad opera propria magis a-guntur, quam agant. In dignitate autem finis, quia sola creatura intellectualis ad ipsum ultimum finem universi sua operatione pertingit; scilicet cognoscendo, & amando Deum; aliovero creaturæ ad finem ultimum pertingere non possunt, nisi per aliquam similitudinis ipsius participationem. Ex his patet, providentiam latius patere, quam prædestinationem, aut reprobationem. Illam enim ad omnes omnino creaturas extenditur; istæ autem tantum respiciunt creaturas rationales.

In hac autem Dissertat. primo agemus de prædestinationis causis, & effectibus, deinde de reprobatione, quæ eidem prædestinationi opponitur.

CAPUT I.

Quid propriæ prædestinationis sit.

2. Quam nos prædestinationem dicimus, græci vocant προστασίαν, vel etiam solummodo ὑπερμέσην, quo vocabulo in Script. Sacr. quocunque Dei-

manis typis prodiit, ac denique Sanctissimi Pontificis Innocentii XII., qui illud post diligentissimum examen suis auspiciis tutari dignatus est. Videri potest contra hanc audiacem Tournelli censuram P. Daniel Concina Tomo VI. Theol. Christ. Dissert. I. cap. 6. §. 5. Præter laud. Massouliè consuli etiam possunt Jacob. Bénign. Bossuet in Tract. de liber. arbit., & acutissimus Boursier in laudatissimo opere de l' action de Dieu sur les Creatures.

(a) P. Thomas de Lemos pro ea, qua utebatur in his rebus diligentia, & distinctione, observavit, non

decretum nominari solet. Hic autem pressius suinitur pro sola destinatione hominum ad gratiam, vel ad gloriam; ad gloriam quidem, ut ad finem; ad gratiam vero, ut ad medium (a). Quanquam aliquando apud veteres, & apud ipsum S. Augustinum prædestinatio usurpatur etiam ad malum, non quidem culpa, sed pœnæ tantuminodo. Hinc ille Canon Concilii Valentini (celebrati ann. 855.): *Fidenter fatemur prædestinationem electorum ad vitam, & prædestinationem impiorum ad mortem.* Et multa ex S. Augustino, Fulgentio, aliiisque, quæ idipsum confirmant, afferri possunt.

3. Nos in tota hac Dissert. agemus de sola prædestinatione hominis ad gloriam. Hæc autem a S. Augustino in Lib. de dono pers. cap. 14. definita præscientia, & præparatio beneficiorum Dei, quibus certissime liberantur, quicumque liberantur.

4. Nominis autem præscientiæ a S. Doctore non intelligitur, nec intelligi potuit scientia media, quam cum ipsis principiis omnino pugnare supra ostendimus: neque enim Deus, ipso Augustino docente, aliter futura cognoscit, quam in sua prædestinatione, ut superius Dissert. IV. n. 114. copiose demonstratum fuit. Quæstio solum esse potest, de qua præscientia ibi S. Doctor loquatur?

5. Aliqui putarunt hoc loco designari scientiam simplicis intelligentiæ, qua Deus ante decreta suæ voluntatis ea beneficia gratis cognoscit, quæ efficacia sunt ad liberandos electos de massa perditionis.

6. Sed P. Th. de Lemos in lectiōne Sancti Augustini, atque in hac materia profunde versatus Tom. II. Panopliae gratiæ Tract. III. c. 8. ostendit, hæc S. Doctoris verba non posse intelligi nisi de ea scientia, qua Deus præscit ea, quæ ipse facturus est, quæque proinde non est, nisi scientia visionis. Hoc patet priujo ex ipsis verbis: præscientia, & præparatio beneficiorum Dei. Unde in eodem libro c. 17. inquit: *sua dona, quibuscumque Deus donat, proculdubio se donatur esse præscivit, & in sua præscientia præparavit ... Namque in sua, quæ falli, mutari que non potest præscientia, opera sui futura disponere, il omnino, nec aliud quidquam est quam prædestinare;*

7. Secundo id ipsum patet ex scopo S. Doctoris. Disputabat enim cum Semipelagianis, qui fidem, & perseverantium ad solam Dei præscientiam,

posse propriæ diplicem adintti prædestinationem, aliam ad gratiam, ad gloriam alteram, & multo minus triplicem, quam posuit Cornelius a Lapide, nempe unam ad gloriam, alteram ad gratiam inchoatam, tertiam ad gratiam completam, seu efficacem. Prædestinatione quippe ex propriæ sua ratione unica est. Cum enim sit transmissio creaturæ intellectualis in vitam aternam, non solum respicit terminum, sed etiam gratiam, quæ est medium ad finein consequendin. Vid. Tom. II. Part. I. tractat. 3. cap. 2.

DISSERTATIO VI. CAP. II.

tiam, non autem ad prædestinationem volebant. Eos autem S. Augustinus urgebat, ut faterentur, ea dona etiam pertinere ad divinam prædestinationem; immo præscientiam sine prædestinatione esse non posse. Quamobrem immediate ante ita contra eos concludebat: *An quisquam dicere auderit, Deum non præscisse, quibus esset datus, ut crederent? aut quos datus esset Filio suo, ut ex eis non perderet quemquam? Quæ utique si præscivit, profecto beneficia sua, quibus nos dignatur liberare, præscivit.*

8. Clarius videtur definitio prædestinationis tradita a S. Thoma I. Part. qu. 25. art. 1. quod uenit sit *ratio transmissionis creature rationalis in finem sitæ æternæ*. Quam definitionem iterum repetit art. 2. Neque rejicit illam definitiōnem Magistri sententiarum quod prædestination sit *præparatio gratice in præsenti, & gloriæ in futuro*. Sed in resp. ad 4. observat, gratiam non ponit in definitione prædestinationis, *quasi aliquid existens de essentia ejus, sed in quantum prædestinationis importat respectum ad gratiam, ut causa ad effectum, & actus ad objectum*. Et hæc quidem communes sunt, & usitatæ Dei prædestinationis definitiones (a).

9. Verumtamen, ut accurate in hac materia procedatur, tria cum eodem S. Thoma I. Parte quæst. 25. art. 4. distinguenda sunt, scilicet dilectio Dei, electio, & prædestination. *Nam prædestination secundum rationem præsupponit electionem, & electio dilectionem ... Unde prædestination aliquorum in salutem æternam præsupponit secundum rationem, quod Deus illorum velit salutem, ad quod pertinet electio, & dilectio. Dilectio quidem, in quantum vult eis hoc bonum salutis æternæ; nam diligere est velle alicui bonum. Electio autem, in quantum hoc bonum aliquibus præ aliis vult. Id ipsum dixerat Lect. 2. in cap. IX. epist. ad Rom.*

10. Advertit insuper Angelicus, electionem, & dilectionem aliter ordinari in nobis, & in Deo; *eo quod in nobis voluntas diligendo non causat bonum, sed ex bono præexistente incitamus ad diligendum; & ideo eligimus aliquem, quem diligamus; & sic electio dilectionem præcedit in nobis. In Deo autem est e converso: nam voluntas ejus, qua vult bonum alicui diligendo est causa, quod illud bonum ab eo præ aliis habetur. Et sic patet, quod dilectio præsupponi-*

tur electioni secundum rationem, & electio prædestinationi. Unde omnes prædestinati sunt electi, & dilecti. Quanquam vero hæc distinctio prædestinationis, electionis, & dilectionis sit verissima, nihilominus Theologi prædestinationem pro prima dilectione, & electione sæpissime usurpant; quorum morem & nos sequemur.

C A P U T II.

Recensentur errores contra prædestinationem ad gloriam; ejusque necessitas ostenditur.

11. *Veteres quidam hæretici, Basilides, Valentinus, & Manichæi, si vera Origenes narrat Lib. III. de principiis cap. 1., prædestinationem omnem sustulerunt, communiscentes, homines, & Angelos aut esse natura sua bonos, ut mali esse non possent, adeoque salvandos; aut naturaliter malos, & reprobos.*

12. Pelagiani dogmatizantes, posse nos nostris bonis operibus sine ulla Dei gratia factis salutem æternam adipisci, consequenter negarunt, aliquod esse in Deo immobile decretum, aut propositum, quo certum hominum numerum ad gloriam destinaverit. Sed Deum ajebant tantummodo præscivisse, quinam libero arbitrio bene utentes essent vitam æternam promerituri.

13. Hunc errorem adoptarunt etiam Semipelagiani; quanquam specie tenus ab eo alieni videri vellent, gratiæ alicuius necessitatem tum ad bene operandum, tum ad gloriam æternam promerendam agnoscentes. Cum enim fidei initium, & in bono perseverantium non vere Dei gratiæ, sed libero arbitrio tribuerent, illud consequebatur, ex sola hominum voluntate, nullatenus autem ex Dei prædestinatione, salutem nostram pendere. Hinc Faustus Rejensis eorum facile princeps S. Augustini sententiam de immobili prædestinationis, & reprobationis decreto vellicans inquiebat Lib. I. de lib. arbitrio cap. 12. *Si ergo unus ad vitam, alter ad perditionem (ut asserunt) deputatus est, sicut quidam Sanctorum dixit, non judicandi nascimur, sed judicati.*

14. Quanquam Semipelagiani prædestinationem submixam divinæ præscientiæ admittere non recusabant, dicentes, *Deum eos ad gloriam prædestinasse, quos gratiæ suæ consensuros, & usque ad finem in bono perseveraturos prævidit. Ita eorum*

sen-

(a) Lud. Molina in *Concordia*, disp. 1. in q. 23. art. 1. & 2. post relatas S. Aug. & Thomæ definitiones „Aptius tamen, inquit, ut credo, ita definiri potest: prædestination est ratio ordinis, seu mediorum in Deo, quibus prævidet creaturam rationalem perducendam in vitam æternam, cum proposito eundem ordinem exequendi“ Prosequitur postea inquiens: „,Commodius vero ea (definitione) adhibetur, quoniam, ut videbimus, ex sola præscientia, qua Deus prævidet eum, cui ea media vult, quibus reddatur prædesti-

„natus, per ventrum in vitam æternam ... totam suam certitudinem habet divina prædestination. Atque ex hoc capite conciliabimus facile illius certitudinem cum nostri arbitrii libertate“ Potest quisque ex his intelligere, non alia de causa Molinae hanc definitionem visam fuisse aptiorem illis, quas Augustinus, & Thomas tradiderant, nisi quia conformis erat suo systematici scientiæ media, & illud sistema non erat doctrinæ illorum Sanctorum conforme. Sed id obiter.

sententiam S. Prosper exponit in epist. ad S. August. num. 8.: *Propositum, & prædestinationem Dei secundum præscientiam receperunt, ut ob hoc Deus alios vasa honoris, alios contumelie fecerit, quia finem uniuscujusque præviderit, & sub ipso gratiæ adjutorio, in qua futurus esset voluntate, & actione, præsicerit.*

15. Hoc eodem sensu Arminiani, seu Remonstrantes in Syn. Dordrectana a Gomaristis anno 1618. damnati, tanquam Semipelagianismi restauratores, voluntatem Dei generalem esse dicebant salvandi omnes homines; omnibus proinde auxilia ad id necessaria ex æquo esse collata; neminem a Deo præ aliis electum; ac deinde eos esse salvandos, quos Deus bene suæ gratiæ auxiliis usuros esse prævidit (a).

16. Ambrosius Catharinus, antea dictus Lancelotus Politus, ex mea Prædicatorum familia ad regendam Ecclesiam Compensem assumptus, duplēm salvandorum ordinem distinguendum putavit; alterum prædestinatorium, in quo beatissimam Virginem Mariam Dei Matrem, Apostolos, Patriarchas, aliosque paucos insignis pietatis Sanctos collocabat; eosque fortissimis divinæ gratiæ auxi-

liis ita ad salutem efficaciter promoveri censebant, ut ab ea nullatenus desicere possent. Hinc in suspicionem venit Catharinus, negatæ in istis sic prædestinatis libertatis, utpote qui a gratia efficaci necessario ad bonum determinarentur. A qua tamen criminazione seipsum purgavit Catharinus, omnino asserens, non propterea liberum ab iis Sanctis arbitrium, aut meritum tolli (b).

17. Alterum vero salvandorum ordinem eos continere dixit, qui in infinita propemodiū aliorum hominum multitudine, quos Deus generali voluntate vult salvos fieri, bene utentes sufficientibus auxiliis salutem reipsa consequuntur; quorum propterea numerus in Dei quidem præscientia prædestinatus est, non autem in ipsis providentia (c).

18. In eo etiam peccavit Catharinus, quod suminam in hac materia S. Augustini auctoritatem parvi fecerit; suam enim opinionem de secundo salvandorum ordine pugnaciter defendit contra hujus S. Patris doctrinam, quam ingenue fatebatur sibi adversari (d). Sed contra Catharinum, aliosque prædestinationis necessitatem negantes sit

PRO-

(a) Jacob. Arminius ut insanis Calvini, Bezae, Pictoris, aliorumque *Supra-lapsarianorum* dogmatibus de prædestinatione malorum non solum ad mortem, sed etiam ad peccata sese opponeret, in Semipelagianismum delapsus est, ut videlicet potest apud Jacobum Benignum Bossuetum in *Hist. Variat. Eccles. Protestantium* Lib. XIV. num. 23.

(b) Potiori fortasse jure hic error tribuitur P. Gregorio de Valentia in I. P. qu. 23. disp. 1. puncto 4. quinvis in secunda editione aliquod temperamentum addiderit; sed non tale, ut omnino plenam agnoverit in quibusdam specialiter prædestinatis libertatein, quae vere potuissent aeternam gloriam promereri, ut ostendit P. Th. de Lemos Tract. III. de præd. c. 49.

(c) Tournellius *de Deo, & div. attrib.* qu. 22. art. 1. Theologos, qui ita Catharini doctrinam exponunt, ejus mentem minime assecuratos fuisse, dicit, & in eo solius Catharinum errasse definit, quod sine fundamento duplēm prædestinandi modum pro duplice hominum genere excogitaverit; unum ante prævisa merita, per infallibilis, atque efficacissima divinæ gratiæ auxilia; alterum vero post prævisa merita, elicita cum auxilio gratiæ versatilis, communis, ac generalis. Idem fere de Catharino scripsérat Paulus Sarpins in *Hist. Concilii Trident.* Lib. II. Nec ali desunt, qui idem de Catharino sentiant, cum incredibile ipsis videatur, virum tam doctum omnem prorsus prædestinationem sustulisse. Verumtamen Catharinus ita perspicue suam sententiam exposuit in Libro, cui titulus est: *Summaria de divina prædestinatione, & reprobatione explicatio*, & in aliis quibusdam suis opusculis, præcipue vero in *Comment. ad cap. IX. ep. ad Rom.* ut nullum relinquit hac de re dubitandi locum. Præterea hujus erroris fuit Catharinus accusatus a Bartholomeo de Spina S. Apost. Palatii Magistro in libello de erroribus Catharini Pio IV. oblato; nec de calunnia hac in parte conquestus est Catharinus, imo in responsione hanc suam sententiam defendere conatus est. Eundem errorem Catharino tribuunt Sixtus

Senensis ejus discipulus Lib. VIII. *Biblioth. sanctæ annot.* 248. ubi eum sibi quoque olim placuisse fatur, quem propterea mente Magistri sui non fuisse assecutum, ne suspicari quidem possumus. Bannesius etiam in I. p. qu. 23. art. 7. hujus erroris, quem manifestam hæresim appellare non dubitat, eundem Catharinum accusat, sicuti etiam Dominicus Soto, & innuenter alii. Vid. Echard. in *Script. Ord. Præd. T. II.* ubi de *Catharino*.

Neque præterimitendum videtur, hanc Catharini erroneam opinionem fuisse Semipelagianis præformatam, quos ita alloquebatur auctor libri *Hypognosticon* in fine Lib. VI. *Prædestinationem igitur negare, quam apud Deum esse breviter probavimus, immane blasphemum est; quam non tantum, sicut soletis dicere, in Apostolis debemus accipere, sed & in Patriarchis, & Prophetis, in Martyribus, & Confessoribus. in omnibus Sanctis, & dignè servientibus Deo.* Card. Pallavicinus Lib. VIII. *Hist. Conc. Trident.* cap. 13. dicit, hanc sententiam ante 200. annos fuisse traditam a Guill. Okamo, & postea a Gabriele Biel Scotis, quamvis modo aliquantum diverso. Quod etiam observavit P. Thom. de Lemos in sua *Panoplia* Tom. II. pag. 102. num. 156.

(d) Hoc tamen mirabile videri non debet eo tempore, quo non pauci nullum piaculum reputabant a Sancti Augustini vestigiis recedere, ut Lutherani, ac Calvinisti se opponerent, qui in hoc Sancto Doctore suorum errorum patrocinium se invenire, falso jactabant. Unde magnus Card. Baronius ad ann. 490. num. 36. ita dolens inonebat: *Videant, quanto periculo quidam ex recentioribus, dum in Novatores insurgunt, ut eos confutent, a Sancti Augustini sententia de prædestinatione recedunt.* Et illustrissimus Bossuetus (*Défense de la Tradition, & des saint Pères* Lib. VI. cap. 19.) nonnullos a Sancti Augustini tutissima doctrina tunc recedentes, in Pelagianismum incauti præcipitasse observat.

PROPOSITIO.

Praedestination ita est ad salutem cœternam necessaria, ut nemo prorsus eum obtineat, qui non fuit praedestinatus.

19. Prob. primo. Praedestinati in sacris litteris iidem sunt, ac electi dicente Apostolo ad Eph. I. 4. *Elegit nos in ipso ante mundi constitutionem, ut essemus sancti, & immaculati in conspectu ejus in caritate; qui praedestinavit nos in adoptionem filiorum per J. C. in ipsum, secundum propositum voluntatis suæ.* Hnc etiam spectant illa verba J. C. apud Matth. XXIV. 22. *Propter electos breviabuntur dies illi.* Item v. 51. *Congregabunt Angeli electos ejus a quatuor ventis.* Et alia hujus generis multa. Atqui ita electio est ad salutem necessaria, ut quicunque electi non sunt, eam nullo modo consequantur, ut constat ex Matth. XXII. ubi postquam narratum est, hominem ueste nuptiali non induitum fuisse missum in tenebras exteriores, illico subditur vers. 14.: *Multi sunt vocati, pauci vero electi;* ut scilicet intelligamus, omnes non electos eodem modo mitti in tenebras exteriores, hoc est in gehennam: ergo &c.

20. Accedit & illud Apoc. XXI. 27. *Non intrabit in eam (gloriam) .... nisi qui scripti sunt in libro vitæ agni;* idest electi, & praedestinati. Ac denique aliis multis prætermisis decretoria videntur ea verba Apostoli ad Roman. VIII. 30. *Quos praedestinavit, hos & vocavit, & quo s vocavit, hos & justificavit; quos autem justificavit, hos & glorificavit.* Quæ S. Pauli verba S. Augustinus expendunt de praedest. San. cap. 17. *Quos, inquit, prædestinavit, hos & vocavit, illa scilicet vocazione secundum propositum.* Non ergo alios, sed quos praedestinavit, ipsos & vocavit: nec alios, sed quos ita vocavit, ipsos & justificavit; nec alios, sed quos praedestinavit, vocavit, justificavit, ipsos & glorificavit.

21. S. Augustino consentiunt ejus discipuli sancti Prosper, & Fulgentius. Primus quidem in resp. ad object. Gallorum prædestinationem a nomine catholicorum negari dicit. (Vid. etiam contra Collat. cap. 18.) S. autem Fulgentius defide ad Petrum cap. 56. Firmissime tene, inquit, & nullatenus dubites, omnes, quos rasa misericordiae gratuita bonitate Deus facit, ante constitutionem munili in adoptionem filiorum Dei prædestinatos a Deo, neque perire posse aliquem eorum, quos Deus prædestinavit; nec quemquam eorum, quos non prædestinavit ad vitam, ulla posse ratione salvari.

22. Prob. denum nostra propositio invicta hac theologica ratione. Si respectu salvandorum secundi ordinis nulla esset specialis prædestination, ut Catharinus docet, sed sola illa generalis voluntas Dei salvandi omnes homines, sequeretur, to-

tum discrimen inter eos, qui salvantur, & qui pereunt, esse ab hominum voluntate desumendum; & sic uni possent præ aliis gloriari, quod a communi corruptionis massa seipso discrevissent. Hoc autem est contra apertam sententiam Apostoli Pauli dicentis 1. Corinth. IV. 7. *Quis te discernit?* Quid autem habes, quod non accepisti? Si autem accepisti, quid gloriaris, quasi non acceperis?

23. Ob. primo. In sacris litteris alicubi regnum cœlorum præparatum dicitur a mundi constitutione, ut Matth. XXV. 54. *Possidete regnum paratum vobis a constitutione mundi.* Alibi vero inde regnum præparatum dicitur ante mundi constitutionem Ephes. I. 4. *Elegit nos in ipso ante mundi constitutionem.* Haec contraria loquendi formulæ facillime conciliantur, si dicimus, aliquibus, nempe Sanctis primi ordinis, regnum præparatum ex æterna prædestinatione, ceteris autem secundi ordinis in tempore ex sola generali voluntate salvandi oīnes.

24. Resp., ea verba a mundi constitutione æternitatem significare, & unum, eundemque sensum reddere, ac ista, ante mundi constitutionem, quemadmodum Christus Dominus Apocal. XIII. 8. dicitur agnus occisus ab origine mundi, seu ab æterno destinatus ad occasionem. Sane illa divini. Judicis benedictio, possidete regnum &c. non pertinet ad solos Sanctos secundi ordinis, sed ad Deiparam etiam Virginem, ad Apostolos, atque ad omnes eos, qui positi a dextris audient faustissimam illam Jesu Christi vocem: *venite benedicti Patris mei &c.*; ut proinde nihil in eis præsidii esse possit ad commentitiam illam, duplicitis ordinis distinctionem.

25. Ob. secundo. Matth. XX. celebris habetur parabola de operariis vineæ, quibus eadem merces vespere retributa fuit, quamvis alii plus, alii minus in vinea laboraverint. Parabolam autem ita Salvator noster concludit vers. 16.: *Sic erunt novissimi primi, & primi novissimi: multi enim sunt vocati, pauci vero electi.* His verbis Catharinus se triumphare credit; qui enim vocati tantummodo sunt, electi, & prædestinati non sunt; atqui tamen iis non minus ac aliis dearius, idest vita æterna, tribuitur: multi ergo sine prædestinatione salvantur; adeoque &c.

26. Resp. Perdifficilem, & obscuram, ut alias observavimus (Dissert. III. n. 160.), esse hanc parabolam, nec uno modo a sanctis Patribus explicari. Duæ autem sunt ejusdem interpretationes. præcipue, quarum neutra Catharino favet. Primo enim nomine denarii intelligitur quidem ab aliquibus vita æterna; sed hac posita interpretatione dicendum est cum S. Jo. Chrysostomo Hom. in hunc locum, parabolam iis verbis absolvit: *anon licet mihi, quod volo facere?* quibus Deus sub figura Patris familias ostendit, se omnino Dominum esse, nec quemquam posse de gratuita distributione suorum donorum conqueri. Verba autem,

tem, quæ sequuntur vers. 15.: *Sic erunt novissimi primi &c. separatum habent sensum, & huic fere æquivalentem: Gentes, quæ novissimæ vocabuntur ad fidem, anteponentur Judæis, qui primi vocati sunt; quamvis ex ipsis gentilibus, & ex omnibus vocatis ad lucem Evangelii pauci ad vitam æternam electi sint. Quod autem dicit, commentatur Chrysostomus, multi sunt vocati &c., non ad superiores sanctos pertinet, sed ad gentes; quoniam ex ipsis gentibus, qui multi sunt vocati, pauci sunt eligendi.*

27. Alii autem S. Patres, & interpres in ea parabola nomine denarii non vitam æternam, sed mercedem quamcumque intelligi volunt. Porro qui novissimi vocati facti sunt primi in receptione denarii, sunt electi, qui propterea vitam æternam receperunt. Alii vero, qui primi vocati erant, & facti sunt novissimi, aliquam mercedem & ipsi consecuti sunt, sed terrenam, & temporalem, non autem vitam æternam. Nam in pharsi Scripturarum Sacr. pro novissimis semper intelliguntur reprobri. Lucæ XIII. 28. *Cum videritis Abraham, & Isaac, & Jacob, & omnes Prophetas in regno Dei, vos autem expelli foras. Et venient ab oriente, & occidente, & aquilone, & austro, & accumbent in regno Dei. Et ecce sunt novissimi, qui erant primi, & sunt primi, qui erant novissimi. Ubi eadem prorsus est significatio, scilicet Judæos, qui primi erant, propter incredibilitatem futuros novissimos, & expellendos foras; gentiles vero, qui erant novissimi, futuros primos, & salvandos.*

28. Vel etiam dici potest cum aliis Commentatoribus, hic *primos*, & *novissimos* sumi non in se, sed respectu hominum; id est qui apud homines contemnuntur, & putantur novissimi, futuros primos in regno cælorum, id est antecessuros alios Sanctos, quorum virtutes ab hominibus majores aestimabantur, videbanturque plus laborasse in vinea Domini.

29. Dices: Operarii in ea parabola descripti perseverantes usque ad vesperam laboraverunt; ergo per eos designantur justi perseverantes, quibus proinde æterna vita debetur. Cumque omnes non sint electi, manifestum sit, aliquos etiam non electos salvari.

30. Resp. non satis esse in laboribus usque ad vesperam perseverare, nisi id fiat, ut oportet, cum debito fine, modo, aliquique circumstantiis; cum apud Deum non tam pensetur effectus, quam affectus. Quod si aliquis contendat, omnes, qui perseverarunt laborantes in vinea, receperisse mercedem, hoc est vitam æternam, non repugnabo, modo concedatur, omnes filos sic perseverantes fuisse non ex multis vocatis, sed ex paucis ele-

ctis: Ceterum illud est in memoriam revocandum, quod superius (Dissert. III. num. 164.) monimus, parabolæ non esse nimium ad vivum resescandas, nec singula urgenda; sed unice ad earum scopum attendendum, qui in hac parabola est ostendere, in negotio salutis non eos præferri, qui in tempore priores sunt, sed qui merita habent majora; & omnia deminuunt a supremo Dei in creaturas dominio pendere (a).

31. Ob. tertio. Electio tam in sacris, quam in profanis litteris fieri dicitur in numero bonorum. Ita Christus Dominus XII. Apostolos inter suos Discipulos elegit; & Apostoli inter multos fideles elegerunt septem Diaconos. Ita quoque eligi solent Episcopi, Magistratus, & Reges; ergo etiam in negotio salutis æternæ electi sunt peculiariter distincti; qui vero electi non sunt, non propterea reputandi sunt reprobri.

32. Resp. neg. conseq. Ino argumentum ipsum contra Catharinum retorquetur; sicut enim in aliis electionibus qui electus non est ad aliquid officium, eo ipso ab eodem officio censetur exclusus; ita in negotio salutis, qui a Deo electi non sunt ad vitam æternam, ab eadem omnino censentur exclusi.

33. Ob. quarto. Nisi iste adstrevatur duplex salvandorum ordo, prædestinationis doctrina adeo dura est, ut ferme nos in desperationem inducat. Ita enim cuique statim in mente venit, quod si prædestinatus non est, quidquid faciat, salutem obtinere nequeat. Contra autem se res habet in Catharini sententia, in qua potest homo etiam si prædestinatione salutem consequi.

34. Resp. primo, eandem difficultatem moveri posse posita divina salvandorum præscientia, quam Catharinus admittit. Ita enim potest homo cogitare: Si Deus me damnandum præscierit, quidquid fecero, damnationem non evitabo; impossibile est enim divinam præscientiam falli.

35. Resp. secundo. Falsam esse illam propositionem: *Si prædestinatus non sum, quidquid fecero, nunquam salutem consequar.* Ideo enim qui prædestinatus non est, certe damnabitur, quia propria sua perversitate vel Dei gratiam non consequetur, vel si eam consequatur, sua culpa eamdem amittet, quam tamen si vellet, posset conservare. Unde S. Augustinus de dono persev. cap. 22. inquiebat: *Si qui obediunt, sed in regnum ejus, & gloriam non sunt prædestinati, temporales sunt, nec usque in finem in eadem obediencia permanebunt.*

36. Ob. ult. Deus sincere vult, etiam non prædestinatos salvos fieri: impossibile est ergo, hanc Dei voluntatem omnino suo effectu frustrari; adeo ut in infinita propemodum hominum multitudine, quos

(a) De hac parabola dignus est, qui legatnr Janse-nius Gandavensis P. III. Commentar. in suam Concordiam, ac totam evangel. historiam cap. 101., ubi variis sanctorum Patrum sensus exponit. Videri etiam

quos Deus salvari vult, nec unus reipsa salvetur. 57. Resp. hoc argumentum, quod magni facit Catharinus, esse omnino futile. Deus, ut supra ostensum fuit, vult homines non prædestinatos salvos fieri, voluntate antecedente, non consequente; & quemadmodum voluntas consequens nunquam effectu suo frustratur, ita voluntas antecedens nunquam effectum summ sortitur, saltem principalem, ratione cuius dicitur antecedens; alias esset voluntas consequens. Deus, inquit S. Thomas I. P. quæst. 25. art. 4. ad 5., *vult omnes homines salvos fieri antecedenter (quod non est simpliciter velle, sed secundum quid), non autem consequenter, quod est simpliciter velle.*

C A P U T III.

De Causis prædestinationis hominis lapsi ad gloriam.

58. **O**rigenes, Pelagianoram prodromus, ut S. Thomas refert I. P. quæst. 25. art. 5. animas hominum, prinsquam corporibus immitterentur, præextitisse somniavit, & pro meritis, in commentatio illo statu comparatis, fuisse vel ad gloriam prædestinatas, vel ab ea rejectas. Hanc opinionem, subdit Angelicus, excludit Apostolus Rom. IX. 11. de Jacob, & Esau dicens: *cum nondum nati fuisserint, aut aliquid boni egissent, aut mali, ut secundum electionem propositum Dei maneret, non ex operibus, sed ex vocante dictum est ei, quia major serviet minori.*

59. Pelagiani, qui gratiæ necessitatem ad bene operandum non admittebant, eos ad vitam æternam prædestinari dicebant, quos Deus libero arbitrio hene usuros prævidit. Unde potius salvandorum præscientiam, quam veri nominis prædestinationem, in Deo ponere convincebantur.

40. Quod etiam dicendum est de Semipelagianis: quanquam enim aliquam Dei gratiam agnoscerent, a nutu nostræ voluntatis pendulam, atque etiam nomen *propositi*, aut prædestinationis usurparent, veram tamen, & absolutam prædestinationem non agnoscere convincebantur, quia ejusdem causam dicebant esse merita a Deo sub inefficaci diviniæ gratiæ adjutorio prævisa (Vid. sup. n. 15.). Unde etiam consequebatnr, Deum potius præscire, quam prædestinare salvandos.

41. Cum vero a S. Augustino fortiter prementur exemplo parvolorum, ante rationis usum morientium, quorum certe bona, vel mala opera Deus prævidere non potuit, tunc illud absurdissimum commenti sunt, eorum quosdam fuisse ad baptismum, & ad vitam æternam prædestinatos intuitu meritorum, quæ sibi eosdem parvulos comparatueros Deus prævidit, si ad adultam pervenis-

sent ætatem; ceteros autem sine baptismo mori, ut pœnam eorum criminum fuerent, in quæ Deus eos prolapsuros vidit, si rationis usum attigissent. Hinc origo eorum futurorum conditionatorum, quorum conditio ponenda non est, de quibus late egimus Dissert. IV. de Scientia c. 5. His erroribus explosis, qui ab Ecclesia proscripti sunt, sequitur, ut modo de opinionibus scholarum breviter dicamus.

42. Scholastici bene observarunt, prædestinationem sub dupli aspectu considerari posse, scilicet *adæquate*, vel *complete*, & *inadæquate*, seu *incomplete*. Primo modo significatur voluntas Dei dandi simul gratiam & gloriam; & hoc sensu omnes Catholicci confitentur, prædestinationem esse gratuitam, hoc est, a sola beneficentissima Dei voluntate pendere, nullamque in nobis esse ejusdem prædestinationis causam. Quia etiamsi peneretur, Deum aliquos ad gloriam prædestinare propter merita prævisa, cum tamen ipsa merita sint ex gratia, adeoque gratuita Dei dona, adhuc prædestination ad gloriam esset mere gratuita.

43. Inadæquate autem, vel incomplete sumitur prædestination, quando consideratur, ut solam gloriam respiciens. Et sub hac una consideratione prædestinationis inadæquatæ orta est celebris controversia, an gratuita omnino sit, an vero ex prævisione meritorum facta.

44. Et quidem communis olim opinio Theologorum erat, Deum ex corrupta, damnataque hominum massa voluisse aliquos pro suæ voluntatis beneficio gratuita electione liberare; quibus prouide ea efficacissima suæ gratiæ auxilia præparavit, quibus infallibiliter, ac simul libere gloriam consequerentur æternam, aliis in promerita damnatione juste derelictis. Huic veterum omnium sententiæ tota Schola Thomistica immobiliter semper adhæsit. Neque dissentit Schola Augustiniana, saltem cum serino est de prædestinatione hominum in statu naturæ lapsæ. Nam de Angelis, & de statu naturæ integræ aliam esse rationem, modo contendit.

45. Sed sæculo XVI. ad occasum vergente P. Lud. Molina, novo invento systemate gratiæ divinæ simul cum humana libertate conciliandæ, gratuitam hominum prædestinationem ad gloriam oppugnare aggressus est. Deum namque non aliter homines ad gloriam prædestinas docuit, quam intuitu meritorum jam prævisorum, seu ut ipse loquitur (in Concordia quæst. 25. art. 4. & 5. disp. 1. membr. 11.) secundum præscientiam boni usus liberi arbitrii (a).

46. Non omnes tamen, qui Molinæ systema de scientia media, & gratia versatili amplexi sunt, eidem etiam subscribunt, cum agitur de prædestinatione. Nam Bellarminus Suarez, aliqui non pau-

(a) Videri potest Molinæ sententia latini explicata a P. Ferdinando de Bastida in Congregat. de divinis

auxiliis apud Serry Lib. III. Hist. earumdem Congregat. cap. 41.

pauci opinati sunt, Deum prius ad gloriam, quam ad gratiam, & ad bona opera homines salvandos prædestinasse (a). Imo Card. Bellarminus Lib. II. de gratia, & lib. arb. cap. 11. hanc sententiam non quorumvis Doctorum opinionem, sed Ecclesiæ Catholicæ fidem appellare minime dubitavit.

47. Sed etiam inter eos, qui scientiam medium rejeciunt, & gratiam ab intrinseco efficacem tuentur, nonnulli putarunt, dici non posse, Deum prius ad gloriam, quam ad gratiam homines prædestinasse. Quæ quidem opinio, quanquam Augustinianæ, & Thoinisticæ de vera Christi gratia doctrinæ non repugnet, theologicæ tamen rationi, qua varium divinorum decretorum ordinem pro modulo nostro distinguere assueti sumus, minime consentit (b).

PROPOSITIO.

Praedestination, seu electio aliquorum hominum ad gloriam in hoc naturæ lapsæ statu gratuita omnino est, nec prævisionem bonorum operum subsequitur.

48. Prob. primo ex sacris litteris, in quibus celebratissimum est illud S. Pauli testimonium Roman. IX., quo sæpissime usus est S. Augustinus

contra Pelagianos. Ibi enim Apostolus loquens de duobus geminis Jacob, & Esan, quorum prior figuram gerebat prædestinatorum, alter vero reproborum, *Cum nondum nati fuissent, inquit vers. 11. aut aliquid boni egissent, aut mali (ut secundum electionem propositum Dei maneret), non ex operibus, sed ex vocante dictum est ei* (scilicet Rebeccæ), quia major serviet minori, sicut scriptum est, Genes. XXV. 25. *Jacob dilexi, Esau autem odio habui.* Ibi Apostolus opera etiam facta gratiae auxilio, cuiusmodi certe erant opera Jacob, a prædestinationis, seu electionis causis excludit.

49. Deinde pergit S. Paulus, & pluribus verbis gratuitam quorundam electionem ostendit. Quid ergo dicemus? inquit: *numquid iniquitas apud Deum? Absit. Moysi enim dicit: miserabor, cujus misereor; & misericordiam præstabo, cujus miserebor.* Igitur non volentis, neque currentis, sed miserentis est Dei... ergo cujus vult, miseretur, & quem vult, inducat. Quæ omnia eo tendunt, ut intelligamus, hominum electionem unice a Dei misericordia pendere.

50. Denum neque querelas dissimulat eorum, quibus gratuitâ ista, & sola Dei voluntate suspensi electio injusta videri solet. Eas autem his verbis dispungit: *O homo, tu quis es, qui respon-*

(a) P. de Rhodes Disp. de Deo quæst. 2. sect. 5. de prædestinatione gratuita loquens: *Tenent illam, ait, primo Scripturarum interpres nobilissimus, Abulensis, Salmeron, Pererius, Toletus, Lyranus, & ad unum veteres omnes. Secundo controversiarum Scriptores celeberrimi, Bellarminus, Driedo, Richardus, Castro, Estius, Horantius. Tertio Scholastici fere omnes, Scripturas habent pro se apertissimas, ac multos Patres, rationes denique omnino efficaces.* Addere potuisset etiam mysticæ Theologiae scriptores; ex quibus unum laudabo, non minus pietate, quam doctrina celebrein Ludovicum Granatensem Ord. Præd., qui ante concertationes cum Molianianis exortas in suo Memoriali vite Christ. tract. 6. ita de prædestinatione ad gloriam scribebat: *Hac sine dubio pura gratia est, & misericordia Dei, quoniam non præsupponit merita; immo ipsa est omni merito prior, & solum a beneplacito divine voluntatis pendet.* Nec prætermittenda videntur ea verba, que ex libello de ratione studiorum PP. Societatis refert Serry L. I. Hist. de Auxiliis c. 2.: *Item definitum est, prædestinationis nec rationem, nec conditionem esse ex parte nostra. Id ad pietatem parum pertinere dicet aliquis.* At hanc Augustini doctrinam non modo communiter Theologorum schola jam recepit, sed & Ecclesiæ Patres &c. Reipsa P. Franc. Suarez Lib. III. de Auxiliis divina decreta hoc ordine disponit, ut primo voluerit Deus aliquos absolute, & efficiatur ad gloriam eligere; deinde eos in tali rerum ordine, & circumstantiis congruis collocare, in quibus per scientiam medium eos bene operaturos, & usque in finem perseveraturos prævidit; ac demum voluisse Deum ipsis dare gloriam, ut præmium, & mercedem bonorum operum, quæ auxilio gratiae facturi essent.

(b) P. Th. de Lemos in Congregat. habita 4. Jan. Gazzaniga Theol. Tom. II.

1765. dupliciter, inquietabat, quis potest asserere, electionem ad gloriam fieri ex prævisis operibus, prima quod Deus primo decernat, dare homini efficacem gratiam, ex cuius vi, & efficacia bene operetur, & deinde ex prævisione meritorum procedentium ex efficacitate gratiae Deus illum eligat ad gloriam. Et qui sic diceret, licet male philosopharetur, constituendo in Deo prius efficacem volitionem dandi media, quam efficacem intentionem finis; tamen ab errore Pelagianorum inventirentur alienus, quia jam admitteret, nihil habere hominem talem, quod non procederet ex efficacia gratiae Dei. Et hoc modo possunt aliqui Scholastici sine errore Pelagianorum procedere. Alio modo sit electio ad gloriam ex prævisione operum, seu innata libertatis, bene ex se sola utentis auxiliis gratiae, & illa efficacia redditis, ut eligatur ad gloriam. Et hæc a quoquaque dicatur, aperta sententia Pelagianorum est. Ita in Hist. Congregat. de Auxiliis p. 950. Vid. etiam Serry Lib. III. de Congregat. &c. cap. 41.

Auctor libri de l' Action de Dieu sur les creatures Sect. VI. P. III. cap. 4. contendit, male statui ab aliquibus, gloriam esse finem a Deo intentum, gratiam vero ut medium ad eundem finem consequendum, ac propterea inepta ordinem quendam decretorum in Deo fingi. Hoc etiam probabilius judicat Du-Hamel in sua Theol. Speculatrice, & practica tract. 2. c. 10. Utramque opinionem accurate, copioseque expedit Wittasse T. I. q. 15. art. 2. Sect. 4. & 5. Sed, ni fallor, totam hanc questionem paucis, sed perspicuis ita S. Thomas expedit I. P. qu. 10. art. 5. inquiens: *Velle finem non est Deo causa volendi ea, que sunt ad finem; sed tamen vult ea, que sunt ad finem, ordinari in finem.* Vult ergo, hoc esse propter hoc, sed non propter hoc vult hoc.

spondeas Deo? Nunquid dicit figuratum ei, qui se fuxit: quid me fecisti sic? An non habet potestatem figurus lutu ex eadem massa facere aliud quidem vas in honorem, aliud vero in contumeliam? Et alia insuper addit, quibus apertissime gratuita bonorum electio significatur; nullus quippe fuisset hujusmodi querelarum locus, si prædestinatio electorum a prævisione meritorum penderet.

51. Neque id negare possunt Adversarii. Sed communis fere eorum responsio est, Apostolum ibi loqui de electione hominum ad gloriam, quæ certe a sola Dei voluntate, nullatenus autem ab eorum meritis pendet; non de electione ad gloriam, quæ fit intuita meritorum, quæ Deus in electis prævidit. Certe S. Augustinus Lib. I. ad Simplic. qu. 2. hunc Apostoli locum de electione ad gloriam exponit. Alii autem Patres, ut Origenes, Chrysostomus, Theodoreetus, Eusebius, & Theophilactus, exemplum figuli significare dicunt obediuntiam, quam Deo debemus. Vid. Petavius Lib. X. de prædest. cap. 1.

52. Facile tamen est vim nostri argumenti tueri. Apostolus enim de utraque electione tum ad gloriam, tum ad gloriam loquitur, & utramque gratuitam esse vult. Neque enim una cum altera pugnat, ut simul consistere nequeant; quin potius una est effectus alterius; scilicet efficax electio aliquorum ad gloriam, & ad finalem perseverantiam, effectus est gratuitæ electionis eorundem ad gloriam; quod S. Augustinus sèpius ostendit, ut inferius patebit.

53. Modo autem satis est totum illius loci contextum expendere. Nam primo amor Dei, de quo ibi sermo est, maxime in electis ad gloriam resplendet, sicuti contra odium Dei manifestum sit in reprobis. Deinde Apostolus prædestinatos secundum electionem Jacob vocat *vasa misericordiae, præparata in gloriam*; rejectos vero una cum Esau dicit esse *vasa iræ, apta in interitum*. At vero *vasa misericordiae præparata in gloriam* certe non sunt homines prædestinati tantum ad gloriam, & non ad gloriam, alias etiam Judas fuisset *ras misericordiae præparatum ad gloriam*, quod nemo dixerit: sunt ergo prædestinati etiam ad gloriam.

54. Neque vero aliquis cavilletur ex iis verbis ejusdem Apostoli 2. ad Timoth. II. 21.: *Si quis emundaverit se ab istis, erit vas in honorem sanctificatum, & utile Domino, ad omne opus bonum paratum....* Manifestum est enim, ibi sermonem, non esse de electione Dei ad gloriam, sed de ipso effectu gratiæ, quo peccatores a suis culpis emundati sunt *vasa in honorem*. Hujus autem temporalis effectus causa est æterna.

Dei prædestinatio, tam ad gloriam, quam ad gloriam.

55. Nobis autem minime obest, quod S. Augustinus, vel alii etiam sancti Patres nonnunquam hanc insiguum locum Apostoli explicent de electione hominum ad gloriam; neque enim inde fit, eumdem non posse etiam, & debere explicari de electione ad gloriam.

56. Multoque minus nobis ii Patres adversantur, qui figuli similitudinem, qua Apostolus utitur, metaphorice adhibent ad significandam obedientiam Deo debitam. Certum est enim, illud exemplum litteraliter ab Apostolo adhiberi ad ostendendum, posse Deum pro supremo suo dominio absque ulla iniustitiæ nota non omnes, sed eos, quos vult, ex damnata humani generis massa gratuito beneficio liberare; quemadmodum filius ex eodem luto vasa fingit arbitratu suo vel in honorem, vel in contumeliam.

57. Ceterum de electione ad gloriam hunc Paulinum textum S. Augustinus interpretatus est in Enchiridio cap. 98. & seq.; & alibi quam sèpissime (a). Eamdem postea interpretationem sequi sunt S. Gregorius P. Lib. XXIX. Moral. c. 15., Vener. Beda in Comment. ad hunc locum, & plures alii cum veteres, tum recentiores. Ii autem præcipue, qui Sæc. IX. in celebri causa Monachi Goteschalchi pro tuenda S. Augustini doctrina strenue decertarunt, sunt S. Remigius cum tota sua Lugdunensi Ecclesia in Lib. de tenenda verit. script. cap. 4. Ratramnus Corbejensis, Lupus servatus, aliique.

58. Nobis sufficit audire S. Thomam, qui aliorum sententias coligit, & ea verba explicans: *Jacob dilexi &c.* (Lect. II. in hunc locum) *Sicut autem, inquit, dilectio, de qua hic loquitur, pertinet ad æternam Dei prædestinationem, ita etiam odium, de quo hic loquitur, pertinet ad reprobationem, qua Deus reprobat peccatores.* Ulterius hæc pertinere ad prædestinationem ad gloriam clarius adhuc ibidem significat Angelicus, docens, reprobationem convenire cum æterna prædestinatione, „ quantum ad hoc, quod „ sicut prædestinatio est præparatio gloriæ, ita „ reprobatio est præparatio pœnæ.... Differt „ autem quantum ad hoc, quod prædestinatio „ importat præparationem meritorum, quibus per- „ venitur ad gloriam; sed reprobatio non impor- „ tat præparationem peccatorum, quibus perve- „ nitur ad pœnam. Et ideo præscientia merito- „ rum non potest esse aliqua ratio prædestinatio- „ nis, quia merita præscita cadunt sub prædesti- „ natione: sed præscientia peccatorum potest esse „ aliqua ratio reprobationis ex parte pœnæ, quæ „ præparatur reprobatis &c. “. Profecto cæcus est

(a) Petavius Lib. X. de Prædestin. cap. 1. n. 6; dicit, Augustinum, ubicumque divine electionis nomine occurruunt, ea semper ad salutem æternam re-

ferre, secus ac Scripturæ contextus ostendat. Quæ Petavii censura quam iniqua sit ostendit P. Laur. Ber. Lib. VI. de theol. disciplinis cap. 2.

est, qui non videat, hæc omnia ad gratuitam prædestinationem ad gloriam pertinere; adeoque tex-tum illum Paulinum de hac eadem prædestinatio-ne esse intelligendum.

59. Dices: Si illa Apostoli verba significant gratuitam prædestinationem ad gloriam, sequeretur primo, etiam reprobationem a gloria esse gratis, qui error Calvini fuit, & Supralapsario-rum. Secundo omnes Romanos, ad quos illa epistola data est, imo omnes gentiles ad fidem, & gratiam vocatos, fuisse etiam prædestinatos ad gloriam; quod nemo dixerit.

60. Resp. ex doctrina S. Thomæ mox exposita, discrimen apparere inter prædestinationem, & reprobationem. Sed præterea idem Apostolus hoc discrimen manifeste indicat, dum electos appellat vasa misericordiæ præparata in gloriam; præparata scilicet a Deo, qui dat gratiam, & gloriam: reprobos autem vocat vasa iræ apta in interitum; apta inquam ex seipsis propter peccata, quorum Deus auctor non est (a).

61. Alterum etiam leve est. Eodem enim modo loquens S. Paulus de Romanis, imo de omnibus gentibus conversis ad fidem, quo S. Joannes in prima sua epist. cap. V. 15. omnes fideles Par-thos alloquens: *Hæc scribo vobis,* dicebat, *ut sciatis, quoniam vitam habetis eternam, qui creditis in nomine filii Dei.* Hæc nempe dicuntur ex illa spe, & fiducia, quæ de salute omnium fidelium haberi debet. Unde S. Augustinus de corrept. & gratia cap. q. inquiebat: *Appella-mus ergo & electos, & Christi discipulos, & Dei filios, quia sic appellandi sunt, quos rege-naratos pie vivere cernimus.* Imo ipse S. Paulus ad Philipp. I. 6. inquiebat: *confidens hoc ipsum, quia qui coepit in vobis opus bonum, perficiet usque in diem Christi Jesu. Sicut est mihi ju-stum hoc sentire pro omnibus vobis.*

62. Alii Molinistæ, ut Paulini illius testimonii vim eludant, dicunt, iis verbis non significari electos, & reprobos, sed duos populos, Israeliticum ex Jacob, & Idumæum ex Esau, quorum iste debuit alteri servire. Hunc esse germanum eorum verborum sensum colligunt ex Gen. XXV. 23., & Malachia I. 2.

63. Verum in eo falluntur Adversarii & fal-lunt, quod non animadvertisunt, totam illam historiam, quæ in veteri testamento ad duos populos immediate spectat, & quidem solummodo quantum ad bona temporalia, hanc inquam historiam mystice referri ad electos, & reprobos. Quibus mysticum sensum nobis postea reseravit Apostolus Paulus, aperte docens, eos duos fratres, & populos ab iis prognatos figuram, & imaginem esse elec-torum, & reproborum. Cumque hæc mystica

interpretatio non privati alicuius Doctoris sit, sed S. Pauli a Deo inspirati, litteralem sensum reddit.

64. Hinc etiam patet, nostra parum referre, vera nece sit ea nouiullorum opinio, qui Esau in vera religione mortuus, & salvum esse volunt. Quavis enim id verum esset, & ea verba: *Jacob dilexi, Esau olio habui in vet. testamento nomisi prærogativam temporalis ac terrenæ felicitatis contigerent, a Paulo tamen usurpantur ad designandam litteraliter æternam aliquorum electionem ad gloriam, & quorundam ab eadem gloria reprobationem.*

65. Respondent alii, Apostolum, cum dicit: *non ex operibus,* excludere solum opera præcedentia, non autem subsequentia, & a Deo prævisa, quæque si bona sunt, ex dono gratiæ sunt, non ex solis naturæ viribus.

66. Sed hæc etiam responsio ab Apostoli sensu quam longissime aberrat. Ut enim S. Augustini observat epist. 194. al. 105. ad Sextum, ita Apostolus electionem Jacob non pendere ab operibus dicit, ut eam unice repetat a Dei proposito: *non ex operibus, sed ex vocante.* Præterea eas objicit difficultates, quibus nullus esset locus, si electio intuitu operum quocumque modo facta fuisset. „Si futura opera, ait item S. Doctor in Enchiridio cap. 98. vel bona hujus, vel mala illius, quæ Deus utique præsciebat, vellet intelligi, nequaquam diceret: non ex operibus; sed diceret: ex futuris operibus; eoque modo solveret istam quæstionem, imo nullam, quam solvere opus esset, faceret quæstionem.“

67. Præterimitto alia non pauca sacr. litterarum oracula, quibus nostra propositio a Scholasticis probatur, præcipue vero a profundissimo Theologo Thoma de Leinos Tom. II. tract. 2. cap. 24. & seq., & solum cum Jac. Ben. Bossuet (*Di-scours sur l'Hist. univ.*) observo, omnes fere electiones in sacris litteris commemoratas a gratuita Dei voluntate repeti. Sic gratuito electus est Abraham; ut esset pater omnium credentium. Inter ejus filios gratuito electus est Isaac; & ex duabus geminis ejusdem gratuito electus est Jacob. Iterum ex 12. filiis hujus Patriarchæ Juda gratuito electus est, ut ex eo Regum series propagaretur, atque ex ejus Tribu Messias expectatus nascetur. Gratuita fuit electio humanitatis Christi in consortium divinæ naturæ. Gratuito denum distribuuntur dona gratiæ; imo vel ipsa dona corporis, ut bona indoles, firmum temperamentum, forma, species, & plurima alia. Quanto ergo magis gratuita erit prædestination ad gloriam, quæ est honorum maximum?

68.

non continebunt errorem Calvini, & Supralapsarianum, sed plurimum Thomistarum doctrinam, quam inferius explicabimus.

(a) Quanquam si verba Apostoli intelligantur non de reprobatione *positiva*, quæ est damnatio ad po-nam, sed de reprobatione *negativa* tantum, quæ est sola exclusio a gloria, tanquam a beneficio indebito,

DISSERTATIO VI. CAP. III.

68. Prob. secundo gratuita electio hominum ad gloriam auctoritate S. Augustini, aliorumque Patrum; qua in re illud præmittendum censeo, quod Dion. Petavius Lib. IX. de prædest. cap. 6. sapientissime observavit, scilicet primo in his ini- teriis minorem rationem haberi solere veterum Ecclesiae Patrum, qui ante Pelagianam hæresim flou- erunt, quam eorum, qui postea securi sunt. Secundo Latinos Patres esse hac in parte græcis anteponendos, quia hæresis Pelagiana Ecclesiam latinam exercuit, non græcam. Tertio deinceps, omnia Latinorum principem esse consensu Theo- logorum Augustinum, cuius de gratia senten- tiam quotquot deinde consecuti sunt Patres, ac Doctores, tum vero Ecclesie Rom. Præsules, Præsulunque Conventus aliorum ratam, & catholicam esse judicarunt; ut hoc satis ma- gnum putarent veritatis argumentum, quod ab Augustino positum, ac decretum esse consta- ret (a).

69. Hinc S. Augustini, & Latinorum Patrum auctoritate contenti erimus; fatendum est enim, Patres græcos, nonnullosque alios, antequam hæc materia, Augustini sedulitate, & diligentia, plena in luce collocaretur, non quidem fuisse Augu- stino contrarios; sed non ita clare, ac luculenter suam mentem exposuisse, quemadmodum postea fieri opus fuit, ad Pelagianam hæresim denudan- dam, & condemnandam. Jam vero

70. S. Augustinus in ep. 194. alias 105. ad Six- tum expendeus celebrem illum S. Pauli locum Ro- man. IX., de quo supra num. 48., demonstrat, nullam esse in Deo injustitiam, aut acceptancem personarum, ex quo pro sua voluntate aliquos æ- terna prædestinatione a massa damnationis libera- vit, alii in eadem massa ex justitia relicti. Ac- ceptio, inquit, personarum nulla fit, ubi omnes una eademque massa damnationis, & offendis- sionis involvit: ut liberatus de non liberato di- scat, quod etiam sibi supplicium conveniret, nisi gratia subveniret. Si autem gratia utique non operibus reddit, sed gratuita bonitate donata. Similia repetit ibidem paucis interjectis, tum mul- tis aliis in locis. At vero liberatio a massa damnationis Augustini mente non est prædestinatio tantum ad gloriam, sed etiam ad gloriam, imo potius ad gloriam, quam ad gratiam; quod plu- ribus ejusdem S. Patris testimoniis facile est de- monstrare. Nam Lib. de corrept. & grat. cap. 7. Tam illi, inquit, qui Evangelium non audie-

(a) Eruditi mirari satis non possunt, Petavium de S. Augustini auctoritate tam magnifice scripsisse: pro- basse deinceps, Augustinum docuisse, sine illa prorsus meritorum prævisione factam esse aliquorum electionem ad gloriam; idque non molli brachio, sed ita ut ingeni, quo poterat, summi vires omnes in hoc im- disse videantur; ac deinceps insperato in Lib. X. exinde in gratuitam electione rejecisse. Annon in ex- summum hunc Scriptorem, aliosque ejus similes illud

runt, quam illi, qui eo auditio in melius com- mutati perseverantiam non acceperunt .... non sunt ab illa conspersione discreti, quam non constat esse damnatam. Et iterum in fine ejus- modi capituli: Qui vero perseveraturi non sunt .... proculdubio nec illo tempore, quo bene pieque vivunt, in isto (electorum) numero computandi sunt. Non enim sunt a massa illa damnationis præscientia Dei, & prædestinatione di- screti (b).

71. Præt. idem S. Doctor de prædest. Sanct. cap. 18. versans illud S. Pauli Ephes. 1. Elegit nos in ipso ante mundi constitutionem, ut es- sensus sancti, fuse contra Pelagium, copioseque toto illo capite ostendit, non ideo fuisse a Deo electos, quia sanctos, & immaculatos nos esse præscivit; sed contra, ex quo nos elegit Deus, sanctos, & immaculatos nos futuros esse; ut sanctitas propterea non sit prædestinationis causa, sed effectus.

72. Loqui autem S. Doctorem de prædestina- tione ad gloriam, manifestum fit ex ejus scopo, scilicet confutandi Pelagium, qui de electione ad gloriam loquebatur, contendens eam non gratuita Dei misericordia, sed ex prævisione honorum o- perum esse factam. Et quanquam iste hæresiar- cha bona operum merita ex solis naturæ viribus orta esse dicebat, S. tamen Augustinus non solum nulla hominis merita sine gratia agnoscebat, sed etiam ulterius progrediens, electionem ad gloriam ante quorundam bonorum operum prævisio- nem factam fuisse docebat, ut ita omnes Pelagia- ni erroris radicem convelleret.

73. Ulterius adeo certum, ratumque erat S. Augustino, causam electionis quorundam ad glo- riam non esse eorum merita prævisa, ut perpe- tuuo docuerit, bona electorum opera esse ejusdem prædestinationis effectus. Est hac de re insignis locus in Lib. de dono persev. c. 9. ubi querit, cur de duobus æqualiter justis uni perseverantia finalis donetur, alteri non donetur, & nullam aliam hujus discriminis causam affert, nisi quod primus fuerit ad gloriam æternam electus, non vero secundus. Postquam enim dixerat, eos, qui in justitia non perseveraverunt, secundum electionem gratiae fuisse ex oibis Christi, ita subdit: Verum- tamen secundum aliam quamdam discretionem non erant ex nobis .... non erant in Christo electi ante constitutionem mundi .... non erant prædestinati secundum propositum ejus, qui u- ni-

quadrare videtur, quod S. Prosper in epist. ad Russi- num cap. 3. de aliquibus S. Augustini censoribus di- cebat: magna gloria sua humano generi consuluerint, si Augustinum ab errore revocaverint?

(b) Petavius L. IX. de prædest. cap. 6. n. 10. hinc S. Augustini locum expendeus, illustris, inquit, & peremtorius est, qui unus dirimende controversie suf- ficerere potest, si quis, minime studio partium obca- tus, sed aequus & quietus veritatis arbiter esse velit.

niversa operatur. Nemo non videt, hic duplum ab Augustino distingui electionem, ad gratiam unam, alteram ad gloriam, & in praedestinatis prima repeti a secunda, tanquam effectum a causa.

74. Deum ne omnia congerain, S. Augustinus quamsæpiissime suos adversarios premebat exemplo parvulorum, quos certe Deus non potuit eligere ad gloriam intuitu meritorum, cum nulla habituri essent. Ita de dono persever. cap. 9. 11. & 12. Concludebat autem, quod in parvulis nomine refragante contingit, hoc & de majoribus fieri, nequaquam omnino cunctemur. Quod exemplum parvulorum cum circa actuali gloriae retributionem non valeat, saltem valere debet, quantum ad primam gratuitam electionem.

75. Eosdem suos adversarios ulterius S. Doctor premebat exemplo humanitatis Christi, quæ gratuito Dei beneficio, non autem ex meritis prævisis in consortium divinæ naturæ assumpta fuit. Et postquam multis demonstravit, praedestinacionem humanitatis Jesu Christi fuisse omnino gratuitam, sic concludit de praedest. Sanct. cap. 15: *Sicut ergo praedestinatus est ille unus, ut caput nostrum esset, ita multi praedestinati sumus, ut membra ejus essemus. Humana hic continecant merita, quæ perierunt per Adam, & regnet Dei gratia, per Jesum Christum Dominum nostrum.*

76. A mente autem S. Doctoris procul aberrant, qui hoc exemplum humanitatis Christi ad solam electionem ad gratiam restringendum esse volunt. Si enim attendatur contextus, tum ex iis quæ cap. seq. subdit, manifeste apparet, ad utramque electionem & ad gratiam, & ad gloriam eum respexisse. De ea electione enim loquitur, qua ita electi vocantur, ut nemo eorum pereat, que certe electio est tum ad gratiam, tum ad finalem perseverantiam, atque ad ipsam gloriam æternam (a).

77. Magistrum sequuntur discipuli, & Prosper imprimis, qui in ea epistola, quam *de gratia & libero arbitrio* scripsit ad Ruffinum, acute observat, hanc potissimum causam fuisse Pelagianis, ac Semipelagianis negandi veram Dei gratiam, ne si eam confessi fuissent, etiam gratuitam electionem ad gloriam confiteri cogerentur. „Ab hac autem confessione, inquit cap. 11., gratiae Dei ideo quidam resilunt, ne cum eam talem confessi fuerint, qualis divino eloquio prædicatur, & qualis opere suæ potestatis cognoscitur, etiam hoc necesse habeant confiteri, quod ex omnibus numero hominum per secula cuncta natorum

„ certus apud Deum, definitusque sit numerus prædestinati in vitam æternam populi, & secundum propositum Dei vocantis electi. Quod quidem tam impium est negare, quam ipsi gratie contraire.„

78. Sequitur S. Fulgentius in Lib. de verit. prædest. cap. 2. inquiens: *Deus prædestinavit, quos voluit, & ad opera bona, & ad præmia sempiterna: prædestinavit ad vitam bonam, prædestinavit ad vitam æternam.* En quomodo etiamque prædestinationem & ad gratiam, & ad gloriam ex æquo gratuitam esse docet. Nec minus aperte locuti sunt Præsules Africani in Sardinia propter fidem exultantes in epist. Synodica. De Sanctis enim loquentes, quos, inquit, Deus... gratis elegit, & prædestinavit ad regnum.

79. Sed inter alios eminet S. Thomas. Hic fidelissimus S. Augustini sectator I. P. quæst. 25. art. 5. quæstionem instituit, *utrum præscientia meritorum sit causa prædestinationis?* Præmitit autem, non solum quæri, utrum ex parte effectus prædestinationis aliquam habeat causam, sed utrum Deus præordinaverit, se daturum effectum prædestinationis alicui propter merita; nullus enim fuit tam amens, ut diceret, merita esse causam prædestinationis divinæ ex parte actus prædestinantis. En, si fallor, a S. Thoma inquit illam quæstionem, quæ postea a Molina suscitata fuit. At vero S. noster Præceptor, refutatis prius Origenis, & Pelagianorum erroribus, fuse, ac profunde ostendit, prædestinationis nullam omnino esse causam, nisi divinam voluntatem. Et quanvis in corpore articuli videatur loqui potissimum de prædestinatione ad gratiam, quod tamen etiam loquatur de electione ad gloriam, aperte manifestat in resp. ad 3. ubi certe clarissime agit de electione ad gloriam, & post multa ita concludit: *Quare hos elegit in gloriam, & illos reprobavit (reprobatione negativa) non habet rationem, nisi divinam voluntatem.*

80. Quod ulterius duobus aptissimis exemplis declarat. Primo ex rebus naturalibus; cur enim hæc materia pars crearetur a Deo sub forma ignis, altera sub forma terræ, nonnihi a divina voluntate pendebat? Alterum exemplum ex artefactis acceptum est. Ut enim isti lapides in hac potius ædificii parte quam in alia locentur, artificis arbitrium est; unde etiam a sola misericordia Dei ac bonitate repetit, quod aliqui determinate homines ad gloriam sempiternam electi sint.

81. Præterea idem S. Doctor q. VI. de verit. art. 5. probat, dici non posse; quod prædestinationis supra certitudinem providentia nihil aliud addat, quam certitudinem præscientiarum præ-

(a) Multo plura S. Augustini testimonia videri possunt apud Petavium Lib. IX. de predest. cap. 6. 7. & 8., tum apud P. Laur. Berti Lib. IV. theol. discipl. cap. 6., apud Car. Witasse, & alios, Sanctum Augustinum aperte docuisse electorum prædestinationem

DISSERTATIO VI. CAP. III.

præscientia esset causa prædestinationis ... quod est contra auctoritatem Scripturarum, & dicta Sanctorum. Hæc tan aperta sunt, ut plane sufficere videantur (a).

82. Prob. tertio prædestinatio gratuita rationibus theologicis. Et certe validissima, & omnino invicta est ea ratio, quam S. Thomas suppeditat I. P. q. 25. art. 4., tum qu. VI. de verit. art. 1., & Lect. 2. in cap. IX. epist. ad Rom. In prædestinationis negotio gloria habetur ut finis, merita autem sunt media ad finem illum consequendum; saltem si prædestinatio consideretur respectu hominum, ut modo re ipsa consideratur. Atqui omnis, qui ordinatus vult, prius intendit finem quam media, cum media sint propter amorem finis, non contra finis propter media: ergo Deus, qui ordinatissime omnia vult, & disponit, prius intendit aliquibus dare gloriam, quam media, neimpe bona operum merita ad illam consequendam. Major propositio eo modo, quo dixi, intellecta, a nemine negatur, quod sciām (b).

85. Difficultas itaque, si qua est ulla, in minore propositione erit posita; quæ tamen facile potest tum exemplis, tum etiam ratione demonstrari. Exemplis quidem; ipse enim quotidianus rerum usus nos docet, ægrotum prius salutem intendere, quam medicinam, imperatorem exercitus prius victoriam, quam præium; & quis unquam somnivit, prius fuisse a Deo B. V. M. destinatum Filii sui matrem, quam ejusdem Filii sui incarnatione decerneretur? Suffragatur etiam ratio; ut enim inquit S. Thomas, non præcipitur aliquil ordinandum in finem, nisi præexistente voluntate finis; quia non volumus finem propter media, sed potius media propter finem. Hinc communè Scholæ proloquium: *Finem esse primum in intentione.* Unde laud. S. Præceptor ita recte concludit: „prædestinatio aliquorum in sibi, hunc aeternam presupponit secundum rationem, „quod Deus illorum velit salutem; ad quod pertinet electio, & dilectio; dilectio quidem, in quantum vult eis hoc bonum salutis aeternæ... „electio autem in quantum hoc bonum aliquibus praे aliis vult. *Vid. sup. n. 9.*“

84. Hoc argumentum valide premit Adversarios, illudque variis modis eludere conantur, potissimum autem dicentes, Deum non velle hominum salutem tantummodo ut finem, & absolute; sed tanquam mercedem, coronam, & præmium bonorum operum: hinc non posse illam alicui prædestinare, nisi prius futura ejus merita præscie-

(a) Sed si quis alia aliae desideret, adeat copiosissimum P. Thomam de Lemos Tom. II. *Panoplia gratiæ* tract. 2. c. 29. ubi n. 305. illorum præfidentiam in natura, qui nostrum S. Doctorem omnino invitum, ac reluctantem in suas partes trahere conantur.

(b) Excipiendus est Gregorius a Seben'co Carmelia, qui in suo opere, cui titulus *Vox concordia prædestinationis cum libertate humana*, invita prorsus ini-

rit: quemadmodum Rex, qui strenuum militem coronare decerneret, non posset alicui hanc coronam destinare, nisi ejusdem strenuitate vel comperta, vel saltem prævisa.

85. Verum hoc rerum humanarum exemplum Adversarios fallit. Ideo enim Rex non potest alicui præmium efficaciter prædestinare, nisi ejusdem merito jam comperto; quia Rex potest quidem præmium, non autem meritum tribuere; strenuum militem coronare, non autem ex ignavo strenuum facere. Deus contra & gloriam, & gratiam largitur, & iis, quos efficaciter ad gloriam elegit sine meritis, dat unde ornentur & meritis, ad eam tamquam præmium consequendam. Nullum, inquit August. de dono persev. cap. 15. elegit dignum, sed eligendo efficit dignum. Omnia bona opera nostra, virtutes, perseverantia finalis, omnia sunt dona Dei, qui proinde coronans merita nostra, coronat dona sua. Potest ergo Deus aliquibus gloriam, ut mercedem destinare, quin eorum merita prævideat, quia ad ipsum pertinet eadem merita largiri.

86. Ulterius, si Adversarii vere concedunt, ut sæpius profitentur, gratiam congruam speciale esse beneficium, specialissimum vero esse perseverantiam finaliem, non appareat, quomodo possint allatae a nobis rationi refragari. Quis enim non statim advertat, ideo voluisse Deum Petro peculiaria hæc sua beneficia conferre, quia ipsum efficaciter salvare volebat? Quis contra recte ratiocinetur, contendens, ideo Deum voluisse Petrum salvare, quia decreverat ipsi gratiam congruam, & finaliem perseverantiam concedere?

87. Si vero negent hunc decretorum ordinem, quem ratione nostra distinguimus (vid. sup. n. 47.), hoc ipso fateri coguntur, prædestinationem ad gloriam non esse factam ex prævisis meritis, adeoque esse gratuitam.

88. Coronidis loco dno addimus. Primo Adversariorum sententiam fuisse in quibusdam magni nominis Universitatibus prædamnatam. Secundo prædestinationem gratuitam fuisse, non quidem peremptorio aliquo Ecclesiæ oraculo ut fidei articulum definitam, sed saltem ut orthodoxam probatam, ac vindicatam.

89. Primum patet ex decreto Facultatis Parisiensis, quæ anno 1547. tres inter alias multas Joannis de Mercuria confixit propositiones, quarum prima hæc erat: *Quod propter opera aliquujus futura Deus præordinavit aliquem ab aeterno.* Secunda, *Quod aliquis prædestinatus est ab*

nervo ostendere conatus est, in prædestinationis negotio finem non esse gloriam aeternam, sed bona hominum merita. Hanc tamen paradoxam suam opinionem nini probarere potuit. Imo videtur contraria definitioni Conc. Trid. sess. VI. c. 7. ubi dicitur: *Justificationis cause sunt, finalis quidem gloria Dei, & Christi, ac vita aeterna.*

ab æterno propter usum liberi arbitrii, quem Deus præscivit eum habiturum. Tertia, Quod non sic gratis, & misericorditer Deus prædestinavit, quin & pro omnibus bonis ipsius futuris, vel alterius. Vid. Fleury in T. XX. Hist. L. 95. n. 56. Nat. Alexand. in Hist. Eccl. Sec. XIV. c. 5. art. 14.

90. Duæ etiam celebres Universitates Lovaniensis, & Duacena (illa quidem anno 1587. altera anno sequ.) in suis censuris contra Lessium & Hamelium Adversariorum hac de re doctrinam confutarunt, & condemnarunt (a). Censores denique Romani in Congregationibus de divinis Auxiliis vigesiunam Molinæ propositionem, quæ adulorum prædestinationem ex prævisione meritorum fieri asserebat, unanimi calculo (uno duntaxat excepto) condeinmandam judicarunt. Quanquam latum postea, & ex juris formulis promulgatum non fuerit conceptum jam, & præparatum supremum Romani Pontificis decretum.

61. Alterum, scilicet sententiam nostram fuisse ab Ecclesia commendatam, & vindicata, constat primo ex facto Jo. Grimani Patriarchæ Aquilejensis, quod resert Card. Pallavicinus in Hist. Conc. Trid. Lib. XXII. cap. 5. Cum enim in suspicionem violate fidei adductus esset, eo quod anno 1549. hanc inter nonnullas alias Dominicanis cuiusdam propositionem probasset: *Prædestination duntaxat pendet a liberis Dei promissionibus*, unanimi Judicium a Patribus Concilii delegatorum consensu absolutus fuit anno 1565. Vid. P. Serry in Præf. Hist. de Aux. §. 13. & Lib. V. Sect. 1. cap. 4.

92. Constat secundo ex condegnatione Romæ facta ab eminentissimis Cardinalibus Fidei. Quæsitoribus epist. cuiusdam Adriani Vanvyckii, tum aliorum ejusdem Scriptoris operum 1690. & 1694. quia censurabat sententiam communem S. Patrum, & Theologorum de gratuita prædestinatione, & gratia per se efficaci. Verba sunt Censorum, quorum judicium sacer ille Purpuratorum consensu approbavit. Vid. laud. Serry Lib. I. cap. 15. & Lib. V. sect. 2. cap. 2.

93. Constat demum ex verbis, quibus Benedictus XIII. in suis litteris in forma Brevis *Ad demissas preces* ita nos ad nostræ sententiæ defensionem adhortatus est: *Magno animo contemnite, dilecti Filii, calumnias intentatas sententiis vestris, de gratia præsertim per se, & ab intrinseco efficaci, ac de gratuita prædestinatione ad gloriam, absque ulla prævisione meritorum, quas laudabiliter hactenus docuistis, & quas ab ipsis S. Doctoribus Augustino, & Thoma se hauisse Schola vestra commendabili studio gloriatur. In Bullario FF. Predicat. Tom. V. pag. 545. Et hæc sunt præcipua momenta, quibus no-*

stra sententia manifeste probatur. Plura alia apud. nostros Auctores, imprimis autem apud toties laudatum P. Thomam de Lenios facile inveniri poterunt.

Solventur objectiones ex sacris litteris.

94. Obj. primo. Matth. XXV. 54. apertissimis verbis Christus nos docet, bona electorum opera causam fuisse, ut illis ab æterno regnum præpararetur. Iis enim dicet in extremo iudicio: *Venite benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum a constitutione mundi; esurivi enim, & deditis mihi manducare &c.*

95. Confirm. primo. Ibidem antithesis fit electos inter, & reprobos, quibus postremis dicetur vers. 41. *discidite maledicti in ignem æternum.... esurivi enim, & non deditis mihi manducare &c.* Atqui certum est contra Calvinum, reprobis non fuisse præparatum ignem æternum, nisi ex præscientia operum inalorum, quibus illum prouineriti sunt: pari ergo ratione etiam electis paratum fuit regnum bonorum operum intuitu, quibus eos illud prouinerit Deus ab æterno prævidit.

96. Conf. secundo auctoritate S. Jo. Chrysostomi, qui Hom. 80. hunc ipsum locum commentans ita ex persona Christi alloquitur electos: *Nam antequam nati sitis, quia sciebam vos ejusmodi futuros, hæc vobis a me præparata fuerunt.*

97. Resp. ad primum, ea verba: *esurivi enim &c.* quæ causalem continent, non esse referenda ad præparationem primam, seu æternam electionem, sed ad ipsam retributionem, seu ad possessionem regni electis propier bona opera collatam. Id patet ex ipsa supremi Judicis sententia, in qua non dicitur: *possidete regnum, quod vobis ab æterno paratum erat, quia esuritus eram, & vos mihi daturi eratis ad manducandum, quod dici debuisset, si illa causalis referretur ad præparationem. Sed recte fluit oratio, si ita verba coordinentur: quia esurivi, & deditis mihi manducare, venite, possidete regnum, quod vobis ab æterno mea gratuita bonitate paratum erat.* Secundo id clarius adhuc patet ex aliis verbis, quibus dicetur impiis: *discidite maledicti in ignem æternum, qui paratus est Diabolo, & Angelis ejus; esurivi enim, & non deditis mihi manducare &c.* ubi certe nemo contendet, particulam causalem enim esse referendam ad præparationem ignis, factam pro Diabolo; quasi Christus ita dicet: *discidite maledicti in ignem æternum, qui ideo paratus est diabolo, quia esurivi, & vos non deditis mihi manducare;* quo certe nihil esset obtusius. Quemadmodum ergo in maleditione reproborum particula causalis enim non re-

(a) Harum Censurarum historiam, atque apologiam exhibet P. Hyac. Serry in Hist. Congregat. de Auxiliis, Lib. I. cap. 3. & seq.

respicit nisi actualem retributionem pœnæ: ita in benedictione electorum eadem particula causalis enim non est referenda ad præparationem regni, sed ad actualem ejusdem possessionem.

98. Ad primam confirm. responsio patet ex dictis; tota enim antithesis in præmissi, & pœnæ retributione versatur, quæ utique respicit bona, vel mala merita; non autem in prima electione, vel reprobatione, quantum prior a sola Dei misericordia pendet, altera vero ab ejusdem Dei justitia.

99. Ad secundam confirm. dico, verba S. Jo. Chrysostomi, & similia aliorum Patrum, præser-tim græcorum, esse intelligenda de prædestinatione in ordine executivo, seu de ipsa gloriæ actuali retributione; non autem de prima electione considerata in ordine intentivo. Et quia hæc distinc-tio magno est usui, aliquanto fusiū explicanda, & confirmanda est. Ut ea, quæ in Deo sunt, pro modulo nostro concipiamus, duplex in prædestinationis negotio distinguedus est ordo, alter intentivus, executivus alter. Nam primo Deus pro sola sua misericordia, & bonitate ex damnata omnium hominum massa aliquos vult liberare, eosque propterea ad vitam, & gloriam æternam, tanquam ad indebitum, & gratuitum beneficium, elegit; unde etiam movetur ad efficacia auxilia gratiæ eis destinanda, quibus eandem gloriam promereantur, & consequantur. Et in hoc ordine certe voluntas finis præcedit electionem mediiorum, vel saltem simul est, ac nullo modo subsequitur. Alter autem ordo respicit ipsam operis executionem, in qua positio mediiorum præcedere omnino debet consecutionem suis, seu prius respiunt bona electorum merita, ope gratiæ aequisita, quam meritis retributio.

100. Neque vero commentitia est, ut aliqui dicunt, hæc duplicitis ordinis distinctio. Nam primo in omni agente intellectuali executio, seu applicatio potentiarum ad operationem est quid diversum ab intentione; & quod est primum in intentione, est ultimum in executione; ut habet tritum illud in Philosophia proverbium. Sic Deus prius intellegitur destinasse Filii sui incarnationem, postea illam beatissimam Virginem elegisse, ex qua nasceretur. At vero in executione prius mater creata fuit, deinde in purissimo ejusdem utero Verbum caro factum est.

101. Præterea hic duplex ordo & sacris litteris, & sanct. Patrum doctrinæ omnino conformis est. In sacris enim litteris vita æterna modo dicitur gratia, Rom. VI. 23. gratia autem Dei vita æterna; modo vero corona justitiae, merces, & præmium. Gratia nempe est in ordine intentivo a sola Dei misericordia proveniens; in ordine executivo est merces, præmium, & corona bonorum operarum. Hinc Concilium Trident. Sess.

VI. cap. 16. hoc eodem sensu, ni fallor, docet, proponendam esse vitam æternam, & tanquam gratiam filii Dei per Christum Jesum misericorditer promissam, & tanquam mercedem ex ipsis Dei promissione bonis ipsorum operibus, & meritis fideliter reddendam.

102. Demum duo magni Ecclesie Doctores S. August. & Thomas hanc ipsam duplicitis ordinis doctrinam sua auctoritate confirmant. Primus quidem in Lib. de præd. Sanct. c. 17. de prædestinatis loquens, electi sunt, inquit, ante mundi constitutionem ea prædestinatione, in qua Deus sua futura facta præscivit (hæc electio est in ordine intentivo). Electi sunt autem de mundo ea vocatione, qua Deus id, quod prædestinavit, implevit. Eu ordo executivus. S. autem Thomas in I. Dist. 41. art. 2. ad 1. Electio, inquit, divina est, qua aliqui ex ordine suæ sapientiæ ordinantur ad finem beatitudinis. Sed prædestinationis est, secundum quod præparantur eis ea, quæ perducunt in finem. Et ideo sicut voluntas ordinans in finem præcedit actum voluntatis, præparantis ea, quæ ducunt in finem, ita electio prædestinationem præcedit. Quam doctrinam sæpius repetit Angelicus, manifeste ostendens, duo esse distinguenda, scilicet primam electionem, quæ pertinet ad ordinem intentivum, & prædestinationem, seu executionem eorum, quæ fuerunt in æterna Dei electione decreta.

103. Ob. sec. Vita æterna sæpissime in sacris litteris vocatur merces, corona, bravium; atqui hæc nomina manifestam involvunt relationem ad merita: ergo electio ad gloriam fieri non potuit sine meritorum prævisione.

104. Resp. Dist. min. hæc nomina involvunt relationem ad merita, quæ sint æternae electionis causa, nego; quæ sint ejusdem effectus, conc. Deus, inquit auctor lib. de vocatione gentium Lib. II. his, quos elegit sine meritis, dat unde ornantur & meritis; & frustra dicitur, quod ratio operandi non sit electis, cum etiam ad hoc, ut operentur, electi sint (a).

105. Inst. Eodem modo sacræ litteræ loquuntur de præmio, ac de pœna; atqui certo certius est, pœnam aliquibus non intendi, nisi ex prævisione malorum operarum: ergo etiam vita æterna, quæ est præmium &c.

106. Resp. Dist. maj. in ordine executivo, conc.; in ordine intentivo, nego. Discrimen affert S. Aug. Lib. III. cont. Jul. cap. 18. inquiens: Bonus est Deus, justus est Deus. Potest aliquos sine bonis meritis liberare, quia bonus est; non potest quemquam sine malis meritis damnare, quia justus est. S. Augustino consonat definitio Concilii Valentini can. 5. dicens, in electione salvandorum misericordiam Dei præcedere me-

ri-

(a) Ita restituta est vera lectio hujus loci ex codice MS. Bibliothecæ Thuaneæ. Nam antea mendose legebatur: cum etiam ob hoc operentur, ut electi sint.

ritum bonum; in damnatione autem perituro-
rum meritum malum præcedere justum Dei ju-
dicium.

107. Ob. 3. Apostolus Paulus Rom. VII. 29.
quos præscivit, inquit, & prædestinavit, con-
formes fieri imaginis Filii sui. Et S. Petrus ita
suam primam epistolam exordit: Electis adve-
nis dispersionis.... secundum præscientiam Dei
Patris: ergo præscientia meritorum præcedit &c.

108. Confirmatur hæc objectio auctoritate S. Ambrosii, qui Lib. V. de fide cap. 2. allata S. Pauli verba commentans: non enim, inquit, ante prædestinavit, quam præscivit: sed quorum
merita præscivit, horum præmia prædestinavit.
Similia habent S. Hieronymus Comment. in hunc
locum, & S. Augustinus in Lib. de prædestinatione
Dei cap. 5.

109. Resp. in sacris litteris sæpe præscire idem
esse, ac prædiligere. Sic Roman. XI. 2. Non re-
pulit plebem suam, quam præscivit, idest præ-
dilexit; sicut e converso nescire idem est ac re-
probare, vel odio habere; unde illud Matth. VII.
25. reprobis dictum: nunquam novi ros; & XXV.
12. virginibus fatui: nescio ros. Ita hunc locum
exponit S. Augustinus de dono persev. cap. 18.
& alibi; & ante S. Augustinum ita etiam expos-
uit Origenes in Commentario. Ceterum acute ob-
servavit S. Thomas in Comment. Apostolum non
dixisse: quos præscivit conformes fieri imaginis
Filii sui, hos & prædestinavit; sed potius contra:
quos præscivit, & prædestinavit &c. ut ista
conformatas, inquit Angelicus, non sit ratio præ-
destinationis, sed terminus, vel effectus.

110. Ad confirm. resp. S. Ambrosium expli-
cuissime verba illa in ordine executivo, in quo ve-
rissimum est, eorum prævisa fuisse prædestinata,
quorum merita prævisa sunt.

111. Opera autem allegata sub nomine Sanct.
Hieronymi, & Augustini spuria sunt & nullius
ponderis. Et quidem Commentarius in epistolas
S. Pauli, qui olim S. Hieronymo tributus fuit,
& Tomo VIII. Operum ejusdem Sancti continetur,
opus est impii Pelagi. Parvus autem libel-
lus de Prædestinatione Dei Tomo X. Operum
S. Augustini, incerti Auctoris est, nec probatae
doctrinæ (a).

112. Ob. quarto. Christus Dominus Joan. V.
30. Non possum, inquit, ego a me ipso facere
quidquam, sed sicut audio judico. Nempe, ut
explicat Rupertus Abbas Lib. III. in Matth. Chri-
stus Dominus neninem prædestinat ad gloriam ex
mero suo beneplacito; sed sicut audit, idest co-

gnoscit in æterna sua præscientia de futuris ho-
minum operibus: ergo &c.

113. Resp. in eo Joannis loco sermonem esse
non de prædestinatione æterna, sed potius de sen-
tentia, quam Christus iudex vivorum, & mortuo-
rum in extremo iudicio feret, utique secundum
uniuscujusque opera, ut patet ex duobus versic.
præcedent, ubi dicitur: venit hora, in qua omnes,
qui in monumentis sunt, audient vocem Filii
Dei. Et procedent, qui bona fecerunt, in resur-
rectionem vitæ: qui vero mala egerunt, in re-
surrectionem iudicij. Ceterum explicatio Ruperti
a vero, & genuino S. Scripturæ sensu videtur a-
lienæ. Nam verba illa, sicut audio, non sunt re-
ferenda ad opera hominum, ut ipse patat, sed ad
Deum Patrem; & Jesus Christus inde probat, se
in iudicando errare non posse, quia per scientiam
una cum natura divina sibi a Patre communica-
tam iudicabit. Neque magna est Ruperti Abbatis
in hac controversia auctoritas; utpote qui S. Au-
gustini doctrinam palam est insectatus, ut Estius
testatur in Lib. I. Sent. Dist. 41. §. 8.

Solvuntur objectiones ex Conciliis,
& S. Patribus.

114. Ob. primo. Concilium Trid. Sess. VI.
can. 20. ita definiuit: Si quis hominem justifica-
tum, & quantumlibet perfectum dixerit non te-
neri ad observantiam mandatorum Dei, & Ec-
clesiæ, sed tantum ad credendum, quasi vero
Evangelium sit nuda, & absoluta promissio vi-
tae æternæ, sine conditione observationis man-
datorum, anathema sit. Ex hoc canone sic obji-
citur. Promissio æternæ vitæ juxta hunc canonem
est suspensa a conditione observantiae mandatorum
Dei, & Ecclesiæ: ergo etiam electio ad æternam vi-
tam erit ad eadem conditione similiter suspensa,
scilicet a prævisione ejusdem observantie; adeo-
que absoluta, & gratuita non est.

115. Resp. neg. cons. Plurimum enim inter se
differunt promissio vitæ æternæ, & prima ad eam-
dem vitam electio. Illa enim promissio communis
est omnibus hominibus, tam electis, quam repro-
bis: ad omnes enim spectant ea verba: Si vis ad
vitam ingredi, serva mandata Matth. XIX. 17.
& qui perseveraverit usque in finem, hic salvus
erit Matth. X. 22. & alia similia. Quis au-
tem dixerit, electionem ad vitam ad omnes com-
muniter pertinere? Deinde illæ promissiones
conditionatae non sunt causa adimpletionis ejusdem
conditionis; hoc enim patet in maxima hominum
par-

de prædestinatione, & gratia, & Liber Hypognosticon, que opera sunt in Tomi X. Appendice. III. Com-
mentarius in epist. Sancti Pauli, nomine Sancti Ambro-
sii præferens, incerti auctoris est, & doctrinae non
omnino probatae. IV. Homilia de Jacob, & Esau non
Sancti Joann. Chrysostomi, cui olim tribuebatur, sed
latini scriptoris est, & quidem ignoti.

(a) Nonnulla alia sunt opera apocrypha, ex quibus
contra gratuitam Sanctorum prædestinationem aliquid
proferri solet, atque omnino rejicienda. I. Pelagi
hominis foœta est Epistola de scientia diuinæ legis,
qua continetur Tomo IX. Operum S. Hieronymi. II.
Præter supra notatum librum apocryphum de præde-
stinat. Dei, falso tribuuntur Sancto Augustino Liber

parte, qui non observant mandata. Contra autem prædestinatio efficax ad vitam æternam secum trahit etiam adimplitionem præceptorum, tamquam effectum. Prædestinatio enim ad gloriam, ut supra dictum est num. 5. est præparatio beneficiorum Dei, quibus electi certissime liberantur. Canon itaque Tridentinus non spectat ad æternam hominum electionem, quæ gratuita est, absoluta, & efficax; sed ad promissionem vitæ æternæ omnibus factam sub conditione observantie mandatorum Dei, contra errorem Calvini, qui nounisi fidem ad justificationem esse necessariam, non autem bona opera, impie contendebat.

116. Inst. Calvinus prædestinationem volebat esse gratuitam & absolutam, sine ullo respectu ad bona opera: ergo etiam hæc sententia fuit a Patribus Tridentinis proscripta.

117. Resp. errorem Calvini non in eo fuisse, quod prædestinatio electorum esset absoluta, & gratuita, sed quod electis omnino modum imponeret necessitatem, & quod humana merita dono gratiæ libere comparata non solum negaret esse prædestinationis causam, sed neque ejusdem prædestinationis effectus esse vellet. Ab hac autem iniustitate nos procul absimus, qui docemus quidem cum S. Augustino prædestinationem esse gratuitam, absolutam, & efficacem, cum eadem tamen liberum nostræ voluntatis arbitrium, ac mandatorum Dei observantiam conjungendam.

118. Ob. secundo multa S. Patrum testimonia, qui perspicue docent, non aliter quam ex meritorum prævisione factam fuisse hominum prædestinationem ad gloriam. I. S. Irenæus L. IV. cont. Hær. cap. 58. ex futurorum præscientia dictum fuisse, ait, Jacob dilexi, Esau autem odio habui. II. Idem postea docuit S. Hieronymus in Comment. ad cap. I. Malachiæ, ubi dilectionem, & odium Dei vel ex præscientia futurorum oriendi dicit, vel ex operibus factis. Quod ipsunt indigit in epist. ad Heditiam q. 10. inquiens, non homines elegi, sed hominum voluntates. III. Chrysostomus totus in hac sententia esse videtur. Nam Hom. XVI. in c. IX. epist. ad Rom. Quia igitur de causa, inquit, hic quidem (Jacob) amore, ille autem (Esau) odio dignus habitus erat? Quoniam quidem hic malus, ille autem bonus erat. IV. Theodoreus Coment. in cap. IX. epist. ad Rom. Non expectavit, inquit, Deus rerum experientiam; sed dum adhuc utero ge-

starentur (Jacob, & Esau) differentiam eorum præelixit antea, cum eorum propositum præscivisset. V. Si Jo. Damascenus Lib. IV. de file orthol. cap. 20. expendens illud Roman. IX. Annon habet potestatem figulus &c. Non ipse Deus, inquit, honorabilia, aut ignominiosa struit vas, sed propria uniuscujusque electio. Denique nota est illa Massiliensium querela, quam S. Prosper Augustino significavit his verbis: Obstinatem suam retusate defendunt, & ea, quæ de epist. Apostoli Pauli Romanis scribentis ad manifestationem divinæ gratiæ prævenientis electorum merita proferuntur, a nullo unquam Ecclesiasticorum ita esse intellecta, ut nunc sentiuntur, affirmant (a).

119. Resp. hæc, aliaque ejusdem generis S. Patrum dicta, quæ in eorum operibus passim occurunt, intelligenda esse de prædestinatione non in ordine intentivo, in quo prorsus gratuita est; sed in ordine executivo, in quo retribuitur tanquam præmium meritorum uniuscujusque. De hoc autem ordine executivo libentius, & frequenter loquebantur antiqui Patres, quan de electione prima in ordine intentivo, tum quod nondum exortis Pelagianis nulla erat necessitas, ut hanc difficultem ad solendum quæstiōnem moverent & pertractarent; tum etiam quia cum verba ad populum plerumque facerent, de ordine executivo, qui omnium captui magis est accommodatus, potius quam de alio sublimiore loqui opportunum ducebant. Unde etiam modo prædestinatione in ordine intentivo explicari rudiori populo, atque incultæ plebi non solet, sed illud sæpius inculcat: Qui bona egerunt, ibunt in vitam æternam, qui vero mala, in ignem æternum.

120. Hanc responsionem suppeditat S. Augustinus ipse, qui Semipelagianis conquerentibus, quod ea, quæ ab ipso docebantur, apud veteres non invenirentur, ita respondet, de prædest. sanct. cap. 14. Quid opus est, ut eorum scrutemur opuscula, qui priusquam ista hæresis oriretur, non habuerunt necessitatē in huc difficulti ad solendum quæstiōne versari, quod procullubio facerent, si respondere talibus cogerentur?

121. Sed nec illud prætereundum est, quod idem S. P. Augustinus sæpius notavit, veteres Ecclesiæ Patres fuisse magis sollicitos de vindicanda arbitrii libertate, quam Simoniani, Marcionitæ, Manichæi, aliæque hujusmodi pestes evertabant, quam

(a) Plura Sanct. Patrum, ac præcipue Chrysostomi testimonia videri possunt apud Dion. Petavium Lib. X. de prædest. cap. 1., & apud Guill. Estium in Lib. I. Sentent. Dist. 41. §. 8., omnia tamen facile cum Thoina de Lernos in Panoplia Tom. II. tract. 3. cap. 31., & seq. explicari possunt, & cum S. Augustini doctrina conciliari; ut omnino illorum licentia cohinda sit, qui more veterum Semipelagianorum S. Augustinum novitatis accusare non verentur. Ita Hugo Grotius in Annal. Belgicis ad an. 1608. Lib. XVII.;

& Jo. Ger. Vossius Lib. VII. Hist. Pelag. Hos initati sunt etiam aliqui ex Catholicis cœtu, sed in S. Augustinum male animiti, ac inter alios Rich. Simonius in sua Hist. Commentatorum Vet. Test., quem propterea pro ineritis castigavit Jac. Ben. Bossuetus, tum in Dissert. supra Grotium, tum etiam in Defensione Trad. & Sanct. Patrum pluribus in locis. Vide ri etiam possint Card. Norisius in Vindictis Augustinianis, & P. Hyac. Serry in Augustino vindicato.

quam de tota gratiae Dei economia explicanda, cui nemo tunc temporis struebat insidias. Hoc S. Augustinus Massiliensibus responsum dedit, & de sua sententia adeo certus erat, ut de dono persever. cap. 19. dicere non dubitaverit: *Hoc scio, neminem contra istam prædestinationem, quam secundum scripturas sanctas defendimus, nisi errando disputare potuisse* (a).

122. Dicas primo: S. Patres, quando de ipsa prima electione loquuntur, eam factam esse dicunt ex meritis prævisis: ergo etiam in ordine intentivo &c. Prob. art. I. S. Hilarius in Psalmum LXIV. ita scribit: *non res in discreti judicii electio est, sed ex meriti detectu facta discretio est. Beatus ergo, quem elegit Deus. Beatus ob il, quia electione sit dignus.* II. Ipse S. Augustinus q. 68. inter 85. *Deus, inquit, cuius vult, miseretur, & quem vult, inducat; sed hæc voluntas Dei injusta esse non potest; venit enim de occultissimis meritis.* Ulterius in expositione quarundam propositionum epist. ad Rom. proposit. 55. hæc habet: *Sanctorum Deus non prædestinavit aliquem, nisi quem præscivit crediturum, & secuturum vocationem suam.* Ac paulo post: *Si enim nullo merito, non est electio; æquales enim omnes sunt ante meritum; nec potest in rebus omnino æqualibus electio nominari.* Deinde expendens ea verba Apostoli Roman. IX. Ut secundum electionem propositionum Dei maneret, inquit L. I. ad Simplic. q. 2. „nemo eligitur, „nisi jam distans ab eo, qui rejicitur; unde quod „dictum est, quia elegit nos Deus ante mundi

„constitutionem, non video, quomodo sit dictum; „nisi præscientia.“

123. Resp. ad primum, S. Hilarius nomine electionis non intelligere æternam Dei prædestinationem in ordine intentivo, sed potius ipsum temporalem assumptionem electorum ad gloriam, quæ utique fit, habita ratione præcedentium meritorum. Id colligitur ex ipsis verbis Psalmi, quæ S. Hilarius ibidein exponit: *Beatus, quem elegisti, & assumpsisti, inhabitabit in atris tuis.*

124. Resp. ad secundum, duo priora S. Augustini testimonia non magni facienda esse, quia de sumpta sunt ex operibus eo tempore conscriptis, quo S. Doctor illo errore tenebatur, quem postea ipse melius edoctus in Semipelagianis condemnavit, atque invite confutavit, ut idem S. Doctor ingenue confessus est de prælest. *Sanct. cap. 5.* Imoque in laud. proposit. 55. incante illi e calamo exciderant, humiliter postea revocavit Lib. I. *Retract. cap. 25.* (b); qua agendi ratione, ut bene Eustius observat, implicite saltem in omnibus similibus loquendi formulis minus accuratis spongiam adhibuisse censemur. Ita etiam isdem verbis, quæ sibi objecerat, respondet S. Thomas q. VI. de verit. art. 2. ad 10. inquietus una cum Magistro Sententiarum, illam auctoritatem esse retractatam ab Augustino in suo simili. *Vel si debeat sustineri, referendum id est ad effectum reprobationis, vel prædestinationis, quod habet aliquam causam meritoriam, vel dispositivam.*

125. Postremum testimonium S. Augustini ex Lib. I. ad Simpl. explicatur cum Petavio de elec-

tio-

(a) Nonnulli veteres sunt, quorum in hac materia auctoritas non magni facienda est, nuptio qui vel Pelagianis præluserunt, vel ipsi incante adhaerent. Inter primos est Origenes, quem Sanctus Hieronymus in epistol. ad Ctesiphontem Pelagiani erroris principem appellare non dubitavit. Hunc Æthiopem lavare conatus est Petrus Halloixius, contra quem videri possunt Dani. Huetius Lib. II. *Origenianorum quest.* 7., Card. Norisius Lib. I. *Hist. Pelag.* cap. 1., & in *Dissert. hist. Synodi V.*, ac Nat. Alexander *Hist. Eccles. Sec. III.* cap. 3. art. 12. Secundo in Pelagianismum inclinavit Arnobius, non ille antiquior, & Lactantius præceptor, sed junior, seu Auctor *Commentar. in Psalterium*, & ille idei putatur, enjus scripta Gelasius R. P. in *Synoda Rom. anno 494* censorio stigmate confixit. Vid. Nat. Alexander Sec. V. cap. 4. art. 26. Tertio etiam auctor *Questionum*, & respons. ad *Orthod.* (inter opera S. Justini) qui saec. V. floruit, Semipelagiano luto hæsit, ut ostendit cl. P. Maran editor operum S. Justini. Quarto in eundem censum venient Theodoretus, Theophylactus, & Eumenius, qui ex corrupto Origenis fonte hortulos suos irrigasse videntur, ut Estius in Lib. I. *Sentent. Dist.* 41. §. 8. notavit. Quinto Sedulius etiam illustris Sacculi V. poeta non est ab omni Pelagianismi suspicione liber. Sexto præterinitto Cassianum (quidquid ad eum purgandum Tuccius, & Quesnai insudaverint), Fanustum Rejensem, Hilarium Arelatensem, & Gennadium Massiliensem, quos omnes fuisse Semipelagianæ sectæ co-

riphæos, probat Norisius Lib. II. *Hist. Pelag.*.... Nonnullorum etiam recentiorum Scholasticorum auctoritatem, quorum patrocinio Molinista gloriatur, rejeciendum omnino esse ostendit sèpvis laud. Leinosius *Tractatu III. de præd. cap. 41.* Torn. III.: aliorum autem mentem dilucide explicat, ac cum nostra sententia conciliat.

(b) Verba S. Doctoris hæc sunt. „Disputans, quid „elegit Dens in nondum nato, cui dixit servitum „esse majorem; & quid in eodem iniore similiter „nondum nato reprobaverit .... ad hoc perduxi ratio- „cinationem, ut dicere: non ergo elegit Deus ope- „ra cuiusquam in præscientia, que ipse datus est: „sed fidem elegit in præscientia, ut quem sibi credi- „turum esse præscivit, ipsum elegerit &c. .... Non- „dum diligenter quæsiveram, nec adhuc inveneram, „qualis sit electio gratiae &c. “ Bossuetis in *Defen- sione traditionis sanct.* *Patrum Lib. VI. cap. 10.* & seq- quatuor distinguendos esse dicit S. Augustini status: priunum post ipsius conversionem, in quo orationibus Ecclesiæ edoctus recte de divina gratia sensit: alterum, quando hanc difficultem questionem examinare incipiens, neque bene percipiens, in errorem, ut ipse fatetur, lapsus est: tertium, cum ante exortam hæresim Pelagianam ex errore jau emerserat, nondum tamen totam gratiae economiam compertam habeat: postre- minum, cum ex assiduis pugnis cum hæreticis Pelagianis ut gratia Doctor, & tamquam oraculum in hac materia ab hominibus est habitus.

parte, qui non observant mandata. Contra autem prædestinationem efficax ad vitam æternam secum trahit etiam ad impletionem præceptorum, tamquam effectum. Prædestinationem enim ad gloriam, ut supra dictum est num. 5. est præparatio beneficiorum Dei, quibus electi certissime liberantur. Canon itaque Tridentinus non spectat ad æternam hominum electionem, quæ gratuita est, absoluta, & efficax; sed ad promissionem vitæ æternæ omnibus factam sub conditione observantiae mandatorum Dei, contra errorem Calvinii, qui nonnisi fidem ad justificationem esse necessariam, non autem bona opera, impie contendebat.

116. Inst. Calvinus prædestinationem volebat esse gratuitam & absolutam, sine ullo respectu ad bona opera: ergo etiam hæc sententia fuit a Patribus Tridentinis proscripta.

117. Resp. errorem Calvinii non in eo fuisse, quod prædestinationem electorum esset absoluta, & gratuita, sed quod electis omnino modam imponeret necessitatem, & quod humana merita dono gratiæ libere comparata non solum negaret esse prædestinationis causam, sed neque ejusdem prædestinationis effectus esse vellet. Ab hac autem impietate nos procul absimus, qui doceamus quidem cum S. Augustino prædestinationem esse gratuitam, absolutam, & efficacem, cum eadem tamen liberum nostræ voluntatis arbitriu, ac mandatorum Dei observantiam conjungendam.

118. Ob. secundo multa S. Patrum testimonia, qui perspicue docent, non aliter quam ex meritorum prævisione factam fuisse hominum prædestinationem ad gloriam. I. S. Irenæus L. IV. cont. Hær. cap. 58. ex futurorum præscientia dictum fuisse, ait, Jacob dilexi, Esau autem odio habui. II. Idem postea docuit S. Hieronymus in Comment. ad cap. I. Malachiæ, ubi dilectionem, & odium Dei vel ex præscientia futurorum orihi dicit, vel ex operibus factis. Quod ipsunt indigit in epist. ad Hedibiam q. 10. inquietus, non homines elegi, sed hominum voluntates. III. Chrysostomus totus in hac sententia esse videtur. Nam Hom. XVI. in c. IX. epist. ad Rom. Qua igitur de causa, inquit, hic quidem (Jacob) amore, ille autem (Esau) odio dignus habitus erat? Quoniam quidem hic malus, ille autem bonus erat. IV. Theodoreus Comment. in cap. IX. epist. ad Rom. Non expectavit, inquit, Deus rerum experientiam; sed dum adhuc utero ge-

starentur (Jacob, & Esau) differentiam eorum prædixit antea, cum eorum propositum præcivisset. V. S. Jo. Damascenus Lib. IV. de file orthod. cap. 20. expendens illud Roman. IX. Annon habet potestatem figulus &c. Non ipse Deus, inquit, honorabilia, aut ignominiosa struit vas, sed propria uniuscujusque electio. Denique nota est illa Massiliensis querela, quam S. Prosper Augnsto significavit his verbis: Obstinatum suam vetustate defendunt, & ea, quæ de epist. Apostoli Pauli Romanis scribentis ad manifestationem divinæ gracie prævenientis electorum merita proferuntur, a nullo unquam Ecclesiasticorum ita esse intellecta, ut nunc sentiuntur, affirmant (a).

119. Resp. hæc, aliaque ejusdem generis S. Patrum dicta, quæ in eorum operibus passim occurrunt, intelligenda esse de prædestinatione non in ordine intentivo, in quo prorsus gratuita est; sed in ordine executivo, in quo retributur tamquam præmium meritorum uniuscujusque. De hoc autem ordine executivo libentius, & frequenter loquebantur antiqui Patres, quan de electione prima in ordine intentivo, tum quod nondum exortis Pelagianis nulla erat necessitas, ut hanc difficultem ad solvendum quæstionem moverent & pertractarent; tum etiam quia cum verba ad populum plenique facerent, de ordine executivo, qui omnium captui magis est accommodatus, potius quam de alio sublimiore loqui opportunum ducebant. Unde etiam modo prædestinatione in ordine intentivo explicari rudiiori populo, atque in culte plebi non solet, sed illud saepius incoleatur: Qui bona egerunt, ibunt in vitam æternam, qui vero mala, in ignem æternum.

120. Hanc responsione suppeditat S. Augustinus ipse, qui Semipelagianis conquerentibus, quod ea, quæ ab ipso docebantur, apud veteres non invenirentur, ita respondet, de prælest. sanct. cap. 14. Quid opus est, ut eorum scrutemur opuscula, qui priusquam ista hæresis oriretur, non haberuerint necessitatem in hac difficulti ad solvendum quæstione versari, quod proculdubio facerent, si respondere talibus cogerentur?

121. Sed nec illud prætereundum est, quod idem S. P. Augustinus saepius notavit, veteres Ecclesiæ Patres fuisse magis sollicitos de vindicanda arbitrii libertate, quam Simoniani, Marcionitæ, Manichæi, aliæque hujusmodi pestes evertabant, quam

(a) Plura Sanct. Patrum, ac præcipue Chrysostomi testimonia videri possunt apud Dion. Petavium Lib. X. de prædest. cap. 1., & apud Guill. Estienni in Lib. I. Sentent. Dist. 41. §. 8., omnia tamen facile cum Thoma de Lemos in Panoplia Tom. II. tract. 3. cap. 31., & seq. explicari possunt, & cum S. Augustini doctrina conciliari; ut omnino illorum licentia cohensa sit, qui more veterum Semipelagianorum S. Augustinum novitatis accusare non verentur. Ita Hugo Grotius in Anal. Belgicis ad an. 1608. Lib. XVII.;

& Jo. Ger. Vossius Lib. VII. Hist. Pelag. Hos initati sunt etiam aliqui ex Catholicorum cœtu, sed in S. Augustinum male animiti, ac inter alios Rich. Simonius in sua Hist. Commentatorum Vet. Test., quem propterea pro meritis castigavit Jac. Ben. Bossuetus, tum in Dissert. supra Grotium, tum etiam in Defensione Trad. & Sanct. Patrum pluribus in locis. Vide ri etiam possunt Card. Norisius in Vindiciis Augustinianis, & P. Hyac. Serry in Augustino vindicato.

quam de tota gratiae Dei economia explicanda, cui nemo tunc temporis struebat insidias. Hoc S. Augustinus Massiliensibus responsum dedit, & de sua sententia adeo certus erat, ut de dono persever. cap. 19. dicere non dubitaverit: *Hoc scio, neminem contra istam prædestinationem, quam secundum scripturas sanctas defendimus, nisi errando disputare potuisse* (a).

122. Dicas primo: S. Patres, quando de ipsa prima electione loquuntur, eam factam esse dicunt ex meritis prævisis: ergo etiam in ordine intentivo &c. Prob. art. I. S. Hilarius in Psalmum LXIV. ita scribit: *non res indiscreti judicii electio est, sed ex meriti delectu facta discretio est. Beatus ergo, quem elegit Deus. Beatus ob id, quia electione sit dignus.* II. Ipse S. Augustinus q. 68. inter 85. *Deus, inquit, cuius vult, miseretur, & quem vult, inducat; sed hæc voluntas Dei injusta esse non potest; venit enim de occultissimis meritis.* Ulterius in expositione quarundam propositionum epist. ad Roin. proposit. 55. hæc habet: *Sanctorum Deus non prædestinavit aliquem, nisi quem præscivit crediturum, & secuturum vocationem suam.* Ac paulo post: *Si enim nullo merito, non est electio; æquales enim omnes sunt ante meritum; nec potest in rebus omnino æqualibus electio nominari.* Deinde expendens ea verba Apostoli Roman. IX. Ut secundum electionem propositum Dei maneret, inquit L. I. ad Simplic. q. 2. „nemo eligitur, „nisi jam distans ab eo, qui rejicitur; unde quod „dictum est, quia elegit nos Deus ante mundi

„constitutionem, non video, quomodo sit dictum; „nisi præscientia.“

123. Resp. ad primum, S. Hilarius nomine electionis non intelligere æternam Dei prædestinationem in ordine intentivo, sed potius ipsum temporalem assumptionem electorum ad gloriam, quæ utique fit, habita ratione præcedentium meritorum. Id colligitur ex ipsis verbis Psalmi, quæ S. Hilarius ibidein exponit: *Beatus, quem elegisti, & assumpsisti, inhabitabit in atris tuis.*

124. Resp. ad secundum, duo priora S. Augustini testimonia non magni facienda esse, quia de sumpta sunt ex operibus eo tempore conscriptis, quo S. Doctor illo errore tenebatur, quem postea ipse melius edocuit in Semipelagianis condemnavit, atque invite confutavit, ut idem S. Doctor ingenuus confessus est de prædest. *Sanct. cap. 5.* Imoque in laud. proposit. 55. incaute illi e calamis exciderant, humiliiter postea revocavit Lib. I. *Retract. cap. 25.* (b); qua agendi ratione, ut bene Eustius observat, implicite saltem in omnibus similibus loquendi formulis minus accuratis spongiam adlubuisse censemur. Ita etiam isdem verbis, quæ sibi objecerat, respondet S. Thomas q. VI. de verit. art. 2. ad 10. inquietus una cum Magistro Sententiarum, illam auctoritatem esse retractatam ab Augustino in suo simili. *Vel si debeat sustineri, referendum id est ad effectum reprobationis, vel prædestinationis, quol habet aliquam causam meritoriam, vel dispositivam.*

125. Postremm testimonium S. Augustini ex Lib. I. ad Simpl. explicatur cum Petavio de elec-

cio-

(a) Nonnulli veteres sunt, quorum in hac materia auctoritas non magni facienda est, utpote qui vel Pelagianis præluserunt, vel ipsi incaute adhaeserunt. Inter primos est Origenes, quem Sanctus Hieronymus in epistol. ad Ctesiphontem Pelagiani erroris principem appellare non dubitavit. Hunc Æthiopem lavare conatus est Petrus Halloixius, contra quem videri possunt Dan. Huetius Lib. II. *Origenianorum quest.* 7., Card. Norisius Lib. I. *Hist. Pelag.* cap. 1., & in *Dissert. hist. Synodi V.*, ac Nat. Alexander *Hist. Eccl. Sec. III. cap. 3. art. 12.* Secundo in Pelagianismum inclinavit Arnobius, non ille antiquior, & Lactantii præceptor, sed junior, seu Auctor *Commentar. in Psalterium*, & ille idee putatur, cuius scripta Gelasius R. P. in *Synoda Rom. anno 494*. censorio stigma confixit. Vid. Nat. Alexander Sec. V. cap. 4. art. 26. Tertio etiam auctor *Questionum*, & *respons. ad Orthodox.* (inter opera S. Justini) qui sæc. V. floruit, Semipelagiano luto hæsit, ut ostendit cl. P. Maran editor operum S. Justini. Quarto in eundem censum venient Theodoretus, Theophylactus, & Ecumenius, qui ex corrupto Origenis fonte hortulos suos irrigasse videntur, ut Estius in Lib. I. *Sentent. Dist. 41. §. 8.* notavit. Quinto Sedulius etiam illustris Sæculi V. poeta non est ab omni Pelagianismi suspicione liber. Sexto prætermitto Cassianum (quidquid ad eum purgandum Tuccius, & Quesnai insudaverint), Faustum Rejensem, Hilarius Arelatensem, & Gennadium Massiliensem, quos omnes fuisse Semipelagianæ sectæ co-

riphæos, probat Norisius Lib. II. *Hist. Pelag.*.... Nonnullorum etiam recentiorum Scholasticorum auctoritatem, quorum patrocinio Molinista gloriabantur, rejeciendam omnino esse ostendit sæpius laud. Leinosius *Tractatu III. de præd. cap. 41.* Toin. III.: aliorum autem mente dilucide explicat, ac cum nostra sententia conciliat.

(b) Verba S. Doctoris hæc sunt. „*Disputans, quid elegerit Deus in nondum nato, cui dixit servitum esse maiorem; & quid in eodem in labore similiter nondum nato reprobaverit .... ad hoc perduximus ratione, ut dicere: non ergo elegit Deus operaria cuiusquam in præscientia, quæ ipse datus est: sed fidem elegit in præscientia, ut quem sibi crediturum esse præscivit, ipsum elegerit &c. .... Non dum diligenter quæsiveram, nec adhuc inveneram, qualis sit electio gratiae &c.*“ Bossuetus in *Defensione traditionis sanct. Patrum* Lib. VI. cap. 10. & seq. quatuor distinguendos esse dicit S. Augustini status: priumn post ipsius conversionem, in quo orationibus Ecclesiæ edocuit recte de divina gratia sensu: alterum, quando hanc difficultem questionem examinare incipiens, neque bene percipiens, in errorem, ut ipse fatetur, lapsus est: tertium, cum ante exortam hæresim Pelagianam ex errore jau emerserat, nondum tamen totam gratiae economiam compertant habeat: postremum, cum ex assiduis pugnis cum hæreticis Pelagianis ut gratia Doctor, & tamquam oraculum in hac materia ab hominibus est habitus.

DISSERTATIO VI. CAP. III.

ctione consequenti, & justitiae, seu in ordine executive, quia utique nemo eligitur, nisi jam distans ab eo, qui rejicitur; non autem de electione prima, & in ordine intentivo, quam gratuitam prorsus esse, tam clare, & tam saepè S. Augustinus docet, ut nullus scrupulus de ejus mente suboriri possit; hac enim Deus nullum elegit dignum, sed eligendo fecit dignum, ut loquitur S. Pater Lib. V. cont. Jul. cap. 5. Immo in eodem ipsissimo loco Lib. I. ad Simplic. non obscure indigitur duplex ille ordo intentivus, & executivus, quorum alter praecedit, alter subsequitur prævisionem meritorum. Inquit enim S. Doctor: „non ergo secundum electionem (executive, rivotam) propositum Dei manet, sed ex propria, sito electio: idest non quia invenit Dens opera bona in hominibus, quae eligat, ideo manet propositum justificationis ipsius; sed quia illud manet, ut justificet credentes, ideo invenit opera, quae jam eligat ad regnum cœlorum ... Non tamen electio praecedit justificationem, sed electionem justificationis; nemo enim eligitur &c. (a)“.

126. Dices secundo. S. Augustinus in Serm. 110. alias 7. de verbis Domini inquit: quos volunt Deus, hos elegit: elegit autem, sicut dicit Apostolus, & secundum suam gratiam, & secundum illorum justitiam. Tum postea Deum ita loquendum inducit: Illos elegi, quia sibi mentes eorum de me præsumentes, non de se, nec de Baal.

127. Resp. S. Augustinum primis illis verbis indigitasse duplarem divinæ prædestinationis ordinem, nempe intentivum, & solius gratiae, & executivum justitiae, ut supra num. 102. declaratum fuit. In aliis posterioribus loquitur S. Pater de electione ad ubiores gratias, quas Deus illis impertitur, qui prioribus bene utuntur; unde subdit in persona Christi: gratia autem mea plenus es, quia nihil de tua virtute, sed totum de mea gratia præsumpsisti.

128. Ob. tertio: S. Augustinus in Lib. de gratia & lib. arb. cap. 6. contenditibus Pelagianis, prædestinationem fieri ex prævisis meritis, ita concludit: Si merita nostra sic intelligerent, ut ipsa etiam dona Dei esse cognoscerent, non esset reprehendenda ista sententia; atqui Adversarii id cognoscunt: ergo &c.

(a) Aliæ quædam hujus difficultatis solutiones videbiti possunt apud P. Laur. Berti Lib. VI. de theol. discipl. cap. 9. & apud P. Billhart Dissert. IX. art. 5. ¶. 3. Doctissimus P. Dion. Petavius Lib. IX. de Deo cap. 14. n. 3. putat, medium illum S. Augustini locum nobis non adversari, sed potius omnium alium esse, ex quo certius, & evidentius electio gratuita ad gloriam evincatur. Recolenda etiam sunt, quæ de libris ad Simplicianum diximus Dissert. IV. n. 222. & seq.

(b) Ceterum inquit Thomas de Lemos in Panoplia T. II. tract. 2. cap. 27. si vere omne donum gratiae, quo ad initium, & sine nobis ex Deo vere id tribue-

129. Resp. S. Augustinum manifeste loqui in ordine executive, ut perspicue patet ex eodem texto, si integer reddatur: „cum dicunt Pelagiani... illam (gratiam), quæ datur in fine, id est, æternam vitam, meritis nostris præcessentibus reddili, respondentum est eis: Si enim inerita nostra sic intelligerent &c. (b)“.

130. Obj. quarto: Non de prædestinatione ad gloriam, sed tantum ad gratiam tota fuit S. Augustini cum Pelagianis, ac Semipelagianis disputatio: ergo ex ejus libris nihil desuni potest pro adstruenda gratuita hominum prædestinatione ad gloriam. Aut. prob. I. ex ipsa prædestinationis definitione, quæ ab ipso dicitur præscientia, & præparatio beneficiorum (scilicet gratiae auxiliorum) quibus certissime liberantur quicunque liberantur cap. 14. de dono perseverantie. II. ex disserimine, quod ponit inter prædestinationem, & gratiam de præd. Sanct. c. 10. nempe quod prædestination sit gratiae præparatio, gratia vero ipsa donatio. III. quia prædestination, de qua disputabat, ad fidem Ecclesie pertinebat; unde de domino persever. cap. 18. fideiter dicebat: Hoc scio neminem contra istam prædestinationem... nisi errando disputare potuisse. Hujusmodi autem non est prædestination ad gloriam, de qua in scholis libere disputatur.

131. Resp. tam falsum esse, quam quod maxime, de sola electione ad gratiam, non autem ad gloriam fuisse inter S. Augustinum, ac Pelagianos controversiam. Pelagius enim (apud S. Augustinum de præd. Sanct. cap. 18.) ita de prædestinatione ad gloriam sentiebat: Præsciebat Deus, qui futuri essent sancti, & immaculati per liberae voluntatis arbitrium, & ideo eos ante mundi constitutionem in ipsa sua præscientia, quatales futuros esse præscivit, elegit. Sancti, & immaculati non poterant eligi nisi ad gloriam: de electione igitur ad gloriam controversia erat. De electione etiam ad gloriam disputationem fuisse cum Semipelagianis, manifeste apparet ex ep. S. Prosperi, in qua eorum doctrinam his verbis exponit: Qui autem credituri sunt, quive in ea fide, quæ deinceps per Dei gratiam sit juvanda, mansuri sunt, præscivit ante mundi constitutionem Deus, & eos prædestinavit in regnum suum &c. Mitto plura alia, quia in

te, poneretur, & disseretur, electionem absolutam ad gloriam ex prævisione fieri illorum operum factorum vere ex efficacia gratiae; nec Sanctus Augustinus, nec nos adversus tales sententiam multum insistemus, quia jam omnis boni poneretur ex Deo esse principium, & possent salvare electionem absolutam ad gloriam esse gratuitam, cum daretur ex operibus factis ex vera gratia; licet non esset consona doctrina in hoc, quod efficacis voluntatis dandi media non presupponeret efficacem voluntatem finis. Ideo fere postea notavit etiam illusterr. Bossuetus in Lib. XII. Defens. Tradit. & Sanct. Patrum cap. 16.

in re minime dubia pluribus opus non est (a).

152. Quæ autem objecta sunt, non magnam ingenerunt difficultatem. Quantum enim ad primum spectat, liberatio a massa perditionis ad mentein S. Augustini non est quæcumque prædestinationem gratiam, sed etiam ad perseverantiam finalēm, & ad gloriam; ut enim supra vidiūs num. 70. S. Pater negat, eos fuisse a massa perditionis libera-
tos, qui in melius per gratiam commutati in bo-
no non perseverant.

153. Secunda etiam difficultas ex discrimine in-
ter prædestinationem, & gratiam statim evanescit,
si consideremus, prædestinationem recte dici præ-
parationem gratiæ, quia gratia est immediatus
eius effectus. Deus enim iis, quos elegit sine me-
ritis, hoc ipso eis præparat suæ gratiæ beneficia,
unde ornentur & ineritis; quæ gratiæ beneficia
quemadmodum ex sola Dei bonitate præparata fue-
re, ita etiam gratuito conferuntur.

154. Tertium, quod gravius videtur, haud dif-
ficulter solvit, si consideremus, S. Doctorem
præcipue sollicitum fuisse radicitus, & a funda-
mentis evertendi Pelagianorum, ac Semipelagianorum
errores; quorum primi aperte docere non ve-
rebantur, prædestinationem electorum factam a Deo
fuisse ex prævisione meritorum pure naturalium,
seu solis naturæ viribus comparatorum: alii vero
errorem aliquo modo emollientes eandem præde-
stitutionem factam esse volebant, intuitu merito-
rum, quorum saltem initium esset a nobis; &
sic cum Pelagianis prædestinationem esse gratui-
tam inficiabantur. Horum igitur utramque sen-
tentiam S. Augustinus, ut fidei contrariam, jure
meritoque condemnabat, quia utraque tollit gra-
tiæ necessitatem, & gratuitatem. Porro si Molinistæ
talem gratiam confiterentur, quæ vere in
nobis sua efficacia produceret quidquid bonum est
supernaturale, parum ad fidei interest, ut supra
(in nota ad num. 129.) cum Leinosi ob-
servatum fuit, curiosius quærere, an prima elec-
tio ad gloriam facta fuerit ante, vel post merito-
rum prævisionem; semper enim prædestinatio
adæquate sumpta gratuita esset, quod certe de
fide est. Sed nos merito credimus, posita gratia
versatili, consequi, bonorum operum initium non
ab ipsa gratia, sed a nobis esse, ut fatebantur
Semipelagiani. Quid si pariter confiterentur Molinistæ, nullus dubito, quin eorum quoque senten-
tia, ut in fide erronea, condemnaretur. Sed cum
illi contendebant, etiam in Moliniano systemate,

salvari gratiæ necessitatem ad bonorum operum i-
nitium, ideo eorum opinio in scholis catholicis
impune defenditur, quod Bonana Apostolica. Se-
des suspensum hactenus judicium proferat.

155. Ceterum non desunt gravissimi Theologi,
qui prædestinationem gratuitam ad gloriam etiam
inadæquate sumptam, & prout a nobis defendi-
tur, non sine piaculo, aut saltem gravi periculo,
negari posse arbitrentur. Cardinalis Baronius ad
annum 490. non sine periculo recentiores aliquos
ab hac sententia recedere pronunciat. Cardina-
lis etiam Bellarminus Lib. II. de grat. & lib.
arb. cap. 11. sine hæsitatione affirnat, prædesti-
nationem gratuitam ad gloriam non quorumvis Do-
ctorum opinionem, sed fidei esse Ecclesie ca-
tholicæ. Sane cum plane compertum sit, S. Au-
gustinum, ut Pelagianorum, ac Semipelagianorum
errores funditus extirpare, omnibus nervis sem-
per contendisse, primam electionem ad gloriam a
sola gratuita Dei voluntate penderet, quæ iis, quos
elegit sine meritis, dat unde ornentur & meri-
tis, quis non videat, non posse sine piaculo, ac
magno periculo recedi ab hac sententia, quam
postea ahi Patres magno consensu amplexi sunt?

156. Ob. quinto: S. Prosper in resp. ad duo-
decimam object. Vincent. Quia, inquit, prævisi
sunt casuri, non sunt prædestinati; essent au-
tem prædestinati, si essent reversi. Similia
habet in resp. tertia ad objecta Gallorum.

157. Resp. S. Prosperum ita loqui, non in sensu casuali, quasi præscientia prævaricationis fu-
turae causa fuerit, ob quam Deus aliquos ad
gloriam minime elegerit; sed in sensu illativo,
quantum ad manifestationem, & signum. Ceterum
de mente S. Prospere dubitare nos minime sinunt,
tum indulsa ejus adhæsio doctrinæ S. Augustini,
a qua ne transversum quidem digitum unquam
deflexit; tum ea testimonia, quæ supra n. 77.
allata sunt.

158. Obj. sexto: S. Fulgentius Lib. I. ad Moni-
tum cap. 24. de Deo loquens, prædestinavit,
inquit, illos ad supplicium, quos a se præscivit
voluntatis malæ vitio discessuros; & prædesti-
navit ad regnum, quos a se præscivit, mise-
ricordiæ prævenientis auxilio, reddituros: ergo &c.

159. Resp. S. Fulgentium loqui hoc in loco de
ordine executivo; alibi enim de ordine intentivo
verba faciens, magistrum suum, & nostrum S.
Augustinum fideliter sequitur. Vid. sap. num.
78. (b).-

140.

(a) P. Jo. Bapt. Du Chesne in suo Tract. Hist. &
Theol. de Prædestinationismo L. I. c. 3. adeo certum
putat, Sanct. Augustinum contra Pelagianos, ac Se-
mipelagianos egisse de prædestinatione hominum ad
gloriam, ut jure miretur, potuisse aliquos Theologos
hac de re dubitare. Insuper cap. 6. ingenie fatetur,
Sanct. Doctorem in ea fuisse sententia, quæ vult hanc
Prædestinationem ad gloriam mere gratuitam esse, &
independentem a meritis quibuscumque; etiam ope gra-

tæ acquisitis. Contendit tamen, hanc privatam fuisse
hujus Sancti Doctoris opinionem; atque Ecclesiam
omnibus semper permisisse contrariani sequi, quam
proinde turba Theologorum Catholicorum secuta est.
Hæc autem turba non magna est, ut superius vidiūs
in nota ad num. 45. majori enim, & seniori Theolo-
gorum parti a Sancti Augustini vestigiis non discedere
semper religio fuit.

(b) Fulgentius, inquit Petavius Lib. XIII. de Incar-

140. Obj. ultimo: S. Thomas non uno in loco aperte docet, prædestinationem fieri ex præscientia meritorum. Primo enim Lect. VI. in cap. VIII. epist. ad Rom. hæc habet: *Dicunt quidam, quod præscientia meritorum bonorum, & malorum est ratio prædestinationis, & reprobationis, ut scilicet intelligatur, quod Deus prædestinet aliquos, quia præscivit eos bene operaturos ... Et hoc quidem rationabiliter diceretur, si prædestinatione respiceret tantum gloriam, quæ datur meritis. Nil clarus desiderari potest, ut probetur, prædestinationem inadæquate sumptam esse ex prævisione meritorum.* II. Lect. I. in cap. I. epist. ad Ephesios: *Potest, inquit, esse aliquid creationis ratio voluntatis divinæ ex parte voliti, sicut dum vult coronare Petrum, quia legitime certavit.* III. In I. Sent. dist. 41. art. 5. ad 5. inquit: *in intellectu prædestinationis includitur voluntas consequens, quæ respicit opera, non quasi causam voluntatis, sed sicut causam meritoriam gloriae.* Demum in I. P. q. 25. art. 5.: *effectum, ait, prædestinationis considerare possumus duplíciter: uno modo in particulari; & sic non prohibet, aliquem effectum prædestinationis esse causam, & rationem alterius ... sicut si dicamus, quod Deus præordinavit, se daturum alicui gloriam ex meritis.*

141. Resp. aut nullam, aut certe non magnum in objectis S. Thomæ testimoniis difficultatem contineri. In primo loco S. Thomas nihil aliud vult, quan*rationaliter dici posse, Deum nos prædestinasse ad gloriam ex prævisis meritis in falsa hypothesi, quod Deus prædestinaret solum ad gloriam, non autem ad merita ipsa; hoc est, si merita non essent effectus prædestinationis. Non autem id affirmat S. Doctor absolute; si nempe Deus non solum prædestinet homines ad gloriam, sed etiam ad gratiam. Hinc ex eo loco non solum non labefactatur, sed potius mirifice confirmatur nostra sententia.* Cum enim certum sit,

nat. c. 6. n. 1., prædestinatos gratuitae Dei lenitatem, non ex prævisis eorum meritis electos, & a perditiōnis massa segregatos fuisse, passim predicat.

(a) Non erit abs re majoris claritatis causa integrum textum S. Thomæ Lectorum oculis subjecere. Circa ordinem autem præscientię, & prædestinationis dicitur quidam, quod præscientia meritorum honorum, & malorum est ratio prædestinationis, & reprobationis, ut scilicet intelligatur, quod Deus prædestinet, net aliquos quia præscivit, eos bene operaturos; & secundum hoc littera sic legitur: *quos præscivit conformes fieri imaginis filii ejus, hos prædestinavit.* Et hoc quidem rationaliter diceretur, si prædestinatione respiceret tantum vitam aeternam, quæ datur meritis. Sed sub prædestinatione cadit omne beneficium salutare, quod est homini ab aeterno divinitus preparatum: unde eadem ratione omnia beneficia, quae nobis confert ex tempore, præparavit nobis ab aeterno. Unde ponere, quod aliquid meritum ex parte nostra presupponatur, cuius præscientia sit ratio prædestinationis, nihil est aliud, quam gratiam

homines non solum ad gloriam, sed etiam ad gratiam efficaciter prædestinari, & merita nostra esse effectus prædestinationis, efficitur ex allata S. Thomæ doctrina, prædestinationem non fieri ex prævisis meritis. Unde etiam ibidem negat Angelicus ita posse verba Apostoli coordinari: *Quos præscivit, conformes fieri imaginis Filii sui, hos & prædestinavit, ut coordinate deberent Molinistæ; sed retinendam esse syntaxim ejusdem Apostoli: Quos præscivit, hos & prædestinavit, conformes fieri imaginis Filii sui;* „ut ista conformatitas, subdit Angelicus, non sit ratio prædestinationis, sed terminus, vel effectus“ (a).

142. Quæ secundo loco objecta sunt ex Lect. I. in cap. I. Ephes., respiciunt electionem, non in ordine intentivo, in quo est omnino gratuita; sed in ordine executivo, seu quantum ad retributionem, quæ certe fit pro meritis, & habita etiam ratione diversitatis eorumdem meritorum. Quamobrem idem Angelicus e vestigio subdit: *Sed hoc non est causa volendi, sed est causa, quod ita fiat.* Idemque respondendum est ad tertium testimoniū, in quo considerat bona nostra opera ut causam meritoriam gloriae; quæ certe verba non nisi ordini executivo adaptari possunt (b).

143. Postremus textus Angelici Doctoris truncatus est; & si tota ejus doctrina consideretur, nostram sententiam manifeste confirmat. Ita enim concludit: *Et sic nihil prohibet, aliquem effectum prædestinationis esse causam, & rationem alterius; posteriorem quidem prioris secundum rationem causæ finalis, priorem vero posterioris secundum rationem causæ meritoriae: sicut si dicamus, quod Deus præordinavit, se daturum alicui gloriam ex meritis; & quod præordinavit, se daturum alicui gratiam, ut mereretur gloriam.* Cum itaque in genere causæ finalis prædestinatione ad gloriam sit causa gratiarum, & meritorum; manifestum est, prædestinationem ad gloriam in ordine intentivo præcedere meritorum præ-

„ponere dari ex meritis nostris, & quod principium honorum operum est ex nobis, & consummatio est ex Deo; unde convenientius sic ordinatur littera: *quos præscivit, hos & prædestinavit fieri conformes imaginis filii sui;* ut ista conformitas non sit ratio prædestinationis, sed terminus, vel effectus“.

(b) Consultantur hic etiam omnia S. Doctoris verba. Effectus prædestinationis sunt duo, scilicet gratia, & gloria; effectuum autem, qui ad gloriam ordinantur, potest quidem ex parte voliti assignari ratio, scilicet gratia, puto Petrum coronavit, quia legitime certavit, & hoc quia fuit firmatus in gratia. Sed gratia, quæ est primus effectus, non potest a liqua ratio assignari ex parte hominis, quæ sit ratio prædestinationis, quia hoc esset ponere, quod principium boni operis sit in homine ex seipso, & non per gratiam, quod est hæresis Pelagiana, quæ dicit, principium boni operis esse ex parte nostra. Sic ergo patet, quod ratio prædestinationis est simplex Dei voluntas; propter quod dicit Apo-

stolus: *Secundum propositum voluntatis sue.*“.

prævisionem, licet in ordine *executivo*, seu in genere causæ meritoriae bona opera facta ex gratia præcedant consecutionem finis, nempe gloriæ.

Solvuntur objectiones ex ratione.

144. Ob. primo: Si Deus siue meritorum prævisione aliquos ad gloriam eligat, alios non eligit, erit in eo personarum acceptio contra id, quod dicit Apostolus Roman. II. 11.: *Non est acceptio personarum apud Deum.*

145. Huic difficultati, quam Pelagiani, & Semipelagiani ad nauseam usque repetebant, S. Augustinus sæpe respondit, personarum acceptioni locum non esse, ubi nullum est meritum, ut res se habet in nobis, qui omnes sumus in massa perditionis, a qua non liberat, nisi divina gratia, quam Deus tribuit cui vult ex pura misericordia, & quibus vult ex justitia denegat. *An non habet potestatem figulus lui ex eadem massa facere aliud quidem vas in honorem, aliud vero in contumeliam?* Rom. IX. 21.; & Christus ipse Matth. XX. 15. dicebat: *non licet mihi, quod volo facere?* Vid. S. Augustinus Lib. II. ad Bonif. cap. 7., *De corrept. & grat.* cap. 8., epist. 194. ad Sextum &c.

146. Obj. secundo: Collatio gloriæ in tempore fit ex præcedentibus meritis: ergo etiam ejusdem gloriæ prædestinatione. Prob. cons. I. Si collatio gloriæ in tempore esset omnino gratuita, etiam prædestinatione esset omnino gratuita; ergo ab opposito &c. II. Si Deus alicui gloriam in ordine intentivo prædestinaret propter merita, etiam in ordine *executivo* eamdem deberet propter merita reddere; ergo si gratis prædestinat in ordine intentivo, debet etiam gratis eamdem conferre in ordine *executivo*; hoc falsum est: ergo &c. III. Commune est illud axioma: *nihil est in executione, quod prius non fuerit in intentione*; tum etiam illud: *nihil Deus facit in tempore, quod ab æterno non pcoordinaverit*: ergo si in executione &c.. Postremo videntur hæc duo simul pugnare, Deum velle gloriæ gratis dare, eamdemque ut coronam, & mercedem reddere.

147. Resp. neg. conseq. Ad primam autem probationem nego item consequ.; & in eo est discri-
men, quod in prima hypothesi nullum prorsus locum merita haberent: non in executione, ut supponitur: neque in intentione: alias aliquid foret in intentione, quod in executione non inveniretur. Contra autem cum homines prædestinari dicuntur sine meritorum prævisione, merita quidem excluduntur ut prædestinationis causa, non vero tanquam prædestinationis effectus; & sic cum inveniantur hoc modo in ordine intentivo, debent etiam inveniri in *executivo*, sed ratione inversa; ut enim Philosophi dicunt, *quod est primum in intentione, est ultimum in executione, & quod est ultimum in intentione, primum est in executione.*

148. Ex his patet responsio ad secundam, & tertiam probationem. In hoc enim est æquivocatio, quod Adversarii putent, a nobis omnino excludi merita ab ordine *intentivo*, quod falsum est; solum enim excluduntur ut prædestinationis causa finalis, non vero ut ejusdem prædestinationis effectus.

149. Ad quartam probat., nulla est repugnatio, si tollatur terminorum æquivocatio, & ita simpliciter dicatur: Deus ex corrupta hominum massa pro sua misericordia aliquos ad gloriam legit, quibus consequenter destinavit auxilia gratiæ efficacissima, ut eamdem gloriam tanquam mercedem, coronam, & præmium consequerentur. Quæcum, amabo, est in his verbis pugna, aut contradicatio?

150. Ob. tertio: Gratuita quorundam electio ad gloriam componi nequit cum generali voluntate salvandi omnes homines: ergo &c.

151. Resp. Id utique verum esset, si hæc voluntas generalis salvandi omnes homines esset suspensa ab illa conditione *si ipsi homines velint*, sensu Pelagiano, vel Semipelagiano, vel etiam Molinistico, quos sensus supra confutavimus Diss. V. cap. 2., prop. 2. Non autem si hominum sallus ab efficacibus divinæ gratiæ auxiliis pendeat. Tunc enim Deus omnes homines salvari vult *antecedenter; consequenter autem & efficaciter non nisi eos, quos gratuita bonitate elegit, quibus proinde efficacia sua auxilia præparavit.*

152. Ob. quarto: Prædestinationem hominum saltem fit intuitu meritorum Jesu Christi, qui pretiosi sui sanguinis effusione condignam, & superabundantem æterno Patri satisfactionem pro peccatis nostris obtulit, atque æternam gloriam omnibus promeruit, quia pro omnibus mortuis est: ergo non est gratuita.

153. Resp. neg. conseq., quia ipsa efficax applicatio meritorum Christi est omnino gratuita; hic enim est, nostro concipiendi modo, decretorum ordo. Primo Deus, supposito & præviso peccato originali, Jesu Christi incarnationem pro generis humani redemptione decrevit, eumque prædestinavit primogenitum, & caput omnium salvandorum, unde Apostolus Rom. VIII. 29. inquit: *Quos præscivit, & prædestinavit, conformes fieri imaginis Filii sui, ut sit ipse primogenitus in multis fratribus.* Cum autem caput ordinem, & rationem habeat ad membrorum, & primogenitum ad fratres, in hoc ipso primo signo aliqui saltem confuse intelliguntur prædestinati. II. Deus Pater pro sua misericordiæ dignatione fecit, ut Christus distincte pro certis hominibus infinitum sui sanguinis pretium efficaciter offerret, qui propterea dicuntur a Patre Filio dati Jo. XVII. 6., & alibi. III. Demum intuitu meritorum Christi Deus eosdem efficaciter ad gloriam elegit; & sic intelligitur, quomodo Christus nobis gratiam prometuerit simul & gloriam, & quod dicit Apostolus Ephes. I. 3. seq. *Benedictus Deus, & Pater Domini-*

inini nostri Iesu Christi . . . qui prædestinavit nos in adoptionem filiorum per Iesum Christum, in ipsum, secundum propositum voluntatis suæ in laudem gloriæ suæ (a).

154. Obj. ultimo plurima absurdia, quæ gratuitam hominum prædestinationem consequuntur. Primo enim hæc sententia ineluctabile veterum Stoicorum factum revocat, humanamque libertatem funditus evertit; cum omne nostræ libertatis exercitum præveniat, nec salus æterna in nostra potestate sit, semel ac ad eam non simus electi. II. Et nimiam confidentiam insinuat electis, & desperationem rejectis. Ita enī pronum cuilibet est ratiocinari: Si electus sum, quidquid ego, salutem certissime consequar; si autem rejectus, certissime peribo (b). III. Hinc plerique consulunt, hanc sententiam non esse rudi populo prædicandam, ne præsumptio, aut desperatio, aut alia scandala oriatur.

155. Resp. primo, hæc omnia tela suis jamdiu in officinis Semipelagianorum fabricata, & a S. Augustino, ejusque discipulis feliciter retusa. S. Prosper in epist. ad Sanct. Augustinum ita Semipelagianorum querelas exponit: *Hoc autem propositum (scilicet prædestinationis) . . . & lapsis curam resurgendi adimere, & sanctis occasione teporis adferre; eo quod in utraque parte superflius labor sit, si neque rejectus ultra industria possit intrare, neque electus ulla negligenter possit excidere: quoquo enim modo se egerint, non posse aliud erga eos, quam Deus definivit, accidere . . . Removeri itaque omnem industriam, tollique virtutes, si Dei constitutio humanas præveniat voluntates, & sub hoc prædestinationis nomine fatalem quādam induci necessitatē &c.* Similia habet S. Hilarius in epist. ad euudem S. Augustinum. Non est ovum ovo similium, quam objectiones Adversariorum querelis Semipelagianorum. Ex hoc autem illud consequitur, ut obiter dicam, nostram in hac materia doctrinam esse doctrinam ejusdem S. Augustini, dum iisdem obnoxia sit difficultibus: quæ quidem, ne quid dissimilem, admodum graves sunt. Sed si ad eas declinandas ab Augustino discedamus, in multo graviore invidamus, necesse est.

156. Resp. secundo, Dei prædestinatione nec libertatem tolli, nec fatum induci. Licet enim in nostra potestate non sit, æternum Dei decretum aut ponere, aut tollere, ea tamen illius decreti

natura est, vis, atque efficacia, et eventus infallibilitate simul cum ejusdem contingentia, atque homini libertate conjungat, ut supra demonstratum est (Dissert. V. cap. 5.). Unde S. Thomas Quæst. 25. de verit. art. 5. ad 5. inquit: *Quamvis non esse effectus divina voluntatis non possit simul stare cum divina voluntate, tamen potentia deficiendi effectum simul stat cum divina voluntate; non enim sunt ista incompossibilia: Deus vult istum salvare, & iste potest damnari; sed ista sunt incompossibilia: Deus vult istum salvari, & iste damnatur.*

157. Ad secundum sic olim respondebat maginus Augustinus de dono persev. cap. 17. *Ista cum dicuntur, ita nos a confitenda . . . prædestinatione Sanctorum deterrire non debent, sicut non deterrenur a confitenda præscientia Dei, si quis de illa populo sic loquatur, ut dicat: sive nunc recte vivatis, sive non, tales eritis postea, quales vos Deus futuros esse præscivit, vel boni, si bonos, vel mali, si malos. Quemadmodum ergo ex Dei præscientia nemo vel in præumptionem attollitur, vel ad desperationem dejicitur, ita id contingere non debet posita veritate prædestinationis. Sed quæ prædestinatum se sperat, ut omnes sperare æquum est, satagere debet, ut per bona opera certam suam vocacionem, & electionem faciat 2. epist. Petri I. 10.; & prædestinatione ipsa, quæ est præparatio beneficiorum Dei, stimulus addit, ad currendam viam divinorum mandatorum. Nec quisquam de se ipso arroganter præsumere potest, cum probe sciat, nihil se habere, quod a Deo non accepit. Qui vero signa prædestinationis in seipso non sentit, salutari timore concussum ad Deum confugere debet, quem scit nolle mortem peccatoris, sed ut magis convertatur, & vivat.*

158. Quod vero addebat, prædestinatum, quidquid fecerit, salvandum fore, & contra damnandum reprobum, quidquid egerit, tam falsum est, quam quod maxime. Prædestination enim nedium respicit finem, sed etiam media; & si (quod fieri omnino non potest) deficeret in mediis, deficeret etiam in fine. De reprobatione autem alter res se habet; reprobus enim Deus ad pœnas prædestinavit æternas, quia eorum peccata, atque impænitentiam prævidit, a libera ipsorum voluntate provenientia.

159. Neque postremo admittendum est, quod aliqui consulunt, prædestinationem gratuitam nou es-

(a) De hac decretorum coordinatione videri possunt, quæ copiose disserit Pater Thimos de Lemos in *Panoplia gratia* Tract. V. capitul. 22. & 23. Tomo II. Ceterum ut superius notavimus numer. 47. not., non deunt Theologi, qui censem, nullam prorsus admittendam esse decretorum distinctionem, adeoque neque ordinationem.

(b) A Cicerone in Lib. de fato cap. 12. hoc argumentum vocatur ἀρχής λόγος ignava ratio. Sic enim

interrogant, ait: *si fatum tibi est ex hoc morbo convalescere, sive medicum adhibueris, sive non, convalesces: si fatum tibi est ex hoc morbo non convalescere, sive tu medicum adhibueris, sive non, non convalesces . . . medicum ergo adhibere nihil attinet. Recte genus hoc interrogationis ignavum, atque iners nominatum est, quod eadem ratione omnis & vita tollatur actio.*

esse populis prædicandam. Hoc ipsum objiciebant Massilienses S. Augustino (a); ex iis autem, quæ S. Pater in libro de dono persev. ipsis respondit, pauca seligemus. Et primo concedebat, utile nonnumquam esse, ut taceatur aliquid verum propter incapaces num. 40., quod probat exemplo Christi Domini Joan. XVI. 12, & Apostoli 1. Corint. III. 1. (b). Certe minime expediret subtiliores quasdam Theologorum doctrinas, quamquam omnino veras, rudi populo intempestive obtrudere; omnino tamen convellendus est a fidei-lum animis vulgaris ille error, quo bene multi putant, nos quidem ad bene operandum gratia Dei indigere, eamdem tamen gratiam ita nostræ voluntati esse subditam, ut bonus illius usus solum ab innata, & intrinseca nostra libertate proveniat, quemadmodum a sola nostra voluntate provenit ejusdem gratiæ abusus, qui fuit error Semipelagianorum (c).

160. Explodenda pariter est perniciossissima illa præsumptio, qua multi credunt, ita salute in æternam in manibus nostris esse, ut ad illam consequendam nihil omnino aliud requiratur, quam liber nostræ voluntatis consensus, quo fit, ut spes nostra non amplius in Deo reponatur, sed in nobis ipsis. „ Illis cogitandum relinquo, in- „ quiebat S. Augustinus de dono persev. cap. 15., „ ut videant, quale sit, quod sibi persuaserunt, „ prædicatione prædestinationis audientibus plus „ desperationis, quam exhortationis afferri: „ hoc est enim dicere, tunc de sua salute homi- „ nem desperare, quando spem suam, non in sei- „ pso, sed in Deo didicerit ponere; cum Propheta „ clamet, maledictus omnis, qui spem habet „ in homine.“

161. Prædicanda insuper est, inquit idem Augustinus ibid. cap. 20., ista prædestinatione beneficiorum Dei, ut qui habet aures audierdi, non

in seipso, sed in Domino glorietur. Nimirum nunquam satis poterimus fidelibus inculcare, nihil nos habere, quod nou acceperimus, adeoque omnia opera nostra bona, initio, progressu, consummatione esse divinæ beneficentiaz munera, ac propterea Deum, dum coronat merita nostra, coronare dona sua: nos esse in massa damnationis infelicitate involutos, a qua non liberat, nisi gratia benignissimi nostri Salvatoris. Hæc, aliaque hujus generis bene multa si debito modo prædicentur, aptissima sunt ad excitandam in auditoribus pietatem, retundendam superbiam, veram spem una cum salutari timore conjugendam, omnesque alias christianas virtutes nutriendas atque augendas.

162. Quod si nihilominus aliqui scandalum patiantur, non propterea tacenda erit veritas. Sane Christo Domino prædicante, multi discipulorum ejus abierunt retro, Joan. VI. 67.; nec tamen propterea Christus facuit, aut doctrinam emollivit, ad hoc scandalum tollendum. Hoc autem totum factum fuisse censet S. Augustinus ad nostram consolationem; quoniam aliquando contingit, ut dicat homo verum, & quod dicit, non capiatur, atque illi, qui audiunt, scandalizentur, & discedant ... solatum in Domino inventiamus, & tamen caute verba dicamus. Tract. XXVII. in Joan. n. 8. (d).

163. Dices: Negari saltē non potest, Molinistarum sistema esse captui nostro magis accommodatum; præstat ergo illud amplecti, cum ab Ecclesia improbatum non sit. Multa in hanc rem congerit Leon. Lessius in præf. Opusc. de prædestin.

165. Resp., non quæ faciliora, nostæque debili rationi magis accomodata videtur, sed quæ veriora, ac sacris litteris, sanctorumque Patrum, præcipue autem S. Augustini doctrinæ magis

ut non solum id arabo non capiant, verum etiam qui est intelligentior, ipse sit pejor? Qui sic audiret, & caperet, per illum etiam plures disserent. Quo enim est capacior, ut discat, eo magis est idoneus, ut alios doceat. Quæ generalia sanæ prudentie principia postea applicat prædicationi mysterii prædestinationis.

(c) Ita enim eorum errorem S. Prosper exponebat in sæpius laud. ep. ad S. Aug. & consequens putant, ut quia prevaricator dicitur non obediisse, quia noluit, fideli quoque non dubitetur ob hoc devotus fuisse, quia voluit. Reprehenditur Lud. Molina, quod in Concordia qnæst. 23. art. 4. & 5. inenbro 10. eadem plane docuisse videatur, inquiens: „ Quod e duobus, qui æquali motu gratiæ præveniuntur, unus consensit, concurreat cum gratia, elicit actionem, & convertatur, alter vero non, certe solum provenit ab innata, & intrinseca libertate utriusque, bonis & malis, reprobus & prædestinatis communi “.

(d) Molina in loco nuper laud. hec habet verba: „ Ex eodem capite affirmamus, quod auxilia præventionis gratiæ efficacia sint, aut inefficacia ad versionem, pendere ab eodem influxu arbitrio proprio “.

Gazzaniga Theol. Tom. II.

gis conformia, amplectenda esse systemata; nec quærenda, sed potius suspecta esse debet facilitas, ubi agitur de *arcans religionis nostræ mysteriis*, quo titulo a Concilio Trident. Sess. VI. cap. 12. prædestinationis appellatur.

CAPUT IV.

De divinæ prædestinationis effectibus.

165. Cum de effectibus prædestinationis inquiritur, sumitur prædestinationis in ordine executive, atque illius effectus nomine illud totum venit, quod Deus electis in tempore confert *ex absoluta, & efficaci voluntate eos ad æternam beatitudinem perducendi*. Hos omnes effectus S. Augustinus de *præd. sanct.* cap. 10. comprehendit sub uno nomine gratiæ, inquiens: *Gratia est ipsius prædestinationis effectus*. Communiter tamen Theologi solent tres ejusdem prædestinationis effectus proprios distinguere, scilicet *vocationem, justificationem, & glorificationem*, sequentes nempe Apostoli phrasim, qui Roman. VIII. 30. Quos, inquit, *prædestinavit, hos & vocavit; & quos vocavit, hos & justificavit; quos autem justificavit, hos & glorificavit*.

165. Sub *vocationis* autem nomine omnia illa beneficia gratiæ actualis continentur, quæ *justificationem* precedunt, tam externa, quam interna, ut *prædicatio Evangelii, miracula, pii credulitatis effectus, ipsa fides, sanctæ cogitationes, & alia hujus generis, quibus homines a Deo eleeti excitantur, & ad consecrationem gratiæ sanctificantis perducuntur*. Nomine *justificationis* non solum intelligitur gratia sanctificans, & habituallis, quæ in *justificatione* infunditur, sed etiam omnia bona opera meritoria vitæ æternæ, quæ eamdem *justificationem* consequuntur, potissimum autem finalis perseverantia, sine qua ultimus prædestinationis effectus haberi nequit, scilicet *glorificatio*. Quamobrem *vocatio, & justificatio* sine ultimo perseverantiae dono non sunt propriæ æternæ prædestinationis effectus; cum etiam in reprobis persæpe inveniantur, quibus certe hæc nondonantur a Deo ex *efficaci, & absoluta voluntate* eos salvandi. *Glorificatio* demum est ultimus prædestinationis effectus, & significat æternam *electorum felicitatem*, quam Deus aliquibus pro-

sua misericordia destinavit, quos propterea primo dilexisse, deinde elegisse, ac demum prædestinasse dicitur. Vide sup. n. 8.

167. Et hæc quidem sine controversia generaliter in scholis docentur. Sed quæstio postea admodum gravis cum Molinistis exoritur, an bonus usus gratiæ, qui a nostro libero arbitrio dependet, in recensitis prædestinationis effectibus numerari debeat. Quia de re nullum dubium esse potest, si credamus cum schola Thomistica tantam esse vim, & efficaciam gratiæ, ut sibi subdat nostram voluntatem, eaque ad consensum inflectat; tunc enim facile intelligitur, etiam bonum usum gratiæ esse donum Dei, ejusque prædestinationis effectum.

168. Non sic autem in Molinistarum systemate, quo talis gratia adstruitur, quæ a nutu nostræ voluntatis pendula, ejusdem consensum expectat, ut efficax fiat; quamobrem consequenter etiam docetur, prævisionem hujus consensus causam esse, vel conditionem prædestinationis, non effectum. Id aperte confessus est non uno in loco suæ *Concordie* Lud. Molina (a).

169. Sed hæc Molinistarum doctrina e diametro pugnat cum saepius repetitis sacr. scripturarum oraculis, quæ apertissime dicunt, Deum *in nobis operari velle, & perficere* Philipp. II. 13., imo *operari omnia in omnibus* 1. Corinth. XII. 6. Unde S. Augustinus de dono perser. c. 15. securus inquietabat: *Nos ergo volumus, sed Deus operatur in nobis & velle: nos ergo operamur, sed Deus operatur in nobis & operari pro bona voluntate*. *Hoc nobis expedit credere, & dicere; hoc est pius, hoc est verum, ut sit humilis, & submissa confessio, & detur totum Deo*. Et Angelicus postrema Apostoli verba commentans: „O, peratur omnia, inquit, sicut prima causa *creans operationes*. Né tamen aliæ causæ videantur esse superflue, subdit: *in omnibus*, quia in causis secundariis prima causa operatur. Is. XXVI. „*Omnia opera nostra operatus es in nobis*...“ Idem tradit constanter Angelicus sexcentis aliis in locis; præcipue in Lect. 3. sup. cap. IX. ep. ad Rom.

170. Non sunt autem prætereunda, quæ habet in I. P. quæst. 23. art. 5., ubi data opera opinionem illorum refellit, qui dicebant, Deum præordinasse se daturum gratiam alicui, quia præscrivit,

(a) Aliqua hujus veritatis prædicationis salutaria monita suppeditat P. Laur. Berti Lib. IV. *de theol. discipl.* c. 15., ubi etiam exponit, quid Leonardo Utinensi Dominicanæ familie Alumnus, & Augustino Musso incliti Ord. Augustiniani contigerit, quorū tamen doctrina in supremo Ecclesiæ tribunali, ut orthodoxa probata fuit. De Leonardo autem Utinensi fusus agit Hyac. Serry in *Præfat. Hist. Congregat. de Auxiliis* §. 13. & Lib. V. Sect. 1. c. 4.

(b) In quæst. 23. art. 4. & 5. Disp. 1. membro 10. primo aperte fatetur, Theologos verissime dixisse, totum bonum usum liberī arbitrii, quo prædestinatus ju-

stificatur, atque ad vitam æternam perducitur, singulare illius partes esse effectum prædestinationis, quia neque coimmuni Doctorum sententia ausus non estesse opponere. Sed postea contendit, eos accurate rem hanc non explicasse, atque ita prosequitur: *examinandum tamen restat, utrum bonus usus spectatus, ut præcise emanat ab arbitrio ipso, suaque innata naturali libertate ... dicendus sit effectus prædestinationis*. Partem autem negantem adoptat, quam subtilibus rationibus confirmare conatur; ac tandem snam in mente sine ambigibus iis verbis aperit, quæ super in nota ad num. 169. retulimus: *Quod e duobus &c.*

vit, eum bene usurum gratia. Sed isti, inquit S. Doctor, violentur distinxisse inter id, quod est ex gratia, & id, quod est ex libero arbitrio (ut distinxit Molina loco mox cit. in. not. ad n. 158.) quasi non possit esse idem ex utroque &c.: & tandem concludit, & id, quod est ex libero arbitrio, esse ex prædestinatione. S. etiam Augustinus Lib. I. Retract. cap. 9. alia via id ipsius contra Pelagianos concludit, inquiens: Quia omnia bona, & magna, & media, & minima ex Deo sunt, sequitur, ut ex Deo s.t. etiam bonus usus liberæ voluntatis. Sed hæc fusius declarabuntur contra Molinam, ubi de gratia per se efficaciam agetur.

171. Præter hactenus enumeratos divinæ prædestinationis effectus, alii sunt etiam, quamvis minus proprie tales, & veluti per accidens; quia nempe quoniam ex natura sua non tendant in hominum electorum salutem, iisdem tamen uititur Deus ad eorum utilitatem. Hujusmodi sunt bona naturalia, ut bona indoles, temperamentum moderatum, ingenium docile, intelligendi facilitas, aliaque id genus, non quasi hæc aliquam afferant dispositionem ad gratiam, quæ est ordinis supernaturalis, sed quia obices plerumque removent, & ita per accidens ad salutem electorum conferunt. Unde Apostolus Roman. VIII. 28. ait: sciimus autem, quoniam diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum, iis, qui secundum propositum vocati sunt sancti (b). Hinc S. Thomas I. 2. quæst. ult. art. ult. docet bona temporalia directe, & simpliciter cadere sub merito, prout sunt utilia ad opera virtutum, quibus perducimur ad vitam æternam; & 2. 2. quæst. 17. art. 2. ad 2. hæc ipsa bona temporalia, quæ petuntur a Deo, dicit respici a spe secundario in ordine ad beatitudinem.

172. Mala etiam cum naturæ, tum poenæ, quibus ex speciali Dei providentia electis præbetur occasio meritorum, sunt pariter per accidens effectus eoruinde prædestinationis; ipsis enim dicebat Apostolus Philipp. I. 29. Vobis donatum est pro Christo, non solum ut in eum credatis, sed ut etiam pro illo patiamini. Et de his nulla controversia, aut difficultas.

173. Difficultas est de malis culpæ; non quidem an peccata, in quæ electi quandoque delabuntur, sint prædestinationis effectus; certum est enim, Deum non esse peccati auctorem; sed de ipsa permissione peccati, quæ a Deo est, an scilicet ista dici possit prædestinationis effectus, quando electi majori cum virtutum incremento a peccatis resurgent.

(b) Frustra Lessins, & Hamelinus hæc verba Apostoli ad omnes diligentes Deum in genere, non antem ad solos prædestinatos referenda esse, docuerunt. Nam præterquam hæc explicatio primum congruit contextui, etiam aperte S. Augustini doctrinæ opponetur, qui de corrept. & grat. cap. 9. ita de prædestinatis

174. Et quidem communis est S. Patrum vox, infinita Dei bonitate aliquando fieri, ut electi in peccata lapsi magis infirmitatem suam cognoscant, atque inde magis humilientur, de seipsis diffidant, confidant in Deo, pœnitentiam agant, bonis operibus servidius incumbant. Unde S. Ambrosius Apol. I. de David cap. 2. inquietabat: Sancti, sic ubi forte ut homines corruerint, naturæ magis fragilitate, quam peccandi libidine, aciores ad currendum resurgunt, pudoris stimulo majora reparantes certamina, ut non solum nullum attulisse cestinetur lapsus impedimentum, sed etiam velocitas incentiva cumulasse. Et S. Basilias in regulis brevioribus interrog. 81. inquit, contingere sæpe piorum delicta, divina providentia ita disponente, ad eorum utilitatem. Deus enim labi eos aliquando permittit ad sanandum priorem quamdam animi elationem.

175. Denique, ne nimis sim, S. Augustinus Lib. XIV. de civ. Dei c. 15. Toin. VII. „, Audeo dicere, inquit, superbius esse utile cadere in aliquod apertum, manifestisque peccatum, unde sibi displiceant, qui jam sibi placendo cederant. Salubrius enim Petrus sibi displicuit, quando flevit, quam sibi placuit, quando præsumpsit. „ Hoc dicit & sacer Psalmus: impreficies eorum ignominia, & querent nomen tuum Domine: idest ut tu eis placeas quærentibus nomen tuum, qui sibi placuerunt, quærendo suum. Idem saepius S. Doctor observavit. Legatur S. Thomas Lect. VI. in c. VIII. ep. ad Rom.

176. Ex his, aliisque similibus S. Patrum locutionibus, quæ frequenter occurrint, colligunt Theologi bene multi, permissionem peccati in electis esse effectum prædestinationis, non quidem secundum se, sed prout est occasio majorum honorum. Sed pius, & doctus Contensonius recte observans, peccatum neque a Deo esse, neque ad vitam æternam ordinari, negat peccati permissionem inter beneficia seu effectus prædestinationis recenserii posse; bene vero bonum usum, seu fructum, qui ex lapsu in peccatum elicetur, esse prædestinationis effectum, quatenus prælestinati efficiuntur ex casu humiliores, cautores, ferventes, orationi studiosiores, & propriæ infirmitatis magis concii.

177. „ Et sane, prosequitur idem Theologus, subtractio gratiæ prout se tenet ex parte hominis, non est beneficium Dei, sed pœna, & utilio: non est etiam per Christum; neque enim Christus inmortuus est, ut gratia careturus, sed ut eam ex ejus plenitudine hauriremus: non concludit etiam per se ad gloriam, sed potius „ di-

scribit: Talibus Deus dilig'ibus eum omnia cooperatur in bonum; usque adeo prorsus omnia, ut etiam si qui eorum deviant, & exorbitant, e'iam hoc ipsum faciat proficere in bonum, quia humiliores redent, atque doctiores. Vid. Censura Theologorum Lovaniensium, & Duacenorum Prop. XXVII.

divertit. Sed omnis effectus prædestinationis est beneficium Dei speciale, prædestinationis enim est præparatio beneficiorum: est etiam per Christum, in quo nos Deus elegit ante mundi constitutionem: perducit etiam ad vitam æternam: ergo hæc subtractio gratiæ non est effectus prædestinationis, sed providentia generalis, ad cuius supremum regimen pertinet, aliqua mala in universo permittere. Unde relinquitur, solum bonum usum lapsuum, & quotidianarum culparum esse effectum prædestinationis: unde & illum bonum usum a Deo petere possumus. Non tamen possumus ab eo petere, ut permittat nos cadere in peccata, etiam sub conditio- ne, quod sint idonea ad nostrum profectum, ut quidam haud recte dixit; si enim non sunt facienda mala, ut veniant bona, qua ratione petere possumus, ut veniant mala sub aliqua spe boni? Absit hujusmodi petitio, quæ sane non habetur in Oratione Dominica, in qua potius rogamus, *& ne nos inducas in temptationem, sed libera nos a malo.*" His rationibus alii contradicunt: sed res tanti non videtur esse momenti, ut in ea debeamus diutius immorari. Et fortasse tota controversia de verbis potius, quam de re ipsa agitur.

CAPUT V.

De prædestinationis certitudine, ejusdemque certitudinis causa.

178. Duo in hoc capite demonstrare aggrediri- nūt. Primo certissimam esse, atque infallibilem divinam hominum prædestinationem ad gloriam, ad eoque Deo notum perspectumque esse salvandorum numerum, & non solum formaliter, ut nempe Deus sciat, quot sunt salvandi, sed etiam materialiter, ut sciat nominatim, quinam ex hominum massa sint æternam salutem feliciter consecuturi. H. Hanc certitudinem non ex sola infinita Dei præscientia, sed etiam, imo potissimum ex absoluta, & effaci Dei prædestinatione oriri, ut nempe non ita

Deus præsciat numerum omnium salvandorum, quomodo Astronomus prænovit eclipsim futuram, cuius ipse causa non est; sed quia ipse Deus est prima, & efficacissima causa, cur aliqui ad tantam felicitatem perveniant. Primum negarunt Pelagiani, ac Semipelagiani, hominum salutem non divinæ gratiæ, sed incertis liberi arbitrii viribus aut totam, aut saltem ex parte tribuentes. Alterum Lud. Molina, ejusque Sectarii (a). Jam igitur contra primos sit dogmatica, & fide catholica credenda

PROPOSITIO I.

Divina prædestination certissima est, ut proinde Deo certissime notus sit salvandorum numerus, qui nec augeri potest, nec minui.

179. Prob. 1. ex verbis Christi Domini Joann. X. 27. & seq., ubi de prædestinatis inquit: *Ores meæ vocem meam audiunt ... & ego vitam æternam do eis, & non peribunt in æternum, & non rapiet eas quisquam de manu mea.* Similia passim occurruunt in sacris litteris, quæ ex pendens S. Augustinus de corrept. & grat. cap. 7. de prædestinatis inquietabat: *Horum si quisquam perit, vitio humano vincitur Deus; sed nemo eorum perit, quia nulla re vincitur Deus.* Nou itaque minui postest numeros salvandorum.

180. Sed neque augeri potest; ut enim superius cap. 2. contra Catharium ostensum est, nemo salvatur, nisi ab æterno Dei prædestinantis decreto fuerit ad salutem electus. Quamobrem Christus Dominus dicebat Joann. VI. 66. *Nemo potest venire ad me, nisi fuerit ei datum a Patre meo,* & cap. X. 26. *Vos non creditis, quia non estis ex oīibus meis.*

181. Notum autem esse Deo numerum omnium salvandorum, apertissime tradit Apostolus 2. ad Timoth. II. 10. inquiens: *Cognovit Dominus, qui sunt ejus.* Et Christus ipse Joann. X. 14. *Ego sum pastor bonus, & cognosco oves meas.* Item XIII. 18. *Ego scio, quos elegerim.* Recte pro-

(a) De Semipelagianis hæc habet S. Prosper variis in locis, præcipue autem in ep. ad Ruffinum. „Ali hac antem confessione gratiæ Dei ideo quidam resilint, ne cum eam talem confessi fuerint, qualis divino eloquio predicatur, & qualis opere suæ potestatis agnoscitur, etiam hoc necesse habeant confiteri, quod ex omni numero hominum per secula concta natum certus apud Deum, definitusque sit numerus prædestinati in vitam æternam populi, & secundum positionem Dei vocantis electi“.

Molinistæ autem, qui prædestinationem absolutam, & gratuitam rejiciunt, eamque a prævisione meritorum suspendunt, solam Deo salvandorum præscientiam concedunt, non autem eam certitudinem causalitatis, quæ ex absoluto, & efficaci ipsius decreto provenit. Illi non minus aperte, quam saepe Molina asserit in sua Concordia. Vid. definitio prædestinationis ab eo tradi-

ta sup. in not. ad n. 10.; & præterea Disp. I. ad quest. 23. art. 4. & 5. meinb. 11., „obi inquit: Secunda conclusio. Licit adulstus ita prædestinatus absque ulla Dei deceptione vitam æternam consequetur, certitudo tamen non est ex parte mediorum, effectusque prædestinationis, sed ex parte divine præscientie, quia Deus altitudine, illimitataque perfectione sni intellectus supra id, quod natura rei habet, certo cognoscit, prædestinatum taliter pro sua libertate cooperaturum per suum arbitrium, ut iisdein mediis, in vitam æternam re ipsa debeat pervenire“. Etiam inter propositiones Lessii & Hamelii a duabus Universitatibus Lovaniensi, & Duacena proscripta hæc erat n. 30.: *Numerus prædestinatorum non est certus ex prædestinatione, quæ antecedit omnem præscientiam operum.*

proinde S. Augustinus de dono persev. cap. 14. Semipelagianos urgebat: *An quisquam dicere audebit, Deum non præscisse, quibus esset daturus, ut crederent, aut quos daturus esset Filio suo, ut ex eis non perderet quemquam? Quæ utique si præscivit, profecto beneficia sua, quibus nos dignatur liberare, præscivit.*

182. Huic tamen inconcesso Ecclesiæ Catholicæ dogmati non pauca opponi videntur. Et primo, quod aliqui deleri possint de libro vitæ, qui est liber æternæ prædestinationis. Nam Exodi XXXII. 52. Moyses ita Deum pro Israelitis deprecabatur: *aut dimitte eis hanc noxam, aut si non facis, dele me de libro tuo, quem scriptisti.* Moysi autem respondit Deus: *qui peccaverit mihi, delebo eum de libro meo.* Augeri etiam posse numerum in eo libro scriptorum, indicat idem Moyses Deuteronom. I. 11. ita Israelitis bene ominans: *Dominus Deus patrum vestrorum addat ad hunc numerum multa millia.*

183. Resp. cum SS. Hieronymo (in epist. ad Algasiam quæst. 9.), & Gregorio (Lib. X. Moralium cap. 7.), librum Dei ibi non suni pro libro æternæ prædestinationis, sed pro libro viventium in hoc mundo. Nempe orabat Moyses Dominum, ut si nollet parcere populo, eum interficeret, ne inala gentis suæ videret. Hoc sensu idem Moyses Mumer. XI. 15. Deum similiter oravit, dicens: *sin aliter tibi videtur, obsecro, ut interficias me..., ne tantis affligar malis.* Atque hoc eodem sensu id ipsum a Deo petierunt Elias, Eliseus, aliqui Sancti, non vitæ desperatione acti, sed orandi fervore. Nonnulli interpres hoc a Moyse dictum volunt per hyperboleem, & exaggerationem, subintelligendo conditionem: *si fieri potest.* Necesse tamen non est, ad hujusmodi figuræ configere, quando sensus litteralis planus est.

184. Sic etiam alia verba ejusdem Moysis in sensu obvio intelliguntur de multiplicatione populi Israelitici; versic. enim præced. dixerat: *Dominus Deus vester multiplicavit vos, & estis hodie, sicut stellæ cœli; plurimi... Addat ad hunc numerum &c.* Quod si Glossa, aut alii Interpretes hunc locum exponunt de prædestinatis, debet hoc intelligi de prædestinatis *minus proprie*, nempe de justificatis, qui ex gratia sanctificante ordinantur in vitam æternam; quæ certe ordinatio & minui potest, & augeri: non autem augeri potest, vel minui, quæ oritur ex æterna Dei prædestinantis electione.

185. Dices: David in Psalmo LXVIII. 29. de impiis loquens, *deleanatur*, inquit, *de libro viven-*

tium, & cum justis non scribantur. Quæ certe verba de libro hujus vitæ præsentis exponi nequeunt; debent ergo intelligi de libro æternæ prædestinationis, unde aliqui deleri possunt, sicuti possunt alii in eo scribi, dicente eodem David Psalmo XXXIX. *multiplicati sunt super numerum.*

185. Respond. S. Augustin. Serin. II. in hunc Psalmum Tom. IV. vult, *hoc dictum esse, secundum spem ipsorum, quia ipsi se scriptos putabant;* quasi Propheta dicat: *& ipsis constet, non illos ibi esse, scilicet in libro viventium.* S. autem Thomas I. Part. quæst. 24. artic. 3. bene observat, hoc non solum ad opinionem hominum referri posse, sed etiam esse verum quantum ad rem; quatenus aliqui dicunt scripti in libro vitæ, non ex divina prædestinatione quæ deficere non potest, sed ex gratia sanctificante, quæ amitti potest, & quando quis eam amittit, dicitur deleri de libro vitæ. In hac tamen explicazione verba Psalmi *deleantur &c.*, negative accipi debent, neimpe non scribantur, seu ad justificationem non perducantur; ibi enim sermo est de impiis, quorum nomina non sunt in libro vitæ, neque ex æterna prædestinatione, neque ex gratia sanctificante: unde etiam in vers. præcedent. de ipsis dicitur: *& non intrent in justitiam tuam.*

187. Quod autem dicitur Psalmo XXXIX. debet cum S. Augustino intelligi de iis, qui numero prædestinatorum adduntur ex apparenti quadam specie pietatis. „ Multi, inquit S. Pater, vere „ conversi, multi falso conversi; patiocores vere „ conversi, plures falso conversi, quia multiplicati sunt super numerum “.

188. Ob. secundo. Apoc. III. 11. dicitur: *Tene, quo habes, ut nemo accipiat coronam tuam.* Hunc locum ita S. Augustinus exponit, *de corrupt. & gratia* cap. 15. ut certus quidem sit Deo numerus servandorum *formaliter*, non tamen moraliter; inquit enim: *si alius non est accepturus, nisi iste perdiderit, certus est numerus.*

189. Respondet S. Thoinas hic art. 6. ad 1. „ Coronam dici esse alicujus dupliciter: uno modo ex prædestinatione divina; & sic nullus coronam suam amittit. Alio modo ex merito gratiae; quod enim meremur, quodammodo nostrum est: & sic snam coronam aliquis amittere potest per peccatum mortale sequens. Alius autem ille coronam amissam accipit, inquantum loco ejus subrogatur: non enim permittit Deus, alii quos cadere, quin alios erigat, secundum illud Job. XXXIV. 24. *Conteret multis, & innumerabiles, & stare faciet alios pro eis (a) “.* Quamvis autem S. Augustinus ex hoc Apocalypsis lo-

(a) Hæc Angelici doctrina non ita accipienda est, quasi aliquibus a justitia excidentibus, totidem alii substituantur; tristi enim experientia instruimus, plures esse, qui cadunt, quam qui resurgent. Sæculo enim XVI. plurius regnis a vera fide deficientibus, non totidem alia ad Ecclesiam conversa sunt; sed præcise, quod

aliquibus coronam justitiae amittentibus, divina misericordia fiat, ut alii, quamvis numero inparis, eamdem accipiant. Sic Sec. XVI. ingentem illam cladem, quam ex apostolia Protestantum Ecclesia passa est, clementissimus Deus detectione, & conversione Americae compensavit. Hanc, & non aliam fuisse S. Tho-

loco non eruat certitudinem numeri salvandorum, nisi formaliter, seu certitudinem numeri, non autem distincte etiam rei numeratae: alibi tamen etiam hanc secundam certitudinem manifestissime tradit, ut de ejus mente nullum possit suboriri dubium. Vid. sup. num. 181.

190. Alii ea verba: ut nemo accipiat coronam tuam, intelligunt de inimicis nostris spiritualibus, ac præcipue de diabolo, ut sensus sit: diligenter custodias gratiam, quam habes, ut nullus adversarius eam tibi eripiat. Hic sensus etiam eruitur ex parabola seminis Matth. XIII. 19. quando scilicet venit malus, & rapit, quod seminatum est.

192. Ob. 5. Christus Dominus Patrem æternum alloquens Joani. XVII. 12. dicebat: Quos dedisti mihi, custodivi, & nemo ex eis periret, nisi filius perditionis. Qui autem dicuntur a Patre Christo dati, certo sunt prædestinati: ergo &c.

192. Resp. Judam, sen filium perditionis, de quo ibi est sermo, non fuisse Christo a Patre datum ex æterna prædestinatione ad gloriam, cum potius esset prædestinatus perditione, ut loquitur S. Augustinus (Tract. 107. in Joan. n. 7. Tom. III.); ex iis enim, qui ex æterna prædestinatione ad gloriam fuerunt Christo dati, neminem prorsus periresse, testatur idem S. Evangelista Joannes cap. XVIII. 9. ubi repetens eadem verba Christi, sine ulla exceptione inquit: Ut impleretur sermo, quem dixit, quia quos dedisti mihi, non perdili ex eis quemquam. Sensus ergo huius loci hic est: Nemo ex iis periret, quos dedisti mihi, sed Judas periret, qui mihi datus non erat, cum filius esset perditionis; ut scilicet particula nisi æquivaleat conjunctioni adversativæ sed. Hic loquendi modus non est inusitatus in sacris litteris, ut cum in Lib. 4. Regum V. 17. Naaman Syrus dixit Eliseo: non faciet ultra servus tuus holocaustum, aut victimam diis alienis, nisi Domino soli; non certe quasi Dominum Israelitum. inter Deos. alienos recenseret, sed ut significaret, se Domino soli imposterum sacrificaturum. Haec fuit phraseologia Hebræorum, quæ in novo etiam testimoniando quandoque occurrit, ut Apocal. XVI. 27.

193. Ob. 4. S. Paulus. Apostolus 1. Corinth. IX. 27. timebat, ne ab æterna prædestinatione excideret, dicens: ne forte cum aliis prædicaverim, ipse reprobus efficiar: ergo &c.

194. Resp. Apostolum hic non loqui de æterna prædestinatione, quam certissimam esse alibi statuerat; ut enim inquit Roman. VIII. 30. quos (Deus) prædestinasit, hos & vocavit ... justi-

ficavit ... glorificavit. Loquitur igitur duntaxat de seipso, attenta sua libertate, quam Dei prædestinatione non tollit, & suo timore nos terruit; quid enim faciat agnus, ubi aries tremuit? inquit S. Augustinus laud. a S. Thoma Lect. V. in hunc locum (a).

195. Ob. quinto. S. Thomas I. P. qu. 25. art. 8. docet, prædestinationem juvari posse precibus Sanctorum. Hinc Ecclesia in Canone Missæ Deum orat, ut in electorum suorum nos jubeat grege numerari: & in Orat. pro vivis, & defunctis, ut eorum nomina prædestinationis liber adscripta retineat. Hinc etiam S. Petrus 2. epist. cap. I. ita nos hortatur: Satagit, ut per bona opera certam vestram vocationem, & electionem facatis. Et S. Augustinus serm. 582. alias 4. de S. Stephano Tom. V. orationibus S. Stephani tribuit electionem S. Pauli inquiens: si martyr Stephanus non sic orasset, Ecclesia Paulum non haberet. Ac demum vulgatum est illud S. Angustini dictum: si non es prædestinatus, ora ut prædestineris. Et augeri posse prædestinatorum numerum manifestissime tradit idem S. August. in Encirclio c. 29. T. VI. dicens: Superna Jerusalem mater nostra, civitas Dei nulla civium suorum, numerositate fraudabitur, aut ubiiore etiam copia fortasse regnabit: non igitur certa, & immobilis est prædestinationis.

196. Resp. cum S. Thoma laud. „, in prædestinatione duo esse consideranda, scilicet ipsam prædestinationem divinam, & effectum ejus. „, Quantum ad primum, nullo modo prædestinatione juvatur precibus Sanctorum; non enim precibus Sanctorum fit, quod aliquis prædestinatur a Deo. Quantum vero ad secundum, dicitur prædestinatio juvari precibus Sanctorum, & a iis bonis operibus, quia providentia, cuius prædestinatio est pars, non subtrahit causas secundas; sed sic providet effectus, ut etiam ordinum causarum secundarum subjaceat providentiae.“. Et postea sic prosequitur Angelicus: „, Ita prædestinationis stiratur a Deo salus alicujus, ut etiam sub ordine prædestinationis cadat quidquid hominem promovet in salutem, vel orationes propriæ, vel aliorum, vel alia bona, vel quidquid humani modi, sine quibus aliquis salutem non conservatur. Unde de prædestinatis conandum est, ad bene operandum, & orandum, quia per humani nodi prædestinationis effectus certitudinaliter impletur. Propter quod dicitur 2. Petri I. 10. satagit, ut per bona opera &c. “. Hac aurea S. Thomæ doctrina non solum quæ objecta sunt,

ma mentem colligitur ex iis, quæ statim subdit, dicens: Sic enim in locum Angelorum cadentium substituti sunt homines, & in locum Judeorum Gentiles, certe non aequalitate numeri, sed tantum proportione quamdam subrogationis.

(a) Guill. Estius in Comment. ad hunc loc. ex his S. Pauli verbis eruit, Apostolos hac vita durante non

ita fuisse confirmatos in justitia, quin ab ea excidere poterint. Quam suam opinionem roborat ex Auctore Lib. de vocat. gentium, observante, etiam proiectissimis Sanctis, inter quos nominat Petrum, Deo suppliari debuisse iis verbis: & ne nos inducas in tentationem, sed libera nos a malo.

sunt, sed multa alia, quæ similiter objici possunt, facile explicantur.

197. Quod autem sub venerando S. Aug. nomine vulgatum est: *si non es prædestinatus, ora ut prælestineris*, nullibi in ejus Operibus inventatur. Et si aliquid simile reperiretur, intelligi deberet de effectu prædestinationis, non autem de ipsa prædestinatione, quæ a nostris precibus iniunime pendet, ut ex S. Th. explicatum est. Hoc sensu idem S. Pater Tract. XXVI. In Joan. dicebat: *si non traheris, ora ut traharis*, quia per orationem uberiora, & fortiora gratiæ auxilia impetrare possumus, quibus efficaciter trahamur.

198. Quod demum ex *Enchiridio* objectum fuit, facile explicatur ex ipso S. Augustino, qui ibi loquebatur de numero omnium salvandorum collatum cum numero Angelorum, qui perierunt, & putabat illum fortasse futurum isto majorem; quamvis id certo affirmare non auderet; qua de re vid. S. Th. I. P. q. 25. art. 7. Ceterum idem S. August. de corrept. & gratia cap. 15. Certus est, inquit, prædestinationis numerus, qui neque aperi potest, nec minui.

199. Ob. ult. Prædestinatus potest in peccatum lethale labi, ut lapsus est S. Paulus, quando persequebatur Ecclesiam Dei: potest etiam in eo statu mori, adeoque damnari: ergo &c.

200. Resp. dist. eam proposit. Potest in statu peccati mori in sensu diviso, & *absoluto*, conc. in sensu composito, nego. Ita hanc difficultatem solvit Angelicus Quæst. VI. de verit. art. 5. ad 7. inquiens: „Cum dicatur, *Prædestinatus iste potest in peccato mori*, si consideretur potentia ipsius, verum est. Si autem loquamur de prædestinatus secundum ordinem, quem habet ad aliud, scilicet ad Deum prædestinante, sic *ordo ille non compatitur secum istum eventum*, quamvis compatiatur secum istam potentiam“. Et I. P. quæst. 23. art. 6. ad 2. Licet, inquit, sit possibile eum, qui prædestinatus est, mori in peccato mortali secundum se consideratum; tamen hoc est impossibile, posito, prout scilicet ponitur, eum esse prædestinatum.

201. Item in resp. ad 5. hanc difficultatem: Quidquid Deus potuit, potest: sed potuit non prædestinare, quem prædestinavit: ergo nunc potest non prædestinare, ita solvit: non oportet dicere, quod Deus possit non prædestinare, quem prædestinavit, in sensu composito accipiendo; licet absolute considerando, Deus possit prædestinare, vel non prædestinare.

202. Eodemque modo in art. 4. laud. quæst. VI. de verit. similem difficultatem solvit de reprobo, qui potest pervenire ad gratiam justificacionis, in eaque mori; inquit enim ad 4. „ex hoc ipso, quod ponitur aliquis esse præscitus, potitur, non habiturus finalem perseverantiam ... Et sicuti hoc, quod est non esse habiturum finalem perseverantiam, est incompossibile ei, quod est esse prædestinatum; ita esse habitu-

„rum finalem gratiam est incompossibile ei, quod est esse præscitum, quamvis in se sit possibile... le.“ Si quis uberior declarari cupiat, quomodo prædestinatus damnari possit, & reprobis salvari, consulat Estium in Lib. I. Sentent. Dist. 40. §. 17. & sequ.

PROPOSITIO II.

Certitudo prædestinationis non solum repetenda est ab infinita Dei præscientia, sed etiam, immo potissimum ab absoluto, & efficaci Dei prædestinantis decreto.

203. Hæc manifeste est doctrina S. Thomæ; nam I. P. qu. 25. art. 7. postquam dixisset, numerum prædestinationis esse certum Deo, non solum formaliter, sed etiam materialiter, quatenus Deus non solum scit, quoniam, sed etiam quoniam sunt salvandi, ita subdit: „Sed advertendum est, quod numerus prædestinationis certus Deo dicitur, non solum ratione cognitionis, quia scilicet scit, quoniam sunt salvandi; sic enim Deus certus est etiam numerus guttarum pluviarum, & arenæ maris, sed ratione electionis, & ordinis“. Ubi nomine electionis, & ordinis intellegit illam electionem peculiarem, qua res aliqua per se præordinatur ad finem. Quod declarat ibidem observans, individua corruptibilia non ordinari ad bonum universi, quasi principaliter, sed quasi secundario, inquantum in eis salvatur bonus speciei; creaturas autem rationales principalius ordinari ad bonum universi; atque illas potissimum, quæ beatitudinem consequuntur: unde concludit, certum esse numerum prædestinationis, non solum per modum cognitionis, sed etiam per modum ejusdem principialis præfinitionis.

204. Fusius autem hanc eamdem doctrinam exponit, & probat Angelicus in Quæst. disput. Quæst. VI. de prædestination. art. 5. ubi primum asserit, difficile videri concordare infallibilitatem prædestinationis cum libertate arbitrii (quod tamen facile videtur Adversariis, ponentibus solam certitudinem præscientiæ); cuius difficultatis hanc rationem subdit: „Non enim potest dici, quod prædestinatio supra certitudinem providentiae nihil aliud addit, nisi certitudinem præscientiæ; ut si dicatur, quod Deus ordinat prædestinatum ad salutem, sicut & quemlibet alium, sed cum hoc prædestinato scit, quod non deficiet a salute: sic enim dicendo non diceretur prædestinatus differre a non prædestinato ex parte ordinis, sed tantum ex parte præscientiæ eventus, & sic præscientia esset causa prædestinationis, nec prædestinatio esset per electionem prædestinantis: quod est contra auctoritatem Scripturæ, & dicta Sanctorum. Unde præter certitudinem præscientiæ ipse ordo prædestinationis habet infallibilem certitudinem, nec tamen causa proxima salutis or- di-

„ dinatur ad eam necessario, sed contingenter,
 „ scilicet liberum arbitrium &c. “
 205. Prob. autem hæc S. Thomæ, ejusque discipulorum doctrina iis Scripturæ sacræ locis, quibus prædestinati dicuntur oves Christi, electi a Christo, & propterea ipsi Christo noti (vid. supra n. 181.); & adhuc manifestius, ubi prædestinati dicuntur a Deo Patre Christo dati, ut non pereant, & pro quibus Christus efficaciter oravit. Insignis est locus Joan. XVII. 6. & seq. ubi Dominus, ac Redemptor noster ita Patrem alloquitur: *Manifestavi nomen tuum hominibus, quos dedisti ... Ego pro eis rogo, non pro mundo rogo, sed pro his, quos dedisti mihi, quia tui sunt ... Quos dedisti mihi, custodivi, & nemo ex eis periret, nisi filius perditionis.* En tota ratio, quare Christus oves suas, nempe prædestinatos, cognoverit, quia nempe illi traditi fuerunt a Patre per æternam eorum electionem in Christo factam.

206. Quem locum, licet per se perspicuum, ita S. Augustinus illustrat de corrept. & grat. cap. 9. inquiens: *Hi ergo Christo intelliguntur dari, qui ordinati sunt in vitam æternam. Ipsi sunt illi prædestinati, & secundum propositionem vocati, quorum nullus perit. Ac per hoc nullus eorum ex bono in malum mutatus finit hanc vitam, quoniam sic est ordinatus, & ideo Christo datus, ut non pereat, sed habeat vitam æternam (a).*

207. Nullus autem esset finis, si alia hujus S. Patris loca agglomerare vellem, quibus ostenditur, potissimum, imo unicam rationem, cur Deo notus, & certus sit salvandorum numerus, ex divina illorum electione ad gloriam oriri. Qua de re multa dicta sunt in Dissert. IV. ubi agebatur de medio, in quo Deus alia a se cognoscit, ac præcipue num. 114. & seq. ubi ex hoc S. Doctor ostendimus, futura ordinis supernaturalis a Deo videri in suis efficacibus decretis. Huc etiam spectant, quæ de prædestinatione gratuita superius contra Molinistas disputavimus.

208. Concludo verbis S. Fulgentii Lib. III. de verit. prædestinat. & grat. cap. 5., Illi ergo numero (salvandorum) nec aliquis additur, nec aliquis demittitur; quia secundum propositionem voluntatis suæ Deus sanctos suos prædestinavit, de quo scriptum est, *quia omnia quæcumque voluit, fecit.* Ita nemo potest ejus mutare prædestinationem, sicut nullus potest ejus vincere voluntatem. Quod si numerus ille cer-

„ tus non est apud Deum, aut scientia divina fallitur, aut voluntas divina mutatur, aut divisa virtus adversitate aliqua superatur. “
 209. Quæres primo, quantus sit salvandorum numerus?

Resp. Deo non placuisse Ecclesiæ hoc revelare. Nam Lucæ XIII. 25. cum quidam Dominum ita interrogasset: *Domine, si pauci sunt, qui salvantur?* Christus ejus curiositatì satisfacere noluit; sed potius omnes ad studium, & diligentiam consequendæ salutis exhortatus est, dicens: *contendite intrare per angustam portam.* Aliqui tamen id, sin minus certe, saltem probabili quadam conjectura se assequi posse crediderunt; unde plures sententiae natæ sunt. Prima est eorum, qui putarunt, tot esse ex hominibus salvandos, quot Angeli salutem consecuti sunt; quod colligunt ex iis verbis Deuteronom. XXXII. 8. juxta lectionem LXX. Interpr. statuit terminos populum juxta numerum Angelorum Dei. Ita opinati sunt S. Gregorius M. Hom. 54. in Evangel., Ecclesia Lugdunensis Lib. de tribus epistol. cap. nlt., & nonnulli alii. Sed noster vulgatus interpres vertit: *juxta numerum filiorum Israel:* ut sensus sit, terra Chananæorum ita esse dividenda, ut numero filiorum Israel sufficeret.

210. Altera sententia vult, tot esse ex hominibus salvandos, quot Angeli perierunt, ut scilicet eorum numerus resarciantur; unde illud dictum putatur in Psalmo: *implebit ruinas;* quod tamen longe aliud habet sensum. Firmius hujus opinionis fundamentum ex eo desumi videtur, quod credatur per hominum salutem restaurari jacturam, quæ per Angelorum lapsum facta est; quo etiam spectare credunt illa Apostoli verba Ephes. I. 10.: *instaurare omnia in Christo, quæ in cœlis, & quæ in terra sunt, in ipso.* Verumtamen neque hæc ratio satis valida appetet; neque locus Apostoli id proprie indigit. Etsi enim admittamus eam, quam Theologi appellant instaurationem ruinæ Angelicæ per homines a Deo in locum Angelorum electos; non inde tamen sequitur, a Deo tot fuisse homines ad gloriam prædestinatos, quot Angeli e cœlo præcipites cediderunt; sed solum generaliter fuisse homines Angelis reprobatis subrogatos, quod nonnulli Sancti Patres tradiderunt, atque inter alios S. Augustinus Lib. XXII. de Civ. Dei cap. 1. Apostolus autem vult, Christum esse constitutum caput omnium electorum, tam ex hominibus, quam ex Angelis; unde in fine epist. dicit, *Christum fuisse constitu-*

minus salventur. Nec aliter sensit Molina in sua Concordia quæst. 14. art. 13. disp. 12. quamvis, ut P. Th. de Lemos Panoplia Tom. II. tract. 2. capp. 37. observavit, snam sententiam multo verborum involucro abscondere sategerit. Vid. laud. P. Lemos cap. seq. in quibus veram Christi verborum intelligentiam copiose defendit.

(a) Inter alias Lessii, & Hamelii propositiones a duabus Academiis Lovaniensi, & Duacena censura confixas, hæc erat num. XXV. *Non est voluntas absoluta Patris, ut omnes, quos ipse dat Filio, absolute salvantur, ut patet Joann. XVII. ubi dicit, quod ex illis, quos dedit ei Pater, periret filius perditionis qui seipsum perdere voluit; sed voluntas Patris est, ut omnes habeant sufficientia auxilia, & non stet per ipsum, quo-*

tum in cœlestibus supra omnem principatum, & potestatem, & virtutem, & dominationem, & omne nomen, quod nominatur, non solum in hoc sæculo, sed etiam in futuro. S. autem Hieronymus bene notavit, verbum græcum *αναποθέτει*, quo usus est Apostolus, proprie non significare instaurare, sed potius recapitulare, ut tempe intelligamus, omnia denique ad caput Christum esse revocanda (a).

211. Tertia deinde opinio quorundam fuit, tot ex hominibus esse salvandos, quot Angeli ab initio creati sunt. S. Thomas I. P. q. 25. art. 7., relatis his tribus opinionibus, subdit: sed melius dicitur, quod soli Deo est cognitus numerus electorum in superna felicitate locandus; quæ verba depropria sunt ex Collecta Ecclesiae pro vivis, & defunctis.

212. Quæres secundo: An major sit numerus electorum, quam reproborum?

Resp. Si verum est, ut est certe verissimum, neminem extra Ecclesiam Catholicam posse æternam salutem consequi, minime dubitandum esse longe plures esse homines, quos tremenda justitia Dei damnari permittit, quam eos, qui ineffabili divina misericordia a massa perditionis liberati salvantur; qua de re nulla esse potest inter Catholicos controversia.

213. Sed quæstio oritur tantummodo, an ex fidelibus adultis, qui in Catholicæ Ecclesiæ gremio vivunt, & moriuntur, plures sunt qui pereunt, an qui salvantur? Qua in re eruditissimus Petrus Fogginius anno 1752. Romanis typis librum edidit, cum hoc titulo: *Patrum Ecclesiæ de paucitate adulorum fidelium salvandorum, si cum reprobantis fidelibus conferantur, mira consentio adserta, & demonstrata*. Fidei autem suam Fogginius in hoc opere liberalit, allatis ex omnibus fere Patribus a Sæc. II. usque ad XIII., clarissimis testimoniosis.

214. Sunt præterea multa loca ex sacris literis, quibus id ipsum manifeste insinatur; ut cum Christus dixit apud Matt. XX. 15.: *Multi eunt vocati, pauci vero electi;* quæ verba spectare ad fideles declarat S. Gregorius Papa Lib. XXV. Moral. cap. 8. Lucæ etiam XIII. 25. cuidam interroganti, *Domine, si pauci sunt, qui salvantur?* respondit Jesus: *contendite intrare per angustam portam, quia multi, dico vobis, querent intrare, & non poterunt; quæ verba etiam alibi dicta inveniuntur, præcipue autem Matth. VII. 15, ubi Christus ita nos omnes hortatur: Intrate per angustam portam, quia lata, & spatiosa via est, quæ dicit ad perditionem, & multi sunt, qui intrant per eam. Quam angusta porta, & arcta via est, quæ dicit ad vitam, & pauci sunt, qui inveniunt eam!*

215. Tristis etiam experientia vitiorum, quæ ubique grassantur, & paucorum, qui vel innocentiam conservant, vel fructus faciunt dignos pœnitentias, non patum communem Sanct. Patrum, atque illustriorum Theologorum sententiam de exiguo salvandorum numero, heu! nimis confirmat. Nollem tamen, aliquos inde concludere, prædestinationem non esse gratuitam, quia si Deus gravito, & sine prævisione honorum operum homines prædestinaret, congruum ipsius bonitati videtur, ut vel omnino omnes, vel saltem maximum eorum partem ad gloriam æternam eligeret.

216. Resp. enim primo, observando, prædestinationem hominum fieri ex massa damnationis propter peccatum originale, quo tota natura humana infecta est; inde ineffabilis Dei misericordia est, quod aliqui liberentur, cum posset divina iustitia omnes condemnare. Deinde, ut profunde observat Angelicus laud. art. 7. ad 5., Bonum proportionatum communii statui naturæ accedit, ut in pluribus, & deficit ab hoc bono, ut in paucioribus; sed bonum, quod excedit communem statum naturæ, invenitur, ut in paucioribus, & deficit ab hoc bono, ut in pluribus.... Cum igitur beatitudine æterna in visione Dei consistens excedat communem statum naturæ, & præcipue secundum quod est gratia destituta per corruptionem originalis peccati, pauciores sunt, qui salvantur. Et in hoc etiam maxime misericordia Dei apparet, quod aliquos in illam salutem erigit, a qua plurimi deficiunt secundum communem cursum & inclinationem naturæ.

217. Veritas hæc terribilis certe est, quæ tamen nos magnopere excitare debet, ut cum metu & tremore salutem nostram operemur, ut contendamus intrare per angustam portam, & cum violentia regnum Dei rapiamus. Ceterum, ut S. Augustinus inquit Lib. II. Op. imperf. cont. Jul. cap. 205. quainvis pauci sint, qui salvantur, in comparatione eorum, qui pereunt, attamen sine illorum comparatione per se ipsos etiam ipsi multi sunt; unde S. Joannes in Apocal. VII. dicit, se vidisse turbam magnam, quam dinumerare nemo poterat, ex omnibus gentibus stantes ante thronum. Quia in turba nos etiam futuros esse sperare debemus, non meritis nostris, sed meritis Jesu Christi, ejusque efficacissimæ gratiæ opere, quam jugibus precibus implorare debemus. Spes ista consolatur nos, quamvis de nostra æterna prædestinatione certos in hac vita esse non posse manifestum faciet sequens

CA-

(a) Ex quo S. Hieronymus in hoc loco, & in quibusdam aliis nostram latinam Bibliorum versionem corrigat, recte inferunt eruditæ, eamdem illam non esse, quam Hieronymus emendasse dicitur.

DISSERTATIO VI. CAP. VI.

C A P U T VI.

Ostenditur, neminem sine speciali Dei revelatione in hac vita certum esse posse de sua prædestinatione.

218. Id fuit in Concilio Trident. contra Lutheranos, & Calvinistas definitum Sess. VI. cap. 12. his verbis: *Nemo, quamdiu in hac mortalitate vivitur, de arcane divinæ prædestinationis mysterio usque adeo præsumere debet, ut certo statuat, se omnino esse in numero prædestinatorum.... nam nisi ex speciali revelatione sciri non potest, quos Deus sibi elegerit. Et can. 15. Si quis dixerit, hominem renatum, & justificatum teneri ex fide ad credendum, se certo esse in numero prædestinatorum, anathema sit. Si quis magnum illud usque in finem perseverantiae donum se certo habiturum absoluta & infallibili certitudine duxerit, nisi hoc ex speciali revelatione didicerit, anathema sit (a).*

219. Prob. autem hæc veritas primo ex multis illis sacræ Script. locis, quibus nobis insinuantur, ac plane præcipitur salutaris ille timor, qui nos sollicitos reddere debet, ut per bona opera certainam nostram electionem faciamus. *Beatus homo qui semper est pavidus.* Prov. XXVIII. 14. Cum metu, & tremore vestram salutem operamini; *Deus est enim, qui operatur in vobis & vobis, & perficere pro voluntate.* Philipp. II. 12. quibus verbis manifeste nos monere voluit Apostolus, cum nostra salus a Deo principaliter pendeat, nonnisi ex ipsius revelatione de eadem nos certos esse posse. Denique, ut alia plura omittam, idem Apostolus Rom. XI. 20. ita unumquemque nostrum monet: *Tu autem fide sta, noli ultum sapere, sed time.... Vide bonitatem, & severitatem Dei: in eos quidem, qui ceciderunt, severitatem, in te autem bonitatem Dei, si permanseris in bonitate, alioquin & tu excederis.* Quorsus autem hujusmodi timor in sa-
cris litteris tantopere inculcatur, si homines cer-

tam haberent æternæ suæ salutis securitatem? 220. Prob. secundo ex SS. Patribus. S. Augist. L. VI. de civ. Dei cap. 12. de justis loquens, licet, inquit, de suæ perseverantiae præmio certi sint, de ipsa tamen perseverantia sua reperiuntur incerti. Quis enim hominum se in aetione, profectuque justitiae perseveraturum usque in finem sciatur, nisi aliqua revelatione ab illo fiat certus, qui de hac re justo latente judicio non omnes instruit, sed neminem fallit? Et de corrept. & grat. c. 15. Quis, inquit, ex multitudine fidelium, quamdiu in hac mortalitate vivitur, in numero prædestinatorum se esse præsumat? Prosequitur autem ostendens, providentissime hoc a Deo hominibus occultari, ut sic eorum caveatur elatio.

221. S. Gregorius Magnus Hom. 58. super Evangelia Lib. II. non solum nos esse de nostra prædestinatione incertos asserit, sed id duplice etiam ratione confirmat; quarum prima ab experientia ducitur: „ nonnulli enim, inquit, bona nec „, incipiunt, nonnulli vero in bonis, quæ incep- „, perunt, minime persistunt. Alter peine totam „ vitam ducere in pravitate conspicitur, sed jux- „ ta finem vitæ a pravitate sua per districtæ po- „ nitentiæ lamenta revocatur. Alter electam vi- „ detur vitam ducere, & tamen hunc contingit „, ad erroris nequitiam juxta finem declinare. A- „ lius bonus bene inchoat, melius consummat. „ Alius in malis actibus a primæva ætate se „, dejicit, & in ipsis operibus semper seipso de- „ terior consumimatur: tanto ergo sibi unusquisque „, sollicite metuat, quanto ignorat, quod restat.“ Alteram autem multo profundiorem rationem repetit S. Pater ab inscrutabili Dei voluntate, quia nemo scit, quid de se in occultis Dei iudiciis agatur (b).

222. Sed audiatur S. Bernardus, qui aliorum Patrum doctrinam colligens Serm. I. in Septuagesima inquit: „ Quis potest dicere: ego de electis „, sum, ego de prædestinatis ad vitam, ego de „, numero filiorum? Quis hoc inquam potest di- „, cere, reclamante nimis Scriptura: nescit „, homo, si sit dignus amore, an odio? Certi-
tud-

(a) Novatores, ut facilius incautos homines ad sua castra pertraherent, non solum eos vana certitudine lactabant præsentis justitiæ, de qua neminem dubitare volebant, qui justitiam Christi sibi imputari crederet, sed ulterius progressi iisque etiam prointribebant æternæ suæ salutis omninodam securitatem, adeo ut fide credere possent, ac deberent, se esses de numero prædestinatorum. Ita potissimum dogmatizabant primi Calvini sectatores Mart. Bucerus in *Colloquio Ratisbonensi*, Petrus Martyr in *Comment. ad cap. VIII. ep. ad Rom.*, Chennitius in *Exam. Cone. Trid.* aliquie post magistrum suum Calvini in Lib. III. *Instit. Cathol.* c. 2. ubi etiam contra Scholasticos docentes, manere in suspenso finalis perseverantiae notitiam, ita irascitur: *Egregia vero salutis fiducia nobis relinquitur, si*

*ad præsens momentum nos esse in gratia conjectura mōrali astinamus, quid in crastinum sit futurum, nescimus. Hic non refellimus nisi præsumtuosam illam cer- titudinem, quam Novatores jactant æternæ suæ prædestinationis; quantum autem ad securitatem præsen- tis justitiæ, eorum error confutabitur in *Tractatu de Gratia sanctificante*, ubi de justificatione impii agetur.*

(b) Calvinus Lib. III. *Instit. cap. 24. §. 9.* S. Pon- tifice in indigne propter hanc doctrinam lacerat, inquiens: *Pessime, & perniciose Gregorius, dum vocationis tan- tum nostræ consciens esse nos tradit, electionis incer- tos; unde ad formidinem, & trepidationem omnes hor- tatur; hanc etiam rationem usurpans, quia etiamsi qua- les hodie simus, sciamus, quales tamen simus futuri, nescimus.* Ilæc ejus reverentia erat erga sanctos Patres.

„ tudenem utique non habemus, sed spei fiducia
„ consolatur nos, ne dubitationis hujus anxietate
„ penitus cruciemur.“ .

225. Ratio etiam ipsa manifeste nos docet, si-
ne Dei revelatione non posse id cognosci, quod a
Dei voluntate dependet; sed predestinationis homi-
num, etiam in sententia adversariorum a libera
Dei voluntate pendet, qui cuius cult miseretur,
& quem vult, inducat, adeoque &c. Deus autem
hanc suam voluntatem non omnibus communiter
manifestat, cum aliis de causis, tum præcipue ut
nos humiles & sollicitos reddat (a).

224. Objiciunt primo Calviniani multa sacra.
Scripturae oracula, quibus certa fidelibus, & ju-
stis predestinationis notitia tribuitur. Rom. euim
VIII. 16. dicitur: *Spiritus testimonium redit
spiritui nostro, quod sumus filii Dei, si autem filii,
& heredes.* Testimonium autem Spiritus S. fal-
sum esse non potest. Ib. vers. 58. *Certus sum,*
inquit Paulus, *quia neque mors, neque vita ....*
*neque creatura alia poterit nos separare a ca-
ritate Del.* Item 1. Corinth. II. 12. *Non spiri-
tum hujus mundi accepimus, sed spiritum, qui ex
Deo est, ut sciamus, quæ a Deo donata
sunt nobis;* cum vero inter dona Dei maxime e-
mineant perseverantia finalis, & vita æterna, &
hæc quoque scire debeamus per spiritum, qui ex
Deo est.

225. Resp. Hæc, aliaque id genus Scriptura-
rum oracula non esse intelligenda de certa præ-
destinationis notitia, sed de spe, atque fiducia,
quam justi merito habent in Deo, qui dives est
in misericordia, ut sicut in eis salutem operari
incepit, ita perficiat. Et primus Apostoli locus
vibil aliud significat, quam intimum illud testi-
monium propriæ conscientiæ, quo non quidem
omnino certe, satis tamen probabiliter conjiciunt,
se esse filios Dei, propter gratiam sanctificantem,
unde certam spem concipiunt æternæ hæreditatis
filii Dei præparatæ. Non possunt autem ejus-
dem hæreditatis certam fidein habere, quia illius.
consecutio innititur conditioni incertæ de perse-
verantia finali. Quamobrem ibidem Apostolus
subdit: *Cohæredes autem Christi, si tamen com-
patimur, ut & conglorificemur.* Sic etiam in-
telligitur illud pignus hæreditatis nostræ, quod
idem Apostolus memorat Ephes. I. 14., nempe
non absolute, sed sub incerta conditione perse-
verantiae.

226. Alia verba ejusdem Pauli: „ certus sum
, &c. ita explicat Angelicus Lett. XII. quod
Apostolus non loquatur singulariter de seipso,
sed in persona omnium predestinationum, de-

„ quibus propter certitudinem prædestinationis an-
nunciat, quod nihil eos a caritate possit spa-
re. Si autem, subdit Angelicus, hoc dicit de
se ipso, de hoc certus esse non poterat, nisi
forte per revelationem, quia dictum est ei:
sufficit tibi gratia mea 2. Corinth. XII. nam
quantum ad possibilitatem liberi arbitrii, ipse
alibi dicit 1. Corinth. VI. ne forte cum aliis
prædicaverim, ipse reprobis efficiar.“

227. Locus autem ex cap. II. epist. 1. ad Corin-
thi perspicuus omnino est, si cum antecedentibus, &
consequentibus conferatur; loquitur enim de my-
steriis Christianæ religionis, quæ non cognoscuntur
per spiritum hujus mundi, sed tantummodo
per spiritum Dei, a quo haec donata sunt nobis;
unde totus contextus hic est: *Nos autem non
spiritum hujus mundi accepimus, sed spiritum,
qui ex Deo est, ut sciamus, quæ a Deo dona-
ta sunt nobis;* quæ & loquimur non in doctis
humanae sapientiae verbis, sed in doctrina spi-
ritus &c. ubi manifestum est, de mysteriis Christi,
nullatenus autem de ipsis gratiæ donis, ser-
monem ibi esse, ac multo minus de æterna elec-
tione ad gloriam.

228. Obj. secundo nonnulla verba S. Joannis
ex ipsis prima epistola; nam Cap. III. 14. in-
quit: *Nos scimus, quoniam translati sumus de
morte ad vitam, quoniam diligimus fratres.* Cap. VI. 15. *In hoc cognoscimus, quoniam in
eo manemus, & ipse in nobis, quoniam de spi-
ritu suo dedit nobis.* Et clarius Cap. V. 13. *Hæc
scribo vobis, ut sciatis, quoniam vitam habetis
æternam, qui creditis in nomine Filii Dei.*

229. Resp. has omnes locutiones, quibus S.
Joannes sæpe utitur, solum indicare firmam il-
lam spei, quem habent, & habere debent omnes,
qui credunt in Christum, se consecuturos vitam
æternam ipsis promissam; qui crediderit & ba-
ptizatus fuerit, salvs erit. Marci XVI. 16. Cum
tamen salus fidelibus baptizatis promissa suspen-
datur a conditione incerta honorum operum, &
finalis perseverantiae, nemo potest citra divinam
revelationem de ea certus esse.

250. Dices: S. Joannes in laud. Cap. V. subdit
& hæc est fiducia, quam habemus ad eum:
quia quocumque petierimus secundum volunta-
tem ejus, audit nos. Et scimus, quia audit nos
quidquid petierimus: scimus, quoniam habemus
petitiones, quas postulamus ab eo. Quo in loco
repetit ea, quæ superius dixerat Cap. III. 21.; &
quæ passim in novo testam. a Christo nobis pro-
missa inveniuntur, scilicet nos ea certo impetratu-
ros, quæ in nomine ejus petiverimus. Jam ve-
ro

„ quod adhuc perseveraturus essem! statimque audivit
divinum intus responsum: Quod si hoc scires, quid
facere velles? Fas nunc, quod tunc facere velles,
& bene securus eris. Moxque consolatus, & confor-
matus divinæ se commisit voluntati, & cessavit ans-
xia fluctuatio.“

(a) Non possum hoc loco omittere, quæ habet Thomas a Kempis *de Init. Christi* Lib. I. cap. 25. „ Cum
quidam anxius inter metum, & spem frequenter flu-
ctuaret, & quadam vice incerto confectus in Ec-
clesia ante quoddam altare se in oratione prostra-
visset, hæc intra se revolvit dicens: O si scires,

ro quis potest esse omnino certus, se Deum suppliciter orare pro obtainenda perseverantia finali; ergo etiam certus esse potest ex divinis promissionibus se eamdem obtenturum, adeoque & vitam æternam, quæ cum illa connexa est.

251. Resp. Hoc argumentum, cui maxime inherenter aduersarii, in duobus deficere. Deficit primo, quia nemo omnino certus esse potest, se orare, prout oportet, dicente Apostolo ad Rom. VIII. 26. *quid oremus, sicut oportet, nescimus.* Deficit secundo; quia certi etiam esse non possumus, nos in oratione jugiter perseveraturos; quod tamen requiritur, ut oratio nostra in impe- trando sit efficax, dicente Christo Luceæ XVIII. 1. *oportet semper orare, & non deficere.* De his fiduciam, & spem in Iesu Christo habere possumus, & debemus, quæ sufficit ad nostram consolationem; certitudinem autem omnimediam non habemus, quæ neque necessaria est, neque semper esset utilis.

252. Et hac doctrina non solum quædam alia sacræ Scripturæ testimonia, sed plurimæ etiam Sanct. Patrum sententiae inter se conciliantur. Frequenter enim fideles excitare solent ad spem vi- vam, certamque fiduciam æternæ remunerationis, ut ita eos servidores reddant in operibus bonis; ita tamen ut ab eis non auferant timorem, qui omnino necessarius est ad præsumptionem vitan- dam. Audiatur nomine omnium S. Bernardus, qui Serm. II. in octav. Pasche Tom. III. ita de electis loquitur: „Quænam eis esse poterat con- „solatio inter spem, & metum sollicitudine an- „xia fluctuantibus, si nullum omnino electionis „suæ habere testimonium mererentur?... Quod „si, ut certum est, certitulo nobis omnino ne- „gatur, numquid non tanto delectabiliora erunt, „si qua forte electionis hujus signa possimus in- „venire“? Pergit deinde S. Pater, varia enumera- nterans prædestinationis nostræ signa, atque in fine ita colligit; „Jam, ut breviter repeatam, a „sanguine, aqua, & spiritu habere est testimo- „niū, si continens es a peccatis, si dignos „agis pœnitentiæ fructus, si fucis opera vitæ“.

En tota certudo, quam in hac vita, seposita Dei revelatione, de æterna nostra sorte habere possumus.

(a) Hanc singularem gratiam fuisse etiam sancto Patriarchæ Dominico concessam aperte dicitur in Lect. I. Octavæ diei Festi. „Inminente transitum divina „revelatione cognovit; oranti enim, & amore divino- rum ardentiæ restuanti adstitit pulcherrimus juve- nis, humana specie major, his enim verbis allocu- tus: *Veni dilecte, & in vera gaudia ingredere.*“ Hinc est, quod paulo post filios suos collacrymantes ita consolari potuit: „Nolite plorare, filii carissimi, „nec vos mea corporalis turba discessio: in loco, „ad quem vado, utilior volis ero, quam hic fuerim, „& post mortem advocationem me potiorem habebitis.“ Quam fau-

253. Quæres, an re ipsa Deus aliquibus suara prædestinationem revelaverit?

Resp. Affirm. Nam certum id videtur de S. Pe- tro, propter illa ejusdem verba in secunda ep. I. 14. *Certus sum, quod velox est depositio taber- naculi mei, secundum quod & Dominus noster Jesus Christus significavit mihi.* Similiter id pro certo multi interpres habent de S. Paulo, præcipue propter id, quod dicit 2. ad Timoth. VI. 6. *Ego enim jam delibor & tempus resolutionis meæ instat .... reposita est mihi corona justitiae &c.* quod expendens S. Augustinus Serm. 299. n. 5. Tom. V. inquit: *confirmatum illi erat revelatio- ne; non enim hoc sibi humana infirmitas pro- mittere audieret.* Vid. etiam Lib. II. de peccat. mer. & remiss. c. 16. Tom. X. Magis aperta est revelatio sue prædestinationis facta latroni Lucæ XXIII. & S. Stephano, cum lapidaretur Act. VII. Hoc singulare beneficium collatum creditur nonnullis aliis eximis sanctitatis viris, & sine dubio Beatissimæ Mariæ Virgini, cui majora præ omni- bus Sanctis fuere gratiarum dona collata (a).

CAPUT VII.

Quid, & quotuplex sit reprobatio?

254. Reprobatio ex vi nominis est personæ in- dignæ rejectio. Nunc autem hoc nomen de iis usurpatur, qui sunt ab æterna gloria rejecti. Aliquis vero ex inscrutabili divinorum judiciorum abyso esse a gloria æterna rejectos, dogma fidei est, in sacris litteris manifeste revelatum, & sæpe repetitum. In iis enim reprobi appellantur odi- dio habitu, vasa in contumeliam, vasa iræ a- pta in interitum. Hom. IX. 15. 21. 22; hædi- etiam, prout distinguuntur ab oībus Matth. XXV. 53.; ac denique maledicti ibid. 41. (b).

255. Idipsum probat Angelicus Doctor I. Pa- quæst. 25. art. 5. hac ratione. „Dictum est stu- „pra (art. 1.), quod prædestination est pars pro- „videntiae. Ad providentiam autem pertinet per- „mittere aliquem defectum in rebus, quæ pro- „videntiae subduntur, ut supra dictum est (quæst. „22. art. 2.). Unde cum per divinam provi- „dentiam homines in vitam æternam ordinentur,

„per-

stam S. Patris promissionem filiali fiducia quasi in e- jus memoriam revocantes eidem devoto animi affectu dicere soleamus: *Imple, Pater, quod dixisti, nos tuis iuvans precibus.* In Respons. Vid. Vita S. P. scripta a P. A. Touron Lib. III. cap. 9. & 10.

(b) Usus apud Scholasticos, aliosque nescio quomo- do obtinuit, ut reprobi appellantur præsciti, quo ta- men nomine in sacris litteris vocantur electi, ut Rom. VIII. 29. *Quos præscivit, & prædestinavit;* & XI. 2. *Non repulit Deus plebem, quam præscivit.* Fortasse id inde est ortum, quod Deus reproborum peccata pre- sciat tantum, non vero prædestinet.

„ pertinet etiam ad divinam providentiam, ut
„ permitat, aliquos ab isto fine deficere, & hoc
„ dicitur reprobare.“

256. Post autem ita prosequitur, magis ap-
plicans, quid sit reprobatio. „ Sic igitur sicut præ-
destinatio est pars providentiae respectu eorum
qui divinitus ordinantur in æternam salutem,
ita reprobatio est pars providentiae respectu il-
lorum, qui ab hoc fine decidunt. Unde repro-
batio non nominat præscientiam tantum, sed
aliquid addit secundum rationem, sicuti & pro-
videntia. Sicut enim prædestinationis includit vo-
luntatem conferendi gratiam, & gloriam; ita
reprobatio includit voluntatem permittendi a-
liquem cadere in culpam, & inferendi da-
mnationis pœnam pro culpa.“

257. Ex hac Angelici doctrina facile est reprobationem ita cum Thoma de Lemnos c. 5. de reprob. u. 57. definire, quod sit ratio ordinis aliquorum in mente divina præexistens, ut a fine vite æterne secludantur. Ita scilicet definitio reprobationis ex opposito respondet definitio- ni prædestinationis (supr. n. 8.). Ut autem id recte intelligatur, tres Dei reprobantis actus pro nostro modulo distinguendi sunt, scilicet primo a-
ctus, quo Deus vult permettere peccatum; secun-
do actus, quo vult hominem in peccato desere-
re; tertio actus, quo vult hominem in peccato
mortuum æterna pœna punire. Ratio ergo hu-
jus ordinis in mente divina ab æterno existens,
dicitur reprobatio. Hæc autem tria, prout in tem-
pore fiunt, scilicet permissione peccati, derelictio,
atque æterna punitio, dicuntur ipsius reprobationis effectus. Et quamvis S. Thomas loco mox
mentionem non faciat, nisi permissionis pec-
cati, & positionis, in permissione tamen peccati
manifeste includitur etiam derelictio in eodem pec-
cato, quam consequitur æterna damnatio; unde
majoris claritatis gratia triplex reprobationis effec-
tus distinguui solet, sicuti etiam tres distinguun-
tur effectus prædestinationis, scilicet gratiæ colla-
tio, perseverantia in ipsa gratia usque ad mor-
tem, & glorificatio.

258. Et hæc intelliguntur de reprobatione adæ-
quate sumpta, quæ simul comprehendit exclusio-
nem a gloria, & damnationem ad pœnam. Sed
si hæc duo se jungentur, tunc duplex reprobationis
species exsurgit, quarum altera solam dicit ex-
clusionem a gloria: vel ut alii placet, solam vo-
luntatem permittendi, ut aliqui sua culpa a glo-

ria excitant, & hæc reprobatio negativa noncu-
patur; altera vero positiva dicitur, & significat
simul exclusionem a gloria, & inflictionem æter-
ni supplicii.

259. Dubitatnm aliquando fuit, an reprobatio
positiva potuerit appellari *prædestinationis ad pœ-
nam*. Et controversia fortasse tota fuit de verbis;
quamvis enim hæc reprobationis appellatio toti-
dem litteris in Scriptura Sacra non inveniatur,
invenitur tamen quam sæpissime a Sanctis Patri-
bus usurpata; & præcipue a S. Augustino, qui
Lib. IV. de *Anima*, & ejus orig. cap. 11. Deum
dicit iis, quos prædestinavit ad vitam æternam,
misericordissimum esse gratiæ largitorem, qui
est & illis, quos prædestinavit ad æternam mor-
tem, justissimus supplicii retributor (a).

240. Nos prius agemus de reprobatione positi-
va, quia hæc pertinet, non ad opiniones Theo-
logorum, sed ad certissimum fidei dogma, & re-
fellere debemus horrendas Jo. Calvinii, & quorundam
ipsius asseclarum blasphemias; postea autem
de reprobatione negativa, de cuius causis Scho-
læ Catholicæ, ino unius ejusdemque Scholæ di-
scipuli, salvo fidei & caritatis vinculo inter se
disputant.

CAPUT VIII.

De causa reprobationis positiva.

241. Quod Pelagiani Augustinianæ doctrinæ de-
testabili calunnia objiciebant (apud S. Prosperi
in resp. 3. ad object. *Vincent.*), Deum sci-
licet majorem partem generis humani ad hoc
creasse, ut illam perdat in æternum, Præde-
stinationi postea adoptarunt, ac præcipue Calvi-
nus, qui ut gratuita est electorum prædestinationis
ad gloriam, ita ab uno divinæ voluntatis bene-
placito, sineulla peccatorum prævisione perdere
voluit reprobatorum prædestinationem ad æterna
supplicia; unde postea explicans, quo pacto Deus
fatale illud æternae reprobationis decretum executa-
tur, his verbis uitur Lib. III. *Institut.* c. 24. n.
12.: *Quos in vita contumeliam, & mortis ex-
citium creavit, ut iræ suæ organa forent, &
severitatis exempla, eos, ut in finem suum per-
veniant, nunc audiendi verbi sui facultate pri-
vat, nunc ejus prædicatione magis excœcat,
& obstupefacit. Blasphemat scilicet, Deum adeo
sævum, & crudelem esse, ut primo magnam ho-
minum partem ideo creaverit, ut eam pœnis ex-
cru-*

(a) Seculo IX. cum infelix Monachus Gotteschalcius
geminan prædicaret prædestinationem, ad vitam scili-
cket, & ad mortem, Rabanus Mognintius Archiepisco-
pus, & Hincmarus Episcopus Reimensis, ambo viri
doctissimi, eundem etiam hæc de causa condemnarunt;
nam aliae erant multo graviores contra enim accusa-
nes. Verumtanen posse, & debere reprobationem po-
sitivam appellari prædestinationem ad æternam mortem,
multi, & celebres ea ætate Patres, præcipue autem

cruciaret æternis; post autem eosdem ad mala perpetrandæ adigat, ut has æternas poenas sibi promeruisse videantur. Neque vero ei fidendum est, cum quibusdam in locis, impiæ hujus doctrinæ quasi horrore perculsus, eam ita enollire studuit, ut a communi Theologorum sententia alienus non videatur (a).

242. Suppuduit tandem vel ipsos Calvini discipulos tam execrabilis magistri sui blasphemiarum, ab eaque etiam discessum est, ut inter Calvinistas modo vel nulli, vel admodum pauci eidem adhærent, dicti *Supralapsarii*, quia reprobationem hominum positivam ante prævisum eorumdem lapsum a sola Dei voluntate repetunt. Certissimum. hac de re argumentum nobis suppeditat Synodus Dordracena celebrata anno 1618., ad quam tota Calvinistarum factio ex omnibus ferme patribus convenit. Synodus autem in duas partes scissa est, scilicet Arminianorum, & Gomaristarum. Primi duce Jac. Arminio non solum a Cal-

vini duritie omnino recesserunt, sed plane ad Pelagianismum inclinarunt (b). Alii vero, qui cum Franc. Gomaro in Synodo plenam de Arminianis victoriam reportarunt, ad sanam Thomistarum de prædestinatione, & reprobatione doctrinam descendederunt; paucis rigido Calvinismo adhærentibus (c). Contra quos sit

PROPOSITIO.

Deus absoluto decreto homines non prædestinavit ad æternam damnationem ante prævisionem peccatorum.

243. Prob. primo ex sacris litteris, quæ ubique Dei justitiam commendant, ut proinde pœnam nec infligere, nec decernere possit, nisi propter peccata. Sap. XII. 15. dicitur Deo: *Cum sis justus, juste omnia disponis. Ipsu quoque qui non debet puniri, condemnare exterum cestimas.*

(a) Quanquam Calvinus perpetuo doceat, nos a Deo excitari, moveri ad bonum, atque etiam cogi ad peccandum, non vult tamen, Demin esse peccati auctorem. Unde sapientia conqueritur, turpi & illiberali columnæ se gravari, quod Deum faceret peccati auctorem: & in libro de æterna Dei prædestinatione, etiam si, inquit, rerum omnium prima, causa sit Dei voluntas, peccati tamen eum esse auctorem nego. Ita quoque protestata sunt Zwinglii, & utriusque discipulus Theod. Beza. Sed facile fuit nostris inane, & joculari ipsorum effugium praechudere. Vid. Cardin. Bellarminus Tomo IV. *Controv. Lib. II.* de statu peccati cap. 3. & seq. & Dion. Petavius Lib. X. de Deo cap. & seq.

Id ipsum ante Calvinum Lutherus docerat in Lib. de servo arbitrio: „nempe æternum, & immutabilem, esse amorem, æternum odium Dei erga homines, „antequam mundus fieret, non solum ante meritum, „& opus liberi arbitrii, omniaque in nobis necessaria, „rio fieri, secundum quod ille vel amat, vel odit ab „æterno; ut non solum amor Dei, sed etiam modus „amandi necessitatem nobis inferat.“ Ex hoc principio impias atque execrabilis consecutiones deduci, non ignoravit, neque dissimulavit Lutherus, in suamente exponenda liberior, quam ceteri; unde aperte confessus est, *Deum operari vitam, & mortem, homines facere necessario dannabiles, operari mala in nobis*, atque in nobis punire sua mala opera. Ac deinde ita concludit: *Hoc iniustum, hoc crudele, hoc intollerabile visum est deo sentire, quo offensi sunt etiam tot & sancti viri. Et quis non offendetur? Ego ipse non semel offensus sum usque ad profundum. & abyssum desperationis, ut optarem, nunquam me creatum esse hominem, antequam scirem, quam salutaris illa esset desperatio, & quam gratiæ propinquia.* Melanchton etiam magistri sui vestigia premens in *Annot. ad Ep. Roman.* eo amentia progressus est, ut dicaret, atque proprium Dei opus esse Judas prodictionem, & vocacionem Pauli. Sed prius disputationis æstu defervescente Lutherus, ut in aliis multis, sic in hoc doctrinæ capite ita a Prædestinationariorum duritie recessit, ut potius ad Pelagianorum laxitatem accedere videretur. Confer. Bossuet *Hist. des variat. L. III. c. 19.*

(b) Ita enim Arminiani doctrinam suam exposuerunt:

„Dens ordinavit, ut Christus sit propitiatio pro totius mundi peccatis, & vi istius decreti statuit credentes in ipsum justificare, & salvare, hominibusque media ad fidem necessaria, & sufficientia administrare ... Nec a vita æterna, nec a mediis ad eam sufficientibus nullus rejectus est absoluto alio antecedente decreto ... Electio singularium personarum pœnitentia est ex consideratione fidei in Jesum Christum, & perseverantie ... reprobatio a vita æterna facia est secundam considerationem antecedentem in fidelitatem, & perseverantiam in infidelitate.“ Ita in celebri scripto, quod eidem Synodo Arminiani obtulerunt.

(c) Gomarista vi & potentia fortiores hoc, & alia Arminiana dogmata condemnarunt; ac de prædestinatione & reprobatione hæc statuerunt. „Scriptura testatur, non onnes homines esse electos, sed quosdam non electos fieri, sive in æterna Dei electione præteritos: quos scilicet Deus ex liberrimo, justissimo, incomprehensibili, & immutabili beneplacito decrevit, in cœminuni miseria, in quam se sua culpa præcipitarunt, relinquare, nec salvifica fide, & conversionis gratia donare, sed in viis suis, & sub justo iudicio relictos tandem, non tantum propter infidelitatem, sed etiam propter cetera omnia peccata, ad declarationem justitiae suæ damnare, & æternum punire. Atque hoc est decretum reprobationis, quod Demin nequitiam peccati auctorem (quod cogitatu blasphemiam est) sed justum judicem, ac vindicem constituit.“ Jamvero tam in hoc capite, quain in aliis ad materia. gratiæ spectantibus Gomaristas sanam omnino doctrinam amplexos fuisse, præter eorum scripta, testantur etiam viri omni exceptione maiores; ut Card. Richelius Lib. de liber. arbitrio, Bossuetus cap. 7. *Exposit. fidei Cathol.* & in *Histor. variat.* Libro VIII., celebres Fratres de Wallembruch Tomo II. *Controv. Tract. 1. cap. 57., & 60., & aliis laudati apud P. Hyac. Serry in *Hist. Congregat. de Auxiliis* Lib. III. cap. 46., ubi etiam non infacetiam historiolam narrat Davidis Paræ cum P. Martino Beccano, quam ipse P. Beccanus retulit Tomo I. *Summa theol.* cap. 16.*

mas a tua virtute. Insuper a Deo neminem odio haberi, nisi propter peccata, & neminem ab ipso esse creatum, ut odio haberetur, manifeste traditur in eodem Libro Sap. XI. 25. his verbis: Diligis omnia, quæ sunt, & nihil odisti eorum, quæ fecisti, nec enim odiens aliquid constitueristi, aut fecisti. Non nisi ergo peccata Deus odio habet, quæ ipse non fecit, & propter peccata tantinmodo odio habere potest homines.

244. Sunt præterea alia Sacr. Scripturarum loca, quæ nobis ostendunt desiderium Dei, ut impii convertantur, & non pereant, ut Ezech. XVIII. 25. Nunquid voluntatis meæ est mors impii, dicit Dominus Deus, & non ut convertatur a viis suis, & vivat? Osee etiam XIII. 9. dicit Deus: perlitio tua Israel, tantummodo in me auxilium tuum.

245. Denique hoc pertinent ea divina oracula, quibus declaratur, peccata nostra nullatenus posse in Deum, tanquam in causam refundi. Psalm. V. Quoniam non Deus volens iniquitatem tu es. Ecclesiastici XV. 21. Nemini mandavit (Deus) impie ageré, & nemini dedit spatium peccandi; & Jacobi I. 15. Nemo, cum tentatur, dicat, quoniam a Deo tentatur; Deus enim intentator malorum est, ipse autem neminem tentat. Hæc omnia sacrilegum Calvinii hæresim aperie condemnauit, qui vult, nos a Deo incitari, moveri, ac plane compelli ad malum.

246. Prob. 2. ex Conciliis, & primo Synodus Arausicana celebrata anno 529. quæ utpote ab universali Ecclesia recepta, infallibilem sibi vindicavit auctoritatem, can. 25. ita definitivit: Aliquos ad malum divina potestate prædestinatos, non solum non credimus, sed etiam si qui sunt, qui tantum malum credere velint, cum omni detestatione illis anathema dicimus. Præterea hanc ipsam definitionem confirmavit Synodus Tridentina Sess. VI. can. 17. his verbis: „Si quis, „justificationis gratiam nonnisi prædestinatis ad „vitam æternam contigere dixerit, reliquos vero „omnes, qui vocantur, vocari quidem, sed gra- „tiam non accipere, utpote divina potestate præ- „destinatos ad malum, anathema sit. „Et can. 6. Si quis dixerit, non esse in potestate homini- „nis vias suas malas facere, sed mala opera, „ita ut bona Deum operari, non permissive so- „lum, sed etiam proprie, & per se, adeo ut sit „proprium ipsius opus non minus proliatio Judæ, „quam vocatio Pauli, anathema sit.

247. Addi etiam possunt nonnulla Concilia Sec.

IX. celebrata in causa Gotteschalchi, quæ quamvis viderentur in nonnullis inter se dissentire, in eo tamen unanimi sententia conveniebant, immanem, ac detestabile esse blasphemiam asserere, Deum impios, & iniquos ad ipsam impietatem, & iniquitatem prædestinasse. Unde Concilium Valentiniæ III. can. 2. ita definitivit: Non ex præjudicio Dei aliquem, sed ex merito propriæ ini- quitatis credimus condemnari; nec ipsos malos illeō perire, quia boni esse non potuerunt, sed quia boni esse noluerunt, suoque vitio in massa damnationis, vel merito originali, vel etiam actuali permaneserunt. Canone autem 5. verba Concilii Arausicani adoptavit. Videri etiam potest S. Remigius in Lib. de tribus epistolis, ubi non tantum suo, sed nomine etiam suæ Ecclesiæ Lugdunensis totus est, ut cum S. Augustino geminam quidem prædestinationem ad vitam, & ad mortem statuat, non tamen ad cul- pain (a).

248. Prob. 3. ex S. Patribus, inter quos satis erit audire S. Augustinum una cum discipulis suis, præcipue cum Calvinus in hujus Sancti Patris auctoritate maximam suæ cause præsidium posuit, sed quam immerito, vel ex iis solis verbis patet, quæ habet Lib. III. cont. Jul. c. 18.: Bonus est Deus, justus est Deus. Potest aliquis sine bonis meritis liberare, quia bonus est; non potest quemquam sine malis meritis damnare, quia justus est. Et si non potest quemquam sine malis meritis damnare, pari ratione non poterit quemquam sine malis meritis ad damnationem prædestinare. Item Lib. V. c. 5. Deus, inquit, nullum eligit dignum, sed eligendo efficit dignum, nullum tamen punit indignum: ubi discrimen ponit inter prædestinationem, & reprobationem positivam, quod prima sit gratuita, quia a Dei misericordia oritur; altera autem ex prævisione peccatorum, quia est opus justitiae. Ac deinde in ep. 186. al. 106. ad Paulinum, cap. 6. Hæc massa, inquit, si esset ita media, ut quemadmodum nihil boni, ita nec mali aliquid mereretur, non frustra videretur iniquitas, ut ex ea fierent vasa in contumeliam.

249. S. Augustino de more subscribit S. Prosper, qui etiam Semipelagianorum calumnias Magistri sui doctrinæ intentatas, quod docuisset, aliquos a Deo fuisse creatos ad infernum, omnino contudit in duobus libellis, quorum alter continet Respons. ad Capitula Gallorium, alter vero resp. ad object. Vincentianas; in quorum postremo objectioni 14. sic

(a) Legatur inter alia c. VIII. ubi postquam varia loca S. Augustini congesit, in quibus nominatur prædestinationis ad æternum supplicium, ita snos adversarios compellat: „Ex his saltem libris cognoscant, quia hoc verbum divina prædestinationis in parte reprobus horum positum, quia verissime, & rectissime divi- no iudicio prædestinati dicuntur, non ad culpam iu- tique, sed ad paenam, nec ad malum opus, quod i-

DISSERTATIO VI. CAP. VIII.

sic respondet: *ad perpetrationem cujuscumque peccati nulla omnino est prædestinatio Dei. Nec fieri potest, ut per quem a talibus malis surgitur, per eum in talia decidatur.*

250. Nemo autem fortasse copiosius blasphemum Calvini dogma refutavit, quam S. Fulgentius, tum in Lib. I. ad Monimum, tum etiam de veritate prædest., & gratiæ, in quibus saepius repetit, non esse prædestinatos malos ad hoc, quod male operantur, sed ad hoc, quod juste patiuntur, prædestinatos ad pœnum, non ad culpam.

251. Opñnum demum S. Patrum doctrinam complexus est S. Thomas Lect. 2. in Cap. IX. epist. ad Roman. hoc discrimen afferens inter prædestinationem, & reprobationem. *Prædestination, inquit, importat præparationem meritorum, quibus pervenitur ad pœnam. Et ideo præscientia meritorum non potest esse aliqua ratio prædestinationis, quia merita prescrita cadunt sub prædestinatione. Sed præscientia peccatorum potest esse aliqua ratio reprobationis ex parte pœnae, quæ preparatur reprobatis, inquantum scilicet Deus proponit, se punitur malos propter peccata, quæ a seipsis habent, non a Deo.*

252. Objicit priuino Calvinus, multa congerens Scripturæ sacræ loca utriusque Testamenti, quibus significari putat, infelices quosdam homines a Deo fuisse creatos in interitum. Primo enim Proverb. XVI. 4. dicitur: *Universa propter semetipsum operatus est Dominus, inpium quoque ad diem malum;* & Sap. XIV. 11. *Creaturæ dicuntur factæ in odium Dei.* Secundo Ecclesiasticus VII. 14. *Considera opera Dei, quod nemo possit corrigeare, quem ille despicerit.* Ita legit vulgatus noster interpres; sed Hebræus: *Quis poterit dirige, quem Deus depravaverit?* LXX. autem ita verterunt: *quem Deus perverterit.* Tertio act. II. 25. ait S. Petrus de Christo: *Hunc definito consilio, & præscientia Dei traditum per manus iniquorum affigentes interemisti,* & cap. IV. 27., & sequ. de Herode, Pilato, aliisque dicitur: *Convenenterunt... facere, quæ manus tua,* & consilium tuum decreverunt fieri, scilicet contra Jesum Christum. Imo Christus ipse Lucæ XXII. 22. de Juda proditore loquens dicebat: *Et quidem filius hominis, secundum quod definitum est, radit: verumtamen vœ homini illi, per quem tradetur.* Quibus omnibus manifeste innuitur, facinus omnium nefandissimum, scilicet Deicidium, impietate hominum patratum, fuisse a Deo

definitum, & prædestinatum. His similia sunt verba Joseph dicentis fratribus suis Gen. XLV. 8.. Non vestro consilio, sed Dei voluntate huc missus sum. Demum celebris est locus S. Pauli Roman. IX., Deum instar figuli ex eadem generis humani massa alia vasa fingere in honorem, alia vero in contumeliam.

253. Resp. ad primum, hunc illorum verborum sensum esse, eos etiam, quos Deus prævidit impios futuros, factos esse ad Dei gloriam, quia in illis commendatur justitia Dei, æquas de eorum sceleribus pœnas reposcentis. Sapiens autem loquitur de idololatria, qui creatoras converterunt in odiū Dei, sive ut Græcus textus habet, *εἰς βασιλεῖαν in abominationem Deo.*

254. Ad secundum. Deus dicitur homines *depravare*, vel *pervertere* minus propriæ, non impertiendo malitiam, sed subtrahendo gratiam, ac permittendo, ut in peccata labantur, de quibus frustra eos corripueris, nisi Deus agat in cordibus eorum, ut convertantur. Quanquam alii hunc textum aliter interpretantur, scilicet de stultis, claudis, aut cæcis, quos certe homo non potest corriger; cui sensui consonat lectio, quam ex Symmacho affert S. Hieronymus: *Nemo potest corriger, quod ille immisit.*

255. Tertium ex Actis Apostol. a S. Augustino, aliisque Patribus, & interpretibus ita exponitur, ut nempe passio, & mors Christi Domini, quatenus erat satisfactio divinæ justitiae, & humani generis redemptio, fuerit a Deo positive volita, & ab æternō prædestinata; quatenus vero immani Judæorum perfidia exequenda erat, non fuerit a Deo nisi permissa, & præcognita. Dubitari certe a nemine potest, passionem, & mortem Christi fuisse ex parte Dei maximum charitatis opus, ex parte vero Judæorum scelus omnium nefandissimum. Potuit ergo sub primo aspectu, & debuit a Deo prædefiniri, a quo omnia bona diminant: non potuit autem prædefiniri sub alio aspetto, quia Deus bonus, neque est, neque esse potest malorum causa. Eadem actio, inquit S. Thomas 3. P. q. 47. art. 3., diversimode judicatur in bono, vel in malo, secundum quod ex diversa radice procedit. Pater enim tradidit Christum, & ipse semetipsum ex caritate, & laudantur: *Judas autem tradidit ipsum ex cupiditate, Judæi autem ex invidia, Pilatus ex timore mundano, quo timuit Cœsarem,* & ideo ipsi vituperantur (a).

256. Similiter etiam intelligenda sunt verba Joseph

(a) Pulchra sunt etiam hac ipsa de re hæc verba S. Augustini Tract. VIII. in Epist. S. Joannis T. III. n. 7. *Facta traditio (Jesu Christi) a Patre, facta est traditio a Filio, facta est traditio a Juda: una res facta est. Sed quæ res discernit Patrem tradentem Filium, semetipsum Filium tradentem, & Judan discipulum traudentem magistrum suum? Quia hoc fecit Pater, & Filius*

in caritate: fecit autem hoc Judas in perditione. Fidelis, quia non quid faciat homo, considerandum est: sed quo animo, & voluntate faciat. In eodem facto invenimus Deum Patrem, in quo invenimus Judam. Patrem benedicinus, Judam detestanrus &c. Nec possumus omittire eloquentissimum S. Leonem, qui Sermon. LXVII. alias 65. de Pass. Domini cap. 2. hæc ipsa Sa-

sephi ad fratres suos, videlicet venditionem sui ab ipsis factam, quæ certe crudele crimen fuit, a Deo in bonum fuisse ordinata; quod Joseph ipse postea clarius expressit Gen. L. 20. iisdem fratribus dicens: *vos cogitatis de me malum, sed Deus convertit illud in bonum.* Neque obest, quod ibidem dicit Joseph, *nolite timere: num Dei possumus resistere voluntati?* Neque enim hæc verba respiciunt venditionem Joseph quasi hæc facta fuerit ex irresistibili Dei voluntate, sed potius respiciunt ipsum Joseph, qui resistere non poterat Deo volenti, ut fratribus suis parceret; vel potius totius rei gestæ suminam, noui quatenus delictum fratrui continebat, sed quatenus a Deo omnia in bonum couversa erant.

257. Postremum de comparatione figuli nullum facesset negotium, si cum S. Augustino consideremus, Apostolum loqui de inassa generis humani corrupta, & vitiata per peccatum; ex qua Deus pro infinita sua misericordia aliqua vasa facit in honorem, alia pro sua inscrutabili justitia in contumeliam, apta in interitum, ut proinde primi debeant misericordias Domini in æternum cantare, alii vero divinam justitiam laudare. „Annon, inquit S. Pater Epist. 194. al. 105. ad „Sixtum cap. 5., habet potestatem figulus lutus ex eadem massa utique merito, recteque damnata facere aliud vas in honorem indebitum, propter misericordiæ gratiam, aliud in contumeliam debitam, propter iræ justitiam?“ Et S. Thomas in Comment. bene advertit, locum querelæ esse posse, si artifex ex materia pretiosa faceret vasa vilia, non autem si ea faciat ex materia vili. *Humana autem natura vilitatem habet ex sui materia ... sed majorem vilitatem habet ex corruptione peccati.*

258. Sed cavillatur Theod. Beza. Si ita est, ecce Apostolus non dixit, Deum in massa corrupta reliquere vasa iræ apta in interitum? Cur potius usus est verbo *facere*, nisi ut intelligamus, ipsum Deum vere, & proprie facere sua prædestinatione vasa iræ? Neque ulterius laborare debuisse Apostolus, ut justitiam Dei ab hominum querelis defenderet, recurrendo ad supremam ipsius voluntatem, qui cuius vult, miseretur, & quem vult, inducat; & ita homini os obstruere, dicendo: *o homo, tu quis es, qui respondeas Deo?* Numquid dicit figuramentum ei qui se finxit: *quid me fecisti sic?* Annon habet potestatem figulus lutus &c.; hæc enim omnia supervacanea sunt, si Apostolus credidisset, reprobationem hominum fieri ex massa iam peccato vitiata.

cræ script. loca perpendens ait: *Nunquid iniqüitas perséquentium Christum ex Dei orta est consilio, & illud facinus, quod omni maius est crimen, manus divinae pródictionis armavit?* Non-hoc plane de summa justitia sentiendum est; quia multum diversum, multumque contrarium est id, quod in Christi est passione dispositum.

Gazzaniga Theol. Tom. II.

259. Resp. facile has subtiles cavillationes diligit; nam quantum ad primam, credendum minime est, reprobationem positam non esse, nisi simplicem, puramque derelictionem in massa præditionis, scilicet per solam negationem prædestinationis ad vitam; est enim verum, & positivum decretum, quo Deus aliquos destinat ad æternum supplicium, non quidem absolute, sed post prævisionem peccatorum, quibus ea pœna debetur. Recte propterea dicit Apostolus, Deum facere *vasa iræ, apta in interitum;* quatenus eosdem positive reprobat.

260. Altera etiam cavillatio facile diluitur observando cum S. Thoma in Cominent., Apostolum non tam laborasse in vindicanda Dei justitia *absolute*, seu quantum ad reprobationem aliquorum in genere, sed solum in assignanda ratione, quare ex una, eademque massa damnata isti liberentur potius, quam illi; quare ex duobus geminis, *cum nondum nati fuissent, aut aliquid boni egissent, aut mali, Jacob dilexerit, Esau autem odio haberet?* Cujus discriminis ratio nulla alia est, nisi divina voluntas; sicut nulla alia ratio est, nisi voluntas figuli, ut ejusdem luteæ massæ hæc pars fiat vas in honorem, alia vas in contumeliam.

261. Neque etiam nos moveat vox *odii* a S. Paulo adhibita ad significandam reprobationem Esau, antequam quidquam mali egisset; interprete enim S. Augustino, Deus Esau odio habebat propter peccatum originis. Quid oderat, inquit S. Pater epist. 194., in *Esau*, antequam quidquam faceret mali, nisi originale peccatum?

262. Ob. secundo. Sæpe sacræ litteræ loquuntur de excæcatione mentis, & obduratione cordis, qua Deus peccatores punit. Id de Pharaone dictum invenimus Exodi VII., & seq.; id de Iudeis Isaiae VI., & LXIII., id demum de aliis Joan. XII., Act. ult., & Roman. IX., ac XI. ut nihil frequentius occurrat, quam Deum excæcare hominum mentes, vertigine percutere, spiritu soporis inebriare, incutere amentiam, obdurare corda.

263. Resp. cum S. Thoma 1. 2. q. 79. art. 5., excæcationem, & obdurationem, duo importare, quorum unum est motus animi humani inherenteris malo, & aversi a divino lumine; & quantum ad hoc Deus non est causa excæcationis, & obdurationis, sicut non est causa peccati; aliud autem est subtractio gracie, ex qua sequitur, quod mens divinitus non illuminetur ad recte videndum, & cor hominis non emolliatur ad recte vivendum; & quan-

tum. Non inde processit voluntas interficiendi, unde moriendo; nec de uno exiit spiritu atrocitas sceleris, & tolerantia Redemptoris. Impias furentium manus non immisit in se Dominus, sed admisit, nec præsciendo quod faciendum esset, coegerit ut fieret, cum tamen ad hoc carnem suscepisset, ut fieret.

DISSERTATIO VI. CAP. VIII.

quantum ad hoc Deus est causa excœcationis, & obdurationis (a). Hoc sæpius tradit S. Augustinus, præcipue in celebri Epist. 194. ad Sicutum, & Tract. LII. in Jon. Tom. III., ubi inquit: *sic excœcat Deus, sic obdurat deserendo, non adjuvando, quod occulto judicio facere potest, iniquo non potest.*

264. Notanda hac in re est etiam alia ejusdem S. Patris doctrina Lib. V. cont. Jul. cap. 5., ubi de cœcitate mentis, quæ semper conjuncta est cum obduratione cordis, *cœcitas cordis*, inquit, *quam solus removet illuminator Deus, & peccatum est, quo in Deum non creditur, & poena peccati qua cor superbum digna animadversione punitur, & causa peccati, cum aliquid mali cœci cordis errore committitur.* Prout igitur cœcitas est peccatum, aut peccati causa, certe non est a Deo: bene vero, prout est peccati poena, quod ibidem S. Doctor multis exemplis ex sacra Scriptura petitis copiose confirmat, ut proinde dicere tuto possumus, excœcationem, & indurationem reproborum, quatenus culpa est, a Deo esse deserente, & permittente; quatenus vero est præcedentium culparum poena, esse positive a Deo puniente. Atque hoc modo S. Augustinus explicat loca objecta, & multa alia similia, quæ objici possunt (b).

265. Dices: In multis aliis sacræ Scripturæ locis dicitur Deus suscitare homines, vel convertere eorum corda, ad aliquod malum facientium. Ita 2. Paralip. XXI. 16., & Psalm. CIV. 25. Aliibi autem alius expressius dicitur Deus tradere homines in desideria cordis eorum, in ignominiam, in reprobum sensum Roman. I. 24. 26. 28.; tum etiam mittere operationem erroris 2. Thess. II. 11. Quod autem Deus suscit, convertat, tradat homines ad peccandum, non aliunde, quam ex effaci eorumdem prædestinatione ad inferitum, descendere potest, adeoque &c.

266. Resp. hæc, aliaque id genus testimonia non solum ex Scriptura sacra, sed etiam ex qui-

busdam S. Patribus deprompta explicanda esse eodem modo de subtractione gratiæ, non autem de inmissione malitiæ. Atque ad id clarius intellegendum, adinodum opportuna est doctrina S. Thomas laud. q. 79. art. 1., ubi probat, Deum nullatenus esse causam peccati. „ Deus non potest esse directe causa peccati vel sui, vel alterius, quia omne peccatum est per recessum ab ordine, qui est in Deum, sicut in finem. „ Deus autem omnia inclinat, & convertit in se ipsum, sicut in ultimum finem; unde impossibile est, quod sit sibi, vel aliis causa descendendi ab ordine, qui est in ipsum: unde non potest directe esse causa peccati. Similiter etiam neque indirecte. Contingit enim quod Deus a liquibus non præbeat auxilium ad evitandum peccata, quod si præberet, non peccarent. Sed hoc totum facit secundum ordinem suæ sapientiae, & justitiae, cum ipse sit sapientia, & justitia: unde non imputatur ei, quod alias peccat, sicut causæ peccati; sicut gubernator non dicitur causa submersionis navis ex hoc, quod non gubernat navem, nisi quando subtrahit gubernationem, potens, & debens gubernare“. Hac posita doctrina Angelicus explicat objecta verba S. Pauli: tradidit eos Deus in reprobum sensum; inquantum non prohibet eos quin suum sensum reprobum sequantur, sicut dicimus expōnere illos, quos non tuemur. Explicat pariter eodem modo similia verba S. Augustini: *Deus inclinat voluntates hominum in bonum, & in malum, ut nempe significant, quod Deus in bonum quidem directe inclinet voluntatem; in malum autem, inquantum non prohibet. Et tamen hoc etiam contingit ex merito præcedentis peccati.* Id ipsum eleganter, & copiose explicatum inventetur a Melchioro Cano Lib. II. de locis theol. cap. 4. in resp. ad 7., ubi tamen vult, non nihil addendum esse permissioni, quod nec actio proprie sit, nec sola permissione (c).

267. Inst. II. 8. de infidelibus inquit: Qui of-

fen-

(a) Hanc doctrinam tradit Angelicus etiam Lib. III. cont. gent. c. 162. ubi hæc addit: *Hoc autem auxilium (quod Deus iis, quos vult indurare, non confert) est non solum infusio gratiæ, sed etiam exterior custodia, per quam occasiones peccandi homini ex divina prævidentia tolluntur, & provocantia ad peccatum compunctione tolluntur.* *Adjutor etiam Deus hominem contra peccatum per naturale lumen rationis, & alia naturalia bona, quæ homini confert.* *Quum ergo hæc auxilia aliquibus subtrahit pro merito sue actionis, secundum quod ejus justitia exigit, dicitur eos obdurare, vel excœcare.*

(b) Ex his patet, quam prout Calvinus a doctrina S. Augustini sit alienus, dum Lib. I. Instit. Christ. Relig. cap. 18., a Scholasticis repertam esse dicit distinctionem inter agere, & permittere; quam distinctionem vocat ibidem tergiversationem, effugium, fugitum, rugas, inertias, frivolum solutionem &c. Quid enim est aliud subtractio gratiæ, quam permissio peccati? Quod si Calvinus desideret alia loca S. Augu-

stini, in quibus expressius nominet permissionem puram, & simplicem peccati, quam tantopere contemnit, ut Scholasticorum commentum, præsto sunt illa verba S. Doctoris in Enchiridio cap. 95. Tom. VI. „ Non ergo fit aliquid, nisi omnipotens fieri velit, vel sinendo, ut fiat, vel ipse faciendo. Nec dubitandum est, Deum facere bene, etiam sinendo fieri quaecunque sunt male; non enim nisi justo iudicio sinunt &c.; & Lib. V. cont. Jul. cap. 4. de inaliis loquens, quam innumerabilia, inquit, *Deus permittit fieri, quæ utique si nolusset, nulla ratione permitteret.* “ Omittimus alia loca, utpote minime necessaria.

(c) Aliam etiam Angelicus suppediat horum testimoniorum explicationem, quam nos omnitemdam duximus, ne novis, & subtilioribus difficultatibus impliceatur. Videlicet in cit. q. art. 2. probat, actuū peccati, quatenus est ens, & actus, esse a Deo, quamvis a Deo non sit, prout est defectus. Peccatum, inquit, nominat ens, & actionem cum quodam defectu. Defe-

fendunt verbo, nec credunt; in quo & positi sunt. Beza autem ostendit, legendum esse: in quod & positi sunt: ut sensus sit, eos positos, seu destinatos esse, ut offendant verbo, nec credant.

268. Resp. varias esse hujus loci interpretationes. Primo Vatablus, Cajetanus, & alii putant, in quo intelligi Christum, quem comm. G. Petrus vocaverat *lapidem summum anguiarem*, in quo omnes positi sunt, si tamen ejus verbo velint credere. Si vero legamus in quo l., dicendum est, infideles esse positos, vel destinatos sua malitia, & non a Deo, ut non credant. Vel si a Deo ad id destinati dicuntur, intelligi debent exceccati, & inducari per subtractionem gratiae, non per malitiae infusionem. Quae interpretatio est communior.

269. Ob. tertio. S. Augustinus de gratia, & lib. arb. cap. 21. ex his, aliisque paribus Scripturarum locis ita colligit. „ His, & talibus testimoniis divinorum eloquorum, quae omnia commemorare nūnī longum est, satis, quantum existimo, manifestatur, operari Deum in cordibus hominum ad inclinandas eorum voluntates, quocumque voluerit, sive ad bona pro sua misericordia, sive ad mala pro meritis eorum. „

270. Resp. S. Thomas haec magistri sui Augustini verba explicat, „ quod Deus dicatur operari in cordibus hominum ad inclinandas eorum voluntates sive ad bona, sive ad mala: aliter tamen ad bona, aliter ad mala; nam ad bona inclinat hominum voluntates directe, & per se.

„ tanquam auctor bonorum: ad malum autem dicitur inclinare, vel suscitare homines occasionaliter, inquantum scilicet Deus homini aliquid proponit vel interius, vel exterius, quod quantum est de se, est inductivum ad bonum, sed homo propter suam malitiam perverse utitur ad malum. Hæc habet Angelicus Lect. 3. in c. IX. Epist. ad Rom. En qualis sit, interprete Angelico, tam Scripturarum, quam Augustini sensus. Imo ipse Augustinus eodem loco nobis objecto, postquam iterum dixisset, *Deum operari etiam in cordibus malorum pro meritis eorum*, subdit: *Quorum malitiam non ipse fecit, sed aut originaliter tracta est ab Adam, aut crevit per propriam voluntatem*. (a).

271. Inst. Idem S. Pater de corrept. grat. c. 7. dicit, *Judam electum fuisse ad opus, cui congruebat, scilicet ad' proditionem.*

272. Resp. non esse mentem S. Doctoris, quod Judas electus fuerit ad detestabilis proditionis malitiam, nam illico subdit: *ab illo electus est, qui novit bene uti etiam de malis, ut per ejus opus damnable, illud propter quod ipse venerat, opus venerabile completeretur.*

273. Ob. 5. In doctrina Thomistarum Deus physice præmovet homines ad actum, & entitatem peccati, cum quo malitia inseparabiliter conjuncta est: ecce ergo dici cum Calvino non poterit, Deum absoluenda sua voluntate aliquos ad æternam damnationem prædestinasse; deinde vero eosdem ad illa opera prædeterminare, quorum entitas cum.

mas

otus autem ille est ex causa creata, scilicet libero arbitrio, inquantum deficit ab ordine primi agentis scilicet Dei. Unde defectus iste non reducitur in Deum, sicut in causam, sed in liberum arbitrium; sicut defectus claudicationis reducitur in tibiam curvam, sicut in causam, non autem in virtutem motivam, a qua tamen causatur quidquid est motionis in claudicatione. Et secundum hoc Deus est causa actus peccati; non tamen est causa peccati, quia non est causa hujus, quod actus sit cum defectu. Atque de hac doctrina erat Angelicus ita certus, ut in II. Sent. dist. 37. q. 2. art. 2. non dubitaverit affirmare, contraria esse propinquissimam errori duplice, scilicet quod sint plura prima principia, & quod aliquid ens essentiam habens non sit a Deo. Neque haec doctrina nova est; ut enim de aliis taceamus, invenitur apud S. Anselmum in Dial. de laesis Diaboli cap. 8., ubi inquit: *Inquantum voluntas, & conversio est, aliquid bonum est (ad eoque Dei effectus); inquantum vero justitia, seu rectitudine caret, aliquid malum est, & quod malum est, non Dei, sed voluntis est creature.*

(a) Thomista ex his, aliisque tom. Scripturarum saerae, tum etiam magistrorum nostrorum Augustini, & Thomae locis, maxima saltem cum probabilitate, ne dicamus cum omnimodo certitudine, colligunt, Deum voluntates hominum non inuenimus ad malas, quia ad bona actiones physice præmovere, sensu tamen in supernota ex Sanct. Thoma explicato. Sane illa Sanet. Augustini phrasis: operari Deum in cordibus hominum &c. operationem per se, & natura sua efficacem significat. Otium non est gravem hanc controversiam modo agi-

tandi, de qua infiniti propemodium scriptores ex Schola Thomistica copiose disputarunt. Prae ceteris Sanct. Augustini loca hic spectantia collegit, & illustravit P. Antoninus Reginaldus de mente Cōnc. Trid. circa gratiam efficacem P. II. cap. 26., ubi démonstrandum assumpsit, nullum omnino esse argumentum, ex quo secundum mentem S. Augustini, & in ejus doctrina legitime colligatur: gratia per seipsum efficax, quin ex eodem etiam capite colligi debeat, prædestinationem, a prædeterminatione in physicam ad omnes omnium causarum operationes esse necessariam. Alii vero, qui a physica præmotione abhorrent, in Augustini mente explicanda non parum laborant, & Deum dicunt inclinare hominum voluntates ad malum, vel quod' objecta quædam disponat, mentique ita offerat, ut voluntas tandem moveatur ad malum, (ita Valenitæ apud Bosuetum *Defense de la tradition* Lib. XI. cap. 12.); vel quia voluntatem jam determinata ad malum in genere, ad hoc potius, quam ad alium: individuum objectum applicat, juxta sue sapientię, & justitiae ordinem, qua est sententia Suarezii apud eundem Bosuetum: quæ dñe sententia non levibus premuntur difficultatibus. Unde alii potius nihil affirnare audent, illud usurpantes S. Aug. Lib. V. Cont. Juli c. 4. *Facit hoc (Deus) miris, & ineffabilibus modis, qui novit juxta judicia sua, non solum in corporibus hominum, sed etiam in ipsis coribus operari.* Qui non facit voluntates malas, &c.: quasi vero id non debet etiam dici, posita physica præmotione ad entitatem, seu materiale peccati. Vid. Bourier de l'action de Dieu sur les Creatures Sect. VI. P. 3. cap. 1..

DISSERTATIO VI. CAP. VIII.

malitia connexa est, & quibus homines æternum supplicium demerentur? Eo plane modo, quo dicitur, Deum aliquos gratuita sua voluntate prædestinasse ad gloriam, deinde eos ad illa opera excitare, & movere, quæ secundum ejusdem gloriæ meritum in executione afferunt.

274. Resp. id dici nullatenus posse, quia Deus nullo modo homines ad peccati malitiam, ac deformitatem movet, aut determinat, aut eam operatur in cordibus eorum. Quamobrem non potest ipsis supplicium prædestinare, nisi prius mala eorum merita prævideat. Hinc patet discrimen inter prædestinationem, & reprobationem. Prædestination est gratuita, quia Deus operatur in nobis totum id, quod ad salutem obtinendam est necessarium, reprobatio contra debet a prævisione pendere, quia Deus non est causa malorum, quibus homines pœnas merentur æternas. Prædestination, inquit S. Thomas I. P. quæst. 25. art. 5. ad 2., est causa & ejus, quod expectatur in futura vita a prædestinatis, scilicet gloriæ; & ejus, quod percipitur in præsenti, scilicet gratiæ. Reprobatio vero non est causa ejus, quod est in præsenti, scilicet culpe, sed est causa derelictionis a Deo. Vid. etiam in Lect. 2. super c. IX. Epist. ad Rom. sup. n. 251.

275. Ob. ult. Reprobi certe ad aliquem finem creati sunt; atqui non propter vitam æternam: ergo ut intereant; adeoque &c.

276. Resp. dist. min. Creati non sunt propter vitam æternam, tanquam fiuem ipsis efficaciter intentum, conc.; tanquam fiuem ipsis non minus, quam aliis propositum, nego. Deus vult omnes homines salvos fieri; omnes propterea aliquo modo ad vitam æternam ordinati sunt; & nemo profinde propterea creatus, ut in æternum damnetur, ut Calvinus ore blasphemо pronunciat. *Omnium*, inquit S. Prosper in resp. ad tertiam object. Vincent., *omnium quidem hominum Deus creator est*. Sed nemo ab eo ideo creatus est, ut periret; quia alia est causa nascendi, alia pereundi; ut enim nascantur homines, conditoris est beneficium; ut autem pereant, prævaricatoris est meritum. Permittit tamen eorum peccata, ut in illis divinæ suæ justitiæ splendor appareat.

CAPUT IX.

De reprobatione negativa, ejusque causis.

277. Ut supra diximus num. 238., reprobatio negativa, seu inadæquate sumpta non significat

(a) Reprobationem negativam nihil esse aliud, quam exclusionem a gloria, tanquam a beneficio indebito multi Thomistæ opinantur. Sed hinc sententie valide se se opposuit P. Anton. Goudin in tract. 3. de reprob. quæst. 3. art. 1. contendens contra Alvarum, Salmanticenses, Jo. a S. Thoma, aliosque, reprobationem non esse voluntatem excludendi a gloria antecedenter ad culpe prævisionem, sed esse voluntatem permittendi,

æterni supplicii punitionem, sed solam exclusiōne a gloria, tanquam a beneficio indebito, ut aliqui Thomistæ censem; vel, ut aliis placet, solam Dei voluntatem permittendi, ut aliqui sua culpa ab æternæ gloriæ acquisitione deficiant (a).

278. Utcumque vero reprobatio sumatur, nullatenus credimus cum aliquibus, eam dici negativam, quasi sit sola prædestinationis negatio, & Deus aliquos ad gloriam eligens de infinita pene aliorum multitudine nihil prorsus decrevisse concipiatur. Haud recta est ista reprobationis negativæ notio; est enim reprobatio pars divinæ providentiae, & ut loquitur P. Thomas de Leinos, actus positivus divini intellectus ordinantis per certa quædam media aliquos a regno deficere. S. Thomas I. P. quæst. 25. art. 5. sicut prædestination, inquit, est pars providentiae respectu eorum, qui divinitus ordinantur in æternam salutem, ita reprobatio est pars providentiae respectu illorum, qui ab hoc fine decidunt. Unde reprobatio non nominat præscientiam tantum, sed aliquid adlit secundum rationem, sicut & providentia. Sicut enim prædestination includit voluntatem conferendi gratiam, & gloriam, ita reprobatio includit voluntatem permittendi aliquem calere in culpam, & inferendi damnationis pœnam pro culpa. Et de hoc aut nulla, aut non magna esse potest controversia.

279. Controversia non levis est, & admodum difficilis, ubi de hujus reprobationis causis inquiritur; nam vel ipsi Thomistæ inter se discordant. Pro majori autem dicendorum luce notandum est primo, quæstionem hic non esse de causa reprobationis efficiente, quæ non est nisi divina voluntas; neque de causa finali, quæ certe splendor est divinæ justitiæ, cum omnia operetur Deus propter suorum attributorum manifestationem. Unde S. Thom. I. P. quæst. 25. art. 5. ad 5. inquit: *ex ipsa bonitate divina ratio sumi potest prædestinationis aliorum, & reprobationis aliorum*. Sic enim Deus dicitur omnia propter suam bonitatem fecisse, ut in rebus divina bonitas repræsentetur ... *Voluit igitur Deus in hominibus quantum ad aliquos, quos prædestinat, suam repræsentare bonitatem per modum misericordiæ parcendo, & quantum ad aliquos, quos reprobat, per modum justitiæ puniendo*. Et hæc est ratio, quare Deus quosdam eligit, & quosdam reprobat. Tota igitur controversia est de causa meritoria reprobationis ex parte reprobatorum, an scilicet aliquod in eis peccatum præcesserit a Deo prævisum, ratione cuius eos a gloria excludere

ut aliqui a gloria culpa sua excedant; positivam autem exclusionem a gloria includi quidem in reprobatione, sed tamens supposita culpa, eamque subsequi, non antecedere. Pro sua autem sententia landat Capreolum, Cajetanum, Ferrariensem. & Nazarium. His postea accesserunt P. Graveson in epistol. 9. Theol. tertiae classis, qui ejusdem discipulus fuit, & P. Gar. Ren. Billuart, qui Goudinum exscripsit fere totum.

voluerit, vel permittere, ut in eo moriantur, ut in infantibus reprobis non baptizatis contingit; vel eo remisso prolabantur in alia, ac demum in finalem impoenitentiam, quod in reprobis baptizatis adimpletur.

280. Notandum secundo, non hic agi de reprobatione comparative sumpta, quare scilicet Deus ex tota hominum, vel Angelorum multitudine hos potius voluerit reprobare, quam alios; certum est enim, id a sola imperscrutabili Dei voluntate pendere; quandoquidem ex parte hominum omnia sunt aequalia. Unde Angelicus loco mox laud. ita prosequitur: sed quare hos elegit in gloriam, & illos reprobavit, non habeo rationem, nisi divinam voluntatem; sicuti ex sola divina voluntate factum est, ut haec pars materiae esset sub forma ignis, & haec alia sub forma terrae, & a sola voluntate artificis dependet, ut ille lapis sit in hac parte parietis, & ille in alia, quamvis ratio artis habeat, ut aliqui lapides sint in hac, & aliqui in alia. Quae duo exempla affert S. Doct. ad hanc doctrinam illustrandam.

281. Tota igitur quæstio est de causis reprobationis negativæ absolute consideratae. De causis inquam ex parte reproborum; ut enim docet Angelicus laud. art. 5. non potest assignari causa divinæ voluntatis ex parte actus volendi, sed tantummodo ex parte volitorum, inquantum scilicet Deus vult esse aliquid propter aliud.

282. Molinistæ, qui electorum prædestinationem factam esse volunt ex prævisis eorum meritis, consequenter docent, reprobationem tum Angelorum, tum hominum factam esse ex prævisis reproborum culpis; quæ culparum prævisio cum secum trahat non solum exclusionem a gloria, sed etiam voluntatem infligendi pœnam, quæ culpis prævisis proportione respondeat, nullam aliam proprie reprobationem Molinistæ agnoscunt, quam positivam (a). Quam sententiam paucis confutabimus, cum iam ex dictis de prædestinatione gratuita, satis excusa videri possit.

283. Schola Augustiniana aliter sentit de repro-

batione Angelorum, aliter de reprobatione hominum in statu naturæ lapsæ. Inter Angelos nempe eos fuisse reprobatos vult, quos Deus auxilio sine quo, seu gratia sufficienti, quam solam iis necessariam fuisse docet, pro suo libero arbitrio male usuros prævidit, & ita Molinistis hac in parte consentit. Hominum vero reprobationem repetit a peccato originali; sed cum aliqua distinctione. Eorum quippe, qui ad gratiam regenerationis non pervenient, peccatum originale causam reprobationis proximam esse statut: reprobationem autem adulorum baptizatorum etiam a peccato originali repetit, sed tanquam a causa remota, & radicali. Vid. Laur. Berti Libro V. de Theol. discipl. c. 18.

284. Thomistæ denique in tres dividuntur classes. Sunt namque primo, qui reprobationem negativam a sola Dei voluntate repetunt; cum enim, inquit, gloria æterna beneficium sit gratum, nullique vel Angelorum, vel hominum debitum, sine ulla prorsus injustitiae nota Deus aliud aliquibus denegat, quos propterea minime prædestinatos, vel negative reprobatos vocamus; vel ut alii loquuntur, ex solo voluntatis suæ beneplacito permittit Deus, ut aliqui tam ex Angelis, quam ex hominibus suæ defectibilitati relieti ab æterna gloria propria sui ipsorum culpa excidant. Sunt præterea, qui considerantes, electionem hominum ad gloriam non fieri, nisi post prævisionem peccati originalis, adeoque ex massa jam corrupta, consequenter cum Augustinianis putant, hominum reprobationem negativam non esse nisi justam derelictionem in eadem massa, seu, ut loquitur Augustinus, non liberationem. Demum alii utramque sententiam simul copulant dicentes, Deum duplice titulo homines quosdam reprobasse, & quia gratia, & gloria eis non debebatur, & quia insuper filii iræ propter originale peccatum inspiriebantur, ita ut originale peccatum fuerit radicalis ratio reprobationis. Ita Thomas de Lemos, quem postea alii secuti sunt (b). Hanc sententiam declarabit sequens

PRO-

(a) Dion. Petavius, postquam in Lib. IX. Theolog. Dogm. c. 9. agnoverat duplicum vulgo a Theologis distinguiri reprobationem, scilicet negativam, & positivam, Lib. X. c. 3. negativam reprobationem nullam esse statut; atque his verbis suam, suæque scholæ de reprobatione sententiam proponit: *Hanc Dei gratiam (sufficientem) cum mortales omnes accipiunt, & ad salutem invitentur, non omnes tamen aut admittant, aut admissam retineant, ex eo meritorum dispar conditio, ac diversum de illis summi & incorrupti judicis arbitrium existit: qui quos sponte ac libera voluntate consensuros ac perseveraturos prævidit, in gloriam prædestinavit ex aeterno: quos autem eadem libertate refragatur, aut minime constantes futuros præscivit, damnat illos, ac reprobavit. Cuius materia, causaque reprobationis est, vel originalis culpa sola, quam non baptismi salutaris unda diluit, ut infantibus præcoxi morte subtractis accidit; vel cum originis noxa propria in-*

super voluntate commissa, qualis in grandioribus infidelibus inest; vel sola ista propria, quam sibi quisque consivit, ut qui & baptismō initiati sunt, & acceptam ibi gratiam suo vitio perdiderunt. Card. tamen Bellarminus Lib. II. de gratia, & lib. arb. cap. 16. reprobationem negativam admittit, eamque a sola Dei voluntate ante prævisionem peccatorum pendere docet.

(b) Prima sententia est Guill. Estii, Sylvii, Salmanticensium, aliorumque multorum. Imo Vinc. Contensonius Lib. II. Theol. mentis & cordis Dissert. VI. cap. 2 specul. 2. vult, Thomistas, qui necessitatemi gratia per se efficacis pro omni statu admittunt, quique constentur prædestinationem Angelorum esse ante prævisa merita, & reprobationem Daemonum esse ante prævisa demerita (neque enim in illis fuit originale peccatum), non posse nisi oblitus sua doctrine, & principiorum suorum, asserere, reprobationem hominum, prout est exclusio a beneficio indebito, supponere peccatum ori-

PROPOSITIO I.

Reprobatio negativa hominum facta videtur intuitu peccati originalis; ita tamen ut etiam juste a Deo fieri potuisse ex eo solo, quod gratia ad salutem necessaria sit beneficium creaturæ rationali prorsus indebitum.

285. Prima hujus propositionis pars manifeste insinuatur a S. Paulo in multis locis, præcipue autem in epist. ad Romanos, ubi loquens de prædestinatione aliorum, ad gloriam, aliorumque ab eadem gloria reprobatione, utramque factam esse semper dicit ex massa generis humani vitiata per peccatum primi parentis. Primo enim prædestinationem electorum appellat misericordiam, seu liberationem a peccato, reprobationem vero inducationem, seu derelictionem in peccato; cap. IX. 18. : *cujus vult misereatur, & quem vult, indurat.* Præterea Deum prædestinante, & reprobante, comparat figulo, qui habet potestatem, *ex eadem massa* (*utique merito recteque damnata*), facere aliud vas in honorem (*indebitum propter misericordiae gratiam*), aliud vero in contumeliam (*debitum propter iræ justitiam*). Ita verba Apostoli commentatur S. Augustinus epist. 194. n. 25.

286. Ex his autem manifeste apparet, primo reprobationem nihil esse aliud, quam derelictionem in conspersione per peccatum vitiata, adeoque factam intuitu peccati originalis, deinde prædestinationem appellatam misericordiam, adeo esse gratuitam, ut pro sua voluntatis benefacito potuerit Deus eam, quibus voluerit, citra iniustitiam denegare. Quod uberius Apostolus declarat, exemplo Jacob, & Esau, quorun priorem Deus dilexit, alterum autem odio habuit, cum nondum nati essent, aut aliquid boni egissent, aut mali. Quæ verba ita pulchre commentatur S. Augustinus epist. 194. num. 54: *Quid diligebat (Deus),*

ginale. Postea miratur, P. Goneti, qui tam strenue Thomistica dogmata Cypreo suo tintari solet, hac in parte a tria Thomistarum omnium sententiæ recessisse. nullumque dicit ante ipsum discipulum S. Thomæ hanc sententiam prælo, mandasse. Contensonius cum hoc scriberet, videre non potuit insigne opus de Leinos inscriptum *Panoplia gratiæ*, quod non nisi biennio post Contensonii obitum anno 1676. Leodiensiibus typis prodit. Hæc tamen Contensonii verba aliquos celebres nostræ familie Theologos minime absterrerunt, quin Goneti sententiam amplecterentur. Eam enim adoptaverunt, saltē ut probabilem Petrus de Godoy Episcopus Oxoniensis in I. P. S. Thomæ Tract. 8. disp. 69., & Card. Gotti T. IV. in I. P. quæst. 4. dub. 2. §. 4. Antoninus autem Massouliensis Diss. 1. quæst. 8. art. 2. Tom. I. de Dīn. Motione de hac sententia inquit: *quam, ego, verissimam S. Augustini, & Thomæ sententiam, esse non dubito.*

(a) Atque manifestum est, a S. Augustino causam reprobationis hominum fuisse ab originali corruptione.

in Jacob, antequam natus fecisset aliquid boni, nisi gratuitum misericordiae suæ donum? Et quid oderat in Esau, antequam natus fecisset aliquid mali, nisi originale peccatum? Quod si illud odium cum S. Thoma I. P. quæst. 25. art. 5. ad 1. minus proprie intelligamus, in quantum quibusdam non vult hoc bonum, quod est vita æterna, idem perinde est, ac si dicatur, Deum a liquis non velle hoc bonum, quod est liberatio a conspersione massæ damnatæ; ut proinde reprobatio nihil sit aliud, quam derelictio. intuitu peccati originalis facta.

287. Præcipue cum idem Angelicus exponens ea sequentia Apostoli verba vers. 22. Quod si Deus volens ostendere iram, & notam facere potentiam suam, sustinuit in multa patientia vasa iræ apta in interitum &c. Lect. IV. primo ostendat, nomine iræ hic intelligi justitiam vindicativam: secundo reprobos vocari vasa iræ in interitum, idest in se habentia aptitudinem ad æternam damnationem; quia uenpe, ut prius dixerat S. Doctor, ipsi de se habent dispositionem ad malum ex corruptione primi peccati. Eu quomodo reprobatio hominum negativa facta sit intuitu peccati originalis ad mentem Apostoli, prout uenit S. Augustinus, & S. Thomas nobis exponunt.

288. Sed adhuc evidentius hanc Apostoli mentem assequemur, si Augustini ductum sequamur (a). Primo enim hic S. Pater prædestinationem cum Apostolo semper nominat *liberationem a massa perditionis*; atque ex opposito reprobationem vocat *derelictionem in eadem conspersione damnata*; & primam uni Dei misericordiæ tribuit, alteram justitiae. Unde etiam hujus causam assurgari posse ait, alterius vere non. Quærimus, inquit epist. 194. n. 14. *meritum obliterationis* (*seu reprobationis*), & *invenimus*; merito namque peccati universa massa damnata est. .... Quærimus autem *meritum misericordiæ*, nec *invenimus*, quia nullum est. Deinde nihil apud hunc divinæ gratiæ Doctorem frequentius, quam es-

petitam, ut Dion. Petavius, qui Molinistis consentiens, omnem reprobationem negativam iniciatur Lib. IX. Theol. dogm. c. 9; postquam multa in hanc rem S. Patris testimonio attulisset, ita subdit: *Mentiar, nisi hoc disertissima oratione idem asserat Augustinus epist. 106. (nunc 186.) &c.* Quam sinceram tanti viri confessionem immiterito carpere Tournellinus videtur, dum S. Doctorem volente, volenter ad suam sententiam pertrahere conatur. Hinc Thomas de Lemos agre admodum fert, aliquos ab Augustini doctrina in hoc dogmate (quod ipse vocat *universatissimum ejus sententiæ fundamentum*) recessisse; neque enim inquit c. 11. Augustini adversarii aliquid jucundius potest evenire. Postea subdit: *Hanc autem de reprobationis causa doctrinam S. P. Ang. ex Apostolo ad Rom. IX. desumpsit, in illius verbis fundavit, atque ex littera ipsa deduxit; illum, vero minus Apostolum intellexisse, qui post Apostolum secundus gratiæ defensor meruit nuncupari, & qui per tot annos in hujus doctrinæ elucidatione laboravit, quis dicat?*

esse ab electis divinam misericordiam laudibus celebrandam, nullatenus vero a reprobis Dei justitiam culpandum, quia omnes prorsus homines propter originalem culpam reprobari merebantur. Sic in *Enchiridio* c. 99. de Deo inquit: *Miseret magna bonitate, obdurat nulli iniquitate; ut nec liberatus de suis meritis glorietur, nec damnatus nisi de suis demeritis conqueratur.* Sola enim gratia redemptos discernit a perditis, quos in unam perditionis concreverat massam ab origine ducta causa communi. Ad quod comptobandum perpetuo utitur Apostolica illa similitudine *massæ luteæ*, ex qua figulus arbitratu suo aliud vas fingit in honorem, aliud in contumeliam. Et in fiuem ejusdem capitis concludit, *universum genus humanum tam justo iudicio divino in apostatica radice damnum, ut etiamsi nullus inde liberaretur, nemo recte posset Dei vituperare justitiam.* Similibus phrasibus pleni sunt libri, quos S. Augustinus contra hæresim Pelagianam conscripsit.

289. Neque a S. Augustino recessit in hac materia fidissimus ejus discipulus S. Thomas, sæpe, & inculenter docens, causam reprobationis negativæ hominum fuisse peccatum originale; quanquam haud raro aliam etiam addit, quod ad divinam providentiam pertineat permittere, aliquos a fine æternæ gloriæ deficere. Et quidem omnino decretarius est textus ille ex Quæst. VI. de Verit. art. 2. ubi siam, & Magistri sui Augustini mentem declarat. Cum enim num. 9. sibi objecisset, electionem Dei, utpote *rationabilem*, debere ex membrorum prævisione procedere, ita respondet: „*E*„, *lectio Dei, qua unum eligit, & alium reprobat,* „*rationabilis est; nec tamen oportet, quod ratio* „*electionis sit meritum: sed in ipsa electione ra*„*tio est divina bonitas; ratio autem reprobatio*„*nis est in hominibus peccatum originale, ut* „*dicit Augustinus, vel in futuro (a) per hoc i*„*psum, quod est non habere debitum ad hoc,* „*quod eis gratia conferatur. Rationabiliter autem* „*possum velle denegare alicui, quod sibi non de*„*betur.*“ *Hoc unum testimonium sufficere vide*„*tur ad mentem S. Thomæ probe cognoscendam,* „*quæ a mente S. Augustini minime discordat.*“

290. Utramque reprobationis causam iterum conjungit Angelicus in Lect. 3. & 4. super cap. IX. epist. ad Rom.; in Lect. enim 5. ut omnem in justitiae suspicionem a Deo reprobante amoveat, duabus utitur similitudinibus; nempe primo alicujus, qui pro suo arbitratu det uni pauperi eleemosynam, alteri non det: secundo alicujus, qui uni velit remittere injuriam, alteri non. Profecto primum exemplum ostendit, causam sufficientem

reprobationis esse divinam providentiam, quæ aliquos extra injustitiam permittit a fine æternæ gloriæ deficere; cum nemini teneatur ea gratia dona largiri, quique prædestinati efficaciter adjuvantur, ne a fine deficiant. Alterum vero manifestat liberam Dei voluntatem, qua ex tota hominum massa corrupta aliquos vult liberare parcerendo, alios autem vult in eadem relinquere, ac permettere, ut a suo fine deficiant.

291. Id ipsum alio modo explicat S. Doctor Lect. 4. ubi duplēcē vilitatem in homine considerat, aliam ex materia, qua compactus est, alteram *majorem ex corruptione peccati: ex utraque atque infert, nullam homini fieri injuriam, si Deus ipsum ad meliora non promoveat, sed deputet ad infirmū usum.* Et iterum duplex *causa &c.*

292. Ob. primo ex sacris litteris. S. Paulus ad Rom. IX. quemadmodum salvandorum electionem, ita & aliorum reprobationem tantummodo repetit a Dei beneplacito, qui *cujus vult miseretur, & quenam vult indurat.* Quod ulterius declarat exemplo figuli, qui pro sua potestate ex eadem luti massa aliud vas facit in honorem, aliud in contumeliam. Ulterius hoc supremum Dei dominium in varias hominum sortes ante Paulum pulchre describit Ecclesiasticus Cap. XXXIII. ubi postquam dixit, a Domini sapientia immutata esse tempora, & dies festos constitutos, aliosque profanos relictos: ubi certe sola discretionis causa est voluntas Dei; postea ad homines transit vers. 10. eosque ait esse de solo, & ex terra, unde *creatus est Adam, ac demum subdit vers. 11. & seq.* In multitudine disciplinæ Dominus separavit eos, & immutavit vias eorum. Et ipsis benedixit, & exaltavit, & ex ipsis sanctificavit, & al se applicavit: & ex ipsis maledixit, & humiliavit, & convertit illos a separatione ipsis. Quasi lutum figuli in manu ipsius, plasmare illud, & disponere. Omnes vice ejus secundum dispositionem ejus, sic homo in manu illius, qui se fecit, & redlet illi secundum iudicium suum. Quæ omnia supremum Dei dominium, ut in ceteris creaturis, ita in hominum electione, vel reprobatione manifeste declarant.

293. Resp. ex iis, quæ supra observavimus nun. 286. manifeste constare a S. Paulo in laud. loco massam hominum considerari, ut peccato originali jam corruptam, atque æternæ damnationi addictam; unde quando soli divinæ voluntati tribuit, quod aliquorum misereatur, alios induret, de reprobatione comparative sumpta intelligentius est, quæ certe a sola divina voluntate dependet. Inde tamen non efficitur, quod Deus infelices reprobos una cum Esau odio non habeat pro-

(a) Noster P. Ant. Goudin in suo *Tract. posth. de repr.* p. 704. considerans hæc verba S. Th. *nullum sensum efficere*, putavit, locum esse corruptum, & ita legendum: *vsl etiam fuit hoc ipsum, quod est non habe-*

re debitum &c. Laudat antea Capreolum ita legentem. Sed optandum esset, ut consultis codicibus, si quæ sunt, vera lectio determinaretur.

propter peccatum originale. Quanquam etiamsi seposito peccato originali voluisse Deus pro suo arbitrio permittere, ut aliqui homines a fine æternæ beatitudinis deficerent, quemadmodum sua sola libera voluntate permisit, tot Angelos deficerent, nulla in eo injustitia foret, & una cum Apostolo dicendum esset: *O homo, tu quis es, qui respondeas Deo? Numquid dicit figuratum ei, qui se finxit, quid me fecisti sic?* cum iis, quæ sequuntur.

294. Alteri testimonio ex Ecclesiastico resp., vere supremum Dei creatoris dominium super omnes creatureas esse primam, & sufficientissimam causam, cur permiserit aliquos tam Angelorum, quam hominum deficerent a fine æternæ beatitudinis, ad quem erant ordinati, quod proprie est negative eos reprobare. Cum hoc tamen potest nostra sententia facile conciliari; ut quemadmodum prædestinatione electorum ad gloriam nostro intelligendi modo facta non est, nisi post prævisum peccatum originale, & post factam Jesu Christi Servatoris nostri prædestinationem, ita & reprobatio: & quemadmodum prædestinatione rectissime propterea dicitur gratuita liberatio a massa perditionis, ita reprobatio est justa derelictio in eadem massa; atque ita prædestinationis unus duumtaxat est titulus, scilicet immensitas divinæ misericordiæ; reprobationis autem hominum duplex, nempe & supremum Dei dominium, quo potuit citra ullam injustitiam permittere, aliquos homines a fine suo deficerent; & insuper peccatum originale, ex cuius intuitu justissime aliquos ab æterna gloria rejicit: & cum posset pro sua misericordia omnes liberare, vel pro sua justitia omnes rejicere, sola ipsius voluntate factum est, ut nec omnes rejiceret, nec omnes liberaret.

295. Ob. 2. S. Thomas I. P. quæst. 25. art.

(a) Textus est aliquanto prolixior, minime tamen prætermittendus, quia sapientissimum divinæ providentiæ ordinem mirifice explicat. „Ex ipsa bonitate divina, inquit Sanctus Doctor, ratio sumi potest prædestinationis aliquorum, & reprobationis aliorum. Sic enim Deus dicitur omnia propter suam bonitatem factisse, ut in rebus divina bonitas repræsentetur. Necessitate est autem, quod divina bonitas, quæ in se una, & simplex, multifaciter repræsentetur in rebus, propter hoc, quod creaturæ ad simplicitatem divinam attingere non possunt. Et inde est, quod ad completionem universi gradus rerum, quarum quædam altum, & quædam infimum locum teneant in universo. Et ut multiformitas graduum conservetur in rebus, Deus permittit aliqua mala fieri, ne multa bona impedianter. Sic igitur consideremus totum genus humanum, sicut totam rerum universitatem. Volut igitur Deus in hominibus, quantum ad aliquos, quos prædestinat, snam repræsentare bonitatem per modum misericordia pariendo, & quantum ad aliquos, quos reprobat, per modum justitiae puniendo. Et hæc est ratio, quare Deus quosdam legit, & quosdam reprobat. „Ubi manifestum est, ab Angelico Doctore simul cum divina providentia jun-

5. docet, ut prædestinationem, ita & reprobationem esse partem divinæ providentiæ: non ergo est actus divinæ justitiae, ut facta sit propter peccatum originale. Præterea ibid. docet, reprobationem includere voluntatem permittendi aliquem cadere in culpam, & inferendi damnationis penitentiam pro culpa: ergo permissio peccati originalis, in iis potissimum, qui propter illud solam damnantur, est effectus reprobationis, non causa. Demum in I. ad Annibaldum Dist. 41. qu. un. art. 5. nullam aliam reprobationis causam aguoscit, quam quod *salus hominis non sit debita naturæ humanae*.

296. Resp. ad primum, reprobationem hominum, sicut & Angelorum, utique esse divinæ providentiæ actum; hoc tamen minime impedire, quia prima facta sit intuitu peccati originalis. Cum enim tota hominum progenies esset protoparentis labore vitiata, totaque posset æterna gloria juste privari, divinæ providentiæ fuit, ut aliqui misericordissima Dei bonitate ab hac communi contagione liberarentur, aliis in ea relictis; & sic gloria Dei in utriusque diverso modo splenderet. Quod Sanct. Doctor mirifice explicat artic. 5. ad 5. (a).

297. Dici etiam potest in doctrina ejusdem S. Thomæ, quod quanvis reprobatio in se, & generaliter spectata, sit actus divinæ providentiæ, ad quam pertinet, ut aliqui ex naturali sua defecibilitate a fine sibi præstituto deficiant, unde tota ratio reprobationis Angelorum pendet, in reprobatione tamen hominum, quæ sine dubio facta est post permissionem totius humani generis depravationem, præter actum divinæ providentiæ, inveniatur etiam actus divinæ justitiae punientis aliquos propter peccatum, quemadmodum in aliis divina misericordia resplendet parcendo (b).

298.

gi prædestinationem per modum misericordia pariendo, utique iis, qui ex peccato originis venia indigebant, & reprobationem per modum justitiae puniendo per delectionem.

(b) Hanc etiam responsionem insinuat Sanct. Thomas art. 2. ubi cum sibi objecisset, Angelos bonos non fuisse prædestinatos, quia prædestinatione, cum sit propostum miserendi, supponit in prædestinatis miseriam, qualis certe in Angelis non fuit, ita ad tertium respondet: *Prædestinari convenit Angelis, sicut & hominibus, licet nunquam fuerint miseri. Nam motus non accipit speciem a termino, a quo, sed a termino, ad quem: nihil enim refert, quantum ad rationem dealbationis, utrum ille, qui dealbatur, fuerit niger, aut pallidus, aut rubeus. Et similiter nihil refert ad rationem prædestinationis utrum aliquis prædestinetur in vitam æternam, a statu miseræ, vel non. Quanvis dici possit, quod omnis collatio boni supra debitum ejus, cui confertur, ad misericordiam pertineat. Quanvis ergo prædestinatione generaliter accepta, & ut in Angelis facta est, non includat liberationem a miseria, eamdem tamen certissime includit, quando agitur de prædestinatione hominis lapsi; ita similiter reprobatio &c.*

298. Cum vero S. Doctor dicit, reprobationem includere voluntatem permittendi aliquem *cadere in culpam*, intelligi debet, non de ipso casu in culpam originalem, cuius præscientia certe tata reprobationem præcessit, quam prædestinationem, sed potius de voluntate permittendi, ut aliquis in ipsa culpa remaineat, seu de ipsius Dei derelictione. Id patet primo, quia ipse S. Doctor in eodem articulo ad 2. clarius se explicans inquit: „Reprobatio non est causa ejus, quod est in præsentia, scilicet culpæ, sed est causa *derelictionis a Deo*“. Id patet ulterius, quia permissio peccati non est semper conjuncta cum reprobatione, electi enim sæpius in peccata labi permittuntur, sed potius derelictio in peccato cum reprobatione conjungitur. Et quanquam in reprobatione Angelorum nullum fuerit peccatum præcedens, in quo relinquerentur, attamen & de ipsis aliquo sensu vere dici potest, quod reprobatio incluserit voluntatem permittendi, ut caderent in peccatum, & in ipso derelinquerentur.

299. Quod objectum fuit ex Opere ad Annibalum, facile solvitur; primo quia certum modo est, illud opus perperam S. Thomæ adscribi (a). Deinde quia etiamsi eo loco nonnisi una, & sufficientia causa reprobationis hominum assignetur, nempe quod salus æterna sit beneficium indebitum, in aliis tamen locis S. Præceptor etiam ad peccatum originale, tanquam ad veram reprobationis hominum causam, confugit.

300. Ob. 3. potissimum, & difficillimum argumentum de reprobis baptizatis, quorum reprobationis peccatum originale esse causam, intelligi non potest; fide enim certa credimus, in iis fuisse omne culpam integre remissam, nihil Deum odisse, nihilque damnationis superesse, ut totidem verbis Concilium Tridentin. definivit Sess. V. Quod si peccatum originale non est causa reprobationis in baptizatis, neque erit in aliis (b).

301. Resp., in baptizatis peccatum originale non esse causam damnationis proximam, & immediatam, esse tamen causam remotam, & radicalem; quanquam enim in baptismō tota originalis culpa penitus deleatur, quantum ad reatum, remainet tamen etiam in renatis concupiscentia, quæ ex peccato est, & ad peccatum inclinat. De humana natura, inquit Sanct. Thomas, 1. 2. quæst. 109. art. 9. licet per gratiam sanetur, quantum ad mentem, remainet tamen in ea corruptio, & infectio, quantum ad carnem, per quam servit legi peccati, ut dicitur Rom. VII. 25. Ut itaque huic concupiscentiæ, quæ ju-

giter ad peccandum nos sollicitat, efficaciter, & usque ad finem vitæ resistamus, magno gratiæ Dei auxilio indigemus, quod Deus pro sua ineffabilis misericordia electis tribuit, pro sua autem justitia alii denegat; quo fit, ut propria sua culpa in actualia peccata ruentes, infeliciter tandem dammentur.

302. Dices primo. In hac sententia peccatum originale, licet in renatis integre remissum, & deletum, erit causa, cur Deus reprobis efficax suæ gratiæ auxilium ad resistendum concupiscentiæ denegat, adeoque ut damnentur; unde vera non erit Trident. Synodi definitio, *in renatis nihil esse damnationis*. Ita enim ratiocinari possumus: ideo iste baptizatus damnatur, quia rebelli concupiscentiæ cedens in peccatum est lapsus, in eoque mortuus; ideo autem permissus est in peccatum labi, in eoque mori, quia Deus eum non lovit a massa perditionis æterna prædestinatione liberare: ergo non obstante sacramenti regeneratione aliquid in eo damnationis remansit, propter peccatum originis, quod influit in ipsam reprobationem.

303. Resp. peccatum originale esse primam & remotam radicem, & causam, ob quam Deus reprobis baptizatis auxilium efficax ad perseverandum denegat, non tamen formaliter, sed tantum materialiter; quod sic explicabo. Peccatum originale remissum certe non potest per se influere in denegationem gratiæ, & perseverantie finalis; quasi Deus ex eo peccato penitus condonato moveatur ad hæc sua beneficia deneganda. Materialiter tamen, & absque ullo virtuali influxu potest esse prima causa, & prima radix, ob quam Deus reprobis peculiaris, & indebita suæ misericordiæ dona non tribuat, quatenus ejus intuitu Deus aliquos a sua gloria exclusit, quibus nihilominus ex inscrutabili judiciorum suorum abysso gratiam regenerationis conferri voluit, sed non perseverantiam in hono; ex vi scilicet æterni sui, & immutabilis decreti, quo eos exclusos voluit a gloria; cuius jus peccato originali amiserant. Peccatum itaque originale causa fuit decretri reprobationis, quod nostro intelligendi modo præcessit voluntate in aliquibus reprobis eamdem originalem noxam; decretum autem reprobationis includit permissionem peccati illius, propter quod reprobis damnatur. Et sic peccatum originale est causa remota, & radicalis, cur reprobis baptizatis negetur perseverantie donum, non tamen formaliter, quasi ejus intuitu hoc fiat, sed materialiter tantum, quatenus ejus intuitu, antequam

re-

(a) Illud opus esse adscribendum Annibaldo Cardinali Ord. Præd. ostendit P. Bern. de Rubeis in diss. *Criticis de gestis, scriptis ac doctr. S. Thomæ* Dissert. X. cap. V. Vid. etiam P. Eckhard. de *Scriptor. Ordin. Præd.* in S. Thoma, & Dupinus in *Biblioth. Sæc. XIII.* cap. 4:

Gazzaniga Theol. Thom. II.

(b) Aliqui discipuli S. Thomæ hoc argumentum versiti, dixerunt, peccatum originale causam esse reprobationis eorum duntaxat, in quibus remittendum non erat. Sed bene advertit Thomas de Lemos num. 222. hanc sententiam sustineri non posse, quod variis rationibus ostendit..

remitteretur, factum jam erat irrevocabile reprobationis decretum; unde consequitur permissio peccati, & in eo derelictio.

304. Dices secundo. Si peccatum originale fuit causa reprobationis etiam in iis, in quibus per baptismum delendum erat, reprobatio autem est causa permissionis peccati, manifeste sequitur, peccatum originale etiam in renatis esse causam denegationis gratiae, & permissionis peccati; ut enim habet philosophicum adagium, *quod est causa cause, est causa causati*. Cum itaque dici non possit, peccatum originale in renatis, & justificatis esse causam denegationis gratiae, ac permissionis peccati, neque dici potest &c.

305. Resp. neg. sequelam: quemadmodum se quela non admitteretur, si quis ita colligeret: Peccatum originale fuit occasio, immo etiam suo modo causa, ut Christus prædestinaretur; sed prædestinationis Christi fuit causa nostræ prædestinationis; ergo peccatum originale fuit occasio, vel causa nostræ prædestinationis, quæ certe conclusio falsa omnino est. Peccatum igitur originale fuit prima causa reprobationis etiam eorum, in quibus dimittendum erat; decretum autem reprobationis causa fuit permissionis peccati: nec tamen propterea dici potest, peccatum originale jam dimissum esse causam permissionis peccati, aut in ipsam permissionem virtualiter influere, quæ tota ab immutabili reprobationis decreto pendet.

306. Axiona autem illud philosophicum tunc solum obtinet, quando inter primam, & secundam causam nulla contingit variatio; ac proinde primum ita est causa secundi, ut secundum producat suum effectum ex vi primæ causæ; non autem si aliqua variatio contingat, propter quam causa prima non amplius influat in effectum causæ secundæ. Sic ex. gr. si Petrus, postquam Paulus suavit furari, consilium mutet, & Paulus suadeat non amplius furari: si iste nihilominus furetur, non poterit fortunam tribui Petro, dicendo, Petrus fuit causa, ut voluntas Pauli ad furandum excitaretur: fuit ergo causa furti, quod nunquam in mente Pauli venisset, nisi suggerente Petro; non inquam Petro posset tribui furtum, dicendo: *quod est causa cause, est causa causati* &c. propter mutationem secutam. Ita in casu nostro: peccatum originale fuit causa reprobationis, quæ a nobis facta supponitur ante voluntatem concedendi reprobis gratiam baptismatis. Unde peccatum originale per baptismum penitus sublatum, non amplius potest esse causa permissionis peccati, per quod reprobis damnatur; sed baptismum subsequens non tollit, nec mutat reprobationis decretum, ex quo permissionis peccati oritur.

307. Alia est etiam difficultis hujus objectionis

solutio, quia potissimum Augustinianæ scholæ Theologii uti solent; videlicet peccatum originale, ut ut baptismate penitus deletum, causam esse posse permissionis, ut reprobri a justitia decidant, causam, inquam, non per se, quia non amplius existit, sed per effectum, nempe per concupiscentiam, quæ etiam in renatis superest. Hæc enim concupiscentia cum perpetuo ad peccandum sollicitet, vix, ac ne vix quidem fieri potest, quin homines etiam justi non aliquando vincantur, nisi eos fortissimum Dei auxilium, quod nemini debitum est, in justitia perseveranter conservet. Quare autem hoc speciale auxilium Deus aliquibus deneget, non aliunde, quam ab æterno eorum reprobationis decreto repeti potest, ut supra explicatum est (a).

308. Dices tertio. S. Augustinus de corrept. & grat. cap. 8. expendens istam ipsam quæstionem, cur Deus iis perseverantiam aliquando non det, quibus fidei, & dilectionem dederat, non confudit ad eorum reprobationem intuitu peccati originis factam, sed ad inscrutabilia judicia Dei.

309. Resp. S. Doctorem simul & ad profunditatem judiciorum Dei, & ad reprobationem eorumdem, tanquam ad causam, confugere, neque enim unum aliud excludit. Ibidem cap. 9. totus est, ut ostendat contra Pelagianos causam, cur aliqui in justitia perseverent, esse quia filii Dei sunt in memoriali Patris inconcussa stabilitate conscripti; causam vero, cur aliis filiis Dei perseverantia non donetur, esse, quia erant quidem ex multitudine vocatorum, ex electorum paucitate non fuerunt. Quare autem ex hac paucitate non inscrutabilia sunt judicia Dei.

310. Supervacaneum vero puto multis verbis aliquorum scrupulum removere, quibus visum est, aliquam inter nostram, & blasphemam Calvini sententiam de reprobatione affinitatem inveniri. Calvinus enim originale peccatum effectum esse reprobationis dicebat; nos autem dicimus esse causam. Calvinus homines ad peccata prædestinari a Deo, & impelli blasphemabat: nos vero peccata solum a Deo permitti docemus. Calvinus peccatum originale baptizatis solum non imputari, non autem vere, ac penitus ab eis tolli, ut nos credimus, arbitrabatur. Calvinus denique concupiscentiam in renatis verum esse peccatum contendebat; nos autem cum Sacros. Trid. Synodo eam ex peccato esse, & ad peccatum inclinare, sed proprie non esse peccatum, confitemur.

PRO-

(a) Videri hac de re possunt insigniores Augustinianæ Scholæ Theologi, ut Card. Norisius in *Vindiciis August.* cap. 4. & P. Lauz. Berli Lib. VI. de theol.

discipl. cap. 18. Ex nostris autem præcipue consul. P. Thomas de Lemos in *Panoplia gratiæ* Tract. 4. de reprob. c. 11. & seq. quem presse seculi stunus.

PROPOSITIO II.

Causa reprobationis negativæ non potest esse peccatum actuale præsumum.

511. Prob. primo ex verbis illis Apostoli Pauli ad Rom. IX. 11. ubi de geminis Rebbecca filiis inquit: *cum nondum nati fuissent, aut aliquid boni egissent, aut mali.... non ex operibus, sed ex vocante dictum est ei.... Jacob dilexi, Esau autem odio habui.* Quæ verba, ut invictum S. Augustino suppeditabant argumentum ad probandum contra Pelagianos, prædestinationem electorum non fuisse ex operibus prævisis, sed ex gratuita Dei dilectione; ita nobis immobile præbet fundamentum, ut contra Molinistas statuimus, reprobationem negativam non fuisse factam ex prævisis culpis actualibus, sed vel ex sola prævisione peccati originalis, vel etiam ex sola voluntate Dei, qui ex profunditate judiciorum suorum aliquos in peccata labi permiserit, atque ab æterna gloria deficeret. *Quid enim, inquit S. Pater in ep. 194. c. 8. Deus diligebat in Jacob, antequam natus fecisset aliquid boni, nisi gratitum misericordiae suæ donum? Et quid oderat in Esau, antequam natus fecisset aliquid mali, nisi originale peccatum?* Nam neque in illo diligenter justitiam, quam nullam ille fecerat; neque in isto odisset naturam, quam bonam ipse fecerat.

512. Nullus profecto esset dicendi finis, si omnia, quæ in hanc rem scripsit Augustinus, coacervare vellemus. Prætereunda ea tamen omnino non sunt, quibus S. Pater illam Pelagianorum responsionem merito explodebat, Apostolum scilicet exclusisse a duobus geminis opera præterita, non autem, quæ in ipsis futura esse Deus prævidit.,,, Mirum est autem, inquit ibidem, de Pelagianis, cum his coarentur angustiis, in quanta se abrupta præcipitent, metuentes retia veritatis. Ideo, inquit, *nondum natorum aliud oderat, aliud diligebat, quia eorum futura opera prævidebat.* Quis illum acutissimum sensum defuisse Apostolo non miretur? ... Hic erat locus ut diceret, quod isti sentiunt: *futura enim Deus opera prævidebat, quando minori majorem servitum esse dicebat.* Non autem hoc Apostolus dicit &c. “.

513. Ubi etiam obiter observo, nullo modo hic posse adversarios ad illam exceptionem confugere, quam adhibere solent, quando agitur de gratuita prædestinatione ad gloriam, scilicet Apostolum, & Augustinum excludere solum opera facta sine gratia. Non, inquam, hæc exceptio adhiberi potest, quando agitur de prævisione operum malorum, ex qua pendere dicunt reprobationem; ad opera enim mala certe nulla requiritur gratia; quapropter cum Apostolus, & Augustinus dicunt, Esau odio habitum fuisse, antequam mali aliquid

egisset, apertissime significant, illius reprobationem, atque etiam aliorum, quorum Esau figuram gerebat, non esse factam intuitu alienus peccati actualis prævisi. Observo etiam, S. Augustinum, cum tam saepè peccatum originale causam esse dicat reprobationis hominum (ut vidimus propositione præced.), nullibi mentionem facere culparum actualium, quarum intuitu Deus homines reprobaverit.

514. Probatur secundo ex S. Thoma, qui pariter nullibi prævisionem peccatorum actualium reprobationis hominum causam fuisse innuit; sed eam semper vel a simplici Dei voluntate repetit, vel ab originali peccato, quod supra ostendimus. Præterea omnino luculenter eam peccatorum prævisionem excludit Quæst. VI. de Verit. art. 2., ubi probat, præscientiam meritorum non esse causam prædestinationis. Cum enim sibi objecisset n. 11., ita se habere bonum usum gratiæ ad effectum prædestinationis, sicut se habet abusus gratiæ ad effectum reprobationis: sicut ergo abusus gratiæ in Juda fuit ratio reprobationis ejus, ita & bonus usus gratiæ in Petro, & alio quolibet in causa est, quare ipse est electus, vel prædestinatus; cum, inquam, id sibi objecisset, ita respondet ad 11. dicendum quod præscientia abusus gratiæ non fuit causa reprobationis in Juda, nisi forte ex parte effectus; quia scilicet peccatum actuale præsumum causa est damnationis, quæ est ultimus reprobationis effectus.

515. Ulterius doctrina est S. Præceptoris inconcussa, sicuti etiam S. Augustini, reprobationis comparative sumptæ nullam assignari posse causam, sed duntaxat aliquam assignari reprobationis absolutæ (vid. sup. n. 280.) At vero si prævisio peccatorum actualium causa esset reprobationis, jam facile redderetur ratio, quare Deus hos potius, quam alios reprobasset, quia nempe horum peccata prævidit, aliorum non prævidit: sic ex. gr. Deus Judam reprobasset, quia ejus in pœnitentiam præscivit, non reprobasset autem Petrum, quia eum suæ prævaricationis pœnitentiam acturum novit: ergo cum Angelicus nullam prorsus velit esse hujus reprobationis comparativæ causam, sequitur ejus mentem &c.

516. Demum permissio peccati actualis, per quod quis damnatur, est reprobationis effectus, non ergo potest esse ejusdem reprobationis causa. Primo igitur Deus ex altissimis suæ ineffabilis providentiae finibus permittere voluit, ut aliqui ab æterna gloria exciderent, eosque proinde in massa damnationis relinquere; post autem peccata, in quæ sibi ipsi relicti prolapsuri erant, prævidit, eisque promeritas poena destinavit; unde patet progressus a reprobatione negativa ad positivam, nempe ut supra n. 256. cum S. Thoma observavimus, reprobatio includit voluntatem permittere, aliquem cadere in culpam, & inferendi damnationis poenam pro culpa.

517. Obj. primo. Reprobatio in sacris litteris

DISSERTATIO VI. CÄP. IX.

vocatur *odium Dei*, & *ira Dei*, *Roman. IX.*; sed solum peccatum odit Deus: ergo reprobatio supponit peccatum, vel saltem ejus prævisionem. Hinc illa S. Augustini vox in *L. I. ad Simpl. q. 2. T. VI.* non igitur odit Deus *Esau hominem*, sed odit Deus *Esau peccatorem*.

518. Resp. primo, in sententia eorum, qui reprobationem factam esse volunt intuitu peccati originalis, quam supra propugnavimus, vere, & proprie dici posse, Deum odio habere reprobos, non quidem propter ipsorum peccata actualia prævisa, sed propter peccatum origine. Unde etiam S. August. ep. 194. *Quid oderat*, inquit, *Deus in Esau antequam natus fecisset aliquid mali*, nisi origine peccatum? Secundo in alia eorum sententia, qui volunt, reprobationem negativam a solo divinæ voluntatis nutu dependere, *odium* minus proprie sumitur pro non dilectione ad vitam æternam: *Inquantum*, inquit S. Thomas I. P. qu. 25. artic. 3. ad 1., *Deus quibusdam non vult hoc bonum, quod est vita æterna*, dicitur eos odio habere, vel reprobare.

519. Obj. 2. Reprobatio est illud æternum Dei decretum, quo vult aliquos privare æterna beatitudine; atqui crudelitatem videtur, Deum absolute, & absque ulla peccati prævisione velle homines hac æterna beatitudine privare, & deinde media ordinare, quibus reprobi ad damnationem æternam perveniant, scilicet permissionem illius peccati, per quod æternis suppliciis torque ri mereantur. Hoc enim aut nihil, aut certe parum distat ab horrendis illis blasphemis Calvini, quas cap. II. refutavimus.

520. Resp., hanc difficultatem, quæ magna primo aspectu videtur, plane evanescere, posita illorum sententia, qui dicunt, reprobationem factam esse intuitu peccati originalis. Eo enim peccato totum genus humanum ita infectum est, ut si Deus voluisse pro sua justitia omnes omnino ab æterna beatitudine repellere, nulla certe in eo crudelitatis umbra appareret. Magna igitur, & ineffabilis ejus misericordia est, quod aliquos vulnerit ab illa peccatrice massa separare, aliis in eadem relicti. *Laudet misericordiam qui liberatur, non culpet judicium, qui non liberatur*, ut saepe repetit S. Augustinus. Nec opus est exemplis id magis illustrare, cum res sit ex se ipsa satis manifesta. Sed etiamsi dicatur cum aliis Thomistis, reprobationem aliquorum negativam oriri ex Dei providentia, ad quam pertinet, ut ex creaturis natura sua defectibilibus, aliquæ permittantur deficere; non video quomodo injustitiae, aut crudelitatis argui possit Deus. *Ad providentiam*, inquit S. Thomas I. P. quæst. 23. art. 3. pertinet permittere aliquem defectum in rebus, quæ providentiae subduntur, ut supra dictum est (quæst. 22. art. 2.) Unde cum per divinam providentiam homines in vitam æternam ordinentur, pertinet etiam ad divinam providentiam,

ut permittat aliquos ab isto fine deficere: & hoc dicitur reprobare.

521. Obj. tertio. S. Augustinus Lib. de nat. & grat. cap. 26. Deus, inquit, non deserit, si non deseratur. Quam sententiam postea confirmavit Synodus Trid. Sess. VI. cap. 11.

522. Resp., hanc S. Augustini, & Synodi Trident. sententiam intelligendam proprie esse de gratia habituali, quam Deus hominibus justificatis non subtrahit, nisi propter eorum culpam lethalem; non autem de gratia actuali, saltem efficaci, ac multo minus de perseverantia finali, quam utpote beneficium indebitum aliquando Deus denegat etiam justificatis; quod tristis eorumdem lapsuum experientia confirmat.

523. Dices: S. Prosper in tertia resp. ad objecta Gallorum: Ideo, inquit de reprobis, prædestinati non sunt, quia tales (nempe peccatores) futuri ex voluntaria prævaricatione præsciti sunt. Et postea: Non enim relicti sunt a Deo, ut relinquerent Deum; sed reliquerunt, & relicti sunt; & ex bono in malum propria voluntate mutati sunt; atque ob hoc licet fuerint justificati, ab eo tamen, qui illos tales præscivit, non sunt prædestinati. Idem docet S. Fulgentius, inueniens Lib. I. ad Monimum cap. 14.: *Prædestinavit illos ad supplicium, quos a se præscivit voluntatis malæ vitio discessuros*.

524. Resp., hos sancti Augustini discipulos laud. verbis non significare causam consequentis, sed causam consequentię tantum, ut loquitur Mag. Lemos: seu voluerint, omnino consequi, illos homines, qui præsciti sunt casusi, non fuisse a Deo prædestinatos; non autem quasi præscientia illorum lapsus causa fuerit eorumdem reprobationis. Vel illi Sancti Patres de reprobatione ita locuti sunt, non quatenus solummodo negativa est, & illius divinæ providentiae pars, qua Deus ex inscrutabili judiciorum suorum profunditate permittit aliquos a fine æternae beatitudinis excidere; sed de ea reprobatione completa, qua Deus peccatum a se permisum, & prævisum punire vult.

525. Obj. 4. S. Thomas Lect. 2. in cap. IX. ad Rom. hoc afferit inter prædestinationem, ac reprobationem discrimen, quod præscientia meritorum non potest esse aliqua ratio prædestinationis, quia merita præscita cadunt sub prædestinatione: sed præscientia peccatorum potest esse aliqua ratio reprobationis, inquantum scilicet Deus proponit se puniturum malos propter peccata, quæ a se ipsis habent, non a Deo.

526. Resp. facile hæc S. Doctoris verba cum nostra, immo cum ipsius doctrina conciliari, si bene advertamus, prævisionem peccatorum esse non omnino, sed aliquam tantum rationem reprobationis, prout scilicet reprobatio positive consideratur, & comprehendit divinam voluntatem infligendi pœnam damnationis æternae. Tunc enim certe subsequitur prævisionem peccatorum, ut pœna

na sit justa, & justam habeat cum peccatis proportionem. Aliud autem dicendum est, quando reprobatio negative sumitur, prout dicit solum permissionem, ut aliqui a fine æternæ beatitudinis excidant.

527. Obj. 5. Peccata hominum actualia prævisa sunt ante ipsorum reprobationem: ergo &c. Ant. prob. Reprobatio, quemadmodum & prædestinationis hominum, facta fuit post decretum Incarnationis Dominicæ; in decreto autem Dominicæ Incarnationis Deus non potuit non videre horrenda illa Iudeorum, aliorumque scelera, quibus opus nostræ redemptio consummatum est; & ut dicitur Lucæ XXIV. 26., *hæc oportuit pati Christum, & ita intrare in gloriam suam.* Ulterius cum Christum pretiosum suum sanguinem effuderit, non solum in remedium peccati originalis, sed etiam aliorum omnium, quæ futura erant, debuit certe Deus ante Filii sui prædestinationem omnia omnino hominum peccata præcognoscere.

528. Resp. Deum certe unico infinitæ suæ sapientiæ intuitu omnia ab æterno vidisse, sed si pro nostro intelligendi modo aliqua ponenda est inter objecta a Deo prævisa distinctio, primo Deus prævidit peccati originalis permissionem; deinde Verbi sui incarnationem, qua & suæ divinæ justitiæ satisfieri, & nostræ miseriæ subveniri immensa, & prodigiosa caritate voluit. Peccata vero crucifigentium, immo & alia innumera hominum prævisa intelliguntur post Christi prædestinationem; & quia prædestinatus fuerat Christus, ut mundum redimeret, non quocumque modo, sed per mortem crucis, hinc Deus permisit horrenda illa hominum scelera, quæ in Christi crucifixione patrata sunt, atque ita illa prævidit, quibus ad sui maximam gloriam, nostramque utilitatem pro sua justitia, & misericordia usus est. Fuit insuper Christus prædestinatus, ut preium sanguinis sui etiam pro peccatis actualibus hominum offerret; sed quasi secundario, & ex consequenti; primario enim, & principaliter prædestinatus fuit in remedium peccati originalis, quo tota natura humana infecta erat. Ita S. Thomas III. P. q. 1. art. 4.

CAPUT ULTIMUM.

De effectibus reprobationis.

529. Innuimus supra n. 237., tres esse reprobationis effectus, neimpe permissionem peccati, in eo derelictionem, ejusdemque æternam punitionem. Nunc paulo uberiori de iis disserendum est, ut etiam superioris dictis major lux affulgeat. Cum autem effectus reprobationis omne illud sit, quod Deus agit circa reprobos, ut in iis suam justitiam manifestet, sequitur, tres requiri conditiones, ut aliquid dicatur effectus reprobationis. Prima est, ut sit a Deo; quia reprobatio, ut sæ-

pe dictum est, ad Divinam providentiam pertinet. Secunda est, ut dirigatur ad finem reprobationis, qui est repræsentatio divinitate bonitatis, ut supra n. 296. ex S. Thoma explicuimus. Tertia, ut reipsa ad hunc finem perveniat. His prænotatis

530. Facile intelligitur, primum reprobationis effectum esse illum actum, quo Deus permittit reprebi peccatum, permittit, inquam, positiva voluntate: ut enim inquit S. Augustinus in *Enchiridio* c. 100., *mīro, & ineffabili modo non fit præter Dei voluntatem, quod etiam contra eū fit voluntatem; quia non fieret, si non sineret; nec utique nolens sinit, sed volens.* Ubi tamen duo caute advertenda sunt; primo Deum proprie non velle peccatum, quia peccati vindex est, non auctor; sed solum velle permittere peccatum, seu non impedire: secundo hanc permissionem peccati a Deo esse volitam propter aliquod bonum, scilicet ad manifestationem gloriæ suæ. *Nec sineret bonus fieri male, nisi omnipotens etiam de malo facere posset bene,* ut loco laud. prosequitur Augustinus. Hæc est doctrina S. Thomæ, qui I. P. q. 23. art. 3. *reprobatio*, inquit, includit voluntatem permittendi aliqueni cadere in culpam, & inferendi damnationis pœnam pro culpa. Et Lect. 4. in Cap. IX. Epist. ad Rom., *actus*, inquit, *quem Deus erga reprobos exercet, non est, quod disponat eos ad malum; sed hoc solum Deus circa eos agit, quod eos permittit agere, quæ concupiscunt.*

531. Altera conditio est, ut hæc permissione peccati dirigatur ad finem reprobationis, qui ut sæpe diximus, nihil est aliud, quam gloria Dei in manifestatione justitiæ punitivæ; unde permissione peccati in electis, ut in S. Petro, non est effectus reprobationis; fuit autem in Iuda, qui erat filius perditionis. Immo in ipsis reprobus permissione peccati, a quo per pœnitentiam resipiscere debent, proprie non est effectus reprobationis; sed illa solum permissione, quæ conjuncta est cum derelictione, seu subtractione gratiæ efficacis, ac præcipue cum negatione doni perseverantiae finalis. Hinc multo magis in effectibus reprobationis numerati debet obsecratio, & obduratio, quæ tamen eatenus solum dependet a Deo, quatenus Deus ex suorum judiciorum inseratibili abyso non vult reprobus illam efficacem gratiam præbere, quæ a nullo duro corde respuitur; ideo quippe datur, ut auferat a nobis cor lapidatum, & præbeat eorū carnem, ac docile. Vid. S. Thomas supra num. 263. laudatus.

532. Ultimus demum reprobationis effectus est inflictio pœnæ æternæ, quæ correspondeat omnibus peccatis, in quæ reprebi sibi ipsis dimissi propria malitia delabuntur. Ut autem inquit S. Thomas I. 2. q. 87. art. 5. ad 4. *Deus non delectatur in pœnis propter ipsas, sed delectatur in ordine suæ justitiæ, quæ hoc exigit.* Prout igitur homines, permittente Deo majoribus, vel minoribus culpis se se contaminant, Deus il-

DISSERTATIO VI. CAP. IX. &c.

lis maiora, vel minora supplicia præparavit (a).
 553. Neque vero putandum est, Deum voluisse primo justitiam suam manifestare puniendo, & postea permittere culpas hominum, vel Angelorum, quas puniret, quod clementiam quamdam redolere videretur. Sed ut S. Thomas bene explicat I. P. q. 25. art. 5., ad divinam providentiam pertinet, permittere aliquem defectum in rebus, quæ providentiae subduntur: unde cum per divinam providentiam homines in vitam æternam ordinentur, pertinet etiam ad divinam providentiam, ut permittat aliquos ab ipso fine deficere, & hoc dicitur reprobare. Ex hoc autem infert, quod quemadmodum prædestinatio includit voluntatem conferendi gratiam, & gloriam; ita reprobatio includat voluntatem permittingi aliquem cadere in culpam, & inferendi damnationis pœnam pro culpa. Non itaque Deus vult primo pœnam, deinde culpam; sed primo vult ordinem suæ providentiae servare, qui exigit, ut aliqui permittantur a fine vitae æternæ excidere; deinde vult istorum peccata permittere, eorumque in peccatis obdurationem, ac tandem debitam eorumdem pœnam.

554. Et hoc quidem de adultis; nam de parvulis sine baptismo morientibus alia est ratio; neque enim in iis locum habet obduratione, sed solum derelictio in peccato originali, eorumque pœna.

555. Ex hactenus dictis colligi potest, permissionem peccati originalis non esse effectum reprobationis. Nam primo supra probavimus, illam permissionem esse causam reprobationis. Deinde peccatum originale fuit a Deo prævisum ante Di-

vini Verbi Incarnationem, ut enim docet S. Thomas 5. P. qu. 1. art. 5., homine non peccante hæc facta non fuisset: hominum autem prædestinatione in vitam æternam, quemadmodum & reprobatio, posterior fuit Christi prædestinatione: permissione ergo peccati originalis non potuit esse effectus reprobationis, quæ posterius in ordine divinorum decretorum concipitur.

556. Difficultas videtur in parvulis morientibus sine baptismo, qui damnantur propter solum peccatum originale; unde verba supra relata S. Thomæ, quod reprobatio includit voluntatem permittingi aliquem cadere in culpam &c., non possunt de reprobatione parvorum intelligi, nisi supponendo, in iis lapsum in peccatum originis non remittendum, esse ipsorum reprobationis effectum. Difficultas tamen ista breviter tollitur, dicendo, in iis parvulis effectum reprobationis non esse, nisi derelictionem in peccato: verba autem S. Thomæ facile explicitur sumendo pro eodem si-
ve cadere in culpam, sive in eadem deseriri.

Conclusio. Quæ hactenus de reprobatione disputationem, salutarem debent nobis incutere timorem, quo ad actus pœnitentiae frequenter exercendos moveamur; exemplum Apostoli imitantes, qui castigabat corpus suum, & in servitatem redigebat, ne forte reprobus efficeretur. Salutaris autem iste timor non debet excludere spem, & fiduciam æternæ salutis adipiscendæ; sed eam totam in Deo reponere debeimus, non autem in nobis: *Maledictus homo, qui confidit in homine... Benedictus vir, qui confidit in Domino, & erit Dominus fiducia ejus.* Jeremie XVII. 5. & 7.

(a) Sanct. Thomas quæst. V. de Verit. artic. 7. ostendit, quomodo divina providentia peccatores regat; nimirum cum ipsi providendo sibi secundum rectum ordinem non servent, sed provideant sibi secundum modum brutorum animalium, & divina providentia de illis ordi-

FINIS TOMI SECUNDI.

F R A T R I S

PETRI MARIÆ GAZZANIGA

ORD. PRÆD.

PRÆLECTIONES THEOLOGICÆ

HABITÆ

IN VINDOBONENSI UNIVERSITATE

NUNC VERO METHODO DISPOSITÆ

EMENDATÆ ET AUCTÆ

ACCEDIT TRACTATUS DE SACRAMENTIS EJUSDEM AUCTORIS

TOMUS TERTIUS

DE TRINITATE ET CREATIONE.

BASSANI 1831.

S U I S T Y P I S R E M O N D I N I

EDIDIT

PRÆFATIO

DE TRINITATIS NOTIONE

APUD ETHNICOS PHILOSOPHOS

Petrus Daniel Huetius Episcopus Abrincensis, vir summae eruditio[n]is, in Lib. II. Quaestionum Alnetanarum c. 3. ita fidenter scribit: veteres Philosophos obscurum illud Sancissimae Trinitatis, et reconditum Mysterium vidisse, quasi per nubila, et caliginem, sed vidisse tamen rationis ope, magna sane res est, et Christianae veritatis certissimum argumentum. Hac opinione imbutus religiosissimus ille Antistes omnem dedit operam, ut in veteri Philosophia quaedam inventiret Trinitatis vestigia, atque illa nostro dogmali accommodaret.

2. Contra visum est Dionysio Petavio, qui in multiplici eruditio[n]e Huelio non erat inferior, in scientia autem theologica longe superior. Hic enim Lib. I. *de Trin.* cap. 1. haec habet notatu dignissima: *Ac longius sane disputando Plato proiectus, ejusque discipuli, speciem quamdam Trinitatis informarunt; quo etiam nomine nostrorum aliqui supra modum illos admirantur, ac praeedicant. Sed projecto majore flagitio, ac dispendio veritatis, quam operae pretio, istud illorum dogma prodiisse mihi videtur; neque ulla ex alia re gravior Christianae fidei noxa, et pernicies importata fuisse; ut perinde facere illos putem, qui Platonicos deosculantur, quod largam nescio quam personarum trium adumbraverint, ac si quis Poetas, et profanae superstitionis, idolorumque buccinatores impense collaudet, quod in Jove, Neptuno, ac turpioribus etiam Deorum portentis divinitatis utcumque nomen, majestatemque commendent. Etenim quidquid haereseon, opinionumque falsarum primis illis Ecclesiae temporibus emersit, ac praesertim Ariana tota perfidia, ex illo Platonicorum commento causam, et originem accepit. Reipsa Sociniani, qui Sabellianos, atque Arianos errores reno-varunt, simulque conjunxerunt, blasphemо ore blaterant, Sanctissimae Trinitatis Mysterium, quod totius Religionis nostrae fundamentum est, non ex divina revelatione, sed ex ethnica Philosophia derivatum esse. Et quamquam istorum impietas toto hoc tractatu accurate, copioseque explosa sit, non erit tamen inutile, eas, quae variae circumferuntur exoticae Trinitates, breviter saltem, quantum patitur hujus Praefationis angustia, examinare.*

DE

DE TRINITATE AEGYPTIORUM.

3. Primo autem exordiemur ab Aegyptiis, qui sibi laudem arrogant primae scientiarum culturae ex Apollineo oraculo, quod resert Eusebius Lib. IX. *De Praepar. Evang.* c. 10. Quamquam alii hanc laudem Aegyptiis denegant, ostendentes, eos plurima a Chaldaeis, et Persis accepisse. Sed quidquid de hac controversia sit, Aegyptios fuisse propter sapientiam toto orbe celebres, innuitur etiam Lib. 3. Reg. IV. 30., ubi dicitur: *Et praecedebat sapientia Salomonis sapientiam omnium Orientalium, et Aegyptiorum;* et Act. VII. 22. Moyses dicitur eruditus omni sapientia Aegyptiorum.

4. Jam vero de Aegyptiorum Trinitate plura protulit P. Athanasius Kircherus, contendens praecepsuum hoc nostrae Religionis Mysterium fuisse ab illius gentis sapientibus, *occulte expressum per globum, serpentem, et alam in unum hierogramma congesta* (in *Mystagogia Numerorum* p. 252.); nempe vult, per globum, cuius nullum est initium, nec ullus terminus, significari Deum, qui nec esse coepit, nec desinat, sed a seipso sit; serpentem divinae sapientiae figuram esse; alas denique significare divinum illum spiritum, qui res omnes pervadit, et animat. Quae sua somnia latius explicat in *Obelisco Pamphilio*, ubi etiam in subsidium advoeat *Hermetica fragmenta*, ex quibus colligere se posse putat, Hermetem tum ex traditione majorum, quos origine Chananaeos fuisse dicit, tum ab Abrahamo, quem Hermeti synchronum facit, SS. Trinitatis notitiam habuisse. Sed Kircherus suam hieroglyphicorum Aegyptiorum ingeniosam explicationem emunctae naris viris persuadere non potuit (a).

5. Radulphus Cudvortus in *System. mundi intellectuali* cap. IV. n. 412. explosa, quam Kircherus Aegyptiis tribuit, Divina Triade, aliam ipsorum Trinitatem invenisse sibi visus est in Jamblico, qui in Lib. *de Mysteriis Aegyptiorum* Sess. VIII. cap. 3. de Hermete haec habet: *Deum Emeph, tamquam ducem Diis caelestibus praeponit: ait, hunc esse mentem seipsam intelligentem, et cogitationes in semetipsas convertentem. Ante hunc (Emeph) unum impartibile ponit, quod vocat Eicton, et primam effigiem... Praeter hos (Eicton, et Emeph) ponit mentein, quae quatenus ad generationem sapienter descendit et incognitam rationum latentium vim producit in lucem, lingua Aegyptiaca dicitur Amun; quatenus vero perficit omnia, summa eum veritate, et arte, vocant eum Phtha.* His Cudvortus tres Sacrosanctæ Triadis Personas ab Hermete omnino designatas putat; nempe prima in *Eicton*, quod est primum, et simplicissimum Numen: alteram in *Emeph*, vel *Hemphtha*: tertiam in *Phtha*. Quam in rem utitur etiam auctoritate Steuchi Eugubini, qui locum allegat Damascii (apud Jo. Chris. Wolfium in *Anecdota graeca*) dicentis, Aegyptios existimasse, primum rerum omnium principium esse tenebras supra omnem captum positas, idque ter eos repetere.

6. Reipsa Augustinus Steuchus Eugubinus Lib. II. *De perenni Philosophia* c. 6. multis probare nititur, claruisse apud Aegyptios priscis sacerulis magnam Divinae Trinitatis lucem; omnium enim rerum principium ter acclamantes, appet-

lan-

(a) Petrus Dan. Huetius in Lib. II. Qu. Alnet. 2. 5. vocat Athan. Kircherum *virum vastæ & variae, sed non accuratae, & castigatae eruditio-*nis. Videri possunt Herm. Witsius Lib. II. *Aegyptiac.* c. 5. Joann. Casaubonus *Exercit.* L. in *Baronium*, Herm. Conringius *de Hermetica Aegyptiorum Medicina* c. 4.; aliqui non pauci, qui recte observarunt, Hermetis, quæ nunc habentur, Opera aut fictitia esse, aut ab hominibus semi-Christianis pia fraude corrupta.

lantesque tenebras, omnem humanam cognitionem supereminentes, triplicem Deitatem designabant... Sic Ægyptii Sanctissimam Trinitatem, primumque omnium rerum principium tenebras ignotas dixerat etc. Ita Eugubinus.

7. Verumtamen ab eruditis observatum est, junioribus Platonicis, quales Jamblicus, et Damascius sunt, non admodum fidendum, dum veterum Philosophorum exponunt sententias, quas placitis suis accommodare studuerunt. Et reipsa videmus, eos antiqua Sapientum dieta vario, ac diverso modo interpretari, prout magis suis hypothesibus confirmandis deserviebant.

8. Praeterea Jamblicus in loco a Cudvortho memorato non tria tantum, sed quinque videtur adstruere rerum omnium principia; postquam enim *Eictor*, et *Hemeph* commemorasset, praeter hos, inquit, rerum opificio alii praesunt duces, eosque ibidem nominat, nempe *Mentem opificem*, quam appellatam dicit *Amun*, *Phtha*, et *Osiridem*; deinde alium principem positum super elementa, ac demum Lunam; ut non ternarius, sed quinarius numerus exurgat.

9. Magis ad Trinitatem aliquam significandam accedere videntur, quae habet Plutarchus de *Iside*, et *Osiride*; ubi Ægyptiorum doctrinam his verbis exponit: *Praestantior, atque divinior natura e tribus constat, eo quod mente cernimus, et materia et quod ex his compositum mundus dicitur. Ac Plato quidem primum illud ideam, exemplar, patremque nominat: materiam matris, nutricis, sedis, et regionis ortuum capacis vocabulo notat: quod ex utroque constat, problem, ortumque nominare solet. Ægyptios autem probabile est, triangulorum pulcherrimo in primis comparasse universi naturam, qua comparatione etiam Plato videtur usus.... Constat id triangulum tribus lateribus.... Intelligendum est autem, linea ad rectum angulum alteri insidente marem, basi feminam, subtendente problem utriusquerepraesenturi; et Osirim esse principium, Isin receptaculum, Orum effectum.*

10. Sed haec etiam valde obscura sunt, et non nisi cum multis interpretationibus possunt ad Trinitatem significandam detorqueri. Ut autem bene adverterunt eruditii, haec doctrina videtur a Platoniceis quibusdam in Ægyptum allata, et cum prisca Ægyptiorum Philosophia permixta. Ceterum non tres tantum, sed pene innumeros Deos fuisse ab Ægyptiis agnitos, atque adoratos, res est testatissima. Quis vero ignorat, polytheisnum cum Deo uno in essentia, trino in personis adversa fronte pugnare?

TRINITAS PERSARUM.

11. Philosophiae Persarum auctor communiter Zoroaster habetur, qui etiam dictus est Zerdusht, sive Zardusht, vel Zaradusht, quem eundem fuisse ac Moysem, Dan. Huetius probare conatus est in *Demonstr. Evangelica* cap. V., scilicet genio suo indulgeus, quo Moysem in omnibus sapientibus a veneranda antiquitate celebratis videre sibi videbatur: Non desunt tamen, qui velint, ipsum aut Judaeum fuisse, aut inter Judaeos educatum, et veri Dei notitia imbutum. Sed de Zoroastris persona, aetate, patria, et religione tam variae sunt, sibique adversae Doctorum sententiae, ut nihil certi determinari possit.

12. Multorum librorum Zoroaster auctor dicitur; sed omniū celeberrimus est ille, qui inscribitur *Zendavesta*, et brevius *Zend*. Hujus libri, quem Persae ut divinum habent, duae sunt partes, quarum prima Persarum liturgiam continet, qua in suis templis igni dicatis utuntur: altera vero morum praecepta. Illum in gallicam linguam conversum non ita pridem evulgavit D. Perron d' Anquetil, quod se facturum sperabat Thomas Hydens rerum Persarum peritissimus, sed defectu Maecenatis, qui sumptus suppeditaret, voti compos factus non est.

13. Hunc librum falso quidem Zoroastri tribui, vetustissimum tamē esse iudicavit Huetius. Voltairius autem solita sua audaci inscitia omnium, qui in mundo sunt, antiquissimum pronunciavit. Sed alii Critici repugnant. Laudatus mox Anquetillus vult, ipsum fuisse conscriptum medio circiter saeculo VI. ante Æram Christianam. Sed quidam non sine fundamento credunt, eum, ut et multos alias similes, fuisse primis Ecclesiae temporibus aut ex integro confictum, aut saltem admodum interpolatum, ut Judaicae Religionis vestigia apparerent; unde etiam multi Psalmi Davidici in eo reperiuntur (a).

14. Praeter memoratum Zendavesta, ubi tota Persarum Religio contineri dicitur, Zoroastri etiam tribuuntur sic dicta λόγια, sive oracula, quorum nonnisi fragmenta aliqua ad nos pervenerunt in libris Procli, Simplicii, Damascii, Synesii, Olympiodori, aliorumque recentium Platonicorum conservata; quibus postea addita fuere Scholia Plethonis, et Pselii (b).

15. Jam vero qui a Persis Philosophis fuisse Divinam Trinitatem agnitam volunt, id potissimum colligunt ex hoc Zoroastris oraculo: *Unitas dualitatem genuit; Dyas enim apud eam sedet, et intellectuali luce fulgurat. Inde Trinitas; et haec Trinitas in toto mundo lucet, et gubernat omnia.* Apud Thomam Staplejum in *Hist. Philos.*

16. Verumtamen primo non desunt eruditii magni nominis, qui haec oracula Zoroastri supposita fuisse sibi omnino persuadent (c). Et quidem Petro Lambecio in *Prodromo Hist. Litt.* visum est, a quodam Juliano, cuius meminit Svidas T. II. pag. 123., qui sub M. Antonino floruit, haec oracula fuisse conficta. Repugnant alii; omnes tamen facile consentiunt in iis tamquam supposititiis repudiandis.

17. Secundo quae in laudato oraculo videntur posse ad Trinitatem divinam aliquo modo referri, ex recentium Platonicorum scholis manifeste deprompta fuerunt. Notum est enim, Platonicos scholae Alexandrinae, non pauca ex Christiana Religione, quae ubique jam Deo favente, splendebat in suam Philosophiam transtulisse; sive quod haec dogmata ipsi rationi magis consona viderentur, sive etiam, ut labanti jam superstitioni Ethnicae suppetias ferrent, ostendere conantes ea, quae in Religione Christiana recens exorta Sapientibus admirationi erant, etiam in Gentilium Philosophorum scholis fuisse tradita.

18. Sed etiamsi genuinum hoc esset Zoroastri oraculum, quis facile concedat, nomine *Dualitatis* intelligi personam Filii, et per intellectualem lucem fulgurantem designari Spiritum Sanctum? Potius iis consenserim, qui per unitatem intel-

li.

(a) Vid. Auctores citati in nota ad num. 51. Dissert. I. De significatione autem hujus nominis Zendavesta agit Herbelotius in *Bibliot. Orientali* voce *Zend*, & voce *Usta*. Ridendum vero se præbuit Voltairius, dum *Sad-der* aliquem Persarum scriptorem esse putavit, cum non sit nisi Zendavestæ breve Compendium, aut quoddam excerptum ejusdem libri ad Laicorum usum. Quem Voltairii errorem notavit, & correxit Abbas Fouquerius in suis monumentis de *Zoroastre* Tom. XLII. & XLVI. *Des Memoires de l' Academie de Paris des Inscriptions, & Belles-Lettres*.

(b) Hæc oracula cum Scholiis Gemistii Plethonis latino sermone edidit Jacobus Martanus. Aliam postea, & locupletiorem eorumdem editionem, additis etiam Scholiis Michaelis Pselli debemus Jo. Opsopeo ad calcem carminum Sibyllinorum, primo Parisiis 1589., postea Amstelodami curante Servatio Gallæo 1689. in 4. Sed adhuc pleniores oraculorum collectionem dedit in sua *Nova de universis Philosophia Franc.* Patricius Ferrariæ 1591., & Ven. 1593., præmissa Diss. de *Zoroastre*.

(c) Inter hos præcipue nominantur Petrus Lambecius in *Prodromo Historiae Litterarie*, Theoph. Spizelius *De rel. Sinensium*, Jo. Henr. Ursinus *De Zoroastre*, & *Sancuniatone*, Thomas Hyde *De religione Vet. Persarum*, Thomas Burnetus, in *Archeologia Philosoph.* Vid. Jacob. Bruckerius in *Historia Critica Philosophie* Tom. I. p. 157. sec. edit. Lipsiæ 1767. Jo. Alb. Fabricius Lib. I. *Bibliot. Graecæ* c. 56., & Laur. Mosheimus in notis ad *Cudvorthum* c. IV. §. 16. n. 540.

ligunt Deum, per dualitatem autem duo principia, bonum, et malum, ex quibus omnia, quae in mundo sunt, bona, et mala oriuntur, ad sensum illorum, qui unum summum Deum esse fatebantur, ab ipso autem fuisse creatam lucem et tenebras, seu Angelos bonos, et malos, a quibus tamquam a duobus principiis bona, et mala hujus universi repetenda sint. (*Legendus Jac. Bruckerus in T. I. Hist. Crist. Philos. Lib. II. 2. c. 3. §. 13.*). Quod systema ab impostore, qui Zoroastris oracula confixit, ex iis sac. litterarum locis depromptum est, ubi dicitur: *Ego Dominus, non est alter, formans lucem, et creans tenebras, Isaiae XLV. 7.* (a) Ex his autem paucis abunde liquet, aut nihil in veterum Persarum Philosophia de Trinitatis Mysterio inveniri; aut si aliqua sunt Trinitatis vestigia, a nostra revelata doctrina quamlongissime distare.

19. Neque vero iis consenserim, qui perspicuam Patris aeterni, ejusque Verbi mentionem fieri putant in illo magico Oraculo, quod Psellus ita vertit

*Omnia enim perfecit Pater, et menti tradidit
Secundae, quam primam vocat omne genus hominum.*

Aliquanto diversum idem Oraculum nobis exhibet Pletho his verbis: *Omnia sunt producta ex uno igne, quippe cum omnia Pater perfecerit et menti tradiderit secundae, quam primam vocant nationes hominum.* Porro August. Steuchus Eubuginius Lib. II. *de Perenni Philos.* c. 15. in hoc oraculo maxime triumphat, contendens, mentem paternam non esse, nisi secundum **Deum**, et **Filium Dei**; et concludit: *En quod canit Ecclesia, Patrem omnipotentem creatorem coeli, et terrae, visibilium omnium, et invisibilium. Deinde inducens creatorem secundum, Filium Dei unigenitum, per quem omnia facta sunt.*

20. Verumtamen in hoc magico Oraculo (quod fortasse perperam tribuitur Zoroastri) nulla est mentio tertiae Personae, sine qua Trinitas consistere non potest. Ulterius admodum obscurum est, et plane aenigma, quid veniat nomine *mentis secundae, quam primam vocat omne genus hominum*, et cui tradidit Pater omnia a se jam *perfecta*. Neque enim id facile adaptari potest Verbo divino; per ipsum enim omnia facta esse, non autem ei tradita esse, quae jam prius Pater perfecerat, vera Trinitatis notio ex sacris litteris, sanctorumque Patrum traditione hausta nos docet, unde nulla appetet inter hoc Magicum Oraculum, et Ecclesiae Symbolum consonantia.

21. Radulphus Cudworthus *De syst. mundi intellect.* c. 4. §. 16. n. 333. Trinitatem a Persis agnitam fuisse, inde colligit, quod *Mithra*, seu summus Deus ab ipsis *τριπλάσιος triplex* diceretur; quod etiam Dionysius vulgo Areopagita testatur in ep. VII. ad Polycarpum inquiens: *Etiannum Magi triplicis Mithrae, seu Solis memoriam recolunt.* Graeci autem Dionysii Interpretes hoc cognomen Soli datum fuisse crediderunt propter miraculum Ezechiae, quando regressus decem lineis, dies tri-

(a) Humfredus Prideauxius in Lib. IV. *Hist. Judæor.* putat, hæc dicta fuisse a Zoroastre, vel ab eo, qui ejus personam assumpsit, ad convellendum errorem, qui apud Persas communis erat, & quem postea Manes celebriorem reddidit, de duobus principiis supremis, bono, & malo. Etiam Abbas Fouquerius in variis suis monumentis, quæ *Actis Academiæ Parisiensis Inscriptionum &c.* inserta sunt, Dualismum Zoroastris ita explicat de duobus Geniis, bono, & malo a Deo creatis, quorum alter nos ad bonum, alter vero ad malum excitat. Quam sententiam Lactantius his verbis explicavit: *Fabricatus Deus hunc mundum, qui constaret in rebus contrariis, atque discordibus, constituit ante diversa, fecitque ante omnia duos fontes rerum sibi adversantium, illos videlicet duos spiritus, quorum est Deo, tamquam dextera, alter tamquam sinistra.*

triplo major effectus est; unde Magi Persarum occasionem ceperint Solem, seu *Mythram triplicem* appellandi; quam interpretationem ut ineptam rejiciunt Gerhardus Jo. Vossius *De Idololatria* lib. II. c. 9. et Jo. Seldenus *De Diis Syris* in Proleg.. Rejecta autem hac commentitia explicatione, concludit Cudvorthus, triplicem *Mythram* Persarum nihil esse aliud, quam nostram Trinitatem. Haec sententia etiam placuit Petro Dan. Huetio Lib. II. *Quaest. Aluet.* cap. 3. ubi inquit: *Triplex ille Magorum Persarum Mithra Dionysio memoratus, videtur esse simulacrum quoddam Trinitatis.*

22. Sed hoc Trinitatis simulacrum nimis longe arcessitum est: nisi velimus omnia ea significare Trinitatem, quae ternario numero enunciantur. Sane non uni Soli, sed etiam Lunae *triplicis* nomen datum fuisse a Persis, testatur Julius Firmicus *De error. prof. relig.*, et Virgilii carmen notum est Lib. VI. *Aeneid.*

Tergeminamque Hecaten, tria Virginis ora Diana.

Cur autem triplicem faciem Soli, et Lunae antiqui dederint, non est facile divinare. Julianus Augustus Orat. IV. in *Solem* scribit, id factum esse propter triplicem ejus virtutem, et efficientiam; quaenam autem hae propriae Solis virtutes sint ab aliis distinctae, propter quas tribus faciebus decorari meruerit, non satis feliciter declarat. Alii crediderunt, triplici Solis facie designari tria tempora, in quae annum Solarem veteres partiri consueverant. Macobrius triplici Solis, et Lunae facie tria tempora, scilicet praeteritum, praesens, et futurum significari putavit. Sed omnes ariolari potius, quam certi aliquid afferre videntur. De Luna vid. Servius in Comm. ad hunc locum Virgilii.

DE TRINITATE ORPHICA.

23. Petrus Dan. Huetius, et P. Athanasius Kircherus, quo erant genio inventi iis veterum Ethnicorum libris nostrae S. Religionis aliqua vestigia, etiam in iis paucis, quae supersunt, Orphei carminibus Trinitatis mysterium satis aperite expressum viderunt; ille quidem in lib. II. *Quaest. Alnet.* c. 3., ubi tamen fatetur, *quae ex pseudo Orpheo asseruntur, parum inter se consentire.* Alter vero in *OEdipo Egypt.* ab Orpheo agnitam fuisse Trinitatem minime dubitat. Eiusdem sententiae non paucos, nec infimi subsellii eruditos invenies.

24. Potissimum autem eorum argumentum ducitur a Proclo, qui *Timaeum Platonis* exponit sententiam Ameli Philosophi Platonici his verbis: *Amelius triplicem esse constituit hujus mundi architectum, tres mentes, tresque Reges; illum, qui est, illum, qui habet, et illum, qui retinet;* et postea subdit: *Amelius igitur hic tres mentes suas, seu rerum omnium opifices eosdem esse arbitratur, quos tres Platonis Reges, tresque illos, qui Orpheo commemorantur, Deos, Phaneta, Uranum, et Cronum.* Is vero, qui *Phanes audit apud Orpheum, proprie ipsi videtur esse demiurgus, seu rerum opifex.* Addit Rad. Cudvorthus etiam testimonium Damascii, Philosophi item Platonici, qui in quodam lib. de principiis nondum edito asserit ab Orpheo fuisse agnatum *τριμορφον Θεον triplicis formae Deum.* Denique Cedrenus fragmentum servavit Timothei antiqui Chronographi, ubi dicitur Deus tribus nominibus appellatus, nempe *Lux, Consilium, et Vita;* quo fragmento recitato Cedrenus asserere non dubitat, *Orpheum tot retro saeculis pronuntiasse, Trinitatem consubstantialem omnia condidisse.*

25. Haec tamen testimonia, et si quac alia sunt ejusdem generis, antiquae Philosophiae peritos non omnino conyincunt: sunt enim omnia recentium Platonicorum

post Christum natum, qui aliquam Trinitatis notitiam non tam ex Scholis Philosophorum, quam ex Christiana Religione hauserunt; veterum autem Philosophorum dicta suis placitis aut vi, aut precastio accommodare satergerunt. Hujus genii erat Amelius, cuius proinde auctoritas non tanti est ponderis, ut nostrum consensum extorqueat, praeceps cum ex Orphicis fragmentis Amelius colligat, Phanetam, seu primam mentein, et primum Regem (quem nos Patrem aeternum dicimus) esse *Demiurgum*, seu *rerum opificem*, cum tamen Platonici ipsi, ut postea videbinus, docerent, Deum demiurgum non esse primam, sed secundam Trinitatis personam. Neque major est auctoritas aliorum Platonicorum, Damascii, et Timothei; ut proinde haec Trinitas Orphica, aut prorsus commentitia sit, aut saltem admodum suspecta et dubia.

TRINITAS PYTHAGORICA.

26. Petrus Dan. Huetius in jam memorato c. 3. Lib. II. *Quaest. Alnetan.* paucis verbis multa colligit, ut nobis persuadeat, Pythagoreos Trinitatis mysterium numero ternario, qui celebris apud ipsos erat, designasse. *Hos*, inquit, *trinum celebrasse Deum, disserit Proclus in Timaeum: hos narrat Servius ternarium numerum perfectum summo Deo assignasse, ac propterea dixisse Virgilium, numero ternario Deum gaudere; atque idcirco etiam Deorum omnium potestatem triplici signo ostendi, Jovis trifido fulmine, Neptuni tridente, Plutonis cane tricipiti: hinc unum esse eundemque Deum, Apollinem, Solem, atque Bacchum: hinc tres esse Parcas, tres Furias, et Herculem tribus noctibus conceptum.* Ergo de divina illa Trinitate multa commentatus est Parmenides, acutissimus Pythagoricorum dogmatum patronus. Haec περιηγήσις Huetius Mysteria nostrae Religionis ex gentili Philosophia confirmandi nimio studio.

27. Alii vero, quanquam fatentur, difficile omnino esse determinare, quid proprie Pythagorici suo ternario numero significare vellent, dissidentibus ejusdem scholae alumnis, praesertim sequioris aetatis (notum est enim consueuisse Pythagoram quaedam secretiora suae doctrinae capita, nonnisi paucis (a) revelare); attamen induci non possunt, ut credant, Pythagoram ternario suo numero voluisse Trinitatis mysterium indicare. Non solum ternarius numerus apud Pythagoricos celebris erat, sed *Tetras*, sive numerus quaternarius omnium perfectissimus habebatur. Qua vero de causa *Tetraplas*, tanta in veneratione apud Pythagoricos esset, haud facile dictu est. Quidam eam afferunt rationem, quod 1. 2. 3. 4. simul sumpta denarium numerorum constituant. Alii, quod Pythagoras nonnisi ad numerum quaternarium computare fuerit solitus. Demum non defuerunt, qui mysterium vocis tetragrammaton Σταύρος in ea latere, sibi persuaderent. Sed quid celeberrima Pythagoreorum *Tetractys* significaret, aliis divinandum relinquimus.

TRINITAS PLATONICA.

28. Nulla autem Trinitas magis propior visa est orthodoxae nostrae doctrinae de hoc mysterio, quam Trinitas Platonica. „Plato imprimis, inquit supra citatus

(a) Pythagoram, ejusque Discipulos symbolis quibusdam, brevibusque, atque obscuris sententiis suae doctrinæ arcana indicare solum voluisse, non autem dilucide exponere, ne alicui a sua secta innotescerent, pluribus veterum testimoniis constat. Hierocles ea vocat ἡρός απόφειρα, quæ multi explicare conati sunt. Vid. Phil. Beroaldus Bononiensis in libello, cui titulus *Symbola Pythagorica moraliter explicata* Bononiae 1505., recuso postea Rostochii 1604. cura Petri Fabricii. Nonnulli alii hanc spartam adornarunt, potius ariolando, quam certum aliquid statuendo.

Gazzaniga *Theol.* Tom. III.

„tus Huetius, praeceptis Socratis imbutus, cum alibi, praecipue in *Gorgia*, et
 „in celebri illa, et a priscis Christianis saepe laudata ep. ad Dionysium secun-
 „dam divinam explicans naturam, tres in ea designat Reges, primum causam
 „rerum omnium eximiarum; secundum rebus secundis addictum; tertium tertii.
 „Atque haec Platonis Trinitas juxta interpretationem Procli *Pater* est, et *Po-*
 „*tentia*, et *Mens*. Aliis praeterea locis a primo hoc *Rege* vult esse genitum se-
 „cundum, *mundi conditorem*; ex illo tertium, quem *animam mundi* Platonici
 „dixere, et in ep. ad Hermiam, Erastum, et Coriscum jurare eos jubet per
 „*Deum, rerum omnium, et quae sunt, et quae futurae sunt, ducem atque*
 „*causam, et per Dei hujus Patrem Deum*. Ab eo etiam alibi traditum est,
 „uti testatur Porphyrius in *Historia Philosophica*, Deum illum Filium, sive *Men-*
 „*tem*, a Deo Patre, cui tribuit *Boni cognomen*, genitum esse ante tempora,
 „modo quodam, qui ab hominibus comprehendendi non possit, per se constare i-
 „psum, atque esse rerum omnium, omnisque pulchritudinis fontem. „ Hactenus
 Episcopus Abrincensis, indicans praincipia Platonis loca, in quibus visum plerisque
 est, sanctissimae Trinitatis mysterium aperte tradere.

29. Multa postea afferuntur ad hoc ipsum comprobandum Platonicorum testimonia, praincipie Plotini, qui ejus scholae veluti coriphaeus est, et a S. Aug. Lib. IX. de Civit. Dei c. 10. laudatus dicitur, quod *Platonem ceteris excellen-*
tius intellexerit. Hic autem in Enneade V. Lib. I. c. 6. et 7. tres memorat Reges, aut Deos, quorum unum *πίττωνα νύν* *Mentem potiorem* vocat; alterum *τετράπορον* *Mentem posteriorem*, quam vult a prima Mente genitam, et illius esse i-
 maginem; tertium demum Animam esse a secunda Mente genitam, quam etiam
 ejus *λόγον Verbum* appellat. Et alio in loco: *Apud Platonem*, inquit, *cognoscere licet ex ipso quidem Bono Mentem, atque Ideam: ex Mente vero An-*
nimam; ubi etiam Parmenidis testimonium allegat, qui loquens *apud Platonem exactius inter se distinguit primum ipsum unum, quod et praincipie unum est, solumque unum: item secundum unum multa nominat; tertium denique unum, atque multa*.

30. Haec saepius repetita legimus in hujus Philosophi Platonici operibus, quae ut eredibiliora redderet, suis Auditoribus narrare solebat, cum tota mente ad primum Deum contemplandum accederet, sibi hanc felicitatem contigisse, ut ipsi summo Deo coniungeretur. Id testatur etiam Porphyrius in Vita Plotini c. 23. (apud Jo. Alb. Fabricium Lib. IV. Bibliothecae Graecae c. 26.), dicens: *Finis Plotino, signumque erat, quo aciem mentis intenderet, appropinquare, conjungique ipsi Deo omnibus ubique praesenti. Quater autem, dum cum ipso versarer, hunc finem est assecutus. Alia aliorum Platonicae Familiae Philosophorum testimonia brevitatis causa omitto*.

31. His etiam accedit auctoritas S. August., qui lib. X. de civit. Dei c. 29. ita Porphyrium Platonicum compellat: *Praedicas Patrem, et ejus Filium, quem vocas paternum intellectum, seu mentem, et horum medium, quem putamus te dicere Spiritum sanctum, et more vestro appellas tres Deos*. Postea refert, se audivisse a sancto sene Simpliciano, qui praefuit Ecclesiae Mediolanensi, quemdam Platonicum (is erat Amelius) dicentem: *Initium sancti Evangelii secundum Jo. aureis litteris conscribendum, et per omnes Ecclesias in locis eminentissimis proponendum*. Et etiam Lib. VII. Confessionum c. 9. refert, se in Libris Platonicorum ea fere omnia reperisse, quae S. Jo. habet de aeterna divini Verbi generatione, eosque solummodo culpat, quod nihil habeant de Jesu Christi humilitate, qua factus est obediens usque ad mortem propter nos.

32. His tamen non obstantibus, bene multi Theologi adduci minime possunt, ut

ut credant, mysterium Trinitatis Platoni innotuisse. Et quidem laudatus mox S. August. *de civ. Dei* c. 23. ita de Porphyrio loquitur: *Quae autem dicat esse principia, tanquam Platonicus, novimus. Dicit enim Deum Patrem, et Deum Filium, quem graece appellat vel paternum intellectum, vel paternam mentem: de Spiritu autem sancto aut nihil, aut non aperte aliquid dicit, quamvis quem alium dicat horum medium, non intelligo.* Nemo autem ignorat, in adorando divinae Trinitatis mysterio etiam Spiritum sanctum ut tertiam Personam, Patri, Filioque consubstantialem, et ab utroque procedentem contineri.

33. Neque vero satis est dicere, tertium *Dominum Regem*, ac *Deum* a Platone nominari. Non inquam; qui enim Platonis, ejusque scholae dogmata intimus penetrarunt, norunt, hunc tertium *Deum*, non esse nisi mundum, aut potius animam mundi, cui nullo modo nomen, aut characteres Spiritus sancti adaptari possunt. Perspicue Platonis sententiam nobis aperit Numenius, de quo Proclus Platonicus Lib. II. in *Timaeum Platonis* inquit: *Numenius tres celebrans Deos, Patrem appellat primum, secundum vero Opificem, tertium opus. Nam mundus apud ipsum tertius est Deus; ita ut duplex sit secundum illius sententiam opifex, primus, et secundus Deus. Melius enim sic dicere, quam ut ille tragoeidas agens appellat, Patrem, Filium, et Nepotem.* Et alio in loco, nempe *Enneade* III. Lib. V. c. 6. *Mundus*, inquit, *ut vulgo dicitur, tertius est Deus.* Addit praeterea, hunc mundum esse *opus Dei*, et rem factam ποίησα, et δημιουργησεν. Unde etiam Aristoteles Lib. I. *Metaph.* c. 7. occasionem sumpsit Platonem redarguendi pudenda contradictionis, dum mundi animam *tertium Deum* appellavit, alibi vero eamdem una cum *cœlo creatam* dixerit.

34. Neque omnino clarum est, quid Plato per λόγον *Verbum*, seu *rationem* intellexerit; an Personam divinam a Patre per veram generationem procedentem; an vero attributum Dei, seu ipsam rationem, et sapientiam, qua a tota aeternitate ideas archetypas rerum possibilium, et creandarum apud semetipsum habebat. Suspicionem aliquam suppeditant verba Plotini *Enneade* V. Lib. I. cap. 6. dicentis de λόγῳ: *Hunc jam genitum cuncta secum simul entia genuisse, universam pulchritudinem idearum, intelligibiles Deos omnes.* Si ita res se habet, Trinitas Platonica conflata erit ex summo Deo, quem unum semper confessus est Plato, ex ejus ratione, seu sapientia, et ex mundo archetypo. Sic poterimus ex Virgilio ex. gr. triadem configere, ipsius personam, ingenium, et *Aeneidos* speciem, seu ideam considerando. Talem putarunt aliqui esse Trinitatem Platonicam; quae tamen opinio certioribus deberet testimoniis confirmari, ut credibilis redderetur (a).

35. Sunt tamen et multi sancti Patres, et graves Auctores, qui sine dubio asserunt, agnatum fuisse a Platone sacrosanctae Trinitatis Mysterium (vide, quae diximus Diss. I. n. 48. et seq.). Ego hanc celebrem controversiam definire non audeo; eam solum indicasse contentus. Quod si celebris iste Philosophus aliquid vidi de hoc dogmate, quod omnium profundissimum, et imperscrutabile est, id certe solo rationis lumine non vidi, sed vel ex lectione scripturarum sacrarum, vel conversatione cum Judaeis, vel etiam ex Noachica traditione. Vid. dicta Dissert. I. num. 54. et seq.

36. Audiatur S. August. Lib. VIII. *de civit. Dei* c. 11. *Mirantur autem quidam nobis in Christi gratia sociati, cum audiunt, vel legunt, Platonem de Deo*

(a) D. Prudentius Maran Ord. S. Bened. in *Divin. D. J. C. Manifesta &c.* Lib. IV. c. 1. non sine fundamento suspicatur, Platonorum de Trinitate doctrinam ex Iutulentis priscerum Hæreticorum, Marcionitarum, Valentinianorum, aliorumque Gnosticorum fontibus haustam fuisse.

Deo ista sensisse, quae multum congruere veritati nostrae religionis agnoscunt. Unde nonnulli putaverunt, cum, quando perrexit in Aegyptum, Jeremiam audisse Prophetam, vel scripturas propheticas in eadem peregrinatione legisse; quorum quidem opinionem in quibusdam libris meis posui. Sed diligenter supputata temporum ratio, quae chronica historia continetur, Platonem indicat tempore, quo prophetavit Jeremias, centum ferme annos postea natum fuisse .... Quapropter in illa sua peregrinatione Plato nec Jeremiam videre potuit, tanto ante defunctum, nec easdem Scripturas legere, quae nondum fuerant in graecam linguam translatae, qua ille pollebat; nisi forte, quia fuit acerrimi studii, sicut Aegyptias, ita et istas per interpretem didicit. Postquam autem hujus suae conjecturae aliqua argumenta attulit, ita se illis commoveri dicit, ut penne assentiatur, Platonem illorum librorum (sacrorum) expertem non fuisse. Sed quidquid sit de hac re, certum, ut mox dixi, esse debet, Platonem, si aliquid de Sanctissima Trinitate novit, illud cognoscere non potuisse, nisi ex divina revelatione, sibi aut per lectionem divinarum scripturarum, aut per commercium cum sapientibus Gentis Hebraeae, aut quod probabilius est, per veterem Patriarcharum traditionem.

DE TRINITATE CABBALISTICA.

37. De Philosophia Judaeorum dicta *Cabbalistica* admodum multi scripserunt, quin tamen claram, distinctamque ejusdem notionem nobis suppeditare potuerint (a); quod mirandum non est, tum quia Rabbini eam inter arcana doctrinas diligenter semper custodierunt; tum multo magis quia haec Philosophia Cabbalistica jure creditur aggregatum quoddam informe somniorum, nugarum, et fabularum, sub quibus latent, si ipsis creditur, profunda mysteria. Sunt qui dicunt, hanc secretam doctrinam orali traditione servari, quam ab ipso protoparente Adamo derivatam volunt. Sunt contra, qui credant, eam contigeri in Libro quodam, quem Adamo ipsi, cum adhuc in Paradiso beatam vitam degeret, Angelus Raphiel de celo tradiderit, et quem a Rabbinis diu, multumque absconditum, sed a curiosis Rabbinicarum fabularum inquisitoribus tandem repertum, initio hujus Saeculi, scilicet anno 1701. R. Isaac Ben Abraham Amstelodami publici juris fecit in 4., in quo tamen non *Cabbala theoretica*, sed potius *practica*, sive

ma-

(a) Primus, qui vocem *Cabbala* latine usurpaverit, fuit celeberrimus Comes Mirandulanus Joannes Picus, qui annos natus 24. Romæ publice propugnandas proposuit nongentas propositiones *Dialecticas*, *Physicas*, *Metaphysicas*, *Morales*, *Theologicas*, *Magicas*, *Cabbalisticas*; quas tamen Innocentius VIII. anno 1487. damnavit, quod nonnullæ earum visæ fuerint Episcopis, & aliis sacrae Theologiæ, & Juris utriusque Professoribus, ab eodem Pontifice ad earum examen deputatis suspectæ & heresim sapientes. Postea vero multi de Judæorum Philosophia Cabbalistica scripserunt, quamquam inter se parum consentiant; quod omnino evenire necesse erat, cum omnia ibi incerta sint, obscura, & ænigmatica. Christianus Knorrius a Roscuroth Scriptores, qui in hac scientia inclinarerunt, & aliqua scripta Cabbalistica collegit duobus voluminibus cum hoc titulo *Cabbala denudata seu Doctrina Hebreorum transcendentalis, Metaphysica, & Theologica* Solisbaci 1677. in 4.; & postea ampliorem editionem in folio curavit anno 1684. Longam autem nimis esset aliorum operosa studia recensere, qui ad impenetrabilis Cabbalæ tenebras dissipandas insudarunt, ut memorati Mirandulani, Archangeli de Burgo novo, Athanasii Kircheri, Guill. Postelli, Pauli Ricci, Jo. Reuchlinii, Jo. Franc. Buddei, Steph. Rittangelii, Henr. Mori, atque aliorum; de quibus videri potest Jac. Bruckerns in *Hist. Crit. Philos.* Tom. II. Part. I. Lib. II. cap. 5. sect. 2.

magica continetur, ex. gr. quomodo cum Angelis tam bonis, quam malis agendum, quomodo morbi vel immittendi, vel curandi, terrae motus excitandi, futura praenoscenda, atque alia mira praestanda, quae multi superstitionis, et impii ope Cabballae facere se posse sperant; de qua praeter alios multos videndus noster P. Raym. Martini in *Pugione fidei* P. III. Dist. 3. cap. 22. Alium pariter Libellum Cabballistae jactant, quae vocant *Majam Chochma*, seu *Fontem Sapientiae*, Moysi ab Archangelo Michaeli traditum. Sed non vacat has nugas persequi, quibus tamen aliquos etiam doctos viros delectatos fuisse, miramur, inter quos Jo. Reuclinus numeratur, in suo opere *De arte Cabballistica*.

38. Non tamen a viris doctis emnino contemnitur alia Judaeorum Cabballa, dicta *exegetica*; quae nempe definitur *Scientia explicandi Scripturam Sacram secundum traditionem arcanam*; et praeceps inservit ad sacrum textum intelligendum in sensu *allegorico*, *mystico* et *typico*. Sed cum ipsi viri docti fateantur, multa postea heic Cabballae *exegeticas* fuisse a recentioribus Rabbinis addita, unde *impura* facta dicitur, non videtur admodum idonea ad purissima nostrae Religionis dogmata vindicanda, vel illustranda, nisi forte argumento ad hominem contra pervicaces Judaeos, qui eamdem Cabballam plurimi faciunt. Sed redeamus ad Trinitatis Mysterium, quod in Cabballa *theoretica* perspicue expressum fuisse, non pauci contendunt.

39. Cum enim Cabballistae doceant, ex infinita Deitatis luce, quam nominant *Or Haensoph*, emanasse *Adam Kadmon*, quem etiam vocant *Principatum primum*, *primogenitum Filium*, *creatorem*, ac *moderatorem omnium rerum*, plerisque visum est, hunc *Adam Kadmon* non aliud esse, quam Unigenitum Filium Dei, secundam videlicet SS. Trinitatis Personam. Et cum postea audiant a Cabballistis, esse ex hoc principio *Sub Or Haensoph triadem principiorum*, *Sephirarum superiorum Trinitatem*, *coronam*, *sapientiam*, *prudentiam*, *collegerunt*, adorandum Trinitatis Mysterium symbolis, atque aenigmaticis his vocabulis esse explicatum. Quod deinde ab aliis eo faciliter creditum est, quod certum sit, Trinitatis Mysterium, in veteri Testamento fuisse revelatum, et sin minus a rudi plebe, saltem a Patriarchis, et Prophetis, ac primoribus populi expresse cogitum, atque adoratum.

40 Verumtamen qui doctrinam Cabballisticam intimius rimati sunt, facile videbunt, nonnisi nomen, non autem verum SS. Trinitatis dogma aenigmaticis, et symbolicis Cabballistarum locutionibus contineri. Primum enim, et capitale illius doctrinæ fundamentum, seu potius $\tau\pi\alpha\tau\sigma\tau\omega\varphi\delta\sigma$, primus error est, negare creationem ex nihilo, et ipsius loco subsistere emanationem a Deo; ut mundus effectus quidem Dei sit, sed in Deo ipso immanens, in quo proinde Deus sua attributa, atque perfectiones varie explicavit; quod Cabballistae exprimere solent simbolo luminis infiniti, a quo procedunt decem fontes luminosi, quos *Sephiras* vocant.

41. Primogenitus itaque Dei filius *Adam Kadmon* non est nisi mundus, non ex nihilo creatus, ut fides orthodoxa docet, sed per emanationem a Deo procedens ad sensum *systematis emanativi Philosophiae Orientalis*. Dicitur etiam hic mundus *principiatum primum*, *principium rerum omnium*, et *imago Dei*, quia in hoc mundo, qui est emanatio prima, omnes aliae emanationes divinae continentur, et manifestantur. Inter decem emanationes *Sephiroticas* tres praecipuae sunt, quas etiam nonnunquam *personas* nominant. Immerito tamen quidam Cabballae amatores easdem *Sephiras* cum SS. Trinitatis Personis comparare voluerunt; quorum opinio vel ex hoc solo convellitur, quod haec tres *Sephira* simul cum aliis septem ab Adam Kadmon emanasse dicantur; unde quinque divinae

Personae exurerent, scilicet *Or Haensophi*, senior seniorum, occultus occultorum, deinde *Adam Kadmon principatum primum*, et *Filius Dei primogenitus*, ac demum tres *Sephirae superiores*, *Corona*, *Sapientia*, *Prudentia*, quibus *Adam Kadmon inferiorum causae*, *creator*, et *moderator factus est*; et ex his *Sephirae reliquae septem* (a). Plura persequi non vacat de inextricabili Cabbalistarum labyrintho.

42. Haud levis controversia est, quaenam Philonis inter Judaeos, doctissimi de Trinitatis Mysterio sententia fuerit. Ipsum S. Hieronymus posuit in *Catalogo Scriptorum Ecclesiasticorum* cap. 11., quamquam Christianae Religioni nomen non dederit (b). Alexandriae nobili loco natus est stirpe Sacerdotali, et pluribus scriptis inclaruit saeculo I. Aerae Christianae. Platonicæ Philosophiae addictus ita in ea excelluit, ut Plato Judaeus communiter appellatus fuerit; de quibus videndi S. Hieronymus supralaudatus, Svidas in *Philone*, et Eusebius Lib. II. *Hist. Eccl.* cap. 4.

43. Multa Philo in suis libris innuit de Trinitate divina, ac multo plura de οὐκεῖ, seu Verbo divino; sed cum Platonis studiosissimus fuerit, ita ut de eo communiter diceretur, aut *Platonem*, tamquam alterum *Philonem*, loqui, aut *Philonem*, tamquam alterum *Platonem* (apud Isidorum Pelusiottam Lib. III. epist. 81., et apud Photium cod. 105.), suspicio orta est, non ex sacris litteris, sed ex Alexandrina Platonis Schola divini Verbi notionem hausisse. Dion. Petavius Lib. I. *Theologic. dogmatum* cap. 2. postquam ea indicasset, quae pro confirmando SS. Trinitatis dogmate ab Eusebio Caesariensi, et ab Isidoro Pelusiota ex Philone allata sunt, hoc suum profert judicium: *Talibus igitur de Filio Dei praeconiis, Arianorum Philo perfidiam armavit. Neque quibusdam e nostris assentiri possum, qui et hujus, et aliorum maxime gentilium, ejusmodi scita, quae de divinis Personis utcumque aliquid tinniunt, cupide desculantur, atque ad Christiani integritatem dogmatis accommodare student, labe omnis erroris, et inuidiae, fuso quodam falsae, ac violentae interpretationis obducta* (c).

44. Non obstante tamen hoc viri doctissimi judicio, Philonem de Trinitatis Mysterio recte sensisse, valde multis persuasum est, eumque hoc nostrae Religionis arcanum dogma, non ex gentili Platonis Philosophia, sed ex sacris Veteris Testamenti oraculis, quibus a sua infantiâ innutritus erat, hausisse contendunt; neque eum ita in verba Platonis jurasse voluit, ut ipsum in iis etiam sequeretur, quae nostrae sanctae Religioni adversantur. Imo eum sectam Eclecticam potius secutum fuisse, dicunt (quae scilicet ex omnibus scholis ea seligebat, quae meliora videbantur), quam puram Platonicam Philosophiam.

45. Mirum autem non est, diversa haec esse hominum eruditorum de sententia:

(a) Ex his patet, finstra laborare, qui ex inaccessibili Cabbalistica Philosophia Sacrosanctum divinæ Trinitatis Mysterium demonstrandum suscepérunt, nisi forte argumento ad hominem contra Judæos Cabbalistas; quamquam, ut ego quidem reor, nec isti ex tam confuso, ac tenebrisoso Chaos facile convincentur. Cabbalisticum Judeorum systema fuse exposuit Jac. Bruckerus in supra memorato Tom. II. *Historiae Criticæ Philosophiæ*.

(b) Photius in *Bibliotheca Codice* 105. de *Philone* hæc habet: Ferunt, eumdem Christianis etiam sacris initiatum, ab his tandem dolore qualam, atque iracundia discessisse. Igoueratur autem, undenam Photius id discere potuerit, cum nulla inveniatur apud Veteres hujus rei memoria; nec ullum appareat in multis, & variis ejus scriptis Christianæ Religionis vestigium.

(c) Hoc Petavius judicium placuit Joan. Clerico, qui in explicatione Principii *Evangelii Sancti Joannis*, tom in *Epistolis Criticis* epistol. 8., aliisque in locis, Philonem Ariauis, certisque Divinitatis Jesu Christi hostibus faciem prætulisse, scribit. Quod tamen in hoc scriptore mirari non debemus, quem constat Socinianis impense favisse, eorumque impietati patronos, ubique quæsiyisse.

tia Philonis judicia; quandoquidem ille sensa sua quasi de industria celare solebat, verbisque ambiguis, atque allegoriis uti, ut non facile sit ad veram ejus mentem penetrare. Insuper ex eorum numero erat, qui non omnia Religionis arcana populo rudi dilucide, atque aperte manifestanda, sed quaedam doctioribus caute reservantur: putant, ne imperiti occasionem errandi capiant. Ita enim in Lib. de Sacrificio Abelis, et Caini praecipit homini sapienti, ut initietur perfectissimis mysteriis, quae ut divina nemini proloquatur facile, sed servans ea recondita, et tenens silentium, fruatur eis in abscondito. Scriptura enim subcineriorum (encryphias vocant) meminit, quia celari debet sacer, ac mysticus sermo de ingenito, ejusque potentiis: quandoquidem divinorum orgiorum depositum servare, non cujusvis est. Nam incontinentis animae fluenta per os, linguanque emanantia inundant aures omnium.

46. His praenotatis, aliqua modo dicamus de decantata hujus Judaei Trinitate. Hanc quidam patenter explicatam putant iis Philonis verbis, quae leguntur in ejus Libro de Profugis; ubi tria rerum omnium principia constituit, inquiens: *Ergo ille, qui tantum abest, ut sponte delinquat, ut ne imprudens quidem id faciat, ipsum Deum sortem habebit, in eo solo habitaturus.* Ceterum qui non de industria, sed inconsulte labuntur, habebunt refugia civitates felices, et dives .... Quaenam haec? Verbum illius summi Principis, et potentiae, creativa, ac regia. En inquiunt triadem Principiorum, nempe summum Deum, ejus Verbum, et potentiam creativam, ac gubernativam hujus mundi.

47. Verum facile est advertere, hoc loco non tres, sed quatuor plane commemorari personas, nempe summum Deum, Verbum, et praeterea duas distinctas potentias, quarum prima est opifex mundi, altera ejusdem mundi gubernatrix; sensu enim allegorico, qui ipsi familiarissimus est, quae Moyses de tribus civitatibus perfugii praeceperit Deuteron. XIX., ad homines peccatores traducit, qui non sponte, sed praeter voluntatem delinquent, quibus tres civitates pro asylo constituit, nempe Verbum, mundi Opificem, ejusdemque Rectorem; cum soli homines innocentes ipsum Deum sortem habeant. Quae doctrina Philonis nequecum Ariana impietate omnino convenit, sed tota allegorica est, et Philonis propria, aut ex Platone hausta; si verum est, hunc Graeciae Philosophum praeter Deum unum et sumnum, tria admisisse rerum omnium principia, ut nonnulli existimant.

48. Suam mentem ibidem Philo iterum explicat, atque externo verborum certe veram, divinamque Trinitatem ita plene expressisse videtur: „ Medius est ille Pater omnium, proprius nominatus in sacris litteris *Qui est*. Utrumque latus, claudunt antiquissimae, et proximae ejus *Qui est*, potentiae: quarum altera *Opifex*, altera *Regia* vocatur: illa *Deus*, per quam condita, dispositaque sunt omnia: haec vero *Dominus*. “

49. Suspicionem tamen ingerunt verba sequentia, quibus videtur Philo, non tres divinas Personas inter se distinctas designare voluisse, sed solum tria Dei nomina, aut duplum modum, quo Deus cognosci possit, unum quidem peculiarem hominibus sapientibus, qui ad Dei cognitionem simplicem, et puram ingenii felicitate perveniant; alterum communem rudibus, qui Deum non cognoscunt, nisi per ejus omnipotentiam, qua omnia condidit, et per sapientiam, qua res a se conditas providentissime gubernantur. En Philonis verba: „ Atque ita medius ille utrinque stipatus suis potentiis perspicaci menti nunc tres imagines exhibet: unum, quando exactissime purgata anima, nec solum ceteram numerorum multitudinem, sed et vicinum unitati binarium supergressa, ad illam simplicem, sin-

„ sinceram, nullius omnino indigam ideam properat: *tres* vero, quando nondum „ magnis initia mysteriis, adhuc minoribus operatur, nec potest eum, qui est, „ sine alio per se solum comprehendere, sed per ipsius acta aut *conditorem*, „ aut *regem* omnium. Est autem haec secundaria juxta proverbium navigatio, „ non aliena tamen a pia sententia.“ Certe obscura, et aenigmatica haec est doctrina, ab ea tamen, quam nos de sacrosancto individuae Trinitatis mysterio profltemur, prorsus remota. Et haec de Trinitate Philonis.

50. Pauca modo addamus de *λόγῳ*, seu Verbo divino, quod magnifice praedictum non uno in loco a Philone invenimus; ac propterea ab Eusebio Lib. VII. *Praeparationis Evangelicae* cap. 13., tum Lib. XI. cap. 15., et ab aliis veteris, ac recentioris aetatis scriptoribus Philo laudatus est, ac Judaeis incredulis objectus, tanquam verae, ac Patri consubstantialis aeterni Verbi divinitatis assertor. Certe ipsum Verbum modo vocat *Angelorum principem*, qui non quidem *ingenitus sit*, ut Pater, nec tamen *factus*, ut homines (in Libro *Quis rerum divinarum haeres*, tum in alio *De somniis divinitus inmissis*); modo Dei *Sapientiam*, quae gaudet, deliciaturque in solo *Patre suo* (Lib. I. *De Legis allegor.*), et *germanam Dei filiam* (in Lib. *De profugis*). Eadem Verbo et Dei nomen, et immortalitatem, omnipotentiam, aliasque verae divinitatis proprietates attribuit; quibus doctissimi hujus Judaei phrasibus certo certius concludi videtur, Verbum ejusdem esse dignitatis, essentiae, atque divinitatis cum aeterno Patre, sola personali proprietate distinctum, ut contra Arianorum perfidiam Synodus Nicaena definitivit.

51. Multa tamen obstant, ne puram, atque omnitudo orthodoxam credamus Philonis de Verbo divino doctrinam. Primo enim objici solet locus ille ex Lib. I. *Quaestionum, ac solutionum*, quem etiam Eusebius citat. Lib. VII. *Praepar. Evang.* c. 13., ubi inquirit, cur apud Moysem dicat Deus: *In imagine Dei feci hominem, non autem in sua?* Respondet vero, hominem factum esse non ad imaginem summi Dei, sed ad imaginem *secundi Dei, qui est ejus Verbum, seu ratio*. Imo alio in loco, scilicet in Libro *De opificio mundi* vult, non hominem solum, sed totum plane Universum factum esse ad imaginem *Dei secundi*. Hoc autem explicat Philo exemplo Architeci, qui volens aedificare civitatem, primum intra seipsum partes futurae Urbis propemodum omnes delineat, templo, gymnasia, curias, fora, porticus, navalia, vias, angiportusque, murorum constructiones, aedificiorum tam privatorum, quam publicorum: *deinde impressis velut in cera, in animo suo singularum rerum imaginibus, effingit urbem intelligibilem etc.*; ac postea concludit, eodem serme modo de Deo sentiendum, quando magnam hanc urbem condere decrevit, inquiens: *Quemadmodum igitur illa in architecto praesignata urbs locum extra nullum habuit, sed impressa erat artificis animo; ita nec ille ex ideis mundus locum alium habuit, quam divinum Verbum, quod adornavit haec omnia.*

52. Et aliquibus interjectis ita denum subdit: *Quod si cui liceat apertioribus uti vocabulis, nihil aliud dixerit esse mundum intelligibilem, quam Verbum Dei, mundum jam condentis. Nec enim intelligibilis urbs aliud quid est, quam illa architecti ratiocinatio cogitantis, jam urbem mente conceptam condere.* Quae omnia suspicionem confirmant, Verbum Dei a Philone praedicatum non esse Personam divinam, sed attributum Dei, scilicet ipsius rationem, et sapientiam, qua praeclaram hanc mundi fabricam ab aeterno, ut ita dicam, delineavit; seu potius mundum hunc intelligibilem in mente Dei existentem.

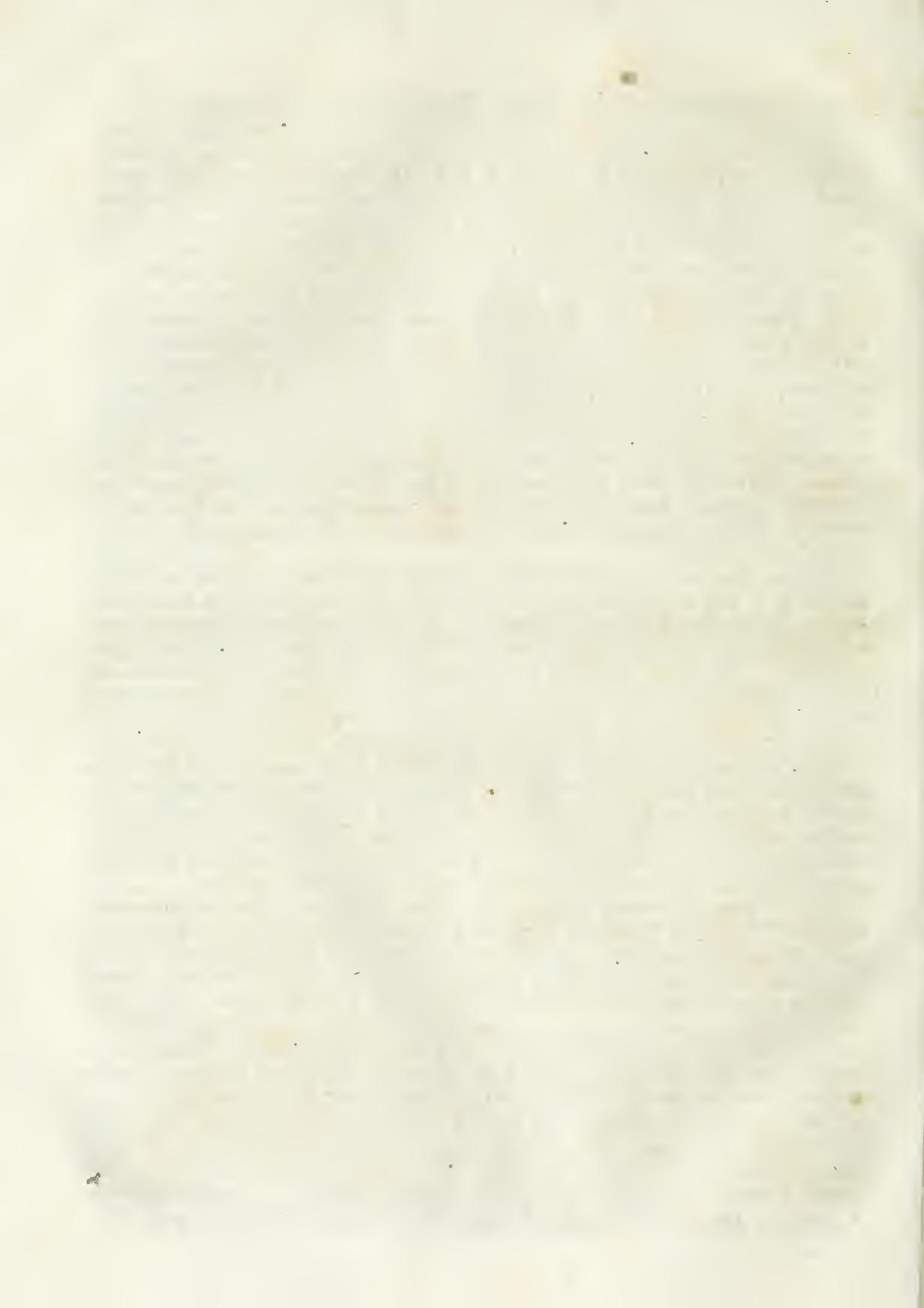
53. Quod si alicubi Philo hoc Dei Verbum tanquam subsistentem Personam de-

descripsit, ipsumque nominibus *Legati*, *Regis*, *Angeli*, *Pontificis maximi*, et *Filiī Dei primogeniti* appellavit; dubitari potest, an his vocabulis in proprio significatu usus fuerit, an vero sensu minus proprio; cum metaphoris, et allegoriis ipsius libri redundant. Sic ex. gr. in Lib. *De temulentia* ita de hujus mundi genesi loquitur: *Rerum opificem patrem quoque suae creaturae juste possumus dicere; matrem autem scientiam ejus, cum qua congressus Deus, non humano more, proseminalavit creaturam.* Illa vero *Dei semine concepto enixa est justo partu unicum illum dilectum sensibilem filium, mundum hunc.* Hoc specimen sit mystici, atque sublimis sermonis apud Philonem usitatissimi.

54. Hinc concludunt aliqui, Philonis sententiam, quam multis verborum involucris, et proprio suo dicendi genere potius divinandam, quam facile intelligendam in variis operibus proposuit, hanc esse, Dei naturam unam, et simplicissimam nonnisi ab hominibus purae, et perspicacis mentis cognosci; a reliquis autem tardioris ingenii eamdein naturam quodammodo dividi trifariam, scilicet per *sapientiam*, *bonitatem*, et *potentiam*, ac Deum cognosci primo ut sapientissimum hujus Universi architectum; deinde ut potentissimum ejusdem conditorem; postremo ut providentissimum ipsius gubernatorem. Non desunt etiam, qui obscurissimum hunc Judaicae sectae Philosophum inconstantiae accusent, quae in ipso facile esse potuit, cum vellet Platonicae Philosophiae simul, et Mosaicae sapientiae inservire; unde modo Platonem, modo Moysen ducem sequi videtur.

55. Jac. Bruckerus in *Hist. Critica Philosophiae* Tom. II. Periodo II. P. I. Lib. II. c. 1. non contemnendis argumentis probat, Philonis Trinitatem desumptam esse ex Philosophia Judaeorum Cabballistica, qua delectatum fuisse Philonem, liquet vel ex ipso ejus dicendi genere areano, et abstrusissimo, quod Cabballistarum erat proprium. Vult itaque perdoctus hic Lutheranus, Philonem ita explicandum esse, ut statuat, Deum quidein supremum in infinito lucis oceano demersum esse; ex eo vero ad condendum, et regendum regnum suum fluxisse tres *emanationes* divinas, hypostaticas, et secum quidem ratione essentiae unitas, est ratione substantialis existentiae distinctas, juxta Cabballistarum doctrinam, qui ut supra observavimus n. 40. ex *Or Haensoph* tres supremas *Sephiras* per emanationem derivant. Ita Bruckerus in indagandis, et explicandis veterum Philosophorum systematis solertissimus; qui tamen laud. loco observat, Philonem, utut Judaeorum doctissimum, in plurib[us] peccasse, dum relictis, quos domi habebat, purissimis veritatis fontibus, ex ethnica Philosophia voluit sua dogmata stabilire.

56. Sed haec pro nostro instituto satis multa. Voluimus enim brevem solum notitiam Theologiae Tyronibus suppeditare earum Trinitatum, quae magis celebrae sunt apud viros eruditos, et de quibus controvertitur primo, an cum orthodoxa sublimis hujus mysterii doctrina cohaereant; secundo an saltem informe aliquod ejusdem mysterii simulacrum exhibeant, ut proinde concludi possit, illius traditionem fuisse per omnes gentes aliquando propagatam, quamvis postea daemonum astuta, atque hominum socordia, aut malitia multis erroribus fuerit turpiter sœdata, aut plane corrupta. Ceterum hujus capitalis Religionis nostrae dogmatis naturam, non ex humana Philosophia, aut ex obtusae nostrae rationis lumine, sed ex sola divina revelatione, ab Ecclesia fideliter custodita, atque infallibiliter explicata pro virili nostra Deo adjuvante expōnemus, ac vindicabimus. De quibusdam Gentilium Philosophorum locutionibus, quibus visi sunt adorandum individualiæ Trinitatis Mysterium indicare, consuliatur S. Thomas I. P. quaest. 32. art. 1., tum in Lib. I. *Sentent. Dist. 3. quaest. 2. art. 4.*, et alibi.

INDEX

CAPITUM ET PROPOSITIONUM

Q U Æ

IN HOC VOLUMINE III. CONTINENTUR

D e Sanctissima Trinitate.		Cap. III. <i>Affertur ex S. Thoma probabilior ra-</i>
<i>De essentia, natura, & substantia.</i>	Pag. 1.	<i>tio, cur Verbi divini processio, non autem</i>
<i>De persona, & hypostasi.</i>	ibid.	<i>processio Spiritus Sancti appelletur gene-</i>
<i>De subsistentia.</i>	2	<i>ratio.</i>
<i>De supposito.</i>	ibid.	ibid.
<i>De circuminsessione.</i>	3	Cap. IV. <i>Ostenditur, admittendas esse quatuor</i>
D ISSERT. I. <i>De hæresi Sabelliana.</i>	ibid.	<i>relationes reales, quibus tres divinæ Per-</i>
C ap. I. <i>Ostenditur, mysterium SS. Trinitatis</i>	ibid.	<i>sonæ distinguuntur ab invicem.</i>
<i>esse supra rationem, & nonnisi divina</i>	45	
<i>revelatione innotescere potuisse.</i>		Quæres I. <i>Quot sint relationes in divinis Per-</i>
C ap. II. <i>Distinctio divinarum Personarum ex</i>	5	<i>sonis?</i>
<i>veteri Testamento colligitur.</i>	ibid.	46
Q uæres I. <i>An Trinitas divinarum Personarum</i>	6	Quæres II. <i>An relationes divinæ reales sint tam</i>
<i>Hebræis nota fuerit?</i>	ibid.	<i>in conceptu in, quam in conceptu ad?</i>
Q uæres II. <i>Eccur Deus omnibus Hebræis</i>	12	49
<i>mysterium Trinitatis luculenter non reve-</i>	ibid.	Quæres III. <i>Quomodo relationes distinguuntur</i>
<i>laverit? Insuper cur Patriarchæ, & Pro-</i>	15	<i>tum inter se, tum a divina essentia,</i>
<i>phetæ populum rudem de hoc Sacrosancto</i>	ibid.	<i>tum a personis, in quibus insunt?</i>
<i>mysterio non aperte edocuerint?</i>	ibid.	ibid.
C ap. III. <i>Refellitur hæresis Sabelliana ex no-</i>	16	Quæres IV. <i>An relationes personales secun-</i>
<i>vo Testamento.</i>	ibid.	<i>dum utrumque conceptum in, & ad sint</i>
A ppendix. <i>De ævìteria versic. septimi cap. V.</i>	ibid.	<i>perfectiones simpliciter simplices?</i>
<i>ep. I. S. Joannis: Tres sunt, qui testimo-</i>	ibid.	ibid.
<i>nium dant in cœlo, Pater, Verbum, &</i>	ibid.	Cap. V. <i>De divinis Personis.</i>
<i>Spiritus sanctus; & hi tres unum sunt.</i>	ibid.	49
C ap. IV. <i>Refellitur hæresis Subelliana ex tra-</i>	20	Quæres I. <i>An divinæ Personæ constituuntur</i>
<i>ditione Sanctorum Patrum.</i>	ibid.	<i>per relationes consideratas in conceptu ad,</i>
C ap. V. <i>Ostenditur, mysterium Trinitatis</i>	26	<i>an vero per relationes sub conceptu in?</i>
<i>rationi minime repugnare.</i>	ibid.	48
D ISSERT. II. <i>Quædam breviter ex Scholasticis</i>	28	Quæres I. <i>An in Deo præter tres subsistentias</i>
<i>quæstionibus delibantur, ad intelligen-</i>	ibid.	<i>relativas, quibus tres distinguuntur, &</i>
<i>dum Trinitatis mysterium necessaria.</i>	52	<i>constituuntur Personæ, admittenda sit</i>
C ap. I. <i>De processionibus divinis.</i>	ibid.	<i>quarta quædam subsistentia absoluta?</i>
C ap. II. <i>Ostenditur, duastantummodo esse di-</i>	54	49
<i>vinas processiones, scilicet Filiu a Patre,</i>	ibid.	Brevis Appendix. <i>De controversia Antiochiae</i>
<i>& Spiritus Sancti a Patre, & Filio.</i>	ibid.	<i>exorta de una, vel tribus hypostasibus,</i>
Q uæres. <i>Quodnam sit, & quotuplex prin-</i>	56	<i>vel personis?</i>
<i>cipium divinarum processionum?</i>	ibid.	50
		Cap. VI. <i>De divinis notionibus.</i>
		52
		Cap. VII. <i>De missione divinarum Personarum.</i>
		54
		Cap. VIII. <i>De circuminsessione.</i>
		56
		Cap. Postremum. <i>De cautione servanda in lo-</i>
		<i>cutionibus de augustinissimo Trinitatis my-</i>
		<i>sterio.</i>
		57
		DISSERT. III. <i>De vera, ac consubstantiali</i>
		<i>Jesu Christi divinitate.</i>
		61
		Cap. I. <i>De ortu, & progressu Arianæ hæ-</i>
		<i>reos sub Constantino.</i>
		ibid.
		Cap. II. <i>De progressu Arianæ hæreos sub</i>
		<i>Con-</i>

<i>Constantio Imperatore.</i>	ibid.
Cap. III. De Ariana heresi sub Imperatoribus Juliano, Joviano, Valente, Gratiano, ac Theodosio.	63
<i>ram Personam divinam, Patri, Filioque consubstantialem.</i>	ibid.
Cap. IV. De præcipuis catholice fidei athletis contra Arianos.	64
<i>Cap. V. Refellitur heresis Ariana ex Noyo Testamento, & probatur, Jesum Christum Filium Dei verum esse Deum, Patrique consubstantialem.</i>	65
<i>Cap. VI. Demonstratur vera, & consubstantialis Iesu Christi divinitas ex initio Evangelii S. Joannis.</i>	66
Propositio ex Cap. I. Evangelii S. Joannis vera & consubstantialis Iesu Christi divinitas luculentiter ostenditur.	67
Cap. VII. Vera, & Patri consubstantialis Domini Nostri Iesu Christi divinitas probatur ex traditione Sanctorum Patrum.	68
Cap. VIII. De nonnullis aliis veteribus Patribus Ante-Nicænis, quorum doctrina de Sacrosanctæ Trinitatis mysterio in duobus revocatur.	69
<i>De Origene Adamantio.</i>	ibid.
<i>De Tertulliano.</i>	100
<i>De Novatiano.</i>	102
<i>De Lactantio.</i>	105
Cap. IX. An eorum error, qui veram Christi divinitatem negant, sit in Ecclesia tolerabilis?	95
Cap. X. De voce εὐαγγελίου, seu consubstantiale.	110
Quæres. An Christus Dominus dici possit αὐτὸς vel αὐτοῖς, nempe Deus a se, vel essentia a se?	116
Cap. XI. De sanctæ & individuæ Trinitatis unitate numerica.	115
DISSERT. IV. De nonnullis spectantibus ad Historiam Arianorum.	124
Cap. I. De Synodi Nicænae convocatione.	ibid.
Prop. Nullo certo arguento evinci potest, Concilium I. Nicænum fuisse a Constantino Augusto congregatum, inconsulto Romano Pontifice Sylvestro.	ibid.
Cap. II. De Nicænae Synodi Præsidibus.	128
Cap. III. De Synodo Sardicensi.	151
Quæres I. A quoniam convocatum fuerit Concilium Sardicense, & quinam illi præfuerint?	153
Quæres II. An Sardicense Concilium aliquam ediderit fidei professionem?	154
Cap. IV. De Concilio Ariminensi.	ibid.
Cap. V. De Liberio Romano Pontifice.	135
Appendix. An dubitari merito possit de Liberii Romani Pontificis lapsu?	141
Cap. VI. De lapsu Osii Cordubensis Episcopi.	146
DISSERT. V. De Persona Spiritus Sancti.	150
Cap. I. Demonstratur, Spiritum S. esse ve-	
<i>ram Personam divinam, Patri, Filioque consubstantialem.</i>	ibid.
Cap. II. De Photiana heresi negante processionem Spiritus Sancti a Filio.	158
Cap. III. Demonstratur, Spiritum Sanctum a Filio non minus, quam a Patre serere, atque interne procedere.	164
Appendix. De ratione, quam affert Sanctus Thomas I. Part. quæst. 56. art. 2. ad probandam processionem Spiritus Sancti a Filio.	172
Cap. IV. De particula Filioque Symbolo Constantinopolitano adlita.	173
Cap. V. De Synodo Constantinopolitana I., seu Ecumenica II., in qua heresis Macedoniana proscripta fuit.	177
Cap. VI. Diluuntur calumniæ a Græcis schismaticis contra concordiam in duobus Conciliis ecumenicis Lugdunensi, & Florentino. inter utramque Ecclesiam Occidentalem, & Orientalem sanctitam.	180
Appendix I. De Symbolo Apostolorum, cui Nicæni, & Constantinopolitanæ Patres aliqua addiderunt ad pleniorum Mysterii Trinitatis explicationem.	186
Appendix II. De Auctore Symboli Quicunque, quod vulgo S. Athanas. dicitur.	292
Prop. Nullo satis firme arguento probari potest, Symbolum Quicunque, quod Athanasii nomen præfert, fuisse ab Athanasio re ipsa compositum.	ibid.
Quæres. Quisnam fuerit illius Symboli Auctor?	295
Brevis Tractatus De rerum creatione.	ibid.
Cap. I. De Creatione ex nihilo. Recensentur veterum, ac recentiorum errores.	ibid.
Cap. II. Ostenditur cum ex Sacris Litteris, tunc ex ratione, mundum fuisse factum ex nihilo per creationem.	197
Cap. III. Solvuntur breviter nonnullæ quæstiones de rerum creatione.	202
Quæres I. An virtus creandi ex nihilo soli Deo competit?	ibid.
Quæres II. An opus creationis sit toti Sanctissimæ Trinitati commune?	203
Quæres III. An rerum creatio descripta a Moyse intelligenda sit in sensu figurato, & mystico?	ibid.
Cap. IV. Ostenditur, mundum non fuisse creatum ab æterno.	204
Quæres. An mundus potuerit ab æternō creari?	207
Quæres II. An distinctio sex dierum a Moyse facta in creatione mundi debeat literaliter intelligi?	208
Cap. V. De Mundi perfectione.	ibid.
Prop. Almitti non potest opinio Leibnitiana de mundo optimo, & perfectissimo.	210

DE SANCTISSIMA TRINITATE

Hæc & mea fides est, quando hæc est catholica fides.

S. Augustinus Lib. I. de Trin. cap. 4. n. 7. Tom. VIII.

1. **D**e mysterio nostræ Religionis præcipuo dicere aggredior, quod in eo situm est, ut tres personas divinas confiteamur, Patrem, Filium, & Spiritum Sanctum, realiter quidem inter se distinctas secundum ὑπόστασιν, sed quæ omnino unam, eamdemque numero naturam habent. Hanc prima, quæ Pater dicitur, a nullo alio fonte procedit, sed est ipsa ceterarum personarum origo, & fons. Filius a Patre est non per creationem, sed per æternam atque ineffabilem generationem. Spiritus Sanctus a Patre, & Filio procedit, non tanquam a duobus principiis, sed tanquam ab uno eodemque principio, propter unitatem essentiæ, & virtutis spirativæ, quæ in Patre, & Filio est. Hæc, & alia hujus mysterii dogmata mirabiliter complexus est auctor Symboli Quintuplici vulgo S. Athanasio adscripti.

2. Non tamen illi consenserim, qui his paucis nos contentos esse vellent, omnemque ubiorem hujus mysterii tractationem resecandam (a). Imo vero omnes intendendi sunt nervi, ut qua maiore possumus perspicuitate hoc arcanum Religionis nostræ caput perscrutemur, atque ab hereticorum erroribus expurgemus; ut enim S. Augustinus recte observabat Libro I. de Trinit. cap. 3., nec periculosus alicubi erratur, nec laboriosius aliiquid queritur, nec fructuosius aliquid invenitur, apud S. Thom. I. P. quæst. 31. art. 2. Sed antequam manum operi admoveamus, nonnulla vocabula explicanda sunt, quorum in hoc tractatu perpetuus est usus, & quæ, ut bene observat S. August. Lib. VII. de Trinit. cap. 4. loquendi necessitate parta sunt, cum opus esset copiosa disputatione adversus insidias, vel errores hereticorum.

(a) Apud Bælium in 2. Eclaircissement sur les Manichéens pag. 624. Diction. Tom. IV. qui non contentus aliquos allegasse ex Protestantibus hujus sententie patrones, hariloando dicit, plures inter Catholicos idem fassuros, si libere loqui auderent. Interim ex nostris citat Petrum Fayditium, de quo nonnulla notabimus initio Dissertat. secundæ. Verendum tamen est, ne isti dum contra Scholasticorum subtilitates plus æ-

Gazzaniga Theol. Tom. III.

DE ESSENTIA, NATURA, ET SUBSTANTIA.

3. Quanquam hæc tria nomina ad Grammaticæ leges exacta, vel secundum subtiliores Philosophos considerata nonnihil differant inter se, in Trinitate tamen divina, communni loquendi usu pro eodem sununtur, pro eo scilicet, quod responderi solet roganti, quid res est. Unde Theologi indiscriminatim asserunt, unam eamdemque esse in Patre, & Filio, & Spiritu Sancto numero essentiam, naturam, aut substantiam. Græci γένος dicunt, aut φύσην.

4. Neque audiendus est Socrates, qui Lib. Hist. Eccl. c. 5. hoc nomen φύσην fuisse in Concilio Alexandrinô sub S. Athanasio condeinnatum scribit, quia in sacris litteris de Deo usurpatum nunquam legebatur. Non inquam Socrates audiendus est, quia ut in notis observat Henr. Valesius, Socrates deceptus fuisse videtur ex epistola synodica male intellecta. Ceterum vocabulum στοιχεῖα, sicut etiam ὑπόστασις adhibitum fuisse ab iisdem Patribus Alexandrinis, quando contra Sabellianos Trinitas Personarum asserenda erat, notat ipse Socrates ibidem.

5. Apud veteres tamen, quanquam summa erat in dogmate consensio, aliqua invenitur in verbis discrepantia. Primo enim quidam substantiam als essentia distinguentes, unam quidem in Trinitate essentiam prædicabant, tres autem substantias. Ita Græcos loqui consueisse testis est S. Augustinus Lib. VII. de Trinit. cap. 4. inquiens: dictum est a nostris græcis: una essentia, tres substantiae; a latinis autem: una essentia, vel substantia, tres Personæ (b). Ulterius non defuerunt,

qui

quo debacchantur, ipsam quoque mysterii substantiam sublatam velint. Latet anguis in herba.

(b) S. Th. I. P. qn. 29. art. 2. Substantia, inquit, dicitur duplicititer. Uno modo dicitur substantia quiditas rei, quam significat definitio, secundum quod dicimus, quod definitio significat substantiam rei; quae quidem substantiam Græci γένος vocant, quod nos essentiam dicere possumus; alio modo substantia dicitur

DE TRINITATE

qui de Deo rectius *essentiam*, quam *naturam* dici putarunt; quia, ut S. Gregorius Nazianzenus acute observat Orat. XLIII.; secundum etymologiam nominis *natura* dici videtur, quasi *nata*.

DE PERSONA, ET HYPOSTASI.

6. *T*rita & communiter recepta est ea Personæ definitio, quam tradit Boetius *de duabus naturis*, quod sit *rationalis naturæ individua substantia, vel subsistentia*. Quæstio inter Scholasticos orta est, unde nam constituentur Personæ divinæ? Quidam eas constitui dixerunt per aliquid complexum ex *absoluto*, & *relativo* (*a*). Sed Angelicus noster Praeceptor I. P. qu. 29. a 4. perspicue ostendit, Personam divinam nihil esse aliud, quam *relationem ut subsistentem*; cuius ratio hæc est, quia Personæ divinæ per id constituantur, per quod distinguuntur; nihil autem absolutum, sed sola *relatio distinctionem* in divinis facit. Et hæc sententia antiquis etiam Patribus conformior videtur, qui perpetuo docuerunt, nihil esse, aut excogitari posse in Deo absolutum, quod tribus Personis commune non sit.

7. Quod Latini *Personam*, modo Græci *Hypostasim* vocant. Antiquitus tamen non infrequentiter *ὑπόστασις* nomen pro *εἰδίᾳ*, vel *substantia* usurpatum fuit (*b*). Hinc originem traxit celebre illud Ecclesiæ Antiochenæ dissidium seculo IV.; Paulinus enim cum nonnullis aliis, præcipue autem Occidentalibus; tres divinas hypostases dicere reformidabat, ne diversa in divinas Personas substantia induceretur. Meletiani contra eum Orientalibus tres in Deo hypostases libere prædicabant. Pauliniani Meletianos Arianismi accusabant; & isti par pati reddentes, Paulinianos in suspicione Sabellianismi adducebant. Utrique tamen immiri-

subjectum, vel suppositum. Hoc antem, subdit, triplex habet significacionem; secundum enim quod per se existit, & non in alio, vocatur *subsistentia*; illam enim subsistere dicimus, que non in alio, sed in se existunt. Secundum vero quod supponitur alicui nature commune, sic dicitur *vis naturæ*; sicuti hic homo est *res naturæ humana*. Secundum vero quod supponitur accidentibus, dicitur *hypostasis, vel substantia*. Quod autem hæc tria nomina significant communiter in toto genere substantiarum, hoc nomen *Persona* significat in genere rationalium substantiarum.

(*a*) Petavius hanc opinionem *intolerabilem* vocat, immo *imperitum errorem*, quem latine, græceque pariter Ecclesiæ Doctorum consensus adjudicavit Lib. IV. de Trinit. cap. 10. n. 6. At vero S. Thom. non tam acriter censura eam laud. superius loco perstrinxit.

(*b*) Hoc Socrates observavit Lib. III. *Hist. Eccl.* c. 7. Ino S. Hieronymus ep. LVII. ad Damasum tota, inquit, *secularium litterarum schola nihil aliud hypostasim, nisi usum novit*. In quo tamen eum hallucinatum fuisse Guillelmus Budensis, Henr. Stephanus, aliqui que græca lingua periti contendunt. Neque unnes eruditus Petavio Lib. IV. de Trinit. c. 1., aut Dan. Huetio Lib. II. *Origenianorum* qu. 2. n. 3. concedunt, a-

to, & *injuria*; omnes enim orthodoxi erant, & ut S. Greg. Nazianz. ait Orat. XXI., *res prouersa ridicula, & miseranda erat*. Diversæ fidei speciem præbuit *levis & jejuna de vocum sono alteratio*. Quod demum S. Athanasius in *Synodo Alexandrina* detexit. Qui enim tres hypostases dicere reformidabant, hypostasis nomine *naturam*, seu *essentiam* intelligebant, quæ multiplex in Deo nec esse, nec dici potest. Qui contra tres hypostases predicabant, nihil aliud hypostasis nomine intelligebant, quam personam, quæ trina in Deo recte statuitur.

8. Cognita itaque utriusque litigantium partis orthodoxa fide, logomachia sublata est, & pax Ecclesiæ restituta; quamvis Latini insidias Ariano rum metuentes vix adduci poterant, ut tres hypostases faterentur. Nescio quid veneni in syllabis latet, scribebat S. Hieronymus ad Damasum ... si rectum putatis, tres hypostases cum suis interpretationibus debere nos dicere, non negamus; sed mihi credite, venenum sub melle latet (*c*). S. Basilios autem epist. 214. alias 549. neque hanc quæstionem exilem esse, neque a trium hypostaseon confessione recedi posse, putabat. Post tamen rebus magis declaratis, hypostasis nomen ad designandam Personam ubique obtinuit, & dictum communiter fuit, a græcis quidem *μία μορία, καὶ τρις ὑπόστασις*, a latinis autem: *una substantia, vel essentia, & tres personæ*. Vid. Nat. Alexander Disser. 55. in Sec. IV., & Vossius in *Etymologia* verbo *Persona*; nec non Martini Lexicon ad idem verbum *Personæ*.

9. Sed postea etiam apud Græcos fuit Personæ nomen usurpatum, qui dicebant, tria esse in Deo *τριπλοντα*; quamvis nonnulli hoc nomine hæresim Sabellii renovari timebant; ille enim Deum varias induisse personas communiiscebatur; scilicet Patris, cum

prid veteres hypostasim *frequentissime* pro usia, raris simus autem pro persona usurpatum. Multoque minus assertiuntur Lud. Thomassino Lib. III. de Incarnat. c. 1. putanti, nonnisi senescente II. Ecclesiæ seculo *hypostasis nomen ab usia, seu essentia discriminatum esse*. Videri possunt contra duos mox laudatos Scriptores D. Julianus Garnier in *præf. ad T. III. Operum S. Basillii* §. 1., Georgius Bullus in *Defensione fidei Nicæna Sect. II. cap. 9.*, & Jo. Lamy de *recta Fatiæ Nicænorum fidei cap. 32.*

(*c*) Vide S. Ang. Lib. V. de Trinit. c. 8. & sequi., ubi hæc habet: „Sed quia nostra loquendi consuetudo jam obtinuit, ut hoc intelligatur, cum dicimus „essentiam, quod intelligitur, cum dicimus *substan-* „*tiam*, non audiens dicere *unam essentiam, tres sub-* „*stantias*, sed *unam essentiam, vel substantiam, tres* „*autem personas*, quemadmodum multi latini hæc tr.- „ctantes, & digni auctoritate hæc dixerunt, cum a- „lium modum aptiorem non inventarent, quo enuncia- „rent verbis, quod sine verbis intelligebant“ Et in- fra: „Cum quæritur, quid tres? magna prouersa ino- „pia humanum laborat eloquium. Dictum est tamen „tres personæ, non ut illud diceretur, sed ne tac- „etur.“

cum mundum condidit, Filii, cum humanam naturam sibi copulavit, & Spiritus sancti, cum saudificavit Ecclesiam. Hac tamen Sabellianæ impietatis suspicione deposita, Persona nomen adhibitum fuit in Conc. Ephesino anathemate 4., in Chalcedonensi actione 5., & alibi sæpe.

DE SUBSISTENTIA.

10. *H*ec vox usurpata quandoque fuit ad designandam Personam, sumta scilicet in *concreto* pro ipsa essentia divina relationibus affecta; non autem in *abstracto*, prout apud Philosophos formam significat, a qua res dicitur subsistens, quemadmodum inepte cavillatur Crellius, quasi Sancti Patres, dum tres esse in Deo subsistentias dixerunt, non nisi totidem modos entis intellexerint. Ad quam absurdam cavillationem explodendam sufficiunt verba Synodi Romanæ sub Agathone anno 679, celebratae, quæ actione 4. profiteruntur *unitatem quidem essentiæ, trinitatem vero Personarum, sive subsistentiarum.*

11. Hodie tamen apud Scholasticos communiter hæc vox accipitur in *abstracto* pro ipsa *personalitate*, si ita loqui fas est; unde ortum habuit illa quæstio, sint necne tres tantummodo subsistentiae in Trinitate? Fuerunt enim aliqui, qui praeter tres subsistentias relativas iniusteiusque Personæ proprias, subsistentiam quartam invexerunt *absolutam*, quæ essentiæ conveniret. Id primum a Cijetano inventum fuisse creditur, quem non pauci recentiores Thomistæ secuti sunt. Alii tamen Thomistæ magni nominis hanc quartam subsistentiam ex veterum Patronum auctoritate explodunt. Ita Sylvius, Jo. Nicolai, & Natal. Alexander Dissert. 55. in Sec. IV.; quibus addi potest cum pluribus aliis Dion. Petavius Lib. IV. de Trinit. c. 12.

DE SUPPOSITO.

12. *S*appossum inter ac Personam hoc unum discrimen intercedit, quod nomine personæ soli naturæ rationis compoti tribuitur, ut Angelo, & homini; suppositum vero etiam de substantiis ratione carentibus dicitur: sic equus, & canis sup-

(a) S. Th. I. P. qn. 42. art. 5. probat, quoniamlibet divinam personam esse in aliis secundum essentiam, & relationem, & originem. Secundum essentiam enim Pater est in Filio, quia Pater est sua essentia, & communicat suam essentiam Filio, non per aliquam suam transmutationem. Unde sequitur, quod cum essentia Patris sit in Filio, in Filio sit Pater: & similiter cum Filius sit sua essentia, sequitur, quod sit in Patre, in quo est ejus essentia ... Secundum etiam relationes manifestum est quod unum oppositorum relative est in altero, secundum intellectum. Secundum originem etiam manifestum est, quod processio verbi intelligibilis non est aliquid extra, sed manet in dicente. Id etiam quod verbo dicitur, in verbo continetur, & eadem ratio est

posita dici possunt, non personæ. In divinis *suppositi* nomen quandoque adhibitum fuit, sed admodum raro; ut cum S. Ambro. in Symbol. Apostol. c. 15. loquens de anima humana a Verbo divino assumta, *hanc*, inquit, *pro totius humani generis salute in unitate suppositi fuisse assumptum.*

DE CIRCUMINSESSIONE.

13. *C*ircumincessio, vel ut Græci dicunt, περιχέψης est mutua divinarum personarum co-existentia in se invicem, ita ut Pater sit in Filio, hic vicissim in Patre, uterque in Spiritu sancto, & Spiritus sanctus in utroque. Refereinte S. August. in Lib. de Hæres. n. 58. quidam hæretici dicti *Metangismonitæ* stulte erutiebant, sic esse in Patre Filiū, quonodo vas in vase; quasi duo corpori carnaliter opinantes; ita ut Filius intret in Patrem, tanquam vas minus in vas majus. (a).

14. Hujus circuminsessionis nulla suppetit ex creatis rebus similitudo perfecta. Eam S. Hieronymus in Cap. III. Ezechielis per localem praesentiam exponit. *Filius*, inquit, *est locus Patris, & Pater est locus Filii. Sed hæc, & similia ad radiorum captum faciunt quidem, ad mysterii autem explicationem non sufficiunt.*

15. Veterum nonnulli περιχέψης duabus Christi naturis tribuunt, ut S. Gregorius Nazianz. Orat. LI., & S. Jo. Damasc. Lib. III. de fide orthodoxa c. 5.; sed minus proprie; circumincessio enim est rerum se se invicem, & omni modo penetrantium, & usquequaque immeantium; ut vero natura quidem divina humanam usquequaque perbadit, non sic autem vicissim natura humana perbadit divinam. Sed hæc breviter hic adnotata sunt, uberiori vero suis locis declarabuntur.

DISSESTITIO I.

De hæresi Sabelliana.

16. Fuerunt aliqui, ut Tertullianus in Lib. adv. Præxeam c. 5. observavit (b), qui verentes, ne si plures distinguerentur divinæ personæ, plares i-

te-

de Spiritu sancto. Vid. Petavius L. IV. de Trin. c. 20. postr., ubi ex veterum Patronum testimonio hoc dogma illustrat, & confirmat.

(b) Verbi Tertulliani hæc sunt: *Simplices quique, ac dixerim imprudentes, & idiotæ, que major semper credentium pars est, quoniam & ipsa regula fidei a pluribus Diis sæculi ad unicum; & verum Deum transfert, non intelligentes unicum quidem, sed cum sua aconomia esse credendam, expavescent ad aconomiam, numerum, & dispositionem Trinitatis, divisionem presunt unitatis, quando unitas ex semetipsa derivans trinitatem non destruatur ab illa, sed administratur. Itaque duos, & tres jam jactant a nobis predicari, se vero unius Dei cultores presumunt ... Monarchiam,*

DISSERTATIO I.

ternum invehementur Dii, quos Christiana Religio jam eliminaverat, ut unam, & simplicissimam divinam naturam, ita unam divinam personam praedicabant. Cumque ignorare non possent, sacerdos in sacris litteris factam esse mentionem Dei, Verbi, & Spiritus sancti, dicebant, haec tria esse eiusdem Divinitatis nomina, seu potius per Verbum significari rationem, & sapientiam Dei, & Spiritus sancti nomine intelligi divinam virtutem: quamobrem observante S. Epiphanius *Hæresi LXII.* utebantur similitudine solis, in quo tria distingui possunt, nempe substantia, lux, & calor. Si vero aliquando Patrem, & Filium nominabant, non eo sensu id dixisse videntur, quasi eadem persona essent simul Pater, & Filius, seu, ut Graeci dicunt, *πατερατύς*; nimis enim absurdum haec sententia fuisset; sed illi Verbum distinguebant a Filio; Verbum esse volebant Dei attributum, nempe sapientiam; Filium autem purum hominem a Deo in filium adoptatum (a).

17. Isti haeretici postea *Sabelliani* dicti sunt a Sabellio, Pentapoli in Lybia Cyrenaica orto, qui quamvis primus hujus inpietatis auctor non fuerit, eam multo post medium saeculum tertium tanta celebritate & fama disseminavit, ut aliorum, a quibus eam hauserat, nomen obscuraverit. Vid. Eusebius Lib. III. *Hist. Eccl.* cap. 4. Ceterum ante Sabellium eandem hæresim docuerat Noetus (b), & ante Noetum Praxeas, aliquie saeculo secundo. Nam S. Justinus in *Dialogo cum Tryphonie* n. 128. nonnullos memorat, qui Verbum a Patre non distinguebant; ino Christianus Wormius, cui quidam alii consentiunt, ab ipso Simone Mago haereticorum patriarcha illius originem repetit in *Hist. Sabellian.* cap. 2. ubi de *Sabellianis ante Sabellium*.

18. Sabelliani dicti sunt etiam *Patrrippassiani*, ut S. Athanasius notavit in Lib. *de Synodis*: & post ipsum S. Aug. Tract. XXXVI. in Joan. ac S. Fulgent. contra *Sermoneum Fastiosum*; eo quod Patrem, non minus quam Filium carnem induisse, ac pro nobis passum fuisse, docerent. Id de Praxeas aperte tradit Tertullianus initio libri contra Praxeam inquiens: *Ipsum dicit Patrem descendisse in Virginem, ipsum ex ea natum, ipsum passum, denique ipsum esse Jesum.* Imo ex eiusdem Sabellii principiis consequebatur, id pro-

inquiunt, tenemus. Hinc Tertull. eosdem *Monarchianos* appellabat. Vid. etiam S. Thom. IV. Cont. Gent. c. 5.

(a) S. Hippolytus contra Noetum ita sibi objicit: *γένος θεού λέγεται τὸν, quem verba ita interpretatur Jo. Alb. Fabricius: nouum mihi affers, cum verbum vocas Filium; quod scilicet Noetus. Verbum a Filio distinguere; contra quem S. Hippolytus evincit, Verbum Dei esse carnem factum, idenque esse cum Christo Filio Dei. P. Antonius Pagi in *Annual. Baron.* ad n. 271. n. 5. ex libro Leontii de *seccis* etiam Sabellium post Noetum assernisse dicit, Patrem esse Deum, qui omnia condidit, Filium nudum hominem, Spiritum purum gratiam, que super Apostolos advenit.*

prius de Patre, quam de Filio dici oportere; Parentem enim ipsam divinam substantiam, seu *όντα* esse volebat, Filium autem, & Spiritum sanctum quasi hujus substantiae virtutes; quanquam quo sensu isti Hæretici dicere possent, passum esse Deum, vix intelligitur, cum Christus nudum hominem crederent, non Deum carni hypostaticae coniunctum, Deum autem *impassibilem* faterentur; unde S. Epiphanius *Hæresi LVII.* eos contradictonis redarguit, quod dicere, *unum esse Deum impassibilem, ipsum Patrem, ipsum Filium, & passum, ut nos salvaret.* Quidquid sit de hac contradictione, ita certum videtur, eos docuisse Patrem esse passum, ut S. Augustinus in Libro *De Hæresibus* n. 41. testetur, eos *Patrrippassianos* creibius, quam *Sabellianos* fuisse nuncupatos.

19. Sabellium saltem ex parte secutus est inipis Paulus Samosatenus, qui cathedralm Antiochenam pessimis suis moribus adeo foedavit, ut vel ipsis Gentilibus stomachum moverit; nude anno 269. vel 270. Synodali sententia depositus est. Vid. Eusebius Libro V. *Hist. Eccl.* c. 28., & Libro VII. cap. 20. Quanquam iste magis Christi divinitatem, atque aeternitatem oppugnavit, Ebionitarum, Theodori Coriarii, & Artemonis errores jam extinctos suscitans, & Ario præludens, de quo postea.

20. Hanc sectam *evisceratam*, ac tandem suo tempore prorsus extinctam fuisse, scribit S. Augustinus Tract. XI. in Joan.; sed eam exsuscitasse dicuntur saeculo XII. celebris Petrus Abailardus, & Gilbertus Porretanus Episcopus Pictavensis, qui ut Roscelini tritheismum confotarent, ad oppositum Sabellianismum declinare visi sunt. Primus damnatus in Concilio Sessonensi anno 1121. erroribus ejuratis suum librum, cui titulus erat *Theologia Christiana* (ut in Tomo V. *Thesauri anecdotorum P. Martene*) propriis manibus conjectis in flaminas. Gilberti autem error in Concilio Remensi anno 1148. proscriptus fuit, ipse autem in sua dignitate servatus propter palinodiam humiliiter factam (c).

21. Quidquid vero de ipsis sit, nostra, Patrumque nostrorum memoria Sabelliana pestis iterum pullulavit a Socinianis renovata, & primus quidem Sabellianismi restaurator fuit Michael Servetus patria Hispanus, professione Medicus, qui

an-

(b) Quanquam de Noeto non omnino eruditus contentiantur; aliqui enim cum S. August. *Hæresi XLI.* putant, eum unicam personam *trinominem* agnoscent; alii cum Cenobrio eum Socinianis omnino præluisse autuantur; alii denique cum Laur. Moschino in *Commentario rebus Christianorum ante Constantiun M. Sac. III.* §. 32. admisisse credunt veram incarnationem, sed Patris, non Fili.

(c) Abailardum tamen recte de Trinitate sensisse, contendunt Natalis Alexander *Hist. Eccl. Sac. XI. & XII. Dissert. VII. art. 6.*, & Ellies Dupin *Bibliothèque des Auteurs Ecclesiast.* Tom. IX. cap. 7. De Gilberto. autem Vid. Baronius ad ann. 1148.

anno 1555. Calvini opera, atque auctoritate Genevae flammis damnatus fuit (a). Eum proxime secutus est Joannes Valentinus Gentili Consentino Campanus anno 1566. judicio Bernensi Magistratus capite plexus, quamvis ipse Arianam potius perfidiam, quam Sabellianam recoquere visus est.

22. Eodein fere tempore mysterium Trinitatis variis modis impognabant in Transylvania, & Polonia Franc. David, natione Hungarus, jussu Principis Transylvaniae Christophori Bathorei in carcere necatus anno 1579. (b): Georgius Blandrata Medicus, Salutiis in pedemontana Italie regione, ortus, versus finem Sæculi XVI. in Polonia a fratri sui filio strangulatus (c); Bernardinus Ochonus Senensis infamis apostata; Jo. Paulus Alciatus Mediolanensis, qui tandem ad Mahomedanos defecisse dicitur, aliique non multi.

23. Sed inter hos omnes impietate excelluerunt duo Socini, Faustus nempe, ejusque patruus Lælius, Patricii Senenses. Lælius obiit in Helvetia anno 1562. ætatis suæ 57.; alter autem de mortui scripta hæreditate consecutus Anti-Trinitariorum antesignanus factus est, atque pestilemissimæ sectæ nonen Socinianæ fecit: obiit autem initio Sæculi XVII. anno 1604. Sub hoc duce Sociniana lues longe, lateque propagata est, in Polonia præcipue; unde tandem anno 1658. decreto Jo. Casimirii Regis expulsa fuit, & tunc Sociniani in variis regiones dispersi latius venenum suum disseminarunt; & quamquam nullibi a Magistratibus tolerati sint, vix tamen dici potest, quot inter Protestantes, præsertim Anglos, assecras invenerint, & adhuc habeant. Eruditissimus Bossuetus (VI.

(a) Librum edidit de *Trinitatis erroribus*, cuius excerpta inveniuntur in Operibus Calvini Tom. VIII. edit. Amstelodamensis.

(b) Alii dicunt, enim ex ruina ædificii oppressum. Sed Jac. Thuanus in *Hist. Lib. LXVI. de Davide* hæc habet: *Ad Lovæ arcam perfungium habuit, in qua ex conscientia morsu in amorem inuidens inter assidua spectrorum oculis obversantium terricula menta excunscitatus, dum latebras frustra querit, miserabiliter exitu anxiæ vitam finivit.*

(c) Leonardus Rubenus Lib. II. de *Idolatria* cap. 2. dubium fuisse dicit, utrum fuerit a Satana, an ab affine extinctus.

(d) In VII. Tomo *Dictionarii encyclopedici* artic. *Geneve* hæc legitur: *Plerique Ministri Ecclesie Genevensis Jesu Christi divinitatem non credunt ... neque aliam habent religionem, quam purum putumque Socinianismum, omni eo rejecto, quod mysterium appellatur. Societas vero Pastorum, & Professorum Ecclesie, & Academie Genevensis 10. Febr. ann. 1758. Fidei professionem einisit, ut hanc Socinianismi notam a se repelleret, quæ tamen pluribus insufficiens visa est; unde Socinianismi in Ecclesia Genevensi grassantis suspicio ancta fuit. Videri potest hæc Genevensis professio una cum notis in Tomo V. *Mélanges de littérature, histoire, & de Philosophie*, ubi habetur la justification de l' article Geneve de l'Encyclopédie. Etiam in libro, qui nuper Amstelodami prodit anno 1763. cum hoc titulo: *Doctrina novæ Hierosolymæ de**

Avertissement aux Protestans P. III. & alibi) scribere non dubitavit, vix aliquem inter Acatholicos scriptorem prodire, qui Socinianismi fæce conspurcatum non sit (d).

24. Socinianæ autem Theologie caput est, nullam aliam in scripture sacrae interpretatione statuenda esse regulam, quam humanam rationem; unde sequitur, omnia eliminanda esse mysteria, quæ infirmæ rationis nostræ acumen longe superant. Hinc hujus sectæ homines potissimum aduersus Sanctissimæ Trinitatis mysterium debacchantur; & quæ in sacris litteris tam sœpe, & luculentè de divinis Personis inveniuntur, metaphorice intelligenda esse dicunt; itaque Sabellianam impietatem, jamdiu ab Ecclesia proscriptam ab ore revocarunt, cui etiam Ariana, & Photiniana dogmata conjungunt contra Christi Domini divinitatem. Mirabile autem videri non debet, hanc aliquin absurdissimam sectam, tot, tantosque progressus fecisse; nam ut acute Bossuetus observat Libro III. *Defense de la tradition, & des saints Peres* cap. 7., facile fuit hominibus vana scientia inflatis eam theologiam persuadere, quæ una cum augustissima Trinitate omnia alia mysteria evertens, illud totum a Religione aufert, quod iis maxime difficile videtur, qui non nisi evidentiam consequantur (e).

25. Qui Sabelliana placita defendunt, hodie *Modalistæ* vocari solet, quod per diversos cogitandi modos divinas Personas explicant, ut videre est apud larvatum Liberum de sancto amore (qui vulgo putatur celebris Joannes le Clerc) epist. 2. theol. Ab hac erronea sententia non multum abhor-

Domino, & de Script. Sacra &c. Sabellianissimum apte doceri, testis est Jo. Augustus Ernesti in Biblioth. theolog. Tomo IV. pag. 726.

(e) Socinianorum doctrina continetur potissimum in eorum *Catechesi Racoviana*, quam latine reddidit, & Jacobo Britannæ Regi dicavit Hieron. Moscorovius anno 1609. Post antea eadem multo auctior prodit; de qua, & de ejus impugnatoribus magna eruditione disserit Jo. Franc. Buddeus in *Isagoge historico-theologica ad Theologiam universam Lib. poster. cap. 2. §. 10.* pag. 508. Videri etiam potest Daniel Hartanaccius in sua *Continuazione Syntagmati Hist. Eccles. Jo. Micrelli*, ibi Socinianorum doctrinam 229. propositionibus comprehendit. Brevius id ipsum præstit Natalis Alexander in *Hist. Eccles. Sæculi XV., & XVI. cap. 2. art. 13.* Socinianorum historiam edidit P. Athanasius Instituti tertii Ordinis Sancti Francisci in Galliis vulgo *Picpus*, in 4. Parisiis 1623. Præcipua autem Socinianorum scripta, nempe Fausti Socini, Jo. Crellei (qui reliquis Socinianis doctior existimatur), Jonæ Slichtingii a Bukowick, & Jo. Ludov. Wolzogenii Baronis Austriaci edi enarravit Andreas Wissowatinus Irenopolis, seu verius Amstelodami anno 1656. sub hoc titulo: *Bibliotheca Fratrum Polonorum octo tomis in folio*. Ac demum de omnibus Socinianorum scriptis copiosissime agit Christoph. Sandius Christophori filius in *Bibliotheca Anti-Trinitariorum Freistadii* 1684. in 8., eni tamen semper fides habenda non est; sectæ enim, cui infeliciter erat addictus, famam angere stu-

horrent plerique Arminiani, seu Remonstrantes, qui Socinianos non minus, quam alios heterodoxos tolerandos esse putant. Et certe posito semel Protestantium principio, unam controversiarum fidei regulam esse S. Scripturam, & quidem non ad Patrum traditionis, & Ecclesiae normam, sed secundum privatum spiritum intellectam, eodem plane jure Sociniani tolerari debent, quo alii Heterodoxi tolerantur. Sed de his alias.

CAPUT I.

Ostenditur, mysterium Sanctissimae Trinitatis esse supra rationem; & nonnisi divina revelatione innotescere potuisse.

26. Claudio Mameri Viennensis in Gallia Ecclesiae Presbyter Seculo V. mysterium Sanctissimae Trinitatis solo naturae lumen cognosci posse, imo & a Platone cognitioni re ipsa fuisse, putavit Lib. II. de statu animae n. 7. Idipsum docuerunt Seculo XII. Petrus Abaelardus, teste S. Bernardo Ep. 280., alias 190., & Seculo XIII. celebris Raymundus Lullus. Petrus etiam Poiretus non ita pridem Trinitatis mysterium methodo mathematica demonstrare natus est in Cogitationibus rationalibus de Deo, anima, & mundo Lib. III. c. 8., sed pro vero dogmate Sabellianismum nobis obtrusit, ut bene inquit Jo. Franc. Buddeus in Isagoge ad Theol. p. 589. In eundem censem venit Matius Pansa in libro de Osculo, seu consensu ethnicae, & christiana Philosophiae (de quo Vid. Brukerus in Hist. Philos. Tom. IV. pag. 755.

27. Sed alios ætas nostra tolit, qui malo consilio eamdem erraticam opinionem renovare sagerunt, ut inde concluderent, hoc sanctissimum divinæ Trinitatis dogma non ex superna Dei revelatione, sed ex ethnica Philosophia in religionem fuisse derivatum; imo primum fuisse S. Justinum M., qui ex Platonis doctrina hoc mysterium invexerit (a). At vero nonnisi ex divina revelatione illud nobis innotuisse, facile probatur.

28. Primo ex sacris litteris, quæ divinam, atque æternam Filii generationem nomini Deo revelante cognosci posse, luculenter tradunt. Isaiae

LIII. 8. Generationem ejus quis enarrabit? Et Matthæi XI. 27. Nemo novit Filium, nisi Pater; neque Patrem quis novit, nisi Filium, & cui voluerit Filius revelare. At vero non potest mysterium S. Trinitatis cognosci, nisi cognita æterna Filii generatione. Hinc etiam quando S. Petrus Christum esse verum Filium Dei confessus est, illud audire a Domino meruit Matth. XVI. 17.: Beatus es Simon Bar-Jona, quia caro, & sanguis non revelavit tibi, sed Pater meus, qui in cælis est.

29. Præterea in eamdem sententiam conspirant S. Patres. S. Irenæus Lib. IV. contra Heres. cap. 24. Neque enim, ait, Patrem cognoscere quis potest, nisi Verbo Dei, id est Filio revelante. S. Hilarius Lib. VIII. de Trinit. Hoc, inquit, Ecclesia intelligit; hoc Synagoga non credit; hoc Philosophia non sapit; unum ex uno, & totum a toto, Deum, & Filium. S. Ambrosius Lib. I. De file ad Gratianum c. 5. Impossibile est, inquit, generationis Verbi scire secretum, mens deficit, vox silet. S. Hieronymus in cap. VIII. Isaiae, Non dico, inquit, de mysterio Trinitatis, cuius recta confessio est ignoratio sententiae. Demum S. August. Lib. I. de Trinit. c. 2. de Trinitate loquens, quæ unus Deus est, Humanæ mentis, inquit, acies invalila in tam excellenti luce non figuratur, nisi per justitium filii nutrita vegetetur. Unde etiam sibi proponit, primo ex auctoritate Scripturarum sanctorum Trinitatis mysterium demonstrare, denique garrulitatem invenientibus respondere.

30. Prob. tertio assertio nostra ratione S. Th. I. P. q. 52. art. 1. Trinitas divinarum personarum neque a priori demonstrari potest, neque a posteriori. Non a priori, quia Trinitatis divinæ nulla est causa, sicuti nulla est causa Dei. Neque a posteriori; quia, ut inquit Angelicus, virtus creativa Dei est communis toti Trinitati, unde pertinet ad unitatem essentiae, non ad distinctionem personarum. Quod non ita intelligendum est, quasi divina Natura creet, & non creent Personæ, cum contra actiones sint suppositorum, ut comunitate habet adagium; sed quod creare non sit proprium alicui Personæ, sed commune toti Trinitati, ut explicat idem Angelicus q. 45. art. 6. 51.

dens nonnullos obtorto collo ad Socinianorum castra pertrahere conatus est. Vid. hac de re Frider. Sam. Bock in Historia Anti-Trinitariorum in præfat.

(a) Auctor libri, cui titulus est *Le Platonisme dévoilé, ou essai touchant le Verbe Platonicien*, qui Sonverainius creditur, P. I. cap. 9. & 13. hanc putidam fabellam edit. Daniel etiam Zwickerus in suo *Irenico Irenicorum* idem fere asserere non dubitavit. Jo. Clericus in suis epistolis criticis VII. VIII. & IX., quæ continentur in Tomo III. *Artis critique*, tum in sua *Bibliotheca univers.* Tomo X. *Judæos*, & *Philonen* imprimitis, a Platone hausisse contendit, quæcumque de Verbo Dei Filio scriptis consignarunt. Laur.

de mun. Mosheimius id ipsum insinuat in Dissertat. de turbata per Platonicos Ecclesia. Porro Sonverainius, elegantius forte, quam solide confutavit P. Jo. Franc. Baltus in libro *Defense de Saints Peres accusée de Platonisme*, principie Lib. IV. cap. 11. & seq.; tum postea in alio opere *Jugement des saints Peres sur la Morale de la Philosophie payenne*, ubi nonnulla priores operis loca tacite corredit, & emendavit. Contra Clericum vero librum edidit Jo. Lunius omnigena eruditio plenum, cui titulus: *De recta Christianorum in eo, quod mysterium divinæ Trinitatis attinet, sententia*.

31. Merito igitur a Gregorio XI. haec inter alias multas Raymundi Lulli propositiones damnata est n. 96. *Omnis articuli fidei..... possunt probari; & probantur per rationes necessarias, demonstrativas, & evidentes (apud Natalem Alexandrum Hist. Eccl. Sæc. XIV. c. 5. art. 20.).* Sub Paulo etiam V. haec alia a Censoribus Romanis confixa fuit: *Mysterium Trinitatis est demonstrabile per rationes naturales (apud Cardin. Albizzi De inconstantia in jure c. 4. pag. 524. edit. Amstelodam.) (a).*

32. Corollarium. Si itaque augustissimæ Trinitatis mysterium non potuit humano ratiocinio detegi, evidens est illud nonnisi ex divina revelatione descendisse. Et sane quis credit, tam sublime mysterium potuisse fidelibus auctoritate Philosophorum persuaderi? Sed præterea quam futile sit illa fabella de Trinitatis dogmate ab Justino primum ex pagana Philosophia in Religionem derivato, facile constare potest, si ea legantur, quæ S. Martyr habet in *Cohortatione ad Græcos*, & in *Dialogo cum Tryphonie Iudeo*, ubi sepius testatur, doctrinam suam non ex luteulentis Philosophorum fontibus, sed a Prophetis veteris testamenti & a divinis Christi verbis, ejusque Discipulis se hauissee.

33. Ob. primo. Ex sacris ipsis litteris colligitur, divinam Verbi generationem solo lumine naturali innescere; inquit enim Deus ore Isaiae c. LXVI. g.: *Nunquid ego, qui alios parere facio, ipse non pariam, dicit Dominus? Si ego, qui generationem ceteris tribuo, sterilis ero?* Quasi dicat, nunquid ego, qui ceteris generandi vim tribuo, hac perfectione carebo? Hinc Paulus etiam ad Eplies. III. 15. *Ex quo, inquit, (nempe Deo Patre) omnis paternitas in cælis, & in terra nominatur. Cognita vero generatione Filii, haud difficile erit etiam tertiam Personam cognoscere.*

34. Confirm. primo. Glossa explicans ea Apostoli verba ad Rom. I. *Invisibilia Dei per ea, quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur: semperita quoque ejus virtus, & divinitas, inquit (apud S. Thomam Lect. VI. in c. I. ad Rom.): per invisibilia Dei intelligitur persona Patris; per semperitam virtutem persona Filii, & per divinitatem persona Spiritus sancti: ergo &c.*

35. Confirm. secundo. Richardus a S. Victore Lib. I. de Sacramentis Tract. I. c. 4. *Al omnia, inquit, quæ credere oportet, non deest ratio non solum probabilis, sed necessaria.*

36. Resp. ad primum (cum Estio in Lib. I. Sentent. Distinct. III. §. 8.), verba Isaiae in sensu litterali esse intelligenda de generatione filio-

rum Dei per adoptionem, & de multiplicatione fidelium; quanvis nonnquam a S. Patribus etiam de æterna Verbi generatione mystice intelligentur. Hunc autem sensum mysticum S. Patres non ex humana ratione, sed ex divina revelatione nobis proposuerunt.

37. Nec vero quisquam urgeat, generationem esse perfectionem, quæ Deo perfectissimo denerari non potest. Non inquam: etenim seclusa divina revelatione non constat, generationem esse perfectionem puram, seu ut Theologi dicunt, *simpliciter simplicem*, quæ scilicet nullam involvat imperfectionem, ac proinde Deo denegari nequeat. Quin potius si generationem in se spectemus, & qualis in hominibus, & brutis appareret, eam plane invenimus Deo indignam, cum multis, & magnis imperfectionibus fœdata sit. Solum itaque revelationis lumine cognoscimus, aliquam perfectissimam, atque ordinis omnino excellentiem Deo convenire.

38. Apostolus autem laud. loco epist. ad Ephesios nomen paternitatis latiori significatu sumit, & vult solummodo, Deum principium esse omnium rerum, sive quæ in cælo, sive quæ in terra sunt, contra Simonis Magi errorem, qui plura principia introducebat. Id etiam patet ex eo, quod dicit, *in cælis*, ubi certe præter divinam nulla est proprie dicta paternitas.

39. Ad primum confirmat. noto primum, ea verba non amplius in Glossa reperiri; deinde non magnam esse ejusdem auctoritatem; ac denum a S. Thoma Glossam sic explicari, non quod Philosophi ductu rationis potuerint pervenire per ea, quæ facta sunt, in cognitionem Personarum, quantum ad propria, quæ non significant habituinem causæ ad creaturas (cujusmodi sunt divinæ relationes) sed secundum appropriata; nempe attributa potentiarum, sapientiarum, & bonitatis. Quamquam, ut ibide pergit S. Doctor, nihil Philosophi invenire potuerint, quod Spiritui sancto proprio tribuerent.

40. Ad secundam confirmat. respondet S. Thomas q. XIX. de veritate art. 9. ad 1., esse utique omnium mysteriorum fidei rationem aliquam, eamque necessariam, notam tamen soli Deo, ac Beatis, qui omnia mysteria in Deo vident; & hanc esse Richardi mentem. Alii tamen non pauci nævum hunc esse in Richardo dicunt, quod mysteriorum fidei rationem reddi posse, crediderit. Vid. Vasquez in I. P. disp. 155. cap. 1.

41. Ob. secundo. Rationis lumen nobis ostendit, Deum utpote summe perfectum, infinita intelligentia, ac voluntate pollere: atqui hoc ipso spon-

„ quod fides est de non apparentibus ..... Secundo „ quantum ad utilitatem trahendi alios ad fidem. Cum „ enim aliquis ad probandam fidem inducit rationes, „ quæ non sunt urgentes, credit in irrefensionem infide- „ lium; credunt enim, quod hujusmodi rationibus in- „ nitamus & propter eas credamus.

(a) Recte observat S. Thomas Iud. q. 9. art. 1., eum, „ qui probare nititur Trinitatem Personam naturali ratione, fidei dupliciter derogare; pri- mo quidem quantum ad dignitatem ipsius fidei, quæ est, ut sit de rebus invisibilibus, quæ ratione humana excessat; unde Apostolus dicit Hebr. XI.

sponte fuit Trinitatis cognitio: ergo &c. Prob. minor. Termīni infinitæ intelligentiæ, ac voluntatis debent esse per se subsistentes, debent insuper a principio intelligente, & volente realiter distinguī; & nihilominus esse unius naturæ, & essentiæ, quemadmodum re ipsa sunt Pater, Verbum, Spiritus sanctus; ergo &c. Explicatur antec. Primo termini infinitæ intellectiōis, & volitionis debent esse per se subsistentes, quia ratio naturalis nos docet, in Deo nullum esse accidens. Secundo debent esse a principio intelligente, & a volente distincti, alioquin idem esset principium, ac terminus. Demum eamdem habere debent naturam; alioquin plures essent naturæ infinitæ, quod est absurdum: &c. Hanc difficultatem fusius explicat Car. Witasse Tom. II. q. 1. art. 1.

42. Respond. neg. min.; ad prob. dist. ant.; idque apparet, sola ratione faciem præferente, nego; si etiam revelatio, & fides in subsidium ad vocetur, conc. Et sane etiam Spiritus sanctus intelligit, & vult, nec tamen terminos producit per se subsistentes, atque a sua Persona distinctos. Ad declarationem autem antecedentis dico, si nostræ rationis dictum tantummodo sequatur, nobis persuadebimus potius, terminos intellectiōis, & volitionis divinæ, utut perfectissimos, ab ipso principio intelligente, & volente realiter non distincti; cum videamus, etiam nostrum intellectum seipsum intelligere, & voluntatem seipsum amare, quin tamen exinde duo substantiales, & distincti termini exurgant: eodem igitur modo nobis videretur Deus intelligere, & velle, quin terminos a se distinctos, & subsistentes produceret, ex quo supposita fide Trinitatis sciens, Filium intelligere, quin tamen aliud Filium generet, & Spiritum sanctum intelligere, & velle, quin tamen alias duæ distinctæ Personæ resultant. Idque nobis magis persuaderetur, attenta infinita simplicitate Dei, quæ omnem numerum, & compositionem excludit. Nisi itaque revelatio nos illustraret, talparum similes nihil eorum videre possemus, quæ in Deo ex sui ipsius intelligentia, & voluntate resultant.

43. Ob. 3. Ratione naturali concipiūmus, Deum esse infinite bonum, atque beatum; atqui infinite bonus non esset, nisi seipsum summe, & infinite communicaret, scilicet producendo Personas sibi perfecte similes, quia nulla esse potest perfecta Dei communicatio præter eam, qua Pater Filium generat, & Pater simul, & Filius Spiritum sanctum producunt. Nec insuper esset Deus infinite beatus, si æqualium Personarum consortio, & amicitia careret: ergo &c.

44. Resp. dist. min.; idque nobis sola ratione innescit, nego; adhibito divinæ revelationis lu-

mine, conc. Et quidem quantum ad bonitatem pertinet, ratione naturali tatum cognoscimus bonum infinitum se ita debere comunicare, ut nunquam exhauriatur; non autem ut aliam personam sibi similem producat. Imo cum ratio naturalis non intelligat, quomodo plures Personæ unam, eamdemque numero naturam habeant, nec intelligere potest, possibile esse hanc perfectam communicationem, qua Deus alias personas, sibi omnino æquales, & similes producat, & quæ eamdem numero habeant, non autem diversam, vel distinctam essentiam. Addo, hoc ratiocinio, si aquilid valeret, pluralitatem quidem Personarum, non autem Trinitatem probari.

45. Ad alterum dico, naturali lumine nobis non innescere, summam Dei felicitatem in plurimum Personarum consoritum sitam esse. Ulterius id nihil plus, quam Personarum aliquem numerum evinceret, non autem Trinitatem.

46. Ob. 4. In creaturis plura sunt Trinitatis divinæ vestigia, delineationes, ac veluti imagines, quas S. Patres sæpe afferunt. Homo ex. gr. dicitur Trinitatis imago, propter intellectum, voluntatem, & memoriam, quæ potentiae sunt unius ejusdemque animæ, inter se tamen distinctæ; atque facile est ex vestigiis, & imaginibus in cognitionem prototypi devenire: ergo (a).

47. Resp. hæc omnia vestigia, delineationes, & imagines Trinitatis divinæ nobis aliquod præsidium afferre ad majorem ipsius intelligentiam, supposita ejusdem existentia, quæ nonnisi per revelationem cognoscitur; non autem quasi ex iis solis Trinitatem divinam existere, colligere possimus. Addo, imagines quascumque Trinitatis adeo rudes, atque imperfectas esse, ut nonnisi abusus nominis imagines dici queant. Vid. S. Thomas I. P. q. 45. art. 7.

48. 5. Quidam re ipsa divinæ Trinitatis cognitionem solo naturali lumine consecuti sunt. Nam primo in Actis S. Cæcilie, apud Surium die 21. Novembris, resertur, Tiburtium ipsi gratias egisse, quod cito unum Deum esse in tribus personis per rationes aperte probasset. Secundo pluribus Philosophis eam fuisse cognitionem manifeste tradunt S. Justinus in *Apologia secunda* v. 10., Clemens Alexandr. Lib. V. *Stromatum*, & Origenes Lib. I. *de principiis* c. 5. Tertio Mercurius Trismegistus Ægyptius, qui scriptor dicitur ipso Moyse antiquior, non obscuram facit Trinitatis mentionem in *Dial. IV.* inquiens: *Monas genuit Monadem, & in se suum reflexit ardorem.* Similia habet in *Serm. ad Asclepiadem*, referente S. Cyrillo Alexandrino in Libro I. contra Julianum (b). Quarto Zoroaster vetustissimus Persarum Philosophus in suis *Oraculis magicis* hæc habet:

In

ginem, & vestigium discriminē ponit valde subtile.

(b) Multa testimonia pro Trinitate collegit Steuchus Eugubinus in Lib. I. *de perenni Philosophia*. Trisine-

(a) Guiliel. Estius in lib. III. *Sentent. distinct. III.* §. 9. & 10. ex Sanctis Patribus plures hujusmodi S. Trinitatis imagines, & vestigia afferunt, imo iater ima-

In toto mundo resplendet Trinitas, cuius unitas est principium (a). Quinto nota sunt Sibyllina carmina, quibus bene multa de Christo Filio Dei praedicta fuerunt. Sibyllæ Erithrææ, vel Cuneæ Carmen acrosticon refert S. Augustinus Lib. XVIII. de Civit. Dei cap. 25. cuius initiales litteræ græcæ sunt Πνεῦς Χριστὸς Θεοῦ Σωτῆρα Jesus Christus Dei Filius Salvator. Plura alia Sibyllarum oracula fuisse a Lactantio laudata, ibidein memorat idem S. Augustinus. Vid. Lactantius ipse Lib. IV. Divin. Instit. cap. 18. Observat insuper acute memoratus S. Augustinus litteras initiales eorum verborum simul junctas formare ἵχθυς, latine piscis, quo nomine mystice intelligitur Christus. Sexto inter omnes autem, qui Trinitatem divinam humano ratiocinio cognoverunt, eminet Plato, in cuius libris frequens hæbet mentio πνεύματος, seu Verbi, vel rationis; quam ideam Dei esse per se subsistentem, & mundi creatricem, contendit in Epinomide; tum euidenter logon Dei Filium appellat in Epist. VI. ad Hermiam, Erastum, & Coriscum; alibi autem (in Lib. IV. de Republ.) Filium boni. Ac ut alia mittamus, insignis est locus ille in Epist. II. ad Dionysium juniores Syracusatum tyrannum, ubi ait: *ilicendum est tibi per œnigmata, ut si quid tabellæ vel mari, vel terra contingat, qui legerit, intelligere non possit.* Sic autem habet: Circa omnium Regem cuncta sunt; ipsius gratia omnia: ipse pulchrorum omnium causa: secundum circa secunda: tertium circa tertia. Quem locum S. Justinus Apologia I. n. 60., Clemens Alexandrinus Lib. V. Stromatum n. 14., Eusebius Lib. IX. Præparationis evangelicæ cap.

20., Cirillus Alexandr. Lib. III.. contra Julianum, Theodoreus, Serm. II. contra Græcos, aliisque de Trinitate interpretati sunt (b) Septimo adhuc clarius de Trinitate locuti Platonicæ recentiores; unde S. Augustinus Lib. X. de Civ. Dei cap. 25. dicit, Porphyrium, & Plotinum Platonicis discipulos cognovisse in divinis Patrem, & Filium. Et rursus Lib. VII. Confessionum cap. 9. se invenerit dicit in quibusdam libris Platonicorum totum primum caput Se Joannis Evangelistæ: *In principio erat Verbum, &c.* verbis paulo diversis, quod iterum repetit in Tract. II. in Joannem, addens, multos Philosophos vidisse, quod ceteri credunt, & non vident. Deinde Aristoteles Lib. I. de cœlo textu 2. ex Pythagora numero ternario omnia contingeri dicit; ac refert, veteres hoc numero maxime Deum colere consuevisse; unde etiam Virgilius Ecloga VII. v. 75. ita cecinit:

Terna tibi hæc primum triplici diversa colore Licia circundo, terque hæc altaria circum Effigiem duco, numero Deus impare gaudet (c).

49. Resp. ad primum, vera sunt illa acta, de quibus multi dubitant (d), quod Tiburtius dicit, sibi ratione fuisse aperte probatum, Deum unum esse in tribus Personis, intelligendum esse minus proprie, scilicet de aliqua declaratione, qua sancta Cæcilia imperfectis quibusdam similitudinibus magnum individuum Trinitatis Mysterium exposuit. Fortasse etiam id hoc sensu dictum fuit, quatenus S. Cæcilia rationibus demonstravit, veram esse religionem Christianam, in qua hoc mysterium continetur.

50.

gistus appellatus est etiam *Hermes*, *Theut*, *Thot*, *A-tapis*, aliisque nominibus, ut videri potest apud Petrum Dan. Huetium in *Demonstr. evangel. Proposit. IV. c. 4.*, qui more suo etiam in hoc auctore Moysen videt.

(a) Liber Zoroastris una cum Scholiis Plethonis, & Mich. Pselli, additis etiam Sibyllinis versibus prodiit Amstelodami an. 1689. Humfredus Pridaeus in *Judeorum Hist.* Tom. II. Lib. IV. p. m. 36. contendit, Zoroastrum fuisse origine Judeum, & alicuius Prophetae, scilicet Danielis, vel Ezechieli filium. Alii non unum fuisse Zoroastrem, sed tres, arbitrati sunt, unum scilicet Batrianorum Regem, alterum Perso-Medum, tertium Proconesium. Daniel Huetius illum nullum alium fuisse vult, quam Moysen. Vid. Petrus Lantheus in *Prodromo Hist. Litt.* Lib. I. cap. 5. Opera ipsi affecta prodierunt Ferrariæ an. 1591. græco-latina edita a Franc. Patricio, qui etiam ibidein anno eodem vulgavit opera Trismegisti.

(b) Ex his, aliisque Platoni locis fucum factum esse sanctis Patribus, falso putat Jo. Clericus epist. VII. Critica, & Torn. X. Biblioth. Urio. Merito etiam Theologis ea diligenter Petavii verba Lib. I. de Trinit. cap. 3. n. 1. ubi plerosque S. Patroni de Sanctissima Trinitate Platonicæ pene more sensisse, vel loquendi genere ipsos nonnihil ad eum implicatos videri posse, dicit. Quæ quidem, aliaque duriora, quæ ipsi

contra S. Patres exciderant, in Praefat. postea ad Tom. II. de Trinit. demitigare curavit. Vereor tamen, ne iis ex integro satisficerit. Videri possunt docti Fratres Billerini in *Prolegomenis Zenonianis*, Dissert. II. cap. 1. Pro defensione tamen Petavii vid. P. Baltus *Deferre des saints Peres &c.* Lib. IV. cap. 9. præter alios laudatos in Appendixula post præfat. ad Tom. II. de Trinit. ejusdem Petavii edit. Venet. anni 1575. Ceterum in hac materia prodiit Romæ an. 1594. eruditum opus Jo. Bapt. Crispi cum titulo: *De caute legendō Platone*, ubi innumerous ab hoc Philosopho deceptos fuisse, ostenditur.

(c) Fayditus Observat. in Virgilium his versibus adumbratam Trinitatem agnoscit. Sed eum ariolarum merito dixit Jo. All. Fabricius in *Biblioth. latina Lib. I. c. 12.* A Vossio autem irridetur Cluverius, qui antiquis Germanis fuisse cognitam Trinitatem iniulit ex eo, quod Cesar Lib. VI. de bello Gallico dixerit, eos Deorum numero habuisse Solem, Vulcanum, & Lunam.

(d) Ea silentio præterit P. Theodosius Ruinart in suo egregio opere: *Acta Martyrum sincera*. Tillemoontius antem Tom. II. des memoires, pour servir à P. Hist. Eccl. nota 4. in S. Urbanum, & Baillet *Vies des saints* Tom. III. 22. Novebris de eorum authenticia dubitant. Spuria deinceps ea esse omnino pronunciat ad Sam. Basnagius in *Annalibus politico-ecclesiasticis* ad annum 330.

50. Ad secundum resp. primo, S. Patres tribuerunt Philosophis cognitionem tantum imperfectam Trinitatis; ut enim S. Augustinus Lib. X. de civ. Dei cap. 25. animadvertisit, de Spiritu Sancto aut nihil, aut non aperte aliquid Philosophi dixerunt; quod etiam ab Origene Lib. I. de princ. cap. 5., & a Dydimo Alexandrino apud S. Augustinum q. XXV. in Exodus cap. 2. observatum fuit. Præterea iidem S. Patres opinati sunt, hanc Trinitatis cognitionem fuisse a Philosophis non ratione humano comparata, sed ex Mosaicis, aliquisque sacris libris haustum. Ita aperte S. Justinus Apol. I. n. 60., Eusebius Lib. XI. Præparat. Evangel. cap. 10. & S. Augustinus Lib. II. de Doctr. Christiana c. 28., ubi S. Ambrosii opinionem refert putantis, Platonem fuisse ab Ieremia Prophetæ nostris litteris imbutum. Nam tamen opinionem alibi rejecit (a).

51. Ad tertium, & quartum resp. opera, quæ nunc supersunt, Trismegisti, & Zoroastri spuria esse, ut eruditorum dubitat nemo. Ea ab Hereticorum officinis, Christiana Religione iam propagata, prodiisse suspicantur bene multi. Neque vero refert, eadem a nonnullis S. Patribus fuisse laudata; neque enim illi ad accuratas Critices regulas eadem spenderunt, sed argumento ad hominem, ut dici solet, iis usi sunt contra Gentiles, qui eadem magno in pretio habebant. Ceterum S. Jo. Chrysostomus Orat. in S. Babylam T. II. n. 2., quæ de Zoroastre etiam sua ætate spargebantur, ut omnia conficta rejicere non dubitavit (b). Attamen S. Thomas I. P. q. 52. art. 1. ad 1., postquam nonnulla alia Ethnicorum testimonia explicuit, quod scilicet non cognoverint mysterium Trinitatis per propria, nempe paternitatem, filiationem, & processionem, sed solum per quedam appropriata, ita prosequitur: „Quod vero Trismegistus dicit Monas genuit &c. non est res, ferendum ad generationem Filii, vel processionem, Spiritus sancti, sed ad productionem mundi.“

(a) Ita Lib. II. Retractat. c. 4. inquiens: In eo, quod dixi de temporum historia, S. Ambrosium soluisse questionem, tamquam coetanei fuerint Plato, & Hieronimus, me fecellit memoria.

(b) Ita Nat. Alexander Hist. Eccl. Sac. I. c. 12. art. 17. Petavius Lib. I. de Trinit. cap. 2., Huetius Demonstr. Evangel. propos. IV. cap. 4. & 5., Casaubonus exercit. I. in Baronium c. 10., Marshanus Sac. X., Bruckers in Tom. I. Hist. Phil. pag. 153. & ab eo citati Lambecius in Prodomo Hist. litter. atque Jo. Alb. Fabricius T. I. Biblioth. græcæ pag. 246. Putavit Thomas Hyde in Hist. religionis veterum Persarum in epist. dedic., extitisse olim Zoroastris libros continentis prophetias Messiacæ, easque Zoroast. a Deo infusas. Fuerunt etiam, qui probare nisi sunt, Zoroastrem fuisse Sacris Judæorum addictum, & Prophetæ Danielis discipulum, ac Persarum religionem reformatissime, plurimis religionis Judaicæ dogmatibus eidem permixtis. Vid. Lettre de quelques Juifs à M. de Voltaire Tom. II. pag. 120.

(c) Ita enim habet Lib. XVIII. de civit. Dei cap.

52. Ad quintam. De Sibyllis variæ sunt doctorum sententiæ. Putarunt aliqui S. Patrum, eas fuisse a Deo de futura Verbi incarnatione speciali revelatione edocatas. Aliis contra vistum est, eas spiritu Dæmonis afflatas, quem mysterium Trinitatis non latet. Utramque sententiam insinuat S. Thomas; primam quidem 2. 2. q. 2. art. 1. ad 5., alteram vero q. 182. art. 6. ad 1.: nempe, ut Cajetanus observavit, cum hæc materia sit admodum incerta, S. Doctor neutri parti constanter adhæsit; quod etiam notatum est a P. Jo. Nicolai.

53. Sed multo probabilius judico, ea quæ de Christo circumseruntur Sibyllarum oracula, fuisse post ejusdem nativitatem primo, vel secundo sæculo pia, ut dici solet, fratre conficta, quod etiam S. Augustinus subdoratus videtur (c); & Constantinus Imperator in Orat. ad cœtum Sanctorum cap. 19. multos fuisse fatetur, qui Sibyllarum oraculis fidem denegabant.

54. Ad sextum de Platone, duplex est sententia, utraque probabilis. Prima est, eum a libris Mosaicis Trinitatis mysterium didicisse. Ita Platonem ex Libris Mosaicis multa didicisse testantur Aristobulus antiquus Judæorum scriptor (apud Eusebium Lib. XIII. Præparat. Evangel. cap. 12., & apud Clementem Alexandr. Lib. I. Stromat.) Josephus Lib. II. contra Apionem, S. Justinus Apol. I. n. 60. Eusebius, Theodoretus, aliique. Neque id mirum videri debet; potuit enim vel ipsos libros Moysis legere (nam ante versionem LXX. Interpretum fuisse partem S. Scripturæ in græcum translatam narrat Aristobulus apud Eusebium Lib. IX. Præparat. Evangel. cap. 6.), vel ex conversatione cum Judæis in Ægypto ea discere, quæ a Moyse, & antiquis Patriarchis de hoc mysterio tradita fuerant. Sane tanta apparet Moysem inter & Platonem similitudo, & convenientia, ut Numenius Platonem nihil aliud esse dixerit, quam Moysem atticissantem apud Eusebium Lib. IX. Præparat. Evangel. cap. 10. (d).

55.

46.: Nisi forte quis dixerit, illas prophetias Christianas finxisse de Christo, quæ Sybillæ nomine, vel a liorum proferuntur &c. Ceterum de Sibyllis videri possunt Nat. Alexander Hist. Eccl. Sacro I. Dissert. I. Onophrius Panvinius in Tract. de Sibyllis, P. Honoratus a S. Maria Tom. II. Animado. in reg. & usum Critices Lib. 2. de Sibyllis, Franc. Leoni de auctoritate Sibyllarum in antiqua Ecclesia, P. Rem. Ceillier Tom. I. Des Auteurs Eccl., & Dissertat. XXII. quas Servatius Gallæus Minister Harlemensis edidit, a quo etiam facta est pulcherrima, & omnium accuratest librorum Sibyllinerum editio Amstelod. 1689. in 4. Inter alios heterodoxos de Sibyllis egit etiam Blondellus, cui respondit P. Jo. Grasset. Petrus Petit in sua Dissert. nonnisi nam Sibyllam fuisse, contendit; & Martianus Capella Lib. XI. Nuptiis Philologæ duas, scilicet Erophilam Phrygiam, & Symmachiam Eritheam, seu Gunnanain. Alianus Lib. II. cap. 35. quatuor numeravit. Alii plures usque ad decem.

(d) Jo. Clericus epist. VII. Critica probare conatur, ex nullo teste fide digno constare a Platone Prophetæ-

55. Altera opinio est eorum, qui putant, arcanum sanctissimae Trinitatis mysterium fuisse Platonis prorsus ignotum, & quæ ab Adversariis opponuntur, alium habere sensum a catholica Trinitatis doctrina omnino diversum. Nimirum putant, tres ab ipso Deos fuisse excogitatos, quorum unus omnium summus, omniumque causa prima esset; alter vero minor a primo factus & creatus, qui mens aliqua esset suprema & potior (eam Plotinus apud S. Cyrillum Lib. VIII. contra Julianum *κριτή τον αρχέρ* appellat), tertius autem Deus. creatus a secundo nihil est aliud, quam mundi anima; atque hæc est decantata illa Platonis Trinitas. Hoc sensu Platonis verba explicant ejus discipuli Plotinus Enneade V. Lib. I. cap. 5.. Numenius apud Eusebiu loco cit., Macrobius Lib. 1. *De Somnio Scipionis* cap. 14., Chalcidius, & Proclus in comment. ad Timæum; quorum certe, ubi de Platonis mente agitur, non minimi facienda est auctoritas, licet inter se non omnino consentiant. Quantum autem hæc Trinitas Platonica a Christiana discrepet, nemo non videt (a).

56. Ad septimum resp. Platonicos, qui post Evangelii propagationem floruerunt multa a nostris sacris codicibus suffuratos fuisse, ut Theodoreus ostendit, eosdem Æsopi corniculæ comparans, furtivis aliarum avium coloribus induitæ (*Serm. VII. ad Græcos*); libros enim novi testam, magno in pretio habebant; unde S. Augustinus Lib. X. *de civit. Dei* cap. 29. narrat, Platonicum quendam dicere consuevit, initium Evangelii S. Joannis aureis litteris conscribendum, & per omnes Ecclesias locis eminentissimis proponendum esse. S. etiam Basilius Hon. XVI. in cap. I. S. Joannis ea verba: *In principio. &c.* vel iis ipsis admirationi fuisse dicit, qui extra vias veritatis degunt, & mundi sapientiam consequantur.

57. Ad ult. resp. has veterum laudes numero ternario tributas S. Trinitatem minime spectare, sed perfectionem nescio quam numeri ternarii, quo propterea in iis vel maxime uti solebant, quæ ad Deorum cultum pertinebant.

58. Inst. Plures Ecclesiæ Patres hæc, aliaque Ethnicorum testimonia persæpe attulerunt, ut o-

rum Hebræorum scripta lecta fuisse, nec illo indicio, liquere, enim quidquam ab eis fuisse mutnatum. Sed nihil affert tanti ponderis, quod tot, tantaque allata testimonia labefactare queat. Vid. P. Baltus *Defense des Saints Peres accusez de Platonisme* Lib. IV. cap. 22. & Jo. Lamius *De reca Christiana in eo, quod mysterium div. Trinit. attinet, sententia* Lib. IV. cap. 1.

(a) Consul. Præfatio. in *Opera S. Justini II. cap. 1.*, & *Divinitas D. N. J. C. manifestata in Scripturis, & tradit.* Lib. IV. cap. 1.: utrumque autem opus P. Prudentio Maran tribuitur. Land. autem Jo. Lamius Lib. I. cap. 5. ostendit, falsam nescio quam Trinitatis Doctrinam Chaldaicun ad Persas promonasse, eni Platonico illud ænigma respondere autumat: *Omnia sunt circa omnium Regem &c.*; & in hac Chaldaicorum doctrina contineri corruptionem doctrinæ veræ Trinitatis.

stenderent, Trinitatem divinam fuisse vel ipsis Philosophis Gentilibus agitant. Ita S. Justinus in ultraque sua *Apologia*, & Clemens Alexandrinus Lib. V. *Stromatum*. S. autem Augustinus de *sera religione* cap. 4. putavit, quod si veteres Platonici, & Academicci nobiscum viverent, paucis mutatis verbis, atque sententiis Christiani fierent.

59. Resp. Utique S. Patres veteribus Philosophis aliquam, licet imperfectam, divinæ Trinitatis cognitionem tribuisse, non tamen solo naturalis lumenis praesidio comparatam, sed vel ex libris sanctis, vel ex commercio cum Judæis, vel antiqua traditione, vel alio quovis modo ex revelatione derivatam. Hæc autem libenter Gentilibus objiciebant, ut inde colligerent, non esse absurdâ nostræ religionis mysteria, quandoquidem vel ipsis eorum sapientibus probabilia visa sunt.

60. Obj. ultimo. Si mysterium Sanctiss. Trinitatis possibile demonstrari non potest, consequens erit, illud nobis videri impossibile, quandoquidem inter possibile, & impossibile nullum est medium; atqui hoc dici nequit: ergo &c.

61. Resp. neg. sequelam majoris, & quanquam inter possibile, & impossibile nullum sit medium, est tamen medium inter hæc duo, quod mysterium Trinitatis vel demonstretur possibile, vel demonstretur impossibile; potest scilicet nullatenus humano ratiocinio demonstrari. Quenadmodum licet astrorum numerus in se vel par esse debeat, vel impar, non tamen sequitur, demonstrari a nobis posse esse parem, vel contra ostendi posse esse imparem. Sed intellectus suspensus manet, cum nullum suppetat pro alterutra parte argumentum.

62. Adoranda est igitur, ut in ceteris omnibus, ita etiam in hac re divinæ bonitatis providentia, ut tantum mysterium nobis etiam in hac vita reserare aliquo modo voluerit, quod postea in altera vita clare videhimus, sicuti est; & magna opus est sobrietate, ut nihil asserere audeamus, nisi quod revelatum est, aut ex revelatione luculentiter deducitur.

CA-

tatis, quam Noachus, & ejus filii compertam sine dubio habuerunt, quæque in omnes gentes variis tributibus, & in multipli propagatione diffixit. Denique supra land. P. Baltus Lib. IV. cap. 13. ex veterum Platonorum silentio colligit, Platonem de tribus supremis principiis ne somniasset quidem; & hoc rotum esse recentiorum Platonorum commentariorum, qui nata jam Christiana Religione vixerint. Videri etiam potest Card. Quirini in duabus pluribus epistolis *Decadis Veterane*, ubi authenticam Platonici testimoniū in epist. ad Dionysium ex MSS. Vaticinis vindicat contra Meleginum, qui illud esse suppositum suspicatus fuerat. Sed de Trinitate Platonica fise admodum pro more suo agit Radulphus Gndyvorthus in *System. mundi intellectuali* Tom. I.

CAPUT II.

Distinctio divinarum Personarum ex veteri Testamento colligitur.

63. Notandum est, hic solum de personarum divinarum distinctione agi, non autem de earumdem consubstantialitate, quæ nobis uberem disserendi copiam inferius suppeditabit. Judæi moderni fere omnes hoc divinum mysterium aut ignorant, aut pertinaciter negant. Sed hanc cœcitatatem mirari non debemus in natione a Deo justa derelicta (a).

64. Quamvis autem loca, quæ ex veteri testamento afferuntur, sufficere omnino possint ad Judæos ipsos convincendos; multo tamen majorem efficaciam habere debent contra veteres, novisque Sabellianos, cum eorumdem locorum sensus in novo testam., quod & ipsi nobiscum admittunt, luculenter sit declaratus. Valent insuper, ut eos vehementer falli, & fallere ostendamus, qui Trinitatis mysterium novum esse recentiorum commentum blaterant.

65. Inter vet. testamenti loca, quibus distinctio divinarum Personarum ostenditur, primo sese offerunt illa verba Genes. i. 26. quibus Deus in numero plurali, quasi cum aliis deliberans ait: *Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram.* Nempe ut dicitur Joannis V. 19. *quicumque (Pater) fecerit, hoc & Filius similiter facit (b).* Iterum Genes. III. 22. dicit Deus: *Ecce Adam quasi unus ex nobis factus est: ac deum Gen. XI. 7. descendamus, & confundamus ibi linguam eorum.* Cum vero hæc de pluribus Diis intelligi nequeant, nihil aliud restat, nisi ut intelligantur de pluribus personis, quas unam constituant divinitatem (c).

(a) Hinc Judæi merito redargui possunt, quod vernum Deum non adorent. Quapropter Phil. Linlorchius juste reprehensus fuit, quod in sua *Amica Collatione* cum Isaac Orobio Judæos ab idolatria absolverit, cui propterea Orobius gratias agit nomine suorum Judeorum, quod ipsos, non scut alii, barbaros judicaverit, & a vero Deo alienos.

(b) S. Augustinus in fine Lib. VII. de Trinit. T. XIII. sicut ex numero plurali adhibito in iis verbis novi test. Jo. XIV. 23. *Venimus &c.* ita etiam ex cap. I. Gen. *Faciamus &c.* Trinitatem divinarum personarum colligbat. Non enim, inquit, ut facerent dii, ut ad imaginem, & similitudinem decorum; sed ut facerent Pater, & Filius, & Spiritus sanctus, ad imaginem Patris, & Filii, & Spiritus sancti, ut subsisteret homo imago Dei; Deus autem Trinitas.

(c) Nonnulli ex eo colligunt, plures esse divinas Personas, quod Deus Vers. I. 1. Genesios plurali numero dicatur בָּהִים Elohim loco singularis בָּהֵם Eloha. De eo videri possunt I. Laur. Birti de theol. disciplinis Lib. VII. cap. 1., Jo., Andr. Danzicus in Dissert. Dicina in vier coquales de primo homine cordendo deliberatio P. 1. Thesauri novi theologici philologici pag. 123., &

66. Secundo, mentio aliqua duarum divinarum personarum continetur in iis verbis Genes. XIX. 24. *Igitur Dominus pluit super Sodomam, & Gomorram sulphur, & ignem a Domino de celo;* quorum verborum hic obvius sensus esse videtur: *Dominus*, nempe *Filius*, qui apparuit Loth, pluit sulphur, & ignem a *Domino*, nempe a *Patre*.

67. Multo clarius, ut S. Thomas advertit IV. Cont. Gent. c. 2., duæ personæ Patris, ac Filiū indicantur in Psalmo II. 7. *Dominus dixit ad me, filius meus es tu: ego hodie genui te;* quibus verbis usus est S. Paulus in epist. ad Hebreos cap. I. ad Christi divinitatem comprobandam; tum in Ps. LXXXVIII. 27. *Ipse invocabit me; Pater meus es tu.* Similiter in Psalmo CIX. dnæ primæ personæ indicantur iis verbis: *Dixit Dominus Domino meo: sede a dextris meis: quem locum adhibuit Christus Matth. XXII. 44., ut probaret, se esse filium Dei, & Deum, ac quidem successu, ut Pharisei divinitatis ipsius hostes facti sint muti, sicut pisces: & nemo poterat respondere ei.*

68. Tertio totius Trinitatis quoddam non christiana vestigium habetur in Psal. XXXII. 5. & 6., ubi dicitur: *Misericordia Domini plena est terra: Verbo Domini cœli firmati sunt: & Spiritu oris ejus omnis virtus eorum.* Et plura insuper sunt loca, in quibus Spiritus sancti persona commemoratur. Sapientia I. 7. *Spiritus Domini replevit orbem terrarum.* Et iterum IX. 17. *Sensum autem tuum quis sciet, nisi tu... miseras Spiritum sanctum tuum de altissimis.* Ac deinde Isaiae XLII. 1. *Dedi spiritum meum super eum (d).*

69. Obj. primo contra primam probat.... Ex quo Deus alicubi plurali numero nominetur, male colligitur, plures esse divinas personas. Nam pri-

Ludovici Capelli Dissert. de voce *Elohim*. Dion. Peñavie Lib. II. de Trinit. c. 7. n. 3. probabilius visum est, nihil in ista voce *Elohim* inesse mysterii. Antiqui Patres non multum hoc argumento usi sunt ad Trinitatem comprobandam, quod etiam Danzicus fateatur.

(d) Qui plura desiderat vet. test. oracula, adeat P. Raym. Martini Dominicani in suo egregio opere inscriptio *Pugio fidei*, enijs duplex est editio, altera Parisiis 1651, eum notis, altera Lipsiae 1787. eum introductione Carpovii. Hoc insigne opus immenso parvipendit Houttevillius *dans le discours histor. & critique Tomo I. de la Religion Chrétienne prouée par les faits pag. m. 206.* quasi more Scholasticorum secundum Aristotelem crepet. Sed Houttevillius minus accuratam habuit hujus operis notiam; neque enim aliis armis Martinis usus est contra Judæos, quam saeculis litteris vet. testam., & traditionibus, ac commentariis Judæorum. Fallitur ulterius Houttevillius, dum nostrum Raymundum fornisse dicit Seculo XV. floruit enim Sec. XIII. Raym. Martinum exscriptis Petrus Galatinus in 12. libris de arcanae catholice veritatis, ut testes sunt Jac. Thomasinus de plagio litterario §. 436., & Ellies Dupin Table des Auteurs Ec-

primo id fieri potuit vel ad imperium designandum, vel honoris causa. Hujus rei exemplum habemus in Principibus, & Magistratibus, qui aliquid imperantes plurali numero uti solent. Exemplum etiam habemus in sacris litteris Genes. XXIX., ubi Laban despondens Jacob filiam suam Rachelem, hanc, inquit, dabo tibi, secundum Biblia nostra Vulgata; sed in textu hebreo habetur: *הַנְּכָחַזְוָלֶךָ רְכַבְּחַזְוָלֶךָ*. Etiam Job XVIII. 5. Baldad Suites in numero plurali dicebat: *Quare reputati sumus ut jumenta, & sordiuimus coram vobis?* (a). Secundo potuit id sibi ipsi Deus dicere, quasi se excitando ad opus, quomodo apud Titum Livium Lib. XXXIX. n. 51. Annibal sibi mortem conscientis, liberemus, ait, *diuturna cura populum Romanum, quando mortem sensi expectare longum censem;* & etiam artifices ad depellendum veternum dicere solent: *eja manum operi admoveamus* (b). Tertio potuit etiam Deus iis verbis uti ad alloquendum Angelos, quorum ministerio ipsum aliquando usum fuisse, patet ex Lib. III. Regum XXII. 19.; vel terram, quam Deus ad hominem formandum adhibuit (c). Demum non desunt, qui suspectur, locutiones illas: *faciamus, descendamus* &c. primum a Gentilibus ortas esse, qui plures Deos coientes plurali numero utebantur, fuisse postea Israelitis familiares redditas, atque a Moyse vulgari usu adhibitas, quanvis saeo sensu. Ita Jo. Clericus in Comment. ad cap. I. Genesios.

70. Resp. hand difficile esse contra hujusmodi evasionses viii argumenti nostri tueri. Et quidem contra primam. Si Deus Principum more ad maiestatis, auctoritatisque significationem plurali numero usus esset in laudatis Genesios locis, cur etiam alibi tali phrasi usus non est? Præcipue quando aliud imperabat, aut quando in Monte Sinai tanta majestate populo legem dedit, ut nihil magnificenter, aut divinus excogitari possit? Atqui, ut Theodoreetus observat q. XIX. in Genesim, in universa plane Scriptura Deus semper singulariter loquitur, & nunquam intitul plurali numero, nisi quando numerum Personarum Trinitatis immovere vult. Aldo, apud Hebreos numquam enim morem obtinuisse, ut Reges, vel Magistratus se in plurali numero nominarent; quod

et. du XIII. Siecle. Idem postea fecit etiam Victor Torchet de Salvatici Carthusianus in sua *Victoria adversus impios Judeos*. Vid. T. Touron *Hist. des hommes illustres* &c. T. I. L. V. Multa item vet. test. loca in hac rem collegit Jo. Steph. Rittangelius in *Libra certitatis*. Contra eum prodit *Bilibia veritatis & rationis de Verbo Dei Libra J. Steph. Rittangelii, & appendix Jos. de Voisin, Raymundique Martini oppositæ*; de qua plura dicit Jo. Clericus Epist. VIII. *Criticæ*; cante tamen legendis.

(a) Ita sentiunt, non solum Trinitatis hostes, ut Rabbi Aben Ezra in Comment. ad cap. I. Genes.,

exemplis Saul, David, Salomonis, aliorumque Regum facile confirmari potest. Unus sufficiat locus ex Lib. I. Esdræ VII. 21., ubi dicitur: *ego Artaxerxes rex statui &c.*

71. Nec vero obstant allata loca ex Genes. XXIX., & Job XVIII.; in primo enim loco Laban loquitur totius suæ Familiae nomine. In alio autem loco Baldad Suites ea verba protulit non solum de seipso, sed etiam de aliis sociis, qui ad Jobum invisendum venerant. Sed si exemplis res finienda esset innumera plane occurrerent Sacrae Scripturæ loca, in quibus semper pluralis numerus ad plures significandas Personas adhibetur, nunquam ad unam solam designandam.

72. Secundam evasionem S. Basilis Hom. II. in Hexaemeron appellat *insignes nugas*; blasphemum enim est dicere, aut cogitare, Deum more hominum aliqua suispius excitatione opus habere, quasi ad vincendam desidiam, aut repugnantiam. Sed ultius non video, quomodo hoc Rabbinorum insulsum commentum iis aliis verbis Genes. III. *Ecce Adam quasi unus ex nobis factus est*, adaptari possit.

73. Figmentum est pariter, quod tertio loco affertur, Deum nempe fuisse Angelos, aut terram in creatione hominis allocutum. Nam, ut S. Basilis loco cit. observat, verba illa *ad imaginem, & similitudinem nostram* omnem Angelorum, aut cuiuslibet alterius Ministri cooperationem excludunt. Neque enim ad imaginem Angelorum, & multo minus ad similitudinem terræ, sed *ad imaginem Dei factus est homo* Genes. I. 27. Quamvis igitur Deus ministerio Angelorum nonnumquam usus sit, non tamen eo usus est in creatione hominis; ac proinde illa locutio, & quasi deliberatio: *faciamus &c.* nonnisi inter æquales divinas personas esse potuit.

74. Postrema denum responsio arbitraria est, & parum verisimilis: quasi vero Moyses idolatriæ destructor, imprudenter voluissest idololatrarum phrases vero Deo adaptare; ant quasi Spiritus sanctus profana verba scriptori sacro suggerere, & inspirare potuisset.

75. Obj. secundo contra textum ex c. XIX. Genes. *Igitur Dominus phuit &c.* In lingua hebraica non est insolens, ut nomen proprium repetatur, & pronominis loco usurpetur, ut Genes. IV.

Volkelius Lib. V. de *Vera Religione* cap. 9., & Sociiani plerique: sed etiam Büxtorfius Dissert. V. de *nonnibus Dei Hebr. §. 43.*, Ursinus, Callistus, & nonnulli alii inter Protestantes sanctissime Trinitatis cultores, & defensores.

(b) Sic respondebant veteres Iudei apud S. Basiliū Hom. IX. in Hexaemeron, & apud Theodoreum q. XIV. in Genesim. Ipsis subscriptibunt Marcellus Ancyranus, apud Ensebiū Libro IV. contra ipsum, & Socratus in Comment. in hunc locum.

(c) Ita pariter veteres aliqui Iudei apud S. Basiliū Hom. VI. in Hexaemeron c. 7. & apud S. Ambrosius in Comment. in hunc locum.

IV. 23. Lamech uxores suas alloquens audite, inquit, vocem meam uxores Lamech, id est uxores meæ; ergo non absimiliter cum dicitur: Dominus pluit a Domino potest una eademque Persona designari, nimis pluit Dominus a se; vel etiam hebraismus hic est, ut significetur, pluisse Dominum desuper. Vid. Petavius de Trinitate. Lib. II. cap. 7. n. 23.

76. Respondet P. Berti, id verum, non esse, quotiescumque de Deo sermo est, & proprium ipsius nomen, Tetragrammaton adhibetur יהוה, ut in hoc loco adhibetur. Observat etiam laudatus. P. Berti, hic repeti nomen Dei cum tali emphasi, ut unius exprimatur, origo ab altero, nempe eum. præpositione ΜΝΩ ex ab. Ceterum, quanquam fortasse hujusmodi testimonium non esset contra Judæos omnino decretorium, valere tamen debet contra Sabellianos, aliosque hæreticos, saltem ex eo, quod bona meliorque pars veterum, Ecclesiæ Patrum iis verbis, mysterium Trinitatis adumbratum agnoscit. Quibus accedit etiam duorum Conciliorum suffragium, Antiocheni scilicet, & Sirmiensis. Et quanquam hoc postremum fuit majori ex parte ex Arianis conflatum, in hac tamen causa contra Photinum, cum Catholicis conspiravit (a).

77. Obj. tertio contra testimonium ex Psal. II. Dominus dixit ad me &c. ea verba a S. Paulo. Actor. XIII. 53. accommodantur Christi resurrectioni. Deus, inquit. Apostolus, resuscitans Iesum, sicut & in Psalmo II. scriptum est; Filius meus es tu, ego hodie genui te. A sanctis autem Patribus. Hilario, Athanasio, Fulgentio, Theodoreto, Euthymio (apud Estium in Comment. ad cap. I. epist. ad Hebreos vers. 5.), aliisque nonnullis referuntur ad temporalem Christi nativitatem, ab aliis demum ad Christi baptismum. Imo in quibusdam Evangelii codicibus super Christum, baptizatum prokata leguntur; sicut etiam suo tempore legebat S. Augustinus. in Encyclio cap. 44.

78. Addi potest. cum Grotio (in comment. ad Ps. II. 7., & Act. XIII. 53.) litteraliter ea verba referri ad David, primo quia verba præcedentia: Astiterunt reges terræ, & principes convernerunt in unum aduersus Dominum, & adversus Christum ejus, certe ad David spectant, contra quem conjuraverunt reges Syriæ, ac principes Moab, & Emath, & Philistinorum, ut habetur 2. Regum. VIII. Secundo quia ibidem dicitur: ego autem constitutus sum rex ab eo super Sion montem sanctum ejus. Tertio quia Psal. LXXXIII. iterum de David dicitur: Ipse invoca-

bit me, pater meus es tu.... & ego primogenitum ponam illum, excelsum præ regibus terræ. Demum prætereunda non est particula illa hodie, quæ indicat, nullo modo illa verba referri posse ad æternam Verbi generationem, optimè vero ad David, qui fuerat Rex a Deo creatus, ac quasi de novo genitus.

79. Resp. ad primum cum Bossueto. (Dissert. ad hunc locum), quamvis ea verba: Dominus dixit ad me, filius meus es tu, ego genui te, stricte, & proprie ad æternam Verbi generationem spectent, posse nihilominus etiam ad Christi nativitatem, baptismum, & resurrectionem referri; neque enim unum istorum est alteri contrarium: imo quidquid fuit mirabile, ac plane divinum in Christi nativitate, baptismo, ac resurrectione, non fuit nisi æternæ illius generationis consecutio, sive ut ita dicam progressus, & extensio quædam. Quare hi sensus omnes in unum coalescent, atque omnes ex uno pendent, efficiuntque non modo ex S. Patribus. Hilario, Athanasio &c., sed etiam ex Evangelio, ut Christus verus, perfectusque Dei filius & agnoscatur, & sit, eo quod & ab æterno genitus, & ex Virgine natus est, & a tumulo suscitatus. Imo ideo ex Virgine natus est, & a tumulo suscitatus, quia a Patre æterna generatione procedens, naturalis filius ejus est, & verus Deus.

80. Ad id, quod additum fuit, resp. cum eodem Bossueto, posse quidem etiam Davidi uteunque verba illa adaptari, quatenus typum, & imaginem Christi gerebat, principaliter tamen Christo, vero, & unico Filio Dei convenire; quod, quidem apud Christianos certum esse debet, postquam S. Paulus ad Hebreos I. 5. ea ad Christum expresse retulit, & postquam communis est hæc eadem de re Græcorum, Latinorumque Patrum consensio, cui refragari sine grandi temeritate, & contra certissimam Concilii Trident. regulam nemo potest.

81. Nec difficile est, id ipsum contra pervicaces. Judæos demonstrare. Nam ut S. Thom. bene observat Lib. IV. Contr. Gentil. cap. 2., ea quæ conjunguntur, ostendunt, Davidi non competere illa verba: Ego hodie genui te, & quod subditur: Dabo tibi gentes hæreditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ; quam ejus regnum non usque ad terminos terræ fuerit dilatatum. Prosequitur Angelicus. ostendere, neque Salomonis posse alia verba similia Psalmi 82. Ipse invocabit me; Pater meus es tu adaptari, quia subditur: Ponam in sæculum sæculi semen ejus, & thronum ejus, sicut dies cœli; ac concludit, quod

brosium Homil. VIII. in Genesim. Ita demum, etiam. Rabbi Maimonides in More Nevochim. cap. 6.

(a) Hunc locum ita intellexerunt Justinus in Dialogo cum Triphone, Ireneus Lib. III. c. 6., Eusebius Lib. I. Histor. Eccles. c. 2., Basilius Lib. V. Contra Enomium, Gregorius Nazianzenus Orat. XXXV., & Hie-

ronymus hebraicæ linguae scientissimus. Comment. in Oseam cap. 1. Ita etiam Concilium Antioch. in Epist. Synodica contra Panthum Samosatenum, & Concilium Siriniense apud S. Hilarius in Lib. de Synodis. Vid. Nat. Alexand. Diss. XXV. in Sæcul. III.

quod quia quedam præmissis verbis annexa Davidi vel Salomoni possint congruere, quedam vero nequaquam, hæc verba de David, & Salomon dicuntur secundum morem scripturæ in alterius figuram (scilicet Christi) in quo universæ compleantur. Accedit, quod veteres Judæi eadem verba de Messia semper intellexerunt; nec aliter modo ea intelligerent, nisi exæcati, & obdurati omnia susdeque miscerent, ne veritati Religionis Christianæ fasces submittere cogantur. Hujus rei testis sit Rabbi Salomonis Jarchi ingenua confessio (apud Bossuet loco cit.): Majores nostri, inquit, ad regem Messiam Psalmum hunc referebant; expedit tamen eum referre ad Davidem, prout sonat, & propter Mineos, sive hæreicos, videlicet Christianos. Veterum autem Rabbinorum testimonia satis multa afferunt Hue-tius in *Demonstr. Evangel.* prop. VII. n. 14., & Eduardus Poccarius in *Notis miscellaneis ad Moysen Maimonidem*.

82. Ulterius Petrus, & Joannes, ut habetur, Act. IV. 25. hujus Psalmi verba una cum Hebræis de Christo intellexerunt. Idem præstitit S. Paulus in publica Judæorum Synagoga Act. XIII. 55., tum in ep. ad Hebræos cap. I., quæ omnia luculentè ostendunt, perulgatae fuisse inter Judæos persuasionem ea Psalmi verba ad Christum præcipue referri, licet aliquo modo possint etiam de Davide intelligi; unde patet ad tria priora Grotii argumenta responsio.

83. Postremum vero ejusdem Grotii argumentum solvit a S. Augustino in *Enchiridio* cap. 49. observando, voce illa *hodie* valde apposite æternitatem significari; quia rei præsentiam designat, nec futurum adinittit, aut præteritum; quod utique æternitati convenit. Neque vero quis regerat, nullibi in sacris litteris illam vocem adhiberi ad æternitatem significandam; frustare enim, ut ait saepe laud. Bossuetus, hujus rei exemplum queritur, & nihil mirum, singularia, ac plane divina singulari modo exprimi, quo moveantur homines, ne humana ac consueta cogitent (n).

84. Ob. quarto. Ea verba ex Psalmo CIX. *Dixit Dominus Domino meo sunt verba David Salomonem alloquentis; vel etiam de Abrahamo, Saule, Ezechia, Zorobabele intelligi possunt, ut re ipsa Rabbini nonnulli interpretantur* (apud E-

(a) *Frustra sunt Harduinus, & Berruyer, quorum primus in cap. XIII. Acto. 33. dicit: vox illa hodie in sacris litteris nunquam, nisi certum diem unum aliquem significat. Alter P. II. Tom. VIII. q. 2. Vox illa, inquit (Filius meus &c.) ad Christum, sive Messiam dirigitur, non quatenus Verbum est in divinis Patris aeterni Filius aeternus. Vid. contra utrumque Episcopus Svessionensis in sua Instruct. Pastor. 1760. Tom. I. P. II. sect. 1. cap. 4.*

(b) *Vid. P. Batus Defense des prophéties de la Religion Chret. contre Grotius, Tom. II. cap. 6. Male autem Harduinus adnot. ad vers. 36. cap. II. Act. Apost. hunc Psalmi CIX. locum de solo Christo explicat, æterno*

stium in cap. I. epist. ad Hebræos vers. 15.): ergo ex eis nihil pro S. Trinitatis mysterio erui potest.

85. Resp. cum Bossuet (in Dissert. adnexa ad hunc Psalmum), ex toto contextu luculenter patere, hæc verba nonnisi de Christo Filio Dei intelligi posse, sicut ea Christus ipse explicuit Matth. XXII. 43., & Lucæ XX. 44.; tum Apostolus Paulus ad Hebr. I. 15. Nam primo ibidem subditur v. 5.: ex utero ante Luciferum genui te. Quæ verba Patres, & Interpretes melioris notæ ad æternam, & divinam Christi nativitatem referunt, ut S. Justinus in *Dialogo cum Tryphone*, S. Athanasius orat. V., S. Basilius, S. Cyrillus, & multi alli. Et quamvis nonnulli Patres eadem verba retulerint quandoque ad temporalem Christi nativitatem, hæc tamen explicatio ab ipsis non primo, sed secundo loco afferri solet. Præterea, ut S. Augustinus Lib. XVII. de civit. Dei cap. 15. observat, ea verba, tu es sacerdos in ceterum secundum ordinem Melchisedech, nonnisi Christo adaptari possunt; sacerdotium enim, & sacrificium vetus secundum ordinem Aaron jaducessavit; & utique offertur sub Sacerdote Christo, quod Melchisedech protulit, quando benedixit Abraham (b).

86. Colligit, male de Christiana Religione illos recentiores scriptores mereri, sive Catholicos sive Acatholicos, qui ea veteris testamenti loca, quibus Sancti Patres ad mysterium Sanctissimæ Trinitatis demonstrandum feliciter usi sunt, in alienos sensus detorquent, quos propterea non immerito Card. Witasse *ingenii liberioris, ac minus considerati* appellat T. II. q. 5. art. 1. in fine (c).

87. Quares: An Trinitas divinarum Personarum Hebreis nota fuerit?

88. Sociniani omni sacramento contendunt, Trinitatis mysterium fuisse in veteri Testamento prorsus ignotum, & nonnisi post Christi, Apostolorumque obitum a nescio quibus fabulatorib[us] in religionem Christianam inventum. Iis incaute pollicent prentunt duo Catholici scriptores Harduinus, & Berruyer, qui in pluribus locis scribere non sunt veriti, nulli hominum ante Christi adventum, ne quidem ipsi primo Hebræorum legislatori Moysi fuisse hoc arcatum & imperscrutabile mysterium perspectum; sed a Christo Jesu ho-

esus Pater secluso, inquiens: Christus & Dominus est, qui dixit, & idem Dominus est, cui Dominus meus dixit (sede a dextris meis); nec tamen Domini duo, sed dominium in Christo duplex, ultimum divinum, gratitum alterum humanitati assumptæ concessum. Male inquin; manifestum est enim illi duas personas divinas significari, Patrem nempe, & Filium, ut Christus ipse declaravit Matth. XXII. 44.

(c) *Inter hos fuit etiam Alph. Tostatus, qui epilogi Opusc. de Trinit. censet, eos irridendos esse, qui distinctionem divinarum personarum ex adductis locis probare nituntur; ipse tamen postea in Comment. ad v. 26. c. I. Genesios sententiam felicius mutavit.*

hominibus primo revelatum. Utrumque Franc. Fitz-james Episcopus Sveressionensis pro meritis castigavit in sua *Pastorali Instruct.* anno 1760. P. II. Sect. I. cap. 6. art. 2.

89. Et certe pluribus momentis demonstrari potest, primis saltem inter populum Hebraicum, ac præcipue Sanctis Patriarchis, & Prophetæ integrum, liquidamque divinæ Trinitatis revelationem factam fuisse, quanquam rudioribus clare, & expresse mysterium hoc minime innotuerit. Ita plane antiquis Ecclesiæ Patribus persuasum fuit; unde S. Epiphanius Lib. I. de *Hæresibus* inquietabat: *Trinitas semper in illa singulari divinitate nunciata, creditaque ab illis est, qui ceteris antecellerent; cujusmodi Prophetæ, atque eximia sanctitate prædicti homines fuerunt.* Et S. Fulgentius *De fide ad Petrum* cap. 1. *Files,* inquit, *quam Sancti Patriarchæ, atque Prophetæ ante incarnationem Filii Dei divinitus acceperunt ... unum Deum prædicat Trinitatem, id est Patrem, & Filium, & Spiritum sanctum.* Idem asserunt S. Gregorius Nazianzenus orat. LXIX., & alii plures, quos secutus est S. Thomas 2. 2. quæst. 2. artic. 8. inquiens: *Eodem modo, quo mysterium incarnationis Christi ante Christum fuit explicite creditum a majoribus, implicite autem, & quasi obumbrate a minoribus, ita etiam & mysterium Trinitatis.*

90. Imo id satis aperte indicavit Christus ipse, cum dixit, *Prophetas, aliosque viros sanctos fuisse desiderio ipsum videndi incensos* Matth. XIII. 17. *Amen dico vobis, quia multi Prophetæ, & justi cupierunt videre, quæ videtis, & non videbunt;* & Joannis VIII. 56. *Abraham pater vester exultavit, ut videret diem meum; vidit, & glorius est.*

91. Addi etiam potest Philonis doctissimi inter Judæos exemplum, cui fuisse distinctionem divinarum Personarum cognitam, vix quispiam in dubium revocare potest; quanquam Joan. Clericus epist. VIII. *Critica eum non ex revelatione, & litteris sacris, sed ex Philosophia Platonica hanc cognitionem hausisse immerito contendit (a).*

92. Quæres secundo, *ecur Deus omnibus Hebreis mysterium Trinitatis luculenter non revelaverit?* *Insuper cur Patriarchæ, & Prophetæ populum rudem de-hoc sacrosancto mysterio non aperte edocuerint?*

93. Resp. adoranda esse arcana consilia Dei, nec facile eorumdem rationem reddi posse. Aliquæ tamen divinæ hujus æconomiæ rationes a sanctis Patribus afferri solent, & illa imprimis ab Eusebio Cæsariensi Lib. I. *contra Marcellum* cap. 1. quod timendum erat, ne crassum, & ignarum Hebræorum vulgus in Trinitate plures Deos ad-

(a) De Philonis sententia legatur inter alios D. Prudentius Maran in opere inscripto: *Divinitas D. N. J. C. manifesta in Scripturis, & traditione* Lib. IV. cap. 1. *Multa etiam de Philonis mente disserit Laur. Mo-*

raret, cum aliunde in idolatriam valde proclive esset. Hac etiam de causa a Patriarchis, & Prophetis, ita volente Deo, non nisi illi instruebantur, qui erant ab erroris periculo magis remoti.

94. Doctissimus Bossuetus ad cap. LI. *Ecclesiastici* opinatus est, Hebræorum vulgo persuasum fuisse, Messiam, qui ab omnibus expectabatur, futurum Filium Dei naturalem, quod sine expressa distinctione divinarum Personarum credi certe non poterat. Repugnat tamen Bossueti Guill. Estius in Lib. III. *Sentent. distinct.* 25. §. 4. & Gaspar Juvenini Tom. IV. *Instit. theolog. dissert.* VI. cap. 2. art. 2. aliique putantes, Israelitarum vulgo persuasum duntaxat fuisse Messiam futurum filium Dei adoptivum.

C A P U T III.

Refellitur hæresis Sabelliana ex novo testamento.

95. Primum, & insigne ad probandam distinctionem trium divinarum personarum argumentum ex novo testam. nobis suppediat forma baptismatis a Christo Domino instituta Matth. XXVIII. 11., ubi Apostolis dixit: *Euntes ergo docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, & Filii, & Spiritus sancti; quibus verbis invocatio trium divinarum Personarum mitifice expressa est;* unde hoc maxime testimonio usi sunt Patres Concilii generalis Constantinopolitan in epist. Synodica (apud Theodoretum Lib. V. *Hist. Eccl.* cap. 9.) ad hæreses tuas Sabellianorum, qui tres hypostases confundebant, tum Arianorum, aliorumque, qui naturam divinam dividebant, proscrihendas.

96. Aliud luculentissimum Trinitatis divinæ testimonium nobis præsto est in Christi baptismate, cuius historiam sancti Evangelistæ Matthæus, & Lucas cap. III., Marcus autem cap. I. accurate referunt. Ibi enim manifeste expressa est, & distincta omnium trium personarum mentio; & primo Patris, & Filii; nam Pater de cælo loquens inquit: *Hic est filius meus dilectus, quibus verbis & suam, & Filii personam luculenter distinguit; deinde Spiritus sancti, qui descendit corporati specie, sicut columba in ipsum.*

97. Non minus perspicue distincta divinarum Personarum Trinitas iis verbis continetur, quibus Christus Dominus Joann. XIV. 16. discipulis Spiritum Sanctum Paraclitum promisit. *Ego, inquit, rogabo Patrem meum, & alium Paraclitum dabit vobis ... Spiritum veritatis.* Et cap. XV. 26. *Cum autem venerit Paraclitus, quem ego mittam vobis a Patre, Spiritum veritatis, qui a Patre*

chemius in nota 14. ad Paragr. 36. cap. IV. System. mundi intellectualis Radulphi Cudworthi, ubi plures alii laudantur, qui hanc spartam adornarunt.

tre procedit, ille testimonium perhibebit de me.
In istis, aliisque similibus locis nonnisi obsecrati Sabelliani expressam trium divinarum Personarum distinctionem non vident. Ceteri autem fideles, & Personam Patris agnoscent, qui rogatur, & Personam Filii, qui rogat, & personam Spiritus Sancti, qui a Patre procedit, & mittendus promittitur, manifeste vident.

98. Deinum decretorius plane est locus ille S. Joannis in ep. I. cap. V. 7. *Tres sunt, qui testimonium dant in cœlo, Pater, Verbum, & Spiritus Sanctus, & hi tres unum sunt. Et tres sunt, qui testimonium dant in terra, spiritus, sanguis, & aqua, & hi tres unum sunt.* Nempe S. Joannes cum iam prope centenarius esset, hanc exaravit epistolam, ut adversus Simonianos, Ebionitas, Cerinthianos, aliasque hujusmodi pestes Christi divinitatem, ac simul etiam humanitatem comprobaret. Quod autem dicit, tale est: Christi divinitatem tria de cœlo testimonia comprobarunt. Pater, cuius illa vox fuit: *hic est Filius meus dilectus.* Filius, qui doctrina, & miraculis sibi ipsi testimonium perhibuit; & Spiritus Sanctus, qui sub columba specie supra Christum in Jordane descendit. Ejusdem autem humanitatis testes fuere spiritus, quem cruci affixus emisit, aqua, & sanguis, quæ de ipsis latere effluerunt. Jam vero utrobique tria laudari testimonia, nemo non videt: ut quemadmodum spiritus, aqua, & sanguis tria sunt diversa supposita; ita Pater, Verbum, & Spiritus Sanctus tres sint distinctæ personæ.

99. Ob. primo contra primam probat. Ex iis verbis: *in nomine Patris &c.* non sequitur, Filiū, & Spiritum Sanctum duas esse personas Patri coæquales, atque consubstantiales. Etenim non est insolens in sacris litteris, res diversi generis eodem modo simul conjungi: ex. gr. in vet. Test. Exodi XIV. ult.: *Crediderunt Domino, & Moysi servo ejus;* & i. Regum XII. 19. *Et timuit omnis populus nimis Dominum, & Samuelem.* In novo autem fædere i. Corinth. X. 2. Israelitæ dicuntur baptizati *in Moysè, in nube, & in mari;* i. ad Timoth. V. 21. *Testificer,* ait Paulus, *coram Deo, & Christo Jesu, & electis Angelis.* Imo ex ipsis Ecclesie Romanæ ritu ita Sacerdos in animæ commendatione precatur: *In nomine Patris, in nomine Filii, in nomine Spiritus Sancti; in nomine Angelorum, & Archangelorum &c.* Ac demum non dedignantur Principes, ac Reges, sententias, ac leges simul suo ac Magistratum nomine promulgari: ergo quamvis in forma baptismi &c. non sequitur &c.

100. Resp. primo, si qua est in hoc argumento difficultas, eam solam spectare divinarum Personarum consubstantialitatem, quam inferius multis alis Scripturæ Sacrae locis demonstrabimus contra Arianos, & Macedonianos; modo nobis sat est adversus Sabellianos trium Divinarum Personarum distinctionem ex novo Testam. evidenter colligere.

Gazzaniga Theol. Tom. III.

101. Resp. secundo, magnum esse inter baptissimi formam, & allata loca discrimen. Nam in forma baptismi maxime notandum est *τὸ in nomine*, quod consueto Sacr. Scripturarum seu in invocationem significat; ut illud Petri Actor. III. 6. claudio dictum: *In nomine Iesu Nazareni surge, & ambula;* & illa etiam Christi Domini promissio suis fidelibus facta: *in nomine meo demonia ejicient.* Si ergo nulla facta distinctione invocantur simul Pater, Filius, & Spiritus sanctus, tres esse debent non solum distinctæ, sed etiam coæquales, & consubstantiales Personæ. Neque enim, ut S. Ambrosius bene advertit in Lib. de Spiritu S. cap. 14. dixit Christus *in nominibus*, sed *in nomine*, ut una, eademque ostenderetur trium Personarum dignitas. At vero nihil tale in testimoniis objectis occurrit. Nam quæ duo ex vet. Testam. allata sunt, conjugunt quidem hominem cum Deo, seu ministrum cum Domino, sed tali modo, ut quilibet dignoscere possit infinitam inter utrumque distantiam; unde etiam additum est in priori loco subjecto: *crediderunt Deo, & Moysi servo ejus.* Idemque dici debet ad locum Apostoli ep. i. ad Tim. V.

102. Aliqua major similitudo primo aspectu apparet formæ baptismi cum verbis Apostoli i. Cor. X. *Onnes in Moysè baptizati sunt in nube, & in mari.* Sed si res diligentius inspicatur, latum discrimen se prodit, neque enim hic baptizati dicuntur *Judæi in nomine, vel in virtute Moysis, nubis, & maris,* ut una ostendatur horum trium potestas & dignitas, sed in *Moysè* hoc est duce *Moyse*; *in mari,* transeundo mare Eritrea: & *in nube,* ambulando sub aquosa nube, quod illis sacri baptismatis figura fuit. Et si etiam quocumque alio modo obscurus hic textus explicetur (non enim Interpretes in eo explicando convenient), nunquam tamen idem sensus apparebit cum allata baptismatis forma. Vid. Augelius Doctor, & Guill. Estius in *Comment.* ad hunc locum.

103. Quod additum est ex Ecclesiæ precibus in commendatione animæ, longe a re nostra differt. Nam primo in ipsis verbis apparet discrimen; ubi enim Trinitatis invocatione fit, dicitur: *in nomine Dei Patris, qui te creavit; in nomine Iesu Christi Filii Dei vivi, qui pro te passus est; in nomine Spiritus Sancti, qui in te effusus est;* quibus characteribus divinae personæ indigitantur. Post autem invocatione Angeli, Archangeli &c. sed sine ullo additamento, ex quo magna resultat diversitas. Deinde fideles ex constanti Ecclesiæ doctrina probe norint, diversa omnino ratione divinas Personas, ac Sanctos a nobis invocari, ut nullum sit erroris periculum, quod sane magnum esset, si in forma baptismi duas diversas ac creatæ res una cum Deo Patre invocarentur.

104. Quod ultimo loco objectum est, nullam vim habet. Semper enim ita a Magistratibus leges, & sententiæ seruantur, ut appareat, eas a so-

lius

Ius Regis auctoritate vim obtinere. Non ita autem in Sanctissimæ Trinitatis invocatione.

105. Dices: In laud. Matth. textu nomine Spiritus Sancti intelligi debet non persona, sed Dei donum, seu gratia sanctificans; quemadmodum cum Marci I. 8. Jo. Baptista dixit: *ego baptizavi vos aqua, ille vero baptizabit vos Spiritu sancto*; aut cum *Actor.* I. 5. dicitur: *Vos autem baptizamini Spiritu sancto*, id intelligitur de gratia sanctificante; nam in persona nemo baptizatur. Neque vero in sacris litteris exempla desunt, ut cum persona divina etiam Dei virtus conjungatur. *Act. XX. 32. Commando vos Deo, & verbo gracie ejus.* Et *Eph. VI. 10. Confortamini in Domino, & in potentia virtutis ejus: ergo &c.*

106. Resp. Non equidem inficior, nonnullis in locis sacr. Scripturarum Spiritum Sanctum sumi pro ejus donis; nemo tamen inferat, eundem semper hoc sensu sumi; hoc enim falsum esse, infirus luculent demonstrabimus. Sed quantum ad præsens attinet, in forma baptismi Spiritum Sanctum sumi pro Persona, longe evidentissimum est. Nam primo nulla facta distinctione dicitur eodem modo: *In nomine Patris, & Filii, & Spiritus sancti*; ac propterea quemadmodum Patrem, & Filium duas esse distinctas personas intelligimus, idem de Sp. S. intelligendum est. Secundo impropria esset illa locutio: *in nomine, idest in virtute Dei Patris, ejusque virtutis, scilicet Spiritus Sancti.* Denum decretorium plane videtur, quod *Act. XIX.* narratur: nempe cum S. Paulus quosdam Ephesi invenisset, qui nihil de Spiritu Sancto se audivisse dicebant: *neque si Spiritus sanctus est, audivimus*, Apostolus vehementer admiratus eos interrogavit: *in quo ergo baptizati estis?* quasi neimpe prodigiun ipsi videbatur, quod saltem in forma baptismi nihil de Spiritu Sancto audivissent. At vero hic nomine Spiritus Sancti personam venire luculenter apparet. Si enim sola virtus Dei, aut donum gratiæ significaretur, quis credat, fuisse Ephesios illos adeo stupidos, ut Spiritum Sanctum esse, prorsus ignorarent? In forma ergo baptismatis Spiritus Sanctus ut Persona, non minus, quam Pater, & Filius invocatur, quidquid sit de aliis quibusdam Scripturaræ Sacrae locis, in quibus Spiritus Sancti nomine ejus dona, & gratiam sanctificantem designari, non inficiamur.

107. Obj. secundo contra ult. probationem. Ex eo versiculo S. Joannis: *Tres sunt &c.* non evincitur, tres esse in Deo personas unius ejusdemque individuæ substantiæ, sed potius contrarium. Eodem enim sensu dicitur de Patre, Filio, & Spiritu Sancto: *& hi tres unum sunt*, ac de spiritu, aqua, & sanguine; atqui hæc tria posterio-

ra non sunt unum in natura, sed solum unum sunt unitate testimonii, & morali: ergo etiam &c. (a).

108. Resp. primo, nonnihil discrininis reperi in bene multis codicibus, cum græcis, tum latinis inter finem septimi, & finem octavi versiculi; octavus enim sic concluditur: *& hi tres unum sunt*; quemadmodum nunc etiam apud Græcos legitur. Nonnulli veteres, ut Clemens Alexandrinus, Ambrosius, & Cassiodorus legerunt: *& hi tres unum sunt in Christo Jesu.* Omitto plures codices, in quibus hæc clausula: *& hi tres unum sunt in octavo versiculo prorsus desideratur;* unde nonnulli suspicati sunt, hæc verba fuisse ab Arianis adjecta; quod tamen omnibus consideratis parum verisimile videtur. Præterea quamvis etiam daremus, ex hoc versiculo contra Arianos nou evinci apertissime, tres divinas Personas esse sibi consubstantiales, esset tamen idem versiculus decretorius contra Sabellianos ad distinctionem earumdem Personarum demonstrandam: quod potissimum in hac controversia spectamus. Nam de unitate naturæ agemus postea.

109. Denum recte explicamus illam clausulam, *& hi tres unum sunt appositam versiculo septimo de unitate essentiæ, quia eamdem unitatem essentiæ plurima alia confirmant divina testimonia.* Contra vero eadem clausula octavo versiculo apposita nonnisi de unitate morali intelligi debet; quia cum recta ratione pugnat, ut spiritus, aqua, & sanguis unum sint unitate essentiæ: nisi forte dicatur, hæc tria unum fuisse in natura humana Christi, cuius veritatem in ejus passione ostenderunt.

110. Obj. tertio: Christus Dominus Joan. X. 59. dicit: *Ego, & Pater unum sumus:* ergo ha duæ personæ solo nomine distinguuntur.

111. Resp. Id pertinere ad divinam essentiam quæ una est in tribus personis. Præclare S. Augustinus serm. XVI. de Verbis Domini: „Quod „, ait, *unum*, audiant Ariani; quod ait, *sumus*, „audiant Sabelliani; & nec illi æqualem, nec „, isti alterum negando, sint vani.“

112. Obj. quarto: Joann. XVII. 5. inquit Christus: *Hæc est autem vita æterna, ut cognoscant te solum verum Deum, & quem misisti Jesum Christum.* Ex quibus Crellius Socinianorum acutissimus ita argumentatur (Lib. I. de Deo uno Patre sect. 1.): Ea est vis, & potestas illius voeis solum, ut omnes alios excludat a communione prædicati præter eum, cui apponitur: atqui is, cui apponitur hæc vox *solum*, est Pater: ergo quilibet alius excluditur a communione illius prædicati *Deus verus, & summus*, quod uni Patri tribuitur, adeoque non est nisi divina Persona.

113. Resp. cum S. Theoma IV. Cont. Gent. c. 8.

(a) Ea verba de sola unitate consensus, & morali explicarunt Jo. Calvinus, & nonnulli alii, quorum ve-

stigia pressit Richardus Simonius dans l'*Histoire Critique du nouveau Testament* Tom. I. cap. 17.

8. Patrem eo loco dici solum verum Deum per exclusionem falsorum Gentilium numinum, ut nempe Christus ostenderet, Patrem, cuius se filium protestabatur, esse Deum, in quo invenitur illa, quae sola est vera divinitas. Et quia oportet, Filium ejusdem naturae esse cum Patre, magis sequitur, quod illa, quae sola est vera divinitas, Filio conueniat, quam ab ea Filius excludatur. „Unde & Joannes in fine sue canonice cap. V. 20. quasi haec verba Domini exponens, utrumque istorum vero Filio attribuit, quae hic Dominus dicit de Patre, scilicet quod sit verus Deus, & quod in eo sit vita aeterna, dicens: “*Ut cognoscamus verum Deum, & simul in vero Filio ejus. Hic est verus Deus, & vita aeterna.* Neque etiam excluditur persona Spiritus sancti, qui eamdem habet cum Patre, & Filio naturam, ut suo loco demonstrabitur. Ita etiam respondebat S. Athanasius Orat. IV. *Contra Arianos*.

114. Alii aliter ea Christi verba interpretantur cum S. Augustino Tract. IV, in Joannem: nempe eorum serie aliquatenus, nec incongrue immutata ita legunt: *Hæc est vita aeterna, ut cognoscant te, & quem misisti Iesum Christum, solum verum Deum esse.* Et hunc esse germanum illius textus sensum, liquet ex aliis verbis ejusdem S. Joannis mox allatis ex ep. I. cap. V. ubi de Christo, non minus quam de Patre dicitur: *Hic est verus Deus, & vita aeterna.* Augustino concordant Cyrillus Alexandr. Lib. XI. in cap. V. S. Joannis, Ambrosius Lib. III. de fide cap. 1., S. Thomas Lect. I. in cap. XVII. Joannis, & alii.

115. Obj. quinto: Apostolus 1. Corinth. VIII. 5. inquit: *Nam etsi sunt, qui dicuntur Dii, siue in caelo, sive in terra; siquidem sunt Dii multi, & Domini multi, nobis tamen unus Deus Pater, ex quo omnia, & nos in illum, & unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia, & nos per ipsum.* Ex quibus verbis ita Crellins opponit. Paulus explicans, quis sit ille unus Deus, eum dicit esse Patrem; non autem dicit esse Patrem simul, & Filium, & Spiritum sanctum, quod certe non omisisset, si Filium, & Spiritum sanctum credidisset esse divinas Personas. Huic simile est aliud ejusdem Pauli testimonium Ephes. IV. 5. *Unus Deus, & Pater omnium, qui est super omnes, & per omnia, & in omnibus nobis.*

116. Resp. ad primum, haec ab Apostolo dicta fuisse per exclusionem falsorum Deorum, ut patet ex verbis precedentibus: *Nam etsi sunt qui dicuntur Dii &c., non autem per exclusionem*

Fili, & Spiritus sancti. Et quamvis ibidem Filius expresse non appelletur Deus, nec ulla habeatur Spiritus sancti mentio, in aliis tamen sacrae Scripturæ locis uterque inter divinas Personas numeratur. Quanquam Apostolus in eo ipso loco Patrem nominans, etiam Filium, utpote correlatum ad Patrem, ejusdem esse naturæ satis insinuat.

117. Nec refert, quod Filius appelletur Dominum; nam sicuti inde non efficitur, Patrem non esse Dominum, ita quoque non fit, ut Filius non sit verus Deus: unde etiam Patres Nicæni in Symbolo Filium appellarunt Dominum, quem tamen Deum esse Patri suos definierunt.

118. Ad secundum resp.; ibi nomen Dei sumi & substantialiter pro tota simul sancta Trinitate, quæ prima est rerum omnium causa, & origo.

119. Ob. sexto: In ep. 1. ad Corinth. XII. 4. dicitur: divisiones gratiarum sunt, idem autem Spiritus; & divisiones ministracionum sunt, idem autem Dominus; & divisiones operationum sunt, idem vero Deus, qui operatur omnia in omnibus. In hoc loco plures quidem indigitantur Personæ, sed nonnisi una est divina.

120. Resp. duplice esse posse illorum verborum sensum; priuino ut tribus illis appellationibus Spiritus sanctus designetur, quod modo Deus, modo Dominus, & modo proprio nomine Spiritus appelletur. Secundo etiam possumus tres distinctas Personas ibi intelligere diversis nominibus a S. Paulo indicatas. Ex illis autem solus Pater appellatur Deus, quia est aliarum Personarum principium, fons, & origo.

121. Ob. ult. (cum Joan. Lud. Wolzogenio P. alt. *Præparat. ad utilem lect. N. T. cap. 29.*). Plurimi Doctores Pontificii Trinitatis divinæ assertores nimis evidenter coacti fateri debuerunt, eam ex sacris literis sufficienter probari non posse. Sic Dion. Petavius Libro I. de Trinitate cap. I. num. 5. *Mysterium istud post certamen cum Arianis, demum Catholicis revelatum, & confirmatum esse,* scribit. Bellariainus autem Lib. IV. de Verbo Dei cap. 6. inquit: *Cum ex Scriptura non convincerentur Arianii, eo quod easdem scripturas aliter exponerent, quam Catholici, damnati fuerunt ex sermonibus non scriptis, pie tamen intellectis.* Multos alias Wolzogenius in eamdem rem citat, ac inter alios Hosium Cardinalem magni nominis (a), qui, ut probet, etiam traditionibus in Ecclesia opus esse, primum affert verba Theodoreti qui Lib. I. Hist. Eccl. c. 8. refert, ex non scriptis sermonibus, pie tamen intellectis Arianos esse damnatos; postea vero subdit in Con-

(a) Stanislans Hosius natione Polonus, primo Culmensis, deinde Varmiensis Episcopus, post ante a Pio IV. in amplissimum S. R. E. Cardinalium Collegium anno 1561. cooptatus, catholicæ Ecclesiæ dogmata non solum verbis, sed multis etiam, atque utilissimis scriptis contra grassantes eo tempore Novato-

min hæreses egregie defendit, adeo ut S. Pins V. & Gregorius XIII. solidam Ecclesie Dei columnam ipsum appellare non dubitaverint. Ejus eloquium legi potest apud Alph. Giacconinæ in *Vitis, & rebus gestis Rom. Pontif. & S. R. E. Cardinalium Edit.* Rom. anni 1677 ab August. Oldoino recognitæ Tom. III. pag. 908. & seq.

DISSERTATIO I. CAP. III.

Confess. Catholicæ fidei c. 27. Tres personas unum Deum esse, nulla nobis expresse tradit Scriptura ... nos tamen tres Personas dicimus, non quia Scriptura dicit, inquit August. Lib. VII. de Trinit. c. 4. sed quia Scriptura non contradicit, & quia sic ab Apostolis, & eorum successoribus tralatum accepimus.

122. Resp. Wolzogenium aperte calumniari; nihil enim aliud catholicæ Doctores voluerunt, quam necessitatē divinarum traditionum ostendere; non quia sine traditione Trinitatis mysterium nequeat ex sacris litteris luculententer demonstrari, iis saltem, qui cavillois interpretationibus verum earumdem sensum non depravant; sed quia traditio mirifice nos juvat ad refellendos Hæreticos, qui germanam sacr. Scripturarum intelligentiam pervertunt. Quod si aliqui nostri Theologi minus caute hac in parte ita locuti sunt, perinde ac si Scriptura sacra non satis perspicue Trinitatem divinarum Personarum doceret, probari non debent: quemadmodum Bossuetus hac etiam de causa Richardum Simonium castigavit. (*Defense de la Tradition, & de Saints Peres Lib. II. c. 1.*)

123. Petavius autem potius apud viros doctos male audiuit, quod traditionem sancti Patrum hac in materia labefactaverit; nullibi autem asservit, hoc mysterium ex sacris litteris luculenter non erui; nec ullibi ea verba habet, quæ Wolzogenius ipsi tribuit, quæque ab aperta impietate aut vix, aut nullatenus possent vindicare.

124. Bellarmini etiam locus minus fideliter a Wolzogenio assertur; nec aliud sibi vult celebris iste controversista, quam illud ipsum, quod scribit Theodoretus, quem citat, Lib. *Hist. Eccl.* c. 8. nempe cum Ariani omnia alia verba, quibus in sacris litteris Christi divinitas prædicatur, in pravum sensum detorquerent, fuisse tandem a Patribus Nicænis vocem *auctoritatem* ad eos damnandos excitatam, quamvis ea in Scriptura sacra non inveniretur.

125. Hoc ipsum, nec aliud quidpiam sibi vult celebris Hosius Cardinalis, & Episcopus Vormiensis in primo loco objecto. In altero autem simul cum S. Augustino, enijs verba assert, contendit colum, has voces *tres Personæ*, quas loquendi & disputandi necessitas adinvenit, in sacris litteris non inveniri; non autem vel S. Augustinus, vel ejusdem fidelis sectator Stanisl. Hosius dixerunt unquam, mysterium Trinitatis, quantum ad rem ipsam spectat, in Sacra Scriptura non contineri.

APPENDIX.

De *auctoritate* versic. septimi cap. V. Ep. 1. S. Joannis: *Tres sunt qui testimonium dant in celo, Pater, Verbum, & Spiritus sanctus; & hi tres unus sunt.*

126. Ad veteres, novosque Sabellianos convincendos decretorius plane videtur laud. versiculum septimum, quo & Trinitas personarum, & unitas naturæ in divinis mirifice prædictatur. Sed illum spuriū esse, & sacro textui male assutum, omnī molimine probare conantur Sociniani, Crellius imprimis in epist. ad Lacroizium Tomo I. *Thesauri epistolici Lacroiziani (a).*

127. Dolendum est, etiam inter Trinitatis defensores, imo inter ipsos Catholicos fuisse aliquos repertos, qui Socinianis hac in parte faverent. Erasmus in duabus prioribus suis editionibus novi Testamenti 1516. & 1519. Basileæ eum versiculum prætermisit, eundem quidem restituit in tercia anni 1522. sed dubius semper de illius *auctoritate* visus est, Richardus autem Simonius totus est, ut istud communia suppositum ostendat (b): cuius exemplum non ita pridem secutus est celebris Lud. du Four, Abbas de Longuerue in Diss. *Sur les trois témoins &c.* Contra hos tamen, aliosque in temperantioris criticæ homines haud difficile erit laud. versic. *auctoriar* vindicare.

128. Et primo quidem auctoritate veterum Scriptorum, qui hunc versiculum, ut genuinum, nomine prorsus reclamante in Ecclesiis Romana, Africana, Gallica, Hispana, & Orientali usurparunt. Certe in Ecclesia Romana omnium aliarum matre, & magistra hunc versiculum semper letum fuisse, aperte declarat M. Aurelius Cassiodorus in suis *Complexionibus* ad cap. V. epist. 1. S. Joannis, inquiens: *Cui rei testificantur in terra tria mysteria, aqua, sanguis, & spiritus; in celo autem Pater, & Filius & Spiritus sanctus; & hi tres unus Deus sunt.* Hoc autem Cassiodori testimonium tanti momenti est, ut totam controversiam finire videatur. Quamvis enim hic auctor Sæculo VI. floruerit, ipse tamen testatur in præfat. ad libros *De institutione divinarum litterarum* se magno labore priscos codices consuluisse. Sane prisci illi codices ad primam ætatem pertinere debuerunt; cumque Cassiodorus vir fuerit acerrimi judicii, laudatum versiculum suis *Complexionibus* non inseruisset, nisi eum in antiquis, & probatæ fidei codicibus reperisset (c).

129.

(a) Socinianis de more adhæret Jo. Clericus Part. III. *Artis critice* Sect. I. cap. 14., & in *Quest. Hieronymianis* cap. 9. Thomas autem Emlynus Anglus longan habuit hac de re concertationem cum Petro Martini Doctore Ultrajectensi; cum enim iste anno 1717. dissertationem edidisset de hujus vers. *auctoritate*, Emlynus eam consultavit biennio post. Illi statim respon-

dit Martinus, & Martino iterum se se opposuit Emlynus gallica epistola, quæ continetur Tom. VII. *de la Biblioth. Angloise* Part. I. num. 4.

(b) In *Histor. Critica N. T.* cap. 18., item in *Histor. Versionum* ejusdem N. T. cap. 9., ac demum in *Dissert. de variis N. T. codicibus manuscriptis.*

(c) Magnus Aurelius Senator Cassiodorus, postquam

129. Accedunt duæ epistolæ Romanorum Pontificum Hygini, & Joannis II., quæ quanquam supposititiæ sunt, ad fidem tamen in hac causa faciendam aliquid valere videntur. Prologus item in epistolas canonicas, qui S. Hieronymi nomen præfert, cuiuscunq; tandem auctoris fuerit (a).

130. In Ecclesia autem Africana, quæ priscis temporibus nulli alteri inter Occidentales doctrinæ laude cedebat, communis fere erat hujus versiculi traditio; nam, ut omittam Tertullianum, qui obscuram ejusdem mentionem facit *adv. Praetream*, cap. 51., S. Cyprianus Carthaginensis Episcopus, *de unitate Ecclesiae* c. 4. *De Patre*, inquit, & *Filio*, & *Spiritu sancto scriptum est*: & hi tres unum sunt. Cæcus est, qui non videt, hic digitum intendi ad controversum comma epist. prime S. Joannis. Gemina fere habet in epist. ad Jubajanum.

131. Ulterius sœc. V. jam inclinante communiter prorsus in eadem Ecclesia Africana suisse hunc versiculum pro genuino habitum, argumentum præbet longe evidentissimum celebris illa professio fideli, quam anno 484. Episcopi 461. in Concilio congregati, præside Eugenio Carthaginensi Antistite (b), Hunnerico Regi Arianorum obtulerunt. In ea enim Spiritus sancti divinitas, & cum aliis duabus Personis consubstantialitas hoc maxime versiculo comprobatur. *Et ut adhuc*, inquit illi Patres, luce clarius unius divinitatis esse cum Patre, & Filio Spiritum sanctum doceamus, Joannis Evangelistæ testimonio comprobatur; ait namque: *Tres sunt, qui testimonium perhibent in cœlo, Pater, Verbum, & Spiritus sanctus; & hi tres unum sunt*. Numquam Ecclesia Africana, eo tempore florentissima, ausa fuisset hunc textum contra Arianos allegare, nisi vel apud ipsos Trinitatis hostes fidei fuisset indubia. Victor Vitenensis, qui hanc fidei professionem refert Lib. III. *De persecutione Vandalaica*, hunc eundem versiculum calculis suis probat.

132. Accedit etiam ex eadem Ecclesia Africana S. Fulgentius Rusensis Episcopus, qui Sæculo VI. ineunte magna doctrinæ, & pietatis laue-

de florebat. Controversi autem commatis expressam mentionem fecit, tam in *Libro responsorum ad decem objectiones Arianorum respons.* 10., quam in altero de Trinitate ad Felicem Notarium c. 4. Ino in priori loco testimonium S. Cypriani supra a nobis allatum illustrat, dicens: *Tres sunt, qui testimonium perhibent in cœlo, Pater, Verbum, & Spiritus*. Quod etiam beatissimus Cyprianus in epist. de unitate Ecclesice confitetur, dicens .... *Dicit Dominus: ego, & Pater unus sumus; & iterum de Patre, & Filio, & Spiritu sancto scriptum est: & hi tres unum sunt*. Ut nihil dicam de *Enarratione pseudo-Athanasiiana in Symbolum* in art. *Credo in Spiritum sanctum*, quam Jos. Blanchinius ejusdem editor tribuit Vigilio Tapsensi. Ex his, aliisque monumentis concludere jure meritoque possumus, hunc Versiculum totius Ecclesiae Africane, quæ inter omnes alias doctrinæ gloria olim eminebat, traditione fulciri.

133. In Gallia expressum, disertumque testimonium habemus S. Eucherii Lugduniensis Episcopi Sæculo V., qui in *Libro Formularum spirituallium* cap. 11. Versiculos septimum, & octavum distinete recitat. Ejusdem versiculi septimi mentionem, quamvis non omnino claram, faciunt Sanctus Phæbadius Aquitanus Sæc. IV. in *Libro Contra Arianos* versus finem, & Hilarius Pictavienensis in epist. prima (c). Addi etiam potest Autpertus natione Gallus, quamvis in Italia sæc. VIII. jam inclinante floruerit, qui Lib. I. in *Apocalypsim* comma controversum, ut minime dubium commemorat.

134. Nec desunt testimonia Ecclesiae Hispanæ. Nempe ut missos faciam auctorem librorum ad Varimadum sub nomine Idatii Lib. I. c. I. (d); auctorem item librorum de Trinitate Athanasii nomine inscriptorum (e) Lib. I. circa finem, & iterum Lib. VII.; ut inquam hos omnes omittam, Etherius Uxamensis Episcopus, & Beatus Presbyter, uterque in primo libro adversus Elipandum Toletanum Antistitem sæculo VIII. memoratum versiculum habent.

135. .

(b) Seu, ut de eo loquitur Gennadius de *Scriptor. Ecclesiast.* cap. 97. cum consensu omnium Africæ, Mauritanie, Sardinie, atque Corsice Episcoporum, & Confessorum, qui in Catholica permanerant fide, composuit librum fidei.... & per Collegas Confessionis sue porrexit Hunnerico.

(c) Inter opuscula veterum Patrum latinorum, doctissimo, solertissimoque viro Jo. Chrysostomo Trombelli in *Incem* an. 1751.

(d) Flornit Sæc. V. Sed libri contra Varimadum, seu Marivadum a nonnullis Criticis tribuuntur Vigilio Tapsensi Africano; a P. antea Montfauconio tribuantur alteri Idacio Hispano Sæc. V.

(e) Inveniuntur in append. ad opera S. Athanasii; tribuuntur vero aut Idacio, aut Vigilio Tapsensi.

summis munis in aula functus est sub Theodorico, Athalarico, & Vitigio, Gothorum Regibus, 70. circiter an. natu in Monasterium Vivariense se recepit; ubi nonagenarius obiit circa an. 539., ut videri potest in ejus vita insecta Tom. II. ejusdem Operum editiorum a D. Jo. Garet Congr. S. Manri. *Complexiones Cassiodori in epistolas, & acta Apostolorum, atque Apocalypsim ex perpetuo codice Capituli Veronensis prodierunt in Incem an. 1721.* Typis Florentinis cura cl. viri Scipionis Massei. Iterum vero anno sequenti impressæ fuerunt Londini opera Samuelis Chandleri Presbyterianorum Ministri.

(a) De hoc prologo consuli possunt P. Martianens Tom. I. Operum S. Hieronymi, & P. Remigius Ceillier Tom. I. *Des auteurs Ecclesiast.* pag. 447., qui etiam observavit, hinc prologum iuuenti in Codicibus manuscr. ante 900. ann.

DISSERTATIO I. CAP. III.

155. Addere denique possumus etiam testimonia Ecclesiæ Græcæ. Primo hic versiculus reperitur in *Lyturgico Græcorum libro*, qui Απόστολος dicitur, in quo scilicet præster epistolas canonicas continentur Actus Apostolorum, & Apocalypsis; ubi etiam hic versiculus præcipitur legendus in feria quinta hebdomadæ XXXV. post Pascha (a). Deinde reperitur in professione fidei græco-latina edita in Concilio Lateranensi IV. an. 1215., cui duo Patriarchæ Constantinopolitanus, & Jerosolymitanus, Legati insuper duorum aliorum Patriarcharum, Alexandrinii, & Antiocheni, pluresque alii Metropolitæ, & Episcopi græci adfuerunt; unde patet hac in re utriusque Ecclesiæ consensus, non modo nostra, sed superiore etiam ætate. Præterea auctorem græcum *Disputationis contra Arium* in Concilio Nicæo, qui inter opera Athanasii supposititia habetur.

156. Prob. secundo ex antiquis Codicibus tam græcis, quam latinis. Et latinorum quidem multo major est copia. Reperitur in Remensi, quo utebatur Hincmarus sæc. IX. (apud Martene in *Itinere litterario* P. II. pag. 79.), in Sangermannensi pariter sæc. IX. (Vid. Petrus Sabbathier in nota ad hunc Versic.) in Genevensi, Argentoratensi, & multis aliis ejusdem ætatis. Lucas Burgenensis ex 55. Codicibus, quos multo labore lustravit, nonnisi quinque reperit hoc versiculo carentes. Ii etiam addi possunt, quibus Cardinalis Ximenes usus est ad suam editionem Complutensem Bibliorum an. 1510., in cuius præfatione dicitur, consulta fuisse exemplaria antiquissima, quibus fidem abrogare, nefas videbatur.

157. Atque, ne omnes commemoinem, unum addo Codicem magni pretii PP. Prædicatorum Cœnobii Parisiensis, qui, ut observat P. Jacob. Echard (b), ante annum 1236. ex antiquis codicibus summa diligentia collatis exscriptus fuit. Uno verbo tanta latinorum codicum copia nobis suffragatur, ut Fich. ipse Simonius fateatur, circa sæculum X. pauca extitisse latina exemplaria N. T., in quibus hic versus desideraretur.

158. Græci codices, qui hunc versiculum habent, pauci quidem sunt, non tamen nulli, ut nimia confidentia affirmitur Chauderius in præfat. ad *Complexiones Cassiodori*. Memorandum ante alios venit codex Britannicus, a quo impulsus est Erasmus, ut versiculum hunc sacro contextui in tertia N. T. editione restitueret, cum in duabus prioribus omisisset. Alium antiquissimum Vaticanum memorat Amelotius. Tertius habetur in Academia Dublinensi. Calvinus, & Beza testantur, in melioribus codicibus græcis ætate sua extitisse; ac demum in pluribus aliis codicibus

vetus olim repertum fuisse, manifestum fit ex testimonio supra num. 128. allatis.

159. Prob. tertio ex contextu. Nam primo in vers. 8. subditur: *Et tres sunt, qui testimonium dant in terra, spiritus, sanguis, & aqua*. Certe τρι in terra minus congrue appositum videtur, nisi in versic. præcedente dictum fuisset: *tres sunt, qui testimonium dant in cœlo*. Præterea in versic. 9. dicitur: *si testimonium hominum accipimus, testimonium Dei majus est*; quæ Joannis verba manifeste supponunt utrumque versiculum præcedentem, septimum quidem, in quo testimonium divinum allegatur, & octavum, in quo continetur testimonium humanum. Tertio quorsum illa clausula in versu octavo de spiritu, aqua, & sanguine, & hi tres unum sunt, nisi in superiore versiculo de Patre, Filio, & Spiritu Sancto dictum pariter fuisset: & hi tres unum sunt? Unde fit, hunc versiculum ita ad contextum pertinere, ut sine eo matilus & hiulcus videatur.

140. Demum, ut alia minutiora prætereamus, observante Sancto Thoma (*in Comment. in II. Lib. Decret. Opusc. XXIV.*), ex eo etiam maxime probabile fit, eum versiculum vere S. Joannis esse, quod cum ejusdem Evangelio mirifice cohæret; in eo enim haec tria testimonia divinitatis Christi laudantur; Patris quidem tam in baptismo, quam in transfiguratione, unde c. V. 57. ejusdem Evangelii dicebat Christus: *Qui misit me Pater, ipse testimonium perhibet de me*; Patris iterum & Filii simul cap. VIII. ego sum, qui testimonium perhibeo de me ipso, & testimonium perhibet de me, qui misit me Pater; ac denique Spiritus sancti cap. XV. 26. Ille (Spiritus sanctus) testimonium perhibet de me. En quomodo versiculus ille septimus cum Evangelio S. Joannis mirifice cohæret; ut proinde si minus demonstrativum, saltem valde probabile argumentum habeatur, eundem esse genuinum.

141. His omnibus accedit auctoritas Concilii Tridentini, a quo omnes utriusque testamenti libri, cuiusmodi in nostra Vulgata reperiuntur, cum omnibus suis partibus, ut sacri, & Canonici recepti sunt; nam Sess. IV. ita decretum fuit: *Si quis autem libros ipsos integros cum omnibus suis partibus, prout in Ecclesia Catholica legi consueverunt & in veteri Vulgata latine editione habentur, pro sacris, & canonice non suscepit.... anathema sit.*

142. Obj. primo contra priam auctoritatem S. Cypriani. Probabiliter S. Martyr iis verbis dictum intendit ad versic. octavum: *tres sunt, qui testimonium dant in terra &c.* quem mystice ad San-

(a) Leo Allatus in Diss. *de lib. ecclesiasticis græcorum* ostendit, lectionem harum epistolarum esse in Ecclesia græca antiquissimam. Hic autem liber primo prodit Venet. typis an. 1602.

(b) In Script. Ord. FF. Prædicat., ubi de Hugone de S. Charo Tom. I. Vid. etiam P. Gabr. Fabriey T. II. *Des titres primitifs de la revelation n. 132.* in not.

Sanet. Trinitatem refert secundum receptam inter Afros ejusdem intelligentiam. Nam primo simili-
ter fecit etiam **Sanct.** August. Lib. II. contra *Maxi-
mum c. 25.* ubi prætermisso versic. septimo
solum octavum citat, & allegorice trahit ad di-
vinam Trinitatem significandam. Secundo, Fa-
cundus Hermianensis pariter Afer in Lib. I. pro
defensione trium *Capitulorum c. 4.* loquens de
octavo versic., in quo mystice sanctam Trinita-
tem significatam putat, *Quod tamen testimonium,*
inquit, *B. Cyprianus in epistola, seu libro,*
*quem de Trinitate scripsit, de Patre, & Fi-
lio, & Spiritu sancto dictum intelligit: non er-
go ex S. Cypriano &c.*

145. Resp. nullo modo verisimile esse, Sanct. Cyprianum mysticam illam interpretationem afferre voluisse sine ulla prævia explicazione, & absolu-
te pronunciare: *de Patre, & Filio, & Spiritu
sancto scriptum est; & hi tres unum sunt.* Qui-
bus verbis sententiam litteralem, & obviam, nul-
loque glossemate indigentem supponit, qualis cer-
te non est mystica, & allegorica explicatio versi-
culi octavi de Trinitate divina.

144. Quod autem Richardus Simonius ex S. Augustino addit, responsionem nostram mirifice confirmat. Quia enim **Sanct.** Doctor novan, & mysticam interpretationem afferebat, eam pluribus verbis explicat, ut probabilem lectoribus red-
dat, eamdem sibi inquirenti occurritur dicit, ac demum concludit, quamcumque aliam hujus loci interpretationem respuendam non esse, dummodo nec confundat, nec separat Trinitatem. Nihil ta-
le præstitit **Sanct.** Cyprianus, non alia certe de causa, nisi quia litteralem versiculi septimi sen-
tentiam recitabat, non mysticam afferebat versic.
octavi interpretationem.

145. Inst. Quare S. Augustinus mysticam ver-
siculi octavi interpretationem contra *Maximum*
*Arianum attulit, litteralem vero versiculi septimi
sententiam omisit?*

146. Resp. Versiculum septimum ad rem, quam S. August. tunc agebat, minime pertinuisse. Ni-
mirum contra Arianos disputans principii loco consti-
tuerat, nullibi in sacris litteris de diversis sub-
stantiis dictum reperiri: *unum sunt;* unde collige-
bat, ea Christi verba Joann. X. 39.: *ego, & Pater
unum sumus unitatem essentiæ significare.* Opponebat autem Maximinus Arianus vers. octa-
vum S. Joan., ubi de spiritu, sanguine, & aqua
dicitur: *unum sunt.* Ut igitur Augustinus hanc
solveret difficultatem, in medium attulit mysticam
Trinitatis divinæ significationem.

147. Ceterum an S. Augustinus versiculum se-
ptimum ignoraverit, an vero aliquibus de causis
ejus mentionem facere prætermiserit, certo defini-
nire nolim. Sed etiamsi S. Pater in suis codici-
bus laudatum cumna non habuerit, inde non ef-
ficitur, illud esse suppositum, aut fuisse aliis Africæ Praesulibus ignotum.

148. Ad alteram difficultatem resp. Facundum

deceptum fuisse vitio sui codicis, in quo septi-
mum versiculum desideratum fuisse videtur; quam-
obrem testimonium S. Cypriani ad versiculum o-
ctavum retulit. Non tamen magni faciendus est
in rebus Facundus, quod nec Cimonius ipse dif-
ficitur (Diss. *De manuscriptis N. T.* p. 85.) ;
præcipue cum lapsus sit etiam in laudando libro
S. Cypriani, cui titulum affingit de *Trinitate*;
cum inscriptus sit de *unitate Ecclesie*. Facun-
do longe anteponendus est S. Fulgentius, qui ut
vidimus, S. Cypriani locum mirifice illustrat.

149. Ob. secundo contra probat. ex professione
fidei Africanorum Antistitum. Verba illa ex ver-
siculo septimo deprompta adulterina manu assuta
videntur: *commodo enim, inquit Crellius, ab eo-
dem Confessionis loco abesse possunt, contextu
salvo; & si series argumentationis accurate per-
pendatur, non apto loco a falsariis hujus Con-
fessionis intrusa videntur: ergo &c.*

150. Resp. Si semel suscipiatur hæc intempe-
rantis falsæque critices regula, quot, & quanta
poterunt ab operibus Sanct. Patrum ut suppositi-
tia rejici? Nimirum quotiescumque, ut sæpe so-
lent, pleraque afferunt ad aliquid comprobandum
Sacrae Scripturæ testimonia, poterit quisque judi-
cio, & arbitratu suo quodcumque libuerit expun-
gere, quia quodlibet abesse potest, salvo conte-
xto. Falsissimus est autem Crellius, cum addit,
non apto in loco ea verba posita esse; imino ve-
ro aptissimo: quid enim ad comprbandum, Spi-
ritum S. esse alius duabus Personis consubstantia-
lem magis aptum, quam laudatus versiculus S.
Joan. *Tres sunt, qui testimonium dant &c.*?

151. Obj. tertio Crellius contra S. Fulgentii te-
stimonium. Ea verba ab aliquo interpolatore in-
trusa esse patet ex eo, quod idem Sanct. Fulgen-
tius Lib. VI. contra *Fabianum Arianum* fragmen-
to 21. inquit: *B. vero Joannes Apostolus eviden-
ter ait: & tres unum sunt, quod de Pater, & Filio,
& Spiritu sancto dictum, sicut superius,* cum rationem flagitaret, ostendimus. Ex qui-
bus verbis sic ratiocinatur Socinianus acutus. S.
Fulgentius hoc loco manifeste alludit ad versicu-
lum octavum, quia si de versu septimo locutus
fuisset, necesse plane habebat rationem Fabiano
reddere, ob quin illa verba: *tres unum sunt de
Pater, Filio, & Spiritu sancto dicta sunt;* nec eam
flagitasset Fabianus, cum litteraliter in eo Pater,
Verbum, & Spiritus Sanctus nominentur. Si au-
tem supponatur, Sanct. Fulgentium allegasse ver-
siculum octavum, tunc certe poterat Fabianus
rationem flagitare, cur de sanctissima Trinitate ver-
siculus ille intelligeretur, eamque S. Fulgentius
afferre tenebatur. Quod si concedatur, Sanct. Ful-
gentium eo loco allegasse versiculum octavum,
sequitur manifeste eum ignorasse versiculum se-
ptimum, qui certe illi magis ad rem erat contra
Arianos; ac demum si versiculum septimum S.
Fulgentius ignoravit, sequitur supposititia esse o-
mnia ea loca, in quibus ejusdem mentionem facit.

152. Resp. Crellium hic nodum in scirpo quaerere, & ex ambigua atque obscura locutione contra clara atque evidenter verba argumentum sumere; quod eorum esse solet, qui tenebras magis diligunt, quam lucem. Nisi temporis edacitas nobis maiorem partem invidisset 12. librorum Fulgentii contra Fabianum, liquido appareret, quemnam esset ratio a Fabiano efflagitata, redditus autem a Fulgentio; nunc autem nonnisi ariolari possumus. Satis tamen probabile est, controversiam spectasse *αὐθετία*, illius versiculi, quam fortassis Fabianus mendosus codicibus immixus in dubium revocabat. Fortasse etiam S. Fulgentius ostenderat, versiculum octavum esse non minus, quam septimum ad divinam Trinitatem referendum.

153. Ob. quarto Chandlerus (in Praef. ad *Complex. Cassiodori* edit. Londin. 1722.) contra testimonium Cassiodori. Probabile est, nunc auctorem, utpote latinum, nonnisi latinis codicibus, iisque corruptis fuisse usum; ergo ex hoc auctore firmum argumentum deduci nequit &c.

154. Resp. nihil minus verisinile singi posse; nam Cassiodorus *Instit. divin. litterarum* cap. 14. una cum S. Augustino monet, *latinos codices veteris, nosque testamenti, si necesse fuerit, græcorum auctoritate esse corrigendos*. Ulterius dicit, se Monachis suis *Pandectim*, & alios græcos codices reliquisse: quæ ommia arguento sunt, hunc præclarum, magnoque judicio præditum Scriptorum codices græcos minime prætermissee. Etsi vere demus, fuisse jam ea ætate plurimos codices vitiatos, ea tamen Cassiodorus usus est diligentia, quæ ad menda præcavenda erat necessaria (a).

155. Ob. quinto una cum Thoma Emlynno (in resp. ad diss. *Petri Martini*) contra testimonium S. Eucherii. Locum illum corruptum fuisse, merito suspicari possumus. Primo quia Jo. Brassicanus primus editor Operum S. Eucherii (in ep. præmissa ejus editioni) fatetur, totum opus *Formularum* fuisse plenum mendis, a se vero restitutum, adjectis iis, quæ deerant; facile igitur est credere, ea etiam verba S. Joannis fuisse ab eo adjecta. Secundo idem S. Eucherius in opere *de quæstionibus difficilioribus veteris, ac novi testamenti* ad ep. 4. S. Joannis observat, maiorem Interpretum partem versic. octavum mystice de sancta Trinitate intellexisse; quomodo vero mysticam hanc interpretationem ipse allegasset, imo & probasset, si ei cognitus fuisset versiculus septimus, in quo litterali sensu eadem sancta Trinitas continetur? Tertio S. Eucherius eo in loco *Formularum* agit de numeris, quorum significations trahuntur ab ipso ad sensum mysticum: non est ergo verisimile, eum voluisse afferre versicu-

lum septimum, qui litteralis est, sed potius octavum, qui ad allegoricam significationem pertinet.

156. Resp. ad primum, Brassicanum utique testari, libros *Formularum* S. Eucherii maxima ex parte fuisse fœde vitiatos, a se vero per diligenter emendatos, non tamen ex proprio marte, sed ex codice Ms. integro, & egregio, quem sibi Jo. Artmannus Abbas sanctæ Crucis in Austria communicavit: quo eodem codice usus est etiam Gallesius in edit. Rom. an. 1564. apud Paul. Matum.

157. Ad secundum, nullum videtur inconveniens quod S. Eucherius in Lib. *de quæst. difficilioribus* mysticam interpretationem attulerit versic. octavi; alibi vero sensum litteralem versiculi septimi alleget; præcipue quia in priori opere profitetur, non suo ex ingenio, sed ex illustrium Doctorum judicio se respondere (in ep. numcupatus ad Saloniensem) unde quæ apud illos invenit, afferre debuit.

158. Tertium leve est, ac plane falsum; neque enim solum allegorias in numeris ibidem consecutatur Eucherius, sed etiam plerasque litterales significaciones afferit: ut cum in num. I. Dei unitatem agnoscat, in num. II. duo præcepta caritatis, in IV. nomen tetragrammaton litteris hebraicis scriptum &c.

159. Ob. quinto. Controversus versiculus septimus in multis codicibus tum latinis, tom maxi me græcis desideratur. Deest in septem MSS. bibliothecæ Regis Galliæ, in quinque bibliothecæ Colbertinæ, in septem, quibus usus est Robertus Stephanus; in duabus Brugensibus S. Donatiani, teste Erasmo; in uno Vaticano, in omnibus fere versionibus Syriaca, quæ est omnium antiquissima, Arabica, & Æthiopica, quæ in Bibliis polyglottis continentur. Deest item in Lectionario gallico, ut fatetur Mabillonius (in Append. II. ad Liturgiam gallicanam), in editione Aldina &c. Præterea in aliquibus codicibus hic versus postponitur octavo; in aliis positus est ad marginem; in quibusdam supra lineam, unde conjicit Simonius, eum fortasse ex ora libri, ubi instar scholii explicationis causa positus fuerat, sensim in textum irrepisse. Similia exempla non desunt; ut illa verba Lucæ IV. 19. *dimittere confractos in remissionem* putant bene multi fuisse primo posita in margine, postea migrasse in textum. Etiam Patres Benedictini (Nov. *Traité Diplomat.* T. III. p. 195.) afferunt antiquum codicem MSS. temporum Carolinorum, in quo ita habetur: *Spiritus, aqua, & sanguis, & hi tres unum sunt; & tres sunt, qui testimonium dicunt in cœlum, Pater, Verbum, & Spiritus, & hi tres unum sunt in Christo Jesu* (b).

160. Resp., ex iis, quæ superius dicta sunt,

a-

(b) Plures hic abutuntur auctoritate Rob. Stephanii, qui in sua Bibliorum editione anni 1550. ex collatione 16. Codicum adornata, septem tantummodo hoc ver-

(a) Vid. adversus Chandlerum Scipio Massejus in *Observationibus litterariis* Tom. I. anni 1737. & in calce *Hist. theologica de Gratia*.

abunde constare, codices alios bene multos, & probatæ fidei, latinos præsertim, versiculum controversum habere; eos vere esse aliis anteponen-
dos duabus rationibus demonstro. Primo, quia facile contingere potuit, unius, aut plurium lib-
rariorum oscitania, ut versus septimus aut octa-
vo postponeretur, aut plane omitteretur, præci-
pue quia eadem verba tam in principio, quam in fine habet, ac versus octavus. Similis neglig-
entiae præsto sunt exempla non pauca. S. Hiero-
nymus Lib. VI. *Comment.* in Jeremiam observat,
versum decimumquintum cap. III. Jeremiæ deside-
rari apud LXX. Interpretes, incuria exscriptoris
prætermissum, propter ea verba bis repetita pro-
prie multitudinem iniquitatis suæ; idemque S.
Hieronymus Lib. XI. in Isaïam c. 40. aliud simile
exemplum affert. P. Martianæus disserens de
auctore *Prologi in epistolas canonicas* observat,
a quibusdam librariis fuisse omissum versiculum
37. c. XXI. Josue propter eorumdem verborum
repetitionem: *civitates quatuor cum suburbanis suis;*
ulterius inventit Vallarsitus codicem pervetus-
tum Capituli Veronensis, in quo versiculus octa-
vus desiderabatur, de cuius tamen *avertia* nemo
dubitat (Tomo X. Operum S. Hieronymi). Alium similem codicem publicæ bibliothecæ Basiliensis
carentem versiculo octavo memorat Erasmus ad hunc locum. Denique ne infinitus sim,
simillimum exemplum habemus in Lib. I. Facundi
Hermianensis *pro defens. trium capitulorum*, ubi enim dicitur cap. 5. edit. Parisiensis P. Jac.
Sirmundi: *non ergo ait Joannes, tres sunt per-
sonæ, quæ testificantur in terra, spiritus, aqua,
& sanguis, hi tres unum sunt. Quid ergo &c.,*
magnum mendum cubat, quod in editione Veneta anni 1728. ex collatione cum antiquissimo MSS.
Capituli Veronensis sublatum est, atque ita lectio
restituta, *non ergo ait Joannes: tres sunt per-
sonæ, quæ testificantur in terra, spiritus, aqua,
& sanguis, & hi tres unum sunt. Sed hoc potius:* *tres sunt, qui testificantur in terra,*
spiritus, aqua, & sanguis, & hi tres unum sunt. *Quid ergo &c.* Hoc mendum nonnisi incuria exscriptoris factum est: simili itaque modo &c.

161. Secunda ratio præferendi codices nostros
codicibus adversariorum hæc est, quia vix credi
potest, malitia, vel casu fuisse ea verba notata
dignissima, & non pauca, ex margine in textum
intrusa. Primo enim non desuisset, qui illico frau-
dem, vel errorem subodorati essent, nullum quippe
unquam fuit additamentum factum, quod non
statim acuti homines non animadverterint. Præ-
terea in hujusmodi additionibus perturbari solet
perioda, & textus vitiare: hic contra aptissime
fluit contextus positio eo versiculo; perturbatur au-

tem, eo omissa. Demum si a Latinis facta fuisset
hæc additio, quomodo eam sine murmure Græci
suscepissent, Latinorum æmuli, ac hostes aperi-
ti? Et vicissim non tacuissent Latini, si Græci
id tentassent.

162. Nihil autem valent conjectæ a Simonio
allatæ codicem, in quibus versiculus vel ad mar-
ginem, vel supra lineam scriptus fuit; non de-
sunt enim codices vetustiores, qui versiculum suo
loco habent; unde potius dicendum est, librarios,
omissione animadversa, defectum, uti potuerunt,
supplere voluisse. Hinc nonnunquam eadem pror-
sus manu versiculus additus reperitur, ut in co-
dice olim Corbejensi, nunc Sangermanensi.

163. Quod de versiculo 19. c. IV. S. Lucæ ob-
jectum fuit, primo non est certum, & *nil valet exemplum, litem quod lite resolvit.* Secundo cum illa pauca verba nullam controversiam contineant,
etiamsi de margine in textum migrassent, facilius
id potuisset dissimulari, aut ignorari, quam ver-
siculus Sancti Joannis, qui maximi momenti est.

164. Ob. ultimo. Si versiculus controversus gen-
tinus esset, eo certe usi fuissent S. Patres ad
hæreses confutandas, quæ divinæ Trinitatis mys-
teriorum corrumpebant; atqui eundem alto silen-
tio prætereunt pene omnes, pancies illis exceptis,
quos supra n. 128. memoravi: ergo &c. Sic
ex. gr. S. Ireneæus ut Christi divinitatem contra
Alogos probaret, saepe hac S. Joannis epistola, &
ipso etiam cap. V. usus est, quo tamen versiculu-
lum septimum memoret. (Vid. Lib. III. *contra Hæreses* c. 18.) S. Ambrosius in Lib. *de Spiritu sancto* eum omittit, ubi tamen quotquot po-
tuit ad ejus divinitatem probandam S. Scripturarum
testimonia collegit. Omiserunt pariter S. Athana-
sius, Hilarius, Gregorius Nazianz., Basilius, &
alii; qui pro sancto Trinitatis dogmate vindican-
do, omnium maxime desudarunt, imo, quod mirabilius est, ii Patres nonnunquam usi sunt ver-
siculo octavo mystice intellecto ad Trinitatem de-
fendendam, ut S. Dionysius Alexandrinus scribens
ad Paulum Samosatenuin, & S. Augustinus Lib.
II. *Contra Maximum* c. 22.; quanto magis usi
fuissent versiculo septimo, si eum genuinam esse
existinasse? Vid. Millius ad hunc locum sui no-
vi *Testamenti.*

165. Resp., hoc argumentum negativum esse
quod nullius ponderis est, ubi argumenta positi-
va præsto sunt, ut nemo ignorat, qui sanioris
Critices regulas vel a limine salutaverit. Hoc ver-
siculo usi sunt 461. Episcopi Africani, una cum
Eugenio Carthaginensi Antistite contra Hunueri-
cum Regem Arianum; usus est S. Fulgentius in
responsionibus ad objectiones Arianorum; usi sunt
multi alii supra num. 128., & seq. laudati. Quod
autem alii multo plures omiserint, non una esse

pa-

siculo carnisse, testatur; unde concludunt, in aliis
noveum exitisse. Sed minus recte; nam ex illis 16.

Gazzaniga Theol. Tom. III.

Codicibus septem tantum epistolas canonicas contine-
bant, quo fit, ut in omnibus defuerit.

potuit causa; prima quidem, & omnium maxime probabilis, quod in eorum codicibus vitiatis non inveniretur. Altera etiam omissionis causa esse potuit, quod nollent cum adversariis cavillosis, & vitilitigatoribus novas & importunas controversias de hujus versiculi *adversaria* suscitare; præcipue cum alia non deessent sacrae Scripturae testimonia ad catholicam Trinitatis fidem propagandam.

166. Colligit, audiendum non esse Erasmus, qui pro certo habens, Prologum in epistolas canonicas esse fætum S. Hieronymi, inde infert, sanctum hunc Doctorem pia fraude illum versiculum sacro textui inseruisse. Putida calumnia haec est; tunc quia, ut demonstravimus, monumenta suppetant Hieronymo antiquiora pro *adversaria* hujus commatis; tum etiam quia viris doctis satis probabile est, Prologum esse Hieronymi *ævo recentiorem* (a).

CAPUT IV.

Refellitur hæresis Sabelliana ex traditione Sanctorum Patrum.

167. Et primo quidem argumento generali, & *præscriptionis*, ut vocant. Etenim dogma distinctionis trium personarum a primis usque temporibus in Ecclesia semper viguisse, vel ex eo solum luculenter appetet, quod statin ac Noetus, Præxæs, Sabellius, aliisque hujusmodi pestilentissimi homines divinarum Personarum distinctionem tollere conati sunt, omnes fideles contra ipsos veluti Novatores pro antiquæ catholicæ fidei defensione insurrexerunt. Contra Præxeam distinctionem Personarum vindicavit Tertullianus, qui etiam in cap. 1. libri, quem adversus ipsum conscripsit, narrat, eum fuisse ad palinodium coactum, imo ejusdem emendationis manere *clirographum*, licet postea excussa fronte ad errorem redierit (b).

168. Noetum impugnavit S. Hypppolitus Episcopus & Martyr in eo libro, vel homilia, quæ inscripta est *de Deo uno, & trino, & incarnatione*; ubi etiam num. 1. narrat, Noetum contumacem fuisse ab Ecclesia ejectum, quod S. Epiphanius quoque *Hæresi LVII.* confirmat.

169. Denique quando majori licentia eadem hæresis de novo erupit, obstetricante Sabellio, S.

Dionysius Alexandrinus contra eam fortissime dimicavit; tum alius Dionysius, quam Romanam regebat Ecclesiam, non minus Sabellii blasphemias, qui tres confundebat divinas Personas, quam illum quorundam errorem, qui tres Deos predicabant, condemnandum judicavit. Vide *Fragm. epist. II. T. I. Conciliorum* p. 1012. edit. an. 1759.

170. Eadem sanctissimæ Trinitatis catholica fides in duodus Antiochenis Conciliis contra Paulum Sainosatenum annis 264., & 269. celebratis multorum Patrum consensu confirmata fuit. Ex quibus appetet, quænam fuerit de hoc augustissimo nostræ Religionis mysterio trium præcipuarum Ecclesiæarum fides, Romanæ scilicet, quæ supra ceteras omnes primatum tenet, Alexandrinæ, quæ secundum, & Antiochenæ, quæ tertium dignitatis gradum tunc obtinebat.

171. Sed ulterius facile refellitur Sabelliana hæresis adductis nonnullis veterum Patrum testimoniis, qui unum Deum in Trinitate Personarum aperie prædicarunt. Omnium autem agmen dicit S. Clemens Petri in apostolica Sede post Linuni successor, cuius luculentissimam sanctæ Trinitatis confessionem nobis exhibet S. Basilius Lib. de *Spiritu sancto* c. 29. his verbis: „Sed & antiquior „Clemens vivit, inquit, Deus, & Dominus no- „ster Jesus Christus, & Spiritus sanctus“ . Quis neget hic tres distinctas numerari Personas?

172. Accedit S. Justinus Martyr, qui in *Apologia* I. Imperatori Antonino circa annum 150. oblata n. 15. atheismi calumniam a Christianis ex eo depellit, quod tres plane Personas divinas adorent. Imo tot sunt hujus S. Martyris de sancta atque individua Trinitate testimonia, ut nonnullis recentioribus Socinianis in mente vener fabulandi, Justinum fuisse primum, qui Trinitatis mysterium ex philosophia Platonica in Christianam religionem invexerit. Vid. supra num. 27.

173. Athenagoras etiam Justino fere coævus in celebri sua *Legatione pro Christianis* oblata Imperatoribus M. Aurelio Antonino, & L. Aurelio Commodo anno 177. num. 20. eamdem atheismi calumniam dispungens, quis igitur non miretur, inquit, cum atheos vocari audiat eos, qui Deum Patrem, & Filium Deum, & Spiritum sanctum asserunt, ac eorum in unione potentiam, & in ordine distinctionem demonstrant? Eadem habet n. 12. & 24.

174.

cui titulus: *Vindiciae novæ dicti vexatissimi de trilus in cœlo testibus oppositorum Christoph. Sandii interpretationibus &c.*

(b) Frustra laborat Jo. Clericus in *Hist. Ecc.* ad annum 186., probare contendens, totam Tertullianum inter & Præxeam controversiam in eo fuisse, quod Tertullianus Patrem, & Filium duas esse substantias diversas doceret, negaret autem Præxæs. Nimis, si superis placet, orthodoxus erit Præxæs, Tertullianus autem hac in parte hæreticus.

(a) De tota hac quæstione videri possunt Lud. Rogerius Bituricensis Ecclesiæ Decanus in *Diss. critica theolog. de his Evangelista verbis*: tres sunt &c. Parisiis 1723. in 12., P. Prud. Maran Ord. S. Benedicti in opere: *Divinitas D. N. J. C. in script. & tradit. Part. II. cap. 19.*, P. Jo. Franc. Bern. Maria de Rubeis in *Diss. de tribus in cœlo testibus &c.* Venetiis 1755., P. Calmet in *Diss.*, & Scipio Maffejus in *Diss. de Cassiodori Complexionibus* Tom. III. *Thesauri theolog....* Epheinerides Trevoltianæ Mense Febr. an. 1714. art. 17. memorant opus Frid. Ernesti Kefneti,

174. Eodem saeculo II. S. Irenaeus Lugdunensis Episcopus Lib. IV. contra haereses cap. 14. Et propter hoc in omnibus, & per omnia unus Deus Pater, & unum Verbum, & unus Filius, & unus Spiritus, & una fides, & salus omnibus creditibus in eum.

175. Tertullianus quoque saeculi II., & III. illustris Scriptor in Lib. adv. Praxeam cap. 15. Et Pater Deus, & Filius Deus, & Spiritus sanctus Deus, & Deus unusquisque; & adeo aperte trium divinarum Personarum distinctionem Tertullianus praedicabat, ut visus sit Jo. Clerico (*Hist. Eccl. sae. II. anno 186. num. 4.*) in oppositum Tritheitarum scopulum incidisse; a qua tamen iniusta criminatione haud difficile est eum liberare.

176. S. Cyprianus pariter magnum Ecclesia Africanae lumen saeculo III. in Libro de Unitate Ecclesiae inquit: *de Patre, & Filio, & Spiritu sancto scriptum est, & hi tres unum sunt, allegans scilicet versiculum septimum cap. V. epist. 1. S. Joannis, ut supra num. 150. demonstravimus.*

177. Ac ne longum faciam, omnes veteres Ecclesiae Patres complexus est S. Augustinus Lib. I. de Trinit. c. 4. inquiens: *Omnis, quos legere potui, qui ante me scripserunt de Trinitate, quae Deus est, divinorum librorum veterum, ac novorum catholici tractatores, hoc intenderunt secundum scripturas docere, quod Pater, & Filius, & Spiritus sanctus unius ejusdemque substantiae inseparabiliter & equalitate divinam insinuant unitatem; ideoque non sunt tres Dii, sed unus Deus. Ex traditione ergo &c.*

178. Ob. primo. Si in Ecclesia Catholica a primis usque temporibus sanctissimae Trinitatis doctrina viginisset, Ethnici, qui nihil studiosius quaerabant, quam ut Christianis calumnias instruerent, eos polytheismi accusare non prætermisissent; at vero iis potius atheismum objectum scimus, qui absurdissime eis fuisset objectus, si trinum Deum prædicassent. Ulterius Philosophi pagani, ut Porphyrius, Celsus, Julianus, aliquis Christiano nominali infensi, qui ex philosophia quidquid pertinuerant, adversus nostram religionem objiciebant, aliquas saltem difficultates contra hoc tam sublime mysterium movissent. Hoc hostium nostrorum silentium hand leve suppeditat argumentum, Trinitatis dogma esse recentiorum hominum commentum, veteribus prorsus ignotum.

179. Resp. primo, mirandum non esse, potuisse primis Ecclesiae temporibus angustissimum Trinitatis dogma Gentiles latere; vigebat enim ea aetate disciplina Arcani, qua nedum sacramenta,

sed etiam quædam mysteria profanis hominibus occultabantur, ne eorum derisionibus exponderentur; ut de Trinitate potissimum probat Emmanuel Schelestrate (in *Dissert. apologet. de disciplina arcana aduersus Tentzelium*). Unum audire sufficiat S. Cyrillum Jerosolymit. *Catechesi VI. Non enim, inquit, Gentili cuiquam de Patre, Filio, & Spiritu sancto arcana mysteria declaramus: neque palam apud Catechumenos de mysteriis verba facimus, sed multa saepe loquimur occulta, ut Fideles, qui rem tenent, intelligant, & qui non tenent, non laudentur. Quanquam ubi opus fuit, etiam nostræ religionis Apologistæ hoc mysterium non celaverunt, ut de Justino, & Athenagora superius observavimus num. 172. & 175.*

180. Falsum insuper est, nunquam ethnicos sapientes ex mysterio Trinitatis ansam arripuisse nostros calumniandi. Nam S. Justinus in sua prima *Apologia* fere totus est, ut ora Gentilium obstruat, qui Christianos accusabant, quod Christum adorarent ut Deum. Ulterius Praxeas polytheismum nostris maxime objiciebat apud Tertullianum in Libro contra ipsum, quanquam hic ethnicus non fuit. Nonnullæ etiam apparent difficultates contra hoc mysterium ab ethnicis excitatae in libris Origenis contra Celsum. Ac demum addere possumus dialogum Luciani, seu alterius ethnici Luciano-coevi, qui *Philopatoris inscribitur, irrisionibus S. Trinitatis plenum (a).*

181. Ob. secundo. Veteres sancti Patres Filium dixerunt esse sapientiam Patris in ipso existentem; Patrem Verbo nunquam caruisse, quia semper rationalis fuit; nec unquam eo carere posse, nisi rationalis esse desinat, quibus phrasibus aperte indicant, se nomine *Verbi* non personam a Patre distinctam, sed ejusdem Patris attributum intellexisse. Ita inter alios Tatianus in *Orat. contra Graecos*, Athenagoras in *Legatione pro Christians*, & Theophilus Antiochenus in Lib. II. ad *Autolicum* (Verba inferius afferentur *Dissert. III. cap. 7.*).

182. Resp., ita locutos esse nonnullos veteres; ut significantius exprimerent unitatem substantiae numericam in Patre, & Filiō; docebant propterea, Filium esse quidem ipsam sapientiam Dei, genitam tamen, & subsistentem, non autem eam, quæ de Deo prædicatur ut ejus attributum. Easdem phrases adhibuerunt etiam quidam Patres haeresi Sabelliana posteriores, de quorum recta fide suspicio nulla esse potest. Unum laudare sufficiat S. Augustinum, qui in Libro de *Fide, & Symbolo de æterni Patris Filio* ait: *neque extem-*

(a) Jo. Alb. Fabricius *Biblioth. græca* Lib. IV. cap. 16. hunc dialogum Luciano tribuit, sed alii repugnant. Adi-sis Jo. Bapt. Gesneri *disputationem de aetate, & auctore dialogi Luciani, qui Philopatoris inscribitur in Tomo III. Operum Luciani edit.* Amstelodami. Ita autem in eo dialogo Trypha inducitur jurans:

Ἴψιμδέοτα φεύχ μέγαν, ἀμβρητον, ἐπανίστα-

*Τιον πατρόν γνεῦμας, ἐκ πατρὸς ἐκπορθόμενον
Ἐν τῷ τρίνῳ, καὶ εἰ τὸ τρίνον
Ταῦτα νόμιζε Ζων, τόντον οὐδὲ φεύν.
Per magnum regem caelestia regna tenentem,
Morte carentem omni, natum patris inde profectum,
Ex patre flamen, & tria de uno, atque ex tribus unum,
Jupiter haec tibi sint, solum hoc pro nomine habet.*

tempore genitus, quia semipernus. Deus semipernam habet secum sapientiam suam.

183. Ob. tertio. S. Gregorius Thaumaturgus in Dialogo cum *Æliano Patrem, & Filium mentis quidem cogitatione duo esse, sed hypostasi unum*, dixit.

184. Resp. cum S. Basilio Ep. CCXX., alias LXIV., hoc a S. Gregorio dictum fuisse non docendi animo, sed decertandi causa; multa etiam esse in ea disputatione librariorum errata; ac deum nonnulla fuisse minus accurate dicta quantum ad modum loquendi, quia S. Gregorius non nihil indoli sui adversari gentilis concedendum putavit, ne ille iis, quæ præcipua, & essentialia erant, repugnaret. Verba S. Basili hæc sunt: *Hoc autem non docendi causa, seu decertandi in Dialogo cum Æliano dictum esse intelligere non potuerunt (Sabelliani) ... Qua in disputatione multa sunt librariorum errata ... Deinde vero Gentilem erudiens non existimabat accuratius disceptandum esse de verbis, sed non nihil etiam indoli illius, qui introducebatur, concedendum, ut ne iis, quæ præcipua sunt, repugnaret. Quæ S. Basili verba etiam laudavit Facundus Hermian. Lib. X. pro Defens. trium Capitul. cap. 6.*

C A P U T V.

Ostenditur, mysterium Trinitatis non esse contra rationem.

185. Veneres., novique Sabelliani auctoritate Scripturarum sanctorum, atque Apostolicæ traditionis, victi, rationibus bellum instaurant, demonstrare conantes, Trinitatis mysterium cum naturali ratione adversa fronte pugnare. Iis mirifice favent Petrus Bælius, & Jo. Tolandus; contenden-

(a) Agit hac de re Bælius multis in locis suorum operum, præcipue antem in *Respons. ad Questiones cuiusdam Provincialia*. P. II. c. 259. & in *Diction. art. Pyrrhon ren.* B. Tolandus antem cum in aliis suis celestissimis libris, tum maxime in eo, cui est titulus, *La religion Chrétienne sans mystères.*

(b) Lutherus etiam docuisse perhibetur, aliquid verum esse posse in Theologia, falsum autem in Philosophia. Quidquid vero sit de Luthero, certum est hunc gravissimum errorem fuisse adoptatum, acriterque defensum a Dan. Hoffmann. Helmstadiensi Professore, aliisque non paucis, inter quos eminens Paulus Slovogenus, cuius est *Pervigilium de dissidio Theologi, & Philosophi*, cui Andreas Keslerus opposuit *Quadrigam discursuum theolog.*, quorum quartus est *pro defendenda Philosophi*, ac *Theologi concordia*. Dic hæc controversia inter Lutheranos agitata est, & non nisi auctoritate principis sopiri potuit, ut narrat Georg. Hornius *Hist. Phil.* Lib. VI. cap. 12. Ceterum de invicta ratione S. Thomæ a Synodo Lateran. adhibita videri possunt P. Jo. Fr. Bern. de Rubeis, in *Admon. pravia ad Libros cont. Gentes*, & Pet. Dan. Huetius in *Quæst. Almetanis*. Durius tamen videtur, quod hic

tes Trinitatis dogma, immo cetera sanctissimæ nostræ religionis mysteria, nedum esse supra rationem, sed plane contra rationem (a).

186. At vero contra hos facile probatur, sacro-sanctæ Trinitatis mysterium recte rationi minime repugnare, quamvis, et supra capite l. demonstratum fuit, eam longe superet. Ut enim recte observat S. Thomas Lib. I. *cont. Gent.* cap. 7., verum vero contrarium esse non potest, quia impossibile est, idem simul esse & non esse: pugna igitur esse non potest, nisi inter vernum, & falsum; atqui quod recta ratio dictat, principiis inititur per se notis, quæ falsa esse nullo modo possunt; mysterium pariter Trinitatis, utope a Deo in sacris litteris, ac divina traditione revelatum falsum esse nequit: ergo nulla esse potest inter ipsum, reclamque rationem contradictio, aut pugna.

187. Confirmatur hoc ratiocinium, quia recta hominis ratio est participatio quædam supremæ, & infinitæ illius rationis, quæ in Deo est, seu, ut loquitur Angelicus, est principiorum naturaliter notorum cognitio nobis divinitus indita. Cum ergo Deus negare seipsum non posse, ut inquit Apostolus. 2. ad Timoth. II. 13. sequitur, nullum mysterium a Deo revelatum sane rationi repugnare posse. Vid. Tom. I. Diss. II. cap. 7.

188. Hoc ipso arguendo Synodus œcumonica Lateranensis V. sub Julio II., & Leone X. usus est, ad eorum errorem condemnandum, qui post Petrum Pomponatum dicebant, animos hominum, si fidem spectemus, esse immortales; mortales autem, si rationis lumen consulamus. Cum vero, inquit Patres Sess. VIII. verum minime contradicat, omnem assertionem veritati illuminatæ fidei contrariam omnino falsam esse definitus (b).

189. Ob. primo. Ratio naturalis non potest attingi.

auctor Lib. I. cap. 4. scribit, rationem esse subjeciendam fidei, etiamsi quid sibi manifesto contrarium & repugnans ab ea proponeretur: veluti si credere jubetur, falsa esse prima principia, nec totum esse maius sua parte, nec aequalia aequalibus addita facere aquila. Id certe non solum est, rationem fidei submettere, sed eam plane de medio tollere (De quo idem Huetius reprehendit in opere, quod ipsi tribuitur *de la faiblesse de l' esprit humain*). Nihil tamen habet Bælius in laud. Huetii verbis, unde triumphet; illico enim subdit: *verum nihil eiusmodi proponit fides*. Neque illud probari omnino potest, quod habet P. Mich. Elizalde in suo libro *Forum vera religionis querende, & inveniendae*. Quæstion. XIV. n. 244. scilicet retinendam esse religionem, etiamsi aliquis illam evidenter, vel etiam evidentissime impossibilem putet, & qu. XVII. n. 316. *credendum esse Ecclesiæ hierarchie*, si ipsa nigrum illud dicaret, quod oculis album videatur. Hypotheses istæ absurdæ sunt, nec proponenda. Recol. quæ hac de re dicta sunt Tomo I. Dissert. II. cap. 7. n. 176. & sequ. ubi etiam præcipua Bælii obiectio soluta est.

tingere, quæ supra naturam sunt posita: ergo neque potest solvere objectiones, quæ fiunt contra mysterium Trinitatis, quod est supra naturam; adeoque semper hoc videbitur veritati contrarium. Ulterius ratio naturalis nullam sibi ideam efformare potest mysterii Trinitatis: ergo nullum habet principium, unde objectiones, quæ contra ipsum fiunt, solvere possit: ergo &c. Ita Bælius.

190. Resp. primæ difficultati neg. cons. Quanquam enim mysteria fidei lumen rationis excedunt, illud tamen non excedunt objectiones, quæ fallacibus, & apparentibus tantum ratiocinis innuntantur.

191. Resp. secundæ. Quanquam claram distinctionem Trinitatis, vel alterius mysterii ideam nobis efformare non possumus, eam tamen cognitionem nobis sacræ litteræ suppeditant, qua possumus difficultates ab impiis oppositas expedire.

192. Saltem, inquit Bælius, objectiones erunt perspicuae, utpote ex naturali ratione deductæ, responsiones autem obscuræ, utpote ex principiis obscurois derivatæ.

193. Resp. neg. prop.; neque enim, ut Bælio videtur, ex clara manifestaque ratione, sed dumtaxat ex fallacibus ratiociniis objectiones contra Trinitatem, aut alia mysteria procedere possunt (a).

194. Ob. secundo. Principium est longe evidenterissimum, cui omnis ratiocinandi ars innuitur: Quæ sunt eadem uni tertio, sunt eadem inter se: sed huic principio e diametro opponitur mysterium Trinitatis; nam Pater, & Filius, & Spiritus Sanctus unum, idemque sunt cum essentia divina, nec tamen unum idemque sunt inter se: ergo &c.

195. Resp. cum S. Th. I. P. qu. 28. art. 3. ad 1. dist. maj. Quæ sunt eadem uni tertio *re & ratione*, sunt eadem inter se, *conc.*; quæ sunt eadem uni tertio, *re, & non ratione*, *nego*. Res in seipsa subtilis clarius fit exemplis. Non licet ita colligere: *homo, & brutum sunt idem cum vivente*, ergo sunt idem inter se: *actio, & passio sunt unum & idem cum motu*: ergo sunt quoque inter se unum & idem. Quorum omnium hæc ratio est, quia hæc non sunt idem cum tertio, *re, & ratione*, seu secundum omnem rationem; sed secundum certainam quamdam rationem, & inadæquate tantum, differunt autem secundum aliam rationem. Ita etiam Pater, Filius, & Spiritus Sanctus sunt quidem re ipsa unum, & idem cum divina essentia, non tamen secundum omnem rationem: quia essentia divina est aliquid absolutum, paternitas autem, filiatio, & spiratio passiva pertinet ad genus relativum. Hinc manifeste

sequitur, laudatum axioma mysterio Trinitatis nullo modo opponi.

196. Similis fere est alius paralogismus, quo Sabelliani utebantur, dicentes: *Pater est Deus, Filius est Deus; ergo Pater est Filius*, quod secum pugnat. In eo enim æquivocatio latet, quod cum dicitur: *Pater est Deus, Filius est Deus*, vox illa *Deus* non sumitur adæquate, & tota sua extensione, sed prout Pater est singularis quædam persona divina, quæ a Filio distinguitur: & perinde fere est, ac si quis diceret: *Petrus est homo, Paulus est homo: ergo Petrus est Paulus*. Ut hujusmodi ratiocinium aliquam vim obtineret, sic deberet institui: *Patris persona est illa eadem persona, quæ est Filius: ergo Pater est Filius*. Sed falsam esse primam propositionem etiam cœcus videret.

197. Inst. primo. Misericordia, & justitia licet ratione inter se differant, quia tamen re ipsa unum sunt cum divina essentia, sunt etiam unum inter se: ergo pari jure ita concludere possumus: *Pater, Filius, & Spiritus Sanctus*, cum re ipsa sunt unum cum divina essentia, licet aliqua ratione differant, erunt nihilominus unum inter se.

198. Resp. neg. consequ. & parit.; in eo enim est discrimen, quod misericordia, justitia, ceteraque divina attributa ratione quidem inter se differunt, sibi tamen invicem non opponuntur. Personæ autem divinæ sibi mutuo relative opponuntur, quæ oppositio relativa realem distinctionem exigit, cum nihil referri possit ad semetipsam.

199. Inst. secundo. Haec mera est petitio principii; nam de hoc ipso quæstio instituitur, an esse possint in divina essentia tres istæ personæ, quæ idem sunt cum ipsa essentia, distinguantur autem realiter inter se.

200. Resp. nullam hic esse petitionem principii, quia mysterium Trinitatis ex ratione minime demonstramus, sed tanquam certum propter divinam revelationem adoramus: & solum ostendimus, nihil ex humana rectaque ratione produci, quod huic veritati, nobis a Deo revelata manifeste repugnet.

201. Ob. tertio. Mysterium Trinitatis illi principio opponitur, quod est omnium primum: *Impossibile est, idem simul esse, & non esse*: eadem enim divinitas esset simul una, & multiplex, una scilicet in natura, multiplex in personis; in genita in Patre, genita autem in Filiō; communicabilis secundum naturam, incomunicabilis secundum personam: & alia quamplurima prædicta contradictionia affirmari possent de suprema ac simplicissima Deitate.

202.

(a) Consuli hac de re queunt auctor anonymi libri: *La foi justifiée de tout reproche de contradiction avec la raison*, Pluquet Diction des heresies art. Anti-trinitaires §. 1. ubi potissimum expendit objectiones auctoris epistolarum sur la religion essentielle à l'Homme; ac liber inscriptus *La religion vengée* vol. 2. lett.

202. Verum hæc omnia una, simplicique responsive facile diluvuntur, videlicet illa non esse vera contradictoria, quæ de una quidem, ac simplicissima re prædicantur, sed secundum diversas rationes; contradictio enim est *affirmatio, & negatio unius de eodem, secundum eamdem rationem*. Id potest etiam in rebus creatis multis ac variis exemplis ostendit.

203. Obj. quarto. Si tres ponantur personæ divinæ, etiam tres Deos ponere necesse erit; ita enim concludemus: *Pater est Deus, & quidem distinctus a Filio; Filius est Deus, iterum distinctus a Patre; & Spiritus Sanctus est Deus a Patre, & Filio distinctus: ergo sunt tres Dii*. Quemadmodum recte dicitur: *Petrus est homo, Paulus est homo, & Joannes pariter est homo; Paulus ergo, Petrus, & Joannes sunt tres homines*.

204. Resp. de Patre, Filio, & Spiritu Sancto dici non posse, tres esse Deos, quia unam, eamdemque numero habent naturam divinam; tres autem homines tres habent naturas humanas numero diversas.

205. Inst. primo. Possumus ita concludere: *Pater est persona, Filius est persona, Spiritus Sanctus est persona: ergo tres sunt personæ; ergo pariter concludere ita possumus: Pater est Deus, Filius est Deus, Spiritus Sanctus est Deus: ergo sunt tres Dii*.

206. Resp., neg. conseq.; personæ enim distingui, & numerari possunt, & debent, propter connotationem; & relationem unius ad aliam, quam necessario important; neque enim Pater esset Pater, nisi Filium haberet, & ita de reliquis: natura autem est absoluta, nullamque involvit habitudinem, seu relationem ad aliam naturam: quonamobrem numerari non potest, nisi in rebus creatis, quæ finitæ sunt; non autem in Deo, cuius essentia utpote in omni genere absoluta & perfecta, nonnisi una esse potest.

207. Inst. secundo. Etiam personæ divinæ, non minus quam natura, debent esse infinite perfectæ; ergo si concludere non possumus, tres esse infinitas naturas, neque concludi poterit, tres esse divinas personas.

208. Resp. Personas divinas, *reduplicative* sumtas, seu ut personæ sunt, esse infinitas in genere relativo, non in genere *absoluto*. Sic Pater æternus, ut Pater est, habet omnes perfectiones possibiles, quæ paternitati competunt; ex quo sequitur, nonnisi unum Deum Patrem esse posse; non autem Pater æternus habet, vel potest ex se habere perfectiones, quæ competit Filio ejus unius.

(a) Alii aliter hoc argumentum solvunt, dicentes, proprietates relatives, quibus una persona divina distinguitur ab aliis, nempe paternitate, filiationem, & spirationem, quatenus relationes sunt, non esse perfectiones; unde quanvis una persona per relationes distinguitur ab aliis; non tamen habet perfectiones diversas. Sunt etiam, qui dicunt, unamquaque divi-

genito, ut Filius est, alias Pater esset Filius, quod repugnat. Hinc præter personam infinitam Patri potest, imo & debet esse alia distincta persona Filius. Natura autem divina, cum sit infinita in genere absoluto, debet omnem possibilem, ac cuiuscumque generis perfectionem continere, unde repugnat, plures esse divinas naturas.

209. Inst. tertio. Si plures numerari possunt divinæ personæ, una perfectionem aliquam habebit, quam alteram carere necesse erit; quomodo enim numerari, aut distinguiri possent, si omnes haberent easdem infinitas perfectiones? Atqui repugnat, personas divinas aliqua vel minima perfectione carere: ergo. &c.

210. Resp. dist. maj.; una persona, *reduplicative* ut persona, perfectionem aliquam haberet, qua alteram *immediate* carere necesse erit, *concomitate*, & ratione naturæ, qua Deus est, nego. Pater quidem æternus, ut Pater est, non habet filiationem, nec vicissim ejus Filius, ut Filius est, habet paternitatem; quia tamen uterque unum, eamdemque naturam, & essentiam divinam, habet, quæ a paternitate, filiatione, aliisque proprietatibus relativis realiter non distinguitur, sequitur, Patrem mediante natura, & ut Deus est, etiam perfectiones Filii, & Spiritus Sancti habere. Quare tametsi falsa est hujusmodi propositione: *Pater est Filius, hæc tamen sunt veræ: Pater est ille Deus, qui Filius est, & Filius est idem Deus, qui Pater*, idque propter mutuam circummissionem, qua unaquæque persona est in duabus aliis. Unde Christus ajebat Joan. XIV. 10. *non creditis, quia ego in Patre, & Pater in me est?* (a)..

211. Ob. quinto. Persona, definitio Boetio in Lib. de duabus naturis, est naturæ rationalis, seu intelligentis individua substantia: ergo tot esse debent individua substantiae, quot sunt personæ. Hinc cum repugnet rectæ rationi, plures esse divinas substantias, etiam repugnat plures esse divinas personas.

212. Confirmatur hæc difficultas primo, quia ea est personæ vis, & proprietas, ut substantiam reddat incomunicabilem alteri: ergo non potest una, eademque numero natura, vel substantia esse in tribus personis. Secundo quia multiplicatis personis ea etiam multiplicari necesse est: quæ de singulis dicuntur, ex. gr. multiplicatis hominibus, multiplicatur quoque humana natura: ergo multiplicatis divinis personis multiplicari quoque debet divina natura, quod ratio fieri posse negat.

213. Resp. primæ difficultati cum S. Th. I. P. q. 50. art. 1. ad 1. in Boetii definitione vocem il-

nam personam esse infinite perfectam, quia etsi ea caret perfectione, quam habent aliae duæ, aliam tamen habet æquivalentem. Pater æternus ex. gr. caret quidem filiatione, sed paternitate habet, quæ ejusdem est perfectionis. Plura possunt apud Scholasticos, qui fusius hæc tractant, inveniri.

illam substantia non sumi consueto loquendi more pro natura, sed substantia, vel supposito, vel ut Graeci dicunt, hypostasi; quod ex se perspicuum est, alias natura bis poneretur in laudata definitione, dicendo: persona est naturae rationalis in individua natura, quod vitium esset in definitione magnum.

214. Ad primam confirm. dico, personam reddere naturam incomunicabilem alteri in sua linea; unde natura Patris sub ea ratione, qua est per relationem paternitatis modificalta, est incomunicabilis Filio; est tamen eadem natura communicabilis Filio, & Spiritui Sancto absolute, & prout præcise divina natura est; itaque Filius accipit omnino eamdem sui Patris naturam, non tamen accipit paternitatem. Nec vero hac in re quisquam exemplo rerum creatarum abuti debet; in iis enim non potest eadem natura pluribus personis communicari, quia finita est; natura autem divina quia absolute, & omnino infinita est, potest pluribus personis communicari.

215. Ad secundam dico, in rebus creatis, quæ certis, atque angustis limitibus sunt circumscripæ, multiplicari subjecta non posse, nisi una simul etiam substantiæ multiplicentur; cuius ratio mox allata est. Aliter autem se res habet in divinis, ubi una, eademque natura undequaque infinita potest plures personas, vel substantias in se continere.

216. Inst. Omnino cum recta ratione pugnat, eamdem naturam, ut ut infinitam, pluribus simul formis, aut subsistentiis terminari. Nam primo una, eademque res non potest bis, aut plures esse id, quod est; & sic non possunt unius, ejusdemque hominis plures esse rationes, & ejusdem lineæ plures longitudines. Secundo, per formam res est id, quod est, eaque detracta res ipsa destruitur; atqui si plures esse possent in eadem natura formæ, vel substantiæ, id falsum esset; nam una posita nondum res poneretur, unaque sublata adhuc natura illa subsisteret, idemque esset quod antea: ergo &c.

217. Resp. disting. primam proposit. cum ratione pugnat, unam, eamdemque naturam pluribus simul formis, & substantiis absolutis, & adæquatis terminari, conc.; relativis, & inadæquatis, nego. Hinc repugnat, plures esse Deos, aut plures Patres, vel Filios divinos, non autem plures esse personas diversi generis, Patrem, Filium, & Spiritum sanct. Ad primam vero probationem dico, divinam essentiam non multiplicari multiplicatis divinis personis, ut jam ostensum est. Ad secundam prob. resp. maj. esse veram de formis adæquatis, & absolutis, quæ dant rei totum esse; non autem de formis inadæquatis, & rela-

tivis, cujusmodi sunt divinæ subsistentiæ.

218. Ob. sexto. Si Trinitas personarum in Deo ponatur, jam poterimus inde concludere, quælibet personam esse totam Trinitatem, quod est absurdum. Prob. autem sequela: quia Trinitas personarum, si ulla est, ad essentiam Dei pertinet; quæcumque autem vere ad essentiam Dei pertinent, possunt de qualibet persona enunciari, quemadmodum quia ratio ad essentiam hominis pertinet, de quolibet homine affirmari potest, quod ratione pollet: eodem igitur modo ita loqui fas erit: Deus est trinus in personis, & hoc ad Dei essentiam pertinet; sed Pater est Deus: ergo Pater est trinus in personis. Ideinque de Filio, ac de Spiritu sancto concludi poterit.

219. Resp. neg. sequelam; ad prob. autem dist. illam proposit. quæcumque ad essentiam Dei pertinent, possunt de qualibet persona divina enunciari, prout personæ in una essentia convenient, conc.; prout personæ relationibus inter se distinguuntur, nego. Personæ divinæ in una quidem essentia convenient, sed distinguuntur inter se proprietatibus relativis. Hinc Trinitas de qualibet divina persona enunciari tantum potest indirecte, & implicite; non tamen directe, & explicite: hoc est quanquam dictum non potest: Pater quatenus Pater, est Trinitas: dici tamen potest: Pater ille Deus est, qui in tribus personis subsistit. Et sic etiam sublata æquivocatione dici potest: Deus adæquate intellectus pro ipsa natura divina est trinus in personis, non autem Deus sumitus connotative, & inadæquate, prout unam significat personam ab aliis distinctam.

220. Inst. primo. Nulla est inter essentiam & personam distinctio: nam S. Aug. lib. VII. de Trinit. cap. 6. ait: Cum dicimus personam Patris, non aliul dicimus, quam substantiam Patris; ergo si de essentia divina verum est dicere, quod sit trina in personis, id pariter dici poterit de persona Patris, aut Filii, quod est absurdum.

221. Resp. cum S. Thoma I. P. quest. 59. art. 1. personam non quidem re ipsa, sed ratione saltem ab essentia distingui, quo fit, ut quædam dici possint de essentia, non autem de persona, & etiam contra quædam possint de personis affirmari, quæ falso attribuuntur essentiæ (a).

222. Inst. secundo. Quanquam persona mente, & cogitatione a nature distinguitur, hoc tamen nomen personæ in se substantiam includit: ergo multiplicatis personis, etiam substantiam divinam multiplicari, necesse est; vel si hoc posterius ratione repugnat, repugnabit & primum.

225. Resp. dist. antec. Personæ nomen includit substantiam indirecte, & in obliquo, conc.; directe nego. Personalitas, ut loquuntur Scholastici,

(a) Franciscus Fitzjames Episc. Sessionensis 5. in sua Instruct. Pastor. an. 1760. P. II. sect. 1. c. 2. a. 2. Harduinnum, & Berryerum merito reprehendit, quod contra communem sententiam, imo contra sanam Theo-

ci, est complemētum naturæ, & substantiæ; unde qui personam dicit, etiam indirecte, & oblique substantiam indigit, non tamen directe, & per se, quasi persona sit ipsa substantia. Hac de causa divinis multiplicatis personis necesse non est, etiam naturam multiplicari; quia cum ista absolute infinita sit, a tribus distinctis subsistentiis, seu personis terminari potest.

224. Inst. tertio. Vox illa Deus personam significat; nomen enim Dei est concretum, quod non tantum formam, sed etiam subjectum involvit: & ulterius est nomen entis perfectissimi, ac summum imperium habentis; imperare autem ad personam pertinet: ergo si tres sunt divinæ personæ, tres quoque erunt Dii; & cum hoc sit absurdum, absurdum quoque erit mysterium Trinitatis.

225. Resp. dist. maj. Vox illa Deus personam significat, si diu taxat secundum rationis naturalis lumen intelligatur, conc.; si sumatur ad hibito supernæ revelationis lumine, subdist.; significat personam indeterminate, & confuse, conc. determinate & explicite, nego. Cum mysterium Trinitatis non ratione, sed divina revelatione, innoscet, hanc, non illam debemus consulere. Quocirca etiamsi hæc vox Deus naturaliter divinam personam connonet, quia tamen divina revelatio nos docet, tres esse in Deitate personas, auditio hoc nomine Deus, vel totam Trinitatem intelligimus, vel si unam personam determinate volumus, necesse est aliquid addere, dicendo, Deus Pater, vel Deus Filius &c. Sed hæc omnia clariora sient ex his, quæ in sequenti Dissertatione una cum Theologis Scholasticis de processionibus, relationibus, subsistentiis, personis, & notionibus divinis dictur sumus (a).

DISSERTATIO II.

Quædam breviter ex Scholasticis quæstionibus delibantur, ad intelligendum Trinitatis mysterium necessaria.

i. Petrus Faydit, olim celebris Congregatiois Oratorii in Gallia alumnus, sed postea ab eadem expulsus, in quodam libro anonymo an. 1696., cui titulus *Alteration du dogme théologique par la Philosophie d'Aristote*, Scholasticos, ipsumque

(a) Hæc, & alia sophismata hujusmodi in veterum Sabellianorum officina jamdiu fabricata a Sanctis Patribus feliciter explosa fuere, ut multa eruditione ostendit Nat. Alexander Dissert. XXV. in Sæcul. III. Vid. etiam S. Thomas tum I. P. in quest. de Trinit., tum etiam lib. IV. Cont. Gent. præcipue cap. 9. & seq. Novi Sabelliani easdem fere argutias proponunt; inter quos præter Crellium excelluit Andr. Wissowatius Polonus: contra quem Guill. Gotefridus Leibnitius opusculum edidit inscriptum: *Sacrosancta Trinitas per nova argumenta logica defensa*. 1671. in 12.

eorum principem S. Thom. indignis modis excipit, quasi SS. Trinitatis mysterium fæde corrumperint *entibus suis metaphysicis, & logicis, relationibus, proprietatibus relativis, modis, modificationibus, concretis, personalitatibus, viis intellectus, ac voluntatis, attributis, actibus notionibus, distinctionibus virtualibus, ratione circumdata, parvis entitatibus unius personæ propriis, non alterius, formis abstractis, qualitatibus intrinsecis, realibus, & subsistentibus per se ipsas, constitutivis divinarum personarum, subsistentiis, suppositis, perpetuatibus, aliisque id genus barbaris terminis, quorum nullum inveniri dicit apud Apostolos, eorumque discipulos vestigium. Sed bonus ille non intellexit, multa fuisse postea & diligentius inquisita, & subtilius tractata, & novis nominibus appellata, ut hereticorum fraudes detergerentur, argutiæ, & technæ dissolverentur. Interim dum ille Scholasticos immoderate carpit, novamque semitam calcare audet, in absurdissimum Trinitarum errorem lapsus est (b).*

C A P U T I.

De processionibus divinis. Vid. S. Th. I. P. q. 27.

2. Processionis nomine coimuniter intelligitur origo unius ex alio. Est autem processio duplex; alia ad extra, quæ etiam transiens dicitur, cum neimpe effectus, sive terminus productus extra causam, a qua procedit, positus est. Hoc modo creaturæ a Deo procedunt, & filius in creaturis procedit a patre. Alia est processio ad intra, qua aliquid ab alio oritur, intra ipsum manens; & hujusmodi sunt divinarum personarum processiones. Quamvis autem nomen processionis soleat Spiritui sancto tribui, prout ejus processio a Filii generatione distinguitur, hic tamen sumitur, prout designat utriusque Personæ divinæ originem, ac proinde utrius commune est.

3. Ut autem S. Thom. art. 1. observat, errores tam Sabellii, quam Arii inde orti sunt, quod interque nonnisi processionem ad extra admitteret. ARIUS enim ponebat, Filium a Patre procedere, ut primam ejus creaturam, & Spiritum sanctum procedere a Patre, & Filio, sicut creaturam utriusque. Sabellius vero processionem accepit, secundum quod causa dicitur procedere in effectum, in-

(b) Vindicias Scholasticorum, & S. Thom. contra Faydium egit P. Cad. Lud. Hugo Episc. Ptolemaidis ex Præmonstratensium Familia, edito libro, cui titulus *Refutation du système de M. l'Abé Faydit sur la Trinité* an. 1699. cinque Faydium sui apoloiam egisset, iterum P. Hugo eam impugnavit alio opere inscripto *Reponse à l'apologie de M. l'Abé Faydit sur le mystère de la Trinité* ann. 1702. Vid. Dupin Nouv. Biblioth. des Auteurs Ecclesiast. T. XIX.

inquantum vel movet ipsum, vel similitudinem suam illi imprimuit, unde Deum Patrem etiam Filium dici posse putabat, quatenus carnem assunxit ex Virgine; eundemque Patrem etiam Spiritum sanctum appellari, quatenus creaturam rationalem sanctificat (c).

4. Jam vero admittendas esse divinas processiones ad intra, probatur primo ex sacris litteris; Christus enim de se ipso dicit Joann. VIII. 29. *Ab ipso (Patre) sum, & ipse me misit, & VII. 42. ego ex Patre processi, item XVI. 27. seq. dicebat Discipulis: Pater amat vos, quia vos me amastis, & credidistis, quia ego a Deo exivi: exi a Patre, & veni in mundum. De Spiritu sancto autem Joann. XV. 26. Cum venerit Paracletus, qui a Patre procedit.*

5. Prob. secundo ratione theologica. Si plures sunt divinae personae, quod tam veteris, quam novi testamenti superna revelatio nos docet, necesse omnino est, eas per veram, ac realem processionem ab uno principio oriri. Si enim omnes essent ex se, tunc vel nulla inter eas realis distinctio esset, sublata nempe oppositione relativa, quae sola est distinctionis causa: vel distinguenter ex perfectionibus absolutis; itaque non solum essent plures personae, sed etiam plures Dii natura diversi, quod est absurdum. *Et sic, concludit Angelicus, fides catholica processionem ponit in disuis.* In Symbolo enim Niceno aperte profitemur, nos credere in Filium Dei unigenitum, Deum de Deo ... genitum, non factum ... & in Spiritum sanctum ... qui ex Patre, Filioque procedit.

6. Obj. primo, Plerique sancti Patres omnem processionem, vel προσόλην ut Graeci dicunt, a Deo alegandam esse docent. Ita Irenaeus Lib. II. cap. 48., Origenes lib. I. de principiis c. 2., Didymus, Cyrillus Alexandrinus, Athanasius, & alii apud Petavium Lib. VII. de Trinit. c. 10. n. 6.

7. Resp. S. Patres eam processionem explosisse, qua impius juxta ac inficetus Valentinus tringuit Eones, seu Deos ex Bytho, nempe aeterno Patre, per nescio quae connubia, variasque generationes, quas probolas appellabat, prognatos esse somnabat; qua de re videri potest inter alios Tertullianus adversus Valentinianos c. 12. Itaque processionis vocabulum hac haeretica contagione aspersum a nonnullis Patribus repudiatum est; praesertim quod eo abuterentur Ariani ad invidiam Catholicis conflandam, quasi Valentinianorum nugas, & deliramenta renovarent. Sed illud ipsum vocabulum in sano, rectoque sensu ab iisdein Patribus usurpatum legimus; ut cum S. Gregorius Nazianz. Orat. XXXV. Patrem aeternum vecat

γεννήτορα καὶ ποθέλεα genitorem, & emissorem, quo nomine eundem appellavit etiam S. Joan. Damasc. Lib. I. de fide orthod. c. 15. Nempe, ut sapienter Tertullianus monet adv. Praxeam cap. 8., non ideo non uitur & veritas vocabulo ipso (νέφος Ρεύη), & re, ac sensu ejus, quia & hæresis potius ex veritate accepit, quod ad mendacium suum strueret.

8. Obj. secundo. Quod procedit, incipit esse, cum antea non existeret; hinc, ut Philosophi dicunt, terminus generationis a quo est non esse: atqui fungi non potest, divinas personas aliquando non fuisse; ergo &c. Item positis divinis processibus, ponere quoque necesse est prius, ac posterius; quod cum Dei aeternitate componi non potest.

9. Resp. dist. maj. Quod procedit in tempore, conc.; quod ab aeterno procedit per ejusdem individuae essentialie communicationem, nego. Si enim conciperemus ex. gr., solem ab aeterno fuisse, conciperemus etiam radium ab aeterno a sole procedere; & radium principium quidem originis a sole haberet, non autem principium temporis. Ita potiori jure de Filio, & Spiritu sancto dicendum est, qui eandem numero essentialia a Patre habent; quae essentia cum aeterna sit, etiam aeternos esse Filium, & Spiritum sanctum oportet; ita ut in tribus personis divinis solum hi duo respectus diversi sint, a quo aliis, & qui ab alio. Unde etiam patet, non esse consequens, ut si plures ponantur Personæ ab una procedentes, necesse sit, unam earum esse priorem, & alias posteriores tempore; sed solum nostro concipiendi modo; nempe origine, vel ordine, ut aliis placet.

10. Inst. primo. Quod corruptitur, desinit esse: ergo etiam ab opposito quod procedit, incipit esse; cum ergo divinae personæ aeternæ sint, procedere non possunt.

11. Resp. cum S. Th. I. P. q. 42. art. 2. ad 5. neg. conseq. nam omnis corruptio fit in tempore, & ideo quod corruptitur, desinit esse, seu incipit non esse. Processiones autem divinae sunt aeternæ, ac propterea nullum esse, aut fungi potest temporis instans, in quo personæ divine non fuerint.

12. Inst. secun. Si processiones divinae sunt aeternæ, quemadmodum nullum principium, ita nullum possunt habere finem; ergo adhuc Filius, & Spiritus sanctus procedunt, & nondum producti sunt.

13. Resp. Filium, & Spiritum sanctum semper procedere actione immanente, quae nunquam transiit, esse tamen utrumque jam ab aeterno perfectissime productum, & subsistentem. Hinc dici potest, *Filium nasci sine fine*, quod S. August. di-

in divinis personis usurpari. Roellum impugnavit Vitrina, totamque hujus controversiæ historiam exhibet. Henr. Rud. Benchemius de statu Ecclesiæ, & Scholarum federati Belgii T. II. cap. 2.

(a) Praeter Sabellianos, apertos divinas Trinitatis hostes, aeternas Filii, & Spiritus sancti processiones negavit etiam Herm. Alexand. Roellins, contendens, non nisi impropre has voces gignere, nasci, Pater, Filius.

DISSERTATIO II. CAP. II.

dixit epist. 158. alias 174. c. 4. & iterum *Filiū Dei esse natum*; quæ phrasis est sanct. Patribus, & divinis Scripturis multo communior. Utrumque pulchre conjunxit Prophetæ Ps. II. his verbis: *Filius meus es tu, ego hodie genui te.* Dum enim dicit: *hodie tempus præsens designat; dum vero addit: genui, tempus præteritum.* Posset etiam dici in futuro: *Filius semper nascetur ex Patre; nam & Apostolus in epist. ad Heb. I. 5. Deum patrem ita loquentem inducit: ego ero illi in partem, & ipse erit mihi in filium;* sed hæc locutio non invenitur apud sanctos Patres, fortasse quia futurum tempus aliquid imperfectum innuerit, & significandæ æternitati minus est aptum.

14. Inst. tertio. Personæ procedentes ab eo dependant necesse est, a quo procedunt; dependencia autem est imperfectio; adeoque &c.

15. Resp., hoc verum esse, quando id, quod procedit ab alio, habet essentiam diversam; sed personæ divinæ, cum procedant ab alio sibi coessentiali, nullam ab eo dependentiam habere possunt, nisi fingamus, aliquid dependere a seipso. Quamvis autem dicatur, in processionibus divinis eamdem numero essentiam a Patre communicari Filio, & ab utroque Spiritui sancto, non tamen dici potest, essentiam Filii procedere a Patre, & essentiam Spiritus sancti procedere a Patre, & Filio, quia tunc essentia procederet a seipsa. Persona ergo Filii procedit a Patre, recipiendo eamdem numero essentiam sibi communicatam, & persona Spiritus sancti a Patre, & Filio, & sic tres distinguuntur Personæ divinæ; una autem numero est divina essentia.

16. Obj. tertio. Persona procedens ab alia non est *ens a se*; ergo Deus esse non potest, quia Deus est *ens a se*.

17. Resp. Personam, quæ ab alia procedit, non esse *ens a se*, ratione personæ, esse tamen *esse a se* ratione naturæ, quæ eadem est in Patre, Filio, & Spiritu sancto. Et propterea Pater generans Filium non est ipsius *causa*, sed *principium*; quia causa non proprium suum esse effectui tribuit, sed diversum. Quod si nonnulli sancti Patres aliquando non dubitarunt, Patrem æternum appellare *causam Verbi*, seu Filii, nomen *causæ* minus proprie sumpserunt pro *principio*, ut S. Thomas eorum dicta explicat I. Parte q. 55. art. 1., ubi etiam ad 2. observat, minus proprie a quibusdam Græcis fuisse dictum de Filio, ac Spiritu sancto, quod *principientur*; hoc enim vocabulum aliquam subjectionem, vel dependentiam indicare videtur.

18. Inst. primo. Persona procedens neque esse potest *ens a se* ratione naturæ, quia naturam habet non a se, sed ab alio communicatam.

19. Resp., id non obstat; cum enim Pater æternus communicet Filio, non alienam, sed ipsissimam suam naturam, quæ est a se, etiam natura Filii debet esse a se; alias non foret eadem

omnino, sed diversa. Idem dicatur de Spiritu sancto,

20. Inst. secundo. Persona communicans alteri suam essentiam debet illa esse prior; ut enim commune habet effatum, *operari sequitur ad esse.*

21. Resp., Patrem esse priorem Filio, & utrumque Spiritu sancto origine, vel ordine, non autem tempore, vel natura; quia natura est numero eadem in omnibus; multo autem minus tempore, cum omnes divinæ Personæ sint æternæ. Et insuper hæc communicatio libera non est, sed fit ex necessitate; quia perfectio divinæ naturæ exigit, ut Filio, & Spiritui sancto communicetur; alteri quidem per intellectum, alteri autem per voluntatem: hæc igitur communicatio æterna esse debet.

22. Inst. tertio. Saltem aliqua major perfectio reluet in persona generante, & producente, quam in genita, & producta; est enim commune proloquium: *beatus est dare, quam accipere.*

23. Resp. Proloquium illud de eo esse intelligendum, qui dat libere; Pater autem æternus non generat Filium libere, sed per necessarium emanationem naturæ. Ex quo etiam fit, ut Filius a Patre sine illa dependentia, aut subjectione procedat. Eademque est ratio processionis Spiritus sancti. Nonnullæ aliæ difficultates inveniuntur apud S. Thom. art. 1. cit. I. P. q. 27., & Lib. IV. Cont. Gent. cap. 10. & seq.

C A P U T II.

Ostenditur, duas tantummodi esse divinas processiones, scilicet Filii a Patre, & Spiritus sancti a Patre, & Filio.

24. Hoc primo sequitur ex catholico Augustinianæ Trinitatis dogmate, quo certum est, tres esse divinas personas, nec plures, nec pauciores, quæ propterea nonnisi duas exigunt processiones, scilicet Filii a Patre, & Spiritus sancti a Patre, & Filio.

25. Deinde idipsum probator a S. Thoma I. P. q. 27. art. 5. hac ratione. Cum processio in divinis non sit, nisi secundum actionem, quæ manet in ipso agente, seu, ut Scholastici loquuntur, secundum actionem *ad intra*, tot debent esse processiones, quot sunt actiones; duæ autem in Deo sunt actiones: nempe intelligendi, & volendi: ergo duplex etiam esse debet processio, altera per intellectum, ex qua generatur Filius, altera per voluntatem, unde producitur Spiritus sanctus. Vid. S. Thomas art. 5.

26. Obj. primo. Facultas intelligendi in Deo a facultate volendi non distinguitur: ergo nec distingui potest duplex processio.

27. Resp., intellectum, & voluntatem in Deo non distingui, *realiter*, distingui tamen *virtualiter*; quod sufficit, ut duplex inde processio resulet, & duo habeantur termini subsistentes a se invicem, & a Patre realiter distincti, propter mutuam

tuam eoramdem relationem. Vid. S. Thomas loco cit. ad 5.

28. Inst. Vel istae duæ processiones solo numero differunt, vel etiam specie; neutrum autem dici potest. Non primum, alioquin utraque esset generatio, vel spiratio: non secundum; alioquin non communicaretur utrius eadem numero natura.

29. Resp., eas processiones proprie specie non differre. quia in Deo nec genus est, nec species; sed quasi secundum speciem, si ita loqui fas est; quamvis ratio hujus differentiæ omnino certa affterri nequit, ut inferius videbimus (cap. III.) Nemo tamen inferat, etiam personas, quantum ad naturam specie, aut numero differre; natura enim in omnibus ita una, atque eadem est, ut nec cogitatione distinguatur.

30. Ob. secundo. Una processio est infinita: ergo totam exhaustire debet divinam fœcunditatem; secus processio erit imperfecta. Ulterius unica processione tota natura divina communicatur: ergo nihil superest communicandum in alia processione.

31. Resp. primæ difficultati, processionem quamlibet, utpote infinitam, exhaustire in suo genere divinam fœcunditatem, non autem in alio genere diverso. Hinc non potest esse, nisi una generatione, & unus Filius; sed præter generationem Filii potest esse, & re ipsa est alia processio, qua Spiritus sanctus procedit.

32. Alteri difficultati resp., unica processione communicari quidem totam divinam naturam, sed in uno ordine tantum, scilicet in ordine generationis per intellectum. Potest autem iterum eadem divina natura communicari in alio ordine, nempe per voluntatem. In primo ordine est processio Filii, in altero Spiritus sancti.

33. Inst. primo. Ex vi unius processionis terminus emanat infinitus in omni genere: ergo etiam processio est infinita in omni genere; adeoque non potest esse, nisi una.

34. Resp., terminum quidem unius processionis esse infinitum in omni genere, sed non esse sic infinitum vi processionis, neque etiam præcisæ ratione personæ, quæ est infinita in genere relativio; sed ratione essentiæ, quæ est absolute, & in omni genere infinita.

35. Inst. secundo. In omni natura non est nisi unus modus, quo eadem communicetur; ergo id multo magis dici debet de natura divina, quæ simplicissima est.

36. Resp. neg. cons. Immo ex ipsa infinita simplicitate naturæ divinæ fit, ut ipsa communicetur, tam per intellectuonem, quam per volitionem *al intra*, quia tam volitio, quam intellectio divina est ipsa. Dei essentia.

37. Obj. tertio. Si plures esse possunt in Deo processiones, non duæ tantum erunt. Nam idem principium potest habere plures terminos diversæ rationis. Sic intellectus divinus producit notitiam essentialem, quæ Deo convenit, ut Deus est, & notitiam genitam seu Verbum.

38. Resp. primo, potissimum ratione, ob quam duæ tantum, & non plures in Deo ponuntur processiones, esse ex sacris litteris de promendam, quæ nobis tres, & non plures esse divinas personas, luculententer declarant. Secundo addi potest, unum tantum esse terminum productum divini intellectus, quia unus totam exhaustit divini intellectus fœcunditatem. Idemque dicendum de termino producto divinæ voluntatis.

39. Inst. primo. Filius, & Spiritus sanctus intellectu, & voluntate utique & ipsi possunt: ergo & ipsi alios terminos producent; & sic in infinitum.

40. Resp. Sicuti essentia non est in tribus personis, ita unum esse intellectum, unamque voluntatem. Porro infinita virtus intellectus divini tota exhaustitur, si ita loqui fas est, in generatione Verbi; eodemque modo concipiimus exhaustiri divinæ voluntatis fœcunditatem in productione Spiritus sancti.

41. Inst. secundo. Non magis Verbum divinum exhaustit vim omnem producendi per intellectum, quam infinita subsistentia Patris exhaustat capacitatem infinitam subsistendi naturæ divinæ; atque præter subsistentiam Patris admittuntur etiam substantiæ Filii, & Spiritus sancti: ergo &c.

42. Resp., subsistentiam Patris, utpote relativam, exhaustire totam capacitatem subsistendi in natura divina, non absolute, & in omni genere, sed duntaxat in genere relativio paternitatis; unde adhuc divina natura terminari potest a duabus aliis subsistentiis relativis Filii, & Spiritus sancti.

43. Inst. tertio. Filius, & Spiritus sanctus si fœcunditate parent, carebunt perfectione maxima, & infinita.

44. Resp. Quamvis Filius, & Spiritus sanctus, propter personæ sunt a Patre distinctæ, & reduplicative sumptæ, careant, ille quidem generandi, iste autem tam generaundi, quam spirandi virtute, neuter tamen hac perfectione caret absolute, & mediante natura, ratione ejus persona, saltem mediate, habet omnes perfectiones aliarum (vide supra Dissert. I. n. 210.). Quod autem Filius non possit alium Filium gignere, nec Spiritus sanctus alium spirare Spiritum sanctum, non imperfectio est, sed maxima utriusque perfectio; quia nempe, cum uterque sit infinitus, unicuius esse debet.

45. Obj. quarto. Quemadmodum duæ admittuntur processiones in Deo, una per intellectum, altera per voluntatem, ita admittenda erit alia per memoriam, alia item per bonitatem, per omnipotentiam &c.

46. Resp. neg. sequelam. Nam quod spectat ad memoriam, hæc proprie in Deo non est, qui omnia semper habet sibi præsentia per cogitationem, quæ semper est in actu, nunquam in potentia. Bonitas autem divina, omnipotencia, ceteraque Dei attributa communicantur per intellectum, & voluntatem, productis duabus personis infinitis.

47. Inst. Aeternitas, infinitas & quodlibet aliud at-

attributum divinum ab essentia dimanant; ergo totidem erunt processiones divinæ, quot sunt attributa divina.

48. Resp. Attributa dimanare quidem ab essentia divina, tanquam a radice non per veram, & realem processionem, quæ secum afferat distinctionem realem termini a principio producente; sed per solam emanationem virtualem. Contra se res habet in divinis processionibus, quæ vere actiones immanentes sunt (a).

49. Quæres, quodnam sit, & quotuplex principium divinarum processionum?

50. Durandus a S. Portiano putavit, unicum, tam proximum, quam remotum divinarum processionum principium esse naturam divinam. Sed hæc sententia ab omnibus, nec sine censura rejicitur.

51. Theologi itaque communiter duplex divinarum processionum principium bene distinguunt, nempe aliud *quod*, aliud *quo*. Primum est persona, vel suppositum, *quod* alias personas producit, juxta illud tritum apud Philosophos adagium: *Actiones sunt suppositorum*. Alterum principium est virtus, *qua* suppositum, vel Persona operatur. Sic Persona Patris est principium *quod* generationis Filii, & duæ Personæ Patris, & Filii sunt principium *quo* processionis Spiritus sancti. Virtus autem illa, *qua* Pater generat Filium, & Pater simul ac Filius spirant Spiritum sanctum, est principium *quo* processionis Filii a Patre, & Spiritus Sancti a Patre, & Filio.

52. Rursus hoc principium quo bifariam subtillioribus Theologis dividitur, nempe in principium quo radicale, primordiale, ac remotum; & in principium quo proximum, & immediatum. Primum esse divinam essentiam Theologi fere consentient, sed de altero controvertitur. Thomistæ autem fere unanimiter docent, principium quo proximum processionis Filii esse divinum intellectum Patris; processionis autem Spiritus sancti esse voluntatem Patris, & Filii, seu mutuum utriusque amorem. Hæc autem apud Scholasticos subtiles disputata invenientur.

53. Ima non desunt, qui putent, hanc doctrinam fuisse in Concilio œcuménico Lateranensi IV. anno 1215. sub Innocentio III. contra Abbatem

Joachimum his verbis definitam: *Essentia non est generans, neque genita, neque procedens; sed est Pater, qui generat, Filius, qui gignitur, Spiritus sanctus qui procedit* (b). Quod si sancti Patres aliquando, ino non infrequenter dixerunt, *substantiam a substantia, vel essentiam ab essentia esse genitam, hæc, aliaque similes locutiones minus proprie accipiendas sunt, ut copiose contra Richardum a S. Victore ostendit Guill. Estius in Lib. I. Sentent. Distinct. V. §. 2.; & nos etiam inferius ostendemus, ubi de unitate numerica divinæ essentiae contra nuperum quendam Theologum disputabimus.*

54. Interea non abs re erit doctrinam S. Thomæ afferre ex I. P. q. 41. art. 5., ubi inquit: „Paternitas non potest intelligi, ut quo Pater generat, sed ut constitutus personam generantis: „alioquin Pater generaret Patrem (en principium quo) processionis Filii, scilicet persona Patris). „Sed id, quo Pater generat, est natura divina, „in qua sibi Filius assimilatur, & secundum hoc Damascenus dicit Libro I. de fide orthodoxa cap. 8., quod generatio est opus naturæ, non „sicut generantis, sed sicut ejus, quo generans generat.“ Et in resp. ad 1. *Agens distinguitur a facto, & generans a generato* (unde persona Patris distincta est a persona Filii); *sed il, quo generans generat, est commune genito, & generanti, & tanto perfectius, quanto perfectior fuerit generatio. Unde cum divina generatio sit perfectissima, il quod generans generat, est commune genito, & generanti, & ideo numero, non solum specie, sicut in rebus creatis.*

C A P U T III.

Affertur ex S. Thoma probabilior ratio, cur Verbi divini processio, non autem processionis Spiritus sancti, appelletur generatio (c).

55. *Sacræ Litteræ* solum Verbum appellantur *Filium*, & quidem unigenitum, nec nullibi Spiritus sanctus dicitur *genitus*, aut *filius*. Ino in Symbolo Quicunque, quod vulgo S. Athanasius adscribitur, expresse dicitur: *Spiritus sanctus a Pa-*

(a) Non clam me est, quib[us]dām Scholasticis vidori, unam personam procedere ab alia per quendam resultantiam, & emanationem; non secus ac proprietates ab essentia dimanant. Nempe *omen actionis* a Deo allegatum volunt propter defectus, qui in creaturarum actionibus inveniuntur. Sed *actiones immanentes* proprie in Deo esse quid vetat? Omni tamen imperfectionis umbra ab eis remota. Nam ideo S. Patres, generationem Filii ἐργάζεται dici posse negarunt, quia ab hereticis hoc nomen usurpabant ad significandam *effectionem*, seu *creacionem*. Adisis Dion. Pezavini Lib. V. de Trinit. cap. 4.

(b) Reclamat doctiss. Joan. Lanius. de recta Nicæ-

norum Patrum file cap. 33. u. 12., contendens, a Concilio, eni dixit: *essentia non est generans &c. fuisse intellectam essentiam divinam absolute, per sese, & ut a personis divinis abstracta, præcisaque spectatur; enjusmodi admissam fuisse a Magistro Sententiarum Joachimino Abbas putabat (Recole quæ diximus in Tract. de Deo dissert. II. in nota ad n. 37.) non autem ut in unaquaque persona consideratur, & est peculiari proprietate affecta; alias, subdit Lanius, omnes fere christiana antiquitatis Theologi turpissime lapsi essent, & immanis peccati redargui possent.*

(c) Supponimus tamen quoniam certum ex communis S. Patrum doctrina, & fidelium persuasione, secundame

Patre, & Filio, non factus, nec creatus, nec genitus, sed procedens. Sed hujusmodi discriminis veram rationem reddere, difficultimum est; adeo ut aliqui S. Patres hanc quæstioneum prorsus insolubilem esse putaverint. Non defuerunt tamen alii, cum veteres, tum recentiores, qui aliquam hujus rei, non quidem omnino certam, sed probabilem saltem rationem reddere conati sunt. De cœm enumerat Dion. Petavius Lib. VIII. de Trinit. cap. 15. & 14.: nos præcipuas indicabimus inferius, postquam nostram ut maxime probabilem proposuerimus.

56. S. Thomas, & post eum multi alii Theologi in eo situm esse volunt discrimen inter Filii, & Spiritus sancti processionem, quod ille per intellectum, iste autem per voluntatem originem trahant, quanquam in hoc ipso declarando non parva sit inter ipsos contentio. Nos a S. Thomas vestigiis non recedemus, atque expressis fere ipsis verbis utemur, quæ habet I. P. q. 27. art. 5. & 4.

57. Generatio significat originem alicujus viventis a principio vivente conjuncto secundum similitudinem naturæ. Tria igitur requiruntur, ut aliqua processio dici possit generatio. Primo, ut tam genitum, quam generans sit vivens, quapropter sudor, calculi, pili, capilli, & id genus alia, quæ corpore humano oriuntur, proprie non dicuntur generari, nec ullo modo appellantur filii. Secundo requiritur, ut generans sit conjunctum, hoc est, producat genitum ex sua substantia. Hinc primus homo a Deo formatus ipsius filius dici nequit, quia illum Deus non de sua substantia produxit, sed de limo terræ formavit. Tertio requiritur, ut genitum procedat a generante in similitudinem naturæ, non secundum genus tantummodo, sed plane secundum speciem. Hinc vermes, qui a corpore humano scatent, licet viventes sint, hominis tamen filii appellari minime possunt.

58. Jam vero hæc tria in processione Verbi habentur, ex quo procedit per intellectum; procedit enim per actionem vitalem; procedit a principio conjuncto, cum ipsissimam Patris essentiam recipiat; procedit denique in similitudinem naturæ, quia conceptio intellectus est similitudo rei intellectæ: neque enim aliter fit intellectio, quam exprimendo imaginem rei intellectæ; unde inquiunt Philosophi, intellectum esse assimilativum.

59. Res contra se habet in processione Spiritus sancti: ut enim observat Angelicus art. 4., hæc

est differentia inter intellectum, & voluntatem, quod intellectus sit in actu per hoc, quod res intellecta est in intellectu secundum suam similitudinem; voluntas autem sit in actu, non per hoc, quod aliqua similitudo voliti sit in voluntate, sed ex hoc, quod voluntas habet quandam inclinationem in rem volitam. Processio igitur, quæ attenditur secundum rationem intellectus, est secundum rationem similitudinis; & intantum potest habere rationem generationis, quia omne generans generat sibi simile. Processio autem, quæ attenditur secundum rationem voluntatis, non consideratur secundum rationem similitudinis; sed magis secundum rationem impellentis, & moventis in aliquid.

60. Annon dicet aliquis, etiam Spiritus sanctus naturam omnino similem, imo eamdem ipsissimam cum Patre, & Filio in sua processione recipit? Cur ergo illius processio non dicitur generatio?

61. Resp. Spiritum sanctum eamdem Patris & Filii naturam recipere identice, ut Scholæ loquuntur, sed non formaliter: hoc est, non ex vi processionis; formaliter enim voluntatis terminus est unio, non similitudo naturæ. Sicuti, inquit S. Thomas Lib. IV. Cont. Gent. cap. 23., si aliquis homo virtute sibi divinitus ad hoc concessa hominem faceret ex aliqua sui corporis parte, vel etiam exteriori modo, sicut facit artificia, productus homo producentis filius non diceretur, quia non procederet ab eo, ut natus. Sic etiam Eva ex Adami costa formata, eique perfecte similis in natura humana, nullo pacto Adami filia dicitur, aut dici potest, non alia certe de causa, nisi quia ab illo non processit per actionem assimilativam in natura.

62. Cautæ igitur distinguendæ sunt hæc propositiones: *Spiritus sanctus formaliter est Deus; formaliter est persona divina, ab ipsis aliis: Spiritus sanctus procedit a Patre, & Filio formaliter ut Deus: procedit formaliter ut persona divina;* primæ sunt veræ; aliae autem omnino negandæ; reddunt enim sensum, quod Spiritus sanctus ex vi suæ processionis per voluntatem assimilatur Patri, & Filio; quod est falsum. Tota ergo diversitas in utraque processione est in modo: modus enim processionis Filii per intellectum est assimilativus; non autem modus processionis Spiritus sancti per voluntatem.. Vid. S. Thomas I. P. q. 27. art. 4. ad 1.

Sanctissimæ Triadis personam appellari, & esse Verbum, & Filium; nec audiendos esse Hardninius, & Berruyer, quorum prior ea verba Joann. I. In principio erat Verbum ita commentatur: *Verbum, non Filius... Aliud esse Verbum, aliud esse Filium Dei,* intelligi voluit in scriptis suis Evangelista Joannes. *Verbum est secundum Sanctissimam Trinitatis persona, Filius Dei ipsa per se quidem, sed tamen, ut eidem Verbo hypostaticè unita Christi humanitas &c.* Quam errore in doctrinam sæpius in suis Operibus idem Au-

ctor insinuat, ejus antem discipulus Joan. Berruyer adoptavit. Erronea, inquam, est hæc doctrina, & S. Patrum traditioni repugnans; ita ipsi Apostolorum Symbolo, quo profiteuntur, nos credere *Filium Dei*, nempe Verbum conceptum, natum, passum &c. Sane Justinus in Dial. cun Tryphone n. 105. Verbum dicit a Patre genitum, quod idem est, ac naturalem filium dicere. Et infinitus essem, si omnia, quæ ad hunc errorrem refutandum pertinent, afferre velle...

65. Obj. primo. Spiritus sanctus vocatur *imago Filii* a S. Basilio Lib. V. contra Eunomium, ubi inquit: *vera & naturalis imago Dei Christus. Christi autem imago vera Spiritus sanctus.* Quod etiam invenitur apud S. Cyrillum Lib. XI. in Joannem, & apud quosdam alios, Patres Graecos. Sed *imago* significat processionem per generationem, juxa illud Gen. V. 3. Adam genuit filium ad *imaginem, & similitudinem suam.* Item ab eodem S. Basilio Lib. V. contra Eunomium *Spiritus sanctus dicitur Verbum Filii, sicut Filius est Verbum Patris: Ergo Spiritus sancti processio dici potest generatio, non minus quam processio Filii.*

64. Resp. primum cum S. Thoma I. P. quæst. 55. art. 2. „ quod Doctores Graecorum communiter dicunt *Spiritum sanctum esse imaginem Patris, & Filii;* sed Doctores latini soli. Filio attribuunt nomen *imaginis:* non enim invenitur in canonica scriptura, nisi de Filio: dicitur enim Coloss. I. 15. *Qui est imago Dei invisibilis, primogenitus omnis creaturæ, & Hebr. I. 3. Qui cum sit splendor glorie, & figura substantiae ejus.*"

65. Haec autem graecorum Patrum loquendi rationem non probat Angelicus, subdens: „ Aliter cendum est, quod sicut Spiritus sanctus, quamvis sua processione accipiat naturam Patris, sicut & Filius, non tamen dicitur *natus;* *Verbum,* de cuius ratione est similitudo speciei ad id, a quo procedit; non autem de ratione amoris, quamvis hoc conveniat amori, qui est Spiritus sanctus, in quantum est amor divinus,. Qua posita doctrina S. Doctor explicat verba Damasceni dicentis Lib. I. de fide orthodoxa cap. 18.: *Spiritus sanctus est imago Filii*, quod Damascenus, & alii Doctores Graecorum communiter utuntur nomine *imaginis* pro perfecta similitudine".

66. Objectus vero locus S. Basillii explicatur modo, quod Spiritum Sanctum vocaverit *Verbum Filii*, quia Filium manifestavit hominibus, testimonium de eo reddidit, ipsumque glorificavit, juxta illud Christi Domini promissum Joan. XVI. 14. *Ille (Spiritus Sanctus) me clarificabit, quia de meo accipiet, & annunciatobis.* Vel etiam quia sicut Pater per *Verbum* suum omnia operatus est, ita Filius sanctificans homines per Spiritum sanctum omnia operatur, quia pertinent ad nostram salutem; unde etiam *Verbum* carnem assumens Spiritus sancti opera usus est, quando Spiritus sanctus supervenit, in Mariam ejus matrem, & virtus Altissimi obumbravit eam. Ceterum idem S. Basilius Hoin. XXVIII. contra Sabellium duas processiones Filii, & Spiritus sancti aperte distinguit.

67. Obj. primo. In Deo voluntas non distinguatur ab intellectu: ergo etiam non distinguuntur duas processiones, ut una dici possit generatio, alia non possit.

68. Resp. cum S. Thoma I. P. qu. 27. art. 3. ad 5. „ quod licet in Deo non sit aliud voluntas, & intellectus, tamen de ratione voluntatis, & intellectus est, quod processiones, quæ sunt secundum actionem utriusque, se habeant secundum quendam ordinem. Non enim est processio amoris, nisi in ordine ad processionem Verbi: nihil enim potest voluntate amari, nisi sit in intellectu conceptum. Sicut igitur attendit quidam ordo Verbi ad principium, a quo procedit, licet in divinis sit eadem substantia intellectus, & conceptio intellectus; ita licet in Deo sit idem voluntas, & intellectus, tamen quia de ratione amoris est, quod non procedat, nisi a conceptione intellectus, habet ordinis distinctionem processio amoris a processione Verbi in divinis". Posito autem hoc ordine processionum, facile intelligitur, etiam modum procedendi esse diversum, sicut explicatum est.

69. Ob. secundo. Similitudo non minus est de ratione Amoris, quam Verbi; unde dicitur Ecclesiastici XII. 19.: *Omne animal diligit simile sibi:* ergo non minus Spiritus sanctus, qui procedit tanquam Amor, quam Filius, qui procedit ut Verbum, generari dicetur, ut nullum sit inter unumque discrimen.

70. Resp. cum S. Thoma ad 2., similitudinem aliter pertinere ad Verbum, & aliter ad Amorem; ad Verbum enim pertinet, quatenus est quædam similitudo rei intellectæ, sicut genitum est similitudo generantis; ad amorem autem pertinet, quod ipse amor sit similitudo, sed in quantum similitudo est principium amandi. Unde non sequitur, quod amor sit genitus, sed quod genitum sit principium amoris.

71. Neque obest, quod idem S. Thomas ibidem art. 3. dicat, per processionem amoris *amatum esse in amante, sicut per processionem verbi res dicta, vel intellecta est in intelligente.*

72. Non obest, inquam; hoc enim significat tantummodo conjunctionem inter amantem, & amatum, quæ per se quidem non efficit, nisi unitatem moralem; sed in divinis personis propter identitatem naturæ hæc unitas est substantialis, non propter agendi modum voluntatis, sed ratione subjecti divini.

73. Dices: Si hæc ratio valet, nec Verbum propriæ dici poterit esse a Patre genitum; nam ex vi processionis ab intellectu non habet, nisi intentionalem similitudinem, habet vero similitudinem naturalem ex condicione subjecti, in quo est idem esse, & intelligere.

74. Resp. sicut mox dictum fuit num. 62. ex S. Thoma, in hoc esse totum discriminem, quod Verbum ex natura sua est similitudo rei intellectæ, sicut genitum est similitudo generantis: hæc autem similitudo non est in amore, nisi ratione subjecti divini.

75. Ob. tertio. In sacris litteris ad significandam,

dam processionem divinarum personarum nullum aliud inventur nomen, quam generationis: ergo etiam processio Spiritus sancti erit generatio.

76. Respondet S. Th. ad 5. hujus rei causam esse, quod Deum nominare non possumus, nisi ex creaturis. Et quia in creaturis communicatio naturæ non est, nisi per generationem, processio in divinis non habet proprium, vel speciale nomen nisi generationis; unde processio, quæ non est generatio, remansit sine speciali nomine; consuevit tamen nominari *spiratio*, quia est processio Spiritus. Cæterum neque in libris sacris, neque in operibus sanctorum Patrum Spiritus dicitur *genitus*, aut *filius*. Contra autem Verbum non solum dicitur *Filius*, sed *Filius unigenitus*, Jo. cap. 14.; item cap. III. 16. & alibi (a).

77. Obj. quarto. Ratio S. Thomæ tota innititur philosophicæ Peripateticorum opinioni, intellectum nempe, cum intelligit, producere intra se speciem, seu verbum; quæ opinio non omnibus Philosophis arridet. Videtur autem non esse tantum mysterium rationibus dubiis explicandum; ne scilicet Hæreticis illud negantibus ansa quædam triumphandi præbeatur.

78. Resp. hanc difficultatem nullam omnino esse, cum non agatur de aliquo dogmate fidei confirmando, sed solum de aliqua opinione probabili ad majorem hujus arcani mysterii intelligentiam, & explicationem, cuiusmodi est ratio Angelici nostri Præceptoris, qta explicatur aliquo modo satis verisimili discrimen inter duas divinas processiones Filii, & Spiritus sancti. Neque vero hic habent, unde triumphant, imo nec ubi carentur Hæretici sanctissimæ Trinitatis hostes. Nam etiam si hæc multorum Scholasticorum, eorumque Principis S. Thomæ opinio nutaret, non profecto nutaret realis divinarum Personarum processio, & distinctio, quæ non ab hac opinione pendet, sed firmissimis, & inconcussis divini elocuui scripti, & traditi fundamentis, tum etiam repetitis Ecclesiæ definitionibus innixa est.

79. Obj. ultim. Saltem nota temeritatis non caret, velle rationibus id explicare, quod sancti Patres ineffabile judicarunt. Nam S. Athanasius Orat. II. contra Arianos num. 56. *Nec vero, inquit, querenda est ratio, cur Dei Verbum non tale sit, quale nostrum... Nec etiam investigare convenit, quomodo Verbum ex Deo est, quod molo splendor sit Dei, aut quomodo gignit Deus, quisve ille sit Dei gignendi modus. Insanus enim is est cœstimandus, qui ista scrutari non verebitur, quippe qui existimet, rem inexplicabilem divinæque propriam naturæ soli*

Deo, ac Filio cognitam, posse verbis exprimi.

80. Præt. S. Jo. Chrysostomus Orat. I. *De comprehensibili Dei natura hæc habet de Deo: Scio ipsum genuisse Filium; quomodo autem, ignoro. Novi Spiritum ex ipso esse, quomodo autem ex ipso sit, nescio. Cibos comedo; quo pacto autem dividantur in pituitam, sanguinem, humorem, & bilem, ignoro. Hæc, quæ quotidie comedentes videmus, ignoramus tamen; & Dei substantiam curiose scrutanur?*

81. Tertio Sanct. Gregorius Nazianzenus Orat. XXXIX. (in nova edit. XX. num. 9.) Ariano interroganti, si *Filius generatus est*, quomodo *generatus est?* primo ita reponit: *Responde tu quoque mihi, o acute, & invicta sophista: si creatus est, quomodo creatus est? ac postea ex me sciscitare, quomodo generatus sit. Deinde sic pergit num. 11.: Aulis generationem? Moduri curiosius ne inquiras. Audis, Spiritum ex Patre procedere? Il quomodo fact, ne anxi studio perscruteris.*

82. Quarto. Longum esset aliorum Græcorum Patrum testimonia similia afferre, nude satis erit auctoritas S. Jo. Damasceni, in Lib. de fide orthodoxa c. 4. ubi inquit: *Et quidem generationem inter & processionem discrimen intercedere edocit sumus; ceterum quis sit hujus distinctionis modulus, prorsus nescimus.*

83. Eamdemque modestiam, & sobrietatem servarunt Patres latini. S. enim Ambrosius lib. I. de fide ad Gratianum c. 10. *Mihi, inquit, impossibile est generationis scire secretum: mens deficit, vox silet... Licet scire, quod natus sit; non licet discutere, quemadmodum natus sit. Illud negare mihi non licet, hoc querere, metus est.* Et lib. IV. in S. Luc. n. 72. *Etsi, inquit, non licet mihi scire, quemadmodum natus sit, non licet tamen nescire, quod natus sit. Seriem generationis ignoro, sed auctoritatem generationis agnosco.*

84. Sed præ ceteris audiendus est S. Augustinus, qui Lib. II. contra Maximinum cap. 14. Tono VIII., ita Arianum alloquitur: *Quæris a me, si de substantia Patris est Filius, de substantia Patris est etiam Spiritus sanctus, cur unus Filius sit, & alius non sit Filius? Proposita ab Ariano quæstio eadem ipsa est, quam modo tractamus. Audiamus vero, quonodo illa sublimis ingeniorum aquila eamdem solvet. „Ecce, respondeo, inquit, sive capias, sive non capias. De Patre est Filius, de Patre est Spiritus sanctus: sed ille genitus, iste procreatus: ideo ille Filius est Patris, de quo est genitus; „iste*

(a) Neinini difficultatem ingerant aliqua Scriptura rum divinarum loca, in quibus Christus vocatur *primogenitus in multis fratribus*, ut Roman. VIII. 29.; hi enim Christi fratres sunt justi filii Dei adoptivi per gratiam. Unde Concilium Ephesinum c. 4. bene obser-

vavit, Jesum Christum fuisse nuncupatum Filium Dei *primogenitum, & unigenitum; primogenitum comparative ad Filios adoptivos, & unigenitum per exclusiōne aliorum filiorum naturalium. Verum id oliter.*

, iste autem Spiritus utriusque, quoniam de utro-
 , que procedit ... Quid autem inter nasci, & pro-
 cedere intersit, de illa excellentissima natura
 loquens explicare quis potest? Non omne, quod
 procedit, nascitur, quamvis omne procedat,
 quod nascitur; sicut non omne, quod bipes est,
 homo est, quamvis bipes sit omnis, qui homo
 est. Hæc scio; distinguere autem inter illam
 generationem, & hanc processionem nescio, non
 valeo, nec sufficio. Et tract. 99. in Jo. Quid
 illuc, inquit, intersit inter procedere, & nasci,
 & longum est quærendo disserere, & temera-
 rium, cum disserueris, definiere; quia hoc &
 menti utcumque comprehendere, & si quid for-
 te mens inde comprehenderit, lingua difficulti-
 mum est explicare, quantuslibet præsit doctor,
 quantuslibet adsit auditor. Quod igitur SS.
 Patres inexplicabile, imo prorsus incomprehensi-
 bile judicarunt, non potest sine magna temerita-
 tis nota explicari.

85. Respond., Sanctos Patres noluisse hanc dif-
 ficillimam controversiam ingredi, quando agebant
 contra Arianos, & Macedonianos, qui Spiritum
 sanctum non esse divinam personam colligebant,
 quia Dei filius non est, imo neque *genitus*, ne-
 que *ingenitus* dicebatur. Prudenter autem Catho-
 lici has controversias, quæ ad fidem non pertain-
 ent, prætermittendas esse volebant, ne Trinitatis
 hostes his diverticulis elaberentur, atque ad
 eos coercendos, & convincendos merito repone-
 bant, illud solum credendum, & prædicandum
 esse, quod a Deo in sacris libris revelatum est,
 nec alia, quæ reserata a Deo non sunt, curiosius
 esse investiganda præcipiebant (*a*).

86. Sic S. Athanasius in epist. ad Serapionem
 ad resecandas inanes & dolosas Hæreticorum sub-
 tillates respondebat: „Sufficit hoc nosse, Spiriti-
 tum sanctum non esse creaturam, neque inter
 opera numerari... Hæc sufficient fidelibus, hu-
 cusque humana pertingit cognitio, hucusque
 cum ventum est, Cherubim pennis obvelant fa-
 ciem ejus. Qui autem plura istis inquirit, & per-
 scrutari cupit, male obtemperat dicenti: Ne

(*a*) Ut aliqua ponamus hujus rei exempla, ita Hæ-
 retici cavillabantur apud S. Athanasium in epist. ad
 Serapionem: *Si Spiritus sanctus creatura non est, ne-*
que unus ex Angelis, sed a Patre procedit, igitur &
ipse Filius est, & duo sunt fratres, nimis illi ipse
Spiritus, & Verbum. Quod si frater est, quinam u-
nigenitus est Verbum; aut quomodo non erunt aequales;
curve alter post Patrem genitus est, iste vero post Fi-
lium nominatur? Quomodo etiam si ex Patre est, non
& ipse genitus esse dicitur, nec Filius est, sed sim-
pliciter Spiritus sanctus? Jam si est Filius Spiritus,
unus ergo Pater erit Spiritus sancti.

Nec minus proterve provocabat S. Augustinum A-
 riannus Maximinus in Lib. II. contra eundem Maxim.
 cap. 14., inquiens: *Cum enim & Spiritum sanctum de*
substantia Patris esse dicatis, si Filius ex substantia
Dei Patris est, de substantia Patris & Spiritus san-

, nimium sis sapiens, ne obstupescas. Nam quæ
 fide tradita sunt, hæc non humana sapientia,
 sed auditu fidei percipienda sunt. „Sapienter
 igitur, & prudentissime sancti Patres de his sub-
 tilibus quæstionibus disputare nolebant cum hæ-
 reticis, ne inde ansam declinandi a dogmatibus
 fidei artiperent. Ceterum non ita ab hujusmodi
 quæstione abhorrebant, ut nefas omnino putarent,
 aliquas, sicut minus undeqaque certas, saltem pro-
 bables hujus discriminis rationes afferri: reipsa
 enim non unam, sed plures ipsi attulerunt, qua-
 rum præcipuas leviter saltem sub oculos ponere,
 non erit inutile.

87. Ac primo S. Basilius in Libro V. contra
 Eunomiū Hæretico sciscitanti, cur Spiritus sanctus
 non sit filius Filii, ita respondet; „Non quia
 non est ex Deo per filium, sed ut ne Trinitas
 infinita multitudine putetur, ac Filios ex filiis,
 ut in hominibus usuvenit, eam habere suspic-
 tur aliquis.“ Tum postea rationem reddens,
 cur Scriptura Spiritum sanctum non vocet Filium,
 inquit, „quia, si ita nominaret, Trinitatem dei-
 tatis in suspicione multitudinis apud audientes
 homines adduxisset. Facile enim esset opinari,
 si Filius e Filio natus sit, etiam ab isto alium
 esse genitum, & ab hoc rursus alterum, & ita
 plures deinceps esse genitos.“ Aliam etiam hu-
 jus discriminis rationem alibi insinuavit.

88. Secundo S. Augustinus, qui majori em-
 phasi Hæreticos reprehendebat, quod aliquam i-
 neffabilis hujus discriminis rationem exposcerent,
 in Tractatu 99. in Joannem n. 9. Tom. III. P. II.
 hæc habet: „Hic utcumque etiam intelligitur,
 quantum a talibus, quales nos sumus, intelli-
 potest, cur non dicatur natus esse, sed potius
 procedere Spiritus sanctus. Quoniam si & ipse
 Filius diceretur, amborum utique Filius dice-
 retur; quod absurdissimum est: Filius quippe
 nullus est duorum, nisi patris, & matris. Ab-
 sit autem, ut inter Deum Patrem, & Deum
 Filium tale aliquid suspicetur.“ Quam S. Aug.
 rationem nonnulli Patres, & Theologi adoptarunt.

89. Aliam insuper idem S. Pater excogitavit ra-
 tio-

ctus, cur unus Filius est, & alius non est Filius? Et similiter apud Didymum in Operे de Spiritu sancto ita argutabantur Pneumatomachi: *Spiritus sanctus creatus non est, aut frater est Dei Patris, aut*
patruus est unigenitus Iesus Christi, aut Filius Christi
est, aut nepos Dei Patris, aut ipse Filius Dei est,
& jam non erit unigenitus Dominus Jesus Christus,
cum alterum fratrem habeat. His, aliquis similibus te-
mperarii Hæreticorum interrogationibus unica erat,
solida, & facilis responsio, qua nos etiam uteimur,
si cum Hæreticis disputandum modo esset, resecan-
dimus esse omnem curiositatem, & Scripturis creden-
dimus, quæ luculentissime tradunt, tres esse divinas
Personas; quarum una dicitur Pater, altera Filius,
altera Spiritus Sanctus; primam esse ingenitam, al-
teram a prima natam, tertiam ab utraque procedentem-

tionem quæsiti discriminis Lib. V. de Trinit. cap. 14., „quia Spiritus sanctus exiit a Patre, non quonodo natus, sed quonodo datus; & indeo non dicitur Filius, quia neque natus est, sicut unigenitus, neque factus, ut per Dei gratiam in adoptionem nasceretur, sicuti nos. Quæ verba postea S. Doctor ita explicat cap. seq.: „Quod donum, idest, Spiritus sanctus, non ex tempore, sed ex æternitate procedit. Sed quia sic procedebat, ut esset donabile, jam donum erat, & antequam esset, cui daretur. „Ut scilicet intelligamus, Spiritum sanctum appellari donum, non ad denotandum id, quod actu donatur, sed quod ab æterno fuit donabile. Hoc autem vocabulum doni non male tribuitur Spiritui sancto, quia donum ex amore, & charitate procedit, amor antein, & charitas proprie de Spiritu sancto dicuntur (a).

90. Tertio S. Gregorius Nyssenus in Libro ad Abladium aliam hujus discriminis causam afferit, quam etiam nonnulli alii Patres Græci attulerunt, scilicet Spiritum sanctum non dici genitum, quia a Patre, non immediate, sed mediate, neinpe per Filium, procedit. En eius verba; cum enim dixisset, personas divinas eo solo distingui, quod vel principium sint, vel a principio, ita subdit: „Et ejus, quod est ex principio, rursus aliud discrimen intelligimus. Nam aliud proxime est a primo; aliud per id, quod proxime est a primo; adeo ut & unigeniti proprietas sine ulla, la controversia maneat in Filio, neque dubium sit, quin ex Patre Spiritus existat, cum ipsa Fidei interpositio, & Unigeniti conditionem ei conservet, & Spiritum a naturali, quam ad Patrem habet, habitudine non excludat.“ S. etiam Basilius in epist. 45. in eamdem fratris sui consipratis sententiam (b).

91. Jam vero ex his paucis sanctorum Patrum sententiis (nam multo plures recensere potuisse mus) facile est concludere, nullo modo eos vetuisse aliquam hujus abstrusissimi arcani investigate rationem, si minus omnino certam, saltem probabilem, & talem, quæ immobilibus fidei catholicae decretis non repugnet; unde temere accusantur, qui ad difficillimum hunc nodum solvendum omnes ingenii nervos intenderunt. Quod postea majori studio conati sunt Theologi, quorum

opiniones breviter recensere, neque ingratum, neque inutile erit.

92. Primo. Richardus a S. Victore, clarus Sæc. XII. Scriptor, in Lib. de Trin. VI. postquam præmisit, hanc materialis esse multum profundam, & diligentis inquisitione dignissimam c. 6. statuit, tam Filium, quam Spiritum sanctum procedere, de voluntate paterna, quatenus iunascibilis, nempe Pater, condignum habere voluit, & pro voluntate habere oportuit, ut esset, cui sumnum amorem impenderet, & qui sibi summum amorem rependeret. Nec solum condignum, sed etiam condilectum habere voluit, & pro voluntate habere oportuit, ut consortem amoris haberet .... Condignum itaque habere voluit, ut esset, cui communicaret magnitudinis suæ divitias: condilectum vero, ut haberet, cui comunicaret charitatis delicias. Communio itaque majestatis fuit (ita dicam) causa originalis unionis: communio amoris videtur velut quedam causa originalis alterius. Quamvis igitur utriusque personæ productio procedat (ut diximus) de voluntate paterna, est tamen in hac productione, vel processione, gemina ratio, alia, & alia causa, & diversa. Et plurima hac de re disputata c. 17. ita verbuni suum abbreviatum proponit: Ingenitum velle habere de se sibi conformem, ac condignum, idem mihi videtur, ac gignere Filium. Tam genitum, quam ingenitum velle habere condilectum, idem videtur, quod producere Spiritum sanctum. In illo nostra communionem honoris, in isto communio nem amoris. “

93. In hac doctrina Richardi Victorini primo probandus non est vocabulorum usus, a communione sanctorum Patrum, ac Theologorum consuetudine alienus; qui nunquam dicere consueverunt, originalē causam Filii esse Patris omnipotentiam, & voluntatem; cum semper, constanterque dicatur, Filium procedere a Patre per intellectum, quo generat suum Verbum. Sed præterea non appetat in his verbis condigni, & condilecti sufficiens ratio discriminis, quod hic quæritur, duarum processionum. Utraque enim persona potest, & debet appellari condigna, & condilecta, cum utraque sit Patri consubstantialis, & coequalis.

94.

cessionis; unde S. Pater Lib. V. c. 15. Quia, inquit de Spiritu Sancto, sic procedebat, ut esset donabile, jam donum erat, & antequam esset, cui daretur.

(b) Hanc Sancti Gregorii rationem esse prorsus invictam putavit Emmanuel Calecas cap. 5. inquiens: Proprietas Spiritus est, ex Patre procedere per Filium, sive a primo per medium existere; ac propter hanc processionem dicitur procedere; nam Filius assedit, si a Patre, nullo interposito prodiret. Quippe hoc ipsum a Patre immediate esse, proprietas est Filii. Eidein sententia subscribit Card. Bessarion in suo Libro Dogmatico cap. 7., Gennadius cap. 1. contra Græcos, & alii.

94. Hinc fortasse factum est, ut ipse Richar. dus sua allata ratione minime contentus cap. 18. aliam insinuaverit, quamvis non omnino claram, & multo minus communiter receptam; nempe esse proprium Spiritui sancto habere, nec personæ alicui dare; commune autem Patri & Filio tam habere, quam dare. Merito autem Patris Filium dici debuisse, cui Pater hanc proprietatis suæ figuram, & imaginis formam intime impressit, & plene expressit: propter hanc conformitatis expressionem solum Filium imaginem Patris dici; propter hoc solum Filium figuram substantiæ illius recte nominari &c. Hanc rationem adoptarunt Alexander Alensis I. P. q. 42. membro 2., Major in I. *Sentent.* distinct. 5. q. unica, aliquie clarius docentes, processionem Spiritus Sancti ideo esse a Verbi processione distinctam, quia hoc accipit Patris naturam fœcundam, ut aliam Personam producere possit; non sic autem Spiritus sanctus, a quo nulla alia Persona procedit. Hanc etiam rationem haud obscure insinuare videtur S. Basilius Lib. V. contra Eunomium, docens, Spiritum Sanctum non posse dici Filius Filii, quia ex eo aliis non procedit.

95. Præter ea multa, quæ contra hanc explicationem objici possunt, illud est palmare, & obvium; nempe adhuc explicandum superesse, quare Filius per generationem accipiat naturam fœcundam ad productionem alterius personæ divinæ, Spiritus sanctus autem non accipiat? Fortasse quia Filius similis est Patri? At Spiritus sanctus etiam est similis, & æqualis Patri, a quo eamdem numero accipit essentialiam. Ulterius quamvis Filius sit Patri omnino similis, & æqualis, non tamen a Patre accipit, ut possit alium generare Filium. Jure igitur, meritoque hæc opinio rejicitur.

96. Secundo. S. Bonaventura in Lib. I. *Sentent.* distinct. 15. q. 2. Verbum genitum dici vult, quia procedit per intellectum, Spiritum sanctum vero non posse hoc nomine appellari, quia procedit per voluntatem; quæ opinio cum nostra convenit, modo addatur explicatio S. Thomæ a nobis superioris exposita.

97. Tertia sententia est Gabr. Vasquez, qui disput. 115. in I. P. S. Thomæ cap. 7., Verbi processionem appellandam esse generationem vult, quia Verbum divinum & in sacris litteris, & a Sanctis Patribus passim vocatur perfecta, & essentialis æterni Patris imago; imago autem perfecta Patris non potest esse nisi Filius. Quæ sententia nec nobis displiceret, si explicaretur postea vera ratio, quare Verbum dicatur imago Patris; nempe quia procedit per intellectum, in quo rei intellectæ imago formatur; & quidem imago subsi-

stens, & essentialis, si loquamur de intellectu di-vino, prout supra explicatum fuit.

98. Quarta opinio Franc. Suarez non multum a nostra distat. Docet enim hic auctor Lib. XI. de Trin. cap. 6., processionem Verbi divini esse generationem, quia fit per intellectionem actua-lem, quæ est gradus quasi specificus divinæ es-sentia.

99. Hæc præcipuae sunt Patrum, & Theologorum opiniones ad explicandam obscurissimam hanc quæstionem, qua Hæretici perpetuo nostros pulsabant; non ut arcanum hoc mysterium clarius con-gnoscerent, sed ut difficultatibus excitatis illud aut aperte exploderent, aut saltem in dubium revoca-rent. Fideles autem Catholici illis contemptis, aut quocumque modo solutis, mysterii substantiam, quantum ex revelatione constat, firmissime tene-bant, & toto cordis affectu Trinitatem in unitate, & unitatem in Trinitate venerabundi adorabant (a).

C A P U T IV.

Ostenditur, admittendas esse quatuor relationes reales, quibus tres divinæ personæ distingui-tur ab invicem. Vid. S. Thomas I. P. quæst. 28. & 40.

100. Relatio, ut omnes norunt, est ordo, seu habitudo unius ad aliud. Quæritur autem, an hujusmodi ordo, seu habitudo in divinis personis inveniatur, & quidem realiter, seu a parte rei, & non tantum secundum nostrum concipiendi modum, quo plura in divinis distinguimus, quæ dis-tincta re ipsa non sunt. Quatuor autem hujusmodi relationes numerantur, quibus divinæ Personæ se mutuo respiciunt; scilicet paternitas, qua prima Persona refertur ad secundam, quam genuit; filiatio, qua secunda vicissim refertur ad primam, a qua genua est: spiratio activa, qua Pater, & Filius ordinem dicunt ad Spiritum sanctum, quem mutuo amore producent; ac demum spiratio pas-siva, qua Spiritus sanctus a Patre, & Filio proce-dit; & hæc relationes originis appellantur.

101. Jam vero has originis relationes realiter esse in divinis Personis, dubitari minime potest; ut enim recte S. Thomas ratiocinatur I. P. q. 28. art. 1., *Pater non dicitur, nisi a paternitate, & Filius a filiatione: si igitur paternitas, & filiatio non sint in Deo realiter, sequitur, quod Deus non sit realiter Pater, aut Filius, sed secundum rationem intelligentię tantum; quod est hæresis Subelliana.*

102. Probat ulterius S. Doctor, has relationes esse reales, & mutuas his verbis: *Cum aliquid pro-*

(a) De hac materia qui plura desiderat, adeat inter alios Carolum Witasse Tomo II. *de August. Trinitate* Q. V. art. 5. sect. 2., ubi breviter aliorum Theologorum rationes exponit, & refellit; nostram ut probabi-

liorem defendit. Etiam Dion. Petavius Lib. VII. *de Trinitate* cap. 14. eamdem multis, ut solet, veterum Patrum testimoniis corroborat.

procedit a principio ejusdem naturæ, necesse est, quod ambo, scilicet procedens, & id, a quo procedit, in eodem ordine convenienter; & sic oportet, quod habeant reales respectus ad invicem. Cum igitur processiones in divinis sint in identitate naturæ, necesse est, quod relationes, quæ secundum processiones divinas accipiuntur, sint relationes reales.

105. Et certe si vel nullæ essent in Deo relationes, vel non essent reales, sed rationis tantum, Personæ divinæ inter se realiter non distinguenterunt, sed solum ratione, seu per mentem nostram, qui fuit error Sabellii, in superiori Dissert. a nobis confutatus. Cum enim Personæ divinæ inter se distingui non possint per aliquod prædictatum absolutum, sed solum per proprietates relatives (attributa enim absoluta, ut sapientia, bonitas, potentia &c. omnibus Personis communia sunt), erit distinctio inter easdem personas, quales sunt relationes; nempe distinctio realis, si relationes sunt reales, & sola virtualis, seu rationis, si relationes sunt solum ex mente nostra confictæ.

104. Hoc invicto arguemento usus est in Conclilio Florentino celebri Joannes de Monte nigro Dominicanus Sess. XVIII. universo illorum Patrum cœtu approbante ita concludens: *Secundum Doctores, tam græcos, quam latinos, sola relatio est, quæ multiplicat personas.... nam in divinis omnia sunt unum, ubi non obviat relationis oppositio.* Hinc illud etiam a Boetio sapienter dictum in fine libri de Trinitate: *Substantia in divinis continet unitatem, relatio multiplicat Trinitatem.*

105. Perfacile autem esset, multorum S. Patrum testimonia ad hanc doctrinam confirmandam afferre, quod Petavius fecit L. IV. de Trinit. c. 9. Sed nos uno Augustino contenti erimus. In Lib. V. de Trinit. c. 5. difficultatem proponit, qua Ariani contra catholicam fidem disputabant hoc modo: *Quidquid de Deo dicitur, vel intelligitur, non secundum accidentem, sed secundum substantiam dicitur, diversum est autem, ingenitum esse, & genitum esse:* diversa est ergo substantia Patris, & Filii.

106. Hoc autem subtile Arianorum sophisima non aliter solvebat S. Doctor, quam proposita divinarum relationum doctrina, inquiens c. 5. *In Deo nihil quidem secundum accidentem dicitur, quia nihil in eo mutabile est; nec tamen omne, quod dicitur, secundum substantiam dicitur. Dicitur enim ad aliquid, sicut Pater ad Filium, & Filius ad Patrem, quod non est accidentem, quia & ille semper Pater, & ille semper Filius.... Si vero quod dicitur Pater, ad seipsum diceretur, non ad Filium; & quod dicitur Filius, ad seipsum diceretur, non ad Patrem, secundum substantiam diceretur; & ille Pater, & ille Filius; sed quia & Pater non dicitur Pater, nisi ex eo, quod est ei Filius, & Filius non dicitur nisi ex eo, quod habet Patrem; non*

secundum substantiam hæc dicuntur, quia non quisque eorum ad seipsum, sed ad invicem, atque ad alterum ista dicuntur: neque secundum accidentem, quia & quod dicitur Pater, & quod dicitur Filius, aeternum, atque incommutable est eis. Quamobrem quamvis diversum sit, Patrem esse, & Filium esse, non est tamen diversa substantia, quia hæc non secundum substantiam dicuntur, sed secundum relativum, quod tamen relativum non est accidentem, quia non est mutable. Non piguit longiusculum hoc S. Augustini testimonium recitare, quia misericordia non solum doctrinam, sed etiam consuetas Scholasticorum voces confirmat, ut desinat aliqui nimis morosi etiam hac in parte nos carpere. En itaque, quomodo sacrosanctum Trinitatis mysterium non possit contra haereticorum argutias defendi, nisi admissis relationibus, quibus divinas Personæ distinguuntur.

107. Ob. primo. Deus potest vere esse Pater quin reali aliqua relatione ad Filium referatur; nam Deus vere omnium rerum est creator & Dominus, quin tamen ulla in eo ponatur realis relatio ad creaturas; & sic etiam Maria appellata fuit, & est re ipsa Θεοτόκος, Mater Dei, nec tamen Verbum divinum realiter ad Mariam referatur: pari ergo ratione divinas Personæ &c.

108. Resp. neg. ant, ad cuius primam prob. attendenda est insignis S. Thomæ doctrina l. P. q. 15. art. 7., ubi distinguit inter relationes, quæ sunt inter duo extrema ejusdem ordinis, & illas, quæ sunt inter duo extrema diversi ordinis: prius sunt reales ex utraque parte, aliæ vero non. Sic relatio, quæ est inter patrem, & filium ejusdem naturæ, est in utroque realis. Relatio vero, quæ est inter sensum & sensibile, vel inter scientiam & scibile (exemplum est S. Thomæ) realis quidem est in sensu, & in scientia, non autem in sensibili, vel scibili, quia scientia, & sensus. re ipsa ordinantur ad sciendum vel sentiendum res; sed res ipsæ in se consideratæ sunt extra ordinem hujusmodi, unde in eis non est aliqua relatio realiter ad scientiam, vel sensum, secundum rationem tantum, inquantum intellectus apprehendit ea, ut terminos relationum scientiæ, & sensus. Unde Philosophus dicit, (in V. Metaph. textu 20.) quod non dicuntur relative, eo quod ipsa referantur ad alia, sed quia alia referuntur ad ipsa. Et similiter dextrum non dicitur de columna, nisi inquantum ponitur animali ad dexteram: unde hujusmodi relatio non est realiter in columna, sed in animali.

109. Ex his autem sic postea concludit Angelicus: *Cum igitur Deus sit extra totum ordinem creature, & omnes creature ordinantur ad ipsum, & non e converso, manifestum est, quod creature realiter referuntur ad ipsum Deum; sed in Deo non est aliqua realis relatio ejus ad creature, sed secundum rationem tantum, in-*

quan-

quantum creature referuntur ad ipsum. Non itaque est eadem ratio relationis inter divinas Personas, & relationis Dei ad creaturem; prima enim est mutua, quia extrema sunt ejusdem ordinis; altera non est, quia extrema sunt diversi ordinis.

110. Neque vero quis inferat, si in Deo non est relatio dominii secundum rem, sed solum secundum rationem, Deum non esse realiter dominum. Non inquam; respondet enim Angelicus ibid. ad 5. *Cum relatio subjectionis sit realiter in creatura, sequitur, quod Deus non secundum rationem tantum, sed realiter sit dominus, eo enim modo dicitur dominus, quo creatura ei subjecta est.*

111. Ex allatae Sancti Thomae doctrina facile expeditur secunda primi antecedentis probatio; quia cum nempe Verbum divinum, quod ex Maria Virgine carnem sumpsit, altioris est ordinis, quam Mater, eaque infinito intervallu superat, non potest relatione reali ad ipsam referri; alias Verbum divinum in sua incarnatione aliiquid reale de novo acquisivisset, quod Deo repugnat. Sicut ergo in hoc mysterio tota mutatio facta est in natura humana, quæ assumpta fuit in consortium divinæ naturæ, ita tota relatio realis est in Maria Virgine, quæ realiter facta est Mater Dei; in Persona autem divina noua est nisi relatio rationis, quan intellectus noster concepit, non vero est relatio mutua, quia Personæ sunt diversi ordinis.

112. Dices: Quidquid in Deo est, propter sumnam, & infinitam ejus simplicitatem, ab ejusdem Dei essentia non distinguitur: si ergo sunt in Deo tres, & diversæ relationes, erunt etiam tres, & diversæ essentiæ, adeoque tres Dii.

113. Resp. neg. cons; relationes enim non distinguuntur quidem realiter a divina essentia, sed ratione tantum; quia inter absolutum, cuiusmodi est essentia, & relativum, nulla est oppositio; unde eadem essentia divina, utpote infinita, potest diversas relationes habere. Relationes vero distinguuntur realiter inter se, propter mutuam correlatorum oppositionem: nihil enim potest referri ad seipsum. Per relationes ergo diversæ Personæ divinæ constituuntur, Pater, Filius, & Spiritus sanctus.

ctus, non distinctæ essentiæ. Frustra autem quæruntur in rebus creatis exempla ad hujus ineffabilis mysterii explicationem, quæ nulla sunt, nec esse possunt. Ceterum S. Augustinus hoc argumentum, quod *callidissimum machinamentum* appellabat, ita retorquebat in Arianos loco cit.: „Si quidquid de Deo dicitur, secundum substantiam dicitur: ergo quod dictum est Joan. X. 50. Ego, & Pater unum sumus, secundum subsistentiam dictum est: una est igitur substantia Patris, & Filii“; quod Ariani negabant.

114. Dices iterum. Relatio non constituit personas, sed illis jam existentibus advenit; nec enim relatio paternitatis filium generat, sed eo generato resultat; corruit ergo ratio S. Thomæ, quod Personæ divinæ non exsisterent, si relationes in Deo realiter non essent, cum potius ex quo sint personæ, relationes resultant.

115. Resp., id verum esse in creaturis, quarum relatio est accidentis, non autem in divinis Personis, in quibus relatio unum idemque est cum substantia divina. Falleremur quaminaxime, si relationes divinas conciperemus, veluti formas aliquas advenientes divinæ essentiæ, ab eaque distinctas; distinguuntur enim realiter inter se propter mutuam oppositionem, quæ est inter generantem, & genitum, spirantem, & spiratum: non distinguuntur autem re ipsa ab essentia, cum quæ nullam dicunt oppositionem, cum relativum non opponatur absoluto. Distinguuntur ergo a divina essentia solum virtualiter per mentem nostram; distinguuntur postea inter se realiter propter inutiam oppositionem (a).

116. Ob. secundo. Relatio realis mutuam extremitum dependentiam importat, ut filius dependet a patre, servus ab herbo; atqui nulla esse potest in divinis dependentia, utpote quæ imperfectionem involvit: ergo &c.

117. Resp., duplex esse relationis genus; alia enim est relatio effectus ad causam, & hæc dependentiam secum affert, atque imperfectionem. Altera est relatio originis, seu principii; & hæc connexionem quidem exigit, seu mutuam terminorum

rum

(a) De hac re omnino consulendus est S. Thomas, qm I. P. qnæst. 40. art. 4., instituta quæstione, utrum actus notionalis præintelligantur proprietatibus, ita eamdem resolvit in hypothesi sua, & communis doctrina contra panicos; quod *relationes distinguantur, & constituent hypostases in divinis*, inquit: „Or portet distinctione uti. Quia origo significatur in diversis active, & passive; active quidem, sicut generalis ratio attribuitur Patri, & spiratio sumpta pro actu notionali attribuitur Patri, & Filio; passive autem, sicut nativitas attribuitur Filio, & processio Spiritus tui sancto. Origines enim passive significatae simpliciter præcedunt secundum intellectum proprietates personarum procedentium, etiam personales. Quia origo passive significata significatur ut via ad personam proprietatem constitutam. Similiter & cri-

„go active significata prior est secundum intellectum, quæ non est personalis: sicut actus notionalis spirationis secundum intellectum præcedit proprietatem relativam innotiationem, communem Patri, & Filio. Sed proprietas personalis Patris potest considerari dupliciter. Uno modo ut est relatio, & sic iterum secundum intellectum præsupponit actum notionalem; quia relatio, in quantum hujusmodi, fundatur super actum. Alio modo secundum quod est constitutiva personæ; & sic oportet, quod præintelligatur relatio actui notionali, sicut persona agens præintelligitur actioni. Hæc quidem subtilius disputata videri possunt; sed aliquid utilia sunt ad claram hujusmodi rerum ideam efformandam; inagis autem perspicua fient ex iis, quæ postea de divinis notionibus explicabuntur.“

rum coexistentiam, non autem dependentiam. Hæc autem sola relatio reperitur inter divinas Personas, quarum una est principium alterius, sed non causa. Vide quæ supra dicta sunt n. 17.

118. Ob. tertio. Relatio est *ordo unius ad aliud*: ergo si relatio realiter est inter divinas Personas, una dici poterit *aliud quidpam diversum ab altera*, quod tamen in Concilio Lateranensi IV. cap. 5. damnatum fuit his verbis: *Licit aliis sit Pater, aliis Filius, aliis Spiritus sanctus, non tamen aliud, sed id, quod est Pater est Filius, & Spiritus sanctus, idem omnino, ut secundum orthodoxam, & catholicam fidem consubstantiales esse credantur.*

119. Resp., relationem in divinis Personis esse ordinem unius ad aliam, non unius ad aliud. Ut enim docet S. Thomas I. P. q. 51. art. 2. ad 4., per neutrum genus significatur essentia communis, per masculinum autem, & femininum aliquod suppositionem determinatum in communi natura. Unde etiam in rebus humanis, si queratur, quis est ipse? respondeatur: *Socrates, quod nomen est suppositi; si autem queratur, quid est iste?* respondeatur: *animal rationale, & mortale.* Et ideo quia distinctio est in divinis secundum personas, non autem secundum essentiam, dicimus, quod Pater est alius a Filio, sed non aliud; & e converso dicimus, quod sint unum, & non unus.

120. Ob. 4. S. Augustinus Lib. V. de Trin. cap. 26. ad explicandum, quomodo divina essentia alicuius absolutum sit, Persona autem quid relativa, quin tamen aliqua mutatio in Deum cadat, utitur similitudine numini, cuius pretium relative, & etiam mutatur, quin tamen substantia numini mutetur: censet ergo S. Pater, divinas relationes non esse reales, sicuti reales non sunt diversæ relationes numini.

121. Resp., S. Doctorem ibi loqui de relationibus Dei ad creaturas, quæ, ut supra dictum est num. 108., reales non sunt; & sic Deo adveniunt, ut tota mutatio sit in creatura, quod variis exemplis ibideum S. Pater ostendit.

122. Quæres primo, quot sint relationes in divinis Personis?

123. Resp. cum S. Thoma I. P. q. 28. art. 4., esse tantum quatuor, ut supra innuimus, scilicet paternitatem, filiationem, spirationem activam, & spirationem passivam, quæ postrema etiam dei solet processio. Hujus rationem reddit Angelicus, quia in Deo non sunt nisi duas processiones, ut supra cap. 2. ostensum est, quarum una accipitur secundum actionem intellectus, quæ est processio Verbi, alia secundum actionem voluntatis, quæ est processio Amoris; ex prima processione resultant paternitas, & filiatio: ex altera autem spiratio activa, & spiratio passiva.

124. Objicit autem sibi Angelicus, multo plures esse debere relationes in divinis; nam præter

quatuor enumeratas, debent admitti relationes intelligentis ad intellectum, & volentis ad voluntum, quæ videntur relationes reales.

125. Huic difficultati ut respondeat Angelicus, doctrinam afferat probe notandam, inquiens ad pri-
mum: *In his, in quibus differunt intellectus, & intellectum, volens, & voluntum, potest esse realis relatio & scientiae ad rem scitam, & voluntatis ad rem voluntatem.* Sed in Deo est idem omnino intellectus, & intellectum, quia intelligendo se intelligit omnia alia, & eadem ratio-
ne voluntas, & voluntum. Unde in Deo hujus-
modi relationes non sunt reales, sicut neque relatio ejusdem ad idem. Sed tamen relatio ad Verbum est realis, quia Verbum intelligitur, ut procedens per actionem intelligibilem, non autem ut res intellecta. Cum enim intelligimus lapidem, id, quod ex re intellecta concipiit intellectus, vocatur verbum.

126. Sic eadem fere ratione solvit Angelicus aliam difficultatem, quod relationes reales accipiuntur in Deo secundum processionem intelligibilem verbi; rationes autem intelligibiles multiplicantur in infinitum: ergo &c.

127. Respondet enim, in nobis relationes intelligibles in infinitum multiplicari, quia alio actu intelligit homo lapidem, & alio actu intelligit, se intelligere lapidem, & alio etiam intelligit hoc intelligere; & sic in infinitum multiplicantur actus intelligendi, & per consequens relationes intellectæ. Sed hoc in Deo non habet locum, quia uno actu tantum omnia intelligit.

128. Quæres secundo, an relationes divinae reales sint, tam in conceptu in, quam in conceptu ad?

129. Resp., duos in relationibus distingui oportere conceptus pro dupli respectu, que in habent. Prout enim relatio respicit subjectum, in quo est, consideratur sub conceptu in. Sic ex. gr. paternitas in persona ipsa Patris æterni spectatur sub conceptu in. Prout vero relatio respicit terminum, dicitur habere conceptum ad: & sic paternitas, quatenus dicit ordinem ad Filium suum correlatum, spectatur sub conceptu ad. Relationes divinas sub conceptu in esse reales, nullum dubium est; sunt enim ipsa Dei essentia, a qua non distinguuntur, ut supra copiose explicatum fuit; Sed reales quoque esse debent sub conceptu ad; realem enim distinctionem personarum efficiunt, quidquid aliqui pauci Theologi contradicunt, ut Paludanus in III. Distinct. I. q. 2. & Capreolus in I. Distinct. XXXIII. art. 1.

130. Quæres tertio, quomodo relationes distin-
guantur, tum inter se, tum a divina essentia,
tum a personis, in quibus insunt?

131. Resp. primo, eas relationes, quæ sibi mu-
tuò opponuntur, ut sunt paternitas, & filiatio,
spiratio activa, & passiva, inter se realiter distin-
gi; eas autem, quæ sibi mutuo non opponun-
tur, ut paternitas, & spiratio activa, filiatio, &
spiri-

spiratio item activa, non distingui, nisi virtualiter, & mente nostra: cuius ratio est vulgatum illud apud Theologos axioma: *In Deo sunt omnia unum*, & idem, ubi mutua non intercedit oppositio; seu ut S. Anselmus loquitur de process. *Spiritus sancti: Unitas non amittit aliquando suam consequentiam, ubi non obviat aliqua reulationis oppositio.*

152. Resp. secundo, relationes non distingui realiter ab essentia, ut contra Gilbertum Porretanum in Concilio Remensi, contra Abbatem Joachimum in Concilio IV. Lateranensi definitum est. Vide, quae diximus, in Tom. I. Dissert. II. de Deo cap. 1. pag. 56. & sequ.

153. Resp. tertio, relationes non distingui realiter a personis divinis, in quibus sunt, unde paternitas, & spiratio activa idem omnino sunt cum persona Patris, filiatio, & spiratio activa cum persona Filii, & spiratio passiva cum persona Spiritus sancti. Distinguuntur tamen realiter a Personis, quibus opponuntur. Ita paternitas realiter distinguitur a Persona Filii, & filiatio a Patre, spiratio activa Patris, & Filii a Spiritu saucto, ac demum spiratio passiva a Patre, & Filio.

154. Quæres quarto, *an relationes personales secundum utrumque conceptum in, & ad sint perfectiones simpliciter simplices?*

155. Resp., procul dubio relationes secundum conceptum in, quo, ut diximus, idem sunt cum divina essentia, esse perfectiones simpliciter simplices, imo adorandas a nobis, ut S. Th. I. P. q. 28. art. 2. probat ex iis Ecclesiæ verbis in Præfatione Festi sanctissimæ Trinitatis: *Ut in personis proprietas, & in essentia unitas, & in maiestate adoretur æqualitas (a).* Vid. totus ille S. Doctoris articulus.

156. Utrum vero relationes etiam vi conceptus in, sui relativi ad aliquam perfectionem relati-
vam secum afferant, & quidem simpliciter sim-
plicem, ab absoluta virtualiter distinctam, contro-
versia est non facile dissolvenda, dissidentibus in-
ter se etiam unius, ejusdemque scholæ Theologis;
quamvis fortasse de verbis potius, quam de re ip-
sa disputetur.

(a) Hæc Præfatio admodum antiqua est, & recense-
tur a Pelagio II. inter novem, quas longa retro ceteras
in Ecclesia Romana observavit Distin. I. *De con-
secratione* in Decretis cap. *Invenimus*.

(b) Boetius initio cit. Libri de duabus naturis hæc
habet: „ Nomen personæ videtur traductum ex his
personis, quas in comedisi, tragœdiisque homines
præsentabant; persona enim dicta est a personan-
do, quia concavitate ipsa major necesse est, ut vol-
vatur sonus. Græci vero has personas πρόσεται vo-
cant ab eo, quod ponantur in facie, atque ante o-

CAPUT V.

*De Divinis Personis. S. Thomas
I. P. quæst. 29.*

157. *Persona*, definiente Boetio in Lib. de duabus naturis, est rationalis naturæ individua substantia; quam definitionem ita explicat S. Thomas in art. 1., scilicet dicit *individuum substantiam*, in quantum significat singulare in genere substantiarum; addi autem rationalis naturæ, in quantum significat singulare in rationalibus substantiis. Richardus autem de S. Victore, Theologus Sæc. XII. non incelebris Lib. IV. de Trinit. cap. 18. & 25. Boetii definitionem de personis quidem creatis, quales sunt Angeli, & homines, admittit; sed cum sermo est de personis divinis, hanc aliam præfert definitionem: *Persona est di-
vinæ naturæ incommunicabilis existentia*; in hoc enim divina persona ab essentia divina differt, quod hæc sit tribus personis communicabilis, personæ autem communicari non possunt (b).

158. Fatendum est cur S. Augustino Lib. VII. de Trin. cap. 4., hoc vocabulum *divinæ perso-
næ* nullibi in sacris litteris ioveniri; unde quidam contendebant, nec esse a nobis usurpadum; ut enim Dionysius vulgo Areopagita præcipit in principio Libri de *divinis nominibus*; universaliter non est audendum aliquid dicere, nec cogitare de supersubstantiali occulta divinitate, præter ea, quæ divinitus nobis ex sanctis eloquiis sunt expressa.

159. Sed S. Thomas bene observat hic art. 3. ad 1. „ quod licet nomen personæ in Scriptura veteris, vel novi testamenti non inveniatur di-
ctum de Deo, tamen id, quod nomen signifi-
cat, multipliciter in sacra Scriptura invenitur
assertum de Deo, scilicet quod est maxime per-
se ens, & perfectissime intelligens... Ad in-
veniendum autem nova nomina antiquam fidei
de Deo significantia coegerit necessitas disputandi
cum hæreticis. Nec hæc novitas vitanda est,
cum non sit profana, utpote a Scripturarum
sensu non discordans: docet autem Apostolus so-
lum profanas vocum noritates vitare 1. ad
Timoth. ult. “. Unde etiam S. Augustinus in
loco laud. addit: *Licuit loquendi, & disputandi*
ne-

„ culos obtegant vultum; nempe a voce composita πρόσε-
πρα ante oculos, ὥψ enim oculum, aut vultum si-
gnificat “. Hinc πρόσωπον ad designandum *vultum*
adhibuit S. Jacobus in sua epistola catholica l. 23.
Bene etiam S. Thomas observat, nomen personæ ali-
quando significare *dignitatem*; unde Alexander III. in
cap. *Ad hæc Extra de præbendis*, & dignitatibus de-
finit, omni rationi contrarium esse, ut unus Clericus
in una, vel diversis Ecclesiis plures dignitates, vel
personatus obtineat; quod postea confirmatum fuit ab
Innocentio III. ib. cap. *De multa*.

necessitate tres personas dicere, non quia Scriptura dicit, sed quia Scriptura non contradicit (a).

140. Hic tamen cavendi sunt occulti Sabellianorum doli, qui Catholicorum argumentis pressi nonnunquam τρία πρόσωπα tres personas fateri visi sunt. Sed personae nomen pro officio, vel munere usurpabant, & quia Deus modo Pater, modo Filius, modo Spiritus sanctus in Scripturis nominatur, ideo dicebant, tres personas repræsentare; quasi nempe (ut eorum fraudes detegit S. Basilius epist. 549.) Deus modo Patri congruentes sibi voces assumat, quoties istiusmodi persona opus est: modo Filio consentaneas, quando ad rerum nostrarum procurationem, aut alias dispensatorias sanctiones sese demittit: modo denique Spiritus sancti personam induat, cum ex hujusmodi persona profectas tales voces tempus exegerit (Vid. Dissert. 1. n. 16.). Ad hanc vero captiosam explanationem explodendam Catholici τρία ἐνόμοιατι πρόσωπα, seu tres subsistentes personas exprimebant. Quia de re videndum Petavius Lib. IV. de Trinit. cap. 2.

141. Sed ut redeamus ad nomen Personæ, arguta, subtilis, & implexa est illa quæstio, quam S. Thomas movet art. 4., an hoc nomen significet relationem? Et quam intactam præterire non debemus. Primo autem notandum est, hoc nomen esse concretum, seu compositum ex duobus, quorum unum gerit vices subjecti, alterum forinæ, qua subjectum afficitur; scilicet natura, seu essentia divina concipitur instar subjecti, proprietatis autem relativa concipitur quasi hujus subjecti forma; & sic constitui intelligimus personam Patris ex essentia divina, & paternitate. Duxi concipimus; reipsa enim propter summam, & infinitam Dei simplicitatem nulla omnino in Deo est, aut esse potest compositio. Unde etiam in Concilio Senonensi contra Petrum Abælardum definitum fuit, Personas divinas nullo modo esse compositas. Hoc prænotato

142. S. Doctor primo afferit aliorum opinionem. Quibusdam enim visum est, hoc nomen Personæ ex vi, & natura vocabuli esse absolutum, & significare essentiam divinam, sicuti hæc vox Deus (b). Dion. Petavius Lib. IV. de Trinit. cap. 11., hanc sententiam tribuit S. Augustino propter ea, quæ habet Libro VII. de Trinit. cap. 6. a quo se invitum discedere scribit. Verumtamen S. Pater in epist. 170. aperte contrarium docet; solvens e-

(a) Si Facundo Hermanensi fides est, Sabellius fuit, qui antiquos Christianos ad tuendam orthodoxiam de mysterio Trinitatis doctrinam coegit, trium hypostasum, aut Personarum nomen usurpare; inquit enim cap. 3. Libri 1. Defens. trium capitul. Conc. Chalcedon.: Personarum nomen non nisi cum Sabellius impugnat Ecclesiam, necessario in usum prædicationis assumptum est, ut qui semper tres crediti, & vocati sunt, Pater, & Filius, & Spiritus sanctus, uno quoque simul, & communis Personarum nomine vocarentur.

nim Arianorum technas, Quis non videat, inquit, ista vocabula (Patri, & Filii) non in seipsis demonstrare naturas, sed alterius ad alterum significare personas? Et insuper ut aliam eorumdem haereticorum fallaciam dilueret, quod neinpe Filius alterius esset naturæ, diversæque substantiae, quia Pater Deus non est de altero Deo, Filius autem est de Patre Deo, ita pergit num. 7.: Hic non indicatur substantia, sed origo, ideo non quid sit, sed unde sit quisque, vel non sit. Quod ut magis illustreret, uititur exemplo Adam, & Abel, quorum iste fuit homo de homine illo: ille autem de nullo: si ergo queratur utriusque natura, homo Abel, homo Adam; si autem origo, primus homo, ex quo Abel; nullus homo, ex quo Adam. Ita in Deo Patre, & Deo Filiō, si utriusque natura queratur, uterque Deus, nec magis alter altero Deus: si autem origo, Pater est Deus, de quo Filius Deus; de quo autem Patre, nullus est Deus. Hæc adeo clara sunt, ut debeamus ex ipsis explicare, si quæ in hoc sancto Patre hac de re dicta obscuriora occurrant.

143. Repudianda est igitur sententia supra memorata, quia si Personæ vocabulum essentiam divinam significaret, non licet dicere, tres esse divinas personas, nec cum Ecclesia canere: alia est persona Patris, alia Filii, alia Spiritus sancti; & omnino certum, ratumque esse debet, hoc nomine personæ significari tum divinam essentiam, tum relationem; persona enim, ut S. Thomas ratiocinatur, in quacumque natura significat id, quod est in natura illa individuum, & ab aliis distinctum; quod etiam patet ex ipsa Personæ definitione supra num. 157. distinctio autem in divinis non fit nisi per relationes originis: at vero relationes divinæ non sunt accidentia, quæ inhærent subjecto, sed sunt ipsa divina essentia; unde quælibet relatio est subsistens, sicut essentia divina subsistit. Sicut ergo Deitas est Deus, ita paternitas divina est Deus Pater, qui est persona divina: persona igitur divina significat relationem ut subsistentem. Ita solide non minus quam acute concludit Angelicus.

144. Sed ibidem subtilius inquirit, an in hoc vocabulo Personæ significetur essentia in recto, an vero in obliquo? Docet autem, significari relationem in recto, & essentiam in obliquo; non tamen relationem, in quantum est relatio, sed in quantum significatur per modum hypostasis; significari autem essentiam in recto, & relationem in

Etiam S. Fulgentius in Lib. de Trinit. Cum quereretur, inquit, a Patribus, & diceretur: quid tria? Nec essentias, nec substantias, aut naturas dicere ausi sunt, ne aliqua forte diversitas crederetur essentiarum, aut naturarum aut substantiarum; sed dixerunt tres personas, unam essentiam, ut una essentia declinaret Deum, trahat autem persona sanctam Trinitatem ostendat.

(b) Hæc fuit opinio Hugonis Victorini in Tract. i. Sum. sent. c. 9. & Petri Lombardi in Is. sent. dist. 23. & 25.

in obliquo, in quantum essentia idem est cum hypostasi.

145. Hæc fortasse minus utiliter disputata aliquid videbuntur. Sed Angelicus bene observat, hæc accurate distingui oportuisse propter hæreticorum *calumniam*. Nam prius hoc nomen personæ sumebatur, tanquam absolutum, ad significandum individuum rationalis naturæ; postmodum vero accommodatum est ad significandam etiam relationem, qua Personæ divinæ distinguuntur, & constitutuntur.

146. Obj. primo. S. Augustinus Lib. VII. de Trinit. cap. 6. apertissime docet, personam dici *ad se*, & non *ad alterum*, inquit enim: „Quid ergo? Nam placet, ut dicamus, Patrem personam esse Filii, & Spiritus sancti, aut Filium personam esse Patris, & Spiritus sancti; aut Spiritum sanctum personam esse Patris, & Filii? Sed neque persona ita dici alicubi solet; neque in hac Trinitate, cum dicimus personam Patris, aliud dicimus, quam substantiam Patris. Quo circa ut substantia Patris ipse Pater est, nou quo Pater est, sed quo est; ita & persona Patris non aliud, quam ipse Pater est: ad se quippe dicitur Persona, non ad Filium, vel Spiritum sanctum: sicut ad se dicitur Deus, & magnus, & bonus, & justus, & si quid aliud hujusmodi: & quemadmodum hoc illi est esse, quod Deum esse, quod magnum, quod bonum esse, ita hoc illi est esse, quod personam esse.“

147. Respondet S. Thomas I. P. quæst. 29. art. 4. ad 1. „quod hoc nomen persona dicitur ad se, non ad alterum, quia significat relationem, non per modum relationis, sed per modum substantiæ, quæ est hypostasis. Et secundum hoc Augustinus dicit, quod significat essentiam, prout ut in Deo essentia est idem cum hypostasi; quia in Deo non differt quod est, & quo est.“ Ceterum de mente Sancti Augustini vid. quæ dicta sunt num. 142.

148. Obj. secundo. Si nomen Personæ in divinis involvat, sive in recto, sive in obliquo relationem, cum quatuor sint relations, ut supra dictum est cap. IV., quatuor etiam admittendæ erunt divinæ Personæ, quod est contra fidem.

149. Resp. cum S. Thoma I. P. quæst. 50. art. 1. ad 1., licet sint quatuor relations in divinis, non tamen quatuor esse personas, quia relatio spirationis activæ non separatur a persona Patris, & Filii, sed convenit utrique; & sic licet sit relatio, non tamen dicitur proprietas, quia non convenit uni tantum personæ, neque relatio personalis, idest constituens personam. Sed hæc tres relations, paternitas, filiatio, & processio dicuntur proprietates personales, quasi personas constituentes; nam paternitas est persona Pa-

tris, filiatio persona Filii, processio persona Spiritus sancti procedentis.

150. Obj. tertio. Persona in hominibus, & angelis non significat relationem, sed aliquid absoluunt; ergo neque in Deo, alias hoc nomen dicetur æquivoce de Deo, & hominibus, & angelis.

151. Respond. cum S. Thoma hic quæst. 29. art. 4. ad 4., aliam esse rationem in Deo, ac in hominibus, vel angelis; & licet in significacione personæ divinæ continueatur relatio, non autem in significacione angelicæ personæ, vel humanæ, non sequi, quod nomen personæ æquivoce dicatur; quia diversa ratio minus communium non facit æquivationem in magis communi. Subdit tamen Angelicus, hoc nomen personæ non dici univoce de Deo, & aliis personis; cum nihil univoce de Deo dici possit, & de creaturis; ut ostensum est I. P. quæst. 15. art. 5.

152. Obj. quartio. Si hoc nomen persona non significat divinam essentiam *in recto*, sed tantum in obliquo, ut dictum est num. 144. non poterit dici de singulis tribus divinis hypostasibus, quia nihil est iis omnibus commune, nisi essentia.

153. Resp. cum S. Thoma quæst. 50. art. 4. hoc nomen persona in divinis fuisse inventum ad significandam hypostasim, seu rem subsistentem in natura divina: *hoc autem est commune secundum rationem omnibus personis divinis, ut unaquaque earum subsistat in natura divina distincta ab aliis.* Et sic hoc nomen persona secundum rationem est commune tribus personis divinis.

154. Dices: Nonne persona dicitur divinæ naturæ incommunicabilis existentia? supra u. 157. ex Richardo de S. Victore.

155. Resp. Quamvis una persona divina aliis communicari nequeat, quomodo communicatur essentia, modus tamen existendi incommunicabiliter potest esse pluribus communis. S. Thomas art. mox laud. ad 2.

156. Quæres primo, an divinæ Personæ constituentur per relations consideratas in conceputu, an vero per relations sub conceptu in?

157. Resp. primo certum esse debere, divinas Personas constitui, & distingui per relations; quae de re præter superioris dicta videri potest S. Thomas I. P. quæst. 40. art. 2. ubi rejecta illorum opinione, qui volebant, Personas divinas distingui per originem, probat, Personas, seu hypostases divinas melius distingui relationibus, quam per originem. Quamvis enim distinguuntur utroque modo (a), tamen prius, & principalius, prout nos abstrahendo concipiimus, distinguuntur per relations. „Unde hoc nomen Pater, subdit Angelicus, cuius, non solum significat proprietatem, sed etiam

(a) In Concilio Florentino celebris Card. Bessarion in ea oratione, quam habuit Sess. XXV. pro unione cap. 6. hac S. Thomæ ratione usus est, ut evinceret,

Personas divinas principaliter quidem, & maxime per earum relations distinguiri, per origines vero, sive processiones consequenter.

„ iam hypostasim; sed hoc nomen genitor, vel generans significat tantum proprietatem, quia hoc nomen Pater significat relationem, quae est distinctiva, & constitutiva hypostasis. Hoc autem nomen generans, vel genitus significat originem, quae non est distinctiva, & constitutiva hypostasis.“. Hinc est illud Boetii in Lib. de Trin.: *Substantia continet unitatem; relatio vero multiplicat Trinitatem: atque ideo sola sigillatim, ac separatim preferuntur, quae relationis sunt.*

158. Hac itaque supposita doctrina communiter recepta, quæsumus postea fuit, an istæ relationes constituant, & distinguant divinas personas, prout in qualibet ipsarum esse considerantur; an vero prout concipiuntur respectu alterius personæ, ad quam terminantur, seu sub conceptu *ad?* Manifestum est autem, Personas constitui, & distinguiri per relationes *in*, seu prout in ipsis Personis sunt, & cum iisdem identificantur. Hoc S. Thomas aperie docet I. P. quæst. 40. art. 4. inquiens: si proprietas personalis Patris consideretur, prout est constitutiva personæ, sic oportet, quod præintelligatur relatio actui notionali, sicut persona agens præintelligitur actioni. Vide totum contextum superius n. 115. in nota. Et sane relationes consideratae per conceptum *ad* supponunt Personas jam constitutas, & quæ habitudinem dicant ad terminum correlativum. Sic persona Patris jam intelligitur existens, cum refertur *ad* Filium, vel *ad* Spiritum sanctum.

159. Neque vero quis obijciat, eadem ratione cum nominatur Pater, intelligi personam Filii jam constitutam, quia Pater non potest dici, aut intelligitur sine Filio, *ad* quem refertur.

160. Respondet enim, reipsa primam Personam non esse, nec dici Patrem, nisi actu habeat Filium; si tamen volumus abstrahendo rem totam subtilius considerare, facile intelligimus, prius esse Patrem, quam Filium, quia ille generat, iste generatur, & Pater est principium Filii, non Filius est principium Patris; & consequenter relatio mutua prins concipitur *inesse* Patri, ac deinde terminari *ad* Filium. Sed hæc subtilius, & fusius dabunt Scholastici.

161. Quæres secundo, an in Deo præter tres subsistentias relatives, quibus tres distinguuntur, & constituantur Personæ, admittenda sit quartæ quædam subsistens absoluta?

162. Quid proprie sit subsistens, superius declaratum fuit pag. 4. num. 10.: prout enim vocabulum hoc sumitur in abstracto, significat formam illam, per quam res aliqua subsistit, unde in concreto postea suppositum exurgit, vel persona. Sic paternitas est subsistens illa, seu subsis-

stendi modus, unde prima divina persona constituitur, & distinguitur ab aliis, & denominatur *Pater*. Quæsto igitur inter Scholasticos orta est valde abstrusa, & difficilis, an præter tres subsistentias, quibus jam saepius diximus constitui, & distinguiri tres divinas Personas, nempe paternitatem, filiationem, & processionem; quarta quædam subsistens ad initii debet solius divinæ naturæ propria, prout abstrahendo concipitur sine divinis Personis, unde hoc nomen absolutum *Deus* resultat?

163. Ad præcavendam autem omneam ambiguitatem monet Petavius, nomine *subsistente* hic non esse intelligendam illam cuiuscunq; substantiæ proprietatem, qua dicitur *in se*, vel *per se* subsistere, & per quam ab accidentibus distinguitur, quæ non existunt, nisi in aliquo subiecto. Hoc enim modo certum est, essentiam divinam, quæ est perfectissima, & infinita, *a se, in se*, & *per se* subsistere. Nam & humana natura Christi Domini, licet proprie non subsistat nisi subsistens divini Verbi, cum tamen accidentis non sit, abstractive considerata *in se*, & *per se* existere dici potest. Quæsto itaque solum nata est, an sicut in singulis divinis Personis subsistens admittitur unicuique propria, ita tribuenda sit etiam subsistens sua propria, & absoluta divinæ essentia, prout abstractive consideretur *in se ipsa*, & hoc nomine *Deus* enunciatur?

164. Affirmant communiter Thomistæ post Cajetanum in I. P. quæst. 29. art. 4. præcipue propter anctoritatem S. Thomæ, qui in I. Sentent. distinct. 21. quæst. 2. art. 1. inquit: *Natura divina est in se habens esse subsistens, nulla intellecta personarum distinctione;* tum IV. Cont. Gent. c. 14. In Leo sunt plures res subsistentes, si relationes considerentur, & una res subsistens si consideretur essentia. Ac denique quæst. IX. de potentia art. 5. ad 15. inquit: *Supposita divinæ naturæ non sunt principium subsistendi divinæ essentiæ: ipsa enim divina essentia est per se subsistens.*

165. Non omnes tamen Thomistæ hac in parte consentiunt (a). Sed fortasse verum est, quod Card. Witasse suspicatur, de nomine fere esse totam istam quæsitionem, quia Theologi admittentes, hanc quartam subsistentiam absolutam, nihil aliud volunt, quam divinitatem, etiam abstrahendo a personis, *per se* subsistere. Sed hæc viderint alii; nos enim a domesticis istis dissidiis, quantum possumus, abstinemus.

BRE:

(a) Confer Natalem Alexandrinum in fine Diss. XXXV. in Sec. IV. ubi quartam hanc subsistentiam divinam absolutam vocat *figmentum a Cajetano ad inventum contra antiquiores Thomistas, imo contra Magistrum Gazzaniga Theol. Tom. III.*

BREVIS APPENDIX

De controversia Antiochiae exorta de una, vel tribus hypostasibus, vel personis.

166. **H**anc erit iunctile, nec fortasse injucundum, breuem, sed distinctam notitiam habere celebris illius controversie, quae propter nomina *essentiae*, *substantiae*, *personae*, & *hypostasis* Antiochiae exorta fuit post medium saeculum IV., & propter quam, ut ait S. Gregorius Nazianzenus, eo tandem res adducta est, ut periculum esset, ne orbis terrarum fines una cum syllabis abrumperentur Orat. XXI. de laudibus S. Athanasii, n. 55.

167. Jam in Concilio Alexandrino circa annum 520. ab Oso Cordubensi Episcopo Constantini Imperatoris jussu ad præfocandam nascentem Arianorum hæresim celebrato, distingui ceptum fuerat inter *στοιχίου*, & *υπέστωτού*; & ex eo tempore Graeci consueverant dicere *μόνη στοιχίου καὶ τελείων υποστάσεων*, unam *essentiam*, & tres *hypostases*; ut ita simul a Sabellianorum, & Arianorum hæresi caverent (*a*). Nec ulla de hac loquendi formula quæstio mota est, usque ad annum 561. quando alterum dissidium in Ecclesia erat Antiochenorum, cuius hæc fuit causa.

168. Anno 561. Eudoxio Ariano pseudo-Episcopo Antiocheno Constantinopolim translato, Meletius catholica religione, & pietate insignis ab Ariauis ipsis, qui eum suis partibus addictum putabant, illi Ecclesiae præfectorus est. Sed cum se omnino orthodoxum publice professus esset, Constantius Imperatoris vi ab Episcopali cathedra exturbatus, & in exilium pulsus fuit, Euzojo Ariano in ejus locum suffecto; & tunc Ecclesia Antiochenorum in tres partes divisa fuit. Quidam enim Eustathiani dicti, quia Eustathii morum integritate, ac religionis puritate celebratissimi, licet jam demortui, fidem constanter sectantes, Meletii electioni, quem Arianismi suspectum, licet imminerto, habebant, consentire noluerant, seorsim suos conventus agebant; alii novo pseudo-Episcopo Euzojo communicabant; major autem pars Meletio legitimo suo Pastori fidelis remanserat. Nonnulli etiam Vitaliem hæreticum Apollinaristam sibi Epicropum delegerant.

169. Constantio Imperatore e vivis sublato, sub Julianu Apostata Meletius suam sedem recuperavit. Sed tunc accidit, ut Lucifer Calaritanus, a synodo Alexandrina ad conciliando simul Eustathianos cum Meletianis missus, imprudenti consilio ut schisma tolleret, Paulinum egregium Sacerdotem ad sedem Antiochenam eveheret, cui Eu-

(*a*) Socrates Lib. III. *Hist. Eccl.* cap. 7. ita rem narrat: „Osius Cordubæ Hispaniarum urbis Episcopus ... cum ab Imperatore Constantino ad hoc missus esset (Alexandriam) ut excitatum ab Ario tu-

sthiani quidem illico conjuncti sunt, sed non Meletiani, suo antistiti constanter adhaerentes.

170. Et tunc quæstio de una, vel tribus hypostasibus excitata fuit. Meletiani enim unam in Deo usum, seu esse uitam, & tres hypostases publice prædicabant. Pauliniani autem tres hypostases dicere reformatiabant, verentes ne sub nomine trium hypostasum tres diversæ substantiæ Ariano sensu inducerentur; propterea dicebant, unam hypostasim in Deo esse, hoc est substantiam, & tres Personas. Reclamabant vero Meletiani, hac dicendi formula extinetam Sabellianorum hæresim exscitari, quasi in Deo una essentia trium nominum, vel munierum significaretur. Una itaque pars aliam hæresis insimulabat, non sine gravi Fidelium scandalo.

171. Sed rem tandem feliciter composuit S. Athanasius in Concilio anno 562. Alexandriæ coacto. Vocatis enim iis, qui cum Meletio tres hypostases in Deo confitebantur, eosdem interrogavit, an putarent, divinas hypostases diversæ a se invicem substantiæ, & unamquamque hypostasim per se, ac seorsim divisan esse, ut ceteræ creaturæ, & qui ex hominibus nascuntur? An intelligenter diversas res, quale est aurum, argentum, æs? An ut alii hæretici sub istis vociibus tria principia constituerent? Illi autem responderunt, nequaquam se hæc dicere, aut credere, nunquam se dixisse tres Deos, aut tria principia; imo nec toleraturos quidem, si quis tale quidpiam dicat, aut sentiat: sed se scire esse sanctam Trinitatem, ut tamen sit una Deitas, & unum principium, & Filium se agnoscere esse coessentialē Patris, & Spiritum sanctum non creaturam, neque alienum, seu proprium, & indisgregatum ab essentia Patris, & Filii. Cognovit ergo S. Athanasius rectam, & orthodoxam Meletianorum fidem.

172. Tunc conversus ad alios, cui unam dumtaxat confitendam esse volebant divinam hypostasim cum tribus Personis, eosdem est percunctatus, an hoc dicerent Sabellianos sensu, ut sublatos vellent ex Trinitate Filium, & Spiritum sanctum, quasi Filius essentia careat, aut Spiritus sanctus non subsistat? At vero illi palam protestati sunt, se longe abesse ab his Sabellii blasphemias, atque idcirco unam tantummodo hypostasim se prædicare, quia *υπέστωτον* idem esse cum *στοιχίῳ* intelligebant, & quia Filius ex essentia Patris est, & quia in tribus est identitas naturæ.

173. Quibus auditis beatus ille vir, inquit S. Gregorius Nazianzenus loco supr. laud. & vere homo Dei, magnusque animarum dispensator, facile hoc tam grave dissidium composita hoc modo: „Utraque parte leuiter & benigne accita,

„ver-

„multum extingneret, dum Sabellii Lybiensis dogma studet evertere, de substantia, deque hypostasi quæstionem agitavit: quia quidem quæstio alteri contentioni materiam præbuit &c. “

„ verborumque sententia diligenter & accurate per-
„ pensa, posteaquam concordes reperit, nec quan-
„ tum ad doctrinam ullo modo inter se dissiden-
„ tes, ita negotium transegit, ut nominum usum
„ concedens, rebus eos constrinxerit. “ Itaque
„ hæc magna procella facile dissipata fuit & pax
ac concordia restituta.

174. Postea tamen cum trium hypostastum confusio exigeretur, hoc graviter ferens S. Hieronymus ita ad Damasum R. P. scribebat epistola XV.
„ Nunc igitur, proh dolor! post Nicænam fidem,
„ post Alexandrinum, juncto pariter Occidente,
„ decretum trium hypostaseon ab Arianorum pro-
„ le, & Campensibus (a) novellum a me homine
„ Romano nomen exigitur ... Interrogamus, quid
„ tres hypostases posse arbitrentur intelligi? Tres
„ personas subsistentes, ajunt. Respondemus, nos
„ ita credere. Non sufficit sensus: ipsum nomen
„ efflagitant; quia nescio quid veneni in syllabis
„ latet. Clamamus, si quis tres hypostases, ut
„ tria enyopostata, hoc est, tres subsistentes per-
„ sonas non confitetur, anathema sit. Et quia vo-
„ cabula non ediscimus, hæretici judicamur. Et
„ iterum expostulans subdebat, Decernite, obse-
„ cro, si placet, & non timebo tres hypostases
„ dicere. Si jubetis, condatur nova post Nicæ-
„ nam fides; & similibus verbis cum Arianis con-
„ fiteamur Orthodoxi. Tota sæcularium literarum
„ schola nihil aliud hypostasim, nisi usiam no-
„ vit. Et quisquam, rogo, ore sacrilego tres sub-
„ stantias prædicabit? *Tum postea suæ senten-
„ tiæ tenax sic pergit:* Taceantur tres hyposta-
„ ses, si placet, & una teneatur ... Aut si rectum
„ putatis, tres hypostases cum suis interpretatio-
„ nibus debere nos dicere non negamus. Sed,
„ mibi credite: venenum sub mele latet: transfi-
„ guravit se angelus satanae in angelum lucis ...
„ Quid tam auxie unum verbum tenent? Quid
„ sub ambiguo sermone latitant? Si sic credunt,
„ ut interpretantur, non damno, quod retinent.
„ Si sic credo, ut ipsi sentire se simulant, per-
„ mittant & mihi meis verbis suum sensum lo-
„ qui. *Ac denum ita concludit, Damasum R.*
„ *P. alloquens:* Obtestor Beatitudinem tuam per
„ Crucifixam mundi salutem, per ὁμίστιν Tri-
„ nitatem, ut mihi epistolis tuis, sive tacenda-
„ rum, sive dicendarum hypostasum detur aucto-
„ ritas. “

175. Neque vero sine ullo fundamento erat S. Hieronymi metus, quia Aiani eamdem dicendi formulam aliquando usurpaverant. Patres enim Concilii Sardicensis in epist. Synodica, quæ a Theodo- reto refertur Lib. II. *Hist. Eccl. c. 8.* testan- tur, Ursacium, & Valenteum, duas viperas ex

(a) Ita legit in sua editione Dominicus Valersius. Alii autem legunt: *ab Arianorum Præsule, & Campen- sis.* Non inane Campensis Sanctus Hieronymus intelligit Meletianos, qui in campis conventus suis agere cogebantur, vel in Ecclesia extra civitatem, quæ

„ Ariana aspide, asseruisse, quod Hæreticorum
„ factio pertinaciter asseverat, Patris, ac Filii,
„ ac Spiritus sancti diversas esse hypostases, &
„ a se invicem separatas; se vero hanc a majo-
„ ribus accepisse, ac didicisse, & hanc tenere
„ catholicam atque apostolicam traditionem, & fi-
„ dem, ac professionem, unam esse hypostasin,
„ quam ipsi hæretici substantiam appellant, Pa-
„ tris, ac Filii, ac Spiritus sancti. Et si quæ-
„ rant, quænam sit hypostasis Filii, profitemur,
„ eam esse, quæ omnium consensi sola est Pa-
„ tris. “

176. Etiam S. Aug., qui multo post quindecim libros de Trinit. conscripsit, de hac re non omni- no convictus fuisse videtur. Nam Lib. V. c. 8. de Græcis loquens, ait; „ Dicunt quidem & illi hy- „ postases; sed nescio quid volunt interesse inter „ usiam, & hypostasim, ita ut plerique nostri, „ qui hæc græco tractant eloquio, dicere consue- „ verint μίαν ἑταῖρη τρεῖς υπόστασις quod est la- „ tine, unam essentiam, tres substantias. Sed „ quia nostra loquendi consuetudo jam obtinuit, „ ut hoc intelligatur, cum dicimus essentiam, „ quod intelligitur, cum dicimus substantiam, „ non audemus dicere unam essentiam, tres sub- „ stantias, sed unam essentiam, vel substantiam, „ tres autem personas, quemadmodum multi La- „ tini hæc tractantes, & digni auctoritate dixe- „ ront, cum alium modum aptiorem non inve- „ nirent quo enunciarent verbis; quod sine ver- „ bis intelligebant.

177. Postea tamen sensim ac sensim utrumque nomen *hypostasis*, & personæ obtinuit ad designandam subsistentiam divinam; unde etiam in Concilio Chalcedonensi Act. V. in secunda Confessio ne Fidei adhibitum fuit utrumque vocabulum ad exprimendam unitatem personæ in Christo Jesu, videlicet asserabant, naturas divinam, & humana inconfuse, indivise &c. in Christo unitas es- se & in unam personam, atque subsistentiam concurrens, græce εἰς ἑταῖρη τρεῖς υπόστασις. Qui dicendi modus etiam in aliis Conciliis servatus fuit, & communis pene factus. Et nunc Latini non dubitant dicere una cum Græcis, in Deo esse unam essentiam, & tres hypostases; nec Græci recusant nobiscum fateri, unam divinam substantiam, & tres Personas; quæ formula adhibita est in Concilio IV. Lateranensi sub Innocentio III. iis verbis cap. 1.: *Firmiter credimus, & simpliciter confitemur, quod unus est solus verus Deus, Pater, & Filius, & Spiritus san-
ctus; tres quidem personæ, sed una essentia, substantia, seu natura omnino simplex.*

CAPUT VI.

De divinis notionibus.

178. Noster Angelicus Præceptor I. P. q. 52. a. 2. docet, *notiones esse proprias rationes cognoscendi divinas Personas*, unde notio definita potest cum Petavio Lib. IV. de Trinit. in proximo character, *vel insignis nota, vel nomen*, quo una persona divina ab aliis distinguitur cum dignitate. Hinc tria necessaria sunt ad constitutandam notionem; primo ut exprimat aliquam dignitatem; afficit enim personam, quæ nomen est dignitatis (vide supr. not. ad num. 157.); secundo ut aliquid significet speciale, & distinctum; quod enim tribus personis ex aequo convenit, non potest unam ab alia distincte denotare, quod notionis minus esse diximus: tertio ad originem pertinere debet, cum solis relationibus per originem Personæ divinæ ab invicem distinguantur.

179. Petrus Præpositus (*a*), ut testatur S. Thomas, attendens simplicitatem personarum, negavit in iis ponendas aliquas proprietates, *vel notiones*, & sicuti inveniantur, expoundendum esse abstractum per concretum; & sicuti consuevit dici: Rogo benignitatem tuam, idest, te benignum, ita ille putavit, in divinis cum dicitur *paternitas* intelligi Deum Patrem.

180. Sed admittendas esse divinas notiones probatur primo ex S. Jo. Damasceno, qui Lib. III. de fide orthodoxa cap. 5. inquit: *Differentiam hypostaseon (idest personam) in tribus proprietatibus, idest paternali, filiali, & processionali recognoscamus*. Etiam S. Basilii Lib. II. contra Eunomium, ejusque frater S. Gregorius Nyssenus Lib. I. contra eundem Eunomium notiones vocant *τροπικὰ ἀδύνατα cognoscibiles proprietates*. Idemque S. Basilii in epist. XXXVIII. ad fratrem suum Gregorium de essentia, & hypostasi notiones vocat *ἰδιότητα σημείων* *notiones proprias*.

181. Porro S. Thomas ostendit, ad ponendas in Deo notiones a duobus præcipue nos cogi. Primo nos cogit hæretorum instantia. „Cum enim confiteamur, Patrem, & Filium, & Spiritum sanctum esse unum Deum, & tres personas, quærentibus, quo sunt unus Deus, & quo sunt tres, sicut respondetur, quod sunt essentia, vel Deitate unum, ita oportuit esse aliqua nomina abstracta, quibus responderi possit, personas distinguiri, & hujusmodi sunt proprietas, vel notiones in abstracto significantes, ut paternitas, & filiatio. Et ideo essentia significatur in divinis, ut quod, persona vero, ut quis, proprietas autem, ut quo.

(a) Is fuit celebris in Universitate Parisiensi Theologus initio Sæculi XIII. & suministrans theologiam reliquit, nondum quidem impressam, sed in multis bi-

182. „Secundo quia una persona invenitur in divinis referri ad duas personas; scilicet persona Patris refertur ad personam Filii, & persona nam Spiritus sancti. Non autem refertur una relatione, quia sic sequeretur, quod etiam Filius, & Spiritus sanctus una, & eadem relatione referrentur ad Patrem. Et sic cum sola relatio in divinis multiplicet Trinitatem, sequitur, quod Filius, & Spiritus sanctus non essent duas personæ.“

183. Articulo autem sequenti idem Sanct. Doctor quinque enumerat has divinas notiones, scilicet innascibilitatem, paternitatem, filiationem, communem spirationem, & processionem. Duæ priores denotant personam Patris, qui dicitur *innascibilis*, quia a nullo procedit, & dicitur *Pater*, quia generat Verbum, seu Filium; unde *Filiatio* est notio Verbi, quia ea sacris libris, & veterum omnium traditione dicitur *genitum* seu *Filius*. *Spiratio activa* est pariter notio pertinens ad Patrem, & Filium, quatenus ex matuo æternaque aurore Spiritum sanctum producunt. Hujus autem notio est *spiratio passiva*, seu ut communiter appellari solet, *processio*.

184. Scotus hisce quinque notionibus communiter a Theologis recensisatis aliam addendam putavit, scilicet *inspirabilitatem*, quam Filio tribuit. Sed id necessarium non videtur ad cognoscendam secundam divinam personam; eo enim ipso, quod dicitur *Filius*, cognoscitur etiam eamdem non esse *spirabilem*.

185. Et certe tot sunt admittendaæ notiones, quot necessariae sunt ad divinas personas internoscendas; ad id autem sufficiunt quinque enumeratae: cum enim ut supra probatum est cap. IV., quatuor sint relations, quibus tres divinæ Personæ distinguuntur, & constituuntur, quatuor inde exurgunt notiones, scilicet paternitas, filiatio, spiratio activa, processio. His additur *innascibilitas*, quæ necessaria omnino est ad cognoscendum, primam personam esse quidem aliarum principium, ipsam tamen omni principio carere. Ut enim S. August. Lib. V. de Trinit. cap. 6. observare nos vult, non ideo quis pater, quia *ingenitus*, nec ideo *ingenitus*, quia pater. Ut ergo cognosceremus primam divinam Personam, duo erit necesse advertere, nempe illam esse sine principio, & esse aliarum principium, fontem, & originem.

186. Ob. primo. Ut Dionysius vulgo Areopagi præcipit c. 1. de divin. nomin. non est audiendum, dicere aliquid de Deo, præter ea, quæ nobis ex sacris eloquii sunt expressa; sed divinarum notionum nullibi in sacris eloquii est mentio: ergo &c.

187. Respondet S. Thomas, satis esse mentionem, Bibliothecis manuscriptam servatam, quam S. Thomas nonnunquam allegat. Vid. Luc. Ellies Dupin Biblioth. Eccles. Sæc. XIII.

mem, quæ in scriptura sacra sit divinarum Personarum Patris, Filii, & Spiritus sancti, quæ cognosci, & distinguui debent per suas proprias notiones.

188. Obj. secundo. Quidquid ponitur in divinis, aut pertinet ad unitatem essentiæ, aut ad trinitatem personarum; sed notiones ad neutrum pertinent. Non ad unitatem essentiæ; neque enim dici potest, paternitatem esse sapientem, vel agere, creare &c. Sed neque pertinent al trinitatem personarum; non enim dici possunt de notionibus, quæ dicuntur de personis, ex. gr. paternitatem generare, & filiationem generari: ergo &c.

189. Respondet Angelicus, notiones in divinis non significari, ut res, sed ut rationes quasdam, quibus cognoscuntur personæ; & ideo quæ habent ordinem ad actum aliquem essentialiem, vel personalem, non posse dici de notionibus, quia hoc repugnat modo significandi ipsarum. „Unus, de non possumus dicere, quod paternitas generet, vel creat, sit sapiens, vel intelligens. Essentialia vero, quæ non habent ordinem ad aliquem actum, sed removent conditions creaturæ a Deo, possunt prædicari de notionibus: possumus enim dicere, quod paternitas est æterna, vel immensa, vel quocumque hujusmodi. Et similiter propter identitatem rei possunt substantiva personalia, & essentialia prædicari de notionibus; possumus enim dicere, quod paternitas est Deus, & Deitas est Pater.“

190. Præterea idem S. Doctor, ac Magister noster quæst. 41. art. 1. explicans illud dictum S. Augustini Lib. V. de Trinit. cap. 4: & 5.: *Omne quod de Deo dicitur, aut dicitur secundum substantiam, aut secundum relationem,* respondet ad 2., quod actus notionales secundum modum significandi tantum differant a relationibus personarum, sed re sunt omnino idem. Vid. totus ille articulus, imo tota quæstio in sex articulos divisa.

191. Obj. tertio contra numerum notionum. In Deo non sunt nisi tres personæ, ergo etiam non debent poni nisi tres notiones: vel ad summum quatuor juxta numerum relationum.

192. Resp. neg. conseq. Non enim est eadem ratio personarum, relationum, ac notionum. Tres enim personæ ex duabus processionibus divinis resultant, nempe Patris, qui generat, Filii, qui generatur, & Spiritus sancti, qui a Patre, Filioque procedit. Ex tribus autem personis quatuor exsurgunt relations, paternitatis, filiationis, spirationis activæ, & processionis. Denique hæ relations non sufficiunt ad actus notionales; addeunda est enim innascibilitas, ut cognoscatur, Patrem, qui generat, esse ingenitum.

193. Dices: Hæc duplex notio Patris, sicut etiam Filii, est supervacanea; una enim sufficit ad unam personam ab aliis internoscendam.

194. Resp. neg. maj.; nam paternitate utique distinguitur a Filio, sed non a Spiritu sancto.

Rursus paternitate, & spiratione activa Pater distinguitur a duabus personis. Addenda tamen est innascibilitas, ut sciamus, ita Patrem esse aliarum personarum principium, ut ipse omni principio caret.

195. Dices secundo: Innascibilitas nihil est positivum, sed pura negatio principii; non itaque in censum divinarum notionum venire potest.

196. Resp. Quanquam innascibilitas ex se aliquid negativum significet, attamen cum de æterno Patre enunciatur, aliquid positivum denotat, scilicet personam divinam, quæ a nulla alia procedit.

197. Dices tertio: Notio ex definit. sup. num.

178. tradita denotat aliquam perfectionem; sed innascibilitas nullam dicit perfectionem: alias personæ, quæ procedunt, hac perfectione carerent, ac proinde non essent infinitæ.

198. Resp. notioneum innascibilitatis certe esse perfectionem; quis enim negat, suminam Patris esse perfectionem, quod quocumque alio principio caret, & sit a seipso? Hæc autem perfectio est in Patre solo, reduplicative ut prima persona est. Eadem tamen & in aliis Personis est, non quidem ratione personæ, sed ratione essentiæ. Cum enim quælibet perfectio divina identificetur cum essentia, & essentia una, eademque sit in omnibus personis, hinc quælibet persona mediate saltem, seu ratione essentiæ perfectio omnium aliarum habet; non quidem formaliter, sed identice, ut Scholastici loquuntur. Vide sup. Dissert. I. num. 210.

199. Dices quarto: Spiratio activa, utpote quæ duabus personis convenit Patris, & Filii, non potest inter notiones numerari; quia notio est nota, seu character ad unam personam distinguendam ab aliis.

200. Resp. etiam spirationem activam esse notiōnem, seu notam, & characterem, qua duæ personæ, Patris, ac Filii, a tertia Spiritus sancti persona distinguuntur.

201. Obj. quarto: Notiones debent esse plures, quam quinque. Nam pater æternus, sicut est innascibilis, & ingenitus, ita est inspirabilis: ergo etiam inspirabilitas erit notio Patris.

202. Resp. *Inspirabilitatem* in Patre, & Filio, sicuti etiam *ingenerabilitatem* in Spiritu sancto, non esse notiones, quia nullam dignitatem, aut perfectionem dicunt, quod tamen in notionibus requiritur. Cum enim utraque persona Filii, & Spiritus sancti procedat, altera quidem a Patre per generationem, & altera a Patre, & Filio per virtutem spirativam, nulla in Filio intelligitur perfectio, quod non possit etiam procedere per spirationem; & nulla in Spiritu sancto, quod procedere nequeat per generationem. Summa contra, & infinita intelligitur perfectio in Patre, quod a nullo alio principio procedat, sed sit ipse aliarum personarum principium, fons, & origo.

203. Dices: Saltem in Filio magna perfectio

intelligitur, quod paternam generandi vim ita totam exhauiat, ut nullus alius Filius gigni queat. Similiter etiam perfectio est in Spiritu sancto, ut nullus alius Spiritus sanctus produci possit: ergo haec duæ notiones addendæ erunt.

204. Resp. hanc perfectionem satis cognosci per notiones filiationis, & spirationis: cum enim duplicitis istius processionis termini, scilicet Filius, & Spiritus sanctus, sint infiniti, hoc ipso intelligitur, duabus istis processionibus totam vim generandi, & spirandi, licet infinitam, exhauiiri. Et sic etiam ex processione Filii per generationem intelligimus, ipsum esse Verbum, & imaginem substantialem Patris: atque ex processione Spiritus sancti per voluntatem sequitur ipsum esse mutuum amorem, & vinculum Patris, & Filii, ut propterea opus non sit alias notiones statuere utriusque Personæ. Atque hactenus dicta sufficientant de notionibus divinis, quæ teste Angelico Praeceptor I. P. qu. 52. art. 4., non sunt articuli fidei. Ita tamen concludit: *Sic igitur dicendum est, quod circa notiones aliqui absque periculo hæresis contrarie sunt opinati, non intendentess sustinere aliquid contrarium fidei. Sed quis fulsum opinaretur circa notiones, considerans, quod ex hoc sequatur aliquid contrarium fidei, in hæresim laberetur.*

CAPUT VII.

De missione divinarum Personarum (a).

205. Agit de hujusmodi missionibus S. Thomas I. P. qu. 45. octo articulis; & primo declarat, quid proprie sit missio divinarum personarum, his verbis, quæ exscribere non piget; claram enim distinctamque missionis ideam suppeditant: „In ratione missionis duo importantur; quod rum unum est habitudo missi ad eum, a quo mittitur; aliud est habitudo missi ad terminum, ad quem mittitur. Per hoc, quod aliquis mittitur, ostenditur processio quædam missi a mittente, vel secundum imperium sicut dominus mittit servum, vel secundum consilium, ut si consiliarius mittere dicatur Regem ad bellandum; vel secundum originem, ut si dicatur, quod flos emititur ab arbore. Ostenditur etiam

„habitudo ad terminum, ad quem mittitur, ut aliquo modo ibi esse incipiat: vel quia prius ibi omnino non erat, quo mittitur, vel quia incipit ibi aliquo modo esse, quo prius non erat. Missio igitur divinæ personæ convenire potest, secundum quod importat ex una parte processionem originis amittente, & secundum quod importat ex alia parte novum modum existendi in alio: sicut Filius dicitur esse missus a Patre in mundum, secundum quod incepit in mundo esse per carnem assumptam, & tamen ante in mundo erat, ut dicitur Jo. I.“ 206. Ex hac S. Th. doctrina definiri solet a Theologis missio, ut sit processio personæ divinæ ab alia, cum habitudine ad terminum, in quo incipit esse aliquo modo, quo ibidem antea non erat. Sic Joan. VIII. 16. Christus dicebat de seipso: *Misit me Pater: & vers. 42. Ego enim ex Deo processi, & veni; neque enim a me ipso veni, sed ille me misit: tum c. XIV. 26. de Spiritu S.: Quem mittet Pater; ac XV. 26.: Cum reverent Paracletus, quem ego mittam vobis a Patre. Hæc autem missio Filii a Patre, & Spiritus S. a Patre, & Filio non est per imperium, aut per consilium, sed per originem, & emanationem naturalem.*

207. Hæc porro missio, prout respicit processionem, & originem, est æterna, & invisibilis; prout autem respicit terminum, temporalis est, & aliquando visibilis, ut patet in missione Verbi, quando in plenitudine temporis carnem pro nostra salute assumpsit, & etiam Spiritus sancti, quando supra Jesum Christum in Jordane, sicut columba descendit, & super Apostolos visibili forma ignis apparuit. Aliquando autem est invisibilis; ut cum Spiritus sanctus habitat in justis per gratiam sanctificantem, juxta illud ad Gal. IV. 6.: *Misit Deus Spiritum Filii sui in corda vestra.*

208. Ex his, quæ certa sunt apud omnes, quædam quasi corollaria elicuntur. Primo, Patrem æternum nullatenus mitti, quia innascibilis est, & a nullo procedit. Pater, inquit S. Augustinus Lib. II. de Trinit. cap. 5., *nusquam legitur missus.* Idemque repetit aliis in locis; & supervacaneum omnino foret aliorum testimonia afferre in re omnino certa (b).

209. Neque vero obest, quod Christus dicit a-

pud

(a) Sancti Patres ex missionibus divinarum personarum, quas sacrae litteræ frequenter memorant, invictum depromebant arguinentum contra Sabellianos pro earumdem personarum distinctione: *nihil enim a seipso mittitur,* inquit S. Basil. Lib. V. contra Eunomium. Vid. etiam S. Athanas. in Lib. contra Sabellianos; S. Epiph. *Heresi LXII.* S. Ambr. Lib. II. *De fide* c. 4. & S. Aug. in Libris de Trinit.

(b) Photins in *Bibliotheca Codice* 277. Homilia quædam allegat S. Jo. Chrysostomi de Spiritu sancto, inquiens (interpretate Andrea Schotto Antwerpiano): „In hac homilia in fine invenies Chrysostominum

, dicere, missionem neque Filium, neque Spiritum mi-
norem facere Patre. Quod & ipse Pater mittatur a
Spiritū, & a Filio, dicit his verbis: *Si tibi osten-
derem factorem cœli, & terræ missum esse a Spi-
ritu, & Filio, quid facies?... Et ubi dicitur, in-
quis, hoc? Audi Deum per Prophetam dicentem I.
saiam (cap. XLVIII. 12.): Audi me Israel, quem
ego coco; & cum integrum locum conisque protulisi-
set, Et nunc Deus misit me, & Spiritus ejus, con-
firmat, Patrem hæc dicere, ex prædictis, confir-
mans hanc orationem, & statuens: *Clarum est,
Patrem nunc loqui, & mitti se a Spiritu, & Fi-**

pud Joannem XIV. 25. de se ipso, ac de Patre: *Si quis diligit me ... & Pater meus diligit eum, & ad eum veniemus, & mansionem apud eum faciemus; quod etiam de Spiritu sancto intelligendum est, ita ut tota Trinitas in justis inhabet (b).*

210. Non, inquam, id obest, quia ut S. Thomas observat „, licet effectus gratiae sit etiam a Patre, qui inhabitat per gratiam, sicuti & Filius, & Spiritus sanctus, quia tamen non est ab alio, non dicitur mitti. Et hoc est quod dicit Augustinus IV. de Trinit. c. 20., quod Pater, *cum in tempore a quoquam cognoscitur, non dicitur missus; non enim habet, de quo sit, aut ex quo procedat.*“ Et contra Serin. Ariar. norum cap. 4. Tom. VI. *Solus Pater, inquit, non legitur missus, quoniam solus non habet auctorem, a quo genitus sit, vel a quo procedat. Ei ideo non propter naturae diversitatem, quae in Trinitate nulla est, sed propter ipsam auctoritatem solus Pater non dicitur missus. Non enim splendor, aut fervor ignem, sed ignis mittit sive splendorem, sive fervorem.*

211. Secundo. Missio in divinis denotat quidem aliquam dignitatem in Persona, quae mittit, non tamen secum affert aliquam dependentiam naturae, aut aliquam imperfectionem in Persona, quae mittitur, sed solam processionem originis. Essentia enim una eademque numero est in tribus Personis; Personæ autem sibi sunt coæternæ, & perfectæ æquæ.

212. Aliqui sancti Patres videntur quidem hoc discrimen ponere intermittentem, & missum, ut hic alteri inferior esse debeat. Sed tunc loquuntur de missione Christi, ut homo erat, & Patre minor. Unde S. Gregorius Nyssenus in Lib. de Deitate Filii, & Spiritus sancti ea verba Christi Joan. XIV. 28. *Pater major me est, ita explicat: Dicunt est igitur: Qui misit me, maior me est. Igitur videmus, a quo haec verba proferantur. Quomodo missus est, an forma Dei precitus, an accepta servi forma? .... Descensus igitur Filii Dei ad nostram humilitatem, & imbecillitatem, qui voluntate Patris accedit, missio dicatur. Hinc etiam illa præclara observatio*

, lio. „Ita Photius. Sed hæc Homilia inter opera S. Jo. Chrysostomi spuria rejecta est in III. Tomo edit. D. Bern. Montfaucon. Etiam fronte Ducrus eamlein ut spuriam rejecerat. Vid. Monitum hunc Homilias præfixum. Ceterum in illa Homilia, prout modo edita est, non legitur, Patrem esse missum a Filio, & a Spiritu sancto; sed tantummodo a Spiritu sancto: & manifeste apparet, conditionem carli & terre ibi non significare Patrem, sed Filium, adopere non Patrem dici missum a Spiritu sancto, sed Filium.

(b) Quamvis in lard. Joan. loco nulla expressa intentio sit Spiritus sancti, apertissime tamen subintelligitur propter subsequentia verba: *Paracletus a me Spiritus sanctus, quem mittet Pater in nomine meo, ille vos da-*

S. Augustini Lib. II. de Trinit. cap. 6., inusquam scriptum esse, quo^t Deus Pater major sit Spiritu sancto, vel Spiritus sanctus minor Deo Patre, quia non sic est assumpta creatura, in qua appareret Spiritus sanctus, sicuti assumptus est filius hominis, in qua forma ipsius Verbi Dei persona præsentaretur &c.. Item tamen sancti Patres præter hanc visibilem, & temporalem Verbi divini missionem, sœpissime aliam invisibilem, & æternam memorarunt, qua a Patre generatione precedit.

213. Hinc etiam aliquando dictum est, *Filiū mitti a Spiritu sancto. Nam illa verba Isaiae XLVIII. 16.: Nunc misit me Dominus Deus, & Spiritus ejus, & illa alia LXI. 1. Spiritus Domini super me, eo quod Dominus unixerit me, al annunciarium mansuetis misit me intelliguntur de persona Filii, missi a Spiritu sancto; nempe missione externa, & temporali ad Incarnationis opus, ut explicat land. S. Augustinus cap. 5.: ubi etiam notat, eadem ratione posse divinum Verbum dici missum quoque a se ipso. Fortasse, inquit, aliquis cogitat, ut dicamus, etiam a se ipso missum esse Filium; quia ille Mariae conceptus, & partus operatio Trinitatis est, quæ creante omnia creantur. Quid dici posse, & debere, S. Pater concedit subdens: Sic ergo intelligat, illam incarnationem, & ex Virgine nativitatem, in qua Filius intelligitur missus, una, eademque operatione Patris, & Filii inseparabiliter esse factam, non utique in le separato Spiritu sancto, de quo aperte dicitur: inventa est in ute-ro habens de Spiritu sancto.*

214. Ceterum idem sancti Patres non propter ea negant missionem Verbi, etiam ut Deus est. Nam sœpe land. S. Augustinus Lib. IV. de Trin. cap. 20. *Secundum hoc, inquit, jam potest intelligi; non tantum ideo dici missus Filius, quia Verbum caro factum est, sed ideo missus, ut Verbum caro fieret, & per præsentium corporalem illa, quæ scripta sunt, operaretur. Antea vero notaverat, ex quo Filius dicitur missus a Patre, nullo modo nos impediri, ut credamus, æqualem Patri esse Filium, & consubstantialem, & coæternum, & tamen a Patre missum Filium; non quia ille major est, ille minor,*

celit omnia, & suggesteret oibis omnia. Hinc S. Augustinus Tr. LXXVI. in Joan., Ne quis porro, inquit, existinet, Patrem tantummodo, & Filium sine Spiritu sancto apud Dilectores suos facere mansionem, recolat quod superins de Spiritu sancto dictum est: Quem mundus non potest accipere, quia non videt eum; nec scit eum; vos autem cognoscetis eum; quia apud eos manebit, & in oibis erit. Ecce facit in Sanctis cum Patre, & Filio Spiritus sanctus mansionem: intus utique, tamquam Deus in templo suo: Deus Trinitas, Pater, & Filius, & Spiritus sanctus venient ad nos, ut sit in nobis non transitoria mansio, sed æterna .“

nor; sed quia ille Pater, ille Filius, ille genitor, ille genitus; ille a quo est, qui mittitur, ille qui est ab eo, qui mittit. Filius enim a Patre est, non Pater a Filio. Quæ omnia non de temporali, sed de æterna missione intelligi debent.

215. Sed frequentius locuti sunt S. Patres de missione externa & temporali, quia etiam sacræ litteræ frequentius de eadem loquuntur, ut ad Galatas. IV. 4. *Ubi venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum.* Dominus etiam Jesus Christus proinmittens se missurum Spiritum sanctum, de missione temporali aperte loquitur utens verbo futuro, *mittam: cum venerit &c.* & apud Joann. VII. 58. seq.: *Qui credit in me, sicut dicit Scriptura, flumiina de ventre ejus fluent aquæ vivæ.* Hoc autem dixit de Spiritu, quem accepturi erant credentes in eum; nondum enim erat Spiritus datus; quia Jesus nondum erat glorificatus. Quæ omnia non nisi ad temporalem missiōnem Filii, & Spiritus sancti referri possunt. Sed temporalis hæc missio aliam æternam supponit; non enim mittitur una persona, nisi ab alia, a qua procedit.

CAPUT VIII.

De Circumsessione.

216. Nonnulla quidem hac de re notavimus in I. Dissert. n. 15.; præstat tamen aliqua addere pro majori hujus ineffabilis arcani intelligentia; ex hac enim mutua divinarum personarum circumsessione, vel ut alii loquuntur, circumsessione validissimum argumentum desumitur ad duas oppositas hæreses, Sabellianam, & Arianam proligandas. Sabelliana enim impietas omnino condegnatur, si una divina Persona in alia inexistere demonstretur; cum nihil recte dicatur in seipso inexistere. Aria quoque blasphemia exploditur, cum non alia ratione possint divinæ Personæ intime in seipsis inhabitare, nisi propter unitatem, atque identitatem naturæ.

217. Jam vero admittendam esse hanc mutuam divinarum Personarum circumsessionem, patet ex sacris litteris. Christus enim Jo. X. 38. ita discipulos suos instruebat: *Ut cognoscatis, & eredatis, quia Pater in me est, & ego in Patre.* Et cap. XIV. 10. eosdem quasi redargueens, inquit: *Non creditis, quia ego in Patre, & Pater in me est? ... Pater autem in me manens, ipse facit opera.* Quæ verba expendens S. Cyrillos Alexandrinus Lib. Thesauri XII. inquit: *Ut eo ipso, quod ait Christus, hunc in illo, & illum in hoc videri, identitatem Deitatis, & unitatem substantiæ monstrat.* Cum autem alterum in altero inesse asserit, excludi illud, ne quis unum ciliquid esse numero putet.

218. Longum autem esset omnia, quæ abunde suppetunt, Veterum testimonia congerere; quamobrem non nisi pauca stigemus. Athenagoras in Le-

gatione pro Christianis dicit, *unum esse Patrem, & Filium, & esse in Patre Filium, & Patrem in Filio unitate, & virtute Spiritus.*

219. Tertullianus in Libro adv. Praxeam cap. 25. Connexus, inquit, *Patris in Filio, & Filii in Paracleto tres efficit cohaerentes, qui tres unum sint, non unus.*

220. Dionysius Rom. Pontifex in ea epistola, quam contra Sabellianos pro dogmate sanctissimæ Trinitatis scripsit, & cuius aliquæ fragmenta apud S. Athanasium in Decretis Synodi Nicænæ subsuntur, postquam Sabellianorum blasphemias condemnavit, contra alios invehitur, qui tres quodammodo Deos prædicant, ~~duo~~ sanctam Monadem divilunt in tres hypostases peregrinas, a se invicem plane separatas. Etenim necesse est, uniri omnium Deo Dei Verbum, & in Deo manere, & habitare Spiritum sanctum. Jam vero dicinam quoque Trinitatem in unum, velut in caput quodlibet, & sumnam, Omnipotentem Deum universorum dico, colligi, & coalescere prorsus necesse est.

221. Multo clarius locuti S. Patres post exortam, & profligatam Arianam impietatem. Sic S. Hilarius in Lib. VIII. de Trinitate: *Pater, inquit, in Filio est, & Filius in Patre per inseparabilis naturæ unitatem ... Tenens hanc itaque manentis in Patre Filii, & Patris in Filio fidem, unum Deum Patrem, & unum Dominum Christum sibi esse Apostolus prædicat.*

222. S. Ambrosius Lib. X. in Luce cap. XX. ex Pater, inquit, *Dominus, & Filius Dominus: Dixit Dominus Domino meo; quia & Pater Deus, & Filius Deus, sed unus Deus, quia Pater in Filio, & Filius in Patre.*

223. S. Hieronymus non solum adimitit divinarum personarum circumsessionem, sed eam insuper explicat per intimam localem inhabitationem, inquiens in cap. III. Ezechielis: *Filius est locus Patris, & Pater locus est Filii, dicente Dominum Salvatorem: Ego in Patre, & Pater in me.*

224. S. Augustinus in postr. cap. Lib. VI. de Trinit. de divinis personis ait: *In illa summarum Trinitatem tantum est una, quantum tres simul; nec plus aliquid sunt duæ, quam una...* Ita & singula sunt in singulis, & omnia in singulis, & singula in omnibus, & omnia in omnibus, & unum omnia.

225. S. Fulgentius in Libro de fide ad Petrum cap. i. Per hanc, inquit, unitatem naturalem totus Pater in Filio, & Spiritu sancto, totus Filius in Patre, & Spiritu sancto est, totus quoque Spiritus sanctus in Patre, & Filio: nullus horum extra quenlibet ipsorum est.

226. Demum S. Jo. Damascenus in Lib. I. de fide orthodoxa circumsessionem explicat exemplo lucis, quæ a tribus solibus diffunderetur; ita enim sibi invicem radii immarent, ut solis unius lux contineretur in luce aliorum, & rursus lux interiorum commisceretur cum luce alterius.

227. Sed nulla prorsus est similitudo rerum creatarum, qua possit singularis illa divinarum Personarum περιχώρης ad amissum explicari. Exemplum enim duarum naturarum in Christo, quo aliqui sancti Patres usi sunt, ac praecipue S. Jo. Damascenus Lib. III. de fide orthol. cap. 5. & seq., multum deficit; in Christo enim natura quidem divina humana omnino permeat, totamque in se continet; sed non vicissim natura humana, utpote finita, potest totam innimare naturam divinam. In hoc tamen ea similitudo valet, quod duas illas naturas se mutuo permeant absque ulla confusione.

228. Multoque longius distat alia similitudo inexistentiæ fidelium in Deo per charitatem, quæ non dicitur, nisi per quicquid analogiam cum illa perfectissima unione divinarum personarum inter se. Sic Christus rogabat Patrem Jo. XVII. 21. pro fidelibus, *ut omnes unum sint, sicut tu Pater in me, & ego in te, ut & ipsi in nobis unum sint.* Quæ, & alia similia significant unionem charitatis, non autem essentiæ, quæ potissima ratio est circuminsessionis divinarum personarum.

229. Hanc rationem, & omnium veterum Patrum hac de re doctrinam complexus est, & morte suo illustravit S. Thomas I. P. q. 42. art. 5. Observans, „ quod in Patre, & Filio tria est considerare, scilicet esse uitam, & relationem, & originem, & secundum quodlibet istorum Filius est in Patre, & e converso. Secundum essentiam enim Pater est in Filio, quia Pater est sua essentia, & communicat suam essentiam Filio, non per aliquam suam transmutationem. Unde sequitur, quod cum essentia Patris sit in Filio, in Filio sit Pater. Et similiter cum Filius sit sua essentia, sequitur, quod sit in Patre, in quo est ejus essentia (a) ... Secundum etiam relations manifestum est, quod unum oppositorum relative est in altero, secundum intellectum. Secundum originem etiam manifestum est, quod processio verbi intelligibilis non est aliquid extra, sed manet in dicente. Id etiam, quod verbo, dicitur in verbo continetur. Et eadem ratio est de Spiritu sancto.“

230. Argumentum autem, quod S. Thomas assertum ex relationibus divinis, primo quidem intuitu videri potest inefficax, inno contrarium, quia unum oppositorum non potest esse in altero: sed relatio efficit in divinis personis mutuam oppositionem; adeoque relations divinas obstat videntur mutuae personarum circuminsessioni.

(a) S. Doctor id confringat auctoritate S. Hilarii, enjus tamen verba paulo aliter leguntur prope finem Libri V. de Trinit., nempe hoc modo: *Naturam suam (ut ita dicam) sequitur incorporalis, atque indemutabilis Deus, incorporalem, atque indemutabilem Deum dignens. Nec naturam suam deserit, ex incorporali, atque indemutabili Deo incorporalis, atque indemutabili Guzzaniga Theol. Thom. III.*

231. Respondet tamen Angelicus ibide ad 3., quod Pater, & Filius opponuntur secundum relationes, non autem secundum essentiam; & ideo istorum oppositorum relative unum est in altero. Pater enim æternus non esset Pater, nisi in sinu suo contineret Filium.

232. Quantum vero ad tertiam Angelici rationem, illud considerandum est, quod processio divinarum personarum non sit per actionem ad extra, seu ut Græci dicunt πρὸς ἔξω; sed per actionem ad intra πρὸς ἵνα; ac proinde persona genita, vel spirata foris, ut ita dicam, non prodit; sed in persona generante, vel spirante manet; quomodo verbum ab intellectu producitur, in eodem intellectu manens, eademque ratione amor a voluntate. Quanquam hoc exemplum ex creaturis de promptum non est omnino simile, quia verbum in nobis non est intellectui coessentialis, nec amor voluntatis; quemadmodum sunt divinas personas sibi coessentiales.

233. Objicies. De Verbo divino communiter intelligitur illud Michæl. V. 2. *Egressus ejus ab initio (nempe ab æterno Patre) a diebus æternitatis.* Et ipse Christus Joan. XVI. 28. inquit: *Exihi a Patre, & veni in hunc mundum: si igitur Filius ab æterno suo Patre exiit, in illo amplius non est.*

234. Respondet S. Thomas ib. ad 2., exitum Fili a Patre esse secundum modum processionis interioris, prout verbum exit a corde, & manet in eo. *Unde exitus ille in divinis est secundum essentialiē aliquam distantiam.* Verba autem Jesu Christi significant processionem ejus temporalem ad salutare nostræ redemptiois opus perficiendum.

CAPUT POSTREMUM.

De cautione servanda in locutionibus de augustissimo Trinitatis mysterio.

235. Maxima cautione opus est in verborum delectu, ubi de sacrosanctis nostræ Religionis mysteriis agitur, potissimum vero de hoc fundamentali, & omnium abstrusissimo divinas Trinitatis; in quo explicando a duabus pestilentissimis heresibus, Sabelliana, & Ariana, quasi a duobus oppositis scopulis procul recedamus oportet, ut sapienter monet S. Thomas I. P. q. 51. art. 2. Quamobrem idem Doctor Angelicus, & post ipsum Theologi scholastici quosdam veluti canones consti-

lis Dei perfecta natus. Et inferius explicans verba Isaiae XLV. 14. *Tantum in te est Deus, & non est absque te Deus;* quæ de Christo dicta videntur, in quo inhabitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter. Coloss. II. 9. inquit: *Exerat se in hanc inseparabilem professionem heretice impietatis furor, que subsistente in eo Dei naturam intelligit, cum Deus Deo insit.*

stituerunt, ad quorum amissim nostræ de divinis personis loquendi formulæ exigi debent (a).

256. Et primo quidem certum est, nomen *Trinitatis* recte usurpari ad hoc mysterium profitem-dum, juxta illud Symboli *Quicunque*: *Fides autem catholica hœc est, ut unum Deum in Trinitate, & Trinitatem in unitate veneremur.* Et quamvis secundum etymologiam hoc vocabulum significare videatur unam essentiam trium personarum, quasi *trium unitas* (b); tamen secundum proprietatem vocabuli significat numerum personarum unius essentiæ; & propter hoc, inquit Angelicus hic art. 1. ad 1., non possumus dicere, quod Pater sit *Trinitas*, quia non est tres personæ. Admonet tamen idem S. Doctor ad 4., cum dicimus *Trinitatem in unitate*, non poni numerum in unitate essentiæ, quasi sit *ter una*, sed poni personas numeratas in unitate naturæ; & cum dicimus *Unitatem in Trinitate*, designari naturam in suis suppositis.

257. Secundo. Non tamen dici potest *triplicitas* personarum; triplicitas enim significat proportionem inæqualitatis. Unde etiam S. Augustinus Lib. VI. de *Trin.* cap. 7. de Deo inquit: *Nec quoniam Trinitas est, ideo triplex putandus est: alioquin minor erit Pater solus, aut Filius solus, quam simul Pater, & Filius.* Unde & Syndodus Toletana decima in Professione Fidei de Deo inquit: *Non triplex, sed Trinitas & dici, & credi debet* (c).

258. Tertio. Quamvis dici possit *Deus est trinus*, dici tamen non potest *Trinitas est trina*; quia in prima propositione designantur tria supposita Divinitatis; in altera vero importatur multiplicatio numeri ternarii in seipsum, & sic novem exurerent supposita, seu personæ.

259. Quarto. Controversia exorta sæculo IX. de *trina Deitate* pura putaque fuit λογομαχία. Nempe Hincmarus Remensis Episcopus vetuit cani in Hymno plurimorum Martyrum: *Te Trina Dei-*

(a) S. Augustinus Lib. X. de civit. Dei cap. 23. inquit: *Liberis verbis loquuntur Philosophi; nec in rebus ad intelligendum difficultissim offenditionem religiosarum aurium pertimescant.* Nobis autem ad certum regulam loqui fas est, ne verborum licentia etiam de rebus, quæ his significantur, impianum gignat opinionem. Etiam Angelicus 2. 2. quæst. 11. art. 2. ad 2. notat, quod si sit inordinata locutio circa ea, quæ sunt fidei, sequi potest ex hoc corruptio fidei. Ino Patres Synodi VI. Act. 12. sapienter monnerunt, necesse esse, non solum secundum sensum sequi sanctorum Patrum dogmata, sed iisdem vocibus uti cum illis, nihilque penitus innovari.

(b) Isidorus in Libro VII. *Etymologicarum*, seu Originum cap. 4. *Trinitas*, inquit, appellatur, quod fiat totum unum ex quibusdam tribus, quasi triunitas. *Pater* igitur, & *Filius*, & *Spiritus sanctus trinitas, & unitas.* Idem enim unum, & idem tria. Unum propter majestatis communionem. Tria propter personarum proprietatem. Nomen Trinitatis jam secundo Ecclesiæ sæculo a Theophilo Antiocheno Episcopo usurpatum fuit Lib. II. ad Autolicum n. 15.

tas, unaque poscimus, contendens, id sine hæresi dici non posse, quia Deitas naturam, vel essentiam divinam significat, quæ una, & simplissima est. Ratramnus vero Monachus Corbejen-sis volumen conscripsit ad Hildegarium Meldensem Episcopum, in quo potissimum ex S. Hilario & Augustino trinam, & unam Deitatem catholice dici posse evincebat. Non is autem erat Hincmarus, qui adversario facile fasces submitteret; unde suæ opinonis tenax librum edidit de non *trina Deitate*. Hunc autem Hincmarii librum impugnavit Gottescalchus, qui tunc in carcere Monasterii Al-tivillarensis macerabatur. Sed, ut dixi, mera hæc fuit λογομαχία pugna verborum; naturaliter enim Deitas una est; personaliter trina; quod nec Hincmarus, nec ullus catholicus inficiabatur. Usus tamen cantandi in Ecclesia *Te trina Deitas &c.* retentus fuit, quem etiam postea Angelicus in hymno festi Corporis Christi secutus est (d).

240. Quinto. Non tamen dici potest *triplex Deitas*, propter rationem superius num. 257. al-latam; significaret enim hoc nomen numerum personarum inæquum. Nec sine horre possimus illorum blasphemias commemorare, qui unam, sanctamque Trinitatem tricipiti Cerbero æquiparare scurriliter ausi sunt.

241. Sexto. Dici potest *Deus Deum genuit, si nomine Dei intelligatur persona*: unde Nicæni Pa-tres in Symbolo Jesu Christum confessi sunt. *Deum de Deo, lumen de lumine, Deum verum de Deo vero.* Deus enim hic sumitur pro perso-na Patris, quæ generat, & pro persona Filii, quæ genita est. Sed si hoc nomen *Deus* sumatur pro essentia, tunc dici non potest *Deus genuit Deum*, quia ut dictum est supra num. 53., *essentia nec generat, nec generatur.*

242. Septimo. Non tamen dici posset: *Deus non generat*; ut enim S. Thomas observat I. P. q. 59. articul. 4. ad 5. „*Cum diciimus, Deus ge-„, nerat, ratione actus notionalis supponit hoc no-„, men*“

(c) Repugnat Dion. Petavins Lib. VIII. de *Trinit.* cap. 9. nnn. 6., contendens, hanc phrasim *triplex Deitas absolute usurpari posse, nisi alteram trina Deitas alteri præculisset usus, Quem penes arbitrium est, & jus, & norma loquendi, ut inquit Horatius in Arte poet. ... Quidquid autem sit de his, quæ doctissimus hic scriptor attulit ad probandum, ideu prorsus significari apud Latinos duabus his vocibus *trinum*, & *tri-plex*, debemus certe ejus monito obtemperare, dum scribit, consuetudine, quæ in usu communis vocem illam *triplicis a Deo*, Deique natura segregavit, trini vero recepit, *Theologum non imprudentem uti oportere.**

(d) Vid. Nat. Alexander Dissert. V. in Sæculum IX. §. 14, Dupinus Biblioth. nova Scriptorum Ecclesiastic. Tom. VII. cap. 2., Petrus Constantinus in *Vindictis Manuscript. Codicium*, & Gilbertus Mauguinus Tom. II. *Vindic. predestinat. & gratie cap. 5. Diss. Histor. & Chronol.* Breve hijs rei mentionem facit etiam Mabillonius præfat. II. in Sæcul. IV. Benedict. num. 147.

„ *men Deus pro persona Patris. Sed dicimus Deus non generat, nihil additur quod determinet hoc nomen ad personam Filii: unde datur intelligi, quod generatio repugnet divinæ naturæ. Sed si addatur aliquid pertinens ad personam Filii, vera erit locutio, ut si dicatur, *Deus genitus non generat*. Unde non sequitur: *Est Deus generans, & Deus non generans*, nisi ponatur aliquid pertinens ad personas, ut puta si dicamus, *Pater est Deus generans, & Filius est Deus non generans*“.*

243. Octavo. Hæc propositio, *Pater genuit se Deum*, iudicio S. Thomæ I. P. q. 59. art. 4. ad 4. est falsa, „quia *ly se*, cum sit reciprocum, refert idem suppositum. Neque est contrarium, quod Augustinus dicit in epist. ad Maxim., quod *Deus Pater genuit alterum se*; quia *ly se* vel est casus ablativi, ut sit sensus, *genuit alterum a se*; vel facit relationem simplicem, & sic refert identitatem naturæ; sed est improposita, vel emphatica locutio, ut sit sensus, *genuit alterum simillimum sibi*“.

244. Nonno. Idem S. Thomas loco laud. reputat falsam hanc elocutionem, *Deus genuit alium Deum*; „quia licet Filius sit alius a Patre, non tamen est dicendum, quod sit alius Deus, quia intelligeretur, quod hoc adjективum *alius* posneret rem suam circa substantiam, quod est Deus, & sic significaretur distinctio Deitatis“.

245. Decimo. Similiter reputat falsam hanc propositionem: *Deus genuit Deum, qui est Deus Pater*; „quia cum *ly Pater* appositive construatur cum *ly Deus*, restringit ipsum ad standum pro persona Patris; ut sit sensus: *Genuit Deum, qui est ipse Pater*; & sic Pater esset genitus, quod est falsum. Unde negativa est vera: *Genuit Deum, qui non est Deus Pater*“.

246. Undecimo. S. Thomas q. laud. art. 5. ad 5. acute observat, „hanc esse differentiam inter nomina substantiva, & adjactiva, quod nominata substantiva ferunt suum suppositum, adjectiva vero non, sed rem significatam ponunt circa substantivum. Unde Sophiste dicunt, quod nomina substantiva supponunt, adjectiva vero non supponunt, sed copulant“. Ex hac autem subtilli Grammaticorum doctrina recte infert Angelicus, nomina personalia substantiva posse de essentia prædicari propter identitatem rei; sed notionalia, & personalia adjactiva non posse prædicari de essentia, nisi aliquo substantivo adjuncto. Unde non possumus dicere, quod *essentia est generans*; possumus tamen dicere, quod *essentia est res generans*, vel *Deus generans*, si res, & Deus supponant pro persona, non autem si supponant pro essentia. Unde non est contradicatio, si dieitur, quod *essentia est res generans, & res non generans*, quia primo res tenetur pro persona, secundo pro essentia. Ita totidem verbis Angelicus.

247. Duodecimo. Ibide ad 6. querit S. Do-

ctor de hac propositione, quæ invenitur apud S. Augustinum Lib. IV. de Trin. cap. 20.: *Pater est principium totius Deitatis*. „Respondeat autem quod Deitas, inquantum est una in pluribus suppositis, habet quamdam convenientiam cum forma nominis collectivi. Unde cum dicitur, *Pater est principium totius Deitatis*, potest sumi pro universitate personarum, inquantum scilicet in omnibus personis divinis ipse est principium. Nec oportet, quod sit principium sui ipsius, sicut aliquis de populo dicitur *rector totius populi*, non tamen sui ipsius. Vel potest dici, quod est *principium totius Deitatis*, non quia eam generet, & spiraret, sed quia eam generando, & spirando communicat“.

248. Decimo tertio. S. Thomas laud. quæst. 59. art. 6. nos docet, quod, licet nomina personalia, vel notionalia adjectiva non possint praedicari de essentia, tamen substantiva possunt praedicari propter realem identitatem essentiae, & personæ. Essentia autem divina non solum idem est realiter cum una persona, sed cum tribus. Unde & una persona, & duas, & tres possunt de essentia praedicari; ut si dicamus, *Essentia est Pater, & Filius & Spiritus sanctus*. Et quia hoc nomen *Deus* per se habet, quod supponat pro essentia, ideo sicut hæc est vera, *Essentia est tres personæ*, ita hæc est vera, *Deus est tres personæ*.“ Et licet de nulla persona dici possit, quod sit *Trinitas*: dici tamen potest, *Deus est Trinitas*, sumendo nomen *Dei* pro essentia.

249. Decimo quarto. S. Thomas q. 41. art. 2. regulas quadam generales proponit ad evitandos errores Arii, & Sabellii, inquiens: „Ad evitandum errorem Arii vitare debemus in divinis non men diversitatis, & differentiarum, ne tollatur unitas essentiae ... Ne autem tollatur simplicitas divinæ essentiae vitandum est nomen separacionis, & divisionis, quæ est totius in partes. Ne autem tollatur æqualitas, vitandum est nomen disparitatis. Ne vero tollatur similitudo, vitandum est nomen alieni, & discrepantis .... Ad vitandum vero errorem Sabellii vitare debemus singularitatem, ne tollatur communicabilitas essentiae divinæ: unde Hilarius dicit VII. de Trinitate: *Patrem, & Filium singularem Deum prælicare, sacrilegum est*. Dehemus etiam vitare nomen unici ne tollatur numerus personalium; unde Hilarius in eodem Libro dicit, quod *a Deo excluditur singularitas, atque unici intelligentia*. Dicimus tamen *unicum Filium*, quia non sunt plures Filii in divinis. Neque tamen dicimus *unicum Deum*, quia pluribus Deitas est communis. Vitamus etiam nomen confusi, ne tollatur ordo naturæ a personis. Unde Ambrosius dicit Lib. I. de file: *Nec confusum est, quod unum est; neque multiplex esse potest, quod in differens est*. Vitandum est etiam nomen solitarii, ne tollatur con-

„ sortium trium personarum, dicit enim Hilarius
„ IV. de Trin. : *Nobis neque solitarius, neque*
„ *diversus Deus est confitendus.*“^{a)}

250. Decimo quinto. Ibidem etiam docet Angelicus, unam personam non posse dici aliud ab altera, sed aliam. Nam S. Fulgentius in Libro de fide ad Petrum cap. 1. inquit: *Una est enim essentia Patris, & Filii, & Spiritus sancti, in qua non est aliud Pater, aliud Filius, aliud Spiritus sanctus; quamvis personaliter sit aliis Pater, aliis Filius, aliis Spiritus sanctus.* Cujus hanc rationem reddit S. Thomas; „ quia hoc nomen aliis masculine sumptum non importat, nisi distinctionem suppositi; unde convenienter dicere possimus, quod *Filius est aliis a Patre*, quia scilicet est aliud suppositum divinæ naturæ, sicut est alia persona, & alia hypostasis, “ Vide, quæ supra numer. 119. allata sunt ex eodem in resp. ad 4.

251. Addo etiam pulchra verba S. Augustini Tract. XXXVI. in Joan. n. 9., ubi postquam monuerat, ut a duabus hæresibus Sabellii, & Arii tanquam a scylla, & charybdi caveamus, subdit: *Jam dicis, Pater Pater est; Filius Filius est: bene periculum absorbentis gurgitis (Sabellii) evasisti: quid vis ire in alteram partem, ut dicas, aliud est Pater, Filius aliud? Alius est, recte dicens, aliud, non recte. Alius enim est Filius, quia non est ipse, qui Pater, & aliis Pater, quia non ipse, qui Filius; non tamen aliud; sed hoc ipsum est & Pater, & Filius.*

252. Et quia nomen *differentiæ* invenitur in divinis aliquando usurpatum ab aliquibus; ino & in Prosa de Trinitate his verbis: *Personalis differentia a se differentes*, prout aetate S. Thomæ cantabatur, Angelicus bene notat, id intelligentum esse, secundum quod proprietas relativa significatur per modum formæ. Cæterum nomen *differentiæ* proprie non usurpatur in divinis. Unde S. Ambrosius Lib. I. de fide ad Gratianum cap. 11. inquit: *Pater, & Filius Deitate unum sunt; nec est ibi substantiæ differentia, neque illa diversitas.*

253. Decimo sexto. Inquirit S. Thomas q. 51. art. 5., an hæc dictio exclusiva *solus* addenda sit termino essentiali in divinis? Ita vero respondeat: „ Hæc dictio *solus* potest accipi ut *categorematica*, vel ut *syncategorematica* (a). Dicitur autem dictio *categorematica*, quæ absolute ponit rem significatam circa aliquod suppositum, ut *albus* circa hominem cum dicitur *homo albus*. Si ergo sic accipiat hæc dictio *solus*, nullo modo potest adjungi alicui termino in dividinis, quia poneret soliditudinem circa terminum, cui adjungeretur; & sic sequeretur, *Deum esse solitarum*, quod est contra prædicta num.

„ 249. Dictio vero syncategorematica dicitur, quæ importat ordinem prædicati ad subjectum, si cuti hæc dictio *omnis*, vel *nullus*. Et simili ter hæc dictio *solus*, quia excludit omne aliud suppositum a consilio prædicati: sicuti cum dicitur, *solus Socrates scribit*, non datur intelligi, quod Socrates sit solitarius, sed quod nullus sit ei censors in scribendo, quamvis cum eo multis existentibus. Et per hunc modum nihil prohibet, hanc dictionem *solus* adjungere alicui essentiali termino in divinis, inquantum excluduntur omnia alia a Deo a consilio prædicati, ut si dicamus: *Solus Deus est æternus*, quia nihil præter Deum est æternum.“

254. Decimo septimo. In art. autem sequ. inquirit S. Doctor, an illa dictio exclusiva *solus* possit adjungi termino personali? Atque ita respondeat: „ Cum dicimus: *solus Pater est Deus*, hæc propositio potest habere multiplicem intellectum. Si enim *solus* ponat soliditudinem circa Patrem, sic est falsa, secundum quod sumitur categorematice. Secundum vero, quod sumitur syncategorematice, sic iterum potest intelligi multipliciter; quia si excludat a forma subjecti, sic est vera, ut sit sensus: *solus Pater est Deus*, idest ille, cum quo nullus aliis est Pater, est Deus... Sed hic sensus non habetur ex consueto modo loquendi, nisi intellectu alia implicatione, ut si dicatur: *Ille, qui solus dicitur Pater, est Deus*. Secundum vero proprium sensum excludit a consilio prædicati, & sic hæc propositio est falsa, si excludit aliud masculine: est autem vera, si excludit aliud neutraliter tantum, quia Filius est aliis a Patre, non tamen aliud. Similiter & *Spiritus sanctus*“.

255. Huic autem doctrinæ videtur obstare illud, quod in Hymno glorificatiouis Angelico Ecclesia cantare solet de Jesu Christo: *Tu solus altissimus*. Sed respondeat S. Thomas, non dici absolute, quod *solus Filius* sit altissimus, sed quod *solus* sit *altissimus cum Spiritu Sancto in gloria Dei Patris*. Et fortasse etiam id referatur ad humanitatem Jesu Christi in consortium divinitatis assumptam.

256. Decimo octavo. Nomina substantiva in plurali numero de Deo dici nequeunt, quia plures divinas substancias, vel essentias significarent; unde falsæ sunt hujusmodi propositiones: *Pater, Filius, & Spiritus sanctus sunt tres Dii*, vel *tres Deitates*. Nomina vero adjectiva multiplicari possunt, quia afficiunt Personas, quæ plures sunt, non autem substantiam, quæ unica est. Hinc nihil vetat dicere: *Pater, Filius, & Spiritus sanctus sunt tres creantes, tres beatificantes &c.* Nec minus dici posset, *Patrem, Filium, & Spiritum sanctum esse tres Dominos, tres æternos, tres*

(a) Ita loquuntur Logici a græco vocabulo στυγερηγορεῖα quod significat enuntiare; unde καὶ ηγοπεῖ simul en-

nuntiare; unde dictio syncategorematica est illa, quæ simul aliquid enuntiat.

tres omnipotentes, tres immensos. Hoc tamen negatur in symbolo *Quicunque*; quia ut S. Thomas observat I. P. q. 59. art. 5., haec nomina ibi sumuntur *substantive*. Ceterum id dici posse *adjective*, in eodem Symbolo luculenter exprimitur iis verbis: *Totæ tres personæ coæternæ sibi sunt, & coæquales.* Cum igitur apud aliquos S. Patres haec, & similia nomina plurali numero usurpata leguntur, *adjective* intelligi debent, non *substantive*: & e converso cum singulariter prædicantur, *substantiva* sunt.

257. Demum generaliter nomina, quæ personis divinis ratione essentiæ convenienti, singulari numero enunciari debent; quæ vero iisdem competunt ratione proprietatum personalium, plurali. Ita Angelicus Doctor I. P. q. 59. art. 5. inquiens: „Nominum essentialium quædam significant esse, sentiam *substantive*, quædam vero *adjective*. Ea quidem, quæ *substantive* essentiam significant, prædicantur de tribus personis singulari- ter tantum, & non pluraliter; quæ vero *adjective* essentiam significant, prædicantur de tribus personis in plurali. Cujus ratio est, quia nomina substantiva significant aliquid per modum substantiarum; nomina vero adjectiva significant aliquid per modum accidentis, quod inhæret subiecto. Substantia autem sicut per se habet esse, ita per se habet unitatem, vel multitudinem: unde & singularitas, vel pluralitas nominis substantivi attenditur secundum formam significatam per nomen. Accidentia autem, si- cut esse habent in subiecto, ita ex subiecto suscipiunt unitatem, vel multitudinem; & ideo in adjectivis attenditur singularitas, & pluralitas secundum supposita. In creaturis autem non invenitur una forma in pluribus suppositis, nisi si unitate ordinis, ut forma multitudinis ordinata. Unde nomina significantia tales formam, si sint substantiva, prædicantur de pluribus in singulari, non autem si sint adjectiva: dicimus enim, quod multi homines sunt collegium, vel exercitus, aut populus; dicimus tamen, quod plures homines sunt collegati. In divinis autem essentia divina significatur per modum formæ, ut dictum est art. præced., & q. 5. art. 5.; quæ quidem simplex est, & maxime una. Unde nomina significantia divinam essentiam substantive singulariter, & non pluraliter de tribus personis prædicantur.“

258. Hunc primo una est existentia in Deo, tres autem subsistentiæ. Secundo una æternitas, una infinitas, omnipotentia &c., non tres æternitates, infinitates, omnipotentiæ. Tertio dici potest ex æquo, Trinitatem esse unam rem, si designetur essentia; vel plures si spectentur personæ.

259. Non piguit, hæc aliquanto fusius explicare, quia non solum valde utilia, sed plane necessaria Theologo sunt. Nec ea quisquam parvi pendat, ut nimis acuta, & subtilia; neque enim hæ sunt vanæ, atque otiosæ Scholasticorum subtilitates, quas sine ullo detrimento præterire possimus. Ea diligent inquisitione digna judicavit Theologorum princeps S. Thomas, quem ducem ~~κατά τὸν θόδον~~ secuti sumus. Imo ejus pene verbis haec omnia explicanda esse censuimus, ut de nostræ doctrinæ puritate, atque integritate in re tanti momenti certi essemus. Nemini autem istis reclamare fas sit ex eo, quod quædam loquendi formulæ, quas ut minus aptas, vel plane falsas repudiavimus, apud aliquos veteres nonnunquam inveniantur. Neque enim ex iis, quæ raro in spissis S. Patrum voluminiibus, atque obiter dicta reperiuntur, sed potius ex eorum frequenti, atque usitata, constantique dicendi ratione nobis regulam, normamque sentieudi, & loquendi efformare debemus. Nec denique contemnendi, aut desereundi sunt scholæ Theologi, qui ad præcludenda hæreticorum effugia majori præcisione, ac magis accurato verborum delectu uti debuerunt (a).

DISSERTATIO III.

De vera, ac consubstantiali Jesu Christi divinitate.

Antequam catholicum veræ, & consubstantialis Jesu Christi divinitatis dogma ea, qua pars est, diligentia stabiliamus, ac vindicemus, pauca præmittenda sunt de hæresi Ariana, qua certe

.... non sævior ulla
Pestis, & ira Dei stygiis sese extulit undis.

C A P U T I.

De ortu, & progressu Arianae hæresis sub Constantino.

I. Ariana Iues saeculo IV. ineunte in Alexandria Ecclesia erupit, & totum simul orientem, atque occidentem brevi infect. Ejus parens fuit Arius ex Lybia Cyrenaica oriundus, vir acri ingenio, nec mediocri scientia instructus, extrinseca etiam vultus dignitatem, ac quadam falsæ pie-tatis specie commendatus; quibus dotibus ab Achilla Alexandrino Patriarcha ad Sacerdotii honorem elevhi promeruit; imo ab eodem Achilla Ecclesiæ Baucalensi, quæ ceteris in urbe Alexandrina

(a) De hac materia adinodum necessaria, præter S. Thomam sapientius a nobis laudatum, consuli possunt Guill. Estius in Lib. I. *Sentent. Distinct. IV.* & seq.,

Dion. Petavius Lib. VIII. *de Trinit.* duobus postremis capitibus, & passim Scholastici.

na præeminebat (*a*) , pastor datus est ; atque insuper eidem sacras litteras docendi munus collatum fuit in ea celeberrima schola , cui tot illustres Ecclesiæ Patres olim præfuerant .

2. His dignitatibus auctus superbis homo ad majora assurgens Patriarchalem sedem Achillæ obitu vacuam ambitiose expetebat . Spe frustratus Alexandrum , quem sibi in episcopatu prælatum ægre ferebat , Sabellianismi accusare cœpit , eo quod in Trinitate esse doceret unitatem ; ipse interim in contrarium errorem lapsus est , docens , Filium unigenitum æterni Patris , nedum hypostasi , sed etiam natura esse a Patre distinctum , & ex nihilo factum , quanvis ante omnes alias creaturem . In quo mo ab Ebionitis , Artemonitis , aliquisque veteribus Alogis , jam ab Ecclesia proscriptis distinguebatur Arius ; id enim Christum ante Mariam Virginem ejus matrem nullatenus extitisse , blasphemabant .

3. Alexander primo amicis colloquiis , & privatis disputationibus Arium ad sanitatem revocare conatus est ; sed cum nihil proficeret , imo errorem latius in dies serpere videret , coacta ex Lybia , & Ægypto centum & amplius Episcoporum Synodo , heresim vix natam condemnavit , & Arium in errore pertinacem ab Ecclesia expulit . Hæc contigisse creduntur anno circiter 320 .

4. Arius ab Ecclesia Alexandrina pulsus in Palestinam se contulit , ubi erroris sui patronos aliquos invenit , atque imprimis Eusebium Nicomedensem Episcopum , qui anno circiter 423 . Concilio habito ex Bithynia Episcopis Arium ad Ecclesiæ communionem admisit ; post autem ejus defensionem adeo vehementer suscepit , ut Arianæ hereseos dux , & antesignanus factus sit : unde etiam ejus sectæ homines promiseue Ariani , vel Eusebiani dicti sunt . Arius autem ut errorem suum magis dilataret , librum edidit *Thalice* nomine inscriptum , in quo versibus *Sotades* suas impietates molliter exponebat , ut eas imperito præsertim vulgo facilius insinuaret (*b*) .

5. S. Athanasius Orat. I. contra Arianos n. 5. exordium *Arianæ Thalæ* refert , ita in fine concludens : *Et hæc quidem sunt particulæ fabellarum , quæ in ridiculo Arij extant volumine* . Et in Libro , seu epistola de *Synodis Ariminensi , & Seleuciensi* num. 15. aliud infamis illius libri fragmentum nobis servavit , una cum epistola ali-

quot Presbyterorum , & Diaconorum , qui fuerant ab Ario seducti ad Alexandrum Episcopum scripta .

6. Tum postea noninna recenset quorundam Episcoporum , qui Ario favebant , antequam Synodus Nicæna celebraretur , scilicet Eusebii Nicomedensis , qui Ario scribebat : *Cum recte sentias , precare , ut omnes ita sentiant , Narcissi , Patrophili , Maris , Paulini , Theodoti , & Athanasii Nazarborum* , quorum postremus in sua epistola ad Alexandrum dicebat , *Filium Dei esse unum ex centum ovibus a Christo Jesu in sua parabola commemoratis* ; quæ si omnes creatæ res sunt , etiam Filius Dei creatura erit . Alia similia non minns insulsa , quam impia Arii sectatorum dicta idein S. Athanasius ex eorum litteris excerptis , quæ sine stomacho legi non possunt .

7. Sed alios superavit quidam Asterius Sophista ex Cappadocia , unus ex Eusebianis , qui cum in persecutione Diis sacrificasset , in Clerum cooptari non potuit . Hic igitur ex sententia Eusebianorum opusculum edidit , quod , ut Athanasius ait , *sacrificii scelus aequaliter* . In illo enim locustam , & erucam Christo conferebat , imo & præferebat , addens , aliam in Deo esse sapientiam præter Christum , quæ & Christi , & mundi creatrix esset . Eusebianorum autem commendatione fretus Ecclesias circuibat , opusculum suum legens , & divulgans , cujus partem ibidem recitat laud . S. Athanasius . Atque ita Arii ejusque sectatorum furore Ecclesiarum pax , & concordia in dies magis abrumpebatur .

8. His Ecclesiæ dissidiis permotus Constantinus magnus , qui Romanum imperium tenebat , (*c*) litteras ad Alexandrum simul , atque ad Arium dedit , utrumque ad pacem , ac silentium exhortans , quæ tamen eum scripsisse nollein ; sunt enim tanto Imperatore prorsus indignæ , cum in iis gravissimam hanc quæstionem inaneum appellat , atque Alexandrum non minus ac Arium imprudentiæ accuset (*d*) .

9. Post tamen cum iam incendium adeo excrevisset , ut facile extingui non posset , & frustra Osius Cordubensis Concilio Alexandriae habitu an. 524. discordias componere studuisset , idem Imperator Concilium Ecumenicum Nicæa in Bithynia an. 525. , annuente S. Silvestro Rom. Pontifice , celebrari curavit . Adfuerunt ex omnibus mundi partibus 518. Episcopi (*e*) , qui auditio Ario , reque quondam diligentissime discussa , communib[us] suffra-

(*a*) Ita testatur P. Mic. Le Quein Tom. H. Orientis Christiani de Patriarchatu Alexandrino n. 31.

(*b*) Quorū catalogum exhibet D. Aulius *Delle Scuole sacre* Lib. II. , & Henr. Dodvvelius *Dissert. Irenaeicis*.

(*c*) Sotades , ut Svidas observat , fuit Cretensis Manonita , qui turpissimis carninalibus *Phylacas* , seu *Cynædos* scripsit . Thalia autem *Connictum* significat . Habemus Saloni Ernesti Cypriani dissert. de propagacione heresum per cantilenas Coburgi 1708. , & Jenæ 1715. , & Jo. Andreæ Schmidii *Diatribam de propagatione religionis per carmina* . Helmstadii 1710.

(*d*) Nonnulli has litteras ab Eusebio Cæsareensi , qui primum easdem retulit in Lib. II. de vita Constantini cap. 64. & seq. in Arianorum gritiam interpolatas suis se , suspicuntur .

(*e*) Nomina horum Episcoporum , quæ Labbeus exhibet Tomo II. *Concitorum* , non sunt nomina Patroni hujus Nicæni Concilii , sed Concilii VI. an. 680. sub Agathone celebrati . Labbei hallucinationem primus deuexit Norisius de *Epich. Syro-Macdonum* Diss. IV. cap. I. Audiendus autem non est Beausobius , dum Lib. III. de *l'Hist. des dogmes des Manicheens* cap.

fragis ejus impietatem condemnarunt, fidei formula condita, in qua Jesus Christus dictus est *Deus de Deo, lumen de lumine, Deus verus de Deo vero, genitus, non factus, Patriquè consubstantialis.*

10. Hac Concilii definitione commotus Constantinus Arii *Thalam igni tradi jussit*, & sub capitibus pœna cuiilibet ejus lectione interdixit; ut Socrates narrat Lib. I. *Hist. Eccl.* cap. 9. Arium insuper cum duobus Episcopis ejus fautoribus Theona Marmaricæ, & secundo Ptolemaidis exilio multctavit; eademque pœna postea affecti sunt Eusebius Nicomediensis, & Theognis Nicæensis, quod Ario aperte faverent; quanquam paullo post hi duo magno Ecclesiæ damno ab exilio revocati sunt. Ad infamiam insuper novæ hæresi creandam Constantinus Arianos appellari jussit *Porphyrianos*, eo quod Arius, non secus ac Porphyrius, idolatriam renovaret.

11. Verum post hæc, aliaque præclare gesta idem Imperator, cujusdam Presbyteri, quem ipsi ejus soror Constantia moriens commendaverat, dolis irretitus Arium vel falsis calumniis appetitum, vel fortasse jam emendatum, & omnino catholice sentientem existimans, ab exilio solvit. Eum tamen ad Ecclesiæ communionem recipere recusavit S. Athanasius, qui Alexandro in Sede Alexandrina successerat; unde ortum habuit odium illud plusquam vatinianum, quo Ariani hunc S. Antistitem indigfnis modis affixerunt.

12. Arius repulsam ab Athanasio passus, a pluribus aliis Episcopis, qui Jerosolymis convenerant ad dedicationem templi a Constantino ædificati, exhibita subdola fidei professione receptus est, & postea quasi de victoria securus Alexandriam, unde S. Athanasius expulsus aberat, remeans, vi Ecclesiæ ingredi tentavit; verum a fidei populo iterum prohibitus fuit.

13. Tunc Imperator, ut in Constantinopolitana Ecclesia reciperetur, efficere conatus est. Regebat eam Ecclesiam sanctus senex Alexander nonagenario major, qui violentiam sibi parari animadvertisens, ad divinam opem se totum convertit. Adebat Constantinopoli S. Jacobus Nisibenus miraculorum gloria illustris; cuius etiam hortatu populus fidelis exemplum sui Pastoris imitatus jugibus pre-

6. num. 3. communem opinionem de num. 318. Patru Niænorum labefactare uititur contra testimoniūm S. Hilarii in Lib. adv. Constantium n. 27. Nisi forte alii intelligantur Episcopi toto orbe dispersi, quí Niænæ Synodi definitioni subscriptserunt: de quibus videri potest Franc. D. Bencinius Dissert. I. de litteris encyclycis q. 13. Beda quoque, & Gratianus errarunt, scribentes, hanc Synodus fuisse celebratam sub Julio Rom. Pontifice; unde Correctores Romani ad Can. 9. dist. 16. Decreto Gratiani hanc notam apposuerunt: *Certum est, Synodus Niænam I. celebratam esse tempore Sylvestri. Sed in illa temporum obscuritate mirandum non est, Bedam, & alios errasse.*

cibus causam fidei Deo commendabat. Nec frustra; cum enim die solemni Arius magna Eusebianorum stipante caterva ad Ecclesiam triumphali more accederet, terror horribilis ei repente subortus est, & cum terrore simul aivus relaxata. Cum vero ad proximas latrinas secessisset, viscera omnia simul cum splene, ac jecore effusa sunt. Isque fuit infelix impii Arii finis an. circiter 336., ætatis vero ipsius 54. (a).

C A P U T II.

De progressu Arianæ hæreseos sub Constantio Imperatore.

14. Quamquam horribili Hæresiarchæ pœna Arianæ factio admolum compressa fuit, caput tamen paulo post audacius in oriente erexit, ubi Constantius Constantini magni filius regnabat, in occidente autem facile permeare non potuit, saltem quoad duo ejus fratres Constans, & Constantinus simul imperaverunt, ille quidem in Illyrio, Italia, & Africa; Constantinus autem in Hispania, Gallia, & Britannia.

15. Sed postquam malo Ecclesiæ fato uterque sublatus est (Constantinus quidem ann. 340. in bello, quod contra Constantem fratrem moverat, interfectus; Constans vero an. 350. rebellione Allicorum occisus), & totius imperii summa ad unum Constantium devenit, Ariana lues, quasi fractis aggeribus, omnem Christianum orbem late inundavit.

16. Constantius multa, & varia concilia celebrari curabat; sed omnium propter Eusebiorum vim, & fraudes infelix erat exitus (b). Catholici Episcopi vel metu victi, vel si forti petore resistere audebant, a suis Ecclesiis exturbati, & in exilium acti. Ipse summus Pontifex Liberius Mediolanum accitus, quod Athanasii damnationi consentire, aliisque nefariis Constantii maudatis obtemperare recusaverit, Beroeam in Thracia migrare coactus est: tota denique Ecclesia Arianorum dolis, & violentia turbata erat.

17. Non tamen diu Ariani inter se consenserunt; sed, quod iis usuvenire solet, qui a veritate aberrantes non habent, ubi certo pedem figant, in variis

(a) Vid. Socrates Lib. I. *Hist. Eccl.* c. 38., Theodoretus Lib. I. *Hist. Eccl.* c. 14., Sozomenus Lib. II. *Hist. Eccl.* c. 39. & præ omnibus S. Athanasiis in sua I. *Oratione contra Arianos*, ex quibus omnibus constat, errasse S. Epiphaniūm, dum in *Hæresi LXIX.* n. 10. videtur mortem Arii ante Concilium Nicænum ponere.

(b) S. Hilarius ita Constantium Imp. alloquitur in Lib. adv. ipsum n. 23. *Accedit tibi, quod imperitis ædificatoribus, quibus sua semper displacent, accidere solet, ut semper destruas, quod semper edifices.*

rias sectas brevi divisi sunt. Primum omnium Photinus natione Galata, Sirmii Episcopus, (quæ præcipua tunc erat Illyrii civitas) non solum Iesum Christum esse verum Deum, Patrique æternu consubstantialem una cum Ario negabat, sed antequam Sabellii, Paulique Samosateni hæresim suscitans, Verbum non nisi Dei attributum esse, impie dogmatizabat, addebatque cum Ebionitis, Christum fuisse purum hominem, qui antequam a Maria conciperetur, nullibi existerit. Photinus in variis Synodis nou minus ab Eusebianis, quam a Catholicis damnatus est, & Episcopali dignitate privatus; sed propter populi factiones non potuit ante an. 351. a sua Sede expelli (a). Ejus errores postea renovavit Bonosus Episcopus Sardicensis in Macedonia, a Concilio Capuensi an. 389. condemnatus.

18. Sed ulterius Ariani in duas alias classes abiabant. Quidam purum Arianismum profitentes cum Aetio, qui *atheus cognominatus* est, atque Eunomio Episcopo Cysiceno (b), Filium Patri esse sola actione, & voluntate similem, essentia vero prouerso dissimilem blasphemabant; & isti *Anomæi*, idest *dissimiles*, dicti sunt (c). Hujus sectæ erant inter alios Eudoxius Germanicus, Euzojus Autiochiae, Uranius Tyri, Valens Mursiae, & Ursacius Singidonis Episcopi; hi tamen duo postremi cothurno versatiiores temporum circumstantiis suam fidem accommodare noverant. Ab his condita fuit secunda formula Sirmiensis, quæ a Socrate Lib. II. *Hist. Eccl.* c. 25. & a Sozomeno Lib. IV. cap. 5. refertur; & apud S. Hilarius in Lib. de *Synodis* habet præfixum titulum: *Exemplum blasphemie apud Sirmium per Osium, & Potassium conscriptæ*. Nempe in illa Filius dicebatur, *Patri per omnia dissimilis*.

19. Alii vero a rigido hoc Arianoismo declinantes, Filium quidem Patri $\delta\mu\sigma\tau\sigma\tau\sigma$ consubstantialem dici posse, negabant, volebant tamen, eum esse $\delta\mu\sigma\tau\sigma\tau\sigma$, seu *similem in substantia*; hique Semi-Ariani dicti sunt (d). Horum duplex genus iterum di-

(a) Baronius ad an. 357. nonnullis argumentis sibi visus est contra Socratem, & Sozomenum, probasse Photinum non fuisse exauctoratum, nisi an. 377. sed falli cl. Annalium parentem indubius momentis Petavius ostendit in *Animadversionibus* ad S. Epiphianum. Baronii opinionem restituere conatus est P. Sironodus duabus *Diatribis Sirmianis*; sed eam iterum labefactavit Petavius, edita dissertatione de *Photino, & Sirmensi Synodo*. Petavio autem modo omnes docti consentiunt. Multo magis erravit eruditus P. Jo. Harneius, dum in Diss. de *hæresi, & libris Nestorii* §. 5. ex Socrate Lib. II. *Hist. Eccl.* c. 25. scribit, Photinum constanter in confessione $\delta\mu\sigma\tau\sigma\tau\sigma$ perstitisse: Socrates nihil tale habet. Et præterea quis sibi persuadeat, Photinum fuisse confessum, Verbum esse æternō Patri consubstantiale?

(b) Eunomii tamen quædam apologia invenitur in Tom. VIII. *Biblioth. græco* Jo. All. Fabricii p. 262.

(c) Ita S. Epiphianus *Hæresi LXXIII.* n. 13. seu po-

stingui solet. Quidam a sola voce $\delta\mu\sigma\tau\sigma\tau\sigma$ abhorrebant, de vera Filii divinitate cum Catholicis rete sentientes. Alii vero simul cum voce catholicum dogma respuebant. Priorum duces erant Georgius Laodicenus, & Marcellus Ancyranus (e), qui etiam in Concilio Ancyrano an. 558. Anomæos condemnauit, & Hilario in libro de *Synodis*, nec non Athanasio in libro item de *Synodis Catholicis* visi sunt. His accensentur etiam Cyrillus Jerosolymitanus, & Melitus Antiochenus, qui Sanctorum cultu fruuntur (f).

20. Semi Arianorum factio depressis Anomæis semper magis excrevit; unde & Eudoxius Anomæorum antesignanus in exilium actus fuit, & omnia exemplaria secundæ formulæ Sirmiensis Constantii diligentissime conquisita, & igni tradita fuere, ut Socrates refert loco sup. cit. Atque res ita se habebat, usque ad an. 360. in quo Constantius diem extreum, non sine veneti suspitione, obiit.

21. Sub hoc Imperatore calamitosissimus fuit Ecclesiæ status, quem S. Hilarius graphice pingit in lib. *adv. Constantium*. Et tamen non desunt, qui putent, Constantium, quanquam erat vocis $\delta\mu\sigma\tau\sigma\tau\sigma$ acerrimus hostis, orthodoxe tamen de Filii divinitate sensisse. Hoc certe de eo judicium tulit Theodoreus Lib. III. *Hist. Eccl.* c. 4. inquietus: *etsi enim Constantius deceptus ab aliis, quibus se regendum permiserat, consubstantialis vocabulum non almisit, sensum tamen ejus sincere confessus est.*

C A P U T III.

De Ariana hæresi sub Imperatoribus Juliano, Joviano, Valente, Gratiano, ac Theodosio.

22. Constantio Julianus in imperio successit, qui ad idololatriam infeliciter deflectens, controversias inter Christianos maxime vigore cupiebat; unde etiam oīnes Episcopos, tam Catholicos, quam

tius, ut suspicatur Petavius, ille locus est intelligendus de Semi-Arianis, quorum Commentarium a n. 12. usque ad 23. S. Epiphianus exponit.

(d) Quanquam hoc nonen in Concilio Constantinop. Can. I. Macedonianis, qui Spiritus Sancti divinitatem negabunt, proprie tributum est.

(e) De Marcelli Ancyra orthodoxya vetus est controversia a recentioribus renovata, de qua videri potest Bern. Montfauconii *Diatriba Toin. II. Collectionis Patrum Græcorum*.

(f) Eruditissimus Benedictinus Prudentius Maran in Diss. *Sur les Semiariens*, quam Parisiis edidit an. 1722. ut Concellitain suum August. Tontteuin contra Trévoltiens defenderet, luculentè demonstravit, eos qui vulgo Semi-Ariani vocantur, a recta fide Nicæna inimine alienos fuisse, quanvis vocem $\delta\mu\sigma\tau\sigma\tau\sigma$ usurpare recusarent. Idein ipsum rursus ostendit in alio suo Opere, quod inscripsit: *Divinitas D. N. J. C. manifesta in Scriptura, & traditione Lib. IV. cap. 32.*

quam Arianos suis sedibus restituit; quæ Principis dissimulatio rebus Catholicorum haud parum profuit. Multo autem magis Nicæna fides invalidit sub Joviano, qui an. 565. Juliano apostata in bello Persico occiso, Imperator acclamatus est. Is enim Ecclesiæ iis solis concedi jussit, qui Nicænam fidem profitebantur.

23. Sed magno Ecclesiæ detimento post octo menses imperii Jovianus moritur, Nam Valentianus, qui Jovianus successit, Valentem fratrem in consortium imperii adsevit. Hic Arianam impietatem pene extictam in Oriente exsuscitavit, Catholicorum plurimis occisis, aliis in exilium actis, aliis diversimode quindecim annorum spatio, quo regnavit, crudeliter afflictis; quare & ab Orosio Lib. VII. cap. 53. inter Ecclesiæ hostes recensetur. Vid. S. Basilius ep. 242. & 245., alias 182. & 70. Justo autem Dei iudicio an. 578. cum magna clade a Gothis percussus fugeret, sagitta transfossus, & in tugurio, quo se receperat, vivus a barbaris combustus est; ut ita crudelitas suæ pœnas lueret, qua paulo antea octoginta Ecclesiasticos viros ad rogum injuste damnaverat.

24. Valente ita sublato ad Gratianum Valentianii filium imperii summa delata est, sub quo Catholica fides triumphavit; multoque magis sub Theodosio magno, qui primum a Gratiano in consortium imperii adscitus fuit, & Orienti prefecetus, post autem extincto Gratiano, solus felicitus, & diu imperavit.

25. Theodosium a simplici quodam sene Sacerdote contra Arianos fuisse valde incitatum narrat Sozomenus Lib. VII. *Hist. Eccl.* c. 7.; nempe cum imperatore reverenter, ut par erat, salutasset, ejus filium, qui una cum Patre sedebat, haudquaque simili honore prosecutus est. Qua de re vehementer indignatus Imperator senem contumeliose expelli jussit. Sed ille cum expellereatur, conversus ad Theodosium, pari modo, dixit, *Imperator, cœlestem quoque Patrem iis succensere existima, qui Filium ipsius dispari*

cultu venerantur, & genitore suo minorem eum appellare, non dubitant. Quod dictum Imperator miratus Sacerdotem revocavit; & exinde cautor factus eos, qui aliter sentirent, non admisit (a).

CAPUT IV.

De præcipuis catholicæ fidei athletis contra Arianos.

26. Primus, qui contra Arium classicum inserviuit, ut superius diximus num. 5., fuit Alexander Episcopus Alexandrinus. Huic non minus in bello contra Arianos, quam in Patriarchali sede successit S. Athanasius anno 526. Si omnia, quæ invictus iste fidei orthodoxæ propagator contra Arianorum impietatem scripsit, & gessit, tum quæ ab ipsis perpessus est, recensere vellem, nullus plane esset dicendi finis. Multis calumniis appetitus ab ipso Constantino Magno exilio relegatus est. Constantino vita functo, suæ sedi restitutus, sed ab eadem iterum, atque iterum exturbatus, non semel quæsitus ad necem, modo in Thebaidis solitudinibus, modo in sicca cisterne, aliquando in paterno sepulcro delitescere coactus est. Ejus tamen innocentia tum a summō Pontifice Julio I. tum a Synodo Sardicensi probata, & vindicata fuit. Tandem anno 573. meritis plenus ad cœlum migravit, tot laborum, quos pro fide Catholica exantlavit, præmia consecutus.

27. Post S. Athanasiū (b) inter Græcos pro defensione Sanctiss. Trinitatis maxime laborarunt S. Basilius Episcopus Cæsaræ in Cappadocia (c), ejus frater natu quidem minor, sed doctrina, & sanctitate æqualis, S. Gregorius Nyssenus (d) tum alter Gregorius, scilicet Nazianzenus, græcorum Theologorum facile princeps (e). Quibus addi possunt S. Cyrillus Alexandrinus in Thesauro, & in septem dialogis de sancta Trinitate, ac S. Epiphanius Hæresibus LXIX. & LXXIII.

28. In Ecclesia autem Occidentali plurimi fuerunt

(a) Nicephorus lib. XII. cap. 9. hunc senem dicit fuisse Amphilochium Iconiensem Episcopum. Observat tamen Henr. Valesius, verba Sozomeni Amphilochio convenire non posse. Idem Sozomenus lib. VII. *Hist. Eccl.* cap. 4. refert legem a Theodosio latam his verbis: *Velle se, ut omnes subditi sui eam religionem sequentur, quam Petrus Apostolorum princeps Romanis ab initio tradidisset, & quam eo tempore Damasus Roman. Urbis Episc. ac Petrus Alexandrinus servarent; utque eorum duntaxat Ecclesie, qui divinam Trinitatem æquali honore tolerent, catholica nominarentur; qui vero alter sentirent, heretici nominarentur, insuper mesque essent, seque scirent suppicio afficiendos.* Quam legem imperator ipse Constantinopolim veniens executioni mandavit, Demophilus cum Arianis expulso, Ecclesiisque traditus Sanc. Gregorio Nazianzeno, qui tunc Constantinopolitanum Episcopatum obtinebat.

(b) Ejus vitam absolutissimam dedit Gotfridus Hermann duobus volum. in 4. anno 1671., quæ sèpvis resuca sunt. Videri etiam possunt Tillemontius Tomo

Gazzaniga *Theol.* Tom. III.

VIII., P. Rcm. Ceillier Tom. V., Papebrockius ad diem 2. Maji, & ejusdem vita præfixa volum. I. luculentæ ipsius Operum editioni, curatæ a P. Bern. Montfalconio anno 1698., tum etiam alterius editionis Patavinæ anni 1777.

(c) S. Basilius Eunomii confutandi provinciam assumens, cuius propterea habemus quinque libros adversus Eunomium.

(d) Cum Eunomius apologiam suam edidisset adv. S. Basiliū, S. Gregorius Nyssenus fratri jam defuncto in pugna successit, editis *Orationibus*, seu *Liberis XIII.* contra Eunomium.

(e) S. Gregorius Nazianzenus cognomento *Theologus contra Eunomianos*, & Macedonianos disputavit potissimum in V. *Orationibus de Theologia*. Bossuetus in opere *Defense de la tradition, & des saints Peres Lib. II. cap. 1. & seq.* Richardus Simonium pro meritis castigat, quod tres istos Sanctos Patres, tria Ecclesiæ græca lumina in disputationibus contra Arianos parvi fecerit.

re intrepidi & doctissimi Augustissimæ Trinitatis defensores; ac inter alios primum veluti locum sibi vindicat S. Hilarius Pictaviensis Episcopus in Gallia, qui multis editis libris Arianos acriter exagitavit; eorum propterea violentia a sede sua pulsus in Phrygia diu errare coactus fuit, donec tandem an. 560. Gallia restitutus Ecclesiam Pictaviensem in pace usque ad obitum novennio administravit (a). Huic adjungendus est S. Phæbadius pariter Gallus Aginensis Episcopus (b).

29. In Italia Verbi divinitatem contra Arianos magna eruditio copia, & doctrinæ profunditate asseruerunt S. Ambrosius Mediolanensis Antistes (c), & S. Zeno Episcopus Veronensis (d).

30. In Africa autem, ubi reguantibus Wandaliis diutius perduravit Ariana lues, pro catholica Trinitatis fide vindicanda maxime decertarunt S. Augustinus (e), S. Fulgentius Ruspensis Episcopus (f), Vigilius Tapsensis (g), & ante hos omnes Marius Victorinus Afer (h).

31. Claruit etiam in bello contra Arianos Lucifer Calaritanus (cujus plura opera Tomo IX. Bibliothecæ Parisiensis Sanct. Patrum inserta sunt), quanquam ipse postea conflato schismate a Catholicis se segregavit. Eum secutus est inter alios paucos Faustinus Presbyter, (cujus liber contra A-

rianos habetur in Tomo IV. Biblioth. Sanct. Patrum Paris.) Atque horum, aliorumque fidei orthodoxæ defensorum opera, Ariana impietas adeo compressa est, ut versus finem saeculi IV. a toto Romano imperio fere exulaverit: solum apud Vandalos, & Gothos refugium inventens. In Hispania etiam perduravit usque ad Regem Reccaredum, de cuius conversione vid. Marianna Lib. V. *Hist. Hisp.* c. 14. Atque ita pestifera hæc hæresis prorsus extincta erat.

52. Veruntamen saeculo XVI. Avorum nostrorum memoria una cum pseudo-reformatione Ecclesiæ iterum Arianismus prodiit a Socinianis suscitatus, de quibus in prima Dissert. dictum est. Sociniani enim omnes simul errores Sabellii, Arii, Photini, aliarumque hujusmodi pestium, quasi in una sentina coadunarunt, & cum Sabellio docent, non nisi unam esse divinam personam; cum Ario negant veram, consubstantialemque Verbi divinitatem; ac deinde cum Photino Jesum Christum Servatorem nostrum purum hominem fuisse, blasphemant. Socinianorum secta multos olim proselytos fecit, nec paucos etiam nostra ætate sectatores habet, ad eamque plures ex Protestantibus quotidie deficiunt (i).

CA-

(a) Scripsit S. Hilarius duodecim libros de *Trinitate*, tum librum de *Synodis*, seu de *fide Orientalium*, uña cum ejus apologia; & tres libros adversus Cons. antium Imperatorem, quorum tertius invectivas continent adnodum acres. Edidit quoque librum contra Auxentium Episcopum Mediolanensem Arianum circa an. 365. Habeimus etiam ejusdem S. Hilarii opus, quod *Fragmentorum* dicitur. Sed de ejus interpolatione dicetur inferius.

(b) S. Phæbadius dictus est etiam Phægadins, Sebadius, & Phætadins. Ejus liber *De Trinitate* a Petro Pithœo Parisiis editus est anno 1586. iterumque prodiit Francofurti anno 1623. in 8. a Gaspare Barthio illustratus.

(c) Inter alia hujus S. Doctoris scripta in hac causa eminent Libri V. de *Fide ad Gratianum*, qui aliquando citati sunt cum titulo de *Trinitate*, & quos omnibus operibus, que contra Arianos prodierunt, preferendos censem Lud. Ellies Dupin Nov. *Biblioth. Scriptor. Ecclesiast.* Tomo II. pag. 2.

(d) De hoc S. Patre consulendi sunt duo eruditissimi fratres Petrus, & Hieronymus Ballerini in dissertationibus præmissis editioni ipsius Operum an. 1739.

(e) S. Augustini scripta contra Arianos continentur Tomo VIII. edit. Maurinor., suntque Liber unus contra *Sermonem Arianorum*, Collatio cum Maximino Arianorum Episcopo, Libri duo contra eundem Maximinum, ac Libri XV. de *Trinitate*.

(f) S. Fulgentius scripsit Librum contra *Sermonem Fastidiosi Monachi*, qui ad Ariana castra defecerat; & alterum Librum contra decem objectiones Arianorum. Arianam hæresim etiam refellit in *Libro de fide orthodoxa ad Donatum*.

(g) Ejus opera *Divioni* edidit Petrus Franc. Chiffletius anno 1665. Huic Auctori multa tribuntur opuscula alieno nomine vulgata, de quibus consuli potest

land. Chiffletius in *Vindiciis operum Vigilii Tapsensis*, & præter eum etiam Sirmondus in notis ad *Theodulphum de Spiritu Sancto*, ac Quesnellus *Dissert. XVI.* in *Opera S. Leonis*.

(h) Hic floruit sub Constantio, & obiit ante annum 378. Ejus opera continentur in IV. Tomo *Biblioth. Sanct. Patrum Parisiensis*. De Ario antea, ejusque hæresi præter Nataleum Alexandrum Sac. IV. cap. 3. art. 3., Fleurium, Orsiun, aliasque *Historicos*, vide ri possunt Tillemontius *Hist. de l'Arianisme*, Godefroid Hermant in *vita S. Athanasii*, Jo. Hermant *Histoire des Heresies*, & Cajetani Travasa *Vita di Ario eresiarca*.

(i) Samuel Clarchius in suo libro: *La Doctrine de l' Ecriture touchant la Trinité Symbolum Nicænum cum Arianorum Blasphemis conciliare primum conatus est*; post autem id factu tam impossibile videns, quam tebras simul cum luce compondere, Nicænum Symbolum aperte rejecit. Sed Clarcium fuisse denum ad sanitatem reversum, convictum in disputatione habita cum Havvarden Doctore Duacensi, narrat auctor egregii libri, cui titulus: *L' oracle des nouveaux Philosophes, pour servir de suite à l'éclaircissement aux Œuvres de M. Voltaire IV. Conversat.* p. 141. Ni mis longum esset omnes recensere, qui in Anglia Sociniana lue infecti fuere; inter quos majores turbas excitavit Willianus Wistonius Mathesis in Cainbridgensi Universitate professor, contendens, Arianorum doctrinam eamdem esse cum doctrina Iesu Christi, priuorumque Fidelium. Ita in suo *Christianismo primitivo*: cuius causa fuit ab Ecclesia Anglicana proscriptus, & expulsus; immo etiam suo docendi inuare privatus. Contra illum autem, aliasque Ariana lue infectos integra quasi Scriptorum phalanx pro defensione Christi divinitatis prodiit: immo expensis nobilis feminæ Myer contra Socinianos publica Lectio institu-

CAPUT V.

Refellitur hæresis Ariana ex Novo Testamento, & probatur, Jesum Christum Filium Dei verum esse Deum, Patrique consubstantialem.

55. Sunt, qui optarent quæstionem de vera Filii, seu Verbi divinitate ab alia secerni, quæ instituitur de Jesu Christi divinitate, quia posset aliquis asserta vera Filii Dei, seu Verbi divinitate, negare hoc Verbum caruem assumptissime, & esse Jesum Christum, quod Nestorius fecisse dicitur, qui orthodoxe de sancta Trinitate sentiens Christum purum hominem fuisse blasphemavit.

54. Rursus aliqui primo confutandam existimant hæresim Ebionis, Cerinthi, Pauli Samosateni, & Photini, qui Jesum Christum instar aliorum hominum nullatenus extitisse contendunt, antequam in utero Mariæ conciperetur. Quam horrendam blasphemiam non pauci inter Socinianos adoptarunt; licet Christum adorandum esse, & quidem eo ipso cultu, quem Deo Patri debemus, una cum Socino in *Catechesi* omnino inconsequenter docent, contra Franciscum Davidis, Christianum Franchen, aliasque, qui absurde quidem, & impie, sed saltem magis consequenter, ut veram divinitatem, ita etiam divinum cultum Jesu Christo denegant. Deinde aliam hæresim Arianorum primæ quilem affinem, paulo tamen diversam; eorum scilicet, qui Verbum, seu Filium Dei ante Mariam, imo ante omnem aliam creaturam extitisse fatebantur, veram tamen, ac consubstantiam ipsius divinitatem agnosceremus nunquam voluerant. Imo S. August. L. VI. de *Trinit.* cap. 1. nobis auctor est, quosdam posteriores Arianos non repugnasse confiteri, Verbum a tota æternitate una cum Patre fuisse, non tamen ut consubstantiam Filium, sed ut æternam creaturam. Veruntamen omnes isti errores simul convellentur, si una cum Synodo Nicæna demonstremus luculentissimis sacræ Scripturæ testimoniis, Dominum nostrum Jesum Christum verum Deum esse, Patrique æterno consubstantialem.

55. Ne vero infinita propemodum divinorum testimoniorum seges aliquam confusionem pariat, ea ad quinque veluti supra fastigia una cum S. Hilario Lib. VII. de *Trinit.* revocabimus. *Deum*, inquit S. Pater, *Dominum nostrum Jesum Christum his modis noscimus, nomine, nativitate, natura, potestate, professione.* Ecquis enim sanæ mentis eum verum Deum, Patrique æterno consubstantiale esse non credit, cuius

ta fuit, instar illius, quam Rob. Boyle contra atheistum constituit. Inter eos, qui Trinitatis mysterium in Anglia strenue tutati sunt, primum sine controversia locum sibi vindicat Georgius Bullus in *Defensione fidei Nicænae*; cui respondit Lucas Mellierius, seu Samuel Cressius, Joannis nepos, in opere, cui ti-

divinitas his notis, & characteribus insignita est?

56. Prob. itaque primo ex nomine *Dei*, quo sæpiissime in sacris litteris & Verbum, Christum Dominum appellatum fuisse reperimus. S. Joannes ita sicut Evangelium exorditur: *In principio erat Verbum, & Verbum erat apud Deum, & Deus erat Verbum.* Cap. autem XX. 28. ejusdem Evangelii Thoinas Apostolus, qui antea erat incredulus, contrectatis Jesu Christi redivivi vulneribus, dixit ei: *Dominus meus, & Deus meus.* Idem S. Evangelista in sua prima epist. cap. III. 46. Jesum Christum non solum *Deum*, sed *verum Deum* appellat, dicens: *Scimus, quoniam Filius Dei venit.... Hic est verus Deus & vita æterna.* Et, ut multa alia similia præterea, S. Paulus ad Rom. IX. 5. de Christo inquit: *qui est super omnia Deus benedictus in sæcula.* Quis ergo impudenter Jesum Christum Dominum nostrum verum Deum esse inficietur, qui tam sæpe, & sine ulla prorsus restrictione Deus appellatur?

57. Prob. secundo ex *nativitate*. Pluribus in locis Jesus Christus verus Dei Patris Filius nominatur; atqui verus Dei Filius esse non potest, nisi eidem æterno Patri consubstantialis sit, ergo &c. Major prob.. Joannis I. 18. dicitur: *Deum nemo vidit unquam. Unigenitus, qui est in sinu Patris, ipse enarrasit: ubi Christus, de quo sermo habetur, non solum Filius Dei dicitur, sed Filius unigenitus, & qui est in sinu Patris.* Ibidem vers. 54. ita Joannes Baptista testatur: *Ego vidi, & testimonium perhibui, quia hic est Filius Dei.* Ac demum idem sacer Scriptor cap. XX. vers. ult. omnia, quæ de Christo Jesu antea conscriperat, his verbis concludit: *Hæc autem scripta sunt, ut credatis, quia Jesus est Christus Filius Dei, & ut credentes vitam habeatis æternam.* Quibus declarat, ut S. Hilarins Lib. VI. de *Trinit.* observat, se totum snum Evangelium eo fine exarasse, ut ostenderet, Christum esse Filium Dei, & non solum adoptione, & gratia, quia ad hoc satis fuisse eum appellare Christum, seu gratia Dei unctum, sed etiam natura, & substantia.

58. Addi potest & illud testimonium æterni Patris, quod non semel supra Christum intonuit: *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui.* Matth. III., & XVII., Marci I., & Lucæ III.; tum celebris illa S. Petri confessio Matth. XVI., *Tu es Christus, Filius Dei vivi:* cui Christus respondit: *beatus es Simon Bar-Jona, quia caro, & sanguis non revelavit tibi, sed Pater meus, qui est in cælis.* Et sexcenta alia loca similia sunt, quæ Christum esse verum

Pi-

tulus: *Fides primorum Christianorum.... defensione fidei Nicænae Georgii Bulli opposita.* Contra Mellierum vero pugnavit Jo. Ernestus Grahe appositis quibusdam annotatis novæ Operum Georgii Bulli editioni Londini 1703. in folio.

Filiū Dei , propriū , & naturalem , aperte demonstrant .

59. Prob. tertio ex natura , quam sibi eamdem esse cum Patre apertissime Christus docuit iis verbis apud Joannem X. 50.: *Ego , & Pater unus sumus ; quibus , ut S. Augustinus Serm. LVI. de verbis Domini observat , nihil expressius desiderari potest ad errorem Arianorum , æque ac Sabellianorum , convellendum .* „ Quod ait , *u- , num , audiant Ariani ; quod ait , sumus , au- , diant Sabelliani ; & nec illi æqualem , nec illi „ alterum negando sint vani . Rursus Joann. XIV. 9. Qui videt me , inquit Christus , videt & Pa- trem .... non creditis , quia ego in Patre , & Pa- ter in me est ? scilicet propter eamdem naturam ; & cap. XVII. 10. dicit Christus æterno Patri : Mea omnia tua sunt , & tua mea sunt .*

40. Prob. quarto ex potestate , quæ æqualis imo eadem plane illi cum suo Patre est . Joann. V. 15. *Pater meus , inquit Christus , usque modo operatur , & ego operor ; quibus verbis signifi- cari æqualem Christi Domini cum Patre potestatē , vel ipsi Judæi intellexerunt ; unde vehementer commoti , eum veluti blasphemum interficere volebant , quia Patrem suum dicebat Deum , æ- qualem se faciens Deo . Nec tamen Christus sua verba retractavit , aut emollivit , sed magis magisque confirmavit subdens : Quaecumque ille (Pa- ter) fecerit , hæc & Filius similiter facit . Ac demum concludit : ipsa opera , quæ ego facio , testimonium perhibent de me , quia Pater mi- sit me .*

41. Prob. ultimo ex professione . Et primo quid ea professione solemnis , qua ex regula ab ipso Salvatore nostro constituta Matth. XXVIII. baptizamur in nomine Patris , & Filii , & Spiritus sancti ? Ubi nullum prorsus vel minimum discribemus inter Patrem , & Filium , & Spiritum sanctum indicatur . Ulterius , quemadmodum in Pa- tre , ita credere jubemur in Filium . Joann. XIV. 1. ita præcipit Christus : *Creditis in Deum , & in me credite ; & cap. III. 36. Qui credit in Filium , habet vitam æternam : qui autem in- credulus est Filio , non videbit vitam , sed ira Dei manet super eum .*

42. Corollarium . Singula , quæ attulimus , sa- cræ Scripturæ testimonia , etiam sejunctim con- siderata , ad comprobandum veram , consubstan- tialemque Verbi divinitatem satis haberent ponde- ris , quanto magis conjuncta ? Quis enim suspi-

(a) In autographis Evangelistarum , aut etiam in antiquis Codicibus nulla erant interpunctiones ; eas autem , quæ modo habentur , fuisse introductas a S. Hieronymo , videtur indicare Cassiodorus de Instit. divin. literarum c. 12. inquiens : *Meminisse autem debemus , memoratum Hieron. omnem translationem suam in au- toritate divina , sicut ipse testans , propter simplici- tatem fratrum , colis , & communibus ordinasse ; ut qui distinctionem secularium litterarum comprehendere mu-*

cetur , in re adeo gravi , tam sæpe , & tam variis modis voluisse sacros Scriptores semper minus pro- prie , & metaphorice Christum nobis ut Deum ex- hibere ? Sane nec Judæi , nec maxima Christianorum pars hæc metaphorice dicta esse intellexerunt , solique sunt Ariani , & Sociniani , qui ubique me- taphoras , & allegorias vident .

43. Ob. primo adv. primam probationem . Ver- ba illa : *Deus erat Verbum ita separanda sunt : Verbum erat apud Deum , & Deus erat ; deinde interpunctione posita pergendum : Verbum hoc erat in principio apud Deum (a) . Vel legendum potius : Dei erat Verbum ; antiqui enim non pauci sancti Patres Christum appellant Dei Verbum (b) . Præterea verba Thomæ Apostoli : Dominus meus , & Deus meus , vel ita dividenda sunt , ut priora Dominus meus ad Christum pertineant , posteriora vero ad Patrem . Vel si etiam posterio- ra ad Christum pertinent , nihil efficitur ; neque enim Thomas absolute Christum appellavit Deum , sed Deum suum : Deus meus ; quod pronome meus , ait Socius , impedit , ne verum Deum ibi significatum credamus . Deum in testimonio ex cap. IX. epist. ad Romanos aut vox illa Deus irreptitia est , aut non significat veram divinitatem . Primum suspiciuntur Erasmus , & Grotius ; tum quod sancti Cyprianus (c) , Hilarius , & Chrysostomus videntur tantum legisse : qui est benedictus in sæcula ; non autem , ut habent nostra Bi- blia vulgata : qui est super omnia Deus benedictus in sæcula ; tum etiam quia neque in versio- ne Syriaca reperitur , neque Paulus alibi Christum solet appellare Deum . Præterea cum Paulus non vocet Christum absolute Deum , sed Deum supra omnia , non verum Deum , sed cum restrictione aliqua Deum impropre designari videtur . Addi potest , attento græco codice legendum esse ὁ οὐ ετι πάτητο Θεός , quorum Deus super omnia .*

44. Resp. Socinianos his nugis causæ sue in- firmitatem satis manifestam facere . Nam ad pri- main difficultatem quod attinet , interpunctio illa , quam Sociniani sibi singunt , non solum commen- titia est , utpote quæ nullum habet neque in pro- batis codicibus , neque in sanctis Patribus funda- mentum , sed est etiam absurdum . Quid enim sancto Evangelistæ necesse erat dicere : & Deus er- rat , postquam immediate prius dixerat : Verbum erat apud Deum ? Quasi potuisse Verbum esse apud Deum , si Deus non erat .

45. Temeraria vero est ea immutatio : & Dei

e-

nime potuerunt , hoc remedio suffulti inculpabiliter pro- nunciarent sacratissimas lectiones .

(b) Nuperus quidam scriptor qui sub larvato nomine Artemonius duo edidit volumina , probare natus est , ita legendum esse . Adi-sis Prudentius Maron , in opere , cui titulus Divinitas D. N. J. C. in scripturis demon- strata P. II. Lib. I. cap. 8.

(c) Ut appareat ex editione Spirensi , & prima Pari- siensi facta a Ramboldo in 4.

erat Verbum, cuius nec vola est, nec vestigium apud veteres. Imo omnes antiqui codices, & Ecclesiæ Patres hunc textum semper ita legerunt: & Deus erat Verbum. Ex quo autem alicubi sancti Patres Christum appellant *Dei Verbum*, ridiculum plane est, colligere, eos hunc locum ita legisse: & Dei erat Verbum, ut larvatus Artemonius colligit; vere enim Christus est filius, & Verbum Dei, & simul etiam Deus.

46. Ad secundam difficultatem dico, non nugari solum Socinianos, sed aperta fronte cum sacro textu pugnare, dum illorum S. Thomæ verborum *Dominus meus*, & *Deus meus* partem ad Christum, & partem ad Deum Patrem referunt; omnia enim illa verba ad Christum spectare, apertere docet sacer Evangelista dicens: *respondit Thomas*, & *dixit ei* (nempe Christo): *Dominus meus*, & *Deus meus*, quasi dicere: nunc plane cognosco, te esse Dominum meum, & Deum meum, quia stupendo resurrectionis tuae miraculo doctrinam de tua divinitate confirmasti.

47. Eadem fere ratione eorum interpretatio excluditur qui fingunt, hanc fuisse S. Thomæ exclamacionem: *o Domine Deus, quid video!* Neque enim dicitur Thomas exclamasse, sed respondeisse Christo. Ulterius nullum est ibi exclamatio nisi in iunctum; non enim habetur græce ὁ in vocativo casu, sed ὁ in nominativo.

48. Perridiculus est antem Socinus, dum addit, non veram divinitatem ibi significari, quia Thomas dixit: *Deus meus*. Quod si admittetur, nec Pater verus Dens esset, cui David tam sæpe in suis Psalmis repetit: *Deus meus*; & cui Jesus Christus in cruce propter nos moriens dixit: *Deus meus, Deus meus ut quid dereliquisti me?* Matth. XXVI. 45.

49. Ad tertiam resp., Erasmum, & Grotium vocem *Deus* a testimonio Paulino expungentes, a vitiosis quibusdam S. Cypriani, aliorumque codicibus fortasse deceptos fuisse. Ceterum de hujus textus integritate, & vetustissimorum codicium consensus, & sanct. Patrum auctoritas nos certos facit (a). Legimus enim apud S. Irenæum Lib. III. cap. 18., apud Tertullianum contra Præxeam cap. 15. & 15., aliosque quos laudat Petavius Lib. II. de *Tinitate* cap. 9. n. 2. Falsum est etiam, hanc vocem *Deus* in versione Syriaca desiderari.

50. Qui deum negant, Christum a Paulo Apostolo fuisse vocatum *Deum*, ea non legerunt, quæ ad Titum scribit cap. II. 11.: *Aparuit gratia Dei Salvatoris nostri*; & vers. 15.: *expectantes beatam spem, & adventum gloriæ magni Dei, & Salvatoris nostri Jesu Christi*; ubi eum non solum Deum, sed *magnum Deum* vocat; ac

demum cap. III. 4.: *benignitas, & humanitas apparuit Salvatoris nostri Dei*.

51. Absurdum vero est, contendere *Dei nomen* fuisse a S. Paullo in laude epistola ad Romanos loco minus proprio usurpatum, quia Jesum Christum nominat Deni *super omnia*; nam hæc locutio potius demonstrat, S. Paulum loqui de vera divinitate, quæ sola est *super omnia*. Et certe hoc eodem charactere S. Paulus designat veram æterni Patris divinitatem Ephes. IV. 6., ubi inquit: *Unus Deus, & Pater omnium, qui est super omnes, & per omnia*.

52. Artemonii autem temeritas, qui verba S. Scripturæ immutare non veretur, legens: *quorum Deus &c.*, loco: *qui est super omnia Deus benedictus in sæcula*, non potest satis pro meritis castigari; neque enim græce habetur ὁ ὑπὲπι πάντων Θεός &c., *quorum super omnia Deus &c.*, sed ὁ ὑπὲπι πάντων Θεός, *qui est super omnia Deus*.

53. Dices. Posset ita textus ille coordinari: *qui est super omnia Deus* (nempe Pater) *sit benedictus in sæcula*.

54. Resp., primo hanc lectionem græco textū originali repugnare, qui non habet: *sit benedictus*, sed *qui est benedictus ὁ ἀλογυτὸς*: secundo, repugnare etiam contextui, qui nulla posita interpunctione sic habet: *ex quibus (Patribus) est Christus secundum carnem; qui est super omnia Deus &c.*: repugnare deum antiquis Ecclesiæ Patribus, qui sinceram, germanamque lectionem, cujusmodi est in nostro Vulgato interprete, exhibent.

55. Inst. secundo. David in Psalmo CIX. inquit: *Dixit Dominus Domino meo*, aliquod discrimen significat inter supremam dignitatem Patris, quem vocat Πατήρ, eo scilicet nomine tetragrammato, quod soli Deo convenit, & inferiorem dignitatem Filii, quem appellat בָּנֵי אֱלֹהִים, scilicet herum; quem tamen locum, tanquam præcipuum ad suam divinitatem confirmandam attulit Christus Matth. XXII. 23.

56. Resp., nomen בָּנֵי אֱלֹהִים fuisse a Davide usurpatum ad significandum *Dominum Dominantium*, seu ipsum Deum verum, ut ex contextu facile apparet; quomodo enim diceretur, sedere a dextris Dei Patris, nisi illi in dignitate esset *æqualis*? Neque vero insolens est in sacris litteris hoc nomine בָּנֵי אֱלֹהִים ad verum Deum significandum. S. Hieronymus decem plane enumerat nomina, quibus verus Deus in sacris litteris insigniri solet (b). Sed quid multa? Duobus illis nominibus: *dixit Dominus Domino meo euandem prorsus Deum summum significari, apertissime Chri-*

(a) Guolartus in editione Genevensi S. Cypriani anno 1593. vocem *Deus* retinuit, motus auctoritate duorum Manuscript., aliorumque, quibus usi sunt Martinus, & Morellius &c., apud Sainjore *Biblioth. crit. tomo II. cap. 12.*, qui addit, a Richardo Simonio

(qui idem erat, ac Sainjore) in *Hist. Crit. N. T.* demonstratum fuisse, retinendam esse in testimonio Paulino vocem *Deus*.

(b) Hęc sunt decem nomina Dei a S. Hieronymo recensita epist. 25. alias 136. ad Marcellam. Nempe pri-

Christus Dominus declaravit Matth. XXII. 43.; ubi hunc Psalmi versiculum allegavit ex græca versione LXX. Interpretum, quæ sic habet: ἡτοί οἱ Κύπεσταί Κύριοι μας: dixit Dominus Domino meo; ubi sine ullo prorsus discrimine idem nomen Patri, Filioque tribuitur.

57. Ob. secundo contra eamdem primam probationem. Hoc nomen *Deus* alibi in sacris litteris etiam puris hominibus tribuitur, ut *Exodi VII.* Moyses appellatus est *Deus*, & *Ps. LXXXI.* Judices appellantur *Dii*. Præterea minus proprie Verbo nomen Dei tribui, declarat S. Joannes omittens articulum emphaticum ὁ, quo tamen Scriptura uti solet, cum verum Deum nominat ὁ Θεός. Demum Verbum, seu λόγος, ut Græcus textus habet, sumi potest non pro persona divina, sed pro attributo Dei, seu pro ipsius ratione, per quam facta sunt omnia.

58. Resp. ad primum cum S. Hilario Lib. VII. de Trinit., ex adjunctis facile apparere, quo sensu quidam homines fuerint Dei nomine insigniti, nempe metaphorica significatione; ut ex. gr. Moyses dicitur *Deus*, non absolute, sed *Deus Pharaonis* Exodi VII. 1.; & insuper dicitur Deus, non natura, sed constitutione: *Constitui te Deum Pharaonis*. Judices dicuntur *Dii*, propter excellentiam ministerii; sed postea additur: *Vos autem, sicut homines moriemini*. Christus contra se dicit *Deum* sine ulla restrictione, ut nullum sit ipsum inter, Patremque discriminem. Neque cum videat, Iudeos propterea commoveri, hanc Dei appellationem ulla explicacione, aut restrictione demittat. Se ab aliis appellari Deum audit, nec eos reprehendit, immo laudat, tanquam ab aeterno suo Patre eductos. Evangelistæ, & alii Scriptores sacri ubique ejus divinitatem deprædicant, & præter nomen omnes veræ divinitatis characteres ipsi tribuunt, nec verentur, aut cavent, ne id in propria, veraque significatione accipiatur.

59. Addi etiam potest, in novo testamento nullici inventri nomen Dei tributum creaturis (a); immo Herodem fuisse ab Angelo percussum *Actor.* XII. quia sibi a populo acclamari permisit, sic ut Deo: *Dei voces, & non hominis* (b).

60. Ad secundum observavit S. Jo. Chrysostomus

mo נָאֵל Fortis; secundo אֱלֹמִים Deus; tertio אֱלֹהִים Deus; quarto עַצְמָה Virtutum; quinto עֶלְיוֹן Excel-sus; sexto אֲחִיהָרָתָה Sum, qui sum; septuaginta אֲדֹנִי Dominus; octavo הַ דָּמִינָה Dominus; nono חִינָּה Dominus; decimo שָׂנָה Omnipotens. De divinis nominibus præcipue consulendus est Dionysius, vulgo Areopagita. Ex recentioribus autem Jos. Matani in *Commentario Critico de Dei nomine juxta Hebreos* Lucae 1767. in 4. Operæ autem dispendum faceret, qui Rabbinos legere institueret, qui ex tribus versiculis cap. XIV. Exodi 19. 20. & 21. plane septuagintaduo Dei nomina commenti sunt, aut eos qui in hujusmodi Rabbinorum plusquam labyrinthitis mæandris evolvendis insudarunt.

(a) Nam quod dicitur epist. 2. ad Corinth. IV. 4. *Deus hujus seculi &c.* a sanctis Irenæo, & Augustino

mus græcæ linguae certe peritissimus, Hom. II. in Joannem, etiam Patrem æternum nonnunquam sine articulo emphatico ὁ Deum appellatum Roman. I. 7. ἀπὸ Θεοῦ πάτρος νυμῶν a Deo Patre nostro. Ulterius etiam Christo Doinino nomen Dei tributum aliquando legimus cum articulo emphatico P. Joann. XX. 28. dicit Thomas Jesu Christo: *Dominus meus, & Deus meus*; græce ὁ Κύριος μας, καὶ ὁ Θεός μας (c).

61. Ad tertium dico, λόγον apud S. Joannem esse rationem Dei hypostatice subsistentem, & a Patre genitam; alioquin supervacanem foret, immo plane ridiculum, ut Evangelista tam magna asseveratione nos doceret, Verbum in principio fuisse, fuisse apud Deum, fuisse Deum; quis enim adeo plumbeus erat, ut ignoraret, Dei rationem apud Deum a tota æternitate fuisse? Præterea cum idem S. Evangelista subdit, hoc Verbum venisse in munulum, carnem factum fuisse, habitasse in nobis, & visum fuisse, ut unigenitum a Patre, quis dubitet, Verbum esse personam a Patre distinctam?

62. Ob. tertio contra secundam probat. Etiam Adam Lucæ III. vers. ult. vocatur filius Dei; & Romani. VIII. 14. dicitur: *Quicumque Spiritu Dei aguntur, hi sunt filii Dei*; quod alibi sæpe repetitur; nec tamen quisquam concludet, aut Adam, aut homines justos esse Deos. Præterea Joann. I. 14. Verbum non dicitur verus filius; sed quasi filius æterni Patris: *vidimus gloriam ejus gloriam quasi unigeniti a Patre*. Vox autem illa quasi diminutiva est; ut cum dicitur Lucæ III. 23. de Jesu: *erat incipiens, quasi annorum triginta*.

63. Resp., Adam non fuisse dictum filium Dei, sed qui fuit Dei, quia ipsius Dei manibus, ut ita dicam, fuit de terra plasmatus; justos autem filios Dei esse adoptione tantum, & gratia; sed Jesus Christus Servator noster filius Dei est natura, & substantia; unde modo appellatur a Deo genitus Hebr. I. 5.; modo unigenitus, qui est in sinu Patris Joann. I. 8.; modo Filius dilectus Matth. III. 17.; modo filius Dei sicut Matth. XIV. 16.; quæ omnia declarant, Christum peculiarissimam quadam ratione filium Dei esse; nempe non

a-

ad verum Deum refertur, facta tamen horum *νεράδεσσι* Deus excœavit mentes infidelium hujus saculi. Excœcat autem Deus subtrahendo gratiam, non innittendo malitiam.

(b) Velut alter Salinonens Jovis fulmine ictus, ut Virgilius cecinist *Eneid.* VI. 586.
*Dum flammas Jovis, & sonitus imitatur olympi ...
Per Grajam populos, mediisque per Eliidis urbem
Ibat ovans, Divinumque sibi poscebat honorem.*

(c) Maldonatus dicit, articulum emphaticum, non fuisse appositum Joann. I. 1. quia ibi nomen *Deus* est prædicatum, non subjectum: *Deus erat Verbum*; quod multo prius observaverat etiam S. Thomas Lect. I. in huic locum; immo nec Wolzogenius Socinianus repugnat.

adoptivum, sed naturalem; præcipue si hæc Fili appellatione cum aliis veræ divinitatis characteribus conjungatur, qui passim Christo tribuuntur. Nullus sanctorum, inquit S. August. Sermone CXXXIX. cap. 1., auras est dicere, quol ille unicus ait: ego & Pater unus sumus.

64. Ad alterum resp. cum S. Jo. Chrysostomo Hom. II. in Joann., particulam illam quasi non sumendam diminutive; nam paulo post sine ulla prorsus restrictione Christus vocatur unigenitus Dei, unigenitus Filius, qui est in sinu Patris; sed explicative, & pro confirmatione, & indubitata determinatione; quod in sacris litteris non est insolens: ut cum Numerorum XI. 1. dicitur, *Ortum est murmur populi, quasi dolentium pro labore.* Nec simile est, quod ex Lucae cap. III. opponitur; nam totus contextus declarat, ibi particulam quasi sumi diminutive. Vid. S. Thomas Lect. I. in hunc locum S. Joannis.

65. Inst. Christus dicitur filius Dei, non quia ex ipsis substantia sit genitus, sed aliis de causis, quæ nobis indigitant filietatem tantum adoptivam. Primo dicitur filius Dei ratione prodigiosæ ipsis conceptionis sine humano commercio; unde filius hominis dici proprie non poterat. Lucae I. 55. ait Angelus Mariæ: *Spiritus sanctus superveniet in te, & virtus altissimi obumbrabit tibi: ideoque (notetur hæc causalis) & quod nascetur ex te sanctum vocabitur filius Dei.* Secundo Christus dictus est filius Dei ratione suæ sanctificationis, & missionis a Patre. Joann. X. 36.: *quem Pater, inquit Christus ipse, sanctificavit, & misit in mundum, vos dicitis, quia blasphemas: quia dixi: Filius Dei sum?* Tertio dicitur filius Dei, quia fuit a Deo Patre suscitatus a mortuis. Actor. XIII. 33. inquit Paulus: *Deus ... resuscitans Jesum, sicut & in Psalmo secundo scriptum est: Filius meus es tu, ego hodie genui te.* Simile quid habetur etiam Roman. I. 4., ubi de Jesu Christo inquit Apostolus: *qui prædestinatus est filius Dei in virtute secundum spiritum sanctificationis ex resurrectione mortuorum Jesu Christi Domini nostri.* Denun dicitur filius Dei propter plenitudinem potestatis illi quasi hæreditate collatam. Hebr. I. 2. *Deus ... locutus est nobis in Filio, quem constituit hæredem universorum.* Addi potest & illud Apocal. V. 12.: *Dignus est agnus, qui occisus est, accipere virtutem, & illuvitatem.* Istis certe, & similibus de causis Jesus Christus non appellaretur filius Dei, si alia esset hujus appellationis ratio multo sublimior, & major, nempe naturalis atque æterna generatio.

66. Resp., causas allegatas non pugnare, sed mirifice cohædere cum vera Domini nostri Jesu Christi, ac consubstantiali divinitate, quæ alibi tam sæpe in sacris litteris prædicatur. Et quidem

primo illorum verborum Angeli Gabrielis ad Mariam Lucæ I. hic sensus est: ille puer, qui nascetur ex te, non erit simplex homo, utpote qui non ex viri cum fœmina commercio nasciturus est, ut homines nasci solent, sed erit Deus, nempe ipsum Verbum æterni Patris, quod caro fiet; & propter hypostaticam naturæ unionem cum divina vocabitur, seu re ipsa erit filius Dei. Neque enim inusitatum est in sacris litteris, ut adhuc beatum verbum vocabitur loco erit. Isaïæ I. 26. post hæc vocaberis civitas justi, urbs fidelis; nempe eris civitas justi &c. Immo idem Angelus Gabriel loquens de Elisabeth cognata B. Mariæ Virginis inquit: *quæ vocatur sterilis*, nempe quæ est sterilis.

67. Et sane si ex eo solum Christus principaliiter appellatur *filius Dei*, quia natus est sine patre humano, eodem, imo potiori jure Adam esset appellandus *filius Dei*, qui non solum sine patre, sed etiam sine matre sola Dei virtute factus est homo (a). Nec tamen proprie Adam filius Dei dictus est, aut dici potuit, quia non per generationem, sed per creationem a Deo factus fuit. Nec itaque Christus Dominus ratione prodigiosæ suæ conceptionis potuit appellari filius Dei peculiari modo, quia hac in parte Adam ipsi par, immo superior erat.

68. Ad secundum. Sanctificatio, de qua loquitur Christus Joann. X., non est *accidentalis*, ut in justis, sed *essentialis*; quam nempe a Patre una cum essentia accepit; unde etiam non dicit, *quem Deus sanctificavit, sed quem Pater sanctificavit*; ut ostenderet, se non ratione sanctificationis habuisse Deum Patrem, sed quia Deum Patrem habet, sanctificatum esse. Et postea ibidem subdit: *Si non facio opera Patris mei, nolite credere mihi.* Si autem facio, & si mihi non vultis credere, operibus credite, ut cognoscatis, & credatis, quia Pater in me est, & ego in Patre. Quibus auditis magis contra eum Judeorem rabies exarsit; unde quererabat eum apprehendere, ut interficerent; quod profecto non contigisset, si Christus iis verbis duntaxat se declarasset Filium Dei adoptivum, non naturale.

69. Ad tertium resp., non ideo Christum dici filium Dei, quia fuit a mortuis suscitatus; sed contra ideo eum a mortuis surrexisse, quia erat filius Dei, & verus Deus. Vid. responsio superius tradita ex Bossuetio Dissert. I. cap. 2. num. 79.

70. Ad aliud testimonium ex cap. I. epist. ad Romanos resp. primo cum Estio, ex textu græco non esse legendum, *qui prædestinatus est*, sed: *qui declaratus est filius Dei*, declaratus inquam virtute miraculorum, vel virtute intellendi Spiritum sanctum, & ex resurrectione a mortuis, quæ fuit omnium miraculorum Christi longe maximum, ac veluti veræ illius divinitatis sigillum. Quod autem legendum potius sit: *qui declaratus, quam qui*

(a) Hinc Philo in Libro περὶ ἐγένετος Adamum cunctis mortalibus nobilitate præferendum esse dicebat.

DISSERTATIO III. CAP. V.

qui prædestinatus, patet ex voce græca ὁμοίως; nam ὁμοίως græce significat declarare, προφητεῖν autem prædestinare.

71. Resp. secundo cum S. Thoma, qui post S. Augustinum de prædestinat. Sanctorum cap. 15., & Tract. CIV. in Joau. Vulgati interpretis lectionem secutus est, ea verba de Christi humanitate esse intelligenda, quæ ab æterno prædestinata fuit, ut per uniuersum hypostaticam cum Verbo ad naturalem Dei filiationem evehetur. Hanc fuisse Apostoli mentem, satis probabiliter ex verbis immediate præcedentibus erinatur, ubi de Christo filio Dei dicitur: *qui factus est ei ex semine David, secundum carnem, qui prædestinatus est (nempe secundum eamdem carnem, seu humanitatem) filius Dei &c. (a).*

72. Ad quartum resp. plenitudinem potestatis Christo datum, esse divinæ filiationis effectum, non causam. Cum enim Christus eamdem habeat cum Patre essentiam, eamdem quoque cum Patre habere debet potestatem, unde ex potestatis æquilitate ipse suam divinitatem comprobavit, ut superius ostensum est n. 40.

73. Ad id, quod additum fuit ex Apocalypsis V., observat primo Bossuetus in comment. hujus loci, ex textu græco legendum esse non divinitatem, sed divitias πλεῖστον, quod etiam Primarius, & nonnulli alii observarunt. Deinde posse quoque sano sensu dici, Christum tunc recepisse divinitatem, quando ejus divina gloria post resurrectionem manifestata est.

74. Obj. quarto contra tertiam probat. Unitas Christi cum Patre non est unitas substantialis, sed unitas affectus, & consensus. Nam Joann. XVII.

11. Ita Christus Patrem orabat: *Pater sancte, serva eos in nomine tuo, quos dedisti mihi, ut sint unum, sicut nos.* Et iterum vers. 21. *ut omnes unum sint, sicut tu Pater in me, & ego*

in te, ut & ipsi in nobis unum sint. At vero unitas fidelium vel inter se, vel cum Christo non est unitas substantialis, sed affectus tantummodo, & consensus: ergo &c.

75. Resp. observante acutissimo S. Patre Augustino Tract. CX. in Joannem, ex verbis ipsis apparere, aliam esse unitatem Filii cum Patre, aliam unitatem fidelium, sive inter se, sive cum Christo nostro capite, & cum Deo. Neque enim Christus ita oravit: *ut omnes unum simus;* quod dicendum illi fuisset, si de eadem unitate loqueretur; sed ut *omnes unum sint, sicut tu Pater in me, & ego in te.* Optavit itaque Jesus Christus, & a Patre suo pro nobis postulavit eam omnium fidelium unitatem, quæ possit haberi maxima; non autem quæ in se esset perfectissima, & essentialis, cuiusmodi est unio ipsius cum Patre. Eodem fere sensu dictum est nobis Matth. V. vers. ult.: *Estote ergo vos perfecti, sicut & Pater vester cœlestis perfectus est.* Et Levit. XIX. 2.: *Sancti estate, quia ego Sanctus sum.* Non quasi Deus perfectus & sanctus sit, sicut nos, quod absurdum esset cogitare; sed ut nos Dei sanctitatem, & perfectionem pro viribus nostris æmulemur; quamquam ad eam nec prope accedere valeamus.

76. Sed nec illud prætereundum est, ita Christum se unum dixisse cum Patre, ut plane Judæi inteligerent, id dici de unitate naturæ; quorum opinionem Christus minime reprehendit; imo magis magisque confirmavit, subdicens, omnia se habere, quæ Patris sunt, eadem cum Patre potestate pollere, Patrem denique in se, & se esse in Patre.

77. Obj. quinto contra quartam probationem. Falsum est, Christum eamdem habuisse cum Patre potestatem. Nam Joann. V. 19. inquit de se ipso: *non potest Filius a se facere quidquam, nisi*

(a) Erasmus hanc S. Thomæ explicationem carpit in adnot. ad cap. I. epist. ad Rom. inquietus: *Dictu mirum est, quam se torqueat hoc loco Thomas Aquinas, vir alioquin non suo tantum sæculo magnus. Nam meo quidem animo nullus est recentium Theologorum, cui par sit diligentia, cui sanius ingenium, cui solidior eruditio &c.* Sed Angelici vindicias suscepit P. Bern. de Rubeis in Admon. prævia ad Comment. S. Thomæ in epist. S. Pauli, ubi etiam temeritatem castigat Rich. Simonii, qui non est veritus Angelici interpretationem Socinianismi accusare. Ut autem appareat, quam injusta sint hujusmodi censurae, opera pretium duco ea subiectare, que ibidem S. Doctor habet, versiculum precedentem: *De Filio suo, qui factus est ei (scilicet Patri) ex semine David secundum carnem ita explicans: „Circa hanc filiationem tripliciter aliqui errant. Quidam enim dixerunt, eum filiationem habere adoptivam, sicut Photinus, qui posuit Christum initium summissione ex Maria Virgine, quasi hominem purum, qui per vitæ meritum ad hanc celitudinem pervenit, ut præ ceteris sanctis filius Dei diceretur. „Sed secundum hoc Christum non competet descendens ad humanitatem, sed magis ascensus ad divini-*

, tam contra id, quod dicitur Jo. VI. Descendi de cælo. Quidam vero posuerunt hujusmodi filiationem, solummodo nuncupativam, sicut Sabellins, qui dixit ipsum Patrem incarnatum, & ex hoc filium nominari, ita quod eadem sit persona, & solum nominis sint divisa. Sed secundum hoc non competet Filius mitti a Patre, quod falsum est, cum ipse dicat Jo. VI., se descendisse ut faciat voluntatem ejus, qui misit eum. Alii vero posuerunt, sicut Arius, hujusmodi filiationem esse creatum, ita quod Filius Dei sit excellentissima creatura, ex nihilo tamen producta, postquam prins non fuerat. Sed secundum hoc omnibus per ipsum non essent facta contra id, quod dicitur Jo. I., oportet enim esse non factum, per quem facta sunt omnia; & haec tria excluduntur per hoc, quod signanter addit suo, idest proprio, & naturali. „Ita porro pergit Angelicus Doctor catholicam doctrinam ad mentem S. Pauli expondere breviter quidem, ut ratio Commentarii ferebat, sed eruditæ simili ac nervose. Et id quidem specimini loco sit, ut diligenter invitantur ad fontem ipsius adeundum.

nisi quod viderit Patrem facientem. Ibidem vers. 30: *non possum ego a me ipso facere quidquam,* quibus verbis videtur significari, Christum non fuisse, nisi aeterni Patris instrumentum. Unde etiam Apostolus Hebr. I. 2. dicit de Deo Patre: *per quem (scilicet Christum) fecit & secula.* Preterea se non illud posse quod potest Pater, declaravit Christus Matth. XX. 25. dicens: *Sedere autem ad dexteram meam, vel sinistram, non est meum dare vobis, sed quibus paratum est a Patre meo.*

78. Ad primum respondet S. Thomas IV. Contr. Gent. cap. 8. *Cum Deo non sit aliud agere, quam esse, nec sua actio sit aliud, quam sua essentia, ita dicitur, sed quod Filius non possit a se agere, sed agat a Patre, sicut quod non potest a se esse, sed solum a Patre, si enim a se esset, jam Filius non esset.* Sicut ergo Filius non potest esse Filius, ita a se agere non potest. Unde Christus ipse subdit: *quaecumque ille fecerit, haec & Filius similiter facit.* Haec autem dixit Christus, ut Judaeorum insaniam compimeret, qui ipsi succensebant, quod miracula in sabbato faceret, ostendens, se haec simul cum Patre facere, propter unam eamdemque cum Patre operationem, & essentiam, adeoque non posse reprehendi, quin reprehenderetur & Pater.

79. Particula autem per non semper significat causam instrumentalem; ut cum S. Paulus inquit Roman. XI. 56. *ex ipso, & per ipsum, & in ipso sunt omnia.* Unde S. Jo. Dainascenus Lib. I. de file orthodoxa cap. 8. omnia per Verbum facta esse dicit, *non tamquam per servile organum, sed tamquam per virtutem naturalem, & subsistentem.*

80. Illa verba ex cap. XX. S. Matthaei sic explicantur a S. Augustino Lib. I. de Trinit. c. 12. n. 25. Tom. VIII.: *Non est meum dare, id est non humana potestate ista do, sed quibus paratum est a Patre meo,* non tamen sine me. Alii ita eadem verba explicant cum B. Alberto Magno super hunc locum: *non est meum dare regnum jure propinquitatis, sed solum jure meritorum, quae in eis inveniuntur, qui a Patre sunt, non minus ad gratiam, quam ad gloriam praedestinati.* Hanc responsionem adoptavit etiam S. Thomas IV. Contr. Gent. c. 8. bene observans, etiam ad Jesum Christum pertinisse dare sedes in regno caelorum, prout Christus ipse testatus est

(a) Audiatur Sanct. Doctor, qui postquam multa in hanc rem disseruit, ita concludit n. 2. *Quid igitur, Heretice, cum Christas Deus sit, & homo, loquitur ut homo, & calumniaris Deo? Ille in se naturam commendat humanam, tu in illo aedes deformare divinam? Infidelis, ingrate, ideone tu minnis eum, qui fecit te, quia dicit ille, quid factus sit propter te?* *Aequalis enim aeterno Patri Filius ... ut minor esset Patre, factus est homo; quod nisi fieret, quid esset homo?*

(b) In Concilio Constantinopolitano 56. Episcoporum anno 1166. fuit utriusque hujus textus expositio probata Gazzaniga Theol. Tom. III.

Apostolis Jo. XIV. 2. inquiens: *Vado parare vobis locum.*

81. Ob. sexto. Christus ipse se Patri inferiorem fatetur Joann. XIV. 28. dicens: *Pater maior me est;* quæ verba, inquit Socinus (in animalvers. ad theses Posnanienses), hanc negativam propositionem continent: *ego non sum Magnus, ut Pater:* quod quidem Christus assertore non potuisset, si aliqua ratione Patri esset æqualis; ut nein simpliciter, & absolute negaverit, hominem esse quantum, quia licet anima hominis non sit quantitate praedita, est tamen homo quantus secundum corpus. Ulterius, subdit Crellius, attentis circumstantiis manifestum fit, Christum se Patri omnino inferiorem declarasse: in omnibus enim Discipulis propter imminentem ejus discessum Christus dixit: *si diligenteris me, gauderetis utique, quia rado ad Patrem, quia Pater major me est.* Porro si Christus fuisset Deus æqualis, immo consubstantialis Patri, nulla erat Discipulis ratio gaudendi ex ejus discessu; neque enim ulla fieri ipsi poterat per hoc beatitudinis accessio; ergo non alia de causa Discipuli gaudere debebant, nisi quia Christus ex hoc mundo discedens, ad Patrem suum, sicuti ceteri justi, iturus erat; adeoque &c.

82. Resp. cum S. Augustino Tract. LXXVIII. in Joann., & plerisque aliis latinis interpretibus, ei verba: *Pater maior me est,* referenda esse ad humanitatem assumptam, secundum quam minor est Pater, ut etiam dicitur in symbolo Quicunque; non autem ad naturam divinam, secundum quam alibi idem Christus dicebat: *ego & Pater unus sumus: ego in Patre, & Pater in me est (a).* Vel etiam voluit Christus indicare, Patrem esse majorem se præcellentia, non naturæ, sed gloriæ, & felicitatis; unde recte inferebat, gaudendum esse Discipulis, quod iturus esset ad Patrem, ut nempe ipsius gloriæ, ac felicitatis sua humanitas particeps esset. Quod expressius idem Christus Dominus indicavit ea oratione Joann. XVII. 5.: *Clarifica me, tu Pater, apud temet ipsum, claritate, quam habui priusquam mundus esset, apud te.* Vid. S. Thomas IV. Contr. Gent. cap. 8. Vid. Diss. II. n. 212.

83. Nonnulli autem Patres græci landata verba explicant de divina Christi persona, quæ dici potest sensu quodam improppio minor Patre, nempe ratione originis, quam Filius habet a Patre (b).

84.

ta; scilicet & eorum, qui Christi verba ad ejus humanitatem referunt: & eorum, qui ea de Christi divinitate explicant, *ex eo, quod ipse a Patre sit genitus.* Vid. Labbeus Tom. XIII. Concil. pag. 334., & Leo Allatius de Consensu utriusque Ecclesie &c. Lib. II. cap. 12. Photius epist. CCXXVI. alias hujus loci interpretationes asserti; ipse vero credit, Christum fuisse locutum ad mentem Discipolorum, qui nondum bene de ejus divinitate edociti putabant, ipsum esse aeterno suo Patri omnino inferiorem.

84. Quod addit Socinus, leve est: cum enim Jesus Christus Dominus, ac Redemptor noster tam saepe, & tam luculentiter se aequaliter aeterno Patri, & unum cum eo esse dixisset, facile quisque intelligere poterat, eum se modo appellare minorem Patre, non absolute, sed secundum naturam humanam tantummodo, secundum quam solam etiam ascendere poterat ad Patrem.

85. Nec majus habet pondus, quod afferet Crellius. Quamquam enim anima Christi propter hypostaticam unionem cum Verbo ab initio conceptionis suae beata erat, gloriam tamen non redundabat ad corpus ante ejus resurrectionem; immo nec omnimoda, & completa humanitatis glorificatio habita est, nisi postquam Christus ascendens in celum sedet ad dexteram Patris. Hinc recte dicebat ipse Christus discipulis: *si diligenteris me, gauderetis utique, quia vado ad Patrem; quia nempe naturae humanae Christi gratulandum erat*, inquit S. Augustinus loco cit. in Joann., *ut immortalis constitueretur in celo, atque ita fieret terra sublimis, ut incorruptibilis pulvis sedetur ad dexteram Patris ... Quis non hinc gaudebit, qui sic diligit Christum, ut & suam naturam jam immortalem gratuletur in Christo, atque id se speret futurum esse per Christum?*

86. Obj. septimo. Christus confessus est, se ignorare judicii diem Matth. XXIV. 56., & Marci XIII. 51. *De die illo, vel hora nemo scit, neque Angeli in celo, neque Filius, nisi Pater.* At vero ignorantia in Deum non cadit. Præterea idein Christus negat, se bonum esse Marci X. 18. *Quid me dicis bonum? nemo bonus, nisi unus Deus:* ergo &c.

87. Resp. primæ difficultati cum S. Thoma III. P. q. 10. art. 2. ad 1. post S. Augustinum Lib. I. de Trinit. cap. 12. Christum ignorasse diem judicii, non absolute, & simpliciter, sed solum ad revelandum discipulis; quomodo enim Christus Dominus aliquid ignorare poterat, cum in eo, teste Apostolo Coloss. II. 5., *sint omnes thesauri sapientiae, & scientiae Dei absconditi.* Ulterius quomodo poterat Christus judicii diem ignorare, cuius omnes circumstantias prænunciavit, & in quo judex futurus est vivorum, & mortuorum? *Hoc ergo*, inquit S. Augustinus, *inter illos nesciebat, quod per illum scire non poterant, & hoc solum*

(a) Alii aliter hanc difficultatem expediunt, dicentes, Christum ignorasse diem judicii, non ut Deum, sed ut hominem, inquam, non absolute, & simpliciter, sed diu taxat ratione humanae naturæ, quæ certe suis viribus hanc cognitionem habere non poterat. In qua tamen responsione cavendum est ab Agnoetarum heresi, quæ Christi humanitati cognitionem diei judicii absolute denegavit. Hæc heresis a Themistio Diacono prodit temporibus Justiniani Imperatoris, & Themistiana dicta est; qua de re videri etiam potest S. Thomas III. Part. q. 10. art. 2.

Enologius Patriarcha Alexandrinus apud Photium, in Biblioth. Codice 230. putavit, locutionem illam esse

se scire dicebat, quod eos per illum scire oportebat. Et Angelicus IV. Contr. Gent. cap. 8. observat, consuetum modum esse in Scripturis, ut Deus dicatur aliquid cognoscere, cum illud cognoscere facit, sicut habetur Genes. XXII. 12. *Nunc cognovi, quod timeas Dominum, id est nunc cognoscere feci;* & sic per oppositum Filius nescire dicitur, quod non facit nos scire.

88. At vero, inquit Sociniani, hac de causa etiam Pater dicendus esset ignorare diem judicii, quia nec ille eum revelare volebat; & tamen Pater diem judicii ignorare non dicitur. Præterea eodem modo dicitur Christus ignorare diem judicii, quo Angeli ignorant; sed isti omnino ignorant: ergo &c.

89. Primæ difficultati resp. in hoc esse Patrem inter, & Filium discrimen, quod Pater aliquid hominibus nuntiandi munere non fungebatur; alioquin minus proprie de Patre diceretur, aliquid ignorasse, quia nobis aliquid per se revelandi dispensationem non habuit, quam habuit Jesus Christus.

90. Secunda autem facile solvitur, observando, non semper eodem sensu sumenda esse eadem verba: itaque Christus, & Angeli dicuntur ignorare diem judicii, non tamen eadem ratione: isti enim absolute, Christus autem, ne aliis manifestet. Id patet ex aliis sacrae Scripturæ locis (a).

91. Dices. S. Irenæus Lib. II. c. 28. hæreticorum audaciam, qui omnium rerum scientiam sibi arrogabant, exemplo Christi refellit, qui *judicium diem, & horam concessit scire solum Patrem*, manifeste dicens: *de die autem illa &c.* Atqui hoc S. Patris argumentum contra eos hæreticos ineptum plane fuisse, nisi absolute Christus Dominus judicii diem ignorasset: ergo &c.

92. Resp. cum P. Massuet (Dissert. III. in Iren. art. 5. & 6.), Irenæum eo loco non denergassemus Jesu Christo scientiam diei judicii, sed dixisse tantummodo, Christum hanc scientiam retulisse ad solum Patrem, non quod ipse id ignoraret, sed quod hanc scientiam non a se habebat, utpote quam ab ipso Patre una cum divina essentia accepérat. Nimirum Gnosticorum arrogantiam, qui de omnibus nostræ Religionis mysteriis dissecre pro arbitrio præsumebant, hac argumentatione compescit: nullus homo gloriari potest, se na-

tu-

figuramat, & Christum in personam hominum, quoniam caput est, dixisse, se ignorare diem judicii, quam eamdem sententiam Origeni tribuit loco laud.

Perdoctus Prudentius Maran in suo opere: *Divinitas Domini Nostri Iesu Christi &c.* Lib. I. P. II. c. 22. cognitionem diei judicii eo sensu Patri reservatum dici putat, quia Filius nihil decernit, nisi quod Patrem decernentem viderit; unde verba allata in objecione iis similia esse dicit, quæ leguntur Actor. I. 7.: *non est vestrum nosse tempora, vel momenta, que Pater posuit in sua potestate.* Hæc etiam est interpretatione Maldonati. Vid. Natalis Alexander Diss. VII. in sæculum VI. contra Agnoetas.

turam habere perfectiorem, quam Christus habuerit; atque ille virtute naturae humanae non cognovit omnia, cum ignoraverit judicii diem: ergo intolerabilis arrogantiae Gnostici rei sunt, &c. Vel etiam sic. Si Christus verus Deus cognitionem diei, & horae judicii retulit ad solum Patrem, ecce nos erubescamus mysteriorum cognitionem soli Deo reservatam fateri? Quae omnia ad Gnostorum impudentiam confundendam omnino opportuna erant. Ceterum ibidein Irenaeus asserit, *Patrem Filio in omnibus communicare*; quod verum non esset, si Filium judicii dies lateret.

93. Quod secundo loco objectum est ex Marci c. X. nullam habet difficultatem; Christus enim loquitur ad mentem illius adolescentis, qui cum non crederet ipsius divinitatem, bonum tamen eum appellabat, dicens, *Magister bone*; cui Christus bene respondet: *nemo bonus, nisi solus Pater*, qui est Deus; quasi diceret: aut ergo me Deum crede, aut nec bonum appella, quia nemo bonus, nisi solus Deus. Ceterum Christum alibi *bonum* appellare non dubitavit, ut Joann. X. 11., *Ego sum Pastor bonus*.

94. Obj. octavo. Filius Dei dicitur in sacris litteris Patris *creatura*. Prov. VIII. 22. ex Versione LXX. Interpretum: *Dominus creavit me initium viarum suarum*. Item Ecclesiastici XXIV. 14. Sapientia, idest Verbum divinum, dicit de se ipsa: *ab initio, & ante aeterna creata sum*. Quibus consonat etiam Testamentum novum; nam Joann. I. 15. Joann. Baptista de Christo dicit: *qui post me venturus est, ante me factus est*. Pariter ad Coloss. I. 15. dicitur Christus *imago Dei invisibilis, primogenitus omnis creaturae*. Multa alia id genus affterri possunt.

95. Resp. ad primum, testibus Eusebio Cæsareensi (a), & S. Hieronymo (ep. CXL. ad Cyprianum num. 6.), noster Vulgatus Interpres, qui habet: *Dominus possedit me initium viarum suarum*, magis consentit hebraicæ phrasí, quam Versio: *Dominus creavit me*. Possidere autem in sacris litteris significat *gignere*: nam Gen. IV. quando Eva peperit Cain, dixit: *posseidi hominem per Deum*. Aliqui etiam suspicantur, in Versione LXX. viralí *irtepsisse mendion*; & loco *ixtus possebit*, scriptum fuisse *καὶ ὑετε creavit* (b).

96. Quod si quis mordicus contendat, legendum esse, *creavit*, dicimus, vocem illam *creare*, ubi de aeterna sapientia sermo est, sumendum esse latiore sensu; ut idem significet, ac *gignere*, quomodo homines dicuntur *filios procreare*, idest gignere; quod & S. Hieronymus in cap. IV. epist. ad Ephesios, & S. Augustinus Lib. de file, & symbolo, & S. Hilarius in Libro de Synodis adnotarunt. Et certe de eadem divina Sapientia di-

citur Prov. XIII. 24.: *nondum erant abyssi, & ego jam concepta eram*, seu ut legitur in primitu[m] textu hebraico: *& ego genita sum*. Vid. S. Thomas Lib. IV. cont. Gent. cap. 8.

97. Ac demum si illa vox *creare* in proprio, ac nativo sensu usurpanda sit, facile respondebitur cum S. Athanasio Orat. III. adversus Arianos, ea verba referenda esse ad Christi humanitatem, quæ vere, & proprie creata fuit.

98. Verba S. Joannis Baptistæ Joann. cap. I. hunc habent sensum: Jesus, qui post me venturus est in humanitate, mihi prælatus est in dignitate, quia major me erat divinitate.

99. Christus etiam appellatur *primogenitus omnis creaturae* ad Colossenses I., non quia creatura ipse sit, sed quia ante omnes creature ab aeterno genitus est. Quo sensu etiam Ecclesiastici XXIV. Dei Sapientia dicit de se ipsa: *Ego ex ore Altissimi primogenita ante omnem creaturam*. Et sane, ut S. Basilius Lib. IV. contra Eunonium observat, Christus dicitur etiam *primogenitus mortuorum*; non quod ante omnes mortuus sit, sed quia est causa resurrectionis mortuorum. Eodem fere modo poterit *primogenitus creaturae*, quoniam causa fuit, ut omnes creature producerentur.

100. Ob. nono. Pleraque in sacris litteris dicuntur de Christo, quæ ipsum non esse Patri aequalis, multoque minus consubstantiale luculentiter ostendunt. Nam primo Christus profutetur, se non snam doctrinam tradere, sed doctrinam Patris sui; nec loqui suo nomine, sed Patris sui nomine. Jo. VII. 16.: *mea doctrina, inquit, non est mea, sed ejus qui misit me*: & cap. XIV. 10. *Verba, quæ ego loquor vobis, a me ipso non loquor*. Secundo distinguit suam voluntatem a voluntate Patris, & gloriam suam a gloria Patris. Joann. VI. 58. *descendi de celo, non ut faciam voluntatem meam, sed voluntatem ejus, qui misit me, Patris*; & cap. VIII. 50.: *ego autem non quero gloriam meam*. Tertio se distinguit a Patre, a quo missus est. Joann. XII. 44. *Qui credit in me, non credit in me, sed in eum, qui misit me*; & cap. XX. 17. *ascendo ad Patrem meum, & Patrem vestrum, Deum meum, & Deum vestrum*. Quarto dicitur sæpius missus a Patre; quod denotat, ipsum esse Patri inferiorem, & subjectum. Quinto apud Joann. X. 18. se a Patre præceptum morienti accepisse fatetur. Denun sæpius Patrem suum orasse legitur Jo. XVII. & alibi.

101. Resp. ad primum cum S. Augustino Tract. XXIX. in Joannem num. 2, Tom. III., hæc dicta esse a Christo, ut indicaret, se distinctam quidem esse a Patre personam; unde dixit: *doctrina mea*;

(a) In Libro III. de Ecclesiastica Theologia contra Marcellum Ancyranum cap. 2., ubi etiam audat Aquilam, Symmachum, & Theodotionem, qui omnes verterunt: *possedit*.

(b) Pater Hombigant Hebr. textum *לְרַבִּים לְאֲשֶׁרִים יְתִיָּה* ita vertit: *Dominus constituit me initium viarum suarum*.

mea; non tamen ingenitam, quia a Patre procedit: & propterea subdit: *non est mea, sed ejus, qui misit me;* seu a quo procedo per æternam generationem: nam missio significat processionem. Vel etiam, ut idem S. Augustinus explicat Lib. I. de Trinit. cap. 12. nom. 27., Christus voluit indicare, doctrinam, quam prædicabat, sub una ratione esse suam, & sub alia ratione non esse suam, nempe dicebat, eam esse secundum formam Dei, suam; secundum formam servi, non suam. Ceterum hæc Christi verba aliis contraria esse non possunt, quibus dicebat: *Omnia, quæcumque habet Pater, mea sunt, & mea omnia tua sunt, & tua mea sunt.* Joann. XVI. & XVII.

102. Ad secundum resp., duplicum fuisse in Christo voluntatem, divinam, & humanam; & quamquam voluntas humana voluntati Patris dissentanea esse non poterat, recte tamen Christus dixit: *descendi de celo &c.* propter Judæos, qui hoc ignorabant.

103. Alia autem verba: *Non quero gloriam meam intelligi debent eum* S. Augustino Tract. XXIX. in Joann. n. 8. de hac vita mortali, ubi formam servi accepit, & videri voluit novissimum omnium hominum (a). Ceterum gloriam suam postea quæsivit, dicens Patri Joann. XVII. 5. *clarifica me, tu Pater, apud temetipsum claritate, quare habui, antequam mundus esset apud te;* hoc est claritate divina.

104. Ad tertium. Quod dicit Christus Joann. XII.: *qui credit in me &c.* tales habent sensum: qui credit in me, non credit in me solum, sed etiam in eum, qui misit me, quia una est utriusque essentia. De aliis autem verbis: *ascendo ad Patrem meum &c.* acuta, & vera est observatio S. Augustini Tract. CXXI. in Joannem: *Non ait: patrem nostrum: aliter ergo meum, aliter vestrum; natura meum, gratia vestrum.* Neque dixit: *Deum nostrum: ergo & hic aliter meum, aliter vestrum, Deum meum, sub quo & ego homo sum; Deum vestrum, inter quos, & ipsum mediator sum.*

105. Quæquarto loco objecta sunt de divina missione, non indicant inferiorem Filii naturam, sed solum æternam ejusdem processionem a Patre. Vid. quæ de missionibus divinis dicta sunt Dissert. II. cap. 6.

106. Præceptum autem moriendi Christus a Patre accipit in natura humana, secundum quam re ipsa passus, & mortuus est. Patrem eadem ratione oravit, ut homo, non ut Deus. De his, & similibus Scripturæ sacræ locis consul. S. Thomas Lib. IV. Contr. Gent. cap. 8.

107. Instat Wolzogenius. In sententia Trinita-

riorum Christus oravit, & passus, & mortuus est, non ut homo, sed ut Deus; alias ejus oratio, passio, & mors non fuissent infiniti pretii.

108. Resp., ea quæ Christus ut homo fecit, & passus est, pretii fuisse infiniti propter personam divinam, quæ unica in Christo erat; unde nata est communicatio idiomatum, prout in Tractatu de Incarnatione fuse declaratur.

109. Dices iterum. S. Paulus in epist. prima ad Corinthios cap. XV. 24. de Christo loquens, cum tradiderit, inquit, regnum Deo, & Patri: ergo Christus in æternum regnatur non est, adeoque non est Deus. Post autem ita pergit idem Apostolus vers. 28. cum autem subjecta fuerint illi (scilicet Deo, & Patri) omnia, tunc & ipse Filius subjectus erit ei, qui subjecit sibi omnia, ut sit Deus omnia in omnibus. Qui autem subjiciendus est æterno Patri, non est illi æqualis, aut consubstantialis.

110. Resp., ea verba: cum tradiderit &c., non significare, Christum esse regno expoliandum, de quo scriptum est: *regni ejus non erit finis Luce* I. 55. & *regnabit in sæcula sæculorum Apocal.* XI. 15.; sicut nec Pater aliquid amisit, cum omnia tradidit Filio, ut dicitur Lucæ X. 22. Significant ergo dumtaxat consummationem regni, quod Jesus Christus in terris fundavit, atque æterno Patri traditur est.

111. Quod vero sequitur: cum autem subjecta fuerint illi &c. a S. Thoma Lib. IV. Cont. Gent. c. 8. explicantur de Christo, prout est homo, non ita quidem, quasi modo Christus, ut homo, Patri subjectus non sit; sed quia cum Apostolus prius dixerit, omnia Christo subjicienda fore, dubium suboriri poterat, au tunc Christus esset Patri subjiciendus.

112. Alii autem hunc locum exponunt de Christi corpore, quod est Ecclesia, quæ quando in fine tota erit Christo subjecta ut capiti suo, subjicietur hoc ipso etiam Deo Patri. Modo autem aliqua ratione Christus nondum Patri est plene subjectus, quia ejus membra nondum omnia illi subjecta; adhuc enim corpus Ecclesiae crescit in augmentum Dei, ut dicit idem Apostolus ep. ad Colossenses II. 19. Vid. S. Augustinus de diversis questionibus octogintatribus q. 69. Tomo VI.

113. Aliqui Patres græci, ut Chrysostomus, Theophilactus, Ecumenius hunc locum intellexerunt de Christo in natura divina. Sed isti subjectionem minus proprie accipiunt putantes, Apostolum voluisse per hyperbole magnam Filii cum Patre concordiam significare. Vid. Guill. Eustius in Comment. ad hunc locum.

114. Quod postremo subditur: ut sit Deus omnia

(a) Merentur recitari verba S. Patris: *Si ergo ille cum Patre unum, æqualis Patri, Deus de Deo, Deus apud Deum, coeternus, immortalis, pariter incommunabilis, pariter sine tempore, pariter creator, & dispositor temporum; tamen quia venit in tempore, &*

formam servi accepit, & habitu est inventus ut homo, quærerit gloriam Patris, non suam; quid tu, o homo, facere debes, qui quando aliquid boni facis, gloriam tuam quæris? .. Quære ejus gloriam, a quo hales hanc gloriam &c.

mnia in omnibus, non ita ad Patrem restringendum est, ut Filius excludatur aut Spiritus sanctus; sed nomine Dei Trinitas intelligitur. Nam etiam de Filio dicit idem Apostolus non absimiliter: *omnia, & in omnibus Christus*. Colossens. III. 11.

115. Ceterum inscite omnino agunt adversarii, & contra omnes senioris criticæ regulas, dum ex quibusdam obscuris Scripturæ sacræ locis impugnare conantur eam Domini Nostri Iesu Christi divinitatem, quæ tam multis aliis in locis, & tam aperte declaratur: quod plane est tenebras magis diligere, quam lucem.

116. Ob. ult. Si Christus est Verbum Dei, nequit esse Deus; nam S. August. in L. VII. de Civit. Dei, cap. 14. contra Ethnicos argumentabatur: *Si Mercurius ipse Sermo est, etiam ipsis (Ethnicis) confidentibus Deus non est.*

117. Resp., recte S. Augustinum concludere contra Ethnicos, Mercurium Deum non esse, ex quo ipsi eum nibil aliud esse volebant, quam vel sermocinandi administrum, vel ipsum Sermonem, qui ab hominibus profertur: nam *ile Mercurius, quasi medijs currens dicitur appellatus, quoj Sermo currat inter homines medijs*. Quis enim adeo desipiat, ut Sermonem, qui inter homines miseri solet, appellet Deum? Verbum autem divinum est Verbum per se subsistens, ejusdemque naturæ cum Patre, adeoque verus Deus.

C A P U T VI.

*Demonstratur vera, & consubstantialis
Jesu Christi divinitas ex initio
Evangelii Sancti Joannis.*

118. Necesse visum est, peculiariter de hoc insigni sacrarum Scripturarum loco tractare; quia Sociniani bene advertentes, luculentissime ex eo suam hæresim everti, omnem impenderunt operam, ut falsis interpretationibus ejusdem vim eluderent; quamobrem aliquanto prolixiore opus est disputatione ad verum, germanumque S. Evangelistæ sensum aperiendum, ac vindicandum.

119. Prænotare autem oportet S. Joannem manifestins, quam alii sacri scriptores, de vera Christi divinitate fuisse locutum, quia ejus ætate e-

xortæ jam erant duæ pestiferæ hæreses Cerinthi, & Ebionis, quæ eamdem impie negabant. Data igitur opera S. Joannes suum Evangelium auspicatus est ab æterna divini Verbi generatione, ut ante omnia hoc capitale nostræ fidei dogma stabiliret.

120. Hunc fuisse dilecti Discipuli scopum, insinuat S. Irenæus Lib. III. contra hæreses c. 11. n. 1. inquiens, voluisse Joannem per Evangelium annunciationem auferre eum, qui a Cerintho inseminatus erat hominibus, errorem.... & suaderet, quoniam unus Deus, qui omnia fecit per Verbum suum, &c.

121. Idem clarius affirmat S. Epiphanius Hæresi LXIX. ita scribens: *Beatus Joannes post alias (Evangelistas) veniens, cum homines in infirma Christi natura totos occupari cerneret, atque Ebioneos.... & Cerinthianos, & Merinthianos ex utriusque sexus copulatione merum hominem illum natum asserere, idemque & Nazaræos, & nonnullas alias hæreses sentire, tamquam postremus omnium (quartus hic Evangelium scribere aggressus est) aberrantes illos, & in humana Christi generatione, plusquam par est, intentos revocare instituit.*

122. Tertio S. Hieronymus in Catalogo viorum illustrium c. 9. de S. Joanne inquit: *Novissimus omnium scripsit Evangelium, rogatus ab Asiae Episcopis aduersus Cerinthus, aliasque hæreticos, & maxime tunc Ebionitarum dogma consurgens, qui asserunt, Christum ante Mariam non fuisse. Unde & compulsus est dictam ejus nativitatem edicare. Quæ cum omnibus nota essent, Fideles uno, communique consensu æternam divini Verbi generationem ex Patre, & temporalem ipsius nativitatem ex Virgine Maria in primo ejusdem Evangelii capite perspicue expressam esse crediderunt. Quod aliqui etiam ex gentilibus cognovisse videntur (a).*

123. Ebionitæ cum id negare non audenter, Evangelium S. Joannis minime recipiebant, ut colligitur ex Irenæo Lib. III. cap. 11. Denique Analogi, ita dicti, quasi sine λόγῳ, quia Verbum divinum non admittebant, teste S. Augustino de Hæresibus num. 50. idem S. Joannis Evangelium omnino repudiabant, utpote eorum erroribus aperite contrarium. Sociniani autem hoc quidem Evangelium se recipere profitentur, sed illud scilicet

(a) Vide, quæ de Juliani apostata confessione notavimus in tomo I. Diss. III. num. 304. scilicet a S. Jo. Evangelista fuisse Christum nuncupatum *Deum*, quo nomine eum insignire alii Evangelistæ ansi non sunt. Auctoritates autem allatas Sanctorum Patrum floccifacit Fanstus Socinus in Prolegomen. ad explicationem I. Part. I. Joannis T. I. Bibliotheca Fratrum Polonorum pag. 77. quod enim narrant de scopo hujus Sancti scribendi suum Evangelium, non dubitat appellare *figmentum*; & postea tan luculentum divinitatis testimonium pravis, contortisque explicationibus, magna subtilitate excogitatis, & dolose expositis nititur ob-

secutare. Alio tamen in loco, nempe initio disputationis *De Christi natura*, sateri non veretur sive interpretationis novitatem, inquiens: *Scripsimus ante annos non paucos amicorum hortata per breve expositiōnē sententię nostrā in Joannis Evangelii principio interpretando, quam cum non tantum nostra ètate, sed etiam multis ante saeculis inariditam sciremus, nostrum nomen suprimentes aliorum de ea iudicium cognoscere decrevimus. Ita excusso ab aliis Novatoribus Ecclesiasticis auctoritatis jugo, via Socinianis latissima opena est, ad negandam Jesu Christi divinitatem in primo Evangelii Sancti Joannis capite tam clare expressam.*

dissime corruptunt, ne simul etiam expressam di-
vinitatis Jesu Christi fidem profiteri cogantur: con-
tra quos sit

PROPOSITIO.

*Ex Cap. I. Evangelii S. Joannis vera & con-
substantialis Jesu Christi divinitas luculenter
ostenditur.*

124. Sic antea habet sacer textus: *In princi-
pio erat Verbum, & Verbum erat apud Deum,
& Deus erat Verbum. Hoc erat in principio a-
pud Deum. Omnia per ipsum facta sunt, &
sive ipso factum est nihil, quod factum est ....
Et Verbum caro factum est, & habitavit in
nobis.*

125. Porro in hoc textu Verbi aeternitas aper-
tissime exprimitur dicendo: *In principio erat Ver-
bum; nullum enim principium illius esse potest,
quod jam erat in principio. Et sic etiam idem
S. Joannes in Apocalypsi c. I. 4. Dei aeternita-
tem expressit, dicendo: Qui est, qui erat, &
qui venturus est.*

126. Demonstratur praeterea hujus aeterni Ver-
bi divinitas, cum dicitor: *Verbum erat apud Deum,
& Deus erat Verbum. Hoc erat in prin-
cipio apud Deum. Omnia per ipsum facta sunt,
& sine ipso factum est nihil, quod factum est.* Quibus manifestissime nos docet S. Joannes, pri-
mo Verbum λέγον Personam esse a Patre distin-
tam, cum dixit *Verbum fuisse apud Deum;* nihil enim dicitor esse apud seinetipsum; secun-
do hanc Personam esse Patri consubstantialem,
quausquidem eodem nomine Dei appellatur, ac
Pater; tertio eadem divina omnipotentia praeditam
esse, cum additur: *omnia per ipsum facta sunt:* ac demum hoc Verbum divinum, & omnipotens
non posse inter res creatas numerari: *quomodo e-
nim, ut S. Augustinus recte observat Tract. I. in
Ioaumen, potest fieri, ut Verbum Dei factum
sit, quando Deus per Verbum omnia fecit?* Quod
autem hoc loco sermo sit de creatione omnium re-
rum, etiam magis explicatur ex loco parallelo A-
postoli Pauli in epist. ad Coloss. I. 16. Quoniam
*in ipso condita sunt universa in cœlis, & in
terra, visibilia, & invisibilia .... omnia per i-
psum, & in ipso creata sunt.*

127. Declarat subinde sacer Evangelista, hoc
Dei Verbum esse ipsum Dominum Jesum Chri-
stum, quando versic. 14. addit: *Et Verbum caro
factum est, & habitavit in nobis; & vidi-
mus gloriam ejus, gloriam quasi Unigeniti a
Patre, plenum gratiae, & veritatis. Versic. au-
tem 18. eundem Dominum Jesum Christum ap-
pellat Unigenitum, qui est in sinu Patris; seu
Verbum, quod erat apud Deum. Videmus ita-
que in paucis versiculis expressam primo aeternam
originem, & processionem Verbi a Patre; secun-
do utriusque distinctionem Personæ: tertio idem*

utriusque nomen divinum: quarto eamdem utrius-
que virtutem, & potentiam creatricem; ex quibus
eadem numero in utroque natura evidenter colli-
gitur: ac demum ineffabile nostræ redēptionis
beneficiū, cum additur: *Et Verbum caro fa-
ctum est, & habitavit in nobis.*

128. Accedit postrem auctoritas fere veterum
Patrum, qui ex hoc loco S. Joannis invictum de-
sumperunt argumentum pro catholico dogmate di-
vinitatis Jesu Christi contra Sabellianos, atque A-
rianos asserendo, & vindicando, ut S. Athanasius
in suis Orationibus contra Arianos, S. Cyrillus in
Thesauro, S. Basilios Hom. XV. in Principium
Joannis, & in Libris contra Eunomium, S. Gre-
gorius Nyssenus ejus frater, alter Gregorius, nem-
pe Nazianzenus, aliquique passim Græci. Ex La-
tinis autem S. Hilarius in Libris de Trinitate,
S. Ambrosius de Fide ad Gratianum, & S. Au-
gustinus frequentissime. Quorum testimonia omit-
timus, quia supervacanea sunt contra hos Hære-
ticos, qui fateri non verentur, se novam calcare-
viam, a veteri Patrum semita longe diversam.

129. Mirum quantum se torserint acutissimi So-
ciniani ad explicatissimum hoc divinitatis Christi
testimonium obscurandum; imprimis autem eorum
parens Faustus Socinus in brevi hujus loci Inter-
pretatione Tom. I. Bibliotheca Fratrum Polono-
rum. Ita autem totum hunc textum suis commen-
tationibus depravat, ut illud cum hæretica sua do-
ctrina quoquaque tamdem modo conciliet.

130. Primo contendit, illud in principio non
posse aeternitatem significare; etenim nusquam
reperies, ait, *in sacris litteris principium pro aet-
ernitate usurpari.* Vult ergo nomen principii non
aeternitatem, sed ordinem earum rerum respicere,
quas Joannes de Jesu Christo scripturus erat, ini-
mitatus hac in re Mosem, qui historiam suam
describens ab hoc nomine principii & ipse exor-
dium summis. Et quemadmodum Moses antiqui
hujus mundi creationem scripturus, *in prin-
cipio* dixit, eorum respectu, quæ deinceps dicturus
erat, ita & Joannes, cum de spirituali mundo
per Christum creato scripturus esset, usus est illa
ordinis voce, non autem aeternitatis nota, ut in-
telligamus, Verbum hoc fuisse, non quidem ab
omni aeternitate, sed ante res creatas omnes novi
mundi.

131. Secundo cavillatur Socinus in hac voce
Verbum λέγος, quan peculiarem esse dicit Sancti
Joannis; stimendam autem esse vult metapho-
rice, & metonymice; quod neim, sicut verbo
hominis ejus voluntas cognoscitur, ita per Chri-
stum omnis voluntas Dei patefit; ac proinde sic
Christum hic appellari Verbum, sicut appellavit
seipsum ritem, pastorem, & ostium. Adducit
insuper exempla Jo. Baptiste, qui dictus est Vox,
& Aaron, qui nuncupatus fuit Os Mosis, utique
per metonymiam. Unde concludit, etiam Christum
fuisse dictum Verbum Dei propter munus, quod
Dei quodammodo vice in terris obiit: unde postea
de-

deplorat inscitiam, seu miseriam multorum (nempe Sanctorum Patrum, & omnium Theologorum, non solum Ecclesiae Catholice, sed etiam Communionis Calvinisticæ, ac Lutheranæ), qui in hoc concordant, ut Verbum sit *quidam aeternus Dei Filius, genitus ante omnia saecula, secundaque in Trinitate Persona.*

152. Tertio explicat more suo quod sequitur, *Et Verbum erat apud Deum; quia neimpe Jesus, quatenus Dei Verbum, antequam Baptiste prædicatione mundo pateretur, soli Deo notus erat.* Hinc ipse paullo inferius dicit: *Medius autem resirum, quem vos nescitis, ipse est, qui post me venturus est.* Constat autem, in saeris litteris dictionem apud significare manifestationem: ut cum idem Joannes epist. I. c. 1. inquit: *An-nunciamus vobis vitam aeternam, quae erat apud Patrem, & manifestata est nobis:* & cum S. Lucas c. II. dicit de Jesu: *Proficiebat sapientia, & aetate, & gratia apud Deum, & homines.*

153. Quarto valde laborat in explicandis sequentibus: *Et Deus erat Verbum, & persuadere conatur, hoc nomen Deus non esse nomen substantiae enjusdam proprium, vel personæ, sed auctoritatis, potentiae, ac beneficentiae; & ut Grammatici loquuntur, nomen appellativum.* Unde illud adagium apud Erasmus: *Homo est hominis Deus.* Quam in rem multa congerit Scripturaræ loca, a nobis superiori capite jam explicata, addens illud Sancti Pauli ad Philipp. II. 10. Deum donasse Iesu Christo nomen, quod est super omnem nomen, & illud in epist. ad Hebreos I. 4., ubi Christus dicitur tanto præstantior Angelis effectus, quanto excellentius præ illis nomen hæreditavit. Ex his colligit, nomen Dei tributum Verbo, aut Christo, non esse nomen substantiae, quod illi natura sua conveniat, sed dumtaxat appellativum, eidem propter excellentiam gratiarum donatum.

154. Quinto non minus laborat in conciliandis cum perversa sua doctrina iis, quæ sequuntur: *Omnia per ipsum facta sunt, quæ non vult ita late accipi, ut primam illam cœli, terræque creationem comprehendant; sed ad negotium Evangelii tunc publicati, atque recepti esse accommodanda;* cuius suæ explicationis exemplum inveneris se patat in iis Apostoli verbis 1. Corinth. V. 17. *Si qua ergo in Christo nova creatura est, vetera præterierunt, ecce nova facta sunt omnia.* Et ipse Sancti Joannis scopus describendi historiam Evangelicam exigebat, ut de spiritualis mundi renovatione facta per Jesum Christum, non autem de prima rerum creatione, quam Moyses jam descripsérat, loqueretur.

155. Pervertit postremo Socinus communia decimum quartum, negans legendum esse prout hactenus ab omnibus lectum fuit: *Et Verbum caro factum est, ad designandum ineffabile divinæ Incarnationis Mysterium; sed græcum textum à*

λόγῳ σαρξ ἐγένετο ita verti vult: Et Verbum caro fuit; quam in rem nonnulla affert similia loca, ubi vox ἐγένετο significat fuit; ut Lucæ XXIV. 19. cum dicatur in græco ὁ ἐγένετο ἦν προφῆτης, in latina versione dicitur, non qui factus est, sed qui fuit vir Propheta. In hoc ipso in loco, vers. 6., ubi nostra vulgata habet: Fuit homo missus a Deo, græca exemplaria legunt ἐγένετο. Vult autem Socinus, prudenter id fuisse ab Evangelista explicatum, ne Fideles in errorem inducerentur propter ea, quæ superius magnifice fuerant prædicata de Verbo putantes ipsum esse verum Deum. Quod autem hic non possit ἐγένετο veri factum est, probat Socinus ex eo, quod antea vers. 10. dictum fuerit de Christo: In mundo erat, & mundus per ipsum factus est, & mundus eum non cognosit; quod præpostere dictum fuisset si postea versic. 14. S. Joannes de incarnatione Verbi loqueretur; quasi scilicet ante eam Christus in mundo fuisset.

156. Atque hæc est famosa Fausti Socini interpretatio celebratissimi loci Sancti Joannis, quam propriis fere ipsius verbis proponere voluius, ne aliquis suspectur, nos ejusdem vim voluisse dissimulare. Nempe ita illius capitilis primam partem suo modo coordinat: *In principio prædicationis S. Jo. Baptiste erat Verbum, nempe Christus, dictus metaphorice Dei Verbum propter munus manifestandi Dei voluntatem: Et Verbum erat apud Deum, idest soli Deo notum: Et Deus erat Verbum, Deus inquam non natura, sed gratia: Omnis per ipsum facta sunt, quæ spectant ad spiritualem mundi renovationem: Et Verbum caro factum est, sed Verbum caro fuit, non Deus.*

157. Jam vero haud difficile nobis erit has nebulas, quas magno conatu Socinus induxit, penitus dissipare. Itaque resp. ad primum, nos aeternitatem generationis Verbi non probare tantummodo ex illa voce in principio, sed ex alia adjuncta: *In principio erat Verbum; unde obvius, & naturalis sensus exurgit, Verbum non incepisse in principio, sed jam fuisse ante principium, seu ex aeternitate. Quamquam non desunt loca sacrae Scripturæ, in quibus hæc phrasis in principio aeternitatem significat; ut Isaiae XLIII. 12. Dicit Dominus; & ego Deus, & ab initio ego ipse; & Michææ V. 2. de Messia dictum est: Egressus ejus ab initio, a diebus aeternitatis, unde falsum est, quod niniña confidentia Socinus asseruit, nusquam reperiri in sacris litteris principium pro aeternitate usurpari.*

158. Falsum pariter est, voluisse S. Joannem imitari Moysem; nam vel ipso primo intuitu magna apparet inter intrinque differentia. Moyses enim dicit: *In principio creavit Deus cœlum, & terram; & omnes facile intelligent, cœlum, & terram non antea fuisse, sed tunc ex nihilo virtute Dei erupisse.* Contra vero S. Joannes dicens, *In principio erat Verbum, luculenter nos docet:*

non tunc Verbum incepisse, sed antea jam fuisse. 159. Quod si etiam Socino concedamus, voluisse S. Evangelistam historiam novi mundi spirituallis texere, quemadmodum Moyses contextuerat historiam mundi materialis, quid inde contra nos? Satis enim nobis est, quod sacer scriptor altius ascendens, quam tres alii Evangelistæ, exordium suæ narrationis ab æterna Christi Domini Nativitate sumiperit, qua erat apud Patrem, antequam in hoc mundo appareret *caro factus*.

140. Ad secundum. Non solum temere, ac sine ullo fundamento, sed inepte omniō, & falso vocem *Verbi* explicat Faustus *metaphorice*, aut *metonymice*, quod Deus per Christum voluerit nobis suam manifestare voluntatem, quonodo Jo. Baptista dictus fuit *Vox*, & Aaron *Os Moysis*. Si enim res ita se haberet, non solum Christus Dominus, sed quilibet Propheta, & quilibet Apostolus, vel sacer scriptor, qui nobis Dei voluntatem patescaceret, posset *Verbum Dei* appellari; cuius appellationis nullum certum proferet exemplum ex sacris litteris, ino neque ab ecclesiasticis, vel profanis scriptoribus depromptum. Secundo idem S. Evangelista in Apocalypsi cap. XIX. 13. de Jesu Christo loquens, quem gloriosum vidit in cœdo, inquit: *Et vocabatur nomen ejus Verbum*; quod frustra tribueretur Christo singulariter, si nomen muneric esset, non vero Personæ. Tertio omnia, quæ de hoc Verbo a S. Joanne prædicanuntur, aperte demonstrant, ipsum esse veram Personam, nimurum fuisse apud Deum, fuisse Deum, omnia per ipsum facta esse, ac deum ipsim identia factum esse carnem. Quæ omnia metaphorice, aut metonymice dicta esse de Christo propter munus nobis manifestandi voluntatem Patris, nemini Socinus sua auctoritate persuadebit.

141. Ad tertium, nugatur Socinus, dum illud, quod S. Joannes dicit, in principio fuisse *Verbum apud Deum* ita interpretatur, in principio prædicationis Jo. Baptiste extitisse quidem jam Christum, sed fuisse apud Deum, idest notum soli Deo. Namis enim remota est, & a communio loquendi usu penitus aliena hæc explicatio. Quis enim, amabo, ad significandum ex. gr. judicij diem esse soli Deo notam, his vocibus uteretur: *Judicij dies est apud Deum?* Inscite prorsus fuisse S. Evangelista locutus, si nos docere voluisset, Christum, qui jam erat in mundo, fuisse notum soli Deo, dicendo: *Et Verbum erat apud Deum*. Sane, quando paullo inferius id exprimere voluit, obvia, omnibusque intelligibili phrasí usus esset, dicens: *In mundo erat, & mundus eum non cognovit*. Ulterius falsum est, initio prædicationis S. Jo. Baptiste fuisse Christum soli Deo notum. Jam enim multo antea innotuerat Pastoribus, Magis, Zachariæ, Elisabeth, Simeoni, Doctoribus, cum quibus disputavit, & fortasse etiam aliis, præter sanctissimos ejus parentes Mariam, & Josephum.

142. Neque valet exemplum allatum ex Iacobæ

cap. II., quod Jesus proficiebat sapientia, & aetate, & gratia apud Deum, & homines; quæ enim hic ab Evangelista Luca adduntur, periodam omnino claram efficiant, ut intelligamus, Jesum Christum creuisse aetate, suamque sapientiam, & gratiam, quæ Deo nota jam erat, etiam hominibus manifestasse. Ex opposito autem, non nisi Socino interprete, homines intelligere unquam potuerunt, ideo Verbum in principio fuisse apud Deum, quia soli Deo erat cognitum. Attendendus est autem totus Evangelistæ contextus, qui postea addit, & Deus erat Verbum ... Et Verbum caro factum est, & habitavit in nobis. Quæ omnia plana sunt, si de æterna divini Verbi generatione, ejusdemque temporali nativitate intelligantur.

143. Ad quartum jam ex superiorius dictis n. 56. & seq., demonstratum omnino fuit, nomen Dei in vero, proprio significatu fuisse Jesu Christo in sacris litteris sepius tributum; ac præcipue S. Joannes, non solum in Evangelio, sed etiam in prima sua epist. cap. III. 46., ubi de Christo, qui est ipsum divinum Verbo *caro factum*, inquit: *Hic est verus Deus, vita æterna*. Ex quo autem alicubi dicatur, hoc nomen Dei fuisse Christo *donatum*, dubitari non potest de vera, ac substantiali ejusdem divinitate; cum potius debeamus ab opposito colligere, ideo fuisse Domino Nostro Jesu Christo donatum nomen Dei, quod est super omne nomen, quia verus Deus erat, & a Patre una cum divina natura nomen acceperat.

144. Ad quintum pariter inscite, & supervacane locutus fuisse S. Joannes, si nihil aliud nos docere voluisset, quam omnia, quæ pertinent ad mundi redemptionem, seu ad spiritualem rerum renovationem, per Christum Redemptorem facta esse, & sine ipso nihil esse factum; nam mera hæc esset battologia, nempe mundum redemptum fuisse per Christum ejus Redemptorem. Neque vero alienum erat a S. Joannis scopo, & instituto, ante omnia commemorare divinam Redemptoris mundi originem, & naturam, deinde vero maximum ejusdem beneficium, cum pro nostra salute carnem assumere dignatus est; ut ita ordine sane optimo, & pulcherrimo mundi redemptionem, & renovationem describeret.

145. Ad postremum quod attinet, non inficiabimur Socinianis, vocem γένετο fuisse aliquando usurpatam pro fuit; dummodo & ipsi nobis concedant, quod plusquam certum est, eandem vocem multo frequentius in sacris litteris significare factum est, nempe a verbo γένεσις. Tota ergo controversia in eo erit, an hic Sanct. Joannes illa voce usus sit in proprio, atque usitatissimo significatu fio, an vero in minus usitato εἰμι sum. Ad hanc vero controversiam dirimendam satis fuerit observare, Sanct. Joannem in prima parte capituli primi decies plane adhibuisse vocem erat οὐ. Post autem in versic. 14. mutata loquendi ratione usus est verbo γένεσις, dicens καὶ ὁ Αὔγουστος σάρξ

εγένετο: *Verbum caro factum est*. Porro si voluisset dicere: *Verbum caro fuit*, ut Sociniani explicant, cur eodem verbo substantivo *ειδη usus non est?* Quenam redi potest hujus mutationis causa? Nisi illa, quam nos assignamus, voluisse scilicet iis vocibus ineffabile Incarnationis mysterium exprimere.

146. Ulterius idem sacer Scriptor in versiculis superioribus eodem verbo *εγένετο* usus est, cum dixit: *Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil quod factum est*. Tum postea: *Et mundus per ipsum factus est*; in quibus locis nemo dubitat vocem græcam *εγένετο* recte esse translatam in latinum *fio*. Cur ergo postea negabimus, fideliter fuisse in latinam linguam illud comma conversum *καὶ ἦλθος σάρξ εγένετο*: *Verbum caro factum est?*

147. Addo, ineptam plane esse Socinianorum versionem *Verbum fuit caro*; ne scilicet Fideles in errorem inducerentur, credentes, Verbum esse Deum. Si hoc fictiti erroris periculum præcavere volebat Sanct. Joannes, non debuisset statim ab initio dicere: *Verbum erat Deus*; multoque minus in sua prima epistola Iesum Christum vocare *verum Deum*.

148. Frustra vero Sociniani objiciunt versiculum sextum, quem noster vulgatus interpres ex græco *εγένετο* vertit: *Fuit homo missus a Deo*. Frustra, inquam; ita enim verti debuit, propter participium *missus a Deo* *ἀπέστα λαμπτός παρὰ Θεὸς*: quæ necessitas non erat in versiculo 14.

149. Frustra etiam vim nostri argumenti declinare conantur, nolentes, posse concludi, Verbum jam ante incarnationem extitissem, quia dicitur: *Verbum caro factum est*; quia, inquit, poterat Verbum dici factum caro, etiamsi antea non præextisset; quemadmodum Gen. II. 7. dicitur *Adam factus in animam viventem*, cum tamen antea non præextisset.

150. Respondeo enim, hoc ipsum Adami exemplum contra eos retorquendo: quia Adam reipsa formatus erat, quantum ad corpus, quando Deus inspiravit in faciem ejus spiraculum vitæ, ut fieret in animam vivente. Quamquam etiam alia ratio est de Verbo Divino, quod a Sancto Joanne describitur existens jam in principio, hoc est ab æterno, & postea dicitur in tempore factum caro. Non quasi desierit esse Verbum, aut mutatum fuerit in carnem; sed quia carneum, idest humanaum naturam, quæ usu non infrequentia a scriptis scriptoribus appellatur *caro*, in consortium divinæ naturæ assumpsit; quod uberioris declarabitur in Tractatu de Incarnatione.

151. Sed contra hæc omnia adhuc insurgunt cavillosissimi Sociniani, contendentes, ex toto Sancti Joannis contextu manifeste apparere, eo in capite non esse sermonem, nisi de principio prædicationis Joann. Baptiste, quando Christus nondum innotuerat in mundo, licet in mundo jam esset. Observant enim, versiculo 6. describi missionem Joann.

Baptistæ iis verbis: *Fuit homo missus a Deo, cui nomen erat Joannes*: deinde post aliquot versiculos dici: *Et Verbum caro factum est*; quiordo omnino præposterus esset, si de vera Verbi Incarnatione S. Evangelista locutus fuisset, quia scilicet post prædicationem Baptistæ Verbum factum fuisset caro; quod constat esse falsum. Omnia vero recte fluunt, si dicamus, Christum Verbum Dei metaphorice vocatum, jam in mundo extitissem, soli Deo notum; tum postea Baptistæ prædicatione mundo manifestatum; ac denique ilud Verbum proprie Deum non fuisse, sed carnem, seu hominem. Hic ordo, inquit, non solum rectus est, & planus, sed etiam aliis Iesu Christi verbis omnino conformis, quando dixit Discipulis suis Joann. XV. ultim.: *Et vos testimonium perhibebitis, quia ab initio mecum estis*, ab initio, inquit, prædicationis S. Joannis.

152. Resp. Socinianos potius totum illius capitum ordinem perturbare, cum volunt, priora verba *in principio esse referenda* ad principium prædicationis Joannis Baptiste; & postea versiculum sexto, ejusdem Baptistæ missionem describi; quasi scilicet prædicare incœpisset, antequam mitteretur. Debuisse enim Evangelista exordiri a missione Præcursoris, si voluisse de principio ejusdem prædicationis loqui; & postea dicere, fuisse jam in mundo Verbum, sed soli Deo notum. At vero tunc supervacaneum omnino erat Fideles invenire, quod Verbum hoc *caro factum est*, cum jam superius dixisset, ipsum in mundo fuisse, quamvis mundo ignotum. Ecce quomodo cœciant oculatissimi Sociniani, & non solum sensum, sed totum etiam ordinem illius capituli perturbent, dum a plena recidunt, & vetustissima hujus loci explicatione, qua dicimus, primo a S. Evangelista fuisse descriptam æternam Verbi generationem, quia jam in principio erat apud Patrem, & Deus erat; post autem missionem S. Joannis Baptiste præcursoris, qui natus erat in mundo, antequam Verbum caro factum appareret; ac postremo ejusdem Verbi nativitatem; unde proprie inchoatum est magnum illud nostræ redēptionis opus.

155. Verba autem Iesu Christi ad Discipulos Joann. XV. nihil aliud significant, quam potuisse eos verax testimonium reddere omnium eorum, quæ Christus gesserat, ac docuerat, quoniam ab initio cum illo fuerant. Hoc autem quamnam connexionem habeat cum texto illo decretorio S. Joannis, nemus certe præter Sociianos viderit.

154. Instant tamen adversarii. Annon admissa nostra expositione ordo est præposterus, cuin versic. 10. dicatur de Verbo, quod *in mundo erat*, & *mundus per ipsum factus est*; & postea versic. 14. *Et verbum caro factum est?* Nempe dicendum erit, Verbum fuisse in mundo, antequam carnem assumeret, immo antequam mundus fieret. Hæc autem ordinis, & rerum inversio facile evitatur, si primo, nomine Verbi intelligatur homo Christus: secundo, si dicamus hunc hominem

latuisse apud Deum ignotum mundo, in quo erat: tertio, hunc mundum ab ipso factum fuisse, non creatione, sed renovatione: demum Verbum non factum fuisse, sed semper fuisse carnem, seu purum hominem.

155. Resp., ut jam dictum est, nullam esse sensus, aut verborum perturbationem in toto illo contextu, si intelligatur eo modo, quo semper intellectus, & explicatus fuit. Scilicet exposita æterna Verbi generatione, Evangelista versu sexto incipit enarrare missionem Præcursoris, qui debeat mundo Salvatorem manifestare, inquiens: *Fuit homo missus a Deo, cui nomen erat Joannes &c.* postea nos monet, hunc Præcursorem non fuisse lumen, sed ut testimonium perhiberet de lumine: tertio hanc lucem fuisse ipsum Christum, qui jam in mundo erat: quarto mundum obœcata tam non vidisse hanc fulgentissimam lucem, seu Verbum divinum, quamvis mundus per ipsum factus esset, utpote per quod facta sunt omnia: denique hoc Verbum, quod annuntiatur erat Jo. Baptista, carnem assumpsisse, & habitasse in nobis. Neque vero aliqua brevis repetitio, aut transpositio sensum perturbat, aut obscurat, ut cum regius Psalter in Psal. XCIV. ita nos invitat: *Venite, adoremus, & procidamus, & ploremus ante Dominum, qui fecit nos*, nemo adeo morosus erit, ut Psalmistam reprehendat, quod non prius monuerit, nos esse factos a Deo, & postea nos invitaverit ad ipsum adorandum &c.

156. Objiciunt insuper contra illa verba: *Omnia per ipsum facta sunt*, acute observantes, primum non esse dictum, omnia creata, sed facta esse; contra ac in Genesi de vero Deo dicatur: *In principio creavit Deus cælum, & terram*. Hoc disciri non facit, ut intelligamus, S. Joannem non agere de veri hominis creatione, sed de spirituali mundi renovatione, quæ per Christum facta est. Secundo notari volunt illam præpositionem *per*, quæ non indicat causam principalem, sed instrumentalem solum, qua Deus usus sit in mundi renovatione per Christum facta. Ex utraque autem animadversione sequitur, Jesu Christo non tribui illam omnipotentem virtutem, quæ solo Deo convenit.

157. Resp., in sacris litteris has duas voces *creare*, & *facere* promiscue nonnumquam sumi; ut cum in Psalm. XCIV. 5. de Deo Creatore dicitur: *Quoniam ipsius est mare, & ipse fecit*

(a) Dan. Zwickerus in *Irenico Irenicorum Nicænos Patres novæ fidei conditores* appellare non veretur; cui consentiunt Steph. Curcellæns in *Quaternione dissertationum*, Christoph. Sandus in *Nucleo historie*, & alii passim Sociniani.

(b) Ita Dion. Petavius Lib. I. de Trinit. cap. 3. & seq., & Petrus Dan. Huetius in *Origenianis* Lib. II. cap. 2. quæst. 2. Quamquam Petavius, quæ si impudenter calamo exciderant, ex parte saltem demittare vixit est in Praefat. ad Tom. II. de Trin. Petrus Jurius in suo *Tableau du Socinianisme* let. 6., ut

illul; & in alio Psalmo CXLVIII. Ipse dixit, & facta sunt: ipse mandavit, & creata sunt. Et Moyses ipse postquam dixerat, *creasse Deum cœlum, & terram*, describens postea eandem singularem rerum creationem, utitur verbo *facere*; *fiat lux, & facta est lux*. Ex adjunctis postea eruitur, an Scriptura loquatur de vera creatione, quæ est productio ex nihilo, an de sola mutatione. In Evangelio autem S. Joannis apertissime liquet, sermonem esse de vera, & propria creatione; quandoquidem dicitur, *omnia per Verbum facta esse*, & sine ipso factum esse *nihil*; quod utique non potest dici, nisi de vera creatione ex nihilo.

158. Exigni autem momenti est illa cavillatio de præpositione *per*; etenim, ut bene norunt, qui prima græcae linguae rudimenta didicerunt, particula *δια* significat etiam *ex*, vel *ab*, seu causam principalem. Sic in prima epist. ad Corinth. I. 1. dicitur: *Paulus Apostolus Jesu Christi per voluntatem Dei*; & versic. 9. *Fidelis Deus, per quem vocati estis in societatem Filii ejus Jesu Christi Domini Nostri*; utroque enim habet particula *δια*. Hoc autem in loco particulam per non significare causam instrumentalem, patet ex adjunctis, cum ibi Verbum dicatur *Deus*, & Christus appelletur *Unigenitus in sinu Patris*. Recte igitur S. Joannes Damascenus Lib. I. *De fide orthodoxa* c. 8. inquietabat, *Patrem quicquid omnia facere per Filium, non tamquam per servile organum, sed tamquam per virtutem naturalem, & subsistentem*. Vide sup. num. 79.

C A P U T VII.

Vera, & Patri consubstantialis Domini Nostri Jesu Christi divinitas probatur ex traditione Sanctorum Patrum.

159. Sociniani dogma divinitatis D. N. Jesu Christi sæculo IV. ineunte natum esse blaterant, & a Patribus Nicæniis male confirmatum, cum veteribus Christianis fuerit prorsus ignotum (a). Dolendum est, a nonnullis Sanctissimæ Trinitatis defensoribus aliquorum veterum Patrum, qui Nicænam Synodum præcesserant, vocanturque propterea *Ante-Nicæni*, fidem fuisse in dubium revocatam (b); quæ dubitatio si admittatur, qui non videt, quantum Socinianorum causa juvetur; eorum præcipue,

incomparabili Bossueti Libro *de Variationibus Eccles. Protestantium* responderet, probare conatus est, antiquam etiam Ecclesiam aliquando in sua fide variasse, ac potissimum in mysterio SS. Trinitatis; damnatum enim Arii doctrinam omnium Theologiam nomine excepto ante Nicenam Synodum fuisse; cuius hominis temeritatem, & impudentiam laudatus Bossuetus castigavit in *VI. Avertissement aux Protestans*. Ino & Petrus Bælius hinc occasionem sumpxit, Jurius, cuius iniunctus amicus erat, acriter insectandi in suo libro inscripto: *Janua cælorum reserata cunctis religionibus*

pue, qui hoc sacrosanctæ Religionis dogma non quidem aperte negare audent, dubii tamen, & anticipates hærent, an fuerit semper, & ubique in Ecclesia creditum? Vide Dissert. I. num. 25. Plura hac de re dabunt duo eximii fratres Petrus, & Hieronymus Baleriui, qui S. Zenonis Episcopi Veronensis Sermones recensuerunt, & dissertationibus, perpetuisque adnotacionibus illustrarunt Veronæ 1759. Dissert. II. cap. 1. & seq.

160. Sed contra hos divinitas D. N. J. Christi probatur primo vel ex eo solo, quod statim ac prodiit blasphema Arii doctrina, omnium animos novitate sua offendit; unde impius Dogmatistes, tanquam novator, & hæreticus una cum aliis paucis ejus asseclis communis omnium suffragio ab Ecclesia, quæ Christi divinitatem adorat, ejectedus est; ut S. Alexander Alexandrinus Episcopus refert apud Theodoreum Lib. I. *Hist. Eccl.* c. 4. Quod etiam antea contigerat Ebioni, Artemoni, Paulo Samosateno, Theodoto Coriario, Noeto, Sabellio, omnibusque iis, qui ab avita Fidelium doctrina recesserunt. Sufficient verba Patrum Antiochenorum in Professione fidei contra Paulum Samosatenum: *Decrevimus, inquit, filiem scripto edere, & exponere, quam a principio accepimus, & habemus traditam, & servatam in catholicæ, & sancta Ecclesia usque in holiernum diem &c.* Et pariter in alia epistola Synodica ab Eusebio nobis servata Lib. VII. *Hist. Eccl.* cap. 30. Paulum condemnat, quod ab regula discendens a falsas, & adulterinas doctrinas transierit. Idipsum statim ab initio contigit novatori Ario.

161. Sed postea cum idem turbulentus Hæresiarcha non resipiseret, & novos, ut saepe fit, erroris sui patronos, vel asseclas nanciseretur, ad controversiam tam momenti definiendam generale demum Concilium Nicææ in Bithinia an. 325. celebratum est, ubi ex 318. Patribus, qui illuc ex toto orbe convenerant, nonnisi pauci inventi sunt, qui Arii blasphemias occulte patrocinarentur, ut Theodoreus narrat Lib. I. *Hist. Eccl.* c. 7. Quintus tamen recensentur a Socrate (a); ceteri omnes Arii impietatem, atque amentiam, & verba blasphemiaræ plena ne audire quilem patienter sustinuerunt, ut dicitur in Epist. Synodica apud Socratem Lib. I. *Hist. Eccl.* cap. 9.

162. Dices primo (cum Jo. Clerico *Defense des sentimens des Theologiens de Hollandæ Sect. 4.*). Testatur Eusebius Lib. III. de *Vita Constantini* cap. 15. nonnisi post multas concertationes potuisse in Concilio Nicæno ad concordiam perveniri. Et Eutychius (apud Seldenum de *Orig. Alexandr.* pag. 46.) addit, Constantium fuisse miratum, cum audivit tot sententiarum Episco-

porum discrimina: non igitur communis, & universalis Sanct. Patrum traditio erat Arii sententiae opposita.

163. Resp. Id mirum non esse; quamvis enim omnibus pene Patribus de vera Christi divinitate plane ad veritatem persuasum foret, inevitabiles tamen erant concertationes ad Arianorum sophistica retunderla. Quam quain Eusebius de particularibus potius controversis, quæ inter Episcopos ferabant, loqui videtur. Ceterum unius fidei consonantiam apud omnes obtinuisse, Eusebius ipse testatur ibidem cap. 14. Eutychio autem Scriptori X. sæculi non magis credendum est, cum tantas Episcoporum dissensiones narrat, quam cum numerum Nicænorm Patrum 2048. fuisse fabulator; scilicet illius historia nihil fere est aliud, quam fabularum complexio.

164. Dices secundo. Si communis erat de Christi divinitate Fidelium sententia, quomodo postea adeo crevit Ariani factio, ut totum simul Orientem, atque Occidentem pervaderet?

165. Resp. vivente Constantino Imperatore Nicæna fidem ubique in Ecclesia semper floruisse; sub Constantio autem ejus filio, vel tunc etiam quando Ariana factio maxime grassabatur, nunquam multos fuisse, qui Christi divinitatem aperita fronte impugnare auderent. Imo quotiescumque id aliqui ausi sunt, ut Photinus, Aetius, Eu-nomius, & pauci alii, illos omnis fere multitudo execrata est. Qui Ecclesiam vehementissime conturbarunt, fuisse potius Semi-Ariani, qui solam vocem ιαστοι reprehendere se profitebantur, tanquam novam, & inusitatam; quorum sententia multis subtilitatibus involuta incantis fucum fecit. Ceterum non deerant inter Semi-Arianos, qui a Catholicis nomini verbis dissidebant. Sed quidquid sit, isti omnes simul Ariani, & Semi-Ariani turbas quidem multas excitare ubique potuerunt, non potuerunt tamen veterem, atque universalem de Christi divinitate traditionem superare, & fides Nicæna illi innixa ubique demum divino propitio Nunine triumphavit.

166. Prob. secundo, communem fuisse in Ecclesia traditionem veræ, & consubstantialis Jesu Christi divinitatis ex hæresi Sabelliana orta sæculo III. Non minus enim Sabelliani, quan Catholici consentiebant, Jesum Christum esse verum Deum; & omnis gravissimæ illius controversiæ cardo in eo situs erat, an ipsa Patris persona carnem induisset, ut Sabelliani errantes opinabantur; an vero alia distincta a Patre persona, ei tamen consubstantialis facta esset caro, quemadmodum fide divina credebant Catholicæ. Ubi etiam observandum est, diligentissime cavisse Catholicos, ne dum plures contra Sabellii hæresim prædicabant di-

a celebri admodum viro Petro Jurio. Quia de re agit D. de la Monnoye *Hist. de M. Bayle*, & de ses ouvrages.

(a) Lib. I. *Hist. Eccl.* cap. 8.; scilicet Ario fare-

bant Eusebius Nicomediensis, Theognis Nicææ, Marris Chalcedonis, Theonas Marmaricæ, & Secundus Ptolemaidis Episcopi.

divinas personas, Dei substantiam dividerent, ac separarent; quod maxime appareret in accusatione Dionysii Alexandrini, de qua paulo inferius dicemus.

167. Tertio. Quotquot primis Ecclesiæ sæculis contra divinæ incarnationis mysterium pugnauit, sive Judæi, sive Ethnici, sive etiam Hæretici, omnes huic principio innitebantur, absurdum, & incredibile esse, Deum summum humanam carnem assuimpisse: ergo hi omnes certum, ratumque habebant, a Christianis Jesum Christum ut verum Deum coli; alias nulla erat contradicendi causa.

168. Antecedens probatur primo de Judæis. Trypho omnium tunc temporis Judeorum celeberrimus (ut eum vocat Eusebius Lib. IV. *Hist. Eccl. cap. 18.*) Trypho inquam apud S. Justinum in *Dialogo num. 68.* Rem prorsus incredibilem, inquit, & quæ omnino fieri non possit, demonstrare aggredieris, *Deum nasci, & hominem fieri deditum non esse.* Secundo, hoc ipsum non minus absurdum videbatur Ethnici, & Gentilibus, ut appareat ex libris Origenis *contra Celsum*, ex Arnobio Lib. I. *contra Gentiles*, & ex Lactantio Lib. IV. *Divin. instit. cap. 22.* Demum Basilides, Saturninus, eorumque magister Menander cum reliquis Docetis, & Phantasiastis non alia de causa veram Christi Domini carnem negarunt, nisi quia plusquam prodigium eis videbatur, veram divinitatem potuisse carni copulari, ut inter alios testatur Tertullianus Lib. III. *adv. Marcionem* capit. 8.

169. Sed nec illud prætereundum est, Catholicos fuisse ingue confessos Judæis, Gentilibus, atque Hæreticis, inysterium divinæ Incarnationis nulla posse ratione demonstrari, aut plane intelligi; credendum tamen esse propter divinam sacram Scripturarum auctoritatem. At vero neque difficile, neque humanam rationem superexcedens mysterium Incarnationis divinæ videri poterat, si non Verbum divinum, Patri æterno consubstantiale, sed creatura aliqua utut perfectissima carnem induisset: ergo constans apud omnes traditio erat, a Catholicis Jesum Christum, ut verum Deum, Pa-

trique consubstantiale in humana carne assumpta adorari.

170. Probatur præterea vera, ac consubstantialis Iesu Christi divinitas ex Patrum græcorum testimoniis. Exordimur anteem a S. Ignatio Martyre, dicto *theophoro* (a). Hic in suis genuinis epistolis Jesum Christum sæpius *Deum nominat, & quidem omnipotentem; qui dicit, & factum est, ad Ephesios num. 15. omniscium: nihil latet Dominum ibidein; æternum: qui ante sæcula apud Patrem erat, ad Magnesianos n. 7.; unum denique cum Patre: qui ab uno Patre procedit, & in uno existit, unumque comprehenlit ibidein n. 7.* Atque ut plura alia omittam, insignis est ille locus in epist. ad Ephesios num. 7. *Melitus autem unus est, & carnalis, & spirituialis, factus, & non factus, in homine existens Deus, in morte vita vera, & ex Maria, & ex Deo ... Jesus Christus Dominus noster* (b).

171. Ignatio proxime succedit S. Polycarpus Martyr, ex cuius epistola ad Philippienses inanem triumphantem agunt Unitarii, quod nihil in ea, ut ipsis videtur, de Christi divinitate reperiatur. Nam primo in eadem epistola non panca, nec levia esse divinitatis Iesu Christi vestigia, viri docti observarunt. Præterea, si etiam id brevitatis gratia daremus, quidnam luculentius pro vera, ac consubstantiali Christi divinitate esse potest iis verbis, quibus jam jam flamnis devorandus ita precatus est: *Te (Pater) benedico in omnibus, & glorifico per æternum Pontificem omnipotentem Jesus Christum, per quem tibi, & cum ipso, & cum Spiritu sancto glorias nunc, & in futurum in sæcula sæculorum. Amen.* Apud Ruinart in *Actis Martyrum Synceris* pag. mihi 51.

172. Iстis apostolicis scriptoribus succenturandus est S. Justinus Martyr, qui cum ipsis vixit, & sæculo II. martyrium subiit. Hic vero Christum Dominum appellat *solum proprie filium Dei* in *Apologia II. n. 6.*, & *Deum solius ingeniti, & inenarrabilis Dei Filium* in *Dialogo cum Tryphonie n. 126.*; & ulterius in *Apologia I. n. 65.* de eodem Iesu Christo Servatore nostro inquit: *Qui cum Verbum sit, primogenitum Dei, Deus* et.

(a) Epistolam S. Barnabæ, quam sin mīnus genuinam, ut Hammodo, Isaaco Vossio, aliisque visum est, antiquam saltem esse negat nemo, brevitatibus causa omisimus; eademque de causa Herinam, ne cum Blondello, Scultero, Rivero, aliisque similibus Criticis de ejus auctoritate litigantes longius procederemus. S. autem Ignatium in græcis Patribus numeramus, quod græce scripsit, quamvis communis opinio sit, eum fuisse Syrum.

(b) Epistolas hujus S. Martyris landamus, non quales in Biblioth. SS. Patrum inveniuntur interpolatæ, & corruptæ, sed quales ex MSS. Bibliotheca Mediceæ summo studio, & diligentia græce evulgavit Isaacus Vossius, latine autem publici juris fecit Usserius Aranacanus ex duabus MSS. in Anglia repertis, & quæ ab ipsis heterodoxis Nic. Videlio, Hear. Hammodo,

Guill. Cave, Jo. Pearsonio, aliisque contra Dalleum, & Salmasium ita vindicata sunt, ut mirabile videri debeat, Guill. Whistonum irrito conatu antiquas restituere voluisse; quasi illæ, quas genuinas esse credimus, fuerint a S. Athanasio mutatae, & interpolatae. Neque audiendus est Laur. Mosheimius, qui in *Comment. de rebus Christianorum ante Constantium Sec. I. q. 52.* hanc item adhuc sub judice esse vult, & fortasse eas epistolas, quas pro sinceras habemus, non esse nisi epitomen aliarum longiorum. Quamvis quantum ad præsentem controversiam attinet, etiam ex longioribus illis epistolis facile confutatur Ariana hæresis. Vixit autem S. Ignatius usque ad initium Sæculi II., fuitque secundus post S. Petrum Antiochenus Episcopus.

etiam est. Ac denique in Dialogo cum Tryphonie n. 61. ita explicat generationem Verbi a Patre: *Sicut videmus ex igne alium ignem nasci, non imminuto illo, ex quo iste accensus est, sed eodem manente; & qui ex eo accensus est, extat ipse & apparet, nec eum imminuit, ex quo accensus est.* Et ne diceretur, ignem ex alio igne generatum separatim existere, occurrit huic difficultati Justinus, monens, Verbum a Patre separari non posse. Nam inferius n. 122. eadem repetens, quæ prius dixerat, subdit: *Verbum a Patre absindi, aut separari non posse, quemadmodum lux solis in terra absindi, & separari nequit a sole qui est in cælo; & cum Sol occilat, lux simul occilat; qua similitudine nihil melius inveniri potest in rebus creatis ad expli- candum æternam Verbi divini generationem.*

175. Eodem saeculo Ecclesiæ II. floruit Athenagoras Christianus Philosophus, qui in præclara illa *Legatione*, quam M. Aurelio, ejusque filio Commodo obtulit, calumniam atheismi Christianis irrogatam dispungens, ita totam sanctissimam Trinitatem commendat: *Quis igitur non miretur, cum atheos vocari eos audiat, qui Deum Patrem, & Filium Deum, & Spiritum sanctum asserunt, eorumque & in unione potentiam, & in ordine distinctionem demonstrant?* Ubi aper- tissime & potentiae, seu substantiae unitatem prædicat contra Arianos, & personarum distinctionem fatetur contra Sabellianos. Et profecto si Athenagoras naturæ distinctionem in tribus divinis personis posuisset, qua fronte ausus ipse fuisset polytheismi insaniam in tota illa sua *Legatione* reprehendere?

174. Theophilus, sextus post S. Petrum Antiochenus Episcopus, primus inventur, qui Trinitatis nomen usurpavit (a), inquiens Lib. II. num. 15.: *Tres dies, qui ante luminaria fuerunt, imago sunt Triadis, Dei, ejus Verbi, ejusque Sapientie; ubi nomine Sapientie manifestum est, non Filium intelligi, ut male Petavio visum fuit* Lib. I. c. 5. n. 6. sed Spiritum sanctum; tum quia nulla amplius esset Trias, quam ibi com- mendat; tum quia alibi Spiritum sanctum hoc eodem Sapientie nomine designat. Deus, inquit Lib. I. n. 7. & Sapientia per Verbum condidit universa. Nam Verbo ejus firmati cœli, & Spiritu ejus omnis virtus eorum; tum denum quia nec desunt aliorum exempla, Irenæi, Origenis, & Marii Victorini, qui, ut Petavius ipse obser- vat Lib. VII. de Trinit. c. 12. hoc eodem nomi- ne Spiritum sanctum appellant; fortasse ut Didymus opinatur in Lib. de Spiritu sancto, quia in divinis litteris Spiritus sanctus dicitur *Spiritus sapientie*. Neque vero obest, quod idem Theophilus alibi Filium appellat *Sapientiam*; nam pro-

pter essentiæ unitatem idem nomen, quod relati- vum non est, utriusque personæ tribui potuit.

175. Eadem ætate Lugdunensem in Gallia ad- ministrabat Ecclesiam, sed natione græcus erat, S. Irenæus, fidissimus S. Polycarpi discipulus, cuius sermonibus memoriaz mandatis contra heres maxime decertare solebat, ut refert Eusebius Lib. V. *Hist. Eccl. cap. 20*; quare dum Irenæi doctrinam cognoscimus, etiam S. Polycarpi fidem certo certius colligere possumus. Irenæus itaque Lib. V. contra hereses cap. 17. n. 5. Christum fuisse Deum probat, quia peccata dimittit: di- mittere autem peccata nemo potest, nisi solus Deus; unde concludit, fuisse enim Deum simul, & ho- minem; ut quomodo homo compassus est nobis; tanquam Deus misereatur nostri, & remittat nobis debita nostra, quæ factori nostro debemus Deo. Et antea Lib. II. cap. 25. Verbum dicit non factum, & Patri suo coæternum; non enim, inquit hominem alloquens, infectus es, o homo, neque semper coexistebas Deo, sicut proprium ejus Verbum. Ac, ut multa alia præterea, Fi- lium aequalem Patri asserit, imo cum Patre Lib. IV. c. 4. ubi illud laudat ab aliquo præclare dictum; *Patrem in Filio mensuratum; mensura enim Patris Filius, quoniam & capit eum;* & iterum cap. 28. n. 5. *Unus & idem Deus, Pa- ter, & Verbum ejus.*

176. In Asiana Ecclesia eodem tempore cele- bris erat Melito Sardensis Episcopus, cuius hoc insigne de J. C. divinitatem fragmentum nobis ser- vavit Anastasius Sinaita στήριξ cap. 15. Quæ post baptismum a Christo gesta sunt, maxime miracula, latenter ejus divinitatem potissimum mundo comprobabant & confirmabant. Cum e- nem Deus simul & homo perfectus esset, duas naturas ejus nobis patefecit; divinitatem quidem per miracula triennio illo post baptismum pa- trata; humanitatem vero suam triginta illis annis baptismum antegressis, quibus carnis vilitas tegebat, & abscondebat divinitatis signa, ta- meti verus Deus esset, & sempiterminus. Vide in Tom. IX. Biblioth. Max. S. Patrum Lugdum. pag. 845.

177. Saeculum II. claudit Clemens Alexandri- nus, qui teste Ruffino de adulteratione librorum Origenis, in omnibus pene libris suis sanctissimæ Trinitatis gloria, & æteruitatem unam, eamdemque designat. Et quidem sæpissime Christum Jesum appellat Deum. O magnum Deum! in- quirit Lib. I. Pædagogi cap. 5. O perfectum puerum! Filius in Patre & Pater in Filio. Ibidem cap. 5. duplicein in Christo distinguit naturam, divinam, & humanam: In omnibus, inquit, pro- dest Dominus, & ut homo, & ut Deus; pec- cata quidem dimittens ut Deus; ne peccemus au-

(a) Nomen Trinitatis inventur quidem in Actis S. Andreae. Sed an genuina illa sint, valde dubitant eru-

diti. Videri possunt Nat. Alexander *Hist. Eccl. Sec. I. c. 12. art. 10.*, aliisque passim Historici, & Critici.

autem, instituens ut homo. Et celebris denique est illa ejusdem Clementis oratio in fine Libri III. Pædagogi: Sis propitius tuis, o pædagoge, pueris, Pater, Auriga Israel, Fili, & Pater, unum ambo, Domine ... gratias agentes laudemus unum Patrem, & Filium ... una cum sancto Spiritu, qui unus est omnia.

178. Inter græcos III. saeculi Patres, qui Christi veram confessi sunt divinitatem, eminet S. Hypolitus Episcopus Portuensis, & Martyr, qui fuit S. Irenæi discipulus. Hic in Libro contra Noetum (a) de Christo inquit: *Qui est super omnia Deus benedictus, genitus est, & homo factus est, Deus in saecula.* Et rursus n. 8. Necessere ergo etiam est, inquit, ut quanvis nolit, confiteatur Deum Patrem omnipotentem, & Christum Jesum Filium Dei, Deum factum hominem ... & Spiritum sanctum, & hos esse tres.

179. Eodem saeculo III. magna doctrinæ, & pietatis laude florebat Sanct. Gregorius Neocæsaræ in Ponto Episcopus, ob multitudinem miraculorum thaumaturgus dictus (b); cuius superest adhinc celebris illa confessio fidei, quia nihil expressius desiderari potest ad Jesu Christi divinitatem, totamque augustissimam Trinitatem confirmandam. *Unus Deus Pater Verbi viventis ... Unus Dominus solus ex solo ... Deus ex Deo .... unusque Spiritus sanctus ex Deo existentiam habens ... Trinitas perfecta, que gloria, & aeternitate, ac regno, & imperio non dividitur, neque alienatur.*

180. Neque vero audiendi sunt, qui cum Sandio de *Scriptor. Eccles.* pag. 19. hanc fidei confessionem in dubium revocare audent; propterea

quod ejus mentionem neque Eusebius faciat, neque Hieronymus, neque Sophronius (c). Non inquit: nam silentio Eusebii opponimus S. Gregorium Nyssenum in Vita ejusdem S. Gregorii thau-maturgi, qui testatur, sua adhuc ætate autographum illius professionis fidei in Ecclesia Neocæsariensi extitisse, eademque catholicam plebem instrui consueuisse. Opponimus Ruffinum Libro VII. *Hist. Eccl.* cap. 26., & Synodum V. generalem. Eusebius autem nec aliqua alia memorat S. Gregorii opera, unde & de hoc silere potuit; tacente autem Eusebio, mirandum non est, etiam S. Hieronymum tacuisse, qui in suo Catalogo Eusebii historiam fere unice secutus est. Sophronius demum nonnisi Hieronymi interpres fuit (l).

181. Gregorio Neocæsariensi coœvus fuit Dionysius Alexandrinus. Hic cum haeresim Sabellianam variis epistolis acriter confutasset, accusatus est apud sibi cognominem Rom. Pontificem, quod ita personas in sancta Trinitate distingueret, ut *Filium rem factam, & Patri non consubstantialem affirmaret* (apud S. Athanasium in Lib. de *Synodis* num. 47., & de *Synodi Nicænæ decretis* pag. n. 275.) Romanus Pontifex Dionysium Alexandrinum illata accusationis commone-re non prætermisit, simulque Synodi Romanæ sententiam ei misit, qua non minus illi, qui divinas personas confundebant, quam qui substantiam separabant, condemnabantur. Dionysius autem Alexandrinus datus ad Dionysium Romanum litteris, additoque etiam libro περὶ ἔλεγχος της απολογίας suam fidem cunctate purgavit, ut Sanctus Athanasius refert in epist. de *sententia Dionysii contra Arianos*.

182. Nihil profecto esse potest hac historia illa-

(a) S. Hypolitum fuisse Episcopum Portuensem, ostendit Constantinus Ruggerius in *Diss. de Portuensi S. Hypoliti Episcop. & Mart. Sede*, edita ab Achille Ruschio Romæ 1771. Natalis Alexander in Sæc. III. cap. 4. art. 1. dubiam dicit *Homilian de trino, & uno, & mysterio incarnationis contra haereses Noeti a Gerardo Vossio editam.* Sed eam pro genuina habet D. Rein. Ceillier des Auteurs Eccles. Tom. II. cap. 28. art. 5. putans, minus recte fuisse huic operi nomen *homiliae* tributum: cum potius videatur esse conclusio *Tractatus contra omnes haereses*, quem tractatum menorat Gelasius Papa Torno VIII. Biblioth. Patrum pag. 104.

(b) Qui propter donorum excellentiam, que in ipso operabatur *Spiritus in omni virtute, & signis, ac prodigiis, ab ipsis veritatis hostibus alter Moses appellabatur.* Hoc illi elogium texuit S. Basilus in Lib. de *Spiritu sancto* cap. 29.

(c) Seu quilibet alius auctor græci catalogi *Scriptor. Ecclesiastorum*, quem Erasinius Basileæ sub nomine Sophronii edi curavit an. 1526. Sed Erasnum hallucinatum esse contendit Isaac Vossius in notis ad epistolam S. Ignatii p. 357.

(d) Reprehenditur a Georgio Bullo in *Defensione fidei Nicænæ Sect.* II. cap. 23. §. 3. Phil. Labbeus, quod in *Dissert. de Scriptor. Ecclesiast.* dixerit: „Ger-

„tum quidem est, teste S. Gregorio Nysseno, in Thaumaturgi vitam, Deiparam cum S. Jo. Evangelista apparuisse, ut expositionem fidei Catholicæ illi tradiceret. Sed an ea sit Vossiana, jure dubitat Bellarminus, quem vide cum Petavio Tono II. *Theolog. dogmatum*, qui negat. „ Observat autem Bullus, de hac ne nunquam dubitasse Bellarminum, ino illam pro certa habuisse, ut cuivis ipsum consulenti Bellarminum patet. Pergit postea subdens: „ Falsum quoque est, Petavium negasse, Confessionem illam, prout a Vossio edita est, Gregorii esse genuinam, ino illam citat, ut Gregorii, & illustre monumen-tum traditionis ecclesiastica, ac catholice de Trinitate professionis diserte appellat Praefat. in Tom. II. c. 4. n. 5. „ Haec enim Bullus. Cui tamen addendum est, re ipsa Petavium alio in loco, nempe Lib. VIII. de *Trin.* cap. 1. n. 11. asseruisse, illam Gregorii Thaumaturgi professionem, que κατὰ μήπος dicitur, germanam illius non videri. Labbeus fortasse lapsus est, confundens hanc fidei expositionem cum alia longiore Fidei professione, quam genuinam esse S. Gregorii fationem, jure dubitat Bellarminus. Ceterum de illa parva fidei expositione, quam laudavimus, confer. Petrus Kollaris in *Analectis Vindobonensibus* Tom. I. pag. 364. & seq.

lustrius, ad comprobandum antiquam traditionem, quæ in duabus principiis Ecclesiis, Romana scilicet omnium matre, & magistra, atque Alexandrina, quæ tunc secundum obtinebat locum, de vera Jesu Christi, ac consubstantiali divinitate vigebat. Quia enim Dionysio Alexandrino, æstu disputationis contra Sabellianos abrepto aliquid fortasse non omnino accuratum calamo exciderat, quo vera, consubstantialisque Verbi divinitas hædi videbatur, tanquam violatae fidei reis apud Dionysium Rom. Pont., ac supremum totius Ecclesiae caput accusatur: in Ecclesia ergo Alexandrina, iimo in toto illo amplissimo Patriarchatu fides, & doctrina de vera, consubstantialique Verbi divinitate integra, atque inviolata vigebat.

185. Porro in re tanti momenti Dionysius Rom. Pont. Synodo coacta non minus errare eos definitivit, qui cum Sabellio unam tantum personam divinam admittunt, quam qui dividunt, & secant, & evertunt religiosissimum dogma Ecclesiae Dei, monarchiam in tres quasdam virtutes partientes, & divisas hypostases, ac deitates tres (epist. Synod. in Tom. I. Concil. pag. 1011. edit. Ven. 1759.): ergo & in Ecclesia Romana omniumiliarum magistra eadem traditio de vera, atque consubstantiali Verbi, ac Spiritus sancti divinitate vigebat.

184. Demum Dionysius Alexandrinus snam fidem plene purgavit, non quidem palinodia recantata; nunquam enim a communī majorum traditione recesserat; sed iis explicatis, quæ a suis adversariis haud recte fuerant intellecta; seu, ut verbis utar S. Athanasii in ep. de sententia Dionysii Alexandrini, in qua totam hujus rei historiam accurate describit. Dionysius opus edidit, sub nomine elenchi, & apologiae, ubi sceleratam officinam Christi rebellium redarguit, & quo pacto hanc infamiam contra ipsum excitari demonstrat (a).

185. Christoph. Sandius (in Nucleo Hist. Lib. I. & in Scriptor. Eccles.) hanc Dionysii apologeticam fictitiam esse contendit; primo quia Sanct. Hieronymus, & Eusebius nullam ejus mentionem faciunt: secundo quia Dionysius Alexandrinus jam obierat, quando Dionysius Romanus summum Pontificatum adeptus est.

186. Verumtamen primum Sandii argumentum

(a) Qui plura cupit de fide Dionysii Alexandrini adeat Nat. Alexandrum Dissert. XI. in Saeculum III. aliosque non paucos, qui hujus doctissimi Ecclesiae patres fidem vindicarunt.

Nonnullorum vero aliorum Veterum doctrinam cap. seq. breviter examinabimus. Eusebius Lib. V. Hist. Eccl. cap. 28. Justinum laudat, & Miltiadem, & Tatianum, ac Clementem, aliosque quamplurimos, in quorum omnium libris Christi divinitas adstruitur. Nam Irenai, subdit, & Melitonis, & reliquorum scripta quis est, qui ignoret, in quibus Christum Deum simul & hominem predicarunt? Psalmi quoque, & cantica fratrum jumpridem a fidelibus conscripta Christum Verbum Dei concelebrant, divinitatem ei tribuendo &c.

mere negativum nullius est ponderis, postquam hujus apologiæ clarissima inventur mentio apud S. Athanasium, & apud S. Basilium epist. 41. Quanquam Eusebius non omnino silet, ut mox videbimus.

187. Alterum vero est omnino falsum; & Sandii error inde ortus est, quod Eusebius Lib. VII. Hist. Eccl. cap. 27. lapsus sit in chronologia Romanorum Pontificum; nam Xisto prædecessori Dionysii tribuit XI. annos Pontificatus, cum tamen, observante Valesio (ibidem in nota), nonni triennio fere regnauerit; quare Pontificatus Dionysii octo annis retrahendus est, ut proinde ambo Dionysii simul Ecclesiam administraverint, alter quidem Alexandrinam, alter vero Romanam, & universalem. Ceterum idem Eusebius cap. præced. inter alia Dionysii Alexandrini opera enumerat quatuor libros de Trinitate Dionysio Romano Pontifici gentili suo nuncupatos; qui quidem non alii sunt, quam quos pro sua defensione contra Episcopos Pentapolitanos conscripsit, ut recte ibidem Valesius observat.

188. Prob. tertio divinitas D. N. Jesu Christi ex Patribus latinis; ac primus occurrit antiquissimus S. Clemens Romanus, qui S. Petro post Litum in Apostolica Sede successit. Ita enim in sua prima epistola num. 2. Corinthios alloquebatur: *Dei viatico contenti, & sermonibus illius diligenter attendentes, dilatati eratis in visceribus, & passiones ejus præ oculis vestris erant &c.*, ubi, observante Cotelerio, Dei nomen Christo tribuitur, quia verba illa *passiones ejus non nisi cum illis superioribus Dei viatico componi possunt*. Deus ergo ibi nominatus, non est nisi Christus Jesus; Deo enim Patri passiones convenire nequeunt (b).

189. Alter est Cajus Ecclesiae Romanæ Presbyter temporibus Zephyrini Papæ saeculo II. desinente, qui a Photio (in Biblioth. cod. 48.) allegatur, tanquam divinitatis Jesu Christi testis egregius in libro *de universo*, temporum injuria nobis erepto (c). Ita enim habet de ipso Photius: *de Christi autem veri Dei nostri divinitate aptissime disserit, quando & ipsam Christi appellationem illi attribuit, & ineffabilem ex Patre generationem describit.*

190.

Sed an Eusebius de vera Christi divinitate hæc dixerit, non imminero dubitatur.

(b) Fallitur ergo Photius, dum in sua Biblioteca Cod. CXXVI. S. Clementem reprehendendum judicat, quod in suis epistolis de Christo sublimes, & Deo dignas voces non pronunciet: *tamen nec aperte ipsum alibi in iis blasphemet*. Subdit tamen, eundem Clementem in ipso initio secundæ epistole Christum Deum praedicare.

(c) Hunc librum esse genuinum Caii fœtum, non omnes Critici concedunt, & ipse Photius se dubium ostendit. Utut tamen res sit, opus certe est antiquissimum. Vid. D. Reinigius Ceillier Hist. gener. des Auteurs sacres, & eccles. Tom. II. pag. 239. & seq.

190. Tertius est S. Cyprianus, qui in ep. XI. *Habemus*, inquit, *alvocatum, & deprecatorum pro peccatis nostris Jesum Christum, Dominum, & Deum nostrum*. Et alibi quamsæpissime Christum appellat *Deum*, eundemque Patri consubstantiale prædicat, inquisiens *de unitate Ecclesie* cap. 4. *Dicit Dominus: ego & Pater unum sumus, & iterum: de Patre, & Filio, & Spiritu Sancto scriptum est: & hi tres unum sunt: & in epist. ad Jubajanum: Cum tres unum sint, quomodo Spiritus Sanctus placatus ei esse potest, qui aut Patris, aut Filii inimicus est?*

191. Denum Arnobius, clarus in Africa Rethor Sec. III. Ethnici exprobraitibus, Christum crucis supplicio intererunt a nobis adorari, respondet in Libro I. *Contra Gentes*, illum ideo a nobis coli, quia Deus est. Quod sæpius repetit; & Lib. II. *Christus*, inquit Gentiles alloquens, *sobis invitum Deus, Deus, inquam, Christus est; hoc enim sœpe dicendum est, ut insidelium dissiliat, & disrumpatur auditus.*

192. Ex iis, aliisque, quos brevitatis causa omisimus (a), cum græcis, tam latinis scriptoribus trium primorum Ecclesiæ sæculorum ita concludebat olim S. Athanasius (*de Synodi Nicenæe decretis* pag. m. 277.) Arianos alloquens: *Ecce nos demonstramus, istiusmodi sententiam (de Christi divinitate) a Putribus ad Patres, quasi per manus esse traditam. Vos autem, onorei Judei, & discipuli Caiphæ, quos demum assertionum vestrarum Patres ostendere valitis? Imo ne unum quidem ex prudentibus, & cordatis nominare potestis, cuncti enim vos averasantur, præter unum diabolum, qui solus hujus defectionis sobis auctor fuit.*

193. Obj. primo. Quando Hegesippus medio circiter sæc. II. Romani perrexit, omnes Ecclesiæ Ebionitarum dogmatibus adhæabant, Christi divinitatem negantes. Nam Hegesippus (apud Eusebium Lib. IV. *Hist. Eccl. c. 22.*) testatur, *se plurimos Episcopos adisse, & ab omnibus unam, eamdemque audivisse doctrinam.* At vero Hegesippum fuisse Ebionitarum sententiis addictum prob. primo, quia teste Eusebio (loco cit.) erat Judaico-Christianus, seu Nazarenus; Judaico autem Christiani, seu Nazareni Ebionite erant, *legalia observantes, Christi autem divinitatem negantes, ut testantur Origenes (initio Libri II. contra Celsum), Epiphanius (Hæresi XXX.), Eusebius (Lib. III. *Hist. Eccl. cap. 27. & Lib. V. cap. 8.*), Theodoretus (Lib. II. *Hæreticarum fabularum*), Jo. Damascenus (de hæresibus), & alii. Secundo idem Eusebius narrat, Hegesippum fuisse usum Evangelio hebraico S. Matthæi, quo utebantur Ebionitæ. Tertio Hegesippus (a-*

pud Eusebium loc. cit.) recensens omnes hæreticos, qui vel Judæis, vel inter Gentiles eruperunt, alto premit silentio Ebionitas, & Cerinthianos; hujus autem omissionis nulla alia affirri potest ratio, nisi quia cum ipsis consentiret. Demum fortasse hac de causa Hegesippi historiam Majores nostri perire passi sunt, quod scilicet Unitarii faveret, jam sæculo IV. damnatis; quod etiam Valesius notavit (ad cap. 11. Lib. V. *Hist. Eccl. Eusebii*). Sin omnes fere veterum Hæreticorum, aliquotque Christianæ religionis hostium libri neglectui habiti eodem fato perierunt (b).

194. Resp., Hegesippum nihil fuisse minus, quam Ebionitam: eum enim Eusebius, ut maxime orthodoxum laudat, ejusque libris verissimam apostolicæ predicationis historian contenterat fuisse, scribit IV. *Histor. Eccles. cap. 7. & 8.*; rursus eum celebrem fuisse inter veritatis patrones, qui non solum viva voce, sed etiam scriptis disputationibus adversus impias hæreses decertarunt. Hæc autem de Hegesippo certe non scripsisset Eusebius, si eum de Ebionitarum grege fuisse putasset, quos idem Eusebius, ut maxime impios execrabatur Lib. III. *Hist. Eccl. cap. 27.* Addo, Hegesippi scripta laudari a S. Hieronymo in *Catalogo Scriptorum Ecclesiasticorum*; ac demum Hegesippi nomen in fastis Ecclesiæ ad diem 7. Aprilis celebrari.

195. Primæ autem probationi resp., Hegesippum dici Judaico-Christianum, quod ex circummissione ad fidem Christi conversus fuerit, quomodo Eusebius (Lib. IV. *Hist. Eccl. cap. 5.*) primos quindecim Episcopos Ecclesiæ Jerosolymitanæ omnes origine Hebræos fuisse narrat, Christi tamen fidei sincere atque ex animo addictos. Hac tantum ratione dici posse Hegesippum Judaico-Christianum vel maxime ex eo fit verisimile, quod, ut ipse testatur (apud Eusebium Lib. IV. *Hist. Eccl. c. 22.*) plurimas Ecclesiæ ex Gentilibus invisit, cunque iis familiariter conversatus est, mutuam ex recta file consolationem accipiens. Romæ autem diutissime commoratus est sub tribus Pontificibus, Aniceto, Sotero, & Eleuterio.

196. Secundæ probationi occurritur, observando, Eusebium minime dicere, Hegesippum Evangelio Hebræorum fuisse usum eo modo, quo Ebionitæ ipso utebantur, scilicet illud habendo pro libro θεοτύπω divinitus inspirato, sed solum quædam ex eo, atque etiam ex Hebræorum traditionibus in medium protulisse: unde Eusebius colligit, *eum ex Hebreis ad Christi fidem transuisse.* Ceterum id nullatenus probat, Hegesippum Ebionitæ luto hæsisse. Nam Evangelio hebraico S. Matthæi usus etiam est S. Hieronymus, strenuus διορθοσ is assertor; immo illud in græ-

(a) Addi his possent etiam plurinorum Sanct. Martyrum Confessiones, qui suo sanguine Christi divinitati testimonium reddiderunt. Hoc argumentum inter alios eruditæ pertractavit. Lud. Gerardus de Cordemoi

*Traité contre les Sociniens a Patris in 12. 1696. Vid. etiam P. Prud. Maran in Opere: *Divinitas J. C. D. N.* &c. Libro II. cap. 4.*

(b) Ita obiicit Dan. Zwickerus in *Irenico Irenico*

græcum, latinumque sermonem se transtulisse testatur in *Catalogo Scriptorum Eccles.*, de ubi Jacobo fratre Domini. Eodem usum fuisse Origenem, refert idem S. Hieronymus loco cit., qui tamen Ebionitas ab Ecclesia Christi omnino alienos esse putavit Lib. V. contra *Celsum*, & plures alii eodem Evangelio usi sunt, in quos Ebionitarum erroris ne suspicio quidem cadit.

197. Tertia probatio si quid valeret, probaret, etiam S. Justinum Martyrem fuisse Ebionitam. Justinus enim in *Dialogo cum Tryphone* easdem omnino haereses Judæorum recenset, quas Hegesippus, nulla Ebionitarum, vel Cerinthianorum facta mentione. Sed Hegesippus aliquam verisimiliter mentionem Ebionitarum, aliorumque hæreticorum habet, cum subdit: *Ex his orti sunt pseudo-Christi, pseudo-prophetæ, pseudo-apostoli, qui adulterinis suis doctrinis adversus Deum, & Christum ejus unitatem Ecclesice disciderunt.*

198. Valesii autem conjecturæ quarto loco alatæ resp., ipsum suspicatum fuisse tantummodo, Hegesippi libros aliquibus erroribus infectos fuisse, ac propterea neglectui habitos. Quanquam quo fundamento id Valesius asseruerit, ignoro. Ejus verba hæc sunt: *Ob errores autem, quibus scutabant (libri hypotyposeson Clementis Alexandrini,) negligentius habiti tandem perierunt. Nec alia meo quidem judicio, causa est, cur Papie, & Hegesippi, aliorumque veterum libri intercederint. Sed Valesii recentioris scriptoris iudicio elogia anteponenda sunt, quibus Hegesippus a veteribus, præcipue autem ab Eusebio celebratus est; & multos etiam Catholicorum libros injuria temporum fuisse deperditos, nemo eruditus ignorat.*

199. Obj. secundo. Plinius secundus in celebri sua ad Trajanum epistola (Lib. X. ep. 96.) se nihil aliud mali in Christianis deprehendisse scribit, nisi quod primo diluculo excitati Christo *tanquam Deo hymnos canerent*: ergo Christum non verum Deum, sed tanquam, vel quasi Deum credebant (a).

200. Resp. mirum profecto esse, Socinianos ita in re apertissima cavillari; nam particula illa *tanquam* non sumitur ibi *diminutive*, sed *explicative*; ut sensus sit, Christianos Christum adorasse

rum, & actor libri inscripti *Judicium Patrum* &c. quos pro more suo expilavit Souverainius in suo execrabilis *Opere le Platonisme dévoilé*.

(a) Tertullianus in *Apologeticæ* c. 2. verba Plini iata allegat: *Christo, & Deo hymnos canerent*: Sigibertus tamen Havercampius recte observavit, hanc electionem vitiosam esse, & ex inelitoris nota Codicibus legendum esse: *Christo, ut Deo*.

(b) S. Fulgentius, cui utpote Africano canon ille ignotus esse non poterat, in Lib. II. ad Monitum c. 5. *Omnes Catholicæ*, inquit, *scire debent, omne cuiuslibet honorificentia, & sacrificii salutaris obsequium & Patri, & Filio, & Spiritui sancto, hoc est sanctæ Trinitati ab Ecclesia Catholica pariter exhiberi, in cuius utique uno nomine manifestum est, sanctum quoque baptismæ celebrari*. *Nequis enim præjudicium Fi-*

Guzzaniga Theol. Tom. III. eo cultu, qui Deo debetur. Quod potest etiam ex historia Eusebii illustrari; assert enim Lib. V. c. 28. fragmentum veteris cujusdam libri, in quo confutabatur Artemonius hæresis, præcipue ex antiquis Christianorum hymnis, ubi *Christum Dei Verbum concelebrabant, divinitatem ei tribuendo*.

201. Obj. tertio. Ecclesiæ consuetudo a primis usque ducta temporibus est, ut adoratio, & cultus soli Patri exhibeat; quoniam etiam orationes nostræ semper diriguntur ad Patrem per Dominum nostrum Jesum Christum in unitate Spiritus sancti. In Concilio III. Carthaginensi can. 25. (T. III. novissimæ editionis Conciliorum p. 884.) constitutum fuit, ut *nemo in precibus vel Patrem pro Filio, vel Filium pro Patre nominet; & cum Altari assistitur, semper ad Patrem dirigatur oratio: non ergo Filius, aut Spiritus sanctus Patri æquales reputantur: adeoque &c.*

202. Resp. ita fieri consuevit, ut fideles intelligant, Patrem esse fontem, & principium Filii, & Spiritus sancti, & tum ut idem ordo in precibus, atque adoratione servetur, qui est in divinis processionibus, tum etiam ut semper recordemur, Dominum nostrum Jesum Christum esse mediatorem perpetuum apud Patrem, cuius passionis beneficio aditus ad Dei thronum nobis aperitus est. Ceterum in illa invocatione omnium solemnissima, quæ fit in baptismo, distincta, & æqualis habetur trium divinarum personarum mentio. Hinc etiam pius invaluit usus, ut eadem sanctissimæ Trinitatis invocatio: *in nomine Patris, & Filii, & Spiritus Sancti in precibus & sacrificiis sæpius adhiberetur* (b).

203. Obj. quarto. Aliqui Patres Ante-nicæni Verbum a Patre genitum esse docuerunt, non ab æterno, sed paulo ante mundi creationem: ergo &c. Prob. ant. Primo Athenagoras (*in Legatione pro Christianis* Impp. M. Aurelio Antonino, & Lucio Aur. Commodo oblata n. 10.) dicit, *Filium primam esse Patris progeniem, non quod factus sit (ab æterno enim Deus, cum sit mens æterna, habeat in seipso Verbum λόγον, utpote ab æterno rationalis), sed quod prolierit, ut omnium materialium rerum, quæ instar informis*

*lio, vel sancto Spiritui comparatur, dum ad Patris personam precatio ab offerente dirigitur, cuius consummatio, dum Filii, & Spiritus sancti complectitur nomen, ostendit, nullum esse in Trinitate discrimen. Quia dum ad solius Patris personam sermo dirigitur, bene credentis fide tota Trinitas honoratur; & cum ad Patrem litantis destinatur intentio, sacrificii munus omni Trinitati uno eodemque offertur litantis officio. Ceterum de Canone illo Concilii III. Africani non est præterunda observatio Van-Espenii (in *Dissert. in Synodos Africanos* §. 6.) ipsum primo innouuisse ex Isidoriana Collectione, atque ab eruditis timeri, ne Isidorus hic eodem ingenio usus sit, ac in nonnullis aliis Ecclesiasticis monumentis interpolandis, atque omnino fingendis.*

mis naturæ, & inertis terræ, partibus crassioribus commixtis cum lezioribus jacebant, ideo, & actus foret. Quibus in verbis duo reprehendit Dion. Petavius (Lib. I. de Trinit. c. 5. n. 4.) ; primo quod Verbum cuin Patre confundatur, qui error est Sabellianus; secondo quod dicatur, tunc primum fuisse Verbum a Patre productum, seu distinctum, cuim mundus creatus est, quod Verbi æternitatem tollit.

204. Præterea Theophilus Antiochenus L. II. ad Autolicum n. 10. *Habens igitur, inquit, Deus suum ipsius Verbum in propriis visceribus insitum, genuit illud cum sua sapientia, preferens ante omnia. Ubi iterum inuitur, Verbum non fuisse a Patre distinctum, antequam gigneretur ad rerum creationem. Et rursus n. 22.: Antequam quidquam ficeret (Pater) eo (Verbo) consiliario utebatur, quippe cum ejus mens, & prudentia sit. Cum autem voluit Deus ea facere, quæ statuerat, hunc λόγον genuit prolatitium, primogenitum omnis creaturæ. Hæc inquit Petavius absurdæ esse, & de l'Platonico dogmate deponita; nempe putat Petavius, duplaci λόγον a Theophilo distingui, alterum ἵδιζερον, in Patris corde, aut visceribus insitum, qui est ipsa essentia Patris; alium ποορφίκην prolatitium, quem Deus Pater protulit ministrum suorum operum. Horum primum Sabellii errorem continet; alterum blasphemias Arii.*

205. Deum S. Hippolytus in *Hom. de Deo trino, & uno (a)*, postquam dixerat, nihil esse Deo coævum, subdit: *nihil erat præter ipsum, ipse solus multus erat; nec enim erat sine ratione (τῷλόγῳ), sine sapientia, sine consilio; omnia erant in eo, ipse erat omnia. Quando voluit, & quomodo voluit, ostendit Verbum suum, temporibus apud eum definitis, per quod omnia fecit. Similia leguntur etiam in nonnullis aliis veteribus Patribus.*

206. Resp. hanc Verbi divini nativitatem, quæ a nonnullis sanctis Patribus temporaria dicitur, & facta paulo ante mundi creationem, esse nativitatem *metaphoricam*, & nihil aliud significare, quam Verbi manifestationem factam in rerum creatione: atque illud ipsum esse, quod nos appellamus cum Schola operationem *ad extra*, qua Deus & se, & Verbum suum manifestavit. Duplarem ergo Verbi divini generationem, vel statutum Patres illi considerant; aliam nempe æternam per quam semper cum Patre fuit, sed quasi interius latens, & in Patris sinu velut absconditum, & aliam temporariam, quando in operatione *ad extra* manifestatum est. Aliis omissis nimis sufficiat Clemens Alexandrinus, qui Lib. V. *Stromatun, Verbum*, inquit, *progressum officii causa est & creationis; deinde etiam seipsum generat*, quando *Verbum caro factum fuerat, ut e-*

*tiam cadat sub aspectu. Ceterum veterum Patrum locutiones non sunt ad omnino accuratam amissim exigendæ, ut enim S. Hieronymus (in *Apologia contra Ruffinum*) monet, *antequam in Alexandria, quasi dæmonium meridianum Arius nasceretur, innocenter quædam, & minus caute locuti sunt.**

207. Primæ autem probationi resp. *injustam esse cum Sabellianismi, tum Arianismi accusacionem Athenagoræ impactam. Quod enim dicit: ab æterno Deus, cum sit ipse &c., est intelligendum de Verbo per se, & in se subsistente; non autem de ipsa ratione, vel sapientia, quam veluti formam in Dei essentia cogitamus, & quæ dicitor Dei proprietas, vel attributum. Omnium enim ineptissimus fuisset Athenagoras, ita colligens: Deus ab æterno habebat in se Verbum, seu rationem suam, quia ab æterno erat rationalis; probasset enim idem per idem. Ita potius subtilis & acutus Philosophus ratiocinabatur ad probandum æternam Verbi divini generationem: Deus ab æterno rationalis, & seipsum intelligens: ergo ab æterno genuit suum Verbum, seu λόγον, rationem nempe per se subsistentem, quæ est ipse Filius.*

208. Quod vero idem Christianus Philosophus subdit, *Verbum prodiisse ab hoc, ut esset idea, & actus omnium rerum, de generatione metaphorica, seu de manifestatione ad extra explicari debet; cum nempe in creatione rerum, earumque aptissima coordinatione divina sapientia exteriorius manifestata est; nt proinde Verbi progressus πρέσβετερος nihil est aliud, nisi ipsius ἵρεται operatio.*

209. Eodem modo explicari debet Theophilus Antiochenus, de generatione scilicet metaphorica, seu temporali manifestatione; æternam enim Verbi generationem luculenter docuit idem Theophilus, cum dixit, *fuisse semper Verbum in corde Patris insitum: quæ a nobis similiter explicanda sunt, ac testimonium Athenagoræ superius expositum. Verbum enim per se subsistens se intelligere apertissime innuit Theophilus, dum illud vocat consiliarium Patris, & ipsi semper assistens, ac cum eo conversans: quæ omnino improprie de Patris attributo dicentur. Neque vero Theophilus *Verbum in corde, & visceribus Patris delitescens unquam distinxit a Verbo prolatitio*; imo unum, idemque esse declarat, utens pronomine τέτον λόγον hoc Verbum.*

210. Falso quoque objicit Petavius, Theophilum intelligere de Verbo *insito* illud Evangelistaræ Joannis comma: *In principio erat Verbum, & Verbum erat apud Deum; alind autem comma ejusdem Evangelistaræ: & Deus erat Verbum, omnia per ipsum facta sunt referre ad Verbum prolatitium. Imo contra, quemadmodum certum omnino est, a Sancto Joanne utrobique idem pror-*

sus

(a) Hunc posuit titulum illi fragmento Jo. Gerardus Vossius in sua editione Moguntina an. 1604. Sed D. Remi-

gins Ceillier putat, fuisse potius finem alienijs Tractatus controversiarum, Tomo II. des Auteurs eccles. pag. 341.

sus Verbum æternum significari; ita verosimilius est credere, a Theophilo idem prorsus Verbum indigitari, distincta solum duplice ejusdem generatione, altera æterna, & propria, altera temporali, & metaphorica, quæ nihil est aliud, quam externa manifestatio per operationem.

211. Demum S. Hippolytus nedum seipsum luculenter in sensu catholico explicat, sed etiam modum suppeditat, quo alia similia Sancti. Patrum dicta, quæ obscuriora sunt, dilucide explicantur. Subdit enim in loco objecto: *quod Verbum cum in se haberet, essetque mundo creato inadspectabile, fecit aspectabile, emittens priorem vocem, & lunam ex lumine generans; quibus luce clarius ostendit, hanc secundum Verbum generationem nihil esse aliud, quam externam ejusdem manifestationem, seu manifestacionem ad extra, ut Schola loquitur.* Præterea idem S. Hippolytus eodem loco cum Filium alium esse a Patre dixisset, veritus, ne id aliquibus erroris occasio fieret, ita suam mentem explicat, *cum alium dico, non duos Deos dico, sed tanquam lumen ex lumine, & aquam ex fonte australium a Sole, nimirum his similitudinibus, quantum fieri potest, eamdem Patris, ac Filii natum exprimit* (a).

212. Obj. quinto. Communis fere est Patrum Ante-nicænorum doctrina, Filium esse Patri inferiorem, & quidem vel in ipsa natura, quæ a nobis divina dicitur. Nam primo S. Justinus martyr in *Apologia I.* numero 13. Verbo nonnisi secundum locum in divinitate concedit, ipsum præterea vocat *Patris alministrum, Patri subjectum, ejusque voluntati servientem.* Ita non semel in *Dialogo cum Tryphone.* Secundo S. Irenæus probat, Christum esse Patri inferiorem, quia judicii diem ignoravit. *Etenim, inquit Lib. II. contr. hæreses cap. 28., si quis exquirat causam, propter quam in omnibus Pater communicans Filio, solus scire horam, & diem a Domino manifestatus est, neque aptabilem magis, neque decentiorem, nec sine periculo alias, quam hanc inveniet in præsenti....ut discamus per ipsum, super omnis esse Patrem; etenim Pater, ait, major me est.* Insuper sæpius docet, Patrem præcepisse Filio, & Filium Patri ministrasse (Lib. III. c. 8. n. 5., & Lib. IV. cap. 7. n. 4.), quæ omnia Filium esse Patre minorem liquidu ostendunt. Tertio Clemens Alexandrinus de natura Filii disserens Lib. VII. *Stromatum,* ipsam dicit esse soli omnipotenti conjunctissimam. Quod, subdit Petavius Lib. I. de Trinit. cap. 4. *Platonici, & Ariani dogmatis in lôlem sapit.* Addit idem Clemens, Christum omnipotentis Patris voluntati servire. Quarto hoc idem asserue-

runt sex illi Episcopi, qui in Concilio Antiocheno I. Pauli Samosateni blasphemias damnarunt (T. I. Concil. pag. 1054.). Demum in *Constitutionibus apostol.* Lib. V. c. 7. dicitur *Verbum ministrasse Deo suo, & Patri ad omnia.*

215. Resp., ab antiquis Ecclesiæ Doctoribus Filium appellari Patri *inferiorem, & subjectum;* nec non ejus *ministrum, ac consiliarium improprie, & latissimo sensu, ut nempe indicaretur, Patrem κατὰ τὸ χρήμα quadum excellitia esse Deum seu aliarum personarum fontem, & originem.* Modo autem hisce vocibus utendum non esset, ne Ariauis consentire videremur, qui easdem ad Christi divinitatem inficiandam impie adhibebant. Quamobrem S. Patres Arianis posteriores, Athanasius Orat. III. contra Arianos, Hieronymus *Apologia I. contra Ruffinum,* & Cyrilus Alexandrinus in *Dialogo III. de Trinit.* Filium *Patris Dei ministrum* dici posse negarunt, quoniam ea Christi verba, *Pater major me est,* etiam ad divinam ejus personam aliquo sensu referri posse putarunt, quatenus nomen Patris in divinis personis aliquid excellentius ad nostrum intelligendi modum continere videtur. Sed præstat singula objecta breviter examinare.

214. Cum S. Justinus secundum locum tribuit Filio, non illius naturam, aut dignitatem, sed originem tantummodo considerat; ut enim supra vidimus (n. 172.), S. Martyr Verbum ejusdem cum Patre substantiæ ita esse contendit, ut ab eodem abscondi, aut separari nullatenus possit.

215. Cum vero idem S. Martyr Verbum *Dei ministrum* appellat, id minus proprie accipendum est; nam in epist. ad Diognetum num. 7. negat, a Patre missum *ministrum aliquem, aut Angelum, sed ipsum opificem, & creatorem omnium,* nempe Filium suum: eodemque sensu minus proprio dixit S. Justinus, Filium esse *Patris voluntati subjectum, ejusque voluntati servientem;* quoniam id dici potuit etiam proprie, quando Filius pro nostra salute in carne assumpta factus est Patri obediens usque ad mortem.

216. Dices primo. Sanctus Justinus in *Dialogo cum Tryphone* dicit, Patrem esse Filio *causam, ut sit;* causa autem est suo effectu nobilior.

217. Respond., nomen *causæ* improprie ibi sumi pro principio, quod proprie usurpatur de Patre respectu Filii, & Spiritus sancti. Hoc tamen nomen *causæ* non solum a Sancto Justino, aliisque nonnullis Patribus antenicenis, sed etiam a posterioribus, iisque ipsis, qui Arianum hæresim maxime impugnatunt, & quorum properea fides suspecta esse non potest, haud raro adhibitum inventimus.

218. Dices secundo cum Sandio. S. Justinus Chri-

sine ullo certe præjudicio consubstantialis Verbi divinitatis, quam strenue, ac constanter contra Arianos defendebant. Idem ostendit P. Prud. Maran in *Divinitate J. C. &c.* Lib. IV. c. 25.

(a) Gregorius Bullus in *Defensione fidei Nicæna Sect. III.* cap. 9. ostendit, etiam post Concilium Nicænum nonnullos Patres, atque ipsum S. Athanasium, hanc secundum Verbi nativitatem metaphoricanam prædicasse

DISSERTATIO III. CAP. VII.

Christum alieibi appellat *Angelum creatum*.

219. Resp. id nullibi apud S. Justinum inveniri. Quod si etiam inveniretur, deberet accommoda interpretatione emolliri, eo nempe sensu, ut Pater Filium constituerit Angelum, seu nuntium voluntatis suæ.

220. Dices tertio. Idem Justinus in *Dial. cum Tryphone* Filium genitum dicit *consilio, & voluntate Patris*: ergo non necessario; ut proinde non sit ejusdem cum Patre essentia. Et rursus ibid. num. 56. dicit, Filium a Patre *alium esse numero, non sententia*, quasi non alia inter utrumque sit unio, quam moralis.

221. Respond., ab hujusmodi locutionibus esse omnem imperfectionem removendam, ut nihil aliud iis significetur, quam Filium non esse cæca quadam necessitate, sed intelligentia, & sapientia Patris generatum. Quod vero additum est, catholicam S. Justini sententiam de distinctione divinarum personarum contra Sabellianos continet: Tryphoni enim persuadere S. Martyr nitebatur, eum, qui veteribus Patriarchis visus est, Filium esse a Patre distinctum in persona, quamvis ab eo distinctus non sit essentia, & substantia.

222. Ad secundam objectionis partem resp., S. Irenæum velle tantummodo Filium esse Patri inferiorem ordine, & principio, non autem natura, & dignitate; nam sæpe alias Filium aequalem, & consubstantialem Patri esse profitetur. Scopus scilicet S. Irenæi eo loco fuerat, Gnosticorum impudentiam, atque arrogantiam compescere, qui omniam mysteriorum scientiam, plenamque cognitionem se habere jactabant. Hoc ut faceret, tali usus est argumento: Si Christus Dominus, Verbum, & Filius Patris, cui in omnibus communicat Pater, scientiam, & cognitionem diei judicii ad Patrem retulit, eique concessit; quanto magis aequalis est, nos homines id facere, nec plus sapere in divinis mysteriis, quam oportet sapere? Porro rationem addit, quare Christus scientiam diei judicii Patri retulerit, quia nempe Pater ipso major erat; major, inquam, non natura, aut dignitate; unus enim, & ideo Deus, Pater, & Verbum ejus, ut ipse Irenæus loquitur Lib. IV. cap. 28.; sed principio, & origine, cui proinde naturam, & scientiam suam Filius acceptam refert. Vide quæ supra diximus num. 87. seq.

223. Cum vero S. Irenæus Filium appellat *Ministrum Patris*, eique *subjectum*, in sensu latiore intelligi debet, detracta scilicet omni inæqualitate, & solum habita ratione originis, propter quam Filius dicitur aliquo modo subjectus Patri, ejusque Minister; præceptum item a Patre habere, eique obtemperare, præcipue attenta ejus missione; quando scilicet Deus adeo dilexit nos, ut Filium suum unigenitum pro nostra redemptione daret.

224. Tertia objectionis pars ex Clemente Alexandrino deprompta facile solvit, observando, eum

naturæ nomen sumpsisse pro persona; ut proinde sensus sit, personam Filii esse Patri suo omnipotenti conjunctissimam, quo nihil est verius. Et quidem non insolens fuisse veteribus Patribus eti voce *gōtū natura* ad denotandam personam, multis exemplis ostendit Petavius Lib. IV. de Trinit. cap. 2. Fortasse etiam de ipsa natura divina locutus est Clemens, non absolute considerata, quo sensu una, eademque est in tribus personis, sed prout in Verbi persona subsistit; quo sensu dici aliqua ratione potest Patri *conjunctissima*, ratione nempe personæ, non autem ratione sui. Simili fere modo Patres, qui Arianam impietatem condemnarunt, dixerunt nonnunquam, Filium habere *naturam Patri aequalē*, ut Gregorius Nazianzenus (in Carm. pag. 162.), vel *propriam naturam*, ut Cyrillus Alexandrinus (Dialogo II.), vel *substantiam Filii esse consubstantialem Patri*, ut Athanasius (Epist. II. ad Serapionem); vel deinde Filium appellarent *essentiam ex essentia, sapientiam ex sapientia, voluntatem ex voluntate, lumen de lumine &c.* (Vid. Petavius Lib. VI. de Trinit. cap. 10.). Quæ omnes locutiones, non minus quam illæ Clementis Alexandrini, sunt aliquatenus enolliendæ, ut possint cum catholicæ Ecclesiæ doctrina de vera, consubstantialique Verbi divinitate omnino conciliari. Sic etiam intelligere debeamus, Filium Patris *voluntati servire* in sensu quodam latiore, vel in natura humana, quomodo in sacris litteris dicitor Christus factus æterno Patri *obediens usque ad mortem*.

225. Ceterum Clemens Alexandrinus, ut ostenderet, Filium esse Patri omnino, & perfecte aequalē, non dubitavit etiam communem glorificationis hymnum immutare, dicens: *laus & gratiarum actio Patri, & Filio, Filio, & Patri* (Lib. III. Pædagogi cap. ult.).

226. Dices primo. Clemens Lib. V. *Stromatum* asserit, *Sapientiam*, nempe Verbum, a Deo fuisse creatum.

227. Resp., *creare* hoc loco *sumi* pro *gignere*, ut significetur æterna Verbi divini generatio; unde paulo antea idem Clemens de Verbo Dei dixerat: *quod quidem ex Deo invisibili primum, & ante sæcula imago expressum est; ac formavit omnia, quæ post se facta sunt*.

228. Dices secundo. Idem Clemens IV. *Stromatum*: *Deus quidem, inquit, cum sub demonstrationem non cadat, neque etiam sub scientiam cadit, Filius vero Sapientia est, & scientia, & veritas, & quæcumque his cognata sunt, & ideo demonstrationem habet, & enarrationem; ex quibus verbis consequi observat Petavius Clementem putasse, Filium Dei diversæ a Patre esse naturæ*.

229. Respond., disserim, quod Clemens Patrem inter & Filium constituit, in eo solum esse situm, quod Pater cognosci non potuisset, nisi Filius in carne apparens eum nobis revelasset; & digitum,

ni fallor, ad eum Sancti Joannis locum intendit cap. I. 18.: *Deum nemo vidit unquam: unigenitus filius, qui est in sinu Patris, ipse enarravit, docens, Patrem immediate, & per se cognosci haud posse, bene vero enarrante Filio (a).*

250. Quod quarto loco additum fuit ex epist. Synodica Concilii I. Antiocheni, facillime solvitur. Quis enim credit, eos Episcopos Filium dixisse Patris inæqualem, qui eundem substantia, & hypostasi Deum prædicarunt, ita tamen, ut simul damnarent eos, qui duos Deos adstruebant? Christus itaque dicitur servire Patris voluntati eo tantum sensu, quem sæpius jam explicavimus.

251. Postremæ objectionis parti occurrit, observando, Constitutiones Apostolicas opus esse supposititium, & pluribus erroribus scatens (b). Sanctus quidem Epiphanius laudem orthodoxiæ eis tribuit, sed, ut suspicatur Cotelerius, fortasse Epiphanius a titulo deceptus est, & catholicum putavit, quod Apostolicum autem abutabat, nec inexcusabile videbatur. Vel ut alii conjectantur, Constitutiones, quas Epiphanius ut orthodoxas laudat, erant ab iis diversæ, quas nunc habemus. Forte etiam, ut idem Cotelerius addit, quæ Arianis favere videntur, ~~ἀρχιτεκτονικαὶ~~ sunt (antiquam simplicitatem redolentia), hæretica non sunt, depellique licet ægre possunt juxta mentem Photii. Vid. ejusdem Cotelerii Judicium de Constitutionibus Apostolicis.

252. Obj. sexto. Veterum Patrum sententia fuit, Filium neque immensum, neque invisibilem esse, adeoque nec verum Deum. Nam primo Sanct. Justinus in Dialogo cum Tryphonie num. 60. probat, omnes Dei apparitiones in veteri testamento memoratas Filio esse tribuendas, non Patri, quia Pater invisibilis est, & immensus. *Nemo*, inquit, non omnino mente captus auctorem universorum, & parentem relictis omnibus supercœlestibus in parva terræ particula visum dicere audeat. Eadem repetit inferius num. 127. ubi etiam probat, Deum Patrem nunquam apparuuisse in mundo, quia nec movetur, nec loco comprehendendi potest; ino ne toto quilem mundo, quippe qui erat, etiam antequam mundus fieret. Unde iterum concludit, visum esse eum, qui secundum ipsius voluntatem & Deus est ipsius Filius, & Angelus ex eo, quod ministret ipsius voluntati. Ino Justini scopus est, ut Filii

distinctionem a Patre ex eo evincat, quod Filius apparuerit in mundo, cum Pater invisibilis omnino est.

253. Præterea Theophilus Antiochenus Lib. II. ad Autolicum num. 22. explicans, quomodo dicatur Deus perambulasse in paradiso, *Deus*, inquit, & Pater universorum non potest quidem comprehendendi, nec invenitur in loco .... sed ejus Verbum, per quod fecit omnia, cum sit ejus virtus, & sapientia, assumens Patris, & Domini universorum personam, veniebat in paradisum sub persona Dei, cum Adamo colloquebatur.

254. Tertio simile quoddam habet S. Ireneus Lib. IV. contra Hereses c. 20. alias 57. n. 11. dicens: *Pater quidem invisibilis .... Verbum autem ... non in una figura, nec in uno charactere videbatur.* Nempe explicat diversas apparitiones in veteri testamento, non a Patre invisibili, sed a visibili ejus Verbo factas.

255. Respond. Filium Dei dici a veteribus Patribus visibilem, & circumscriptum non in propria, divinaque natura, qua idem prorsus cum Patre æternus est, sed in natura assumpta, vel ad breve tempus, ut in antiquis illis apparitionibus, vel perenniter, ut in incarnatione. Sed expendamus singula.

256. S. Justinus non dissimilitudinem naturæ, sed distinctionem personarum Patris, & Filii demonstrare intendit. Numquam vero docuit, naturam Filii, secus ac naturam Patris, esse visibilem, ac terminis circumscriptam; quin potius in Protreptico, seu Cohortatione ad Græcos luculentiter docet, Filium Dei fuisse a Moyse visum, quatenus quidem possibile erat homini Deum apparere, videlicet in natura assumpta, non in propria; & in epist. ad Diognetum Verbum divinum ne animo quidem comprehendendi posse, dicit. Vult ergo solum S. Martyr, ex quadam œconomia decuisse, Filium visibilem fieri, & circumscriptum in natura assumpta, non autem id decuisse æternum Patrem. Hujus vero discriminis hæc erat ratio; quia Filius est genitus, Pater autem ingenitus: Filius utpote genitus mitti poterat a Patre genitore, & revera missus est, sive ante-incarnationem ad quasdam temporarias apparitiones, sive in ipsa incarnatione ad humani generis redemptionem. Quamobrem ipse S. Justinus in Apologia I. observavit, *Verbum Dei vocari An-*

ge-

(a) Quæ ex libris Hypotyposion Clementis Alex. objici possunt, nullum facessere debent negotium; si quidem omnium fere recentiorum Criticorum judicio hujusmodi libri fuerunt adulterina manu corrupti. Id Photius iam suspicatus fuit in sua Bibliotheca cod. 110. Gelasius etiam Papa opera Clementis Alexandrini apocrypha declaravit, quia erroribus adpersa erant, ut observat Benedictus XIV. in Praefatione ad novam Martyrologiæ editionem num. 29.

(b) Ita Natalis Alexander Tom. I. *Histor. Eccles.* & D. Remigius Ceillier *Des Auteurs Ecc.* Tom. III. Pe-

tres etiam Synodi Trullanæ can. 2. testati sunt, easdem apostolicas Constitutiones fuisse ab hæreticis facte corruptas his verbis: *Quibus (Constitutionibus) olim ab iis, qui a fide aliena sentiant, ad labem Ecclesie adspersandam adulterina quedam, & a pietate aliena introducta sunt, quæ divinorum nobis decretrum elegantem, ac decoram speciem obscurarunt. Has Constitutiones ad gregis edificationem, & securitatem conducibiliter rejicimus hæretica falsitatis factas nequam admittentes &c.* Vid. Praefatio P. Labbri ad Tom. I. Conciliorum, & Ellies Dopin. Tom. I. *Bibl. Eccles.*

gelum, & apostolum, quia a Patre, a quo procedit, missus est. Hinc etiam idem S. Martyr in eodem Dialogo num. 127. *Ne putetis, ait, ipsum ingenitum Deum vel descendisse, vel ascendisse ex aliquo loco*; ut nempe significaret, Patris innascibilitatem totam esse causam, cur Pater nunquam missus fuerit, ut visibiliter hominibus appareret. Vid. adnotatio editoris Maurini ad num. 127. laud. Dialogi.

257. Quod si aliquis contra S. Justinum vitiligari velit, contendens, potuisse aeternum Patrem etiam sine missione, & ex sola sua dignatione hominibus apparere; ac proinde haud recte collegisse S. Justinum, apparitiones illas esse Filio tribuendas, non Patri, adeoque Filium ac Patrem duas esse distinctas personas. Si quis, inquam, id contendat, respondebo, non id modo queri, an S. Justini opinio sit vera, ejusque ratiocinium accuratissimum; sed tantummodo an haec fuerit S. Martyris mens. Neque omnes Sanctorum Patrum rationes sunt ad vivum resecandas; veluti cum idem S. Justinus innuere videtur, ideo Patrem aeternum nunquam hominibus fuisse visum, quia ante mundum extitit; haec enim ratio si quid valeret, valeret etiam ad probandum, Filium nunquam apparuisse hominibus, quia & ipse, Justinus eodem docente, ante mundum extitit (a).

258. Nec alia fuit Theophili Antiocheni de Verbo divino sententia. Ibidein enim conceptis verbis declarat, idcirco Filium mitti, & in loco inventiri, quia Deus est ex Deo genitus, quia Verbum illius est, per quod omnia fecit, virtus, & sapientia ejus.

259. Nec obest, quod postea dicit, Verbum aeterni Patris personam assumpsisse; neque enim hoc ita intelligendum est, quasi Filius aliam habeat a Patre essentiam, sed dumtaxat ad designandam Filii missionem a Patre; Filius enim, inquit ipse Theophilus, *in sinu Patris existit, insitus in corde Dei, & Deus ex Deo genitus*.

260. Deinde S. Irenaeus nihil aliud volt, quam Filium, non Patrem veteribus Patriarchis fuisse visum, non quidem in natura divina, sed sub variis speciebus, & imaginibus, quae futuræ incarnationis quasi præludia erant. Ceterum idem S. Irenaeus Lib. IV. cap. 24. alias 41. num. 2. Verbum Dei naturaliter invisible, palpabile, & visibile in hominibus factum esse, dicit.

(a) S. Augustinus Lib. II. de Trinit. opinatus est, modo Patrem, modo Filium, aut Spiritum S., interdum etiam totam Trinitatem visibiliter apparuisse. Augustino autem non paucos alios S. Patres adjungit Dion. Petavius Lib. II. de Trinit. cap. 2.

(b) S. Irenaeus, Origenes, Clemens Alexandrinus aliique Veteres Hermam divina inspiratione afflatum fuisse putarunt. Etiam Eusebii aetate magna erat ejus librorum auctoritas, ut constat ex Lib. III. Histor. Eccles. cap. 3., non tamen ubique, nec apud omnes.

(c) Huiusmodi øconomiae plura affert exempla Sanct. Hieronymus in epist. 48. alias 50. ad Pamphachiun.

241. Obj. septimo nonnulla veterum Patrum dicta, quæ videntur cum vera consubstantiale Christi divinitate adversa fronte pugnare. Et primo quidem S. Barnabas, seu quisquis est epistolæ sub nomine Barnabæ vetustissimus scriptor, num. 11. Christum appellat *vas Spiritus*. Secundo Hermas Apostolorum discipulus (b) Christum fuisse dicit *servum Spiritus Sancti* in Lib. III. *Similitudinum*. Tertio aliqui Veteres Filium appellarent portionem *Patris*. Quarto S. Gregorius Thaumaturgus, referente S. Basilio epist. 210. alias 64., in *Dialogo cum Æliano* Christum *creataram*, & *facturam* vocare non dubitavit. Quinto idem S. Basilius epist. 60. alias 41. Dionysium Alexandrinum impietatis Anomææ semina primum jecisse, scribit; quod ipsum de eodem Dionysio asserit etiam Gennadius (*de Dogmatibus Ecclesiast.* cap. 4.), eum appellans *fontem Arii*.

242. Respond. ad primum, Christum, ut hominem dici posse *vas Spiritus*, seu divinitatis, in eo scilicet sensu, quo Apostolus Coloss. II. 9. dixit: *in ipso inhabitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter*. Spiritus enim sæpe apud Veteres sumitur pro *divinitate*, ut etiam notavit Grotius (in Comment. ad cap. II. Marci 8.), si tamen verba S. Barnabæ ad Christum referuntur; quod ex contextu mihi apparent.

243. Ad secundum resp., Hermam loqui de humana Christi natura, quam dicit *servum Spiritus Sancti*, hoc est divinitatis, cui erat omni modo subjecta; quod ibidem clarius exprimit his verbis: *hoc ergo corpus (Christi), in quo indutus est Spiritus Sanctus, servavit illi Spiritui*.

244. Ad tertium. In sensu valde improposito, & remoto potest Filius portio *Patris*; quia Pater illi quidem communicat totam suam essentiam, non autem paternitatem; quemadmodum fons omnes suas aquas rivulo communicat, sibi tamen unice retinet rationem fontis.

245. Ad quartum respondet idem Sanct. Basilii, haec non fuisse accurate dicta a Sancto Gregorio; sed cum Ælianum gentilem erudire studebat, non nihil indoli illius concedendum putavit, ne in iis, quæ præcipua sunt, repugnaret (c). Credere ergo debemus, fuisse Christum a Sancto Gregorio appellatum *Creaturam* minus proprie, ad designandum solummodo, enim non esse ingenitum, ut Pater est, sed genitum; præcipue cum in

Didicimus, inquit num. 13., *plura esse genera dicendi: & inter cetera aliud esse γυρτινός scribere, aliud δοματινός*. In priori vagam esse disputationem, & adversario respondentem nunc haec, nunc illa, proponere; argumentari, ut libet, aliud loqui, aliud agere, panem, ut dicitur, ostendere, lapidem tenere. In sequenti autem aperta frons, & ut ita dicam, ingenuitas necessaria est. Aliud est querere, aliud definire: in altero pugnandum, in altero docendum est. Quod pro sua eruditione multis cum profanorum, tum sacrorum, atque etiam ipsis Pauli exemplis demonstrat.

in sua fidei confessione tam magnifice Christi divinitatem prædicaverit. Vide supra num. 179.

246. Ad quintum. Sanct. Basilius ibi putat, Sanct. Dionysium non sententice pravitate, sed vehementi studio *Sabellio* adversandi semina impietatis Anomææ jecisse; unde eum arborum cultori comparat, detortam plantam erigenti, qui eam immoderate retrahens, a medio aberrat. Præterea tunc Basilium latuisse videntur, quæ ad suam fidem purgandam idem Dionysius ad gentilem suum Roman. Pontificem scriptis; quibus postea lectis idem Basilus in Libro *de Spiritu Sancto* cap. 29. Dionysium Alexandrinum inter illustres divinitatis Spiritus Sancti testes enumerat.

247. Gennadius autem, ut in nonnullis aliis, ita & in hoc lapsus est, ignorans, quæ S. Athanasius pro Dionysii Alexandrini defensione scriptis in epistola de sententia S. Dionysii contra Arianos, & quam Dionysius ipse sui apologiam adornavit; cuius apologiæ veritatem supra num. 185. sequ. contra Christoph. Sandium vindicavimus (a).

CAPUT VIII.

De nonnullis aliis veteribus Patribus Ante-Nicænus, quorum doctrina de Sacrosanctæ Trinitatis Mysterio in dubium revocatur.

248. Longam præcipuorum Patrum Ante-Nicænorum seriem, qui veram, consubstantialemque Jesu Christi divinitatem confessi sunt, superiore capite allegavimus, eorumque doctrinam contra Socinianos ita vindicavimus, ut eorum numerus, & auctoritas ad filium divinæ traditionis ab Apostolis usque ad Nicænam Synodum continuandum plane sufficiat, etiamsi aliqui pauci a communione Ecclesiæ doctrina secessissent. Operæ tamen pretium est de his etiam paucis, de quorum orthodoxia dubitatur, breviter tractare, cum aliis de causis, tunn ut sciamus, quorum auctoritati in hoc primario Religionis nostræ capite tuto fidere possimus, & quorum doctrina merito suspecta sit. Primum itaque agemus

DE ORIGENE ADAMANTIO.

249. De nullius fortasse doctrina acrior, & diuturnior controversia fuit, quam de doctrina Origenis, multis Religionis capitibus, præcipue autem in eo, quod nunc præ manibus habemus, de vera, ac coessentiali Jesu Christi divinitate. Hæc enim controversia jam Sæculo IV. inter sum-

mos viros exorta est, & nondum finita, dissensionibus magnopere nostrorum temporum eruditis.

250. Inter veteres Origenis accusatores eminet S. Hieronymus Epist. LXXXIV. alias LXV. ad Pammachium, & Oceanum, item Epist. CXXIV. alias LIX. ad Avitum, tum in Libris *Apologæ adversus Ruffinum*. Ita enim ad Avitum scribatur de Origenis libris *πεζὶ ἀρχῶν*, eorum versionem in linguam latinam a se factam illi, mitiens: "Accipe quod petisti; sed ita ut scias, de testanda tibi in eis esse quamplurima, & juxta sermonem Domini inter scorpiones, & colubros incedendum: ut est ilud statim in primo volumine, *Christum Filium Dei non natum esse, sed factum, Deum Patrem per naturam invisibilē etiam a Filio non videri: Filium, qui sit *imago invisibilis Patris, comparatum Patri non esse veritatem: apud nos autem, qui Dei omnipotentis non possumus recipere veritatem, imaginariam veritatem videri; ut majestas, ac magnitudo majoris quodammodo circumscripta sentiatur in Filio: Deum Patrem esse lumen incomprehensibile: Christum collatione Patris splendorem esse parvum, qui apud nos pro imbecillitate nostra magna esse videatur. Duarum statuarum majoris, & parvæ, unius, quæ mundum impletat, & magnitudine sua quodammodo invisibilis sit, & alterius, quæ sub oculis cadat, ponit exemplum, priori Patrem, posteriori Filium comparans. Deum Patrem omnipotentem appellat bonum, & perfectæ bonitatis, Filium non esse bonum, sed aurum quandam, & imaginem bonitatis; ut non dicatur absolute bonus, sed cum additamento, Pastor bonus &c. Tertium dignitate, & honore post Patrem, & Filium asserit Spiritum sanctum; de quo quum ignorare se diccat, utrum factus sit, an infectus, in posterioribus quid de eo sentiret, expressit: nihil absque solo Deo Patre infectum esse confirmans. Filium quoque minorem Patre, eo quod secundus ab illo sit, & Spiritum sanctum inferiorem Filio in Sanctis quibusque versari. Atque hoc ordine majorem Patris fortitudinem esse, quam Filii, & Spiritus sancti. Et rursum majorem Filii fortitudinem esse, quam Spiritus sancti, & consequenter ipsius sancti Spiritus majorem esse virtutem ceteris, quæ sancta dicuntur."**

251. Hæc S. Hieronymus, cuius auctoritas in dubium revocari non potest, utpote qui Origenis

li-

(a) Horum, aliquorunque Patrum Ante-Nicænorum fidem egregie vindicant, præter supra lata. Georgium Bullum ex Anglicana Episcopaliu[m] secta, Jo. Lami in suo Libro *de recta Patrum Nicænorum fide*, D. Prud. Maran in opere inscripto *Divinitas Domini Nostri Jesus Christi manifesta in scripturis, & traditione*, Jac.

Benignus Bossuet VI. *Avertissement aux Protestans*, Nat. Alexander, ubi de singulis Patribus agit in *Hist. Eccl.*; insignes Benedictini editores *Operum Sancti Patrum in suis notis*, D. Remigius Geillier *Hist. des Auteurs Eccles.* & Scholastici pene omnes.

libros de principiis nedum legerat, sed etiam rogatus a Pammachio in Romanam linguam transstulerat, ut ea corrigeret, quæ Ruffinus, eodem libros latine vertens, sublata fide immutaverat, quamquam bono fine, ut amatum suum Origenem ab erroribus expurgaret. Vehementer doleut antiquorum librorum amatores, illam Hieronymianam versionem temporum injuria periisse.

252. Huic autem S. Hieronymi judicio tantum detulit S. Gelasius Papa, ut in celebri sua Synodo Romæ an. 496. celebrata ita statuerit: *Origenis nonnulla opuscula, quæ vir beatissimus Hieronymus non repudiat, legenda suspicimus; reliqua autem omnia cum auctore suo dicimus esse renuenda.*

253. Hieronymo consentit S. Epiphanius *Hæresi LXIV.*, & in epist. ad Joannem Jerosolymorum Episcopum (inter Hieronymianas Ll.) In primo enim loco hæc de Origene habet: *Eo temperitatis progressus est, ut asserat, Unigenitum Filium Patrem videre non posse, neque Spiritum Filium, neque Angelos Spiritum, neque homines Angelos. Atque hic primus illius lapsus fuit. Ita enim ex Patris substantia Filium esse censet, ut nihilominus creatus fuerit. Quem quidem sola id gratia consecutum existimat, ut Filius diceretur. In altero autem loco vocat Origenem Arii patrem, & aliarum hæreseon radicem, & parentem.*

254. Neque dissentit S. Augustinus; nam in Lib. de *Hæresibus* n. 45. postquam aliquot Sancti Epiphanius verba retulisset accusantis Origenem, quod Christum, & Spiritum sanctum ut *creaturas introderetur*, ita subdit: *Hæc quidem de Origene Epiphanius. Sed qui eum defendunt, unius ejusdem substantiae esse, dicunt docuisse, Patrem, & Filium, & Spiritum sanctum, neque resurrectionem repulisse mortuorum; quamvis & in istis eum convincere studeant, qui ejus plura legerunt. Et quanquam de hoc errore non omnino certus ibi videatur S. Augustinus, certissime tamen de aliis erroribus Origenem accusat, ita pergens: Sed sunt Origenis alia dogmata, quæ catholica Ecclesia omnino non recipit, in quibus nec ipsum (Epiphanius) falso arguit, nec potest ab ejus defensoribus falli. Alii legunt excusari (a).*

255. Accedit Justinianus Imperator, qui in *Tractatu adversus Origenis errores* misso ad Mennam Patriarcham Constantinopolitanum, ita de Origenе loquitur: *Qui ante omnia in ipsam sanctam, & consubstantialem Trinitatem blasphemias ausus est dicere; Patrem majorem esse*

Filio, Filium Sancto Spiritu, Spiritum Sanctum aliis spiritibus. Porro hoc ad impietatem suam addidit, ut diceret, nec posse Filium Patrem videre, nec Spiritum Sanctum Filium: ipsum Filium, & Spiritum Sanctum creaturas esse; quodque nos sumus ad Filium, Filium esse ad Patrem. Hic Justiniani Augusti Tractatus fuit postea a Synodo V., & a summo Pontifice Vigilio probatus.

256. Accedit denique Leontius in Libro *De Sectis Act. 10.* ubi inquit: *Quamvis (Origenes) inferiore Filio gradum tradit, tamen eum purgare nituntur. At vero manifeste hanc opinionem foret, & excusationem nullam habet.*

257. Nihil vero dicimus de variis, & multis Origenis condemnationibus in Ecclesia habitis; quia ex his eruitur quidem, illius doctrinam generaliter, & in omnibus capitibus orthodoxam non fuisse, nihil tamen distincte explicatur, quo luculentter appareat, eumdem Origenem Sanctissimæ Trinitatis Mysterium corrupisse. Fuit autem Origenes primo damnatus a Theophilo in Synodo Alexandriae ex Episcopis Egypti, Lybiæ, & Pentapoleos congregata; deinde a S. Epiphanio in Synodo Cypræ: tertio ab Anastasio Romano Pontifice; quas Origenis condemnationes memorat S. Hieronymus in *Apologia adv. Ruffinum*. Quarto Justinianus Imperator in suo Tractatu adversus Origenem sæpius illi anathema dicit; cumque ille Tractatus fuerit ab Episcopis Catholicis, ino ab ipso summo Pontifice Vigilio probatus, tamquam judicium Ecclesiae haberi debet: quod testatur Cassiodorus Lib. I. *Divinarum institutionum* c. 1. inquiens de Origene: *Licet tot Patrum eum impugnet auctoritas, praesenti tamen tempore & a Vigilio beatissimo Papa denuo constat esse damnatum.*

258. Solemnius postea damnatus fuit Origenes in Synodo V. œcumonica; quæ condemnatio iterum confirmata fuit in Synodo VI., utpote quæ actione 18. professa est, se in omnibus consonare sanctæ quintæ Synodo, quæ congregata est adversus Theodorum Mopsuestenum, Origenem, Diody whole, & Evagrium. Et nimis longum esset, omnia Ecclesiastica monumenta huc afferre, quibus fuit Origenis memoria proscripta.

259. Cum hæc ita se habent, mirandum non est, etiam ab Angelico nostro Præceptore, quanquam in censuris ferendis moderatissimo, fuisse Origenem appellatum fontem Arianorum I. Part. q. 54. artic. 1. ad 1. Et antea in q. 52. art. 1. ad 1. dixerat Origenem in eo errasse, quod poneret Patrem, & Filium secundum substantiam differentes; qui fuit etiam error Arii.

260.

quod *Filius Dei sanctis hominibus comparatus, veritus fit, Patri collatus, mendacium: & quantum distant Apostoli Christo, tantum Filius Patri. Unde nec orans est Filius cum Patre, quia non est auctor indulgendarum petitionum, sed supplicatur.*

(a) Nescio quomodo Lambertus Danæus Calvinista in Adnotatiōibus ad hunc S. Augustini locum assere potuerit, Origenem fuisse primum, qui Filium vocaverit *auctor*. Editiones Maurini veterum codicium auctoritate retinerunt sequentia verba, quæ a Petavio, aliisque addebantur: *Dicit præterea ipse Origenes,*

260. Non defuerunt tamen Origeni defensores, illique minime contemnendi. Et primo aliqui dixerunt, Origenis Opera, maxime autem Libros *De principiis*, esse ab Hæreticis interpolata, ac fœde corrupta. De hoc conqueritur ipse Origenes in ep. ad Amicos Alexandrinos, inquiens: *Quidam eorum, qui libenter contentiones reperiunt, adscribunt nobis, & nostræ doctrinæ blasphemiam... sed nihil mirum mihi videtur, si adulteretur doctrina mea ab inimicis meis, & tali adulterio corrumpatur, quali adulterio corrupta est epistola Pauli Apostoli.* Quidam enim sub nomine Pauli Apostoli falsam epistolam scripserunt &c. Et pergit narrare quædam, quæ hac in re ipsi configerant T. I. Operum p. 5. Unde recte Huetius in *Origenianis* asserit: *Quotquot liberos Origenis ad nos fortuna transmisit, violatos esse, ac eos potissimum, qui præter Notariorum φάλματα, & Hæreticorum adulterationes, interpretum etiam hallucinationes, & per fidium senserunt.*

261. Hanc exceptionem admitti non posse videatur, cum potius certissime constat, Libros de principiis fuisse a Ruffino eo fine adulteratos, ut sublatis, quæ magis absurdæ & impia Fidelium oculos offendebant, eos utsunque tolerabiles redderet. Id testatur ipse Ruffinus in Prologo inquiens: *Sicubi ergo nos in libris ejus (Origenis) aliquil circa id invenimus, quod ab ipso in ceteris locis pie fuerat de Trinitate definitum, velut adulteratum hoc, & alienum, aut prætermisimus, aut secundum eam regulam protulimus, quam ab ipso frequenter invenimus affirmatam.* Quamquam S. Hieronymo observante, non omnia, quæ spongia digna erant, Ruffinus emendaverit. Aliter vero magnus Origenis patronus Didymus sic ejus errores nisus est excusare, ut tamen illus esse fateretur; non scriptum negans, sed sensum scribentis edisserens. Ita Hieronymus epist. LXXXIV.; atque idem repetit in Lib. II. *Apolo-*
gice adv. Ruffinum c. 4. & seq.

262. Recte insuper observat idem S. Hieronymus, expostulatione in Origenis de adulteratione suorum librorum non esse generalem, sed restringi ad ipsius Dialogam cum Candido hæretico Valentiniiano, quem ab hæreticis fuisse corruptum anerito dolebat. Si autem eadem fraude corrupti fuissent alii ejusdem libri, vel ipse Origenes, vel saltem ejus patroni Eusebius, & Didymus ad ipsius defensionem id dicere non prætermisissent, allegando Codices incorruptos, qui certe deesse non poterant; neque enim Hæretici omnes omnino codices Origenianos uno tempore vitiare potuerunt.

263. Secundo pro defensione Origenis objicit auctoritas certe gravissima S. Athanacti, qui in epist. *De Decretis Nicenæ Synodi* n. 27. & sequ. Origenem objicit Arianius inquiens: *Quod autem Verbum ab æternitate sit cum Patre, nec alterius, quam Patris substantiæ, vel hypostasis proprium sit, ut declaravit Synodus, liceat vos*

Gazzaniga Theol. Tom. III.

„ iterum a laborioso Origene audire. Nam quæ ille, velut inquirens, & disputans scripsit, nou ita accipienda sunt, quasi si ipse sentiret, sed ex eorum mente, quibuscum disputat: at quæ fidenter definit, & affirmat, hæc vera est viri hujus per quam studiosi sententia.“ Post autem S. Pater Origenis verba affert, quibus contra Arianos divini Verbi æternitatem, & consubstantialitatem ostendit.

264. Resp., Origenis verba a S. Athanasio allegata fuisse ad divini Verbi æternitatem ostendenda contra Arianos, quam non negavit Origenes, quamvis postea negasse videtur veram ejusdem Verbi cum Patre consubstantialitatem. En omnia Origenis verba a S. Athanasio laudata: *Si est imago Dei invisibilis, invisibilis quoque est ipsa imago. Quia etiam adlere ausim, cum sit similitudo Patris, non posse fieri, ut aliquando non fuerit. Quando enim Deus, quem Joannes lucem appellat (nam Deus lux est) propriæ glorie splendore caruit, ut quis audeat principium existendi Filio tribuere, quasi scilicet antea non fuisset? Quandonam vero non erat Verbum, Verbum inquam, quod & Patrem cognoscit, & est character, & imago ejusdem substancialis, quæ dignæ nec exprimi, nec nominari, nec proferri possit? Intelligat enim, qui dicere audet, fuit aliquando, cum non esset Filius, idem esse, ac si diceret: Sapientia aliquando non erat, Verbum non erat, Vita non erat. Idem Origenes rursus ita alibi loquitur: Verum nefas est, nec pericolo vacat propter nostram infirmitatem, Deum, quantum in nobis est, Unigenito privare Verbo, quod semper cum illo fuit, & illa erat sapientia, qua delectabatur. Alioquin eum non semper fuisse delectatum intelligentiam erit. Hæc ex Origene Athanasius, quæ non nisi ad probandum Verbi æternitatem valent contra illos, qui dicebant, fuisse aliquando tempus, in quo Verbum non erat.*

265. Ceterum Origenes, quanquam Verbum Patri coæternum esse assereret, negabat tamen ipsum esse Patri æquale, & increatum. Nam T. I. in Joann., *Dicendum est*, inquit, *Deum, cum animatum sapientiam creasset, illius curæ permisso, ut ex figuris, & speciebus, quas ipse habebat, substanciali, & plasmationem, & formas præberet entibus, & materiæ; & T. II. in eundem Joannem Ariano sensu explicat illud, quod de Verbo dicitur: Omnia per ipsum facta sunt, inquiens: Si omnia per sermonem facta fuerunt, non a sermone facta fuerunt, sed ab eo, qui ipso sermone major est. Et postea infert, etiam Spiritum S. factum esse. Verum cum sit, inquit, omnia per sermonem facta fuisse, si quis dicat, factum esse Spiritum S. & admittat omnia per sermonem facta fuisse, iste tamen fateatur necesse est, Spiritum ipsum a sermone factum, nimis sermone ipso antiquiore existente Spiritu. In Operे etiam contra Gel-*

sum, quod ab Hæreticis minime vitiatum creditur, atque extremo ejus vita tempore elaboratum, Christo denegat bonitatem illam esse ñtalem, quæ Patri competit; inquit enim L. V., „Servator noster, & Dominus appellatus aliquando Praeceptor bonus, ad Patrem suum remittens eum, qui sic eum appellaverat, inquit: Quis me dicit bonum? Nemo bonus, nisi unus, nempe Deus Pater.“ Et innumera alia hujus generis sunt, quibus apertissime liquet, veras, & justas esse criminationes S. Patrum de absurdâ & impia Origenis doctrina circa Trinitatis Mysterium.

266. Non equidem inficior, aliqua apud Origenem inventiri, quæ orthodoxum reddant sensum. Sed primo meinissime debēmus, Ruffinum interpretem simul, & interpolatorem librorum Origenis plura arbitrati suo mutasse; adeo ut suspicari liceat, quæ orthodoxa videantur, non ab Origenis, sed a Ruffini stylo fuisse exarata. Secundo quamquam Origenes de Trinitate pessime sentiret, potuit tamen consueto loquendi more, qui apud Fideles vigebat, sese aliquando accommodare, popularis traditionis vi quasi abreptus. Sane S. Basilius in Lib. de Spiritu S. c. 29. Jam vero, inquit, & Origenem multis in locis Expositionum, quas in Psalmis edidit, deprehendimus cum Sancto Sp. gloriam deferentem Deo, sicutum, qui non omnino sanas habet de Spiritu opiniones; nihilominus & hic reveritus consuetudinis robur, piæ voces emisit de Spiritu. Ad hunc modum opinor: traditionis vis saepè compulit homines ipsorum dogmatibus contradicere. Quod S. Basilius notavit de Spiritu S., potest etiam dici de vera & consubstantiali Verbi divinitate.

267. Dices. Cum Origenes multa habeat in suis operibus, quæ orthodoxam de S. Trinitate doctrinam exprimunt, iustitia videtur exigere, ut pauca duriora, quæ contra hoc Mysterium in Libris Origenianis occurrunt, quoad fieri potest, emolliantur, atque ad sanum sensum pertrahantur. Ita fieri solet cum nonnullis aliis Patribus Ante-Nicænis, ut cum catholica Ecclesiæ doctrina concilientur. Ecur idem non fiat cum Origene omnium veterum Scriptorum longe doctissimo?

268. Resp. discrime in eo esse, quod aliorum Patrum Ante-Nicænorum, qui obscure de hoc inexplicabili Mysterio locuti sunt, fides nullatenus suspecta erat, & in Ecclesia Catholica sine ulla criminatione sancte vixerunt, & obierunt; unde omnis ratio postulat, ut si quæ ambigua illis escalamo exciderunt, ad saniorem sensum pertrahantur. Id autem non contigit Origeni; cuius fides non in hoc solum capite, sed in multis aliis, magna suspicione laboravit, & cuius memoria non solum a privatis, sed etiam ab Episcopis, a Conciliis, & summis Pontificibus damnata fuit. Nec potest modo defendi, quin aliqua injuria ejus accusatoribus, & judicibus inferatur.

269. Dices adhuc. Non defuerunt Origeni magni nominis patroni, qui ejus doctrinam summis

laudibus commendarunt, & etiam ab impactis accusationibus strenue defenderunt. Inter Origenis laudatores primo numeratur S. Gregorius thaumaturgus, qui fuit ejus discipulus, atque in ipsis adhuc viventis laudes orationem panegyricam dixit. Secundo S. Hieronymus, qui Origenis ingenium, ac profundam sacrarum litterarum penetrationem sapissime admiratus est. Tertio Didymus, qui Origenem appellare non dubitavit secundum post Apostolos Ecclesiastarum Magistrum. Quartu copiosissimam Origenis apologiam contextuit S. Pamphilus Martyr quinque libris comprehensam, quibus sextum addidit Eusebius S. Martyris contubernialis. Quinto alias quoque insignes viros Origenem contra obrectatores defendisse, testis est Photius in Biblioth. Cod. 117. & 118. Sexto narrat Socrates Lib. VI. Hist. Eccl. c. 12., S. Methodium Tyriorum Episcopum, qui prius Origenis doctrinam acriter condemnaverat, mutata sententia in Dialogo, quem Xenonem inscripsit, ejusdem se admiratorem professum. Septimo magnum Origenis encomiator, & defensor fuit Ruffinus Aquilejensis Presbyter, qui aliquot ejusdem libros in latinam linguam convertit. Multo plures postea Origenes nactus est nostris temporibus patrones, ac viñdices, Picum Mirandulanum Comitem, Jacobum Merlinum Theologum Parisiensem in sua Operum Origenianorum editione, Petrum Halcohixium, qui copiosissimas Origenis vindicias edidit quatuor libris contentas, quorum titulus est Origenes defensus, ac denique Petrum Danielem Huetium in suis Origenianis. Quantum vero attinet ad hoc Sanctissimæ Trinitatis Mysterium, Origenem recte de eo sensisse copiose demonstrarunt inter alios Carolus Witase, Prudentius Maran, duo insignes Catholicæ Theologi, & ex heterodoxis Georgius Bullus, vir doctissimus in Defensione fidei Nicœne.

270. Resp. laudes, quas aliqui veteres Patres profuse in Origenem contulerunt, minime delero posse justam ejusdem errorum accusationem, & condemnationem. Magnum Origenis ingenium, & magnos, ac pene incredibiles ejusdem in studio sacrarum litterarum labores, unde Adamantii cognomen consecutus est, non satis admirati, ac laudare potuerunt Ss. Patres, ac Hieronymus imprimis, qui tamen eodem tempore multiplices ipsius errores detexit, ac confutavit. „Vult aliquis, inquit in ep. LXXXIV., laudare Origenem? Laudet, ut laudo: magnus vir ab infantia, & vere Martyris filius. Alexandriæ Ecclesiasticæ scholam tenuit, succedens eruditissimo viro Clementi presbytero. Voluptates intantum fugit, ut zelo Dei, sed tamen non secundum scientiam, ferro truncaret genitalia: calcavit avaritiam: Scripturas memoriter tenuit, & in studio explanationis carnem diebus desudavit, ac noctibus. Mille, & eo amplius tractatus in Ecclesia locutus est: edidit immumerabiles præterea commentarios, quos ipse appellat rōpus... Quis

„ nostrum tanta potest legere , quanta ille conscri-
 „ psit ? ... Non imitemur ejus vitia , cuius virtu-
 „ tes non possumus sequi . Et L. III. Apologiae
 „ adv. Ruffinum cap. 7. Audi , inquit Ruffinum
 „ appellans , vir sapientissime , & Romanæ dia-
 „ lecticæ caput , non esse vitii , hominem unum
 „ laudare in aliis , & in aliis accusare , sed eam
 „ dem. rem & probare , & improbare .... In Ter-
 „ tulliano laudamus ingenium , sed damnamus hæ-
 „ resim . In Origene miramur scientiam Scriptur-
 „ rarum , & tamen dogmatum non recipimus fal-
 „ sitatem . In Didymo vero memoriam prædicati-
 „ mus , & super Trinitate fidei puritatem ; sed in
 „ ceteris , quæ Origeni male creditit , nos ab eo
 „ retrahimus . Multi alia brevitatis amore præ-
 „ tereo ; sed prætereundus non est Vincentius
 „ Lirinensis , qui in Commonitorio I. c. 25. Ori-
 „ genem primo ita impense laudavit : Si vita fa-
 „ cit auctoritatem , magna illi industria , magna
 „ pudicitia , patientia , tolerantia . Si genus , vel
 „ eruditio , quid eo nobilior , qui primum in ea
 „ domo natus est , quæ est illustrata martyrio ,
 „ deinde pro Christo , non solum patre , sed omni-
 „ quoque facultate privatus , tantum inter sanctæ
 „ paupertatis protecit angustias , ut pro nomine
 „ dominicæ Confessionis sæpius , ut ferunt , affli-
 „ geretur ? Neque vero hæc in illo sola erant ,
 „ quæ concta postea tentationi forent ; sed tanta
 „ etiam vis ingenii , tam profundi , tam acris ,
 „ tam elegantis , ut omnes pene multum , longe-
 „ que superaret : tanta doctrina , ac totius erudi-
 „ tionis magnificentia , ut pauca forent divinæ ,
 „ pene fortasse nulla humanae Philosophiæ , quæ
 „ non penitus assequeretur ; cuius scientiæ cum
 „ græca contenderent , hebræa quoque elaborata
 „ sunt . Eloquentiam vero quid memorem ? Cujus
 „ sicut tam amœna , tam lactea , tam dulcis , ora-
 „ tio , ut mihi ex ore ipsius non tam verba , quam
 „ mella , quædam fluxisse videantur ? Quæ non il-
 „ le persuasum difficilia disputanda viribus elim-
 „ pidavit ? Quæ factu ardua non , ut facillima
 „ viderentur , effecti ? Sed forsitan argumentorum
 „ tantummodo nexibus assertiones suas texuit ? I-
 „ mo plane nemo unquam Magistrorum fuit , qui
 „ pluribus divinæ legis uteretur exemplis . Sed ,
 „ credo , pauca conscripsit ? Nemo mortalium plu-
 „ ra , ut nihil sua omnia , non solum non perle-
 „ gi , sed ne inveniri quidem posse videantur .
 „ Cuine quidqñam ad scientiæ instrumenta dees-
 „ set , etiam plenitudo exabundavit ætatis . Sed
 „ forsitan discipulis parum felix ? Quis unquam
 „ felicior ? Nempe iunusneri ex sinu suo . Docto-
 „ res , innumerij Sacerdotes , Confessores , & Mar-
 „ tyres extiterunt . Jam vero quanta apud omnes
 „ illius admiratio , quanta gloria , quanta gratia
 „ fuerit , quis exequi valeat ? Quis non ad eum
 „ paulo religiosior ex ultimis mundi partibus ad-
 „ volavit ? Quis Christianorum non pene ut Pro-
 „ phetam , quis Philosophorum non ut Magistrum
 „ veneratus est ? .... Dies me citius defecerit , quam

„ ea , quæ in illo viro præclara extiterunt , vel
 „ ex minima saltem parte perstringam . “

271. Non pignit tam prolixum Lirinensis de O-
 rigene encomium describere , ut appareat , quot
 & quantis laudibus dignus habitus fuerit . Sed
 modo audiamus , quæ idem Lirinensis subdit :
 „ Et quid plura ? Et res decidit , ut tantæ Perso-
 „ næ , tanti Doctoris , tanti Prophetæ non huma-
 „ na aliqua , sed , ut exitus docuit , nimium pe-
 „ riculosa tentatio plurimos a fidei integritate de-
 „ diceret . Quamobrem hic Origenes , tantus , ac
 „ talis , dum gratia Dei insolentius abutitur , dum
 „ ingenio suo nimium indulget , sibique satis cre-
 „ dit , dum parvipendi antiquam Christianæ re-
 „ ligionis simplicitatem , dum se plus cunctis sa-
 „ pere præsumit , dum ecclesiasticas traditiones ,
 „ & veterum magisteria contemnens , quædam
 „ Scripturarum capitula novo more interpretatur ,
 „ meruit , ut de se quoque Ecclesiæ Dei dicere
 „ tur : Si surrexerit in medio tui Prophetæ : &
 „ paulo post : Non audies verba Prophetæ illius . “
 En quomodo Origenes , & laudes maximas , & ju-
 stas castigationes ab Ecclesiæ Patribus consecutus
 fuerit .

272. Ex quibus explicari potest , quod ibidem.
 Lirinensis concedere videtur , scilicet corruptos
 fuisse Origenis libros . Id euim non tam conce-
 derere videtur , quam optare , inquiens : sed dicet
 aliquis , corruptos esse Origenis libros . Non re-
 sisto , quin potius . & malo . Bene tamen obser-
 vat , quidquid de hac corruptione sit , quæ certa
 omnino non est , etsi non ipsum (Origeneum) ,
 libros tamen sub nomine suo editos magnæ es-
 se tentationi , qui multis blasphemiarum vulneri-
 bus scatentes , non ut alieni , sed quasi sui , &
 leguntur , & amantur .

273. Apologiam vero Origenis , quæ prodit sub
 venerando nomine S. Pamphili , & quam etiam
 Photinus laudat Codice 118. , S. Hieronymus , tem-
 poribus Origenis multo vicinior , quam Photinus ,
 non dubitavit rejicere ut supposititiam . Credit ergo
 S. Hieronymus , hanc Origenis Apologiam sub
 nomine Pamphili Martyris fuisse Ruffini fraudem .
 Certe , Eusebio teste , Pamphilus nonnisi aliquot
 breves Epistolas ad Amicos exaravit . Vid. S. Hie-
 ronymus in Libro II. Apologiae adv. Ruffinum ,
 ubi ea revocat , quæ antea scripserat ad Dexterum
 Præfectum Prætorii , Apologiam pro Origene S.
 Martyri Pamphilo tribuens .

274. Id ipsum repetit S. Doctor in Lib. III.
 ejusdem Apologiae adv. Ruffinum cap. 4. , addens ,
 quod si etiam concedatur ex superfluo , illam O-
 rigenis Apologiam vere Pamphili esse , fuisse ta-
 men ab eo elucubratam , autequam Martyrium
 pateretur . Subdit postea : „ Et quomodo , inquiens ,
 „ Martyrio dignus fuit ? Scilicet ut Martyrio de-
 „ leret errorem , ut unam culpam sanguinis sui
 „ effusione purgaret . Quantis in toto Orbe Mar-
 „ tyres , autequam caderentur , variis subjacuere
 „ peccatis ? Defendamus ergo peccata : quia qui :

DISSERTATIO III. CAP. VIII.

, postea Martyres, prius peccatores fuerunt. *Ita de S. Pamphilo.* “

275. Aliter postea dicendum de libro sexto ejusdem Apologiæ, qui sine dubio est Eusebii; sed hujus Scriptoris Apologia non potest Origeni prodesse, cum Eusebii ipsius doctrina de Verbi divinitate non solum suspecta, sed plene erronea, & damnata dici possit: fere enim communis calculo eruditæ opinantur, Eusebium Cæsareensem fuisse Ariana impietate corruptum; unde merito S. Hieronymus in Epist. LXXXIV. dicebat, Eusebium texentem apologiam Origenis ita eum sentientem confirmasse, ut ipse Eusebius sentiebat, nempe prave, & perverse juxta Arii hæresim.

276. S. Methodius immerito inter Origenis defensores numeratur, cum potius Origenis doctrinam, ut multis, magnisque erroribus scatentem saepius condemnaverit. Unde etiam S. Epiphanius non pauca hujus Sancti Martyris excerpta contra Origenem suo *Panario* inseruit. Nec fides adhibenda est Socrati, dum in sua Historia Eccles. Lib. VI. cap. 15. ita scripsit: „Methodius, cum in libris suis Origenem diu, multumque inse-
ctatus fuisset, postea tamen, quasi palinodiam canens, in Dialogo, quem Xenonem inscripsit, st̄mūna eum admiratione prosequitur. „ Ibi enim Socrates totus est, ut Origenem defendat: & fortasse, quæ S. Methodius in landem Origenis protulit, pro illorum revocatione accepit, quibus S. Martyr ejusdem Origenis errores confutaverat. Certe nec Eusebius, nec Ruffinus hujus Methodii palinodiæ ullam faciunt mentionem.

277. De recentioribus autem Origenis defensoribus nihil attinet dicere. Sunt enim variæ variorum sententiæ, & eruditis Origenis patronis facile est alios &que eruditos Origenis condemnatores opponere. Dicuntur primi studio veritatis Catholicæ contra Socinianos auctoritate tanti viri magis confirmandæ; & ex opposito alii merito verentur, ne eadem veritas labefactetur, si tam fragili fulcro sustineatur. Verentur insuper, ne tot veterum Patrum, Synodorum, atque etiam Roinanorum Pontificum nutet auctoritas, si quem ipsi anathemate dignum judicarunt, nos ut innocentem absolvamus.

278. Dices. Si Origenes Arianis facem prætulit, ecce Nicæna Synodus Arianos condemnans, non ipsum etiam condemnavit? Quæ enim damnavit Arium, damnasset utique & Origenem, si illius dogmata reprobasset.

279. Respondet S. Hieronymus in laud. ep. LXXXIV., quod si hæc responsio valeret, „ etiam Spiritus sancti majestas neganda esset, quia in illa Synodo super substantia ejus silentium fuit. De Ario tunc, non de Origene quæstio fuit ... Quanquam (*Patres Nicæni*) latenter Origenem fontem Arii percusserunt: damnantes enim eos, qui Filium de Patre negant esse substantia, illum pariter, Ariumque damnaverunt. Alioquin hoc argumento, nec Valentinus, nec

, Marcion, nec Cataphryges, nec Manichæus da-
minari debent, quia Synodus Nicæna eos non no-
minat, quos certe ante Synodum fuisse, non
dubium est. “

280. Et hæc quidem contra doctrinam Origenis, non autem contra ipsum Origenem, qui in pace Ecclesiæ obiit anno 254. Et quamvis fecundissimus hic librorum editor in multis erraverit, nunquam tamen se ab Ecclesia separavit: imo ut Eusebius testatur Libro VI. *Hist. Eccl.* cap. 56. *ad Fabianum Romanæ Urbis Episcopum*, & *ad complures alios Ecclesiæ Antistites de recta fidei sue ratione epistolæ scripsit*. Ita Eusebius, qui postea subdit: *Horum autem rerum certissima documenta habes in sexto libro Apologetici illius, quem nos pro ejus defensione conscripsimus*. Sed S. Hieronymus aliter loquitur in epist. LXXXIV. num. 10. inquiens: *Ipse Origenes in epistola, quam scripsit al Fabianum Romanæ urbis Episcopum, pænitentiam agit, cur talia scripserit*. Dolendum maximopere est, hanc epistolam una cum multis aliis interiisse; ex ea enim huic de Origenis orthodoxia controversiæ maxima lux accederet, de qua hactenus egimus.

DE TERTULLIANO.

281. Minor est controversia de Tertulliani orthodoxyia in iis, quæ ad Sanctissimæ Trinitatis mysterium spectant, ac præcipue ad veram Jesu Christi divinitatem. Pauci enim Petavio consentint, qui eum *Arianam hæresim impietate & absurditate superasse*, scribit Lib. 1. *de Trinit.* c. 5. num. 2. Neque vero diu immorabitur in longa hujus celebris Africani apologia texenda, sed paucis allatis ejusdem pro Christi divinitate nobilioribus testimoniosis, ea explicabimus, quæ ab ejus adversariis objiciuntur.

282. Ac primo Tertullianus Jesum Christum sæpius appellavit *Deum*, & quidem in proprio sensu, non metaphorico. In *Apologetico* enim cap. 21. *Filium vocat semel*, & iterum *de Spiritu, & de Deo Deum*, ut est lumen de lumine. Et contra Praxeam c. 15. *Apostolum*, inquit, *sequor, ut si pariter nominandi fuerint Pater, & Filius, Deum Patrem appellem, & Jesum Christum Dominum nominem*. *Solum autem Christum potero Deum dicere, sicut idem Apostolus Roman. IX.: Ex quibus Christus, inquit, qui est Deus super omnia benedictus in ærum omnino*. Ac denique in Libro *de carne Christi* cap. 5. duas in Christo naturas, divinam, & humana aperte distinguit, inquiens: „ Itaque utriusque substantia census hominem, & Deum exhibuit: hinc natum, inde non natum; hinc carnem, inde spiritualem; hinc infirmum, inde præfortem; hinc morientem, inde viventem. “ Quæ Tertulliani verba iis sinuillima videntur, quæ superius n. 170. ex S. Ignatio attulimus, ut fortasse verisimile sit, Tertullianum ea ex hoc Sancto Martye mutuatum esse.

285. Ulterius Tertullianus tribuit Iesu Christo non solum nomen Dei, sed etiam omnia attributa Patris. Insignis est locus in Libro contra Praxeam cap. 17., ubi inquit: „ Nomen Patris Deus o- „ innipotens, altissimus, Dominus virtutum, Rex „ Israëlis, qui est, quatenus ita Scripturæ do- „ cent. Hæc dicimus & in Filio competisse ... „ Omnia, inquit, Patris mea sunt. Cir non & „ nomina? “ Et cap. 27. Verbo, seu Sermoni æternitatem tribuit, & immutabilitatem, probans, ipsum factum cariæ, non per transfigurationem aliquam, quia „ Deum immutabilem, & infor- „ mabilem credi necesse est, ut æternum; trans- „ figuratio autem est interemptio pristini ... Ser- „ mo autem Deus, & Sermo Domini manet in æ- „ vum, perseverando scilicet in sua forma. “

284. Denique eamdem substantiam, & essen- tiam Tertullianus tribuit Patri, & Filio, imo etiam Spiritui sancto, quem pariter Deum nominare non dubitavit. Nam in supra laudato Libro Apologetici cap. 21. de Christo loquens, *Hunc*, inquit, ex Deo prolatum dicimus, & prolatione generatum, & *hiccirco* Filiū Dei, & Deum dictum ea unitate substantiæ. Et in Lib. contra Praxeam cap. 4. *Filiū*, inquit, non aliunde deduco, quam de substantia Patris. Et c. 12. Ceterum, inquit, utique teneo unam substantiam in tribus cohaerentibus. Ac demum c. 25. hæc verba habet, quibus omniam divinatam Personarum consubstantialitas luculentissime asseritur: „ I- „ ta contextus Patris in Filio, & Filii in Para- „ cleto tres efficit cohaerentes, alterum ex altero. „ Qui tres unus sunt, non unus; quomodo di- „ cūm est: Ego, & Pater unus sumus: ad sub- „ stantiæ unitatem, non ad numeri singularita- „ tem. “ Quam loquendi rationem retinuit etiam in Libro *De puplicitia* cap. 2. inquiens: *Trinitas* unus divinitatis Pater, Filius, & *Spiritus sanctus*. Hæc aliaque non pauca ejusdem generis te- stimonia adeo clara sunt ut nos cogant omne de- puritate doctrinæ Tertullianum in Sanctissimæ Tri- nitatis mysterio dubium abjicere, & si quæ ob- scuriora sunt, in meliorem partem expondere.

285. Obj. primo. Tertullianus contra Praxeam cap. 9. Non idem, inquit, „ Pater, & Filius, „ vel modulo alios ab alio. Pater enim tota sub- „ stantia est, Filius vero derivatio totius, & por- „ tio: sicut ipse profitetur, quia Pater major me- „ est. “ Aliis etiam in locis Filium vocat portionem Patris: non ergo Filius totam in se ha- bet Patris essentiam, ut dici possit Patri consubstantialis. Uni etiam uitior similitudine solis, & radii: solem enim conteinplari non licet: radium autem ejus toleramus oculis pro temperaturâ portionis, quæ in terram inde porrigitur, quæ si- militudo manifeste indicat diversitatem naturæ in Patre, & Filio, ut diversa est solis, & radii: & sicut radius est soli, a quo procedit multo infe- rior, ita Filius sit Patre minor.

286. Respond. has, & similares loquendi formu-

las, quæ Tertulliano sunt consuetæ, aliis autem Patribus inusitatæ, non exignam iis inferre difficultatem, qui in Tertullianum lectione noui sunt bene exercitati, nullam autem iis, qui obscurum hojus Africani stylum sibi familiarem reddiderunt. Quantum autem spectat ad testimonia nobis objec- ta, dico primo, Patrem, & Filium ad Tertulliani mentem non esse *idem* numero, esse tamen idem substantia, quod centies assertuit idem Tertullianus. Addit vero, Patrem esse totam *substan- tiam*, Filium autem *portionem*; non certe quasi substantia Patris, quæ simplicissimæ & indivisibilis est, secta sit in portiones. Quis enim suscipie- tur, homini doctissimo tam absurdam insedisse op- pionem? Sed his verbis Africaeus Doctor signifi- care voluit Patrem esse principium Trinitatis, Filium vero portionem, seu derivationem a Patre: suunit enim Tertullianus *portionem* pro derivatio- ne, vel participatione, quam nos processionem nominamus. Unde ibidein aliquanto clarius se explicans: *Pater*, inquit, „ tota substantia; Filius „ vero derivatio totius, & portio ... Sic & Pater „ alius a Filio, dum Filio major: dum alius, qui „ generat, alius, qui generatur; dum alius, qui „ mittit, alius, qui mutatur; dum alius, qui fa- „ cit, alius, per quem fit. “ Ut scilicet intelligamus, non alia de causa, Patrem esse Filio ma- jorem, nisi quia Pater generat Filium, ut inter utrumque sit ordo originis, non diversitas naturæ. Quo sensu etiam a nonnullis aliis intellecta fuisse verba Iesu Christi: *Pater major me est*, supra monuimus nunc. 85. Id autem majori emphasi Tertullianus exprimebat, ut contra Praxeam di- vinarum Personarum distinctionem adstrueret. Pra- xeas enim, ut idem Tertullianus inquit c. 2., „ unicum Deum non alias putabat esse credendum, „ quam si ipsius, eumdeinde Patrem, & Filium, „ & Spiritum Sanctum dicat: quasi non sic quo- „ que unus sit omnia, dum ex uno omnia, per „ substantiæ scilicet unitatem. “

287. Neque vero oportet adhibitam a Tertulliano comparationem solis, & radii ita presse intel- ligere, ut inde sequatur, Filium esse inferiorem Patri, sicut radius minor est sole. Hac enim com- paratione utebatur Tertullianus aptissime ad signifi- candum, quomodo Filius distinguatur quidem a Patre, non tamen ab eo separetur, sicut radius distinguitur a sole, nec tamen potest ab eo sepa- rari. Unde alibi utitur exemplis fontis, & rivuli a fonte derivati, aut unius ignis, qui ex alio ac- cenditur; quibus exemplis etiam alii Patres feliciter usi sunt, ad hoc ineffabilem mysterium aliqua ratione explicandum. Quemadmodum enim eadem omnino est aqua fontis, & rivuli; ita eadem est essentia Patris, & Filii; & quemadmodum non diminuitur unus ignis, cum alter ex eo accendi- tur, ita non diminuitur substantia Patris, dum Filius ab eo generatur.

288. Et ne hæc gratis conficta credantur, pla- cet clariora ejusdem Tertulliani ex c. 21. Apolo-

DISSERTATIO III. CAP. VIII.

getici verba afferre; ubi de Christo sic loquitur: „ Hunc ex Deo prolatum didicimus, & prolatione generatum, & idcirco Filium. Dei, & Deus dictum ex unitate substantiae; nam & Deus. Spiritus. Etiam cum radius ex sole porrigitur, portio ex summa. Sed sol erit in radio, quia solis est radius; nec separatur substantia, sed extenditur. Ita de Spiritu. Spiritus, & de Deo. Deus. Ut lumen de lumine accensum, manet integra, & indefecta materie matrix, etsi plures inde traduces qualitatis mutneris: ita & quod de Deo profectum est, Deus est, & Dei Filius, & unus ambo “.

289. Neque vero obest, quod in loco, objecto Tertullianus hoc Patrem inter & Filium ponat discrimen, ut invisibilem Patrem intelligamus pro plenitudine majestatis, visibilem vero Filium pro modo derivationis.

290. Non, inquam, id obest, constat enim ex eo ipso loco contra Praxeum, id dictum esse de Filio, quatenus non in propria divina natura, quam eamdem habet invisibilem cum Patre, sed in forma assumpta apparuisse creditur veteribus Patriarchis, ac postea omnibus in natura humana visus est, quando eam hypostatica unione sibi copulavit. Ibidein enim subdit: *Dicimus & Filium suo nomine etenim invisibilem, quo Sermo, & Spiritus Dei ex substantiae conditione ... visibilem autem, fuisse ante carnem ... visum, tam Prophetis, & Patriarchis, quam & ipsis adhuc Moyisi*, scilicet in antiquis apparitionibus. Post autem sic pergit cap. 15. *Ecce enim & in Evangelii, & in Apostolis visibilem, & invisibilem Deum deprehendo ... visibilem quidem in carne, invisibilem vero ante carnem.* Vide quae supra dicta sunt n. 256: de simili S. Iustini, aliorumque veterum loquendi modo.

291. Obj. secundo cum Petavio insigneum Tertulliani locum ex cap. 5. & seq. Libri contra Praxeum, ubi primo affect quorundam auctoritatem, qui prima Genesios verba in Hebraico. ita legebant: *In principio Deus fecit sibi Filium; & quanquam hanc auctoritatem firmam esse non judicet, eadem tamen non omnino repudiat.* Deinde addit, *Deum, quando voluit ea, quae cum Sophice ratione, & Sermone disposuerat intra se, in substantias, & species suas edere, idest hunc adspectabilem inundum creare ipsum primum protulisse Sermonem, nempe λόγον, seu Verbum; quod proinde aeternum non erat.* Tertio hoc idem Verbum, quod Sophiam postea vocat, creatum fuisse probat iis Sapientiae verbis: *Dominus creavit me initium viarum suarum; ac proinde hanc Sophiam dicit esse secundam Personam conlitam.* Quarto nativitatem hujus Verbi, seu Sermonis, aut Sophice tunc ponit, quando Deus dixit. *Fiat lux,* sed quando res omnes creavit, adeoque non ab aeterno. Quae omnia Arianum redolent sensum.

292. Resp., obscura certe esse, quae hoc loco

Tertullianus tradit, reddi tamen clara ex iis, quae ex eodem libro supra retulimus num. 285. regula enim Critics. est, ut obscura ex clarioribus explicentur; non contra ut clara ex obscuris. Primo autem attendendus est Tertulliani scopus in eo libro, scilicet evincendi contra Praxeum distinctionem divinarum personarum, quam hereticus negabat, Sabellio. praeludens. (Vid. Dissert. I. n. 16.). Ad hoc autem probandum primo adducit illam lectionem verborum Gen. cap. I. *In principio Deus fecit (seu generavit) sibi Filium;* quam tamen lectionem, non admittit, quoniam ad distinctionem duarum personarum ostendendam apta esset..

293. Postea eamdem distinctionem validius demonstrat, observando, ante omnia, idest ab aeternitate, fuisse Deum solum, quia nihil aliud extrinsecus erat praeter illum: absolute tamen solum non fuisse, quia habebat secum, & in semetipso suam Rationem, seu λόγον, ut postea explicat, *Sermonem*, aut *Verbum*. Hoc nomine certum est, a Tertulliano designari non attributum Dei, sed veram personam subsistente, ut subinde sapientius, & luculenter ab eodem Tertulliano assuritur. Hæc autem secunda Persona aeterna esse debuit; alias Deus ab aeterno non fuisse rationalis. Quod si de attributo Dei loqueretur Tertullianus, adversario suo Praxeæ victas manus dedit, qui Verbum, seu rationem a Deo non distinguerebat.

294. Difficultas, si qua est, in eo residet, quod Tertullianus Verbi prolationem, seu nativitatem, tunc ponat, quando Deus dixit, *Fiat lux*, seu in prima rerum creatione, quasi antea non fuerit; & hanc Verbi nativitatem vocat perfectam, utpote quia tunc primum *Filius factus est Dei*, de quo prodeundo generatus est.

295. Sed hujusmodi nativitas eo modo intelligenda est, quo superius n. 206. & seq. aliorum Patrum similares locutiones exposuimus, ut scilicet nativitas nomine ibi intelligat Tertullianus, non primam Verbi originem, quæ aeterna est, sed temporariam ejusdem Verbi manifestationem, quæ in creatione rerum facta fuit; hac enim manifestatione ibi utebatur Africanus ad probandam distinctionem Verbi, Sermonis, Sophice, Filii a Patre; his enim omnibus vocibus Tertullianus secundam Trinitatis personam appellat. Nec obest, quod hæc nativitas dicatur perfecta; nihil enim aliud hoc epitheto voluit Tertullianus significare, quam Deum, quæ antea a tota aeternitate cum suo Sermone disposuerat intra se, voluisse postea per eundem Sermonem, sive Verbum edere in substantias, & species suas, & tunc λόγον fuisse perfecte genitum, idest manifestatum ad extra. Hæc sunt Tertulliani verba: *Hæc est nativitas perfecta Sermonis, dum ex Deo procedit: conditus ab eo primum ad cogitatum.* Eu quomodo intelligat Tertullianus, Verbum tunc perfecte natum, quando Pater per ipsum omnia fecit: idest tunc.

hunc primum manifestatum, cum antea ab æterno apud ipsum lateret, quasi ejus consiliarius.

296. Ceterum quidquid sit de hujtismodi locutione, dubitare minime possumus, agnitas & confessam a Tertulliano fuisse veram, & æternam Verbi generationem. Nam primo ibidem c. 8. Sermo, inquit, & in Patre semper, sicut dicit: ego in Patre; & apud Deum semper, sicut scriptum est: Sermo erat apud Deum, & non quam separatus a Patre, aut aliis a Patre, quia ego & Pater unus sumus. Vide etiam, quæ supra n. 285. ex eodem Tertulliano allegamus pro Verbi æternitate.

297. Quid demum objectum fuit ex voce creare, qua utitur Tertullianus ad exprimendam Verbi generationem, nullum facessit negotium; constat enim, hanc vocem etiam ab aliis scriptoribus adhibitam fuisse pro Filii æterna generatione; & hoc sensu a Tertulliano sumi, manifestum est, cum ex aliis locis, tum ex hoc ipso cap. 5., ubi dicit, Sophiam, quæ idem est cum ratione, fuisse semper apud Deum, quia semper Deus fuit rationalis: non ergo producta fuit ex nihil, quod proprio intelligitur nomine creationis.

298. Objicis tertio. Tertullianus disputans contra Hermogenem, qui communiscebatur, materiam fuisse æternam, hoc sophismate utens, quia Deus non fuisset ab æterno Dominus, si non fuisset aliquid retro semper, cuius semper Dominus haberetur, cap. 5. affirmare non dubitat, Denique non semper fuisse Dominum, quomodo nec semper fuit Pater, nec iudex. Et Pater Deus est, inquit, & iudex Deus est; non tamen ideo Pater, & iudex semper, quia Deus semper. Nam nec Pater potuit esse ante Filium, nec iudex ante delictum. Pro certo igitur habuit Tertullianus; Filium non fuisse ab æterno, quoniam ab æterno non fuit delictum.

299. Resp., prætermisis variis Theologorum respousionibus, satis manifeste apparet, Septinium hoc loco vocare Deum Patrem, non respectu Unigeniti sui Filii, quem semper apud eum fuisse alibi frequenter affirmat, sed respectu creaturarum rationalium, quarum est iudex, cum delicta puniat; est autem Pater, cum iis sua beneficia impertitur, juxta illud Moysis Deuter. XXXII. 6. dicentis populo: Nunquid non ipse est pater tuus, qui possedit te; & fecit, & creavit te? Et certe male hæc duo vocabula Patris, & judicis conjuxisset Septinius, si ad Filii generationem dicitum intendisset; quæ enim connexio inter Filium æternum, & delictum? Apposite autem conjuguntur, si ad beneficia, & punitiones utrumque nomen referatur. Vult ergo Tertullianus, Deum non fuisse ab æterno Dominum, quando nihil erat, ad quod ejus dominium extenderetur: sicut non erat Pater, quando creaturæ non erant, in quas paterna sua beneficia effunderet, nec iudex, antequam essent peccatores, quos sua justi-

tia puniret. Ita hunc locum explicat Natalis Alexander Dissert. IX. in sœc. II. art. 3.

300. Carolus autem Witasse, qui copiosissimas Tertulliani vindicias egit, putavit, etiam hæc verba ad illam doctrinam esse referenda, quæ fuit Tertulliano cum multis aliis Patribus communis, de duplice Verbi divini generatione, interna scilicet, qua ab æterno era apud Patrem, atque exteriora, quando in mundi creatione manifestatum est; & solum post hanc secundam generationem, seu manifestationem cœpisse appellari Dei Filium: qua posita doctrina sequitur id, quod Tertullianus Hermogeni respondebat, Deum non semper fuisse Patrem. Sed hæc disertus explicata inveniatur apud laudissimam clarissimam Theologum; tum apud Natalem Alexandrum loco maxime citato; apud Nicol. Nourry in Apparatu ad Bibliothecam maximam Sancti Patrum Dissert. IV. & apud Prudentium Maran.

301. Ceterum non desunt, qui nullam habendam esse rationem Tertulliani censem, cum in alios turpissimos errores infeliciter lapsis sit. Unde S. Hieronymus adv. Helvidium cap. 9. de Tertulliano, inquietabat, nihil amplius dico, quam Ecclesiæ hominem non fuisse. Et S. Hilarius Can. 5. in Matthæum, ejus haeresis, inquit, scriptis probabilibus detrahit auctoritatem. Hoc tamen Theologi nec multi sunt, nec iis æquiparandi, qui Tertulliani doctrinam cum doctrina Syndici Nicænæ conciliati posse putarunt.

DE NOVATIANO.

302. Novatianus, (seu quilibet alter antiquis auctor Libri de Trinitate, qui olim Tertulliano tributus fuit, sed a S. Hieronymo in Catalogo scriptorum ecclesiasticorum, & in Apologia II. contra Rufinum adscribitur Novatiano) κατά πόδας; sequitur Tertullianus, & communiter fere putatur de mysterio Trititatis recte sensisse, & scripsisse, quamvis Petavio visus sit non satis accurate locutus, imo absurdè plerique trahisse. Quæ tamen doctissimus iste Theologus revocavit in Praefat. ad Tomum II. demonstrans; antiquum hunc Scriptorem aliorum Patrum traditionem in hoc Fidei nostræ capite approbasse.

303. Id autem ostenditur ex regula Fidei, quam initio proponit, incipiens a confessione unius Dei Patris omnipotentis. Pergit autem cap. 9. ad articulum de Filio, ita statuens: Eadem regula veritatis docet nos credere post Patrem etiam in Filium Dei Christum Jesum Dominum Deum nostrum, sed Dei Filium, hujus Dei, qui unus, & solus est. Cap. autem 11. non indiligenter ostendit duplē in Christo naturam; scilicet humānam, secundum quam ex matre natus est, & divinam. Ut enim, inquit, prescripsit ipsa natura hominem credēlūm esse, qui ex homine sit, ita eadē naturā prescribit, & Deum credēlūm esse, qui ex Deo sit: ut si non & Deus füe-

fuerit, cum ex Deo sit, jam nec homo sit, licet ex hominè fuerit; & in alterutro utrumque periclitetur, dum alterum altero fidei perdidisse convincitur. Et pene totus exscribendus esset liber, ut ortodoxe eum de tota Trinitate sensisse, luculenter ostendatur.

504. Objiciuntur tamen quædam loca, quæ prima fronte difficultatem facessere possunt. Primo explicans illa Apostoli verba ad Philipp. II. Qui cuni in forma Dei esset, non rapinam arbitratu^s est, esse se æqualem Deo, inquit cap. 17.: Quamvis enim se ex Deo Patre esse meminisset, numquam se Deo Patri aut comparavit, aut contulit, memori, se esse ex suo Patre, & hic ipsum, quod est, habere se, quia Pater dedisset. Inde denique & ante carnis assumptionem, sed & post assumptionem corporis, post ipsam præterea resurrectionem omnem Patri in omnibus rebus obedientiam præstit pariter, ac præstat. Ex quo probatur, nunquam arbitratum illum esse rapinam quandam divinitatem, ut æquaret se Patri Deo: quinimo contra omni ipsius imperio, & voluntati obediens, atque subjectus, ut formam servi susciperet, contentus fuit &c.

505. Præterea cap. 22. illud Christi Domini Joannis X. Ego & Pater unum sumus, non de unitate essentiæ exponit; sed de unitate concordiæ, sententiæ, & charitatis: ut merito unum sint Pater, & Filius per concordiam, & per amorem, & per dilectionem. Quod confirmat Pauli Apostoli verbis, qui 1. ad Corinth. III. postquam dixisset: Ego plantavi, Apollo rigavit &c. subdit: Qui autem plantat, & qui rigat, unus sunt. Unde Novatianus concludit: Quando duorum una sententia est, veritas una est, filius una est, una, atque eadem religio est, unus etiam Dei timor est, unus sunt, etiam si duo sint, ipsum sunt, dum ipsum sapiunt. Quæ explicatio prorsus Ariana est.

506. Tertio asserit cap. 51. Patrem esse invisibilem, immensum, immortalem, æternum; hæc vero attributa, quæ Deo sunt. essentialia, negat inesse Filio, inquiens: Si invisibilis fuisset cum invisibili collatus par expressus, & duos invisibles ostendisset, & ideo duos comprobasset Deos. Si incomprehensibilis, si & cetera quæcumque sunt Patris, merito dicimus, duorum Deorum, quam isti configunt, controversiam suscitasset.

507. Resp., hæc nomina imperii, & obedientiæ, quæ etiam ab aliis sanctis Patribus non infrequenter usurpata sunt (vide supra n. 212.); cum de Christo ut Deo enunciantur, non rigide esse accipienda, quasi sit in natura sua Patri inferior, aut subjectus, sed in latiore significatu, quatenus Filius naturam suam non a seipso habet, sed a Patre sibi communicatam; unde etiam a Patre missus dicitur, tum ratione originis, tum etiam quia carnem assumere debebat, in qua veram, & proprie dictam Patri obedientiam præsti-

turus erat, factus obediens usque ad mortem.

508. Et de hac obedientia, quam postea Christus voluntati Patris exhibitus erat, intelliguntur ea verba Psalm. XXXIX. 9., quibus Filius ita Patrem alloquitur: In capite libri scriptum est de me, ut faciam voluntatem tuam: Deus meus volui; quæ communiter intelliguntur de æterno decreto Incarnationis Filii. Hoc sensu locutum esse Novatianum, ipsius verba declarant, dum dicit de Filio: Omni ipsius imperio, & voluntati obediens, atque subjectus, ut formam servi acciperet, contentus fuit. Quod & Christus Dominus confessus est, dicens: Descendi de cœlo, non ut faciam voluntatem meam, sed ejus, qui misit me, Joan. IV. 38.

509. Ad secundum facilior est responsio, observando, Novatianum exponere quidem verba Christi Domini: Ego, & Pater unum sumus de unitate concordiæ, amoris, & dilectionis, non tamen excludere aliam unitatem essentiæ. Ibi enim totus erat, ut contra Sabellianos personarum distinctionem evinceret, ac propterea cum illi perpetuo abuterent iisdem Christi verbis, ad probandum unitatem personæ Patris, & Filii, illa eadem exposuit de unitate concordiæ, amoris, & dilectionis. Ubi etiam acute notat, non dixisse Christum unus sumus, sed unum sumus; unum enim neutraliter positum societatis concordiam, non unitatem personæ sonat. Eandem tamen utriusque Personæ naturam satis luculenter jam supra explicaverat.

510. Ad tertium resp., Novatianum non negare absolute Filium esse invisibilem, incomprehensibilem, æternum &c., sed solum velle, hæc attributa competere Filio, quatenus habet naturam Patris. Ibi enim dissolvebat Sabellianorum calumniam, quod distinguendo duas personas divinas duo ponerentur Dii; quod Novatianus recte negat consequi, quia utraque persona unam, eamdemque habet naturam; & quidquid habet Filius, acceptum habet a Patre.

511. Inst. Novatianus non semel asserit, Filium esse minorem Patre, tum etiam eodem Patre posteriore; nam in cap. ult. Necessæ est, inquit, ut Filius Patre minor sit. Et rursus: Pater. Filiū præcedit.

512. Resp., utrumque verum esse de origine, qua Pater non a Novatiano solum, sed etiam a nonnullis aliis dicitur major, & prior Filio; non autem de natura, quæ eadem est in utroque.

513. Obj. ult. Ruffinus in Apologia pro Origene narrat, Pneumatomachos, negantes Spiritum sanctum esse personam divinam, Novatiani librum de Trinitate Constantinopoli divulgasse, utpote quo ipsorum error confirmabatur.

514. Resp. Novatianum revera de Spiritu sancto ambigue loqui, quasi non persona, sed tantum divina virtus esset; saltem non ita perspicue locutum fuisse, sicut locutus est de Filii divinitate. Sed hæc alia quæstio est, quæ ad hunc locum

cum non pertinet. Non desunt tamen, qui Novatianum hac etiam in parte defendunt, & quæ Macedoniani ex Novatiano objiciebant, benigne exponant.

515. Ceterum præsens nostrum institutum non exigit, ut doctrinam Novatiani in omnibus capitibus orthodoxam ostendamus. Fuit enim hostis Ecclesiæ, qui contra Cornelium Romanum Pontificem schisma conflavit; imo seipsum a tribus Episcopis ex angulo Italiam accitis in Episcopum Romanum ordinari fecit, & in schismate pertinax misere obiit; de quo schismate legendus est Eusebius Lib. VI. *Hist. Eccl.* cap. 43.

DE LACTANTIO.

516. Non ita facile fuerit ab omni errore purgare Lactantium Firmianum, qui eo minus excusabilis videtur, quod post tempora Nicænæ Synodi vixerit, quando dogma divinitatis Jesu Christi jam satis discussum, & ab Ecclesia definitum erat. Fuit enim Lactantius præceptor infelici Crispī Cæsariorum, a patre suo Constantino interficti anno 325. ... Quanquam ejus auctoritas admodum gravis non est, cum eloquentia potius, quam doctrina theologica commendetur: ac de eo prudenter dixerit S. Hieronymus epist. LVIII. alias XIII. *Lactantius quasi quidam fluvius eloquentiae Tullianæ, utinam tam nostra affirmare potuisset, quam facile aliena destruxit.*

517. Nactus est tamen suos defensores; & ipsa vi communis traditionis quasi coactus nonnulla protulit, quæ a catholica fide divinitatis Christi minime dissentient. Et quidem decretorum est illud testimonium, quod habet Lib. IV. *Divin. Institut.* cap. 29., ubi sibi objicit nomine Paganorum, quod nos duos afferamus Deos, Patrem, & Filium, respondet autem: *Cum dicimus Deum Patrem, & Deum Filium, non diversum diciimus, nec utrumque secernimus; quia nec Pater sine Filio esse potest, nec Filius a Patre separari, nec Filius potest sine Patre generari. Cum igitur & Pater Filium faciat, & Filius Patrem, una utriusque mens, unus Spiritus, una substantia est: sed ille quasi exuberans fons est, hic tanquam defluens ex eo rivus; ille tanquam sol, hic quasi radius a sole porrectus: qui quoniam summo Patri & fidelis, & carus est, non separatur: sicut nec rivus a fonte, nec radius a sole, quia & aqua fontis in rivo est, & scilicet lumen in radio.*

518. Nihil disertius hoc testimonio; & frustra aliqui conati sunt illud explicare tantum de unitate consensus, aut dilectionis, quia postea hanc unitatem explicans, dicit, *Filium esse in Patre, quia Pater diligit Filium, & Patrem in Filio, quia voluntati Patris fideliter paret.* Sed omnem difficultatem tollunt, quæ postea sequuntur: Qua-

Gazzaniga *Theol.* Tom. III.

propter cum mens, & voluntas alterius in altero sit, vel potius una in utroque, merito unus Deus uterque appellatur, quia quidquid est in Patre atque in Filium transfluit, & quidquid in Filio, a Patre descendit.

519. Hæc clara, & aperta videntur. Sed dissimulandum non est, alia occurtere in ejus libris, quæ aut vix, aut nullatenus possunt ad bonum, sanumque sensum deduci. Accedit etiam auctoritas S. Hieronymi in epist. LXXXIV. ad Pamphilium, alias LXV. n. 7. dicentis: *Lactantius in libris suis, & maxime in epistolis ad Demetrianum, Spiritus sancti omnino negat substantiam, & errore Judaico dicit, eum vel ad Patrem referri, vel Filium, & sanctificationem utriusque personæ sub ejus nomine demonstrare.*

520. Est etiam celebre illius dictum oīnino Arianum Lib. II. *Divin. Instit.* cap. 9.: *Christus Jesus de matre natus est, qui antea jam fuit de Patre, qui aliquando non fuit.* Quanquam non desunt, qui putent, illud aut Arianorum fragmentum esse, cum a pluribus, & quidem optimæ notæ codicibus absit; aut imperiti librarii vitium, & legendum esse: *de Patre, qui aliquando non defuit;* ut legitur in codice Foroijuliensi memorato a P. Bernardo de Rubeis de rebus Congregationis sub titulo S. Jacobi Salomonii cap. 7. num. 6. Ceterum de Lactantio legeundi sunt P. Nat. Alexander Dissert. XLII. in Sæc. IV., & D. Prudentius Maran in sepius memorato opere *Divinitas J. C. D. N. &c.* Libro IV. cap. 20.

C A P U T IX.

An eorum error, qui veram Christi divinitatem negant, sit in Ecclesia tolerabilis?

521. Refert S. Athanasius Orat. I. contra Arianos, aliquos fuisse, qui quanquam veram Christi divinitatem omnino credebant, attamen vel Constantii Imperatoris metu fracti, vel præpostero quadam pacis amore ducti Arianos tolerandos esse volebant. Nostra autem, Patrumque nostrorum memoria idem tolerantiae spiritus erga Arianos, & Socinianos renovatus est. Et sane postquam infallibilis Ecclesiæ auctoritatis jugum a Novatoribus excussum est, & minuscujsusque arbitrio sacr. Scripturarum interpretatio perniissa, id etiam consequens erat, ut omnes vel absurdissimi errores tolerarentur.

522. Primus, qui Socinianos in Ecclesia tolerandos esse docuit, fuit, ni fallor, Simon Episcopius, unus ex præcipuis Remonstrantium antisignans, qui in suis *Institutionibus* Lib. IV. sect. 2. cap. 54. persuadere conatus est, articulum de Christi divinitate, utut fortasse verum, ad fidem tamen, & religionem non ita pertinere, ut qui eum negaverit, ab Ecclesia ejicendus sit.

'Quæ sententia non paucis postea placuit, & multi facti sunt Socinianorum patroni (a).

525. Sed contra hos omnes certissime tenendum est, veram, consubstantialemque Christi divinitatem dogma fidei capitale esse, quod nemo sine magno piaculo, atque æternæ salutis dispendio negare potest.

524. Id constat primo ex sacris litteris; nam S. Joannes, postquam multa de Christi divinitate scriptisset, ita suum evangelium concludit cap. XX. *Hæc autem scripta sunt, & ut credentes vitam habeatis in nomine ejus; in quæ verba ita commentatur S. Hilarius Lib. VI. de Trinit.: Scribendi igitur evangelii non aliam prætulit causam, quam ut omnes crederent, Jesum esse Christum filium Dei. Si sufficit ad salutem Christum credere, cur adjectit: Filiū Dei? Hæc verba perpendisse debebat Lockius, dum ex hoc ipso S. Joannis testimonio probare contendit, nihil aliud nobis in evangeliō credendum proponi, quam Jesus esse Christum, seu Messiam in Lege promissum. (Christianisme raisonnable cap. 4.)*

525. Præterea idem S. Evangelista in sua prima epist. cap. V. de Christo loquens, *hic est verus Deus, inquit, & vita æterna: ut nempe nos doceret, sine illo nos vitam æternam consequi non posse.* Et ulterius quid opus erat, tam sæpe, & tam perspicue nobis in sacris litteris repetiti, *Jesum Christum esse filium Dei, & verum Deum, si id ignorari, vel etiam negari a fidelibus impune, & sine piaculo poterat?*

526. Secundo id probatur ex veteribus Ecclesiæ Patribus. Nam S. Irenæus Lib. III. *adv. hæreses* cap. 19. alias 21. eos, qui Christum nudum esse hominem dicebant, nempe Cerinthianos, & Ebionæos, privari dicit munere ejus, quod vita æterna est.

527. S. Dionysius Rom. Pontifex in epist. adv. Sabellianos (apud S. Athanasium *de decretis Synodi Nicænæ*) *Blasphemia*, inquit, *non vulgaris, sed maxima habenda est, Dominum dicere quodammodo manufactum: si enim factus*

est Filius, erat igitur, quando non erat: atque ille semper erat. Certe sententia utcumque tolerabilis non fuisset a Rom. Pont. una cum Synodo ab eo coacta appellata *blasphemia non vulgaris, sed maxima*.

528. Demum pro multis sufficiat S. Athanasius, qui in Orat. I. *contra Arianos* eos, qui veram, consubstantialemque Christi divinitatem negabant, ne Christianos quidem appellando esse, censebat. Qui Arianos, inquit, *vocant Christianos, multum projecto, valdeque errant, tanquam qui nec scripturas legerint, nec quid sit Christianismus, & Christianæ religionis files, omnino sciant.* Quid enim simile hæresim inter, & rectam, pianque fidem animadserterunt, ut nugatorie asseverent, nihil illos mali dicere? Si ita est, illis sane liceat Caiphæ Christianum nuncupare, proditorem Judæum inter Apostolos numerare, contendere, nihil eos mali fecisse, qui Barabbæ præ Salvatore petierunt; *Hymenæum, & Alexandrum*, ut recte sentientes commendare, affirmareque, *Apostolum falsa illis affinxisse.* Et multa alia similia late prosecutur magnus ille divinitatis Christi vindæ.

529. Id ipsum adhuc apertius constat ex ecclesiastica historia, qua edocemur fuisse anathemate percusso, & ab Ecclesia ejectos, quotquot de vera Christi divinitate hand recte senserunt. Atque in ipso primo Ecclesiæ nascentis exordio ut hæretici habiti sunt Cerinthus, & Ebion, quorum iste Christum purum, putumque hominem fuisse blasphemabat, Cerinthus vero Jesum separabat a Christo, & Jesum purum hominem fuisse communiuebatur, in quem Christus de cœlo in baptismo descendenter, instante autem passione ab eo recesserit.

530. Saeculo II. Theodosius ὁ σούτιος, Coriarius dictus, qui pestiferum Ebionitarum dogma exsuscitavit, fuit a Victore Rom. Pontifice ab Ecclesiæ communione remotus, ut testatur Caius Presbyter apud Eusebium Lib. V. *Hist. Eccl.* cap. 28., ubi etiam celebris illa Natalis Confessoris histo-

(a) Dan. Zwickerus Gedano-Borussus in suo *Ireniconicorum* 1638., & Natalis Alb. de Versè in libello *Le Protestant pacifique* 1684. hanc Episcopii tolerantiam ambabus ulla amplexi sunt. Episcopium vero, & Zwickerum copiose refutavit Georgius Bullus; primum quidem in opere, cui titulus: *Judicium Ecclesiæ catholice trium primorum sæculorum de necessitate credendi, quod D. N. J. C. sit verus Deus; alterum autem in libro: Primitiva & apostolica traditio dogmati in Ecclesia catholica recepti de J. C. Servat. nostri divinitate; quanquam iam prius, scilicet ab anno 1663. fuerat Zwickerus a Coinenio valide confutatus. Natalis autem Alb. de Versè singulari Dei gratia ad Ecclesiæ Catholice sinnm anno 1690. revocatus plurimis editiis scriptis contra Socinianos priorem errorem emendavit. Hæc absurdiissima tolerantia apud heterodoxos, præcipue in Anglia latissime propagata est a Doct. Archthro Bury in libro inscripto, *Evangelium**

nudum 1690., quod infame opus ab Universitate Oxfordensi rogo damnatum fuit; non tamen tolerantia sublata; nam Joan. Lockius inter alios in suo opere *Christianismus rationi consentaneus* omnes intendit nervos, ut ostendat, religionem Christianam in his duobus tantum articulis contineri: *unum esse Deum, & Jesum esse Christum, seu Messiam.* Jo. etiam Clericus in Hollandia *dans les sentinelles de quelques Theologiens d'Hollande* a Locki opinione non admodum recedit; & de multis aliis videri potest *l'Hist. des Ouvrages considerables, & des brochures, qui ont paru de part, & d'autre dans les disputes de la Trinité depuis 1712. jusqu'en 1720.* Londini in 8. 1720. Horum tolerantium doctrinam novissime instaurare conatus est Joan. Salomon Seinlerus Universit. Gottingensis Professor in suis *Institutionibus ad doctrinam Christianam*.

istoria refertur, qui a discipulis Coriarii deceptus, atque illius hæresis Episcopus factus a sanctis Angelis tota nocte flagris cæsus est; unde ab erro resipiscens ad pedes Zéphirini Episcopi Romani pro voluntus. *vix tandem ad communionem admis-sus est.*

551. Tertio autem sæculo eamdem fortunam expertus est Artemon, sive Artemas Theodotianæ hæreseos instaurator, ut colligitur ex epist. Synodica Patrum Antiochenorum (apud Eusebium Lib. VII. *Hist. Eccl.* cap. 50.). Neque alia de causa damnatus est Paulus Samosatenus in Conciliis Antiochenis (annis 264., & 270.), & ut loquitur Eusebius (Lib. VII. *Hist. Ecc.* cap. 29.), *ab universa, quæ sub cælo est, Ecclesia Catholica eliminatus.*

552. De IV. autem sæculo nihil addendum puto; res enim per se loquitur, cum in Concilio generali Nicæno fuerit Ariana hæresis plenissimo omnium Episcoporum consensu damnata. Nec in hac re dissentient adversarii, qui solum contendunt, fuisse tribus prioribus sæculis eos toleratos, qui Christum esse verum Deum inficiabantur; & solum in Concilio Nicæno fuisse contra omne ius Arianos fulguritos.

553. Dices, istos omnes ideo damnatos fuisse, & ab Ecclesia ejectos, quod Christum esse parum hominem impie docerent, eumque ante Mariam ejus matrem extitisse negarent. At vero Ariani negant quidem Christum esse verum Deum, Patrique consubstantiale, non tamen ipsum ut parum hominem habent; sed ut Deum salem gratia satentur, naturæque multo excellentioris, quam quælibet alia creatura: tolerabilior itaque est eorum opinio, quam fuerit veterum hæreticorum.

554. Resp., memoratos hæreticos fuisse ex eo etiam damnatos, quod veram Christi divinitatem una cum Ecclesia Catholica fateri, & adorare nolent; quod maxime constat ex historia Dionysii Alexandrini, qui falso accusatur, quod Christum non confiteretur æterno suo Patri ḥμαστον, fuisse absque dubio a Rom. Pontifice condemnatus, nisi opportune fidem suam purgasset. Vide supra num. 181.

555. Objic. primo (cum Episcopio L. IV. *Institut. theologic.* Sect. 2. cap. 54.) In vetustis Symbolis, quæ fidei tesserae erant, dunitaxat propouebatur credendum, Jesum Christum esse filium Dei; nulla autem est in illis expressa mentio de modo, quo filius Dei est, an scilicet per natum, an vero per gratiam: articulus ergo de vera, consubstantialique Christi divinitate olim non ceusebatur pertinere ad fidem. Prob. antec. primo, Symbolum omnium antiquissimum, & brevissimum hoc fuit: *Credo in Deum Patrem, Filium, & Spiritum Sanctum.* Secundo, duo alia Symbola, quæ potius prioris expositiones dici possunt, referuntur a S. Irenæo L. I. cap. 10., & Tertulliano de *Præscript. Hæret.* cap. 15., & de *Velandis Virginibus* c. 1.: at vero hæc nou-

nisi fidem in Jesum Christum Filium Dei necessaria esse significat; inquit enim Tertullianus loco laud.: *regula est fidei.... qua creditur, unum omnino Deum esse, & Verbum filium ejus appellatum.* Tertio, illud ipsum Symbolum, quod Apostolorum dicitur, hac brevi formula. contentum est: *Credo in Jesum Christum filium ejus unigenitum dominum nostrum: ergo &c.*

556. Resp. Quamvis in antiquis illis Symbolis expresse non declaretur, quomodo Christus est filius Dei, constat tamen ex S. Patribus, & ex historia ecclesiastica, fuisse ea verba *Filium Dei* de naturali filiatione, ac de vera, consubstantialique divinitate intellecta. Cajus enim antiquissimus scriptor (apud Eusebium Lib. V. *Histor. Eccles. c. ult.*) ait, *Artemonitas primitivæ fidei regulam* (hoc est Symbolum) *rejecisse*, quia scilicet veram Christi divinitatem negabant. Eodemque sensu Patres Synodi Antiochenæ (apud Eusebium Lib. VII. *Histor. Eccles. cap. 20.*) Paulum Samosatenum *a canone, sive regula fidei* (hoc est a Symbolo) *defecisse* dicunt. Ex quibus, aliisque Ecclesiasticis monumentis supra relatis colligere possumus, quonam sensu a fidelibus Christus in Symbolo appellaretur *filius Dei*. Sed præstat expendere singula.

557. Et quidem primum falsum est, vetustissimum Christianorum Symbolum iis verbis fuisse conelutum: *Credo in Deum Patrem, Filium, & Spiritum Sanctum*, neque Episcopius id ulla ratione confirmat. Ulterius etiamsi id verum esset, hand obscure tamen iis verbis vera Filii, ac Spiritus sancti divinitas explicatur. Illa enim vox Deus non minus de Filio, ac de Spiritu sancto, quam de Patre prædicatur. Quod etiam imaginat patet ex græcis, qui dicunt: πιστῶ εἰς τὸν Θεόν πατέρα, τὸν υἱόν, εἰς τὸ δημητρίου πνεῦμα, ubi clarius apparet, nomen Dei æqualter tribui Patri, & Filio, & Spiritui sancto. Hinc Tertullianus in Libro *adversus Præxeam* communem Christianorum fidem exponens, inquit cap. 15. *Et Pater Deus, & Filius Deus, & Spiritus. Sanctus Deus, & Deus unusquisque.*

558. Si autem Ireneus in ipso loco objecto tam clare veram Filii divinitatem exponit, ut plane nihil videre diceundi sint, qui id non vident. Etenim Jesus vocat *Filium Dei incarnatum pro nostra salute*. Et postea Lib. III. c. 18. alias 20. in compendium redigens, quæ antea latius disseverat: *Ostendimus*, inquit, *quia non tunc cœpit Filius Dei* (quando in mundo natus est,) *existens semper apud Patrem &c.*, ubi Christum Filium fuisse Dei ab æterno significat, & in tempore ex Maria Virginem natum.

559. Quamquam vero Tertullianus in loco objecto non adeo perspicue loquitur, utpote qui articulos nostræ fidei ibi summatim recensebat, in aliis tamen locis quid per filiationem Dei intelligat, satis luculenter exponit, filiationem nempe naturalem, & consubstantialem. Sed de Tertullia-

ni sententia superiori capite satis copiose a nobis disputatum fuit; ejusque orthodoxia in hoc capitulo Religionis nostræ dogmate multis allatis ejusdem testimonis vindicata. Vid. num. 281. & seq.

540. Tertiæ Episcopii probationi respond. primo, Symbola ex Ecclesiæ sensu, non ex hæreticorum cerebro expponenda esse. Fuisse autem vel ipsis primis sæculis Ecclesiæ sensum de naturali, ac consubstantiali Christi filiatione, supra expositum est. Præterea in veteri Symbolo Ecclesiæ Jerosolymitanæ matris omnium Ecclesiarum (a) quod S. Cyrillus ejus urbis antistes recitat Catechesi VI. dicitur: *Credo in unum dominum Jesum Christum Dei filium unigenitum, ex Patre genitum ante omnia sæcula, Deum verum, per quem omnia facta sunt.* Ideo autem in Ecclesia Orientali Christi divinitas clarius expressa fuit, quia hæreses Cerinthi, Ebionis, Artenonis, aliarumque hujusmodi pestium magis eam Ecclesiam exercuerunt, in Ecclesia autem Occidentali grassatae non sunt, nisi sæculo IV. post impium Arium.

541. Obj. 2. S. Justinus martyr in *Dialogo cum Tryphone* n. 48. testis est, in antiquæ Ecclesiæ sinu eos etiam contentos qui Christum purum fuisse hominem docebant. *Sunt quidam, inquit, ex genere nostro, qui eum Christum esse confitentur, quamvis hominem ex hominibus genitum pronuntient, quibus ego non assentior, nec assentirer, etiamsi maxima pars, quæ mecum consentit, idem diceret.* Cum enim S. Justinus appellet *ex genere nostro* eos, qui veram Christi divinitatem negabant, manifeste ostendit, non fuisse eos ab Ecclesia segregatos (b).

542. Resp. primo, hoc argumentum, si quid probat, nimium probare, nempe sufficere ad saltem Christum credere purum hominem, ex hominibus more humano genitum; quod nec ipsi Socianiani, & Tolerantes admittunt.

543. Resp. 2. cum Gregorio Bullo, mendosum esse hunc locum & non esse legendum *ex genere nostro*, scilicet Christianorum, sed *ex genere vestro*, nempe Hebræorum, cuiusmodi erant Ebionitæ Christi divinitatem negantes. Hoc mendum facile contingere potuit in textu græco ex mutatione ualui tantum litteræ, nempe posito *νμετέρας* *nostro* pro *νμετέρας* *vestro*; quemadmodum aliud sphalma in ejusdem perioche initio irrepsit, nempe *τούτοις* *τότοις*. Et quidem ipse Justinus

paulo supra de iisdem Ebionæis loquens, qui in Christum se credere dicentes, alias cogebant legem Moysis servare, eos vocat *ex genere vestro*, scilicet Judæorum, quos in illo Dialogo Justinus allorebat.

544. Resp. tertio, posita textus integritate non nisi latiore sensu potuisse S. Justinum appellare *ex genere nostro* eos, qui Christi divinitatem negabant, nempe quia *Christiani* & ipsi nuncupabant, tametsi puram, & orthodoxam Christi doctrinam non sequebantur. Antiqua enim consuetudo obtinebat, ut etiam hæretici, quibuscum nulla communio erat, oppositi Ethnicis appellaruntur Christiani. Sic Origenes Hom. VI. in *Leviticum* loquens de hæreticis, quos Ethnicis opponit, dicit, *qui nobiscum sunt*; & S. Basilius Lib. I. in *Eunomium* n. 5. iis, *qui alieni sunt a doctrina nostra*, nempe Ethnicis, eos opponit, *qui ex ipsa Ecclesia contra veritatem insurrexerunt*, scilicet hæreticos. Et, ut extraea omittam, Justinus ipse in *Apologia* I. ad Antoninum Pium Imperat. de Simonis, Menandri, Marcionisque discipulis, *Omnes*, inquit, *qui ab his proleunt, Christiani vocantur*. Cum igitur S. Justinus in hoc dialogo pugnet cum Tryphone Judæo, ejusque sociis, mīrum non est, eum hæreticos etiam, quibuscum nullam habebat communionem, in Christianis numerasse, eosque dixisse *ex genere nostro*.

545. Ceterum in eodem Dialogo n. 55. jam dixerat, *nullum ex his ad communionem admitti*, qui Christianos se quidem profitebantur, non tamen Christi, *sed spiritum erroris doctrinas tenebant*, nempe Marcionitas, Valentinianos, Basilianianos, Saturnilianos, & alio alios nomine *ex cujusque sectæ principe appellatos*. Et rursus n. 28. Judæos alloquens, subdit Justinus: *quemadmodum apud vos, cum isti essent Prophetæ, falsi quoque extiterunt; ita & nunc multi apud nos ejusmodi homines, & falsi doctores versantur* (c).

546. Inst. primo. Justinus se ab ipsis heterodoxis ita dissentite profitetur, ut nullam eis hæreticos notam inurat; tantummodo enim dicit: *quibus ego non assentior*.

547. Resp. hoc leve esse; quidquid enim sit de nomine, satis eos hæreticos esse declarat, cum suum, & maximæ Christianorum partis dissensum, hoc est dissensum totius Ecclesiæ Catholicae, exprimit; & cum postea etiam Sacr. Scriptu-

(a) Ita eam appellant Patres Synodi Constantinopol. apud Theodoretum Lib. V. *Hist. Eccl.* c. 9. Ejusdem autem Symboli antiquitatem loculenter ostendit Georgius Bullus in *Judicio Eccles. Cathol.* &c. cap. 6.

(b) Mirum, quantum in his S. Justini verbis triumphent Remonstrantes, ut appareat ex eorum *Apologia* adv. quatuor Professores Leydenses; & in responsione, quam Simon Episcopus adornavit adv. *Specimen calumniarum corundem quatuor Professorum*. Steph. etiam Curcellæus in *Quaternione* Diss. I., Souverainius in *Platonisme dévoilé* P. II. cap. 4. aliisque passim To-

lerantes in hoc potissimum S. Justini loco causæ suæ præsidium ponunt.

(c) Hand me latet, Sanctos Patres aliquando negasse hæreticis Christianorum nomen, ut quando Tertullianus de *Prescript.* *Hæreticorum* cap. 37. inquiebat: *Si hæretici sunt, Christiani esse non possunt.* Sed hæc, & similia ita debent intelligi, ut hæretici non sint propriæ Ecclesiæ Christi membra, utpote ab ipsa recisi, & separati; non autem ut non possint aliqua ratione vocari Christiani, saltem lato modo, & improprie.

pturam auctoritatem addit, dicens: neque enim humanis doctrinis jussi sumus ab ipso Christo credere, sed ius, quae a beatis Prophetis praedicata, atque ab ipso tradita.

548. Inst. secundo. Dicit S. Martyr, sibi maximam partem consentire; si vero dissidentes putasset haereticos, & ab Ecclesia separatos, non dixisset sibi maximum fidei suum partem, sed totam plane Ecclesiam consentire: ergo &c.

549. Resp. S. Justinum dicere, sibi maximum partem consentire, quia non solum tota Ecclesia catholica, sed etiam plerisque haereticorum sectae in Christi divinitate confitenda consentiebant, licet in aliis, praecipue autem in vera ejusdem Christi carne confitenda velimenter errarent. Ebionitae enim, aliqui de divinitate Iesu Christi hostes tribus prioribus saeculis perpauci fuere; & multo major fuit Docetarum secta, qui Jesum Christum ut verum Deum adorantes, ejus veram humanitatem agnoscere recusabant.

550. Inst. tertio. Addit ibidem S. Martyr: Sed tamen, Trypho, nequaquam irritum, & infectum erit, quod demonstravi, hunc esse Christum Dei, etiamsi demonstrare non possem, illum praextitisse filium creatoris universorum; Deum existentem, & hominem ex Virgine genitum esse: censet ergo, dogma de vera Christi divinitate non esse connexum cum altero, quod Christus sit verus Messias in lege promissus; de quo uno maxime Justinus sollicitus erat, ut Tryphonem convinceret.

551. Resp., S. Justinum eo loco uti argumento ad hominem. Cum enim plurimi Judaei Messiam futurum crederent, non Deum, sed purum putumque hominem, jure concludit Justinus, non posse eos non fateri, Christum esse Messiam; quandoquidem hoc ex oraculis Prophetarum tam luculentiter ostenderat, ut Trypho tandem vietas dare manus coactus fuerit; etiamsi probare non posset id, quod antea se probatarum promiserat, nempe hunc ipsum Iesum Christum filium Dei esse, & verum Deum. Quod quidem a Justino verissime dictum fuit non ex propria sua mente, sed in sententia eorum, quibuscum disputabat. Nam pro-

priam de vera Christi Jesu divinitate doctrinam postea, qua majori potuit vi & efficacia, demonstrat, & hoc ad plenum Christianae religionis dogma omnino necessarium esse, probat (a).

552. Obj. tertio. S. Hieronymus in epist. 112. alias 89. ad Augustinum num. 15. Si hoc verum est, inquit, in Cerinthi, & Ebionis haeresim dilabimur, qui credentes in Christo propter hoc solum a Patribus anathematizati sunt, quoniam legi ceremonias Christi evangelio miscuerunt, & sic nova confessi sunt, ut vetera non amitterent. Si Cerinthiani, & Ebionitae dimitaxat propter legalium observantium a Patribus anathematizati sunt, sequitur, alium eortundem errorem contra Christi divinitatem fuisse toleratum. •

553. Respond., Sanct. Hieronymum respicere ad priuam illam condemnationem erroris Judæo-sauitum factam ab Apostolis Actorum XV. Multi enim nobilissimi interpres post Santos Epiphanium (b), & Philastrium (*Haeresi* 56.) arbitrati sunt, eos, qui facta seditione contendebant, gentiles ad fidem conversos non posse æternam salutem consequi, nisi observando legalia, fuisse Cerinthianos, qui tunc temporis, eodem observante S. Epiphanio, nullam videntur litem movisse de vera consubstantialique Iesu Christi divinitate, contra quam postea blasphemare coepерunt. Vere igitur dicere potuit S. Hieronymus, eos propter hoc solum fuisse a Patribus anathematizatos, quod legales ceremonias Evangelio iniscerent.

554. Neque vero refert, a Sancto Hieronymo Cerinthianis etiam Ebionitas conjungi, quorum in prima illa legalium controversia nulla est mentio; immo ab aliquibus multo tempore post exitisse creduntur (Vid. Tillemonius Tom. II. Monum. Hist. Eccl. nota 1.). Non, inquit, id refert; nam S. Hieronymi sensus hic tantummodo esse videtur, hunc errorem de legalibus observandis primo a Cerinthianis excitatum, post autem ab Ebionitis adoptatum, & cuius falso S. Augustinus incusabat, fuisse a Patribus anathematizatum. Hoc enim unum ad S. Hieronymi scopum pertinebat (c). Ceterum quis unquam suspicetur, Hieronymum adeo hospitem fuisse in ecclesiastica historia,

(a) Nonnulla alia Episcopii argumenta levioris momenti invenientur copiose refutata a Gregorio Bullo in *Judicio Ecclesiae Catholice* &c. append. ad cap. 7. & apud Prud. Maran *Divinitas D. N. J. C.* &c. Lib. IV. cap. 5.

(b) In Lib. I. contra *Hereses* cap. 28. ubi haec habet: Cerinthus circumcisorum gregem adversus Petrum revertentem commovit Jerosolymis... Quod quidem ab eo factum est, antequam suum in Asia dogma predicaret, sequit in exitio sui gurgitem profundius immitteret. Nam cum circumcisus hic esset, ut eos, qui retento præpatio fideles erant, uiceretur, occasionem ex circumcisione nactus est.

(c) Orta illi erat cum S. Augustino celebris controversia de Sancti Petri reprehensione propter legalium observantium, quam S. Paulus refert ad Galatas II. Eam

ficiam, & simulatam fuisse putabat S. Hieronymus, in sua opinione certe deceptus; veram autem, & ex animo factam, jure contendebat S. Augustinus. Disputationis æstu abreptus Hieronymus arbitratus est, adversariam Augustinum docere, legalia etiam post Christi passionem observari debuisse, quod tamen S. Augustinus ne sonniaverat quidein. Ut itaque Hieronymus haec, quam in adversario suo sibi finxerat, opinionem convelleret, ita Augustino scribebat: *Hec ergo summa est questionis, inno sententia, ut post evangelium Christi bene sentiant Judei credentes, si legis mandata custodiunt, hoc est si sacrificia offerant, que oblatit Paulus, si filios circumcidant, si subbatum servent, ut Paulus in Timotheo, & omnes obseruare Judei; si hoc verum est, in Cerinthi, & Ebionis haeresim dilabimur &c.* S. autem Augustinus seipsum clarus

ria, ut ignoraret, non solum Cerinthum, & Ebionem, sed quotquot post ipsos haud recte de vera consubstantialique Jesu Christi divinitate senserunt, fuisse ut blasphemos ab Ecclesia catholica eliminatos? Præsertim cum ipse auctor nobis sit (in Catalogo scriptorum ecclesiast. c. 9.) S. Joannem suum evangelium scripsisse rogatum ab Asio Episcopis adversus Cerinthum, aliasque hæreticos, & maxime tunc Ebionitarum dogma consurgens, qui asserunt, Christum ante Maram non fuisse.

355. Dices. Duplex erat, ut Theodoretus observat Lib. II. *Hæreticarum fabularum* cap. 1., Ebionæorum genus. Alii blasphemabant, Jesum Christum ex viri cum Maria concubitu, aliorum hominum instar, procreatrum; alii vero eundem ex Maria Virgine, & ex Spiritu sancto conceptum, & natum fatebantur, ipsum tamen ut Deum adorare recusabant; quos Nicephorus Lib. III. *Histor. Ecclesiast.* cap. 13. *minores* appellat. Hujusmodi erant Nazaræi, sive Christiani Jerosolymitanæ omnium primi, qui usque ad Adriani Imperat. tempora cum omnibus Ecclesiis communione habuerunt. Cur ergo, concludit Swickerns (in *Irenico-irenicorum*), qui & nunc similiter sentiunt, erunt a fidelium communione explodendi?

356. Resp. Ebionitas utriusque generis fuisse a primis Christianis Jerosolymitanis toto celo distantes. Sane Eusebius Lib. IV. *Hist. Eccles.* cap. 5. primos quindecim Jerosolymorum Episcopos origine quidem Hebræos fuisse scribit, fidem tamen Christi sincere, atque ex animo suscepisse, & episcopali officio dignissimos judicatos. At vero non ita certe Eusebius de Ebionæis scripsisset, qui in sua historia Lib. III. cap. 22. utriusque generis Ebionæos impios appellat. In hoc solum princi Christiani Jerosolymitanii cum Ebionæis conveniebant, quod legalium observantiae tenacius adhærerent; nam Ecclesia illa fere ex solis Hebræis ad fidem Christi conversis conflabat, usque ad Adriani tempora, sub quo pulsis Hebræis, & ipsa ex Gentilibus conversis postmodum conflata est, & legalium observantia abolita.

357. Audiatur. Sulpicius Severus, qui Lib. II.

*xplicans respondebat, se nunquam dixisse, legalium observantium post Christi mortem fuisse ad salutem necessariam, tanquam vel ab illa salus esset, vel sine illa esse non posset; quod putaverunt hæretici, qui dum volunt & Judæi esse, & Christiani, nec Judæi, nec Christiani esse poterunt. Quorum sententiam, concludit Augustinus, mihi cavendam, quamvis in ea numero quam fuerim, tamen benevolentissime me admonere digneas es, epist. 116. alias 97.

(b) P. Michael Le Quien Dissert. VII. *Damascenica*. post Dan. Huetium demonstravit, Nazaræos non fuisse Christi divinitatis hostes. Id ipsum gravibus argumentis monstravit P. Vic. Fassini Ord. Præd. in sua *Origine Apostolica Evangeliorum* §. 25. Quid plura? Vel ipsos Ebionæos non ita pridem purgare conatus est. Christ. Alb. Dæderlein in *Comment. de Ebionæis*.

Hist. Sacræ postquam narravit, Adrianum jussisse, militum cohorte perpetuo custodias agitare, ad Judæos omnes Jerosolymæ aditu arcenos, subdit: *quol quidem Christianæ fidei proficiebat, quia tum pene omnes Christum Deum sub legis observatione credebant, nimur il Domini ordinante dispositum, ut legis servitus a libertate fidei, atque Ecclesiæ tolleretur.* Quidquid igitur sit de Nazaræis, certum est, primitivos Christianos Ecclesiæ Jerosolymitanæ Christum Deum credidisse; quamquam etiam satis probabile est, & pene certum, Nazaræos quoque Christum, ut Deum coluisse (b).

358. Colligitur, frustra esse Jo. Lockium, dum probare contendit, Evangelistas, & Apostolos nihil aliud prædicasse, & fidelibus credendum proposuisse, quanum Jesum esse Messiam in lege promisum. Qui enim novi testamenti libros diligenter perlegerit, facile iuveniet, Jesum ubique celebrari & tamquam promissum Messiam, & insuper ut filium Dei unigenitum, ac verum Deum, Patri consubstantiale. Et quæ Lockius affert argumenta, adeo levia sunt, ut nec refutari mereantur.

C A P U T X.

De voce ὁμοσίως, seu consubstantiale.

359. Pàtres Concilii Nicæni, ad Arianorum hæresim condemnandam, definiendamque veram Jesu Christi divinitatem, nullam aliam aptiorem vocem invenerunt, quam istam, quæ Arianorum jugulum petebat. Unde vix dici potest, quot, & quantas contra eam tragædias excitarint, & ita quidem, ut nonnulli etiam Catholicæ eorum clamoribus quasi victi eamdem vocem improbare postea & ipsi inceperint, quod ex historia Conc. Ariminensis inferius patebit. Novi Ariomanitæ eamdem crambem recoquunt; in eo audaciæ nonnulli perverterunt, ut propter hanc vocem, tritheismi dicam, Nicæni Patribus impingere non sint veriti. Ita inter alios Christoph. Sandius (in *Nucleo Hist. Eccl.*) Steph. Curellæus (in *Quaternione Dissert. I.*), & Joann. Clericus (in *Proleg. ad Hist. Ec-*

ex numero hostium divinitatis Christi eximendis in 8. Buzovvii, & Vismariæ 1769. Celebris quidem est locus S. Irenæi Lib. I. cap. 26. ubi dicit, Ebionitas non similiter sensisse de Christo, ac Cerinthum, & Carpocratem. Sed Grotius, Cotelerius, Buddeus, & Pearsonius. vitiatum fuisse eum locum putarunt, atque legendum consimiliter. Sed quidquid sit de Ebionæis, Nazaræos. vindicarunt etiam Thomas Mangel. confutans inipium librum Jo. Tolandi *Le Nazareen*, où le Christianisme Judaque, Payon, & Mahometan, & Laur. Mosheimus in *Vindictis antique Christianorum discipline* Sect. I. c. 6. qui tamen novam semitam quarrens, Nazaræos nonnisi sæculo Ecclesiæ IV. erupisse, putavit, graviter propterea reprehensus a Beausobrio in *Dissert. sur les Nazareens*.

Eccl. in epist. criticis, & s̄epe alias (a). Contra hos vocis ὁμοστος, quam catholici de vera Christi divinitate dogmatis Nicæni Patres tesseram esse voluerunt, vindicias suscipiemus (b).

560. Et quidem vera, & genuina hujus vocis significatio ad mentem Patrum Nicænorum non alia fuit, quam Verbum divinum eandem numerum habere sui Patris substantiam, & essentiam; atqui, ut hactenus probatum est, re ipsa Jesus Christus eamdem numero habet cum æterno suo Patre substantiam: recte ergo, sapienterque Nicæni Patres ea voce usi sunt ad definiendam veram Jesu Christi divinitatem; & nonnisi per summam calumniam tritheismi accusari possunt.

561. Major prob. ex S. Athanasio, totius rei teste, imo & auctore præcipuo. In libro enim de *decretis Synodi Nicænae* postquam expostos Arianius tergiversationes, & dolos, quibus omnia alia verba Symboli pervertabant, ita subdit: *Ubi Episcopi illorum hac in re simulationem animadverterunt.... sententiam rursus ipsi ex Scripturis colligere coacti sunt, & quæ antea dixerant, eadem clarioribus verbis significare, ac denique scribere, Filium Patri esse consubstantiale, ut scilicet significarent, Filium non tantum similem, sed eamdem rem similitudine esse cum Patre. Synodus ergo Nicæna non aliam putavit esse Patri, aliam Filii substantiam, solis distinctionis personis.*

562. Porro ita pergit S. Athanasius: *Cum Filii ex Patre generatio alia plane sit a natura hominum, nec solum similis ille sit substantia Patris, sed dividi ab ea non queat, cum item ipse, & Pater unum sint, ut idem dixit; semperque Verbum sit in Patre & Pater in Verbo eo modo, quo se habet splendor ad lucem: id enim dictio ipsa significat; idcirco Synodus ea re perspecta eum esse consubstantiale recte scriptis &c. Quibus verbis apertissimum fit, nullo alio in sensu fuisse a Patribus Nicænis vocem ὁμοστος adhibitam, nisi ut una, eademque Patris, ac Filii essentia ostenderetur.*

563. Imo, ut S. Ambrosius refert Lib. III. de *Fide* c. 7., cum Eusebius Nicomediensis, magnus Ariano promachus in quadam epistola scriptis-

set: *si verum Dei Filium, & increatum dicimus, homousion cum Patre incipimus confiteri, id advertentes Nicæni Patres, hanc ipsam vocem tamquam fidei tesseram consecrarunt contra Arianos, ut tamquam evaginata ab ipsis gladio ipsorum nefandæ caput heresis amputaretur.*

564. Obj. primo. Nova erat hæc vox, cuius nullum habetur in sacris litteris vestigium: non ergo prudenter adhibita fuit.

565. Resp. quamquam hæc vox in sacris litteris non inveniatur, inveniri tamen rem per ipsam significatam; unde S. Gregorius Nazianzenus *Orat. XI. si ita credendum est, inquietabat, cur non ita profiterendum?* Hanc autem vocem Nicæni Patres, licet in sacris litteris non expressam, adhibere coacti sunt, quia ut S. Athanasius scribit in *Libro de Synodis* num. 45. Ariani insignes simulandi, & dissimulandi artifices omnia alia vocabula in perversum sensum detorquebant. Hæc unica vox quasi divinitus inspirata fuit, quæ eos ad extreimas incitas redigeret. *Cum omnia queant, inquit laud. S. Athanasius, fūcis, lenociniisque sophismatum adulterare, & pro libidine mutare, hanc solam vocem adaperientem ipsorum heresim reformidant, quam Patres pro munimento, & arce contra illorum impias comminationes in scripta retulerunt.*

566. Inst. Neque apud veteres Ecclesiæ Patres hæc vox reperitur: ergo &c.; vel enim antiqui Patres suam fidem in re tanti momenti aptis verbis non exposuerunt; vel si id dicere absurdum est, Nicæni Patres imprudenter a veteri Majorum nostrorum semita declinarunt.

567. Resp. neg. ant. Neque vero necesse est, ut in evolvendis veterum Ecclesiæ Patrum spissis voluminibus multam insumamus operam; nos enim hoc labore liberare potest Eusebius Cæsariensis eo majore fide dignus, quo initio huic voci refragabatur. Hic igitur insignis scriptor, quo nemo diligentior fuit in omnibus, quæ tunc multo plura erant, antiquorum operibus perlegendis, ita ad suos Cæsarienses scribebat (apud Socratem Lib. I. *Hist. Eccl. c. 8.*): *Nonnullos ex veteribus insignes Episcopos, & disertos scriptores in explicanda Patris, & Filii divinitate hoc voca-*

bu-

(a) Quibus ansam deditisse nolle Petavium, dum Libro IV. de Trinit. cap. 13. n. 3. hæc scripsit: *Falsissimæ hujus opinionis (Tritheitarum) quedam apud antiquos jacta semina videri possunt, non illos solum, qui Ariana tempora præcesserunt, quorum de Trinit. non satis accurata vel sentiendi, vel loquendi ratio, ut disciplina fuit; sed eos quoque, qui cum maxime grassantibus Arianis extiterunt, & illorum perfidiam scriptis suis oppugnarunt. Mirum, quantum his, aliisque similibus doctissimi viri verbis Trinitatis hostes abutantur. Muto autem magis displicet intemperans illa Erasini censura, qui in responsionibus ad notat. Eduardi Lei in ep. ad Philipp. n. 12. Tom. IX. Operum pag. 272. postquam multa de vocibus ἁρογενεσ & ἁμεροι majori, quam Theologum deceret, libertate*

pronunciat, ita demum Aristarchi more concludit: *ego si quid habuisset auctoritatis in illis Synodis, in quibus de orbis concordia tractabatur, suassim prestatore, nescire quid sibi vellet homousii, & homousii verbum in personis divinis, quam tanto rerum tumultu cel tueri, vel impugnare. Ceterum Erastum catholicæ de Trinitate sensisse, ostensum fuit a Matt. Lydio in Apologia Erasmi &c. 1606.*

(b) Joan. Clericus nos vocat *Consobstantialistas*. Sed nova non est hæc appellatio; nam Ariani, teste S. Basilio epist. 226. alias 73. Catholicos vocabant ἁμεροις. Quidam vero eos dicebant homousianos, ali homousiates, ut Binghamus observat L. I. Originum, & antiquit. Eccles. c. 2. §. 13. & P. Mainachi Tom. I. Originum, & antiquitatum christianarum p. 106.

DISSERTATIO III. CAP. X.

bulo consubstantialis usos esse cognovimus. Unde & S. Athanasius in epist. ad Afros hanc vocem *testimonia veterum Episcoporum* comprobata dicit (a).

568. Et sane quaque multa vetera monumenta ecclesiastica modo desiderantur, ista tamen vox reperitur apud Tertullianum, qui *adversus Praxeam* cap. 2. Patrem, Filium, & Spiritum Sanctum unius substantiae esse dicit, quod idem sonat, ac ἐμοστόν. Origenes etiam eamdem vocem usurpavit testibus Ruthio (*de adulteratione librorum Origenis*) & Pamphilo (*in Apologia pro Origene*). Dionysius autem Rom. Pontifex, ut S. Athanasius refert (*in epist. de Sententia Dionysii*) a Dionysio Patriarcha Alexandrino exegit, ut Christum Patri esse consubstantiale omnino fateretur, cui mandato Patriarcha Alexandrinus, ut par erat, in sua *apologia obtemperavit*; unde consensus duarum principum Ecclesiarum appetet; scilicet Romanæ, quæ omnium aliarum mater est, & magistra, atque Alexandrinæ, quæ tunc temporis primum post Romanam locum obtinebat. Idem S. Athanasius laudat in hanc rem Theognostum antiquum, & eruditum scriptorem (b).

569. Dices. S. Augustinus Tract. 97. in Joann. n. 4. *Adversus*, inquit, *impietatem Arianorum hæreticorum novum nomen Patres homousion considerunt, sed non rem novam tuli nomine signarunt.* Etiam Vigilius Tapsensis (*in Dialogo coram Probo*) *Quoniam*, inquit, *res antiqua novum nomen accepit homousion, non vocabulo novo novæ rei virtus accepit &c.*

570. Resp. vocari posse novam hanc vocem in aliquo sensu; licet enim antea quoque apud nonnullos in usu fuisset, non erat tamen publica Ecclesiæ auctoritate firmata, ac veluti consecrata; unde idein S. Augustinus Lib. II. *contra Maximum* cap. 14. n. 5. *Hoc est*, inquit, *illud homousion, quod in Concilio Nicæno adversus hæreticos Arianos a catholicis Patribus veritatis auctoritate, & auctoritatis veritate firmatum est.*

571. Ceterum etsi daretur, novam prorsus fuisse hanc vocem, consequens minime foret, eam non potuisse a Patribus Nicænis adhiberi ad Arianorum fraudes præcavendas, qui alias, atque usitatas voces perverso sensu adulterabant. Hinc S. Hilarius Constantio Augusto, qui hanc vocem tamquam non scriptam adhiberi vetabat, ita respondebat: *Dic prius, si recte dici putas: nolo adversus nova venena novas medicamentorum comparationes: nolo adversus novos hostes no-*

va bella; nolo adversus novas insidias consilia recentia. Ac tandem illud repeti potest, quod S. Augustinus alicubi habet: *Nihil est contentiosus, quam ubi de re constat, certare de nomine.*

572. Obj. secundo. *Synodus Antiochena anno 269.*, vel 270. hanc vocem condemnaverat: non igitur prudenter a Patribus Nicænis adhibita fuit.

573. Resp. primo, partim id verisimile videri, & quidem pluribus de causis. Nam primo certum est, ante decein circiter annos Dionysium Alexandrinum fuisse apud sibi cognominem Dionysium Rom. Pontif. accusatum, quod Filium non diceret Patri consubstantiale, eundemque Dionysium, ut fidem suam plene purgaret, Christum appellasse Patri æternō consubstantiale. Hoc tamquam omnibus exploratum S. Athanasius Arianis sapienter objecit (Vid. ejus epistola de *Sententia Dionysii*). At vero quis credat, Patres Antiochenos aut rem hanc, quæ celebris apud omnes erat, ignorasse, aut honori duarum principum Ecclesiarum, Romanæ scilicet, & Alexandrinæ, minus consultum voltisse, damnando eam vocem, qua Christi divinitas ab iis fuerat declarata? Sane quanto honore Synodus Antiochena has duas Ecclesias prosequeretur, vel ex eo solo liquet, quod epistolam suam Synodicam nominatim eidem Dionysio Romano, quem in vivis adhuc esse putabat (c), & Maximo Dionysii Alexandrini successori inscriperit.

574. Præterea damnationis hujus vocis nulla in Concilio Nicæno ab Arianis facta est mentio, quamquam omnem contra eam moverint lapidem. At vero credibile ne est, eam rem omnes clam fuisse, quæ non nisi ante 55. annos gesta fuerat? Nam, ut de aliis sileam, quomodo id latere poterat Eusebium historicum, qui certe Concilii Antiocheni Synodicam epistolam viderat, cuius insigne fragmentum nobis exhibet Lib. VII. *Hist. Eccl.* cap. 50. Quod si hujus vocis damnatio Eusebium non latebat, mirum certe est, eum hoc potissimum argumento contra ἐμοστόν non pugnasse, cum, teste Socrate Lib. I. *Hist. Eccl.* c. 8. diu, multumque huic voci reluctatus fuerit.

575. Neque vero quis objiciat, S. Athanasium, Hilarium, & Basilium hac responsive usos minime fuisse, quæ tamen si vera est, est etiam facillima; sed potius hoc unum Arianis reposuisse, hanc vocem in pravo Pauli Samosateni sensu fuisse damnata.

576. Respondeo enim, fuisse eos S. Patres deceptos malis Semiarianorum fraudibus, a quibus pri-

(a) *Miranda est Sandii impudentia, qui postquam in Nucleo Hist. Eccl. Lib. I. probare conatus fuerat, ante Nicæni Concilii tempora hanc vocem nunquam auditam fuisse, in libro postea de Script. Eccl. p. 121. scribere ausus est, vel ipsius Athanasium fateri, eam vocem primum in Concilio Nicæno fuisse cusam.*

(b) *Eruditissimus Jo. Lamius in Ephemeridibus suis anni 1760. Tom. XXI. pag. 577. laudat opus ineditum*

Clementis Alexandrini, cui titulus. ὁρι θιάφοροι Definitiones diversæ, in quo Filius dicitur Patri ὁμοίως.

(c) *Qui tamen reipsa jam vita functus erat. De ipsius anno einortuali non consentiunt historici. Sandinus in vitis Rom. Pontificum, una cum Baronio, & Pagio, Dionysii mortem statuit ad VI. Kal. Jan. ann. 272. Cardinalis autem Orsius in sua Hist. Eccl. ad diem 26. Decembris anni 269.*

primo in Concilio Aneyrano an. 558., scilicet quasi integro saeculo post Synodum Antiochenam, hujus damnationis mentio facta est. Sane constat, epistolam Synodicam Patrum Antiochenorum ab iis lectam non fuisse. Nam S. Athanasius id aperie fateatur, inquiens in Lib. de *Synodis*: *Quoniam (ut ipsi dicunt, nam epistola penes me non fuit) qui Samosatensem damnarunt Episcopi, scripto tradidere, Filium non esse consubstantialem Patri &c.* & post pauca iterum: *Quol si epistolæ, quam illos scripsisse dicunt, mihi copia fuisset, existimo plures me deprehensurum fuisse causas, cur beati illi ita scribere coacti sunt.* Præterea iidem S. Patres inter se minime consentiunt in determinanda causa, propter quam fuit haec vox a Patribus Antiochenis damnata, quod certe indicat, epistolam Synodicam ab ipsis non fuisse lectam (a).

577. Resp. secundo. Si verum est, fuisse vocem *κύρσιον* in Concilio Antiocheno damnatam, certe damnata non fuit in eo sensu, quo fuit ut fidei tessera postea in Concilio Nycæno a 518. Patribus consecrata, sed in pravo alio sensu; scilicet vel quia, ut putat sanctus Hilarius Lib. de *Synodis* num. 68., ea male utebatur Paulus Samosatenus, docens cum Sabellio, ita Filium esse consubstantialem Patri, ut nec persona distingueretur; & Patrem, ac Filium nomen duo esse ejusdem divinæ essentiæ nomina (b). Vel quia, ut alii fortasse melius cum sancto Athanasio (in Libro de *Synodis*), & sancto Basilio (epist. 52. alias 300.) opinantur, Samosatenus ita a catholicis Filium dici Patri consubstantialem comminiscetur, quasi absurdissime ponerent unam distinctam substantiam, cuius Pater, ac Filius æqualiter participes essent; unde consequebatur, tres esse substantias, unam primariam, & duas ex illa derivatas. Ut ut haec sint, illud exploratum est, posse unam, eamdemque vocem in diverso sensu

modo damnari, & modo consecrari; quod S. Pauli exemplo ibidem S. Athanasius declarat. Paulus enim diversa habita ratione veterem legem modo sanctam appellavit, & justam, & bonam. Rom. VII., modo imperfectam, & inutilem. Hebr. VII.

578. Inst. Hoc ipso, quod haec vox consubstantialis in perversum sensum traheretur a Paulo Samosateno, præstabat omnino eam reticere; multi enim supererant Paulianistæ, quorum causa can non decimus non de Paulianistis ad Ecclesiam revertentibus a Concilio Nycæno conditus fuit: eadem igitur vigebat causa, quæ Antiochenos Patres ad hujus vocis condemnationem movit; adeoque &c.

579. Resp., satis cautum fuisse a Patribus Nicænis, ne vox illa in pravum sensum detorqueretur; quod Eusebius in epistola ad suos Cæsarienses (apud Socratem lib. I. *Hist. Eccl.* cap. 8., & apud Theodoreum lib. I. *Histor. Eccl.* cap. 12.) luculenter declarat, addens, se non consensisse huic voci, nisi cum sanus illius sensus expositus, ac determinatus fuit. Profecto nulla sunt vocabula ita divinis mysteriis accomunodata, ut nequeant malitia hominum perverso sensu usurpari, quia ut S. Hilarius Lib. IV. de Trinitate, ajebat, *ad res divinas explicandas neque hominum elocutio, neque humanae naturæ comparatio sufficere potest.*

580. Inst. 2. Saltem Patres non satis prudenter damnatam vocem usurparunt, cum æque ad rem fuissest alia vox *κύρσιον*, *substantia simile*; qui enim Filium substantia Patri similem confitebantur, a Ss. Athanasio, Hilario, aliisque catholici judicati sunt (Vid. Nat. Alexander Dissert. XV. in Sæc. IV.). Addi potest cum Sandio (in *Nucleo Hist. Eccl.*), vocabulum *κύρσιον* fuisse ab hereticis fabricatum, scilicet a Valentinianis, ceterisque Gnosticis, a quibus postea illud ipsum acceperunt Montanus, Theodoreus, Sabellius, Paulus Samosatenus, & Manichæi.

581.

(a) Commentitiam esse hujus vocis condemnationem credunt inter alios D. Prudentius Maran in opere, cui titulus: *Divinitas D. N. J. C: manifesta in scripturis, & traditione Lib. IV. c. 29. & in diss. gallica de Semiarrianis contra Trevoitenses §. 7.*, Plnquet Dict. des heresies art. *Arianisme* p. 210., & P. Passionius in Diss. inserta T. III. *Thesauri theologici*.

(b) Verba S. Hilarii in Lib. de *Synodis* n. 68. haec sunt: *Si idcirco unius substantiae Pater, & Filius dicitur, ut hic subsistens sub significacione licet dronorum nominum unus, ac solus sit, confessum nomine Filium, conscientia non tenemus, si unam substantiam confitentes ipsum sibi unicum, ac singularem & Patrem esse dicimus, & Filium. Quin etiam & hujus statim erroris occurrit occasio, ut divisus a sese Pater intelligatur, & partem execuisse, qua esset sibi Filius. Id enim heretici unam substantiam prædicantes contendunt; & his multum piæ confessionis nostra sermo blanditur, ut dum hoc verbum indefinita brevitate dubium est, proficiat ad errorem. Est præterea error hic tertius, ut cum unius substantiae Pater, & Filius esse dicatur, significari existimat substantia prior, quam inter se*

Gazzaniga Theol. Tomo III.

duo pares habeant: ac sic tres res sermo significet, substantiam unam, & duos unius substantiae veluti cohæredes. Ut enim cohæredes duo sunt, & hereditas anterior est, cajus duo sunt cohæredes, ita unius substantiae anterioris duo possunt videri esse consors. At quia ita una substantia Patris, ac Filii prædicata, aut unum, qui duas nuncupationes habeat, subsistentem significat, aut divisam viam substantiam duas imperfectas fecisse substantias, aut tertiam priorem substantiam, quæ a duobus usurpata sit, & assumpta, quæ idcirco una dicatur, quia in duas una deserta sit. Et ubi post haec nativitas? Ubi Pater, ubi Filius intelligitur, si Patrem, & Filium vel defectio potius, vel anterioris substantiae communio, quam natura nativitas prædicabit? Et rursus natu. 85. Male intelligitur hominomini; quid ad me bene intelligentem? Male hominomini Samosatenus confessus est; sed numquid melius Ariani negaverint (Octoginta Episcopi olim responderunt: sed tercenti octodecim nuper receptorum... Itli contra hereticum improbaruerunt: nunquid & isti non ad versus hereticum probaverunt?

581. Resp. certe potuisse etiam voce ἀμερίσιων veram Jesu Christi divinitatem definiri; in multo tamen aptiore fuisse aliam ὄμοστον; ut enim S. Basilius observat ep. 9. alias 41. verbum ἀμερίσιων suspectum erat; nam in imaginibus etiam obscuris, & quæ plurimum ab exemplaribus dissident, simile concipere non raro solemus. Quamobrem qui Filium Patri tantummodo ὄμοστον prædabant, quanvis catholici essent, aliqua tamen hæresis Arianæ suspicionem præbebat; unde eos sic hortabatur S. Hilarius (in Lib. de Synodis n. 88. & 91.): *Oro vos, fratres, admite suspicionem, secludite occasionem, ut probari possit ὄμοστον, non improbis ὄμοστον;* & iterum: *Date veniam, fratres, quam frequenter poposci. Ariani non estis: cur negando ὄμοστον, censemini Ariani (a)?*

582. Ad id, quod additum est ex Sandio de prima hujus vocis ὄμοστον origine, satis fuerit celebre illud Tertulliani axioma commemorare: *Non ideo non utatur & Veritas vocabulo, quia hæresis uitur. Imo hæresis potius ex veritate accepit, quod ad mendacium suum strueret, in Lib. contr. Praxeum cap. 8.*

583. Dices. Socrates in tertio Libro Hist. Eccl. cap. 7. narrat, in Concilio Alexandrino agitata fuisse quæstionem de substantia, deque hypostasi; definitum autem fuisse, eas voces de Deo usurpandas non esse; nam substantiæ quidem vocabulum in sacris litteris nusquam reperiri, hypostaseos autem nomine abusum esse Apostolum ob dogmatum necessitatem: non ergo censuerunt hi Patres fuisse a Synodo Nicæna ἀμερίσιων prudenter adhibitum.

584. Resp. recte huc fuisse ab Henr. Valesio observatum, nullam hac in re Socrati adhiben-

(a) Non videtur hoc loco prætermittenda observatio Dion. Petavii Lib. IV. de Trinit. c. 5. n. 15. ubi inquit: *quæ de hoc ὄμοστῳ vocabulo veteres prædicant, eam vim ejus esse, ut ad Trinitatem explicandum dogma pene unicum sufficiat, & ad ARII confutandam hæresim, nec non Sabellii; quod & unam trium esse substantiam, & tres nihilominus esse distinctos significat, id per se propria sua notione neutiquam illi convenit, sed quatenus in Deo, ac de Deo ista vox usurpatur. Etenim vera illius, & nativa significatio non minus iis in rebus valet, quæ numero discrepantes in eamdem includuntur speciem, quam que eadem numero constant substantia. Quippe vox ista unam substantiam, sive naturam indicat, que in pluribus individuis una esse dicitur. His adjungenda sunt, quæ idem doctissimus scriptor habet cap. 13. n. 7. scilicet Nicænos Præsules de eo potissimum fuisse sollicitos, ut æqualem Patri natura, excellentiaque Filium esse defendarent crita expressam singularitatis mentionem... Testatur hoc ὄμοστη vox ipsa, quæ arx quædam fuit catholici dogmati. Hæc porro ansam aliquibus præberunt, accusandi Petavium, quasi putaverit, neque Nicænos Antistites, neque antiquissimos Christianorum Doctores de singularitate illa, que eamdem numero essentiam tribus personis attribuit, laborasse. Ita Rad. Cu-*

dam esse fidem: quis enim crediderit, S. Athanasium in sua Synodo passum fuisse id decerni, quod œcumenico Nicæno Concilio e diametro adversabatur? Præterea quis Socrati credit, dum ibidem subdit: *verum Nicæna Synodus de hac quæstione (scilicet de substantia, deque hypostasi) ne verbum quidem fecit: Nempe illa Synodus Nicæna, quæ vocem ὄμοστον ut fidei tesseraam consecravit? Deinde ita Socrates concludit: Alia autem ratione has voces admittendas esse decreverunt; tum videlicet, cum opinionem refutant Sabellii, ne verborum inopia, Trinitatem unam esse putaremus triplici nomine appellatam; sed ut potius unumquaque eorum, qui nominatur in Trinitate, Deum in propria persona esse credamus. De hoc Socratis errore videri potest Dionys. Petavius Lib. IV. de Trinit. cap. 2. n. 15.*

585. Instab. tertio. Ea vox inutilis demum erat; eodem enim modo eam eludere poterant Arianii, ac quinque aliam; quod patet in Eusebio, qui in sensu prorsus Ariano explicabat (b).

586. Resp., magnam, & perdifficilem esse inter eruditos de Eusebii orthodoxia controversiam. Si Eusebius orthodoxe de Christi divinitate sentit, nulla est in objectione difficultas. Si vero Eusebius Ariano luto adhæsit, & subdole, ac perverso sensu ὄμοστον est interpretatus, non inde efficitur, hanc vocem non fuisse omnium apertissimam ad veram Jesu Christi divinitatem definieendam, quanquam posset & ipsa ab acutioribus Arianis a recto sensu deflecti. Certain tamen ex historia est, ceteros Arianos illi nunquam voluisse subscribere, non alia certe de causa, nisi quia videbant, eam non posse cum suo errore ulla ratione componi (c).

587.

Dvorthns in Systemate hujus universi intellectuali c. 4. §. 36. tum Petrus Zornius in dissert. de varia fortuna vocis ὄμοστη, Jo. Cleric. Petrus Fayditius, Christoph. Psaffius, aliisque. Sed injuria hac de re accusari Petavium ostendit D. Prud. Maran in Divinitate D. N. J. C. Lib. IV. cap. 29.

(b) Ita enim scribit suis Cæsariensibus apud Socratem Lib. I. Histor. Ecclesiast. c. 8.: *Id quod ab illis dictum erat ex substantia Patris, & consubstantialis, non absque examine prætermisimus. Hinc igitur variae quæstiones ortæ sunt, & responsiones: & quænam esset eorum verborum sententia, accurate expendebatur. Et postea: Consubstantiale esse Patri nihil aliud significare, quam Filium Dei nullam cum creaturis ab ipso factis similitudinem habere; sed solius Patris, a quo genitus sit, per omnia simile esse; nec ex alia quædam hypostasi, aut substantia, sed ex Patre esse. Quod quidem cum ita expositum fuisse, jure merito approbadum censuimus: quandoquidem nonnullos ex veteribus insignes Episcopos, & disertos scriptores in explicanda Patris, ac Filii divinitatem hoc vocabulo consubstantialis usos esse cognovimus; cui doctrinæ quilibet astutus Arianus facile subseruit.*

(c) Eusebium Arianisini accusant post S. Hieronymum epist. 133. ad Ctesifontem num. 3., aliosque ve-

587. Inst. quarto. Potuissest multo rectius. Filius dici Patri μονοθεος unius substantiae, vel τριθεος, aut θεος potius, quam ἐμοστοις.

588. Resp., Nicæni Patres iis verbis abstinuisse, quia multi eo tempore iisdem abuti potuissent ad impium Sabellii errorem renovandum. Ita nos S. Epiphanius docet in *Ancorato* n. 6., & *Hæresi* 76. n. 7. Etiam S. Ambrosius observat (Lib. III. de fide cap. 7.), recte Filium dici Patri homousion, quia verbo eo & personarum distinctio, & naturæ unitas significatur. Ceterum non id modo agitur, an Nicæni Patres potuerint aliis verbis catholicum dogma statuere; quis enim hoc neget? Sed an recte, sapienterque, citra ullam tritheismi suspicionem hoc usi fuerint?

589. Neque vero quis urgeat, vocem ἐμόστοις apud profanos scriptores non significare aliam substantiam unitatem, quam specificam, non vero numericam, cuiusmodi in divinis. admittenda est. Non inquam; Patres. etenim suis explicationibus eam vocem coarctarunt ad designandam unitatem, non specificam, sed numericam. Eademque difficultas occurisset in aliis vocibus; cum enim hujus unitatis numericæ in substantia nullum habeatur in rebus creatis. exemplum, nulla unquam inventiri potuisset vox huic explicando mysterio vel ex natura sua, vel ex proforum scriptorum usu omnino opportuna. Imo nisi detur isthæc licentia loquendi de mysteriis divinis, prout possumus, & non prout in se sunt, de iis omnino silentum erit. Ita etiam respondebat Arianis magnus Athanasius in Lib. de *Synodis* num. 51., scilicet recedendum nobis esse a rebus factis, ac depositis humanis imaginibus, omnibusque omnino sensibus de Divina Verbi generatione cogitandum.

590. Inst. quinto. Illi Nicæni Patres, qui anno 541. Concilio Antiocheno interfuerunt, ἐμόστοις, reticuerunt; quod etiam postea præstitum est in Conciliis Syrminensi, Arieminensi, & Seleucensi; nulla ergo erat novæ hujus. vocis cūdendæ necessitas.

591. Resp. re ipsa Constantii Augusti violentia, vel Arianorum claimoribus, & fraudibus fuisse aliquos, etiam Catholicos, ad hanc vocem prætermittendam permotus, putantes, parum interesse litigare de voce, duinmodo fides esset in tuto. Alii tamen, quibus Arianorum doli perspecti erant, exilia, & quidvis durum perpeti maluerunt, quam eam vocem supprimere, quam fidei tesseram merito esse credebant. Ac demum omnes Catholici experientia edocti didicerunt, eam sine magno religionis detinimento omitti non posse; unde postea ἐμόστοις de hostibus suis ubique terrarum feliciter triumphavit.

592. Nemini etiam negotium facessat, quod neque in fidei professione, quam Marcellus Ancyranus Julio Roin. Pontifici, & Sardicensi Concilio obtulit, neque in pœnitentiæ libello, quem eidem Julio Pontifici Ursacius, & Valens exhibuerunt, vox ἐμόστοις legatur. Id enim studio pacis tribuendum est, & œconomia turbulentissimis illis temporibus necessariæ. Unde etiam S. Basilii ep. 52., alias 500. eos, qui catholice de Trinitate sentientes, hanc vocem a nonnullis reprehensam suspectam habebant, atque reticebant, a culpa liberandos esse censebat.

593. Obj. quarto. Eodem modo Christus ab Episcopis Nicænis dicebatur consubstantialis Patri secundum divinitatem, quo erat consubstantialis matri secundum humanitatem, ut patet ex S. Athanasio in ep. de sententia S. Dionysii, ex S. Basilio ep. 58., alias 43., & præcipue ex Synodo Chalcedonensi (apud Baronium ad an. 533.); unde etiam illud Symboli vulgo Athanasianum: *Deus est ex substantia Patris.... & homo est ex substantia matris*: atqui Christus est nobis consubstantialis solum unitate specifica naturæ, non autem numericæ: ergo attenta significacione vocis ἐμόστοις non esse Christus unius, ejusdemque numero naturæ cum Patre: cum igitur hoc sit falsum, male fuit illa vox a Nicænisi. Præsulibus adhibita.

594. Resp. hujusmodi phrases non esse rigide, ac:

ab aliis distinguere. Alii tamen nec pauci, nec ignobiles Eusebii vindicias suscepserunt post Socratem Lib. II. *Hist. Eccles.* cap. 21. ut D. Matthæus Petididier in opere inscripto: *Remarques sus les premiers tomes de la Bibl. Ecccl. de M. Dupin*; ex heterodoxis autem Georgius Bullus, & Guillelmus Cave, hic in dissert. III., quæ est ad calcem *Hist. Litter.* & inscribitur *De Eusebii Cæsariensis Arianismo* adv. Jo. Clericum; ille autem in *Defensione fidei Nicænae* sect. 3. cap. 9. Ad di possent & Henr. Valesius in præfat. ad *Hist. Eccles.* Eusebii, & Montacutius in præfat. *Analect. exercit.* in Baronium; quanquam hi duo non nisi molliori brachio rem pertractant. Sed inter omnes Eusebii defensores legi meretur D. Reinigius Ceillier *Histor. des auteurs Eccles.* Tono IV. cap. 3. art. 20. Nonnulli autem dubii hærere maluerunt, quam aliquod de tanto viro judicium temere pronunciare, ut Card. Witassius, & Laur. Berti.

teres non paucos, Natalis Alexander Diss. 17. in *Sæc.* IV., Petavius Lib. I. de *Trin.* cap. 11., Henr. Norius de *Synodo* V. cap. 13., Bern. Montlanconus in præfat. ad Eusebii *Comment. in Psalmos*, & D. Prud. Maran in *Divin.* D. N. J. C. *manifesta in script. & tradit.* Libro IV. cap. 27. Aliis autem, istorum recentiorum argumentis etiam addi possunt quatuor Eusebii *Elogia* hactenus inedita, que asservantur in Cæsarea Vindobonensi Bibliotheca; in iis enim Eusebii minus orthodoxe de Filii divinitate loquitur. Vide-sis Tonnum. I. *Comment.* Lambecii pag. 254. edit. alteræ ab Adamo Franc. Kollario adornata. Harnic Elogiarum mentionem facit ipse Eusebii Lib. I. *Hist. Eccles.* cap. 2., eas vocans *Commentarios peculiares continentes Prophetarum oracula de D. N. J. C.* Lapsus est autem Henr. Valesius ibidem notans, hos commentarios nihil esse aliud, quam libros de demonstratione Evangelica; nam hos quoque libros videtur ibi commenorare, &

ac presse sumendas, ita ut omnimoda fiat utriusque generationis similitudo, quæ esse non potest; sed id dictum nonunquam fuisse ad explicandam veram Christi divinitatem, veramque ejusdem humanitatem, quam pro nostra redemptione assumere dignatus est. Porro ut vera sit Christi humanitas, necesse non est, ut eadem numero sit ejus natura cum nostra, sed sufficit, ut sit eadem specie. Vera autem in Christo divinitas esse non posset, nisi eadem numero esset cum Patre, quia plures numero essentiae divinæ repugnant.

395. Inst. Constantinus Imperator, qui Synodo Nicæna interfuit, imo, ut Eusebius videtur immovere (apud Socratem Lib. I. *Histor. Eccl. c. 8.*) vocem ipsam *ὑποστοι* invenit, Patrem a Filiō essentia distinguebat. Etenim in *Orat. ad Sanctorum cœtum c. 9.* Platonem recte sensisse statuit, qui primum quidem Deum supra omnem substantiam esse docuit.... *Huic alterum subjecit, & duas substancialias numero distinxit; quum una sit utriusque perfectio, & secundi Dei substantia ex primo proficiscatur Deo.* Nonnulli alii Patres Platonis doctrinae de Trinitate landes non denegarunt. Cum ergo Plato nomini tres Deos natura distinctos in sua Trinitate cognoverit, si veram Trinitatem cognovit, sequitur, hoc quoque Patres &c., adeoque non alio sensu voce *ὑποστοι* fuisse usos, quam ad denotandam unitatem essentiae specificam.

396. Resp. a Constantino fuisse usurpatum nomen *τόπος* loco *ὑποστοι*, ad designandam scilicet non substanciali divinam, quæ non nisi una esse potest, sed personas, quæ tres sunt, & distinctæ. Hæc vocis *τόπος* usurpatio ad designandam non substanciali, sed personam, non insolens fuit apud Veteres, ut videri potest apud Petavium Lib. IV. de *Trin.* cap. 1. & alibi. Ceterum unam esse Patris, ac Filii numeralem substanciali, satis indicavit idem Constantinus iis verbis: *cum una sit utriusque perfectio;* neque enim una esse potest Patris, & Filii perfectio, si duplex esset utriusque natura. Ulterius quo sensu Constantinus accepit vocem *ὑποστοι*, indicat Eusebius in *sæpius allegata sua ep. ad Cæsarienses*, inquit: *quam quidem vocem ipse (Imperator) quoque interpretatus est, asserens consubstantiale a se dici, non juxta corporis affectiones, neque per divisionem, aut per sectionem quamdum Filium ex Patre subsistere.* Sed de unitate numerica in cap. seq.

397. Quod vero Constantinus putaverit, Platonem recte de Trinitate sensisse, nostra parum in-

terest. Id piissimo Augusto visum est, studio tholicæ fidei magis propagandæ; re ipsa enim Ethici Platonicæ philosophiæ studiosi facilius ad nostram religionem adducebantur, cum viderent eam a placitis Philosophorum non esse omnino alienam. Ceterum plerique sancti Patrum putarunt Platonem quæ de Trinitate disseruit, fuisse ab Hebreis suffuratum, quod etiam supra notavimus Diss. I. c. 1. n. 54.

398. Quæres, an Christus Dominus dici possit *αὐτοβίος*, vel *αὐτοεστός*, nempe Deus a se, vel essentia a se?

399. Quæstio hæc excitata fuit occasione Socinianæ impietatis; cum enim ex novis Unitariis contra veram Christi Jesu divinitatem obijicerent, quod Filius a seipso non sit, sed a Patre, Dei autem character sit esse a seipso, *αὐτοβίον*, *αὐτοεστός* aliqui Calviniani responderunt, Christum re ipsa esse a se *αὐτοβίον*. Sed rursus insurgebant Sociniani, contendentes, tunc esse Deum ingenitum, sicuti est Pater; & res eo devenit, ut aliqui ad vim argumenti devitandam dicerent, Patrem, Filium, & Spiritum sanctum habere collateraliter essentiam divinam, non autem ex vi divinarum processionum, seu ut ajebat Trelocatus, essentiam divinam esse communem tribus Personis, sed non *communicatam* (a).

400. Et quidem negari non potest, veteres Ecclesiæ Patres aliquoties affirmasse, Christum Dominum esse Deum a se. Sic Epiphanius Hæresi LXXVII. Deus Verbum, inquit, *in seipso omnem habens perfectionem per se perfectum existens, per se Deus existens, per se potentia, per se mens, per se lux: αυτοτέλειος ὁ αὐτόβιος ἡρωτεύματις, αὐτοὺς αἰτοφεντ.* Sic Eusebius Lib. X. *His: Eccl. c. 4.* refert orationem panegyricam dictam Paulino Tyriorum Episcopo de *ædificatione Templorum*, in qua Servator noster Jesus Christus dicitur adorandus, non ut Rex vulgaris ex hominibus factus, sed tanquam summi omnium Dei naturalis Filius ac per se Deus *αὐτοβίον*.

401. Alia nonnulla hujus generis ex sacra antiquitate afferri possunt; quæ tamen benigne explicari oportet, ut ne nemo credat Filium ita esse *αὐτοβίος* ex se Deum, ut ingenitus sit, quonodo Pater est ingenitus; sed ita ut per origine a Patre illam divinam essentiam accipiat, quæ æterna est, improducta, & a seipso existens. Non itaque sine ulla explicatione admitti debet ea propositio: *Filius est ex se, seu a seipso Deus*, ne occasio præbeatur negandi secundæ Personæ originem a prima. Ceterum Syodus Nicæna in Symbolo contra

(a) Id narrat Jac. Arminius in epist. quadam ad Jo. Vytembogardum inter *epistolulas ecclesiasticas, & theologicas prestantium*, ac eruditorum virorum pag. mihi 214. item alia epist. ad Cor. Vorstiann pag. 56. Hac in re a Petavio Lib. VI. de *Trinit.* cap. 12. culpantur etiam Calvinus, ejusque discipuli Theod. Beza, &

Lamb. Danicus, quod ita locuti sint de Verbo, perinde ac si haberet essentiam a seipso, non autem a Patre communicatam. Certe Calvinus in *Admonitione ad Fratres Polonoës*, in *Explicatione perfidie Valentini Gentilis*, & alibi non semel asseruit, *Filium esse a se, & a se habere divinitatem, & essentiam*.

C A P U T XI.

De sanctæ, & individuæ Trinitatis unitate numerica.

tra Arianos definitivit, Dominum nostrum Jesum Christum esse *Deum de Deo*, *Deum verum de Deo vero*; quæ definitio non potest cum hac propositione conciliari: *Jesus Christus est Deus a se*, nisi addita illa declaratione, quam dixi: sumendo scilicet hoc nomen Deus, prout significat *naturam divinam*, ut in habente, quemadmodum loquitur S. Thomas I. P. q. 15. art. 9. ad 2. & alibi.

402. At enim inquietabat Theod. Beza in Lib. *de Unitate essentiae divinæ*, aliqua major perfectio in eo relinet, qui habet esse a seipso, quam in eo, qui habet ab alio; hic enim videtur quasi precario Deus esse. Rursus Persona divina ab alia procedens, quemadmodum essentiam, ita etiam omnipotentiam, omniscientiam, aliaque divina attributa alieno beneficio, non proprio jure possidebit, eadem non habitura, nisi aliis hæc illi gratuito donasset.

403. Verum hæc, aliaque id genus plene explicata sunt in Diss. II. capit. 1. *de divinis processionibus*; ubi ostendimus, nullum propriè locando esse perfectionis defectum in persona, quæ ab alia procedit, quia persona procedens eamdem numero divinam essentiam accipit, in qua omnes omnino perfectiones inveniuntur. Unde S. Thomas I. P. q. 55. art. 1. ad 2. „Licit, inquit, attribuamus Patri aliquid auctoritatis ratione principii, nihil tamen ad subjectionem, vel minorationem quocumque modo pertinens attribuimus Filio, vel Spiritui sancto, ut vitetur omnis erroris occasio: secundum quem modum Hilarius dicit IX. de Trinit. *Donantis auctoritate Pater major est; sed minor non est Filius, cui unum esse donatur.*“

404. Nihil vero magis absurdum, aut magis falsum, quam Personam procedentem *precario Deum esse*; cum enim procedat non libere, sed necessario, divinam essentiam suo jure, non alterius voluntate habet, & est vere Deus, alteri Personæ consubstantialis. Fortassis autem tota hæc quæstio est de nomine; sed in mysterio tam sublimi maxima cautio opus est etiam in verborum delectu, ut in II. Diss. cap. postr. ostensum est.

405. Duplex communiter a Philosophis, & Theologis distinguitur unitas: altera *specifica*, altera *numerica*. Prima est, in qua plura individua convenient; sic dicitur natura humana *specifice* una, sub qua infiniti homines comprehenduntur; qui tamen quibusdam peculiaribus proprietatis numero inter se distinguuntur, & solamente nostræ cogitatione simul colliguntur ad unam speciem constitutandam, quæ re ipsa non existit nisi in individuis, nostro intelligendi modo quasi multiplicata. Unitas autem *numerica*, quæ & *singularitas* vocari potest, omnem prorsus pluralitatem excludit; & hæc *numerica* unitas divinæ essentiæ tribuitur; quæ unica est in tribus divinis personis; ut proinde totum sanctissimæ Trinitatis mysterium recte in Syntbole Athanasiano his paucis verbis concludatur: *Ut unum Deum in Trinitate, & Trinitatem in Unitate veneremur.*

406. Hanc divinæ essentiæ simplicissimam unitatem, & singularitatem substulerunt non solum Polytheistæ, qui plures Deos specie, & natura diversos stulte adorabant, sed etiam Tritheitæ qui, ut Sabellianis se se opponerent, simul cum tribus distinctis divinis personis tres etiam divinas essentias distinguebant, quæ tamen sibi perfecte similes essent, & æquales, ac veluti unius speciei; quemadmodum tres homines inter se numero divisi, in eadem tamen humana natura convenient. Vide quæ de Jo. Philopono hujus sectæ auctore supra diximus Tom. II. Diss. II. n. 65. (a).

407. Hunc jam obsoletum Tritheitarum errorrem nuper suscitare visus est D. Placidus Sturmer aperte negans, unam & singularem esse in tribus divinis personis essentiam; sed unicuique suam propriam, & distinctam tribuens, omnino tamen similem, & æqualem. Quam quidem suam opinionem fatetur esse a communi Scholasticorum doctrina alienam, vult tamen eam esse sanct. Patrum traditioni omnino consonam, atque ad arcam sanctæ, & individuæ Trinitatis mysterium explicandum aptissimam, ut e densissimis, quibus hactenus involutum fuit, tenebris, & obscuris-

(a) Eum Photius non tam φιλοτέρον, quam μακρινόν
frustra laborantem appellandum censuit Cod. 55., qui etiam alio in loco eum non solum impium, & blasphemum, sed etiam putidum, atque imbecillum disputatorem vocat. Contra vero ejus ingenium extollit Nicephorus Lib. XVIII. Hist. Eccl. cap. 47. Hæresi Eutychianæ pertinaciter adhæsit. Nonnulla tamen pro Christiana religione contra Prochym, & Jamlicum scripsit minime contempnenda. Barhebræus autem apud Jos. Simonium Assemannum Bibl. Orient. T. II. p. 326. & seq. Tritheitarum originem non ad Jo. Philoponum re-

fert, sed ad Joannem alterum cognomento Ascensionum, vel Ascensionhera, cuius errorem Philoponus defendendum suscepit. Qui etiam subdit, hac de causa fuisse coram Patriarcha Chalcedonensi quadruplo disputatum, ac demum Tritheitarum hæresim damnatam. Eainde postea suscitavit Sæc. XI. Roscelinus in Concilio Sveressensi anno 1092. ad palinodiam coactus, & a S. Anselmo in Lib. de fide Trinitatis... contra blasphemias Ruzelini, sive Roscelini acriter confutatus. Vid. S. Anselmi opera a P. Gabr. Gerberonio edita.

rissimis, implicatissimisque difficultatibus. magnam in lucem vindicetur. (a).

408. At vero unicam, singularem, ac numericae esse in divinis personis essentiam, vel naturam (b) pluribus evincitur argumentis; quorum primum, & efficacissimum ducitur eam S. Thomas I. P. q. 59. art. 2. ad 2. ex iis S. Scripturæ locis, in quibus Christus Dominus ut suam divinitatem ostenderet, dixit, se unum esse cum Patre: *Ego, & Pater unus sumus* Jo. X. 50.; quod testimonium de unitate essentiæ ab omnibus Catholicis, contra Arianos semper intellectum fuit. Esse autem intelligendum non de unitate specifica, sed de numerica, demonstrant alia verba ejusdem nostri Servatoris Jo. XVI. 15. *Omnia, quæcumque habet Pater, mea sunt;* quæ verba non essent omnino vera, si Pater non suam propriam essentiam Filio communicaret. Item alia Jo. XI. 58. *Ut cognoscatis, & creditis, quia Pater in me est, & ego in Patre;* & XVI. 9. *Qui videt me, videt & Patrem.... Non creditis, quia ego in Patre, & Pater in me est?* Nempe per mutuam divinarum personarum circumsessionem, quam nullo modo intelligere possumus, sublata numerica essentiæ unitate. Non potuit expressius, inquit S. Bernard. Serm. V. de-

verbis Isaiae, substantiæ unitas commendari. Ubi enim uterque in altero, nihil quasi exterius licet, nihil interius cogitari. Simplicissimum magis credi necesse est in ambobus substantiæ unitatem. Et S. Fulgentius de Fide ad Petrum cap. 1. Per hanc unitatem naturalem, iuquit, totus Pater in Filio, & Spiritu sancto est; totus quoque Spiritus sanctus in Patre, & Filio. (c).

409. Prob. 2. numerica divina essentiæ unitas ex sanctis Patribus, quorum communis, ac sæpius repetita illa vox est, individuum, incompositam, simplicissimum monadem, & henadem esse Dei essentiam, Filium esse consubstantialem Patri, nec ab eo dividi ulla ratione posse, sicut splendor noæ potest a sole dividiri, aut fluvius a fonte; quibus verbis, ac similitudinibus pleni sunt S. Hilarii, Athanasii, Basilii, Gregorii Nazianzeni, atque Augustini libri contra Arianorum perfidiam conscripti. „Ut enim, inquit S. Athanasius Orat. II. cont. Arianos n. 2. ab igne lux oritur, ita Verbum a Deo est, sapientia ex sancto, pientie, & ex Patre Filius; hac enim ratione unitas integra, & individualia manet.“ Et numero 10. *Humano, si placet, utamur exemplo. Ignis, & splendor ex eo ortus duo qualem sunt, quatenus existunt, & cernuntur; unum vero sunt, qua-*

(a) Ediderat anno 1760. furtivis typis (quoniam Parisina impressio. fingebatur) opusculum ita inscriptum: *Anonymi O. S. B. dogma Scholasticorum de unitate in Trinitate collatum cum Patrum eadem de doctrina: in quo numeraliter divinae essentiæ unitatem, tanquam inane Scholasticorum commentum, sancti Patrum doctrinæ oppositum explodens, contendit, trinam esse, & distinctam in tribus divinis personis naturam; hanc tamen triplicem naturæ distinctionem summa ejus simplicitati minime obesse. Porro cum hanc suam sententiam multis argumentis. in Wicemburgensi Universitate oppugnatam fuisse cognovisset, novam, ac multo antiquiorem ejusdem opusculi editionem curavit, apposito proprio nomine, sed iterum eminenti impressionis loco, nempe Venetiis 1773. Primus tamen hujus sententiae auctor dici nequit: faciem enim ei prætilerat Petrus Fayditius in opere supra memorato Diss. II. num. 1. de quo, haec scribit P. Graveson Hist. Eccl. sec. XVII. colloqno. V.: *Dum Theologos Scholasticos impugnat, lapsus est in Tritheitarum errorem, tres distinctas essentias seu naturas admisit in tribus personis divinis.* Præverat etiam Rad. Gudvorthius in System. intellectuali hujus Universi cap. 4. §. 36. fidenter assenser. Patres, qui contra Arianos pugnarunt, hac fuisse imbutos opinione. *Tres personæ, seu hypostases divine Trinitatis, non modo generali prædictas esse, & universali divinitatis essentia... verum etiam tres esse circumscriptas, & singulares essentias, una specie, seu uni divinitati, essentiæ, ac substantiæ subjectas:* similiter ut tres homines, Thomas, Petrus & Joannes, sub unam generalem speciem, hominem nimirum, seu essentiam humanitatis, referuntur, nec nisi numero inter se differunt. Quain absurdam suam opinionem, quibus potuit, veterum Patrum testimoniis communire sagedit: quoniam postea non iam suo, quam fictiti nescio cuius Christiani, Platonici nomine locutum se esse profiteatur..*

(b) S. Thomas I. P. q. 39. art. 2. ad 3. docet, magis exprimi unitatem divinam, dicendo, tres personas esse unius essentiæ, quam dicendo esse unius naturæ; quia natura designat principiū actus, essentia vero ab essendo dicitur. Deus autem est ipsum esse, seu, plenitudo entis. S. August. Lib. VII. de Trin. cap. 5. n. 10. observat, „Deum abusive substantiam vocari, ut nomine usitatori intelligatur essentia, quod vere ac proprie dicitur: ita ut fortasse solum Deum, dici oportet essentiam.“ Communi tamen loquendi usu a Theologis promiscue adhibentur nomina essentiæ, naturæ, substantiæ.

(c) S. Thomas Lib. IV. cont. Gent. cap. 9. ex quo in sacris litteris Pater in Filio, & Filius in Patre esse dicatur, recte infert, contra Sabellium quidam duas esse personas Patris, & Filii; & contra alios. unam esse utriusque essentiam; & sic concludit: *Unde cum essentia Patris sit in Filio, & essentia Filiæ in Patre, eo quod una est essentia utriusque, ut fides catholica docet, sequitur manifeste, quod Pater sit in Filio, & Filius sit in Patre.* Vide, quæ de circumsessione dicta sunt Diss. II. c. 8. Nimirum autem longum foret, omnia veterum Patrum testimonia afferre, quibus hanc mutuam divinarum personarum in seipsis coexistentiam ex unitate essentiæ repetunt; atque inter alios S. Athanasius in Orat. IV. contra Arianos multa habet de hac re lectione dignissima. In Orat. quidem præcedenti n. 5. usus fuerat exemplo imaginis Imperatoris, quæ si perfecte illi similis sit, qui eam videt, Imperatorem videt, & si quis post imaginem vellet Imperatorem, videare, recte illi imago diceret: *ego, & Imperator unus sumus: ego enim in illo sum, & ille in me.* Sed hac rudi explicatione minime contentus Athanasius veram illorum verborum postea tradit ex unitate naturæ deponit; quia hoc, quod est Filius, plenitudo est divinitatis Patris; & quia Filii divinitas, & species, sive forma, nullius aliud est, quam Patris. Qui plura cupit,

quatenus splendor ab igne est, nec ab eo dividi potest (a).

410. Quod autem hæc non de specifica nescio quia unitate, sed de *numerica*, & singulari intellegi debeant, liquet etiam ex calunnia Arianorum, qui orthodoxos Patres Sabellianismi accusabant, quasi unicam Dei essentiam prædicantes unicam etiam admitterent trinominem personam. Quin etiam id adjiciunt, inquit Hilarius de Arianis in Lib. de *Synodis*, cum unius substantiae Patrem, & Filium esse audiunt ... verbi hujus significationem ... hoc sensu usurpare, atque eloqui, tanquam ipse sit Pater, qui & Filius. Cui amentissimæ calumniæ nullas certe fuisse locus, si Catholici specificam duntaxat unitatem confitentes, non solum tres personas, sed etiam tres distinctas in Deo essentias posuissent. Quis enim, amabo, suspicabitur unquam, tres homines non esse nisi tria nomina ejusdem rei, quia una eorumdem est specifica unitas?

411. Tertio accedit, quod positis tribus divinis personis, quarum quælibet propria, distinctaque essentia prædicta sit, manifeste incidimus in damnatum Tritheitatum, & Cononitarum (b) hæresim, ut scilicet tres Deos confiteri debeamus. Ut enim Leontius Byzantius testatur in Lib. de *Sectis* act. 5., Philoponus illius hæresis auctor Aristotelica philosophia deceptus, ut tres hypostases, ita enim *tres naturas in sacrosancta Trinitate profitebarunt*; unde consequens erat, *tres esse Deos*. Sane, ut profunde S. Thomas I. P. q. 59. art. 5. advertit, *hæc est ratio, quare Socratem, Platonem, & Ciceronem dicimus tres homines, Patrem autem, & Filium, & Spiritum sanctum non dicimus tres Deos, sed unum Deum*, quia in tribus suppositis humanae naturæ sunt tres humanitates, in tribus autem personis est una divina essentia.

412. Hinc S. Patres, ut ab hujus hæresis contagione procul essent, non solum negarunt, dici posse tres Deos, sed etiam noluerunt dici *tres essentias*. Ita S. Augustinus Lib. VII. de *Trin.* cap. 4., addens hanc rationem, *ne intelligatur in illa summa æqualitate (trium personarum) ultra diversitas*. Et S. Gregorius Naz. in laud. Orat. XXXI. n. 16. nostram de Trinitate doctrinam a polytheismo longe alienam esse dicit, propter divinarum personarum essentiae, & potentiae identitatem. Et S. Leo Papa in Serm. III. de *Nativ.* cap. 2. *Non tres Dii*, inquit, *sed unus Deus*,

adeat Petavium Lib. IV. de *Trin.* cap. 16. ubi fusins, ex latinoru[m], græcoru[m]que Patrum verbis ostendit, hanc divinarum personarum τριμορφία sine numerica unitate essentiae explicari non posse.

(a) Sapienter S. Augustinus *Contra Sermonem Arianorum* cap. 16. Tono VIII. ita nos monitos voluit: *Quatenus sint ista similia, & rursus quantum dissimilia illi incommutabili Trinitati, que Deus est, longum est enucleatissime disputare*. Et S. Gregorius Nazianz.

quia vera & inseparabilis est unitas, ubi nulla potest esse diversitas.

415. Porro nuperus triplicis divinæ essentiæ assertor, ut hanc tritheismi notam, quam spectrum inane vocat, a se amoliatur, contendit, Philoponus cum paucis suis asseclis errasse, quia tres divinas naturas, non solum *distinctas*, sed etiam *diversas* ponebat, sicuti nedium *distinctæ*, sed *diversæ* quoque, & a se invicem *independentes* sunt trium hominum naturæ; unde tria diversa operationum principia exurgunt, se autem procul esse ab hoc errore profitetur, cum tres naturas divinas, *distinctas* quidem, nullatenus autem *diversas*, imo perfecte *similes*, & *æquales* esse doceat, quarum proinde una sit voluntas, & una potencia, atque illam constituant *monarchiam*, quam S. Patres contra Arianos perpetuo prædicabant. Ita Sturmer pag. 253.

414. At vero frustra laborat, ut subtili hac distinctione a Tritheismi criminazione se liberet. Etenim contra eum valet illud solidum ratiocinium, quo Sophronius Patriarcha Jerosolymit. Tritheitas urgebat, relatum Act. XI. Synodi VI. inquiens: *Unitas ipsius substantiæ, & naturæ,, (divinæ),, numerari omnino respuit, ne differentia Deitatis inducat, adeoque substantiæ, & naturæ,, & ex monarchia, idest unius principatu Deorum multitudinem efficiat. Omnis namque numerus (ratio bene notanda) differentiam habet adjunctam; & omnis differentia, atque distinctio congenitum una secum infert numerum. Numeratur ergo beata Trinitas, non essentiis, ac naturis, nec diversis deitatibus, ternis dominationibus. Absit, sicut insaniunt Ariani, & novi Tritheitæ &c.*

415. Sane perquam difficilis est intellectu illa triplex divina essentia, quæ *distincta* sit, sed non *diversa*: neque enim alia de causa personæ divinæ sunt quidem *distinctæ*, non tamen *diversæ*, nec *dissimiles*, aut *inæquales*, nisi quia unam eamdemque numero habent essentiam; diversitas enim nascitur ex distinctione substantiæ, seu essentiæ, ut sapienter docet S. Thom. I. P. q. 51. art. 2. ad 2., & ante eum Boetius in libro inscripto: *Quomodo Trinitas est unus Deus, & non tres Dii?* inquiens: *Principium pluralitatis alteritas est; præter alteritatem enim nec pluralitas quid sit, intelligi potest (c)*.

416. Postremo ad confirmandam numericam divinarum personarum unitatem præsto sunt definitio-

'Orat. XXXI. al. 37. num. 31. postquam varias attulit ex rebus creatis similitudines, fatetur tamen, nullam se potuisse imaginem invenire, cui divina illa natura comparanda sit.'

(b) Cononitæ hæretici fuerunt VI. saeculi, ita dicti a Conone Archiep. Alexandrino, si vera refert Nicophorus Callixti Lib. XVIII. cap. 50.

(c) P. Sturmer nullam claram suæ novæ doctrinæ expositionem exhibere unquam potuit. Speciminis lo-

tiones Ecclesiæ. Nam in Concilio V. c. i. hæc habentur: *Si quis non confitetur Patris, & Filiī, & Spiritus Sancti unam esse naturam, siue essentiam, unam virtutem, & potestatem, Trinitatem consubstantialem, unam deitatem in tribus subsistentiis, sive personis adorandam, anathema sit.* Et complures afferri possent similes Ecclesiæ definitiones.

417. Sed ne istæ eludantur effugio unitatis specificæ, satis erit solemnis illa Concilii IV. Lateranensis anno 1215., in cuius c. i. ita fuit definitum contra celebrem Abb. Joachimum: *Firmiter credimus, quod unus solus est verus Deus, Pater, & Filius, & Spiritus sanctus: tres quidem personæ, sed una essentia, natura simplex omnino.* Et adhuc clarius loquitur Innocentius III. cap. 2. inquiens: *Nos, approbante sacro Concilio, credimus & confitemur cum Petro Lombardo, quod una quedam summa res est, incomprehensibilis quidem, & ineffabilis, quæ veraciter est Pater, & Filius, & Spiritus sanctus...* Patet ergo, quod sine ulla diminutione Filius nascenti substantiam Patris accipit, & ita Pater, & Filius habent eamdem substantiam, & sic eadem res est Pater, & Filius, necnon & Spiritus sanctus ab utroque procedens. In eodem etiam decreto definitum fuit, quod divina substantia, essentia, vel natura non est generans, neque genita, nec procedens; sed est Pater, qui generat, & Filius, qui gignitur, & Spiritus Sanctus, qui procedit, ut distinctio-nes sint in personis, & unitas in natura. Cui definitioni, quæ controversiam omnem de hac re terminare inter Catholicos deberet, consensere Pa-tres Synodi Florentinæ Sess. XIX. §. ut exem-

co sint, quæ habet p. 245.: „Cum Deus nec genus „sit, nec species, sicut animal, & homo, ut Augu-„stinus recte observat, Lib. VII. de Trin. c. 6., hinc „nec in Deo talis potest specifica unitas esse, cui „tria sint subjecta, cen totidem dñi, ut in humana „fit specie, quæ Petrum, & Paulum, & Andream „sub se continet. Dum itaque dicimus, Dei esse na-„turam specie unam, eo sensu dicimus, ut excluda-„tur numericæ unitas & distinctæ numero intelligentur „nature: quamquam a ratione speciei stricto Philo-„sophorum sensu, qui ex humanis sua unice sumpse-„runt, acceptæ deficiat. “ Quis porro intelligat, „hanc naturam, quæ sit specie una, ita ut numericam unitatem excludat, a ratione tamen speciei pro-prie sumptæ deficeret? Sed hæc, & alia obscuriora in quæ delabitur, ut claram arcani, & ineffabilis mysterii nobis notionem suppeditet, auctor ipse viderit.

(a) De Joachimo Abbatे Monasterii Florensis in Diœcesi Cosenzina, cui Bollandistæ titulum Beati tribuant ad diem 29. Maii Tom. VI. nonnulla diximus T. II. Diss. II. n. 37. in not. Nunc tantum addimus, senten-tiam Petri Lombardi, quam ut orthodoxam approba-vit Innocentius Papa, fusse his verbis expressam Lib. I. Diss. 5.: *Catholicis tractoribus consentientes dici-mus, quod nec Pater divinus essentiam genuit, nec di-vina essentia genuit Filium, nec divina essentia ge-nuit essentiam.* Hic autem nomine essentiæ intelligimus

plum, negantes, essentiam generari: quod omni-no dicendum foret, si tres essent in tribus perso-nis essentiae. Hæc talia sunt, ut Guill. Estius in Lib. I. Sent. Dist. 5. §. i. non dubitaverit senten-tiam eorum, qui volunt plures esse numero divi-nas essentias, appellare absurdam, & catholicæ fidei contrariam.

418. Frustra autem excipitur, fuisse ex Late-ranensi decreto damnata doctrinam Joachimi Ab-batis, qui volebat, tres in Deo esse essentias di-versas: non autem doctrinam, quæ vult, tres qui-dem esse essentias distinctas, sed non diversas. Frustra inquam; primo enim Innocentius sacro approbante Concilio ita proscriptis erroneam Joa-chimi doctrinam, ut oppositam confirmaret Petri Lombardi, qui una cum ceteris Theologis num-ericam in divinis personis essentiam esse docebat. Ulterius sapientissimus ille Pontifex ita explicat unitatem naturæ divinæ, ut sit omnino simplex, eamque opponit personarum distinctioni, addens: *Hæc S. Trinitas secundum communem essen-tiam individua, & secundum personales proprie-tates discreta; quibus verbis non solum diversitas, sed etiam quæcumque distinctio excluditur.* Tertio negat, essentiam in Filio generari: quod tamen omnino necesse foret, si in generatione di-vina multiplicaretur essentia (a).

419. Objectione prima, & potissima petitur ex frequenti S. Patrum loquendi usu, dicentium, na-turam Filiī esse genitam, vel natam; Filium esse Deum ante sœcula genitum, esse ex sub-stantia Patris; ac denique Patrem esse fontem deitatis, non alio certe sensu, nisi quia deitas, seu essentia Filii ab ipso Patre generatione pro-cedit. Ita sæpiissime Athanasius, Hilarius, Basilius,

divinam naturam, quæ communis est tribus personis, & tota in singulis. Abbas vero Joachimus Petruini ap-pellans hereticum, & insanum, non aliam admisit in Trinitate unitatein, seu potius unionem, quam simili-tudinarium, moralem, & collectivam, qualis est in una civitate, in uno populo, in una Ecclesia; unde etiam ad eam confirmandam abutebatur iis verbis A-citorum IV.: *Multitudinis credentium erat cor unum, & anima una; tum iis 1. ad Corinth. VI. Qui plan-tat, & qui rigat, unum sunt; aliisque similibus.* Vid. Nat. Alexander in Sæc. XIII. cap. 3. art. 3. Ceterum S. Thomas Opusc. 24. in Decret. celeberrimum hunc Florensis Monasterii in Calabria Institutore ab hæ-resi excusat, quia non fuit pertinax, & scripta sua Apostolice sedis iudicio subjecit, ut patet ex prote-statione ejusdem operibus præfixa. Unde etiam Innocentius Joachimi, ejusque Monasterii honoribus nihil derogatum voluit; quod postea ampliori diplomate con-firmavit Honorius III. Innocentii successor. Conati qui-dem sunt aliqui Joachimum ab errore etiam purgare, sed parum feliciter, ut ostendit land. Nat. Alexander in Dissert. II. Putarunt alii, venerabilem hunc Scrip-torem sententiam de distinctione divinæ essentiae, quæ junior incaute docuerat, seniorem revocasse, & in suo Decachordo psalterio, quod extremis vitæ suæ annis composuit, numericam divinæ essentiae unitatem non obscure indigitasse.

lius, Gregorius Nazianz., aliique, qui contra Arianos mysterium Trinitatis feliciter defenderunt, atque explicarunt. Imo S. Augustinus Lib. VII. de Trinit. cap. 2. non dubitavit Filium appellare *essentiam de essentia*, ac dicere *divinitatem Filii de natura Patris esse natam*. Dionysius etiam vulgo Areopagitæ de div. nom. cap. 2. *Filium*, & Spiritum sanctum vocavit *essentiatus*. His, aliisque id genus testimonis innixus Richardus a Sancto Victore VI. de Trinit. cap. 22. & 23. omnino vult, esse dicendum, quod *substantia genuit substantiam*. Hoc autem posito, sequitur manifeste tres esse divinas essentias; aliam generantem, aliam genitam, tertiam procedentem.

420. Respondet S. Thomas I. P. q. 59. articul. 5. ad 1., quod ad exprimendam unitatem essentiæ, & personæ S. Doctores aliquando expressi locuti sunt, quam proprietas locutionis patitur; unde hujusmodi locutiones non sunt extensio, sed exponenda; ut scilicet nomina abstracta exponantur per concreta, vel etiam per nomina personalia; ut cum dicitur *essentia de essentia*, vel *sapientia de sapientia*, sit sensus: *Filius, qui est essentia, & sapientia, est de Patre, qui est essentia, & sapientia.*

421. Aliquando etiam veteres Ecclesiæ Doctores, cum dicunt, Patrem *gignere naturam Filii*, nomine generationis intelligent communicationem identicam propriæ naturæ Patris. Et rursus dicentes Patrem gignere Filium *ex sua substantia*, nihil aliud volunt, quam Patrem Filio suam ipsam substantiam communicare. *Filius*, inquit S. Thomas I. P. q. 41. art. 5. ad 2. est *genitus de essentia Patris*, inquantum *essentia Patris Filio per generationem communicata in eo subsistit*. Ac denique nihil prohibet, *Filium*, & *Spiritum sanctum* vocari *essentiatus*, prout neimpe omnes habent unam, eamdemque essentiam, quam Pater, dictus *essentiator*, Filio communicat, & Pater, ac Filius tanquam unum principium communicant *Spiritu sancto*.

422. Quod autem S. Augustinus dicit Lib. IV. de Trinit. cap. 20., *Patrem totius divinitatis, vel si melius dicitur, Deitatis, principium esse*, explicatur a S. Thoma art. cit. ad 6., ut in hujusmodi locutionibus debeat sumi *Deitas pro universitate personarum*, inquantum scilicet in omnibus personis divinis Pater est principium. *Vel potest dici, subdit Angelicus, quod est principium totius Deitatis, non quia eam generat, sed quia eam generando, & spirando communicat*. Vide supra Diss. II. numero 247.

423. Auctoritas deinum Richardi a S. Victore nos movere non debet; neque enim tanta est, ut

integro Theologorum Choro p̄eponi debeat; maxime cum scripserit ante Concilium Lateranense, cui sine dubio pius ille Theologus fasces submississet (a).

424. Inst. Divinæ generationis, sicuti etiam activæ spirationis, aliquis terminus esse debet; non potest autem hic terminus esse solus, & diversus subsistendi modus: debet ergo esse substantia, vel essentia; ut proinde hæc ipsa dicatur genita, vel spirata, & ita non una, sed tria sit divina essentia.

425. Resp.; terminum divinarum processionum esse relationes, ut subsistentes, quæ relationes a divina essentia minime distinguuntur, quamvis distinguantur inter se propter mutuam oppositionē. Dici etiam potest, terminum divinarum processionum esse ipsam divinam essentiam, non quasi generetur in Filio, & spiretur in Spiritu sancto; sed quatenus utriusque communicatur sub diverso subsistēdi modo. Quod procedit ad intra, inquit S. Thomas I. P. q. 27. art. 1. ad 2. processu intelligibili, non oportet esse diversum, imo quanto perfectius procedit, tanto magis est unum cum eo, a quo procedit; manifestum est enim, quod quanto aliquip magis intelligitur, tanto conceptio intellectualis est magis intima intelligenti, & magis unum; nam intellectus secundum hoc, quod actu intelligit, secundum hoc fit unum cum intellecto. Unde cum divinum intelligere sit in fine perfectionis, necesse est, quod Verbum divinum sit perfecte unum cum eo, a quo procedit, absque omni diversitate.

426. Inst. 2. Dici potest: *essentia divina est ingenita, essentia est genita, essentia est procedens*: cur ergo dici etiam non poterit: *tres sunt essentiae divinæ, quarum una est ingenita, alia genita, tertia procedit*?

427. Respond. Cum dicitur: *essentia est ingenita &c.*, significatur una, eademque essentia divina, quæ ut subsistit in Patre, non habet originem, quia Pater a nullo procedit, prout subsistit in Filio, dicitur quodam sensu *genita*, non quasi ipsa per se generetur, sed quia Filii persona, quæ idem est cum essentia, a Patre generatione procedit. Et similiter dicitur de Spiritu sancto, qui a Patre Filioque procedit. Hac autem ratione non multiplicatur essentia, sed solum multiplicantur personæ eamdem unicam infinitam essentiam mirabiliter terminantes.

428. Ceterum quod in Concilio Lateran. Innocentius solemniter definivit, *essentiam nec generare, nec generari*, etiam sana ratio confirmat; communis enim est Scholarum effatum, *Actiones esse suppositorum*; quanquam enim etiam naturæ tribuatur operatio, ntpote quæ est *principium actus*; quia tamen natura non operatur, nisi qua-

te-

(a) Richardus natione Scotus, & Canonicus Regnularis in celebri Abbatia Parisiensi Sancti Victoris sacra Gazzaniga Theol. Tom. III.

DISSERTATIO III. CAP. XI.

tenus actu subsistit; natura autem actu subsistens dicitur *suppositum*, proinde supposito proprio operationes tribuantur. *Actiones*, inquit S. Thom. 2. 2. q. 58. articul. 2. sunt *suppositorum*, & *torum*, non autem proprio loquendo partium, & formarum, seu potentiarum: non enim proprio dicitur, quod manus percutiat, sed homo per manum; neque proprio dicitur, quod calor calefaciat, sed ignis per calorem. Sic ergo Patris persona generat Filium, ipsi non aliam, quam propriam essentialia communicando; & persona Filii generatur, accipiens ipsissimam numerum essentialiam Patris, modo ineffabili, & a generatione humana infinite distanti (a).

429. Obj. secundo. Ipsa vox ὄμοιστος, qua Nicenii Episcopi contra Arianos usi sunt, tanquam tessera fidei, non aliam exprimit divinarum personarum unitatem, quam specificam. Nam Marius Victorinus Libro IV. adv. Arium ita hanc vocem explicat: *Hoc enim est ὄμοιστος simul substantiam habens, paremque existendi vim atque virtutem, eamdemque substantiae naturam, nullo tempore praeeunte, quod nos consubstantiale dicimus.*

430. Resp. Quanquam ex sola grammaticalii hujus vocis ὄμοιστος significatione nequeat unitas numerica divinæ naturæ demonstrari, in sensu tamen Nicenorum Patrum non aliam hæc vox unitatem significabat, quam numericam; ipsis enim persuasum omnino erat, non posse divinam essentialiam multiplicari, quin etiam Dii multiplicarentur (V. sup. n. 412.). Reipsa hæc erat perpetua, & molestior Sabellianorum objectio, quod si tres essent divinæ personæ inter se distinctæ, tres pariter Dii essent adorandi. Cui objectioni refellendæ illud a catholicis responsum fuit, non esse tres Deos, quia tres personæ unam, eamdemque individuam essentialiam habent; quæ proinde non multiplicatur multiplicatis personis. Hanc omnium veterum doctrinam paucis complexus est S. Bernardus Libro V. de Consideratione cap. 7. inquiens: *Cum tres illæ personæ illa substantia sint, & illa una substantia tres personæ, quis numerum neget? Nam vere tres sunt. Quis numeret tamen? Nam vere unum sunt.*

431. Inst. 1. Patres orthodoxi aliquando permisérunt Arianis, ut suppressa voce ὄμοιστος, alia uerterentur ἐμοίστος, quæ significat Iesum Christum esse æternum Patri similem in natura, ac perfecte cœqualem; atqui hæc similitudo, & æqualitas

esse non potest, nisi inter duas distinctas essentias; ut enim inquit S. August. Lib. IX. de Trinit. cap. 4. *omnis similis alicui similis est*, & S. Gregorius Naziauz. in saepius laud. Orat. XXXI. *Ilem, ut seipso majus sit, sibique ipsi aquale, qui fieri potest?* ergo &c.

452. Resp., id fuisse Samaritanis ex quadam indulgentia aliquando permisum, quia perfecta æqualitas, & similitudo Filii cum Patre nec intelligi, nec esse poterat, nisi una eademque numero esset utriusque essentia. Si ergo (Pater), inquit S. Hilarius in Lib. de Synodis, *naturam non dissimilem ei, quem impassibiliter generabat, dedit, non potest aliam dedisse, quam suam.* Et S. Augustinus Lib. II. contra Maximinum cap. 15. ita Arianos convincebat: *Quomodo Filiū Patris similem dicitis, cui Patris substantiam dare non vultis? Quia nempe perfecta, & omnino similitudo Patrem inter & Filiū esse non poterat, sublata identitate essentiæ.*

453. Inst. 2. S. Augustinus cit. mox Lib. II. contr. Maxim. capit. 15. ad explicandam summatam & individuam Sanctæ Trinitatis unitatem, assert exemplum humanæ naturæ, quæ una est, & individua in pluribus hominibus, inquiens: *Nam duo veri homines ... unius sunt, & ejusdem substantiæ.* Alii etiam Patres saepè eodem usi sunt exemplo. Nonnunquam vero usi sunt similitudine auri, quod idem est in pluribus statuis, vel monetis; idem, inquam, non numero, sed specie: non ergo veteres Patres aliam agnoverunt in Trinitate unitatem, quam specificam.

454. Resp.; veteres Patres fuisse opportune his similitudinibus usos, quia hæc satis erant ad refutandam Arianorum perfidiam, qui non solum distinctam, sed toto plane genere diversam Patris, ac Filii naturam esse blasphemabant. Nec erat semper necesse subtilius ostendere, hanc essentiæ divinæ unitatem esse multo sublimiorem, quam in hominibus, alisque rebus creatis; quod postea aliis in locis fecerunt. Imo S. Augustinus in loco ipso objecto hanc maiorem unitatem in divinis personis notavit, ne forte aliqui inde erroris occasionem caperent. Neque enim, ait, *sicut contingit in filiis hominum, vel quorumcumque animalium, ita fas est dicere, verum Dei Filiū substantiæ quidem unius esse cum Patre, sed non per omnia similem Patri.* Quænam porro est ista unitas, quæ efficiat divinas personas per omnia similes inter se, nisi unitas numerica (b)?

435.

(a) Quanquam etiam in humanis id aliqua ratione verum esse observabat Aristoteles in primo libro de anima, ubi ait: *Dicere, animam irasci, perinde est, ac si quis dicat, animam texere, vel adficere; ac forte melius est, non ita loqui, ut dicamus, animam misereri, vel discere, sed hominem anima.* Sic etiam S. Thomas I. Part. quæst. 41. art. 5. dicit, naturam divinam esse id, quo Pater generat. Et in resp. ad 1. ex hoc ipso, quod natura divina sit principium quo

generandi, colligit, unam numero esse naturam in Patre, & Filio. „Id quo generans generat, est communis, ne genito, & generanti, & tanto perfectius, quanto perfectior fuerit generatio. Unde cum divina generatio sit perfectissima, id quo generans generat, est communis genito, & generanti, & idem numero, non solum specie, sicut in rebus creatis.“ Vide, quæ diximus Dissert. II. cap. 2. num. 49. seq.

(b) Haud difficile esset multa congerere aliorum ve-

455. Inst. 3. Idem Sancti Patres Arianis importune objicentibus, quod si Filius ejusdem sit substantia cum Patre, & similiter Spiritus sanctus, jam non unus, sed tres essent Dii, fidenter respondebant, hoc non sequi, quia etiam Petrus, & Paulus, & Joannes, quia eamdem habent naturam humanam, proprie tres homines non sunt, sed unus homo. Ita S. Gregorius Nazianz. in Libro ad Ablarium, cuius titulus est: *Cur non sint tres Dii?* haec similitudine perpetuo utitur, contendens, nonnisi *improprie* plures dici homines, & si accuratius loqui velimus, tota hominum multitudo nonnisi *unus homo* appellari deberet. Qnod repetit aliis in locis suorum operum. Eademque similitudine, & phrasie utitur S. Cyrillus Alexandr., & nonnulli alii post ipsum.

456. Resp. veteres Patres potissimum sollicitos, ut omnium pessimam Arianam heresim prostrarent, libentissime fuisse usos similitudine hominum, quorum filii sunt ejusdem naturae, ac parentes, iisque consubstantiales; non ita vero fuisse semper, & ubique sollicitos de explicanda numerica divinae essentiae unitate, de qua tunc quæstio non erat. Quainquam postea cum idem Ariani molestius objicerent, ex nostra doctrina consequi, tres esse Deos, tunc quasi necessitate iidem Patres adacti, ut suam similitudinem humanæ generativis tueretur, dixerunt, etiam totam hominum multitudinem *proprie* loquendo non esse nisi unum hominem; quod etsi rectæ philosophiae consentaneum minime sit, aliquo tamen sensu dici poterat, & satis erat, ut importunitis Arianis os obstruerent. In aliis autem locis veram rationem, eur tres divinae personæ non sint tres Dii, ex numerica earum unitate essentiae desumpta non prætermiserunt. Vide supra num. 411. seq.

457. Ne autem hæc responsio omni carete fundamento putetur, optimum primum erit eam testimonio S. Joann. Damasceni communire, qui Lib. III. de file Orthol. cap. 6. explicans ea Apostoli verba Ephes. II. 5. *Constituivit nos in*

ternum testimonia, quib[us] intentes hac hominum, vel animalium rerum similitudine simul declararunt, unitatem divinae essentiae iisdem adnumbrari quidem, non autem perfecte explicari. Land. S. Augustinus Lib. VI. de Trinit. cap. postr. adinonebat, has similitudines multum deficere, quia non tantum est unus homo, quantum tres homines simul ... & in statu aequalibus plus auri est tres simul, quam singule ... At in Deo non ita est; non enim major essentia est Pater, & Filius, & Spiritus Sanctus simul, quam solas Pater, aut solas Filius &c. S. etiam Athanasius epist. 1. ad Serapionem num. 16. *Nec enim, ait, hominum similis est Deus, nec diuisam habet naturam.* Multa hujus generis sapientia in Sanctis Patribus occuruntur.

(a) Vid. S. Gregorius Nazianz. Orat. XXV. alias XXIII. num. 17., ubi reprehendens inexplicabilem quorundam curiositatem, sufficere dicebat, ut hoc duntur scimus, Trinitatem in unitate, & unitatem in Trinitate adorandum esse, cuius & divisio, & conjunctio plane admirabilis est. Et S. Basilius epist. 43. anig-

Christo ... & conresuscitavit, & consedere fecit in cœlestibus, inquit: „Non ut omnes hominum „hypostases surrexerint, & considerent a dextris „Patri, sed quatenus tota nostra natura in „Christi erat hypostasi.“ Vid. Petavius Lib. IV. de Trinit. cap. 9.

458. Inst. 4. Aliquando Patres non aliam redundant rationem summae, & individua unitatis in tribus divinis personis, quam perfectam inter eas concordiam; quomodo si tres Imperatores in uno regno, in una concordia, in una sede, in una suavitate, in uno amoris affectu, in una potestate regnarent. Exemplum est Arnobii in *Dialogo cum Serapione Eutychiano* Tomo VIII. Biblioth. S. Patrum.

459. Resp. Si hæc exempla sine ulla diversitate valerent, unio potius in Trinitate, quam vera unitas esset: sicuti civitas una est, exercitus unus, populus unus. At certe talis non est Sanctissimæ Trinitatis individua unitas, quam Sancti Patres tauquam ineffabile mysterium professi sunt (a). Arnobius autem, (& cum eo fortasse nonnulli alii) haec similitudine explicare rudiioribus aliquo modo voluit perfectam divinarum personarum æqualitatem, quarum una non est prior, aut major altera. Voluerunt etiam S. Patres ordinem primi, secundi, tertii a Trinitate excludere, quoniamvis numerum ternarium in personis admitterent. Ceterum cum accuratius hoc mysterium explicare voluerunt, non solum concordiam, æqualitatem, amorem, sed etiam, ino potissimum unitatem essentiae commemorarunt. „Colamus, inquit S. Gregorius Naz. Orat. XXXI., alias XXXVII. num. 28., Deum Patrem, Deum Filium, Deum Spiritum Sanctum, tres proprietates, unam distinctam, nec gloria, nec honore, nec essentia, nec regno divisam.“

DIS-

*mati similem esse dicebat trium istorum (nempe Patris, & Fili, & Spiritus Sancti) discretam conjunctionem, & conjunctam discretionem. Non igitur Sancti Patres arbitrati sunt, hoc præcipuum, ac primarium Religionis nostræ dogma velut e densissimis tenebris, & obscurissimis, implicatissimisque diffinentiis magnam satis vindicari in lucem posse, quemadmodum sua nova doctrina sibi Pater Placidus Styrner blanditus est pag. 16. Accusat ille quidem Scholasticos, quod Aristotelis philosophia, dialecticisque ratiociniis plus nimio indulgentes, ab avita S. Patrum doctrina recesserint: sed ex hactenus dictis potius ita cum doctissimo P. Prud. Maran pronunciandum esse ceasero: Si quis solam specificam essentia unitatem in controversiam (cum Arianis) venisse suspectur, eum nulla antiquitatis Ecclesiastice aura perflavum fuisse patet, in Lib. inscripto, *Divinitus Iesu Christi Domini Nostri &c.* Lib. IV. cap. 30. num. 3. Vid. totum illud cap. cum seq.*

DISSERTATIO IV.

De nonnullis spectantibus ad Historiam Arianorum.

C A P U T I.

De Synodi Nicænae convocatione.

1. **A**d Romanum Pontificem ratione primatus jurisdictionis, quo præest universæ Ecclesiæ, pertinere jus convocandi concilia generalia, dubitari minime potest; ut enim inquebat Pelagius II. in epist. VIII. generalium *Synodorum* convocandarum auctoritas Apostolicæ Sedi Beati Petri singulari privilegio tradita est, & nulla unquam *Synodus* rata legitur, quæ Apostolica auctoritate non fuerit fulta. Et paulo post: *Multis apostolicis, & canonicis, atque ecclesiasticis instruimus regulis, non debere absque sententia Romani Pontificis concilia celebrari.* (Vid. nova Collectio Concil. Mansiana Tomo IX. pag. 900.) Sed de hoc inconcusso Roman. Pontificum iure modo disputare necesse non est. Solum de facto historico quæstio instituitur; an scilicet Nicæna *Synodus* fuerit a Rom. Pontifice *Sylvestro* convocata. Lannojs id negat, cui etiam nonnulli alii ex catholicis assentientur (a). Negant multo magis Heterodoxi, ac præcipue Samuel Basnagijs in *Annalibus politico-ecclesiasticis* ad an. 525. vnum. 10. Contra hos sit

PROPOSITIO.

Nullo certo arguento evinci potest, Concilium I. Nicænum fuisse a Constantino Augusto congregatum inconsulto Romano Pontifice Sylvestro.

2. **P**rob. primo. Licet nullus ex Scriptoribus coœvis aperte tradat, Constantiū Augustiū, priusquam Episcopos ex universo orbe ad *Synodum Nicænam* convocaret, S. *Sylvestrum* Rom. Pontificem consuluisse: non est tamen credibile, id fuisse a religiosissimo Principe prætermissum, cum in longe minore causa judicium ad Melchiam Rom. Pontificem transmiserit.

3. Sed præterea contrarium inuit non obscure Ruffinus, auctor fere coœvis in sua *Hist. Eccl.* capit. i. ubi de Constantino loquens ait: *Tum ille ex Sacerdotum sententia apud Urbem Nicæam Episcopale Concilium convocat.* Porro verisimile non est, fuisse a Constantino requisitam aliorum Episcoporum sententiam, non autem illo-

(a) Ita Lannojs Lib. VI. *Epistol.* epist. i. ad Lud. Habertum Mominorium. Natalis etiam Alexander consensit Dissert. XI. in Sæc. IV., ubi tamen addit, in-

rum Principis, totiusque Ecclesiæ Primatis Rom. Pontificis.

4. Clarius autem, & sine ulla dubitatione id testati sunt Patres Synodi IV. generalis in Sermone prophonetico, seu in acclamatione, inquit: *Arius divisor, & partitor Trinitatis insurgebat, & continuo Constantinus semper Augustus, & Sylvester laudabilis magnam, atque insigniem in Nicæa synodum congregabant.* Et quamvis hoc ab illo solum dictum sit, qui orationem recitabat, ut acute Launojs objicit, non est tamen verisimile, oratorem illum in amplissimo tot, ac tantorum Ecclesie Præsidum consessu voluisse tam apertum mendacium obtrudere.

5. Demum Gregorius Papa ita olim Leoni I. saurico Græcorum Imperatori scribebat; *Constantinus magnus, Theodosius magnus ... cum Pontificibus uno consilio ac sententia synodos congregantes, atque veritatem dogmatum perquirentes sanctas ecclesias constituerunt, & ornarunt.*

6. Obj. i. Euseb. (Lib. III. de vita Constantini cap. 6.), Socrates (Lib. I. *Hist. Eccl.* c. 8. & de vita Jacobi Nisibeni), Theodoretus (Lib. I. *Hist. Eccl.* cap. 7.); Gelasius Cizicenus (Lib. II. de Actis Nicæn.), Nicephorus (Lib. VIII. cap. 14.), S. Epiphanius (*Hæresi* 69.), aliique quamplurimi, imo pene omnes antiqui scriptores Concilium Nicænum a Constantino Augusto convocatum scribunt, nulla Rom. Pontificis Sylvestri facta mentione. Patres ipsi Nicæni in epist. *Synodica ad Ecclesiam Alexandrinam* (apud Theodoretum Lib. I. *Hist. Eccl.* cap. 9.) ita loquuntur: *Quoniam Deo Opt. Max., eique carissimo Principe Constantino nos ex diversis civitatibus ac provinciis congregante, sacra, & magna Synodus Nicææ celebrata est &c.* Si autem Rom. Pontifex Sylvester nutu suo concilium celebrandum decrevisset, cur historici altum habent de eo silentium? Cur saltem Patres non dixerunt: *Sylvestri voluntate &c.*

7. Resp. Non inepta a Scriptoribus ecclesiasticis, imo ab ipsis Episcopis *Synodum Nicænam* a Constantino Augusto congregata dicunt, non quasi eam auctoritate propria indixerit, aut indicere potuerit, Sylvestro Romano Pontifice inconsulto; sed pluribus aliis de causis. Primo, quia, ut Eusebius narrat, Episcopos uulque per litteras honorificas ad Concilium invitandos curavit. Secundo, quia multum subsidii eis contulit, dum nonnullis fecit potestatem equis publice ad iter celeriter per agendum dispositis utendi, aliis autem instrata iumenta, quibus veherentur, suppeditavit. Tertio, Nicænam urbem, quæ commodissima erat, ad concilium concessit. Quarto, omnibus annonam copiosam quotidie præberi mandavit. Demum omni-

ferri ex hoc non posse, auctoritatem convocandi concilia œcumœnica non pertinere ad Rom. Pontificem.

mini modo concilii celebrationem promovit, quod absque regio sumptu vix, ac ne vix quidein celebrari potuisset.

8. Quod vero laudati scriptores solius Imperatoris Constantini, nullatenus vero Romani Pontificis meminerint, non probat, absque hujus nutu fuisse Concilium convocatum. Exemplum simile habemus in Synodo Sardicensi, quæ profitetur, *se a religiosissimis Principibus (Constante, & Constantio) convocatam (in epistol. Synod.)*; & tamen ex historicis monumentis constat, eam fuisse a Julio Romano Pontifice indictam. *Scriptis Julius, inquit Sanct. Athanasius in epist. ad Solitarios, oportere fieri Synolum.* Alterum exemplum etiam luculentius habetur in Synodo VIII. œcumenica (anno 869.) Constantinopoli celebrata. In ea enim Vicarii Orientalium Sediuin dixerunt: *Scitis; quod in præteritis temporibus erant Imperatores, qui congregabant Synodos ... quorum more & Dei cultor Imperator noster (Basilius) universalem hanc Synodum fecit.* At vero certo certius est, eam nonnisi jubente Adriano II. Romano Pontif. fuisse coactam. Habetur in Collect. Conciliorum (Tom. VIII. pag. 982.) exemplar epistolæ ipsius Adrianji ad Basilium Imperat., quæ etiam lecta fuit Actione I. ejusdem Synodi, in qua sic Pontifex pro sua auctoritate loquitur: *Volumus ergo per vestram pietatis industria illuc (Constantinopoli) numerosum celebrari concilium.* Et Legati apostolici ejusdem Concilii præsides Donatus Ostiensis, & Stephanus Nepesimus Episcopi ita pariter loquuntur: *Piissimus, & Christianissimus Imperator prædecessorum suorum secutus exempla, transmisit Legatos suos nobilissimos viros Romam, ut Synodum postularent.* Non absimili itaque modo dum Constantinus Synodum Nicenam coegisse dicitur, non est credendum, id absque Rom. Pontificis nutu fuisse factum.

9. Cur autem veteres Scriptores nullam Rom. Pontificis fecerint mentionem, nostrum non est divinare: fortasse quod omnibus iam notum esset, nonnisi Rom. Pontificis auctoritate posse generales Synodos celebrari; ut enim ajebat Pelagius II. (epist. VIII. ad Episcopos Synodi Constantinopol.), *generalium Synodorum convocandarum auctoritas apostolice Seli B. Petri singulari privilegio tradita est;* & omnibus pariter notum erat, quotquot usque ad ea tempora celebrata fuerant Concilia, omnia Ecclesiastica Episcoporum auctoritate fuisse celebrata. Supervacaneum igitur fortasse existinatum est, ejus rei mentionem fieri, quæ omnibus compertissima esse debebat. Non autem omnibus notum erat, quia pietate, & libertate Constantinus Augustus Synodi celebrationem procuraverit; unde necesse fuit, tum præsentibus, tum etiam posteris id expresse significare.

10. Ceterum, sin minus aperte, aliqua saltem ratione a nonnullis indicatum fuit, Constantimum, non sua, sed Ecclesiæ auctoritate Concilium in-

dixisse. Ruffinus enim supra memoratus numer. 5. inquit de Constantino: *tum ille ex Sacerdotum sententia apud urbem Nicæam episcopale Concilium convocat.* Cumque omnibus Sacerdotibus louge superemeret Roman. Pontifex, quis non intelligat, hujus sententiam primo expeditam, atque auditam fuisse? Gelasius etiam Cizicenus Lib. II. cap. 12. inquit: *Sancta, & magna, & generalis Synodus Sanctorum Patrum Nicææ congregatorum per beatum & sanctum Osium congregata est.* Osius autem, ut infra probabimus, erat Sancti Sylvestri Romani Pontificis legatus; ut proinde inconsulto Rom. Pontifice id ab Osio fieri nullatenus potuerit.

11. Instat Sam. Basnagi. Ruffini verba intellegenda sunt non de Romano Pontifice, sed de aliis Episcopis, qui Constantino persuaserunt, ut ad restituendam Ecclesiæ pacem per Arianos turbatam Generale Concilium congregaret. Id luculentiter indicavit S. Epiphanius Lib. II. contra hæreses cap. 68. inquiens, Constantium Alexandri Sanctissimi Alexandrini Episcopi studio & hortatu synodum convocasse.

12. Resp. quomodocumque verba illa intelligantur, semper sequi, nonnisi annentibus primis Sacerdotibus, & præcipue Rom. Pontifice, omnium principe, & capite, fuisse synodum convocatam. Nec certe credibile est, Osium, Alexandrum, ceterosque Ecclesiæ Præsules, qui Constantium ad Synodum convocandam hortabantur, voluisse ei suadere, ut propria auctoritate, & inconsulto Rom. Pontifice in causa omnium gravissima universale Concilium cogeret. Præcipue cum notum sit, statim ac erumperet cœpit Ariana hæresis, Alexandrum pro debita reverentia erga Apostolicam Sedem, de tota re certiore fecisse S. Sylvestrum Rom. Pontificem. *Manent Litteræ, inquit Liberius S. Sylvestri successor in epist. ad Constantium, Alexandri Episcopi olim ad Sylvestrum sanctæ memoriae destinatæ, quibus significat, undecim tam presbyteros, quam etiam diaconos, quod Arii hæresim sequerentur, se Ecclesia ejecisse.*

13. Sed adhuc moleste inquirit Basnagi, quare Sylvester ipse epistolas convocatorias ad Episcopos non misit; & quare saltem in epistolis Constantini indigitatum non fuit, hanc convocationem nomine atque auctoritate Romani Pontificis fieri.

14. Resp. hand facile esse, veras reddere causas eorum, quæ antiquitus gesta sunt: nihil tamen refert, epistolas ab Imperatore fuisse ad convocandos Episcopos transmissas, dummodo id non absque consensu Romani Pontificis factum sit. Fortasse id negotii Imperatori permisum est, tum quod facilius illi fuerit publicis tabellariis Episcopos invitare; tum potissimum ut Augusti pietas, ex qua maximum religioni Christianæ decus, atque emolumentum accedebat, omnibus innotesceret. Quid vero in iis litteris continetur, adver-

sariis diuinandum relinquimus. Nos ex Eusebio taqtummodo discimus, eas fuisse per honorificas.

15. Obj. ult. ex Basnagio. Constantino satis temporis non fuit, ad consulendum Romanum Pontificem de Synodi Nicæna convocatione. Neque enim Constantinus de Synodo celebranda cogitare cœpit, nisi postquam Osius, qui ad Arij hæresim suppressiendam Alexandriam missus fuerat, re infecta réversus est, ut Sozomenus refert Lib. I. *Hist. Eccl.* cap. 17. Porro Osius nonnisi mense Sept. anni 524. dimissus fuit cum litteris Constantini ad Arium, & Alexandrum. Aliquid temporis insunendum illi fuit in hoc negotio pertractando, atque in Alexandrina Synodo celebranda. Cum itaque Nicæna Synodus indicta fuerit ad XIII. Kal. Junias anni 525. tempus certe Constantino non suppetebat, Romanum Pontificem prius consulendi, deinde epistolas ad omnes Episcopos mittendi.

16. Resp. hand certo definiri posse tempus, quo Osius cum litteris ad Alexandrum, & Arium a Constantino Augusto dimissus est, & Alexandrinam Synodum celebravit. Epistolam a Constantino scriptam fuisse anno 523. jam labente, vel 524. vix incepto, & cum ea Osium dimissum putat el. Tillemontius. (Tom. VI. art. 10. de Sancto Alexandro pag. 229.); ac proinde Synodi Alexandrinæ celebrationem non esse differendam ultra medietatem anni 524.; qua posita celeberrimi viri sententia, totum ruit a fundamentis adversariorum argumentum.

17. Sed dices, hanc Tillemontii sententiam minus esse verosimilem. Siquidem certo scimus, nonnisi anno 524. Licinianum bellum fuisse profligatum, victoria a Constantino reportata die 18. Septembris. Cum itaque litteræ ab Imperat. Constantino ad Alexandrum ex Urbe Nicomedia scriptæ sint, ut patet ex Eusebio Lib. II. *de Vita Constantini* c. 72., non potuerunt ante hoc tempus scribi. Nicomedia enim erat in ditione Licinii. Bellum autem Licinianum confectum fuisse anno 524., probatur ex Idatio scriptore Sæculi V., Gregorio Cedreno Monacho, qui floruit Sæc. XI., & aliis.

18. Resp. Hic rursus novam occurrere quæstionem chronologicam, quæ non ita facile definiri potest, cum variæ, & discrepantes sint cum veterum, tum recentiorum sententiæ. Baronius putat jam anno 518. fuisse bellum Licinianum confectum. Chronicum Alexandrinum, cui adhæret anonymous Valesianus, inquit, nonnisi anno 525. fuisse Licinianum purpura exutum, quæ duæ sententiæ nimis a vero aberrant. Tillemontius vero. (Tom. IV. *Hist. des Empereurs* nota 45. in Constantium) se probasse confidit, anno 525. mense Septembri postremam, & fatalem Licinii cladem prope Chalcedonem contigisse.

19. Hujus autem suæ opinionis hæc affert Tillemontius argumenta. Primo Aurelius Victor de Cæsaribus dicit, rupta pace Licinium apud Thracas pulsum Chalcedonem concessisse, sexennio post-

quam Constantini, & Licinii mutuo consensu Crispis, Constantinus, & Licinianus communis filii Cæsares creati fuerant. Cum itaque id contigerit anno 517., patet in annum 525. incidere decretoriam pugnam apud Chalcedonem. Secundo Victor junior in *Epitome* Licinio tribuit quindecim annos, & aliquot menses imperii; cum itaque anno 507. imperare cœperit, evincitur, anno 525. fuisse eum exutum imperio. Tertio nullus inventur Licinii numinus, qui decimunquartum ejus imperii annuin egrediatur. Quarto Sanctus Hieronymus in *Chronico* & cladem, & mortem Licinii collocat in anno 525. Deum in codice Theodosiano XI. Titulo XVI. lege 5. inventur lex Constantini ad Chalcedonenses data die 24. Aprilis Crispio tertio Consule, hoc est anno 524.: ergo jam tunc Constantinus imperabat Chalcedone; quod fieri non posset, nisi anno superiore victus fuisset Licinius. Mitto aliam legem datam a Constantino die 16. Maji anno 524., in qua Licinium vocat *tyrannum*, ejusque leges scindit (Cod. Th. XV. tit. 14. pag. 404.); quare hæc nostra sententia doctissimo Gothofredo probata fuit. Papebrockius autem, in vita Sancti Athanasii cap. 2. num. 56., & Card. Norisius (*de numismate Liciniani Augusti* cap. 1.) eam se demonstrasse gloriantur.

20. Quæ autem ab adversariis afferuntur momenta ad probandum, anno 524. Liciniano bello fuisse finem impositum, non adeo gravia sunt, cum innitantur Cedreno, qui contra omnium fidem bellum inter Licinium, & Constantium octodecim mensibus perdurasse scribit; & Idatio, qui teste el. Pagio, res anno non suo nonnumquam refert (licet hac in causa Pagius ipsi Idatio adhæreat). Cum itaque incertissimum sit, sin minus aperte falsum, nonnisi anno 524. mense Septembri potuisse Osium cum litteris ad Alexandrum, atque Arium dimitti, non video quomodo adversarii quasi confecto negotio se demonstrasse glorientur, tempus non suppetuisse Constantino, ad consulendum Sylvestrum Rom. Pontif. de Synodo generali convocanda.

21. Ad hæc laud. doctissimus Pagius (ad annum 518. num. 6.) existimat, etiamsi veredarii nonnisi mense Martio anni 525. per omnes provincias missi fuissent ad Episcopos convocandos, potuisse tamen eos ab ultimis tum Orientis, tum Occidentis partibus ante mensem Julium in Bythiniam non incommodè pervenire. Quare licet nonnisi in autumno anni 524. Synodus Alexandrina celebrata fuisse, tempus adhuc suppetebat Constantino, quo commodissime posset Roman. Pontificem consulere de Synodo celebranda, eamque pro mense Junio anni 525. indicere; præcipue cum referente Eusebio, Episcopis facta fuerit protestas, equis publice dispositis ad iter celerins peragendum utendi.

22. Tandem a vero non abhorret sententia Baronii putantis, Osium tamquam Apostolicæ Sedis le-

legatum fuisse apud Imperatorem commoratum, ut res ad religionem spectantes cum eodem curaret. Quod si verum est, potuit etiam Osium nomine Pontificis cum Imperatore agere de Concilio Generali in causa ARII convocando. Sane Osium Nicænæ Synodo nomine Pontificis præfuisse novimus; nec tamen constat, fuisse ante Synodi celebrationem hanc illi provinciam demandatam. Non est itaque inverisimile hac legationis dignitate ornatum in aula Imperatoris fuisse commoratum.

CAPUT II.

De Nicænæ Synodi Præsidibus.

25. Perdifficilem ingredimur quæstionem, in qua cum iisdem fere hostibus conferendæ sunt manus, quibuscum superiori capite pugnavimus, & præsertim cum Joanne Launojo Lib. VIII. Epist. 1. & sequ., cum Edimundo Richerio, aliisque negotiis, aliquem nomine Romani Pontificis Synodo Nicænæ præfuisse. Digladiantur tamen ii ipsi inter se, ubi determinandus est illius Concilii Præses. Aliqui Eustathio Antiocheno Episcopo primas deferunt, ut Basnagius (in Annal. ad ann. 525.), & Blondellus (de la primaute de l' Eglise p. 1195.). Alii Alexandro Episcopo Alexandrino. Quidam Osio Cordubensi, non tamen nomine Rom. Pontificis, sed sorte, vel electione, ut loquitur auctor Gallicus, *Vitarum Pontificum* (in Sylvestro Tom. I.), vel, ut non ita pridem Jo. Petrus Gibert (in Prolegom. ad Corpus Juris Canon. P. I. tit. 15. Sect. 27.), per electionem Concilii cum beneplacito Imperatoris. Hornius, & Richerius (in Hist. Concil. Gener. Lib. I. num. 2.) Constantino ipsi Augusto hanc dignitatem conferunt. Etiam Christ. Wilhelmus Walchius (in sua Histor. Concil. Gerinianice edita Lipsiæ 1759.) definiri certo non posse censet, quis Concilio illi præfuerit; probabilius tamen putat, neminem præfuisse præter ipsum Imperatorem.

24. Nos sin minus inconcussis momentis, probabilius saltem conjecturis immixi credimus, Nicænæ Synodo nomine S. Sylvestri Rom. Pontificis præfuisse Osium Cordubensem Episcopum, & duos Presbyteros Vitonem, & Vincentium; natale vero Alexandrum Alexandrinum, aut Eustathium Antiochenum, multoque minus ipsum Constantinum Imperatorem.

25. Et primo aliquem nomine Rom. Pontificis Nicænæ Synodo præfuisse, apertissime liquet ex testimonio Patrum Synodi Constantinopolitanæ II. seu quintæ œcumenicæ celebratæ an. 552. qui fassi sunt, primis quatuor Conciliis Romanos Pontifices per suos Legatos præfuisse. Ita enim Roman. Pontificem Vigilium alloquuntur in fidei professione: *Quatuor Sanctas Synodos, Nicænam, Constantinopolitanam, Ephesinam primam ... & Chalcedonensem suscipimus ... in quibus ju-*

xta tempora sui Predecessores Sanctitatis vestre Beatiissimi Papæ Seniores Romæ ipsis Synodis præsederunt. Hoc ideam testantur Gelasius Cizicenus (Lib. II. Histor. Concil. Nicæni cap. 5.), Adrianus Papa (in Epitome, vel Collectione Canonum oblata Carolo Magno), Hincmarus Archiepiscopus Rhemensis (in Opusc. contra Hincmarum Laudunensem cap. 20.), Gregorius VII. (in Apologetic. c. 5.), aliique apud Natalem Alexandrum (in Dissert. XII. in Sæc. IV.).

26. Neque deest hujus rei antiquius testimonium; quo ostendatur, Osium Cordubensem, & Vitum, ac Vincentium Synodo præsedit. Nam in fragmento libelli Synodici S. Athanasii, quod nobis conservavit Socrates (Lib. I. Hist. Eccl. cap. 15.) nomina præcipiorum Antistitum, qui Nicæno Concilio intersuerant, loc ordine recensentur: *Osium Episcopus Cordubæ Hispaniæ, ita credo, ut superius scriptum est, Vetus, & Vincentius Presbyteri Urbis Romæ, Alexander Episcopus Egypti, Eustathius magnæ Antiochiæ, Jerosolymarum Macarius, Harpocratio Cynopolæ, & reliqui, quorum nomina in libro Athanasii Episcopi Alexandrini, qui Synolicus inscribitur, plenissime digesta sunt. Jam vero quænam alia ratio esse poterat, ut Osius non insignis sedis antistes, & duo Romani Presbyteri ceteris anteponerentur, nisi quia toti Synodo præsidebant? Et si præsidebant, non utique eorum personis, sed solum personæ, quam gerebant, Romani Pontificis id tribui potuit.*

27. Objie. primo contra præsidentiam Osii. In subscriptione Osii nullum est vestigium Pontificiæ ejus legationis; cum tamen Vetus, & Vincentius ita subscripti erint: *Victor (seu Vito), & Vincentius Presbyteri Urbis Romæ pro Venerabili sacerdoti Papa, & Episcopo nostro Sancto Sylvestro ita subscriptissimus* (Tomo II. novæ Concil. Collectionis pag. 64.). Secundo Libellus Synodicus Osium non memorat, nisi sexto loco. Præsederunt, inquit, *Vito, & Vincentius Presbyteri, Alexander, Macarius, Eustathius vice Meropianus Constantinopolitanus, Alexander Presbyter, Osius &c.* Tertio Julius, qui Sylvestro post Marcum in Sede Apostolica successit, in epistola ad Orientales de Marcelli Ancyrae fide habet: *Eadem cum pietate, qua Ecclesia, de Domino, ac Salvatore sentire se confirmabat, uti & nostri Presbyteri, qui tunc in Concilio Nicæno aderant, de ipsis recta fidei contestabantur.* Certe non prætermisisset Julius testimonium Osii, quod venerabilius erat, si ipse tamquam Pontificiæ Sedis Legatus Concilio præfuisset. Quarto primus, qui Osii præsidentiæ meminit, est Gelasius Cizicenus Sæculi V. auctor. Sed nullam is fidem meretur; tum quod id se ex Eusebio hausisse scribat, quod tamen in Eusebio minime reperitur; tum quod in crassissimos alios errores impegerit; ut cum Ruffinum Presbyterum Romanum facit,

DISSERTATIO IV. CAP. II.

& unum ex Nicæni Concilii Patribus; cum tamen extra dubium sit, fuisse eum Aquileensem, & in canis vagisse tempore Concilii Nicæni.

28. Resp., tria priora argumenta esse negativa, nec silentium eorum, qui Osium ut Synodi Nicænae præsidem non memorant, aliorum fidem elevare posse, qui Osium Synodo illi nomine Romani Pontificis præfuisse asserunt. Et sane quo titulo ille præsidere poterat? Quod enim aliqui dicunt, sorte, vel electione id factum fuisse, merum commentum est, quod nullo prorsus fulcitur antiquitatis monumento. Quod autem Launojus addit, ob meritorum præstantiam fuisse Osio hanc dignitatem collatam, pura est divinatio, & parum etiam credibilis, cum plurimi alii Concilio adesent, sive laboribus exantlati, sive etiam confessionis gloria certe Osio non secundi, Sedis vero dignitate multo superiores. Nec facile alii Episcopi Orientales Hispanum sibi præferri passi essent: & præcipue Eusebius Nicomediensis hinc ansam arripere novas turbas excitandi non prætermisset; de quibus tamen altum est apud Auctores coœvos silentium.

29. Quod vero Osius in subscriptione non explicit, se Romani Pontificis legatione fungi, paucum interest: nam ipsa subscriptio primo loco, & ante omnes alios facta id satis indicat. Neque obest exemplum Vitonis, & Vincentii; isti enim cum non essent Episcopi, sed tantum Presbyteri, rationem exprimere debebant, cur inter Episcopos, uno ante alios Episcopos suum nomen apponenter.

30. Libellus Synodicus non multæ est apud eruditos auctoritatis, nec potest aliis certioribus monumentis vim detrahere.

31. Julius tandem Roman. Pontifex potius testimonium duorum Presbyterorum suæ Ecclesiæ laudavit, quia erant in Urbe præsentes: Osium qui longe aberat, prætermittere potuit.

32. Postremæ objectionis parti resp., falli eos, qui cum Tillemontio putant, Gelasium Cizicenum primum esse, qui prostasiæ Osii mentionem fecerit; nam S. Athanasius, ut mox vidimus, satis luculentem eam indigitat, dum Osio primum inter Nicænos Patres locum tribuit. Licet autem in plesisque offenditer Gelasius, non est tamen ejus auctoritas omnino contemnenda, etiam quando vetustioribus fide dignis testimoniis corroboratur.

33. Quantum vero ad id, quod Gelasius testatur, se hanc historiam ex Eusebio hausisse, fatendum est, diversam esse utriusque scriptoris narrationem, ut patet conferenti Gelasii testimonium (Lib. II. cap. 5.) cum iis, quæ habet Eusebius Lib. III. de Vita Constantini cap. 7. Verum illustrissim. Petrus de Marca (Lib. V. de Concordia Sacerdotii, & Imperii cap. 2.), & ante i-

psūm Petrus Morinus (Lib. I. exercit. 20.) suspicatus est, textum Eusebii, quem nunc habemus, esse corruptum, & mutilum, ac legendum esse; quemadmodum a Gelasio refertur, scilicet: ipse ex Hispania valle celebratus Osius obtinens locum magnæ Romæ Episcopi Sylvestri, cum Presbyteris Romæ Vitone, & Vincentio cum pluribus aliis consiliebat. Certe periocha Eusebii, quæ modo legitur, nonnulli implexa videtur: Ab ipsa quoque Hispania vir ille multo omnium sermone celebratus una cum reliquis aliis consedit. Aberat quidem regiæ urbis antistes ob senilem cætatem, sed præsto erant Presbyteri, qui vices ejus implerent; ubi primò verisimile non est, omissionem fuisse ab Eusebio nomen Osii celebratis simi etiam apud græcos Episcopi: deinde absentiæ regiæ urbis Antistitis ita obscure ab eodem Eusebio indicatam, ut incompetum sit apud eruditos, an nomine regiæ urbis Roma, vel Bysantium intelligatur (a). Verum utut hæc sint, parum sumus de Gelasii auctoritate solliciti, qua etiam ruerint non ruit nostra sententia, quæ firmioribus inititur fundamentis.

54. Objic. secundo contra aliam propositionis partem. Vitonem, & Vincentium Synodo interfuisse, omnes Historici tradunt; præfuisse, nemo memorat, non Eusebius, non Theodoreus, non Socrates, non Sozomenus; sed neque etiam Julius Romanus Pontifex in testimonio superiorius num. 27. laudato. Præterea Sozomenus recensens primarum Sedium antistites ultimo loco Romanum Pontificem nominat, qui per Vitonem, & Vincentium Concilio adfuit; ultimum ergo locum isti occuparunt.

55. Resp. Quando Historici testantur, Vitonem, & Vincentium nomine Romani Pontificis interfuisse, ut Eusebius Lib. III. de Vita Constantini cap. 7., & Theodoreus Lib. I. Hist. Eccles. cap. 7.; hoc ipso satis innuant, eosdem locum Romanum Pontificis tenuisse, adeoque Synodo præfuisse. Nam S. Leo in epist. 72. ad Synodum Chalcedon. scribens, cum dixisset, se non posse eidem Synodo præsentiam suam exhibere, ita subdit: *tamen in his fratribus Puschasino, & Lucentio Episcopis, Bonifacio, & Basilio Presbyteris, qui ab Apostolica Sede directi sunt, me Synodo vestra fraternitas existimet præsidere.* Qui nimo id in quatuor primis œcumenicis Conciliis servatum fuisse, inquit Justinianus in Novella 151. inquiens: *Ut secundum quatuor Sancta Concilia Papa antiquæ Romæ sit omnium primus.* Et sexenta alia proferri possunt hujus generis testimonia, ut evincatur, a primis usque Ecclesiæ temporibus, fuisse Legatis Rom. Pontificis primum præsidendi locum in Conciliis concessum.

de Marca Valesio reponit, vitam Constantini fuisse ab Eusebii post Imperatoris mortem, & post dedicataem Constantinopolim conscriptam.

(a) Valesius quidem putat, nullo modo potuisse iis verbis Bysantium designari, cum tempore Concilii Nicæni nondum fuerit regiæ urbis titulo decoratum. Sed Baluzius in observation. ad Iand. superius locum Petri

36. Sozomenus autem nobis potius faveat; eam ordine inverso primarias Sedes ibi recenset, scilicet primo Jerosolymitanam, deinde Antiochenam, postea Alexandrinam, postremo Romanam, hoc ipso iudicantis, Romæ primum locum debet.

37. Obj. tertio probando, Eustathium Antiochenum præfuisse Concilio Nicæo. Primo Theodoretus Lib. I. *Histor. Eccles.* cap. 7. hæc habet: *Statim magnus Eustathius primum omnium Imperatori panegyricum dixit; quod utique Præsidis munus erat.* Secundo Synodus Orientis Proculo Constantinopolitano pro Theodero scribens, & Eustathium memorans ait: *qui S. Patrum, qui apud Nicæam congregati sunt, primus existens, fidem orthodoxam confirmavit.* Tertio Felix III. (in epist. V. ad Zenonem Imperator.) *Eustathii, inquit, Confessoris, & præsulis 518. Patrum, qui in Nicæa convenerant.* Quarto Facundus Herodianus (Lib. XI. cap. 1.) Eustathium vocat *primum* in Concilio Nicæo. Quinto S. Hieronymus (epist. 63. ad Evagrium seu potius ad Evangelum) dicit, Eustathium *primum contra Arium clarissima tuba bellum cecinisse;* quod non alia ratione potest intelligi, nisi quia Concilio Nicæo præsedidit. Sexto Nicephorus (in *Chronologia*) eum appellat *caput Episcoporum Nicææ congregatorum.* Postremo Eusebius (Lib. III. de vita Constantini cap. 11.) refert, eum, qui in dextro ordine primam sedem occupabat, per brevi oratione Imperatorem fuisse allocutum; hic autem, ut ex Theodoreto colligitur (Lib. I. *Hist. Eccl.* cap. 7.) Eustathius erat, qui proinde primum, ut Concili præses, occupabat locum.

58. Respond. primo, haud iimmerito dubitari posse, an Eustathius panegyricum Imperatori dixerit. Nicætas enim (in *Thesauro orthodoxæ fidei* Lib. V. cap. 7.) hanc orationem panegyricam Alexandro tribuit; Sozomenus autem (Lib. I. *Hist. Eccl.* cap. 19.) Eusebio. Sed quicumque fuerit panegyrista Imperatoris, non potest propter hoc munus vocari Concili præses.

39. Majus certe negotium prima fronte facessunt testimonia Synodi Orientis, Felicis III., Facundi, Hieronymi, & Nicephori; quibus tamen respondemus, Eustathium minus proprie fuisse appellatum omnium Episcoporum *primum*, *caput*, aut *præsidem*; scilicet non jure primæ sedis, nec auctoritate præsidis, sed doctrinæ profunditate, sententiarum gravitate, verborum eloquentia, & in rebus explicandis venustate; quibus dotibus, ut inquit Sozomenus (Lib. II. *Hist. Eccl.* cap. 19.), aliis præeminebat. Ampliore etiam significacione nendum ipse, sed etiam Episcopi Jerosolymitanus, & Alexandrinus Concili præsides appellati sunt, quatenus isti omnes digniorem occupabant locum, ceterisque Episcopis, si minus auctoritate, saltem dignitate sua cum sediū præcellebant.

40. Quod vero spectat ad locum Eustathii, qni Gazzaniga *Theol.* Tom. III.

dam putant, primis temporibus lœvam partem dextera honorabiliorum fuisse; quorum tamen sententiam doctissimus P. Thomas Mamachius (in Tomo V. *Originum, & antiquitat. Christian.* Lib. IV. cap. 2. §. 5.) multa eruditione refellit. Melius itaque videtur respondendum, Eustathium fuisse primum in dextro ordine, habita ratione ingredientium in aulam; quo sit, ut Constantino postea in medio Episcoporum sedente, non amplius in nobiliore loco, sed ad lœvam ejusdem Imperatoris remaneret. Hoc eodem modo Joannes Pontifex Romanus a Theodorico Rege Ariano Constantinopolim missus sinistram partem templi occupavit, & in Concilio Ferrarensi Pontifici data est ea templi pars, quæ ingredientibus lœva esset, Imperatori vero dextera. Et tandem, ut plurima alia exempla omittam, in Concilio Chalcedonensi Actione I. habetur, eadem ratione in lœva sedisse Vicarios Leonis Papæ, ad dexteram Diocorum Episcopum Alexandrinum, qui proxime damnandus erat.

41. Obj. quarto. Præses Concili Nicæni fuit Alexander Constantinopolitanus, vel alter Alexander Episcopus Alexandrinus. De primo id testatur Photius (*De septem Synolis œcumenicis ad Mich. Bulgarie Principem*). De secundo autem in epist. Synodica ad Ecclesiam Alexandrinam dicitur: *qui rebus decisis cum præfuerit, ac communicaverit &c.*

42. Resp. ad primum. Photium auctorem Sæculi IX. in historia Concilii Nicæni se plane hospitem ostendere, cum illud usque ad tempora Julii Pontificis proroget, omnibus enim certum, exploratumque est, illud sub Sylvestro anno 525. inense sextili fuisse absolutum. Addo, incertum esse, num Alexander Constantinopolit. Episcopus Concilio adfuerit. (Vide Baluzium supra laud. in not. ad num. 53.)

43. Ad secundum resp. primo, si textus græcus consulatur, nihil inveniri, unde probetur, Alexandrum Concilio præfuisse; ita enim appellatur Alexander κύρος, ἡ κονσούλος τῶν γεγενεῖτων τυγχάνων (apud Socratem Lib. I. *Hist. Eccl.* c. 9.) hoc est, ut Simundus, & Valesius græce doctissimi vertunt: *qui gestorum auctor, & participes existens.* Sed etiamsi Christophori versio admittatur, nonnisi in latiori sensu intelligi poterit, Alexandrum præsidem Concili fuisse; namque constat, in eadem epistola Synodica a Patribus Nicænis vocari Alexandrum, non præsidem, sed collegam. *Si quid autem, inquit, præterea præsente Domino, & carissimo collega, & fratre nostro Alexandro sanctum, & definitum est, id ipse nobis accuratius refert.*

44. Obj. ultimo pro Constantino & Hornio. Episcopi omnes Constantino controversias suas definiendas obtulerunt. Præterea gravem ad Patres ipse allocutionem habuit, normam præscribens eorum, quæ disputanda erant. Tertio Accesum No-

DISSERTATIO IV. CAP. II.

vaticanum Episcopum de sua fide examinavit, eumque ad Ecclesiæ sinum revocare curavit. Quarto epistolas ad Alexandrinam Ecclesiam, atque ad universum orbis populum transmisit, omnibus ea nota faciens, quæ in Concilio gesta, & definita fuerant. Quinto ab Ario suæ confessionis libellum accepit. Sexto (addit Richerius) Constantinus vocatur ab Eusebio veluti *communis Episcopus*, qui, ut pacem Ecclesiæ redderet, ac disciplinam ecclesiasticam sanciret, Episcopos convocavit, & in eorum consessu sententiam dixit; *tunc confirmans, & sanciens, quæ a Synodo decreta fuerant, aliaque præstans, quæ nonnisi a Concilii præside fieri decebat; ut videre est apud Eusebium Lib. III. de vita Constantini. Deinde hoc totum confirmatur ex Gratiano II. P. Decreti Causa XI. quæst. 1. cap. 5., & Causa XII. q. 1. cap. 15., ubi duæ leges afferuntur, in quibus dicitur: *Constantinus Imperator præsidens in sancta Nicæna Synodo.**

45. Resp. primo negari hand posse, Constantimum, plusquam fortasse Imperatorem decebat, se rebus ecclesiasticis immiscesuisse; atque in hoc multo laudabiliorem se præbuisse Valentinianum seniorem, qui catholicis Episcopis orantibus, ut si bi convenienti in unum, ad decernendam doctrinam fidei potestas fieret, benigne annuens ita respondit: *Mihi quidem in Laicorum ordine constituto fas non est, hujusmodi negotia curiosius scrutari. Sacerdotes vero, quibus id curæ est, seorsim ubicunque voluerint, convenient (apud Sozomenum Lib. VI. Hist. Eccl. c. 7.) Sed id primis illis temporibus dandum est, in quibus ex quadam œconomia, Ecclesiæ negotia ex Imperatorum nutu pendere videbantur, ut inquit Socrates in procœmio Libri V. Hist. Eccl. Ceterum ut fortasse Constantinus nimio religionis zelo abreptus laicalis potestatis confinia nonnunquam prætergressus sit, non tamen se Concilii Nicæni præsidem fecit.*

46. Ac primo quidem Constantinus ipse falsus est, sibi minime datum fuisse da causis Episcoporum judicare; quamobrem Ruffino teste Lib. I. Hist. Eccl. cap. 2. omnes eorum libellos sibi oblatos comburi jussit, dicens: *Deus constituit vos Sacerdotes, & potestatem vobis dedit de nobis quoque judicandi; & ideo nos a vobis judicamur, vos autem non potestis ab hominibus judicari.*

47. Ad secundum dico, Constantinum fuisse Episcopos allocutum non præsidis auctoritate, sed reverentia filii; quare etiam referentibus Eusebio (Lib. III. de vita Constantini cap. 10.), & Theodoreo (Lib. I. Hist. Eccl. capit. 7.), non prius resedit, quam hoc sibi permitti ab Episcopis postulasset. Neque verum est, normam rerum tractandarum fuisse ab Imperatore præscriptam. Sed ille tantummodo omnes Ecclesia Præsules ad pacem, & concordiam majorem in modum cohortatus est.

48. Ad tertium. Falsum pariter est, quod Hofius asserit, fuisse a Constantino Acesium Novatianum publice de sua fide examinatum, sed, ut Socrates refert (Libro I. Hist. Eccl. cap. 10.), privatim ipsum est allocutus, post evulgatum jam Nicænum Symbolum, eumque ad communionem cum Catholicis ineundam maximopere est exhortatus. Quod ille renueret, causatus in Ecclesia esse peccatores, peracute Constantinus respondit: *Sune tibi scalam, Ascesi, & solus in cœlum ascende.*

49. Quæ quarto, & quinto loco objecta sunt, solum demonstrant sedulam Constantini curam, ut executioni ea mandarentur, quæ fuerant in Concilio sancita. Quare & impios Arii libros flammis addixit, & contumacem hæsiarcham una cum patricis ipsi adhærentibus Episcopis exilio mulcavit, ac denum omnibus negotiis confectis Episcopos cum muneribus ad suas Ecclesias dimisit. Quod si Arius confessionem suam Constantino obtulit, id fecit, ejusdem patrocinium implorans, non judicium; quamvis eam non tam Constantino, quam toti Concilio oblatam a nonnullis Episcopis Arius patrocinantibus, aperte Theodoretus innuit Libro I. Histor. Eccles. cap. 7.

50. Ad sextum resp., longe alium esse sensum verborum Eusebii ab eo, quem illi affingit Richerius. Nempe Eusebius Constantinum appellat *Episcopum communem*, eo sensu, quo Imperator ipse loquitur in epistola ad Ecclesias (apud Eusebium Lib. III. de vita Constant. cap. 17.) inquiens: *Me quoque, tanquam uno ex vobis præsente, neque enim negaverim id, quo maxime exulto, conservum me vestrum esse.* Sententiam autem dixit, non ut index, sed tanquam arbiter. *Sententiam quoque, inquit ibid. Eusebius cap. 25., quam arbiter dixerat, per epistolam significavit Ægyptiis, quorum discordias ut arbiter composuerat. Si autem verum est, sigillo suo confirmasse acta Concilii, id intelligi debet de cura, quam pro eoruī, quæ decreta fuerant, executione suscepit; non quasi iisdem decretis necessariæ auctoritatis pondus addiderit. Quando nam, recte ajebat S. Athanasius in Hist. Ariorum ad Monachos n. 52., Ecclesiæ decretum ab Imperatore accepit auctoritatem?*

51. Quæ postremo loco ex Gratiano Richerius afferit, parum nos movent. Si enim eæ leges genuinæ sunt, intelligi debent non de præsidentia proprie sumpta, sed in lato sensu. Dixi: *Si genuinæ sunt; nam secunda lex dicitur lata a Melchiade Papa, qui undecim jam annis obierat, ante quam Nicæna Synodus celebraretur.*

52. Antequam finem huic capituli imponamus, nonnulla observanda sunt. Primo *Chartam Nilianam*, quæ Nilo Episcopo Rhodiensi tribuitur, & in qua omnes Patriarchæ Orientales præsides Concilii fuisse dicuntur, exiguae esse auctoritatis; in ea enim inter Patres Concilii Nicæni nonnulli E-

piscopi numerantur, qui nonnisi Sæculo VI. flouerunt (a).

55. Secundo epistolam Synodi ad Sylvestrum Rom. Pontificem pro ejusdem Concilii confirmatione esse supposititiam, ut Tillemontius demon- strat nota 4. in Conc. Nicænum.

54. Tertiō Acta Concilii esse temporis injuria derperita. Aliqui ea nec scripta fuisse putant, præter Symbolum. Vid. Tillemontius nota 24.

55. Quarto canones Nicænos non ubivis fuisse notos. Nam S. Augustinus epist. 215. alias 110. num. 4. dolet, se, vivente adhuc Valerio Episco- po Hipponensi, fuisse ejusdem Ecclesiæ Episco- pum ordinatum; quod Concilio Nicæno (can. 8.) prohibitum fuisse nesciebat, nec ipse (Valerius) sciebat. Noluit propterea Eraclium in Episcopum, se vivente, ordinari, nolens, inquit, quod in ipso reprehensum fuerat, in ejus filio reprehendi: curavit ergo ipsum tantummodo præ successore suo designari.

CAPUT III.

De Synodo Sardicensi.

56. S. Athanasius Arianorum persecutionibus diu, multumque jactatus Romam se contulit, innocentiae suæ patrocinium a Julio Romano Pontifice quæsitos; ad quem etiam confugerant Asclepas Gazensis, & Marcellus Ancyranus. Nec frustra; Julius enim synodo in urbe habita Athanasi, aliorumque innocentiam probavit, atque irritas habuit Orientalium sententias contra eos, Rom. Pontifice inconsulto, lata. *An ignoratis, inquietabat Pontifex in ep. ad Orientales, hanc consuetudinem, ut primum nobis scribatur, ut hinc quod justum esset, definiri posset?*

57. Synodo Romanæ, utpote ex solis Occidentalibus conflatae, Orientales parere recusarunt; quamobrem ab eodem Pontifice, & duobus Imperatoribus Constante, & Constantio, Synodus Sardicæ, quæ urbs est in Illyrio, congregata est anno 347. (b). Præsidebant nomine Rom. Pontificis O-

sios Cordubensis, Archidamus, & Philoxenus Pre- sbyteri. Aderant Episcopi circiter 170. dummodo tamen in hoc numero, quem apud S. Athanasium invenimus, nullum sit mendum. Ex his fere 70. Orientales facto divortio se a reliquis separarunt, & Philippopolis pseudosynodum celebrarunt. Reliqui Sardicæ permanentes Athanasii, Marcelli, Asclepæ, & nonnullorum aliorum innocentiam solemnni judicio declararunt.

58. Quæstio exoritur, num Synodus hæc Sardicensis œcumonica fuerit. Negat Sam. Basnagius in *Annalibus politico-ecclesiasticis* ad annum 347. cui passim assentiuntur Protestantes, fortasse quia canonibus tertio, quarto, & septimo jus appellationum ad Rom. Pontificem solemniter confirmatum fuit. Nonnullis tamen etiam Catholicis hoc concilium, celebratione, & exitu minime œcumenicum visum est, ut Petrus de Marca Lib. VII. de *Concordia Sacerd. & Imp. c. 3.* Baronius contra ad annos 347. & 414., Nat. Alexander Diss. XXVII. in sæc. IV. art. 3. aliique multi illud pro œcumeno habent.

59. Horum sententiam & nos adoptamus, atque ita probavimus. Primo Concilium Sardicense fuisse œcumenicum convocatione, a nemine, ut puto, negari potest, cum & Romani Pontificis auctoritate, & jubentibus duobus Augustis Constante, & Constantio, inter quos tunc totum erat Romanum imperium divisum, ex omnibus mundi partibus fuerint Episcopi vocati.

60. Tota igitur difficultas, si qua est, oritur ex Orientalium Episcoporum discessione, antequam Concilio initium fieret. Verum secessio illa Episcoporum numero circiter 70. utpote illegitime facta, non potuit reddere Synodum non œcumenicam. Primo enim quaecunque Orientales prætexerent causam discedendi, non alia tameu re ipsa fuit, nisi timor imminentis damnationis. Nam, ut S. Athanasius refert, in *Hist. Arianorum ad Monachos* num. 15., dicebant: *causa comminiscamur secedendum, ne hic manentes damnamur. Satius est, fugientes erubescere, quam sy copantas deprehensos affici pudore.* Præterea non

(a) Jo. Sambeus in Libro *de Panathentia* hanc chartam ad Synodum Trullanam pertinere putavit. Labbeus in Tomo II. *Concil. ad Synodum Nicænam.* Sed fallitur uteque; pertinet enim ad Concilium VI. generale Constantinopoli celebratum. Tantum autem abest, ut ex hac Charta aliquid contra jus Roman. Pontificium concilis generalibus præsidendi eruat, ut potius illud confirmetur; nam primo loco legnitum subscriptioines Theodori, & Georgii S. R. Ecclesiæ Presbyterorum, cum Ioann. ejusdem Ecclesiæ Diacono, quorum quilibet ita subscribit: *locum occupans Agathonis beatissimi, & universalis Papæ urbis Romæ.* Ioannes autem Atheniensis, qui Roma ablegatus, ut Selanus observat, non primo, sed vigesimo secundo loco subscriptus, nonnisi honoraria quædam legatione ornatus esse debuit. Confer Franc. Kollarium Tomo I. Commentar. Lambecii pag. 593. & seq.

(b) Jo. Dom. Mansius ex Congregat. Matris Dei ad Lucensem Archiepiscopatum assumptus, deceptus anonymo quodam opusculo a March. Scipione Maffeo evulgato in Tomo III. delle *Osservazioni letterarie*, pavavit, Synodum Sardensem celebratam fuisse anno 344.; quod si verum esset, nedium Socratis, & Sozomeni chronologia rueret, sed tota plane Athanasianorum temporum ratio perturbaretur. Eruditissimus P. Thomas Maria Mainachius editis Romain quatinus epistolis ann. 1748. invictis argumentis fidei anonymous Maffejani labefactavit, veterineque, ac communem rationem temporum Athanasianorum restituit. In epist. autem tertia Synodi Sardicensis epocham anno 347. figura- dam esse demonstrat.

DISSERTATIO IV. CAP. III.

non omnes Orientales secesserunt, sed Thraciae, Palæstinæ, Arabiæ, Ægypti, & Constantinopolis vicini Episcopi, qui certe Orientales erant, Concilio suffragati sunt, ut constat ex epistola Synodica ejusdem Concilii, quod etiam confessi sunt Ariani ipsi transfugæ in epist. pseudo-Synodi Philippopolitanæ (apud S. Hilarium in *Fragmentis*) dicentes: *immensa multitudo Episcoporum aduentantium de Constantinopoli, & Alexandriae confluxit Sardicam, & eos omnes secum collectos habuerunt Osius, & Progenes, qui scilicet Athanasio, aliisque patrocinabantur.*

61. Obj. primo, Episcopi Orientales numero circiter 80. non absque causa a Synodo discesserunt; conquerebantur enim, ab aliis fuisse in communionem receptos Athanasium, Marcellum, ac ceteros Episcopos jam in alia Synodo exauctorato. *Æquas autem fuisse hasce querimonias, ex eis liquet, quod mos erat in Ecclesia, ne Episcopi in synodo dejecti ab aliis reciperentur.* Ulterius impossibile erat, causam Athanasii Sardicæ retractari, deficientibus monumentis, quæ ex Ecclesia Alexandrina peti debebant; quamobrem quinque Episcopi Synodo proposuerunt, se paratos esse, tanquam calumniæ reos e gradu dejici, si Athanasii crimina non probassent, dummodo eis permitteretur, Episcopos aliquot utriusque partis mitti in Ægyptum, ut ibi causa Athanasii plenus cognosceretur. Cum igitur hæc tam justa postulata fuerint a Patribus Sardicensibus rejecta, æqua suberat Episcopis Orientalibus conquerendi, & discedendi causa.

62. Resp. utramque querimoniam injustam fuisse; & primam quidem; quia licet fuisse Athanasius una cum aliis catholicis Episcopis in Synodis Eusebianorum e gradu dejectus, fuerat tamen in Synodo Romana sub Julio summo Pontifice, ejus innocentia probata, restitutus. Cumque major certe non fuisse Synodorum ab Eusebianis habitarum, quam Romani Concilli auctoritas, æquum omnino erat, ut quoniam hæc causa in Concilio Ecumenico retractabatur, Athanasius, aliique Episcopi in Synodo Tyria damnati, & in Roma restituti, in eodem omnino statu haberentur, in quo antea erant, quoisque de ipsis novo examine instituto plene judicaretr.

63. Neque minus injusta erat altera Orientalium querimonia; aderant enim in Concilio Athanasius, aliique Episcopi accusati, ut interrogari possent; aderat Ischyras accusator; aderant quinque Episcopi, qui in Mareotide causam Athanasii jam cognoverant, & unus dubtaxat deerat: & quod maxime considerandum videtur, fuerant ad generale concilium Episcopi omnes invitati, ut de hac celebri causa coram omnibus plenissime judicaretur: *injusta igitur erat quæcumque dilatio; nec æquitatis ratio sinebat, ut evitato plenarii Concilii judicio, res paucis Episcopis committeretur judicanda.*

64. Sed vera discessionis causa jam superius a

nobis allegata fuit. Quod adeo certum est, ut cum allati Orientalium prætextis jam confutati a Catholicis fuissent, dixerunt tandem, sibi alio migrandum esse, ad celebrandam victoriam, quam Constantinus Augustus de Persis reportaverat. Vid. Athanasius in *Histor. Arianorum ad Monachos*.

65. Inst. Discedentibus 70. vel, ut alii dicunt, 80. Episcopis, nonnisi 90., aut 100. Sardicæ remanebant, qui numerus Synodo ecumenicæ constitutæ sufficiens non videtur: omnes enim simul nonnisi 170. erant, ut discimus ex ipso Athanasio in *Hist. Arian.* n. 15.

66. Resp. haud certo definiri posse numerum Episcoporum, qui Sardicæ ad Concilium convenierant, dissentientibus inter se antiquis Scriptoribus. Theodoreus Lib. II. *Hist. Eccl.* cap. 7. eos dicit fuisse numero 250., Socrates vero Lib. II. *Hist. Eccl.* cap. 20. & Sozomenus Lib. III. cap. 12. eos adaugent usque ad 376.; fortasse autem mendum cubat in numeris, qui apud Athanasium leguntur, exscriptorum oscitantæ tribuendum; fortasse etiam Athanasius nonnisi catholicos recensuit, omissis 70. vel 80. Eusebianis, qui a Synodo recesserunt. Sane tum ex Athanasio (in *Apologia contra Arianos* n. 17.), tum ex Theodoreto (Lib. II. *Hist. Eccl.* c. 8.) novimus, ex 36. & amplius provinciis, quæ distincte recensentur, Episcopos Sardicam convenisse. Tum ibidem Athanasius subdit, plusquam 300. Episcopos sibi suffragatos fuisse. Ulterius idem Athanasius ait, suam innocentiam probatam jam fuisse, primum quidem in sua provincia ab Episcopis prope centum in unum congregatis, deinde Romæ ab Episcopis plusquam quinquaginta, & tandem in magna Synodo Sardicæ coacta. Inepte prorsus magnam Synodus Sardensem appellasset Athanasius relate ad Alexandrinam, nisi multo plures illi, quam isti interfuerint.

67. Ceterum utcumque hæc sint, etiamsi non nisi 170. Episcopi Synodo Sardicensi interfuerint, atque ex iis ipsis 70. discessissent, non propterea Synodus illa ecumenica esse desit, tum quia isti Episcopi ex omnibus mundi partibus ad Synodum convenerant; tum etiam quia illorum sententia confirmata postea fuit ab aliis multo pluribus, quos numero 344. S. Athanasius enumerat in *Apologia contra Arianos* num. 50.

68. Obj. secundo. Sardicensis Synodus ab Hilario in Lib. *adv. Constantium*, ab Epiphanio *Hæresi XXI.*; & Sozomeno Lib. III. *Hist. Eccl.* cap. 12. vocatur *Synodus occidentalis*: non ergo est ecumenica. Neque refert, quod alii eam generali dicant; constat enim etiam hoc nomine fuisse nuncupatas Synodos Provinciales. Nam S. Athanasius in eadem *Apologia synodum Alexandrinam*, in qua fuit Colluthus damnatus, generali dixit; & in Carthaginensi III. Concilio cap. 7. dicitur, *celebrari anniversarium Concilium generale.* Arelatensis etiam Synodus in causa Do-
natistarum *generalis*, & plenaria dicta fuit.

69. Resp. duplice de causa fuisse a nonnullis Sardicensem Synodum appellatam *occidentalem*; primo ut distingueretur a Philippopolitana pseudo-Synodo Orientalium; secundo quia Sardica urbs erat ad imperium occidentale pertinens. Ceterum characteribus Synodi œcumenicæ insignita fuit; nam S. Athanasius eam vocat *magnam Synolum*; Sulpius Severus (Lib. II. Hist.) eam ex toto orbe convocatam scribit: Vigilius Tapsensis (Lib. V. Cont. *Eutychetem*) testatur, Episcopos ex omnibus provinciis Sardicam convenisse; Socrates (Libro II. Hist. Eccl. cap. 20.) hoc Concilium diserte ut œcumenicum describit: *edicitur, inquit, Concilium generale, ut omnes Sardicam comi*meant. Justinianus tandem Imperator in *Edicto fidei* ipsum œcumenicum vocat.

70. Verum non ex his solum nominibus nos colligimus, Sardicensem Synodum fuisse œcumenicam; novimus enim, observante Baronio, aliiisque, etiam Concilia, quæ ex pluribus provinciis sub uno Primate congregabantur, appellari antiquitus consuevisse *generalia magna, & plenaria*. Sed potius Sardicense Concilium dicimus œcumenicum, quod probe sciamus, fuisse ad illud Episcopos totius orbis Christiani invitatos, atque ad ipsum plurimos ex multis, variisque cum Orientis, tum Occidentis provinciis convenisse. Tandem ex eo, quod communii totius Ecclesiæ catholicæ consensu confirmata fuerint Sardicensis Synodi decreta.

71. Obj. tertio. S. Gregorius Magnus (Lib. II. epist. 10.), Isidorus Hispanensis (Lib. de temp. cap. 65.), Zonaras (de Conc. Constantinopol. I. cap. 5.), Harmenopolus (in Epist. Concil.), & nonnulli alii posteriores Græci hoc Concilium Sardicense minime numerant in Conciliis generalibus. Hinc etiam est, quod communiter Concilium Constantinopolitanum I. habetur pro secundo Concilio œcumenicó; quo satis ostenditur, Sardicense esse a numero Conciliorum œcumenicorum expungendum. Demum apud Gratianum I. P. *Decreti Dist. XVI. c. 11.* Sardicensis Synodus inter synodos particulares recensetur.

72. Resp. Quidquid sit de nonnullorum Græcorum opinione, Concilium hoc esse œcumenicum, satis ex dictis constat. Verisimilior autem causa, ob quam ab aliquibus inter Concilia generalia minime recenseatur, hæc esse creditur, quod veluti appendix Concilii Nicæni haberetur; utpote quia nihil novi circa fidem in eo definitum sit, sed dumtaxat Episcoporum causæ discussæ, & canonæ quidam de ecclesiastica disciplina sancti (a).

73. Tillemontius aliam etiam afferit hujus rei causam, quod Ariani omnia turbantibus in ambiguo olim positum fuerit, utrum hoc Concilium

in œcumenicis numerandum esset; neque statim omnibus liquido constiterit, hanc Synodum esse œcumenicam, nisi sæculo VI., quo jam Concilia generalia numerari cœperant, scilicet post Concilium Chalcedonense, quod communii jam omnium consensi quartum nominabatur, & quatuor priora Concilia tanquam quatuor Evangelia a catholice recipiebantur. Ne itaque hic ordo jam constitutus turbaretur, Constantinopolitanum contra Pneumatomachos dictum est secundum generale, tertium Ephesinum, quartum vero Chalcedonense.

74. Quatum ad Gratiani *Decretum* spectat, dico nullum illud habere auctoritatis pondus, cum in paucis verbis inulta peccet. Primo enim dicit, 60. Episcopos huic Concilio interfuisse. Secundo Canonum auctores fuisse Osium Cordubensem, Vincentium Capuanum Episcopum, Januarium Beneventanum, & Calepodium Neapolitanum S. Rom. Ecclesiæ Legatos: cum tamen certum sit, Episcopos multo plures fuisse, & nomine Romani Pontificis præfuisse Philoxenum, & Archidamum Rom. Ecclesiæ Presbyteros.

75. Obj. ult. Synodi hujus Canones non fuere ubique recepti; quin etiam alicubi, ut in Africa, ignorati: non itaque habebatur ut œcumenia.

76. Resp. omissis antec. neg. conseq.; & ne prolixam nimis, & difficultem controversiam ditimere cogamur, ab hujusmodi Canonum receptione modo præscindimus. Cum enim illi Canones ad disciplinam tantummodo spectarent, quæ varia in diversis locis, & temporibus salva fidei integritate esse potest, minime efficeretur, Concilium Sardicense non fuisse œcumenicum, etiamsi ejus Canones fuissent ignorati, aut non ubique recepti. Doctissimus Card. Norisius (I. P. Hist. Donatistarum cap. 10.) ratione reddit, ob quam post Concilium Nicænum sine dubio œcumenicum, aliqui adhuc anabaptistum admitterent; quia nimur putabant, hoc fuisse statutum, non ut regulam dogmatis, sed ut morum disciplinam, quæ varia pro temporum, locorumque ratione esse potest. Sardenses tamen Canones fuisse ubique etiam in Ecclesia græca receptos, probant Natalis Alexander Diss. XXVII. in Sæculum IV. art. 4., & Card. Du Perronius in *Replica ad respons. Britanniae Regis* cap. 55.

77. Quæres primo, a quonam convocatum fuerit Concilium Sardicense, & quinam illi præfuerint?

78. Primæ quæstionis parti resp. certo certius fuisse convocatum a duobus Augustis Constante, & Constantio, quod multis veterum testimoniosis probat Natalis Alexander Dissert. supra laud. art. primo; non tamen inscio, sed potius curante Rom. Pontifice Julio. Cum enim ipse Rom. Pontifex anno

(a) Græci eos numerant 20., Latini vero 21., quia tertium canone in duas partes dividunt, quarum prima prohibet Episcopos in alienam provinciam migrare,

altera autem jus appellandi ad R. P., Episcopis acconsatis in aliquo Concilio confirmat, quemadmodum fecerant antea S. Athanasius, Marcellus, aliique.

DISSERTATIO IV. CAP. III.

no 541. Synodum Ronæ congregasset, etiam Orientales vocavit, qui tamen venire detrectarunt; unde Imperatoris potestate opus fuit ad ipsos compellendos. Quapropter Julius Imperatores sollicitavit, ut eorum auctoritate pax in Ecclesia restitueretur.

79. Secundæ autem parti quæstionis resp. certum esse, Præsides Concilii Sardicensis fuisse Osiū Episcopum Cordubensem, & Archidatuum, ac Philoxenum, Presbyteros Ecclesiarum Romanarum. De primo nos certos facit S. Athanasius eum appellans Concilii Præsidem, & Patrem; tum Theodoretus dicens, eum fuisse Primum. De aliis etiam id certum est ex eodem Athanasio, qui eos statim post Osiū nominat. Unde superest inquirendum, an Osiū nomine Romani Pontificis Concilio præfuerit? Verum cum non appareat, quo alio titulo potuerit Synodo præsidere, satis probabiliter concluditur, eum vices Romani Pontificis etiam in hoc Concilio gessisse, quemadmodum gesserat in Concilio Nicæo. De his consuli post Natalis Alexander in Dissert. supra laud.

80. Quæres II. an Sardicense Concilium aliquam ediderit fidei professionem?

81. Ratio dubitandi desunxit primo ex epistola Synodica Patronum Sardicensium ad Julium Pontificem maximum, in qua dicitur: *Permiserunt religiosissimi Imperatores, ut de integro universa discussa disputarentur;* & ante omnia de sancta fide, & de integritate veritatis, quam violaverunt. Nicæna ergo fides retractata fuit, adeoque &c. Præterea Socrates (Lib. II. Hist. Eccl. cap. 20.), Sozomenus (Lib. III. Hist. Eccl. cap. 12.), & Theodoretus (Lib. II. Hist. Eccl. cap. 8.) testantur, aliquam fidei formulam fuisse in hoc Concilio causam, eamque ex integro refert Theodoretus laud. in loco. Denum Vigilius Tapserensis (Lib. V. contra Eutychetem) asserit, septem capitula ad fidem spectantia professioni fidei fuisse addita: ergo &c. Ita opinati sunt Sam. Basnagius in Annalibus politico-ecclesiasticis, Franc. Buddeus in *Isagoge ad Theologiam* pag. 409, aliqui pauci.

82. Verum quæcumque afferuntur ad probandum, aliquod fidei decretum fuisse in Concilio Sardicensi cusum, statim corrunt, si legatur epistola Synodica Concilii Alexandrini anno 562. celebrati præside S. Athanasio, qui etiam Synodo Sardicensi interfuit. Ita autem habet ea epistola (apud S. Athanasium in epist. ad Antiochenos): *Tabellas, quas nonnulli jactant quasi ex Sardicensi Synodo de fide conscriptas, ne legi quidem semel, aut proferri sinatis; nihil enim tale Concilium definit.* Quamvis enim certi homines nonnulla, quasi quæ decessent Concilio Nicæno, adscribere vellent, idque acriter contendent, sancta tamen Synodus, quæ Sardicensis consenserit, indignè il lilit, decretoque sancvit, ne quid ulterius de fide scriberetur; & sese contentos esse Nicæna fide declaraverunt, ut cui-

nihil deesset, & in qua integra & sola fides contineretur: neque edendam esse aliam professionem fidei, ne illa quæ Nicæna scripta es, suos numeros non habere videretur.

83. Id ipsum confirmatur ex subscriptione Eusebii Vercellensis eidem epistolæ subjecta. Quia, inquit, fama apud exteriores increbuit de tabella Sardicensis Concilii, ne ea ultra Nicænam fidem decretâ esse putetur, meo suffragio denuntio, quo nihil luxamenti, aut noxiæ Nicænae fidei suboriatur inde, neque ea de causa proferrandam censeo.

84. Quæ eum ita sint, quis non videt, deceptos fuisse Socratem, Sozomenum, Theodoretum, & Vigilium posteriores scriptores, quibus contraria placuit sententia? Porro Theodoretum deceptum fuisse, vel ex hoc solo liquet, quod referat in eadem fidei professione Ursacium, & Valentem Arianos asseruisse, *Verbum Dei, & Spiritum sanctum crucifixos esse.* Hic autem error Sabellianorum fuit, qui unam divinam admittentes personam, quæ modo Pater, modo Filius, modo Spiritus sanctus diceretur; non vero Arianorum, qui tres divinas personas non solum numero, sed etiam substantia distinguebant. Inde autem laudati scriptores decepti sunt, quod professionem fidei in pseudo-Synodo Sardensi ab Orientalibus cusam pro fœtu veræ Synodi Sardensis acceperint.

85. Quod autem ajunt Patres Sardenses in sua epist. Synodica ad Julium Rom. Pont.: *permiserunt religiosissimi Imperatores, ut de integro universa discussa disputarentur,* & ante omnia de sancta fide &c. non significat, retractatam fuisse in Concilio Sardicensi Nicænam fidem, aut novam fidei professionem exaratam, sed solum examinatam fuisse fidem Eusebianorum, an scilicet Nicæni Symboli integratatem violassent, hæreticique forent, ut vulgo audiebant; quæ vulgi opinio ex iis etiam confirmabatur, quæ in Episcopos, Presbyteros, aliasque Clericos catholicos crudeliter intentaverant. Nihil vero omnino de fide Nicæna innovatum est, ut ii testantur, qui præsentes Concilio aderant.

CAPUT IV.

De Concilio Ariminensi.

86. Constantius Augustus, qui post fratrum suorum mortem solus totum tenebat imperium, turbis, quibus ipse in Ecclesia occasionem dederat, finem imponere cupiens, duas Synodos generales eodem tempore convocandas curavit an. 559. alteram Occidentalem Ariminum in Italia, alteram Orientalium Seleuciam in Isauria.

87. Convenerunt Ariminii Episcopi 400. & aliquando amplius, majorem partem catholici, qui in ipso Synodi exordio fidei formulam a Marco Arethusio Sirmii dictatam proscripterunt, Nicænum.

dumque Symbolum confirmarunt. Cum hac de causa Arianorum factio maximas tragœdias excitatet, decem legati ex utraque parte ad Constantiū missi sunt, sed is fraudibus Arianorum præoccupatus catholicos Legatos Adrianopoli suum redditum a barbarica expeditione præstolari jussit, post autem eosdem transtulit Nicaeā Thraciæ opidum, ubi partim tædio diuturnæ moræ, partim dolis, & violentia Arianorum tandem victi, formulam fidei prius Ariminī improbatam receperunt.

88. Constantius re, ut sibi videbatur, prospere gesta, Legatos ad Synodum Ariminensem remisit; sperans eorum exemplo & ceteros Episcopos esse seducendos. Nec eum fecellit eventus; nam initio quidem Catholici Legatis prævaricato-ribus communionem denegarunt; sed postea longioris moræ pertæsi (Taurus enim urbis præfectus Synodum relaxare nolebat, donec Episcopi inter se convenient) vacillare cœperunt, factaque semel animorum inclinatione catervatim in partes Semiarianorum concessere, donec tandem omnes ad unum (mirum dictu!) primæ formulæ, quam initio tamen constanter rejecerant, subscripserunt. In ea autem expuncto ἐμοστὸν fides catholica ambiguis verbis exponebatur. Tristis hic fuit Synodi Ariminensis exitus.

89. Porro Orientales, qui Seleuciæ convenerant n. 180., in tres classes divisi erant. Non multi puri, putique Ariani, quorum signifer erat Aca- cius Cæsarez in Palæstina Episcopus. Major pars erat Homœusianorum seu Semiarianorum, qui catholicam Nicæni Concilii fidem de vera J. Christi divinitate recipere se profitebantur, solamque vocem ἐμοστὸν respuebant, Filium dicentes esse Patri ἐμοστὸν similem in substantia. Et pauci denum erant omnino orthodoxi Nicænæ fidei tenaces (a).

90. Tot autem, tantæque fuerunt in eo Concilio contentiones, ut Leonas Præfetus actis conciliaribus, ut iussus erat, non amplius interesse voluerit. Sed etiam in eo Concilio pauci, ut inquit S. Hilarius, plurium dominati sunt, & Concilii Ariminensis exemplo omnes demum in eamdem fidei formulam a Marco Arethusio dictam consiprarent.

91. Vix dici potest, quot ex hac duarum Conciliorum prævaricatione triumphos agant Protestantes, gloriantes, totam Ecclesiam eo tempore defecisse; quod etiam ætate S. Augustini Donatistæ contendebant, & Pelagiani, ut videri potest in epist. 94. alias 48. ad Vincentium, & Libro I. contra Julianum cap. 7. Perperam tamen.

92. Nam facile probatur, Ariminenses Patres deceptos quidem fuisse ab Ariani; non tamen fuisse hæreticos, seu hæresi cognitæ ut tali subscripti- psisse. Quod constat primo ex totius rei gestæ nar- ratione, qualem S. Hieronymus nobis exhibet in *Dialogo adv. Luciferianos*, ubi tam ea considerare oportet, quæ in Concilio peracta sunt, quam quæ ipsum Concilium sunt consecuta. Et in Con- cilio quidem primo fidei professio Patribus exhibita fuit, cuius obvius atque exterior sensus erat plane orthodoxus & catholicus, licet interius late- ret virus Ariani. Secundo reticebatur quidem vox ὑμεσίων; sed probabilis afferebatur hujus omissionis causa, quia in sacris litteris minimè inveniebatur, & multi ejus novitate offendebantur. Tertio si qua erat de auctoribus illius formulæ suspicio, tolli videbatur ex anathematismis postea adjectis coram Tauro præfecto. Ut enim Sulpitius Severus Lib. II. *Hist. Sacræ* narrat, Valens, & Ursacius affirmabant, formulam catholica ratio- ne conceptam esse, sed si quid minus plene præ- senti file editum videretur, ipsi adderent, quæ addenda putarent. Favorabilis hæc propositio vi- sa est, & pronis omnium animis accepta, & tunc publice lecti sunt anathematismi, quibus Arius, totaque ejus perfidia damnabatur. Et hæc quidem in Concilio peracta sunt; atque ita, concludit Sul- pitius, neutra pars vicisse se penitus, aut vic- tam putare poterat; quia files ipsa pro Ari- anis, professiones vero postea adjectæ pro nostris erant.

93. Sed veram, atque orthodoxam Patronum Ariminensium mentem adhuc magis ea declarant, quæ Concilium postea subsecuta sunt. „ His ita gestis, „ pergit S. Hieronymus, concilium solvit: læ- „ ti omnes ad provincias revertuntur... Sed diu „ sclera non latent, & cicatrix male obducta in- „ cocto pure disrumpitur: cœperunt postea Valens „ & Ursacius, cæterique nequitiæ eorum socii, „ egregii videlicet Sacerdotes, palmas suas jacti- „ tare, dicentes, se Filium creaturam non nega- „ se, sed similem ceteris creaturis. Et paulo post: „ Concurrebant Episcopi, qui Ariminensibus do- „ lis irretiti sine conscientia hæretici ferebantur, „ contestantes corpus Domini, & quidquid in Ec- „ clesia sanctum est, se nihil mali in sua fide „ suspicatos. Putavimus, inquietabant, sensum con- „ gruere verbis, nec in Ecclesia Dei, ubi sim- „ plicitas, ubi pura confessio est, aliud in corde „ clausum esse, aliud labilis proferri timuimus.... „ Decepit nos bona de malis existimatio; multa- „ que alia, quæ brevitas studio prætereo, flen- „ tes asserebant, parati & subscriptionem pristi- „ „ nam;

(a) S. Hilarius contra Constantium num. 12. Assi- sto, inquit, Orientalium in Seleucia Synodo, ubi re- peri tantum blasphemorum, quantum Constantio place- bat. Nam prima secessione in ea deprehendi, ut n. 105. Episcopi homœusion, idest similis substantiæ præ-

dicarent, & 19. ἀnomœusion, idest dissimilis essen- tiæ profiterentur; & soli Ægyptii, præter Alexandri- num hæreticum (Georgium) homousion constantissime obtinuerent.

, nam, & omnes Arianorum blasphemias con-
demnare. "

94. Hæc certe tanti ponderis esse videntur, ut vel sola valeant Ariminenses Patres, sin minus ab imprudentia, ab omni saltem hæresis suspicio ne liberare. Plura tameu ibidem S. Hieronymus subnectit, ut Arimineusium fidem ab omni Ari- næ hæreseos suspicione eximat. Cui consonat quoque S. Augustinus epist. 95. alias 48. ad Vincen- tium cap. 9., de Patribus Ariminensibus inquietus: *Quis enim nescit, illo tempore obscuris verbis multos fuisse delusos, ut putarent, hoc credi ab Arianis, quod etiam ipsi credebant?*

95. Sed præterea etiam Liberio Rom. Pontifici (a), & Synodo Alexandrinæ præside S. Athanasiо anno 362. celebratae perfecta, atque probata fuit Arimineusium Patrum recta fides; quamobrem omnium consensu in suis sedibus Episcopatibus conservati fuere, uno dissentiente Lucifero Cala- ritano, qui certe non religionis zelo a reliquorum sententia recessit, sed quia ab eodem Synodo ordi- natio Paulini a se facta in Episcopum Antioche- num minime probata fuit. Ex his igitur omnibus aperte evinxit, rectam fuisse Patrum Arimine- sium fidem, quanquam ab omni imprudentiae la- be purgari minime possint.

96. Obj. primo (cum Basnagio ad ann. 359. num. 12.). Concedi quidem potest, Patres Ari- minenses Arianum virus animo minime imbibisse, certum tamen videtur, eosdem metu, vel tæ- dio victos hæresi Arianae saltem exterius, & scienter subscriptissime. Nam eamdem Confessionem fidei, dictatam a Marco Arethusio, quam initio ut hæreticam merito rejecerant, postea non ignorantia veritatis, sed humanais affectibus superati admis- serunt. Hoc indicare videtur ipse Sulpitius Seve- rus inquietus: *Nec ultra nostri repugnare ausi, jam quoquo modo finem rebus imponere cupien- tes: hoc est se libenter decipi passi sunt, ut tan- dem ad patrias sedes remeare possent.*

97. Resp., quamvis eadem plane esset fidei for- mula, quam Patres initio rejecerant, nova tamen quædam acciderant, quorum causa in errore in fa- cile induci poterant. Scilicet, ut superioris expo- suimus, Ariani fraudulenter professi sunt, se ea omnia damnare, quæ Catholici exhorrebant, cum nostris plane re consentire, & solum verbis dif- ferre; atque id unum duntaxat exponere, ut vox ēμοστον tanquam nova, in Scripturis non conten- ta, & quæ scandalō nonnullis erat, reticeretur. Hinc decepti sunt nostri imprudentia quidem pec- cantes, quando eam vocem supprimi passi sunt, non autem in hæresim consentientes, cum formu- lae externa specie catholicæ subscriptserint.

98. Verba autem Sulpitii Severi sunt intelligen- da ad sensum proprium, quibus connectuntur. Valens, inquit, & Ursacius affirmabant, præ-

sentem filem catholica ratione conceptam .... Si quid minus plene præsenti fide editum videre- tur, ipsi adlerent, quæ addenda putarent, præ- bituros se in his, quæ essent adjecta, consen- sum. Favorabilis professio pronis omnium ani- mis excepta; nec ultra repugnare ausi, jam quoquo modo finem rebus imponere cupientes. Sunt item hæc verba cum iis conjungenda, quæ paulo post sequuntur: *Ita neutra pars ricasse se penitus, aut vietam putare poterat, quia fides ipsa pro Arianis, professiones postea adjectæ pro nostris erant, præter illam, quam Valens subjunxerat, quæ tum intellecta, sero demum animalversa est.* Nimirum Valens aliis anathematismis hunc etiam subdole immiscauit: *Si quis dixerit creaturam Filium Dei, ut sunt ceteræ creature, anathema sit; quo non negabatur, Filium Dei esse creaturam, sed solum ejusdem rationis, ac ceteræ creature sunt.* Verba itaque illa Sulpitii: *jam quoquo modo &c. nihil aliud significant nisi suppressionem vocis ἔμοστον, cui suppressioni inviti conseuerunt, ut rebus tandem finem imponerent.*

99. Inst. Supprimere vocem ἔμοστον idem pla- ne erat, ac Concilium Nicænum damnare, a quo hæc vox, tamquam fidei tessera, adversus Ari- nos fuerat consecrata.

100. Resp. re quidem ita fuisse, sed non ita Patribus Ariminensibus visum. Cum enim fidei professionem specie omnino catholicam & sanam exhiberent Ariani; & cum ultius in suis anathematismis execrarent blasphemias Arii, atque Photini, omniaque recto atque orthodoxo sensu se recipere prædicarent, censuerunt nostri, tantummodo de voce quæstionem institui, non autem de sensu, & vi ipsius vocis. Quamobrem arbitrati sunt, nullam inferri Concilio Nicæno injuriam, si ἔμοστον supprimeretur, dummodo incolumis ser- varetur ejusdem Concilii fides. Audiatur S. Hieronymus in supra laud. *Dialogo. De usiōe vero nomine abjicendo verisimilis ratio præbebatur ... placuit auferri: non erat cura Episcopis de vo- cabulo, cum sensus esset in tuto.* Audiatur etiam S. Athanasius in Libro de *Synodis*, ubi inquit: *Viros, qui alia quidem omnia Nicæœ scripta recipiunt, de solo autem cconsubstantialis voca- bulo ambigunt, non ut inimicos spectari par est;* non enim ut Ariomanitas adversarios homines aggreditur, sed disputamus veluti fratres cum fratribus, qui eadem, qua nos, sunt sententia, solo nomine in controversiam adducto. Hinc etiam Julius Rom. Pontifex ex prudenti economia Ursacium, & Valentem externe resipientes ad Ecclesiae communionem recepit, quanvis in libello supplici (qui hahetur in Apologia S. Athanasii) vocem ἔμοστον prætermiserint. Vide-sis Nat. Ale- xandrum in *Dissert. XV. in Sæc. IV.*

(a) Vide S. Hilarius in *Fragmentis* num. XII. & notam (b) Editoris Maurini.

101. Obj. secundo. Si perpendantur verba epistolæ synodicæ Concilii Ariminensis ad Constantium (apud S. Hilarium Fragmento IX.), dubitari non potest, eos Patres hæresi scienter subscripsisse. In ea enim primo vocem ἐμούσιον Deo indignam vocant; secundo rogant, se ad suas plebes dimitti, ne cum eis, qui perversa doctrina infecti sunt, divitiis detineantur, scilicet cum catholicis, qui Nicænam fidei profitebantur.

102. Resp., primo suspectam esse hanc epistolam erutam ex Fragmentis S. Hilarii, quod opus, ut videbimus infra, fædissime interpolatum fuisse, nemo eruditus ignorat. Baronius suspicatus est, eam fuisse ab Arianiis conscriptam, antequam Catholici iisdem consenserint.

103. Sed doctissimi Editores Fragmentorum in notis observant, eam non fuisse scriptam a tota synodo, sed a paucis solum, qui erant Arianae lue alte infecti. Nam primo hoc indicare videtur Hilarius ipse; cum enim caput epistolæ ita inscriptum sit: *Domino merito gloriosissimo, victoriosissimo, Augusto Constantio Synodus Ariminensis Orientalibus consentiens*, Hilarius negans hanc epistolam esse synodicam ita subdit: idest *Magnodius, Megasius, Valens, Epictetus, & ceteri*, qui hæresi consenserunt; non itaque epistolam illam esse synodicam, idest scriptam nomine omnium putavit ipse S. Hilarius, qui nobis eam servavit. Secundo nedum admodum inverosimile, sed plane incredibile videtur, Patres Ariminenses Arianiis adeo consensisse, ut usiæ vocem non solum reticerent, sed plane damnarent, & a Catholicis Nicænam fidem profitentibus, tanquam ab hostibus abhorruerint, cum potius compertum sit, eos non alia ratione Arianorum votis cessisse, nisi quia isti se fidem Nicænam recipere, Catholicis omnino consentire, & solum de voce ἐμούσιον reticenda sollicitos esse simularent.

104. Obj. ultimo plura sanct. Patrum testimonia, qui Ariminensis Concilii Episcopis hæreses notam inurunt. Primo S. Hilarius in Fragmento VIII. dicit, Episcopos Ariminenses prævaricatos esse a fide vera. Secundo S. Basilius epist. 69. ad Athanasium ait, *Arimini omnia per vim esse gesta*. Tertio S. Ambrosius in cap. IV. Lucifer exponens ea verba: *Væ vobis, cum benedixerint vobis omnes homines &c.* hæc habet: *Nonne tibi videtur his dicere, qui dudum in Ariminensi Concilio perfidæ prævaricationis auctores, dum Imperatoris gratiam sequuntur, Dei gratiam perdididerunt? Qui cum placere potentibus aucupantur, malelicito se perpetuo sublidere.* Quarto sanct. Aug. ep. 185., alias 50. cap. 10. n. 47. loquens de Ariminensibus Episcopis dicit, eos veneno Ariano periisse. Quinto Facundus Hermianensis lib. V. cap. 5. non semel dicit, Ariminenses Præsules in Arianum dogma fuisse subactos, opprimente eos Constantio. Sexto his omnibus aliis inclamat sanct. Hieronymus in Dial. adv. Luciferianos dicens: *Tunc usice nomen abolitum*

Gazzaniga Theol. Tom. III.

est; tunc Nicænae fidei damnatio conclamata est. Ingemuit totus orbis, & se esse Arianum miratus est. Denique Faustinus, Marcellinus, Lucifer Calaritanus, aliqui cum omnibus iis Episcopis, qui Arinini prævaricati sunt, non amplius communicare voluerunt; quod eosdem hæretica labi pollutos existimarent.

105. Resp. hæc omnia potuisse aliqua ratione dici de Ariminensibus Episcopis spectata fidei formula, quam acceptarunt, quæque intrinsecus Arianae lue infecta erat, licet externo verborum cortice videretur catholicæ. Sonabant verba pietatem, inquit S. Hieronymus, & inter tanta mella præconii nemo venenum insertum putabat; non autem dici potuisse spectata intentione Patrum, qui eam formulam acceptarunt, Arianorum dolis decepti; atque hoc sensu, & non alio accipi debent verba sancti Hilarii, dum eos dicit fuisse prævaricatos a fide vera; quia formula illa Ariminensis fidem veram non continebat, quamvis sanum, & orthodoxum sensum exterius præse ferret.

106. Ad secundum. Sanct. Basilius verissime dicit, Arinini omnia per vim gesta fuisse. Initio enim, quando Patribus liberum erat de fide decernere, antiquam fidem Nicænam religiose retinuerunt, ac confirmarunt; postea vero minis Imperatoris, ac diuturnioris moræ tædio victi ὀμεγάλη suppressioni consenserunt, quanquam non consenserint Ariani blasphemis.

107. Ad tertium. Etiam sanct. Ambrosius de hac eadem prævaricatione loquitur, scilicet suppressionis vocis ἐμούσιος, cui gratiam Imperatoris auctiupantes imprudenter consenserunt. Ceterum Patres Arimineuses fidem catholicam nunquam deseruisse, tradit idem sanct. Mediolanensis Antistes ep. 21., alias 52. scribens, majorem partem Arimini Nicæni Concilii fidem approbasse, Ariana decreta damnasse.

108. Ad quartum. Nec alio sensu locutum fuisse satiet. August. ex iis liquet, quæ habet in ep. 95., alias 48., ubi dolet, Ariminenses Patres delusos fuisse obscuris verbis, ut putarent, hoc credi ab Arianiis, quod ipsi credebant. Et in lib. II. contra Maximinum c. 14. multos, dicit, in Concilio Ariminensi paucorum fraude fuisse deceptos.

109. Ad quintum. Verba Facundi Hermianensis explicanda sunt juxta regulam ab eodem traditam lib. XII. c. 1. ubi inquit: *Scire debemus, quod hæreticum non facit ignorantia, quæ doctrinae veritatis contumax non est, sed potius obstinata defensio falsitatis.* Cum autem luculentiter appareat, Ariminenses quidem Patres ex ignorantia, & quadam fragilitate Arianiis cessisse, nullatenus vero eorundem falsitates defendisse, aut etiam approbasse; hinc ad mentem ejusdem Facundi proprie dici non potuerunt in Arianum dogma subacti.

110. Ad sextum. Exaggeratam, & emphaticam

DISSERTATIO IV. CAP. IV.

esse sancti Hieronymi locutionem, nemo non videt. Etiamsi enim concederetur, Ariminenses Patres Arianæ hæresi consensisse, non tamen dici merito posset, totum mundum factum fuisse Arianum. Nam præterquamquod Ecclesiae visible caput Liberius Rom. Pontifex Concilio illi nequam suffragatus fuit, multi etiam alii erant toto orbe Episcopi, qui fidem Nicænam sancte, & incontaminata servabant. Id testatus est sanct. Damasus in Synodica ep. ad Episcopos Illyrici (apud Theodoreum lib. II. *Hist. Eccl.* c. 22.) inquietus: *Neque enim præjudicium aliquod nasci potuit ex numero eorum, qui apud Ariminum convenerant, cum constet, neque Rom. Episcopum, cuius ante omnes fuit expectanda sententia, neque Vincentium, qui tot annos sacerdotium illibate servavit, neque alios hujusmodi statutis consensum aliquem commolasse.* Imo Sircius Papa in ep. ad Himerium Tarracensem fidem facit, acta Ariminensis Concilii fuisse a Libero Pontifice rescissa.

111. Ulterius numerus Patrum Ariminensium, aut Seleuciensium minime comparari potest cum numero Episcoporum totius orbis catholici. Labbeus enim mille tunc cognitas in occidente Episcopales sedes recenset, in Oriente autem octingentas. Ali quanto plures memorat Carolus a sancto Paulo in *Notitia antiquorum Episcopatum*. At vero sanctus Athanasius in epist. ad Jovianum Imperatorem scripta non multo post, scilicet an. 365. fiderenter ajebat, *universas totius orbis Ecclesiæ suffragio suo comprobare Nicænam fidem; nec tametsi pauci quidam huic fidei adversentur, præjudicium facere posse, cum orbis universus apostolicam fidem retineat.* Hyperbolica igitur est sancti Hieronymi locutio.

112. Sed si accuratius eadem expendatur, facilius apparebit, Hieronymum non esse sibi ipsi contrarium. Ut enim primo dixerat, fuisse Patres Ariminenses Arianorum fraudibus deceptos, ita postea consequenter addit, eos *miratos* fuisse se esse Arianos, hoc est, cognovisse se Arianorum doctrinæ ignoranter subscrispsisse. Si enim scienter id fecissent, nulla iis fuisse admirationis causa.

113. Ultimæ objectionis parti resp., Faustino, Marcellino, aliisque Luciferianis schismaticis præferendam esse Synodum Alexandrinam an. 362. sub Athanasio celebratam, quæ Episcopos Ariminenses, utpote qui non malitia peccaverant, sed ignorantia lapsi erant, in communionem recipien-

(a) Nullo modo verisimile videtur, quod Russinus *Hist. Eccl.* cap. 21., & Julianus Eclanensis apud S. Augustinum Lib. I. *Operis imperfecti* c. 76. narrant, ab Arianis fuisse nostris propositum, quem magis colere, & adorare vellent, *homousion*, an Christum? Illis virtutem verbi *homousion* ignorantibus, velut in fastidium quoddam, & execrationem sermonem deductum fuisse, Christo se credere, non *homousion* confirmasse. Sic multorum, præter paucos, qui scienter prola-

dos, imo in suis sedibus conservandos esse decrevit; cui decreto christianæ charitatis pleno omnes catholici orbis Episcopi, solis Luciferianis exceptis, morem gesserunt (a).

CAPUT V.

De Liberio Romano Pontifice.

114. Liberius anno 552. Julio in Romano Pontificatu successit. Anno 553. a Constantio Imperatore Mediolanum accitus nec promissis, nec ministri fleti potuit, ut Athanasii condemnationi contirent. Quamobrem Constantius eum Beream in Thracia exilio relegavit, Felice in ejus locum suffecto; elapsò tamen biennio Liberius Romanum reineavit suæ sedi restitutus. Communis fere olim sententia erat, eum nonnisi pretio deplorabilis prævaricationis id consecutum fuisse, scilicet damnatio Athanasio communione cum Arianis inita, & Sirmensi fidei professione prodita.

115. Pervulgatae huic opinioni primus, quod sciam, sese opposuit Gorginius Sessonensis Ecclesiæ Canonicus diss. edita Parisiis ann. 1756. in qua non conteineendas argumentis hunc decantatum Liberii lapsum continentium esse contendit, ejusque restitutionis causam fuisse preces Matronarum Romanarum, quibus, ut Theodoreus Lib. II. *Hist. Eccl.* c. 17. narrat, Imperator Constantius Liberium benigne concessit.

116. Porro ii, qui Liberium lapsum fuisse volunt, in varias distracthuntr sententias: scilicet cum tres fidei formulæ Sirmii conditæ sint, altera quidem a Semiarianis contra Photinum anno 551. (b); altera a Potamio Episcopo Ulyssiponensi an. 557. sermone latino; tertia vero anno 558. vel 559. a Marco Arethusio; quæstio oritur, cuinam ex his tribus fidei formulæ Liberius subscriperit. Blondellus (*de la Primaute*) Romanum Pontificem secundæ subscrississe vult, quæ purum putumque Arianismum continebat. Idem sentit Petavius, scilicet fuisse Liberio secundam formulam Sirmensem oblatam, sed in eo procul abest a Blondello, quod putet, eam non fuisse integrum, qualis apud Athanasium, Hilarius, & Socratem legitur; imo suspicatur, fuisse aliquam aliam, in qua vox *μορσιος* suppressa quidem esset, sed quæ Arianum virus non redoleret. Libro tamen I. *de Trinit.* cap. 9. n. 4. & 5. ad communem sententiam accedit, scilicet Liberium formulæ Sirmensi

psi sunt, animos deceptos. At vero fungos, non Episcopos eos fuisse oportuit, qui viu*homousion* adeo ignorarent. De hac questione præter Scholasticos Theologos consuli potest Natalis Alexander Diss. XXXIII. in sœc. IV.

(b) P. Jo. Dom. Mansi, de quo supra in nota ad n. 57. primum Sirmensis Synodi epocham an. 358. ponit, contra quem vid. P. Thomas M. Mamachius ep. IV. de ratione temporum Athanasianorum.

si subscriptissem, quæ ab Hosiana, id est secunda, diversa erat. Sunt qui tertiam Sirmensem formulam a Liberio subscriptam velint, quam dicunt fuisse ea ipso anno conditam, quo Liberius fuit ab exilio liberatus (a).

117. Sed multo communior aliorum sententia est, qui putant, Liberium priuæ Sirmensi formulæ consensisse, quæ saltem externo verborum cortice sana, & orthodoxa videbatur, non secus ac tertia, cui subscriptissem creduntur Patres Synodi Arianensis. Utraque enim confecta fuerat a Semiarianis, qui ab Anomæis omnino dissidebant, & vel Catholicæ erant, vel saltem videri cuperbant. Quamobrem si Liberius priuæ, aut tertiae formulæ Sirmensi subscriptis, facile ab hæresi Ariana vindicatur. Non ita vero, si secundam probavit.

118. Invictis tamen argumentis ostenditur, Liberium non subscriptissem secundæ formulæ Sirmensi Arianorum. Nam primo si fides habeatur *Fragmentis* S. Hilarii (Fragm. VI. num. 7.) *perfidia Sirmiana*, cui Liberius consensit, fuit conscripta a Theodoro Heracleensi, Basilio Ancyrano, Sylvano Tharsensi, aliisque Episcopis Orientalibus, qui viginti duo memorantur. Formula autem ab istis conscripta non potest esse secunda Sirmensis; primo enim hæc secunda edita fuit non ab Orientalibus, sed ab Occidentalibus Episcopis, & quidem latino idiome, ut edocemur a S. Hilario, & Athanasio in utriusque libro de *Synolis*, & a Socrate lib. II. *Hist. Eccl.* c. 30. Præterea neque Theodorus Heracleensis, neque Sylvanus Tharsensis, neque Basilius Ancyranus in secunda formula concinuanda partem habuerunt; primus enim jam obierat ann. 355. ut Theodoreus testatur lib. II. *Hist. Eccl.* c. 16. alii vero duo vel Catholicæ fuerant, vel solum Semiariani, Anomæorum hostes (b). Denum in formula a Liberio approbata non leguntur nomina Germani, Osti, & Potamii, qui autores dicuntur secundæ formulæ. Si itaque *Fragmentis* S. Hilarii filies habeatur, Sirmiana formula a Liberio probata non fuit secunda, quæ Ariana hæresi infecta erat, sed prima, quæ sensum catholicum præseferebat.

119. Accedit testimonium Sozomeni, qui Lib. IV. *Hist. Eccl.* c. 15. refert, Liberium Sirmium evocatum, ut quæ Berœæ egerat, iterum confirmaret, doctrinam Anomæorum coram Constant. proscriptissem edita confessione, qua eos, qui Fi-

(a) Qui hanc sententiam rejiciunt, potissimum ex eo moventur, quod observante Petavio in not. ad S. Epiph. *Heresi* 37. n. 22. tertia Sirmensis formula confecta fuit anno 359. Ensebio, & Hypatio Coss., ut S. Athanasius refert in Libro de *Synolis*; putant autem, Liberium anno 357. fuisse ab exilio revocatum, scilicet antequam hæc tertia formula ena esset. Verumtamen nescio, an solido fundamento ostendi possit, Liberii redditum incidisse in ann. 357. Sane si verum est, quod Anastasius scribit, Liberium quarto

lum secundum substantiam, & per omnia Partis similem non esse assererent, alienos ab Ecclesia pronunciabat; sua itaque vineta cæcidisset Liberius, proscribendo eam doctrinam, quam Berœæ probaverat, si ibi secundam formulam Sirmensem acceptasset, in qua Filius Patri similis negabatur.

120. Accedit iterum testimonium Theodoreti, qui in epist. 166. ad Renatum Presbyterum Romanum de apostolica sancti Petri Cathedra loquens, *Habet*, inquit, *Sanctissima illa Sedes Ecclesiarum, quæ in toto orbe sunt, principatum multis nominibus, atque hoc ante omnia, quod ab heretica tæbe immunis mansit, nec ullus fidei contraria sentiens in illa sedet, sed apostolicam gratiam integrum conservavit.* Hæc scribebat Theodoreus post Liberii lapsum, quæ vera nullatenus essent, si Liberius secundam Sirmensem formulam blasphemam, & hæreticam approbasset.

121. Ob. primo. Sanct. Hilarius formulam a Liberio probatan vocat *Arianam perfidiam* (in *Fragmentis*); atqui idem sanct. Hilarius in lib. de *Synolis* primam Sirmensem formulam ut catholicam agnovit: sensit ergo Liberium non subscriptissem formulæ priuæ, sed alteri, quæ Ariana lue infecta erat; ac propterea eidem ut fidei prævaricatori, ter anathema dixit.

122. Resp. sanct. Hilarium in lib. de *Synolis* spectasse primam Sirmensem formulam *absolute*, & in seipsa, eamque catholicam pronunciasse, ut talis re ipsa erat, saltem inspecto externo verborum sono; in *Fragmentis* autem spectasse eamdem formulam habita ratione quarundam circumstantiarum, quibus consideratis jure meritoque appellari poterat *perfidia Ariana*. Circumstanliæ autem erant istæ: primo auctorum, quorum fides aut manifeste prava, aut subobscura, & dubia erat, ut proinde merito suspicari posset, sub orthodoxo verborum cortice Arianum virus latere; unde idem sanctus Hilarius lib. *advers. Constantium* num. 25. ajebat: *Quidquid præter filiem unam* (nempe Nicænam) *est, perfidia, non fides est.* Altera circumstantia etiam magis attendenda erat Liberii persona, cui maxime incunbebat Nicænam fidem, & vocem ὁμοσίου tueri, ac proinde causam religionis prodere videbatur, aliam ἐπεστι (expositionem) probans suppresso vocabulo ὁμοσίου. Tertia circumstantia erat damnatio sancti Athanasii, quæ nouillis videbatur idem ac damnatio catholicæ fidei, cuius il-

nonas Angusti Romam ingressum esse, id anno 357. contingere non potuit. Siquidem habetur in Codice Theodosiano lex decima quarta de *Episcopis Mediolanii* hoc eodem anno Iudicium Decenbris directa ad Felicem Episcopum Romanum; quem tamen certum est ex Theodoreto Lib. II. *Hist. Eccl.* cap. 17. revertente Liberio ad aliam urhem se contulisse. Vid. etiam Paragius ad annum 357. num. 14.

(b) Quod enim ad hujusmodi argumenti viam elevandam excogitavit Petavius in animadv. ad S. Epiph.

ille columen erat. His, aliisque de causis potuit sanct. Hilarius eam Sirmiensem formulam ita a Liberio probatam vocare *Arianam perfidiam*; tum etiam anathematismos contra eundem Liberium vibrare, si tamen vibravit, quod parum probabile esse, inferius ostendemus n. 156.

125. Obj. 1. Sanctus Hieronymus (*de Script. Eccl.* cap. 97., & in *Chronico* ad an. 552. Tom. VIII.) Liberium dicit *hæresi subscriptsisse*. Id ipsum deplorat Auxilins (*de Ordinationibus Fornosini* cap. 15.) inquiens: *Quis nesciat, quod Liberius, heu proh dolor! Arianæ hæresi subscriptsit?* Et iterum: *Liberius apostata factus vivit annos sex.*

124. Resp., mirandum non esse, in tanta rerum perturbatione, Arianis omnia susdeque vertentibus, famam prævaricationis Liberii vires eundo acquisivisse, ut tandem nonnulli arbitrati fuerint, eum nedum Athanasii condemnationi, sed hæresi quoque Arianæ omnino consensisse; quod tamen falsum erat. Sane Sozomenus lib. IV. *Hist. Eccl.* c. 15., refert, Eudoxium, aliosque Aetii fautores sparsis rumoribus divulgasse, Liberium condemnasse etiam vocem ὄμοστοι, & Filium Patri in natura dissimilem fuisse; quæ certe falsissima erant.

125. Ceterum Auxilium in hac historia non fuisse admodum versatum, vel ex eo apparebat, quod Liberium annos sex vixisse dicat; nam post reditum ab exilio regnavit annos decem; & totus ipsius Pontificatus concluditur annis ad minus 14., & mensibus 4.

126. Obj. tertio. Formula a Liberiò probata confecta erat etiam a Demophilo, Eudoxio, Ursacio, & Valente, qui puri, putique Aiani erant: ergo &c.

127. Resp. Semiarrianorum præpotentia, qui gratia Imperat. Constantii, & numero prævalebant, facillime potuisse etiam paucos hos Episcopos induci ad subseribendum formulæ primæ Sirmiensi; ut enim notat Socrates lib. III. *Hist. Eccl.* cap. 57., Ursacius, & Valens semper ad eorum partes transibant, qui plus posse videnerunt. Imo ex hoc ipso, quod eo tempore Semia-

riana factio apud Imperatorem Constantium prævaleret, quod Socrates (Lib. II. *Hist. Eccles.* cap. 30., & Sozomenus Libro IV. capite 15.) asserunt, magis magisque comprobatur, Liberium non secundæ Arianorum formulæ subscriptsisse, sed primæ a Semiarrianis editæ. Et certe statim ac secunda formula Sirmiensis in lucena infelicitè prodiit, omnium animi commoti sunt, & Imperator eam conquiri jussit, ut Socrates narrat Lib. II. cap. 30., *supplicium minatus, si quis eam occultasse deprehenderetur* (a).

128. Obj. ult. Tannetsi Liberius primæ, aut tertiae Sirmensi formulæ subscriptsisse concedatur, vix tamen, ac ne vix quidem potest ab hæresi vindicari. Primo evum ab utraque expunctum erat ἔρωστοι, fidei Nicænæ tessera. Deinde in prima dicitur anathema iis, qui non confitentur, Christum in creatione omnium rerum obsecutum Patri. Præterea additur: *Non enim exæquamus, vel comparamus Filium Patri, sed subiectum esse intelligimus ... Nec sedet in dextera (Patris) a semetipso, sed audit dicentem Patrem: sede ad dexteram meam.* Ac demum: *Caput quod est principium omnium, Filius, caput autem, quod est principium Christi, Deus est* (apud Socratem Lib. II. cap. 30., & apud S. Hilarium *de Synodis* num. 58.); quasi scilicet quemadmodum omnia per Filium creata sunt, ita. Filius sit creatus a Patre.

129. Ad hæc Liberius S. Athanasium damnavit, qui fidei orthodoxæ columnæ erat, & cum Arianis communionem inivit, quod argumentum est ipsius apostasiæ longe evidentissimum.

130. Resp. Primam Sirmensem formulam viam esse orthodoxam S. Hilario (*in Lib. de Synodis*). S. etiam Philastrius (*Hæresi LXV.*) illius auctores vocat *Sanctos Episcopos*; & Vigilius Tapsensis (*Lib. V. contra Eutych.* cap. 3.). Synodum Sirmensem, in qua ea formula cusa est, vocat *Synodum catholicum totius Orientis*. Altera vero est ipsa fidei formula, quam Patres Concilii Ariminensis suis calculis tandem probarunt, sine ulla hæreseos nota, ut capite superiori ostendunt. est.

151.

nim *Hæresi* 73., nominis illorum Episcoporum fuisse imperiti cuiusdam manu adjecta, commentum prorsus est, cum nullo alio fundamento innitatatur, quam quod putaverit ipse Petavius formulam a Libero probatam esse secundam, cui certe illi Episcopi calculum non adjecissentur sicut. Scio equidem cl. Jo. D. Mansium in sua diss. *de epochis Conciliorum Sardicensis, & Sirmiensis &c.* pag. 26. seq. contendere, Theodorum, cuius est apud S. Hilarium mentio, non esse Heraclensem, sed alium, & fortasse incuria librarii fuisse scriptum *Theodorum pro Theodosio*. Sed id omni veri specie carere, ostendit eruditissimus P. Mamachium epist. 4. *de ratione temporum Athanasianorum*. Neque vero instituti nostri ratio sinit, ut communem sententiam de epochis Sirmiensium formulam contra paucos adversarios vindicemus. Videri possunt præter-

laud. P. Mamachium, Petavius in notis ad S. Epiphanium *Hæresi* 73., Natalis Alexander Diss. XXXI. in sœc. IV., Tillemontius in Nota XLII. sur les Ariens, Herminianus L. VI. vita S. Athanasii c. 21.: & ex protestantibus Thomas Ittigins Diss. VI. *Hist. Photini* in calce operis *de Hæresiarchis*, aliique apud Jo. Alb. Fabricium Bon. VIII. *Biblioth. Graeca* pag. 315.

(a) Quamquam S. Athanasius in Lib. *de Synodis* dicit, tertiam Sirmensem fuisse suppressam. Sed, ut bene advertit Tillemontius nota 58. de *Arianis Toño* VI., Athanasio hac in re præferuntur sint Socrates, & Sozomenus: neque enim ullo modo verisimile est, Semiarrianos curasse, tertiam fidei formulam supprimi, quam in duobus Conciliis Ariminensi, & Seleuciensi ab omnibus approbari tanta violentia, & tot fraudibus obtinuerunt..

131. Certe quod hic Pontifex vocem ὄμοστον expungi passus sit, gravis quidem ejusdem prævaricatio fuit, cum supremi ejus munieris fuerit, eamdem omnibus viribus defendere: non tamen hæc vocari potest apostasia a fide; certo enim certius est, non paucos ea tempestate fuisse doctrinam orthodoxos, licet ab ea voce abhorrent. Vide supra Diss. III. n. 581.

132. Quæ autem in ea fidei professione loca difficultia sunt, quæque Arianam blasphemiam primo aspectu contineat videntur, a sancto Hilario ad orthodoxum sensum haud difficulter pertrahuntur. Ex. gr. dicitur, *Verbum ministrasse Patri.* Sed id minus propriæ intelligendum est, ad significandam distinctionem personarum contra Sabellium, non diversitatem naturarum cuius Ario; tum etiam ad exprimendum ordinem processionis Filii a Patre.

133. Quod dénum additur de subjectione ejusdem Filii, durius quidem est; sed ita a S. Hilario emollitur: *Superiora, & consequentia suspicionem, si qua esse in his dictis vilebatur, penitus excludunt, ne diversitas dissimilium deitatum in Domino, & Domino prædictetur; quia duos Deos dici impium est.* Et infra explicans hanc subjectionem, pietatis, inquit, *subjectio est, non essentiæ diminutio.* Uno verbo sola originis subiectio asseritur contra Sabellium, qui Filium non unius ac Patrem ingenitum esse effutiebat.

134. Hoc eodem sensu postrema verba explicanda sunt; videlicet ut doceatur, Filium non esse ingenitum; unde immedieate antea dictum est: *Si quis Filium ingenitum, & principiū expertem dixerit, tamquam duo ingenita, & principiū experientia dicens, ac duos faciens Deos, anathema sit.* Caput enim &c.

135. Negari etiam non potest, in eadem fidei formula multa contineri, quæ orthodoxum sensum primo adspectu exhibent; illi enim a fide alieni pronunciantur, qui dicunt, *Filium Dei ex iis, quæ non erant, aut ex alia esse substantia, non autem ex Deo, & fuisse tempus, aut sæculum, cum non existeret.* Et hujusmodi plura sunt omnino orthodoxa, ut videri potest apud Socratem Lib. II. cap. 30. & apud S. Hilarium in Libro de Synodis.

136. Si Liberius damnationi Sancti Athanasii consensit, gravis utique injustitiæ reus fuit, heres tamen propterea accusari non potest. Quamquam cum Ariani Sanct. Antisiitem propter fidem orthodoxam, quam adversus impios eorum conatus strenue tuebatur, re ipsa persecabantur, calidi tamen veteratores semper simularunt longe alios prætextis, & alia criminis illi calumniosæ objiciebant. Hinc etiam a Constant. Augusto,

quaevivis magno fidei Nicænæ patrono, ac vindice, fraudulenter obtinuerunt, ut ab Ecclesia Alexandrina expelleretur.

137. Sed neque erravit in fide Liberius, quando cum Orientalibus communionem initit, si tamen verum hoc est. Plurimi enim illorum Señariani erant, & qui Arianismum in corde fovebant, illum caute dissimulabant ob Constantii Augusti metum, qui purum Arianismum non tolerabat, & solum ὄμοστον, explosum volebat. At vero, si non omnes, saltem noui paucos Señarianos catholice de vera Jesu Christi divinitate sensisse certum est; qui propterea a Sanctis Athanasio, & Hilario fratres vocabantur. Vide supra Diss. III. n. 55. Theodoreetus etiam Lib. II. Hist. Eccl. cap. 17. narrat, Felicem in Liberii locum a Constant. suffectum formulam fidei a Nicæniis Patribus expositæ integrum quidem, ac inviolatam servasse, cum iis tamen, qui eam labefactabant, libere communicasse.

138. Dices. Sozomeno referente Lib. IV. Hist. Eccl. cap. 15., Constant. Liberium compulit, ut *Filiū Patri non esse consubstantiale protiteretur.*

139. Respondi, id intelligendum esse de sola suppressione vocis ἴμοστον, vel de ejusdem vocis condegnatione in pravo sensu intellectæ: nam ideum Sozomenus ita prosequitur: *Sed & confessionem a Liberio vicissim suscepérunt, qua eos, qui Filiū secundum substantiam, & per omnia similem Patri non esse assererent, alienos ab Ecclesia pronunciabat. Num Eudoxius, & qui cum illo opinioni Aetii favebant ... sparsis rumores divulgaverant, Liberium quoque consubstantialis vocabulum confidensse, & Filium Patri dissimilem confiteri.*

APPENDIX.

An dubitari merito possit de Liberii Romani Pontificis lapsu?

140. Res ista tantis est tenebris involuta, ut meo judicio nihil certi, & explorati statui possit. Argumenta enim firma, atque indubia neque iis suppetunt, qui Liberium ab omni accusatione defendunt: neque iis, qui eum, sin minus in haeresim, saltem in magnum, detestabilemque prævaricationem lapsum esse contendunt. Nos quæ uniuersitate afferri solent, breviter expendemus.

141. Et primo, qui Liberii lapsum continentium esse defendant, mituntur præcipue Theodo- reti testimonio, qui eodem sæculo vixit (a), atque historiam ecclesiasticam Eusebii usque ad Cælestini tempora prosecutus est. Hic autem illustris-

hi-

(a) Natus est enim circa annum 387., factus est autem Episcopus Cyri in Syria Euphratena. Suam Ecclesiam usque ad medium circiter Sæculum V. pietas

& doctrina illustravit. Ejus autem Historia Ecclesiastica incipit ab anno 324, & pergit usque ad annum 429.

historicus de Liberii prævaricatione prorsus silet, nec aliam ipsius reditus ad suam Apostolicam Se-de- dem causam affert, quam matronarum Romanarum preces, quibus flexus Imperator egregium illum, omniq[ue] laude dignissimum ab exilio redire jussit. Ita Lib. II. Hist. Eccl. cap. 17. (a). Jam vero quis sibi persuadeat, matronas, popu-lumque Romanum tanto sui Pastoris videndi stu-dio flagrasse, si ille apostolicam Petri sedem ne-fanda sua prævaricatione deturpasset? Aut quo-modo potuisse Theodoretus subdere: *reversus est ille admirandus Liberius, si tanta infamia sum-nomen commaculasset?*

142. Socrates etiam, scriptor Theodoreto fere coævus, & qui res Arianorum ex probatis monu-mentis, potissimum autem ex operibus S. Atha-nasii, (b), cum multa de Libero habeat, nihil tamen de illius prævaricatione memorat; sed ejus reditum populi Romani seditionibus tribuit, in-quiens Lib. II. cap. 57.: *Liberius haud multo post ab exilio revocatus sedem suam recipit, cum populus Romanus seditione facta Felicem Ecclesiam expulisset, & Imperator licet invitus assen-sum illis præbuisset.*

143. Hæc quidem prima fronte gravissima vi-dentur argumenta pro Liberii innocentia. At vero Sozomenus viam nobis indigit, qua quæ Theodo-retus, & Socrates narrant, possint cum Liberii lapsu conciliari; inquit enim Lib. IV. Hist. Eccl. cap. 11. *Ubi vero Imperator Romam ingressus est, populus crebris acclamationibus interpellare eum pro Libero non destitit, & rogare, ut ipsis restituueretur: quibus verbis Socrati, & Theodo-reto consentit. Sed postea idem Sozomenus addit: Itaque Imperator adhibitis in consilium Episco-*

(a) Ita Theodoretus exilium, & redditum Liberii de-scribit. *Gloriosus veritatis athleta in Thraciam, uti præceptum fuerat, perrexit. Elapo autem biennio Con-stantius Romanum profectus est. Senatorum vero, & ho-noratorum conjuges a viris suis petierunt, ut Principem adirent, rogarerentque, ut pastorem gregi suo redderet; addentes, nisi hoc ab ipsis impetrarent, discessuras se ab illis, & ad magnum illum pastorem migraturas. At illi iram Principis se reformidare dixerunt; nobis enim, ajebat, utpote viris, nullum fortasse veniam indulgebit: vobis autem rogantibus proculdubio parcat: duorumque alterum eveniet, ut aut precibus vestris an-nuat, aut si abnuerit, saltam illas as dimittat. Hoc con-silium complexe præstantissimæ fæminæ cum solemní cul-tu, atque ornatu Imperatorem adierant, ut cum ex ve-ste eas nobiles esse conjectisset, reverentia, ac lenita-te ipsas exciperet. Sic igitur ornatae cum ad Impera-torem venissent, suppliciter ab eo petierunt, ut tantæ urbis pastore suo orbata, & laporum insidiis expositæ misereretur. Ille vero matronis respondit, urbem alio pastore non egere: habere enim antistitem idoneum, qui ipsius curiam gerat, quippe post magnam Liberium ordinatus fuerat quidam ex ejus diaconis, Felix nomi-ne, qui formulam fidei a Nicenis Patribus expositæ in-tegram quidam, ac inviolatam servabat, cum iis tamen, qui eam labefactabant, libere communicabat. Atque ob-*

pis, qui cum ipso erant (sine dubio Semiania-nis) respondit, revocaturum se illum, & peten-tibus redditum esse, si Sacerdotibus, qui in i-psius erant comitatu, consentire vellet. Cap. au-tem 15. historiam Liberii prosequens, refert, eum fuisse ab Imperatore Sirmium evocatum, ibique compulsum, ut Filium non esse Patri consub-stantiale fateretur, ac formulæ in dedicatione Antiochensis Basiliceæ editæ consentiret; ac con-cludit: quibus confessis Imperator Romam re-deundi potestatem Liberio concessit.

144. Fatendum est tamen, tantam non esse So-zomeni auctoritatem, ut ex ea invictum trahatur prævaricationis Liberii argumentum: ejus enim historiam *Sedes Apostolica non suscipit, quo-niam multa mentitur*, inerito dicebat Sanctus Gre-gorius Magnus Lib. IV. epist. 51. Neque videtur Sozomenus eorum, quæ in tanta rerum perturba-tione ante integrum quasi sæculum contigerant, plene instructus. Ut cum narrat ibidem, Episco-pos, qui Sirmii convenerant, scripsisse ad Felici-tem, & ad Clerum Romanum, ut Liberium su-sciperent, qui simul cum Felice eam Ecclesiam gubernaret.

145. Sozomeno consentiunt etiam Faustinus, & Marcellinus Luciferiani in prefat. ad libellum precum ad Imperatores, ubi inquinat: *Constan-tius pro Libero rogatur a populo, qui mox an-nuens ait: habetis Liberium, qui qualis a vobis profectus est, melior revertetur. Hoc autem de consensu ejus, quo manus perfidie dederat, in-di-cabat (c). Sed nec istorum Schismaticorum te-stimonium tanti est ponderis, ut ad tam gravem accusationem Liberio intentatam comprobandum sufficiat. Ceterum in eadem præfatione dicitur,*

Li-

hanc causam nemo ex civibus Romanis in Ecclesiam in-gressus est, cum ille intus esset. Idque tum mulieres ille Imperatori suggesterunt. Flexus itaque Imperator egregium illum, omniq[ue] laude dignissimum ab exilio redire jussit, ambos vero in commune Ecclesiam admi-nistrare. Ilac Imperatori epistola cum in circuо reci-tata esset ... omnes via voce acclamantur, unus Deus, unus Christus, unus Episcopus ... Post has christianis-sime plebis acclamations pietate, & justitia plena reversus est admirandus ille Liberius, Felix vero rece-dens ad aliam urbem se contulit. Hæc cum lapsu Li-berii nulla ratione conciliari possunt.

(b) Nam in Lib. II. cap. 1. postquam dixisset, se nonnulla ex Russino, nonnulla ex iis, qui adhuc su-pe-rerant, collegisse, ita subdit: postea vero cum Atha-nasii libros nacti essemus, in quibus ille suas calam-i-tates deplorat ... satius esse duximus ei, qui mala ipsa perppersus esset, & iis, qui rebus gestis interfuerint, fidem adhibere, quam iis, qui res conjectura tantum assecuti &c. Nihil igitur de Liberii lapsu apud S. Athanasium, aliasque, qui rebus interfuerunt, invenerat.

(c) Hanc perfectionem ut spuriam rejetit Tillemontius cum Criticis. Sed eam genuinam esse ostendit Alexius Simius. Mazochius in Volum. II. Commentar. in Kalend. Ecclesiæ Neapolit. pag. 581.

Liberio in urbem redeunti populum Romanum cum gaudio ivisse obviam; quod sane, ut superius num. 141. observavimus, incredibile foret, si Liberius turpiter Arianis victas manus dedisset.

146. Alterum pro Liberii defensione argumentum trahitur ex silentio S. Phæbadii, Sulpitii Severi, Sancti Epiphani, aliorumque, qui cum multa de Arianorum violentia narrent, potissimum autem de infelici Osii Episcopi Cordubensis lapsu, altum tamen habent de Liberii prævaricatione silentium (a).

147. At vero quis non videat, argumentum hoc esse negativum, & non magni ponderis, etiamsi ipsi non opponantur argumenta positiva? Suspiciari enim non immerito quis poterit, laudatos Scriptores ex pio charitatis affectu tantum summi Sacerdotis crimen silentio premere voluisse; præcipue cum postea pœnitentia, atque egregiis factis tam fœdam maculam abstersisset; præcipue quando Concilium Ariminense improbatum, ut S. Damasus testatus est. Vid. supr. num. 110. Videtur quidem obstar exemplum Osii, cuius turpissimum lapsu iidem Scriptores non siluerunt, ac præcipue Sanctus Epiphanius *Hæresi* 75. Vermintamen aliquod est discrimen; nam primo meritum, & dignitate Osius erat Liberio multo inferior: deinde de Osii resipiscientia non tam certo constat, sicut de præclaris Liberii gestis post suum redditum (b). Ut ut autem hæc sint, silentium illorum auctorum probabile quidem aliquod, non autem certum innocentia Liberii argumentum suppeditare potest.

148. Tertium argumentum ad purgandum Liberium a prævaricationis criminatione ex eo desumi solet, quod Apostolicam suam Sedem in pace usque ad mortem servaverit, etiam postquam Ariminensi Concilio reprobato omnem communioneum cum Arianis abrupit. At vero, si non nisi pretio perfidae prævaricationis fuisse a Constantio sua Sedi restitutus, incredibile prorsus est, non fuisse iterum ab eodem Constantio e sua Sede extirbatum, tamquam fœdifragum.

149. Sed priuio, certuinne undequaque est, Liberum post suam revocationem Romæ in pace semper sedisse? Non desunt, qui credant, debuisse eum in suburbis latitare (c). Deinde an non potuit Constantius hanc secundam Liberii inobedientiam dissimulare? Præsertim cum non constet, aliquam persecutionem fuisse motam contra Patres Ariminenses, qui male factam subscriptio-

(a) Sanct. Phæbadius medio IV. saeculo in Galliis florebat, & Concilio Ariminensi interfuit. Tractatum edidit contra Arianos, qui habetur in Tomo IV. *Biblioth. max. Ss. Patrum* Lugdun. ejusque inernit S. Hieronymus in *Catal. Scriptorum* cap. 108. Illud fuit a S. Phæbadio de Osio iam lapso præclare dictum: *Si go. annis male credidit, post go. illum recte sentire non credam. Lacrymabilem Osii prævaricationem etiam describunt Sulpitius Severus Lib. II. Hist. Sacra, & S. Epiphanius Hæresi* 73.

nem revocarunt. Nec Constantius diu supervixit; mortuus est enim mense Novembri anni 561.

150. Accedunt demum in defensionem Liberii multa landum præconia, quibus fuit a Sanctis Patribus, Ambrosio (Lib. III. de Virgin. cap. 1.), Epiphanius (Hæresi 75. n. 2.), Siricio Romano Pontifice (in epist. ad Himerim), & Basilio (epist. 74.) celebratus.

151. Verumtamen, etiamsi Liberius fuisse lapsus, has omnes laudes præmeritus est propter ea, quæ ante lapsum, & post resipiscientiam egregia præstitit. Sane de lapsu Vincentii Captuani nemo dubitat, dum in Concilio Arelatensi violentia Arianorum damnationi Sancti Athanasii subscrispsit, & tamen Damasus Papa (apud Theodoreum Lib. II. Histor. Eccles. cap. 22.) eum scribit *Sacerdotium illibate servasse*. Quæcumque igitur pro defensione Liberii afferri solent ad probandum, commentitum esse ipsius lapsum, non videntur omnino, & plene rem evincere.

152. Sed neque invicta sunt ea momenta, quæ ad probandum Liberii lapsum tum in condemnando Sancto Athanasio, tum in acceptanda Sirmiensi fidei formula, ac denique in communione inveniuntur cum Arianis afferri solent. Et primu[m] quidem argumentum suppeditat auctoritas Sozomeni, qui in Lib. IV. *Histor. Ecclesiast.* cap. 15. narrat, Liberium Beræ Imperatore Sirmium accersitum compulsum fuisse, ut *Filiu[m] Patri non esse consubstantiale profiteretur*, atque ut approbare libellum quemdam, in quo continebantur decreta Sirmii facta contra Paulum Samosatensem, & contra Photinum, ac præterea fidei formulam in dedicatione Antiochenis Basilicæ editam. Vid. num. 145.

153. Sozomeni vero non tanta est auctoritas, ut ei induhiam fidem præstemus, etiam quando ea narrat, quæ ab aliis gravioribus, & antiquioribus silentur; ut sunt ea, quæ scribit de Liberio Sirmium accersito, de libello, in quo omnia decreta Sirmensia continebantur, ac de fidei formula in dedicatione Basilicæ Antiochenis confecta. Solus etiam ibidem nobis referit, Episcopos illos, qui Sirmium convenerant, scripsisse ad Felicem, qui tunc Romanæ Ecclesiæ præsidebat, & ad Clericum ejusdem civitatis, ut Liberum susciperent, utque ambo Apostolicam Sedem gubernarent, & simul sacerdotio fungerentur absque ulla dissensione. Addit postea, Felicem modico tempore supervixisse, & Liberum solum Ecclesiam admini-

(b) Quod enim pro Osii resipiscientia ex *Historia Arian.* S. Athanasii num. 45. suspectum est, cum hæc historia ante Osii lapsum conscripta fuerit. Quod autem affertrur ex S. Augustino Lib. I. *contra epist. Parmeniani* cap. 4. potius probat innocentiam, quam resipiscientiam Osii. Sed de Osio in cap. seq.

(c) Baronius ad annum 359. n. 46. ex Socratis, Sozomeni, & Ruffini auctoritate, tum etiam ex actis eiusdem Liberii conatur evincere, Liberum fuisse item Urbe pulsum: sed acutiores Critici Baronio repu-

nistrasse; quod divinæ providentiae tribuit, ne Sedes Petri de honestaretur a duobus Præsulibus gubernata; quorum discordia signum, & ab Ecclesiasticis legibus alienum est; quæ omnia vel aliis scriptoribus gravioribus repugnant, vel saltem nota non erant (a).

154. Aliud prævaricationis Liberii fortius argumentum nobis exhibent ejusdem Liberii epistolæ in Fragmentis Sancti Hilarii, quas Baronius in Collectione Cresconiana invenit, & cum duobus antiquis codicibus manuscriptis accuratissime contulit. In his enim epistolis Liberius fatetur se Athanasium a sua communione separasse. In iis autem communionem cum Orientalibus, ut eorum precibus ab Imperatore Constantio facultatem revertendi Romanam impetraret. Porro iis epistolis ad eo commotus fuit Sanctus Hilarius, ut sibi temperare non potuerit, quin ter anathema Liberio prævaricatori diceret *Frags.* VI. num. 6.

155. At vero neque hoc argumentum, quod prima fronte decretorum videri potest, multum ponderis habet, si consideremus, opus *Fragmentorum* esse admodum interpolatum, & primam Liberii epistolam in iis contentam pluribus, gravibusque Criticis videri adulterinam, atque ab Arianis confictam, quod non levem suspicionem præbet, etiam ceteras ex eadem officina proditiisse. Certe harum epistolarum nulla habetur mentio apud Athanasium, Hilarium, Sulpitium Severum, Socratem, Sozomenum, Theodoreum, ceterosque vetetes Scriptores.

156. Porro trinum illud anathema ab Hilario in *Fragmento VI.* dictum Liberio, aliena manu insertum judicant Critici doctissimi, ut Baronius (ad annum 557. num. 50. & seq.), Natalis Alexander (Dissert. 32. in sœcul. IV. art. 1.), & editores Benedictini (in nota ad hunc locum). Et sane cum Fragmentorum opus editum fuerit, postquam Liberius omnem pristinæ ignaviae, si quam admirerat, labem deterserat (ut editores Maurini probant in præfat.) non est verisimile,

gnant. Vide-sis Tillemontium in Tom. VI. *Monument. Histor. Ecclesiast.* art. 84. nota 69. qui tamen non impossibile reputat, quod Baronius ipse, Blondellus, aliqui crediderunt, Liberium in cœmeterio Sanctæ Agnetis usque ad mortem Constantii deluisse.

(a) Herinius Sozomenus suam historiam quasi integro sœculo postea conscripsit; cum enim in præfat. promittat, se eam perducturum usque ad consilium XII. Theodosii Junioris, cui eam nuncupaverat, hoc est usque ad annum 439., apparet, nonnisi hoc tempore enim manu operi admovisse. Illam historiam multis scatere mendis observavit D. Coussin, & fuisse etiam a Sede Apostolica rejectam supra notavimus num. 144. Nicephorus quidem Callistus Sozomeno, quem exscripsisse videtur, consentit. Sed Nicephorus non floruit, nisi multo serius, videlicet Sæculo XIV., & non innierito a Casanbono appellatus fuit *fabularum auctor I.*

(b) Totum *Fragmentorum* opus non esse Sancti Hilarii, sed incertæ ætatis auctoris, opinatus est Ellieus

voluisse Sanct. Hilarium tam crudeliter Liberio, postquam resipuerat, insultare, aut saltem nullam ejus resipiscientie mentionem facere (b).

157. Difficilior quidem, fateor, explicatu est alter locus Sancti Hilarii certe genuinus ex Libro adv. Constantium num. 21., ubi ita Imperatorem alloquitur: *Virtisti usque ad Romanum bellum tuum: eripiusti illinc Episcopum (Liberium), & o te miserum, qui nescio utrum majore impietate relegaveris, quam remiseris!* Quæ verba in naturali, & obvio sensu violentiam significant, qua Imperator Liberium ad prævaricandum adigit.

158. Qui tamen Liberium defendunt, statim reponunt, Sanctum Hilarium dubitanter dixisse: *nescio utrum &c.*, quia de Liberii lapsu fortasse incertus erat; vel etiam digitum intendisse ad illas Constantii litteras, quibus Liberium una cum Felice in Romana Petri cathedra sedere jubebat. Vide supra num. 141. not.

159. Tertius, isque omni exceptione major Liberii prævaricationis testis est Sanctus Athanasius, qui tum in *Apologia contra Arianos* in duabus extremis paragraphis 89. & 90., tum etiam apertius in *Historia Arianorum ad Monachos* num. 41. Liberium post biennale exilium fuisse demum violentia Arianorum fractum, vehementer dolet.

160. Hoc certe argumentum esset plane demonstrativum, nisi plane ad evidentiā constaret, hæc duo S. Athanasii opera ante annum 557. quo comiuniter statuitur Liberii lapsus, fuisse conscripta; quo fit, ut loca illa aliena manu intrusa videantur; præcipue, quia etiam sensuum, & colligationem rerum præcedentium perturbant. Apologia contra Arianos non diu post annum 549. scripta creditur a doctissimis operum S. Athanasii editioribus in Admonitione illi præmissa.

161. Historia vero *Arianorum* iisdem quidem PP. Maurinis scripta videtur circa annum 558., sed non alia de causa, nisi quia in illa mors O-

sii

Dupinus Tom. II. *Bibliotheca*. Card. autem Perronius in *Replica ad Regem Britanniam* illud alteri Hilario Luciferiano adscribit. Rufinus in *Tract. de adulteratione librorum Origenis* apud Sanct. Hieronymum Tomo IX. illud opus ab Arianis interpolatum fuisse dicit, ut nec Hilarius quidem posset illud agnosceré. Notant tamen eruditæ Maurini in præfat., num. 8. multa a Rufino affiri aperte falsa. Vid. Rem. Ceillier *Hist. des Auteurs eccles.* Tom. V. cap. I. art. 9. Primam vero epistolam Liberii fragmentis illis contentam ut suppositiam rejeiciunt Critici peritiores, Baronius ad annum 352. num. 13., Dupinus Tom. II. *Biblioth.* Bern-Monfauconis Tom. II. *Collectionis nova Patrum annadv.* 20. in S. Athanasium, Petrus Constantius Tom. I. *epistol. Roman. Pontificum* in append. pag. 94., land. mox Rern. Ceillier pag. 494. Editores Maurini in nota, Justus Fontaninus in *Hist. Litter.* Aquilejensi Lib. III. cap. I. num. 5. atque etiam Cavens in *Hist. litter.*, ubi de Liberio. An idem judicium de aliis ejusdem Liberii epistolis ferri debeat, non facile dixerim.

qui commemoratur; quæ sub finem anni 557. contigit. Valesius tamen eam historiam scriptam suis censet ante annum 556.; quia in illa Leontius Antiochenus Episcopus, ut vivus commemoratur, qui teste Socrate Lib. II. *Hist. Eccl.* cap. 57. anno 556. obiit. Quod etiam colligitur ex chronologia Nicephori, qui Leontiam octo annis Antiochiae sedisse scribit; hoc est usque ad annum 556.; nam anno 548. Stephano successerat. Idem sentiunt Baronius ad annum 556. & Petavius in animadvers. ad *Hæresim* 75. Sancti Epiphani.

162. Hand me latet, præter editores operum S. Athanasii supra memoratos, etiam Bollandianos (Tomo IV. Julii), aliosque putare, Leontium nonnisi anno 557., vel sequenti e vivis excessisse. Video tamen totum eorum argumentum ex hoc loco Sanct. Athanasii desum; qui locus si aut aperie adscititus, aut dubius saltem esse dicatur, totum eorum Chronotaxis fundamentum corruit. Sane, cum Socrates quæ de Arianis in sua historia habet, se ab Athanasii scriptis hausisse fateatur, ut supra num. 142. in not. innuimus, nihil que habeat de Liberii prævaricatione, aut de Osii resipiscentia, hand temere asseritur, nihil tale in operibus S. Athanasii tunc extitisse.

163. Dices. Philostorgius Libro IV. c. 4. Leon-tii mortem post Osii, & Liberii lapsum commemorat.

164. Resp., hunc Scriptorem non semper chronologicum ordinem accurate servare, sed quandoque rerum seriem sequi. Speciminis locus sunt quæ habet Lib. II. cap. 10., ubi agit de morte Alexandri Autistitis Constantinopolitani, quæ contigit post annum 540. & seq. capite refert obituum alterius Alexandri Episcopi Alexandrini, qui multo antea acciderat, scilicet ipso anno Concilii Nicæni 525. exeunte.

165. Dices iterum. Potuit ipse S. Athanasius hæc loca supplere in utroque opere, cum utrique diu supervixerit.

166. Resp., idem quidem fieri potuisse, sed hoc non sufficit, ut firmum argumentum inde trahatur, re ipsa S. Athanasium hæc de Liberio scriptisse, unde res dubia ex hoc capite remanet. Addo cum Cardinali Ursio (*Hist. Eccl. Lib. XIV.* num. 72.), si hæc fuissent a S. Athanasio post rerum eventus addita, posse eundem Sanctum mendacii argui, cum addit num. 45., Osium persecutione potuisse quidem iudici, ut cum Valeute,

& Ursacio communicaret, non tamen ut subscriberet contra *Athanasiū*: quod postremum cum aliis monumentis de Osii prævaricatione pugnat.

167. Quartus contra Liberium gravissimus testis adducitur S. Hieronymus, qui Romæ sub Damaso Liberii successore dum commemoratus est, ac proinde rem hanc tam celebrem, & non ita pridem in publica luce gestam ignorare non poterat. Liberii autem infandam prævaricationem, ut indubam, omnibusque notam semel, atque iterum memorat (a).

168. Sed neque hoc testimonium censi debet omni exceptione magis. Nemo enim in historia aliquanto versatus ignorat, viros etiam eruditissimos, & sanctissimos fuisse a calumniatoribus aliquando deceptos. Hoc autem multo facilius turbulentis iis temporibus contingere potuit, quibus Ariani, & Semiariani omnia susque miscebant. Sane magnus ille Ecclesiæ Doctor deceptus est, dum in *Chronico* scripsit, S. Cyrillum Jerosolymitanum Arianæ consensisse. Nam orthodoxæ S. Cyrilli certissimum testimonium reddunt Sanct. Hilarius (in Libro *adv. Constantium* num. 17.), Athanasius (in epist. *ad Solitarios*), Epiphanius (*Hæresi LXIX.* n. 12.), & Ambrosius (in *Orat. de Obitu Theodosii* n. 40.). Ex quo solo exemplo liquet, petuisse S. Hieronymum falsis Semiarianorum rumoribus decipi.

169. Quintum contra Liberium testimonium de promittit ex vita S. Eusebii Confessoris, de quo in Martyrologiis Adonis Viennensis, & Notheri ad diem XIV. Augusti hæc habentur: *Romæ Deposito S. Eusebii Episcopi & Confessoris, qui pro-sente Constant. Imperatore Arianæ, cum fidem catholicam constantissime defenderet, & Liberium Papam Arianæ perfidiæ consensisse doleret, jubente eodem Constant. includitur in quadam cubiculo domus suæ, &c.*

170. Sed, ut bene Tillemontius observavit in Tomo IV. *Monumentorum pro historia ecclesiastica* art. 75., Ado, & Notkenus apocryphis S. Eusebii actis decepti sunt. In eo etiam manifeste peccant, quod hunc Eusebium Episcopum faciunt, cum Presbyter tantummodo fuerit; unde etiam in Martyrologio Romano editionis a Benedicto XIV. auctæ, & emendatæ die 14. Augusti nonnisi Presbyteri titulo decoratur, neque de eo refertur, quod Liberium Papam Arianæ perfidiæ consen-sisse doluerit (b).

171.

(a) In *Catalogo Scriptorum ecclesiast.* cap. 97. de Fortuniano Episcopo Aqnejensi hæc notat: *In hoc habetur detestabilis, quod Liberium Rom. urbis Episcopum pro fide ad exilium pergentem primus sollicitavit, ac fregit, & ad subscriptionem hæreos compulit.* In *Chronico* autem ad annum 352. Tomo VIII. *Liberius, inquit, tædio victus exilio in hæreticam pravitatem sub-scribens, Romanum quasi vitor intravit.* Qnamquam eruditissimus P. Thomas M. Mamachius epist. 4. de ratione temporum Athanasianorum nota 3. ad num. 25.

Gazzaniga Theol. Tom. III.

pag. 333. nos monet, in *vetusissimo Chronico Hieronymiani codice*, qui extat inter codices Regiae Vaticanae, lapsus Liberii ne vestigium quidem existere.

(b) Baronius ad annum 357. num. 58. Eusebium Presbyterum a ministris Constantii carceri fuisse inclinatum scribit, quod Liberio sua sedi restituto communicare nollet, sed Felici Antipapæ adhæceret. Acta S. Eusebii prostant apud Baluzijum Tomo II. *Miscellaneorum* pag. 241. plena anachronismis, & absurditatibus.

171. Denique pro magno argumento prævaricationis Liberii afferri solet vulgaris pene omnium, tam veterum, quam recentiorum opinio, Liberium exilii tædio fractum Constantio Imperatori turpiter cessisse: cui opinioni, quam vetustissimam esse nemo inficiari potest, nemo ex veteribus, quod sciām, unquam refragatus est, & Liberium ab hac calumnia vindicandi provinciam assumxit. Unus fortasse ex antiquis Scriptoribus Ruffinus dubitare hac de re visus est, scribens (L. I. Hist. Eccl. cap. 27.): *Liberius urbis Rom. Episcopus Constantio vivente regressus est. Sed hoc utrum quod acqueverit voluntati suæ ad subscribendum, an ad populi Romani gratiam, a quo profiscens fuerat exoratus, indulserit, compertum non habeo.*

172. Profecto hoc argumentum minime contenendum mihi videtur; non tamen sufficit, ut Liberii lapsus sine ulla dubitatione defendamus. Plura enim præsto sunt exempla communium, & vulgarium opinionum, quæ postea falsitatis convictæ, & rejectæ fuerunt.

173. Concludo, rem hanc esse valde obscuram, & ambiguam. Cum autem agatur de tærrima nefandæ prævaricationis nota, profecto neque justitia, nec, quam debemus S. Petri Apostoli successoribus, reverentia patitur, ut ea tanto Pontifici de fide Nicaenæ, atque de Ecclesia optime merito sine certis, gravibusque momentis irrogetur (a).

C A P U T VI.

De lapsu Osii Cordubensis Episcopi.

174. *O*sii nomen græca lingua ὥσιος idein est, ac sanctus: unde S. Athanasius eum frequenter appellavit *Hosium*, idest vere *sanctum* (b). Hispanus fuit, & Cordubensis civitatis Episcopus; quam Ecclesiam plusquam 60. annos sanctissime gubernavit, usque ad annum 557., quo *centenario major*, ut scribit Sulpitius Severus Lib. II. Hist. Sacrae c. 55., obiisse creditur.

175. Innumera sunt elogia, quibus a Sanctis Patribus celebratus fuit; tum propter invictam Fidei confessionem in persecutione Maximiani, cuius insignia in corpore suo portabat; tum propter zelum singularem in defensione Fidei orthodoxæ contra Arianos; tum quia magna Synodo Nicæ-

(a) Prins, ut supra diximus, Liberium ab omni prævaricationis nota liberare tentavit cl. Georgius Sveissenensis Ecclesiæ Canonicus edita gallica *Dissertat. critica, & historica de Papa Libero* Parisiis anno 1736. recusa. Eum secutus est Card. Orsius in sua *Hist. Eccl. Tomo VI. Lib. XIV.*; postea P. Franc. Ant. Zaccaria in *Dissert. de commentatio Liberii lapsu addita appendici Tom. II. de theol. dogmat.* Dion. Petavij edit. Venetiæ anni 1757. P. Jo. Stiltungius in *Actis Sanct. Tom. VI.* mensis Septembris ad diem 23. ac deinde Josaphat Massari Congreg. Matris Dei in *Dissert. Historico-critica Romæ* 1778. in 4. Legi etiam

næ, ac nonnullis aliis præfuit; tantamque sibi in Ecclesia peperit existimationem, ut *Pater Episcoporum* appellari meruerit a S. Athanasio in *Historia Arianorum ad Solitarios*. Sed præstat ea breviter expendere, quæ in causa Arianorum fecit, & passus est.

176. Magnum ille erat Nicænæ fidei columen, propterea contra illum furentium Arianorum machinæ potissimum directæ fuerunt. Persuaserunt itaque Constantio Imperatori, ut eam quoquo modo vinceret, atque ad suas partes pertraheret. *Nihil non egimus, inquietabat: Romanum Episcopum in exilium ablegavimus; & ante illum permultos alios Episcopos; omnia loca formidine replevimus: Sed nihil nobis tanta tua gesta juvabunt, quamdiu Osius illecessus remanserit.* Hæc & alia multa Constantii auribus insusurrabant Ariani, quibus auditis Imperator Osio quamvis extrema senectute jam pene confecto, jussit, ut se Mediolani conveniret, & precibus, atque blanditiis eum sollicitavit, ut Athanasium damnaret, & cum Arianiis communionem iniret. Sed Osius intrepide restitit, & tandem ab Imperatore impetravit, ut posset ad suam sedem remigrare.

177. Non acqueverunt tamen Ariani, atque iterum Imperatorem concitarunt, ut datis ad Osium litteris, denuo ejus invictam constantiam tentaret; atque ea occasione Osius celebrem illam epistolam Sacerdotalis fortitudinis plenam Constantio scripsit, quam nobis S. Athanasius integrum servavit. In ea enim ecclesiastica libertate ita Imperatorem alloquitur: „Desine talia scribere, ac cum Ario „ne sentias, nec Orientales audias, nec Ursacio, „ac Valenti habeas fidem; nam quæ effutunt „illi, non Athanasii causa, sed hæresis suæ gra- „tia loquuntur. Crede mihi, Constanti, qui per „ætatem avus tuus esse possim ... Desine quæso „te, & memento, te mortalem hominem esse: „time judicii diem, teque ipse innoxium ad eum „diem custodias. Ne te rebus misceas ecclesi- „sticis, nec nobis his de rebus præcepta man- „des; sed a nobis potius hæc ediscas. Tibi Deus „imperium tradidit, nobis ecclesiastica concredi- „dit. Ac queinadmodum qui tibi imperium sur- „ripit, Deo ordinanti repugnat; ita inetsue, ne „si ad te ecclesiastica pertrahas, magni criminis „reus fias. Reddite, scriptum est, quæ sunt Cæ- „sarîs, Cæsari, & quæ sunt Dei, Deo. Neque „no-

possunt, si inbet, *Animadversiones*, quas ego addidi *Dissert. Historicæ-theol. de non commentatio, eoq[ue] gemino, sed excusato lapsu Liberii R. P. cl. P. Hermanni Scholliner Ord. S. Benedicti ed. Vienn. ann. 1776.*

(b) Nos communem fere usum sequemur, scribendi nomen *Osii* sine aspiratione, & cum simplici, quamquam Petrus Constantius nonet in antiquis libris repertus scriptum *Ossium* cum duplii s. Græci adhibent aspirationem propter vocem ὥσιος quæ significat *Sanctum*. Sed nomen *Osii* non est ab illa voce græca desumptum.

„ nobis igitur terræ imperare licet, neque tu a-
„ dolendi habes potestatem. Hæc, quod tuam cu-
„ rem salutem, scribo. Quod vero res spectat,
„ de quibus scripsisti, ecce ineam sententiam: A-
„ rianis mihi adjungor, ino eam hæresim fe-
„ rio anathemate: nec contra Athanasium scri-
„ bam, quem nos, & Rornana Ecclesia, ino to-
„ ta Synodus, insomte declaravit ... Desine,
„ queso te, & mihi obtempera, Constanti; hæc
„ enim & me decet scribere, & te non vilipen-
„ dere. “ Felix, si tanti Pontificis monitis au-
scultasset Constantius, non tantam Ecclesiæ, &
sibi ipsi perniciem intulisset.

178. Sed ille his litteris nihil placatior factus venerandum, ac iam decrepitum senem ex Hispania usque Sirmium, urbem Pannoniæ tunc admodum claram, 700. & amplius leucis distantem, venire jussit, ibique anno integro detinuit; nec Deum metuens impius homo, neque Patris (Constantini) erga Osium affectum reveritus improbus ille, neque senectutem (centenarius quippe erat) veneratus, vir inhumanus ... Tantam enim seni vim intulit, tandem illum detinuit, ut malis oppressus, vix tandem cum Valente, & Ursacio communicaret, neque tamen subscriberet contra Athanasium. Verba sunt S. Athanasii in laud. epist. ad Solitarios n. 45.

179. Similia de Osio scribit Socrates Lib. II. Hist. Eccl. cap. 51. inquietus: *Hic per insidias Arianorum paulo ante in exilium pulsus fuerat. Tunc vero studio, atque impulsu eorum, qui Sirmium convenerant, Imperator illuc eum evocavit, volens, ut vel sponte, vel coactus cum Episcopis, qui aderant, consentiret. Hoc enim facto, illorum fidei maximum testimonium videbatur accedere. Hunc igitur ob causam, necessitate compulsus, ut dixi, adfuit invitus. Sed cum ille consentire renueret, verbera, & tormenta inflixerunt seni: itaque vi, & necessitate adactus editis tum fidei expositionibus consensit, atque subscriptis.*

180. Sozomenus etiam Lib. IV. Hist. Eccl. cap. 6., postquam varias fidei forinulas Sirmii confetas retulisset, hæc addit: *Osium vero initio quidem istis consentire detrectabat; postea vero si compulsus, & verbera, ut fama est, perpessus, vir decrepita ætate, consensit tandem, ac subscriptis.*

181. Deplorabilem Osii lapsum ut certum habuisse videntur sancti Epiphanius, & Phæbadius. Primus enim Hæresi LXXIII. de Arianis loquens, Ecclesiam, inquit, condemnare se posse putarunt iis litteris, quas ab venerabili Episcopo Osio per fraudem abstulerunt, in quibus dissimilis essentia legitur. Alter vero Arianis de Osii societate mire triumphantibus ita respondet (Biblioth. Sanct. Patrum Tom. IV.): Non potest ejus auctoritate præscribi, quia aut nunc errat, aut semper erravit: Novit enim mundus, quæ in hanc tenuerit ætatem, qua constantia & in

Niceno Tractatu assensus sit, & damnaverit Arianos. Quid, si diversa nunc sentit, & quæcumque ab eo retro damnata fuerant, defenduntur, quæ defensa damuantur? Rursus dico, non mihi ejus auctoritate præscribitur. Nam si non aginta fere annis male credidit, post nonaginta illum recte sentire non credam.

182. His tamen, aliisque similibus testimoniis non obstantibus, sunt qui nefandam adeo venerabilis, ac celeberrimi hujus Episcopi prævaricationem non omnino certam credant. Sane de ea se dubium fuisse innuit Sulpitius Severus, scriptor in his rebus magnæ auctoritatis, utpote fere cœvus. Nam in Lib. II. Hist. Eccl. num. 40. ita scribit: *Osium quoque ab Hispania in eam lem perfidiam (Arianam) concessisse, opinio fuit; quod eo mirum, atque incredibile videtur, quia omni fere ætatis suæ tempore constantissimus nostrarum partium, & Nicæna Synodus auctore illo confecta habebatur: nisi fatiscente ævo, etenim major centenario fuit, ut S. Hilarius in epistolis refert, deliraverit.*

183. Ulterius S. Athanasius supra relatus numeri 178. non dicit, Osium fuisse formulæ Sirmiensis auctorem, vel approbatorem, sed tantummodo eum malis oppressum vix tandem cum Valente, & Ursacio communicasse, neque tamen subscriptisse contra Athanasium. Porro crimen longe minus erat contra Athanasium subscribere, quam fidem Nicænam prodere. Quamobrem fortasse tota Osii prævaricatio in communione cum Ursacio, & Valente sita fuit. Sed postea S. Athanasius addit hæc memoranda verba: *Sed eam rem minime neglexit senex: instante quippe morte vim sibi illatam, quasi testamento declaravit, Arianamque hæresim feriit anathemate, retinque, ne quis illam reciperet. In Apologia item contra Arianos num. 89. de Osio loquens, illum ad breve tempus Constantii minis perterritum non obsistere visum fuisse, & quod propter senectutis infirmitatem plagas non ferret, al' tempus cessisse, dicit. Denique in Apologia defuga sua n. 5., postquam laudes magni Osii de more celebrasset, ita pergit: *Hunc tamen tantum virum vexare ausi sunt: gnarus quippe cum esset earum, quas impietatis suæ causa confingunt, calumniarum, insidiosis aduersus nos rescriptis, subscribere noluit. Quamvis enim tandem ob vim plagarum, quibus suum corpus immansime, & ultra modum lancinavunt, & ob conspirationes aduersum cognatos ejus conflitas, utpote senex, ac corpore imbecillus, ad' quo l'lam temporis spatium illis cesserit &c. Quibus in locis ita obscure Osii lapsum describit, ut ferme videatur illum restringere ad solam eum Valente, Ursacio, aliisque Arianis communionem. Sed ulterius non sine causa dubitari potest, an S. Athanasius in laud. tribus Operibus (Hist. Arian. ad Monachos, Apologie cont. Arianos, & Apol. de fuga sua) Osii lapsum memorare potuerit, ut**

ut enim supra observatum est num. 260. seq., hæc omnia scripsit S. Athanasius, antequam Liberius, aut Osium prævaricari potuerint. Sane prodigiæ loco est, Theodoretum, qui ea, quæ ad historiam Arianorum pertinent, ex S. Athanasio mutuatus est, imo postremum locum ex *Apologia de fuga sua a nobis* allegatum capite decimo quinto Libri II. inseruit, nihil prorsus habere de lapsu ac de resipiscientia Osii, perinde ac si hæc in operibus S. Athanasii non reperisset, ut proinde solum sequentibus temporibus addita sint (a).

284. Accusator vero Osii indubius, & quidem acerrius, esse videtur S. Hilarius, qui sæpius, & nunquam sine execratione de Osio loquitur. Nam in Libro de *Synodis* num. 11. formulam secundam Sirmiensem, in qua negatur Filiū esse Patri ὄμοιον, imo & ὄμοιον vocat blasphemiam apud Sirmium per Osium, & Potassium conscriptam, & alibi Osii deliramentum; quasi Osius una cum Potasio Episcopo Ulyssiponensi fuerit ejusdem formulæ auctor. Deinde num. 65. dicit, per eumdem Osium immemorem gestorum suorum, atque dictorum, nos & tamen jamdiu suppurratoe impietatis doctrinam prorupisse. Postea hæc subdit: Sed de eo nil loquor, qui idcirco est reservatus, ne judicio humano ignoraretur, qualis antea vixisset, perinde ac si iam antea interne corruptus fuisset, atque interiorem impietatem externo pietatis fico occultasset. Difficile nimurum videbatur S. Hilario, hominem vere catholicum, & pium, potuisse in tam detestabile crimen subito prolabi.

185. Veruntamen hic fraudes, & calumniæ Arianorum timendæ sunt; quas S. Hilarius longe distans non tam facile detegere potuit. Inanes siquidem illi canebant triumphos de expugnato hoc fidei athleta. Cum autem notum sit, eos fuisse in hac calumniandi arte valde peritos, ut constat vel ex iis solis, quæ contra S. Athanasium egrent, non immerito suspicari possimus, ab iisdem fuisse prævaricationem Osii aut omnino confictam, aut admodum exaggeratam; ut si ex. gr. Osius cum ipsis communione iniisset, quantum ad personas, illi spargere facile potuerunt, eum consensisse etiam blasphemæ eorum doctrinæ; imo ipsum fuisse auctiorem improbissimæ illius formulæ, in qua non solum consubstantialitas, sed etiam similitudo Filii cum Patre negabatur.

186. Ceterum etsi Osii lapsus iniicias ire nolimus, vix tamen aliquis Hilario concedet, Osium fuisse infamis illius formulæ auctorem, ac multo minus Episcopum tot, tantisque præconiis celebratum usque ad extremam senectatem, impium fuisse hypocritam, ejusque internam impietatem tandem aliquando detectam. Profecto nec ipsi A-

rianitæ, quamvis Osium, utpote fidei Nicænae columnen odio plusquam vatiniiano prosequerentur, contra ejus irreprehensibiles mores calunniari unquam ausi sunt. S. Athanasius sæpe illum *vere sanctum* appellavit, & *cuius inculpata vita erat*: ut proinde hoc loco S. Hilarius manifeste deceptus videatur.

187. Nulla vero fides habenda est duobus schismatis Presbyteris Marcellino, & Faustino, dum in *Libello precum aīl Theodosium, Valentianum, & Arcadium* (qui tamen libellus soli Theodosio Constantiopolis oblatus fuit) scribunt, Potassium, & Osium horribiles apostasiæ suæ pœnas dedisse; Potassium scilicet Episcopum Ulyssippouensem vulnere a Deo in lingnam immisso infeliciter periisse; Osium autem, dum sententiam depositionis pronunciaturus esset contra Gregorium Eliberitanum, qui propter admisam prævaricationem cum ipso Osio communicare solebat, e sede repente lapsus ore, & capite enormiter contorto ingens divinæ vindictæ spectaculum præbuisse.

188. Sed duo isti Schismatici plura alia mendacia, imo & manifestas in S. Athanasium & S. Hilarii calumnias suo libello inseruerunt, ut proinde audiendi non sint, cum tam funestum horum duorum Episcoporum finem narrant, de quo alii Synchroni Scriptores altum silent. Porro si id verum esset, fama tam prodigiosæ punitionis ubique divulgata fuisset; nec prætermisissent Catholici eo exemplo, ad probandum veritatem Nicænae fidei efficacissimo contra Arianos uti, ac præcipue contra Constantium Imperatorem, ut sæviendi contra Episcopos orthodoxos finem faceret: quemadmodum exemplo Arii alias usi fuerunt, cuius impietatem Deus horribili exitu punivit. Luciferiani igitur ut rigore ab ipsis inventum de non concedenda lapsis venia prodigiis corroborarent, facile hæc comminisci, & suo libello inserere potuerunt.

189. Profecto S. Augustinus, qui non multo post illa tempora in proxima Africa florebat, nihil de hoc horrendo Osii fine habet; sed eum in pace Ecclesiæ obiisse innuit in Lib. I. contra epist. *Parmeniani* cap. 4. & seq. Tom. IX. Imo neque decantati adeo lapsus Osii ullam S. Pater mentionem facit; quæ enim S. Augustini verba hanc in rem allegari solent, omnino alium sensum, ni fallor, habent. Locus est admodum obscurus, sed tamen manifeste appetit, eum spectare non ad causam Arianorum, sed ad causam Donatistarum, quæ agitata, & definita fuit in Concilio Arelatensi, cui Osius cum multis Hispanis interfuit. De Osio autem præcipue conquerebantur Donatistæ, quod suis Coepiscopis Hispanis restiterit, qui Donato contra Cæcilianum initio fa-

(a) Eminentissimus Josephus Saenz de Aguirre in sua *Collect. maxima Conciliorum omnium Hispanæ, & novi Orbis*. Tomo I. edit. Rom. 1753. Dissert. XVII. excursu 5. & seq. copiose hac de re disputat, & ma-

gnō conatu Osium ab oīni prorsus culpa liberare sagitat; & si non potuit, ut ego quidem arbitror, innocentiam Osii indubbiis argumentis ostendere, plura tamen habet lectu dignissima.

rebant: & ab ipsis propterea condemnatum fuisse dicebant. S. autem Augustinus respondet Parmeniano, Osium, si fuit condemnatus ab Hispanis, fuisse absolutum a Gallis; quia nempe Galli iudicium Osii probarunt, quo Donatistas schismatiscos esse sentiebat; catholicum autem esse Cæciliandum cum suis. Atque hæc fuit totius Synodi Arelatensis sententia unanimis, quin etiam alii Episcopi Hispani cognita rei veritate Osio, & reliquis ejusdem Synodi Patribus pacifice consenserunt (a).

190. Dices. S. Isidorus Hispalensis Luciferianorum dicta confirmat; nam in Libro de *Viris illustribus* c. 1. de Osio hæc habet: *Post longum senium vetustatis arcessitus a Constantio principe, minisque perterritus, metuens, ne sex, & dives daunna rerum, vel exilium patetur, illico Arianae impietati consensit, cuius quilem vitam, ut meruit, confessim exitus crudelis finivit. Nam post impiam, ut ait quidam, Osii prævaricationem, dum S. Gregorius Eliberitanus Episcopus in Cordubensem urbem juxta imperiale decretum adiunctus fuisset, ac minime vellet illi communicare, cominotus Osius dicit Clementio, Constantii Praefecti Vicario, ut mitteret eum in exilium. At ille, non audeo, inquit, Episcopum in exilium mittere, nisi prius eum ab Episcopatu ejiceris. Ut autem vidit S. Gregorius, quod vellet Osius dare sententiam, appellat Christum totius fidei suæ visceribus, exclamans: Christe Deus, qui venturus es judicare vivos, & mortuos, non patiuris holie humanam proferri sententiam adversus me minimum servum tuum, qui pro file nominis tui ut reus assistens spectaculum factus sum &c. ... His dictis, ecce repente Osius residens factus, quasi regalis imperii, cum sententiam conaretur exprimere, os vertit, distorquens pariter & cervi-*

*cem, ac de sessu in terram eliditur, atque illi-
co expiravit. Ita in edit. Parisina ap. Mich. Son-
num 1580. In aliis autem paulo diverse. Isidoro
consentient Anonymus, qui quatuordecim illustrum
virorum vias ejusdem Isidori libro præmisit, Jo.
Vasæus in *Chronico* ad ann. 555., & nonnulli
li alii.*

191. Resp., S. Isidori testimonium certe admodum grave esse; cum tamen insignis hic scriptor nonnisi saeculo VII. Hispaniam sua pietate, ac doctrina illustraverit. (obiit enim anno 636., ut ejus discipulus Ædempius refert de obitu *Isidori*), potuit falso rumore decipi: revera enim totius rei ignotum testem affert, inquiens, *ut ait quidam*. Fortasse etiam iste quidam non alias fuit, quam libellus Marcellini, & Faustini supra menoratus. Nonnulli suspiciunt sunt, locum Isidori corruptum esse, & interpolatum (b). Quidquid sit, hoc numerum testimoniorum non sufficit ad certainam fidem faciendam. Sane Jo. Mariana in Lib. IV. *De rebus Hispaniæ* c. 17. non solum de hoc funestissimo casu alte silet, sed nec indubium testimonium ferre audet de Osii lapsu; loquens enim de fidei formulis in Sirmiensi Conventu editis, inquit: *Iis fidei formulis suscipiens Osius Cor-
dubensis venerandam canitiem suggillasse fer-
tur, valde care cœstimas pauculos vitæ annos,
quot illa cetas recipiebat. De aliis autem poste-
rioribus nihil attinet dicere; viidentur enim re mi-
nime exanimata prioribus cœcam fidei adhibuisse.*

192. Dices iterum. Hujus historiæ aliquid non leve vestigium habetur in epistola S. Eusebii Verceilensis relata a S. Hilario in *Fragmentis*; in ea enim S. Eusebius gratulatur Gregorio, quod ut decet Episcopum, & Dei Sacerdotem, Osio trans-
gressori restiterit. Cum igitur certum sit, Gregorium Eliberitanum noluisse Osio prævaricatori
communicare, primum est coniicere, etiam reli-
qua.

(a) Placet integrum Sancti Augustini locum oculis lectorum subjicere: *Quod enim de Osio dicunt Cordubensi quondam catholico Episcopo, flagitandum est, ut probent, non solum talen illum fuisse, quemad dicunt (nempe condemnatum ab Episcopis Hispanis), sed quod talis fuerit, manifestum illis fuisse, quibus eum communicasse asserunt. Hoc enim nisi probarent, frustra dicunt, se scisse, qualis faerit: quia nescientibus obesse non potuit, a quibus se isti innocentibus separando, propter ipsam separationis sacrilegum ini-
quitatem innocentes esse non possunt. Hoc enim magis credibile est (si tameri Osius ab Hispanis damnatus, a Gallis est absolutus), sic fieri potuisse, ut falsis criminationibus Hispani circumventi, & callida insidiarum fraude decepti contra innocentem ferrent sententiam, & postea pacifice in humilitate Christiana cederent sententiæ Collegarum, quibus nullius innocentia comprobata est, ne pervicaci, & animosa perversitate priores suas sententias defendendo, in sacrilegium schismatis, quod omnia scelera supergreditur, cœcitate im-
pieatis irruerent. Ubi S. Pater dubius hæret, an Hispani falsis criminationibus Donatistarum circumventi Osium condemnari. Calumpniahantur præterea Doua-*

*tistæ Osium, quod Constant. Imperatori suggesterit, ut eosdem refractarios supplicio damnaret; quam calumniam ibidem cap. 8. S. Augustinus refellit. Bivarum in *Chronicon Lucii Dextri* putavit, Osium fuisse in Concilio Arelatensi a nonnullis Episcopis Hispanis nimii rigoris accusatum propter Canones ipso auctore in Concilio Eliberitano conditos, a Patribus vero Arelatensis absolutum, atque ad hoc factum digitum intendisse S. Augustinum in loco lant. cont. epist. Parmentiani. Sed falli Bivarum ostendit Gird. de Aguirre in *Dissert. XVIII. in Tom. I. Collect. Concil. Hispaniæ*.*

(b) Hunc librum de *viris illustris* aliqui Sancto Isidoro denegarunt, quia Sanctus Ildephonsus, & Sigebertus nullam ipsius mentionem fecerunt. Sed dubium omne tollit S. Braulio Episcopus Cœsaraugustanus Isidoro coœvus, qui lant. librum inter opera S. Isidori recenset. Cardin. Jo. de Aguirre suspicatur ea, quæ narrantur de Osii tragicó fine, aliana manu esse assuta; inquit enim, narrationem illam de horrenda morte Osii apud Cordubam nullatenus extare in manuscriptis plerisque prioribus, sed solum in quibusdam minus correctis Libris S. Isidori de *viris illustribus*.

qua vera esse, quæ postea consecuta sunt.

193. Resp. hanc conjecturam esse nimis remota; immo si illam S. Eusebii epistolam bene perpendamus, novum potius argumentum emerget, falsum omnino esse rumorem postea sparsum terribilis mortis Osii, cum nihil de re tanti momenti in ea innuatitur; quæ tamen epistola probabiliter fuit post mortem Osii exarata; in ea enim fit mentio eorum, qui in Concilio Ariminensi lapsi fuerant, & quibus Gregorius crudelitate Luciferiana laborans communicare solebat. Porro si verum est, quod S. Isidorus refert, funesta Osii mors non diu post ejus lapsum contingere debuit; inquit enim Isidorus: „cujus quidem vi- tam, ut meruit, confessim exitus crudelis fi- nivit.“ Observo etiam, S. Eusebium respondisse litteris Gregorii Eliberitani, qui sine dubio eum de tragico Osii fine certiore facere non prætermisisset. Nec denique prætereundum, quod supra n. 155. monuimus, Opus Fragmentorum S. Hilarii esse adeo interpolatum, ut monumenta ex eo eruta fidem indubiam facere nequeant.

194. Et hæc quidem habuimus, quæ de Osio, non quidem certa, sed valde probabilia afferre potuimus. Quibus & hoc addere debemus, luctuosissimum ejusdem lapsum, si verus est, aliqua saltem ex parte excusari posse, non tam ratione crudelissimæ violentiæ, quam ratione decrepitæ, atque effætæ ætatis; exhaustis enim corporis, animique viribus vix compos sui erat. Ita censuit Sulpitius Severus, supra n. 182. laudatus. Sed quidquid sit, hoc exemplum nos vigilare admonet, ut cum metu, & tremore salutem nostram operemur, ac jugibus precibus perseverantiam usque in finem a Deo exposcamus, qui potens est eum, qui stat, statuere ut perseveranter stet, & eum, qui cadit, restituere. Verba sunt Concilii Tridentini Sess. VI. c. 15. desumpta ex Apostolo Paulo Roman. XIV. 4. dicente: *Tu quis es, qui judicas alienum servum? Dominus suo stat, aut cadit: stabit autem: potens est enim Deus statuere illum.*

195. Non tamen iis consenserim, qui dicunt, Osii nomen repesciri in Kalendario Syrorum ad diem V. Novembris, ejusque festum in Oriente celebrari; immo esse Ecclesiæ ejusdem honori dictas. Id quidem Bivarius in Chronico Lucii Dextri se audivisse testatur a Legato Patriarchæ nationis Syræ. Sed alii postea hac de re interrogati id verum non esse testati sunt (a).

(a) Innumeri fere apctores hac de re legi possunt præter lat. Card. de Aguirre, ac præcipue Card. Baroniis ad annum 357. Godefridus Hermantius in vita S. Athanasii, Nat. Alexander Dissert. XXXII. in Sæc. IV. art. 2. Remigius Ceillier Torn. VI. in vita Osii, Tillmontius, aliquie Historici, ac Theologi.

(b) Sanctus Augustinus in libro de Heresibus n. 52. de Macedonianis loquens hæc habet: *De Patre. & Fi-*

DISSERTATIO V.

De Persona Spiritus sancti.

CAPUT I.

Demonstratur, Spiritum sanctum esse vera personam divinam Patri, Filioque consubstantialem.

1. Nondum compressa erat Ariana impietum circa annum 359. nova prodiit hæresis, quæ dicta est *Pneumatomachorum*, quod Spiritus sancti divinitati bellum inferret. Ejus auctor fuit Macedonius, pseudoepiscopus Constantinopolitanus, quem Constantius Imperator in eam sedem violenter intruserat, Paulo legitimo Episcopo in exilium amandato, & cæsis, vel oppressis supra tribus inillibus hominum, ut Socrates narrat Libro II. *Histor. Ecclesiast.* cap. 10. Postea tamen idem Imperator cognita hominis petulantia illum e solo Pontificali dejecit; qua de causa Macedonius ab Ariani, quibus antea conjunctus erat, se ex parte separans, divinitatem Filii confessus est, solumque Spiritus sancti divinitatem negare cœpit.

2. Hinc Macedonii asseclæ passim appellati sunt *Semiariani*, quia nonnisi partem Arianae impietatis profitebantur (b); quamvis hoc nomen iis etiam tribuebatur, qui vel catholice de vera Christi divinitate sentientes, vel sentire se simulantes, dumtaxat vocem ὁμοίωτον respuebant, & Filium dicebant esse Patri ὁμοίωτον, idest similem in substantia. Pneumatomachi dicti sunt etiam *Marathoniani* a Marathonio Episcopo Nicomediensi, qui auro, & auctoritate sua eos plurimum juvit, ut refert Sozomenus Lib. IV. *Histor. Eccl.* cap. 57.

3. Pneumatomachi non erant onnes unius labii; ut enim refert S. Gregorius Nazianzenus (Orat. XXXVII.), alii (Spiritum Sanctum) energiam meram, idest efficientiam esse dicebant; alii creaturam; alii Deum; alii cuinam attribuendus esset generi, ignorabant, sacras, ut ajunt, litteras veriti, quæ nihil super hac re expressum habent. Alii vero, teste S. Athanasio (in epist. ad Serapionem num. 1.) putabant, *Spiritum sanctum esse unum ex administris spiritibus, soloque gradu ab Angelis differre.*

4. Contra Macedonianos potissimum pugnarunt S. Athanasius, Didymus Alexandrinus, S. Basilius,

lio recte sentiunt quod unius sint, ejusdemque substantię, vel essentię. Sed de Spiritu sancto hoc nolunt credere, creaturam eum esse dicentes. Hos potius quidam Semiarianos vocant, quod in hac quæstione ex parte cum illis sint, ex parte nobiscum. Quamvis a nonnullis perhibentur, non Deum, sed deitatem Patris, & Fili. dicere Spiritum Sanctum, & nullam propriam habere substantiam.

Ius, S. Ambrosius, & S. Ephrem Syrus. Damnati autem fuere primum in Concilio Alexandrino, cui praeftuit S. Athanasius an. 362., poste in Concilio Illyrici an. 367.; deinde in Synodo Romana sub Damaso, ut Theodoretus refert Lib. V. *Hist. Eccl.* cap. 11. (a); ac deum in Synodo II. ecumenica Constantinopoli celebrata anno 381.

5. Eorum errores fuere Saeculo XVI. a Socinianis suscitati; qui quidem, non secus ac veteres Pneumatomachi, inconstantissime loquuntur; modo enim Spiritum sanctum nihil aliud esse dicunt, quam Dei euergiam, & efficaciam ab ipsa divinitate nullatenus distinctam; modo aliquod donum ipsius Dei: & modo etiam personam a Deo distinctam, sed creatam (b).

6. Contra impian istorum haeresim nobis ex sacris litteris, ac veteri traditione demonstrandum est, Spiritum sanctum esse personam divinam, Patri, Filioque consubstantialem.

7. Et primo veram, consubstantialemque Spiritus sancti divinitatem probant omnia ea, quæ supra (in Dissert. I. cap. 5. & 4.) allata sunt pro adstruenda Trinitate divinarum personarum: maxime autem baptismatis forma, in qua Spiritus sanctus, nou minus ac Pater, & Filius invocatur: quam iuvocationem perpendens S. Ambrosius (in Luc. cap. XIII.): *Non ergo, inquit, aliud nomen Patris, aliud nomen Fili, aliud nomen Spiritus sancti, quia unus Deus: non plura nomina, quia non tres Dii.*

8. Hac divina baptismatis forma præcipue usi sunt Patres Synodi II. ecumenicæ ad Macedonii blasphemias condemnandas. Unde etiam S. Basilius (Lib. de Spiritu sancto cap. 11.) appellabat Macedonianos perfugas, & prævaricatores, quod fidem, quam in baptismate professi sunt, perfide violaverint.

9. Præterea explicatissimus, & omnino invictus est ille locus in *Actis Apostol.* cap. V., ubi S. Petrus Ananiam sacræ pecuniae depeculatorum objurans ita loquitur vers. 5.: *Anania, cur tentavit Satanás cor tuum, mentiri te Spiritui sancto?* Mox vero docet, aperte Spiritum sanctum esse Deum, subdens v. 4. non es mentitus hominibus, sed Deo.

10. Vera etiam Spiritui sancti divinitas colligitur ex divinis attributis, quæ passim de illo prædicantur in sacris litteris. Tribuitur enim illi immensitas Sap. I. 7. *Spiritus Domini replevit orbem terrarum: omnis scientia I. Corinth. II. 10. Spiritus omnia scrutatur:* & Joann. XVI. 15. promittitur Apostolis Spiritus sanctus, ut doceat eos omnem

veritatem: ac denique omnipotentia I. Corinth. XII. 11. *Omnia operatur unus, atque idem Spiritus, dividens singulis, prout vult.* Hæc autem attributa veri, & summi Dei propria sunt.

11. Respondent Sociniani, hæc, aliaque id genus testimonia intelligi debere de Spiritu sancto, prout est Dei virtus; non autem quasi sit divina persona, a Patre, Filioque distincta.

12. Sed facile hæc eorum responsio refellitur, primo ex ea Christi promissione facta Apostolis Joann. XV. 26. *Cum autem venerit Paracletus, quem ego mittam vobis a Patre, Spiritum veritatis, qui a Patre procedit, ille testimonium perhibebit de me.* Profecto de virtute omnino improprie diceretur procedere a Patre, mitti a Filio, & testimonium perhibere; hæc omnia proprie non convenient, nisi personæ.

13. Refellitur secundo Sociniana responsio ex iis, quæ leguntur Actor. XIX.; nempe cum S. Paulus venisset Ephesum, nonnullosque discipulos interrogasset, num Spiritum sanctum accepissent, responderunt illi: *neque si Spiritus sanctus est, audivimus.* Profecto si nomine Spiritus sancti, quem ex Christi promissione accepturi erant Fideles, nihil aliud veniret, quam virtus divina, quomodo potuissent Ephesii respondere, se nunquam audivisse, esse aliquam virtutem divinam? Anne eos fugiebat, Deum esse summæ, ac infinitæ virtutis? Illa ergo ignorantia non potuit esse, nisi tertiae personæ divinæ.

14. Prob. secundo vera, & consubstantialis cum Patre, & Filio, Spiritus sancti divinitas ex traditione, ad quam S. Basilius in Libro de Spiritu sancto cap. 29. Macedonianos provocabat, inquiens: *Arbitror autem apostolicum esse, etiam non scriptis traditionibus inhærerere ... quarum una est & hæc, de qua agimus;* nempe vera & consubstantialis Spiritus sancti divinitas.

15. Ad hanc autem traditionem comprobandum aliquot veterum testimonia ibidem affert, quæ non piget transcribere. Dionysius Alexandrinus in secunda ad Rom. Pontificem sibi cognominem epistola de accusatione, ac defensione hunc in modum finivit sermonem: *Deo autem Patri, & Filio Domino nostro Iesu Christo, cum sancto Spiritu gloria, & imperium in saecula saeculorum. Amen.*

16. Post autem S. Basilius affert testimonium Clementis Romani, qui ætate sanctum Dionysium Alexandrinum longe præcessit; quique æqualitatem Spiritus sancti cum duabus aliis divinis Personis simplicius, & expressius significavit, dicens:

Vi-

(a) Idem refert etiam Sozomenus Lib. VI. *Histor. Eccl.* c. 22. his verbis probe notandis: *Episcopus urbis Rome scripsit ad Orientis Ecclesias, ut Trinitatem consubstantialem, & honore, gloriaque æqualem unam cum Occidentalibus Episcopis confiterentur. Quo facto utope controversia judicio R. Ecclesia terminata, singuli quievere.*

(b) Non est opera pretium singulos actores Antitrinitarios de nomine appellare, & diversas eorum falsas, atque absurdas de Spiritu sancto opiniones affirre. Hanc provinciam sibi assumpsit Frider. Samuel Boek in *Historia Antitrinit.* &c. Regiomonti, & Lipsiae 1774.

DISSERTATIO V. CAP. I.

Vivit Deus, & Dominus Jesus Christus, & Spiritus sanctus.

17. Tertio Irenæus, qui vicinus fuit Apostolorum temporibus, mentionem Spiritus sancti, disputans adversus hæreses, ita facit: *Eos vero, inquit, qui effrænes sunt, & feruntur ad suas concupiscentias, nullum habentes divini Spiritus desiderium, merito Apostolus carnales vocat.* Et alibi: *Ne expertes facti divini Spiritus, frustremur regno cœlorum, in clamat Apostolus, quod caro non possit hæreditatem capere regni cœlorum.*

18. Quarto de Origene ita scribit S. Basilius. Origeneum in multis Psalmorum expositionibus deprehendimus cum sancto Spiritu gloriam deferentem Deo, virum, qui non omnino sanas habet in omnibus de Spiritu opiniones: nihilominus & hic multis in locis reveritus consue tudinis robar, pias voces emisit de Spiritu: qui quidem in sexto, ni fallor, libro *Enarrationum* in Evangelium Joannis, etiam adorandum Spiritum evidenter pronuntiat, ita scribens ad verbum: *Quoniā aquæ lavacrum significat purgationem animæ ab omnibus malitiæ sordibus abluitæ, nihilo tamen minus & per seipsum ei, qui seipsum præbet divinitati adorandæ Trinitatis, per virtutem invocatum, donorum principium, ac fontem habet.* Ac rursum in commentariis, quibus exponit esse pistolam ad Romanos, *Sacræ*, inquit, *virtutes capaces sunt Unigeniti, & sancti Spiritus deitatis.* Ad hunc modum, opinor, traditionis vi sæpe compulit homines, etiam suis ipsorum dogmatibus contradicere.

19. Quinto citat etiam Julium Africanum historicum, qui in quinta de temporibus epitoma, nos enim, inquit.... *gratias agimus Patri, qui nobis suis creaturis præbuit universorum Servatorem, ac Jesum Christum; cui gloria, majestas, cum sancto Spiritu in secula.* Ita Sanctus Basilius Pneumatomachos ex traditione veterum quoruadam Patrum revinebat.

20. Addebat etiam sacrum hymnum glorificationis, cuius usus erat populis familiaris, & antiquissimus, scilicet: *Gloria Patri, & Filio, & Spiritui sancto.* Addebat tandem etiam preces lucernarias, ita dictas, quia a fidelibus noctu simul collectis ad lucernas ad Deum fundebantur, & in quibus populus antiquam proferens vocem ita dicebat: *Laudamus Patrem, & Filium, & Spiritum sanctum Dei.* Si autem veteres Fideles euendeunt cultum, eamdemque venerationem, laudem, & gloriam Spiritui sancto exhibebant, ac

duobus aliis divinis Personis Patris, & Filii, luculenter apparet, credidisse eos, Spiritum sanctum ejusdem esse dignitatis, ac proinde ejusdem etiam substantiæ cum Patre, & Filio (a).

21. Contra vero Ariani, qui Filium, & Spiritum sanctum Patri inferiores esse censebant, teste Theodore Lib. IV. *Hæretic. Fabularum* cap. 1. glorificationis hymnum immutauunt, suo marte dicentes: *Gloria Patri per Filium in sancto Spiritu* (b).

22. Neque audiendus est Philostorgius Ariorum historiographus, qui Lib. III. cap. 15. contra omnium fidem scribere non est veritus, Flavianum, qui sæculo V. Ecclesiam Antiochenam magna cum laude administrabat, collecta Monachorum multitudine *primum omnium acclamasse: Patri, & Spiritui sancto.* Nihil falsius dici poterat, cum nihil apud veteres inveniatur hac doxologia frequentius, præsertim in rebus sacris.

23. Frustra etiam sunt, qui cum Zwickero (*in Irenico irenicorum* pag. 29.) respondent, apud veteres dicitur plurimum consueuisse: *Gloria Patri, & Filio, in Spiritu sancto, vel cum Spiritu sancto.*

24. Nam S. Basilius in laud. libro de *Spiritu sancto* pluribus exemplis, & argumentis ostendit, hanc esse parvam verborum, non rerum diversitatem: idemque prorsus utroque modo significari; imo potius hanc particulam *cum aptiorem esse*, quia ea non solum Sabellianorum, sed etiam Arianorum jugulum petit. Particula autem *in significat, Spiritum sanctum esse quasi Patris & Filii vinculum: unde etiam Ecclesia in suis orationibus dicere solet: in unitate Spiritus sancti.*

25. Sed præterea præsto etiam sunt nonnullæ antiquissimæ doxologiæ, in quibus nullus plane est cavillandi locus. S. Polycarpus ita suam orationem ad æternum Patrem ante martyrium absolvit: *Quapropter de omnibus laudo te, benedico te, glorificabo te cum sempertero, & cœlesti Jesu Christo dilecto tuo Filio, cum quo tibi, & Spiritui sancto gloria, & nunc, & in futura sæcula. Amen* (*In Actis Martyrii apud Ruinartium*).

26. Obj. 1. Si totam S. Scripturam a capite ad calcem percurramus, nullibi inveniemus Spiritum sanctum appellatum Deum, nullibi adoratum, aut invocatum. *Da testimonium, ubi adoratur Spiritus,* audacissime provocabat Maximinus Arianus apud S. Augustinum L. II. contra ipsum cap. 5., & apud S. Athanasium *Orat. XXXI. alias XXXVII.* conquerebantur Pneumatomachi, *peregrinum Deum, nulloque Scripturæ loco proditum introduci;* quod ad nauseam usque recantant

(a) Baronius anno 325. num. 174. arbitratur, usum doxologiæ in sacris liturgiis ab ipsis Apostolis originem trahere. Non omnes tamen hac in re Baronio consentiunt. Vid. Card. Bona de *divina psalmodia* cap. 16. §. 6., & qui de sacris Ecclesiæ ritibus agunt.

(b) Vid. Henr. Valesius in notis ad cap. 21. Lib. II. *Hist. Eccl. Socratis*, & ad cap. 8. Lib. *Hist. Eccl. Sozomeni*.

tant Sociniani dicentes, rem tantam nullo modo potuisse in sacris litteris silentio prætermitti, si credenda a nobis esset.

27. Resp., nisi vitiligandi studio adversarii cavillari vellent, posse eos non uno in loco sacr. Scripturarum veram Spiritus sancti divinitatem invenire; ut quando S. Petrus in secunda ep. cap. I. vers. ult. dicit: *Spiritu sancto inspirati locuti sunt sancti Dei homines*; & S. Paulus *Actor.* cap. postremo vers. 25. *Spiritus sanctus locutus est per Isaiam Prophetam.* Qui enim loquebatur patribus in Prophetis, Deus erat, ut testatur idem S. Paulus initio suæ epistolæ ad Hebreos. Idem S. Paulus in eadem ep. III. 7. nos docet, Deum, quem tentaverunt *Patres nostri in deserto* Psalmo XCIV. 8. fuisse Spiritum sanctum. *Sicut dicit Spiritus sanctus... nolite obdurare corda vestra, sicut in exacerbatione secundum diem temptationis in deserto, ubi tentaverunt me patres vestri.* Et alia non pauca hujusmodi loca sunt, in quibus satis luculenter Spiritus sanctus Dei nomine insignitur. Sed alter insignis est locus *Actor.* V., quem supra expendimus num. 9. (a).

28. Adoratio etiam, & invocatio Spiritus sancti satis ex baptismi forma eluet: unde auctor Lib. Recognitionum, qui, quisquis ille sit, certe Origene est antiquior (b), dicebat Lib. III. cap. 67.: *Baptizabitur unusquisque vestrum in aquis perpetuibus nomine trinœ beatitudinis invocato super se.* Deinde quid sibi volunt illa verba, quibus Sanctus Paulus suam secundam epistolam ad Corinthios concludit: *Gratia Domini nostri Jesu Christi, & charitas Dei, & communicatio sancti Spiritus sit cum omnibus vobis. Amen?* An non adprecationem, & invocationem Spiritus sancti continet? Et multa hujus generis adferri possent.

29. Dices primo (cum Crellio Lib. I. de Dec uno sect. 5. cap. I. ex quo dicatur Spiritus sanctus locutus per Prophetas, aut tentatus in deserto, inepte colligi, ipsum esse Deum. Ita enim deberet syllogismus concludi: Deus locutus est per Prophetas, vel tentatus ab Israelitis in deserto: sed Spiritus sanctus locutus est per Prophetas, & tentatus in deserto: ergo Spiritus sanctus est Deus: hujusmodi autem argumentatio sophistica est, & quæ nihil concludit, cum ex tribus particularibus propositionibus affirmatiis constet.

30. Respond., hanc esse unam ex consuetis Socinianorum cavillationibus, quarum in re tam graví pudere eos deberet. Prima nostri syllogismi propositio non est particularis, sed universalis, huic æquivalens: *ille qui per Prophetas locutus est, est verus Deus;* sumendo scilicet hoc nomen Deus non pro persona particulari, sed pro divi-

nitate, quæ una, eademque est in tribus personis; atqui Spiritus sanctus &c.: ergo &c., qui syllogismus & Dialecticæ regulis consonat, & Spiritus Sancti divinitatem omnino evincit.

31. Dices iterum. Ex laud. c. V. *Act. Apost.* haud recte insertur, Spiritum sanctum appellari Deum. Nam primo si græcum fontem adeamus, non dicitur: *mentiri te Spiritui sancto;* sed: *mentiri te Spiritum sanctum:* Φεύγεται σέρο τρεύμα τὸ γίον: hoc est simulare, te habere Spiritum sanctum. Præterea dici potest, Anatiam esse mentitum Deo, quatenus mentitus est Apostolis, qui Spiritu sancto, hoc est, divina gratia, & virtute repleti Dei personam gerebant. Hoc eodem sensu *Exodi XVI.* 2. dicitur: *Murmuravit omnis congregatio filiorum Israel contra Moysen, & Aaron;* vers. autem 8. inquit Moyses *nec contra nos est murmur vestrum, sed contra Dominum;* quia nempe Ministri erant Domini. Christus etiam *Lucæ X.* 16. dicebat Apostolis: *Qui vos audit, me audit, & qui vos spernit, me spernit.* Ita Wolzogenius in *Comm. in Act. Apost. XV.* ad illa verba: *Visum est Spiritui Sancto &c.*

32. Resp. ad primum, frigidam illam esse cavillationem, quam etiam Grotius, Socinianorum minime inimicus, rejicit ostendens, τὸ ποιεύτα βασιλεὺς ἀπόδοσις τοῦ ποιεύτα βασιλεὺς ἀπόδοσις mentiri modo cum accusativo, & modo cum dativo casa indifferenter conjungi. Imo in ipsomet *Act. V.* semel cum accusativo, iterum vero cum dativo copulatur.

33. Altera etiam interpretatio Socinianorum remota nimis, & distorta vel ipso primo intuitu appareat. Quanto melius se prodit obvius hic, & naturalis eorum verborum sensus: *Cur, stulte Anania, mentitus es? Sperabasne posse te Deum latere, etiamsi nos latuisses?* Neque enim nobis hominibus mentitus es, sed *Spiritu sancto, qui Deus est omniscius.* Neque vero exempla allata sunt ad rem; nemo enim tam plumbeus esse poterat, ut suspicaretur, vel Moysen, vel Apostolos ipsum Deum esse; & omnes facile intelligunt, eos dumtaxat, ut Dei ministros, esse omni honore dignos. At vero in laud. cap. V. *Act. Apost.* Sanctus Petrus Anauiam objurgat, quod mentitus sit Spiritui sancto, non sibi; ex quo postea infert, eum mentitum esse, non hominibus, sed Deo, quia Spiritus sanctus est Deus.

34. Objic. secundo. In sacris litteris plura Spiritui sancto tribuuntur, quæ in Deum calere non possunt. Roman. VIII. *Spiritus sanctus pro nobis orare dicitur: ipse Spiritus nostulat pro nobis genitibus inenarrabilibus.* Præterea Christus Dominus Joann. XVI. 15. de Spiritu sancto dicit: *Non loquetur a semetipso, sed quæcumque arijet,* lo-

(a) Ex his constat, male a Phil. Limborchii in *Theol. Christ.* Lib. II. c. 17. §. 23. concedi Socinianis, nomen Dei nusquam exserte Spiritui sancto tribui. Sed nemo Gazzaniga *Theol.* Tomo III.

Socinianorum minime inimica.

(b) Videri possunt Natal. Alexander in *Hist. Eccl.*

loquetur, àperte innuens, ipsum legati officio fungi; quod absurdum esset de Deo cogitare.

35. Primam difficultatem ita solvit S. Augustinus epist. 97., alias 105. *Spiritus sanctus dicitur postulare pro nobis, non proprie, & formaliter, quasi revera ipse oret, quod Deo esset indignum, sed inpropre, & efficienter, quia facit nos orare.* Id ex verbis ejusdem S. Pauli præcedentibus apparet, ubi dicitur: *Spiritus adjuvat infirmitatem nostram; nam quid oremus sicut oportet, nescimus: sed ipse Spiritus postulat &c.* Eodem sensu dicebat Christus Apostolis suis Matth. X. 20.: *non enim vos estis, qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri, qui loquitur in vobis.* Non quasi Apostoli elingues facti essent, sed quia non nisi ea loquebantur, quæ *Spiritus sanctus* eis suggerebat: unde antea iisdem dixerat: *nolite cogitare, quomodo, aut quid loquamini: dabitur enim vobis in illa hora, quid loquamini.*

36. Dices. Si *Spiritus sanctus* tantum efficienter postulat pro nobis, eadem ratione & Pater æternus, ejusque Filius unigenitus pro nobis postulare dici poterunt: operationes enim ad extra communes sunt toti sanctissimæ Trinitati.

37. Resp., quamquam operationes ad extra tribus divinis personis coëminunes re ipsa sint, singulis tamen quædam per appropriationem tribui a Theologis solent, nempe æterno Patri potentia; unde Symbolum ita exordimur: *Credo in Deum Patrem omnipotentem: ejus Filio Unigenito tribuitur sapientia; ac deum Spiritui sancto gratia sanctificans, & omnia ea quæ ad nostram pertinent sanctificationem.* Ita per hanc appropriationem dicitur *Spiritus sanctus* nos ad orandum excitare, licet id ipsum etiam de Patre, ac de Filio dici omnino possit.

58. Non desunt tamen quidam Sancti Patres, qui laudatum locum ex epist. ad Roman. intellexerunt, non de persona *Spiritus sancti*, sed de gratia, & spiritu orationis. Ita Sanctus Ambrosius Lib. III. de *Spiritu sancto* cap. 11. inquiens: *Spiritus plerumque ponitur pro gratia spirituali, sicut & Apostolus dicit, quia ipse Spiritus postulat pro nobis gemitis inenarrabilibus.* Sed cum Apostolus ibidein dicat: *Spiritus adjuvat infirmitatem nostram; nam quid oremus, sicut oportet, nescimus, ubi certe designatur ipsa Spiritus sancti persona, probabilius videtur expositio Sancti Augustini, qui etiam de persona *Spiritus sancti* explicat subsequentia verba; ut nempe *Spiritus sanctus* dicatur interpellare pro nobis, quatenus nobis interpellandi, & gemendi inspirat affectum.*

Sæcul. I. cap. 12. art. 13. D. Remigius Ceillier, alii que Historici, qui hac in re pene consentiunt.

(a) Verba S. Augustini hæc sunt: *Ardua questio, nimis ardua. Ipse adsit Spiritus, ut saltem, sicut eam cogitare possumus, sic eloqui possimus... Sic itaque dehinc accipere, quod de *Spiritu sancto* dictum est: non enim loquetur &c., ut intelligamus, non eum esse*

59. Ad secundam difficultatem resp. cum Sancto Augustino, Tract. 99. in Joann., *Spiritum sanctum non loqui a semetipso, quia essentialia, unde scientia, & omnia alia dinanant, non habet a semetipso, sed a Patre, Filioque origine, & processione acceptam* (a).

40. Dices (cum Crellio Lib. I. sect. 9.). Maldonatus (in comment.) hanc S. Augustini interpretationem aliquibus non contempnendis rationibus rejicit; potissimum autem ex eo, quod ibidein Christus de *Spiritu sancto* dicit: *Ille de meo accipiet, quod tempus futurum inpropre adhibetur ad significandam originem, seu processionem, quæ æterna est.* Censem igitur Maldonatus, ibi potius designari, mittendum a Filio *Spiritum sanctum* tamquam ejus legatum, qui ea loquitur, quæ a mittente audivit.

41. Resp., nostram interpretationem rejici non posse, quin, nedum S. Augustino, sed numerosæ aliorum Patrum phalangi repugnemus. Eam enim probant Athanasius, Basilius, Chrysostomus, Didymus, Cyrillus, Ambrosius, Hilarius, aliique, quorum mirum certe est, aut sententiam ignorasse, aut auctoritatem parvipendisse doctissimum Maldonatum. Observationem autem Maldonati jam præoccupaverat magnus Augustinus loco laud., inquiens: *Nec moveat, quod verbum futuri temporis positum est...* In eo, quod sempiternum est, sine initio, & sine fine, cuiuslibet temporis verbum ponatur, sive præteriti, sive præsens, sive futuri, non mendaciter ponitur (b).

42. Objic. 3. Paulus in sua prima epistola ad Corinthios II. 10. Nobis, inquit, Deus revelavit per *Spiritum suum*. *Spiritus enim omnia scrutatur, etiam profunda Dei.* Quis enim scit hominem, quæ hominis sunt, nisi *spiritus hominis*, qui in ipso est? Ita & quæ Dei sunt, nemo cognovit, nisi *Spiritus Dei*. Ex quibus plurima in confirmationem sui erroris derivat Crellius. Primo enim *Spiritus sanctus* vocatur *Spiritus Dei*, non secus ac anima dicitur *Spiritus hominis*; atque hæc non est persona humana, sed pars hominis: ergo etiam *Spiritus sanctus* non est persona divina, sed virtus, & energia Dei. Deinde non diceretur *Spiritus scrutari omnia*, si clarissima, & perfectissima omnium cognitio ipsi tamquam Deo inesset. Tertio si *Spiritus nomine intelligetur* persona divina, cum dicitur: *que Dei sunt, nemo novit, nisi *Spiritus Dei*, sequeretur, alias divinas personas latere, quæ Dei sunt.* Rursus idem Apostolus I. ad Corinth. XIV. 52., *Spiritus Prophetarum*, inquit, *Prophetis subjecti sunt;* Spi-

a semetipso; Pater quippe solus de alio non est... Non ergo loquitur a semetipso, quia non est a semetipso: sed quicumque audiet, loquitur; ab illo audiet, a quo procedit.

(b) Vid. contra Maldonatum ipsius concellita Dion. Petavius Lib. III. de Trinit. cap. 8.

Spiritus autem Prophetarum est ipse Spiritus sanctus, qui propterea Deus esse non potest.

43. Primae Crellii argutiae facile resp., in eo solam sitam esse comparationem inter Spiritum Dei, & spiritum hominis, quod quemadmodum spiritus hominis novit omnia, quæ in homine sunt, ita Spiritum sanctum nihil latet eorum, quæ in Deo sunt.

44. Ad secundam resp., Scrutari non accipi hic pro inquisitione, sed pro scientiæ plenitudine; quonodo dicitur Deus scrutari renes, & corda hominum (Psalmo VII. 12., 11. Paralip. XXVIII. 9., & Jeremiæ XVII. 10.), idest intima quæque, & abscondita nosse.

45. Ad tertiam resp., scientiam omnium, quæ in Deo sunt, non tribui Spiritui sancto soli, ut aliis divinis personis negetur, sed tantummodo ut denegetur aliis spiritibus diversæ naturæ, & creatis.

46. Postrema difficultas facile expeditur, obseruando, S. Paulum non loqui de persona Spiritus sancti, quæ certe nulli subjecta esse potest, sed de dono prophetiæ, quod dicitur Prophetis subiectum, quatenus libere possunt annunciare, vel non annunciare, quæ ipsis a Spiritu sancto revelata sunt; secus ac falsorum minimum vatibus olim contingere dicebatur, ut nempe furore quodam correpti loqui cogerentur. Alio etiam sensu spiritus Prophetarum dici possunt subjecti Prophetis; nempe aliis Prophetis, qui judicare possunt, & debent, an spiritus prophetiæ verus, ac divinus sit; uide S. Joannes in priuina epistola IV. 1. fideles ita monebat: *Nolite omni Spiritui credere, sed probate Spiritus, si ex Deo sint.*

47. Obj. 4. Hoc nomen *Spiritus sanctus* in sacris litteris significat divinam essentiam, omnis materiæ expertem, non vero divinam personam. Ita Joann. IV. 24. *Spiritus erat Deus*; & 2. Corinth. III. 17. *Dominus Spiritus est*. Tribuitur etiam Patri, ut S. Hilarius observat Lib. VIII. de Trinit.; tum Filio, ut cum Christus dicebat Matth. XII. 27., se in *Spiritu Dei*, hoc est proprio, ejicere dæmonia.

48. Præterea personæ divinæ constituantur per relationes; ac proinde etiam nominibus relativis nuncupari, & distinguiri solent, ut Pater, & Filius: at vero *Spiritus sanctus* non est nomen relativum, sed absolutum, ut patet: non est ergo personæ divinæ nomen, sed essentiæ.

49. Respond. cum Sancto Thoma I. Part. q. 36. art. 1., hanc vocem *Spiritus sanctus* si grammaticaliter sumatur, utique significare divinam essentiam, & Patri, ac Filio proprie convenire; immo Angelis etiam bonis, & animabus sanctis posse id ipsum nomen adaptari; sunt enim *spiritus*, & *sanctitatis gloria insignes*. Ecclesia tamen post sanctos Patres hoc nomen ad tertiam divinam personam significandum determinavit, & saltem apud Latinos sumitur ut unica vox.

50. Rationem vero quasi in subsidium additam, diluit Angelicus ibid. ad 2. observans, hoc nomen

Spiritus sanctus, tametsi in se relativum non est, nihilominus ex usu Ecclesiæ esse accommodatum ad significandam tertiam Sanctissimæ Trinitatis personam. Potest tamen intelligi, subdit Angelicus, in nomine aliqua relatio, si *Spiritus sanctus* intelligatur quasi *spiratus*.

51. Obj. quinto (cum Wolkelio Lib. IV. de vera relig. cap. 14.). Ex quo *Spiritus sanctus* dicatur mitti, procedere a *Patre*, venire &c. haud recte colligitur, eum esse personam; haec enim metaphorice de eo intelligenda sunt: quemadmodum Roman. III. 19. lex loqui dicitur; & 1. Corinth. XIII. 4. de Charitate: *patiens est, non æmulari, non agit perperam, non inflatur &c.*; quæ omnia quinquam de personis enunciari soleant, metaphorice tamen etiam Charitati tribuuntur. Imo vel ipsis rebus inanimatis similia quandoque in sacris litteris tribuuntur; ut cum dicitur in Psalmo XXII.: *Virga tua, & baculus tuus ipsa me consolata sunt;* & ep. prima S. Joann. V., *Testimonium dant in terra spiritus, sanguis, & aqua.*

52. Respond., neminem inficiari, multas esse in sacris litteris metaphoras, præcipue ubi nullum est errandi periculum, ut in locis objectis, aliiisque pluribus hujus generis. Quis enim adeo amens sit, & insanus, ut legem, charitatem, virginem, sanguinem, aquam personas esse suspectetur? At vero manifestum esset, erroris periculum, si ea, quæ de Spiritu sancto tam sœpe dicta, & repetita sunt, semper metaphorice deberent intelligi; tum quia *Spiritus obvio, & naturali sensu personam significat; tum quia nimis frequenter, ac luculentissime omnibus personæ characteribus insinuitur*. Quis enim non credit, eum *Spiritum esse personam, qui dicitur loqui, audire, mitti, arguere, docere,* (Joann. XVI.), *descendere de cœlo corporali specie sicut columba* (Lucæ III.); *scrutari profunda Dei* (1. Corinth. II.), *habitare in nobis, sicut in templo* (1. Corinth. III.), *dividere singulis, prout vult* (1. Corinth. XII.), & alia hujus generis plura præstare, quæ personæ propria munia sunt?

53. Objic. sexto plura Scripturæ loca, in quibus *Spiritus sanctus* virtus Dei appellatur; ut Lucæ XIV. 49. Christus promittens *Spiritum sanctum* Apostolis dixit: *Sedete in civitate, quo adusque in luuamini virtute ex alto.* Angelus quoque dixit Mariæ Lucæ I. 35. *Spiritus sanctus superveniet in te, & virtus Altissimi obumbrabit tibi.* Inuuera hujus generis afferri possunt, quibus edocentur, ex Scripturarum sensu nomine *Spiritus sancti* non designari, nisi virtutem Dei, & vicissim quando virtus Dei nominatur, intelligi *Spiritu sanctum*.

54. Resp. primo, posse *Spiritum sanctum* appellari virtutem Altissimi, quiu tamen sequatur, eum non esse personam divinam; nam etiam Christus Dominus vocatus est *Verbum Dei, Sapientia Dei, Via, & Veritas*; nemo tamen negat,

ipsum veram esse personam. Deinde quomodo Sociniani explicabunt eam Jesu Christi promissio-
nem factam Apostolis Actor. I. 8. *Accipietis virtutem supervenientis Spiritus sancti in vos?* Quo-
modo illa Apostoli Pauli verba Ephesiis dicta cap.
III. 16. *Det vobis secundum divitias gloriae suae
virtute corroborari per spiritum ejus?* Anne dupli-
cem Dei virtutem distinguunt, quarum una oriatur
ex altera?

55. Inst. Spiritus sanctus passim in sacris litteris dicitur donari, accipi, atque etiam precibus impetrari. Id vero improprie omnino diceretur de persona divina, proprie autem de virtute quadam a Deo manante: ergo &c.

56. Resp. 1. etiam Filium nobis datum dici Joann. III. 16. Sic Deus dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum daret; quin inferre licet, Filium non esse personam: eodem igitur modo dari, accipi, & impetrari potest divina Spiritus sancti persona. Sed præterea id etiam potest commode intelligi de Spiritu sancti donis, ac præcipue de gratia sanctificante (a).

57. Objic. septimo. Certum est, Arianos non solum Filii, sed etiam Spiritus sancti divinitatem negasse (b); atqui neque a Synodo Nicæna, neque a Patribus, qui contra eos, quantum fieri poterat, accurate, & diligenter pugnarunt, ulla unquam facta est divinitatis Spiritus sancti men-
tio: ergo &c.

58. Resp. cum S. Basilio (epist. 125. alias 78.), & cum S. Hieronymo (epist. 84. ad Pam-
inachium & Oceanum), doctrinam de Spiritu sancti divinitate fuisse stricte positam in Concilio Nicæno, eo quod nondum tunc esset hæc mota quæstio. Sed postquam impietatis semina ab Ario jacta ad Ecclesiarum perniciem enutrita sunt, & Macedonii blasphemiae eruperunt, statim appariuit Ecclesiæ fides. Nam Sancti Patres facto agmine omnes se impio dogmati opposuerunt, & Concilium Constantinopolitanum nascentem hærem solemniter proscriptis, ac profligavit.

59. Id ipsum observatum est a Sancto Epiphanio *Hæresi* 74., n. 14. ubi inquit: *De his, quæ singulis temporibus occurrunt, cavere Synodi, ac decernere solent.* Similia habent Sanctus Gregorius Nazianzenus in epist. ad Cledonium. Imo vel in ipso Concilio Nicæno fuisse Spiritus sancti di-

vinitatem assertam, & vindicatam, testis est S. Athanasius in epist. Synodica ad Jovinianum Imperat. (apud Theodorenum Lib. IV. Hist. Eccl. cap. 3.) inquiens de Patribus Nicænis: *Sed neque Spiritum sanctum a Patre, & Filio separarunt, quin potius eum una cum Patre, & Filio glorificarunt in una Sanctæ Trinitatis filie, eo quod una sit in Sancta Trinitate divinitas.* Et Sanctus Damasus in epist. Synodica ad Episcopos Illyrici (apud Theodorenum Lib. II. Histor. Eccles. capit. 22.) dicit, 318. Patres Nicænos defuivisse, ut Patrem, Filium, Spiritumque sanctum unius letitatis, unius virtutis, unius figuræ, unius credere oporteret substantie.

60. Dices. At vero nec Concilium ipsum Constantinopolitanum contra Macedonium, ejusque asseclas celebratum, Spiritum sanctum Deum appellavit, sed dumtaxat Dominum. Illi insuper Patres, qui data opera de Trinitate scripserunt, vel etiam contra Macedonianos pugnarunt, numquam ausi sunt Spiritui sancto Dei nomen expresse tribuere. Nam Sanctus Hilarius, observante Erasmo (in præfat. ad illius opera) in duodecim, quos edidit, de Trinitate libris, numquam Spiritum sanctum Dei nomine appellavit. Idem præstitit Sanctus Basilios, qui de Spiritu sancto tam multa præclare scripsit in libro ad Amphiliuchium (c): *Imo quod magis mirabile videri possit, in epistola 115., alias 203. Presbyteris Tharsensis suadet, ut Nicæna fide contenti nihil aliud a Macedonianis exposcant, quam ut fateantur, Spiritum sanctum creaturam dici non oportere.*

61. Resp. primæ objectionis parti, Concilium Constantinop. adeo claris, & expressis verbis divinitatem Spiritus sancti definivisse, ut nulla levissima quidem possit de ejus mente suspicio subboriri. Hæc enim symbolo Nicæno addenda decrevit: *Credimus & Spiritum sanctum dominum, & virificantem, ex Patre procedentem, & cum Patre, & Filio adorandum, & conglorificandum, qui locutus est per Prophetas.* Quis autem potest simul cum Patre, & Filio adorari, & conglorificari, nisi Deus?

62. Sed præterea iidem Patres. Constantinopoli-
tani in epist. synodica credere se profitentur unam
Deitatem, & potentiam, ac substantiam Patris,
Ei-

(a) Petavius Lib. VII. de Trinit. c. 4: & seq. multis, ut solet, cum Scripturarum, tum SS. Patrum testimoniis evincere conatur, gratiam sanctificantem in novo testam esse ipsam. Spiritus Sancti personam ~~est~~ ^{est} justis conjunctam. Sed id videbimus, ubi de gratiæ sanctificantiæ essentia agemus.

(b) Repugnat Baronius ad ann. 325. nñm. 51. contendenſ, non Arium ipsum, sed ſolū ipsius asseclas Spiritus sancti divinitatem negasse. Sed priuio id aperie testatur Sanctus Athanasius Orat. II. in Arianos his. verbis: *Dicit (Arius) alienas, itemque incommunicaſiles substantias. Patris, ac Filii, & Spiritus san-*

cti, & prorsus omnibus dissimiles inter se ratione substantia, & gloria usque in infinitum. Et in epist. I. ad Serapionem num. 3. Macedonianos dicit consentire Arianis, qui Spiritum sanctum rem creatam esse docebant. Præterea quis credit, Arianos voluisse Spiritum sanctum Filio præferre, ut illum, ut Deum venerantur, Filium vero in creaturarum ordine redigerent?

(c) D. Julianus Garnier quartum, & quintum librum contra Eunominum ex eo potissimum S. Basilio abjudicat, quod in eis Spiritus Sanctus appelletur Deus contra hujus S. Doctoris morem, in Præf. nñm. 73.

Filiique, & Spiritus sancti, æqualem item dignitatem, & coeternum imperium in tribus perfectis personis. Annon Spiritus sanctus aperte, & conceptis verbis Deus prædicatur, cum dicitur habere unam cum Patre, & Filio deitatem, æqualem dignitatem, & coeternum imperium?

65. Denique S. Damasus Roman. Pontifex in sua epist. Synodica (apud Theodoretum Lib. V. Hist. Eccl. cap. 11.) postquam dixerat: *anathematizamus Macedonianos, qui de Ario stirpe venientes non perfidiam mutavere, sed nonen, subdit: Si quis non dixerit Spiritum sanctum de Patre esse vere, & proprie, sicut Filius de divina substantia, & Deum serum, anathema sit.* Post hæc monumenta, quis unquam dicet, non fuisse ab Ecclesia apertissime definitum, Spiritum sanctum esse personam divinam, Patri, Filioque consubstantialem?

64. S. autem Hilarius Lib. XII. de Trinit. Spiritum sanctum negat esse creaturam; unde manifeste eum confitetur esse Deum, cum inter creaturas, & Deum nihil sit medium. Deinde in Comment. ad ista verba Iesu Christi apud Matth. XXVIII. 19. *Euntes in mundum &c. divinitatem Spiritus sancti luculenter fatetur dicens: ut quorum est una divinitas, sic una largitio, nomenque Trinitatis unus est Deus.* Vid. Præfatio in Libro Sancti Hilarii de Trinit. num. 14. & seq.

65. Errant denique quicunque confidentius negant, a S. Basilio fuisse unquam Spiritum sanctum appellatum *Deum*. Nam epist. 8. alias 41. Confiteri oportet, inquit, *Deum Patrem, Deum Filium, Deum Spiritum sanctum, ut eloquia divina, & qui ea sublimius intellexere, docuerunt.* In aliis etiam operibus suis Spiritum sanctum esse Patri consubstantialem invictis prorsus argumentis contra Macedonianos probavit, licet eumdem *Deum* non appellaverit, quod prudenti æconomiae tribuit S. Gregorius Nazianzenus (de Hom. XX.: nunc in nova edit. XLIII. numer. 68. & 69.), tum ne infirmos quosdam Catholicos offenderet, qui cum aliunde divinitatem Spiritus sancti conseruerunt, ambigebant tamen de nomine; tum multo magis, ne si hoc nomen *Deus* Spiritui sancto tribueretur, hæretici in rabiem magis agerentur, & expulsis catholicis Pastoribus lupi ovile Christi invaderent (a). Ceterum in Ecclesia Occidental, ubi miior erat hæreticorum turor, nemo dubitavit Spiritum sanctum expresse *Deum* vocare.

66. Obj. 8. Ecclesia nonquam suas preces ad Spiritum sanctum dirigit; imo in Concilio Carthaginensi III. can. 23. sanctum fuit, ut cum ad altare assistitur, semper ad Patrem dirigatur oratio; cuius quidem vetustissimi moris hæc u-

na potest esse ratio, quod cum Spiritus sanctus sit æterni Patris donum, æquum non est, ut eum deprecemur, sed potius Patrem, qui ipsum nobis donat.

67. Resp., preces referri ad Patrem, tamquam ad principium, atque omnium bonorum fontem, non excludendo tamen Filium, qui noster mediator est, & causa meritoria, neque Spiritum sanctum, ut adjutorem, qui orat pro nobis gemitis inenarrabilibus.

68. Obj. 9. Sanct. Dionysium Alexandrinum, quem inquit Sanct. Basilius epist. 9., alias 41. de Spiritu voce emisse minime dignas, ab adorata illum deitate sejungens, & in inferioribus una cum creata ac ministra natura numerans.

69. Resp., fortasse hæc scripta fuisse a Sancto Basilio, antequam ejusdem S. Dionysii apologiam ad sibi cognominem Rom. Pontificem legisset. Scripta enim hæc epistola Sancti Basili creditur circa annum 561.; at vero in libro de Spiritu sancto postea elucubrato cap. 29. eundem S. Dionysium in iis numerat, qui Spiritus sancti divinitatem prædicarunt, ejusdemque illustria in hanc rem testimonia affert. Ita opinatus est Tillemontius.

70. Alii vero credunt, Sancto Basilio non sententiam Sancti Dionysii displicuisse, sed verba non satis caute in æstu disputationis cum Sabellianis prolatæ. Ita D. Julianus Garnier in notis selectis.

71. Sed quidquid sit, certe non potest melius divinitas Spiritus sancti declarari, quam iis verbis, quibus S. Dionysius usus est in resp. ad propositiones Pauli Samosateni, inquietus: *Non impune feret is, qui adversus benignum Spiritum sanctum blasphemus est. Spiritus autem est Deus.* Et in epist. ad eundem Paulum Samosatenum: *Nisi enim, inquit, esset Christus Deus Verbum, non potuisset non esse peccato obnoxius.* Nullus enim non obnoxius est peccato, nisi unus Christus, ut & Pater Christi, & Spiritus sanctus..

72. Objec. ult. una cum Macedonianis apud S. Athanasium epist. prima ad Serapionem n. 15. *Si Spiritus res creata non est, neque unus ex Angelis, sed ex Patre procedit; igitur Filius quoque ipse dicendus est, proindeque duo sunt fratres, ipse scilicet, & Verbum.* Quod si frater est, qui fieri potest, ut unigenitum sit Verbum, vel ut æquales non sint, sed hic post Patrem, ille post Filium nominetur? Si item ex Patre est, cur non & ipse genitus, aut Filius esse, sed simpliciter Spiritus sanctus dicitur? Denique si Filii dicatur esse Spiritus, Pater ergo avus est Spiritus sancti. *Hoc turpissimi homines,* subdit Athanasius, *cavillando effutunt, qui curiosius profunda Dei scrutari conantur, quæ ne-mo novit, nisi Spiritus Dei, de quo illi tam im-* pie

(a) Non defuerunt, qui sanctum Basilium propter hanc æconomiam reprehenderent; adversus quos vid. D. Julianus Garnier Ordin. Sancti Benedicti in præ-

pie sentiunt; quibus nihil amplius respondere æquum sane esset; sed secundum Apostoli præceptum post prædictam admonitionem, tamquam hæretici vitandi essent.

73. Postea tamen S. Pater importunis hæreticis respondendum censet, ne silentium majoris ipsius fieret impudentiae occasio. Et primo negat, Spiritum sanctum posse dici Filium Patris, quia si-
cūt unus est Pater, ita nonnisi unus ejus Filius esse potest; & ut numquam Pater desinet solus esse Pater, ita Filius numquam desinet esse so-
lus Filius. Nemo igitur, nisi mente captus di-
xerit, vel cogitaverit, fratrem esse Filio, & no-
men avi Patri convenire. Hinc enim nusquam in scripturis sacris Spiritus Filius dictus est, ne
frater esse existimaretur, uti nec Filius Filii, ne Pater avus crederetur. Sed Filius Patris est Filius, & Spiritus, Patris Spiritus dictus est, atque ita una Trinitatis divinitas, & fides est.

74. Dices. Vel Spiritus sanctus est genitus, vel est ingenitus. Si ingenitus, erit Pater; hæc enim est æterni Patris notio. Si vero est genitus, ap-
pellabitur Filius; & sic vel duo erunt Patres, vel duo Filii.

75. Resp., Spiritum sanctum nec proprie-
nitatem dici posse, nec ingenitum; quare in pro-
fessione fidei, quam edere solebant Romani Pon-
tifices (a) dicitur: *Credimus.... Spiritum san-
ctum nec genitum, nec ingenitum, sed de Pa-
tre Filioque procedentem;* quod etiam declarauit Patres Concilii XI. Toletani (b). Sed ante illos Gregorius Nazianzenus (Oratione XXXVII., nunc in nova edit. XXXI. numer. 8.) idem Ma-
cedoniano hæretico responderat. Cumque ille mo-
lestius sciscilaretur, quid ergo esset hæc proces-
sio? *Dic tu,* respondet, *quid Patris ingenitura sit, & ego Filii generationem, & Spiritus pro-
cessionem explicare aggrediar, ut ambo mentis
vesania precipites agamur, in Dei mysteria o-
culos injicientes.*

CAPUT II.

De Photiana hæresi negante processionem Spiritus sancti a Filio.

76. Fides catholica docet, Spiritum sanctum a
Patre simul, & a Filio procedere, tamquam ab
uno, eodemque principio, quia eadem ipsissima
est virtus spirativa Patris, ac Filii. Hoc negant
hodierni Græci schismatiici, contendentes, Spir-
itum sanctum nonnisi a Patre suam originem tra-
here.

77. S. Thomas I. P. qu. 56. art. 2. ad 5. pri-
ma hujus erroris semina repetit a Nestorianis; cui

assentiuntur inter alios multos Hugo Etherianus (Lib. II. contra Greacos), Bellarm. (Lib. III. de Christo c. 41.) Petavius (Lib. VII. de Deo c. 1.), & P. Jo. Garnerius (Diss. III. de fide Theodoreti c. 1.) Repugnant tamen P. Mich. Le Quien (Diss. I. Damascenica num. 3.), P. Bern. de Rubeis (Diss. I. de Georgii Cypri gestis cap. 2. & 8.) P. Laur. Berti de Theol. dis-
cip. Lib. VII. c. 18.), Nicolaus l' Herminier, aliique. Laudatus P. Le-Quien primos impugna-
tores processionis Spiritus sancti a Filio putat fuisse Monothelitas; alii alios.

78. Sæculo VII. aliqua hujus controversiæ ve-
stigia apparent in epistola S. Maximi Abbatis Chry-
sopolitanî, & mart. ad Marinum Cypri Episco-
pum, ubi dicit, Latinos reprehendi a Constanti-
nopolitanis, quod dicere, *Spiritus sanct. etiam ex Filio procedere.* Addit autem, Latinos pro-
tulisse consonantia latinorum Patronum testimoniâ,
præterea etiam Cyrilli Alexandrini ex e-
jus sacra lucubratione in S. Joann. Evangelistam.
Ex quibus, non causam se, ac auctorem
Filium Spiritus facere ostenderunt; quasi sint duo
principia; unam quippe Filii, ac Spiritus cau-
sam Patrem moverunt; scilicet primam causam,
vel fontem totius Trinitatis. Ex edit. P. Franc.
Combesii Ord. FF. Præd. Tom. II. Auct. Biblioth.
PP. Græc.

79. Hæc Maximi verba ita commentatus est An-
astasius Bibliothecarius in epist. ad Jo. Diaconi-
num (apud euudem Combesium) inquiens:
Præterea interpretati sumus ex epistola ejusdem
S. Maximi ad Marinum scripta Presbyterum,
circumstantiam de Spiritus Sancti processione,
ubi frustra causari nos innuit Græcos, cum nos
*non causam, vel principium Filii dicamus Spi-
ritus sancti; ut autemant; sed unitatem substan-
tie Patris, ac Filii non nescientes; sicut pro-
cedit ex Patre, ita eum procedere fateamur ex*
*Filio, missionem nimirum processionem intelli-
gentes &c.*

80. Sed illud certum est, grassantibus sæc. VIII.
labente hæreticis Iconomachis sub Constantino Go-
pronimo, majore pertinacia negari cœpisse pro-
cessionem Spiritus sancti a Filio. Quod etiam col-
ligitur ex Concilio sub Pipino Francorum Rege
habito in Villa Gentiliaco prope Lutetiam anno
767. Item sæculo IX. anno 809. Synodus Aqui-
sgrenensis celebrata fuit sub Carolo magno, ut
processio Spiritus sancti a Filio sanciretur, quam
quæstionem Joannes quidam Monachus Jeroso-
lymis movit. Ita habet Aimonius Lib. IV. de ge-
stis Francorum cap. 95.; cuius postrema verba
eruditos excitarunt, ut quinam ille fuerit Jo. Mo-
nachus, diligentius inquirerent. Petrus Pithæus
(O-

(a) Apud Jo. Garnerium in *Libro diurno Rom. Pon-*
tificium Professione III.

(b) Vid. Lud. Muratorius. Tom. II. *Anecdorum*, ubi

similem locum Bachiarii, antiqui Philosophi in libro
de fide multa eruditio illustrat.

(*Opus. de processione Spiritus sancti*), Jo. Ger. Vossius, & alii non pauci eum S. Joannem Damascenum fuisse credunt, quod tamen vehementer falli laud. saepius Mich. Le-Quien validis argumentis ostendit Dissert. I. *Damasc.* num. 15. & seq.

81. Quo loco facile mendacii convincuntur Adamus Zernikavius, Theophanes Procopovicz, & nonnulli alii Græci, qui primam processionei Spiritus sancti a Filio controversiam inter selos Latinos excitatam fuisse scribunt. Ado enim Viennensis ita aperte rem narrat: *Synodus anno 767. Incarnationis Domini, & quæstio ventilata inter Græcos, & Romanos de Trinitate, & utrum Spiritus sanctus sicut procedit a Patre, sic procedat a Filio.* Sed ista controversia vehementius recruduit eodem Sæculo IX. Photiano schismate exerto, cuius breve in historiam subiecto, quantum ad rem nostram necesse videtur. Photius Eunuchus, generis nobilitate, muniis in republica gestis, magno ingenio, & litteris insignis, sed moribus, atque intolerabili superbia detestabilis, a Barda avunculo Imperatoris Michaelis III. adhuc laicus ad sedem patriarchalem Constantinopolitanam anno 858. elevatus, S. Ignatio Pastore indignis modis extruso; & contra canones prima die Monachus est factus, altera Lector, tertia Subdiaconus, quarta Diaconus, quinta Presbyter, & sexta, quæ natalis erat Christi Jesu, Patriarcha. Anno autem 859. in Plancheriis celebrata fuit Synodus, in qua Ignatius exauktoratus fuit, Photius vero in patriarchali sede confirmatus. Hæc Synodus merito *malignantium* appellata est in Libro *de Synodis* n. 149. Acta vero hujus nefariorum Synodi falsis plurimorum Episcoporum, ac Nobilium subscriptionibus munita, etiam in Occidente per suos Ministros vulgari curavit.

82. Nicolaus I., qui universæ Ecclesiæ præerrat, Legatos Bysantium misit Rhodobaldum Episcopum Portuensem, & Zachariam Episcopum Ananensem, ut rem totam præsentes agnoscerent. Sed ambo Photii malis artibus, donisque corrupti una cum Synodo anno 861. habita in exauctorationem Ignatii, Photio electionem consentiunt. Porro summus Pontifex Nicolaus ab Ignatio, cui Metropolitæ decen, & Episcopi quindecim adhuc adhærebant, totius rei certior factus, in Synodo Romana anno 865. Photii inaugurationem pluribus de causis irritam esse declaravit. Quod ubi rescivit Photius, furiis percitus Conciliabulo perditorum Episcoporum coacto veritus non est in Roman. Pontificem semel, iterumque brutum ana-

thematis fulmen intorquere. Itaque discordia in apertum schisma versa est, ad quod confirmandum, & dilatandum encyclicas litteras ad Patriarchas & Episcopos Orientis dedit, quibus varios Ecclesias Romanæ objiciebat errores, præcipue autem ὥστε κακῶν καρδιά ταῦτα malorum fastigium, ut majorem aliquam secessionis a Romano Pontifice prætexeret causam, Latinos hæresis accusare cœpit, quod Spiritum sanctum a Filio procedere docerent (a).

83. Anno 867. Michaelo Imperatore interempto Basilius Macedo Imperator salutatus est. Hic Photium in ordinem redigit, atque in Cenobium Scopem appellatum detrusit, Ignatium vero ab exilio revocatum summa omnium bonorum gratulatione sedi patriarchali restituit. In pretiosa proscripti Photii supellecili inventa sunt inter alia duo volumina auro, atque argento bracteata, & elegantiissimis picturis ornata; in quorum primo continebantur acta pseudo Synodi contra S. Ignatium, cuius imago infantibus titulus *Diaboli, Antichristi*, aliisque insigniis conspiciebatur. Alterum autem complectebatur acta conciliabuli adversus Nicolaum I. Pontificem maximum. De his omnibus Basilius certiore fecit ipsum Nicolaum I., eum rogans, ut de iis, quæ gesserit, supremum suum judicium pronunciaret.

84. Porro hæc acta Basilli rata habuit, confirmavitque Adrianus II. Nicolai I. successor; qui etiam Synodum generalem convocari jussit anno 869., in qua præsidentibus ejusdem Legatis Donato Episcopo Ostiensi, Stephano Episcopo Nepestino, & Marino Ecclesie Romanæ Diacono, omnia a Photio, & Michaelo Imperatore contra Rom. Pontificem turpiter, & schismatische gesta flammis, dirisque devota fuerunt. Hæc est Synodus VIII. generalis, earum quæ in Ecclesia Orientali celebratae fuerant, postrema.

85. Photius tamen animum non despondit, sed ad Basilli gratiam aucupandam omnes suas artes convertit; nec frustra; ita enim dolis suis Imperatori, ac multis aulæ proceribus fucum fecit, ut anno 878. Ignatio ad supernam patriam evocato in sedem patriarchalem rursus irrepsicerit. Et quod magis mirandum est, etiam Roman. Pontifex Ioannes VIII. juramenti oblitus, quo sententiæ latæ in Synodo VIII. œcumenica de Photio nunquam recipiendo una cum aliis se se obstrinxerat, Photium ab anathemate absolutum in sui communionem recepit, atque in patriarchali sede confirmavit (b).

86. Hoc primum malum aliud postea consecutum

(a) Ita contra Latinos invehebatur præcipue in *Epiſt. encyclica ad Archiepiscopales Thronos per Orientem obtinentes*, quæ est secunda in editione Montacuti, & in alia ad Archiepisc. Aquilejensem.

(b) Baronius ad an. 879. n. 5. hinc ortum esse putat fabulam Joannæ Papissæ, quod scilicet Joannes VIII. ab nimia animi facilitatem, & molitudinem, abje-

cta penitus omni virilate, fractus animo, Sacerdotis constantiæ expers, atque robore enervatus, non Papa ut Nicolaus, & Hadrianus, sed Papissa fuerit contumelie loco dictus, utpote quod qui nec resistere sciret Eunucho, quicque vinceretur a semivivo, non vir, sed feminæ esset potius nuncupandus &c. Petrus tamen de Marca Joannem Papam a culpa liberandum esse cen-

DISSERTATIO V. CAP. II.

tum est. Nam anno 879. Synodus Constantinopolis habita fuit, in qua corruptis, & interpolatis Romanis Pontificis litteris, ejusdemque inanadatis insuper habitis, ac prævaricantibus Romanæ sedis Legatis Petro Cardinali, Paulo, atque Eugenio, Synodus VIII. œcumenica in irritum missa est, imo ut ejus quoque deleretur memoria, hoc latrocinium dictum est VIII. generale Concilium. Nihil tamen in eo de Spiritus sancti processione a Filio innotum, aut definitum fuit, fortasse ne Legati Pontificii offendenterentur. Lectum tantummodo fuit Symbolum Constantinopolitanum sine additione particulae *Filioque*; non in ipsa Synodo, sed in aureo Palati Imperialis triclinio, ipso Imperatore præsente. Verum post Synodum absolutam Photius processionem Spiritus sancti a Filio audacius impugnare perrexit, præcipue in epist. ad Patriarcham Aquilejensem.

87. Paulo post summus Pontifex Joannes se deceptum fuisse a suis Legatis subdoratus Marinum Cardinalem Constantinopolim alegavit; qui rebus, prout gestæ fuerant, plene perspectis, acta Legatorum rescidit, Photique damnationem iterum confirmavit, nihil veritus Imperatoris iram, qui genitum jure posthabito eum in carcerem trudere ausus est.

88. Tum Joannes Papa omnia Marini acta rata habuit, novoque amathemate Photium contumacem proscrispsit; quam sententiam postea constans confirmarunt Joannis successores Marinius, Adrianus III., & Stephanius V., quem alii appellant VI., quanquam ille Basilius potentia fretus patriarchalem sedem tamdiu occupavit, quandiu regnavit ejus patronus Basilius. Eo autem anno 886.

mortuo, Leo Sapiens ejus filius, & Imperii hæres, Photio exauctorato Stephanum fratrem suum Patriarcham eligi curavit, quæ Stephani electio a Romano Pontifice Stephano V. probata est, atque ita fœdissimo schismati finis impositus (a). Photium in Romanæ Ecclesiæ communione obiisse, Græculi quidam scripsere fide minime digni; de quibus videntur Leo Allatius de *Ecclesiae Occidentalibus*, & *Orientalis perpetua consensione* Lib. II. 6.

89. Vulgata postmodum fuit quædam epistola Joannis Papæ VIII. ad Photium, in qua Pontifex testatur, se Symbolo nihil addi passum fuisse, eosque blasphemias condemnat, qui talia audent. Hæc tamen epistola ut manifeste supposititia, aut interpolata ab eruditis exploditur. Quamvis enim Ecclesia Romana nondum eo tempore additionem Symbolo factam probasset, non tamen eos blasphemias reos habebat, qui illam adoptaverant. Ceterum de hujus epistolæ suppositione, & nonnullarum aliarum interpolatione consulendus est Baronius ad an. 879., eo majori fide dignus, quod veras, & genuinas Joannis VIII. litteras præ manibus habuit. Multa de Photii, ejusque Symmictarum dolis narrat Leo Allatius *De Synodo VIII. Photiana*; ac in alio opere de *Ecclesiae Occidentalis*, & *Orientalis perpetua consensione*. Male igitur editor Tractatus Theophanis Procopovicz de *Process. Spiritus sancti in Hist. Controversiæ* ex hac supposititia epistola, vel etiam ex Synodo Photiana colligit, & Græcos omnes a latino dogmate abhoruisse, nec Latinos omnes illud comprobasse. Sed redeamus ad luctuosum schisma.

90.

set *De concord. Sacerdotii, & Imperii Lib. III. cap. 13. n. 4.*, quia restitutio Photii fuerat necessitate extorta, & Imperatoris, omninoque Patriarcharum Orientis consensu probata. Ideo sentit P. Phil. Angelicus Bacchetti in sua *Hist. Eccl. Tom. VI. prosecut. Hist. Card. Orsi Lib. LVIII. q. 99.*

(a) Voltairius dans *l'Essai sur l'hist. gener. ch. 27.* multa in hæc historia mala fide turbat. Primo dicit, Basiliini Imperat. propter recentes patratam Michaelis cædem fuisse a Photio Ecclesia ejectum; quemadmodum fuerat a S. Ambroso Theodosius magnus ob Thessalonicensem stragem ab altari repulsus; sed tamen diversa fortuna; hic enim Ambrosii repulsa ad penitentiam conversus est; Basilius vero ira furens Photium patriarchali sede exturbavit. Hoc Voltairius a Zonara mutuatus est; sed vel ignoravit, vel dissimulavit, Zonara ab omnibus eruditis hac in re fidem denegari; tum quia longe posterior est (floruit enim saeculo XII.), tum etiam quia Photiano schismate erat implicitus: tum denique quia auctores coœvi ipsi repugnauit, ut David Nicetas, aliique veteres Græcorum historici. Variæ insuper habentur Roman. Pontificum epistolæ, tum ipsa synodi VIII. acta, in quibus omnibus nihil legitur de Basili repulsa, & unica exauctorationis Photii causa allegatur, quod Ignatio legitimò Pastore extruso, ipse contra fas cathedralm alienam invaserit. Secundo Voltairius solita sua historicæ confidentia addit ibidem,

Joanneum Papam Photio scripsisse, se cogitare, & credere cum eo, & pro Juda habere eos, qui Symbolo addiderunt, Spiritum sanct. procedere a Filio. Hæc Voltairius ex apocrypha Joannis epistola, quæ pseudo synodo Photiana inserta est. At vero, ut nihil dicam de vehementi eruditorum suspicione, totam illam synodum esse imaginariam, a Photio notissimo falso confitam, enjus observante Baronio ad annum 879. n. 73. nulla mentio est apud veteres scriptores, qui res Basili posteriorum memoriam servarunt, ut sunt Europates, Cedrenus, Zonaras, Glicas, & Constantinus Manasses, mirum est dissimulasse Voltairium invicta illa arguimenta, quibus harum litterarum confitio demonstrata fuit. Et ipse Photins, cum in ep. ad Archiepisc. Aquilejensem multa scripsisset pro confirmatione suo errore de processione Spiritus sancti a solo Patre, atque etiam narrasset, Legatos Pontificios Symbolo Constantinopolitano, quod particula *Filioque* carebat, subscripsisse, de epistola tamen Roin. Pontificis, unde potuisse pro sua causa argumentum longe efficacius repetere, nec iota scribere ausus est. Consuli possunt de Photii dolis Leo Allatius *De VII. Synodo Photiana*, Baronius, qui ejusdem Synodi acta græca viderat latine redditâ a Frider. Metio, P. Le Quien Dissert. I. *Damascenica* n. 21., tum in *Panoplia contra schisma Græcorum* sub nomine Stephani de Altima Ponticensis Centuria IX. cap. 2., aliisque historici ..

90. Septemdecim Patriarchæ , qui Photio successerunt , omnes pacem , & communionem cum Romana Ecclesia servarunt ; etsi enim aliquando querelæ ex veteri Græcorum simulatione contra Romanam Ecclesiam excitatae sunt , nullum tamen propterea schisma subsecutum est usque ad Michaelem Cerularium , qui magno Ecclesiæ damno anno 1043. avaro Alexio successit . Hic litterarum peritia , aliisque animi dotibus multo erat Photio inferior : sed eundem superbia , atque ambitione , imprimis autem odio in Latinos æquabat , ac fortasse superabat ; adeo ut veritus non fuerit calceos coccineos Imperatoris more palam portare ; imo ipsi Isaacco Commeno minitari , ut quemadmodum ipsius exaltationem ad Imperium procuraverat , ita adlaboraturum se , ut de solio exturharetur , illud frequenter repetens : *Furne te condidi , ego & te dejiciam* (apud P. Le Quien Tom. I. Orientis Christiani pag. 261.) Sed vanissimus homo ab Imperatore exaucitoratus , & in Proconnesum deportatus fuit , ubi dolore æstuans paulo post obiit anno 1059.

91. Causa vero renovandi schismatis Photiani hæc illi fuit . Michael una cum Leone Arcidæ Archiepiscopo in Bulgaria epistolam scripserat ad Joannem Episcopum Tranensem in Apulia , in qua Latinos de plurimis rebus reprehendebat , potissimum autem primo quod in azymis consecrarent ; secundo quod jejunarent in Sabbato ; tertio quod suffocata comedenter ; quarto quod in Quadragesima omittent *Alleluja* ; denum quod Clericis celibatum præciperen . De processione tamen Spiritus sancti a Filio nulla ibi erat mentio . Vid. apud Baronium ad n. 1053.

92. Hanc epistolam multa eruditio confutavit Leo IX. , qui non tam sanguinis nobilitate , quia Conrado Salico conjunctus erat , quam singulari pietatis , ac doctrinæ fama ex Episcopo Tullensi sub Imperatore Henrico ad Apostolicam S. Petri sedem meruit exaltari . Imo ad extinguenda prima haec discordiarum semina tres Legatos in Orientem misit , scilicet Humbertum Episcopum Syriæ candidæ , Petrum Archiepiscopum Ainalphiensemi , & Fridericum Diaconum Ecclesiæ Romanæ Cardinalem , ac Cancellerium .

93. Imperator vero Constantinus Monomachus , qui Pontificis animum sibi conciliare studebat , ut ejus intercessione ope in ab Henrico contra Normannos obtineret , pacis redintegranda omnem operam navavit : eoque pervenit , ut Nicetas Stethatus Monachus Studita , vir magnæ inter Græcos existimationis , qui una cum Michaeli , & Leone contra Latinos conspiraverat , suum librum *de Azymo* , *de Sabbatho* , ac *de Sacerdotum matrimonio* coram Imperatore , & Legatis Pontificiis ejunaret , quem postea Imperator igni tradi jussit .

94. Sed nemo potuit ferocem Michaelis animum electere ; quamobrem illum in suis erroribus pertinacem Legati Rom. Pontificis in templo S. Sophiæ publice excommunicarunt . Hac de causa ille adeo commotus est , ut de interficiendis Legatis primo cogitaret ; sed cum illi Imperatoris ope feliciter in Italiam remeassent , Concilium coegit anno 1054. (a) , in quo XII. Metropolitanorum , ac pluriornorum Episcoporum nomine Pontificios Legatos diris devovit ; itaque teterrium Photii schisma renovatum est . Extat brevis harum rerum commentarius apud Baronium ad annum 1054.

95. Post autem Cerularius magis furens litteras dedit ad Patriarcham Antiochenum , ceteris Patriarchis communicandas , in quibus propter veteres accusationes nova crima Latinis objiciebat , videlicet primo , Monachos vetitis cibis vesci , nidore scilicet , & larido ; secundo , in hebdomade Quinquagesimæ carnibus uti ; tertio addidisse Symbolo particulam *Filioque* ; quarto nuptias Sacerdotum prohibere ; quinto duos fratres posse ducere duas sorores ; sexto Episcopos annulos gestare , & alia id genus ad disciplinam spectantia . Addebat postea manifestas calumnias , videlicet a nostris sacras reliquias , & imagines non honorari , & magnos Ecclesiæ græcæ Patres , Gregorium Theologum , Jo. Chrysostomum , & Basilium ut *Sanctos* non coli . Refertur hæc epistola a Leone Allatio *De Consens. Eccl. Occidentalis* , & *Orientalis* Libro III. cap. 10.

96. Tunc etiam cœpit quæstio de processione Spiritus sancti a Filio in medium iterum revocari , ut patet ex Petro Patriarcha Antiocheno , qui scribens ad Michaelem , unice insistendum esse dicit , ut a Symbolo particula *Filioque* eradatur ; ceteras autem controversias non eas esse , propter quas vinculum pacis , & communionis debeat abrumpi (b) . Nicolaus etiam Comnenus (in *Prænotation. mystagogicis* pag. 185.) librum Leonini Acridensis cominemorat , in quo ostendere conabatur , Spiritum sanctum a solo Patre , non aeternum a Filio procedere .

97. Hisce , aliisque malis artibus Mich. Cerularius Patriarchas , & multos Episcopos Ecclesiæ Orientalis in nefarium schisma pertraxit ; schisma tamen tunc universale non fuisse constat , quia Alexander II. anno 1071. nuncium misit ad Michaelem Imperatorem Petrum Episcopum Anagnium ; & postea Paschalis II. misit Grosolanum Archiepiscopum Mediolanensem ad Imperatorem Alexium Comnenum . Nec prætereundum , quod Theophylactus in sua Allocutione *ad Familiares de iis* , quorū Latini incusantur , quamvis facteri nolit , Latinos ab omni esse errore immunes , fatetur tamen , hos errores neque multos esse , neque

(a) Cujus acta Leo Allatius edidit in Dissert. II. de *Libris Ecclesiæ Graecæ*.

Gazzaniga Theol. Tom. III.

(b) Apud Cotelerium Tom. II. *Monumentorum Ecclesiæ Graecæ*.

que tales, qui ad scindendas Ecclesias sint i-donei.

98. Postea vero schisma semper magis dilatatum fuit, pro cuius extinctione sæpius adlaboratum est. Ac primo quidem Sæculo XI. in Concilio Barensi in Apulia sub Urbano II. anno 1098., in quo insigne sibi nomeu comparavit S. Anselmus Episcopus Cantuariensis, processione Spiritus sancti a Filio adversus Græcos luctulentissime vindicata (a).

99. Secundo pax cum Græcis feliciter restituta videbatur in generali Concilio Lugdunensi II., cui Gregorius X. Pontifex maximus præfuit an. 1274.; nam Græci Oratores simul cum Latinis ea verba Symboli: *Qui ex Patre, Filioque procedit, semel, iterumque cecinerunt. Jo. etiam Beccus Patriarcha Constantinopolitanus, antea magius Romanæ fidei adversarius, causa diligentius perpen-sa, lectis potissimum Nicephori Blenniidae libris, coacta frequenti Episcoporum Synodo an. 1276., quæ Lugduni acta fuerant, confirmavit (b)*, & in Synodica epistola ad Joannem XXI. R. P. dogma processiois Spiritus sancti a Filio egregie professus est; unde perpetuæ concordiae spes magna affulgebat. Sed tamen quadriennio post iterum turbæ natæ sunt, quæ in apertam schismatis renovationem tandem eruperunt anno 1281., quando Martinus IV. Michaelem Palæologum Imperatorem tanquam schismaticorum fautorem anathemate perculit (c).

100. Neque vero audiendi sunt Græci schismati-ci, qui omnia fraudibus, ac vi ab Imperatore Michaeli peracta fuisse comminiscuntur, ut a Latinis opeim contra imminentia sibi, suoque Imperio mala impetraret. Unde etiam dicunt, enim convocato Clero periculum inevitabile exposuisse, ac demum ita conclusisse: *Certe nos, nisi hoc periculum foret, ista non moveremus, & robis de tota hac re liberare inutile esset. Ita refert Pachimeres Lib. V. cap. 18.*, qui postea fusiori calamo persecutioes narrat, quibus illi obnoxii

fuerunt, qui Imperatoris voluntati resistebant. Sed hæc frustra a Græcis historicis nobis opponuntur. Nam etiamsi vera omnia essent, nihil aliud ostenderent, nisi Græcos fraudulenter, & simulate ad optatam cum Latinis unionem accessisse: quod nemo nostrum negaverit. Quanquam Michaelem Imperatorem serio, & ex animo fuisse Ecclesiæ latine reconciliatum, multa sunt, quæ plane demonstrant.

101. Postrema Græcorum cum Latinis reconciliatio facta fuit in Synodo generali Florentina sub Eugenio IV. an. 1459., cui Imperator ipse Johannes Palæologus una cum Patriarcha Constantino-politano, alisque Præsulibus Græcis interfuit. Finem diutissimæ, ac luctuosissimæ discordie feliciter tandem impositum fuisse, omnes gratulabantur; post accuratam enim causæ discussionem processio Spiritus sancti a Filio communis Latinorum, Græcorumque consensu acclamata est. Sed Græci plerique in patriam reversi, cothurno versatiliores ad schisma iterum redierunt, paucis in fide permanentibus (d).

102. Anno 1455. a Sultano Mahomete II. urbs Constantinopolis capta est, Imperiumque Orientale omnino eversum. Ecclesia autem græca olim florentissima sub tyranii Turcarum gemens ad misserrimum statum redacta est; sed in schismate obdurata, cuius tollendi nulla fere amplius spes a fulget. Falsum est tamen, græcos Pontifices quotannis in die Cœnæ Domini anathema Romanæ Ecclesiæ dicere; quod contra Ant. Caveum Corcyrensem latini ritus Episcopum, & Guidonem Carmelitam Leo Allatius ostendit Lib. III. de consensu utriusque Ecclesiæ Occidentalis, & Orientalis cap. 17. (e).

CA-

(a) Dion. Petavins Lib. VII. de Trinit. c. 1. n. 3. Tournellius, aliqui post Laur. Surium putant, Græcos iterum cum Latinis concordiam inivisse anno 1215. in Concilio Lateranensi IV. sub Innocentio III. Reputat tamen validis argumentis P. Mich. Le-Quien Dissertat. I. Damascenica num. 44.

(b) Omnia Jo. Becci scripta in defensionem latini dogmatis una cum ejusdem Testamento exhibet Leo Allatius Tom. I., & II. Græcia orthodoxæ, & Lib. II. de Ecclesiæ Occident., atque Orient. perpet. consens. Nonnulla etiam prostant in Opusc. Aureis Petri Arndtii.

(c) Nat. Alexander in Sæc. XIII. c. 8. art. 3. ostendit, Michaelem fuisse pactæ concordiae tenacissimum usque ad mortem; imo hac sola de causa fuisse eum ab Andronico ipsius filio sine ullo honore procul a castris sepultum. Certe Jo. Beccus Latinis consentiens nihil mali, quoad Michael imperavit, passus est, & solum eo defuncio a sua Patriarchali Sede expulsus fuit.

Consul. P. Mich. Le-Quien Tom. I. Orientis Christ. p. 157. & in Dissert. I. Damascenica.

(d) Hanc brevem Photiani schismatis synopsim ex probatis Auctoribus desinimus. Inferius autem c. VI., quantum instituti nostri ratio postulat, eam adversus Græcos, qui aliam hujus controversiæ faciem nolis exhibent, vindicabimus; præcipue adversus Theophanem Procopovitz Archiep. Novogrodensem, qui heretico suo tractatui de processione Spiritus sancti Gothe an. 1772. edito hujus rei historiam suo modo addidit. Fuerat laud. Theophanes Ronne in Collegio Græcorum educatus, sed postea, ut non pani solent, ab Ecclesiæ Rom. unitate discessit.

(e) De Græcorum schismate multa scripsit Lud. Maimbourg, de enjus tamen opere illud lepide dictum refert Dapinius Biblioth. Eccl. Sæc. XVII. P. 4.: *peu d'etoffe, beaucoup de broderie*; quod dictum sibi tribuit Rich. Simonius in nota (3) de la VII. Lettre critique de M. Simon T. I. pag. 87. Videri possunt Pe-

C A P U T III.

Demonstratur, Spiritum sanctum a Filio non minus, quam a Patre vere, atque interne procedere.

105. Et primo id demonstratur ex sacris litteris. Nam Joan. XVI. 15. & seq. haec de Spiritu sancto Christus. Dominus dicit: *Non loquetur a semetipso; sed quæcumque auliet, loquetur, & quæ ventura sunt, annunciat vobis. Ille me clarificabit, quia de meo accipiet, & annunciat vobis. Omnia, quæcumque habet Pater, mea sunt; propterea dixi, quia de meo accipiet, & annunciat vobis.* Quo loco postquam Christus Dominus asseruisset Spiritum sanctum procedere ab alio, neimpe a Patre, pergit ostendere, illum etiam a se procedere, ita quasi ratiocinando: *Omnia, quæ habet Pater mea sunt, scilicet propter eamdem ipsissimam utriusque naturam: ergo etiam virtus spirativa Patris mea est; ac propterea Spiritus sanctus de meo accipiet, hoc est, non minus a me, quam a Patre procedit.*

104. Frustra autem est Theophilactus, qui illud de meo ita proprio marte supplevit: *hoc est ex eis, quæ novi, & ex mea scientia. Et vel aliter de meo, hoc est, de meo thesauro, qui scilicet Patris est (a); aut Maldonatus, qui putat supplendum esse de meo sermone.*

105. Frustra, inquam, est eterne: ea enim verba omnino continent processionem Spiritus sancti a Filio; hunc enim reddunt sensum: *ille accipiet de meo esse, seu de mea essentia, vel substantia.* Et quidem, primo ita habent antiquæ versiones (apud Waltonum T. V. Polyglott.) Persica enim habet: *a me accipiet, Arabica: nam accipiet de eo, quod meum est;* Æthiopi-

tavus Lib. VII. *de Trin.*, Nat. Alexander Dissert. IV. in Sæc. IX., & X., P. Bern. de Rubeis in duabus *Dissert. dogmatico-histor.* adnexit vitæ Georgii Cyprii, P. Mich. Le Quien in *Dissert. I. Damascenica*, & in *Panoplia contra schisma Græcorum sub eremita nomine Stephani de Altium Ponticensis*; & qui omnia quatuor volum. in fol. complexus est Card. Laur. Cozza in *Hist. polem. de Græcorum Schismate*.

(a) Theophilactus pluribus ipso locis suorum operum, processionem Spiritus sancti a Filio rejicit, præcipue autem in ep. ad Nicolaum Diaconum, & Canistrinum, quam ex græco codice Cæsareo-Vindobonensi in latīnam linguam vertit, & publici juris fecit P. Bonifac. Finetti Ord. Præd. Verum id nos conturbare non debet; ut enim ajebat Jo. Beccus (apud Leonem Allatium in *Græcia orthodoxa* T. II. p. 519.), Theophilactus tempore schismatis inclinavit, adeoque non multa consideratione digna videntur dicta ejus existimanda. Floruit quippe Theophilactus Sæc. XI., & XII., ut ostendit cl. P. Jo. Franc. de Rubeis in dissert. præposita Tom. I. Veneta edit. ejusdem Operum.

Nec etiam attendenda est hujus loci explicatio, tradita ab Auctore Homiliae de Spiritu sancto, quæ ha-

ca: totum, quod habet, meum est. Siriaca demum, quæ est omnium vetustissima, & ad prima Ecclesiæ tempora pertinere creditur: quippe qui de me est.

106. Præterea antiqui Interpretes, etiam græci, non aliter hunc locum intellexerunt. Nam S. Epiphanius in *Ancorato* n. 67. Cum Christus, inquit, ex Patre credatur, Deus ex Deo, & Spiritus ex Christo, sive ambobus, ut Christus his verbis asserit: qui a Patre procedit, & hic de meo accipiet (b).

107. Didimus pariter nobilis sæculi IV. Scripturæ sacræ interpres in Lib. II. *de Spiritu sancto* n. 54. ita hunc locum exponit: *Non enim loquetur a semetipso, quia non ex se est, sed ex Patre, & ex me est. Hoc enim ipsum, quod subsistit, & loquitur, a Patre, & me illi est (c).*

108. Atque, ut brevior sim, omissis aliis, S. Cyrtillus Alexandrinus Lib. XI. in Joann. ita Christi verba commentatur: *Quoniam consubstantialis Filio est, proceditque per eum, omnem ipsius in omnibus perfectissimam habens efficientiam, & virtutem, ideo dicit: de meo accipiet. Et antea Lib. X. dixerat: non enim alienus ab unigeniti substantia Spiritus sanctus intelligitur, procedit vero naturaliter ex ipsa.*

109. Dices cum Theophane Procopowicz (de process. Spir. sanct. c. 5. n. 99. & seq.) Interpretæ S. August. Tract. C. in Jo. illorum verborum: *de meo accipiet, hic sensus est, ut dicatur Spiritus sanctus accipere de Filio, quia accipit de Patre, unde accipit Filius;* non quasi Filius, de Patre procedat, de Filio autem procedat Spiritus sanctus, quod ab Augustino negatur..

110. Resp., mirum profecto esse, eo impudentiæ pervenisse aliquos Græculos, ut patrocinium quærant in S. Augustino, qui processionem Spir.

ri-

tavius Lib. VII. *de Trin.*, Nat. Alexander Dissert. IV. in Sæc. IX., & X., P. Bern. de Rubeis in duabus *Dissert. dogmatico-histor.* adnexit vitæ Georgii Cyprii, P. Mich. Le Quien in *Dissert. I. Damascenica*, & in *Panoplia contra schisma Græcorum sub eremita nomine Stephani de Altium Ponticensis*; & qui omnia quatuor volum. in fol. complexus est Card. Laur. Cozza in *Hist. polem. de Græcorum Schismate*.

(b) Narrat Syropolis apud P. Le Quien. *Dissert. I. Damasc.* n. 57. Josephum Monachum, & Didascalum ingenue aliquando fassum fuisse, habere se quid ad aliorum Patrum loca responderet, ad Epiphanius vero, locum nihil. Hoc etiam testimonio S. Epiphanius maxime usi sunt Beccus in *Collectaneis Sententiarum de Spiritu sancto*, Gennadius. Lib. I. *contra Græcos*, & Besarion Libro *Dogmat.* c. 7., qui oinnes, ut & nonnulli alii, cum prius Photiano schismate implicati essent, postea veritate cognita strenue pro latino dogmate pugnarunt.

(c) Frustra vero Theophanes Procopowicz nos provocat ad alias antiquiores versiones, quæ hunc locum aliis verbis exponunt; constat enī posteriores S. Patrum editiones a Patribus Benedictinis, aliisque emunctioris naris Criticis curatas, esse iis veteribus longe præfrendas.

ritus sancti a Filio & luculentem, & frequentissime in suis operibus statuit, & confirmat. Nec procul nobis recedendum est a loco objecto; nam Tract. præced., nempe 99. n. 6. *Filius*, inquit, *solius Pater est Filius*, & *Pater solius Filii est Pater*. *Spiritus autem sanctus non est unius eorum Spiritus*, sed *amborum*; quam veritatem nonnullis Scripturæ sacræ testimoniis confirmat, ac sic concludit: *Multa alia sunt testimonia, quibus hoc evidenter ostenditur*, & *Patris*, & *Filii esse Spiritum*, qui in *Trinitate dicitur Spiritus sanctus*. Et n. 8. Si ergo & de Patre, & de Filio procedit *Spiritus sanctus*, cur *Filius dixit*, de Patre procedit? Cur putas, nisi quemadmodum ad eum solet referre, & quod ipsius est, de quo & ipse est? ... A quo autem habet *Filius ut sit Deus*. (est enim de *Deo Deus*), ab illo habet utique, ut etiam de illo procedat *Spiritus sanctus*; ac per hoc *Spiritus sanctus* ut etiam de *Filio* procedat, sicut procedit de *Patre*, ab ipso habet *Patrem*. Et sexenta alia ejusdem generis apud hunc S. Doctorem occurrunt, ut lucem meridianam tollere videantur, qui ab ipso negatam dicunt processionem *Spiritus sancti a Filio*.

111. Quando igitur Tract. 100., vel aliis in locis asserit, *Spiritus sanctum non procedere a Filio*, id asserit contra Hæreticos, qui eum a *Filio* instar aliarum creaturarum factum esse dicebant, eaque verba, *de meo accipiet*, sensu hæretico explicabant.

112. Prob. secundo processio *Spiritus sancti a Filio ex Patribus græcis*. Et quidem præter testimonia mox allata Epiphani, Didymi, & Cyrrilli, totius Orientalis Ecclesiæ consensus manifeste apparet in ep. synodica S. Cyrrilli Alexandrini ad Nestorium, quæ in Concilio Ephesino probata fuit, atque iterum in sequentibns conciliis confirmata. In ea enim ita nomine totius provinciæ Ægypti de *Spiritu sancto loquitur* n. 10.: *Non est tamen ab eo (Filio) alienus; quandoquidem Spiritus veritatis nominatus, Christus autem veritas est*, & proinde ab illo quoque, atque a *Deo Patre procedit* (a). Et anathemat. IX., Si

(a) Non desunt, qui liæc verba in dubium revocent; sed nimis levibus conjecturis, ut ostendit Nic. l'Erminier in hac controversia.

(b) Verba S. Basili hæc sunt: *Præterea. & Dei quidem Verbum Filius; Filii autem Verbum Spiritus... & cum Verbum sit Filii, proinde Dei est... At dicis, si Dei quidem imago est Filius, Filii vero Spiritus; iteu si Filius sermo Dei est, Spiritus vero est Verbum Filii, cur Spiritus non est dictus Filius Filii?* Cui quæstioni ita respondet: *Si quis dixisset Filium ex Filio, Trinitatem deitatis in multitudinis suspicionem apud homines, qui hoc audivissent, adduxisset. Promptum, namque erat suspicari, si Filius ex Filio genitus fuisset; etiam ex hoc alium rursus genitum fuisse, & rursus aliun... &c.* Et ut nunquam introducatur multitudo.... unus *Pater*, unus *Filius*, unus *Spiri-*

quis.... non proprium illius esse ait Spiritum.... anathema sit.

113. Sed ulterius præsto sunt duo Patres doctrina non minus, quam pietate, & dignitate pares S. Basilii, & Gregorius Nyssenus; quorum prior Lib. V. contra Eunomium non dubitat *Spiritum sanctum appellare Verbum Filii*; quod quomodo dici possit, negata semel ejusdem processione a *Filio*, non video. Quæstionem præterea movet, cur *Spiritus sanctus*, cum sit *Verbum Filii*, non etiam ejusdem *Filius dici possit*; cui quæstionis certe nullus locus est, si a *Filio* non procedit (b).

114. Celeberrimum denique illud est ejusdem S. Basili testimonium, cuius authentiam in Concilio Florentino Joannes de Monte nigro Ord. Præd. evidentissime vindicavit, cum nomine Latinorum contra Græcos disputaret. Ita autem habet, omni adulteratione sublata Lib. III. contra Eunomium: *Dignitate quidem (Spiritum sanctum): secundum esse a Filio, ut qui esse ab illo habeat, & ab ipso accipiat, & annunciet nobis, & omnino ex illa causa pendeat, tradit pietatis sermo (c).*

115. S. autem Gregorius Nyssenus Lib. I. contra Eunomium: Porro, inquit, item nobis & de *Spiritu S. dicendum est*, cuius in solo ordine differentia constituta est. Nam ut *Patri conjunctus est Filius*, & cum ex illo esse habeat, non tamen posterius existit, sic etiam *Spiritus sanctus proxime hæret Filio*, adeo ut detracta principii ratione, nulla re sancta Trinitas a seipsa dissideat. Quo in loco primo S. Gregorius *Spiritum sanctum a Patre, & Filio solo ordine*, differre docet; iste autem ordo nihil est aliud, quam processio, & origo. Ulterius dicit, quemadmodum *Filius Patri conjunctus est*, utique per generationem, ita *Spiritum sanctum hærente Filio*, proculdubio per veram, atque internam processionem. Demum sublata ratione principii nullam esse dicit in *Trinitate differentiam*; quo fit, ut ad mentem S. Gregorii, *Spiritus sanctus a Filio non diffireret*, nisi ab eo procederet. Quam rationem examinabimus postea.

116. Denique qualis esset de processione Spiriti-

tus sancto. Quanquam vero D. Julianus Garnier in præf. ad I. Tomum Operum Sanct. Basilii §. 11. probabiliter censeat, post Erasmus, Lib. IV. & V. contra Eunomium non esse S. Basilii, argumentum tamen vim suam obtinet contra Græcos, qui utrumque librum recipiunt. Sed præterea communis fere aliorum Criticorum consensus est, eos libros esse genuinos S. Basilii fœtus. Vid. P. Geillier Tome IX. de *l'Histor. des Auteurs Eccl.* cap. 8. art. 2. §. 3.

(c) De hoc S. Basilii loco vid. Dissertatio a P. Ludov. Valée Praefecto Bibliothecæ S. Genoveſa anno 1721. edita, imm P. Dion. Petavius Lib. VII. de *Trin.* cap. 3. ac demum D. Julianus Garnier in præf. ad Tom. III. S. Basilii §. 4.; qui etiam nonnulla alia hujus S. Patris testimonia affert ad confirmandum nostrum catholicum dogma..

tus sancti a Filio veterum Græcorum sententia, etiam liquet ex objectione Macedonianorum, qui, ut S. Athanasius refert in ep. 1. ad Serapionem, ita Catholicos urgebant: *Si Spiritus Filii est Spiritus, ergo Deus.* (Pater) *Spiritui sancto est avus.* Quæ certe objectio nemini in mentem venisset, si creditum a Catholicis fuisse, Spiritum sanctum a Filio non procedere.

117. His addi possunt eæ veterum Patrum phrasæ, quibus Spiritum sanctum appellarent *Spiritum Filii*, ut S. Athanasius in 1. ep. ad Serapionem num. 2., aut *imaginem Filii*, ut S. Gregorius Thaumaturgus in *Profess. fidei*, laud. mox S. Athanasius, S. Basilius Lib. V. ady. *Eunon.*, aliisque; aut etiam *Verbum Filii*, ut ipse S. Basilius; & ceteræ similes locutiones, quæ veram atque internam Spiritus sancti processionem significare debent; quemadmodum veram Filii processionem a Patre significant, cum de Filio dicuntur (a).

118. Idem catholicum dogma multo frequenter, ac luculentius traditum fuit a sanctis Patribus Ecclesiæ latinæ, quod nimirum evidenter convicti Græci cordatores negare non audent. S. Hilarius, qui diu, multumque in Ecclesia Orientali conmoratus fuit, & saepius pro suminæ Trinitatis defensione decertavit, in Lib. II. de Trinit. cap. 4. *Spiritus sanctus*, inquit, *de Patre, & Filio auctoribus confiendus est.*

119. S. Ambrosius de *Symbolo* cap. 3. inquit: *Spiritus autem sanctus vere Spiritus est, procedens quidem a Patre, & Filio.*

120. S. Augustinus adeo saepè, & dilucide hanc doctrinam tradit, ut eum aliqui Photiani primum ejusdem auctorem fuisse commentari sint. Ita inter alios Gregorius Scholarius, qui postea Gennadii nomine assumpsit.

121. S. Fulgentius in Libro de fide ad Petrum cap. 11. *Firmissime tene, inquit, & nullatenus dubites, eumilem Spiritum sanctum, qui Patris, & Filii unus est Spiritus, de Patre, & Filio procedere.*

122. Denique, pluribus aliis omissis, S. Leo magnus ep. 93. nunc 15. ad Turribium c. 1. Priscillianistas impios vocat, quod non nisi unam in S. Triuitate personam admitterent, tamquam idem Deus nunc Pater, nunc Filius, nunc Spi-

(a) Digna notatu videtur ingenua illa confessio Nechitis Archiep. Nicomedensis in Collationibus habitis cum Anselmo Episcopo Havelbergensi anno 1149. Lib. II. cap. 21. *Aliores nostri, inquietabat, hujus processionis verbum affirmativum, procedit a Filio humiliter hactenus vitaverunt, ignorantes quidem rei veritatem, & caven ex vocis temeritate. Verbum vero negativum, non procedit a Filio: etiam nunquam dixerunt, metuentes errorum, & fugientes offensionem Scripturae, neutrum manifeste dicentes; nisi forte irritati, & aliquorum Latinorum hoc temere affirmantium improbatum commenti &c. Collationes porro illæ, seu dialogi iussu Eugenii III. Rom. Pontificis scriptæ fuere ab eodem. An-*

ritus sanctus nominetur, nec aliis sit, qui genuit, aliis, qui genitus est, aliis, qui de utroque procedit.

125. Commemorari item hoc loco meretur S. Gregorius Magnus, qui Lib. II. *Dialog. cap. postrem. Constare, inquit, Paraclitum Spiritum a Patre semper procedere, & Filio.* At vero cum Zacharias Pontifex natione Græcus, pro suæ gentis spirituali emolumento hos dialogos in græcum idioma vertisset, quidam veteratores locum S. Gregorii corrumperè ausi sunt, dementes illam particularim & a Filio. Id testatur Jo. Diaconus in vita S. Gregorii cap. 75. Auctor insignis hujus corruptionis habetur Photius ipse, qui hanc versionem. Dialogorum S. Gregorii in linguam græcam plurimum commendavit in sua *Bibliotheca*. Cod. 252. inquiens: *Per centum & sexaginta quinque annos hi, qui latinam linguam ignorarent, magna utilitate hujus operis frustrati sunt.* Zacharias vero, qui hujus sancti viri post illud tempus successor fuit, tantum opus in Italia conclusum in linguam græcam vertens, communem utilitatem orbi terrarum benigne exhibuit. Ita corruptor vertit: *Aperte igitur patet, quod' Paraclitus Spiritus a Patre procedit, & in Filio permanet.*

124. Magna autem profecto fuit etiam apud antiquos Græcos latinorum Patrum existimatio, Augustini præsertim, ut patet cum ex plurimis aliis monumentis, tun potissimum ex duobus Conciliis ecumenicis Ephesino, & Constantiopolitanis II., in quibus non minus Latinorum, quam Græcorum Patrum auctoritate veritates Catholicæ definitæ fuere, ut mirabile proinde videri debeat, eosdem a recentioribus Græcis in hac controversia contemni (b).

125. Prob. demum æterna Spiritus sancti processio a Filio illa invicta ratione, quam Christus ipse nobis indicare dignatus est Joann. XVI., & qua usi sunt Patres Synodi Florentinæ in decreto unionis his verbis: *Quia omnia, quæ Patri sunt, ipse Pater unigenito suo gignendo dedit, præteresse Patrem, hoc ipsum, quod Spiritus sanctus procedit a Filio, ipse Filius æternaliter habet a Patre.* Hanc ipsam theologicam rationem ita S. Thomas proponit Lib. VI. contra Gent. cap. 24. num. 7.: *Pater, & Filius, quantum ad unitatem*

selino, & habentur in Tomo I. Suicilegii Acheriani pag. 161. & seq.

(b) His prætrivit eunuchus Photius, qui apud Euthymium in *Panop. Part. II.* in fine tit. 12. ita scribere non est veritus: *Objiciunt, Ambrosium ita de Spiritu sancto locutum esse... itemque Augustinum, & Hieronymum. De quibus ita respondendum est, vel Pneumatophagos illorum libros adulterasse; vel minus accurate ex quadam dispensatione locatos esse... aut denique ab exacta rei scientia, utpote homines, aberrasse: quod multis magnis viris in quibusdam contigit &c.* quia Photii jocularem responsonem pro ineritis castigat Petavius in fine c. 8. Lib. VII. de Trin.

tem essentiae non differunt, nisi in hoc, quod hic est Pater, & hic est Filius. Quidquid igitur praeter hoc est, commune est Patri, & Filio. Esse autem principium Spiritus Sancti est praeter rationem paternitatis, & filiationis; nam alia relatio est, qua Pater est Pater, & qua Pater est principium Spiritus sancti: esse igitur principium Spiritus sancti est commune Patri, & Filio. (a).

(a) Eamdem rationem ex S. Anselmo afferit S. Thomas in opusculo *contra errores Græcorum*; in quo quidem opusculo negari non potest, S. Doctorem aliquibus suppositiis, vel interpolatis Græcorum Patrum testimoniis usum fuisse. Id tamen ei vitio dandum non est; fuit enim innocenter deceptus a libello quoddam ipsi ab Urbano IV. oblati, in quo illa testimonia continebantur. Postea vero, inquit P. Mich. Le-Quien sub nomine Steph. de Altimura in præf. *Panoplia contra schisma Græcorum* n. 16., fraudem utique subdoratus ea testimonia præterinuit in Summa theologica. Vid. etiam P. Jo. Franc. Bern. Maria, de Rubeis in Diss. XVII. de *Opusc. S. Thomæ* c. 2.

(b) Primum, quod sciam, qui inter Græcos processionem Spiritus S. sæc. XIII. intatus est, fuit Panthaleon Ecclesie Constantinop. Diaconus, & Cartophylax postea Dominicanæ Familiae adscriptus in tractatu *contra errores Græcorum de process. Spir. sancti &c.*, quem habemus. in Tomo IV. *Auctarii Lect. antiqui*. Henr. Canisii ed. Jac. Basnagii, de quo videri potest P. Echard. in *Scrip. Ord. Pred.* Hunc postea secuti sunt:

Nicephorus Blemmidaus. Monachus, & Presbyter, cuius in omni virtute, & sapientia nomen insigne fuisse dicit Manuel Calecas in Lib. IV. *contra Græcos*. Duos ejus libros de *Spiritu sancto græce*, & latine edidit Rainaldus. ad calcem Tom. XIII. *Annal.*, tum Leo Allatius Tomo I. *Græcie orthodoxæ*. Flornit Blemmidaus post medium sæc. XIII.

Jo. Beccus, sive Vecus Constantinopol. Ecclesie Patriarcha, cum primo processioni Spiritus S. a Filio acerrime adversatus esset, lectis postea Niceph. Blemmida scriptis errore deposito ad veram sententiam conversus, eamdem multis scriptis usque ad mortem constantissime defendit. Ejus opera cum testamento Leo Allatius inseruit Tomo I. *Græcie orthodoxæ*. De eo autem fuse disserit in Lib. II. *de Ecclesia Occident.*, & Orient. perpetua consens. c. 15.

Georgius Metochita, cuius multa de hac controversia scripta nondum edita memorat Leo Allatius *de Ecclesia Occid.* & Orient. consens. Lib. II. c. 15.; nonnulla vero inserunt græce, atque latine Tomo II. *Græcie orthodoxæ*.

Constantini item Meliteniota aliqua opuscula idem Leo Allatius sua *Græcie orthodoxæ* inseruit Tomo II. Ambo isti doctrine, & fortunæ Jo. Becci fideles assertae fuerunt.

Simeon, Constantinopolitanus Ord. FF. Prædic. in fine sæc. XIII. nonnulla contra populares suos scripsit, de quo videri possunt P. Echard. in *Scriptor. Ord.*, & Leo Allatius Lib. II. *Ecclesia. Occid.* & Orient. consens. cap. 15.

Jo. Chila Metropolita Ephesius eadem sæc. inter defensores processionis Spiritus S. a Filio, numeratur a Leone Allatio Lib. inox. laud. c. 2.

Barlaamius in Calabria natus, sed in Græcia educatus, & S. Basilius Monachus multa pro Latinis contra,

126. His, aliisque pluribus gravissimis momentis nostra sententia confirmata fuit, & propugnata, non solum a Latinis, sed etiam a bene multis nobilissimis Ecclesiæ græce Theologis (b), ac deinde in duobus œcumenicis Concilis Lugduniensi II. sub Gregorio X., & Florentino sub Eugenio IV., consentientibus etiam Græcis, solemniter definita; quamvis isti in patriam reduces ad schisma, atque hæresim fere omnes reversi fuerint.

127.

Græcos scripsit, & multa item pro Græcis contra Latinos; adeo ut nonnulli duos Barlaamos distinguendos esse putaverint, alterum *latinophronum*, alterum schismaticum. Opera hujus inconstantissimi Græci collegit Henr. Canisius Tom. IV. *Lect. antiqui*; & inventi sunt etiam in Tom. XXVI. *Biblioth. PP.* Lugdun.

Demetrius Cydonius, vel etiam *Thessalonicensis* doctor, primo *Orationem deliberativum ad Græcos* conserpsit, eos ad concordiam cum Latinis invitans, quam noster P. Combeffisius græce, & latine suo *Actario* inseruit Tom. II.; postea autem librum edidit de processione. *Spir. S. contra Maxim.* Planudem, & alterum contra Barlaamium, qui prostant inter Opus. aurea Petri Arcadii. Illi etiam debemus versionem in lingua græcam *Summæ S. Thomæ contra Gentiles*, item primam, & secundam partem *Summæ theologica* ejusdem S. Doctoris.

Inter alios græcos, qui pro veritate processionis Spiritus S. a Filio fortiter, & feliciter decertarunt, excelluit Manuel Calecas, Dominicani Instituti sæc. XIV. labente, cuius vita, & scripta legi possunt min' apud P. Echard. in *Script. Ord. FF. Præd.*, tum apud P. Touron. Tom. II. *Virorum illustrum Ord. S. Dominici*. Ejus quatror Libri de processione *Spir. S.* jussi Martinij V. fuerunt ab Ambrosio Cañalduleensi latinitate donati, eidemque summno Pontifici dicati. —Vid. ejusdem Ambrosii vita ed. Florent. 1759. in fol. p. 390.

Manuel Chrysoloras, qui diu in Italia commoratus titulum *restorationis græc. lit. consecutus* est, tractatum reliquit de *processione Spir. S. contra Græcos*. De eo vid. Hunfredus Hody de *Græcis illustribus lingue græca, litterarumque humaniorum restauratoribus* Lib. I. c. 2., & doctissimus Jo. Hieron. Gradenigo Archiep. olim Utinensis nel *Ragionamento istorico critico, intorno alla letteratura græco-italiana* c. 14.

Celebratur etiam a Leone Allatio quidam Maximus Monachus græcus, qui pro Spiritu Sancti processione a Filio contra populares suos strenue pugnavit.

Præter Simeoneum Constantinop., de quo supra, alias quoque Simeon Jacobus dictus, vel Sacrae Consist. Ord. Præd. de veritate Catholici dogmatis bene meritus fuit apud Echard. de *Scriptor. Ord. FF. Præd.* Tom. I. Floruit sæc. XV.

Eademque ætate Esaias confutavit Nicol. Slengianus epistola, quain græco-latinae edidit Leo Allatius in *Græcia orthodoxa* Tom. I. Hi omnes Catholice Ecclesiæ fidem ante Concilium Florentinum, strenue tutati sunt.

Iis antem successit Andreas de Petra Rhodius dictus, Archiepiscopus Colossensis, qui contra Marcum Eugenium Ephesinum Metropolitanum acerrime disputavit in Concilio Florentino, & post Concilium edidit opus *antirrheticum in Marci Ephesii epistolam*, cuius operis meininit Leo Allatius in *Diatriba de libris Eccl. Græcorum*.

Maxime autem contra Græcos inclinavit Card. Bessa-

127. Obj. primo. Sacrae litterae, ubi agunt de processione Spiritus sancti, non nisi Patrem memoriabant Joann. XV. 26.: *Qui a Patre procedit*. Si autem procederet etiam a Filio, debuissent hoc explicite tradere. Nam primo ibi Christus docere volebat Apostolos, qui esset ille Spiritus, quem missurus erat, & quænam ejus origo. Secundo unicus est ille locus in Scriptura sacra, ubi de processione Spiritus sancti agatur; adeoque nihil in eo reticeri debebat. Tertio quando Christus loquitur de missione Spiritus sancti, expresse dicit, illum mitti a Patre, & a se: cur ergo expresse quoque non dicit, illum procedere & a Patre, & a se?

128. Resp., hanc difficultatem, quam magni faciunt Græci, levem, ino nullam esse, si illam certissimam, & notissimam regulam præ oculis habeamus, quæcumque dicitur de Patre, dici etiam de Filio, ac de Spiritu sancto, iis solis exceptis, quæ mutuam oppositionem relativam important. Sic cum dicitur Matth. XI. 27. *Nemo novit Filium, nisi Pater*, non excluditur Filius ipse, qui noscat seipsum. Porro cum virtus spirativa Patris non opponatur Personæ Filii, cum dicitur *Spiritus sanctus procedere a Patre*, hoc

ipso significatur eum procedere etiam a Filio.

129. Sufficienter autem Christus Dominus docuit Apostolos, Spiritum sanctum, ex quo procedat a Patre, etiam a seipso procedere, quis iam ipsis dixerat: *Ego, & Pater unus sumus Joann. X. 30. Ego in Patre, & Pater in me est*. Joann. XIV. 9.; & postea adhuc clarior XVI. 15. *Omnia quæcumque habet Pater, mea sunt*. Ac demum XVII. 10. ita Christus Patrem suum alloquitur: *Mea omnia tua sunt, & tua mea sunt*; quibus omnibus luculentiter ostendit, non posse Spiritum sanctum a Patre procedere, quin etiam a seipso procedat, pròpter inseparabilitatem substantię, ut ait S. Augustinus Lib. I. de Trinit. cap. 8., ubi variis exemplis demonstrat, nominata una Persona divina, intelligi & alias, nisi obstet oppositio relativa.

130. Falsum est autem, hoc unico loco sacramentum scripturarum agi de processione Spiritus sancti. Namque Joann. XVI. 15., & seq. adhuc clarior ostendit Christus Dominus, Spiritum sanctum a se quoque procedere. Vid. sup. num. 105. Huc etiam spectant ea loca, in quibus Spiritus sanctus dicitur *Spiritus Christi* Roman. VIII. 9., *Spiritus Filii Dei* ad Gal. IV. 6., *Spiritus oris Christi* 2.

Thes-

rion, Trapezuntii natus, & Metropolita Nicænus. Hic omni scientiarum genere exornatus primum Græcorum errores acerrime propugnavit, sed veritate tandem Deo illustrante cognita eidem constanter usque ad mortem adhæsit, multaque reliquit doctrinæ ac fidei sua monumenta.

Eodem tempore Græcorum errores confutavit Georgius Trapezuntinus, de quo agit Leo Allatius in *Distributa de Georgiis*, ejusque opuscula duo inseruit *Græcia orthodoxa* Tom. I.

Jo. etiam Cuboclesius Georgio æqualis orationem scripsit de processione *Spiritus S. contra Græcos*, cuius meminit Nic. Connenus p. 306. *Prenot. Mystagog.*

Similem orationem edidit Maximus Chrysoberga Monachus, quæ claudit Vol. II. *Græcia orthodoxa* Leonis Allatii.

Josephus Episcopus Methonensis scripsit *tibellum apologeticum* pro Synodo Florentina adv. Marcom Ephesium, qui libellus cum versione latina Matth. Caryophili positus fuit ad calcem Concilii Florentini.

Jo. Plisiadensis Archipresbyter Auctor fuit *Dialogi de differentiis inter Græcos, & Latinos, & de Sacros. Synodo Florent.*, quem postea græce, & latine edidit Leo Allatius Tomo I. *Græcia orthodoxa*.

Apologiam pro Synodo Florentina edidit quoque Gregorius Melissenus Mammas dicens, ad patriarchalem Constantinop. Seden postea executus. Hæc pariter græce, & latine habetur ad calcem Concilii Florentini. Nonnullis aliis scriptis Græcorum confutavit errores.

Hilarion Monachus græcus librum scripsit de processione *Spiritus S.*, quem landat Nicol. Connenus in *Prenot. Mystagogicarum*.

Similem librum scripsit item Joann. Argyropulus, qui Constantinopoli a Turcis capta in Italianam se recepit.

Versus finem Sæculi XVI. Mattheus Caryophilus relieta Græcia Romam profectus non solum aliqua Græcorum opuscula pro defensione processionis Spiritus sancti in latinam lingnam convertit; sed multa etiam

contra suos Græcos ipse edidit, quorum Catalogum exhibet Jo. Alb. Fabricius Toin. X. *Biblioth. Græca* pag. 414.

Sæculo XVII. Romæ florebat Petrus Arcudius Corcyraeus, qui multa ipse scripsit, & multa etiam aliorum scripta contra Græcos collegit in suis *Opusculis auroris theologicis*. Quæ omnia recenset Jo. Alb. Fabricius *Bibl. Græca* Toin. X. pag. 417.

Vix commemorari meretur Jo. Bapt. Catumsyritus Calaber Italo-Græcus, quia ejus opera decreto Congreg. Indicis 9. Maji 1636. damnata sunt, exceptis iis, que ab auctore recognita Romæ iterum edita fuere, ac probata.

Multo clarior, & Græcis errantibus infestior fuit Leo Allatius patria Chiis, anno 1669. octogenario major Romæ mortuus; enjus vitam edidit Stephanus Grandi de ejusdem in Vaticana Bibliotheca præfectura successor. Scripta sua ipse recensuit in Elencho edito Romæ 1659. Non omnia tamen, quæ Caryophilus, Arcudius, & Allatius scripsérunt, ab eruditis Latinis probari notavit Ensebius Renaudotius ad Gennadii Constantinopol. Homiliam de S. Encharistia pag. 39., ubi ita concludit: *testes tot Catholicon libri editi ab annis 3c., in quibus Arcudius vapalat, tanquam perpetuus Ecclesiæ græce calumniator, Allatio non pareatur, Caryophilus, & alii Hellenomastiges sape refelluntur.*

Postreinns se se offert Nic. Connenus Papadopoli Cretensis, in Patavina Universitate Sacr. Canonum interpres, quem nobilitate generis, atque eruditione prestantissimum jure appellat Steph. de Altimira in prefat. ad *Panopliam contra schismata Græcorum* num. 23. Hic anno 1697. Patavii evulgavit *Prenotiones mystagogicas ex jure Canonico*; in quibus Photianos non minus eleganter, quam solide impugnat.

Et hæc dicta sint, nt constet, Deum etiam in ipsa Communione græca sibi reservasse, qui orthodoxam suæ Ecclesiæ doctrinam sequerentur, ac tuerentur.

Thessal. II. 8.; quæ nomina manifeste significant, eum a Filio *hypostatice* procedere (a).

151. Frustra vero hic cavillatur Theophanes dicens, si hæc ratio valeret, etiam consequi, Filium generari a Spiritu sancto, quia etiam Spiritus sanctus ea omnia habet, quæ habet Pater. Frustra, inquam, ita cavillatur Schismaticus; quamvis enim virtus generativa Patris non opponatur relative Spiritui sancto, non potest tamen ei convenire propter ejusdem processionem a Filio; qua sit, ut non possit eum gignere, a quo ipse procedit.

152. Cum autem moleste sciscitantur Adversarii, cur Christus expresse non dixerit, Spiritum sanctorum procedere etiam a se, fatendum est, horum, & similium, quæ in sacris eloquuis non nisi implicite continentur, certam reddi rationem non posse; non tamen propterea hæc negare licet; præcipue quando manifesta, & constans accedit sanctorum Patrum interpretatio, & traditio. Nec puto Adversarios aliter responsuros Macedonianis, si importune sciscitantur, quare Spiritus sanctus in sacris litteris non ita aperte, & frequenter appelletur *Deus*, sicut appellatur Filius. Porro necessarium erat exprimere processionem Spiritus sancti a Patre; ea autem expressa, statim intelligebatur ejusdem Spiritus sancti processio etiam a Filio.

153. Cur vero potius processionis a Patre, quam a se, mentionem Christus fecerit, S. Augustinus hanc rationem suppeditat Lib. II. *Contra Maximum* cap. 14. inquiens: „ Ideo cum de illo (Spiritu sancto) Filius loqueretur, ait: *de Patre procedit*, quoniam Pater processionis ejus est auctor, qui tales Filium genuit, & gignen- do ei dedit, ut etiam de ipso procederet Spiritus sanctus.“ Ubi Sanet. Doctor multa addit lectu dignissima ad probandam processionem Spiritus sancti a Filio.

154. Jam vero ex hac doctrina facile explicantur testimonia sanctorum Patrum, quæ inutili diligentia Theophanes Procopovicz magno numero collegit, tum etiam antiqua quedam symbola, in quibus Spiritus sanctus dicitur procedere a Patre, nulla facta mentione processionis a Filio. Quamvis negare non potuit, in uno vetustissimo, quod S. Darnaso tribuitur, processionem Spiritus sancti a Filio inveniri; sed solito effugio elabitur, dicens: *Vox Filioque sine dubio a Latino quodam est inserta*.

155. Instat tamen Theophanes, & querit, an Patres, & Pastores populum edocerent de proces-

sione Spiritus sancti a Filio? Si non docebant, ecur Fideles hunc fidei articulom ignorare sinebant? Si autem docebant, ecur hunc eundem articulum in symbolo non reponebant?

156. Responsio tamen est facilis; certum est enim attentis tot, & tam illustribus Patrum, praesertim latinorum, testimonii, fideles saltem ex cultiores hunc articulum non latuisse; quamvis minus culti fortasse solum implicite illum crederent. Non tamen Patres, & Pastores eundem symbolis inseri curarunt, nisi quando Hæreticorum protervia ipsos ad id faciendum coegerit. Hoc ipsum contigit etiam in aliis quibusdam fidei nostræ dogmatibus, quæ expresse Symbolis inserta non fueri, nisi quando propter Hæreticos ea negantes id visum est necessarium.

157. Objic. secundo. Synodus Constantinopoltana in Symbolo credere nos jubet solum processionem Spiritus sancti a Patre, de eo dicens: *Qui a Patre procedit*.

158. Resp., processionem Spiritus sancti a Filio non fuisse quidem in symbolo Constantinopoli expressam, non tamen propterea negatam; neque enim dicitur: qui a Patre solo procedit. Ratio autem, cur Patres Constantinopolitani expressam mentionem fecerint processionis Spiritus sancti a Patre, non autem a Filio, hæc esse potuit, quia tunc grassabantur Macedoniani, qui Spiritum sanctum non a Patre per veram, internaque processionem esse, sed a Filio creatum fuisse, blasphemabant. Ceterum quando orti sunt Hæretici, negantes ejusdem Spiritus sancti processionem a Filio Ecclesia eadem utens auctoritate, qua Patres Constantinopolitani usi sunt, Symbolo particulam *Filioque* addidit.

159. Obj. tertio. Sæculo V. Theodoreetus in Concilio Ephesino processionem Spiritus sancti a Filio, ut impiam, ac sacrilegam doctrinam aperte impugnavit; atqui nullum propterea facessum illi fuit negotium: ergo sæculo Ecclesiæ V. processio Spiritus S. a Filio, communiter a fidelibus rejiciebatur. Minor est certa; quamvis enim Theodoreetus multos, gravesque habuerit inimicos, a nemine tamen propter hoc doctrinæ caput reprehensus, aut accusatus legitur. Major autem primo. Cum S. Cyrillus Alexandrinus in suis a-nathematismis num. 9. Spiritum sanctum proprium esse Filii dixisset, unde ejusdem processio a Filio consequitur, Theodoreetus hanc Cyrilli doctrinam impianam, & blasphemam appellare non dubitavit: *Proprium autem Filii, inquietat, si quidem ut ejusdem cum eo naturæ, & ex Putre pro-*

(a) S. Thomas I. P. q. 36. art. 1. ad 1. ita hanc difficultatem expedit: *Regulariter in S. Scriptura tenendum est, quod id, quod de Patre dicitur, oportet de Filio intelligi, etiamsi dictio exclusiva addatur, nisi solum in illis, in quibus Pater, & Filius secundum oppositas relationes distinguuntur. Cum enim Dominus Matth. XI. dicit: nemo novit Filium, nisi Pa-*

ter, non excluditur, quin Filius seipsum cognoscat. Sic igitur cum dicitur, quod Spiritus sanctus a Patre procedit, etiamsi adderetur, quod a solo Patre procedit, non excludetur inde Filius; quia quantum ad hoc, quod est esse principium Spiritus sancti, non opponitur Pater, & Filius, sed solum quantum ad hoc, quod hic est Pater, & ille Filius.

procedentem dixit, simul confitebimur, & tamquam piam suscipiemus vocem: si vero tamquam ex Filio, aut per Filium existentiam habeat, hoc ut blasphemum, & impium rejicimus. Præterea multis aliis in locis Spiritum sanctum a Filio procedere apertissime negat, ut in epist. ad Monasteria, in cap. VIII. epist. ad Romanos in 1. ad Corinthi. II. 12., & Lib. ult. hæretic. fabularum cap. 5.

140. Confirm. hæc objectio, quia in eodem Concilio Ephesino Act. VI. lectum fuit Symbolum Theodori Mopsuesteni a Charisio Presbytero oblatum, in quo processio Spiritus sancti a Filio diserte negatur his verbis: *Sed nec Filium illum putamus, neque per Filium suam subsistentiam habentem.* Neque tamen Concilium Ephesinum Theodori doctrinam rejecit, aut tamquam erroneam damnavit.

141. Resp. primo, satis verisimile esse, Theodoretum tantummodo negasse, Spiritum sanctum procedere a Filio in sensu Macedonianorum, & Apollinariorum: quasi Spiritus sanctus a Filio creatus esset; quem pravum, & hæreticum sensum Theodoreetus inscite omnino, & calumniouse Cyrillo affingebat. Hinc idem Theodoretus in epist. ad Monasteria Cyrrillum hujus impietatis apertius accusat, inquiens: *Blasphemat vero in Spiritum sanctum, non ex Patre ipsum procedere dicens (a) secundum Domini vocem, sed ex Filio esse. Iste Apollinarii seminum fructus: propinquat vero & Macedonii malignæ culture.* Et ad versic. 11. cap. VIII. epist. ad Romanos de S. Paullo loquens: *sanctum vero Spiritum, inquit, & Dei appellavit, & Christi, non quod, ut volunt execranti hæretici, ex Deo per Filium creatus sit.* Quod idem dicendum est de Symbolo Nestoriano Patribus Ephesinis a Charisio oblatu.

142. Nec illud prætermittendum est, hujusmodi testimonia esse etiam ipsis Græcis contraria; in iis enim negatur, *Spiritum sanctum per Filium procedere*, quæ tamen perpetua est Græcorum post multos Santos Patres loquendi formula, ut infra videbimus.

143. Resp. secundo, etiamsi Theodoretus, aliisque omnino negarent, Spiritum sanctum procedere a Filio, mirabile minime esse, nihil hac de re fuisse a Synodo Ephesina, aliisque posterioribus Conciliis expresse definitum. Ea est enim Ecclesiæ œconomia, ut dum ad aliquem præcipuum errorem condemnandum incumbit, de aliis incidentibus sileat. Sic in Concilio Nicæno sola consubstantialis Filii divinitas contra Arium asserta, & vindicata fuit; nihil vero de Spiritus sancti divinitate expresse definitum, quamvis Arius non minus impie de Spiritu sancto, quam de Filio sentiret. Vide supra n. 38. & sequ.

(a) In aliquibus codicibus ita legitur: *dum non ex Patre solum illum asserit.* Sed hæc lectio vitiosa est, ut videri potest in eadem epistola vulgata a P. Jo.

Guzzaniga Theol. Tom. III.

144. Implicite tamen, & consequenter sententia S. Cyrilli probata fuit, & oppositus error damnatus, ut scite admodum observavit Sanctus Thomas q. X. de potentia art. 4. ad 15. Nam S. Cyrilli epistola Synodica una cum duodecim anathematis adhuc recepta, & prolatæ fuit non solum in Ephesina Synodo, sed in aliis etiam subsequentibus IV. V. VI. Scripta vero Theodoreti adversus S. Cyrrillum in Concilio V. generali damnata fuere (Vid. Nat. Alexander Dissert. IV. in sæcul. VI.). Imo quamquam Synodus Chalcedonensis non exegerit a Theodoreto, ut libros a se contra S. Cyrrillum conscriptos expresse damnaret, aliqua tamen ratione Theodoreetus ipse eos retractaverat, dum una cum reliquis subscriptis Actioni, in qua Patres Nestorium damnantes suscepérunt epistolam S. Cyrilli Alexandrinæ Ecclesiæ præsulis (*Synodicas utique litteras ad Nestorium, & ad alios per Orientem, ut recte notavit Card. Norisius Synodo V. c. 11. versus finem*). Sic etiam dum Symbolum Theodori Mopsuesteni a Charisio oblatum in Synodo Ephesina rejectum fuit, etiam implicite rejecta videtur ejusdem doctrina contra processionem Spiritus sancti a Filio, vel saltem minime probata.

145. Dices. S. Cyrrillus a Theodoreto reprehensus sententiam de processione Spiritus sancti a Filio mutavit, ipsum quidem non esse alienum a Filio prædicans, sed non alia de causa, nisi quia Filio est consubstantialis. Theodoreetus enim in epist. ad Joannem Antiochenum se legisse narrat litteras Ægyptiorum, quibus prædicabant, *Spiritum sanctum neque ex Filio, aut per Filium extantiam habere, sed a Patre procedere, propriumque Filii dici, quia consubstantialis est (b).* Quæ litteræ eadem esse putantur, quas S. Cyrrillus Joanni Antiocheno per Paulum Eusebeum misserat.

146. Resp. hæc intelligenda esse contra errorem Macedonii, & Apollinarii, qui docebant, Spiritum sanctum procedere a Filio per creationem; non autem contra catholicum dogma processionis Spiritus sancti a Filio. Neque Theodoreetus rectam Cyrilli fidem tandem aliquando cognovit, eum scilicet non ita docere, Spiritum sanctum procedere a Filio per creationem, quemadmodum Macedonius, atque Apollinarius docebant, ut proinde diverse a Filio esset substantia, sed per ejusdem omnino essentiæ communicationem.

147. Quod si Theodoreetus putavit, Cyrrillum a catholicico dogmate processionis Spiritus sancti a Filio recessisse, studio partium abreptus veram ejusdem Cyrilli mentem minime est asssecutus. Nam S. Antistes semper sibi constans in posterioribus suis operibus processionem Spiritus sancti a Filio immixtam considerari destituit. In Dialogo VII. de Tri-

Garnerio in Auctario ad librum epistolar. Theodoreti.

(b) Leo Allatius in Vindictis Synodi Ephesine cap. 29. hanc epistolam esse contendit supposititiam.

Trinit. Spiritum s. non esse alienum, substantiae sejunctum a Filio dicit, quod ex ipso, & in ipso, & ipsius proprius sit; & in Dialog. VIII. Spiritum sanctum ex Christo esse, dicit, & ipsius proprium. Hos autem dialogos post sanctam cum Orientalibus pacem fuisse a Cyrillo conscriptos, probat Pater Michael Le-Quien Dissert. I. *Damascenica* n. 6.

148. Dices. Cum Photius saeculo IX. aperte negaret processionem Spiritus sancti a Filio, non tam propterea fuit a Romanis Pontificibus, vel a Synodo VIII. contra ipsum celebrata, sed propter alias causas condemnatus.

149. Resp. Photium, ut supra numer. 86. adnotavimus, caute hunc suum errorem dissimulasse, nec post Photii exanctorationem aliquid de eo auditum fuit usque ad tempora Cerularii; quando autem prodit aperte, in Concilio Lugdunensi solemniter condemnatus fuit, Græcis ipsis consentientibus.

150. Ob. quarto. Veteres Patres græci passim Spiritum sanctum a Patre procedere dicunt per Filium. Ita inter ceteros S. Athanasius in *Refutatione simulationis, & hypocri. Meletii, & Eusebii*, & in *Quæst. sacris*, ubi diserte assertit, Spiritum sanctum a solo Patre procedere (a), Sauctus Basilius epist. 45. & alibi sæpe, Sauctus Gregorius Nazianz. *Orat. XXIV.*, Sauct. Cyrillus Alexandr. Lib. II. in Joann. can. 5., aliisque fere omnes.

151. Respond. cum Sauct. Thoma I. P. quæst. 56. art. 3., quia Filius habet a Patre, quoniam ab eo procedat Spiritus sanctus, posse dici, quod Pater per Filium spirat Spiritum sanctum, vel quoniam Spiritus sanctus procedat a Patre per Filium, quoniam idem est. Nullo itaque discrimine particulæ ex, & per usurpatæ sunt, ad significandam processionem Spiritus sancti a Filio. Id colligo primo, quia iidem veteres Patres græci sæpius non dubitarunt uti particula ex, ut in eorum testimoniis superiorius allatis appareat. Secundo, quia etiam latini Patres, de quorum mente nulla cordato viro oriri dubitatio potest, non raro Spiritum sanctum a Patre per Filium procedere & ipsi dixerunt. Tertio quia Cardinalis Bessarion Græcorum doctissimus in oratione de hoc arguento habita in Concilio Florentino, an probandum processionem Spiritus sancti a Filio omnia cum Græcorum, tum Latinorum testimonia studiose collegit, quibus dicitur Spiritus sanctus a Patre per Filium procedere. Demum, quia in Synodo Florentina post diuturnam, & accuratam hujus controversiæ discussionem unanimi Græcorum, ac Latinorum calculo ita conclusum fuit in decreto unionis: *Declarantes, quod id, quod sancti Doctores & Patres dicunt, ex Patre per Filium*

procedere Spiritum sanctum, ad hanc intelligentiam tendit, ut per hoc significetur, Filium quoque esse, secundum Græcos quidem causam, secundum vero Latinos principium subsistentię Spiritus sancti, sicut & Patrem.

152. Placet his addere exemplum plare simile. Cum dicitur in sacris litteris, omnia a Deo Patre fuisse creata per Filium, non negatur, imo potius asseritur, omnia a Filio, non minus quam a Patre esse omnia creata, quia virtus creatrix utriusque communis est. Pari ergo ratione &c. Vid. P. Michael Le-Quien in nota ad cap. 9. Lib. I. de fide orthodoxa. Sancti Joannis Damasceni.

153. Obj. quinto. In Actis passionis S. Andreae (apud Ruinart) haec habentur: *Pax omnibus, qui credunt Patrem, & Filium, & Spiritum sanctum procedentem ex Patre, & in Filio permanentem.*

154. Resp. cum Sanct. Thoma laud. q. 58. art. 1. ad 4. Dicitur Spiritus sanctus in Filio quietescere, vel sicut amor amantis quiescit in amato, vel quantum ad humanam naturam Christi, propter il, quod scriptum est Joann. I.: super quem videris Spiritum descendenter, & manentem super eum, hic est qui baptizat.

155. Obj. sexto. Rusticus Ecclesiae Romanae Diaconus, qui saeculo VI. sub Justiniano I. Imperatore, & Vigilio Romano Pontifice dialogum contra Acephalos vulgavit: *Quidam antiquorum, inquit, & hoc proprietatibus adjecerunt, quia sicut Spiritus sanctus cum Patre Filium semperne non genuit, sic nec procedit Spiritus a Filio, sicut a Patre. Ego vero, quia Spiritus quidem Filium non generat semperne, confiteor (nec enim duos dicimus Patres); utrum vero a Filio eodem modo, quo a Patre procedat, nondum perfecte habeo satisfactum (b).*

156. Resp. non tantam esse Rustici auctoritatem, ut commovere nos debeat; fuit enim homo schismaticus, & a Vigilio Papa propter schisma suo officio privatus. Quinam autem sint illi veteres processionem Spiritus sancti a Filio negantes, Rusticus nos minime docet. Fortasse ad Theodorenum, nonnullosque Nestorianos digitum intendit, de quibus supra egimus.

157. Obj. septimo. S. Joannes Damascenus, cum sæpe alias in suis operibus, tum præcipue Lib. I. de fide orthodoxa cap. 8. conceptis verbis Spiritum sanctum a Filio procedere negat. *Eum, inquit, ex Filio esse non dicimus, Filii tamen Spiritum vocamus.* Quæ verba S. Jo. Damascenus videtur hausisse ex S. Maximo in epist. ad Marinum, in qua latinos Patres docentes, Spiritum sanctum procedere a Filio, ita explicat, ut non Filium esse Spiritus sancti causam senserint ... sed ut significant, eum per ipsum

(a) Hæc duo allegata S. Athanasii opera in modo in Apocryphis, aut saltem dubiis numerantur.

(b) *Dialogus iste iavenitur in Tomo X. Biblioth.*

Sanctorum Patrum Lugdun. pagina 396. in nova autem editione Veneta Tomo XII. pag. 169.

psum: prolixe. Rursus idem S. Joannes cap. 12. de Spiritu sancto. ait: quia Filii quoque Spiritus dicitur, non velut ex ipso, sed per ipsum ex Patre procedens: solus enim Pater auctor est. Ac denum pluribus aliis locis omissis, in Hom. de Sabbatho sancto. de eodem Spiritu sancto loquens, qui tamen, inquit, etiam Filii dicitur, quod per ipsum manifestatur, & rebus conditionis impertitus, non autem ex ipso habens, ut existat.

158. Resp. primo, haec proliata a S. Joan. Damasceno fuisse, quando haec controversia nondum plene eliquata, ac definita fuerat: minime autem dubitandum esse, eum latine Ecclesie consenserunt fuisse, si ea vixisset aetate, in qua veritas haec a duobus plenariis conciliis Lugdunensi, & Florentino plenissime discussa, atque Graecorum non minus, quam Latinorum consensu definita fuit; unde sanctus Thomas (I. P. qu. 56. art. 2. ad 3.) concludit, ejus sententiae standum non esse. Neque vero hodierni Graeci conquerantur, nos ab unius Damasceni auctoritate cum debita reverentia recedere; quandoquidem ipsi non vententur Latinos omnes Doctores deserere, & praecepit S. Augustinum, quem sancto Jo. Damasceno & antiquitate, & scientia atque auctoritate, longe praeferendum esse, nemo inficias ibit.

159. Resp. secundo, satis probabiliter processiouem Spiritus sancti a Filio a sanct. Jo. Damasceno neque asseri, neque aperte negari. Quod enim dicit, Spiritum sanctum a solo Patre procedere, intelligi potest, tamquam a primo fonte, prima origine, primo principio; vel etiam quia non procedit a Filio per virtutem spirativa, quae alia sit a virtute spirativa Patris, sed omnino per eamdem: unde etiam hoc sensu vere dici potest, solum Patrem esse Spiritus sancti auctorem. Negat etiam, Spiritum sanctum habere existentiam a Filio, eo modo, quo habent ceterae creaturae ad haeresim Macedonianorum excludendam.

160. Ita Damascenum, interpretati sunt: Eumanuel Calecas. Ord. Praed., Demetrius Cydonius, Card. Bessarion, aliquie Graecorum doctissimi. Nec Sanct. Thomas hanc responsionem reprobavit. Certe Damascenus Lib. 1. de fide orthol. cap. 18. Spiritum sanctum vocat imaginem Filii. *I-mago*, inquit, Patris est Filius, & Filius Spiritus. Ex his autem verbis recte colligebat Hugo Heterianus (Lib. II. c. 7.). Spiritum sanctum etiam a Filio procedere; quemadmodum S. Gregorius Nazianz. Orat. XXVI. (in uova autem editione XXXI.) Filium a Patre procedere ex eo colligit, quod ipsius imago sit. *Imago*, inquit, dicitur Filius Patris, tamquam consubstantialis Patri, & quia ex ipso est.

161. Obj. octavo. S. Augustinus in Libro de Fide, & Symbolo n. 19. Tomo VI., postquam dixisset, de Spiritu sancto nondum tam copio e ac diligenter disputatum esse a doctis & magis divinarum scripturarum tractatoribus, ita subdit: Ser-

vant tamen, ut non genitum Spiritum sanctum, tamquam Filium de Patre praedicent; unicus enim est Christus; neque de Filio, tamquam nepotem summi Patris: nec tamen id, quod est, nulli debere, sed Patri, ex quo omnia. Hoc S. Augustini testimonium Theophanes. vocat maximum; in eoque triumphat, quod Spiritus sanctus dicitur non esse de Filio.

162. Resp., in eo loco a sancto August. negari Spiritum sanctum esse de Filio, tamquam nepotem summi Patris; quasi scilicet non procedat immediate a Patre, sed tantum mediate per Filium. Quamvis autem sanctus Augustinus mentionem processionis Spiritus sancti a Filio non faciat, eamdem tamen insinuaverat num. praeced., inquiens, Patrem esse principium Filii, unde & caput Christi dicitur, quamvis & Christus principium, sed non Patris. Cujus autem est Filius principium, nisi Spiritus sancti? Principium, inquam, non distinctum a Patre; quia una est utriusque vis spirativa, sicut una est utriusque essentia. Ceterum nullus esset dicendi finis, si omnia Sancti Augustini testimonia pro catholico nostro dogmate colligere, & afterre vellem. In Libro V. de Trin. cap. 14. Fitendum est, inquit, Patrem, & Filium principium esse Spiritus sancti, non duo principia: sed sicut Pater, & Filius unus Deus.... sic relative ad Spiritum sanctum unum principium. Et in Lib. XV. cap. 26. postquam dixisset, in illa summa Trinitate, quae Deus est, intervalla temporum nulla esse, per quae possit ostenduli, aut saltem requiri, utrum prius de Patre natus sit Filius, & postea de ambabus processerit Spiritus sanctus, pergit ex sacra Scriptura ostendere, Spiritum sanctum esse amborum; quia dicitur Spiritus Patris, & Spiritus Filii, quia ab utroque mitti dicitur; & quia quemadmodum Christus dixerat, qui a Patre procedet, ita etiam cum resurrexisset a mortuis, & apparuisset discipulis suis, insufflavit, & ait: accipite Spiritum sanctum, ut eum etiam a se procedere ostenderet. Eat nunc Theophanes, & tam illustria sancti Augustini testimonia tenebris, si potest, involvere conetur; & si id non potest, clamet de more, omnia haec loca fuisse falsiorum manibus in omnibus codicibus, in omnibus bibliothecis, ubique terrarum corrupta. Credat Iudeus. Appella, non ego.

163. Obj. nono. Si Spiritus sanctus procedit etiam a Filio, duo erunt ipsius principia, ac duplice actione producetur; quo nihil absurdius dici potest..

164. Resp. cum S. Augustino Lib. V. de Trin. c. 14. Patrem, & Filium unum esse Spiritus sancti principium, non duo principia; & sicut Pater & Filius unus Deus, & ad creaturam relative unus creator, & unus Dominus, sic relative ad Spiritum S. unum principium. Quod quidem in duobus ecumenicis Conciliis Lugdunensi, & Florentino summa omnium concordia de- clara-

claratum, ac sancitum fuit. Rationem hujus affert S. Thomas art. 4., quia Pater, & Filius in omnibus unum sunt, in quibus non distinguit inter eos relationis oppositio. Unde cum in hoc, quod est esse principium Spiritus sancti, non opponantur relative, sequitur, quod Pater, & Filius sunt unum principium Spiritus sancti. Duæ ergo sunt personæ spirantes, non tamen duplex spiratio, aut duplex principium; immo nec duo spiratores; nomina enim substantiva pluraliter evanescata multiplicant formas, ut ajunt Theologi.

165. Inst. primo. Spiritus sanctus non potest procedere a Patre, & a Filio, ut sunt unum in natura, quia tunc procederet etiam a seipso, prout unam, eandemque habet divinam naturam: debet ergo procedere a Patre, & a Filio, ut a duabus distinctis personis, adeoque &c.

166. Respond. cum S. Thoma art. 4. ad 1., Spiritum sanctum procedere a Patre, & Filio, in quantum sunt unum in virtute spirativa, quæ quodammodo significavit naturam cum proprietate. Neque est inconveniens, unam proprietatem esse in duobus suppositis, quorum est una natura.

167. Inst. secundo. Hæc vis spirandi neque potest convenire Filio, tamquam proprietas naturæ, neque tamquam proprietas personæ. Non primum, cum enim natura sit etiam Spiritui sancto communis, ipsi quoque proprietas hæc convenire deberet. Non secundum, quia una proprietas personalis, sive notionalis pluribus personis convenire nequit.

168. Resp. cum sancto Thoma I. P. qu. 40. art. 1. ad 1., vim spirativam esse proprietatem personalem Patris, & Filii; non quidem, quæ ipsas utriusque personas constitutæ, sed quæ ad personas iam constitutas consequitur.

169. Obj. decimo. Si Spiritus S. nedum a Patre, sed etiam a Filio procederet, sequeretur primo, eum magis a Patre distare, quam Filium; tum secundo prius esse genitum Filium, quam spiratum Spiritum Sanctum: ac demum Spiritum sanctum posse appellari Patris nepotem, utpote qui a Filio Patris æterni procedit.

170. Primæ difficultati S. Thomas respondet (q. 56. art. 3. ad 1.) in qualibet actione duos esse consideranda, scilicet *suppositum agens*, & *suntum*, qua agit, sicut *ignis calefacit calore*. Si igitur in Patre & Filio consideretur virtus, qua spirant Spiritum sanctum, non cadit ibi a-

(a) Sanct. Athanasius huic similiusque cavillationibus Pneumatomachorum ita respondebat epist. 1. ad Serapionem num. 16.: *Silentum in his questionibus servare, & hujusmodi illorum argutias dissimulare satius certe fuerit. Verumtamen nostrum silentium majoris ipsis fiat impudentia occasio, hac illis reponere non gravabor... Nusquam in scripturis sacris Spiritus Filius dictus est, ne frater esse existimaretur; uti nec Filius Filii, nec Pater agus crederetur. Sed Fi-*

liquid medium, quia hæc virtus est una, & eadem. Si autem considerentur ipsæ personæ spirantes, sic cum Spiritus sanctus communiter procedat a Patre & Filio, invenitur Spiritus sanctus immediate a Patre procedere, in quantum est ab eo, & mediate, in quantum est a Filio; & sic dicitur procedere a Patre per Filium. Sicut etiam Abel processit immediate ab Adam, in quantum Adam fuit pater ejus, & mediate, in quantum Eva fuit mater ejus, quæ processit ab Adam. Licet hoc exemplum materialis processionis ineptum videatur ad significandam immaterialē processionem divinarum personarum.

171. Secundæ respondet idem Angelicus (ib. ad 3.) quod sicut generatio Filii est coæterna generanti (unde non prius fuit Pater, quam gigneret Filium), ita processio Spiritus sancti est coæterna suo principio; unde non fuit prius Filius genitus, quam Spiritus sanctus procederet; sed utrumque æternum est.

172. Ad tertiam nego, Spiritum sanctum posse appellari nepotem Patris æterni. Nepos enim est filius filii, ut Henos filius Seth erat nepos Adam; Spiritus autem sanctus non est filius Verbi. Rursus nepos ab avo immediate non procedit, quemadmodum Spiritus sanctus immediate procedit a Patre (a).

173. Obj. ult. Spiritus sanctus perfecte procedit a Patre: supervacanea ergo est alia ejus processio a Filio.

174. Resp. cum sancto Thoma art. 2. ad 6., non solum supervacaneam non esse, sed esse omnino necessariam processionem Spiritus sancti a Filio, quia una est virtus spirativa Patris, ac Filii, & quidquid est a Patre, debet etiam esse a Filio, nisi proprietati filiationis repugnet (b).

APPENDIX .

De ratione, quam affert S. Thomas I. P. q. 56. art. 2. ad probandam processionem Spiritus sancti a Filio.

175. Sanctus Thomas loco laud. inde probat, Spiritum sanctum procedere a Filio, quia secus non posset ab illo personaliter distingui: Personæ enim divinæ non constituuntur, & distinguuntur ab invicem, nisi per relationes oppositas, quod patet in Patre. Licet enim in eo sint duæ relatio-

fius Patris est Filius, & Spiritus Patris Spiritus dicitur est, atque ita una Trinitatis divinitas, & fides est.

(b) Nonnullæ aliae difficultates ex falsis rationibus ductæ inveniuntur dissolutæ a S. Thoma lata data serpius q. 36. I. Part., tum q. 10. de potentia art. 4. & Lib. IV. contr. Gent. c. 24. & seq. De tota vero quæstione utiliter legi poterunt, præter Scholasticos, Nat. Alexand. Diss. XVIII. in sæcul. IX. & X., Dion.

tiones, una nempe ad Filium, altera vero ad Spiritum sanctum, quia tamen hæc duæ relationes sibi oppositæ non sunt, ideo una tantum, non duplex, constitutur persona. Si ergo inter Filium, & Spiritum sanctum non esset relatio oppositionis per spirationem activam, & passivam, nulla posset esse inter utrumque personalis, & realis distinctio.

176. Quæ quidem ratio S. nostri præceptoris nedium in se firmissima est, sed etiam plurimorum sancti Patrum doctrina roboratur, apud quos instar axiomatis semper fuit, in divinis nullam esse distinctionem realem, nisi ubi intercedit aliqua relationis oppositio.

177. Ita præcipue S. Augustinus Lib. VII. de Trin. cap. 1., ubi docet, ea dici proprie in illa Trinitate distincte ad singulas personas pertinencia, quæ relative dicuntur ad invicem. Et Tract. 59. in Jo. Hoc solo, inquit, numerum insinuat, quo ad invicem sunt. S. item Gregorius Nazianz. Orat. 37., Mutua, inquit, eorum relationis differentia diversa ipsis (personis divinis) nomina procreavit. Sanctus Gregorius Nyssenus Lib. I. contra Eunomium *Detracta*, inquit, principii ratione, nulla re sancta Trinitas a se ipsa dissidet. Patres Concilii Toletani XI. in professione fidei, *Credimus*, inquit, *Spiritum sanctum esse Paraclitum*, qui nec Pater est, nec Filius, eo quod sit a Patre, Filioque procedens. Ac deinde Joannes de monte nigro Provincialis Ord. Præl. propter scientiæ theologicæ eminentiam conuentio *Theologus*, hac potissimum ratione in Concilio Florentino contra Græcos & pugnavit, & vicit.

178. Scotistæ, quibus post Scotum in I. Distinct. XI. & Heoricum Quodl. V. quæst. 11., hæc Sancti Thomæ ratio minime arridet, respondent, sublata processione adhuc distinctum iri Spiritum sanctum a Filio per hoc solum, quod iste ab intellectu Patris per generationem, ille vero a voluntate per spirationem procedat. Cum enim generatio non sit formaliter spiratio, sequitur inde, Filium non esse Spiritum sanctum.

179. Confirmare etiam hanc suam doctrinam satagent auctoritate potissimum sancti Anselmi, qui de proc. Spir. sancti c. 5. ait: *Habent utique a Patre esse Filius, & Spiritus sanctus, sed diverso modo, quia alter nascentio, alter procedendo ... & ideo ... etsi per aliud non essent plures Filius, & Spiritus sanctus, per hoc solum essent diversi.*

180. Sed Thomistæ, quibus bona, meliorque pars Theologorum subscrift, hanc Scotistarum subtilitatem refellunt dicentes, diversum procedendi modum diversas quidem afferre relationes disparatas, non tamen oppositas. Hoc ipso autem, quod

relationes sint dumtaxat disparatæ, & non oppositæ, possunt in una, eademque persona consistere. Paternitas enim, & spiratio activa, quæ utique relationes diversæ sunt, & disparatæ, in una persona Patris consistunt. Eodem igitur pacto una, eademque persona potest a Patre & per intellectum, & per voluntatem procedere, quæ proinde & Filius, & Spiritus sanctus appellaretur; non secus ac prima persona & Pater appellatur, & Spiritus.

181. Auctoritati vero sancti Anselmi sanctus Thomas respondet q. 10. *de potentia* art. 5. ad 2., sanct. Anselmum loqui in hypothesi Græcorum. Sane in toto illo opere contra Græcos processionem Spiritus sancti a Filio ex eo maxime repeteret videtur, quod ad ipsum referatur: unde & librum suum his verbis concludit: *In hoc itaque, quol Deus ad Deum dicitur, personarum admittit pluralitatem, & diversitatem.* Hinc etiam Scotus in Anselmi auctoritate non multum præsidii posuit. *Nolo*, inquit (in I. Distinct. XI. q. 2.) *multum circa ejus intentionem immorari.* Sed de hac ratione qui plura desiderat, facile ea apud Scholasticos inveniet. Sed legi omnino meretur totus ille art. 5., in quo sanctus Doctor hanc suam rationem fusius exponit, & contra varias objections acute ac solide propagnat.

C A P U T IV.

De particula Filioque Symbolo Constantiopolitano addita.

182. Cum in veteri Synodi Nicænæ Symbolo a Synodo Constantinopolitanæ I. aliquibus vocibus aucto de processione Spiritus sancti hæc tantummodo legerentur. *Qui ex Patre procedit*, sensim in Ecclesia Occidentali facta est hujus voculæ *Filioque additio*; nempe dicendo: *Qui ex Patre, Filioque procedit*. Ardua autem quæstio est de prima istius additionis epocha.

183. communiter inter fabulas rejicitur opinio Manuelis Calecæ, qui Lib. IV. contra Græcos scribit, Damasum Roni. Pontificem coacto Concilio Symbolo adjecisse, Spiritum sanctum ex Patre & Filio procedere contra quosdam, qui dicebant, Spiritum sanctum ex Filio nasci, ut proinde Filius esset. Neque Symbolum, quod sub Damasi nomine inter Hieronymi Opera invenitur, hujus sancti Pontificis fœtus est. Hac igitur rejecta opinione:

184. Primi hujus additionis Auctores censentur Hispani sæculo VI. cadente, quo tempore Gothi ejurata hæresi Ariana fidem orthodoxam sub Recaredo Rege amplexi sunt, ac Symbolum Nicæno-Constantinopolitanum recitare cœperunt. Id colligitur ex Synodo Toletana III. an. 589.

185.

185. Hispanos. secuti sunt proximi Galli, quo autem tempore incertum. Pithœus id refert ad finem saeculi VIII., quod etiam variis confirmat historicis. monumentis eruditissimus Pi. Bern. de Rubeis Diss. II. *Hist. Dogm. de proc. Spir. sancti*, c. 4. 'Saec. autem IX., non solum in Gallia, verum etiam in Germania Symbolum cum particula Filioque jam canebatur..

186. Idemque in Ecclesia Romana fieri tandem consueuisse medio saeculo XI. vel ex eo solo constat, quod Michael Cerularius, inde etiam prætextum sibi sumpsit. schismatis, renovandi, ut patet ex actis Synodi ab ipso celebrata anno 1054. (apud Leonem Allatium diss. II. *de Lib. Eccl. græcæ* pag. 172.), & ex epistola ad Petrum Patriarcham Antioch. (apud Cotelerium Tom. II. *Monum. Eccl. græcæ*).

187. Probabile autem est, quamquam non omnino certum, hujus voculæ additionem Romæ factam fuisse a Benedicto VIII., cum an. 1014. sancti Henrici I. Imperatoris precibus adductus est, ut in Ecclesia Roinana, Symbolum Constantinopolitanum publice in Missa cantari juberet; quod Benno Abbas Augiensis narrat in Lib. *de rebus ad Missam pertinentibus* cap. 2. Quam. Benedicti facilitatem non admundum probat Cardinal. Baronius ad annum 1014., inquiens: *Nobis gratius, si venerandæ antiquitati annorum mille magis delatum esset, quam novitati.*

188. At vero sanct. Thomas Q. X. *de potentia* art. 4. ad 15. dicit, propter insurgentes errores eorum, qui Spiritum a Filio esse negabant, conveniens fuisse, ut in Symbolo (hæc particula,) ponereatur, non quasi aliquid additum, sed explicate interpretatum, quod implicite continebatur..

189. Et multo ante S. Thomam S. Paulinus Patriarcha Aquilejensis. in Synodo. habita Foro Julii anno 796. inquit: „Hæc & cetera, quæ se-“ quantur, in Nicæni Symboli sacro dogmate non “habent, sed postmodum, propter eos videli-“ cet hæreticos, qui susurrant, Spiritum sanctum “solus esse Patris, & a solo procedere Patre, “additum est. Qui ex Patre, Filioque proce-“ dit“. Vid. editio operum S. Paulini facta a Jo. Franc. Madrusio. Utinensi Gong. Oratorii Presbytero. pag. 97. In eadem Synodo postea recitatut Symbolum Nicænum, cum additione Filioque. Frustra autem est solita Græcorum querimonia, hæc Synodi Foro Juliensis acta fuisse Latinorum. veteratoria arte corrupta. Hujusmodi enim criminationes, sine certis documentis. factæ ut putidæ calumniæ continebantur.

190. Hic autem, serio advertendum est, Ecclesiam Roinanam probasse quidem breve hoc additamentum quatuor Syllabarum. Symbolo factum,

nunquam tamen Græcos coegisse ad illud recipiendum. Quamobrem, in Concilio Lugdunensi Græcis permisum est, ut Symbolo sine hac additione uterentur. Idemque ipsis concessum fuit in Synodo Florentina Sess. XXV. Ac demum Clemens VIII. in Bulla XXXIV. §. 6. decrevit, Græci quidem teneantur credere, Spiritum sanctum a Filio procedere, sed non teneantur pronuntiare, nisi esset scandalum. (a). Tots ergo hujus controversiæ cardo in eo vertitur, an Ecclesiæ latine eam vocem Symbolo addere licuerit. Immerito autem de hac additione conqueri Græcos, facile demonstrabitur, eorumdem objectiones diluendo..

191. Objiciunt autem primo. In Synodo Ephesina œcumonica, quæ Constantinopolitanam consecuta est anno 451. expresse, & distincte vetatur quæcumque Symboli mutatio. Nam P. I. act. 6. decretum fuit, alteram fidem nemini licere proferre, vel conscribere, aut componere præter eam, quæ definita est a sanctis Patribus Nicæœ congregatis. cum sancto Spiritu, ideoque comminata Episcopis, & Clericis depositionis pena, laicis vero excommunicationis. Hinc eadem Ephesina Synodus, vocem Deipara ad profligandam Nestorii hæresim Symbolo adjicere detectavit.

192. Præterea idipsum confirmat, atque aperiens declarat sanctus Cyrillus Alexandrinus, qui Ephesinæ Synodi veluti anima fuit. Nam in epistola ad Joannem Antiochenum ita loquitur: *Necque enim ante nobis, aut ulli omnino alteri vel unam voculam ibi positam immutare, aut unam syllabam præterire permittimus, memores ejus, qui dixit: ne transferas terminos antiquos, quos posuerunt Patres tui;* eademque inculcat in epistola ad Acacium.

193. Tertio, in Synodo Chalcedonensi, quæ post Ephesinam celebrata fuit anno 451.. cum Judices expositionem sidei postulassent, & eam quidem, ut credere par est, Symbolis Nicæno, & Constantinopolitano haud dissonam, Episcopi una voce conclamaverunt, *Expositionem alteram nullus facit: neque tentamus, neque audemus expōnere: quæ verba sæpius ingeminata fuere.*

194. Quarto, Vigilius summis Pontifex in ep. ad Eutychium Patriarcham Constantinop. anathemati obnoxios declarat, qui aliud præter Symbolum Nicænum, & Constantinopolitanum præsumunt docere, aut exponere, aut tradere sanctis Ecclesiis Dei..

195. Quinto, idein statuit Agatho Romanus Pontifex in epistola ad Imperatores, quæ lecta, & approbata fuit in Synodo VI. œcumonica act. 4.

196. Demum in Synodo generali VII. post fideli definitionem exclamarunt universi Praesules: *Nos legem Patrum custodimus: nos, eos, qui ad-*

(a) Hinc Bened. XIV. in suis litteris Apostolicis: *Allate sunt die 26. Iulii an. 1755. varia affert exempla*

pla Roi. Pontificem, qui Græcos adegerunt, ut particulam Filioque in Symbolo pronunciarent.

addunt quid, vel admunt, anathematizamus. His ergo omnibus legibus ecclesiasticis, & summorum virorum exemplis insuper habitis, & contemptis ea additio facta est, adeoque &c.

197. Resp. cum S. Thoma 2. 2. quæst. 1. art. 10. ad 2., hæc ecclesiastica statuta se extendere duntaxat ad privatas personas, non autem fuisse per illa ablatain potestatem alteri Synodo, aut Rom. Pontifici, cuius auctoritate *Synodus congregatur*, & cuius sententia confirmatur, novam faciendi editionem Symboli, non quidem aitiam fidem continentis, sed eandem magis expositam. Ita hæreticis Monophysitis conquerentibus, quod contra Ephesinum decretum Symbolo foisset quædam appendix adjecta ad duplicum Christi naturam explicandam, Eulogius Alexandrinus, Ephraemius Antiochenus, ceterique catholici responderunt, decreto Ephesino prohiberi, ne altera fides conscribatur, cuius dogmata Synodo Nicænae aduersa sint; iis vero, quæ ab illa definita sunt, puris, inviolabilibusque servatis, apponenda, quæ rerum, & temporum occasio postulaverit; sicut ipsam̄ apposuit. Atque hoc & rerum magistra docet, & Ecclesiæ usus non videtur rejecisse (apud P. Le Quien Dissett. I. Damasc. I. n. 54.). Sed præstat singula examinare.

198. Et quidem non aliam fuisse Patrum Ephesiensium mentem, patet primò, quia & ipsi receptorunt Symbolum Constantinopolitanum, quod Symbolo Nicæno ea omnia addiderat, quæ ad Spiritus sancti divinitatem explicandam pertinent, non obstante decreto de non recipienda altera fide præter Nicænam: non itaque Patres Ephesini voluerunt, esse Ecclesiæ adentam auctoritatem aliquid Symbolo Nicæno addendi, majoris explicacionis gratia. Secundo patet mens Concilii Ephesini ex occasione, qua illud decretum conditum fuit. Cum nempe Charisius Ecclesiæ Philadelphiensis Presbyter, & cœconomus impium aliquod Nestorianorum Symbolum obtulisset, Ephesini Patres, inedum illud rejecerunt, sed ut omnem fraudem in posterum præcaverent, alteram fidei expositionem fieri vetterunt. Sed quam alteram? nempe talem, qualis erat Nestorianorum expositio, privata auctoritate facta, & Nicæna orthodoxa fidei adversa. Tertio, hoc Ephesiuum decretum nonnisi privatas personas spectare, ex adjectis pœnis manifestum est. Quis enim soñaverit, voluisse Concilium Ephesiuum toti Ecclesiæ jura præscribere, pœnasque comminari?

199. Neque vero obest, quod eadem Synodus Ephesina vocem *Deipara* Symbolo Nicæno addere recusaverit; supervacanea quippe erat hujusmodi additio, postquam in eodem Symbolo Deus natus dicebatur ex Maria Virgine.

200. Ad secundum. S. Cyrillus pariter intelligendus est de mutatione contraria fidei Nicæna; nam in eadem ep. ad Acacium Melitinensem Phænicie Episcopos defendit, quod ad eluendam Ne-

storianismi suspicionem explicatiorem quamdata fidei expositionem ediderint, eosque nullatenus Synodi Ephesinæ decretum violasse contendit, quia qui suis sententiæ declaratione ab ignominia nota se liberat, nihil utique novi molitur, nec fidei expositionem innovare deprehenditur, sed potius eam, quam de Christo habet, fidem interrogantibus perspicuam reddit. Quanto magis id dixisset Cyrillus de unius voculæ additamento publica auctoritate ad excludendum errorem facto?

201. Ad tertium. Concilium Chalcedonense Symbolo Nicæno longam attexuit fidei professionem adversus Eutychetus deliramenta. Imo cum in ipso Concilio quidam epistolam S. Leonis Papæ eo ipso prætextu, quo abutuntur Photiani, recipere recusarent, ita eos Patres refellebant: *Si omnes contenti essent fidei constituto, & pietatis semitam nulla innovatione turbarent, deceret Ecclesiae filios nihil amplius excogitare, quam Symbolo constat esse declaratum.* Sed quia multi a recta linea per anfractus erroris exorbitant ... necesse nobis est, veritatis eos inventione convertere, commeita quoque eorum devia salutaribus adjectionibus refutare &c.

202. Quod si iidem Patres Chalcedonenses Symbolo nihil addendum existimarent, ad duarum naturarum in Christo confessionem exprimendam, sapienter fecerunt; quia nulla id necessitas postulabat.

203. Reliqua Photianorum argumenta eadem responsive diluntur. Sane in VI. Synodo act. 10., nemine reclamante Petrus Nicomediensis, Theodosius, aliisque Episcopi, & Clerici ad amovendam Monothelitismi suspicionem, fidei professionem verbis a Nicæna diversam, & magis explicatam recitarunt. Idem præstiterunt in VII. Synodo Basilius Ancyranus, & alii Episcopi Iconomachorum errores vitantes. In eadem VII. Synodo lecta fuit professio fidei Tharasii Patriarchæ, in qua omnino simile additamentum factum erat his verbis: & in Spiritum sanctum dominum, vivificantem, qui ex Patre per Filium procedit.

204. Non equidem negaveriū, has omnes formulas fuisse particularium personarum, non communies totius Ecclesiæ (quod Græci in Concilio Florentino olim responderunt); argumentum tamen nostrum hoc sensu vim suam obtinet; nempe si non obstante decreto Ephesino licuit aliquibus Episcopis nonnihil addere professioni fidei Nicæna, ad privatam suam fidem luculentius, & distincte exponendam, multo magis toti Ecclesiæ licebit, unam voculam Symbolo Constantinopolitano addere, ut Fideles suam de processione Spiritus sancti fidem accuratius exprimant.

205. Ad hæc, ipsi Græci Indæum non baptizant, nisi antea certam quamdam fidei professionem emittat, quæ in eorum *Euchologio* habetur; & a Symbolo Nicæno verbis diversa est; quamquam in decantatissimo illo Ephesino decreto cœtum sit, ne fides altera iis porrigitur, qui vel ex

DISSERTATIO V. CAP. IV.

paganismo, vel judaismo, vel ex quacumque hæresi ad Ecclesiam converti voluerint. Ulterius in ordinatione Episcopi præter Symbolum Constantinopolitanum aliud Symbolum recitari apud ipsos solet, variis declarationibus interpolatum. Imo, quod festivum plane est, illius interpolationis auctor fuisse Photius indicatur in Codice Ms. Cæsareo-Vindobonensi (cujus Lambinus meminuit Lib. VII. *Comment. cod. 77.*) Photius inquam ille, qui propter additionem particulae *Filioque* maiores præ aliis querelas excitavit.

206. Dices. Patres Constantinopolitani eum articulam, *Qui a Patre procedit*, totidem verbis ex Evangelio Joannis XV. desumpserant: nefas ergo erat aliquid verbis Dei interseri.

207. Resp. Evangelium saltem implicite processionem Spiritus sancti a Filio continere, ut supra n. 128. declaratum est; ac proinde illa expressa additio non est Evangelio contraria, quemadmodum sacris litteris contrariae non sunt additiones factæ eidem Symbolo in Conciliis Nicæno, & Constantinopolitano.

208. Obj. secundo. Cum Carolus M. Imperator missis Romain Bernardo Wormaciensi Episcopo, de Jesse Episcopo Ambianensi, & Alaldo Monasteri Corbejensis Abbe, anno 810. a Leone III. Pont. Max. postulasset, ut decretum Concilii Aquisgranensis an. 809. de processione Spiritus sancti a Filio confirmaret, & vocem *Filioque* Symbolo interseri juberet, sapientissimus Pontifex primum quidem libenter præstitit, alterum autem de particula *Filioque* Symbolo addenda constanter negavit, propter sanctorum Patrum, qui illud sine illa particula ediderunt, reverentiam. *Nam & ego, inquietabat, me illis, non dico, præferam, sed etiam illud absit mihi, ut coæquare præsumam.* Imo ut periculose huic novitati viam omnino præcluderet, Symbolum sine ulla interpolatione in duabus argenteis tabulis græce, & latine incidi curavit, easque in Basilica S. Petri palam affigi voluit, quarum pondus erat librarium 94., & unciarum 8. argenti. Imo & in Basilica S. Pauli illud scutum ex argento durissimo ponderis lib. 52. collocari jussit, in quo idem Symbolum sine ulla additione incisum erat. Rem narrat Sinagrus Abbas S. Michaelis in Lotharingia (a). Tam præclarum exemplum imitandum utique erat a Leonis successoribus.

209. Resp., Leonem III. additionem vocis *Filioque* tunc improbasse, quia sine publica Ecclesiæ auctoritate, nullaque urgente necessitate facta erat. Quod autem tunc minime expedire judicavit Leo III., mutatis rerum, temporumque circumstantiis, utile, & necessarium judicarunt alii Pontifices Leonii III. auctoritate omnino pares. Quod vel ipsi Græci in Concilio Florentino confessi sunt

Sess. XXV. dicentes una cum Latinis, explicacionem verborum illorum Filioque veritatis declarandæ gratia, & imminentे tunc necessitate licite, & rationabiliter Symbolo fuisse appositum.

210. Ceterum surdis auribus prætereunda non est Photii calumnia, qui hunc Pontificem processionem Spiritus sancti a Filio negasse dicit. Nihil falsius fungi potest; non enim de dogmate processionis Spiritus sancti a Filio, sed de sola vocis *Filioque* adjectione tunc actum est. Et quidem processionem Spiritus sancti a Filio diserte confessus est Leo, tum in collatione habita cum Legatis Caroli M., ut Smaragdus exponit; tum etiam in Symbolo suæ fidei ad Orientales misso, inquiens: *Credimus ... Spiritum sanctum a Patre, & Filio æqualiter procedentem* (apud Steph. Baluim Tomo VII. *Miscellan.*)

211. Neque vero importunus hic nos urgent Photiani, ut accurate doceamus, quo loco, quo tempore, & a quo Pontifice hujus particulæ additamentum fuerit factum? Fatetur enim, ut supra dictum fuit, hæc certo determinari non posse; certum tamen est hoc additamentum quocumque loco, tempore, vel auctore factum fuerit, Romanorum Pontificum auctoritate fuisse postea comprobatum; unde nullus conquerendi locus Græcis refractarii relinquitur.

212. Obj. ult. Saltem æquum non erat, hanc additionem Symbolo fieri, inconsulta, ino plane invita, tota Ecclesia orientali. Hæc Græcorum querela legitur in Tractatu scripto a Fratribus Prædicatoribus Constantinopoli anno 1262., quem profert Petrus Stevartius ad calcem Operum Manuelis Calecæ. Ita enim in eo legitur: *Secunda causa divisionis* (Græcorum a Latinis) fuit, quia non fuerunt vocati ad Concilium ultramontanum, quando illa dictio *Filioque* fuit apposita. Hoc Concilium ultramontanum fortasse fuit Aquisgranense celebratum an. 809.

213. Resp. Si Græci ad hanc additionem recipiendam adigerentur, fortasse aliquam veri speciem haberent eorum querelæ. At vero cum Ecclesia Latina integrum potestatem Græcis relinquat eam omittendi, dummodo dogmati jam definito processionis Spiritus sancti a Filio consentiant, eorum querimonia est ex omni parte injustissima. Vide supra n. 90. Scimus, etiam ipsi Apostolorum Symbolo nonnullas factas fuisse in aliquibus Ecclesiis additiones, quin aliae propterea conquererentur, aut item inoverent. Sed præterea ipsi Schismatici negare, aut ignorare non possunt, in duabus œcumenicis Conciliis Lugdunensi II., & Florentino communis nedium Latinorum, sed etiam Græcorum consensu fuisse hanc additionem probatain, quod inferius luculenter ostendetur (b).

214.

(b) S. Thomas q. X. *de potentia art. 4. ad 13.* postquam probavit hanc Symboli explicationem fuisse convenientem propter errorem eorum, qui Spiritum san-

(a) Videri etiam possunt Anastasius Bibliothecarius in vita Leonis III. num. 140. edit. Blanchini, Card. Baronius ad an. 809. n. 62., aliisque.

214. Scholion I. Quanquam dici potest, hoc dogma processionis Spiritus sancti a Filio non esse unum ex præcipuis nostræ Fidei articulis, ut proinde a rudibus ignorari, atque implicite solum credi sine piaculo possit; non tamen concedendum est, eum posse impune, & scienter negari. Id quidem asserere non dubitavit apostata M. Antonius de Dominis Lib. VII. de Republ. Christ. c. 10., doceus, esse quidem periculosum, non tamen hereticum, illam processionem negare quia, ut ille sibi singit, nec verbo Dei scripto, nec tradito ea aperte docetur. Fallitur omnino M. Antonius; & postquam hoc dogma in duobus œcumenicis Conciliis solemniter definitum fuit, non potest negari, vel in dubium revocari, nisi ab iis, qui infallibilem Ecclesiæ auctoritatem in definitiis Fidei dogmatibus insano molimine evertere conuantur.

215. Scholion II. Minoris antem momenti videatur alia quæstio de additione particulae *Filioque* facta Symbolo, propter quam additionem tot, tantisque tragedias excitarunt Græci; quanquam fortasse hic non fuit nisi vanus prætextus confandi schismatis. Nunquam tamen probare potuerunt, non esse in Ecclesia hanc potestatem aliquid addendi Symbolo, qua a priinis usque temporibus duæ Synodi Nicæna, & Constantinopolitana usæ fuerunt nemine reclamante. Sed hæc uberiori patet, ubi de duobus Conciliis œcumenicis Lugdunensi, & Florentino, ad Græcorum schisma abolendum agemus, postquam pauca dixerimus de Concilio Constantinopolitano contra Pneumatomanichos celebrato.

CAPUT V.

De Synodo Constantinopolitana I., seu Oecumenica II., in qua Hæresis Macedoniana proscripta fuit.

216. Anno 581. plurihs de causis Synodus Constantinopolitana celebrata fuit, curante Theodosio magno piissimo Imperatore; præcipue au-

ctum a Filio esse negabant, subdit, hanc explicacionem fieri potuisse, non solum a posteriore aliqua Synodo, qnæ potestate habet interpretandi Symbolum a priore Synodo conditum, ac ponendi aliqua ad ejus explicationem, sed etiam a Roinano Pontifice, cuius auctoritate sola Synodus congregari potest, & a quo sententia Synodi confirmatur, & ad ipsum a Synodo appellatur. Sed de hac controversia consuli possunt Natalis Alexander Dissert. 37. in Sæc. IV. art. 3., & Dissert. 28. in Sæc. IX. & X. assert. V., P. Mich. Le Quien Dissert. I. Damascenica, & in Panoplia adv. Græcos, & P. Franc. Bern. Maria de Rubeis Dissert. II. Hist. Dogmat. de additione vocis *Filioque*, tum in præfat. ad Tract. de peccato origin., ubi plurimæ Græcorum nugas, fabulasque narrat, ac refellit.

(a) Initio Symboli de Patre creatore addita sunt ea verba *Coeli & terre* contra duorum principiorum ass.

Gazzaniga Theol. Tom. III.

tem ut exorta non ita pridem Macedonii hæresis extirparetur. Adfuerunt Episcopi catholici numero 160., adfuerunt etiam Episcopi Macedoniani 56., quos Imperator Constantinopolim invitaverat, de eorum conversione non omnino desperans. Huic Concilio præfuit S. Meletius Episcopus Antiochenus, quod vixit; eo autem vita finito, successit S. Gregorius Nazianzenus, qui fuerat paullo ante ad Cathedram Constantinopolitanam ab ipsa Synodo evictus; ac denum cum idem S. Gregorius ab ea Cathedra se abdicasset, in ejusdem locum tam in Ecclesia Constantinopolitanâ, quam in Synodo successit Nectarius.

217. In hac Synodo confirmata fuit fides Nicæna, proscriptis omnibus hæresibus, præcipue autem Eunoianorum, Arianorum, Photinianorum, Sabellianorum, Apollinaristarum, & Macedonianorum. Quædam tamen Symbolo Nicæno addita sunt, ut contra Apollinaristas mysterium Incarnationis Dominicæ, & divinitas Spiritus sancti contra Macedonianos clarissimè exprimeretur (a). Nonnulli etiam canones pro disciplina ecclesiastica conditi sunt, qui a Romanis Pontificibus improbati fuere, & nomisi temporibus Innocentii III. pro bono pacis recepti. De quibus tamen modo nihil attinet dicere.

218. Anno autem sequenti 582. Rom. Pontifex magnam Synodum Romæ congregavit, ad eam invitatis etiam Orientalis Ecclesiæ Episcopis, qui tamen venire noluerunt, variis se rationibus excusantes. Eorum tamen nomine tres Legati ad Synodum Romanam missi sunt. Aliqui etiam eorum Episcopi eidem Synodo interfuerunt, ut S. Epiphanius ex Insula Cypro, S. Paulinus Episcopus Antiochenus, aliique non multi; tum S. Ambrosius Mediolanensis Metropolita, & Britto Trevirensis in Galliis, ut pene Synodus generalis appellari posset. Quæ Patres Græci in Synodo Constantinopolitana anno præcedenti circa fidem Trinitatis, atque Incarnationis definierant, fuerunt in Synodo Romana plenissime confirmata; quocirca ex duobus istis conciliis Synodus œcumenica conflata est, infallibilis auctoritas, cum antea

no-

sæptores. Postea addita sunt hæc alia de Filio: *Natum ante omnia sæcula contra blasphemias Photini.* Tertio hæc alia de eodem Filio addi debuerunt contra hæresim Apollinaris: *De Spiritu sancto ex Maria Virgine.* Quarto: *Crucifixus est pro nobis sub Pontio, & sepultus est.* Itēm ea verba: *Sedet ad dexteram Patris, & venturus est cum gloria.* Quinto, *Cujus regni non erit finis.* De Spiritu autem S. cum in Nicæno Symbolo tantummodo dictum fuisset: *& in Spiritum sanctum, Patres Constantinopolitani addiderunt: Dominum, & vivificantem, ex Patre & Filio adorandum, & conglorificandum, qui locutus est per sanctos Prophetas.* Ac denique postremū verba: *& unum, sanctum, catholicam Ecclesiam. Confitentur unum baptisma in remissionem peccatorum. Expectamus resurrectionem mortuorum, & vitam futuri seculi. Amen.*

DISSERTATIO V. CAP. V.

nodus Constantinopolitana Snnonisi ynodus nationalis fuisset.

219. Et certe Synodus Constantinopolitana non poterat vocari œcumeneica ratione convocationis; fuit enim convocata a Theodosio Imperatore ex solis Episcopis ipsius ditioni subjectis, inconsulto plane Damaso, universæ Ecclesiæ Primate. Id autem vel ex eo solo constat, quia nullus nomine Rom. Pontificis Synodo præfuit, immo nec interfuit; non prætermisisset autem religiosissimus Damasus Legatos suos mittere ad Synodum, si eo annuente coacta fuisset.

220. Præterea Theodosius solis Orientalibus Episcopis mandavit, ut Synodo adessent, quod aperie Theodoretus tradit Lib. V. Hist. Eccl. cap. 7. inquiens: *Theodosius Episcopos duntaxat imperii sui Constantinopolim jussit convenire. Solus autem Orientis imperium Gratianus Theodosio concederat. Idem etiam tradit Sozomenus Lib. VII. cap. 7.*

221. Non alia itaque ratione hæc Synodus œcumeneica facta fuit, nisi quia anno sequenti 582. Damasus Concilium ex Occidentalibus Episcopis cogens eamdem orthodoxam Synodi Constantinopolitanæ fidem plenis suffragiis confirmavit. Hæc autem Synodus œcumeneica ex utroque Concilio conflata potius dicta fuit Constantinopolitana, quam Romana, quia Symbolum fidei fuit Constantino-poli primo conditum, postea vero Romæ confirmatum.

222. Obj. primo cum Baronio ad ann. 581. n. 19. Synodum Constantinopolitanam fuisse a Damaso convocata, patet primo, quia in ea condemnatus fuit Macedonius; ac vero in VI. Synodo act. 18. dicitur: *Macedonius Spiritus negabat deitatem, eumque conservum prædicabat; sed maximus Theodosius Imperator, & Damasus filiei alitas obstiterunt.* Secundo, in antiquissimo codice Bibliothecæ Vaticanae, necnon in alio S. Mariæ Majoris hæc leguntur: *Sententiam de damnatione Macedonii, & Eunomii Damasus confirmari præcipit in S. secunda Synodo, quæ præcepto, & auctoritate ejus apud Constantinopolim celebrata est.* Tertio, Nilus Rhodiorum Metropolita in synoptica enarratione Conciliorum generalium: *Præerant, inquit, Synodo Damasus Romæ, Nectarius Constantinopoli.* Quarto, Lucentius Sedis Apostolicæ Legatus in Concilio Chalcedoneusi testatus est, nullam Synodum fuisse unquam absque auctoritate Pontificis Romani celebratam.

223. Primo arguento facile resp., verissime dici, Damasum Macedonii impietati obstitisse, non quod Concilium Constantinopolitanum convocaverit, sed quod eum in Synodo Romana damnaverit, & quod ea omnia, quæ contra impiam Macedonii heresim a Patribus Constantinopolitanis fuerant statuta, infallibili consensu suo confirmaverit.

224. Ad secundum dico, dubiam esse eorum

codicum fidem, qui ante seculum VIII. exarati non videntur, eaque continent, quæ antiquioribus, & firmioribus monumentis adversantur; his enim edoceatur, nec Sedis Apostolicæ Legatos, nec Episcopos Occidentales, sed Orientales tantum Episcopos Synodo illi interfuerint, uno excepto Aschollio Episcopo Thessalonicensi, qui tunc ad Ecclesiam Occidentalem pertinebat, & qui insuper Occidentalium Episcoporum vicibus non fungebatur.

225. Ad tertium respondet Natalis Alexander, ejusdem ponderis esse Nili, ac nihil auctoritatem; cum auctor iste infinites in historia Conciliorum hallucinatus sit.

226. Ad quartum respondeo, Lucentium loqui de Synodis generalibus, quæ utique Romani Pontificis auctoritate convocari debent. Ex hoc autem ipso contendimus Synodum Constantinopolitanam non fuisse œcumenicam nisi ex post facto, Romani Pontificis, atque Occidentalium Episcoporum consensu accidente.

227. Dices. Patres Constantinopolitani in ep. Synodica ad Damasum Concilium ab ipsis celebratum vocant generale. (apud Theodoretum Lib. V. Hist. Eccl. cap. 9.)

228. Resp., fuisse illud Concilium vocatum generale, non quidem totius Orbis Christiani, sed totius Orientis. Hinc recte miratur Henr. Valesius in not. ad hunc locum Theodoreti, potuisse illos Præsules suam Synodum vocare œcumenicam; tum quia ad illam nounisi Episcopi orientales convernent; tum etiam quia Damasus cum Episcopis occidentalibus in epist. ad Theodosium Imperat. conquerens, Orientales declinasse Concilium generale, quod Romæ celebrari cupiebat, satis ostendit, Synodum Constantinopolitanam non fuisse habitan pro œcumene.

229. Dices adhuc. In eadem epist. Synod. (apud Theodoretum loco laud.) Episcopi Orientales aperte immittunt, se fuisse a Damaso convocatos. Conveneramus, inquit, Constantinopoli juxta litteras Reverentiae vestre superiore anno post Aquilejense Concilium ad piissimum Imperatorem missas &c. convocatione ergo generalis fuit illa Synodus.

230. Resp., hæc verba Præsulum Orientalium spectare non primum Concilium Constantinopolitanum, in quo ea, quæ ad fidem contra hereticos pertinebant, iam definita fuerant, sed aliud anno sequenti in eadem regia Urbe coactum. Id facile vel ex eo solo liquet, quod litteræ Damasi conscriptæ dicuntur post Concilium Aquilejense; Concilium enim Aquilejense celebratum fuit secundo mense post Constantinopolitanum, quod in fine mensis Julii absolutum fuerat; adeoque Concilium Aquilejense inchoari non potuit, nisi mense Septembri anno 581. Convocatio itaque illa, de qua Episcopi Orientales loquuntur, facta a Damaso Romano Pontifice fuerat, non ad Concilium Constantinopolitanum anno 581. celebratum, sed ad illud, quod anno sequenti Romæ celebrari debet.

hebat, & ad quod Orientales varios causati prætextus venire detrectarunt. Sed hæc pro nostro instituto plusquam satis.

C A P U T VI.

Diluuntur calumniæ a Græcis schismaticis contra concordiam in duobus Conciliis œcumenicis Lugdunensi, & Florentino inter utramque Ecclesiam Occidentalem, & Orientalem sanctam.

231. Michael Palæologus, qui anno 1261. Ursum Constantinopolim e Latinorum manibus felici dolo eripuerat, suis rebus parum fidens, præcipue quod Carolus Siciliæ Rex expeditionem terra marique ad Constantinopolim recuperandam pararet, de extinguae schismate, & renovanda cum Ecclesia Romana concordia serio cogitare cœpit, missisque ad Urbanum IV., ejusque successorem Clementem IV. Legatis de reconciliationis modo tractabat. Clemens IV. abditis Imperatoris Oratoribus litteras ad ipsum, atque ad Patriarcham Constantinopolitanum dedit, una cum fidei expositione, quam utpote doctrinæ Evangelicæ consonam, a sanctis Patribus traditam, & Romanorum Pontificum in suis Synodis definitione firmatam, immobilem reconciliationis normam esse voluit. Viros etiam religiosos ex sacra Prædictorum Familia, tanquam suos Apocrystarios Constantinopolim misit, qui opus hoc saluberrimum urgerent. Sed morte præventus illud negotium confectum vide non potuit.

152. Ejusdem perficiendi gaudium Gregorio X. Clementis IV. successorii reservatum erat. Illi, quo familiariter ante Pontificatum Michael jam usus erat, litteras scripsit per honorificas, sui pro pace redintegrantia desiderii, & reverentia erga Apostolicam Sudem testes. Quin etiam S. Ludovicum IX. Gallie Regem idem Imperator oraverat, ut esset pacis sequester, & gravissimæ hujus controversiæ arbiter, eundem rogans per aspersionem Sanguinis Jesu Christi, ut hoc negotium in se assumere vellet. Sed religiosissimus Rex arbitri personam in causa fidei assumere nolens, suis duntaxat officiis apud summum Pontificem se pro exceptata ex utraque parte concordia sollicite acturum esse pronisit. His ita dispositis, Gregorius X. Concilium Lugdunense anno 1272. post biennium celebrandum indixit; ut constat ex ipsius Diplomate, quod incipit *Salvator noster aliisque litteris encyclicis ad omnes Ecclesiæ Catholicae Præsules missis.* Interea quatuor ex Iusituto Fratrum Minororum Constantinopolim migrare iussit, ut Patriarcham, Episcopos, aliosque Græcos ad tam salutare munus opus disponerent, tradita ipsis formula Fidei Catholicae, quam profiteri deberent.

233. Anno 1274. die 7. Maji, Dei implorata ope Concilium inchoatum est, Præside ipso Gregorio X.; interfueru autem, Pantaleon Constanti-

nopolitanus, & Opitius Antiochenus Patriarchæ, sed ambo Latini, & Episcopi circiter quingenti. Falsum est tamen ipsum Imperatorem Michaelen Concilio interfuisse, quod Flavius Blondus deceptus scripsit Decade II. Lib. VIII., & a quo decepti postea fuere non pauci alii, ut Trithemius, Platina, Sabellius, Nauclerus, Sigonius, Petrus Galesinus in *Vita S. Bonaventuræ*, aliquæ, quos recenset, & refellit Leo Allatius Exercit. XXX. ad Roberti Greystoni Hist. Concili Florentini. Adfuerunt duntaxat ejus Oratores cum litteris, & mandatis ejusdem Imperatoris. Hoc posset pluribus momentis confirmari; sed sufficere videntur litteræ a S. Gregorio ad Imperatorem post iutam concordiam datae, in quibus ita eum alloquitur: *O utinam tibi, Fili, pateret ad plenum, cum quanto in his occurrit tripudio eadem Ecclesia nuper in Lugdunensi Concilio congregata! O si voces psallentium inibi, Deunque flexis genibus, & nudatis capitibus laudantium, præcipue Praetatorum, in tuis sonuissent auribus, & revelata facie ipsorum oculos, deducentes quasi aquarum exitus, inspexisses, profecto prudenter adverteres, quod erant eorum lacrimæ tam excusi doloris indices, quam adeptæ lætitiae prolitrices;* & ita prosequitur Gregorius, quæ in epte scripta Imperatori fuissent; si ipse hæc coram oculis suis spectasset. Vid. Lucas Wadinghus in *Anna libus Minorum* ad annum 1274. Tom. IV. num. 10. Soli ergo Imperatoris Michaelis Legati Concilio adfuerunt, quos Pachymeres Lib. V. Hist. cap. 17. fuisse dicit Germanum, qui se abdicaverat Patriarchatu Constantinopolitano, & Theophanem Nicææ Episcopum. Erant insuper alii Legati ex Ordine Senatorio, scilicet magnus Logotheta Acropolita, Præses Vestiario Panaretus, & magnus Interpres Berrhæota.

234. Porro litterarum Imperatoris hæc erat inscriptio: *Sanctissimo, & beatissimo primo, & summo Pontifici, Apostolicæ Sedi venerabili Pa-
pæ, & communī Patri omnium Christianorum,
& venerabili Patri Imperii nostri &c.* In iis autem Catholicam Fidem Imperator profitebatur juxta formulam ab Apostolica Sede sibi antea transmissam; peculiariter autem processionem Spiritus sancti a Filio, Purgatorii pœnas, ac Romani Pontificis plenum primatum, & principatum super universam Ecclesiam catholicam. Postremo Pontificem enixe rogabat, ut liceat Ecclesiæ græcae Symbolum recitare, prout illud ante schisma recitare solebat.

235. Spatio circiter trium mensium Synodus feliciter absolta est, atque hæc communī omnium consensu edita fuit fidei solemnis professio: *Fidelis, ac devota professione fatemur, quo l' Spiritus sanctus æternaliter ex Patre, & Filio, non tanquam ex duabus principiis, sed tanquam ex uno principio, non duabus spirationibus, sed uni ca spiratione procedit.* Hoc professa est hæcenus, prædicavit & docuit, hoc tenet, prædicat,

& profiteatur, & docet sacrosanta Romana Ecclesia, mater omnium fidelium, & magistra: hoc habet orthodoxorum Patrum, atque Doctorum, Latinorum pariter, ac Græcorum incom-
mutabilis, & vera sententia. Sed quia nonnulli propter irrefragabilis præmissæ ignorantiam ve-
ritatis in errores varios sunt prolapsi, nos ejus-
modi erroribus viam præcludere cupientes, sa-
cro approbante Concilio, damnamus, & repro-
bamus omnes, qui negare præsumperint, æter-
naliter Spiritum sanctum ex Patre, & Filio pro-
cedere; sive etiam temerario ausu asserere, quod
Spiritus sanctus ex Patre, & Filio, tamquam
ex duobus principiis, & non tanquam ex uno
procedat. Summus autem Pontifex in festo S. Pe-
tri Apostolorum Principis solemnem celebravit Mis-
sam, in qua Symbolum a Germano olim Patriar-
cha Constantinopolitano, aliisque qui aderant Græ-
cis, non minus quam a Latinis decantatum est,
cum particula Filioque, quæ etiam ter repetita fuit.
Atque hunc exitum Synodus œcumonica Lugdu-
nensis, Deo benedicente, habuit.

256. Post autem alia Synodus Constantinopoli
celebrata fuit, in qua Joannes Beccus patriarcha,
& multi alii græci Præsules fidei professionem e-
didere, profidentes inter alia Romanæ Ecclesiæ sum-
mum, & perfectum primatum, & principa-
tum super universam Catholicam Ecclesiam,
quem re ipsa ab ipso Domino, in Beato Petro
Apostolorum Principe, seu Vertice, cuius Roma-
nus Pontifex est successor, cum plenitudine po-
testatis recepit: & insuper, quod quemadmodum
præ alis tenetur fidei veritatem defendere, sic
& si quæ de fide subortæ fuerint quæstiones,
suo debent julicio definiri.

257. Ipse etiam Imperator, suo, & Filii Andronici non sine, Joanni XXI., qui Gregorio X., post breves Iuventinum V., & Adriani V. pontifica-
tus successerat (primus enim nondum sextum mens-
em, alter vero nec secundum expleverat), offi-
ciosissimis litteris de pace feliciter restaurata gra-
tulatus est, ac Romanam Ecclesiam omnium Christia-
norum Dominam & Magistrum, Romanum vero summum Pontificem universalem omnium Christianorum Rectorem, & Doctorem catholi-
cæ veritatis, Christi Dei nostri in terris Vicari-
rium agnoscerre se professus est. Id ipsum postea sub Nicolao III., qui Joanni XXI. suffectus fuit, solemnni cum juramento interque Augustus, Michael, & ejus Filius, confirmavit; & si Pachy-
meri fides est Lib. VI. Hist. cap. 50. (in corpo-
re Byzantinæ Historiae) quamvis propter excom-
municationem a Martino IV. in se latam admnodum exacerbatus revocare omnia prius sancita, &
totum concordia tractatum rescindere voluerint;
meliore tamen consilio id non fecit, constans in
pacta unione obiisse dicitur, qua propter nec se-
pultus, ecclesiastica a Schismaticis, atque ab ipso
ejus Filio Andronico dignus habitus fuit: ino ab
aliquibus ejus corpus postea exhumatum, cani-

bus, & volatilibus dilaniandum expositum fuisse
dicitur. Vide sup. num. 99. Vix autem Androni-
cus imperii habendas suscepereat, cum luctuosum
schisma ubique renovari curavit. Joannes Beccus
in vinculo sanctæ unitatis constanter perseverans
fuit a Patriarchali sede expulsus, atque in eam-
dem restitutus Josephus, qui semper concordia
restiterat, atque in schismate jam consenuerat.

258. Theophanes Procopovitzz banc concordiam in Concilio Lugdunensi restitutam vocat *spectrum*, meraque *larvam*, & hujus rei duas potissimum causas allegat: primo quia Episcopi Græci Conci-
lio non interfuerunt, sed soli ipsorum Légati: se-
condo, quia nulla in eo Concilio legitur habita
disputatio, quæ necessaria videbatur ad veritatem
detegendam.

259. Utraque tamen ratio levis est. Nam Le-
gati ad Concilium venerant cum suorum Episcoporum instructionibus, & mandatis; neque vero a-
liquis eorum reprehensus legitur, quod sui Præ-
sulis mandata fuerit prætergressus, imo Synodo Constantinopoli coacta fuerunt illa omnia confir-
mata, quæ Lugduni acta erant. Vide sup. num.
258. Inutilis autem fuisse in Concilio omnis hac
de re disputatio, postquam ante sub Urbano IV.,
Clemente IV., & sub ipso Gregorio X. tota hæc
materia fuerat diu multumque examinata, & po-
stquam fidei formulæ ab Apostolica Sede missæ
Episcopi omnes post maturum examen subscri-
pserant.

240. Addit postea Theophanes, & declamatorio stylo exaggerat artes dolosæ, ac crudeles violen-
tias, quibus ab Imperatore consensus Episcoporum extortus fuit, ad evitandum bellum, quod a Caro-
lo Rege Siciliæ ipsi imminentebat. Sed si hæc val-
eant, nos potiore jure dicemus, eos qui teteri-
num illud schisma conclarunt, aut extinctum su-
scitarunt, rationibus politicis, præjudiciis, odio
Latinorum, superbiæ typho, Imperatorum, aut
Patriarcharum vafrite, dolis, violentia ad di-
scordiam fuisse impulsos. Præterea hæc excusatio
crimen potius Græcorum aggravat, cuin manife-
stum faciat, eos fuisse reos non solum violatæ fi-
dei humanæ, sed etiam divinæ utopte fædri-
agos, & semel, iterumque perjurios. Vide supra
num. 100.

241. Ceterum Græcorum aliqui, quainvis non
multi, vinculum unitatis cum Summo pontifice
Romano totius Ecclesiæ capite constanter serva-
runt; inter quos eminuit Joan. Beccus Patriarcha
Constantinopolitanus, qui primum schismati infe-
liciter implicatus fuerat; post autem lectis celebre-
rimi Blemmidæ libris agnitam veritatem, Deo ad-
juvante, palam & constanter usque ad mortem
professus est, ino scriptis etiam egregie defendit.
Extant ejus *Epigraphæ*, seu *Præscriptiones in
dicta*, ac sententias sanctorum Patrum, quas
græce, & latine Romæ edidit Petrus Arcudius.
In prima exhibit Patres edicentes, *Spiritum san-
ctum esse a Filio*, aut *per Filium*, ostendens,
has

has præpositiones, *ex*, & *per esse* æquipollentes. In secunda Patrum testimonia afferit, asserentium, *Filium continenter, & immediate esse ex Patre;* unde infert, eos sensisse, Spiritum sanctum esse a Patre per Filium. In tertia sententias Patrum collegit, qui *Filium vocant imaginem Patris, & Spiritum sanctum imaginem Filii*, aut dicunt *Filium esse faciem, & operationem Patris*, eodemque modo *Spiritu sanctum faciem, & operationem Filii*. In quarta complexus est Patrum dicta, in quibus asseritur, *Spiritu sanctum Patri conjungi per Filium*. In quinta sunt Scripturarum sacrarum verba huic spectantia. In sexta demonstratur, idem omnino esse, *Spiritu sanctum ex Filio procedere, ac ex Filio accipere*. In septima idem pariter esse, *Spiritu sanctum progredi, profundi, emitte, ac procedere*. Unde in octava concludit, *Spiritu sanctum vere a Filio procedere, cum dicatur, ipsum a Filio emanare, progreli, emitti &c.* In nona explicant illæ phrases quibus dicitur *Spiritus sanctus Patris, ac Filii qualitas, odor, flatus, halitus*. In decima exponit, *in Filium transire omnia, quæ sunt Patris, excepta paternitate*. Undecima evincit, *Spiritu sanctum esse proprium Filii, quemadmodum est proprius Patris*. In duodecima eos refutat, qui audientes, *Spiritu sanctum esse ex substantia Filii, contendebant, eum non esse ex ejusdem Filii hypostasi*. In postrema eos refellit, qui dicebant, *emanare, progreli, effulgere, & apparere, ex Filio Spiritum non significare, eum esse substancialiter, & ex sua hypostasi ex Filio; sed spiritualium donorum ex ipso distributionem*. Aliis nonnullis scriptis, & disputationibus pro dogmate processionis Spiritus sancti a Filio Beccus inclauit, & anno 1298. obiit, relecto perseverantis suæ orthodoxie testamento, quod integrum refert Petrus Possivius Lib. III. Observationum ad Hist. G. Pachimeris rerum ab Anulonico Seniore gestarum c. 29. Quis autem, & quantum vir fuerit Jo. Beccus describit Leo Allatius Exercitat. XXIX. ad Roberti Greychtoni ad Historiam Concilii Florentini, nonnulla addeus de Nicephoro Bleimida, cuius scriptis fuit Beccus de veritate convictus. Vide sup. num. 99.. Et hæc de Synodo generali Lugdunensi dicta sufficiant. Plura cupientibus dabunt Historici, tum veteres, ut Pachymeres, & Gregoras, tum recentiores, & ipsa Concilii Acta. Nunc de Synodo Florentina.

242. Tempus illud exoptatissimum tandem aliquando advenisse videbitur, quo Dens Ecclesiæ sponsæ suæ misertus fœdissimo schismati finem imponeret; videlicet quando regnante Eugenio IV. Rom. Pontifice Concilium Basileense anno 1431. & sequ. celebrabatur: Cum ea enim Synodo Græci tractare cœperunt de reconciliatione ineunda. Sed postea e re sua melius judicarunt Eugenio obtemperare, qui eos in Italiam ad Concilium Fer-

ratiam translatum invitaverat. Reipsa anno 1453. Græcorum Imperator Joannes Palæologus una cum Patriarcha Constantinopolitano Josepho, cum Legatis aliorum trium Patriarcharum, multisque aliis Archiepiscopis Ferrariam magna cum solemnitate appulit; ibique primæ sexdecim Sessiones Conciliares habitæ sunt. Post autem ob pestilentiam Ferrariæ grassantem Syodus Florentiam translata fuit, ibique feliciter absoluta, edito celebri Decreto unionis, cui Græci omnes, uno excepto Marco Ephesino Metropolita, subscrivserunt anno 1459. die sexta Julii.

243. Porro hoc decretum Unionis his articulis continuebatur: primo *Spiritu sanctum ex Patre & Filio æternaliter esse, & essentiam suam, suumque esse subsistens habere ex Patre simul, & Filio, & ex utroque æternaliter, tamquam ab uno principio, & unica spiratione procedere*. Secundo explicationem verborum illorum Filioque veritatis declaranlæ gratia, & imminentे tunc necessitate licite, & rationabiliter Symbolo fuisse appositam. Tertio in azymo sive fermentato pane triticeo corpus Christi veraciter confici, Sacerdotesque in altari ipsum Domini corpus confidere debere, juxta Ecclesiæ, sive Occidentalis, sive Orientalis consuetudinem. Quarto animas Justorum, quæ in hac vita pro peccatis non plene satisfecerunt, pœnis purgatoriæ purgari. Quinto, ut a pœnis hujusmodi releventur, prodesse eis fidelium vivorum suffragia, Missarum scilicet sacrificia, orationes, eleemosynas, & alia pietatis officia. Sexto, illorum animas, quæ vel nullas peccati maculas contraxerunt, vel quæ ab illis iam sunt purgatae, in cælum mox recipi, & intueri clare ipsum Deum unum, & trinum, sicuti est, pro meritorum tam diversitate aliunt alio perfectius. Septimo, illorum autem animas, qui in actuali mortali peccato, vel solo originali decadunt, mox in infernum descendere, pœnis tamen dispensibus punientias. Octavo, sanctam Apostolicam Sedem, & Romanum Pontificem in universum orbem tenere primatum, & ipsum Romanum Pontificem successorem esse B. Petri Principis Apostolorum, & verum Christi Vicarium, totiusque Ecclesiæ caput, & omnium Christianorum Putrem, & Doctorem existere, & ipsi in B. Petro pascendi, regendi, & gubernandi universalem Ecclesiam a D. N. J. C. plenam potestatem traditam esse; quemadmodum etiam in gestis œcumenicorum Conciliorum, & in sacris canonibus continetur. Denum renovatus fuit ordo sacris Canonibus iam sanctus, ut Patriarcha Constantinopolitanus secundus sit post sanctissimum Romanum Pontificem, tertius vero Alexandrinus, quartus autem Antiochenus, & quintus Ierosolymitanus (a).

244. Hoc decreto firmiter stabilita videbatur pax,

(a) Hinc patet, quinam olim fuerint errores, in quos

Græci post Photianum schisma delapsi fuerant, & quos

& unio Ecclesiae Orientalis cum Occidentalibus; sed unus Marcus Ephesius totum pacis negotium tanto labore confectum infeliciter turbavit, imo funditus evertit. In Græciam enim reversus multas, & varias calumnias contra sacrosanctum Concilium, & contra Latinos, ipsumque summum Pontificem sparsit, discordiae faciem ubique agitans. Imo quidam etiam ex eorum numero, qui Synodo praesentes adfuerant, & decreto unionis subscripterant cothurno versatiliores ad vomitum redierunt; & luctuosum schisma paullo post renovatum fuit, cuius extingnendi vix ulla modo spes astulget; ex quo enim Ecclesia Græca olim florentissima, & unita sub tyrannide Turcarum misere genit, in variat partes, tanquam in totidem frusta divisa, in schismate magis magisque quotidie obduratur.

245. Ceterum Schismatici ad abstergendam infamiam, quod tam leviter, & perfide ab inita concordia recesserint, varios praetextus post eorum antesignanum Marcum Ephesium adducere solent, ut populares suos contra Romanam Ecclesiam intendant. Dicunt ergo primo, Græcos, qui decreto Unionis subscripterunt, fuisse aut pecunia corruptos, aut metu Imperatoris adactos. Et quantum ad pecuniam, narrat Sylvester Sguropolis in *Hist. Concilii Florent. sect. X. cap. 4.* Mithylensem Episcopum dixisse: *Det mili Papa florenos, quos aliquibus dispergiani mihi probe notis, & faciam, ut ipsi morosi sine lucta definitionem subscriptibant, & unionem amplexentur.* Quod ubi ad aures Papæ pervenisset, jussit homini florenos numerari. Multa etiam addunt pro arbitrio suo de promissionibus dignitatum, honorum &c. &c.

246. Quantum autem ad vim, & terrorem, incussum, dicunt, Imperatorem de pace ineunda obrationes politicas admodum sollicitum suos impulisse ad subscribendum decreto unionis; & ante effecisse, ne Marcus Ephesius in postremis sessionibus Latinis disputaret. Nec denique prætermittunt dicere, fuisse quinque mensium pacta stipendia denegata, ut rerum inopia, atque egestate Græci ad consentiendum Latinis adigerentur.

247. At meras istas esse calumnias, ac commentitios, praetextus, inculenter ostenderunt inter alios Joseph Methonensis in *Respons. ad libellum Marci Ephesii, & Joannes Plusiadenus in Dialogo de Synodo Florentina.* Et quidem verissimum est, magnam pecuniam vim fuisse ab Eugenio Pontifice hac in causa liberaliter profusam, ita ut thesauro Apostolico demum exhausto quadraginta

iterum adoptarunt, quando in schisma ejusratum relapsi iterum sunt. Videri isti errores possunt in Libris eorum *Symbolicis;* enjusmodi sunt, quæ Jeremias Patriarcha nomine sua Ecclesiæ Lurtheranis respondit, quæque prostant in *Actis,* & scriptis Theologorum Wittembergensium, & Patriarchæ Constantinopolit. Jeremias &c. græce, & latine editis Wittembergæ 1584. in fol.; *Confessio catholica,* & *apostolica Ecclesia*

aureorum millia a Florentinis mutuo accipere debuerit, ipsis pretioso suo diademate oppignorato. Sed hæc tota pecunia insumpta fuit in expensis itinerum, victus, habitationis, aliisque necessariis, tum ad tutamen urbis Constantinopolis usque ad redditum Augusti, pro quo bis millia militum Pontificiis stipendiis conducta fuerant. *Quis esurivit?* Ita secure collegas suos interrogabat Joseph. Methonensis: *Quem afflixit inopia?* *Quis de fame conquestus est?* Non enim ad alimenta solum impendebatur eis pecunia, sed multo etiam copiosior, ut suppeteret ad confienda indumenta, & zonas, & vasa argentea, utique illi in patriam locupletati redirent. Quod vero pecunia aliquibus privatim suppeditata fuerit, ad consensum coemendum, putida calunnia est, quæ magna irrogat injuriam non Latinis solum, sed multo magis Græcis, quasi instar proditoris Judæ fideli Jesu Christi vendiderint.

248. Calumniam pariter esse, quod de vi sibi illata conqueruntur, liquidissime patet vel solo exemplo Marci Ephesii, qui pertinacissime restitit, quin tamen aliqua ipsi molestia creata fuerit. Potuissent ergo etiam alii eadem pertinacia impune resistere; nec illis fuissent omnia ad redditum necessaria denegata, si discedere voluissent. Sane, ut Acta testantur, sæpius Græci minitati sunt, se discessuros, quia de concordia nouumquam desperatum videbatur; neque tamen ulla legitur difficultas mota de commate ad redditum necessario. Quid plura? post ipsam concordiam initam in dogmate Imperator protestatus est, se discessurum, nisi quædam immutarentur, quæ in decreto unionis ipsi displicebant. Adeo falsum est, fuisse Græcos ad unionem adactos privatione rerum, quæ erant ad redditum necessariae. Et si vera sunt, quæ Ducas narrat in sua Historia cap. 31. Episcopi reduces cum interrogarent a suis, num Franci tormentis ipsos subjecissent? num flagellassent, & in carcerem detrusissent? Respondebunt, non ita habitos fuisse: sed quomodo haec dextra subscriptis, dicabant, ita abscondatur: *Lingua confessa est, radicibus ebellatur.* Nec quidquam aliud respondere poterant.

249. Sic etiam frustra objiciunt Schismatici, Imperatorem rationibus politicis fuisse adactum ad pacem cum Latinis ineundam; ut nempe ab ipsis subsidia contra Turcas obtineret. Quæcumque enim fuerit ratio extinguendi schismatis, ac concordiae redintegrandæ, sufficit, id totum libere fuisse factum; ac certum est, Antistites Græcos

Orientalis, quæ in Hollandia impressa, & ibique divulgata fuit; alia item *Confessio* similis a Methophanæ Critopulo edita; ac nonnullis aliis prætermissis, celebris est apud Græcos *Orthodoxa Confessio catholica,* atque apostolica Ecclesia Orientalis a Petro Mogila Metropolita Kiovensi composita, & quæ Wratislaviæ anno 1751. græce, latine, & germanice prædit in 8.

.eos nonnisi post longas, ac scep̄ticas iteratas disputationes veritati deum cesseris: & ita quidem ut multi eorum eidem usque ad mortem adhæserint, non obstantibus persecutionibus Schismaticorum, in quibus exilia, bonorum expoliationem, flagella, oculorum effosionem, linguæ abscissionem, membrorum amputationem, atque ultimum supplicium pati debuerunt. Parum autem interest, si Marco Ephesio, jam toties auditio, fuerit silentium impositum, ne repetitæ ad naseam usque ejusdem cavillationes sanctæ unionis negotiū in infinitum different.

250. Quod si aliqui vel dolose subscripserunt vel inconstantī mobilitate a pacta concordia recesserunt, id eoram honestati, ac pietati maculam æternam inurit, nullum autem veritati infert præjudicium. Et potius Schismaticos pudere deberet, tales hypocritas pro suis ducibus agnoscerre, & venerari. Vera enim Ecclesia, utpote illa, ad quam divinæ promissiones pertinent, semper sibi constans, neque in hoc, neque in aliis dogmatibus aliquid immutari, unquam passa est; & quodvis temporale malum potius voluit tolerare, quam in fide variare. Ad id comprobandum vel ea sola sufficere possunt, quæ temporibus Arianorum pro puritate Fidei servanda Catholici passi sunt, quin unquam a recta fide deficerent.

251. Putida item calumnia est, qua duos insignes doctrina, & pietate viros, Bessarionem Nicænum Metropolitam, atque Isidorum Ruthenum, aliosque infamare audient, quasi scilicet datam in Synodo Florentina fidem, non religionis causa, sed ambitionis affectu servaverint. Quanta vero fuerit doctrina, & pietas Bessarionis ad Cardinalitiam purpuram merito evecti, præter libros, quibus de religione optime meritus fuit (de quibus agit Leo Allatius *de utriusque Ecclesiæ Occidentaliſ, atque Orientaliſ perpetua consenſione* Lib. III. cap. 5.), abunde patet ex ejus vita, ac multis per honorificis Legationibus nomine Sedis Apostolice feliciter gestis. Idem dici debet de Isidoro Thessalonicensi Ruthenorum Archiepiscopo, in sacrum Cardinalium Collegium pariter cooptato; tum de Josepho Methouensi, de Gregorio Scholario, seu Gennadio, de Gregorio Proto-Syncello, aliisque, qui initæ concordiæ fideliter, ac constanter adhæserunt.

252. Ceterum de disputationibus habitis in Synodo, ac de ipsarum exitu dignus est qui auditatur Jo. Plusiadenus Græcus in *Dialogo de Synodo Florentina*; hæc enim inter alia multa habet de Episcopis græcis: „ Neque suo accessu subito unionem amplexi sunt, sed continuos duos annos utraque pars disputationibus incumbebat, & concertatio concertationem excipiebat, & congressus congressum; & qui disputationibus præterant, numquam quiescebat, sed arguimenta animo solventes, noctes diesque per vigilabant, & quisque pro tuenda sua sententia nimio opere sumebat operam, quousque tam-

„ dem res exitum habuit, & unio perfecta est „ cum gaudio veritatis, non munerum gratia: „ manusque dogmati dederunt, cum contra hisce- „ re non possent, claro adeo, patentique: læti- „ que subscripsere volentes, lubentesque, non „ coacti, ut vos dicitis; sacroque Missæ sacrificio „ peracto Definitio lecta est, uostrique Archiepi- „ scopi sacris vestimentis induiti omnes in ea a- „ derant, & jurejurando super Dominicum cor- „ pus jam consecratum dato, acceptoque, ita se „ sentire, & imposterum credituros omnes intra- „ sque partis avide jurarunt, ita tenere, & cre- „ dere, mutuisque se amplexibus osculabantur, „ non sine lacrymis, & inenarrabili gaudio, pro „ diuturno schismati remedio allato; & Christiani „ orthodoxy tum Græci, tum Latini in ea accla- „ mati sunt, & Definitio per totum Christianum „ orbem pervolavit, græce, & latine conscripta.“

253. Nec pigeat eadem de re alterum Græcum atidire, Cardinalem Bessarionem, qui in sua epistola generali *Multæ*, inquit, *ibi, & egregie pro hoc dogmate* (processio Spiritus sancti a Filio), „ jacta sunt, quasi fundamenta, rationes. „ Multa ex utraque parte dicta, quæ propriam „ opinionem commendabant. Tandem vicit apud „ omnes, Patrem, & Filium unum esse princi- „ piūm Spiritus, & ex ambobus ipsum, tamquam „ ab uno productore procedere. Multa Sancto- „ rum, & Doctorum, non tantum Occidentalium, „ sed etiam Orientalium, & nostrorum producta „ sunt testimonia hoc significantia. Moltis ostendit „ sum est consideracionibus. Num enim, Fra- „ tres, negligenter, num obiter circa rem tanti „ ponderis nos exhibuimus? Multum vigilavimus, „ multam solliciti, ut scitis, fuimus. Verum ces- „ simus veritati, locum dedimus Doctoribus. Ab- „ sit enim, ut animus probus, & Christianus o- „ stensæ veritati claudat oculos.“ In his autem disputationibus admodum inclarerunt Andreas Rhodius, Joannes a Monte nigro, Joannes a Tur- re crenata, tres insignes Dominicanæ Theologi, qui acutissimi Marci Ephesii sophismata non detexerunt modo, sed in pulverem plane redegerunt.

254. Objicit præterea Theophanes Procopovivz, Synodus Florentinam nec convocatione, nec celebrazione, neque exitu fuisse ecumenicam, aut legitimam. Non convocatione; nam eo tempore celebrabatur Synodus Basileensis, ad quam fuerant Græci invitati, & quam Pontifex dissolvere non poterat, postquam Sess. VIII. omnibus euju- scunque status, aut dignitatis, etiam Papalis, Imperialis, vel Regalis, vetitum fuerat, aliam congregationem sub nomine generalis Concilii facere, aut congregare; quod iterum constitutum fuerat Sess. XI., quas ambas Sessiones ipse Eugenius Pontifex confirmaverat. Non fuit legitima celebrazione; si enim omnia illius acta legantur, nonnisi inani verborum strepitu, captio- sis argumentis, & sophismatibus in ea disputatum, & pugnatum fuisse inveniemus, quin ali- quid

quid unquam de duobus præcipuis articulis controversis, nempe processionis Spiritus sancti a Filio, & additionis factæ Symbolo concluderetur. Neque demum Synodus illa fuit legitima exitu: nam Patriarcha Constantinopolit. morte præventus *Decreto unionis* non subscrispsit; Marcus Ephesius aperte contradixit, cuius in resistendo constantiam cum Pontifex audisset, dixisse fertur, *Nihil effecimus, reliqui metu, vel aliis rationibus impulsi, non sine gemitu, & lacrymis infelice in illam pactionem subsiguarunt.* Demum nec Galli hanc Synodum ut legitimam, & œcumenicam acceptarunt, ut patet ex Cardinalis Lotharingi commonitorio ad Britonem secretarium suum, ubi inquit: *Apud Gallos Constantiense Concilium in partibus suis omnibus, ut generale habetur, Basileense in auctoritatem admittitur, Florentinum perinde ac ne legitimum, nec generale repudiatur.* Hæc fusi, atque verbosius prosequitur Theophanes auctoritati potissimum schismatis Sguropoli innixus.

255. Verum Pater Natalis Alexander invictis argumentis ostendit, Synodum Florentinam fuisse legitimam, & œcumenicam, non obstantibus decretis Concilii Basileensis, cuius insignis hic Scriptor fuit defensor acerius, ut notum est. Quamquam enim Basileenses Patres omnem translationem prohibuissent, inno omnem operam dissident, ut Græci ad eorum Synodum accederent; postquam tamen cognoverunt, eosdem ad Concilium ab Eugenio Romano Pontifice Ferrarie congregatum perrexisse, magna, & senior ipsorum pars, una cum duobus Cardinalibus Sanctæ Sabiniæ, & Sancti Petri ad Viacula Sedis Apostolicæ Legatis, & Concilii Præsidibus, in translationem Concilii consensit. Et licet altera pars numero major translationi repugnaret, alii tamen Patres merito censuerunt, id non obstare, quoinius Romanus Pontifex pro supra sua auctoritate, attenta rei necessitate, ad sacram cum Græcis unionem faciendam Concilium alio transferret. Ita etiam judicavit Nicolaus de Cusa, qui Concilii Basileensis partibus inordicis adhærebat, in epistola ad Rodericum Archidiaconum de Trevino; & videri hac de re potest Augustinus Patritius in *Hist. Conciliorum Basileensis, & Florentini.* Ulterius ipsi Patres Basileenses in Sess. XIX. iterum prohibentes Concilii dissolutionem, aut translationem, hanc apposuerunt clausulam, nisi ex justis causis, & manifestis. Justas autem fuisse hujus translationis causas, declaravit summus Pontifex in suo diplomate, quod incipit *Doctoris Gentium.*

256. Alterum, quod Theophanes opponit, levissimum est. Quid enim si de Spiritu sancti processione a Filio per biennium disputatum fuit? Anne propterea definitio Concilii falsa est, aut dubia? Inno hoc apprime demonstrat, primo liberum fuisse Patribus sententiam suam proponeare, dilucide explicare, & quoad sieri poterat,

argumentis comprobare: secundo nonnisi materia plene, atque accurate discussa ad definitionem ventum fuisse. Si quis autem eas disputationes legat, quæ prostant in Actis editis ab Horatio Justiniano, videbit profecto argumenta gravissima, & solidissima, quæ Patres omnes tandem moverunt, ut ad definitionem dogmatis procederent; & quorum vi, & efficacia ad optatissimam concordiam, & pacem peruentum est, uno reclamante Marco Ephesio.

257. Josephus quidem Patriarcha Constantinopolitanus morte præventus *Decreto unionis* subscribere non potuit, illi tamen antea consenserat, & iamjam moriturus sententiam suam his verbis scribi voluit: *Joseph miseratio divina &c. Omnia, quæ sensit, & quæ dogmatizat Catholica, & Apostolica Ecclesia Dom. N. J. Christi senioris Romæ, ipse quoque sentio, & ius me acquiescentem do, & dico &c.* De ipso autem haec inter alia habet Josephus Methoniensis in supra laud. *Resp. ad libellum Marci Ephesii: Is non metu, vel studio glorie, nec discessum inde (Florentia) sitiens sacram optabat Ecclesiæ unitatem, sed quia reipsa peractum vidit, quod multi ante illum Patriarchæ videre cupierunt, & non viderunt (vidit enim pacem Ecclesiæ, membra Dominici Corporis conjuncta), exultavit spiritu, & cum devotione subscrispsit, & quæ sequuntur.*

258. Nihil demum unanimi aliorum omnium conspirationi obesse potuit unius Marci Ephesii dissensus; saltem quantum ad Concilii legitimam auctoritatem; quainvis Deo sic permittente multum obsuerit conservationi pacis, & concordiae jam initæ. Et quæ adduntur de metu, de tædio, aliisque molestiis, vel rationibus politicis, aut falsa omnino sunt, aut si vera, malam nonnullorum fidem produnt, qui in re tam gravi, ubi agebatur de dogmate Fidei, simulatione, & mendacio religionem prodere voluerunt. Sed in Conciliis nonnisi ea attendi debent, quæ exterius aguntur: cordium enim scrutator est solus Deus.

259. Postremum, quod Concilium Florentinum in Gallia receptum non sit, falsum omnino esse, invicte probat Natalis Alexander, Gallus ipse, & Ecclesiæ Gallicanæ principiis mordicus adhærens. Verum quidem est, neminem Episcoporum, qui in Caroli VII. Regis Christianissimi ditionibus degebant, Concilio interfuisse, Rege id prohibente; fuerunt tamen omnes invitati; imo ab Eugenio Papa missa fuit ad Regem ipsum legatio, & datæ etiam litteræ ad Parisiensem, alias florentissimi illius Regni Academias. Adfuerunt insuper ex Gallicana Ecclesia aliqui Episcopi ex provinciis eo tempore Regi minime subjectis; ut nihil prorsus deasset, quin Concilium convocatione, congregatione, & exitu œcumenicum haberetur,

260. Quæ autem protulit in suo Commonitorio celebris Cardinalis Lotharingus, idem Natalis

Alexander, salva tanti Præsulis reverentia, falsa esse demonstrat, addens, Gallos litterariæ contentionis fervore abreptos, quandoque dixisse, Synodum Florentinam nec legitimam esse, neque œcumenicam, quia putarunt, in ipsa fuisse auctoritatem Pontificis supra universam Ecclesiam, & generale Concilium elevatam. Ceterum postquam attenta consideratione innovuit, Florentinum Concilium duobus præcedentibus Constantiensi, & Basileensi non repugnare, ipsum & Galli plerique omnes Theologi excuso scrupulo œcumenicum absque hæsitatione appellarent. Ita Natalis Alexander studens Sorbonæ suæ sententias cum œcumenica Florentina Synodo conciliare, in qua definitum fuerat, Sanctam, & Apostolicam Sedem, & Romanum Pontificem in universum orbem tenere primatum, & ipsum Pontificem Romanum successorem esse B. Petri Principis Apostolorum, & verum Christi Vicarium, totiusque Ecclesiæ caput, & omnium Christianorum Putrem, & Doctorem existere, & ipsi in B. Petro pascendi, regendi, gubernandi Ecclesiam universalem a Christo plenam potestatem traditam esse.

. 261. Objicit demum Theophanes Synodum habitam Constantinopoli anno 1440. sub Patriarcha Gregorio Melisseno, in qua consentientibus tribus Patriarchis, Alexandrino, Antiocheno, & Jerosolymitano, multis Episcopis doctisque Græcis, Gregorius ipse damnatus, & depositus fuit, quia concordia Florentinæ, cui subscripterat, nunciun remittere recusabat; quæ concordia tamquam simoniae ab ipso Imperatore, aliisque inita, omnino rescissa fuit, & ipsa Synodus Florentina ut temeraria, & sanctis, atque œcumenicis Conciliis adversa repudiata; doctrina denique Latinorum processionis Spiritus sancti a Filio proscripta. Acta hujus Synodi referuntur a Leone Allatio *De perpetua Ecclesiæ Occidentalis, atque Orientalis consensione* in addendis p. 158o. sequ.

262. Resp. cum eodem Leone Allatio, multis, ac luculentis momentis constare, totam hanc Synodum a quadam sycophanta ex variis Amyrutzii, Gemistii, & Gennadii contra Florentinam concordiam schismaticis scriptis concinnatam, & confictam. Pauca ex hoc Græco monenta breviter perstriogram. Primo dicitur hæc fictitia Synodus celebrata anno uno cum dimidio post Florentinam; quod tempus incideret in annum 1440.; & postea impostor sui oblitus allegat Synodum trium Patriarcharum, quæ habita est triennio post, scilicet anno 1445. Secundo in eadem commentitia Synodo anni 1440. dicitur depositus a sede Patriarchali Gregorius, qui nouissi anno 1445. Metrophanes in Patriarchatu successit. Tertio, anno 1440. regnabat Joannes Palæologus, qui constans in concordia semper fuit, & nonnisi anno 1449. extrellum diem obiit, qui certe non permisisset, hac pseudo-Synodo dissidia renovari, quæ tanto labore sublata paulo antea fuérant. Quarto Constanti-

nus, qui Joannii successit, a Græculo illo fabulator vocatur ejusdem Joannis filius, cum tamen fuerit frater. Quinto in primo congressu Patriarcha Antiochenus nominatur *Dorotheus*, in subscriptione attem non est amplius Dorotheus, sed Ananias: item consecrantes Athanasium in Patriarcham Constantinopolitanum vocavit Neophytus Episcopus Nicænus; & Metrophanes Cysicenus, qui postea in subscriptionibus mutato nomine appellantur, hic Parthenius, ille Stauracius. Ex his, & nonnullis aliis manifestæ suppositionis notis bene concludit Allatus, totam illam Synodum, quam postea Græci œcumenico Florentine Concilio ausi sunt opponere, factum esse alicuius nebulae, qui illam totam cerebro suo male confarinavit.

263. Sed fac, eam pseudo-Synodum vere celebratam fuisse; quid aliud inde colligere poterit Theophanes, nisi Græcos malæ fidei probrum testimonium toti orbi dedisse, Schisma luctuosum, atque execrabile solemniter renovasse, ac propterea justa Deo poenas dedisse, quando everso paulo post eorum imperio, & Constantinopoli capita, sub duro Turcarum iugo gemere coacti sunt; & quod his omnibus multo pejus est, ab una sancta, catholica, & apostolica Ecclesia recessos æternæ damnationi factos esse obnoxios?

264. Atque ut magis appareat, quid Græcia mendax audeat in historia, obiter observamus cum laudato inox Allatio Lib. III. de *Ecclesiarum Occidentalis, & Orientalis perpetua consensione* cap. 4. commentitiam pariter esse Epistolam quamdam nomine Ecclesiæ Constantinopolitanæ (quæ ibidem inepit vocatur *mater omnium orthodoxorum, & magistra*) ad Bohemos, qui ab avita, & vera religione infeliciter defecerant. Tum etiam insulsam Dorothei Metropolitæ Morenbasien sis fabulam, Nicolaum V. venisse cum tremitibus Constantinopolim, & repulsam ab Imperatore passum, lata prius in eumdem Augustum excommunicatione, in montem sanctum, & Batopedi Monasterium secessisse, ibique Abbatem, & Monachos sibi resistentes diris antea tormentis excruciatos occidisse. Sed, quod omnem admirationem superat, fortasse integrum Synodum, quæ pro Photii restitutione acta dicitur anno 879. præsidentibus Romani Pontificis Legatis, & in qua Synodus œcumenica VIII. antea legitime celebrata anno 869. in irritum missa fuit (vide supra in nota ad n. 88.) configere, & posteris venditare ausi sunt, si bene conjectatur Leo Allatus, græcarum rerum peritissimus in Operè *de octava Synodo Photiana*; ubi pluribus argumentis hanc Synodum numquam fuisse celebratam contendit. Dignus est ipse Allatus, qui de his rebus legatur, non solum in hoc opere, sed in aliis pluribus, quæ contra populares suos Schismaticos edidit.

265. Ceterum clementissimus Deus non paticos ex infelici illa natione a Schismate immunes, atque Catholicæ Ecclesiæ fideles sibi servavit. Et

quidem ipse Augustinus Joannes Palæologus, concordie retinendæ, quoad vixit, omnem operam navavit: unde etiam Josepho in Synodo Florentina defuncto suffici curavit in Patriarchatu Constantinopolitano Metrophanem pacis initæ retinentissimum. Illi successit Gregorius Melissenus; qui Imperatori a confessionibus erat, unitatis, cui in Concilio Florentino subscriperat, & veræ religionis cultor, qui postea dissidia in dies augeri dolens, sponte se Patriarchatu abdicavit. Multa etiam pro fide catholica scripsit, & Romæ in magna sanctitatis opinione obiit. Illi demum post captam a Turcjs Constantinopolim successit Georgius ille Scholarius, qui tres in Concilio Florentino pro pace orationes edidit, & postea suum nomen mutavit, se Gennadium appellans. Non mutavit tamen mentem, quam semper orthodoxam, sanamque Deo adjuvante retinuit. Est autem diversus ab alio Georgio, seu Gennadio Scholario Monacho, Marci Ephesii discipulo, ac Latinorum osore, si Leoni Allatio creditimus, apud quem multo plura invenientur de Græcis in cordia fideliter permanentibus, & de Rom. Pontificum pietate, ac sollicitudine pro pace Ecclesiæ vel conservanda, vel redintegranda; & quidem non sine fructu; nam ipse Theophanes Procopovicz vel invitus fatetur, numerum Græcorum, quos λατινοφόρος vocat, seu latine sentientes, cum Apostolica Sede unitorum esse maximum (a).

266. Neque etiam prætereundum est, Græcos a Romana Ecclesia dissidentes, multo magis dissidere a Protestantibus, & Novatoribus; quod fortasse supervacaneum esset monere, nisi quidam existis contra manifestam veritatem id negare præsurerent; præcipue autem Frider. Spanhemius, qui in *Elencho Controversiarum* pag. 391. edit. Lugduni Batavorum 1687. asserit, controversias, quæ hodie inter Protestantes, ac Græcos agitantur, spectare magis ad cultum, ad ritus, & disciplinam, quam ad fidem catholicam; post autem vult a nobis Romanis Græcos dissidere in dogmatibus fundamentalibus. Frustra autem id suadere conatur, enumeratis pluribus, & varii generis controversiis, inter quas diversos ritus recenset, vel nullius, vel admodum exigui momenti, tantum ut numero aucto incertos lectores fallat.

267. At vero quantum Græci, & Orientales o-

mnes a novis Lutheranorum, Calvinistarumque dogmatibus alieni sint, facile constare potest tum ex libris eorum symbolicis, tum etiam ex responsione data Theologis Tubingensibus a Patriarcha Constantinopolitano Jeremia. Cum enim Tubingenses Confessionem Augustanam a Philippo Melanchtone in græcum idioma conversam illi transmisissent, Jeremias post maturum rei examen eamdem omnino rejecit. Cumque Tubingenses hac responsione minime contenti, iterum, ac tertio suam doctrinam magis explicatam proposuerint, Jeremias sententiæ sue tenax idem semper respondit, eosque rogavit, ut sibi molesti esse desinarent. Quæ omnia videri possunt in *Actis*, & *Scrip- tis Theologorum Würtembergensium*, supra in nota ad n. 243. laudatis. Melius tamen erit consulere *Acta Ecclesiæ Orientalis contra hæresim Lutheri Romæ* ab Emanuele a Schelestrate edita anno 1759. Videri etiam possunt Guill. Lindanus Episcopus Ruremondanus, celebris contra Lutheranos controversista, tum Jo. Baptista Ficklerus, aliquis, qui hac Patriarchæ Constantinopolitani confessione ad deimonstrandam perpetuitatem fidei orthodoxæ contra Novatores feliciter usi sunt, præcipue pro tuendo dogmate *transubstantiationis*, quod Græci nobiscum aperiè confitentur. Idem etiam Patriarcha Jeremias in laudata responsione ad Theologos Tubingenses consensum cum Ecclesia Romana declaravit in septenario Sacramentorum numero, in cultu Sanctorum, Reliquiarum, & Imaginum, in vita monastica, ac pluribus aliis, quæ Sectarii pertinaciter inficiantur, quos propterea Jeremias temeritatis merito redarguit, quod omnia hæc dogmata se melius intelligere præsumant, quam vetus, & nova Roma.

268. Sperarunt quidem Protestantes, se posse cum Græcis contra Ecclesiam Romanam fædus pacisci, quando famosus Cyrillus Lucaris Calvinistica lue infectus Constantinopolitanum thronum concendit. Sed iterum decepti sunt; semel ac enim cœpit Lucaris suos Calvinianos errores in vulgo spargere, fuit illico ab illius Ecclesiæ procuribus & solo dejectus, & in exilium actus. Et quamvis postea opera, & ære Legati Hollandici Patriarchalem sedem recuperarit, eam tanien simul cum vita iterum amisit anno 1658. Iaqueo suffocatus. De Cyrillo Lucaris videndus Leo Allatius in Lib. III. *De Ecclesiæ Occidentalis*, & O-

(a) Aliqui tamen Allatio repugnant, putantes, unum suisse Georgium Scholarium, sive Gennadium, primo Latinis, postea Schismatis addictum. Ita Rich. Simonius in *De transubstantiatione*, & Eusebius Renardotius in *Observ. ad Gennadii homilias*. Fridericus Spanhemius *De Ecclesia Orientalis ac Romane perpetua dissensione*, & in *Diss. Hist. de Orientalis Ecclesiæ statu* Græcos, qui initam concordiam religiose servarunt, vocare non verein spurious, neotericos, latinizatos; & cum negare non posset, magnum eorum numerum esse, qui pro ortodoxo dogmate pugnarunt,

quos recensent Possevinus, Arcudius, Morinus, Allatius, Labbeus, Echellensis, Helstenius, Raynaldus, Goarius, Arnaldus, Simonius, & alii, omnes istos nominare illi placuit *esurientes*, *venales*, *impense adulatores*, *honorumque simul*, & *nummorum avidissimos*. Et plurima, quæ a nobis afferri solent, Ecclesiastica monumenta unico flatu dispungere se putat, dicens: *Credere ne propera, falsa omnia*. Odium inextinguibile contra Ecclesiam Romanam boninam alias non ineruditum adeo excœavit.

Orientalis perpetua consensione cap. 8., ubi etiam refert epistolam Gerasimi Patriarchæ Alexandrini ad Legatum Hollandicum, in qua testatur non posse a Græcis eum Calvinistis communione iniri, propter diversa religionis capita, in quibus Calvinistæ non minus a Græca, quam a Romana Ecclesia dissentient. Post hæc, aliaque plurima, quæ brevitatis studio omittimus, apparebat, solemniter mentiri eos Protestantes, qui scribere ausi sunt, Græcos a pseudo-reformatione dominisi in paucis, ac minus essentialibus dissidere.

APPENDIX I.

De Symbolo Apostolorum, cui Nicæni, & Constantinopolitan Patres aliqua addiderunt ad pleniorum Mysterii Trinitatis explicationem.

269. Symboli nomine a Theologis intelligitur quædam verborum formula, qua unius Religionis homines præcipua suæ fidei capita complectuntur, ut a quibuscumque aliis diversæ fidei communionibus distinguantur. Ita Symbolum describit S. Maximus Episcopus Taurinensis Homilia 83. de *Diversis* in luculentissima editione Rom. an. 1784. jussu immortalis Pii VI. adornata, dicens p. 269. „Cum apud Patres nostros, sicut liber Judicium refert, quædam Israeliticæ Tribus civili adversum se prælio decertarent, nec propter consimilem populi unius habitum inter bellantes posset esse discretio, tribus illa, cuius justior erat causa pugnandi, quia merito per Dei auxilium victoriam præsumebat, si gnuum sibi certo in sermone constituit, ut quos una armorum facies confundebat, secretioris verbi distingueret sacramentum. Quod B. Apostoli, ut ego reor, exemplum sequentes, Ecclesiæ Dei, quam adversum militiam diabolici furoris armabant, mysterium Symboli tradiderunt, ut quia sub uno Christi nomine credentium erat futura diversitas, signaculum Symboli inter fideles, perfidosque secerneret, & alienus a fide, atque hostis appareret Ecclesiæ, aut tamquam baptizatus nescisset, aut tamquam hæreticus corripisset“. Atque ita prosequitur, totum Symbolum breviter exponens, ac demum ita in fine concludens: „Hoc est, charissimi, Symbolum, cuius veritas unumquemque creditum efficit Christianum; hoc est Symbolum,

„quod & viventes sanctificat, & mortuos reddit ad vitam“.

270. Eadem fere habet Ruffinus S. Maximo coœvus de expositione Symboli ad Laurentium inquiens: *Quemadmodum in bellis civilibus ... ne qua doli subreptio fiat, Symbola distincta unusquisque dux suis militibus tradit, quæ latine signa, vel indicia nuncupantur; ut si forte occurrerit quis, de quo dubitatur, interrogatus symbolum prolat, ita dicit fuisse ab Apostolis Symbolum fidei fidelibus traditum.*

271. Tria autem in Ecclesia sunt hujusmodi Symbola. Primum, quod communiter Apostolorum dicitur, quia ut ostendemus, merito creditur ab ipsis Apostolis confessum, & a fidelibus solet in quotidianis precibus saepius recitari. Alterum, quod Nicænum, vel Constantinopolitanum andit, quodque nihil est aliud, quam ipsum Symbolum Apostolorum aliquibus tantum vocibus, primo quidem in Concilio Nicæno contra Arianaorum blasphemias, post autem in Conc. Constantinop. contra Macedonianos auctum, & in Missæ solemnitiis cantari, aut recitari solet. Tertium est illud, quod vulgo S. Athanasio tribuitur, & incipit: *Quicumque vult salvis esse; atque a Clericis Dominicis diebus recitandum præcipitur.*

272. Jam vero ut ad primum veniamus, Calvinus Lib. II. Inst. Cap. 16. de hujus symboli auctore minime laborandum esse statuit: post autem ejus discipulus Daniel Charnierus in sua *Panstratia* Lib. IX. de Can. cap. 16., an re ipsa fœtus Apostolorum sit, quemadmodum hactenus fuerat creditum, in dubium revocare cœpit, quem imitatus est Erasmus in *Præfat. ad Lect. Paraph. S. Matth.* Sed Joan. Gerhardus Vossius longius progressus in Lib. de tribus symb. Diss. I. Symbolum hoc Apostolis omnino abjudicandum censuit, quem postea multi alii intemperantiores Critici secuti sunt, contendentes, non alia ratione hoc symbolum posse Apostolicum nuncupari, nisi quia doctrinam ab Apostolicis initio traditam continet (a).

273. Sed contra hos omnes hoc Symbolum fuisse vere ab Apostolis confessum, prob. primo verbis clarissimis Ruffini, qui in *Præfat. Exposit. Symb. ad Laurentium* (inter opera S. Hieronym. Tom. V. Ed. Maur.) hæc habet: *Tradunt majores nostri ... quod (Apostoli) discessuri ab invicem normam sibi prius futuræ prædicationis in communi constituerunt, ne forte alii alio ad-*

du-

(a) Ita Petrus Kingius Anglus auctor *Historia Symboli Apostolici ecclesiasticis, & historicis observationibus illustrata* (a Godfr. Oleario latine ex Anglico conversæ Lips. 1704. in 8., iterum autem recusat Basileæ) cap. 1., Sam. Basnagius ad ann. Chr. 42.; atque etiam inter Catholicos Dupinianus in *nova Biblioth. Tom. I.*, contra quem stylum acutus Matthæus Petitdier *Remarques sur les premiers tomes de la Bibliothèque Ecclesiastique de M. Dupin*; cui tamen respondit Dupinianus in Tom. VI. Nec mentionem videntur mo-

teri absurdæ quædam opiniones de hujus Symboli auctore, ut illa Laur. Valla, qui in *Antidoto in Poggium* Lib. IV. a Nicænis Patribus illud compositum fuisse somniauit (Videri potest Erasmus in *Apologia ad 24. libros Alberti Pii, Carporum Comitis Tom. IX.* Opp. Erasmi p. 958.); aut illa adhuc absurdior Sandii, qui in *Nucleo Histor. Eccles.* assere non est veritus, Symbolum, quod Apostolicum dicitar, fuisse ab Arianis compositum, & illud, quod dicitur Nicænum, ab Homoianis.

DISSERTATIO V. CAP. VI.

ducti diversuni aliquid his, qui ad fidem Christi invitabantur, exponerent. Omnes igitur in uno positi, & Spiritu S. repleti breve istud futuræ sibi, ut diximus, prædicationis indicium, in unum conferendo, quod sentiebat unusquisque, componunt; atque credentibus dandam esse regulam statuunt. Porro etsi Ruffinus nonnisi IV. sæculo inclinante floruit, antiquam tamen hujus rei traditionem nobis exponit, dicens: Tradunt majores nostri &c.

274. Hujus etiam antiquæ traditionis a Ruffino commenmoratæ aliqua habemus vestigia apud S. Irenæum, qui Lib. I. cap. 10. Ecclesia, inquit, per universum orbem usque ad fines terræ semi-nata, & ab Apostolis, & a Discipulis eorum accepit eam fidem, quæ est in unum Deum omnipotentem &c. (Vid. nota P. Marsuet ibid.). Tertullianus item de *Præscript. Hæreticorum* cap. 37. In ea regula incedimus, inquit, quam Ecclesia ab Apostolis, Apostoli a Christo, Christus a Deo tradidit. Nomine autem regulæ nihil aliud se intellexisse, quam Apostolorum Symbolum, idem Tertullianus indicat *De velandis Virginibus* cap. 1. inquiens: Regula fidei una omnino est, sola immobilis, credendi scilicet in unum Deum omnipotentem, mundi creatorem, & in Filium ejus Jesum Christum; & ita pergit, præcipios recitans Symboli Apostolici articulos. His accedit Lucifer Calaritanus, qui Lib. II. adv. *Constantium* Symbolum hoc appellat formam disciplinæ, & regulam fidei per Apostolos traditam. Quæ quidem testimonia, quanquam per se non sunt omnino clara, si tamen cum prioribus Ruffini verbis conferantur, argumentum efficiunt satis firmum, ut dicamus, hoc Symbolum esse re ipsa Apostolorum fœtum.

275. Ruffini auctoritatì vim plurimam addit a liorū Patrum consensus, qui Ruffino aut suppares, aut paulo posteriores fuere. Nam S. Ambrosius Serm. ult. de Jejunio Eliae Tom. I. Duodecim Apostolorum Symbolum, inquit, fides sancta concepta est, qui veluti periti artifices in unum convenientes clavim suo Symbolo conflarent. Et iterum Lib. I. Epist. 42. Quod si, inquit, doctrinis non creditur Sacerdotum... creditatur Symbolum Apostolorum... quod Ecclesia Romana intereratum semper custodit, & servat.

276. S. Hieronymus, qui, ut notum est, Ruffini minime amicus, quidquid in eo censura dignum invenit, non præterivit, hac in parte Ruffino consentiens in Symbolo, inquit in Libro contr. Jo. Jerosol. n. 28., fidei, & spei nostræ quod ab Apostolis traditum &c.

277. S. Cælestinus R.P. in epist. ad Nestorium, symbolum hoc vocat symbolum ab Apostolis tra-

dutum; & Ephesina Synodus in Relat. ad Theodos. de Nestorii depositione eodem sensu dicit, hoc symbolum esse Fidei, initio quidem a sanctis Apostolis traditam, postea vero a 518. Patribus in Metropoli Nicena expositam.

278. Ita quoque S. Leo epistola XXVII. ad Pulcheriam Augustam Symbolum appellat brevem, & perfectam confessionem, quæ duodecim Apostolorum totidem est signata sententiæ (a).

279. Nec dissimiliter Cassianus Lib. VI. de Incarnatione cap. 3. & 4. Symbolum nuncupat collatum ab Apostolis Domini totius Catholicæ legis fidem.

280. Demum, ut alios omittam, Sanctus Maxinius Taurinensis Episcopus præter verba superius num. 296. allata, in alio Sermoni, qui est septimus de die Dominicæ Ascensionis hæc habet: Symbolum est spirituale signaculum, est cordis nostri meditatio, & quasi semper præsens custodia, certe thesaurus cordis nostri... Sancti ergo Apostoli in unum convenientes breviarium fidei fecerunt, ubi breviter fidei totius seriem comprehendamus: brevitas necessaria est, ut semper memoria, & recordatione teneatur... Ergo Apostoli sancti convenientes fecerunt Symbolum. Sunt quidam, qui de hoc Sermone dubitant, an genuinus Sancti Maximi fœtus sit. Verumtamen cum in antiquo Codice Monasterii Lambacensis Ord. S. Benedicti tribuatur Sancto Maximo, & doctrinam contineat laudat. superius Holliae LXXXIII. omnino consonam, non video, quare huic S. Episcopo denegari debeat.

281. Accedit postremo & illa generalis regula a Sancto Augustino constituta Lib. IV. contr. Donat. cap. 24., & cordatioribus Criticis probata, Ut quod universa tenet Ecclesia, nec Concilis institutum, sed semper retentum est, nonnisi auctoritate Apostolica traditum certissime credatur. At vero Symbolum Apostolorum a nullo certe Concilio conjectum est; cum ante Nicænam Synodus omnium primam in Ecclesiis jam legereretur, quod Vossius ipse non diffitetur: ergo non nisi Apostolica potest esse ejusdem origo.

282. Objic. primo. Neque ex sacris Litteris, neque ex traditione colligitur, Apostolos fuisse Symboli auctores. Nulla enim est apud S. Lucam aut apud alios sacros Scriptores ejus vel minima mentio. Etiam veteres sancti Patres illud alto premunt silentio; nemo unus eo utitur ad revincendos hæreticos. Primus qui id expresse docuerit, allegatur Ruffinus; at præterquamquod non admodum magna est ejus auctoritas, eam etiam hujus rei causam allegat, quæ gravem Apostolis injuriam irrogat; dicit enim, hoc Symbolum fuisse ab eis conditum, tamquam normam futuræ prædicacionis,

(a) Lamhecinus Lib. V. *Comment. de Billioth. Cæsarea* pag. 319. novæ edit. affert codicem ms., in quo continetur Symbolum Apostolorum divisum in 12. sen-

tentias, quarum unicuique in margine appositum est nomen Apostoli, qui illam Symbolo contulit.

nis, ne forte alii alio adducti diversum aliquid his, qui ad fidem Christi invitabantur, exponerent: quasi vero potuerint Apostoli eodem Spiritu sancto asslati diversam doctrinam fidelium animis instillare.

285. Resp. Cum multa alia fuerint in sacris Litteris omissa, mirabile videri non debet, quod tauda a S. Luca, vel ab alio Scriptore sacro Symboli mentio facta fuerit, præcipue quia, ut S. Hieronymus ait (in Lib: contr. Jo. Jerosolym. num. 25. Tom. II. nov. edit.), non scribitur in charta, & atramento, sed in tabulis cordis carnalibus. Nihil vero magis a veritate alienum, quam sanctos Patres hoc Symbolum ad revincendos Hæreticos non adhibuisse, nam S. Ambrosius Hæreticos perpetuam Mariæ virginitatem negantes ex Symbolo confutat Libr. I. epist. 42., S. Irenæus etiam, & Tertullianus locis superioris citatis idipsum præstant. Quod si sæpius id non fecerunt, ea causa fuit, vel quia Hæretici verbum Dei tradidum, cuiusmodi est Symbolum, respuebant, ad solas Scripturas provocantes, vel quia cum Symbolum brevis esset credendorum regula, non ea continebat, quibus eorum tergiversationes præcludi possent. Sic ad hæresim Ariam condemnandam non satis erant verba Symboli Apostolici, quibus Christus appellatur *filius Dei unicus*; sed necesse fuit, ut Patres Nicæni alias facerent additiones, quod similiter in synodo Constantinop. contra Macedonianos fieri debuit.

284. Quod autem ex Basnagio ad an. 42. n. 18. ad elevandam Ruffini auctoritatem adjectum est, facile expeditur. Neque enim ea verba significant, ideo ab Apostolis fuisse Symbolum conditum, ne diversum aliquid prædicarent, quantum ad dogmata, & substantiam, quod fieri certe nullo modo poterat; sed ut etiam in verbis, & modo, quæ maxime haberri posset, uniformitas servaretur; ut enim docet S. Thomas 2. 2. q. 1. art. 9. necessarium fuit fidei veritatem in unum colligi, ut facilius posset omnibus proponi, ne aliquis per ignorantiam fidei a veritate deficeret. Quis autem non videt, non parum ad hujusmodi scopum conferre, si uniformitas etiam in modo servaretur?

285. Inst. Ex quo sancti Patres Symbolum vocent *Apostolicum*, erui quidem potest, illud continere Apostolorum doctrinam, non autem fuisse ab Apostolis re ipsa confectum. Nam sanctus Athanasius epist. ad Jovianum Symbolum Nicænum vocat *Fidem Divinam, & Apostolicam*; nec tamen quis inde inferet, Symbolum Nicænum fuisse a Deo immediate, vel ab Apostolis conditum.

286. Resp., non ex eo tantum nos concludere, Symbolum Apostolorum fuisse re ipsa ab Apostolis conditum, quod *Apostolici* nomen obtinuerit; sed quo l dicatur ab Apostolis *compositum*, & credentibus tanquam regulam datum ex Ruffino supr. n. 270. & seq., ab Apostolis traditum, tanquam *fidei signaculum*; quod nullo Ecclesiæ Concilio

constitutum, quod denique communis hæc fuerit fidelium persuasio, cui refragari ob leves conjecturas minime licet. Sed ultius S. Ambrosius superius num. 275. laud. iis, qui Mariæ Virginitatem ab Ecclesiæ Patribus traditam credere reensabant, Symbolum Apostolorum opponit: quod plane inutile foret, si non alia ratione Symbolum Apostolorum diceretur, nisi quia eorumdem doctrinam contineret a Patribus in Symbolum digestam; tunc enim non majoris auctoritatis esset Symbolum, quam Patrum doctrinam.

287. Obj. 2. Si Apostoli Symbolum ad fidem unitatem conservandam consecrissent, illud debuisse set ubique locorum idem, & invariatum servari; at vero incredibilis ipsius est Ecclesiæ diversitate varietas, neque in verbis sotum, sed vel in ipsis sententiis; nam quidam articuli in aliquibus Ecclesiis prætermitti sunt, qui in aliis recitantur.

288. Resp. ex testimonio S. Ambrosii superius relato n. 275. Symbolum Apostolorum fuisse in Ecclesia Romana intemeratum custoditum, & asservatum; in aliis autem Ecclesiis nonnulla identidem fuere adjecta, quæ tamen implicite in eodem Symbolo continebantur; idque propter hæreses in iis exortas. Audiat Ruffinus. Illud, inquit in exposit. Symboli, non importune commoneendum puto, quod in diversis Ecclesiis aliqua in his verbis inveniuntur adjecta. In Ecclesia tamen urbis Romæ hoc non deprehenditur factum; quod ergo propterea esse arbitror, quod neque hæresis nulla illic sumpsit exordium, & mos ibi servatur antiquus, eos, qui gratiam baptismi suscepti sunt, publice, idest fidelium populo audiente, Symbolum reddere. Ad hæc, cum Symbolum non charta, & atramento scriberetur, sed solum memorie a Fidelibus mandaretur, mirabile videri non debet, quasdam in illud irrepsisse mutationes. Sane si in ipsis Scripturas sacras tot variantes lectiones invectæ sunt, ut est a Jo. Millio in N. T. præ cæteris summo labore ostensus, multo minus mirari quis debet, in Symbolo memorie solum commendato multa fuisse mutata.

289. Sed operæ pretium est, eas additiones observare, quæ majoris momenti esse videntur. In aliquibus Symbolis inveniuntur adjecta primo articulo ea verba *Creatorem cœli, & terræ*, quæ neque in Romano, neque in Aquilejensi leguntur; id autem factum putatur contra errorem eorum, qui cœlam, & terram ab æternō fuisse effutiebant. Contra vero in Symbolo Aquilejensi hæc alia verba ponuntur *invisibilem, & impossibilem*, quæ in cæteris desiderantur; id autem factum est, ut Ruffinus tradit, ad præcavendam Patripassionum hæresim, qui Patrem incarnatum, & passum esse fabulabantur.

290. In 4. Articulo Symboli Aquilejensis ita dicitur: *Qui natus est ex Spiritu S. ex Maria Virgine: omittuntur item ea verba mortuus, & sepultus: Romanum autem nou habet hæc alia:* De-

Descendit ad inferos. Verum quantum ad pri-
mum, parva est verborum, non autem sensus dis-
crepantia, ut res per se loquitur. Nihil etiam
obest omissione duarum vocum *mortuus* & *sepul-
tus*, quarum sensus satis exprimitur in aliis *Pas-
sus sub Pontio Pilato, crucifixus, resurrexit*. Major
videtur esse difficultas de *descensu ad inferos*, qui articulus in plerisque Symbolis præ-
termisssus est; verum, ut Ruffinus exposuit, *vis
verbi eadem videtur esse in eo, quod sepultus
dicitur*. Quemadmodum enim per hæc verba si-
gnificatur, corpus fuisse terratumulatum, ita etiam
subindicatur, animam ad inferos descendisse, ubi
justorum animæ degebant.

291. In Symbolo Aquilejensi desideratur nonius
art. de *Sanciorum communione*; verum ut habet
Catechismus Rom. I. P. de nono Symboli art. n.
24., *articulus iste est illius, qui de una sancta
Ecclesia catholica antea positus est, veluti ex-
plicatio quædam: unitas enim Spiritus, a quo
illa regitur, efficit, ut quidquid in ea collatum
est, commune sit*. Eademque ratione omissus est
in nonnullis Symbolis ultimus articulus *de vita
æterna*, quia & ipse in præcedenti articulo *de
carnis resurrectione* implicitè continetur, ut quid
enim Deus & justos, & impios in vitam revoca-
bit, nisi ut primi æternam vitam in gloria, &
felicitate, alii autem in pœnæ, & ignominia ha-
beant? Vid. Bern. de Rubeis in *Dissert. varioë
erudit.* cap. 2., & Geillier *Hist. des Aut. Sacr.*
Tom. I. p. 521.

292. Inst. 2. Tertullianus. in Lib. de *revelandis
Virginibus* c. 1. Symbolum ita mutilum exhibet,
ut nulla sit mentio *descensus Christi ad inferos*,
*Spiritus Sancti, Ecclesiæ catholicæ, Sanciorum
communionis, remissionis peccatorum, & vitæ
æternæ*: ergo etiam quantum ad substantiam fac-
tæ sunt in Symbolo mutationes, quod certe nec
Tertullianus, nec quilibet alius ausus fuisset in
Symbolo ab ipsis Apostolis confecto.

293. Resp., Tertullianum eo loco non integrum
describere Symbolum, prout ab Apostolis tradi-
tum fuit, & in Ecclesia recitari consueverat, sed
ea duntaxat capita excerpere voluisse, quæ ad
rem suam illi maxime idonea videbantur.

294. Instat 3. Basnagius. Pro magna profecto-
haberi deberet irreverentia, & aperta iururia A-
postolis irrogata quæcumque munitio, etiam ver-
borum duntaxat, & accidentalis, si vere fuisset
Symbolum ab Apostolis traditum, quasi melioribus
verbis posset fides exponi. Imo, si Patres
Concilii Ephesini districte vettuerunt, vel unam vo-
culam in Symbolo Nicæno immutari, quanto hoc
fuisset in Apostolorum Symbolo intolerabilitus?

295. Resp. nefas profecto esse, aliquam in ver-

bo Dei ab Apostolis, aliisque *Οντανευστότες* auto-
ribus scripto etiam minimam mutationem facere,
quod utique a Deo prohibitum esse novimus: *Nor-
adletis ad verbum, quod vobis loqueror, nec au-
feretis ex eo Deut. IV. 2.* Sed de verbo Dei tra-
dictores aliter se habet; dummodo enim sensus ser-
vetur incolunis, licet, semperque liceat aliquid addere, vel immutare majoris explicacionis gratia; si tamen non privato cuiusque consilio, sed Pa-
storum, & Ecclesiæ auctoritate ad hæreses de no-
vo exortas præcavendas id fiat. *Sicuti*, inquit S.
Thomas q. 10. de potentia art. 4. ad 15., si in-
surgeret hæresis, quæ negaret Spiritum sanctum
esse factorem cœli, & terræ, oporteret hoc ex-
plicite ponи, cum in Symbolo hoc non dicatur,
nisi de Patre. Prohibitio autem illa Synodi E-
phesinæ non ad Ecclesiam spectat, cuius auctorita-
tati nihil detractum est, aut detrahi potuit, sed
ad privatas duntaxat personas, ut alibi demon-
stravimus n. 197. & seq. Jam vero ut ad rem no-
stram veniamus, cum Symbolum Apostolorum
non in *charta*, aut *atramento*, sed in *tabulis
cordis carnalibus* scriptum ab Apostolis fuerit,
ut S. Hieronymus ait supra n. 285. nil mirum,
quaðam in eo pro temporum circumstantiis factas
fuisse mutationes (a).

296. Obj. tertio. Sed si ab Apostolis fuisset
Symbolum totidem plane verbis confectum, debe-
ret ut sacra Scriptura habeti, & adorari. Nec
refert, inquit Basnagius n. 19., si dicatur, nou-
faisse scriptum, sed ore tenus solum traditum. Ne-
que enim aliquid dicitur *canonicum*, quod scri-
pto sit exaratum, sed quod divina in eo sit ma-
teria, divina verba, divinus ordo. Annon Apo-
stolorum epistolæ ut canonicas veneramur? Nec
tamen fuerunt omnes Apostolorum manibus con-
scriptæ, sed plerumque ab amanuensibus, ut e-
pistola ad Ephesios per Tychicum, ad Romanos
per Phœben (rectius per Tertium XXI. 22.),
ad Philippenses per Epaphroditum.

297. Resp. Symbolum non esse Scripturis ca-
nonicis accensendum, quia traditum est, non ut
scribatur *charta*, & *atramento*, sed ut *tabulis
cordis* per auditum insculpatæ. *Symbolum*, in-
quit sanct. Augustinus iunctio *Sermonis ad Cate-
chumenos de Symbolo* Tomo VI., *nemo scribit*,
ut legi possit: *sed ad recensemendum, ne forte
deleat oblivio, quod tradidit diligenter: sit vobis
codex vestra memoria*. Vid. nota ad n. 295.
Quod vero Basnagius addit, id omne canonicum
esse, cuius materia, verba, ordo divinitus in-
spirata sunt, cum distinctione est accipiendo.
Si enim sensus sit, Symbolum Apostolicum esse
canonicum, hoc est, nostræ fidei regulam, ut
ceteræ omnes sunt divinæ traditiones, tam verum
est,

(a) In Liturgia Gallicana a Mabilonio edita p. 340.
cautum erat, ne Symbolum scriberetur, sed solum
memoriæ mandari debeat. Idem constat ex S. Petro
Chrysologo Serim. 61. in *Symb.*, & S. Augustinus Serim.

298. de *Trad. Symb.*, etiam rationem reddit, propter-
quam Symbolum nec in *tabulis*, nec in *aliqua materia*,
sed in *corde* scribitur.

est, quam quod maxime. Si vero contendat Basnagius, Symbolum, aut alias Traditiones esse in canonem divinarum Scripturarum recensendas, id falsissimum est, cum Scripturæ canonicae non nisi eæ sint, quæ a Scriptoribus sacris Spiritu S. dictante exaratae fuere. Nihil autem interest, utrum sacri, & inspirati scriptores propria, vel aliena manu id prestiterint.

298. Si autem quis rationem exposcat, cur Symbolum scriptum consignatum fuerit, ea esse potest, quam S. Petrus Chrysologus reddit Serm. LVIII., qui est secundus de *Symbolo*, inquiens: *Ne profanus arbiter, ne improbus, quod dilaceret, discussor inveniat: & fuit ad contemnen-* *tis, & ignorantis ruinam, quod consentitis, &* *tredentis donatum est ad salutem.* Sozomenus Lib. I. Hist. Eccl. cap. 20. hac eadem de causa se reticuisse dicit Symbolum Nicænum, persuasum scilicet ab amicis, ut ea, quæ a solis initiatis, ac Sacerdotibus dici, audirique fas est, silentio involveret.

299. Obj. quarto. Si hoc Symbolum pro genuino Apostolorum fætu habitum fuisset, mirabile videri deberet, in Concilio Nicæno fuisse aliud conditum, itemque in Concilio Constantino fuisse Nicænum retentum, & non potius Symbolum Apostolorum alteri prælatum. Mirabile etiam esset, Apostolorum Symbolo neglecto, solum Nicænum in Ecclesia Græca invaluable; idque ex decreto Concilii Chalcedonensis, ut testatur Basilios Seleucensis in epist. Synod. ad Leonem Augustum, inquiens: *Patres, qui S. Concilium Chalcedone celebrarunt, Symbolum Patrum Nicænorum pro lapide sumentes, ubique hoc solum circumferri, & prædicari ad illuminationem fidelium sanciverunt.* Mirabile denique esset, Ecclesiam nedum Græcam, sed etiam Latinam in Missæ Sacrificio non Symbolum, quod Apostolorum dicitur, sed Nicænum, vel Constantinopolitanum recitare.

300. Resp. ad 1., duo Symbola Nicænum, & Constantinopolitanum non esse a Symbolo Apostolorum re, seu quantum ad substantiam, sed soluim verbis diversa, si quedam pauca excipiatur, quæ ad hæreses Arii, & Macedonii condemnandas addita fuere.

301. Ad 2., fuisse in Ecclesia Orientali Catechumenis Symbolum Nicænum, vel Constantinopolitanum potius, quam Apostolorum traditum, ut contra hæreses Arii, & Macedonii, quæ ibi grassatae maxime fuerant, præmunirentur. Neque tamen putandum est, fuisse Symbolum Apostolorum plane omissum, quod incredibile prorsus est, præcipue quia in Symbolo Nicæno quinque postremi articuli de sancta Ecclesia, Sanctorum communione, remissione peccatorum, carnis resurrectione, & vita æterna prætermisi fuerant. Ecclesiæ tamen Occidentales constantes in antiqua disciplina perseverarunt, & Apostolorum Symbolum Catechumenis addiscendunt

profundumque tradebant, ut pleribus argumentis, si opus esset, ostendi posset. Una tamen excipienda est Ecclesia Hispanica, quæ ut ex III. Concilio Toletano colligitur, græcum morem sectabatur propter hæresim Arianam, quæ Gothis, & Vandals imperantibus ibidem infeliciter grassabatur.

302. Ad tertium. Communis opinio est, Symbolum Apostolorum submissa voce ab Ecclesia recitari solere, ad designanda persecutionum tempora, in quibus ab Apostolis conditum, & in Ecclesia propagatum fuit; alterum autem publice recitari, immo solemniter cantari, quia eo tempore fuit confectum, quo Ecclesia extinctis tyrannis sub Constantino, & Theodosio Imperatoribus Christianis stram fidem palam profitebatur. Ceteram Ecclesia multo frequentius Symbolum Apostolorum, quam Constantinopolitanum recitat; hoc enim non nisi aliquando, & in sacrosancto Missæ Sacrificio solum, aliud autem quotidie, & saepius in Officio adhibet.

303. Obj. quinto. Non constat de tempore, de modo; aut de fine, quo Symbolum ab Apostolis conditum fuit. Nam quantum ad tempus attinet, aliqui ex Russio illud ante Apostolorum dispersionem concinnatum opinantur, alii serius Concilio coacto. Quantum spectat ad modum, si Augustino fides est, Serm. GXV. de tempore, & S. Clementi in Epistola ad Jacobum fratrem Domini, Apostoli singuli suum apposuere articulum, ita ut Petrus exorsus fuerit: *Credo in Deum Patrem omnipotentem; Joannes autem subjunxit: Crearem cœli, & terræ, & sic de reliquis.* Alii autem putant, omnium consilio totum, & integrum Symbolum fuisse exaratum. Deinde quantum ad finem, variæ condendi Symboli rationes afferri solent, sed illa præcipua, ut fideles hoc Symbolo ab Hæreticis, quasi tessera quadam distinguenterit; quæ tamen ratio inepta est. Vel enim ab Hæreticis illius ævi tantummodo Catholici erant hoc Symbolo distinguendi, vel etiam a futuris: si primum, præterquamquod nullæ adhuc tunc exortæ erant hæreses, cur in Symbolo quidam alii prædannantur errores, non nisi multo prodituri? Si secundum, cur non omnes hæreses eodem Symbolo explicatissime præfocatae sunt, ut necesse non fuisse alia postea condere Symbola?

304. Resp. Etiamsi tempus, & modus, & finis, aliæque Symboli condendi circumstantiae nos omnino laterent, inepte tamen quis inde inferret, illud non esse Apostolis tribuendum. Sexcenta enim in historia occurront, de quorum existentia nemo cordatus dubitat, quorum nihilominus circumstantia vel omnino latent, vel diversimode a variis auctoribus referuntur. Sed quantum ad tempus attinet, edisserant nobis Adversarii, qui Symbolum Apostolis abjudicant, qua primum ætate, quove auctore fuerit illud confectum? Alii sæc. V., nonnulli IV., quidam ab auctoribus canorum Apostolicorum; Basnagius non quidem totum

DISSERTATIO V. CAP. VI.

eam uno simul tempore, nec ab uno Scriptore, sed paulatin, & per partes, prout novæ hæreses pullulabant, efformatum arbitratur. Nos contra ex eo, quod nulla certa illius epocha consti-tui possit, verisimilium colligimus, fuisse illud pri-mitus ab Apostolis traditum, præcipue quia si privato aliquorum consilio fuisset confectum, vix tantam potuisse in omnibus Ecclesiis obtinere au-toritatem. Quantum ad modum attinet, quo il-lud conditum fuit, rejecto Pseudo-Augustini, & Pseudo-Clementis testimonio (constat enim ea o-pera esse apocrypha), probabilius creditur, A-postolos in unum collatis consiliis omnes articu-los condidisse.

505. Variæ demum potuerunt esse Symboli hu-jus condendi rationes, inter se quidem diversæ, non tamen pugnantes: illa certe potissima, ut fi-deles brevissima quadam regula, quæ facile a rudibus addisci, & memoriarum mandari posset, præ-cipua fidei nostræ capita semper præ oculis ha-berent (a). Etiam id fieri potuit, ut hac quasi tessera ab Hæreticis postea exorituris orthodoxi secernerentur. Omnes autem, quæ deinceps, ut Apostoli ipsi prædixerunt, erupturæ erant hæ-re-ses, implicite saltem hoc Symbolo prædamnatae sunt, ut proinde verissime, non exaggerate, ut Basnagius blaterat, dictum a S. Leone fuerit e-pist. XXVII. ad Pulcheriam: *Omnes Heretico-rum opiniones solo ipsius (Symboli) posse gla-dio detruncari.* Quod si aliqua Symbolo addere subsequentibus temporibus opportunum visum fuit; id non ex tali necessitate factum est, quasi Apo-stolorum Symbolum mancum, & imperfectum es-set, sed ad majorem explicationem, majoremque Fidelium utilitatem, ac potissimum propter per-vicaciam Hæreticorum.

506. Obj. ultimo. Vox illa *Catholicam Ec-clesiam* aperte demonstrat, Symbolum esse Apo-stolorum ævo recentius. Nam S. Pacianus epist. ad Sympronianum testatur, Apostolorum æstate non fuisse Christianos appellatos *Catholicos*, nec Ecclesiam *Catholicam*. Deinde teste Vincentio Li-

(a) *Cum non omnes possint Scripturas legere, sed ali-los quidem imperitia, alios vero occupatio quædam a cognitione impedit, ne anima per ignorantiam intereat, paucis versiculis universum fidei dogma concipiatur.* Verba sunt S. Cyrilli Jerosolym. in fine Catechesis V.

(b) Henr. Valesius in not. (c) ad cap. 10. Lib. VH. H. E. Eusebii hec habet: *Catholicæ nomen quando pri-mum adhæserit Ecclesie Dei, difficile est dicere. In epist. quidem Smyrnæorum de martyrio beati Polycarpi mentio fit Ecclesie Catholicæ. Item in actis passio-nis Pionis martyris... appareat igitur, hoc cognomen Ecclesie in ditum esse circa primam Apostolorum suc-cessionem* &c.

(c) Critici recentiores fere communis calculo Symbo-lum Athanasio abjudicant, ut Nat. Alexander in Sæc. IV. cap. 6. art. 8., Dupinius Tomi. II. Bibl., Ceillier des Auteurs Eccles. Tom. V. p. 292., Editores Opp. S. Athanasii in Diatribe, Quesnellas Diss. XIV. ad

rinensi in *Commonitorio Catholica* significat *U-niversalis*; quomodo autem Ecclesia dici poterat Apostolorum tempore universalis, quando scilicet intra paucissimorum hominum cœtum contine-batur?

507. Resp., reipsa in nonnullis Symbolis, ut in Aquilejensi, hanc vocem *Catholicam* deside-rari; unde aliqui suspicantur, eam fuisse poste adjectam. Verum, tametsi dicamus, eam vocem non esse adscitiam, sed ab ipsis Apostolis pri-mitus in Symbolo positam, nihil erit absurdum: esto enim tunc temporis non fuisse Ecclesia ubi-que diffusa, brevi tamen erat diffundenda, juxta Domini præceptum: *Euntes in mundum univer-sum prædicare Evangelium omni creature Mar-ci XVI. 15. (b).*

APPENDIX.

De auctore Symboli Quicunque, quod vulgo S. Athanasii dicitur.

508. Symbolum, quod vulgo *Athanasianum* nuncupatur, illud est, quod Dominicis diebus ad Primam solet a Clericis recitari, & incipit: *Qui-cumque vult salvus esse* &c. Magna de ejus au-tore controversia est, si innumerum litigantium species; non tamen tanta videtur, si rei utilitatem consideres: quamobrem nos breviter eam, molli-que brachio tractabimus (c).

PROPOSITIO.

Nullo satis firmo arguento probari potest, Symbolum Quicunque, quod Athanasii no-men præfert, fuisse ab Athanasio reipsa com-positionum.

509. Quanquam ad hanc nostram propositio-nem comprobandum satis est contraria argumenta dissolvere, nonnulla tamen rationum momenta af-feremus, licet non omnino demonstrativa. Et qui-dem

Leonis M. opera, Jo. Cabassutius in *Histor. Synopsi Sæc. II.*, Michael le-Quien Dissertatione I. *Damasce-nica num. 17.*, Ludovicus Muratorius Tom. II. *Anec-dot. latin.*, P. Dominicus Maria Speroni in Diss. I. de *Symbolo vulgo S. Athanasii* Patavii 1750., &, ut inquit Benedictus XIII. in *Synodico Beneventano* pag. 56. eruditissimi plerique. Ex Heterodoxis autem Vossius de *tribus Symbolis*, Jo. Henr. Heidegerus in Dissert. de *Symbolo Athanasiano* Tom. II. *Diss. Select. Casinirns Oudlinus in Commentario de Script. Eccles. Sæc. IV.*, aliisque innumeri. Fatendum est tamen, etiam sententiæ contrarie non deesse patronos, eosque magni nominis, ut sunt Baronius ad an. 340., Ant. Possevinus in *Apparatu voce Athanasius*, Severinus Bi-nius in notis ad hoc Symbolum, Bellarminus de *Script. Eccl.*, Meratus in notis ad Gavantum, auctor Gal-lus anonymous *Dissertation touchant l'auteur de Sym-bole Quicunque* &c. par un Licencie de Sorbonne à

dem primo altum est hujus Symboli silentium a-pud Auctores Athanasio *synchronousos*, vel propinquiores. Nihil de eo dicunt Theodoretus, Socrates, Sozomenus, qui ejusdem tamen commemorandi occasionem habuerunt, dum de Concilio Roinano in causa Athanasii coacto verba faciunt. Nihil in antiquissimo illo Romanæ Ecclesiæ codice, quem ex duobus Manuscriptis Thuaueo, & Oxoniensi Quesnellus edidit in appendice ad Opera S. Leonis. Nihil in vetustioribus S. Athanasii cum græcis, tum latinis codicibus. Nec S. Cyrillus, nec Ephesina Synodus, neque S. Cælestinus, neque Cassianus contra Nestorianos, neque Patres Calcedonenses contra Eutychianos hoc Symbolum adhibuerunt, cum tamen utraque hæc hæresis clare atque explicatissime in eo profligata reperiatur; S. autem Leo in epist. ad Leonem Augustum verba quidem S. Athanasii ex epistola ad Epictœum allegat, Symboli autem, quod ad rem multo magis fuisse, ne meminit quidem. Immo nec Latini ante Gregorium IX., id est ante annum 1233. hoc Symbolo contra Græcos usi sunt, ut Photianos Spiritus sancti processionem a Filio negantes tanti Ecclesiæ Græcæ lumenis auctoritate confunderent. Quod argumentum etsi negativum, robore non caret, cum nulla suppetant contraria satis firma momenta.

310. Accedit, latinam videri potius, quam græcam primam hujus Symboli originem. Id constat vel ex eo solum, quod in græcis exemplaribus magna habetur varietas, contra vero in latinis summa consensio (a): hæc autem græcorum exemplarium varietas nonnisi ex diverso interpretum genio oriri potuit. At vero quanquam Athanasius inter Latinos aliquandiu commoratus fuerit, quando scilicet ab Ecclesia sua pulsus errabat, vix tamen est credibile, eum ætate iam proiectum ita bene latinas litteras didicisse, ut opus hoc non omnino inelegans elucubrare potuerit; quod enim aliqui dicunt, eum non minus latinam quam græcam lingua calluisse (ap. Murator. Tom. II. *Anecdot.* p. 220., & Bollandianos 2. Maji cap. 10.) valde incertum est.

311. Deinde falso hoc Symbolum Athanasio tribui, indicat etiam auctorum dissidium de tempore, loco, & causa illius edendi. Multorum opinio fuit, Treviris in aliquo puto diu S. Athanasium latitasse, ut se ab Arianorum insidiis tueretur; immo hodie etiam puteum ostendi dicunt, in cuius latebris hanc fidei suæ confessionem exaravit. Sed commentitia hæc fabula est; Vossio observante, inde probabiliter orta, quod Russinus Lib. X. *Hist. Eccles.* cap. 18. Athanasium

sexennium in cisterna delitusse narret, quod tamen non Treviris, sed in Ægypto factum scripsit Ruffinus, immo de hoc ipso dubitare videtur.

312. Alii vero post Baronium, Symbolum ab Athanasio editum opinantur, cum Romanum venisset, fidei suæ professionem Julio R. P., eique assidentibus Episcopis oblaturus. Sed hoc sine ullo fundamento fingitur, præcipue cum sub Julio non de Athanasii fide, sed innocentia solum quæstio mota esset; multa enim criminia ipsi fuerant per calumniam afficta, a quibus, cum apud Apostolicam Sedem, tum in Synodo Sardicensi cumulatissime se purgavit. Sed si etiam fidei suæ rationem reddere debuisset, certe particulam ὁμοστοι, pro qua strenue semper pugnaverat, haud omisisset; quemadmodum nec omnino omisit in altera *Expositione Fidei*, de cuius tamen ædiculari nonnulli dubitant (V. Ceillier T. V. p. 187.). Sane in epistola catholica *Symbolum*, inquit, testeraque fidei nostræ est consubstantialis Trinitas: neque contentus fuisse eamdem Filii consubstantialitatem verbis solum æquivalentibus indicare, præcipue si verum est, hanc fidei professionem Julio R. Pontifici fuisse ab Athanas. exhibitam, nulla enim erat vocis ὁμοστοι reticendæ causa. Neque Julius R. P. in epistola ad Antiochenos, in qua rationem reddit, cur S. Athanasium in suam communionem receperit, Symbolum ab illo editum silentio pressisset.

313. Hæc omnia, sin minus divisim, saltem simul sumpta, verosimiliter ostendunt, Symbolum *Quicumque* non esse S. Athanasii genuinum factum (b); præcipue cum nulla satis firma argumenta pro contraria sententia militent, quod mox videbimus. Secus autem esset, si gravi aliquo monumento Symbolum *Quicumque* posset Athanasio vindicari; tunc enim allatæ hactenus conjecturæ omni nervo carerent.

314. Obj. primo. Hoc Symbolum Athanasio tribuunt antiquissimi Scriptores. Primo quidem subobscure S. Gregorius Nazianenus de *Laudibus Athanasii*, dicens, eum in confessione fidei oblatu Joviano Imperatori Spiritus sancti divinitatem fuisse confessum. Secundo in codice quodam Derveniensi *Fragmentorum S. Hilarii* post Symbolum Nicænum, & damnationem Arii sequitur *Files dicta a S. Athanasio*; ita etiam codex Pittheanus habet. Tertio Ughellus Tomo IV. *Italice Sacrae* p. 568. de S. Gaudentio Brixiensi Episcopo hæc scribit: In *Symbolum M. Athanasii* editid *commentarium*, ut in veterum Patrum *Bibliotheca* habetur. Id ipsum referunt Capreolus Lib. III. *Hist. Brix.*, & Ferrarius in *Catalo-*

Lyon 1730., & non ita pridem Antonius Sandinus in *Disputat. Hist. XIV.* Neque inter Protestantes destunt, qui eidem sententiæ subscrivant, ut apud Abrahamum Calovium *Theol. natur. & revelat.* Libr. I. pag. 63. videri potest.

(a) Si unum excipiatur editum a Muratorio T. II. *Gazzaniga Theol.* Tom. III.

Anecdot. p. 225. ex Cod. *Biblioth. Ambros.*, & alterum Colbertinæ *Biblioth.* laudatum a Montfauconio in T. II. *Operum S. Athanasii* pag. 726.

(b) Nonnulla alia inomenta omisimus, quia minus solida demonstrata sunt a Sandino *Disp. hist. XIV.*

logo SS. Italix. Quarto S. Augustinus id etiam confirmat, inquit Enarr. in Ps. CXX. Pater Athanasius Alexandriæ Episcopus ita pulchre locutus est: *Filius, inquit, a Patre solo est, non factus, nec creatus, sed genitus.* Quinto Synodo Augustodunensis sub S. Leodegario habita an. 670. vel 675. *Si quis Presbyter, inquit, Diaconus, Subdiaconus, vel Clericus Symbolum, quod sancta inspiratione Apostoli tradidérunt, & fidem S. Athanasii Præsulis irreprehensibiliter non recensuerit, ab Episcopo condemnetur, & antea in Synodo IV. Toletana an. 655. ejusdem mentio habetur.* Sexto in capitulari Hattonis Basileensis Sæc. VIII. ap. Dacheryum Tom. IV. *Spicilegii*, ita præcipitur: *Files Athanasii a Sacerdotibus dicatur, & ex corde die Dominico ad Primam recitetur.* Septimo Ussetius in epistola ad Jo. Ger. Vossium duo latina Psalteria MSS. a se visa refert, in quibus hoc Symbolum apicibus antiquissimis sub Athanasii nomine descriptum erat, immo unum ex his non esse Gregorio M., hoc est Sæc. VI. posteriorius, Vossius ipse autinat. Addi possunt & tres alii vetustissimi codices, Vaticanus, Sangermanensis, & Palatinus, in quibus hoc Symbolum nomine Athanasii præfert; tum Bodleianus, & Lipsiensis ap. Le Quien Dissert. I. *Damasc.* §. 17., & alii, quos Maurini laudant Tom. II. Opp. Sancti Athanasii pag. 721. Demum sæculis posterioribus ejusdem Symboli mentionem sub Athanasii nomine faciunt Regino Lib. I. *de Eccles. discipl.* num. 85., Theodulfus, Agobardus, Ratranus, Æneas Paris, Hincmarus Remensis, Ratherius Leodiensis, aliisque in Tomo II. Oper. Sancti Athanasii p. 720.; unde & communis prorsus hæc opinio evasit.

515. Resp. ad primum, confessionem a S. Gregorio Nazianz. commemoratum non fuisse Symbolum *Quicunque*, sed Epistolam Synodicam nomine Episcoporum Ægypti, Thebaidis, & Libyorum scriptam ad hæresim Pneumatomachorum profigandam, quam Theodoreetus refert Lib. IV. cap. 3. (vid. not. (a) Valesii).

516. Ad secundum. Verisimile est, verba illa fuisse codici Pithœano addita, qui recentiore manu exaratus fuit, ut Nicolaus Faber in præfatione testatur.

517. Ad tertium. Hujus S. Gaudentii commentarii nullum plane est, neque in *Bibliotheca Patrum*, neque apud alios probatos auctores vestigium (V. Præf. ad opera S. Gaudentii n. 19. edit. Brix. 1758.).

518. Quantum vero attinet ad locum S. Augu-

stini, bene notarunt Monachi Benedictini, fuisse deceptos Possevinum in Apparatu voce Athanasius, Torrensem in extr. præf. ad Confess. Augustinian. Bellarminum Lib. II. de Christo c. 25., aliasque non insimi subsellii Theologos, fuisse inquam deceptos a quibusdam Venetis, & Parisiensibus editionibus; hæc enim verba in omnibus Miss. a se visis, necnon in editionibus Amerbachii, Erasini, Lovaniensium, aliquis desiderari. Consentit etiam Petavius Lib. VII. de Trin. cap. 8. n. 7.

519. Ad sextum. Probabiliter Patres Synodi Augustodunensis nomine *Fidei Athanasii* nihil aliud intellexere, quam Dialogum Vigilii Tapsensis, qui S. Athanasius inducit disputantem adversus Sabellium, Photinum, & Arium (a); nisi dicere velimus extitisse jam tunc hoc symbolum sub fictitio Athanasii nomine; re ipsa enim plerique putant, fuisse a Vigilio Dapsensi in Africa Episcopo Sæc. V. elucubratum, & sub nomine S. Athanasii in lucem emissum, ut majorem illi auctoritatem conciliaret, quod non semel ab hoc auctore facilitatum observavit Quesnellus Dissert. XIV. in Opera S. Leonis.

520. Ad reliqua idem dici potest, videlicet suppositionem hujus Symboli, esse antiquissimam; unde mirum non est, si plures auctores re minime discussa illud sub nomine S. Athanasii landaverint. De illius antiquitate vid. Ballerini §. 5. *Observat.* in Dissert. XIV. Quesnelli.

521. Obj. secundo. Apocrisarii Gregorii IX. Constantinopolim missi Symbolum hoc sub nomine S. Athanasii, Græcis nullatenus contradicentibus in definitione fidei catholicæ allegarunt. Eugenius IV. illud pariter appellavit *compendiosam fidei regulam per beatissimum Athanasium editam* in decreto unionis Armenorum; ac demum universa Ecclesia illud in Breviario sub nomine S. Athanasii recitat.

522. Resp. Græcos, si non reclamarunt, fuisse in eodem errore facti, quantum ad hoc, quo alii ætate non admodum erudita, tenebantur. Hinc potius illud miserabile, infandumque effugium ex cogitarunt, ut dicerent, ea verba, quæ Spiritus sancti processionem a Filio clarissime explicant, vel fuisse adulterina manu assuta, vel a S. Athanasio, mero incalente, incaute prolatæ, ut Gennadius refert (b) in *Defensione Conc. Florentini* c. 1. in Bibl. PP. Tom. IV. Cardinalis tamen Bessarion in celebri illa Oratione, quam pro Spiritus sancti processione a Filio adversus Græcos habuit, quanquam omnia Græcorum Patrum lo- ca

(a) Daniel Papebrochius in *respons. ad exhibitionem errorum* P. I. art. 13. n. 36. putavit fidem S. Athanasii a Synodo Augustodun. commemoratam nihil esse aliud, quam Symbolum Nicænum Athanasio allaborante confectum.

(b) Non verentur dicere, inquit laud. Gennadius de Græcis, *Athanasiū ebrium fuisse*, cum hæc scriberet,

¶ cini plenum. Vid. etiam Leo Allatius cum in *Tract. de Symbolo S. Athanasii*, tun de consensu &c. Lib. II. cap. 6. Locum antem fuisse corruptum evincere conatus est inter alios Josephus Briennius in Tom. II. Operum, quæ cura Eugenii Diaconi Bulgariensis collecta prodierunt Lipsiæ in 8. an. 1768.

ca studiosissime collegit, nihil de S. Athanasii Symbolo addendum putavit. Quod vero R. Pontifex Eugenius, imo & ipsa Ecclesia S. Athanasii nomen Symbolo Quicunque apposuerit, res facta est, quam nec Pontificem, nec Ecclesiam definire voluisse, plusquam certum est.

525. Quæres, quisnam fuerit illius Symboli Auctor?

524. Resp., id certo determinari non posse; varia enim, & admodum discrepantes sunt Scriptorum sententiae; ut videri potest apud doctissimos Fratres Ballerinius in annotationibus ad Dissert. XIV. Quesnelli in Appendice ad Tomum III. Operum S. Leonis. Sum, qui Eusebio Vercellensi illud adscribunt, sed parum verisimiliter, visit enim Sæc. IV., fuitque S. Athanasio coævus.

525. Idemque fere dicendum de opinione Cl. Galeardi, qui in *Præfat.* ad Opera S. Gaudentii n. 15. illud S. Philastrio deberi censuit.

526. Pithœus de proces. *Spir. S.*, & Ger. Vossius in Dissert. de tribus Symbolis illud ab anonymo Gallo Sæc. VIII. sub Pipino, vel Carolo M. prodiisse putant, cum scilicet quæstio de processione Spiritus S. in Gallia mota esset.

527. Joseph Anthelmus in *Nova disput. de Symbolo Athanasiano* illud tribuit Vincentio Lorrensi. Lud. Muratorius Venationum Fortunatum hujus Symboli auctoreum fuisse opinatur.

528. Alii Anastasium Synaitam, alii Athanasium Spirensin, quidam Hilarium Pictavensem, & quidam Anastasium I. Rom. Pont.. Confer. le Quien Dissert. I. *Damasc.* §. 17.. Nec defuerunt, qui illud a Patribus Nicænis compositum dicerent. V. Fabricius in *Bibl. Græca* Vol. XI. pag. 561.

529. Venerabilis autem Cardinalis Thoinasius suspicatus est, hoc Symbolum esse velut *Hypostaticon* quoddam, sive *Commonitorium* ad Catholicorum instructionem contra varias hereses, & græce, & latine primo confectum ex iis, quæ de Trinitate, & de Incarnatione, tum voce, tum scripto in Concilio Alexandrino S. Athanasio præside disputata sunt. Vid. ejusdem piissimi & doctissimi Cardinalis Psalterium pag. 685. edit. Vien.. Observat enim ibidem, ea quæ Ruffinus Lib. X. *Hist. Eccl.* cap. 29., & epistola ipsa ejusdem Concilii apud S. Athanasium in epist. ad Antiochenos habent, si considerentur attentius, verbatimque expendantur, pene totum illud Symbolum summatim repræsentare.

530. Sed omnium probabilior videtur Paschalis Quesnelli opinio, qui in Dissert. XIV. in Opera S. Leonis hoc Symbolum Vigilio Tapsensi adscribendum esse, non ineptis argumentis ostendit; cuius opinioni Natalis Alexander in Sæc. IV. cap. 6. art. 8. cum plerisque aliis eruditis subscribit.

Totum hunc tractatum iis verbis concludo, quibus S. Augustinus suos XV. Libros de Trinitate absolvit: *Domine Deus une, Deus Trinitas, quodcumque dixi in his libris de tuo, agnoscant & tui: si quæ de meo, & tu ignosce, & tui. A-*

men. Antea autem S. Pater Librum septimum de hoc sacrosancto Mysterio ita concluserat: *Quo si intellectu capi non potest, file teneatur, donec ilucescat in cordibus ille, qui ait per Prophetam (Isai. VII. 9.) Nisi credieritis, non intelligetis.* Addo etiam illud præclarum S. Gregorii Nazianzeni Orat. XXXI., alias XXXVIII. n. 28.: *Colamus Deum Patrem, Deum Filium, Deum Spiritum sanctum, tres proprietates, unam divinitatem, nec gloria, nec honore, nec essentia, nec regno divisum.*

BREVIS TRACTATUS

De rerum Creatione.

Postquam Angelicus noster Præceptor I. P. q. 27. & seq. omnia exposuit, quæ ad processiones divinarum Personarum spectant; unde augustissimum sanctissimæ, & individuæ Trinitatis mysterium constitutur, pergit quæstione 44. disputare de processione creaturarum a Deo. Et certe rectus doctrinæ ordo postulabat, ut postquam dictum est de divinis attributis, quæ *absoluta* vocantur, sequeretur tractatus de divinis attributis *relativis*, quæ divinas Personas constituant, & distinguant; ac deum ageretur de aliis divinis attributis, quæ creaturas respiciunt, suntque tribus Personis communia. Hic autem nonnisi ea expendemus, quæ generaliter spectant ad hujus universi creationem; in sequenti autem volumine tractabilius de Angelis, ac de Homine qui inter omnes creaturas Dei nobilissimum occupant locum.

CAPUT I.

De Creatione ex nihilo.

Recensentur veterum, ac recentiorum errores.

1. Primus fidei nostræ articulus jubet, ut credamus in unum Deum creatorem cœli, & terræ; unde etiam antiquissimus Scriptor Hermas in *Pastore* Lib. II. mandato 1. (apud Cotelerium Tom. I. *Patrum Apostolic.*) inquit: *Primum omnium crede, quia unus est Deus, qui omnia creavit, & ex nihilo fecit.* De hoc primo, & fundamentali Religionis nostræ articulo eo accusatus agendum est, quo a pluribus, variique generis adversariis oppugnatum fuit.

2. Veteres Philosophi (paucis fortasse exceptis) creationem ex nihilo aut ignorarunt penitus, aut data opera impugnarunt, potissimum ex per vulgato illo principio *ex nihilo nihil, in nihilum nil posse reverti*. Valde autem laborabant, atque inter se acriter digrediabantur, cum de hujus mundi genesi quæstio oriebatur. Alii enim mundum, qualis nun est, ab æterno, & a se extitis e communi nesciebantur. Alii vero materiam solam ponebant æternam, & improductam, ex qua postea, nescio quo

quo modo, mundus fortuito formatus esset. Alii alia absurdia de adspectibili hujus universi conformatio[n]e sibi effingebant systemata, veram ejus originem ab infinita, & sapientissima divina mente ignorantes, aut fateri nolentes (a).

5. Neque mirum est, ita veteres Philosophos desipuisse; quamvis enim, ut postea ostendemus, ipsa recta ratio nos aperte doceat, nihil esse posse increatum, & a se ipso præter Deum, Ens infinitum, & perfectissimum, in his tamen ignorantiae tenebris, in quas nos Adami culpa conjectit, rationis acies adeo est hebetata, ut non inepte fuerit ab ipsis Ethnicis noctuæ oculis comparata. Et quemadmodum aliae multæ veritates naturales fuerunt ab ipsis ignoratae, ita & hæc potuit ipsos latere.

4. Mirandum potius est, in ipsa divinæ revelationis luce inventos fuisse aliquos, qui hoc principale Religionis nostræ dogma non viderent. Beausobrius (*Hist. des dogmes de Manichæe* Lib. V. c. 3.) fidenter asserit veteres saltem Judæos, ac Philonem imprimis, materiam æternam, atque increata[m] credidisse; nimis enim evidenter coactus fatetur, recentiores Judæos materiae creationem agnoscere. Ego vero inficias non ibo, fuisse aliquos sive foter veteres, sive inter recentiores Judæos, qui Mosaicæ legis studio seposito, & græce Philosophiæ plus æquo addicti sicut in aliis multis, ita etiam in hoc sacro Religionis dogmate erraverint. Sed incredibile prorsus est, hanc veritatem fundamentalem fuisse communiter apud Judæos vel ignorata[m], vel rejectam. Jac. Bruckerus (*in Hist. Crit. Phil.* Tom. II. Period. II. P. I. Lib. II. c. 1.) ostendit, Karaitas, quæ secta erat apud Judæos antiquissima, qui S. Scripturæ adhærens, & Rabbinitarum, ac Pharaonicarum traditionum inimica, creationem ex nihilo credidisse, atque ipsa Karitarum verba ad id confirmandum ex Triglandio affert, ubi iste Auctor de Karæis disserit (a).

5. Multo certius est, non paucos fuisse inter ipsos Christianos, qui ita delirarunt, ut materiam crederent æternam, & increata[m]. Marcius Sæculi II. hæreticus, teste Theodoreto Lib. I. *Haeret. fabularum* c. 14., muncum hunc ex materia ab æterno præexistente formatum esse docebat, & quidem non a Deo bono, sed a Deo malo: quem-

admodum etiam Manichæi, aliquæ Dualistæ nati sunt; de quibus S. Joan. Chrysostomus Hom. II. in Genesim ajebat: "Sive Manichæus prodeat, & materiam prius extitisse dicens, sive Marcion, & sive Valentinus, sive Gentiles, dictio ipsius: In principio creavit Deus cælum, & terram".

6. Eodem luto hæserunt etiam Gnostici, Cerdoniani, Priscillianistæ (qui postrem IV. sæculo in Hispania grassati sunt), aliquæ duorum principiorum assertores, de quibus agunt S. Augustinus, Philastrius, & Epiphanius in suis tractatibus *de hæresibus*.

7. Hermogenes quoque inter veteres a Tertulliano singulari libro reprehensus, & confutatus est, quod materiam, ut æternam, & increatum principium, agnosceret, ac de ipso ajebat laudatus Africanus Doctor (initio Libri contrâ ipsum): *Totum, quod Deus est, aufert, nolens ipsum ex nihilo universa fecisse; eumque, ac ipsius asseclas vocare solebat Materiarios.*

8. Sed & Sabelliani magna hujus erroris suspicione laborarunt; quamobrem S. Augustinus, & Philastrius eos *Hermogenianos* appellarunt. Certe S. Dionysius Alexandrinus Sabellium impugnans errorem de materia increata illi exprobrat, apud Eusebium Lib. VII. *Præparat. Evang.* cap. 19.

9. Denique Procopius Gazæus (in *Comment. in Genes.*) aliquos commenmorat ex Christians sui temporis, hoc est Sæculi VI., qui ex ipso Moyse materiae æternitatem colligi posse, stulte putabant.

10. Nostra etiam, Patrumque nostrorum ætate hic error infeliciter propagatus est. Sociniani imprimis ejus accusantur; & quamvis Samuel Crellius inter eos magni nominis luculenter asserat, *muncum hunc a Deo ex nihilo productum* (de attributis divinis c. 17.), Volkelinus tamen in Libro de vera Religione de hac re se dubium ostendit, & Socinianorum more saltem libertatem ambigendi de hoc dogmate, quin & dissentiendo, aut etiam illud plane ignorandi, omnibus relinqui cupit (b).

11. Increduli vero, infeliciis hujus ævi pestis, multa in hoc genere turbant; & quamvis plerique eorum videri velint, & vocari *Theistæ*, quasi vere Deum admittant rerum omnium principium, & causam, sæpius tamen eo delabuntur, ut cum

A-

(a) Magna controversia est inter eruditos an aliqui saltem ex Ethnicis Philosophis naturæ lumine, vel traditione, vel alio modo creationem rerum ex nihilo agnoverint. De hac controversia vid. quæ notavimus in I, Tomo Diss. I. num. 109. & 112.

(b) Morinus in *Exercitationibus biblicis*. Libro II. Exercit. 7. cap. 2. pag. 307. putavit, Karitarum semet non esse sacer. VIII. antiquiore. Repugnat tamen ali, contendentes, Karaitas esse Christiana epocha priores. Confer Jac. Triglandii diatribæ de *Secta Karæorum* impressam Delphis 1703. una cum opusculis Serarii, Drusii, & Scaligeri de *tribus Judæorum*.

sectis, aliasque *Auctores recensitos a P. Gal. Fabricy Des titres primitifs de la revelation* T. II. p. 320. in not.

(c) A qua indulgentia nec Beausobrius alienus est; dum in Libro V. *Hist. des dogmes de Manichee* cap. 5. n. 7. ita scribit: *Quamvis materia æternitas magnus sit error, & ex principio nostra Metaphysica possint ex eo perniciosa consecraria deduci, fateor tamen, me in plurimi Doctorum sententiam trahi, qui hunc errorum inter mortales non repouunt, dummodo, qui eo decepti tenentur, ea consecraria rejicant. Nescio, an tolerantia possit latius extendi.*

Atheis materialm esse æternam, & improductam blasphemant (*a*).

C A P U T II.

Ostenditur cum ex Sacris Litteris, tum ex ratione, mundum fuisse ex nihilo per creationem extractum. S. Thomas I. P. q. 44. & 45., tum Lib. II. contra Gentes cap. 15, & 16., ac Quæst. III. de potentia art. 5.

12. Præmittendum autem est, parum ad præsentem rem nostram pertinere, sive dicatur, mundum, cuiusmodi nunc est, fuisse ex nihilo extractum, sive dicatur, eundem formatum ex materia informi, quæ prius fuerit a Deo ex nihilo extracta. In prima hypothesi mundi creatio vocari posset *immediata*, in altera vero *mediata*; utraque tamen supponit, nihil esse in hac rerum natura æternum, & improductum. Unde S. Augustinus Lib. I. de Genesi contra Manichæos cap. 4. Tomo I. Deus, inquit, rectissime creditur omnia de nihilo fecisse, quia etsi omnia de ipsa materia formata sunt, hæc ipsa materia tamen de omnino nihilo facta est.

13. Jam vero ad probandam rerum creationem ex nihilo locus videtur apertissimus in cap. I. Geneseos, ubi noster Vulgatus interpres sic habet: *In principio creavit Deus cælum, & terram.* Quod sæpius repetitum invenimus in sacris litteris, ut in Psalmo CXLVIII. 5. *Ipse dixit, & facta sunt; ipse mandavit, & creata sunt.* Sapientie I. 14. *Creavit Deus, ut essent omnia;* & in epist. ad Hebræos cap. III. 4. *Qui autem creavit omnia, Deus est;* ac denique Apoc. IV.

ultim. *Tu creasti omnia, & propter voluntatem tuam erant, & creata sunt.*

14. Vocabulum autem illud *creare*, ut Glossa habet, est aliquid ex nihilo extrahere; & S. Jo. Chrysostomus (in cap. V. epist. 2. ad Corinthios ad vers. 17.) *Creatio*, inquit, in Scriptura dicitur e nihilo in aliquid productio. Atque, ut a lios omittam, S. Hieronymus linguae hebreæ peritissimus in epist. 140. ad Cyprianum num. 6. *Creatio*, inquit, est ejus, qui prius non erat, conditionis exordium.

15. Septuaginta quidem Interpretes vocem hebraicam בָּרָא barā verterunt ἐποίησε fecit; observante tamen S. Gregorio Nysseno Orat. IV. contra Euominiū, τούτῳ idem prorsus est, ac χτίσειν, quod significat *creare* (*b*).

16. Dices. Hebraica vox בָּרָא barā in sacris litteris usurpatur ad significandam etiam productionem ex præacente materia; ut in eodem cap. I. Geneseos 27. dicitur *creasse hominem*, qui tamen formatus fuit de limo cap. II. 1. Hinc non desunt etiam inter Catholicos, qui ex illa voce efficiunt argumentum trahi posse negant, ad probandam creationem rerum ex nihilo (*c*).

17. Resp. si omnia bene perpendiculariter, manifesto apparere, in capite illo primo Geneseos non nisi de productione ex nihilo sermonem esse. Nam primo ita illam vocem בָּרָא intellexerunt Rabbi ni peritissimi, ut videri potest apud R. Maimonidem in suo *More Nerochim* P. II. cap. 50. (*d*), & apud R. Aben-Hezra in Comment. ad initium Geneseos. Securio, in illo Genesis exordio sermo. est de materia informi: dicitur enim: *terra autem erat inanis, & vacua:* illa autem materia informis non poterat esse ex alia materia jam præ-

e-

(a) Inter alios auctor impiissimi libri, cui titulus *Le système de la nature* pag. 25. hæc habet: *Que la matière ait pu commencer d'exister, c'est une hypothèse, qui jusqu'ici n'a jamais été démontrée par des preuves valables. L'éducation du néant, ou la création, n'est, qu'un mot, qui ne peut nous donner aucune idée de la formation de l'univers; il ne présente aucun sens, auquel l'esprit puisse s'arrêter &c.* Ita hic Athens ex suo tripode. Sed quan falso, mox videbimus. Præverat illi Boulainvilliers in suo Libro, cui mendacem hunc apposuit titulum: *Refutatio systematis Spinozae*, cum potius deberet inscribi: *Defensio systematis Spinozae*, cum in eo argumenta Spinozae proponantur quidem, sed non solvantur, & cum pag. 68. hic idem auctor scribere non sit veritus, nihil esse magis a ratione alienum in doctrina christiana de prima rerum creatione. Jo. etiam Marchio d'Argens in sua *Philosophia*, quam illi appellare placuit de *bon sens reflex.* 3. §. 7. creationem rerum ex nihilo fide credi oportere, dicit, ratione omnino repugnante; quæ phrasis ad mentem pseudo-philosophorum nostri avi nihil aliud sonat, quam mysteria fidei, utpote rationi repugnantia, inter fabulas amandanda esse. Voltaire in sua *Philosophia Historica* scepticum agit, & cap. 17. omnes eos irridet, qui mundi originem, primamque rerum creationem indagare voluerunt, & potius hac in-

re silendum consultit. Ronsseavins denique, ut alios taccam, in scurrili illa, erroribusque plena epistola, quam ad Archiepiscopum Parisiensem dedit, quæ de creatione rerum, in suo impio libro *l'Emile*, dubia. jain proposnerat, pyrrhonica methodo iterum renovat, & confirnat studet: & quod non satis in viro ingenuo mirari possimus, absurdissima illa hypothesis duorum principiorum, boni scilicet, & mali, constitutionem hujus universi melius explicari posse, somniat. Sed nota sunt hujus pseudo-Philosophi paradoxæ opinione. Hæc breviter adnotare placuit, ut appareat quanta sit hanc materiam accurate pertractandi necessitas.

(b) Procopius Gazæns eruditus Sæculi VI. Scriptor in suo Comment. in Octateuchum recte observavit, male a LXX. Interpretibus fuisse adhibitum verbum ἐπέτειος, quod non respondet vi vocis בָּרָא barā a Moyse adhibitæ. Quamquam non unus est hic locus, in quo versio LXX. omni jure meritoque reprehenditur, ut videri potest apud Patrem Gahr. Fabricy in Tomo. II. præclarí sui operis *Des titres primitifs de la révélation* pag. 148. seq.

(c) Confer Rich. Simonium *Hist. Crit. du vieux Test.* Lib. II. cap. 5., & Petavium *De Opificio sex dierum* Lib. I. cap. 1. n. 8.

(d) Seu *Doctor perplexorum*. Ubi obiter noto, ver-

existente producta (a). Ac denum , cum ratio ipsa , nt mox videbimus , luculenter nos doceat , primam rerum productionem nonnisi ex nihilo fieri potuisse , consequenter etiam docere videtur , eam vocem Υγειαν hoc in loco significare veri nominis creationem ex nihilo .

18. Sed hic Geneseos locus alio mirifice confirmatur , qui nulla potest detorsione eludi S. cilicet Lib. II. Machabaeorum cap. VII. 28. mater septem martyrum ita unum ex filiis suis ad mortem fortiter pro sancta Religione tolerandam exhortabatur : *Peto , nate , ut aspicias ad cælum , & terram , & ad omnia , quæ in eis sunt , & intelligentes , quia ex nihilo fecit illa Deus .* Hunc locum tamquam prorsus decretorium ad probandum creationem ex nihilo allegavit etiam Origenes Lib. II. *De Principiis* c. 1.

19. Accedunt ultius ea sacr. litterarum loca , in quibus dicitur , omnia a Deo esse facta . In Psalmo CXLV. 6. *Qui fecit cælum , & terram , mare , & omnia , quæ in eis sunt .* In Evangelio S. Joannis cap. I. 5. de Verbo divino dicitur : *Omnia per ipsum facta sunt : & ad Romanos XI. 56. Ex ipso , & per ipsum , & in ipso sunt omnia : ipsi gloria in sæcula sæculorum , amen .* Jam vero dici minime posset , omnia a Deo facta esse sine ulla exceptione , si aliquod jam exitisset subjectum increatum , unde mundus fuisset factus . (b) .

20. Prob. denique hoc fundamentale Religionis dogma ratione , quam plerique adversarioru[m] nostrorum libentius audiunt , quain Scripturam sacram . Quod est improductum , & a seipso existens , debet esse omnino necessarium , atque omni perfectionem genere cumulatissimum : quod enim productum est , ab alia causa pendet , ut sit ; ens autem improductum a nulla omnino causa pendet ; non ergo contingens esse potest , sed necessarium esse debet . Rursus quod a se ipso est , nullos habere potest perfectionum limites ; quemadmodum enim a nulla causa dependet , ut sit , ita a nulla causa coarctari potest ad certos & determinatos perfectionum gradus , ut majores non habeat . Jam vero quis asserere audeat , aut mun-

sionem latinam celebris hujns operis curatam a Jo. Buxtorfio anno 1629. longe preferendam esse alteri vetustiori anni 1520. ; quæ admodum obscura est , multisque erroribus scatet .

(a) Ad-sis doctissimum Alexium Symmachum Mazzochium in *Spicilegio Biblico* Dissert. I. in *Genesim de Chuo* , deque ovo primigenio . Porro Mosaico pene sensu Ovidius cecinisse videtur Lib. I. *Metam.* vers. 7. & seq.

*Unus erat toto naturæ vultus in orbe ,
Quem dixerat Chaos , rudis , indigestaque moles .
Nec quidquam nisi pondus iners , congestaque eodem
Non bene junclarum discordia semina rernit .*

(b) Hæc si attendisset Beausobrius , non tam facile

dum universum , aut varia , quæ in eo sunt , rerum genera , aut primam omnium materiam , esse ita necessaria , ut ne fingere quidem possimus , ea non existere ? Vel quis dicet , ea esse ita perfecta , ut nulla iis fieri possit perfectionis accessio ? Cum potius videamus , & multas in omnibus esse imperfectiones , & illas ipsas patias , ac temnes perfectiones , quæ mundo convenient , ita ei convenire , ut ab eo sejungi possint : non igitur mundus , vel materia a se esse potuerunt , sed deuherunt ab alia causa produci . Ne autem procedatur in infinitum , eo tandem deveniendum erit , ut dicatur , hæc omnia fuisse ab infinita Dei omnipotenti e nihilo extracta .

21. Quod magis etiam apparebit , si consideremus , materiam hujus universi , ut mole immaterial , habere tamen suos magnitudinis fines , suam determinatam figuram , certum locum , & situm ; neque enim reor , adversarios sibi persuasuros , quod nemini veterum Philosophorum in mentem venit , hoc universum esse mole infinitum . At vero si materia esset æterna , increata , & a se , quis illi certos posuisset extensionis limites ? Quis determinasset illi locum , & situm ? Cur non alia majora , vel minora spatia occupavit ? Cur ubique , & perfectly homogenea non fuit ? Quis demum illi certam motus quantitatē impressit ? Et quis hunc motum certis legibus adstrinxit ? Hæc , & multo plura id genus intelligi facile possunt , posita materiæ creatione ex nihilo ; intelligi autem nullo modo possunt , ea sublata . Vide , quæ hac de re dicta sunt Tomo I. Diss. I. num. 49. & seq.

22. Accedit , in Eute , quod a se ipso sine ulla causa existit , ita relucere existentiam , ut ne fingendo quidem possimus cogitare eum per se existens non existere ; quia hæc contradictionia sunt . Quænam autem est repugnantia , si cogitemus , hæc omnia , quæ nos circumstant , aut non fuisse olim , aut iterum in nihilum redigi ? Nihil ergo præter Deum , optimum maximum a se ipso existit , sed omnia ab ipso Deo producta sunt , utique ex nihilo (c) .

23. Atque hæc non opinio tantum est Philosophorum , aut Theologorum , sed dogma inconcussum Ecclesiæ , quod Fideles in Apostolorum Sym-

bo-

pronunciasset , hanc veritatem certam quidem esse ex invictis rationibus naturali lumine notis , non autem ex sacris litteris , quasi qui eam negare ausus fuerit , peccet quidem contra rectam , sanamque rationem , non autem divine revelationi repugnet . Præiverit autem illi in hac indulgentia Simon Episcopius Lib. IV. *Institut.* Sect. 4. cap. 14. dicens , *nusquam in terram , aut sine controversia asseri in Scripturis , materiam a nihilo factam .* Quasi vero ad aliquam veritatem ex Scripturis comprobandum necesse sit , eam totidem apicibus in iisdem contineri , & non sufficiat , si aliis quidem verbis , eodem tamen sensu continetur .

(c) Multo plures rationes , & quidem efficacissimæ videri possunt apud Sanctum Thomam Libro II. *Contra Gentes* capp. 15. & 16. , & Qu. III. *de potentia art.* 1. & 5. Legi etiam meretur Pater Thomas Vin-

bo profitentur iis verbis: *Credo in Deum.... Creatorem cœli, & terræ.* Quibus verbis Concilium Constantinopol. I. hæc alia addidit: *visibilium omnium, & invisibilium.*

24. Neque obest, ea verba in nonnullis Symbolis desiderari, ut in Romano, Aquilejensi, Orientali, & aliis. Non enim hoc probat, non fuisse id creditum a fidelibus, sed tantummodo ea verba fuisse addita, ubi, & quando aliqui male feriati homines id negare ausi sunt. Vide superius dicta Dissert. V. num. 289.

25. Denique hæc veritas fuit in Concilio Lateranensi IV. sub Innocent. III. anno 1215. solemniter confirmata; nam in primo capite *Firmiter definitum* fuit, *Deum esse unum universorum principium, creatorem omnium visibilium, & invisibilium, spiritualium, & corporalium, qui sua omnipotenti virtute simul ab initio temporis utramque de nihilo condidit creaturam &c.* (a).

26. Objic. primo ex sacris litteris. Sapientiae XI. 18. dicitur, *Deum creasse orbem terrarum ex materia invisa; vel ut habet textus Græcus, ex materia informi αὐμένῳ.*

27. Resp., ea verba esse intelligenda de materia informi, creata tamen a Deo, quod Mosaicae narrationi mire consentit; dicitur enim Gen. I.: *In principio creavit Deus cœlum, & terram; terra autem erat inanis, & vacua; hoc est sine herbis, plantis, animalibus, hominibus &c.* Ita hunc Sapientiae locum exponit S. Augustinus in Lib. I. *Contra Adversarium Legis, & Prophetarum* Tom. VIII. Procopius autem Gazæus dicit invisibilem fuisse appellatam terram, *quod esset subdita, & obruta aquis.* Vid. S. Thomas I. P. q. 66. art. 1.

29. Resp. Diabolum appellari *Deum, Principem, & Rectorem mundi*, idest peccatorum, qui in mundo sunt, & Diabolo serviantur, quemadmodum dicebat Jesus Judæis apud Joann. VIII. 44.; *Vos ex patre diabolo estis;* & Apostolus Philipp. III. 19.: *Quorum Deus venter est.* Error autem, & tenebræ dicuntur concreata peccatoribus, quatenus homines peccando errant, & odio habentes lucem diligunt tenebras.

50. Obj. secundo. Non defuerunt inter veteres Ecclesiæ Patres, qui aut materiam æternam, & increatam agnoverunt, aut saltem id sine piaculo

dici, aut putari permiserunt. Nam primo Athenagoras Sæcul. II. scriptor in *Apologia*, vel *Legatione* M. Aurelio Imperat., ejusque filio Commodio oblata de mundi opificio loquens num. 15, comparat Deum figulo, qui ex luto præexistente vasa format, unde etiam colligit, quemadmodum figurum ejus operibus figlinis merito præferimus, ita potiore jure a Christianis Deum omnibus hujus mundi rebus præferri, evanque solum adorari. Porro observat Beausobrinus, hoc Athenagoræ argumentum fuisse futurum efficacius, si ille credidisset, ac dixisset, Deum solum esse colendum, quia nèdum ex materia præexistente omnia formavit, sicut figuræ, sed etiam materiam ipsam ex nihilo extraxit. Accedit, quod ibidem num. 19. hoc quasi generale principium statuit: *Opus est & materiæ opifex, & materia opifici,* quod generaliter prolatum etiam ad Deum extendi videatur, ut ille quoque ad hunc mundum formandum materia indigerit. Tertio n. 10. ostendens, quomodo Verbum ab æterno Patre procedens natum rerum informem, & confusam in ordinem redigerit, nihil prorsus addit de prævia hujus materiae creatione, cum tamen locus esset opportunitissimus id explicandi.

51. Præterea Clemens Alexandrinus, qui Sæculo III. magna cum doctrinæ laude florebat, materiam æternam, atque increatam agrovit in suis *Hypotyposibus*, quemadmodum Photius refert in *Biblioth. cod. 109.* Ejusdem erroris vestigia apparent etiani in Lib. V. *Stromatum* n. 14. quo in loco probare videtur Heracliti Ephesii opinionem de duabus mundis, quorum unus sempiternus ponitur, & a nomine conditus, alter caducus est, ac periens; ubi certum est, nomine mundi sempiterni, & increati fuisse ab Heraclito intellectam materiam, nomine vero alterius mundi caduci, & perituri hanc aspectabilem Universi formam vi- cissitudinibus, mutationibusque obnoxiam (b).

52. Resp., mirum plane esse, Athenagoram in suspicionem negatæ creationis ex nihilo vocari, enim in ipsa *Legatione pro Christianis* eamdein claris, rotundisque verbis asserat. Non discernentes plerique, ait, *quid materia sit, quid Deus, & quantum utrinque intervallu pateat, compac- tis materiæ simulacris accedunt.* Nos vero discribemus facimus inter genitum, & ingenitum, in-

cent. Moniglia Ord. Prædicator. in *Dissert. contra i Materialistæ* Tomo I. Part. I. sez. 3. Multa in hanc rem egregia attulerint quoque veteres Ecclesia Patres, & præcipue Tertullianus *contra Hermogenem, & contra Marcionem*, Theophylactus Antiochenus in secundo Libro *ad Autolycum*, Dionysius Alexandrinus apud Eusebium Libro VII. *Præparat. Evangelica* cap. 19. & nonnulli alii. Nec prætereundum, quod Bælius (nomen apud nostros pseudo-philosophos illustre) nimia evidentiæ coactus confessus est, creationem ex nihilo adeo evidenter ostendi, ut sine absurditate negari non possit. In *Diction. art. Epicure* rem. T.

(a) Hinc recte S. Augustinus in Libro imperfecto de *Genesi ad litteram* cap. 1. Tomo III. inquit: *Deum fecisse, & creasse omnia, quæ sunt, & quantum sunt, catholica disciplina dici jubet, ita ut creatura omnis, sive intellectualis, sive corporalis, vel quod brevius dici potest secundum verba divinarum scripturarum, si- ve invisibilis, sive visibilis, non de Dei natura, sed a Deo sit facta de nihilo.* Ita magnis ille Ecclesiæ Doctor jamdū Socinianorum, atque eorum similium tolerantiam explosit.

(b) Joann. Clericus Sanctorum Patrum minime amicus in sua prima *Epist. Critica*, quæ est ad Archie-

inter ens, & non ens &c., videlicet inter materiam *creatam*, & Deum *increatum*, inter Deum, qui est ens a se, & nihilum, unde facta sunt omnia. Ex quo solo testimonio cadunt omnes conjecturæ Beausobrianæ; atque luculenter apparet, in eo tantum positam esse comparisonem filiguli, ut quemadmodum artifex quicunque in merito omnibus suis operibus longe præfertur, ita congruum sit, Deum omnibus creaturis longe anteponi, eumque solum adorari.

55. Quod si alicubi subobscurius loqui videtur, nec materiae creationem apertissime confiteri, id facit, vel quia id ejus scopus minime poscebat; vel ut modo loquendi adversariorum, quos demulcere studebat, quoad fieri posset; se accommodaret. Nam ex hoc, quod Ethnici concedebant, Deum in materiae informi aspectabilem, & pulcherrimam hanc mundi faciem indidisse, efficax ducebat ille argumentum, Deum solum esse cultu nostro dignum, indigna autem eodem cultu esse quæcumque a Deo facta erant.

54. Clementis *Hypotyposes* ab hæreticis longe ante tempora Photii vitias, nemo est, qui ignorat. Nec Photius ipse id ignoravit, qui eodem in loco multa in iis contineri blasphemata, atque absurdâ observat, ab eodem Clemente in aliis suis libris refutata. Præterea Eusebius materiae increatae impugnator acerrimus, dum in sua *Historia Eccl.* Lib. VI. cap. VI. *Hypotyposeon* Clementis mentionem cum laude facit, satis aperite significat, hujusmodi errorem in iis non extitisse. Aliqui putant, fuisse a Clemente creditam materiam æternam, creatam tamen a Deo: quæ sententia licet absurdâ, dogmati tamen Christiano de creatione rerum ex nihilo nullatenus opponitur.

55. Nullum autem nobis negotium facessit, quod Clemens in Lib. V. *Stromatum Heracliti Ephesii* errorem de materia increata non refellat; cum id ad ejus institutum minime pertineret; eo enim in loco sollicitus tantum erat, ut ostenderet, plerique a Philosophis Ethniciis fuisse ex nostris sacris libris deprompta, ac inter alia futuram aliquando in mundi restaurationem per ignem. Hoc autem ut probaret Clemens, attulit sententiam Heracliti duplice in mundum distinguens; contentus autem ea parte, quæ vera est, scilicet mundum visibilem esse conflagrandum, alteram de materia increata refellere prætermisit. Plures alias veterum opiniones eodem loco sine ulla refutatione Clemens recitat, quas tamen certe non probavit, ut veras.

Sic Zoroastrem duodecimo ab interitu die revixisse narrat ex Platone, cui profecto fidem non adhibuit, inde tamen conjicit, fuisse a Gentilibus resurrectionem corporum saltem indicatam. Sic supra attulerat illas Socratis preces: *O Pan, & Dii alii, date mihi, ut intus sim pulcher*, non profecto ad idolatriam confirmandam, sed ut probet etiam a Philosophis paganis virtutem fuisse reputatum veram animi pulchritudinem.

56. Ceterum & id addi debet, non tantam esse Clementis Alexandrini auctoritatem in Religionis negotio, quanta est aliorum veterum. Cassiodorus enim cap. 8. *Divin. Institutionum ipsum aliqua incaute locutum fuisse*, testatur, & Gelasius Papa in Synodo Romana ejus libros in apocryphorum classem rejecit (a).

57. Obiter hic castiganda venit Jo. Jac. Rousseau's temeritas, qui in sua illa procaci epistola ad Archiepiscopum Parisiensem scribere ausus est (pag. 55. not. 27.), Justinum martyrem, Originem, aliasque plures Ecclesiæ Patres materiae increatae admisso.

58. Sed qua fronte Genevensis hic pseudo-philosophus potuit id scribere de S. Justino, qui in *Cohortatione ad Græcos* n. 22. expresse dicit: *Solus (Deus) est, qui semper existat, nec factus sit?* Et num. 25. hanc ipsam erroneam opinionem materiae increatae, quam tribuit Platoni, hoc invicto ratiocinio refellit: *Materie vim, ut-pote ingenitam, &, ut ipse opinatur Plato, æqualem opifici, & coœvam obliuctari par est ipsius voluntati; ei enim, qui non creavit, nulla est in id, quod est increatum, potestas, unde nec vis ulla ei inferri potest, cum ab omni externa necessitate libera sit* (b).

59. Neque vero quis objiciat, S. Justinum in *Apologia* I. num. 59. putasse Platонem Moysi consentire in explicanda rerum genesi; certum autem esse, Platонem posuisse materiam æternam, & increataem.

40. Respondeo enim, non putasse Justinum perfectam esse Platонis cum Moyse consencionem, sed aliquam tantum, in eo scilicet, quod uterque dixerit, Deum ex materia informi mundum condidisse, non autem quod Moses docuerit, materiam esse increataem, quemadmodum docuit Plato; quod numquam potuit Sancto Justino in mente venire. Quamquam hic Sanct. Pater studio pertrahendi Gentiles ad Christianam religionem, omnia ex Ethnica Philosophia coacervavit, quæ po-

piscopum Cantuariensem, hanc calumniam admissæ materiae increatae Clementi Alexandrino appinxit. Ejus vestigia postea secuti sunt Voltairius, Rousseavus, aliqui nostræ atatis hypercritici.

(a) Videri merentur, quæ de Clemente Alexandrino scriptis sapientissimis Pontifex Benedictus XIV. in *Litteris Apostolicis* ad Joan. V. Portugalliae Regem præfixis novæ editioni Martyrologii Romani §. 19. & seq.

(b) Multo plura Sancti Justini testimonia in hanc rem

affiri possent, si opus esset; ut illud, quod habet in *Dialogo cum Tryphonе* n. 6. ubi inquit: *Solus Deus est, qui nec genitus sit, nec corruptioni obnoxius, ac propterea Deus est; reliqua vero omnia, quæ post eum sunt, genita, & corruptioni obnoxia*. De Justini, atque Athenagoræ mente quantum ad creationem in Materiæ, adi-sis doctissimum utrinque operum editorem, D. Prudentium Maran in *Praefat. Part. II. cap. 2.*

poterant aliquo modo cum Christianis dogmatibus convenire. Neque omnino certum est a Platone fuisse creationem rerum ex nihilo ignoratae, vel negatam (a).

41. Quam falso etiam Origenes Hæreticis materialiis accenseatur a Rousseavio, vel ex solo cap. 5. Lib. I. de principiis liquido appetet; ibi enim totus est, ut nonnisi unum rerum omnium principium statuat, neimpe Detam. Et Lib. II. cap. 1. iure miratur, Anaxagoram, Pythagoram, & Stoicos, summos alioquin Philosophos in eam amittiam fuisse delapsos, ut ingenitam, idest non ab ipso Deo omnium conditore factam materialia paterint.

42. Nimis autem longuin esset, de ceteris Partibus dicere, qui omnes uno consensu Marcionis, Hermogenis, Manichæorum, ceterorumque Dualistarum deliria, tamquam impiissimas blasphemias insectati sunt (b).

43. Obj. tertio. Quod fit ex nihilo, habet esse post non esse: aut ergo in eodem instanti, in quo antea non erat, accepit esse, aut in instanti subsequente; non in eodem instanti; alias verum esse, rem in eodem instanti esse & non esse: non in sequenti; cum enim inter illa duo instantia sit tempus medium, sequeretur, in tempore illo medio nec dici posse rem esse, utpote quia nondum est illud instantis, in quo creata dicitur, neque rem non esse, cum illud postremum instantis, in quo res non erat, jam præterierit: creatio igitur ex nihilo contradictionem involvit, adeoque &c.

44. Resp., hoc merum esse sophisma, quo, si aliquid valeret, probari etiam posset, res produci non posse naturali generatione. Illud tamen solvit, egregie pro more suo acutissimus S. Thomas Qu. III. de potentia art. 1. ad 10. his verbis: „Cum sit aliquid ex nihilo, esse quidem ejus, quod sit, est primo in aliquo instanti, non esse autem non est in illo instanti, nec in aliquo reali, sed in aliquo imaginario tantum. Sicut enim extra universum non est aliqua dimensio realis, sed imaginaria tantum, secundum quam possimus dicere, quod Deus potest aliquid fa-

„cere extra universum, tantum, vel tantum distans ab universo; ita aut principium mundi non fuit aliquod tempus reale, sed imaginarium; & in illo possibile est imaginari aliquod instans, in quo ultimo fuit non eius. Nec oportet, quod inter duo ista instantia sit tempus medium, cum tempus verum, & tempus imaginarium non continguuntur.“

45. Inst. In rebus hujus mundi multæ inveniuntur imperfections, & una res est imperfectior altera: sed istarn imperfectionum Deus auctor esse non potest; superest igitur ut illæ originem trahant a materia, quæ a Deo non sit.

46. Resp. S. Thomas loco cit. ad 14., proprie loquendo hujusmodi defectus, qui in rebus inveniuntur iniores, vel minores, non posse appellari „imperfections: nam imperfectio designat parentiam alienij, quod natum est haberet, vel debet haberet. Unde & in gloria quamvis unus Sanctorum alium excedat, nullus tamen imperfectus erit. Si tamen aliqua imperfectio in creaturis sit, non oportet, quod sit ex Deo, neque ex materia, sed in quantum creatura est ex nihilo (c).

47. Obj. quarto. Commune est Philosophorum proloquiun, essentias rerum esse æternas, improductas, atque a Deo independentes: non ergo Deus eas ex nihilo creavit; adeoque &c.

48. Resp., id verum esse in sensu logico, & ideali, prout neimpe essentias rerum important connexionem suorum prædicatorum essentialium, quæ connexio est æternæ veritatis, non autem id verum esse in sensu reali, nam istæ essentiae, ut re ipsa existerent, Dei creatrice manu indigebant, sine qua in possibilium infinito regno adhuc continerentur.

49. Obj. quinto. Torqueat-se, quantum vule, humana ratio, nullam unquam poterit sibi ideam efformare creationis ex nihilo: immo hæc e diametro pinguiat cum illo principio: ex nihilo nihil fit. Quamobrem nec in mente venit alicujus ex Philosophis antiquis, quibus potius impossibilis videbatur, unde illud Ciceronis Lib. II. de Divina-

na-

(a) Ea placet exscribere, quæ eruditissimus Daniel Huetius habet in Lib. II. Questionum alnetanarum initio c. 5. „Plato suam de mundi ortu sententiam cum pluribus locis, sed præcipue in *Timeo*, & *Sophista* diserte expressam consignavit, hujusque opifici motitionem palam ad Deum retulit: quodque diligenter observatione dignissimum est, Deum non ex æterna materia, sibi coequali, mundum conpegitse ratus est, sed eduxisse ex nihilo, solaque sua voluntate ad id egnisse. Idoneum teste datus Hierocletus in libello de providentia, & fato, cuius hæc verba sunt: *Hæc speculatio, juxta Platonem, Deum ipsum statuit omnis adspectabilis mundi opificem, quem e nulla re subjecta artifex eduxerit; cum propria ejus voluntatis sufficiat, ut res existant. Quæ mere Mosaiaca sunt; uti & quæ de siderum procreatione disseuntur.* Uterque enim, & Moses, & Plato, posita ea

Gazzaniga Theol. Tom. III.

„dixit in cœlo, ad generationem, distinctionemque temporum ... Atque hæc Mosis, & Platonis consensio acute ab Eusebio, & Augustino observata est. Itaque uno ore sententiam hanc adscribunt Platonis, non prisci solum Christiani scriptores, Justinus, Theophilus, Tertullianus, Minutius, Lactantius, aliique multi, sed Ethnici quoque“. Quod vir in doctrina Veterin aperte versans demonstrare pergit.

(b) Qui plura de his desiderat, legere poterit elegansissimum non minus, quam doctissimum Religionis vindicem P. Antoninum Valsechium *Dei fondamenti della Religione* Lib. III. cap. 3. num. 9.

(c) Difficultates autem, quas veteres, recentesque Manichæi objicint ex consideratione mali moralis, quod non nisi a principio malo oriri autuant, inventiuntur solvae in nostris Prælectionibus Tomo I. Dissert. II. *De Providentia*.

natione cap. 16. Erit ne aliquid, quod ex nihilo oritur, aut in nihilum occidat? Quis hoc Physicus dixit unquam?

50. Resp., nullam quidem creationis ex nihilo ideam sensibilem, & phantasticam efformari posse, qualem in generationibus habemus, quæ ex præjacente subjecto sunt; potest tamen facile intelligi, primam rerum omnium productionem factam esse ex nihilo cum ipsa ratio doceat, non posse in productione rerum in infinitum nos progredi, & propterea tandem pervenientum esse ad aliquam primam rerum productionem, quæ ex nihilo sit facta.

51. Illud autem commune principium, *ex nihilo nihil fit* verum est, si recte intelligatur, nempe nihil fieri ex nihilo, tanquam ex principio, vel subjecto; falsum est autem, si ea ratione intelligatur, qua Deus omnipotens effecit, ut ea, quæ ante non erant, inciperent esse.

52. Quod si Philosophi gentiles obtenebratum habentes intellectum id non viderunt (de qua tamen re acris est inter eruditos controversia), non propterea sequitur, id esse falsum: nam multa alia fuerunt ab ipsis ignorata, quæ ratio nostra revelationis lumine confortata postea feliciter adinvenerit. Ceterum creationem lumine naturali cognosci posse, octo plane argumentis evincit perdoctus Bened. Peterius Lib. V. *de commem. principiis* cap. 7.

53. In eo etiam corrigenda est nostra imaginations, quod nihilum concipimus, quasi terminum, vel extremum aliquod, perinde ac si creatio esset duorum extremorum nihilis, & entis unio; ac proinde superanda esset distantia infinita inter nihilum, & ens. Hæc falsa imaginatio ex eo oritur, quod creationem concipimus, quasi mutationem rei de non esse ad esse, quod tamen falsum est; nam mutatio exigit aliquod subjectum transiens de uno termino ad alium. Creatio igitur melius explicatur exemplo temporis, puta cum de manè fit meridies, non quasi mane transeat in meridiem, aut fiat duorum extremorum unio, sed solum quia meridies succedit tempori matutino: ita etiam in creatione esse rei succedit nihilo.

54. Inst. Si Deus mundum, vel materiam ex nihilo creasset, vel id fecisset ab æterno, vel non ab æterno: primum certe falsum est, imo a plerisque impossibile reputatur, alterum etiam manifeste repugnat; si enim Deus mundum condidit non ab æterno, debemus fateri, decretum divinum creandi mundum tota æternitate ejusdem creationem præcessisse, in quo duo impossibilia inventiuntur: primum, quod in æternitate aliquid prius ponatur, aliud posterius, quod notioni æternitatis

repugnat: secundum, quod tota æternitas perpetrari sicut, antequam conderetur mundus.

55. Resp. primo, iisdem difficultibus premi, qui fingunt, materiam informem extitisse a tota æternitate, ex ea autem postea, nescio quo modo, hanc pulcherrimam mundi formam prodiiisse. Qui autem mundum, qualis nunc est, ab æterno semper fuisse communisuntur, multis aliis incommodis subsunt, ut seq. Cap. IV. ostendetur.

56. Ut autem propositæ difficultati satis fiat, omnino dicendum est, mundum non fuisse ab æterno creatum, & decretum creandi mundum in mente divina fuisse æternum, ut proinde ipsam creationem præcesserit, non tempore aliquo, quod in æternitate nullum est, sed quodam nostro concipiendi modo: nihil enim prohibet, quin nos in æternitate omnino simplici duo veluti puncta fingamus: alterum, quo Deus voluit creare mundum: alterum, quo re ipsa illum creavit. Verius autem dicitur, Deum a tota æternitate decrevisse, ut mundus existeret, non tamen in ipsa æternitate, sed in tempore, vel potius una simul cum tempore. Ita pro modulo nostro.

57. Fatendum quidem est, has, & multas id genus difficultates numquam plene, atque evidenter enodari posse, quia nullam claram, distinctamque æternitatis notionem habemus: quamobrem S. Paulus ad Hebr. XI. 3. inquit: *Fide intelligimus aptata esse sæcula Verbo Dei*, ut ex invisibilibus visibilia fierent. Hæc tamen obscuritas non impedit, quin creationem ex nihilo non modo possibilem, sed etiam re ipsa factam esse credamus; cum solum modus, quo facta est, densissimis tenebris involvatur. Atque hic locum habet illud sapientissimum S. Augustini monitum Lib. II. *de Civitate Dei* cap. 15. Tom. VII. *Has argumentationes si ratio refutare non posset, fides irridere deberet (a).*

C A P U T III.

*Solvuntur breviter nonnullæ questiones
de rerum creatione.*

58. Quæres primo, an virtus creandi ex nihilo soli Deo competat?

59. Resp., errasse in hac re multos priorum sæculorum haëreticos, Simonem, ejusque discipulum Menandrum, tum Saturninum, Basilidem, Carpocratem, Cerinthum, ac Valentianos, qui mundum ab Angelis veluti a minoribus Diis conditum esse dixerunt. Illorum errorem refutarunt potissimum S. Irenæus Lib. II. *adv. haereses* cap. 1. & 2., Sanctus Epiphanius haeresi XXII. & Théo-

(a) Inter multos, qui de creatione rerum ex nihilo scripserunt, legi meretur acuta juxta ac solida dissertatione Patris Vincent. Thomæ Moniglia Ord. Prædicator. contra Materialistas Tom. II. 8. Patavii 1750., tum

Pater Benedictus Pererius *De communib. principiis*, atque in primis Sanctus Thomas Lib. II. *Contra Genites* cap. 15. & seq.

Theodoretus Lib. V. *hæreticarum fabularum* cap. 4. Quidam autem pejus delirantes mundi fabri-
cam Deo malo, vel principio malo adscrihebant,
ut Credo, Marcion, Manichæi, & Priscillianistæ,
contra quos Concilium Bracarensis I. celebratum
circa annum 563. ita definitivit: *Si quis dixerit,
creationem universæ carnis non opificium esse
Dei, sed malorum Angelorum, sicut Manichæus,
& Priscillianus dixerunt, anathema sit.*

60. Facile autem prob. cum S. Thoma I. P.
quæst. 45. art. 5., nullam creaturam esse posse
causam, aut principalem, aut saltem instrumentalem
creationis. Et prima pars ita ab Angelico
invictè demonstratur: *Oportet universaliores effec-
tus in universaliores, & priores causas reducere:
inter omnes autem effectus universalissimum
est ipsum esse, unde oportet, quod sit proprius
effectus primæ & universalissimæ causæ, quæ
est Deus ... Producere autem esse absolute, non
in quantum est hoc vel tale, pertinet ad ratio-
nem creationis; unde manifestum est, quod crea-
tio est propria actio Dei.*

61. Ulterius ad producendum aliquid ex nihilo
requiritur virtus infinita; utpote quia res non ex-
trahitur ex aliqua potentia, ut contingit in formis
substantialibus, & accidentalibus, quæ educuntur
ex potentia materiæ, in qua continebantur. Cum
igitur constet, nullam creaturam capacem esse vir-
tutis infinitæ, sequitur manifeste &c.

63. Hinc S. August. Lib. III. de Trinitate cap.
8. & 9. Tom. VIII. ostendit, neque malos Ange-
los, neque bonos esse posse alicujus rei creatores;
& Lib. XI. de Civit. Dei c. 4. T. VII. Excep-
tis, inquit, propheticis vocibus mundus ipse ordi-
natissima sua nobilitate, mutabilitate, & visi-
bilium omnium pulcherrima specie quodammodo
tacitus & factum se esse, & non nisi a Deo
ineffabiliter, atque invisibiliter magno, ineffabili-
ter, atque invisibiliter pulchro fieri se potuisse
proclamat.

63. Alteram autem partem ita probat Angelicus:
*Causa secunda instrumentalis non participat ac-
tionem causæ superioris, nisi in quantum per ali-
iquid sibi proprium dispositive operatur ad effec-
tum principalis agentis ... Illud autem, quo l-
est proprius effectus Dei creantis, est illud,
quod præsupponitur omnibus aliis, scilicet esse
absolute: Unde non potest aliquid operari dis-
positive & instrumentaliter ad hunc effectum,*
*cum creatio non sit ex aliquo præsupposito,
quod possit disponi per actionem instrumentaliter
agentis.*

64. Contraria tamen sententia aliquos patronos
habet, ut Petrum Lombardum in Lib. IV. *Sen-
tentiarum* Dist. 5., cuius opinionem, sicuti etiam
quoruindam aliorum, refert S. Thomas in
Comment. ibidem Quæst. I. art. 1. Solut. 5. ad
4. Si quis autem de his rebus plura desiderat,
adeat Scholasticos, præcipue Guill. Estium in Lib.
III. *Sententiarum* Dist. I. §. 4. & 5.

65. Quæres secundo, an opus creationis sit ta-
ti Sanctissimæ Trinitati commune?

66. Respondet S. Thomas affirmative I. P. qu.
45. art. 6., cuius ratio est, *quia creare conve-
nit Deo secundum suum esse, quod est ejus es-
sentia, quæ est communis tribus Personis. Id
etiam definitum fuit in Concilio Lateranensi IV.
ut supra iuniuimus num. 25.*

67. Monet tamen Angelicus ibidem, „divinas
„Personas secundum rationem suæ Processionis
„habere causalitatem respectu creationis rerum.
„Deus enim est causa rerum per suum intelle-
„ctum, & voluntatem ... Unde Dens Pater ope-
„ratus est creaturam per suum Verbum, quod
„est Filius, & per suum anorem, qui est Spi-
„ritus sanctus. “ Et insuper in resp. ad 2. ob-
servat, „quod sicut natura divina, licet sit com-
„munis tribus Personis, ordine tamen quodam
„eis convenit, in quantum Filius accipit naturam
„divinam a Patre, & Spiritus S. ab utroque,
„ita etiam virtus creandi licet sit communis tri-
„bus personis, ordine tamen quodam eis conve-
„nit. Nam Filius habet eam a Patre, & Spi-
„ritus sanctus ab utroque. Unde creatorem esse
„attribuitur Patri, ut ei, qui non habet virtu-
„tem creandi ab alio. De Filio autem dicitur:
„per quem omnia facta sunt, in quantum habet
„eamdem virtutem, sed ab alio; nam præ-
„positio per solet denotare causam medium, sive
„principium de principio. Sed Spiritui sancto,
„qui habet eamdem virtutem ab utroque, attri-
„butur, quod dominando gubernet, & vivifiet,
„quæ sunt creata a Patre per Filium.

68. Quæres tertio, an rerum creatio descripta
a Moyse intelligenda sit in sensu figurato, &
mystico?

69. Resp., fuisse hunc unum ex erroribus, quos
in Origene merito reprehendebat S. Epiphanius,
cum in Lib. de Hæresibus num. 64., tum multo
acrius in Ancorato, quod videlicet totam Mo-
saicam historiam de mundi genesi ad sensum spi-
ritualem, & mysticum referret. Vetus tamen
non est, ubi gravia adsint fundamenta, vel ex aliis
S. Scripturæ locis, vel etiam ex perspicua
ratione, quædam ibi exposita figurato sensu intel-
ligere, in quo plerique Sancti. Patrum exemplo
suo viam nobis monstrarunt.

70. Sic licuit S. Augustino distinctam sex die-
ruin enumerationem a Moyse factam figurate ex-
plicare de distincta soli operationum, & ope-
rum natura, vel de distincta Angelorum cognitio-
ne, de qua S. Augustini opinione aliquid postea
dicimus. Licuit aliis principii nomine, quo Moy-
ses usus est, Verbum divinum intelligere. Ita
Tertullianus contra Praetextum cap. 5., S. Basilius Hom. I. in Genesim, S. Ambrosius Lib. I.
Hexaemeron, S. August. Lib. XI. Confessionum
cap. 9. & 10., & alibi saepè, S. Hieron. initio
Traditionum Hebraicarum in Genesim, & S.
Thomas I. P. qu. 46. art. 5. Ac demum, ut plu-
ra

ra alia omittam exempla, non desunt doctissimi viri, qui per lucem, quam a Deo conditam dicit Moyses die prima, mystice intelligent Angelos. Ita inter alios S. August. *de Genesi ad litt. c. 17.*, quamquam bene multi nobiles interpres lucem corpoream iis verbis expressam fuisse censerent. Non itaque vetitum omnino est ad mysticum, & ad figuratum sensum verba Mosaica aliquando transferre. Sed cavendum est, ne id temere, & inconsiderate fiat.

C A P U T IV.

Ostenditur, mundum non fuisse creatum ab æterno.

71. Id autem ostenditur primo ex Sacris Litteris, quæ multis, & luculentissimis testimoniosis id nos docent. Nam Geneseos I. Moyses mundi creationem describens, eam factam fuisse dicit spatio sex dierum, quod cum ejus æternitate cohædere non potest. Quod iterum repetitur Exodi XX. 11. Præterea Prov. VIII. 22, inquit æterna Sapientia: *Domini posse dicit me in initio viarum suarum, antequam quidquam faceret a principio; & iterum vers. 26. Alluc terram non fecerat, & flumina, & cardines Orbis terræ; quando præparabat cœlos, aderam.* Ps. Cl. 26. *Initio tu Domine terram fundasti. Christus etiam apud Jo. XVII. 5. in Patrem orabat: Clarifica me, tu Pater, apud temetipsum claritate, quam habui, priusquam mundus esset, apud te.* Et Paulus Apostolus ad Ephesios I. 4. dicit, nos electos fuisse in Christo ante mundi constitutionem; ac uniuersum prolixi essemus, si omnia testimonia hue spectantia coacervare yellemus.

72. His animadversis S. Thomas I. P. q. 46. art. 2., & quæst. 61. art. 2. indubitate asseruit, articulum fidei esse, mundum non semper extitisse, sed cœpisse initio temporis; quod etiam de-

finitivit Synodus IV. Lateranensis his verbis: *Deus sua omnipotenti virtute ab initio temporis utramque de nihilo condidit creaturam &c.* Vide supra n. 25.

73. Et quidem hæc sententia adeo semper communis fuit inter Christianos, ut vel ipsi heretici, qui materiam æternam, & iuproductam commenti sunt (supra num. 5. & seq.), mundi tam en conformatiōne fuisse in tempore, vel potius una simul cum tempore factum, ferme omnes confiterentur. Solum inter Ethnicos Philosophos inventi sunt qui absurdam hanc de mundi æternitate opinionem tuerentur (a).

74. Quanquam vero hæc omnia divinarum Scripturarum loca de mundi hojus, qualis nunc est, initio intelligi posse videntur, dubitandum tamen non est, materiam quoque, ex qua formatus est mundus, fuisse creatam initio temporis, non autem a tota æternitate præexistisse. Primo enim id significari videtur initio Geneseos, ubi dicitur: *In principio creavit Deus cœlum, & terram; terra autem erat inanis, & vacua; quibus, ut supra observavimus, luculentiter significatur, prius a Deo fuisse creatam materiam informem, deinde pulcherrimam hujus mundi faciem efformatam.* Ulterius non appareat, cur Deus voluerit ab æterno creare materiam, ut ex illa postea initio temporis mundum formaret. Denique pondus hac etiam in re, auctoritatemque habere debet veterum Patrum sententia, qui nomine cœli, & terræ ruden, indigestamque materiæ molem intelligunt. Audiatur nomine omnium S. Augustinus in Lib. I. de Genesi contra Manichœum Tom. I. ubi ait: *Prima materia facta est confusa, & informis, unde omnia fierent, quæ distincta, atque formata sunt, quod credo a Græcis chaos appellari.* Id autem frequenter S. Doctor in suis operibus repetit.

75. Aliam tamen etiam sententiam nonnunquam S. Pater adoptavit, eodem scilicet tempore & ma-

te-

(a) Hujus erroris aconsentur a Censorino in suo tractatu *De die natali Pythagoras Sainius, Ocellus Lu- canus, & Architas Tarentinus, Plato item, Xenocrates, & Dicæarchus Messanensis.* Potissimum autem hic error tribuitur Aristoteli in Lib. *De cœlo*, tum etiam in *Physicis*, & *Metaphysicis*; quæ de re videri possunt Ben. Perierius in *Physicis Instit.* & Clarkius *De exist. Dei Part. I. cap. 4.* Observat tamen S. Thomas I. P. qu. 46. art. 1. Aristotelem habuisse hanc opinionem de mundi æternitate solum ut probabilem, non autem ut indequaque certam; nam in Lib. I. *Topico- rum* c. 9. dicit, quædam esse problemata dialectica, de quibus non habemus rationes, scienti utram mundus sit æternus. Hanc erroneam opinionem, quæ potissimum apud Græcos obtinuit, nervose refutat Procopius Gazarus in suis *Comment. ad Genesim* cap. 1. Dignus est etiam, qui legatur, noster Vener. P. Moneta Lib. V. advers. Catharos, & Vald. cap. 11. edit. Rom. 1743. in fol. a P. Th. Aug. Riechinio curatæ.

Philosophi, qui mundi æternitatem adoptabant, eas postea excitarunt quæstiones, an ova præcesserint a-

ves, vel contra prius aves fuerint, quæ ova genuerint: an dies fuerit posterior nocte, vel prior, & ita quasi in labyrintho errantes nugabantur.

Accusatur quidem inter Christianos Origenes ejusdem erroris a Methodio Martyre apud Photium in *Bibliotheca* cod. 225., & a Justiniano Imperatore in *Tract. adv. Origenis errores.* Verumtamen, ut appareat ex ejus Lib. III. *de principiis* c. 5. Origenes potius volebat, innumerabiles mundos fuisse ante hunc nostrum, & innumerabiles etiam post futuros. Consul: Huetius in *Origenianis* Lib. II. qu. 5. nnm. 1. & qu. 12.

Inter recentiorum pseudo-philosophorum portenta hoc etiam invenitur ex extinctis veterum cineribus exsuscitatum; præcipue autem in quodam Libro, cui titulus *l' éternité du monde*, qui Boullangeri tribuitur, a liorium id genus impiorum operum auctori.

Ceterum novitatem hujus nostri mundi plures etiam Ethnici Philosophi cognoverunt, qui postea eo devo- velabantur, ut diversas singulare revolutiones, quibus sepius fuerit renovatus. Legatur, si lubet, Macrobius de somnio *Scipionis* cap. 10. Lib. II.

teriam & formam hujus mundi creatam fuisse, ut nulla alia sit inter utramque prioritas, quam originis, & naturae. Ita in Lib. I. de Genesi ad litt. cap. 15. Tomo III. docet, *utrumque fuisse simul concreatum & unde factum est*, (scilicet materiam), & quod factum est, (nempe mundum); quod explicat exemplo verborum, quæ simul cum voce proferuntur, ita tamen ut vox origine praecedat verba, quæ ex voce formantur. Utraque sententia probat, materiam non minus, quam mundum ipsum fuisse initio temporis, seu cum tempore creatum; de qua re copiose tractat S. Thomas I. P. quæst. 66. art. 1. & seq.

76. Obj. primo contra hanc fidei veritatem. Mundus ab æterno erat in potentia ad esse; sed quod est in potentia ad esse, dicitur materia; ergo materia erat ab æterno; & cum hæc sine forma esse non possit, etiam &c.

77. Respondet S. Thomas I. P. quæst. 46. art. 1. ad 1., mundum fuisse ab æterno possibilem, non secundum potentiam passivam, quæ est materia, sed secundum potentiam activam Dei, qui ipsum ex nihilo extrahere poterat. Observat etiam Angelicus, mundum fuisse possibilem, antequam crearetur, ex sola habitudine terminorum, qui sibi non repugnant, secundum quod possibile opponitur impossibili.

78. Dices. Materia est ingenita, & incorruptibilis. Ergo saltem ista fuit æterna.

79. Resp., materiam dici ingenitam, non quia sit a se, aut nunquam incepit esse, sed quia non est facta per generationem, ut sunt mixta. Sic etiam dicitur incorruptibilis, quia non subest vicissitudinibus formatum, quæ generantur, & corruptiuntur; non autem quasi non possit ab infinita virtute Dei in nihilum redigi. Eademque ratione cælum dici solet a Philosophis ingenitum, & incorruptibile, non quasi a Deo factum non fuerit, aut non possit a suo Creatore destrui: unde etiam Christus Dominus dicebat Matth. V. 18. donec transeat cælum, & terra, & cap. XXIV. 35.: cælum, & terra transibunt.

80. Objic. 2. Vel Deus voluit ab æterno creare mundum, & non potuit, vel potuit, & noluit, vel nec voluit, nec potuit. Si primum, vel tertium dicatur, Deus non est omnipotens. Si secundum, Deus est invidus: quæ cum sint absurdia, sequitur, Deum potuisse, & voluisse mundum ab æterno creare, & re ipsa creasse.

81. Resp. Quæstionem esse apud Theologos nondum plene definitam, an Deus potuerit hunc mundum, qualis nunc est, ab æterno creare, de quæ nos infra pauca dicemus. Sed etiam si potuisset, certe noluit; quod nobis ea momenta persuadent, quæ superius attulimus. Nullo autem modo propterea invidiæ accusandus est, si noluit; neque enim propter nos, sed propter seipsum creavit Dominus mundum; eumque creavit, quando infinita ejus sapientia id expedire judicavit. Deus, inquit S. Thomas q. 3. de potentia art. 17. ad 7., de necessitate vult suam bonitatem, & omnem id, sine quo sua bonitas esse non potest; tale autem non est creaturarum productio (a).

82. Obj. tertio. Posita causa sufficiente ponitur effectus; sed Deus est causa sufficiens effectiva mundi propter suam omnipotentiam; est etiam causa finalis ratione suæ bonitatis; ac demum causa exemplaris ratione suæ sapientiae: Ergo quemadmodum Deus est ab æterno, ita & mundus (b).

83. Resp. cum S. Thoma laud. quæst. 46. I. P. art. 1. ad. 9., majorem propositionem esse veram de causa, quæ necessario agit; non autem de causa libera, quæ agit per voluntatem, cuiusmodi est Deus, qui ab æterno quidem voluit creare mundum, cum omnia decreta Dei sint æternæ; simul tamen voluit, ut mundus existeret non ab æterno, sed una cum tempore.

84. Inst. . Actio, qua Deus mundum creavit, est æterna, cum sit ipsius substantia, & cum Deus ab æterno fuerit in actu creandi. Ergo etiam effectus debuit esse æternus. Id ipsum confirmatur ex eo, quod Deum conciperemus, quasi otiosum, antequam mundum condiceret, & gubernaret (c). Ac demum intelligi non potest, cur Deus tam sero, & non prius manum operi tam præclaro admoverit.

85. Resp. cum S. Thoma ibidem ad 10., ab agentibus liberis effectum produci, qualem & quo tempore agens illum producere voluit. Actio itaque Dei, seu decretum ejus voluntatis creandi mundum fuit ab æterno; sed tale fuit, ut mundus existeret eo modo, & eo, ut ita dicam, puncto temporis, quo voluit.

86. Altera difficultas primo innititur falsæ suppositioni, quasi tempus jam esset, antequam crearetur mundus: cum potius simul cum mundo incepit etiam tempus; ut eum inquit S. Augustinus Libro I. de Genesi contra Manichæos cap.

205.

impiis eorum libris *Dieu, & les hommes. Questions sur l'Encyclopédie* verbo *Eternité; De la nature*, ailiisque ejusdem surfuris.

(c) Hanc objectionem refert Origenes Lib. III. de Principiis cap. 5. n. 3., cui ille ex præjudicata sua opinione respondet, quod non tunc primum, cum visibilem istum mundum fecit Deus, coperit operari; sed si out post corruptionem hujus erit aliud mundus, ita & antequam hic esset, fuisse alios credimus &c.

(a) Observat insuper S. Thomas cit. Ieo q. 3. potentia ad 8., convenientius fuisse, ad ostensionem divinae Omnipotencie Creaturas non produci ab æterno; quia in hoc manifeste apparet, quod ab alio sint eductæ in esse, & quod creatura omnino divina subjacent voluntati. Plura in hanc rem invenientur apud S. August. Lib. XII. de civitate Dei cap. 12. Tom. VII.

(b) Hoc potissimum arguento se triumphare putant recentiores æternitatis mundi defensores, ut appareat ex

2., ante principium temporis non erat tempus. Deus enim fecit & tempora; & ideo antequam faceret tempora, non erant tempora. Sed quomodocumque id intelligatur, Deus erat, est, & erit in sua æternitate nunquam otiosus, sed intelligens & amans se ipsum, ac in seipso plene beatus.

87. Postremam difficultatem ita diluit Arnobius Lib. I. *adv. Gentes*. In infinitis perpetuis sæculis nihil omnino dicendum est serum. Ubi enim finis, & initium nullum est, nihil præmaturum est, nihil tardum. Quamvis etiam si conciperemus æternitatem instar temporis infiniti, in quo infinita esset momentorum successio, facile posset responderi, Deum eo tempore creasse mundum, quo voluit; quare autem ita voluerit, penes ipsum esse (a).

88. Eademque ratione solvitur similis difficultas, qua aliquibus videtur Deus immutatus, si mundum ab æterno non creavit; quasi factus fuerit Creator, & Dominus, cum antea non esset. Et quidem si S. Methodio fides est apud Photium in *Biblioth. cod. 255.*, Origenes inde motus est, ut mundum ab æterno fuisse statueret, quia nec Creator, nec Dominus ab æterno fuisse, ac proinde mutatus. Hæc difficultas inde oritur, quod Deum creante nobis fingimus eo modo, quo artifex manum operi admoveat. At vero Deus mundum creavit actu suæ voluntatis, quo ab æterno voluit, & decrevit, ut mundus initio temporis, seu cum tempore esset. *Dixit, & facta sunt; mandavit, & creata sunt.* Ut sic tota mutatio sit in mundo, qui cum antea non esset, esse cœpit, non autem in Deo, qui idem semper fuit, & permanxit. Methodius autem Origenem refellens plura adducit, ut evincat, Deum,

etiam antequam existeret mundus, fuisse undequaque perfectum, ut nulla potuerit ipsi fieri perfectionis accessio; ut proinde & Creator, & Dominus, & Omnipotens semper fuerit, etiam antequam istæ res mutabiles existerent, in quas dominum suum exerceret.

89. Inst. Cum Deo nihil possit de novo accedere, quemadmodum modo est Dominus supremus, sic debuit Dominus ab æterno esse. Ergo etiam ab æterno fuit mundus, in quo suum dominum exercebat.

90. Respondet S. Thomas q. 5. de potentia art. 17. ad 21.: *Si relatio dominii intelligatur consequi actionem, qua Deus actualiter creaturas gubernat, sic non est ab æterno Dominus. Si autem intelligatur consequi ipsam potestatem gubernandi, sic competit ei ab æterno; nec tamen oportet creaturas ab æterno ponere, nisi in potentia (b).*

91. Obj. quarto. Si mundus semper non fuit, sed hoc secundum involvit contradictionem; sequeretur enim, tempus aliquando non fuisse; illud autem aliquando significat tempus; itaque aliquo tempore non fuisse tempus, quod repugnat.

92. Resp., illo adverbio aliquando non significari tempus reale, sed imaginarium, atque hæc res melius explicatur negatione, dicendo: *tempus non fuit ab æterno*.

93. Postremo loco objiciuntur ea verba Ecclesiastici I. 10.: *nihil sub sole novum, nec valet quicquam dicere: ecce hoc recens est; jam præcessit in sæculis, quæ fuerunt ante nos.* Videatur hic Ecclesiastes innuere alias revolutiones mundi numero infinitas jam præcessisse, ut proinde nulla sit prima ipsius origo (c).

94. Resp., sacri illius textus hunc esse sensum,

(a) Contra has, & similes argutias dignus est, qui legitur S. Augustinus Lib. XI. *Confessionum cap. 10.* & seq., ubi inter alia hæc habet: *Respondeo dicenti, quid faciebat Deus, antequam faceret cælum, & terram? Respondeo, non illud, quod quidam respondisse perhibetur, joculariter eludens questionis violentiam: alta, inquit, scrutantibus gehennas parabat.... Libenter responderim; nescio, quod nescio, quam illud, unde irridetur, qui alta interrogavit, & laudatur, qui falsa respondit &c.*

(b) Responsioneum S. Thomæ carpere ausus est Theophilus Raynandus in *Theologia naturali Distinct. VII.* quæst. 1. art. 5. num. 74., sed immerito; est enim a veteribus Patribus desumpta. Nam Tertullianus in Libro contra Hermogenem hanc ipsam difficultatem expediens, inquietabat cap. 3.: *Dei nomen dicimus semper fuisse apud semetipsum, & in semetipsos; Dominus vero non semper; diversa enim utriusque conditio. Deus substantia ipsius nomen, idest Divinitatis; Dominus vero non substantia, sed potestatis.... Nam ex quo esse cœperunt, in quæ potestas Dei ageret, ex illo per accessionem potestatis est factus & Dominus &c.* S. Augustinus in fine Libri V. de Trinitate Tom. VIII. omnino affirmit, appellationem Domini relativam esse ad creaturem, & propterea in Deo non esse sempiter-

nam; ne cogatur etiam creaturem dicere sempiternam; & cum plura hac de re disputasset, deminū concludit, ut quomodo Deus temporaliter incipiāt dici Dominus, non tamen isti substantia Dei accidisse aliquid intelligimus, sed illi creatura, ad quam dicitur; quod nonnullis exemplis S. Doctor illustrat. Eadem responsio adhibita fuit a Card. Nicolao Cusano in Libro de docta ignorantia cap. 24.; quemadmodum ostendit Petavius Lib. III. de Deo cap. 2. num. 9., ubi etiam observat, communī usu loquendi vocari architectos, & pictores, qui hujusmodi artes exercere valent, etsi non exercerent.

(c) Quidam inter Judæos putarunt, fuisse aliud in undum hoc priorem; idque inepte colligebant ex littera **Beth**, qua Moyses hujus mundi genesis exorsus est, quæque est Alphabeti hebraici secunda. Fabulabantur insuper, post hunc inundum alios futuros sive fine, semper tamen minoris perfectionis: & unicuique durationem septem mille annorum assignabant. R. Maimonides in *More Nechachim* P. II. cap. 30. opinionem refert quorundam Rabbinorum, qui plures iam inundos præcessisse, multosque alios successores putabant.

Longum autem esset dicere de veterum Philosophorum hac in parte erroribus. Stoici quasi periodos quasdam mundorum, qui destruebantur, & resiciebantur;

sum, eadem fere in hoc mundo evenire cum illic, quæ jam fuere, non in mundo aliquo præcedenti, sed in hoc ipso nostro, quod maxime apparet in naturali rerum generatione; eadem enim renascuntur species animalium, vegetabilium &c. In ordine etiam morali non magna est diversitas, saltem quantum ad plurima, cum eadem fere appetant homines, vel fugiant, siisdemque propemodum utantur mediis ad suos fines consequendos. Hujusmodi explicatio consonat sacro tex-tui; versu enim precedenti dictum fuerat: *Quid est, quid fuit? ipsum, quod factum est. Quid est, quod factum est?* *ipsum quod faciendum est.* Ita etiam hunc locum exponit S. Augustinus Lib. XII. de Civitate Dei cap. 13. atque addit: *Quamvis hæc verba quidam sic intellexerint, tanquam in prædestinatione Dei jam facta fuisse omnia, sapiens ille voluisse intelligi, & ideo nihil recens sub sole (a).*

95. Quæres, an mundus potuerit ab æterno creari?

96. Resp. Cum omnes orthodoxi plane consentiant, mundi creationem non esse ab æterno, dis-sentient postea inter se, ubi quæritur, an saltem potuerit mundus ab æterno creari. Aliqui, ut Gregorius Arimin., affirmantem sententiam libere tuerint, cùm nulla, ut ipsis videtur, apparat in hoc repugnantia. Hanc sententiam adoptavit non ita pridem P. Salvator Maria Roselli in *Summa Philosophica* secunda secundæ partis quæst. I. art. 6.

97. Secundo. Alii excipiunt animas rationales; quia cum istæ sint immortales, sequeretur modo existere infinitas numero; quod fieri non posse demonstratur ex doctrina Sancti Thomæ I. P. quæst. 7. art. 4., ubi probat, *impossibile esse multitudinem infinitam in actu.* Qua in re alii etiam Theologi fere consentiant.

98. Tertia sententia est eorum, qui concedant mundum ab æterno creari potuisse, quantum ad res permanentes, non autem quantum ad eas, quæ motu, & successione generantur, quia tunc generatio præsens alicuius rei dependeret ab infinitis generationibus præcedentibus, quas præteriti esse necesse foret, cum tamen infinitum præ-

rire omnino non possit, ut bene advertit Angelicus mox laudatus.

99. Dominicus Soto quartam opinionem inventit in quæst. 2. super Lib. VIII. *Physicorum*, putans solas creaturas incorruptibiles, cuiusmodi sunt Angeli, animæ rationales, & corpora cœlestia esse potuisse ab æterno, non autem cetera entia.

100. Quinto alii dixerunt, mundum potuisse ab æterno creari, sed immutatis rerum proprietatis, & in alio ordine, ab eo, qui nunc est, prorsus diverso.

101. Postrema, & communior sententia est, nihil omnino potuisse æternum esse præter Deum. Hanc sententiam adoptasse etiam videntur nonnulli Ecclesiæ Patres Sæc. IV., qui contra Arianos probabant, Verbum esse verum Deum Patri consubstantiale, quia semper fuit. Unde etiam Syndodus Nicæna ita contra Arianos colligebat: *Qui-cumque dicit, Filiū esse creaturam, dicit eum cœpisse (b).*

102. S. Thomas I. P. quæst. 46. art. 1. hanc quæstionem ita absolute resolvit: *Respondeo, dicendum, quod nihil potest præter Deum ab æterno fuisse (c); quibus verbis mundi æternitatem possibilem esse, apertissime negatur.* Hinc Estius, & Sylvius nobilissimi S. Thomæ inter-pretes colligunt, S. Doctorem ea retractasse, quæ de possibili mundi æternitate junior docuerat tum in opusculo *de æternitate mundi*, tum in q. 5. de *potentia* art. 14.

103. Obstarat tamen videtur, quod artic. 2. laud. q. 46. aperte dicat, & probet, *mundum incepisse, esse tantum credibile, non autem demonstrabile, vel scibile.* Imo rationes eorum solvit, qui evincere nisi sunt, inmundum non potuisse ab æterno creari.

104. Memorat mox Estius, & Sylvius putarunt, ibi S. Doctorem exponere, non tam quid ipse, quam quid alii de hoc problemate sentiant, præcipue cum quæst. præcedenti art. 3. ad 5. expresse dicat, creationem importare habitudinem creaturæ ad creatorē cum quadam novitate, seu inceptione, quæ certe novitas, & inceptio in æternitate intelligi non potest. Verum de hac quæstio-

neffinxerunt. Mirum est, etiam Origenem commentitiae huic fabula subscriptissime, ut supra innimus, de quo propterea ita S. Hieronymus scribit in epist. 124. ad Avitum c. 2. *Mundos asserit innumerabiles, non juxta Epicurum uno tempore plurimos, & sui similes, sed post alterius mundi finem alterius esse principium &c.... Cun hac dicat, nonne manifestissime gentium sequitur errorēm, & Philosophorum deliramenta simplicitati ingerit Christianæ?* Eamdem fabulam nonnulli recentiores pseudo-philosophi recudere conati sunt.

(a) Multas alias veterum argutias a recentioribus rursum productas suppeditabit S. Thomas, cùm in laud. sæpius art. 1. P., tum in Lib. II. *contra gentes*, cap. 32., & diobus seq., tum etiam in quæst. 3. de *potentia* art. 17. ac *de nomen* in Lib. II. *Sentent. Dist. I.*

quæst. 1. art. 5. Addi potest Ben. Pererius Lib. XV. de *commun. principiis*.

(b) S. Athanasius Orat. I. *Contra Arianos* n. 29. probat, *res factas æternas esse non potuisse, etiamsi eas semper potuerit facere Deus.* Illæ enim ex nihilo sunt, nec erant, antequam fierent. Quæ autem non erant, antequam fierent, quomodo simul cum Deo, qui semper est possint existere?

(c) Editiones autem *Summae* S. Thomæ Duaci factæ ita habent: *Resp. dicendum, quod nihil oportet præter Deum ab æterno fuisse.* Plurimi tamen S. Thomæ inter-pretes, n. Cajetanus, Seraph. Capponi, Raph. Ripa, Gab. Vasquez, & Paulus Nazarius constanter leguntur: *nihil potest etc.*

stione consuluntur, si lubet, ipse S. Thom. in locis supra indicatis, & Scholastici, ac præterea Ven. noster P. Moneta Lib. V. adv. *Catharos*, & *Valdenses* cap. 11. §. 5., P. Th. Viuc. Moniglia *Dissert. contro i Materialisti*, ed *increduoli*. P. I. Sez. 2. §. 7. & seq., ac Dion. Petaviius Lib. III. de *Deo* cap. 6.

105. Quæres secundo, an distinctio sex dierum a Moyse facta in creatione mundi debeat litteraliter intelligi?

106. Communis fere olim erat Interpretum sententia, re ipsa sex distinctis diebus fuisse Universi hujus creationem perfectam. Sed Sanctus Augustinus, qui merito inter Doctores Ecclesiæ aquilæ comparari solet, altius assurgens, postquam diu multumque hac de re cogitasset, aliam Moysicæ narrationis expositionem nobis tradidit; videlicet omnia fuisse simul a Deo creata, distinctionem vero dierum a Moyse propositam esse in sensu allegorico accipiendam, idque duplice ratione: primo ut per distinctionem dierum nihil aliud designetur, quam distinctio operum snapte natura inter se diversorum. Secundo ut illa distinctio dierum referatur ad Angelos, qui distinctam rerum creatarum habuerunt cognitionem. Et quia Moyses singulis diebus assignat mane & vespere, ideo S. Doctor duplē posuit Angelorum cognitionem, quæ postea celebris in scholis facta est, & usitata; scilicet *vespertinam*, eamque obscuram, qua Angeli res factas immediate per easam species sibi inditas naturali modo cognoscunt; aliam *matutinam*, idest clariorem, qua easdem res in Divino Verbo per lumen gloriæ vident. Hæc S. Augustinus pluribus in locis exposuit, præcipue vero in Libris IV. V. & VI. de *Genesi ad litteram*, item Lib. XII. de *Civit. Dei* cap. 7., 9., 50., & 51.

107. Hæc sententia, saltem quantum attinet ad simultaneam rerum omnium creationem, tradita jam fuerat a Philone Lib. I. *Allegoriarum*, ubi *rusticanæ*, inquit, *simplicitatis esse, putare, sex diebus, aut utique certo tempore mundum conditum*. Origenes etiam eamdem sèpius insinuaverat Lib. I. de *principiis* cap. 2. & Libro VI. contra *Celsum*, & alibi; nec paucos post S. Augustinum invenit patronos, atque inter alios Albertum magnum I. P. *Summæ q. 12. de quatuor coævis*, & S. Bonaventuram in Libro II. *Sentent. distinct. 15. art. 1. (a)*. Imo ipse S. Thomas in eam inclinavit in Lib. II. *Sentent. dist. 12. q. 1. art. 2.*, & alibi, quamvis postea in *Summa theol. q. 74. art. 2.* se se ancipitem o-

stantat, & quæstionem indefinitam relinquat.

108. Multo tamen plures in hac re ab Augustino discedunt, tam ex antiquis Patribus qui post eius mortem floruerunt, quam ex recentioribus Theologis, quorum aliqui intemperantem censuram in S. Doctorem exercentes ab illius vindice Card. Norisio merito castigati sunt in *Vindiciis Augustini. cap. 4. §. 9. (b)*.

CAPUT V.

De Mundi perfectione.

109. Moyses totum mundi opificium his verbis conclusit Genes. I. vers. ult. *Viditque Deus cuncta, quæ fecerat, & erant valde bona*, quam Divini Opificis approbationem Moyses memoraverat in singulis fere sex dierum operibus. Id ipsum non semel repetitur in aliis locis sacraum Scripturarum; ut in Psalmo CII. 24. dicitur Deo: *Omnia in sapientia fecisti*, & S. Paulus in prima epist. ad Timotheum IV. 4. inquit: *Omnis creatura Dei bona est*. Ex quibus stultissima Manichæorum, & Priscillianistarum hæresis refellitur, qui creaturas esse malas, & a Deo male conditas impie blasphemabant; & qui propterea fuerunt non semel merito ab Ecclesia proscripti. In ea impietate profliganda multi S. Patres utilissimam operam navarunt; præcipue autem S. Augustinus, cuius etiam sunt pulchra illa *Carminalia* Lib. XV. de *Civit. Dei* cap. 22. ita Deum alloquentis: *Hæc tua sunt; bona sunt, quia tu bonus ista creasti. Nihil nostrum est in eis, nisi quod peccamus amantes, ordine neglecto pro te, quod conditum abs te.*

110. Agit de hac rerum creatarum bonitate etiam S. Hieronymus in epist. XLVIII., alias L. ad Pamphilianum num. 14., ubi sibi objicit illud Ecclesiastes I. 2. *Vanitas vanitatum, omnia vanitas*. Ita vero respondet: *Quæ per se bona sunt, & a bono creatore condita ad comparationem meliorum vanitas appellantur; verbi gratia lucerna lampadis comparatione pro nihilo est: lampas stellæ comparatione non lucet: Stellam Lunæ confer, cœca est: Lunam Soli junge, non rutilat: Solem Christo confer, & tenebræ sunt. Ego sum, inquit, qui sum. Exodi III. 14. Omnem igitur creaturam si Deo contuleris, non subsistit.*

111. Ex quo autem Deus bonus mundum bonum creaverit, non sequitur, nulla in mundo esse

(a) Aëdi possunt Ægidius Romanus, Dionysius Carthusianus, Card. Cajetanus in *Comment. ad caput 1. Genesios*, Ernstman. Gerda in suis *Quodlibetis theol.*, Card. Moreau in *Vindiciis pacificis*, Hyac. Serry de *mundi opificio*, aliique.

(b) Ferri nullo modo potest sententia Thomæ Burnett, & Detlevi Cluverii, quorum alter in *Archæolo-*

gia, alter in *Geologia Sacra annorum* plane distinctiōnem in rerum creatione posuerant: quam paradoxam opinionem Melchior Levdekkern confutavit in *Archæologia Sacra*. Prodiit etiam Amstelod. anno 1694. liber anonymus inscriptus *Moses vindicatus &c. ad. Th. Burnetii Archæologias philosophicas*.

se mala; nam primo est in omnibus creaturis malum metaphysicum, sive imperfectio, quæ oritur ex earumdem limitatione; eo ipso enim, quod sunt ex nihilo, finitæ, & defectibiles esse debent; & solus Deus, quia est ens a se, infinitus est, & perfectissimus. Vide in I. Tomo u. 31. Sunt etiam in mundo mala physica, & moralia; atque hæc postrema, nempe mala culpæ ab hominum malitia, qui libero arbitrio perverse abutuntur, originem trahunt, nullatenus autem a Deo oriuntur, vel oriri possunt, quia Deus est causa efficiens omnis boni; non autem est, aut esse potest causa deficiens, & origo mali. Vide quæ diximus Tomo I. Diss. I. n. 222. & seq. Mala deminque physica sunt innuneræ, quas patinur, calamitates, quæque a Deo bono simul & justo ad puniendas nostras culpas, vel aliis de causis immittuntur. Atque hæc fere sine controversia docentur.

112. Controversia postea nata est admodum gravis, & difficilis, excitata a Godofredo Guillemino Leibnitio Lipsiensi, qui sæc. elapso ex principiis a se factis in Metaphysica has consecutiones elicuit. Primo, aliquam in Deo esse debuisse rationem sufficientem, qua determinatus fuerit ad unum potius, quam ad aliud ex infinitis possibilibus in mente Dei existentibus eligendum; secundo, hanc rationem sufficientem reperiri non posse, nisi in gradibus perfectionis quam unum individuum præ alio continet: tertio hanc perfectionem, quam Deus infinita sua sapientia cognoscit, etiam debere pro sua bonitate eligere, & pro sua potentia producere. Et hinc orta est celebrissima ejus opinio, quod mundus hic noster sit omnium perfectissimus, & optimus, qui a Deo creari potuerit, adeo ut divinæ bonitati, ac sapientiæ repugnet, aut hunc mundum in melio-

rem formam redigere, aut alium perfectiorem creare (a).

113. Ut vero in hac quæstione admodum subtili, & difficile æquivecatione vitenter, primo observandum est, aliam esse perfectionem maiorem accidentalem, aliam essentialiæ: prima perfectio si addatur, eadem remanet mundi essentia; sed eadem noui remaneret mundi essentia, si alia adderetur perfectio essentialis; sicuti non variatur essentia hominis, quando ætate, ac viribus tum corporis, tum animi perfectior evadit; tolleretur autem ejusdem hominis essentia, si in predicatis essentialibus mutatio fieret. Si ergo Leibnitiani solum contendenter, non posse a Deo condi mundum meliorem in partibus ejus essentialibus, qui idee sit, ac mundus iste noster, nemo eis repugnabit; nam essentiæ rerum sunt invariabiles, &, ut inquit S. Thomas II. Cont. Gent., Deus non potest facere, quod rei desit aliquid suorum principiorum essentialium, ipsa remanente. Sed illi insuper contendunt, non potuisse absolute Deum alios mundos creare huic nostro similes, aut etiam perfectiores, aut plane diversæ naturæ, sed pro infinita sua sapientia, ac bonitate debuisse omnibus mundis possibilibus eum præferre, qui esset optimus, & cui nihil addi posset, cujusmodi esse nostrum, sibi persuadent.

114. Observandum insuper est, uia favere Leibnitiano systemati Veterum loquendi formulas, quibus admirantes hujus universi pulchritudinem, affirmabant, nihil melius esse mundo, nihil præstabilius, nihil pulchrius, & nihil melius excogitari posse: ita enim loquebatur Balbus Stoicus apud Cicerone Lib. II. de natura Deorum. Sed id illi asserebant, attenta duntaxat finita nostra imaginandi vi, quæ nihil melius potest sibi imaginari, aut fugere; non autem considerata iufi-

uit-

(a) Hæc Leibnitii opinio, quam postea Christianus Wolsfins, quantum potuit, illustravit, & defendit, multarum controversiarum causa fuit, quam litterariam notitiam exhibet Carolus Guntherus Ludovici in Hist. Phil. Leibn. P. II. cap. 23. Hand difficile est demonstare, novam hanc Leibnitii opinionem non esse; eam enim tradidit Sæc. XII. celebris Petrus Abælardus, qui in sua Theologia Christiana (contenta in Tomo I. Thesauri novi Aneidot. Martene, & Durand. col. 435.) postquam landavit sententiam Platonis, Deum non posuisse mundum meliorem facere, quam fecit, probare natus est, Deum facere omnia, quæ potest, & tantum bene, quantum potest; alias nec bonus, nec justus esset: atque ita concludit, Deum nullatenus posse plura facere, quam faciat, aut melius facere, aut ab his cessare. Quem tamen errorem Abælardus scriptis, & clamoribus inillorum lacesitus, una cum aliis pluribus retractavit in Responsione contra calumnias objectorum, quæ proprie Retractatio est, & quæ prostat in T. IV. Biblioth. Cisterc. P. Bertrandi Tissier. Abælardi doctrinam postea suscitavit sæculo XVI. Joannes Wiclesius, ut videri potest apud Thomam Waldensem landatissimum Carmelitam Anglum in Doctrinali antiquitatis Fidei Tom. I. Lib. VI. cap. 10.

Gazzaniga Theol. Tomo III,

& seq. Wiclesius eniin, postquam docuit cum Abælardo, Deum non posse plura facere, quam fecit, expresse addebat, Deum non posse mundum majorare, vel minorare.

Solertissimus vetustatis indagator Lind. Duteus in suo elaboratissimo opere inscripto Recherches sur l'Origine des Découvertes attribuées aux modernes Tercio II. cap. 5. Optimismum Mundi ab antiquis Philosophis, præcipue vero a Timæo Locrensi celebri inter Pythagoricos, tum etiam a Platone, allatis ipsorum verbis traditioni suis, contendit. Ipsis tamen eorum verbis bene consideratis manifeste appetet, fuisse appellatura Mundum Dei pulcherrimum factum, aut etiam optimum, attenta finita nostra intelligendi vi, non attenuata infinita Dei sapientia, & potentia. Plato quidem dixit in Timæo: Fas autem nec est, nec unquam fuit, quidquam nisi pulcherrime facere eum, qui sit optimus. Sed vox illa pulcherrime non semper sumitur stricte in sensu comparativo, prout sumitur a Leibnitio; sed potest etiam significare opus admodum pulchrum: cuiusmodi certe est mundus; non autem talem esse, ut pulchriorem, & perfectiorem nec ipse Deus efficere possit, quemadmodum vult Leibnitius.

nita Dei sapientia, & potentia. His breviter prænotatis sit

PROPOSITIO

Admitti non potest opinio Leibnitiana de mundo optimo, & perfectissimo.

115. Et primo observatum fuit a doctissimis viris, si Leibnitii rationes valerent, ut Deus pro sua bonitate adstrictus fuerit ad seligendum inter infinitos mundos possibles illum, qui omnium perfectissimum, & optimum esset, etiam similes rationes veterum Philosophorum probare, debuisse Deum hunc mundum a tota æternitate creare; dicebant enim, Deus agere ex necessitate naturæ, adeoque debuisse Deum suam bonitatem exterius ab æterno communicare. Ita doctissimus P. Benedictus Pererius in Libro XV. Physicæ cap. 2. eorum argumentum exponit: Deus & natura semper faciunt ex possibilibus, quod melius est: melius est autem, munilum esse, ac semper esse, quam non semper esse: est autem hoc possibile, qui enim de novo factus est, potuit ante fieri; & ab æterno fieri, nisi forte potentia Dei varietur, suscipiens magis, & minus. Porro sicut melius est esse, quam non esse, ita melius procul dubio est semper esse, quam non semper esse: mundum igitur semper fuisse, & semper fore, melius est, quam non semper fuisse: ergo Deus ab æterno munilum fecit. Porro si semel constituatur principium Leibnitianum, Deum scilicet ex infinita sua bonitate teneri ad illud eligendum, quod melius est; non video, quid solidi possit huic argumento reponi: saltem in sententia eorum, qui putant, impossibilem non esse mundi æternitatem. Vide dicta superius n. 95. & seq.

116. Accedit, quod eadem ratione probaretur, mundum destrui non posse, quia de natura boni est seipsum cum aliis communicare, suamque bonitatem aliis rebus, quantum fieri potest, impetriri: repugnaret itaque infinitæ Dei bonitati, mundum perfectissimum & optimum in nihilum redigere; nec apparet, quænam ratio sufficiens posset Deum movere ad destruendum hoc perfectissimum suarum manuum opus. Reipsa nulli veteres hoc argumento evincere se posse putabant, mundum sempiternum fore, & ut initio, ita fine carere. Sic ergo concludendum erit, primo hoc universum fuisse a Deo necessario productum, non libere; ea nempe necessitate, qua

Leibnitiani Deum adiungunt ad id faciendum, quod in se melius est; secundo nos, aliaque hujus universi entia eadem necessitate existere, atque esse omnium possibilium creaturarum optimas, & perfectissimas; si enim foissent aliæ perfectiores, eas divina bonitas præferre debuisset; tertio Deum eadem ratione sufficiente qua hæc omnia creavit, adstringi etiam ad ea perpetuo conservanda.

117. Sane hæc consecratio vidit, & confessus est acutissimus Philosophus Petrus Abælardus, qui, ut supra notatum fuit ad num. 112., hanc ipsam sententiam de mundo optimo, & perfectissimo in scholas invehere conatus est: & cuius aliqua verba exscribere placet. Sic igitur in sua Theologia Christiana col. 1553. & seq.: *Si ponamus, ut (Deus) plura, vel pauciora facere possit, vel ab his, quæ facit, cessare, profecto multum summæ ejus bonitati derogabimus... Hinc est illa Platonis verissima ratio, qua videlicet probat Deum nullatenus mundum meliorem potuisse facere, quam fecit.... Facit itaque omnia, quæ potest, Deus, & tantum bene, quantum potest. Sed non cessare ab iis potest, quæ facit.... Iстis ergo rationibus adstruendum videtur, quod plura Deus nullatenus facere possit, quam faciat, aut melius facere, aut ab his cessare, sed omnia, ita ut facit, necessario facere. Quam tamen doctrinam, unam cum aliis nonnullis profanis, & mortiferis novitatisibus, a sanioribus Theologis tunc impugnatam retractavit Abælardus ita confitens, Deum ea solummodo facere credo, quæ ipsum facere convenit: & quod multa facere potest, quæ non facit (a).*

119. Profecto vel ipso primo intuitu facile quisque videt, hæc absurdâ esse, & summæ, ac infinitæ Dei libertati opponi, qua omnia quæcumque voluit Dominus, fecit in cælo, in terra, in mari, & in omnibus abyssis, ut dicitur in Psalmo CXXXIV. 6. Deus enim, ut contendunt Leibnitiani, id semper facit, quod propter majorem suam perfectionem aliis omnibus præcellit, & quodammodo jure suo postulat, ut fiat; ubinam ergo est summa ipsius in creando libertas? Voluisset ille alium mundum huic similem ex nihilio extrahere? Non potuisset, quia nulla est ad id faciendum in ipso mundo ratio sufficiens, sine qua agere non potest. Voluissetne alium minus perfectum condere? Non potuisset, quia alter perfectior jure suo præferri postulabat. Voluisset alias creaturas perfectiores producere? Non potuisset, quia istæ jam conditæ sunt omnium perfectissimæ.

Ve-

(a) Non ignoravit Leibnitius Abælardi, sicuti et Wiceli erroneam in hac re doctrinam: quorum prior damnatus fuit in Concilio Senonensi; alter vero in œcumenico Constantiensi. Ambos nominat in sua Theodicea, sed eos damnatos esse dicit propter locutiones novas, & male sonantes; nimirum initius

de iis sentiendum volebat, ne in eis suam etiam sententiam damnataim fuisse crederetur. Ceterum in Præfat. ad Tom. V. Novi thesauri Anecdotorum Martene, & Durand hæc leguntur; *Est penes nos ejusdem Abælardi Liber, in quo genio suo indulgens, omnia Christianæ Religionis mysteria in utramque partem versat,*

Vellet denique totum hoc universum in antiquum chaos, vel in nihilum redigere? Neque hoc possit, quia ordo est quid perfectius, quam confusio; & existentia est melior, quam annihilation. Jure igitur, meritoque rejicitur Leibnitianum Systema, tauquam divinæ libertati opositum.

119. Sed opponitur præterea etiam infinitæ Dei omnipotentiae, quæ exhausta dici deberet, si nihil majus, & nihil melius facere posset. Iis, quæ fecit. Non equidem puto, Leibnitianos dicturos, mundum esse absolute, & in omni genere perfectissimum, quia tunc mundus esset Deus ipse, ut Stoici, & Pantheistæ stolidæ delirabant. Si autem in mundo non sunt, nisi certi perfectionum gradus, iam limites ponerentur infinitæ Dei omnipotentiae, quæ alios semper, atque alios perfectionum gradus addere nequirit. Ulterius negari non potest, in thesauro infinito rerum possibilium alios sine fine mundos contineri, in quibus divina bonitas manifestari, & communicari possit. Si igitur cum Leibnitianis dicamus, Deum non posse alios mundos creare, qui huic similes, aut magis, minusque perfecti sint, erit aliquid in se, & absolute possibile, quod tamen a Deo fieri non potest, & sic de Omnipotencia divina actum erit.

120. Dicamus ergo, Deum. Optimum Maximum, quemadmodum poterat hunc mundum non creare, aut eum citius, vel tardius pro nostro intelligendi modo creare, & quemadmodum potest evindem pro sua libertate destruere; & re ipsa. cum ei placuerit, aliquando destruet, ita pro arbitrio suæ liberrimæ voluntatis voluit ex infinito possibiliū thesauro mirabile hoc universum condere, eique certos perfectionum gradus conferre, cum potuisse, & adhuc absolute possit hujusmodi perfectiones augere, vel minuere, secundum consilium voluntatis suæ. Audiatur Angelicus noster. Quæst. I. de potentia Dei art. 5., ubi post multa hac de re profunde explicata ita concludit: *Finis ergo naturalis divinæ voluntatis est ejus bonitas, quam non velle non potest.* Sed fini huic non commensurantur creature, ita quod sine his divina bonitas manifestari non possit, quod Deus intendit ex creaturis. Sicut enim manifestatur divina bonitas per has res, quæ nunc sunt, & per hunc rerum ordinem, ita potest manifestari per alias creature, & alio modo ordinatas; & ideo divina voluntas absque præjudicio bonitatis, justitiae, & sapientiae potest se extendere in alia, quam quæ fecit.

121. Non præterinquit tamen S. Doctor ibidem observare, aliquo sensu verum esse, quod Deus non possit facere alia, quam quæ fecit. Quia, inquit, ipse (Deus) non potest facere, quod contradictoria sint. simul vera, ex suppositione.

negans, quod asseruerat, & asserens, quod negaverat. Quod opus aliquando publici juris facere cogitaverat noster Acherius; verum serio examinatum aternis tene-

potest dici, quod Deus non potest alia facere, quam quæ fecit: supposito enim, quod ipse non velit alia facere, vel quod præciverit, se non alia facturum, non potest alia facere, ut intelligatur composite, non divisim. Iste est unus sensus, in quo verum est, Deum non posse alios mundos creare, minus, aut magis perfectos; non autem, prout Leibnitiani explicant, posse quidem Deum id facere absolute, non posse vero considerata sua infinita bonitate, & sapientia, qua, ut ipsis videtur, Deus adstringitur ad id faciendum, quod melius, & perfectius est.

122. Audiatur iterum. S. Thomas Lib. II. Cont. Gent. Cap. 25. „ Dei voluntas non potest esse mutabilis. Si igitur non potest facere id, quod est a se volitum, non impleri .... Hujusmodi autem Deus quidem facere velle potest, si ejus voluntas, vel potentia absolute consideretur, non autem si consideretur præsupposita voluntate de opposito: nam voluntas divina respectu creaturarum necessitatem non habet, nisi ex suppositione. Et ideo omnes istæ locutiones, Deus non potest facere contraria his, quæ dispositus facere, & quæcumque similiter dicuntur, intelliguntur composite; sic enim implicant suppressionem. Divinæ voluntatis de opposito. Si autem intelligentur diverse, sunt falsæ, quia respiciunt potentiam, & voluntatem Dei. absolute. Sicut autem Deus agit per voluntatem, ita & per intellectum, & scientiam. Pariter igitur ratione non potest facere, quæ se facturum non præsevit, aut dimittere, quæ se facturum præscivit; quia non potest facere, quæ facere non vult, aut dimittere, quæ vult. Eodem modo conceditur, & negatur utrumque, scilicet ut prædicta non posse dicatur, non quidem absolute, sed sub conditione, vel suppositione.“

123. Obj. primo. Absurdum plane est fingere, Deum sine ratione sufficiente aliquid agere; atqui nulla ratio sufficiens reddi potest, ut Deus ex duobus mundis æque perfectis unum eligat potius, quam alium; & multo minus quod imperfectiorem perfectiori præferat: omnium igitur perfectissimum seligere debuit. Hoc est Achillæum Leibnitianorum argumentum ..

124. Resp. cum S. Thoma Quæst. I. de potentia art. 5., ubi cum sibi objecisset hanc ipsam difficultatem his verbis: Bonitatis divine est, ut non solum se communicet, sed ordinatissime se communicet; sic ergo ea, quæ sunt a Deo, ordinata sunt; sed præter ordinem Deus facere non potest: ergo non potest facere alia, quam quæ fecit. Respondit autem, breviter. simul ac perspicue ad 8.: Divina bonitas potest se communicare ordinate, non solum isto modo, quo res

bris potius, quam luce dignum de virorum eruditorum consilio existimavit. Sed id obiter.

res operatur, sed multis aliis. Et rursus cum pariter sibi ita objecisset: quidquid Deus facit, aut dimittit, facit, aut dimittit optima ratione ... ergo non potest facere, nec dimittere, nisi quod facit, aut dimittit: sic antem respondet ad 14.: Optima ratio, qua Deus omnia facit, est sua bonitas, & sua sapientia, quae manarent, etiam si alio, vel alio modo ficeret. Et ad 15. Hulquid facit, est optimum per ordinem ab Dei bonitatem. Et ideo quidquid aliud est ordinabile ad ejus bonitatem secundum ordinem suæ sapientiae, est optimum. Et adhuc clarius Quæst. 3. de potentia art. 16. ad 17. dicit, universum, quod est a Deo productum, esse optimum respectu eorum, quæ sunt, non tam respectu eorum, quæ Deus facere potest.

125. Dices cum Abælardo (in Tomo V. suæ Theologiæ pag. 1556. laud. superius Thesauri Anecdotorum) S. Hieronymus de Deo ait: Non enim, quod vult, hoc facit, sed quod bonum est, hoc vult Deus; quod idem est, ac si dicaret: in omnibus Deus, quæ facit, aut dimittit, rationabilem habet causam cur ab eo faciendum sit, aut dimittendum. Et paulo antea auctoratem allegavit Platonis dicentis: Omne, quod gignitur, ex aliqua causa necessaria gignitur; nihil enim fit, cuius ortum non legitima causa, & ratio præcedat.

126. Resp. Petruim Abælardum male suæ doctrinæ adaptasse verba S. Hieronymi, quæ non generaliter prolatæ fuere, sed peculiariter de pœnis, quas Deus, non quibus vult, infligit, sed iis duntaxat, qui suis delictis eas promeriti sunt, & quos bonum est a Deo puniri. Explicabat enim ibi verba Nabuchodonosoris Dan. IV. 32. dicentis de Deo: Juxta voluntatem suam facit, tam in virtutibus cœli, quam in habitatoribus terræ; & non est, qui resistat manui ejus, & dicat ei: quare fecisti? Putavit autem S. Doctor, hæc dicta a Nabuchodonosore fuisse, quasi Deum in iustiæ accusaret (in qua tamen re alii Interpretes Hieronymo minime consentiunt), ac propterea Sanctus Hieronymus Regis dicta, ut blasphemæ refellit, quia Deus non facit, quod injustum est, cuiusmodi esset, innocentes punire. En integrum Doctoris maximæ textum: Loquitur quasi homo sæculi; non enim quod vult, facit, sed quod bonum est, hoc facit Deus. Nabuchodonosor autem sic locutus est, ut dum potentiam Dei prædicat, justitiam ejus videatur arguere, quod immerito pœnas sustinuerit.

127. Testimonium autem Platonis examinare non oportet; neque enim mirum est, summum hunc Philosophum in hoc capite errasse, ut in pluribus aliis ipsum revelationis lumine orbatum errasse, norunt eruditæ. Ipsi tamen alterum non minorem inter Ethnicos Philosophorum opponere possumus, neque Ciceronem, qui in Libro *De facto* principium rationis sufficientis, cui totum inspiritor Leibnitianum systema, in actionibus libe-

ris minime approbat, inquiens: *Ad animorum motus voluntarios non est inquirenda externa causa; motus enim voluntarius eam naturam in seipso continet, ut sit in nostra potestate, nobisque pareat; nec id sine causa; ejus enim rei causa ipsa natura est.* Quod si id iu nobis est verum, multo magis verum erit de voluntate divina, cujus libertas nostram infinite superat, & est primus fons omnis creatæ libertatis. Ceterum de principio rationis sufficientis, quod a Jordano Bruno Leibnitius mutuatus est, hic disputare non lumen.

128. Ratio antem operationum Dei ad extra, non ex rebus, sed a bonitate ipsius Dei repentina est, ut mox diximus cum Sancto Thoma. Et Deus eamdem suam bonitatem creaturæ magis, minusque participat arbitratu suo; ejusque gloria tam in perfectioribus, quam iu minus perfectis manifestatur.

Eminet in minimis maximus ipse Deus.

Et quis, amabo, tam audax erit, ut quasi immensurabilem Divinitatis abyssum penetrans determinare velit, quinam perfectionis gradus debant liberrimam Dei voluntatem determinare ad eos producendos, vel non producendos? Et cum Deus iu se beatissimus, nulliusque indigens sit, a majore rerum perfectione adigi poterit, ut eas, & non alias ex nihilo producat? Deinu gloriam Deo, dicamusque ei cum vigintiquatuor Senioribus Apocal. IV. 11.: *Dignus es, Domine Deus noster, accipere gloriam, & honorem, & virtutem; quia tu creasti omnia, & propter voluntatem tuam erant, & creata sunt;* non autem propter majorem eorum perfectionem, ut Leibnitiani philosophantur.

129. Obj. secundo. Intellectus divinus, cum sit perfectissimus, nonnisi ea voluntati proponere potest facienda, quæ perfectissima sunt: eam igitur mouere debuit ad seligendum inter omnes mundos possibilis eum, qui optimus, & perfectissimus esset.

130. Resp., intellectum divinum debere ea voluntati ad faciendum proponere, non quæ in seipsis perfectiora sunt, quasi hæc majus aliquod ad existendum jus habeant; sed quæ magis conducunt ad altissimos suos fines consequendos: omnia enim propter seipsum, & propter gloriam suam operatur Deus. At vero videndum, an ea, quæ minorem in se perfectionem videntur habere, magis conferant ad divinam gloriam manifestandam? An non possint ea, quæ in perfectione videntur omnino paria, etiam multiplicari, ut ea quoque divinam bonitatem participant? Au postremo an possibilis sit talis mundus, qui optimus sit, & omnium possibilium perfectissimus?

131. Neque vero his in rebus aliqua, est analogia, vel similitudo inter intelligentias creatas, & Deum. Nam intellectus creatus non omnia u-

nico actu intuetur, sed ejus cognitio finita non numquam augetur; & quo plus augetur, meliora voluntati proponit. Sed intellectus divinus omnia possibilia unico obtutu perfectissime comprehendit; nou tamen omnia voluntati facienda proponit, quod impossibile est; sed ea dumtaxat, quæ pro sua infinita libertate, & sapientia facienda judecat; cum possit semper alia, atque alia, magis, ac magis perfecta proponere in infinitum.

152. Sic etiam, quamquam homo in suis operibus delectetur, eoque major in ipso excitetur delectatio, quo opera ipsa perfectiona sunt, non tamen inde licet inferre, id ipsum contingere in Deo, ut proinde debeat semper illud operari, quod perfectius est, quo majorem capiat ex suis operibus jucunditatem. Non, inquam, id licet inferre: Deus enim ex seipso beatissimus est, neque ex rebus creatis aliqua ei fieri potest felicitatis accessio; ut proinde moveatur ad præferendum ea, quæ in se maiorem videntur continere perfectionem, nec possit æque, aut minus perfecta eligerre, & nequeat semper magis perfecta omnipotencia sua creare. Bonitas divina, inquit S. Thomas Lib. I. Cont. Gent. cap. 86., neque dependet a perfectione universi, neque ex ea aliquid sibi accrescit. Et S. Augustinus Lib. XI. De Civit. Dei cap. 21., cum dictum Platonis retulisset, Elatum fuisse Deum gaudio, mundi universitate perfecta, subdit: Non usque adeo desipiebat, ut putaret Deum, sui operis novitate factum beatiorem: sed sic ostendere voluit, artifici suo placuisse jam factum, quod placuerat in arte faciendum.

153. Sed si exemplum hominum adversariis placet, considerent opificem in sua arte excellentem: anne eum propterea adstrictum dicent ad opus,

quoad potest, perfectissimum elaborandum? Annon potest pro sua libertate etiam minus perfectum confidere? Annon ratio aliqua potest illi subesse, ut opus suum magis semper ac magis, quantum potest, perficiat? Annon plura ejusdem perfectionis opera efficere poterit? Ecce igitur pro suo arbitrio idem non poterit Deus, cuius sapientia est infinita, & cuius potentia nequit exhaustiri? Hoc tamen inter excellentem artificem, & Deum est discrimen, quod ille ut in sua arte excellentissimus, finitam habet potentiam, ut proinde vere dici aliquando possit, opus fecisse omnium, quæ facere potest, perfectissimum; id autem dici de Deo nullatenus possit, quia ejus potentia, sicuti & sapientia, nullis circumscribuntur terminis.

154. Concludo hunc brevem Tractatum de creatione mundi verbis S. Augustini loco mox laud. de Civit. Dei. „ Quia vero tria quædam maximæ, me scieuda de creatura nobis oportuit intimari; „ quis eam fecerit, per quid fecerit, quare fecerit: Deus dixit, inquit, fiat lux, & facta est lux. Et vidit Deus lucem quia bona est. „ Si ergo quærimus, qui fecerit, Deus est. Si „ per quid fecerit, dixit, fiat, & facta est. Si „ quare fecerit, quia bona est. Nec auctor est „ excellenter Deo, nec ars efficacior Dei verbo, „ nec causa melior, quam ut bonum crearetur a „ Deo bono. Hanc etiam Plato causam condendi „ mundi justissimam dicit, ut à bono Deo bona „ opera fierent: sive ista legerit, sive ab his, qui „ legerant, forte cognoverit; sive acerrimo inge- „ nio invisibilia Dei per ea, quæ facta sunt, in- „ tellecta conspexerit; sive ab his, qui ista con- „ spexerant & ipse didicerit, “

**PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET**

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

BT   Gazzaniga, Pietro Maria
70   Fratris Petri Mariae
G36   Gazzaniga
v.2-3

